НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Філологічна"

Випуск 35

Острог — 2013

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету "Острозька академія"
(протокол № 8 від 28 березня 2013 року).

Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:
Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34 Наукові записки. Серія "Філологічна". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія". – Вип. 35. – 2013. – 426 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет "Острозька академія",
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
"Острозька академія", 2013

УДК 81

Avdeeva V. V.,
Siberian State Aerospace University, Russia

FUNCTIONAL VARIETIES OF LANGUAGE: LINGUISTIC COMPARISON OF LSP AND SUBLANGUAGE

Значні зміни в галузі науки і технологій збільшує кількість діалектів, термінологічних систем, збагачуючи їх лексичні структури в одній і тій же мові. У статті наводиться лінгвістичний аналіз двох понять – мови для спеціальних цілей і под'язика.

Ключові слова: *мова для спеціальних цілей, функціональні різновиди мови, подмова, лінгвістичні функції мови.*

Значительные изменения в области науки и технологий увеличивает количество диалектов, терминологических систем, обогащая их лексические структуры в одном и том же языке. В статье приводится лингвистический анализ двух понятий – языка для специальных целей и подъязыка.

Ключевые слова: *язык для специальных целей, функциональные разновидности языка, подъязык, лингвистические функции языка.*

Significant changes in science and technology increase the number of dialects, terminology systems, enriching their vocabulary structures in the same language. The article presents a linguistic analysis of two concepts – language for special purposes and sublanguage.

Key words: *English for special purposes, functional varieties of language, sublanguage, linguistic functions of the language.*

The present era is characterized by rapid development of all branches of science and technology, by the process of its integration and international cooperation. In this connection it is necessary to improve the transmission and processing of information, collaboration between scientists of different countries in various spheres of science and technology.

A special role here belongs to the linguists. They believe that scientific and technological revolution changes the linguistic model of the world and it is an important sign of progressive development of science. First of all these changes affect the fact that now the vast majority of general linguistic vocabulary is a specific vocabulary (terminology and nomenclature names), and it has a tendency to a constant increase.

Significant quantitative and qualitative changes in science and technology help to increase the number of sublanguages, terminological systems, enrichment of their lexical structures within one and the same language and on cross-language level either [3].

Indeed, sublanguages of science and technology have evolved so much that sometimes there is no common understanding among experts and there is a danger of the gap between native and professional language, especially in connection with the process of internationalization of the last one.

As the result a widespread notion "language for special purposes" (LSP) has appeared in the linguistic, methodological and other scientific literature.

In contrast to the notion "literary language", occurred in different countries at different times and under different circumstances, the notion "LSP" appeared simultaneously – in the 70s of the XX century in German-speaking Europe.

A.V. Superanskaya believes that LSP is grammatically poorer than common language. LSP is characterized by poverty and frequent repetition of certain syntactic constructions [5]. She also considers that LSP can be arbitrarily set for the new field of knowledge, based on national language. It borrows elements, but it lacks expressive means. Various artistic techniques are unnecessary in it. [5].

We agree that this concept is close to the term "sublanguage", since the basis of any LSP is a specific vocabulary. Analysis of the literature on this subject showed that in modern linguistics there is no common opinion on the internal structure and the content of LSP, and the relation of LSP with other similar concepts such as language, sublanguage, functional style, register, genre has not been studied as well. The position of LSP in the system of modern linguistics is uncertain either.

It's worth mentioning that Russian term "sublanguage" is generally equal to the term "LSP" accepted abroad. Nevertheless, we believe that the concept "sublanguage" has a wider functioning scope because it can be applied not only to the scientific, technical, commercial, but also to other forms of language, such as territorial ("The Dictionary of hunters and fishermen of the North Angara" made by V.I. Petrochenko). As for the notion LSP, it is limited by the field of science and technology.

The purpose of this article is to compare the concept "sublanguage" and the concept LSP. To achieve this goal it is necessary to accomplish the following objectives: to review the functions of these phenomena, to reveal their correlation and determine the place of LSP in the system concrete ethnic language.

The term "sublanguage" appeared in the 60s of XX century. It defined a set of language means (mainly lexical) used in the texts of the particular subject [5].

© Avdeeva V. V., 2013

According to some linguists, the modern Russian term "sublanguage" is considered to be:

1) a set of language elements and their relation in specific texts [1];

2) a special type of social dialect, which is a lexical system of technical languages itself;

3) the functional form of the national language and its subsystem, which is used in specific areas of public relations [4].

In modern foreign linguistics sublanguage is considered to be a limited set of lexical and grammatical structures for communication within a limited range of topics [7].

Sublanguages as the area of existence of specific vocabulary are closely related to the national language. They both have the same phonetics and grammar. Their difference is in vocabulary, specified to each sublanguage.

Sublanguages can be called a kind of substructure between the words of general vocabulary, focused on the type of common language, but smaller and professionally oriented words [5].

Despite the unlimited possibilities of natural languages to function as distributors of different information, each science tends to choose its own specific multistructural language where semantic informational definitions could always be based on simple relationship of the linguistic sign and the fact which it transfers [6]. So, it means that the scientific language is not a natural language. Although the structure is formed on the basis of natural language grammatically, phonetically, morphologically and syntactically, its further structure (mainly lexical) is created artificially. Here some kind of "contrived artificiality" of sublanguage, its limitations and variability can be seen clearly.

But from the point of view of historic terminology the term "sublanguage" should be considered as a specific functionally and thematically limited form of the existence of public (and from the XVII century – a single national) language and its functional subsystems, which contrasted with other forms of language (literary, folk, spoken, vernacular, territorial and social dialects) [6].

No doubt, that sublanguages serve not only the scientific sphere, but most of the areas of spiritual and material culture.

One of the main characteristic of sublanguages is heterogeneity of the lexical items included as a specialist borrows everything that relates to his profession from everywhere. This feature of sublanguages can be characterized by the categories to which it applies either. These can be highly specialized terms and terms borrowed from other sciences (but applied to the field), and nomenclature, and proper names.

According to this fact the notion "sublanguage" is wider in its linguistic meaning than the concept LSP.

Now let us analyze the concept "LSP" which, as we mentioned above, was introduced in linguistics at the 70s of XX century.

Studying of LSP has long and quite diverse traditions. Communication with the help of LSP is a social and historical necessity. Specific languages are the result of the historical division of labor, as it led to the emergence of specific knowledge, which was expressed and reflected in specific vocabulary, concepts, terminology and definitions.

LSP is realized in the form of oral and written texts. Texts in LSP are the texts that accumulated and retained specific knowledge, a specific kind of information in the scientific aspect.

Internationalization and popularization of English all over the world led to the fact that the studying of LSP received a new movement to its development. It became a basis for forming such a notion as ESP (English for Special Purposes), which took basic and leading position in international science, technology, economics and trade. Thanks to the continuous process of intercultural communication, globalization of English language is taking place worldwide.

From the linguistic point of view LSP is a functional type of language and its purpose is to provide adequate and effective communication between experts of a particular subject area.

In general, LSP, as well as the term "sublanguage" is contrasted to the common language. However, modern scientists do not distinguish general and specific vocabulary, because a new term LSP as a complete set of linguistic resources occurred.

According to N.B. Gvishiani, LSP is a natural language subsystem, which is closely connected with Language for General Purposes (LGP), or with colloquial language. They are quite comparable with real-life languages entirety [2].

So, it becomes obvious that the notion of sublanguage and LSP have much in common.

Firstly, they perform similar linguistic functions. Such as:

1) the function of professional communication – to be the means of communication and transmission of information by representatives of the same specialties, profession, social group;

2) the nominative function – to be the means of nomination of new concepts constantly occurring in the professional environment or in different spheres of public life;

3) cognitive function – to be the means of reality understanding;

4) accumulative function – to be the means of scientific knowledge and practical experience accumulation;

5) evaluating function – to be the means of scientific knowledge and practical experience acquisition and evaluation;

6) function of reference – to be the means of assignment of specific names to the objects of reality;

7) the function of signification – to be the means of transmission;

8) predicative function – to be the means of connection of specific items in the utterance [6].

Secondly, the notion of LSP as well as the term "sublanguage" is understood by us as the means to indicate the type of language which has a certain conceptual orientation (i.e., it can be used for communication on a particular specific topic), and characterized by a number of linguistic features and characteristics, that restrict and refine the norms of everyday communication. Both concepts are also inextricably linked to the common national language, as they are parts of it.

Proper use of LSP is limited by specialists in a particular subject area. It requires special skills training, profession, discipline and the sublanguage of the studying area. However, specific knowledge can be enhanced and processed in

order to be given to non-specialists in this field. This can be done when writing textbooks, manuals, instructions and other scientific books.

Now, we can conclude that the notion “LSP” is narrower than the concept “sublanguage” because it involves a specific communication between professionals. While a sublanguage includes LSP itself, describing specific knowledge and language for academic purposes (i.e., textbooks, popular scientific articles, etc.) and, finally, the language for general purposes, which helps to describe the knowledge in this area and convert it to a lower level of perception.

In conclusion, it is worth mentioning that human desire for knowledge is boundless. The rapid development of modern society, technological progress, growing human needs in cross-cultural communication in all spheres of human activity including various specific fields lead to the further development and improvement of LSP and sublanguages. Surely, it gives broad prospects and opportunities for linguists all over the world.

Literature:

1. Андреев Н. Д. Статико-комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языковедении / Н. Д. Андреев. – Л. : Наука, 1967 – 403 с.

2. Гвишиани Н. Б. Язык научного общения (вопросы методологии) / Н. Б. Гвишиани. – 2-изд. – М. : ЛКИ, 2008 – 280 с.

3. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Уч пособие / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989 – 104 с.

4. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : Либроком, 2009 – 256 с.

5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева, Н. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Либроком, 2012 – 248 с.

6. Фельде (Борхвальдт) О. В. Историческое терминоведение в теории и практике. / О. В. Фельде (Борхвальдт). – Красноярск : РИО КГПУ, 2001 – 148 с.

7. The Encyclopedia of Language and Linguistics. – 2-nd edition. Cambridge University Press, 2005.

УДК 811.112.2’27

Mykhaylenko V. V.,
Bukovyna State University of Finance and Economics, Chernivtsi

LOCATIVE-TEMPORAL AXIS OVERLAPPING: THE CASE OF PREPOSITIONS

Стаття присвячена вивченню семантичних, функціональних та дистрибутивних характеристик прийменників on, in та at.
Ключові слова: *прийменники, значення, функція, дистрибуція.*

Статья посвящена изучению семантических, функциональных и дистрибутивных характеристик предлогов on, in и at.
Ключевые слова: предлоги, значение, функция, дистрибуция.

This article deals with semantic, functional and distributional characteristics of prepositions on, in and at.
Key words: *prepositions, meaning, function, distribution.*

The distinctive property of the lexical-grammatical class of prepositions is conferring of a secondary focal prominence. This landmark is expressed by the prepositional objects, e.g. *in winter* [3, p.111 - 115]. Normally the same prepositions has both uses [1], adjectival, *the last month in winter* (where its trajectory is a thing), and also adverbial uses, *They got married in winter* where its trajectory is a relationship). This overlap seems to hint that the lexical-grammatical categorization is far from being trusted. Unless verbs, adjectives, adverbs, and prepositions can be grouped together as relation words.

The present article is focused on the three place prepositions *on*, *in*, *at* in comparison on the level of meaning, function, and distribution.

The object of the present investigation is the prepositions of place: ON – IN – AT selected from the British National Corpus.

The preposition *on*. The definitional analysis based on the Cobuild dictionary entry reveals the following constituents:

1. in contact or connection with the surface of; at the upper surface of, e.g.: an apple on the ground; a mark on the table cloth;
2. attached to, e.g.: *a puppet on a string;*
3. carried with, e.g.: *I’ve no money on me;*
4. in the immediate vicinity of; close to or along the side of, e.g.: *a house on the sea, this verges on the ridiculous;*
5. within the time limits of a day or date, e.g.: *he arrived on Thursday;*
6. being performed upon or relayed through the medium of, e.g.: *what’s on the television?;*
7. at the occasion of, e.g.: *on his retirement;*
8. used to indicate support, subsistence, contingency, etc, e.g.: *he lives on bread; it depends on what you want;*
9. regularly taking (a drug), e.g.: *she’s on the pill*; addicted to, e.g.: *he’s on heroin;*
10. by means of (something considered as a mode of transport), esp in such phrases as on foot, on wheels, on horseback, etc;
11. in the process or course of, e.g.: *on a journey, on strike;*
12. concerned with or relating to, e.g.: *a tax on potatoes, a programme on archaeology;*
13. used to indicate the basis, grounds, or cause, as of a statement or action, e.g.: *I have it on good authority;*
14. against: used to indicate opposition, e.g.: *they marched on the city at dawn;*
15. used to indicate a meeting or encounter, e.g.: *he crept up on her;*
16. used with an adjective preceded by the indicating the manner or way in which an action is carried out, e.g.: *on the sly, on the cheap;*
17. (informal) staked or wagered as a bet, e.g.: *ten pounds on that horse; charged to, e.g.: the drinks are on me;*
18. usually followed by it (Australian), e.g.: *drinking alcoholic liquor;*
19. (informal or dialect) to the loss or disadvantage of, e.g.: *the old car gave out on us* [2].

Constituents 1, 2, 4 are direct markers of locative relationship of objects.

The frequency of *on* is 734285 in the British National Corpus the volume of which is 100 mln word forms, e.g.:

1. ‘I immediately guessed something was wrong – he always put his answering machine on if he didn’t want to talk.

2. Later, sitting in the Lagonda with one hand on the steering wheel, Mungo tried to recall what he knew about the dead girl, apart from her name.

3. And Palin won, arriving back on the eve of his eightieth day, and finding the Reform Club, his starting point, closed to him – or at least to his cameras-and London in the grip of last Christmas’s shopping rush.

4. ‘It’s obviously their job to keep tabs on the financial situation and my job to provide enetertaining football on the pitch and win promotion

5. Roque Fernandez was named as the new President of the Central Bank, replacing Javier González Fraga who had resigned on Jan. 28 when the austral dropped dramatically against the US dollar.

6. The mobsters forced motorists from Mercedes, Porsches and BMWs at gunpoint in petrol stations, car parks and on streets throughout the city and its tree-lined suburbs.

© Mykhaylenko V. V., 2013

7. When large quantities of oil are released after the break-up of a tanker, for example, sea birds appear to be more visibly affected than the smooth-skinned dolphins, possibly because cetaceans can choose to swim away from oil slicks, and do not have to keep returning through slicks to nesting sites on shore.

Text fragments 2, 4, 6, 7 prove the locative meaning of the preposition *on*.

The functions of *on*: We use on for a surface: *on the wall – on the ceiling – on the floor – on a page, on a cover. Have you seen the notice on the notice board?* 1. We use on with **small islands**: 2. We say that a place is **on the coast / on a river / on a road**: *She spent her holiday on a small island. London is on the river Thames. Portsmouth is on the south coast of England.* The phrasal *on*:

on a farm – on the left – on the right – on the ground floor – on the first, second, ... floor – on the way – on the chair (sit) – on the radio – on television – on a horse – on the corner of a street – on the back / front of a letter / piece of paper etc.

The preposition *in*. The definitional analysis based on the Cobuild dictionary entry reveals the following constituents:

1. inside; within, e.g.: *no smoking in the auditorium;*
2. at a place where there is, e.g.: *lying in the shade, walking in the rain;*
3. indicating a state, situation, or condition, e.g.: *in a deep sleep, standing in silence;*
4. before or when (a period of time) has elapsed, e.g.: *come back in one year;*
5. using (a language, etc) as a means of communication, e.g.: *written in code;*
6. concerned or involved with, esp as an occupation in journalism;
7. expressing a ratio, proportion, or probability, e.g.: *one in five boys;*
8. while or by performing the action of; as a consequence of or by means of, e.g.: *in crossing; the street he was run over;*
9. used to indicate goal or purpose, e.g.: *in honour of the president;*
10. (used of certain animals) about to give birth to; pregnant with (specified offspring), e.g.: *in foal, in calf;*
11. a variant of into, e.g.: *she fell in the water, he tore the paper in two* [2];

Constituents 1, 2, 11 are direct markers of the locative relationship of objects.

The frequency of *in*: is 1944328 in the British National Corpus the volume of which is 100 mln word forms, eg.:

1. 'Am I in London?' she asked clearly and briskly.

2. In a research project I carried out into academic publishing a great deal of the work required me to interview very experienced and knowledgeable publishers and to ask questions which, inevitably, touched on financial matters.

3. Some hospital trusts in the inner cities may be shedding staff, but others in the suburbs and the shires are recruiting new staff and cutting waiting-lists.

4. In the West Bank and Gaza Strip, the two areas most immediately affected, this had been the subject of heated debate.

5. Structural power in these networks affects access to information, to resources, to decision-making and to cooperation.

6. He'd probably laugh in my kind face.

7. When Crawford returned to television, it was in a straight role very different from Frank Spencer.

Text fragments 1, 3, 4 prove the locative meaning of the preposition *in*.

The function of *in*: We use in for an enclosed space: *in the garden – in the house – in London – in the water in her bag – in a row – in a town. There is nobody in the room. She lives in a small village.* 1. We say *in* when we talk about a building itself. 2. We usually say *in* with towns and villages: *The rooms of Tom's house are small. His parents live in York.*

The phrasal *in*:

in the newspaper – in bed – in hospital – in prison – in the street – in the sky – in an armchair (sit) – in a photograph – in a picture – in a mirror – in the corner of a room – in the back / front of a car – arrive in a country or town

The preposition *at*. The definitional analysis based on the Cobuild dictionary entry reveals the following constituents:

1. used to indicate location or position, e.g.: *are they at the table?, staying at a small hotel;*
2. towards; in the direction of, e.g.: *looking at television; throwing stones at windows;*
3. used to indicate position in time, e.g.: *come at three o'clock;*
4. engaged in; in a state of (being), e.g.: *children at play, stand at ease; he is at his most charming today;*
5. (in expressions concerned with habitual activity) during the passing of (esp in the phrase at night), e.g.: *he used to work at nigh;*
6. for; in exchange for, e.g.: *it's selling at four pounds;*
7. used to indicate the object of an emotion, e.g.: *angry at the driver, shocked at his behaviour;*
8. see where it's at.

Constituents 1, 2 are direct markers of the locative relationship of objects.

The frequency is 526764 in the British National Corpus the volume of which is 100 mln word forms, eg.:

1. Elsewhere small flocks usually winter along the coast between Goring and Worthing and at Rye Harbour, but totals do not often exceed about 50 birds.

2. No, even though their parties don't officially start until 7.30 p. m., and actually until well after 9.00pm, all Hoorays turn up at parties in their work clothes, ie pinstripes.

3. Andy is at my side but then ducks away into the throng

4. Oh there’s only Scott at school?

5. At Evening Prayer Charles was described as among ‘the greatest of Kings and best of men’.

6. Many of the French laughed at such antics, or felt disgusted at being allied with so ‘primitive’ a people.

7. Each sector director looks at his business on a national level.

Text fragments 1, 3, 4 prove the locative meaning of the preposition *at*.

The function of at: 1. We say that someone is *at* an event. : 2. We say *at* within buildings when we say where the event (film, concert, ...) takes place:

at a party – at a pop concert – at a conference – at a meeting, e.g.: Where were you yesterday? At the cinema. Tom is at a party. The meeting took place at the headquarters. 3. We say, e.g.: at someone’s house. 4. We say at for a place, e.g.: which is a part of our journey.

We were at Bill’s house last Thursday. We stopped at a very nice village. Does the train stop at Nashville? We use at for a point: at the window – at the entrance – at the door, at the end of the street – at the station – at the top on a cover, e.g.: Bill is waiting for you at the bus stop.

Phrasal *at*: *at home – at work – at school – at university – at college – at the station – at an airport – at the seaside – at sea* (on a voyage) – *at reception – at the corner of a street – at the back / front of a building / cinema / group of people,* etc. – *arrive at with other places or events.*

The prepositions under research can overlap on two axis, on the locative axis: on – 1, 2, 4; in – 1, 2, 11; at – 1, 2; and on the temporal axis: on – 5; in – 4; at – 3, 5. The locative constituents form the nucleus of the three prepositions semantics, while the temporal constituents form 1-2 peripheries of their semantic structure. The rest of the constituents need their further integral analysis.

Prepositions can be considered auxiliary words because their meaning depends upon the headword of the prepositional phrase [36-44]. Let’s compare the following combinability of the lexeme rug: *a rug on the floor*, *a rug on the wall*, *a rug in the trunk*, *a rug at the festival*. There are different types of rugs – (1) *a carpet/mat*, (2) a *wall tapestry*, (3) *an old/ancient rug*, and (4) *a unit of exhibition.* There is no end to various nominations of the *rug* that, to my belief, depend upon the type of discourse. Here we can suggest such registers: (1) house furnishing, (2) applied arts, (3) museum collection, and (4) exhibition. Thus the functional semantics of the unit can be objectively interpreted in the structure of if its discourse register.

References:

1. Соснова М. Прийменникові конструкції з *по* при перекладі з російської мови українською / М. Соснова // Матеріали УІ научно-практической конференции. Спецпроект: анализ научных исследований. 30-31 мая 2011. Днепродзержинск : ДДТУ, 2011. – 4 с.

2. Collins COBUILD English Dictionary. Editor-in-chief John Sinclair. Rev. ed. – London : HarperCollins, 1995. – 1344 p.

3. Langacker Ronald W. Cognitive Grammar: An Introduction: An Introduction / Ronald W. Langacker. – Oxford : OUP, 2008. – 562 p.

4. Quirk Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, and Jan Svartvik. A Comprehensive Grammar of the English Language / Randolph Quirk et al. – London : Longman, 2000. – 1779 p.

УДК 81

Nobis-Wlazło K.,
Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

ОСНОВНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ КОЛИЧЕСТВЕННОГО АНАЛИЗА ОПЫТА (УПОРЯДОЧЕНИЕ, СЧЕТ И ИЗМЕРЕНИЕ)

Праця присвячена презентації категорії кількісності як основи ряду процедур оперування перш за все об'єктами чуттєвого досвіду, таких як упорядкування, рахунок и вимір. Робота торкається питань, пов'язаних зі специфікою і результатом кожного з цих трьох процесів.
Ключові слова: *кількісність, упорядкування, рахунок, вимір.*

Данная работа посвящена представлению категории количественности как основы ряда процедур оперирования прежде всего с объектами чувственного опыта таких как упорядочение, счет и измерение. Работа затрагивает вопросы, связанные со спецификой и результатом каждого их трех процессов.
Ключевые слова: *количественность, упорядочение, счет, измерение*

The article refers to three procedures arising from the category of quantity, the results of which occur in the linguistic activity.

The first category is the ordering – one of the simplest categories underpinning every process related to ordering. The outcome of this procedure is the characteristics of an object in terms of its place in the order.

Another procedure is counting, the result of which is the plural attribute of an object as well as the quantitative characteristics of the outcome of the counting.

The last procedure is measuring, which is related to a comparison of an object with a specific and abstract model.
Keywords: *quantity, ordering, counting, measuring.*

Говоря о количественности в рамках функционально-прагматической методологии, следует обратить внимание прежде всего на способ ее понимания. Количественность рассматривается нами не как вещь в себе и для себя (так, как это делали, например, пифагорейцы, для которых главной идеей было сведение всего к числу), и не как идея, способствующая возникновению вещей (Платон), а как функция человеческой деятельности, которая включает процесс квантификации и парцелляции опыта, объект которого является своего рода информационным континуумом. В нем следует выделить объекты, установить их взаимоотношения, определить их, систематизировать и т. д. Однако, для того, чтобы осуществить такие процедуры, необходимо сначала произвести аналитическую дифференциацию самого этого континуума, делая, таким образом, из него информационное поле.

Количественность является основой целого ряда процедур оперирования прежде всего с объектами чувственного опыта (а позже также с рассудочными объектами), среди которых различаются три главные:

1) упорядочение,
2) счет,
3) измерение.

Упорядочение – это наиболее простая и при этом наиболее натуральная процедура, проявления которой можно наблюдать очень часто в языковой деятельности. Идея упорядочения проявляется только тогда, когда мы начинаем считать (в значении "ставить в ряд"), так как каждому без исключения числу свойственно определенное место в ряду. Уже с точки зрения ономасиологических категорий, ни одному из понятий не приписывается такая черта. Мы не можем, например, все субстанциальные понятия поставить в один ряд, так как они обладают различными и многообразными критериями классификации и характеризации. Конечно, в рамках данного класса мы можем поставить в ряд определенные понятия, но, для осуществления такой процедуры, нам необходимо использовать идею числовой организации (на своеобразном микроуровне: например, определение воинских званий или идея баллов в школе являются уже производными от числового упорядочения, благодаря которому они могут занимать место в определенном ряду). Упорядочение, таким образом, мы считаем способом типологизации, свойственным прежде всего понятиям с количественным значением. Упорядочение в рамках субстанциальных, процессуальных или атрибутивных понятий не является чистым, а скорее всего представляет собой некий псевдоряд, на котором расположены определенные понятия (например, в рамках субстанциальных понятий: *младший лейтенант, лейтенант, капитан, майор, подполковник, полковник, генерал-майор, генерал-лейтенант, генерал-полковник, генерал армии, маршал;* в рамках категории атрибутов: *горячий – теплый – летний – холодный – ледяной* и т. д.). Способ самого расположения единиц внутри таких рядов О. Х. Барсегян в своей работе обусловливает ситуативностью: "Для француза быть в первом классе означает быть в выпускном классе, а быть в десятом – значит быть в начальном, в о время как для нас все это обстоит наоборот. Для студента получить пятерку означает быть передовым в учебе, а для бегуна быть пятым означает не занять призового места"[1].

Здесь следует остановиться и установить отношения между двумя понятиями, а именно вышеупомянутом понятием упорядочения (установления количественной последовательности объектов в дискретном парадигматическом ряду объектов) и понятием счета (установления количества объектов в дискретной парадигматической группе). В результате первой процедуры мы получаем **счетный порядок**, т.е. характеристику объекта счета с точки зрения занимаемого им места в счетном ряду, в результате второго же – **число** или **количе-**

[1] О. Х. Барсегян. Учение о частях речи армянского языка. – Ереван, 1988. – С. 408-409.

© Nobis-Wlazło K., 2013

ственную характеристику объекта. О представлении количественных отношений в сознании человека пишет также Л. Д. Чеснокова, которая дифференцирует их на основании динамичности / статичности. По ее словам, “статический аспект отражает реальное количество в виде результата счисления (...) динамический аспект отражает реальное количество в виде процесса счисления”[1]. Разница между результатом и процедурой счета относится к тому, что названное количественное числительное дает характеристику всей группе считаемых предметов, но не определяет количественных отношений между этими предметами.

Словарь русского языка дает следующее толкование слова *считать*: 1) называть числа в определенном порядке 2) определять количество кого-, чего-л.; производить какие-л. подсчеты, вычисления[2]. Мы видим, что счет понимается либо как перечисление (*один, два, три, четыре* и т.д), либо как вычисление (*два плюс два равно четыре*). Если мы хотим посчитать какие-то объекты, мы должны охватить их как некоторое качественное единство (субстанциальный класс), а процедура счета состоит в аналитическом оперировании элементами данного единства (превращении их из субстанциональных в условные количественные единицы) с целью их формального объединения в множественное единство (парадигматический класс единиц). Проще говоря, класс предметов после процедуры счета превращается в аналитический класс условных единиц. В ходе указанной процедуры возникают две атрибутивные семантические функции – **количественная характеристика аналитического элемента счета** (**множественный атрибут объекта**) и **количественная характеристика полученного в результате счета единства** (**количество объектов**). Первое имеет место в случае, когда осуществляется референция понятия числа на элементарный объект счета (вышеупомянутое *один, два, три, четыре ...*), второе, когда объектом референции становится все количество, подвергшееся счету (*пять яблок*). В первом случае мы абстрагируемся от самих объектов, от их свойств и воспринимаем свой объект не как субстанциальный предметный ряд, а как ряд абстрактных сущностей. Поэтому возможны варианты подсчета – *один, два, три ...* или *одна, две, три ...,* а также *раз, два, три ...* . Последний вариант чаще всего применяется к динамичным объектам (действиям, событиям). В связи с этим неизменяемую форму *раз* можно признать референтивным вариантом числительного *один,* применяемым про счетной референции применительно к процессуальным объектам.

Однако, когда мы абстрагируемся от самих объектов счета и не оперируем количественными характеристиками объектов (как элементов множества, так и целых множеств), мы получаем семантику **числа**. Оказывается, что в одном лексическом значении субстантивного количества сочетаются две различные категориальные функции – атрибутивная (определенно-количественная характеристика множественного объекта или его элемента) и квазисубстанциальная (число). Получается, что количественное числительное номинирует сразу два понятия – **конкретного числа** и **конкретного исчислимого количества**.

Л. Чеснокова обращает также внимание на тот существенный аспект связи двух процедур – счета-перечисления и счета-вычисления, что при осуществлении первой процедуры вторая может быть в сильной степени упрощена, а человек “не производит всякий раз действия сложения каждой предыдущей величины с единицей, чтобы получить величину последующую (...). Однако в процессе обучения счету действие сложения производится всякий раз (...), из этого можно сделать вывод, что счет-перечисление имплицитно содержит счет-вычисление”[3].

То, что характерно для счета-перечисления, – это невозможность перестановки компонентов счетного ряда, что является следствием проявления самой природы чисел, где каждая единица отличается от стоящих рядом с ней на определенное количество, поэтому числа должны стоять в определенной последовательности. Однако, в случае вычисления, перестановка компонентов является до определенной степени возможной (в зависимости от типа вычисления) “если счет представляет собой счисление чисто количественных понятий, то в качестве компонентов счетного ряда выступают количественные числительные, расположенные в строгом порядке по возрастающему значению (прямой счет) или по уменьшительному значению (обратный счет), изменить место компонентов такого ряда невозможно”[4]. Чеснокова в противоположность счету-перечислению однородных компонентов дает пример счисления разных предметов, где ряд чисел не используется, а общее количество дается как итог счета и где возможна перестановка компонентов в счетном ряду: “Сто пятьдесят ‘сплавных’ за обедом, чекушка с Осей-агентом, затем ‘пенсионная’ бутылка с довесом (...) – сколько это будет?”[5]. Однако, нельзя не заметить, что этот пример иллюстрирует не счет-перечисление, а счет-вычисление, и нацелен он все-таки на результат, а не процедуру счета, где число уже не связано порядком. Таким образом, при процедуре вычисления числа используются в разных комбинациях, и их связь с числовым рядом очень ослаблена, так как такой процесс является более высоким уровнем абстрагирования, чем простая процедура упорядочения, в которой числа привязаны к месту своего расположения, то есть каждое число занимает определенное место в счетном ряду.

Следует напомнить о том, что существенную роль в реализации значения количественности выполняет соотношение категориальной и референтивной части значения. В зависимости от того, осуществляем ли мы генерализацию (и абстрагируемся от считаемых объектов) или референцию (и воспринимаем количественность как характеристику объекта), у нас получаются либо число, либо количество как свойство и одновременно результат процедуры счета.

---

[1] Чеснокова Л. Д. Процесс счета и способы его выражения в современном русском языке // “Вопросы языкознания”. – 1987. – № 6. – С. 101.

[2] Считать, в: Большой толковый словарь русского языка под ред. С. А. Кузнецова. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 1298.

[3] Чеснокова Л. Д., указ.соч. – С. 102.

[4] Там же. – С. 105.

[5] Там же. – С. 104.

Говоря о процедурах генерализации и референции, мы ссылаемся на труды О. В. Лещака, для которого "через процессы генерализации и референции осуществляется связь понятийно-категориальной системы сознания с предметно-коммуникативной деятельностью, а следовательно, смысловая связь человеческой личности с миром"[1]. Согласно О. Лещаку, генерализация и референция составляют два противоположных процесса: в ходе первого "индивид образует понятийный аппарат своего сознания", в итоге же референции "происходит идентификация данных, полученных в ходе предметной деятельности, с уже наличными в сознании инвариантными смыслами"[2]. Категоризация и референция являются неотъемлемыми частями структуры смысла "Учитывая двойственное (функциональное) происхождение понятийного смысла, его структуру можно представить как принципиально **двуаспектную**. Один, обязательно присутствующий аспект любого понятийного смысла (инвариантного или фактуального), обращен к системе когнитивных понятий, это обобщающий, **категоризирующий** аспект. Второй – конкретизирующий, **референцирующий**. Однако, применительно к инвариантному и фактуальному понятийным смыслам характер вхождения этих двух аспектов в единую структуру понятия оказывается различным. Причина – различная структурная организация инвариантного и фактуального смысла. Структура инвариантного смысла представляет из себя сложную иерархическую и полевую систему. Структура же фактуального смысла – линейна"[3].

У каждой из частей смысла свои характеристики – элементы, находящиеся в категориальной части значения, пребывают в отношениях сходства и строятся по принципу иерархической структуры. Понятия, "соотносятся друг с другом либо в соотношении равноправных членов парадигмы, либо в отношении общего к частному"[4]. Это значит, что каждый элемент класса, является одновременно его представителем. Что касается референтивной части значения, то ее структура совсем иная – она представляет собой поле, а ее части находятся в отношениях смежности. Это значит, что, поскольку для полевой структуры свойственны ядро и периферия, то элементы, находящиеся в поле нельзя считать равноправными представителями этого поля.

Итак, каждый из вышеуказанных процессов (упорядочение, счет и измерение) обладает своей спецификой. Множество и связанную с ним процедуру счета мы будем понимать как класс. В случае процедуры упорядочения ситуация выглядит по-другому. С одной стороны, единицы, принадлежащие к счетному ряду, находятся в отношениях смежности, т.е. у каждой единицы свое, точно определенное место (число *два* находится между *один* и *три*). С другой стороны, между единицами ряда существуют отношения сходства, так как каждая из единиц является числом, что сильно напоминает класс. В этом смысле счетный ряд совмещает в себе характеристики класса (однородность составляющих) и поля (синтагматическая последовательность элементов). Если же наш объект представляет собой непрерывную структуру, значит она строится по принципу поля, а наш объект должен подвергаться процессу измерения его количественных характеристик. В этом случае следует говорить о такой количественной характеристике как **величина** объекта.

Одним из смежных с семантикой множества нумеративных понятий является понятие **качественной величины**. Благодаря измерению разных величин, характеризующих любую вещь или явление, человек расширяет и углубляет свое знание о окружающем его мире. Наиболее распространенные типы качественных величин это длина, объем, время, термодинамическая температура, масса. Но, кроме перечисленных, существует огромное количество других величин, связанных с механическими, оптическими, акустическими, электрическими, термическими явлениями. Знание величин, их оценка, сравнение, насколько величина одного объекта больше или меньше величины другого, представляют собой основу почти любого действия человека (осознанного или нет) и его суждений относительно вещей и явлений. Очевидно, что такое сравнение в значительной степени происходит путем субъективной оценки, когда, например, мы констатируем, холодно нам или тепло, быстрой или медленной является скорость скачивания файлов, а также темно или светло в данный момент. Люди стали уделять большое внимание понятию величины, признавая его основой и средством учения о окружающих их явлениях, с ростом значимости техники, а также прикладных и естественных наук. Понятие величины становится важным там, где на первое место выходит материальный фактор, т.е. значимыми становятся исчисляемые или мерные свойства вещей и отношений между ними.

Занимаясь философским понятием категории количества, Аристотель опосредованно определяет величину: "всякое количество есть (...) величина, если измеряемо. Множеством же называется то, что в возможности делимо на части ненепрерывные, величиной – на части непрерывные"[5]. Таким образом, понятие величины обусловливается фактом **измерения** (иначе говоря сопоставления с другим объектом того же типа или же с неким абстрактным эталоном).

Как пишет И. Кант в "Критике способности суждения", то, "что некая вещь есть величина (quantum), познается из самой вещи без сравнения ее с другой, а именно, если множество однородного вместе составляет единое. Но для того чтобы установить, *какова его величина*, всегда необходимо в качестве меры нечто другое, которое также есть величина. Однако поскольку в суждении о величине дело не только во множестве (числе), но и в величине единицы (меры), а величина меры в свою очередь нуждается в чем-то другом в качестве меры, с чем ее можно сравнить, то мы видим, что определение величины явлений никогда не может дать абсолютного понятия величины, но всегда дает лишь сравнительное понятие"[6]. Кант, в своем высказывании о величине, обращает внимание на очень существенный факт относительного характера понятия величины, всегда требу-

[1] Лещак О. В. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики. – Тернополь, 1996. – С. 67.
[2] Там же.
[3] Там же. – С. 188.
[4] Там же.
[5] Аристотель, Метафизика, http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/metaphiz.txt [10.09.2010].
[6] Кант И., Критика способности суждения. – Москва, 1994. – С. 86.

ющего двух дополнительных факторов: другого объекта, которому приписывается величина того же типа и эталона, меры, при помощи которого данные объекты могли бы быть сопоставлены и обращает внимание на то, что определить величину можно только путем сравнения на основании некоторого эталона.

Л. А. Беловольская в своей статье отмечает, что в план содержания категории количества входят два понятия: понятие множества (дискретное количество) и понятие величины (недискретное количество)[1]. Автор обращает внимание дальше, что различные лингвистические работы исследуют в большинстве случаев только одно из значений категории количества, а именно значение множества. Вопросу значения второй категории количества – величины, уделяется мало внимания. Беловольская отмечает, что “что понятие недискретного количества (величины) тесно связано с категориями качества, количества и меры”[2].

Здесь следует вспомнить о наблюдающейся в русском языке (а может и не только в русском) метонимической омонимии терминов и подмене смежных понятий.

Есть слово *величина 1* – понимаемая как собственно количественное понятие (это полевая, недискретная количественность), т.е. **величина как недискретная количественная определенность** (единство множественности в противоположность множественности единств – т.е. дискретной количественности).

Другое понятие представляет слово *величина 2* – то есть качественно-количественное понятие или же измеримое качество объекта (длина, вес, рост, скорость и т.д.).

Иначе говоря, следует отличать информацию о том, что данный объект обладает весом, высотой и возрастом, информацию о том, что он тяжелый, высокий и старый (т.е. информацию о качественных величинах, которыми обладает данный объект) от информации о том, что данный объект трехтонный, пятиметровый и столетний (т.е. обладает количественной величиной).

Когда Кант пишет о том, что факт самого наличия величины – что некая вещь есть величина (quantum) – познается без сравнения с другим таким же объектом и без единицы меры (т.е. без измерения), он имеет в виду именно качественную, но измеримую характеристику объекта. Рост как величина выводится из факта процесса вырастания, а длина – из факта занятия места в пространстве. Их сущность выводится из смежности с другими объектами, а не из сравнения с таким же.

Только когда мы хотим определить величину как недискретную количественную определенность, т.е. “установить, *какова его величина*”, мы начинаем сопоставлять качественную величину данного объекта с той же качественной величиной другого объекта (оценивая их количественное различие на каком-то стабильном фоне отнесения и в каком-то отношении, т.е. по какому-то признаку).

Такую оценку (т.е. установление количественной величины) можно осуществить двумя способами. Первый – синтагматический или полевой (применив в качестве критерия оценки отношение данных объектов со смежными объектами: например, взяв предметы в две руки и, оценив свои ощущения, определить, который тяжелее). Более сложным и одновременно более рациональным и выгодным технически и экономически является парадигматический способ оценки *величины 1*.

Кант называет первый способ *эстетическим* (в созерцании, “на глаз”), а второй – *математическим* – посредством числовых понятий (или их знаков в алгебре): “Получить определение понятия того, *как велико* что-либо мы можем лишь с помощью чисел (во всяком случае приближенно посредством уходящих в бесконечность числовых рядов), единица которых есть мера; и поскольку всякое логическое определение есть определение математическое”[3]. Поскольку числа “уходят в бесконечность”, то для математического определения величины наибольшего, как пишет Кант, не существует. Это не касается эстетического определения величины, для которого наибольшее существует. “Математическое определение всегда изображает лишь относительную величину посредством сравнения ее с другими величинами того же рода, эстетическое же определение – величину абсолютную, в той степени, в которой душа способна схватить ее в созерцании”[4].

Чтобы осуществить парадигматическую (математическую) оценку количественной величины, нужно сначала проделать подготовительную операцию. Следует априорно выбрать какой-то объект, обладающий той же качественной величиной, что и данный объект, чью количественную величину мы хотим установить парадигматическим путем. Его количество, взятое как единство, абстрагированное от множественности своих составляющих, мы впредь будем использовать в качестве информационно-семиотического эталона для измерения количественной величины всех остальных такого рода объектов. После этого следует сопоставить наш объект с эталонным объектом или множеством эталонных объектов в определенно-количественном (числовом) отношении. Так мы узнаем, какое дискретное количество эталонных единиц равно недискретному количеству нашего объекта в аспекте измеряемой качественной величины. Это и будет называться *количественной величиной* данного объекта. Определенная же единица эталона измерения при этом получает название *меры качественной величины* (меры длины, меры веса, меры объема, меры скорости). Понятно, что условием возможности проведения этой операции является допущение информационного (умственного) разделения целостности измеряемого объекта в аспекте данной качественной величины на совершенно условные равные части, каждая из которых количественно соответствует избранному эталону. Таким образом получается, что количественная величина некоторого объекта как его недискретная количественная определенность является производной сопоставления этого объекта с определенным множеством (дискретным количеством) эталонов меры какой-то конкретной качественной величины.

[1] Беловольская Л. А., О категории величины в гносеологическом и языковом аспектах, в: Беловольская Людмила, http://lb2001.narod.ru/doc/statya2.htm [13.09.2010].

[2] Там же.

[3] Кант И. Критика способности суждения. – Москва, 1994. – С. 89.

[4] Там же. – С. 89-90.

О понятии величины как о недискретной количественной определенности объекта пишет также Е. К. Войшвилло в своей книге “Понятие как форма мышления”, относя к нему все то, что допускает сравнение типа: больше, меньше, равно и, кроме того, может быть выражено числом с некоторой размерностью. “Характеристики этого рода называются *величинами*. Они представляют собой степени каких-то свойств (температура, например, есть степень нагретости тела, объем тела – степень его свойства “занимать часть пространства”. С логической точки зрения величины – это предметно-числовые функции, функции, аргументами которых являются предметы некоторого рода, отличные от чисел, а значениями – числа и, возможно, некоторые качественные оценки степеней свойств предметов (например, для температуры – высокая, низкая). Точнее, количественной характеристикой некоторого вещества является то, что его плотность или удельный вес равны, больше или меньше некоторого числа”[1].

Функция, которую описывает Войшвилло Е. К., это величина 1, где аргумент не сами предметы, а их величины 2, т.е. качества объекта, поддающиеся количественной оценке. В значение этой функции входят не сами числа (и не только числа), а именно отношение количества (определенного или неопределенного) к эталонной мере (5 кг) или к сопоставляемому объекту (тяжелее, чем ...).

Беловольская замечает еще одну разницу между понятиями множества и величины: “Если наименование множества, сочетаясь с качественно определенными единицами языка, представляет ряд считаемых предметов или явлений (два билета, два вечера, две книги), которые можно противопоставить в соотношении “единичность – множество”, то наименование величины, сочетаясь с качественно определенными единицами языка, представляет нерасчлененное, недискретное количество, которое само по себе не характеризуется противопоставленностью “единичность-множественность””[2]. Здесь гораздо точнее было бы сказать не “ряд считаемых предметов”, а именно “класс” или “множество”. Об этом шла речь выше в связи с различением процедур счетного упорядочения и собственно счета.

Мера, как замечает Беловольская, позволяет определить характер, степень, величину количественных изменений в качественно определенном предмете или явлении. Содержание данной категории составляют значения величины измеряемого предмета или признака, интенсивности (степени) изменения этой величины[3]. Если, таким образом, в предложении используем какую-нибудь величину, то ее нельзя представить только в числовом выражении. Величина как количественная определенность имеет смысл только в том случае, если относится: а) к какому-то качеству, которое она количественно характеризует (величине как измеримому свойству) и б) к какому-то эталону, используемому как мера данного свойства (фраза “*В школу я еду пять*” не будет понятна, пока мы не добавим меру, обычно имплицирующую и качественную величину: время – “*В школу я еду пять минут*” или расстояние: “*В школу я еду пять остановок*”).

Таким образом, количественные и качественные величины это не столько два разных типа величины (на что могло бы указывать наименование), сколько два принципиально различных в категориальном отношении понятия. Одно относится к принципиально количественным понятиям и входит в состав когнитивной категории количественности, второе – к атрибутивно-субстанциальным количественным понятиям, которые относятся лишь к когнитивному категориальному полю количественности, но не содержат в себе собственно семантики количественности.

Литература:

1. Аристотель. Метафизика, http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/metaphiz.txt

2. Барсегян О. Х. Учение о частях речи армянского языка. – Ереван, 1988. – С. 408-409.

3. Беловольская Л. А. О категории величины в гносеологическом и языковом аспектах. В: Беловольская Людмила, http://lb2001.narod.ru/doc/statya2.htm [13.09.2010].

4. Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления. – Москва, 1989. – С. 115. Чеснокова Л. Д., Процесс счета и способы его выражения в современном русском языке // “Вопросы языкознания”. – 1987. – № 6. – С. 101.

5. Кант И. Критика способности суждения. – Москва, 1994. – С. 86.

6. Лещак О. В. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики. – Тернополь, 1996. – С. 67.

7. Считать. В: Большой толковый словарь русского языка под ред. С. А. Кузнецова. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 1298.

[1] Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления. – Москва, 1989. – С. 115.

[2] Беловольская Л. А., указ. соч.

[3] Там же.

УДК 804.0:801.54

Абабий В. Н.,
Приднестровский Государственный Университет им. Т.Г. Шевченко, г. Тирасполь, г. Приднестровье

UNE FORME DE CRÉATION LEXICALE NÉOLOGIQUE: LE MOT-VALISE

Стаття присвячена маловивченій словотвірній моделі сучасної французької мови – телескопному слову (mot-valise у французькій термінології). У статті телескопія розглядається не тільки як окремий спосіб утворення стилістичних неологізмів або як гра слів, а також як механізм паронімічної атракції (паронімічного словотворення).

Ключові слова: *словотвір, неологізм, телескопне слово, гра слів, паронімічна атракція, паронімічний словотвір.*

Статья посвящена малоизученной словообразовательной модели современного французского языка – телескопному слову (mot-valise во французской терминологии). В статье телескопия рассматривается не только как отдельный способ образования стилистических неологизмов или как вид игры слов, а также как механизм паронимической аттракции (паронимического словообразования).

Ключевые слова: *словообразование, неологизм, телескопное слово, игра слов, паронимическая аттракция, паронимическое словообразование.*

This article is devoted to an interesting word formation model of the modern French language – a telescope word (mot-valise, in French terms). The article examines portmanteau mechanism from different points of view. Besides retaining the traditional view of portmanteau words as a type of word formation (a blending of two or more words) or as a type of wordplay; the article reflects also word formation portmanteau word as a technique of paronymic attraction.

Keywords: *word formation, neologism, portmanteau word, wordplay, paronymic attraction, paronymic word formation.*

Parmi les modes de création lexicale habituels comme l’enrichissement culturel des sens, la générescence de mots nouveaux, la déformation de vocables existants par abréviation ou transformation suffixale, la lexicalisation, la dérivation, la composition et la siglaison, les mots-valises (les mots-portemanteaux) occupent en français moderne une place oridinale à part. En principe les mots-valises ont une valeur connotative obligatoire, un contexte littéraire, journalistique ou poétique, et une structure sauvage.

Le ***mot-porte-manteau*** est un “calque de l’anglais *portmanteau-word* “mot-valise”, composé des mots anglais *portmanteau* “valise” (emprunté au français) et *word* “mot” par référence a Lewis Carroll qui, dans son roman *Through the locking-glass* (*A travers le miroir)*, 1872, a baptisé *portmanteau* une nouvelle unité lexicale, d’au moins deux lexèmes, formée de la partie initiale d’un mot et de la partie finale d’un deuxième mot, en combinant ou en superposant leurs sens, ou d’un mot plein et l’autre, des deux mots, “coupé”. De fait, en français, en 1547, *porte-manteau* est attesté avec le sens de “valise pour transporter des vêtements” et en 1571 avec le sens: “partie de l’équipement d’un cavalier, attaché au-devant de la selle, et renfermant des vêtements”. Le sens de “support auquel on suspend des vêtements” apparaît presque un siècle plus tard, en 1640 [2, p.145].

Même si les études linguistiques sur cette notion sont beaucoup moins nombreuses que pour d’autres notions, elle suscite malgré tout un foisonnement terminologique incroyablement dense et varié. Les chercheurs francophones qui se sont penchés sur la question n’ont jamais véritablement trouvé de consensus sur une dénomination unique de ce phénomène, certainement parce que les approches de la télescopie sont elles-mêmes extrêmement variées. Pour satisfaire la curiosité du lecteur, il nous semble important de présenter ses dénominations différentes: **mot-valise, amalgame, mot-porte-manteau** (L. Carroll, M. Riffaterre); **mot-centaure** (G. Bidois); **mots-sandwiches** (L. Erstling), **croisement, télescopage** (M. A. Pei, F. Gaynor); **mot-tiroir, mot-gigogne, emboîtement lexical** (R. Jackobson); **brachygraphie gigogne** d’A. Clas (1987); **compocation (composition+troncation)** de F. Cusin-Berche (1999); **mixonymes** de B. Pottier (1987) et la **polygraphie des *portmanteaus***; **hybrides lexicaux** (article de J. Kortas (2009); **mots-métis** (M. M. Dubois); **mots-centaures** (A. Rigaud); **bête-à-deux-mots** (Ch. Moncelet); A. Finkielkraut (2006) – **mots – chauvins**, **mots-sauvages** (M. Rheims) (1990). La liste d’ailleurs n’est point exhaustive.

Dans l’introduction de son *Petit fictionnaire illustré* [3, p.14] Alain Finkielkraut utilise tout un champ lexical du mélange et de la reproduction : **“fusionner, croiser, union, bâtard, hybridations, mélangeant, animal chimérique, mélanges incongrus, métisser”**. On trouve aussi chez Gracian les termes de **vocablo-hidra**, **monstruo de varias cabezas**. L’autre métaphore utilisée pour le définir est celle de **l’enchâssement, l’imbrication: mots- gigognes** (M. M. Dubois), **mots-tiroirs** (Morier), **mot-valise** (apparemment promu par G. Ferdière) – le terme le plus chanceux. Parfois les termes qui servent à définir les mots-valises sont soit des métaphores, soit des mots – eux-mêmes valises (la plus heureuse trouvaille : **signifiancés**, de Moncelet), mais les termes scientifiques **bloconymes** et **acronymes** n’ont pas eu d’avenir.

B.Vian (dans “L’Écume des jours” (1947)) nomme ce phénomène **surimpression**, avec ses *“pianocktail”* (piano et cocktail) et *“suppôt de Satin”* (*“Le Soulier de satin”* (drame de P. Claudel) et *le suppôt de Satan* (une injure) pour qualifier un agent diabolique) puis viennent **les mots-pantalon** et **le collage verbal** (les “valises” sont formées de trois et plus de mots, ex. *Oulipo* (*Ouvroir de littérature potentielle*).

Christophe Alain Dubois dans son article “Le mot-valise – typologie d’une transgression linguistique” (1997) voit dans ce phénomène des “néologismes d’auteur” “de la parole” (il en existe très peu qui se soient lexicalisés et seraient des néologismes de langue). Il remarque que le mot-valise se fonde sur le télescopage de plusieurs mots de la langue, deux, dans le cas le plus fréquent. C’est-à-dire le mot-valise est au premier chef affaire de *signifiants* (des formes), vient ensuite le télescopage *des signifiés* (des significations).

© Абабий В. Н., 2013

D'après Darmesteter [4] les mots-valises sont formés strictement d'*un déterminatif* (substantif, adjectif) au premier plan et *un mot déterminé*, représentant une unité fusionnée qui ne peut pas être raportée à des mots composés, vu le fait qu'un mot-valise est une unité morphologiquement intègre. L'ordre inverse des composants des locutions *déterminant – déterminé* était spécifique pour les langues latine, sanscrite, grecque, le premier mot renvoyant sur le genre du nouveau mot et le deuxième le concrétisant.

Mais le télescopage en français n'est point lié à ces langues, son commencement date de la première moitié du XX-e siècle avec l'empunt dans les années 50 de *l'anglais* du mot du type *"motel"* (motorist + hôtel) (hôtel du bout de la route pour les automobilistes). De très nombreuses études ont été menées sur ce procédé d'innovation lexicale en langue anglaise, témoignant d'une grande attention à ce type de procédé. S'il est vrai que la langue anglaise illustre sa productivité par de nombreux amalgames et s'attribue même la paternité du terme *portmanteau* (word) dès 1872, le français en compte un certain nombre (depuis les *sorbonagres* (sorbonne + onagre) de Rabelais jusqu'à *outilitaire* (outil + utilitaire) de Queneau tout en passant par le *patrouillotisme* (patrouille + patriotisme) de Rimbaud au *filousophe* (filou + pholosophe) de V. Hugo dans "Les Misérables") et notamment pour le fait que la langue anglaise "adopte" l'ordre inverse des composants d'un syntagme: déterminatif (substantif, adjectif) – déterminé, ainsi l'influence sur le caractère de la formation des mots-valises en français est évidente.

A côté des créations d'auteurs littéraires, quel que soit le genre de littérature à laquelle ils s'adonnent, il faut faire place aux créations de la publicité qui a trouvé son bien dans les mots-valises des noms de marques des produits: *Nescafé, Nescoré, Nespresso, Nesquik*, sont reçus, en conséquence, par la liaison de la partie du nom **Nes**tlé (lait) + café, + coré, + la partie du mot ex**presso** et enfin + quik; Apéricube – **apéri**tif + cube, Bridelice – bridel + délice, Présilège – Président + privilège; Grandlait (le lait), Chaudfontaine et Taillefine (l'eau minérale), Belvita, Blancomplet (le pain), Le Millefeuille (les produits de confiserie); et aussi dans l'argot juvénile: **febosse** *(fée + Carabosse* "mauvaise fée"; **momignard** – ***môm****e* + ***mignard*** (petit, marmouset); **tabataspeche** "amie", "amante" du nom de l'actrice ***Tabatha Cash*** et ***taspeche*** "femme", "jeune fille" (péjoratif); **cipote (zipote**) (ami qui habite le même quartier) – de ***ci****te* et ***po****te* (ami); **timal** "mec, garçon" – *pe**ti**t* + ***mâl****e*; **trifouiller** "lambiner, traîner" – ***tri****poter* + ***fouiller***; **kisde** "policier, flic" – ***qui*** + ***s****(e)* ***dé****guise.*

La capacité de construire des mots de manière synthétique peut favoriser, sans jeu cette fois, la fertilisation terminologique et celle de la dénomination scientifique. Viennent ensuite les modèles formels d'une *brachygraphie gigogne*, comme l'a appelée dans une heureuse formule le linguiste André Clas [1, p.347]. Cette matrice terminologique se fonde sur la combinaison de trois procédés: l'apocope (chute de la fin d'un mot), l'aphérèse (chute du début d'un mot) et la syncope (chute de la partie médiane d'un mot), ce qui fournit six modèles pouvant répondre aux exigences d'une nomenclature ou d'une taxinomie rigoureuse et aux besoins de créativité.

– Modèle 1 : apocope + aphérèse

alicament : *ali[ment] + [médi]cament* : "*Ces nouveaux produits à valeur ajoutée santé sont désormais appelés alicaments"*. (*France TGV*, 1998)

domotique : *domicile + robotique;*

pomate : *po[mme de terre] + [to]mate* (attesté en 1978);

stagflation : *stagnation + inflation* (attesté depuis 1970).

– Modèle 2 : apocope + apocope

chloroforme : *chlore + formyle* (angl.) (nom créé par le chimiste Jean-Baptiste Dumas en 1834);

même le mot ***modem*** : *modulateur + démodulateur* (attesté en 1968);

pixel : mot tiré de l'anglais *picture + élément*, mais qui reçoit les marques de genre et de nombre en français ; il est attesté depuis 1978;

zicral : *zi[nc] + al[uminium]* (attesté en 1951).

– Modèle 3 : aphérèse + aphérèse

Ce modèle est très peu productif. Pour l'illustrer, on ne peut guère citer que ***nylon***, sans doute créé à partir de *nyl* et de *vinyl* (en français *vinyle*) et *-on* de *cotton* ou *rayon* (en français *coton* ou *rayonne*), pour désigner une nouvelle fibre textile mise au point par les chimistes de la compagnie Du Pont de Nemours.

– Modèle 4 : apocope simple

distribanque : *distributeur + banque;*

infographie : *informatique + graphie* ; mot déposé en 1974 par la Société Benson;

tryptamine : *tryptophane + amine* (attesté en 1935).

– Modèle 5 : aphérèse simple

bureautique : *bureau + informatique* (dont la finale *-tique* représente *automatique*) (attesté en 1974);

– Modèle 6 : apocope ou aphérèse et syncope

médiologie : *medi[a sémi]ologie* (mot attesté en 1996 dans le contexte suivant :

"*Sous la direction de Régis Debray,* les Cahiers de médiologie *prennent pour objet les effets des moyens de transmission et de représentation sur les gens"* (Le Monde des livres, 1996).

upérisation : *u[ltra] + p[ast]e[u]risation* (attesté en 1964).

Si l'on examine à nouveau les six modèles décrits, on constate que les composants A et B de chaque terme donnent un résultat C, avec formation d'un nouveau signifié : *la pomate,* par exemple, est à la fois *une pomme de terre* et *une tomate*, mais le signifié C est modifié par A ou par B ; de même *le potimarron* est *un potiron* dont le goût ressemble à celui d'*un marron*.

Le linguiste russe I. Kouznetsova [4, p. 85] évidentie un autre aspect de ce jeu de mots, cette fois-ci un intentionné, donnant naissance à des mots composés des éléments phoniques très proches (les quasimorphèmes). Le linguiste nomme ce phénomène *mécanisme de la formation paronymique des mots* ou *l'attraction paronymique*. Ces nouvelles

unités formées sont appelées à attribuer au contexte des effets de surprise, c’est-à-dire, des *effets stylistiques particuliers*. Les “quasimorphèmes” constituent un tout entier, mais toujours pour les néologismes d’auteur :

*mé**contem**porain* (homme toujour mécontent de sa vie) = mé – ***content***

contem – porain;

*i**denti**frice* (sourire brillant qui souligne l’individualité)= i – ***denti –*** té

denti – frice;

*c**arriér**ation* (défaut mental des carriéristes) = c – ***arrièr –*** e

arriér – ation; (A. Créhange)

filou**sophe* (escroc) = ***filou

philo – sophe; (V.Hugo)

*éta**bli**ssement* (lieu où on vend des crêpes russes)= éta – ***bli –*** **s**sement

bli – ni – ***s****;* (J.-J. Thibault)

cord**oléances* (condoléances de tout son cœur)= ***cord – ial

cond – oléances. (E. Ionesco)

G. Gorcy [2, p. 149] remarque qu’au moment ou des outils d’apprentissage ludique sur la langue arrivent sur la marche, particulièrement des Cd-roms comme *Vocabulon*, *Verbulon* et que l’Association *Oulipo* (*Ouvroir de littérature potentielle*) est sollicitée pour des jeux sur Internet en raison de ses connaissances, de ses archives et de son expérience sur l’expérimentation ludique du langage, cette étude sur les mots-portemanteaux trouve sa justification. Un mode de création lexicale, en effet, qui peut à la fois satisfaire la fantaisie verbale et répondre aux besoins terminologiques, aussi bien que les concurrents du français actuel, méritait un examen attentif.

On ne pourrait pas justifier avec précision les époques productives, actives de la télescopie. Chez le maître de la création stylistique François Rabelais (1494-1553), on en trouve un nombre assez grand pour faire déjà quelque conclusion sur le phénomène. Pendant le XX-ème s., Raymond Queneau (1903-1976), cet artisan du langage poétique “en fabrique” des dizaines de mots-valises hardis et comiques, à qui vient se joindre le grand styliste Boris Vian qui parsème ses œuvres avec de telles créations originales. Alors on ne pourrait pas affirmer avec certitude que la télescopie est un moyen strictement réservé pour obtenir des valeurs expressives, affectives ou émotives.

Un mot-valise diffère d’un mot commun, normatif par ses traits qui le distinguent. Nous en donnons quelques-uns:

1) il est toujours connotatif (expressif, affectif, émotif);

2) il est toujours le produit (le résultat) d’une association (composition) de quelques deux ou trois mots;

3) il n’a jamais la fonction d’un terme *stricto modo*;

4) sa structure étonne (l’ordre des composants d’un mot-valise est strictement inverse *mot déterminatif* + *mot déterminé*);

5) on ne le trouve presque pas dans une source lexicographique ordinaire;

6) il est fixé et défini par des maîtres en lexicographie individuelle;

7) il vit dans un contexte littéraire, poétique, journalistique, argotique;

8) c’est une création appartenant à l’imaginaire;

9) un télescopage a toujours une fonction stylistique;

10) le télescopage crée des effets de surprise dans des contextes restreints.

Le mécanisme du télescopage a une fonction connotative, stylistique, paronomastique et même ludique qui consiste à construire de nouvelles unités nominatives qui détruisent toute norme linguistique. Mais ce procédé de création des néologismes stylistiques nous a éveillé l’intérêt par son caractère particulier et original, par le fait d’être peu étudié et par les perspectives qui s’y ouvrent : s’intégrer ou non dans la langue littéraire.

Références bibliographiques:

1. Clas A. (1987), “Une matrice terminologique universelle : la brachygraphie gigogne”, META.

2. Gorcy G. (1996), “À propos des mots-valises : de la fantaisie verbale à la néologie raisonnée”, Duculot.

3. Finkielkraut A. (2006), “Petit fictionnaire illustré”, Edition du Seuil, (réed.)

4. http://www.lexpress.fr/informations/foultitude-de-mots-valises_655817.html

5. Кузнецова И. Н. Теория лексической интерференции. – М., 1998.

УДК 8142:821.161.1 В.Розанов 7.08

Абашина В. Н.,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов

В. РОЗАНОВ “ОПАВШИЕ ЛИСТЬЯ (КОРОБ ПЕРВЫЙ)”: НЕКОТОРЫЕ ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ

Статья посвящена исследованию стилистики текста “Опавших листьев” В. Розанова. В центре внимания – изучение языковых средств и приемов, создающих индивидуальный стиль языковой личности, которой предстает писатель в анализируемом тексте.
Ключевые слова: *стилистика, индивидуальный стиль, языковая личность, текст.*

Стаття присвячена дослідженню стилістики тексту “Опалого листя” В. Розанова. В центрі уваги – вивчення мовних засобів і прийомів, що створюють індивідуальний стиль мовної особистості, якою постає письменник в тексті, що аналізується.
Ключові слова: *стилістика, індивідуальний стиль, мовна особистість, текст.*

The article is devoted to research of stylistics of the text of “Fallen leaves” by V. Rozanov. The author focus attention on the studying of language means and methods which create individual style of the linguistic personality that the writer in text at issue appears.
Key words: *stylistics, individual style, linguistic personality, text.*

В свое время проблема изучения и анализа особенностей языка и стиля отдельной личности считалась не относящейся к языкознанию. Индивидуальные черты организации текста, находящие отражение в разнообразных построениях языковых средств, выводились за пределы явлений, изучаемых лингвистикой. Однако уже первые глубокие исследования творческого наследия отдельных писателей и поэтов показали невозможность всестороннего познания текста художественного произведения без изучения его языковых составляющих. По мнению Е.В. Падучевой, первым и основным этапом познания художественного произведения является не литературоведческое, а лингвистическое его прочтение: “… литературоведческий анализ не полон, если ему не предшествует более “примитивный”, но в то же время и более основательный (объективный) лингвистический. Толкуя текст, следует прежде всего найти в нем те смыслы, которые в нём заложены в силу только того, что он написан на данном языке. Лишь после этого и на основе можно “вчитывать” в него те смыслы, которые порождаются многочисленными контекстами – социальными, историческими, литературными и проч” [7, с. 198].

Актуальность предпринятого исследования объясняется тем, что современный этап развития лингвистики характеризуется повышенным вниманием к проявлению творческой индивидуальности писателя и поэта как во взглядах на мир, так и в особенностях отображения этого мира посредством художественного стиля. Результатом такого внимания стала активная разработка специального направления, в задачи которого входит изучение идиолекта и идиостиля. Поворот к изучению индивидуальных особенностей личности, проявляющихся в языке и в речевом поведении индивида, возник в российской лингвистике в середине 80-х годов прошлого века. Новый подход к изучению специфики языкового сознания отдельного индивида предложен В.В. Виноградовым и нашел свое всестороннее обоснование у Ю.Н. Караулова, который актуализировал в филологическом обиходе понятие “языковая личность” [4, с. 38]. Концептуальное ядро языковой личности – это, по мнению учёного, набор строящихся на базе общеязыковых значений индивидуальных (речевых) смыслов, которые могут выражаться самыми различными языковыми единицами – как лексическими, так и грамматическими [4, с. 39].

Цель данного исследования – показать своеобразие рукописного стиля В.В. Розанова как особого рода литературной коммуникации и особого способа существования книги. Новизна работы заключается в том, что особенности языка и стиля В.В. Розанова практически не поддавались тщательному и всестороннему лингвистическому анализу. Творческое наследие писателя все еще мало изучено, особенно же в языковой его части, и практически незнакомо современному читателю. А между тем В.В. Розанов во многом предвосхитил тенденции развития литературного процесса XX века, а именно его антропоцентрические начала, которые проявились в интенсивном развитии мемуарных, автобиографических, дневниковых направлений литературы. Не менее важным представляется и то, что писатель признан как “основатель теории и практики постмодернизма – задолго до его западноевропейских аналогов” [5, с. 172]. Он стал связующим звеном между классической традицией и авангардом. Василий Розанов, постоянно ощущавший за своей спиной пушкинскую традицию, своим творчеством открывает путь самым смелым и разнообразным формальным исканиям в современной мировой литературе, предвосхищает жанровые и стилистические модификации всей эпохи постмодернизма. Особого упоминания и внимания требуют именно стилистические характеристики написанных им текстов. На специфику индивидуального стиля писателя указывали еще его современники. Так, П.К. Губер писал: “Прежде всего, это был замечательный стилист, утонченный мастер слова, едва ли не единственный писатель наших дней, у кого была своя собственная, ему одному присущая литературная манера” [2, с. 343], А.Д. Синявского впечатляла “его удивительная стилистическая одаренность и стилистическая смелость” [9, с. 451], а Н. Н. Берберова написала просто: “Розанов – стиль” [1, с. 485]. Наиболее ярко стиль В.В. Розанова как совокупность языковых форм, отражающих индивидуальное авторское мышление, представлен в двух коробах “Опавших листьев”, которые признаны уникальным опытом для русской философии. “Короб первый” послужил материалом для заявленных наблюдений.

© Абашина В. Н., 2013

Двадцатый век в корне изменил отношение к художественному тексту и поэтическому творчеству. Лингвистический анализ художественного текста был осознан как одна из наиболее сложных синкретичных форм филологической деятельности. “Причина, по мнению М.Ю. Сидоровой, не только в тонкости материи, к которой прикасается лингвистика, не только в неповторимой индивидуальности каждого отдельного художественного текста и огромном разнообразии произведений искусства в целом; не только в том, что учёному трудно, а порой невозможно смоделировать реальное читательское восприятие, замысел автора и его сознательную или бессознательную работу над текстом; наконец не в том, что при исследовательском чтении деконструкция текста порой подменяет непосредственное эстетическое переживание. Проблема состоит в неясности границ объекта и полномочий грамматики текста: где начинаются и где заканчиваются художественные тексты? какие явления в них подлежат грамматическому изучению?” [8, с. 8].

“*Я ввел в литературу самое мелочное, мимолетное, невидимые движения души, паутинки быта*” (с.390)[1], – так писал В. Розанов. В “Опавших листьях”, в этих откровениях, записанных за чаем, в вагоне, за нумизматикой, ночью просыпаясь, – обнажена и доведена до трагического предела, собрана, как частицы мозаики, душа писателя. А глубокая, блистательная, разящая розановская мысль сверкает в этом клубке мелких афоризмов и набросков. Творчество мыслителя – это яркие вспышки, звенья одной рассыпанной цепи. И если бы не эта скоротечность суждений и смена настроений, В. Розанов не был бы самим собой.

Что такое “Опавшие листья” как жанр, как особая литературная форма? Здесь нельзя ограничиться каким-то одним, строгим и точным определением. Перед нами очень сложная, промежуточная, зыбкая жанровая конфигурация, а главное, как определил в свое время В.Б. Шкловский, “книга создала новую литературу, новую форму” [10, с. 326]. Объяснение истоков появления такого феномена дает В.Л. Махлин: “Но бывают такие времена, когда границы жанра речи (“порядок дискурса”) становятся неубедительными, внутренне не оправданными, когда нарушение границ общения приобретает особое, дифференцированное и социально значимое качество “ощутимости” и “литературности”, причем не столько внутри определенной области речевого общения (искусства, литературы или так называемого быта), сколько на границах областей мира жизни” [6, с. 400].

Эта книга писалась не для читателей, а для самого себя, без предварительного замысла, без какого-либо специального задания – писалась просто так и между прочим. И этот, казалось бы на первый взгляд, бесцельный процесс наиболее соответствует становлению и существованию пишущего человека – писателя. В самом названии, в словосочетании “опавшие листья” содержится мотив смерти, старости, осеннего увядания. Были листья и вот упали в виде бумажных листочков. Но, вместе с тем, “опавшие листья” – это не мертвые, не засохшие листья, а только что жившие и отчасти еще живые. То, что перестало быть живым в природе, облетело с деревьев, для В. Розанова – еще живая природа. И “опавшие листья” еще живут и играют всеми оттенками. В каждом листочке все еще содержатся соки и следы только что росшего и продолжающего расти дерева. Это не пройденный этап, не мертвый балласт, который отбрасывается, а сиюминутная жизнь, зафиксированная в каждом упавшем на землю листочке. Сам В. Розанов был глубоко потрясен своим открытием и до конца дней изумлялся и очаровывался тем, что у него получилось с “Опавшими листьями”. Восхищался не столько философской содержательностью и высоким художественным качеством этого произведения, а именно необычностью его формы, его жанра, справедливо считая, что такого вообще не было в истории литературы. Это абсолютно новая форма не только прозы, но и мысли. По сути дела, В. Розанов пишет не словами, а оттенками слов, которые возникают в результате всевозможных пересечений смысловых и стилистических противоположностей. И свою мысль он формулирует не в виде готовых суждений, а в виде множества струек, ниточек мысли. Это, как любил повторять писатель, “*паутинки мысли*”.

Предваряя анализ “Опавших листьев”, В.Б. Шкловский писал, что “душа литературного произведения есть не что иное, как его строй, его форма. Или, употребляя мою формулу: “Содержание (душа сюда же) литературного произведения равна сумме его стилистических приемов” [10, с. 323]. В рамках предпринятого исследования остановимся лишь на некоторых из достаточно широкого спектра авторских особенностей использования языковых средств, которые вводятся В. Розановым в общий запас возможностей языкового выражения.

Наблюдения над текстом “Опавших листьев” показали одну яркую отличительную особенность стиля писателя. Это – отсутствие заголовков. Как известно, заголовок является одним из текстовых знаков, причем входящих в число обязательных. Отсутствие вербального знака тоже знак. Заголовок занимает сильную позицию любого текста. Он выражает представление автора, основную тему текста, способствует выделению содержательной и оценочной информации. Заглавие координируется с семантикой текста, во многом определяет стилистические свойства слов и конструкций, составляющих этот текст. Другими словами, оно является доминантой, служащей образованию в художественном произведении смыслового и эмоционального единства. Однако в “Опавших листьях” отсутствуют заголовки как таковые. Писатель не хотел навязывать читателю свою волю, не стремился открыто обнаруживать свою позицию, оставляя это право за читателем. Читатель должен постоянно думать, размышлять над произведением. Но, Розанов не был бы Розановым, если бы и в этом аспекте организации художественного текста не проявил свою индивидуальность, жанрово-стилистическое новаторство. Первоначально он предоставляет читателю возможность самому поразмышлять о прочитанном, а затем дает подсказку, ключ к пониманию того или иного сюжета. Считается, что заголовок как обязательная часть текста имеет строго фиксированную позицию. И здесь В. Розанов показывает, что это не так. Заглавие, с его точки зрения, не обязательно должно стоять в начале текста, оно может быть и в конце.

[1] Все примеры взяты из издания: Розанов В. В. Опавшие листья (1-й короб) // Сумерки просвещения / Сост. В. Н. Щербаков. – М. : Педагогика, 1990.

В.Б. Шкловский, характеризуя особенности стилистики “Опавших листьев”, отметил в качестве привычного для В. Розанова изобразительного приема “помещение материала на необычное место” [10, с. 333]. Однако ученый не распространял свое заключение на заголовки. Проведенное в рамках статьи исследование подтвердило сделанный вывод: заголовки у В. Розанова тоже занимают необычную для них позицию в тексте – заключают его. В процессе анализа были выявлены две группы таких заглавий, которые если исходить из их расположения, следует квалифицировать скорее как постзаглавия. К первой отнесены: (*Герцен*), (*об Фл-м*), (*море житейское*), (*философия Ницше*), (*моя психология*), (*судьба девушек*), (*скиния Моисея*), (*о Гоголе*), (*пук рецензий*), (*пук злобных рецензий на “Уезд.”*), (*наша революция*), (*замусоренный демократ*), (*мое отечество*).

Выстаивая текст, Розанов сначала фиксирует свою мысль, переживание, возмущение, удивление: *Никакой трагедии в душе ... Утонули мать и сын. Можно было с ума сойти и забыть, где чернильница. Он только написал “трагическое письмо” к Прудону* (с. 428). О ком же идет речь, кто поразил писателя таким равнодушием? В конце, в скобках стоит – (*Герцен*). Это и является ключом к пониманию текста, его сильной позицией. Выявляется отношение автора, содержательная и оценочная информация. В самом тексте предмет размышлений не назван, но дается оценка ситуации, подводящая к его восприятию. Данное постзаглавие выполняет все основные функции заглавия. Высказывание, содержащееся в заглавии, непосредственно связано с конкретным содержанием передаваемого текста. Заглавие возбуждает интерес у читателя к этому тексту. Но отличие в том, что ниже предъявленный текст (заголовок) реализует следующий выше. С помощью постзаглавия можно определить предмет мысли писателя, то, что вызвало у него те или иные ассоциации. В приведенном отрывке стимулом для размышлений оказалось письмо Герцена к Прудону. В то время как Гоголь стал отправной точкой для следующей мысли: *...откуда эта беспредельная злоба?*

И ничего во всей природе

Благословить он не хотел.

(о Гоголе) (с. 476).

Но бывает, что предметом ассоциаций для постзаглавия служит сам текст, в котором отображена та или иная житейская ситуация. Например, едет однажды Розанов с кем-то на извозчике и беседует о векселях, которые помогают выживать без денег. Такая ситуация послужила ассоциативным началом для располагающегося за текстом заглавия “*море житейское*” (с. 448).

Вторую группу постзаглавий составляют: (*первый день Великого Поста*), (*в лесу*), (*за утрен.чаем*), (*смотря на небо в саду*), (*24 марта, 1912 г., купив 3 места на Волковом*), (*16 мая 1912 г.*), (*первый день великого Поста*), (*за корректурой*), (*за нумизматикой*), (*на Невском, ремонт*). Правомерно ли рассматривать подобные конструкции как заголовочные или постзаголовочные? Интересно заметить, что Короб первый “Опавших листьев” заключают два авторских постскриптума, во втором В. Розанов написал: “*Место и обстановка “пришедшей мысли” везде указаны (абсолютно точно) ради опровержения фундаментальной идеи сенсуализма Nihil est in intelektu, quod non fuerit prius in sensu*” (с. 497). Автор погрешил против истины, поскольку, с одной стороны, далеко не все “пришедшие мысли” имеют заголовки в тексте, с другой же, рассматривать приведенный ранее пример – (*пук злобных рецензий на “Уезд.”*) как указание, тем более “абсолютно точное”, на место и обстановку в этом случае нет оснований. Несомненно другое: и эти конструкции выполняют функцию номинации, тем более, что и в российской, и в мировой практике известны неединичные примеры, когда в заголовках содержатся пространственная или временная характеристики.

Таким образом, розановские заголовки в “Опавших листьях” выполняет функцию авторского знака и является семантическим ключом к предшествующему тексту, подсказкой к пониманию его подтекста, часто глубоко скрытому, а также ассоциативным ядром, делающим текст семантически нагруженным и усложненным для восприятия.

В тексте “Опавших листьев” обращает на себя внимание многочисленные случаи использования кавычек, которые становятся одними из основных языковых показателей оригинальной жанровой стилистики. По употреблению кавычек Розанов стоит на первом месте среди всех известных нам писателей. По таким, казалось бы, второстепенным признакам, как знаки препинания, иногда удается выявить специфику индивидуального стиля. Например, у Андрея Белого непропорционально много места в тексте занимает двоеточие, у М. Цветаевой – тире, а у В. Розанова на первом плане оказываются кавычки. Кавычки выполняют в тексте коннотативную функцию. Это значит, что слово, поставленное в кавычки, употребляется не в прямом смысле, а с каким-то дополнительным оттенком, создавая при этом дополнительную нагрузку на семантику слова. Можно сказать, что кавычками писатель создает логическое напряжение, акцентирует смысловое ядро текстовой конструкции. Показателен фрагмент, в котором В. Розанов остро, едко, со свойственным только ему умением замечать самое главное в самом мелком и, на первый взгляд, незначительном, показывает ограниченность и духовную бедность писателей, у которых писатель часто с поразительной точностью и лаконизмом отмечает отсутствие таланта и сокрушается по поводу столь жалкого представления русской литературы: “*25-летний юбилей Корецкого. Приглашение. Не пошел. Справили. Отчет в “Нов.вр.”.*

Кто знает поэта Корецкого? Никто. Издателя-редактора? Кто у него сотрудничает?

Очевидно гг. писатели идут “поздравлять” всюду, где поставлена семга на стол.

Бедные писатели. Я боюсь, правительство когда-нибудь догадается вместо “всех свобод” поставить густые ряды столов с “беломорскою семгою”. “Большинство голосов” придет, придет “равное, тайное, всеобщее голосование”. Откушают. Поблагодарят. И я не знаю, удобно ли будет после “благодарности” требовать чего-нибудь. Так Иловайский не предвидел, что великая ставка свободы в России зависит от многих причин и еще от одной маленькой: улова семги в Белом море” (с. 399).

Благодаря кавычкам становится понятным, что хотел подчеркнуть В. Розанов, насколько он тонко подметил такую черту русского характера как тщеславность. Жажда “*халявы*” заглушает все разумные доводы. Оказывается, цвет нации (писатели как лучшие ее представители) продается за порцию семги. И это уже не люди творчества, а безликая серая масса, которой “вместо свобод” затыкают рот семгой. Недаром писатель вводит в функционирование метонимию, показывая стадное мышление. Безликое серое стадо придет, пожует, стадно проголосует и, конечно, ничего не попросит, ни одну из свобод, не дай Бог не позовут в следующий раз на “халявную” семгу. Какой едкий оттенок, горький налет иронии придается при помощи кавычек словам “*поздравлять*”, “*благодарности*”, “*большинство голосов придет*”, “*тайное всеобщее голосование*” – явно чувствуется оксюморонность последнего словосочетания, что сообщает выражению еще большую коммуникативную нагрузку. Именно с помощью кавычек В. Розанов создает свою разящую, оригинальную прозу, акцентируя ключевые слова, он вкладывает в их семантику добавочные коннотации, познать которые можно только при помощи контекста. Помимо того, кавычки почти непередаваемы интонационно и, следовательно, рассчитаны на чтение текста глазами, а не вслух. Кавычки у В. Розанова – признак рукописности его индивидуально-авторской прозы. Так же как, например, постоянные сокращения слов, авторский курсив, как это обычно делается в рукописях, и что Розанов переносит в свои печатные издания. В частности, в “Опавших листьях” встречается многочисленные употребления прописной буквы “Б”, обозначающие слово: “Бог”, тогда как строчная буква “б” – “бабушка”, а “м” – “мамочка” и т.д. В результате от печатного текста остается впечатление какой-то скорописи, небрежных и беглых заметок, рукописного черновика. Все это внешнее оформление работает на девиз книги: “*Почти на праве рукописи*”.

Видимая рукописность издания сообщает ему большую интимность. Книга пишется не для всех, а для кого-то одного: “для себя”, как говорит Розанов, либо поставленного на место “себя” единственного друга. Таким “единственным другом” для Розанова была его жена. Но на месте “единственного друга” мысленно представляется и всякий иной читатель. Книга, отмеченная признаком рукописное, становится чем-то вроде частного письма, адресованного одному человеку. “Опавшие листья” это совсем не массовое чтение и даже в каком-то смысле не чтение вообще. Это интимная переписка с каким-то другом, с единственным лицом. В этом смысле рукописность стиля есть особый род литературной коммуникации и особый способ существования и бытования” книги. Книга существует как бы в единственном числе, и поэтому ее чтение принимает характер непосредственного разговора читателя с автором, с глазу на глаз. Кроме того, рукописный характер стиля говорит, что эти листочки только-только отделились от автора и мы чувствуем еще тепло его пальцев и биение его сердца. Это даже не книга, а часть человека. И это произведение не просто пишется или читается, оно переживается. С этой книгой, именно в силу ее уникальности и интимности, можно жить как с любимой вещью в доме, с которой связаны наши личные воспоминания.

Определяя перспективы дальнейших исследований, отметим необходимость обращения к одному из актуальных направлений, занимающихся изучением когнитивных систем языковой личности. Когнитивная система проявляется в понятии когнитивного стиля, свойственного каждому человеку и демонстрирующего разное отношение автора к способам вербализации информации. В широком смысле когнитивный стиль определяется, в частности В.З. Демьянковым, как предпочитаемый подход к решению проблем, характеризующий поведение языковой личности относительно целого ряда ситуаций и содержательных областей. “Для выделения стиля существенно не то, достигается ли в результате цель, а то, как она достигается. Когнитивные стили связаны со структурными отношениями между мыслью и ощущением” [3, с. 27]. Когнитивный стиль В. Розанова – фигуры значимой для русской культуры и одновременно неоднозначной – представляет несомненный интерес.

Литература:

1. Берберова Н. Курсив мой. Автобиография. – М. : Согласие, 1996. – 736 с.

2. Губер П. К. Силуэт Розанова // В. В. Розанов: Pro et contra. Личность и творчество Василия Розанова в оценке русских мыслителей и исследователей. Антология. Книга П. – СПб. : Изд-во РХГИ, 1995. – С. 347-350.

3. Демьянков В. Г. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. – ВЯ. – 1994. – № 4. – С. 17-33.

4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М. : Наука, 1987. – 264 с.

5. Кондаков И. В. Розанов Василий Васильевич // Культурология. XX век. Энциклопедия. Т. 2. – СПб. : Университетская книга, 1998. – С. 172-173.

6. Махлин В. Л. Второе сознание: Подступы к гуманитарной эпистемологии – М. : Знак, 2009. – 632 с.

7. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и видов в русском языке. Семантика нарратива. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с.

8. Сидорова М. Ю. Грамматика художественного текста. – М., 2000. – 416 с.

9. Синявский А. Д. С носовым платком в Царствие Небесное // В. В. Розанов: Pro et contra. Личность и творчество Василия Розанова в оценке русских мыслителей и исследователей. Антология. Книга П. – СПб. : Изд-во РХГИ, 1995. – С. 444-478.

10. Шкловский В. Розанов // В. В. Розанов: Pro et contra. Личность и творчество Василия Розанова в оценке русских мыслителей и исследователей. Антология. Книга П. – СПб. : Изд–во РХГИ, 1995. – С. 321-342.

УДК 81' [225.2+23]

Авраменко В. В.,
Брестский государственный технический университет, г. Брест

РЕАЛИЗАЦИЯ СЕМЫ "ВОЗДЕЙСТВИЕ" В РЕЧЕВЫХ АКТАХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ

У статті розглядається реалізація семи "вплив" на об'єкт у мовних актах познайомлення.
Ключові слова: *дієслово, вплив, об'єкт, мовний акт, познайомлення.*

В статье рассматривается реализация семы "воздействие" на объект в речевых актах представления.
Ключевые слова: *глагол, воздействие, объект, речевой акт, представление.*

The article deals with the realization of the sem "influence" on an object in speech acts of introduction.
Key words: *verb, influence, object, speech act, introduction.*

Категория "воздействие" трактуется в лингвистике широко как сложная интегрирующая категория, охватывающая ряд субкатегорий, каждая из которых вносит свой вклад в выстраивание широкой семантической базы общекатегориального значения. По существу это некая мозаичная картина семантики, как она представлена, в частности, у А.А. Уфимцевой, согласно мнению которой под единым понятием "воздействие" обозначены:

1) физическое непреобразующее воздействие на объект (одушевленный, неодушевленный);
2) физическое преобразующее воздействие на объект (одушевленный, неодушевленный);
3) информационное воздействие на объект (приказом, декретом и т.п.) (одушевленный объект);
4) эмоциональное воздействие на объект (на людей, животных) (одушевленный объект);
5) моральное воздействие на людей (одушевленный объект) [5, с. 172-173].

Под воздействием на объект понимается такое действие, которое изменяет или хотя бы предполагает изменение характеристик объекта.

Категория "воздействие" наиболее полно, на наш взгляд, исследована в прагмалингвистике в связи с изучением прагматических функций. Общепризнано, что предложение как единица прагматического синтаксиса может иметь разные прагматические функции. Намерением говорящего может быть как простая констатация действия (реализуется локутивная сила), так и произнесение высказывания с целью сообщения об угрозе, обещании, предупреждении и т.д. (реализованное высказывание достигает цели в виде перлокутивного эффекта. При этом сообщается, что в реальном общении реализация предложения неразрывно связана с придачей ему иллокутивной силы [2, с. 271]. Категория вербального воздействия в прагмалингвистике рассматривается также в работах Л.А Киселевой и Н.И. Тропиной [3, 4].

Дефиниция глагола *представить(ся) – (sich)vorstellen* эксплицируется синонимом *bekanntmachen* и диалогическими единствами: *sich (jmdm.) vorstellen – sich (mit jmdm.) bekannt machen*, *(jmdm.) seinen Namen nennen; gestatten Sie, dass ich mich vorstelle: Hans X; darf ich mich vorstellen: Hans X; jmdn. einem anderen vorstellen – jmdn. mit einem anderen bekanntmachen; darf ich Ihnen Herrn X vorstellen?* [7, с. 4076-4077].

Как следует из дефиниции, одним из условий успешного начала речевого акта "представление" является соблюдение принципа вежливости, заключающимся в выборе лексики: *gestatten Sie … – "разрешите …"*, darf *ich Ihnen Herrn …vorstellen? – "можно представить Вам господина? …"*… Уточним определение этого принципа, сравнив его прежде всего с принципом кооперации, сходным с ним по своей функции – регулировать социальное поведение людей, в том числе их коммуникативную деятельность.

Суть принципа кооперации состоит в требовании вносить коммуникативный вклад в речевое общение в соответствии с принятой целью и направлением разговора. Принцип вежливости в наиболее общем виде можно определить как тип социального взаимодействия, в основе которого лежит уважение к личности партнера. Следование этому принципу накладывает определенные требования на поведение членов общества, которые заключаются в том, чтобы учитывать интересы партнера, считаться с его мнением и желаниями, облегчать по возможности возлагаемые на него задачи. Соблюдение принципа вежливости имеет целью добиться максимальной эффективности социального взаимодействия за счет сохранения социального равновесия и дружественных отношений, причем считается, что в коммуникативной практике этот принцип играет более значительную роль, чем принцип кооперации.

В применении к речевой коммуникации принцип вежливости определяется как особая стратегия речевого поведения, направленная на предотвращение возможных конфликтных ситуаций, которая реализуется в процессе речи с помощью различных правил и тактических приемов, которые довольно абстрактны, например: "стремись к согласию", "будь благожелателен", "избегай разногласий" и др. Правила такого рода нуждаются в конкретизации в отношении как отдельных речевых актов, так и определенных коммуникативных ситуаций. Чтобы быть вежливым, следует знать, что и при каких обстоятельствах расценивается как вежливое. Очевидно, вежливость является относительным понятием и во многом определяется правилами, принятыми в различных ситуациях общения: то, что признается вежливым в одном коммуникативном контексте, может быть нейтральным в другом и неприемлемым в третьем. Коммуникативный контекст, влияющий на выбор формы выражения и определение ее маркированности по принципу вежливости, включает следующие существенные признаки ситуации общения: а) взаимоположение коммуникантов (равное, выше, ниже), б) степень социально-психологической дистанции (далекая, близкая), в) обстановка общения (официальная,

© Авраменко В. В., 2013

неофициальная, непринужденная). В речевом акте представления всегда присутствует сема “воздействие”, выражающая цель общения, которая заключается в помощи субъекту “завоевать” свой объект, сделать его своим союзником.

Рассмотрим, как реализуется речевое воздействие в немецком курсе Kontakt Deutsch [6], представляющем собой пособие для иностранцев, которые контактируют с немецкоязычными партнерами в рамках совместных проектов и сотрудничества. Проанализируем особенности реализации семы “воздействие” в ситуации Erster persönlicher Kontakt (Первый личный контакт). Первое знакомство происходит в форме диалога, который создает общность “МЫ” и тем самым почву для совместной деятельности. Диалог – это разговор, в котором присутствуют минимум два человека, и единица диалога состоит из двух и/или более тесно связанных между собой реплик – реплики-стимула (вербального воздействия на объект) и идущей за ней реплики-реакции, опирающихся на принципы кооперации и вежливости и составляющих одну (относительно полную) единицу, называемую диалогическим единством (ДЕ).

Диалог 1. Am Flughafen

Herr Kellermann: Entschuldigung, sind Sie Frau Siebert von der Firma Speicher?

Frau Siebert: Ja, bin ich.

K: Mein Name ist Kellermann. Guten Tag.

S: Ah, Herr Kellermann, freut mich. Guten Tag.

K: Willkommen in Köln. Wie war Ihr Flug?

S: Sehr gut. Nett, dass Sie mich abholen.

K: Ist das Ihr Gepäck?

S: Ja, das ist alles.

K: Ich kann Ihren Koffer tragen.

S: Danke, sehr freundlich!

K: Dann können wir los fahren. Mein Auto steht im Parkhaus.

Для представления себя в немецкой культуре существуют различные формулировки. Мужчина может представиться: Bernd Meier/Meier. Ich bin Bernd Meier. Ich heiße Meier (без имени).

Женщина также может выбрать такие же формулировки: Mein Name ist Maria Mertes. Ich heiße Maria Mertes. Ich bin Frau Mertes. (Mit Frau + Familienname).

В зависимости от ситуации может приводиться дополнительная информация: Ich bin Max Müller, Exportleiter unserer Firma. Ich bin Frau Mertes, Einkaufsleiterin unserer Firma.

Диалог 2. An der Pforte

Herr Kellermann: Tag, Herr August. Ich habe hier eine Besucherin. Könnten Sie ihr einen Besucherausweis geben?

Herr August: Wie heißt die Dame?

K: Das ist Frau Siebert von der Firma Speichert aus Dänemark.

A: Alles klar. Hier bitte.

Если представление кого-либо кому-либо происходит при помощи третьего лица, то действуют следующие правила: мужчину представляют женщине, младшего собеседника – старшему. На работе эти правила меняются: при представлении руководствуются принципом соподчиненности, иерархии. Лицам, находящимся на более высокой должности представляются стоящие по рангу ниже: Frau Dr. Schuhmacher, darf ich Sie mit unserem neuen Mitarbeiter, Herrn Meier, bekannt machen?

Диалог 3. In der Empfangshalle

Frau Siebert: Ein schönes Gebäude haben Sie hier.

Herr Kellermann: Ja, wir sind auch ganz zufrieden.

S: Und eine so schöne Aussicht!

H: Ja, nicht wahr? – Ah, da kann ich Ihnen gleich unseren Kundendienstleiter Herrn Wendt vorstellen. Herr Wendt, das ist Frau Siebert von der Firma Speicher aus Dänemark.

Herr Wendt: Freut mich.

S: Angenehm.

K: Frau Siebert interessiert sich für unser neues EDV-System. Sie werden sich also später sicher treffen.

W: Ja, prima. Bis später.

S: Ja, bis später.

Вежливыми реакциями на представление могут быть следующие:

Freut mich. – Freut mich auch. Angenehm. – Angenehm. Es freut mich, Sie kennen zu lernen, Herr Meir. – Ganz meinerseits, Frau Dr. Schuhmacher.

Диалог 4. Im Besprechungsraum

Herr Kelermann: Guten Morgen.

Alle: Guten Morgen.

K: Ich möchte Ihnen zuerst einmal unseren Gast aus Dänemark vorstellen. Das ist Frau Siebert. Und hier haben wir Herrn Merk vom Export, Frau Bosch vom Versandt, Herrn Schmidt von der Produktion und Frau Knorr von der Qualitätskontrolle.

Herr Merk: Frau Siebert, kennen wir uns nicht?

S: Ja, ich glaube, wir haben uns auf der Messe in Düsseldorf getroffen.

M: Stimmt. Schön, Sie hier bei uns zu sehen.

K: Frau Ackermann fehlt noch, aber sie wird gleich kommen. Bitte, nehmen Sie Platz.

S: Danke.

K: Darf ich Ihnen etwas anbieten? Sie trinken doch eine Tasse Kaffee?

S: Danke, gern. Einen Kaffee, schwarz, bitte.

K: Bitte schön. – Also gut, kommen wir zur Sache.

В Германии, как правило, при каждой встрече, здороваясь, подают руку. Женщина первой протягивает руку, старший – младшему, начальник (независимо от возраста и пола) – подчиненному.

Анализ речевых формул позволил не только воссоздать общую структуру речевого взаимодействия (что связано с выявлением иллокутивного значения составляющих его речевых актов, выделением определяющего речевого акта отдельных речевых взаимодействий и их предпочтительного продолжения), но и выявить интерактивные социо-реляционные цели, движущие собеседниками, то есть их деятельность, связанную с понятием положительной вежливости.

Речевое общение – это сложный вид деятельности, при котором определенные действия выполняются при помощи стандартных языковых выражений – ситуативных высказываний, называемые культурными стереотипами, целью которых является достижение нужного коммуникативного эффекта при затрате минимума языковых и поведенческих усилий. Таким образом, возникают речевые формулы с воспроизводимым, а не индивидуальным лексическим наполнением, которое напрямую не зависит от содержания речи. Это устойчивые, повторяющиеся в стандартных ситуациях общения, частотные словосочетания и предложения, для которых чаще всего характерна краткость.

Речевые формулы характеризуются в первую очередь устойчивостью, которая достигается благодаря разной степени стандартизации формы и смысла. Второй важный признак исследуемых единиц – повторяемость в общении разных коммуникантов и при разных обстоятельствах. Это связано с закрепленностью разговорных формул за стандартной ситуацией общения. Третьим характерным признаком речевых формул является частотность появления в речи. Он связан с принадлежностью большей части речевых формул к области разговорной речи, которая является основной формой общения людей и обслуживает высокочастотные бытовые коммуникативные ситуации. Первичная функция речевых формул заключается в репрезентации типичных ситуаций, которые служат их денотатами, что связано с характером семантического преобразования речевых формул, проявляющего в прагматической абстракции. Речевые формулы отражают некоторые глобальные концепты речевого общения, они составляют сетку значений, с помощью которой участники общения строят свою речь.

Анализ формул речевого этикета позволяет понять структуру и особенности речевых взаимодействий в изучаемой языковой структуре, поскольку устойчивые единицы выступают как нормативный код повседневного общения. На основе анализа употребления формул речевого этикета в определенных фрагментах общения, наиболее полно отображающих данное явление, возникает обобщенная модель речевого взаимодействия, подразделяемая на отдельные фреймы, которые в свою очередь состоят из ритуалов общения.

1. Обязательная коммуникативная стратегия: фрейм доступа

Диалогическое единство представления второго участника общения на вопрос первого.

Коммуникативный ход 1 (стимул): Вежливый вопрос (Entschuldigung, sind Sie Frau Siebert von der Firma Speicher?).

Коммуникативный ход 2 (реакция): Ответ (Ja, bin ich).

Диалогическое единство представления первого участника общения и приветствия (Mein Name ist Kellermann. Guten Tag).

Коммуникативный ход 3 (реакция): Ответ-приветствие (Ah, Herr Kellermann, freut mich. Guten Tag).

2. Факультативные коммуникативные стратегии, зависящие от условий общения

Фрейм любезности и гостеприимства:

Коммуникативный ход 1 (стимул): Вопрос, выражающий заинтересованность в продолжении непринужденной беседы (Wie war Ihr Flug?).

Коммуникативный ход 2 (реакция): Ответ, нейтрализующий угрозу нежелательного беспокойства (Sehr gut. Nett, dass Sie mich abholen).

Коммуникативный ход 3 (вопрос): Имплицитное предложение помочь (Ist das Ihr Gepäck?).

Коммуникативный ход 4 (реакция): Утвердительный ответ (Ja, das ist alles).

Коммуникативный ход 5. Эксплицитное предложение помочь (Ich kann Ihren Koffer tragen).

Коммуникативный ход 6 (реакция): Благодарность за предложенную помощь (Danke, sehr freundlich!).

Коммуникативный ход 6 (вербальное воздействие на объект): Побуждение к действию (Dann können wir los fahren. Mein Auto steht im Parkhaus).

К факультативным коммуникативным стратегиям можно отнести следующие стимулы-реакции:

Диалогическое единство представления второго участника общения

Коммуникативный ход 1 (стимул): Приветствие и представление (Tag, Herr August. Ich habe hier eine Besucherin…).

Коммуникативный ход 2 (реакция): Уточняющий вопрос (Wie heißt die Dame?).

Коммуникативный ход 3 (реакция): Конкретный ответ на конкретный вопрос (Das ist Frau Siebert von der Firma Speichert aus Dänemark). (Диалог 2).

Фрейм комплимента

Коммуникативный ход 1 (стимул): Комплимент (Ein schönes Gebäude haben Sie hier.).

Коммуникативный ход 2 (реакция): Ответ на комплимент (Ja, wir sind auch ganz zufrieden). (Диалог 3).

3. Обязательная коммуникативная стратегия: фрейм прощания

Коммуникативный ход 1 (стимул): Прощание (Ja, prima. Bis später).

Коммуникативный ход 2 (реакция): Прощание (Ja, bis später). (Диалог 3).

Как видно из примеров, речевые формулы в актах представления устойчивы благодаря разной степени стандартизации формы и смысла; они повторяются в однотипных ситуациях общения и характеризуются частотностью употребления в речи.

Литература:

1. Большой немецко-русский словарь. В двух томах. – Ленинг Е. И., Страхова Н. П., Филичева Н. И., Цвиллинг М. Я., Черфас Р. А. Под руководством Москальской О. И. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 992 с.

2. Иванова, И. П., Бурлакова, В. В., Почепцов, Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 286 с.

3. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 106 с.

4. Тропина Н. И. Глагол как средство речевого воздействия / Н. И. Тропина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 96 с.

5. Уфимцева А. А. Лексическое значение / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.

6. Miebs, U. Kontakt Deutsch /U. Miebs. – Berlin und München: Langenscheidt Verlag, 1997. – 163 S.

7. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. Mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre. Völlig überarb. Neuausgabe. – Mosaik Verlag, 1980/1984. – 4358 S.

УДК 811.11(072)

Адамова Г. В.,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

КАТЕГОРІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОМУ ТВОРІ “ПІСНЯ ПРО ХІЛЬТІБРАНТА”

У статті розглядається категорія заперечення в давньоверхньонімецькій мові на прикладі твору народної епічної поезії “Пісень про Хільтібранта”.

Ключові слова: *категорія заперечення, види заперечення, давньоверхньонімецька мова, полі- та мононегативні заперечувальні речення.*

В статье рассматривается категория отрицания в древневерхненемецком языке на примере произведения эпической поэзии “Песнь о Хильдебранте”.

Ключевые слова: *категория отрицания, види отрицания, древневерхненемецкий язык, поли- и мононегативные отрицательные предложения.*

The article deals with the category of negation in the Old High German language citing the work of epic poetry as a case study “The Lay of Hildebrand”.

Key words: *The category of negation, the types of negation, the Old High German language, the poly- and mononegative negations.*

Умовні позначення
ie. – індоєвропейська мова
гр. – грецька мова
лат. – латинська мова
гот. – готська мова
двн. – давньоверхньонімецька мова

Не дивлячись на те, що у теперішній час мовознавству вдалося накопичити матеріал у зв’язку з вивченням категорії заперечення [1; 3; 4; 6], воно ще потребує вивчення нових фактів, а також переосмислення, переоцінки вже наявних відомих даних, які повинні розглядатися під іншим кутом зору з урахуванням сучасного стану науки та більш чітким визначенням адекватних об’єктів лінгвістичних досліджень. І в цьому відношенні одним з основних завдань мовознавства є вивчення семантики мовних категорій та засобів їх вираження. Тобто мова йде про найскладнішу проблему співвідношення змісту і форми. Особливо це стосується заперечення – компонента думки та речення, що його виражає.

Відомо, що в давньогрецькій філософії були зроблені перші спроби раціональної інтерпретації змісту негативного значення. Ще Платон намагався довести, що небуття в якомусь відношенні існує, і навпаки, буття якимось чином не існує. Об’єктивний зміст заперечення виражається через поняття (предикат) розбіжностей. Предметом негативних суджень є відносне небуття чогось конкретного як буття чогось іншого, тобто завдяки запереченням ми лише виключаємо існування чогось у чомусь.

На думку Бродського І.Н., Платон намагався надати категорії небуття зміст принципу будь-яких розбіжностей, усякої диференціації [2] .

Проблемою вивчення заперечення у німецькій мові займалося багато вчених [1; 3; 4; 6]. У своїй праці вони висували різні структури речення. Бондаренко В. спробував систематизувати усі ці концепції у такий спосіб: психологічний, прагматичний, спосіб відсутності об’єктивного зв’язку, спосіб вираження об’єктивної роз’єднаності, концепція особливо негативної модальності та концепція заперечення як основного виду предикативності [1].

Виходячи з існуючих на теперішній час досліджень заперечення існує майже в усіх мовах світу, та може існувати у формі слів, або слів з заперечувальним префіксом, або з заперечувальним дієсловом, може не мати окремого виразу або цілого речення [6].

Таким чином, заперечення може бути розглянуте як один із засобів заборони небажання. Тобто однією із функції заперечення може бути відхилення від думки учасника діалогу, його корекція або заперечення дії. Заперечення це відсутність предметів, їх ознак та зв’язків. В літературі заперечення розподіляється на логічне та граматичне. Так, наприклад, семантична сторона твердження та заперечення є логічною складовою речення. З іншого боку це судження буде одночасно мати й граматичну форму, оскільки наявність заперечення передбачає особливу форму речення.

З точки зору формальної логіки заперечення не пов’язане з засобами його вираження: “Вони не висловили свою думку” або “Вони не чітко висловили свою думку”. З точки зору граматики, а точніше синтаксису, структура цих речень зовсім різна. Іншою мовою, для всіх людей формальне логічне заперечення єдине, тоді як форми вираження та функціонування тих чи інших заперечень в мовах є різними.

Аналіз заперечення логіко-граматичної категорії вважається необхідним для виявлення структури пропозиції, а тому не може не впливати і на структуру думки, що знаходить своє відображення в реченні. Граматика має у своєму розпорядженні досить великий матеріал щодо вираження заперечення в окремих мовах. Тому виникає необхідність не стільки у подальшому дослідженні заперечень, скільки у систематизації засобів вираження заперечення, виявленні деяких загальних рис, тенденцій їхнього розвитку, становлення, тощо.

Але перед тим як визначити типові засоби вираження заперечення в їх системному вигляді та засоби посилення заперечення в німецькій мові, необхідно розглянути розвиток заперечення у давніх германських мовах,

© Адамова Г. В., 2013

а потім за допомогою методу реконструкції відновити їх найдавніші форми та з’ясувати закономірності розвитку слів – заперечень у сучасній німецькій мові.

В результаті аналізу письмових пам’яток двн. періоду виявилися складнощі, тому що в давнину слова мали дуже поширений семантичний діапазон, аж до протилежного. В ієвропейських коріннях ***n̥, *nê, *nei*** представлено значення заперечення в словах та реченнях [9], але **n*∧, який вдавнину виражав заперечення цілісності, в першу чергу означав частину від цілого.

В найдавніші часи у мисленні людини існувало протиставлення цілого та його частини, тому вчені вважають, що ієвропейський корінь **n*∧ включав у себе поняття “частина від цілого” і тим самим виражав “заперечення цілісності”.

Але з іншого боку синкретизм кореню допускає також розуміння цілісного мовлення. Тому протоформа **n*∧ мала у собі великий спектр знань, які зводяться до вигляду “цілісність | частина (як заперечення цілого)”. Ось чому древній корінь **n*∧ відповідав як висловлюванню “на, бери!”, тобто брати /nehmen, так і “на, (я) даю!”, тобто давати/geben. [6]

Метою нашого дослідження було проаналізувати з точки зору порівняльно-історичного методу розвиток категорії заперечення у двн. мові. **Матеріалом** для дослідження стали твір народної епічної поезії “Пісня про Хільтібранта” (“Das Hildebrandslied”), який був написаний на початку IX сторіччя двома письцями, та словники [9; 10].

Питання про походження змішаної мови твору до цього часу залишається недоведеним, але безперечним є те, що в ній існують елементи східнофранкського та давньосакського діалектів.

Аналіз твору “Das Hildebrandslied” свідчить про те, що в лексиці двн. періоду вже досить активно вживалися заперечення. Оскільки германські мови вийшли з єдиної індоєвропейської сім’ї, то й риси заперечення в них виражалися також за допомогою заперечувальних часток ***ne/ni****; ієвропейські –*ne/nei, гр. – ne, лат. – ne, гот. – ni, двн. – ni, ne* [4]. Таким чином ієвропейська частка *ni* означає в дослідженому творі заперечення, вона стоїть перед відмінювальною формою дієслова та утворює з ним тісну єдність.

Наприклад, ***ni*** *waniu (*не думаю, не хочу*),*

ni *gileitos (*не бився, не був у бою*),*

ni *wurti* (не бути*),*

ni *gifasta (*не нанести, не зробити*).*

Напевно в двн. період було достатньо вживання частки *ni* перед дієсловом, щоб зробити усе речення вцілому заперечним.

Крім того, є наявним заперечення ***neo*** із узагальнюючим членом *dan*а (тоді, у той час як), які разом стають заперечувальним прислівником *neo dan*а (ніколи/*nie,niemals*). Треба також відмітити, що в цьому реченні в наявності полінегативне вживання заперечення в одному реченні *dat du* ***neo*** *dana halt mit sus sippan man dinc* ***ni*** *gileitos*.

У тексті існує також заперечувальний префікс ***un-,*** який у даному випадку вже вказує на її зрощення з дієсловом *unwahsan*(не підрослий, маленький).

Спірними моментами можна вважати частку ***noh***, яка може перекладатися як “ще/noch”, так і “ні, та ні, також ні, до цього часу ще ні/ noch nicht”. Ми вважаємо, що в даному випадку це – заперечення, яке сформувалося з заперечення *ne* + частка *ouh* (auch).

Лексема ***niuse*** викликає також деякі розбіжності, бо може вважатися як дієслово *niusen* (спробувати), та як вираз “чи не так?”, який існував ще у готській мові *niu.*

Таким чином, на основі аналізу твору “Пісня про Хільтібранта” було виявлено, що в двн. мові вже існували деякі засоби вираження заперечення. В основному це заперечувальна частка *ni,* яка розташована перед дієсловом. Але є також заперечувальний префікс *un* та заперечення *niuse* та *noh*. При чому у творі домінує мононегативна структура заперечення в реченні і лише два рази зустрілися полінегативні приклади (*dat du* ***neo dana*** *halt mit sus sippan man dinc* ***ni gileito***; *dat du* ***noh*** *bi desemo riche reccheo* ***ni wurti***). Цей факт свідчить про те, що заперечувальна частка *ni* ще не зрослася з дієсловом, мабуть тому і не було потреби для додаткового вживання заперечення.

Але в майбутньому вважаємо необхідним дослідити за допомогою порівняльно-історичного методу якомога більше письмових пам’яток, щоб зробити висновок про розвиток категорії заперечення у давньоверхньонімецькій мові взагалі.

Література:

1. Бондаренко А. В. Отрицание как логико-грамматическая категория. – М. : Наука, 1983. – 156 с.

2. Бродский И. Категория небытия в древнегреческой философии. // Вестник ЛГУ. – 1959. – Вып. 14. – № 263. – С. 204-214.

3. Булах Н. Развитие грамматической категории отрицания в немецком языке. – Л., 1954. – 264 с.

4. Левицький В. В. Вступ до германського мовознавства [Текст] : практикум / Левицький В. В., Кійко С. В. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 528 с. – Б. ц.

5. Левицький В. В. Этимологический словарь германских языков. – Винница : Нова книга, 2010. – Т. 1. – 616 с., Т. 2. – 368 с.

6. Паславська А. Й., Категорія заперечення як мовна універсалія // Мотивація, кваліфікація, якість: питання теорії і практики. – Харків, 2004. – С. 71-74.

7. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації. – Одеса : Астро Принт, 1999. – 112 с.

8. Grimm J. Geschichte der deutschen Sprache, Bd. 1. – Leipzig, 1880. – 216 S.

9. Pokorny – Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern, 1949. – 675 с.

10. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. – Türingen: M. Niemezer Verlag, 1981. – 249 S.

УДК 811.111'38 : 070.41

Ананьян Е. Л.,
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛІШЕ ЯК ЕКСПЛІЦИТНОГО КОНЕКТОРУ ТЕКСТУ (на матеріалі англомовних текстів газетно-публіцистичного стилю)

У статті досліджено кліше як текстоутворюючу одиницю; розглянуто характерні риси стереотипних висловлювань; проаналізовано типологізацію клішованих одиниць; визначено стилістичний потенціал кліше у англомовних текстах газетно-публіцистичного стилю.

Ключові слова: *текст, текстуальність, когезія, кліше, газетно-публіцистичний функціональний стиль.*

В статье исследовано клише как текстообразующая единица; рассмотрены характерные черты стереотипных высказываний; проанализирована типологизация клишированных единиц; определен стилистический потенциал клише в англоязычных текстах газетно-публицистического стиля.

Ключевые слова: *текст, текстуальность, когезия, клише, газетно-публицистический функциональный стиль.*

In the article cliché as a text-organizing unit is investigated; the characteristic features of stereotype utterances are examined; typology of cliché is analyzed; stylistic potential of cliché in English-language texts of newspaper and publicistic functional style is defined.

Key words: *text, textuality, cohesion, cliché, newspaper and publicistic functional style.*

Постановка проблеми. Сьогодні дослідження тексту як структурно-організаційної єдності презентовано різноаспектними підходами щодо вивчення його природи, характерних ознак, параметрів, принципів організації, специфіки формування його фрагментів, структурних одиниць тощо. Розробляючи проблеми представлені вище, науковці підтримують тенденцію до інтеграції наукового знання інших дисциплін у лінгвістику тексту. Саме за таких умов, текст, що "розуміється в широкому сенсі слова як зв'язана і повна послідовність знаків … попадає у сферу інтересів різних гуманітарних дисциплін. Кожна з них розглядає його зі своїх позицій і спирається на свої методи дослідження, але лише сукупність наукових знань, що виробляються в підсумку, дозволяє робити висновки про всеосяжну природу тексту" [8, с. 7]. Багатовимірність тексту, перш за все, доводиться великою кількістю визначень цієї одиниці, обумовлених лінгвістичним, лінгвостатистичним, логіко-психологічним, інформативним, комунікативно-прагматичним підходами. Так, текст презентовано як "цілісне і зв'язне повідомлення, спеціальним чином організоване для передачі та збереження інформації" [1, с. 49]; "повідомлення, об'єктивоване у вигляді письмового документа, літературно оброблене у відповідності до типу цього документа, яке складається з ряду особливих єдностей, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного та логічного зв'язку, та має певний модальний характер і прагматичну установку" [4, с. 72]; "наповнена змістом структура, що складається зі знаків" [6, с. 104]; "комунікативно-орієнтований, концептуально зумовлений продукт реалізації мовної системи в межах певної сфери спілкування, що має інформаційно-змістову та прагматичну сутності" [2, с. 167].

Але, незважаючи на такі досить різні інтерпретації, існує певний критерій, який виконує роль "лейтмотиву" у визначенні тексту та подальшому вивченні його лінгвістичної сутності: текст – це структурно організована єдність з певним набором категоріальних параметрів. Аналіз наукової літератури довів, що категоріальні параметри тексту (когезія, когерентність, інтенціональність, сприйнятливість, ситуативність, інформативність, інтертекстуальність, зумовленість, інтегративність, континуум, ретроспекція, проспекція, переакцентуація, прагматика та ін.) презентують механізми його структурно-семантичної, семантико-змістовної та комунікативно-прагматичної організації. Зазначені категоріальні ознаки тексту відображають певну контамінацію поглядів як вітчизняних (І. Арнольд, Н. Арутюнової, Л. Бархударова, І. Гальперіна, М. Димарського, Б. Маслова, О. Москальської, О. Селіванової, Г. Степанова, М. Шанського), так і зарубіжних (Р. Барта, І. Беллерт, Т. ван Дейка, Е. Сепіра, З. Харріса, Г. Хойера) лінгвістів. Але, незважаючи на певні розбіжності у визначенні статусу даних параметрів тексту ("в західноєвропейській традиції сукупність цих властивостей називають *текстуальністю* (textuality) або *текстовістью* (textness) / *текстурою* (texture). У вітчизняній науці їх частіше називають категоріями та не завжди прив'язують до опису текстуальності або текстовості як синтезованих феноменів" – курсив автора (І. Щ.)), науковці погоджуються з думкою, що саме когезія та когерентність (за західноєвропейською традицією) або зв'язність та цілісність (за вітчизняною інтерпретацією) є найбільш суттєвими ознаками тексту [8, с. 54 – 55].

Так, "*когезія (формальна когезивність)* фокусує увагу на плані вираження тексту, тих внутрішньотекстових, переважно граматичних і лексичних зв'язках, які, об'єднуючи мовні одиниці, формують поверхневу структуру тексту. *Когерентність* спрямовує до плану змісту тексту, тих змістовних взаємних зв'язків, що, забезпечуючи цілісність змісту тексту, формують глибинну структуру" – курсив автора (І. Щ.) [8, с. 56]. Розглядаючи категорії тексту, представлені у вітчизняному науковому доробку як "зв'язність" і "цілісність", підкреслимо їхню діалектичну єдність. Основу зв'язності створює лінійність компонентів тексту, представлена на рівні слів, речень та текстових фрагментів, характеризованих використанням певних мовних одиниць, форм, експліцитних конекторів тощо. Тоді як зв'язність "призначена" презентувати форму та структуру організації тексту, цілісність "має" розкрити сутність його комунікативної та змістової організації. Так, "цільність як внутрішня "змістовна єдність", "змістовна спаяність" з точки зору і процесу текстопородження, і процесу текстосприйняття є змістовною категорією і передбачає рух думки *комуніканта*" – курсив автора (І. Щ.) [8, с. 59].

© Ананьян Е. Л., 2013

Матеріал, представлений вище, доводить, що, автор, створюючи текст та керуючись його категоріальними параметрами, перш за все, зв’язністю та цілісністю, має використати певний мовний та мовленнєвий матеріал. За таких умов слід приділити певну увагу клішованим висловлюванням на лексичному рівні мови.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Кліше як проміжні утворення між вільними словосполученнями та фразеологізмами стали предметом вивчення лінгвістичних досліджень В. Бурунського, В. Гвоздйова, В. Краснова, С. Лещак, В. Максимова, О. Сербенської, І. Сковронської та ін. Визначено, що мовленнєві кліше є “стандартними структурами, свого роду блоками, які слугують для створення тексту” [3, с. 3]. Сучасні лінгвістичні дослідження засвідчили, що у процес вивчення цього мовленнєвого матеріалу впроваджено певний синонімічний ряд термінологічних визначень, що відображають сутність цих одиниць: “комунікема”, “комунікатив”, “розмовна формула”, “стереотипні висловлювання”, “штамп”, “шаблонні фрази”, “мовленнєвий стереотип”, “стійка фраза”, “фразеорефлекс” тощо [3; 5; 7]. Аналіз наукового доробку засвідчив певну актуальність досліджень стереотипності та стилістичної виразності клішованих одиниць у презентації інформації в текстах різних функціональних стилів.

Мета статті – дослідити кліше як стандартні структури, що відтворюють структурно-організаційну єдність тексту; розглянути типологізацію кліше; визначити стилістичні потенції мовленнєвих кліше в англомовних текстах газетно-публіцистичного стилю.

Виклад основного матеріалу. Функціонуючи в лексичній системі мови, клішовані одиниці демонструють наступні риси аналітичних одиниць: відтворюваність, узуальність, стійкість, ситуативну зумовленість тощо. У розгляді відтворюваності кліше, яка представлена їхньою мовленнєвою передбачуваністю та впізнаваністю, підкреслено умови її актуалізації. Так, науковці визначають “впізнаваність (навіть при неповному або неточному відтворенні)”, “змістовну стандартність (шаблонність або цитатність)”, “синтаксичну єдність (виконання єдиної синтаксичної функції в мовленнєвому відрізку)”, “формальну стандартність (упорядкованість і незмінність структури)”, “можливість обмеженого часткового (мимовільного або довільного) варіювання форми” [3; 5; 7]. Зазначимо, що параметр формальної цілісності та стабільності не є певною константою. Незважаючи на те, що використання клішованих одиниць скориговано такими мовними факторами, як повторюваність і впорядкованість форми, що, безумовно, впливає на меншу частотність випадків варіювання даними структурами, використання клішованих одиниць все ж визначається оказіональними трансформаціями (граматичними, словотворчими, лексичними, архітектонічними), авторськими варіюваннями.

Досліджуючи типологію кліше, сучасний науковець В. Бурунський визначає критерії класифікації клішованих одиниць: синтаксичний та семантичний. За синтаксичним критерієм виокремлено кліше у формі словосполучення; кліше зі структурою двоскладного речення; кліше, оформлені в односкладні речення; кліше, що є перехідними формами між односкладними та двоскладними реченнями; неповні речення, до яких, на відміну від односкладних, можна додати відсутній член речення (кліше, у яких випускається підмет; кліше з відсутнім простим дієслівним присудком; кліше, у яких випускаються обидва головні члени; кліше, у яких випущені частина складного присудка та підмет; кліше, у яких відсутній презентатив або його частина); конструкції, що виступають у якості клішеутворюючих елементів [3].

Семантичний критерій презентує наступні групи: 1) кліше-питання (питання-інформування, етикетні питання, питання-пояснення, питання-підтвердження, питання-сумніви, питання-перепитування); 2) кліше згоди та підтвердження; 3) кліше заперечення; 4) кліше волевиявлення (побажання, поздоровлення, формули співчуття, накази, заборони, дозволи, заклики та спонукання до дії, попередження та поради, погрози, прохання та благання); 5) контактовстановлюючі кліше (формули ініціалізації, підтримки, розмикання контакту та підбиття підсумків сказаного; кліше посилення концентрації уваги слухача; кліше заохочення мовлення активного комуніканта; кліше, що контролюють ефективність передачі повідомлення; кліше уточнення правильності сприйняття повідомлення; кліше уточнення власного мовлення того, хто говорить; кліше, що служать для припинення діалогічного спілкування, відхилення від відповіді на питання, тайм-ауту в діалозі, перехвату ініціативи, переривання того, хто говорить; кліше збереження активної позиції в діалозі); 6) формули мовленнєвого етикету (кліше привітання, прощання, вибачення, поздоровлення, побажання, подяки, запрошення); 7) кліше-коментарі (стереотипи позитивної, негативної оцінки та кліше, що не мають яскраво вираженої позитивної або негативної конотації); 8) жартівливі висловлювання (кліше-реакції, кліше-стимули та кліше-питання) [3].

Беручи до уваги типологізацію кліше, представлену вище, зазначимо, що для клішованих одиниць, які займають в лексичній системі проміжне місце між словами та фразеологічними одиницями, характерні комунікативна, інформативна, фатична, стилістична функції. Саме ці потенції і зумовлюють продуктивне використання кліше авторами текстів різних функціональних стилів.

Стилістична функція кліше в тексті безпосередньо пов’язана з функціональним стилем, до якого належить текст. Так, у буденно-розмовному дискурсі побутові кліше дозволяють у діалектичній єдності “ефективно” та “економно” реагувати на ситуацію, функціонують як “наслідок і свідоцтво автоматизму та нерефлексованості поведінки”, “автоматизація та спрощення комунікації” [5, с. 61]. Використання кліше в художньому тексті, з одного боку, розглядається як певна “шаблонізація художньої сфери”, а з іншого – є “інструментом створення художнього ефекту при стилізації” [5, с. 81-82]. У текстах, що належать до офіційно-ділового та наукового функціональних стилів, використання клішованих одиниць сприяє стандартизації, систематизації, логічності та впорядкованості матеріалу, який викладається. Публіцистичний стиль у цьому питанні не є винятком. Так, у цьому функціональному стилі, що має певною мірою трансформувати оцінно-емоційне сприйняття автора у викладеному ним матеріалі реципієнтові, кліше мають “пропагандистський, сугестивний і часом навіть гипнотизуючий характер” [5, с. 72].

Зосереджуючи увагу на текстах газетно-публіцистичного стилю, підкреслимо, що, презентуючи актуальні суспільно-політичні, економічні проблеми, питання культури, автор акцентує увагу як на логічності та послідовності структуризації матеріалу, так і на його інформативності, ідейному осмисленні, емотивній оцінці. Саме цими пріоритетами й пояснюється продуктивне використання клішованих одиниць у текстах даного функціонального стилю, де відтворено їхню когезивну та комунікативно-прагматичну функції. Так, клішовані одиниці, здійснюючи свою функцію структурувати текст, мають потенції презентувати явні та приховані цілі висловлювання, передбачати мовленнєву тактику та вибудовувати мовленнєву поведінку, оформити ставлення автора до того, що він повідомляє, впливати інформаційним висловлюванням на адресата. За допомогою кліше створюються необхідні умови для вибудовування "діалогічного інтеракціонального простору", оформлення "комунікативного поля згідно з вимогою ситуації, у якій знаходяться комуніканти" [5]. Наведемо приклади використання кліше в англомовних текстах газетно-публіцистичного стилю.

(1) "This leaves us with the real nightmare facing Europe: its shrinking full-time job market and hence lack of demand to keep the economy soldiering on. Whatever exports aren't provided by Germany and China won't give anything like the economic and employment stimulus required to solve these fundamental European problems.

The alternative that should be at the heart of the debate about Europe's future is how to transform the EU into a co-operative grouping of countries that provides a secure future for its people. Cross-border issues like climate change, pollution and crime require intra-European co-operation, but the flow of goods, money and people must be slowed dramatically to enable nations to take back control of their future and protect their citizens.

It's time for Europe to have a new goal: rejecting the single market and prioritising the domestic market instead. Making that happen will require ditching austerity in favour of encouraging activity within the member states to rekindle demand, generate jobs and allow an eventual level of taxation to reduce national debt.

Europe has to face up to the fact that it must reject the impossible dream of export-led growth and instead concentrate on domestic-led growth. Face-to-face caring and infrastructural renewal will provide the backbone for a labour-intensive future for most countries …" [10].

(2) "The squeeze on tax credits and benefits will push 200,000 more children into poverty, the government has admitted for the first time. This suggests that in total a million extra children will be in poverty as a result of government welfare measures.

The extra 200,000 children in poverty is a result of the government's decision to lift most in-work and out-of-work benefits by only 1% over the next three years, instead of increasing them in line with the rate of inflation, which is higher.

Ministers had been reluctant to state what the impact would be on child poverty, an official government measure of relative poverty that looks at the number of households with incomes at 60% or less than the national average household income.

… This now makes it a total of a million children that the coalition's policies are expected to push into relative income poverty by 2020" [9].

(3) "France needs wide-ranging structural reforms, says the EU vice-president Olli Rehn. Rehn says France may need to take more steps to curb its deficit. The country's unemployment problem also needs specific attention, he says. France had an unemployment rate of 10.5% in November last year, compared with the UK's 7.8%. Rehn also says France has serious external imbalances, which will raise eyebrows" [11].

(4) "French President Francois Hollande told a group of business leaders in Paris that the hostage crisis in Algeria was further proof that France had made the right decision in confronting Islamic militants in Mali.

"What's happening in Algeria justifies even more the decision I took in the name of France to go to Mali's aid," Hollande said.

After saying that African forces would have to take the lead in combating militants in northern Mali, France commenced air strikes inside the country last Friday, 11 January, saying the militants were getting dangerously close to the capital, Bamako.

Militants that took hostages at the Algerian gas field Wednesday said the raid was in response to the French strikes, although the complexity and precision of the Algerian raid led to speculation that it had been long in the planning" [12].

Зазначимо, що наведені приклади кліше (матеріал підкреслено) не тільки максимально зв'язують інформацію в тексті, презентують її компактно та логічно, а також емотивно насичують текст. Це відбувається за умови набуття клішованими одиницями певних образних, метафоричних відтінків, що, на нашу думку, певною мірою зближує їх з фразеологічними одиницями.

Висновки. Матеріал, представлений вище, довів, що для англомовних текстів газетно-публіцистичного стилю характерна насиченість клішованими одиницями, які є текстоутворюючими елементами. Ця риса обумовлена безпосередньою вимогою до текстів презентувати матеріал логічно та послідовно. Тексти даного функціонального стилю мають старанно розроблену, вищою мірою організовану та надзвичайно стійку структуру, що в поєднанні зі стійкими ознаками на рівні мови дозволяє розглядати дані тексти як глобально-клішовані тексти масової інформації. Результати проведеного дослідження дозволяють визначити певні подальші напрямки наукового пошуку: дослідити оказіонально трансформовані (авторські) кліше, кліше-неологізми в текстах різних функціональних стилів та проаналізувати специфіку перекладу даного мовленнєвого матеріалу, що не має "паралельного" еквіваленту, закріпленого за ним мовою перекладу.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] / И. В. Арнольд. – [4-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.

2. Болотова Н. С. Филологический анализ текста / Н. С. Болотова. – Томск : Изд-во Томского университета, 2001. – 326 с.

3. Бурунский В. М. Клише: языковые характеристики, функционирование и типология (на материале французского и английского языков): дис. … кандидата филол. наук : 10.02.19 / Владимир Маркович Бурунский. – Курск, 2009. – 204 с. – Режим доступу : http://www.dissercat.com/

4. Гальперин, И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.

5. Лещак С. Языковые клише: прагматика, семантика и структура аналитических номинативных неидиоматических знаков в современном русском языке / С. Лещак. – Кельце, 2006. – 165 с.

6. Садченко В. Т. Текст как объект лингвистической семиотики / В. Т. Садченко – Вестник ЧГУ. Серия : Филология. Искусствоведение. – 2009. – Выпуск № 5(143). – С. 104-111.

7. Стрибижев В. В. Речевые клише в современном английском языке: метакоммуникативная функция: дис. … кандидата филол. наук : 10.02.04. / Виктор Викторович Стрибижев. – Тула, 2005. – 191 с. – Режим доступу : http://www.dissercat.com/

8. Щирова И. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация : [учеб. пособ.] / И. А. Щирова, Е. А. Гончарова. – СПб. : Книжный Дом, 2007. – 472 с.

9. Benefits and child credits squeeze pushes 200,000 children into poverty / Режим доступу : http://www.guardian.co.uk/

10. Europe’s biggest enemy is in fact David Cameron’s friend – the single market / Режим доступу : http://www.guardian.co.uk/

11. EU’s Rehn calls for French reforms / Режим доступу : http://www.guardian.co.uk/

12. Fears for hostages as Algeria attacks gas complex – as it happened / Режим доступу : http://www.guardian.co.uk/

УДК 811.111'01/01

Андрушенко О. Ю.,
Житомирський державний університет, м. Житомир

ІНФОРМАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ РЕЧЕННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ В ІСТОРИЧНИХ СТУДІЯХ

У статті розглядаються сучасні підходи до вивчення інформаційної структури речення в історичній площині, аналізуються методи визначення ІС компонентів – фокусу, топіка. Пропонується комплексна методика дослідження ІС організації речння у давніх писемних пам'ятках, що ґрунтується на синтезі двох парадигм – генеративної та функціональної.

Ключові слова: *ІС речення, топік, фокус, стара/нова інформація.*

В статье рассматриваются современные подходы к изучению информационной структуры предложения в исторической плоскости, анализируются методы определения ИС компонентов – фокуса и топика. Предлагается комплексная методика исследования ИС организации предложения в древних письменных памятниках, основанная на синтезе двух парадигм – генеративной и функциональной.

Ключевые слова: *ИС предложения, топик, фокус, старая/новая информация.*

The article highlights modern methods of sentence information structure studies from the historical perspective, it analyzes methods of defining IS components, i.e. focus and topic. It proposes a complex methodology of sentence IS investigation in old written records on the basis of two paradigms – generative and functional.

Key-words: *sentence IS, topic, focus, old/new information.*

Генеративна теорія інформаційної структури (ІС) речення вивчає принципи розподілу інформації на стару, відому, та нову і значущу, виявляє, як граматика кожної мови кодує ці поняття. Аналогічні завдання у функціональній парадигмі вирішує теорія актуального (комунікативного) членування речення (АЧР). Незважаючи на різницю у підходах, обидві концепції об'єднує спільна мета – створити методи, які дозволяють однозначно виокремити в реченні компоненти, що експлікують відомий зміст – топік (тема) та повідомлюване, нове – фокус (рема). Складність аналізу інформаційної структури речення пов'язана із його контекстною залежністю, оскільки фактори, що впливають на поділ компонентів, здебільшого, знаходяться за межами мови, у сфері загальнокогнітивних систем.

Останні дослідження у царині функціоналізму [6; 7] та генеративної граматики [1; 2; 3] свідчать про значний прогрес у цій проблематиці. Показово, що переважна більшість науковців у своїх моделях ІС спираються на просодичні методи визначення топіку/фокусу [2; 4]. Компоненти розпізнають за інтонацією, характером наголосу, наявністю пауз тощо. Широко застосовують експериментальні методи із носіями мови та залучають нові технічні засоби (інтонографи, аналізатори акустичного спектру). Такий підхід є непридатним для вивчення ІС у давніх текстах.

Мета нашого дослідження – проаналізувати та виокремити методи визначення топіку/фокусу, прийнятні в історичних розвідках, які ми плануємо здійснити на матеріалі давньоанглійських писемних пам'яток.

Вивчення ІС характеристик речення відбувається із урахуванням двох комунікативних перспектив – мовця та слухача. Зазначимо, що дослідники давніх текстів завжди знаходяться на позиції слухача. Отже, топік – це фрагмент речення, відомий слухачеві, а фокус – новий зміст із обов'язковим врахуванням контексту. Показово, що такий підхід є найбільш загальним, незважаючи на численні відмінності у визначенні цих термінів представниками різних наукових шкіл.

Поширеним методом виділення в реченні топіку/фокусу є метод запитань [4]. Критерієм фокусу є той фрагмент висловлення, який відповідає на умовні запитання "What happened?" тощо. Топік визначають як частину речення, що входить до складу питання. Напр.:

(1) Africa 7 Asia hiera landgemircu onginnað of Alexandria, Egypta burge (Oros). – The division between Africa and Asia begins at Alexandria, a city of Egypt.

Питання: hwǽr onginnað Africa 7 Asia hiera landgemircu? – Where does the division between Africa and Asia begin? – топік.

Відповідь: Of Alexandria, Egypta burge – фокус.

Іншим методом розмежування топіку і фокусу є перефразування речення у такий спосіб: це речення про X і в ньому повідомляється, що X виконав певну дію, уособлює щось і т. ін. Тоді X – це топік речення, а те, що про нього повідомляють – фокус [7]. Напр.:

þa Cwenas hergiað hostilum on ða Norðmen ofer þone mor (Oros). – The Cwenas sometimes make war on the Northmen over the waste.

Це речення про *þa Cwenas* (топік), в якому повідомляється, що вони *hergiað hostilum on ða Norðmrn ofer þone mor* (фокус).

Варто зазначити, що існують речення, які комунікативно не членуються на топік і фокус. Речення (3) містить виключно фокус. Напр.:

(3) þæt wæs þonne triumpheum (Oros). – That was then a triumph.

Наріжним каменем усієї теорії ІС, як і теорії АЧР, є визначення в реченні меж топіка і фокусу. Для вирішення цієї проблеми застосовують суто граматичні методи. У більшості випадків переміщення додатка на початок речення в англійській мові вказує на його приналежність до топіку. Засобами маркування фокусу можуть бути спеціальні типові вирази. Напр.:

© Андрушенко О. Ю., 2013

(4) Æfter þæm for Gaius Iunius se consul on Affrice, 7 mid eallum his færelle on se forwearð (Oros). – Afterwards, the consul Gaius Junius set out for Africa, and perished at sea with his whole fleet.

Фокус у давньоанглійській мові також маркують за допомогою часток þa, þonne. Напр.:

(5) þa sendon Romane ærendracan to Galium (Oros). – The Romans then sent ambassadors to the Gauls.

Граматичним засобом маркування компонентів ІС може виступати еліпсис. Напр.:

(6) Het hiene þa niman 7 ðæron bescufan (Oros). – Then [he] ordered them to take him and put [him] into it.

Спроби науковців формалізувати процес визначення інформаційно-структурних компонентів речення призвели до створення в царині генеративної граматики цілої низки моделей ІС. Найбільш відомою із генеративних моделей, яка може бути застосована в історичних студіях, є ознакова модель Л. Ріцці [5]. Компоненти ІС пов’язані між собою формулою:

$[_{ForceP}Force[_{topP*}Top[_{FocP}Foc[_{TopP*}Top[_{FinP}Fin[IP…]]]]]]$, де ForceP – силова фраза, встановлює відношення речення до контексту, включаючи інформацію про тип речення; TopP (топік) – презентує стару інформацію в дискурсі (* позначає, що проекції Top можуть повторюватися); Foc (фокус) – експлікує нову інформацію; FinP (фінітна група) – містить такі елементи як час, спосіб, стан тощо; IP – усі проекції, що йдуть за областю C. Напр.:

(7) him wæs a widsǣ on ðæt bæcbord (Oros.)
him was a widesea on the left

Отже, речення (7) може бути представлено у вигляді синтаксичної деривaційної моделі:

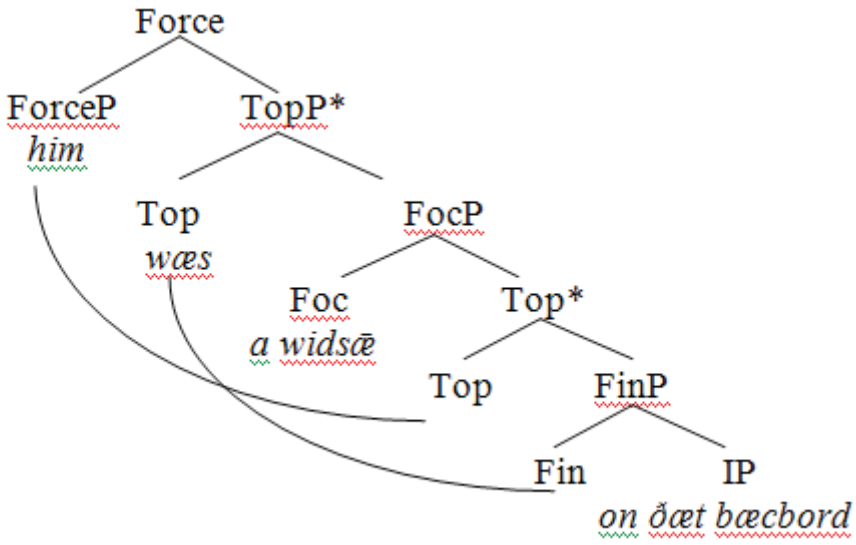

Рис. 1 Деривaційна ознакова модель інформаційної структури речення

Здобутком цієї концепції є можливість формального аналізу, проте вона враховує виключно близький контекст речення, поза увагою залишається широкий контекст. Цей недолік є досить вагомим у випадках, коли топік/фокус речення визначають виключно із контексту.

Вирішення цієї проблеми пов’язане з гіпотезою окремих науковців [4; 6], що в граматиці кодується “дискурсивна прив’язка”: елемент речення вважається даним (старою інформацією), якщо він був згаданий у тексті безпосередньо або опосередковано. Практичне вирішення цього питання було запропоноване Е. Прінс. Аналіз структурування дискурсу за критерієм “старої/нової” інформації пропонується здійснювати з урахуванням таксономії “передбаченої обізнаності”: викликана > невикористана > передбачувана > така, що містить передбачуване > нова фіксована > абсолютно нова [6]. Відповідно, інформацію у висловленні можна представити у вигляді двох взаємопов’язаних відмінностей (Табл.1).

Табл. 1.
Різновиди інформації у висловленні

Інформація	**Відома для слухача**	**Нова для слухача**
Відома для дискурсу	викликана	(не зустрічається)
Нова для дискурсу	невикористана	абсолютно нова

Як видно з Табл.1, головними факторами, що визначають структурування інформації, є її статус у дискурсі, а також особливості сприйняття слухачем. Статус інформації нової як для дискурсу, так і для слухача, передбачає, що вона не була попередньо згадана. Окрім того, мовець припускає, що ця інформація невідома слухачеві. Інформація нова для дискурсу і для слухача характеризується тим, що на початку оповіді мовець

зазначає обставини місця або часу. Статус інформації старої для слухача та нової для дискурсу стосується суті речей, про які слухач знає. Статус інформації старої як для слухача, так і для дискурсу, передбачає наявність інформації, про яку йшла мова в попередньому дискурсі. Інформація відома для дискурсу, але нова для слухача не зустрічається, оскільки мовець припускає, що слухач слідкує за дискурсом, тому інформація, відома для дискурсу, відома і для слухача. Варто зазначити, що певні конструкції в мові чутливі до інформаційного статусу окремих конституентів та їх позиції в реченні. У багатьох випадках інформаційний статус таких конституентів пов'язують з їх фіксованою позицією в дискурсі, тобто статус цих конституентів стосується того, чи зазначалася інформація раніше або мовець вважає її відомою слухачеві, оскільки, на погляд мовця, вона є частиною загальновідомих знань [6].

Вивчення інформаційної структури речення в історичній площині пов'язане із певними складнощами: обмеженою кількістю писемних пам'яток, їх різножанровою специфікою, відсутністю носіїв давніх мов. Саме останнє є причиною неможливості вивчення в реченні просодичних явищ, які в сучасних мовах широко використовуються при визначенні ІС компонентів – топіка та фокусу. Вирішення цієї проблеми вбачаємо у комплексному застосування методів, що притаманні головним течіям сучасної лінгвістики – функціоналізму та генеративній граматиці. Комбінуючи ці підходи та методи в залежності від специфіки писемних пам'яток можливо впритул наблизитися до вирішення головного завдання теорії ІС – однозначного виокремлення інформаціно-структурних компонентів в реченні.

Література:

1. Chomsky N. The Minimalist Program. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995. – 420 p.

2. Cinque G. Restructuring and Functional Heads. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 220 p.

3. Fery C., Krifka M. Information structure. Notional Distinctions, Ways of Expression // Unity and Diversity of Languages / Ed. van Sterkenburg P. – Amsterdam : John Benjamins, 2008. – 123-136.

4. Neeleman A., Reinhart T. Scrambling and the PF Interface // The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors / Eds. Butt M., Geuder W. – Stanford CA: CSLI Publications, 1998. – P. 309-353.

5. Rizzi, L. The Fine Structure of the Left Periphery // Elements of Grammar. – Dordrecht : Kluwer, 1997. – P. 281-337.

6. Prince E.F. The ZPG Letter: Subjects, Definiteness, and Information Status // Discourse Description. Diverse Linguistic Analyses of a Fund Raising Text. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1992. – P. 295-325.

7. Слюсарь Н.А. На стыке теорий: грамматика и информационная структура в русском и других языках. – М. : УРСС, 2009. – 415 с.

УДК 81’25

Архангельська Т. О.,
Університет ім. Ф. Палацького, Оломоуц, Чеська республіка

NOWE NAZWY ŻEŃSKIE W KONTEKŚCIE FEMINIZACJI SŁOWNICTWA WE WSPÓŁCZESNYCH JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH

Стаття присвячена проблемам неофемінізації у сучасній польській, російській, українській та чеській мовах. Нові найменування жінки у мові досліджені з точки зору актуальних словотвірних тенденцій, а також впливу мовної традиції.

Ключові слова: *неофемінатив, система, структура, мовна традиція, обмежувальні чинники.*

Статья посвящена вопросам неофеминизации в современном польском, русском, украинском и чешском языках. Новые наименования женщины в языке исследованы с точки зрения актуальных словообразовательных тенденций, а также влияния языковой традиции.

Ключевые слова: *неофеминатив, система, структура, языковая традиция, сдерживающие факторы.*

The article deals with the processes of neofeminization in modern Polish, Russian, Ukrainian and Czech languages. New female nominations in language are studied from the point of view of current trends in word-formation as well as of the effect of linguistic tradition.

Keywords: *new female nomination, system, structure, linguistic tradition, constraints.*

U schyłku XX – na początku XXI w. w języku polskim, rosyjskim, ukraińskim i czeskim, podobnie jak w innych językach słowiańskich, zaktywizowały się procesy słowotwórcze, z których jednym jest feminizacja nazw męskich, tzn. pojawienie się w języku nowo powstałych nazw żeńskich utworzonych od odpowiednich nazw męskoosobowych za pomocą właściwych formantów feminatywnych [3, c. 129]. Asymetria słowotwórcza męskich i żeńskich nazw wykonawców czynności oraz osobowych nazw charakterystycznych jest wśród przykładów asymetrii rodzajowo-płciowych najpopularniejszym obiektem analiz, a także planów reformy języka.

W wielu pracach omawiających tworzenie nowych nazw żeńskich jako przyczyny powstawania luk leksykalnych i asymetrii słowotwórczej feminatywów wymienia się różnorodne czynniki. Wśród nich za najważniejsze przyjmuje się:

• **Czynniki morfologiczno-semantyczne** (chęć uniknięcia niepożądanej polisemii, a nawet strach przed homonimią (w ujęciu M. Łazińskiego [4, c. 259]). Np. pol. *szoferka* “kobieta szofer” i “kabina szofera”, *ślusarka* “zawód, rzemiosło ślusarza; ślusarstwo” i “kobieta ślusarz”; czesk. *strážnice* “místnost pro stráž” i “policistka”, *chemička* “chemická továrna” i “odbornice v chemii”; ros. *сигаретница* “papierośnica” i “starsza pani, która pali”, *грибница* “mycelium, część wegetatywna i rozrodcza grzyba” i “kobieta grzybiarz”; ukr. *гімнастерка* “koszula wojskowa” i “trenerka gimnastyki sportowej”, *скудельниця* “grób” i “kobieta garncarz”[1]). Ostatnio, jednak, derywacja nazw żeńskich od męskich obchodzi te blokady. Za sprawiedliwe da się tu uznać słowa Łazińskiego: “Jeśli wyraz marynarka już ma w słowniku dwa znaczenia i nie piętnujemy go w żadnym z nich, to nie ma logicznego uzasadnienia zakazu używania go w trzecim znaczeniu. Skoro dziś porozumiewamy się, nie myląc górnej części garnituru *marynarka1* z flotą *marynarka2*, to można mieć nadzieję, że nie pomylilibyśmy z żadnym z tych obiektów kobiety w marynarskim mundurze – *marynarka3*” [4, c. 259]. Nie zawsze jednak w języku da się utworzyć odpowiednik żeński: por. ukr. *бігун* “sportowiec” *бігунка* “rozwolnienie”.

• Obchodzi derywacja nazw żeńskich i **czynniki morfologiczno-fonetyczne** (powstanie trudnych do wymówienia zbitek spółgłoskowych). Np. pol. *pediatrka, adiunktka*, *architektka*, ros. *музыковедша, политологша, психоаналитичка,* ukr. *озвучувачка*, *детективістка, кінокритичка.* W języku czeskim zaś te ograniczenia nie są przeszkodą dla tworzenia nowych nazw żeńskich, za ograniczenie da się tu uznać tylko niedostateczną adaptację wyrazu pochodzenia obcego: np. *kardiochirurg – kardiochirurżka, neuropatolog – neuropatolożka*.

• Odmienną sytuację w językach polskim, rosyjskim i ukraińskim w porównaniu z czeskim spotykamy i w obrębie **zwyczaju językowego** (w języku polskim jest to np. dotychczasowy brak akceptacji dla derywatów od podstaw pochodzenia obcego zakończonych sufiksem *-log*: *socjolożka, filolożka, pedagożka*; aktywizacja nieproduktywnych wcześniej formantów *иц(а), -ш(а), -их(а)*, *-ын(я), -есс(а), -исс(а)* w językach rosyjskim *(фразеологиня, интервьюерша, депутатиха)* i ukraińskim *-ин(я), иц(я), -ес(а), -их(а), -ш(а) (філологиня, ідіотеса, педіатриня)*; formalny typ uzgodnienia wyrażeń, które stanowią sfrazeologizowane dwuczłonowe nazwy osób o ustalonym szyku: pol. *radca prawna*, *doktorka habilitowana*, ros. *докторша филологических наук*, *профессорша исторических наук*, ukr. *кандидатка наук, доцентка кафедри культурології та філософії* i td.). W języku czeskim natomiast zarówno tworzenie nazw żeńskich od męskich, jak i typ uzgodnienia *ad formam* zawsze były regułą (por. *filolożka, kandidátka věd*).

• Obchodzi derywacja nazw żeńskich też **czynniki socjologiczno-psychologiczne** (tzn. status społeczny określonego zawodu, funkcji czy stanowiska i uznanie, że żeńskie derywaty obniżają prestiż kobiet pełniących nowe dla nich role społeczne). Prawie do końca XX w. w językach polskim, rosyjskim i ukraińskim nie było żadnej nazwy prestiżowego stanowiska, stopnia czy tytułu naukowego, która miałaby żeńską formę słowotwórczą [1, c. 1767]. Ostatnio, natomiast, zarówno w mediach, jak i w wydaniach feministycznych odnajdujemy wyrazy pol. *kierowniczka, posłanka, pełnomocniczka, wicedyrektorka*, *prezydentka*, ros. *филологичка, филологиня, экспертша, корреспондентка, кондитерша*, ukr. *психологиня, держслужбовиця, редакторка, продавчиня, членкиня*.

[1] Wszystkie przykłady tutaj i dalej są przytaczane według słowników SJP/Dor 1996-1997, USJP/Dub 2008, SJP/Sz 1999, SSJČ 1989, БАС 2004, БТСРЯ 2001, ВТССУМ 2007, СУМ 1970-1980.

© Архангельська Т. О., 2013

Tendencja ku feminizacji znajduje odzwierciedlenie i na innych poziomach języka. Jest to pojawienie się **żeńskich neologizmów słowotwórczych pochodzenia obcego**: pol. *telemarketerka, telesekretarka, recepcjonistka, rehabilitantka, modelka, fotomodelka,* ros. *экофеминистка, дельтапланеристка, скинхедка, диджейка, софтболистка, киберманьячка*, ukr. *неофашистка, модераторка, саєнтологиня, піаристка, серфінгістка, хронікерка,* czesk. *brand manažerka, light designerka, streetworkerka, brokerka, bodyguardka, rastamanka.*

Zmiany zachodzą też na płaszczyźnie **nacechowania stylistycznego** wielu feminatywów. Tak, na przykład, wyraz *profesorka* odnotowany w słownikach St. Dubisza i M. Szymczaka jako potoczny i mający znaczenie "*nauczycielka szkoły średniej*", w słowniku W. Doroszewskiego uznany jest za neutralny ze znaczeniem "*kobieta profesor wyższej uczelni*". Tracą potoczne nacechowanie wyrazy pol. *murarka, szoferka, prokuratorka,* ros. *врачиха, директорша, стриптизерка*, ukr. *організаторка, інженерка, мисткиня.* Liberalizacja w tym sensie zachodzi i na poziomie neutralizacji stylistycznej nazw żeńskich, mających wcześniej znaczenie pejoratywne: pol. *dziumdzia* pot. iron. lekcew. "o kobiecie przesadnie drobiazgowej i skrupulatnej, także flegmatycznej, mało energicznej" [SJP/Sz 1999; USJP/Dub 2008] → neutr. "ktoś flegmatycny, ospały, mało energiczny" [SJP/Dor 1996-1997], ros. *бомжиха* lekcew. "bezdomna" [БАС 2004] → neutr. [БТСРЯ 2001]. W języku zaś ukraińskim jest to najczęściej zmiana kwalifikatora ze znaczeniem "dawny" na "potoczny": dawn. *професорка* [СУМ 1970-1980] – pot. *професорка* [ВТССУМ 2007]. W języku czeskim ta tendencja jednak się nie utrzymuje, semantycznie nazwy żeńskie w pełni odpowiadają męskim ekwiwalentom.

Wśród współczesnych tendencji ku feminizacji warto wymienić i **neosemantyzację nazw żeńskich**: we współczesnej polszczyźnie *sędzina* to nie tylko "żona sędziego", lecz i "kobieta sędzia", *szefowa* "żona szefa" i "kierowniczka, zwierzchniczka", por. ros. *майорша* "kobieta major" (nie tylko "żona majora"), *режиссерша* "kobieta reżyser" (nie tylko "żona reżysera"), ukr. *професорша* pot. "kobieta profesor" (nie tylko "żona profesora"), *докторша* "lekarka" (nie tylko "żona lekarza"), czesk. *sladková* "żena pracující jako sladek" (nie tylko "sladková manželka"), *hasička* "žena pracující jako hasič" (nie tylko "hasičová manželka").

Ciekawa jest też sytuacja w obrębie **odmężowskich i odojcowskich nazwisk kobiet** w języku polskim. W językach czeskim, rosyjskim i ukraińskim sytuacja w tej grupie nazw nie pozwala na zmiany, w języku polskim zaś, w przeciągu ostatnich dziesięcioleci nazwiska odmężowskie na *–owa, -ina* oraz odojcowskie na *–ówna, -anka* są używane głównie przez osoby chcące świadomo podkreślić przywiązanie do tradycji, najczęściej w środowisku akademickim oraz artystycznym [4: 251]. Sufiksy te, jako informujące o stanie cywilnym kobiety, zanikły w miarę procesu emancypacji. Badacze języka podkreślają, że pomijanie informacji o płci i stanie cywilnym w nazwisku jest przejawem językowego równouprawnienia płci.

Tak czy inaczej, oddziaływanie wszystkich tych tendencji na przebadane języki zmienia ich zasób słowotwórczy. Czy są to zmiany dobre, czy złe – stanie się jasne z czasem. Kończąc, chciałoby się przytoczyć tu mądre słowa polskiego językoznawcy A. Kępińskiej, która powiedziała: "Ani ja, ani żaden językoznawca jednak nie będziemy narzucać jakiejkolwiek formy użytkownikom polszczyzny, skoro kobiety już nazywają siebie *socjolożkami* czy *krytyczkami*. Zwycięży forma uzualna, używana przez społeczeństwo, cóż *vox populi vox Dei*" [2, c. 82].

Literatura:

1. Jadacka H. Tytuły (naukowe, służbowe, zawodowe) kobiet, hasło [w:] Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN, red. A. Markowski. – Warszawa : PWN, 1999.

2. Kępińska A. Pani prezydent czy pani prezydentka? – "Poradnik Językowy". – 2007, z. 3, s. 79-84.

3. Kreja B. Słowotwórstwo nazw żeńskich we współczesnym języku polskim. – "Język Polski". – 1964, z. 44, s. 129-140.

4. Łaziński M. O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytularne i ich asymetria rodzajowo-płciowa. – Warszawa : PWN, 2006. – S. 360.

5. SJPDor: Słownik języka polskiego: [t. I–XI] / [pod. red. W. Doroszewskiego]. – Warszawa : PWN, 1996-1997. – t. I–XI.

6. SJPSz: Słownik języka polskiego: [t. I-III] / [pod. red. M. Szymczaka]. – Warszawa : PWN, 1999. – t. I-III.

7. SSJČ: Slovník spisovného jazyka českého: [I-VIII] / [pod. red. B. Havránka]. – Praha : Academia, 1989. – I-VIII.

8. USJP: Uniwersalny słownik języka polskiego: [t. I-IV] / [pod. red. St. Dubisza]. – Warszawa : PWN, 2008. – t. I-IV.

9. БАС: Большой академический словарь русского языка: [Т. 1-17] / [Гл. ред. К.С. Горбачевич]. – М. : СПб. : Наука, 2004. – Т. 1-17.

10. БТСРЯ: Большой толковый словарь русского языка: [Гл. ред. С.А. Кузнецов]. – М. : СПб. : Норинт, 2001.

11. ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови: [за ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2007.

12. Новий тлумачний словник української мови : в трьох томах /. 10. [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – ІІ. вид. – К. : Аконіт, 2005. –. Т. 3. – 2005. П-Я. – 928 с.

13. СУМ: Словник української мови: [Т. 1-11] / [за ред. Білодід І.К., Бурячок А.А. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.

УДК 81’ 383:811.111.

Бабенко О. В.,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі англомовної соціальної мережі MYSpace)

Пропонована стаття розглядає зміст поняття “віртуальний дискурс”, його структурно-стилістичні особливості на прикладах блогів англомовної соціальної мережі MySpace.
Ключові слова: *віртуальний дискурс, соціальна мережа, блог, структурні особливості, стилістичні прийоми.*

В предлагаемой статье рассматривается содержание понятия “виртуальный дискурс”, его структурно-стилистические особенности на примерах блогов англоязычной социальной сети MySpace.
Ключевые слова: *виртуальный дискурс, социальная сеть, блог, структурные особенности, стилистические приёмы.*

The present article deals with the concept “virtual discourse”, its structural and stylistic features which are based on the examples of the English social net MySpace.
Key words: *virtual discourse, social net, ablog, structural features, stylistic devices.*

Розвиток інформаційних технологій в кінці XX – на початку XXI століття сприяв не тільки створенню принципово нових способів зберігання, пошуку і представлення інформації, але й виникненню нового культурного та мовного середовища, нової лінгвістичної реальності – віртуального дискурсу.

Віртуальна реальність надає нам можливість різних способів спілкування: форуми, чати, блоги, мережеві конференції, гостьова книга та інші. Сучасна лінгвістика цікавиться тим, про що говорять люди і як вони говорять. Незважаючи на досить великий інтерес до даної теми, вона вивчена і висвітлена недостатньо.

Мета даної статті – розглянути структурно-стилістичні особливості віртуального дискурсу англомовної соціальної мережі MySpace.

Дослідженням віртуального дискурсу займалися такі вчені як Т. К. ван Дейк, Т. М. Фуко, З. Харріс і багато інших. Серед сучасних дослідників можна виділити Є. М. Галічкіну, О. В. Лутовинову, Д. В. Галкіна, Л. Ю. Іванова, В. Ю. Нестерова, Т. М. Каменську, С. А. Матвєєву.

Як відзначає Н. Д. Арутюнова, дискурс – це мова, занурена в життя. Тому термін “дискурс”, на відміну від терміна текст, не застосовують до стародавніх та інших текстів, зв’язки яких із живою дійсністю не відновлюються безпосередньо. Поняття дискурсу пов’язане з поняттям тексту як процесу між учасниками комунікативної події. Поняття тексту пов’язане з відрізком мови як продуктом комунікації [1, с. 136].

Як стверджує О. В. Лутовинова, віртуальний дискурс – сукупність текстів, об’єднаних архітемою Інтернет і реалізованих у штучно створеному комунікативному просторі, який передбачає дистанційне інтерактивне спілкування віртуальних комунікантів [2, с. 15]. На думку О. М. Марценюк, віртуальний дискурс володіє усім розмаїттям функціональних цілей, притаманних дискурсу реальному: навчальні, соціалізуючі, комунікативні, ігрові, психотерапевтичні, маніпуляційні. Однак, в якості основних цілей слід виділити третинну соціалізацію, мережеву інкультурацію, саморепрезентацію і розвагу.

Для віртуального дискурсу характерна відсутність реальної статусної та вікової градації.

Проаналізувавши роботи вищезгаданих вчених, виділяємо наступні характерні риси віртуального, або комп’ютерного дискурсу:

1) наявність електронного каналу передачі; 2) опосередкованість; 3) гіпертекстуальність; 4) дистантність; 5) віртуальність; 6) креолізованність; 7) креативність учасників; 8) анонімність учасників; 9) передачу емоцій та інших невербальних засобів за допомогою “смайликів”; 10) жанрову неоднорідність; 11) типову неоднорідність; 12) комп’ютерну етику та етикет.

До жанрів віртуального дискурсу належать електронний лист (e-mail), форум і гостьова книга, чат, блог, жанр миттєвих повідомлень, розрахована на велику кількість користувачів рольова гра онлайн, СМС, соціальні мережі [3, с. 51]. MySpace – англомовна соціальна мережа, заснована у 2003 році Томасом Андерсом і Крісом Девульфом. Розглянемо особливості блогів.

Блог – це публічний мережевий щоденник з коментарями. Звичайний щоденник мало кому показують. Блог, натомість, є відкритим для читання, більше того, читачі можуть залишати свої коментарі. Відмінності блогу від традиційного щоденника обумовлюються середовищем: блоги зазвичай публічні і передбачають сторонніх читачів, які можуть вступити в публічну полеміку з автором (у коментарях до блогозапису або у своїх блогах). Характерними рисами блогу є: авторський контекст, комунікативність, хронологічність, соціальність.

Проаналізуємо структурно-стилістичні особливості чотирьох типів блогів соціальної мережі MySpace. Нас цікавлять щоденникові, новинні, блоги-хелпери і творчі блоги.

Щоденниковий блог – це звичайний щоденник, в якому автор описує справи, думки, події свого дня. Він може бути як регулярним, так і нерегулярним.

Блог-хелпер – це блог, який містить корисні матеріали у вигляді “питання-відповіді”, тематичних статей.

Новинний блог – це окремий вид блогів, які спеціалізуються виключно на новинах різних інформаційних агенств.

Творчий блог – це блог, в якому автор викладає свої твори (тексти, графіку, фотографії, відео). Викладений контент представляє собою повноцінні твори або їх начерки.

© Бабенко О. В., 2013

Приклад 1. (Творчий блог) [4].
Author, Allison Frederick
Tuesday, January 27, 2009
The Trouble with Role Models

When thinking of success many people turn to role models. How has someone else done what you want to do before? The danger with role models is that we often pick them because of their results. We may look at women's success like Jackie Joyner Kersey's athleticism, Katherine Hepburn's portfolio of movies, or Beatrix Potter's generational tale of Peter Rabbit and see them only for what they produced …

I believe our brains develop a false sense of just how long it takes to create something successful.

Before J.K. Rowling became a smashing success with Harry Potter, another Englishwoman, Beatrix Potter, drew similar fame and generated another literary legacy with her Peter Rabbit books.

I've always been under the impression that Beatrix Potter was a strong, forthright woman. Perhaps Renée Zellweger's bright, solid portrayal of Beatrix in the 2006 movie, Miss Potter, plays in my mind as I read an old biography on Beatrix Potter entitled "The Tale of Beatrix Potter" (1946).

Table 1.

examples	**Stylistic devices & expressive means**
role models (зразки для наслідування)	collocation
brains develop a false sense (мозок дає (розвиває) помилкове відчуття)	metaphor
a smashing success (нищівний успіх)	epithet
drew similar fame (накреслила в історії схожу славу)	metaphor
literary legacy (літературна спадщина)	collocation
forthright woman (прямолінійна жінка)	epithet
solid portrayal (переконливий образ)	epithet

Структура блогу: вітання, архіви, інформація про письменника, сайти, теми. Тема блогу пов'язана з положенням жінок у суспільстві та з їх успіхом. Користувачі блогу можуть отримати задоволення від перегляду відео. Стилістичні засоби наступні: епітети, метафори.

Приклад 2 (Блог-хелпер) [5].
Author ~Mike~
April 6, 2008 – Sunday
Tips for Your Younger Self!

In January, we asked you what advice you'd give your younger self as part of our regular. We Ask, You Answer.

There was plenty of great advice – and a lot of catharsis, it seemed – and we've collected some of the best tips for you here.

1. Don't worry about the future.
2. Follow your passion, even if it does not pay very well. If you are good at what you do and love your career choice – the money will eventually follow.
3. Now is the time to establish good habits for life in every area; they might take a lot of hard work to form, but it's worth the effort and missed television.
4. Listen more, listen better, pay attention and remember! Many people have been there and done that and can save you some headaches – but only if you listen.

У плані своєї структури блог включає презентацію, фото, тематичні рубрики.

Автор блогу використовує розмовну лексику і вирази: tips (поради); скорочення: we've, don't. Вибір слів створює приємну атмосферу для спілкування, реалістично відображає мову молодих людей.

Проаналізувавши чотири типи блогів, ми робимо висновок, що структура блогів, рубрики в кожному випадку індивідуальні, в спрощеному варіанті головна сторінка будь-якого блогу включає: header, main content, footer, side bar.

У плані стилістичних особливостей новинні блоги належать до публіцистичного стилю. Головна функція таких блогів – інформувати і інструктувати читачів. Абревіатура і терміни переважають у цьому стилі. Щоденникові блоги і блоги-хелпери відносяться до розмовного стилю. Фразові дієслова, скорочені форми та розмовну лексику слід виділити саме тут. Творчі блоги належать до художнього стилю. Для цього стилю характерні метафори, епітети, порівняння. Група творчих блогів – одна з найбільш цікавих. Тут можна знайти вірші, фотографії, відео ролики.

Віртуальний дискурс прив'язаний до часу, він прагне максимальної новизни, нові події осмислюються і отримують різноманітні інтерпретації. Тому віртуальний дискурс – гарне середовище для народження нових ідей і втілення їх у життя.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.

2. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические особенности виртуального дискурса. – Автореф. дис. … канд. филол. н. – М., 2009. – 27 с.

3. Михайлов С. Н. Жанровая специфика электронной коммуникации // Русский язык: исторические судьбы и современность: II Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, филологический факультет, 18-21 марта 2004 г.): Труды и материалы / Составители М. Л. Ремнева, О. В. Дедова, А. А. Поликарпов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – С. 405.

Інтернет-ресурси:

4. http://famiss.blogspot.com/

5. http://blogs.myspace.com/index.cfm?fuseaction=blog

УДК 811.11(072)

Березіна Ю. О.,
ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ПРОЯВ ЗІМКНЕНИХ ПРИГОЛОСНИХ *B, P* В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ПИСЬМОВИХ ПАМ'ЯТКАХ

*У статті йдеться про зімкнені приголосні **b, p** та їх вживання в давньовернхньонімецьких письмових пам'ятках (текстах та словниках).*

***Ключові слова:** давньоверхньонімецька мова, система консонантизму у германських мовах, губні зімкнені приголосні.*

*В статье идет речь о смычных согласных **b, p** и их употреблении в древневерхненемецких письменных памятниках (текстах и словарях).*

***Ключевые слова**: древневерхненемецкий язык, система консонантизма в германских языках, чередование губных смычных согласных.*

The article deals with the development of stop consonants in Old High German Period. The research was carried out on the material of the ancient texts.

***Key words:** Old High German, consonant system in Germanic languages, stop consonants.*

В історичній фонетиці важливе місце займає розглядання фактів, пов'язаних з фонемною зміною складу слів. Причому, звукові (фонемні) зміни в повному розумінні слова повинні бути відмічені тільки в тому випадку, коли спостерігається принципова різниця в результаті заміни звуків. В такому випадку ці зміни можна назвати системними. При цьому дослідження має будуватися з урахуванням теорії фонем (фонології), яка в сучасній фонетичній науці займає належне місце. Однак, далеко не всі явища, пов'язані з вивченням звукового строю мови, можна пояснити з точки зору синхронії. Тільки застосувавши діахронічні дослідження, тобто шляхом порівняльно-історичного методу, можна інтерпретувати факти звукових змін і звукової еволюції.

Відомо, що звукові зміни мають не випадковий, а закономірний характер, і вони відбуваються завжди в певних фонетичних умовах [4]. У зв'язку з цим дуже часто звукові зміни визначаються як "звукові закони". Досліджуючи ті чи інші фонетичні зміни, необхідно знати причину, яка викликала появу нових варіантів. Такими можуть бути як мовні, так і не мовні фактори. До перших відносяться фонемний склад слів, їхнє поєднання, вплив наголосу і т.д.; до других, особливо в період більш раннього мовного розвитку, відносяться діалектні відмінності.

В результаті різноманітності в вимові відбуваються різні змішання, які змінюють звуки мовлення в фонетичному аспекті.

До сих пір не існує єдиної точки зору в питанні про виникнення причин, які викликають ту чи іншу звукову зміну. Найбільш відомі в лингвістиці це: "теорія субстрату", "теорія найменьших зусиль" і "теорія поколінь" [3]. Перша з названих має на увазі вплив мови-переможниці на переможену мову і таке явище широко відомо, особливо в давні періоди. При цьому можуть існувати як випадки змішання, коли носії мови змінюють вимову опанованої мови, так і випадки запозичення, за яких в рідну мову вносяться чужі елементи. У другій теорії спостерігається прагнення до більш зручної артикуляції, коли існує значна економія в рухах органів артикуляції. В "теорії поколінь" відбуваються неминучі зміни в вимові при передачі мови від поколінь до поколінь.

Ми вважаємо, що в кожній теорії є своє раціональне зерно. Однак, тільки дослідження історичних чергувань та вживання фонем в давніх текстах може послужити надійним матеріалом для висування і підтвердження тих або інших мовних законів.

Відомо, що мова завжди знаходиться у стані розвитку, тому вивчення фонетичних процесів будь-якої мови взагалі і німецької зокрема, потрібно починати з давніх мов, бо це допоможе виявити закономірності її розвитку.

Оскільки змінюється діалектична єдність скадової мови, то насамперед це зміна форми і змісту одиниць. Соціальний розвиток людини напротязі всього життя приводить до відповідних змін на мовному рівні і в цьому разі форма прагне до збереження колишніх засобів вираження, що приводить до протиріччя зі змістом, який змінився. Як відзначає Таранець В.Г., фонетика сама по собі ніколи не піде на зміни вже звичних вимовних навичок. Це може трапитись тільки під впливом змістовного лексичного і граматичного факторів мови. Аналіз історичної зміни звуків у межах німецького слова, виконаний Таранцем В.Г., враховуючи енергетичну теорію мови, показав, що зростання сили вимови ударного складу по-різному впливає на його звуки (голосні та приголосні). Тому відбувається з розвитком мови перерозподіл енергії [6, с. 78-81]. Саме з цим і пов'язує вчений перший та другий пересув приголосних у германських мовах.

Метою нашої праці є дослідити особливості звукових змін зімкнених приголосних ***b, p*** у давньоверхньонімецькій мові (на матеріалі двн. текстів та двн. словників). Лінгвістичний аналіз, виконаний на основі вибірки, включає описовий, порівняльно-історичний та статистичний методи.

До перших писемних пам'яток двн. мови варто насамперед віднести глосси, "Пісню про Хільтібранта", "Давньовернхньонімецького Ісідора", "Давньоверхньонімецького Татіана", твори Ноткера та окремі переклади Євангеліє на різні діалекти двн. мови. У зазначений період ще не існувало єдиної німецької мови, бо вона була представлена діалектами двох різних груп – ніжньо- і верхньонімецької. Причому верхньонімецька включала в себе середньо- і південнонімецькі говори, які пізніше стали основою для утворення німецької національної мови.

© Березіна Ю. О., 2013

Аналіз давніх текстів показав, що під час їхнього створення ще не існувало правил написання, тому письмова мова відображає досить повно фонетичну систему двн. мови, у графемах якої знайшли відображення реалізації голосних та приголосних фонем цього періоду. Письмові пам’ятки є доказом фонематичної особливості звуків, які мали різні варіанти вимови в діалектах. Але незважаючи на різноманіття реалізацій, фонетична система досить одноманітно представлена в різних текстах і може розглядатися як система двн. мови. Ця система описана в багатьох наукових дослідженнях [1, 2, 3]. Серед приголосних чітко виділялися проривні зімкнені ***p, t, k, b, d, g,*** з якими був пов’язаний перший пересув приголосних (2000-1000 до н.ч.) та другий пересув приголосних (5-8 ст. н.ч.). Треба зазначити, що у двн. період ще не існувало спеціального алфавіту, тому ті, хто тоді записував тексти не створювали своєї графічної системи, а використовували правила латинської графіки. Вони ґрунтувались на аналогії між звучанням німецьких поєднань фонем і тим, як вони читали ці поєднання букв в латинських текстах. Але разом з тим є пам’ятники і з самостійною графічною системою, до них можна віднести переклад Ісідора та твори Ноткера.

Наше дослідження позиційних відмінностей зімкнених приголосних ***b, p*** в двн. пам’ятниках показало, що у франкських діалектах цю відмінність виявлено тільки в початковій позиції, наприклад: **b**i – **p**i – bei (“Татіан”, ostfränkisch), **b**arn – **p**arn – **p**alma – Kind. Але в перекладі “Ісідора” (rheinfränkisch) спостерігається як початкові (**b**erg – **p**erg – **B**erg) так і серединні (та кінцеві) вживання приголосних ***b, p***. Причому це трапляється після приголосного ***l*** – sel**b**es – hil**p**it – hilft. Що до творів Ноткера, то складно щось сказати про противопоставлення ***b, p*** в його алеманських пам’ятниках, хіба що ***p*** зустрічається дуже рідко, не враховуючи поєднання ***sp***. Хоча за “ноткерівським” законом початку слова, пов’язаним з чергуванням глухих і дзвінких, зімкнену приголосну ***p*** заміняє ***b***: **p**etont – **b**etont. Мабуть, вказані зімкнені позначали у Ноткера одну й ту ж фонему, котра зустрічалась в двух позиційних варіантах.

Розгляд двн. лексики в словниках також показав, що чергування ***b, p*** переважає в початковій позиції як в баварському так і в алеманському діалектах ніж в серединній та кінцевій. Наприклад: **b**luot/ **b**luod – **p**luot – Blume, **b**rediga – **p**ediga – Predigt, **b**reit – **p**reit – breit, **b**ruoder – **p**rouder – Bruder, **b**abes – **p**abes – Papst, **b**u – **p**u – Bau, **b**irsen – **p**irsen та ін. А приклади чергування ***b, p*** в серединній та кінцевій позиції малочисельні: arwer**b**an – arwer**p**an – ergeben, bili**b**au – bili**p**au – bleiben, wi**b** – vi**p** – Wipfel та ін.

Розглянуті приклади є свідоцтвом послаблення артикуляції германського приголосного ***b*** та переходу його в ***p*** в деяких діалектах двн. мови, що знайшло своє відображення у другому пересуву приголосних. Все вище зазначене виявляє закономірності розвитку фонетичної системи давньоверхньонімецької мови, доповнює її та пояснює причину чергування зімкнених приголосних ***b, p*** у сучасній німецькій мові.

Бібліографія:

1. Берков В. П. Введение в германистику: Учебник для университетов / Высшая школа, 2006. – 199 с.

2. Жирмунский В. М. История немецкого языка / Из-во литературы на иностранных языках. – Москва, 1948 (3-е издание). – 245 с.

3. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Историческая фонетика немецкого языка / Просвещение, 1965. – 192 с.

4. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи. – Киев – Одесса : Вища школа, 1981. – 146 с.

5. Таранець В. Г. Фонетичні зміни звуків і слова в діахронії / Нова Філологія № 2(13). – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 348-349 с.

6. Чемоданов Н. С. Хрестоматия по истории немецкого языка: Учеб. Пособие для ин-тов и фак. иностр. яз./ Сост. Н. С. Чемоданов. – 2-е изд., доп. – М. : Высш. Школа, 1978. – 288 с.

7. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. 4., erg. Aufl. – Tübingen : Max. Niemeyer Verlag, 1989. – 309 S.

8. Splett Jo. Althochdeutsches Wörterbuch. B. 1. – Berlin – New-York : Walter de Gruyter, 1993. – 577 S.

УДК 81'42.801.73.811.111.

Бехта І. А.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ НАРАТИВУ В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ

Функційний профіль постмодерністського перформансу домінує над значенням і змістом спонукає до виокремлення двох літературних неожанрів – перформативної гри ↔ артифіціальної гри. Це відбиває корелятивні зв'язки інтеграції реального і вигаданого (дійсного і художнього у філософії можливих світів), у твореннні метахудожності (віддзеркалення реальної дійсності) і самореференційності (відбитку художньої дійсності).

Ключові слова: *перформанс, неожанр, постмодерністські художні ігри, перформативна гра, артифіціальна гра.*

Функциональный профиль постмодернистского перформансу доминирует над значением и содержанием понуждает к выделению двох литературных неожанров – перформативная игра ↔ артифициальная игра. Это отражает корелятивные узы интеграции реального и вымышленного (реального и художественного у философии возможных миров), у создании метахудожественности (отражения реальной действительности) и самореференциальности (отражения художественной действительности).

Ключові слова: *перформанс, неожанр, постмодернистские художественные игры, перформативная игра, артифициальная игра.*

Functional profile of postmodernist performance dominates over meaning and content provokes to distinguish two literary neo-genre – performative plays ↔ artifactual games. This reflects correlative relations of integrations of real and fictional in the philosophy of possible worlds, in the formation of metafictionality (reflection of relaity) and selfreferentiality (reflection of fictionality).

Ключові слова: *performance, neo-genre, postmodernist fictional freaks, performative play, artifactual game.*

Англійськомовне (американське зокрема) постмодерністське письмо ґрунтується на стильовій еклектиці різних традиційних жанрів: вестернах, фантастиці, порнографії, а також неожанрів, які досі вважаються сублітературними, і є писемним містком між елітною і масовою культурою. Таке письмо перетворюється у поп-роман, який є анти-художнім і анти-серйозним за суттю. У своїй антимодерній, антиінтелектуальній орієнтації, він творить нові міфи – але не такі авторитарно модерністські, а "своєрідну вульгарну магію у власному автентичному контексті (тут і далі переклад наш – *І.Б.*) – certain rude magic in its authentic context" [2, с. 15]. Фактично, американський постмодернізм відбиває кризу суспільства 50-х років XX ст. за звільнення від інтелектуальних, соціальних, сексуальних обмежень. Поділяємо думку Дж. Граффа про онтологічну кризу у витоках постмодернізму, "котра підриває значення й означення (meaning & significance): втрату реальності, її зсув у бік творення міфу" [5, с. 62]. Утім постмодернізм не є цілком новим явищем. Це модерністський відступ від традиційного реалізму, відступ, який незавершений самим модернізмом.

Постмодернізм є антиінтерпретативним й віталістичним. У своїй суті він декларує перформанс = перфоманс (англ. performance – *виступ*, *виконання*, *гра*) і домінує над значенням і змістом. Він перебуває у пошуках звільнення еротичного потенціалу мистецтва і подолання бар'єрів між його високою та низькою формами; він прагне цілісно сприйняти світ через злиття Я й світу.

Як інтелектуальний рух постмодернізм з'явився на грунті глибокої зневіри у модерністській естетиці. Постмодерністською маже бути тільки та художня література, котра сприймає історизм з екзистенційної точки зору. Така література експериментує: вона нівечить зміст, дизінтегрує, атомізує, дефрагментує індивіда на тлі сформованого світу. Парадигмальний архетип постмодерністського художнього уявлення є антидетективним сюжетом, бо спотворює читацькі сподівання, відмовляючись від розв'язку злочину і відкидаючи пропозицію цілого світу порядку й моделі.

Мета статті – простежити підгрунтя ознак перформативності англійськомовного постмодерністського письма.

І. Хасан вималював структуралістське та постструктуралістське мислення у межах постмодерністського кола у 80-х роках XX ст. У сфері літератури він виокремив нехудожній роман, жанри фантазії, наукової фантастики, саморефлексивний метафіктивний роман. Запропонована форма дослідження І. Хассаном, скерована на "розкриття мистецтва багатозначності – to recover the art of multivocation" [6, с. 25]. Більшість з рис постмодернізму стосуються деконструктивної концепції децентрованого світу, виявляючись під впливом епістемологічного й онтологічного сумніву. Для І. Хасана, його тлумачення – найвагоміша відмінність постмодернізму від модернізму.

Посмодернізму властиві дві основні тенденції існування: невизначеність (наслідок децентрації, щезнення онтології) і постійність (намір людського розуму осягнути усю реальність). За відсутності онтологічних центрів, людина творить себе і світ через мову, відокремлено від світу об'єктів. Саме через постійність І. Хасан скеровує нас до уніфікації. Якщо невизначеність провадить до фрагментації, трибалізації, то постійність веде до глобалізації, через уніфікований мовний засіб – через мову науки і технології [7, с. 110]. Постмодерна епістема І. Хасана здатна увібрати сучасні літературні форми і способи, що розглядали окремо. Постмодернізм включає саморефлексивний або метахудожній роман, бо він відбиває упевненість у те, що уся мова є самореферецією, навіть якщо вона феноменологічно слідує своєму власному творенню. Це включає нехудожній роман бо він спотворює відмінність між фактом і фікцією (дійсністю і вигадкою): фактами чи

© Бехта І. А., 2013

принаймні їхньою варіативною інтерпретацією. Невизначеність звільняє уявлення від заяложених категорій і робить переоцінку сублітературних жанрів фентезі й наукової фантастики цілком можливою. Вона провадить до усіх видів перформативних форм самоекспресії, як у метахудожніх романах, у яких реальність є продуктом уявлення. Вона також скеровує до художнього мінімалізму, чи навіть до мовчанки. Тобто, широкий діапазон естетичних рефлексій І. Хасанової невизначеності веде до урізноманітнення літературних форм, які не можна звести до єдиного спільного знаменника.

Ідею епістемологічної й онтологічної кризи постмодернізму підтримує Ф. Ліотар. Для нього постмодернізм – продовження модернізму, тим що він вкладає непрезентабельне у презентабельне, література якого – література перформансу. Постмодерн паратактичного, парадоксального, паралогічного наративу означає персеверацію структур знань як моделей мовних ігор, що уможливлюють зміну правил у самій грі [9, с. 32-3]. Постмодерністський плюралізм сягає витоків до модернізму. Він іннованційний, визнаючи факт що “існує чимало нескоротних принципів, і через те багато світів”. Це діалогічний плюралізм, що веде до “нової інтерпретації категорії відносин”, запропонований у дискурсному варіанті М. Фуко [4, с. 34].

Р. Барт пропонує свою схему розуміння постмодерністської прози через “синтез постмодерністської й модерністької форми письма”. На його погляд, постмодерністський роман перебуває понад суперечками між реалізмом і ірреалізмом, формалізмом і змістом – змістом чистим і літературним, певним напрямом, літературою кутюр’є і низів” [1, с. 70]. З іншого боку, Д. Лодж фіксує й описує постмодерністські стратегії письма. Але його не цікавить постмодерний світогляд, бо “спроби спротиву інтерпретувати світ людською свідомістю, до певної міри абсурдною людською поведінкою “насправді виокремлюють якійсний прошарок постмодерністського письма” [8, с. 225].

Відмінність між модернізмом і постмодернізмом фіксує Дж. Меллард. Для нього зникнення модерністьких стратегій викладу призвело до появи постмодерністських: тобто таких як сам по собі мистецький перформанс –“artistic performance”, де твір мистецтва – дія, ритуал/церемонія, гра /стиль – процес – “act, ritual, play.” Як твердить Дж. Меллард, <.... міф, архетип і мова спотворені – усе не так, як це було у справжніх модерністів. Тут автор може змінити тему, авторство чи навіть його правдивість на акт самого письма> – “... in the event that myth, archetype, and language are subverted – as they have been by sophisticated modernists – the novelist may then turn for subject and authority or validation to the act of writing itself” [10, с. 138]. Цей перформанс втілюється у двох антитетичних (прямопротилежних) способах: як процес (play) або як продукт (game), тобто як “play або як game, act або artifact, event або icon, context або text …” [10, с. 140]. Перший спосіб, який наголошує на процесі й ідентифікується з лексичними номінантами play, act, event, context є прагматичним. Він наголошує на старих “способах оповідування, ознаках комедіанта-оповідача; він забавляє /грає з публікою, реальністю, нормами традиційної літератури. Сюди можна віднести творчість К. Вонегута, Д. Бартельма, Р. Браутігана т. ін.

Інший тип постмодерністського перформансу ідентифікується з поняттями форма гри/ *game,* штучний продукт/*artifact,* ілюстрація/ *icon,* та текст /t*ext* – продукт і займає “об’єктивну позицію щодо всесвіту, публіки, тожсамості й праці” [10, с. 133]. Він пропонує само-рефлексивну художню прозу, як у “Lost in the Funhouse” Дж. Барта. Джерело авторства (авторитету) тут лежить не у перформативній формі гри самої оповідної перспективи “voice” першої категорії – процесі, а у продукті – у створеному, (артифіціальному) синтезованому об’єкті /– самому іконічному сегменті цього об’єкта.

Отже, у межах постмодерністського художнього перформансу виокремлюємо два літературні неожанри:

а) жанр постмодерністської перформативної гри (performative term *play*);

б) жанр постмодерністської артифіціальної гри – (artifactual term *game*).

Р. Федерман, творець метахудожньої літератури (surfiction) – інтеграції реального і вигаданого (дійсного і художнього світів у філософії можливих світів), виділяє у творенні постмодерністських літературних жанрів такі ж самі відмінності, зате його позиція є чіткішою. У новій сучасній літературі, квест художньої істини відкривається через дві форми. Перша є формою метахудожності (відзеркаленням реальної дійсності). Література повинна виявляти себе як справжні художні твори і бути безкінечним критичним викриттям власного ошуканства – “an endless denunciation of [their] own fraudulence” [3, с. 122]. Інша форма – самореференційність (відбиток художньої дійсності). Знання про світ які традиційно транслюються художньою літературою читачеві, повинні бути замінені – на акт квесту, навіть на процес дослідження – у рамках самої художньої прози. Це акт кореляції з самою собою, акт саморефлексії ... . – “the act of searching – researching even – within the fiction itself for the meaning of what it means to write fiction. It is an act of self-reflection …” [3, с. 122]. Мета такого напряму у розкритті сутності писання постмодерної художньої літератури за умови існування нового каналу інформації і кіберпростору.

Література:

1. Barth John. “The Literature of Replenishment: Postmodernist Fiction.” // Atlantic Monthly. – Jan. 1980. – P. 56-71.

2. Bertens H. The Postmodern Weltanschauung and Its Relation with Modernism // An Introductory Survey. – In: D. Fokkema and H Bertens (eds) Approaching Postmodernism. – Amsterdam: Philadelphia John Benjamins, 1986. – P. 9-53.

3. Federman R. Samuel Beckett the Critical Heritage. // [Co-Editor with Lawrence Graver]. – L. : Routledge & Kegan Paul, 1978. – P. 122.

4. Foucault Michel. The Archaeology of Knowledge [trans. A. M. Sheridan Smith]. – New York : Pantheon, 1972. – 239 p.

5. Graff Gerald. Literature Against Itself: Literary Ideas in Modern Society. – University of Chicago Press, 1979. – 260 p.

6. Hassan Ihab. Paracriticisms; seven speculations of the times. – University of Illinois Press, 1975 – 184 p.
7. Hassan Ihab. The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture. – Ohio State Univ Press, 1987 – 288 p.
8. Lodge David. The Modes of Modern Writing: Metaphor, Metonymy and the Typology of Modern Literature. – L. : Edward Arnold, 1977. – 296 p.
9. Lyotard Jean-François (1979). The Postmodern Condition. – Manchester University Press, 1984. – 110 p.
10. Mellard James M. The Exploded Form: The Modernist Novel in America. – Chicago : University of Illinois Press, 1980. – 224 p.

УДК [811.111+811.161.2]’362.373:[82-343]

Білоус Н. П.,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА МАРКОВАНІСТЬ ЛЕКСИЧНИХ ПОВТОРІВ ЯК ЗАСОБУ ДІАЛОГІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК ПРО ТВАРИН

Статтю присвячено вивченню лексичних повторів як одного з засобів діалогізації англійських та українських казок про тварин та їхньої національної маркованості.

Ключові слова: *діалогізація, лексичний повтор, кореневий повтор, префіксальний повтор, синонімічний повтор, антонімічний повтор.*

Статья посвящена изучению лексических повторов как одного из средств диалогизации английских и украинских сказок о животных и их национальной специфики.

Ключевые слова: *диалогизация, лексический повтор, корневой повтор, префиксальный повтор, синонимический повтор, антонимический повтор.*

The article studies lexical repetitions as one of the dialogisation devices of English and Ukrainian animal fairy tales and their national specifics.

Key words: *dialogisation, lexical repetition, root repetition, prefixal repetition, synonymic repetition, antonymic repetition.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Для того, щоб справити необхідний вплив на читача, автор художнього твору створює конкретну комунікативну ситуацію, яка моделює реальне спілкування адресанта та читача. Такого ефекту автор досягає шляхом імітації усного мовлення та вираження внутрішнього я автора [7; 8].

Основним способом імітації усного мовлення, на думку В. В. Бузарова, І. П. Карпова, Ю. Б. Кузьменкової, Ю. М. Лотмана, є **діалогізація** – застосування різноманітних мовних засобів: етикетних конструкцій, дієслів, вжитих у наказовому способі, використання вставних слів та речень, модальних часток, вигуків, повторів тощо. Саме всі вищеназвані засоби спрямовані на певну реакцію співрозмовника і створюють ефект авторських порад читачеві, залучаючи останнього до діалогу, збуджують цікавість, увагу адресата, визивають його співчуття, співпереживання [1, с. 76-79; 6, с. 177-186; 9, с. 7-9; 10, с. 87-113].

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю розгляду національної специфіки лексичних повторів, які виступають важливою ознакою діалогічності казкового мовлення.

Аналіз останніх досліджень у цій галузі. Останнім часом увагу дослідників зосереджено на вивченні функції повторів у художній прозі XVIII – поч. XXI ст. [11] та їхньої ролі в українських народних казках [4].

Мета статті – визначити лінгвокультурологічні особливості лексичних повторів в англійських та українських казках про тварин.

Завдання статті:

– визначити найбільш уживані лексичні повтори в казках про тварин;

– проаналізувати основні національно марковані способи творення лексичних повторів;

– виявити основні функції лексичних повторів у казках про тварин.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Конструкції з повторами є характерною рисою діалогічності. Повтор як фігура мови виступає засобом, що слугує для структурно-семантичної організації тексту та вираження естетичної функції казки. За визначенням В. С. Ващенко, повтор є стилістичною фігурою, яка утворюється навмисним нагромадженням певних мовних елементів у вигляді повторного їхнього вживання в одному висловлюванні [2, с. 356]. Цю думку розширює у своїй роботі Т. В. Жук, додаючи, що повторятися у певній послідовності можуть звуки, слова або їхніх частин, вислови, сприяючи досягненню відповідного виражального чи виражально-зображуваного ефекту [4, с. 35]. Повтори, стверджує С. Я. Єрмоленко, розкривають ширші можливості щодо створення стилістичних та експресивно-смислових відтінків [3, с. 44]. Окрім того, повтор забезпечує системність тексту. Так, Є. А. Іванчикова трактує повтор як спосіб підкреслення важливих етапів розвитку подій, фіксації уваги адресата / читача, який домагає створити ефект безперервності оповіді [5, с. 28].

Для казкової розповіді характерні лексичний та синтаксичний повтори. За дослідженням Т. В. Жук [4, с. 5-6], найбільш уживаними серед лексичних повторів у казках є такі:

1) дієслівні повтори на позначення руху, буття, існування, стану, мовлення та думання, активної дії;

2) повтор іменників;

3) повтор прикметників;

4) повтор прислівників;

Як показує проаналізований матеріал, у казковому тексті найбільше дієслівних повторів, які характеризують рух, Повтор таких дієслів передає багатократну тривалу дію, яка вимагає великих зусиль для подолання труднощів: англ. *And he* ***spun****, and* ***spun****, and* ***spun*** [17] / укр. ***Пройшли*** *один ліс,* ***пройшли*** *другий,* ***пройшли*** *і третій* [14, с. 229].

Другу групу становлять дієслова буття, наявності, існування, стану. Повтор цих дієслів є маркером тривалого перебування, осідлості, одноманітності буття. Таких компонентів казкового початку дуже багато, зокрема семантично близьких дієслів: жив-був, жило-було, жили-поживали: укр. *…а лисичка тоді вже з півником* ***живуть*** *та* ***поживають*** *і добро* ***наживають*** [14, с. 8]. Проте повтори таких дієслів є більш характерними для української мови, оскільки серед проаналізованих англійських казок про тварин прикладів повтору дієслів цієї групи знайдено не було.

© Білоус Н. П., 2013

Наявний у казкових текстах також повтор дієслів мовлення та мислення: англ. *He* ***thought*** *and* ***thought*** *and he* ***thought*** *of a clever plan* [17] / укр. *От дід і баба* ***думали-думали*** *…* [16, с. 5].

Широко вживаним у казках є й повтор дієслів активної дії: англ. *They* ***pulled and pulled*** [18] / укр. ***Оддирав-оддирав****, та й завяз зубами, та ніяк і не вирве.* ***Сіпав-сіпав*** *– ні!* [14, с. 280].

Оскільки у дослідженні аналізу підлягають казки про тварин, у текстах часто вживаються повтори звуконаслідувальних дієслів: англ. *But at night the But he cannot say this, he only says: "****Cock-a-doodle-do! Cock-a-doodle-do!****"* [21] / укр. ***Хро-хро-хро!*** *Хто в цій рукавичці?* [14, с. 466], ***Тяв, тяв, тяв****!* [14, с. 329].

Повтори іменників використовуються у казках для того, щоб активізувати увагу адресата об'єкті, на певному героєві, дати йому іншу назву: англ. *"****My turnip****!" he cries. "****My turnip*** *is back"* [120] / укр. *Збирає баба гриби, глядь – у кущику* ***гніздечко****, у* ***гніздечку*** *сидить качечка* [16, с. 14].

Повтори прикметників вживаються у казках для того, щоб висловити ставлення інших героїв до персонажа або об'єкта, що повторюється: англ. *Once upon a time there were two brothers who lived in a* ***lonely*** *house in a very* ***lonely*** *part of Scotland* [19] / укр. *Підождіть, мої* ***любі-милі*** *ніжечки, я вам куплю червоненькі черевички з золотенькими підковками. …у нас хатка* ***тісненька, маленька,*** *нігде буде тобі спочить* [15, с. 184].

Повтори прислівників, що зустрічаються в казковій оповіді, мають на меті підкреслити ознаку дієслова або іншого прислівника, які вони позначають, а також щоб надати розповіді більш яскравого забарвлення: англ. ***Many and many*** *a night this old fox used to lie awake* [17] / укр. *На другий день* ***рано-вранці*** *вилетів півник на царські ворота і кричить* [14, с. 329].

Повтор прислівника, ускладненого прислівником *very,* вживається в англійському мовленні для інтенсифікації висловлення, який походить від сангл. – *verray, verry:* англ.-фр. *verai,* нар. лат. *veracus,* варіанта лат. *verac-, verax* 'правдивий', від *verus* 'вірний'; споріднений зі стангл. формою *wær* 'вірний', двн. *wāra* 'віра, забота', гр. *ēra* (орудний відмінок) 'схвалення' [13]. Вживання його зі значенням "*надзвичайно*" було зафіксовано в період середньо англійської мови (1100-1500).

Одним із найпродуктивніших засобів утворення варіантних форм повтору в сучасній українській мові є префіксація. Ефект посилення динамічної ознаки та ознаки дії реалізується за допомогою словотворчих префіксів ***до-/ді-, об-, при-, роз-/розі-/, від-/од-, в-/у-, о- (їздив-їздив, заїздив; дер-дер, оддер; йшов-йшов, увійшов*** *тощо*): укр. ***Драв-драв*** *та й зубами застряв, що ніяк уже і не* ***оддере*** [14, с. 280], *Жив раз* ***давно-предавно*** *чоловік, котрий мав кота, гусей та кури* [14, с. 253].

Для англійських казок такий спосіб утворення повтору не є характерним, що засвідчує аналіз текстів англійських казок про тварин, оскільки серед проаналізованого матеріалу повторів, утворених префіксальним способом виявлено не було.

Досить поширеним у казковій оповіді є кореневий повтор.

Сполуки з повтором кореневої морфеми в українській народній казці утворюють одну фразеологізовану лексему складної організації. Такі контактні повтори можуть становити цілі експресивні комплекси в художній тканині тексту: укр. *Приходять додому, глядь – а в них і* ***варенички зварені****, і веретенце з пряжею на віконці стоїть* [16, с. 7], *Коли ти з соломи зроблений,* ***смолою засмолений****, то дай мені смоли обідраний бік залатати* [14, с. 280].

Кореневий повтор стилістично увиразнює специфіку казкового тексту й виявляється при цьому як засіб підсилення основної думки.

Мова казки характеризується також наявністю синонімічних засобів для відображення явищ і подій. У казковій оповіді найчастіше вживаються синоніми, які виражають функції:

1) посилення уваги на певному об'єкті або дії: англ. *An old Fox, crafty and sly, had a den* ***in the rocks, on a hill*** *near her house* [17] / укр. *Ці зійшлись у місті, стали* ***думать, розщитувать****, кому за чим іти* [14, с. 80];

2) виділення якоїсь риси чи ознаки: англ. *An old Fox,* ***crafty and sly****, had a den in the rocks* [17] / укр. – *Кізочко моя* ***мила****, кізочко моя* ***люба*** [15, с. 3];

3) інтенсивність дії чи переміщення: англ. *In a minute the Little Red Hen came quickly in, and* ***shut*** *the door and* ***locked*** *it* [17] / укр. ***Ідуть*** *двоє. …* ***Пройшли*** *один ліс,* ***пройшли*** *другий,* ***пройшли*** *і третій* [14, с. 329]. В англійській мові інтенсивність чи тривалість дії підкреслюється не лише повторюваним вживанням синонімічних форм дієслова, як показують приклади, а й повтором прийменників, зокрема прийменника *on*, який в англійській мові, вживаючись з дієсловами руху, підкреслює дію, що продовжується: англ. *He* ***walks on*** *and* ***on****. So Puff-Ball* ***walks on*** *and* ***on*** *with Mufti-tufty Mouse and Bully, the frog* [20].

Найбільш функціонально навантажені дієслівні синоніми, оскільки виражають рух, динаміку. Головні події подаються не у формі нанизування, а як тривалий процес з усіма життєвими перипетіями.

Повтор синонімічних слів є важливим засобом увиразнення й збагачення змісту казки. Оповідач, варіюючи ту саму лексему, форму слова, шукає спосіб поновлення у пам'яті викладеного, створюючи програму подальшого розвитку думки [12].

Окрім вище зазначених повторів, характерних для двох досліджуваних мов, в англійських казках виявлено один приклад антонімічного повтору: англ. *We are* ***afraid of everybody****, but* ***nobody is afraid*** *of us* [21].

Отже, найбільш уживаними типами лексичних повторів у казках зіставлюваних мов є повтори дієслів, які репрезентують стилізацію часових параметрів розгортання дії чи її інтенсивності, іменників, прикметників та прислівників, які виражають психічний стан дійових осіб, емоції, переживання тощо.

До спільних засобів утворення повтору належить синонімічний, національно-маркованим англійським є антонімічний повтор, а українським – кореневий повтор та шляхом префіксації.

Перспективою подальших досліджень є вивчення функції лексичних повторів в інших фольклорних жанрах.

Література:

1. Бузаров В. В. Круговорот диалогической речи, или взаимодействие грамматики говорящего и грамматики слушающего / Владимир Васильевич Бузаров. – Ставрополь : Изд-во Ставропольского госуниверситета, 2001. – 168 с.

2. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / Василь Семенович Ващенко. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків : Вид-во Харківського ордена Трудового Червоного Прапора державного університету ім. О. М. Горького, 1976. – 228 с.

3. Єрмоленко С. Я. Стилістичне значення порядку слів / С. Я. Єрмоленко // Укр. мова і література в школі. – К., 1972. – № 8. – С. 29-38.

4. Жук Т. В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Жук Тетяна Василівна. – Ніжин, 2004. – 201 с.

5. Иванчикова Е. А. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / Е. А. Иванчикова // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. – М. : Наука, 1968. – С. 48-61.

6. Карпов И. П. Автор в рассказах Чехова и Бунина / И. П.Карпов // Жизнь и судьба малых литературных жанров : материалы конференции. – Иваново, 1996. – С. 177-186.

7. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Татьяна Николаевна Колокольцева. – Волгоград : Изд-во Волгоградского госуниверситета, 2001. – 260 с.

8. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті : Монографія / Алла Валерянівна Корольова – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.

9. Кузьменкова Ю. Б. Английская и русская вежливость в контексте культурных традиций / Ю. Б. Кузьменкова // Вестник МГУ. – М. : Изд-во Московского университета, 2005. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – С. 7-17.

10. Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии : Анализ поэтического текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Исскуство-СПб, 1996. – 848 с.

11. Новохатська Н. В. Динаміка розмовних конструкцій в англійських та українських художніх текстах XVIII – поч. XXI ст. : дис. … кандидата філол. наук : спец. 10.02.17 / Новохатська Наталія Василівна. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 201 с.

12. Curme G. O. A Grammar of the English Language / George O. Curme. – Boston : Heath, 1931. – Vol. III : Syntax. – 616 p.

13. Online etymology dictionary [Електронний ресурс] / Douglas Harper. – 2001. – Режим доступу до словника : http://www.etymonline.com.

Джерела ілюстративного матеріалу:

14. Казки про тварин / [упор. І. П. Берпезовський]. – К., 1979. – 576 с.

15. Коза-Дереза. Українські народні казки / [за ред. А. І. Філатової]. – К. : “Інтерпрес ЛТД”, 1996. – 14 с.

16. Кривенька качечка / [за ред. О. Гребенюк]. – К. : Махаон, 2002. – 16 с.

17. Another Little Red Hen [Електронний ресурс] – Режим доступу до казки : http://www.sacred-texts.com/neu/eng/efft/efft30.htm.

18. The Ant and the Elephant [Електронний ресурс] – Режим доступу до казки : http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/k.htm.

19. The King of the Cats [Електронний ресурс] – Режим доступу до казки : http://www.sacred-texts.com/neu/eng/efft/efft30.htm.

20. The Puff-Ball and his Friends [Електронний ресурс] – Режим доступу до казки : http://www.sacred-texts.com/neu/eng/efft/efft30.htm.

21. Why Cocks Go to Sleep So Early [Електронний ресурс] – Режим доступу до казки : http://www.all-ebooks.com/2009/07/18/55465-school-english-4164-april-2009.html.

УДК 811.161.1>37

Бондаренко Л. И.,
ДНУЖТ им. академика В. Лазаряна, г. Днепропетровск

ИНТЕРПРЕТИРОВАННОЕ ВЫСКАЗЫВАНИЕ КАК ФОРМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СВЕРХФРАЗОВОГО ЕДИНСТВА В ТЕКСТАХ ЖАНРА “СОВЕТ”

У статті проведено дослідження смислових компонентів, які складають змістовий план нового жанру сучасних ЗМІ “Порада”, поданих в формі інтерпретованого висловлювання, коментуються їх відмітні особливості.

Ключові слова: *ЗМІ, жанр, порада, текст, змістові компоненти, інтерпретоване висловлювання, синтаксичні конструкції.*

В статье проведено исследование смысловых компонентов, которые составляют содержательный план нового жанра современных СМИ “Совет”, репрезентированных в форме интерпретированного высказывания, комментируются его отличительные особенности.

Ключевые слова: *СМИ, жанр, “Совет”, текст, смысловые компоненты, интерпретированное высказывание, синтаксические конструкции.*

Researches of semantic components, which make the semantic plan of new genre of modern MASS-MEDIA “Advice”, are conducted in this article, given in the form of the interpreted utterance, commented them distinctive features.

Key words: *mass-media, genre, advice, text, semantic components, interpreted utterance, syntactic constructions.*

Целью данной статьи является анализ смысловых компонентов, составляющих содержательный план текстов жанра “Совет”, представленных в форме интерпретированного высказывания. При рассмотрении следует учесть, что исследуемый нами жанр, как и вся газетно-публицистическая речь, обладает экспрессивным заданием с установкой на воздействие, то есть “стремится заразить адресата сопереживанием” [12]. Чем сознательнее установка на воздействие со стороны адресанта, тем глубже и продуманней должна быть организация синтаксической структуры текста. Постоянная направленность на выразительность, экспрессивное воздействие в сфере массовой коммуникации, а также тенденция на употребление наиболее “удачных” конструкций вынуждают авторов использовать и экспрессивный синтаксис, обладающий, с одной стороны, значительным потенциалом воздействия, а с другой, – позволяющий четко структурировать текст совета, что благоприятно влияет на его восприятие.

Анализ языка средств массовой коммуникации находится в фокусе внимания отечественной лингвистики, это чрезвычайно обширное и интересное поле деятельности для современных исследователей. Проблемам синтаксических и стилистических особенностей газетно-публицистического стиля посвящено множество лингвистических работ Г.Н. Акимовой [1], Н.С. Валгиной [4], Г.О. Винокура [5], В.Г. Костомарова [8], К.А. Роговой [11], Г.С.Шалимовой [13] и др. Большая часть истории синтаксиса газетно-публицистических произведений подробно описывается в книге В.Г. Костомарова “Русский язык на газетной полосе” [8], в которой автор раскрывает динамику развития публицистики и отмечает, что стандарт в газетно-публицистическом жанре переплетается с антистандартом, то есть с экспрессивными конструкциями. Следует отметить, что, хотя анализу функционирования синтаксических конструкций в языке публицистики посвящено немало работ учёных-лингвистов И.В. Арнольд [2], Е.А. Баженовой [3], К.Л. Кайды [6,7], Е.М. Лазуткиной [9], А.В. Молодыченко [10] др., структурные модели текстов жанра “Совет”, представленных в форме интерпретированного высказывания, насколько нам известно, не получали теоретическое освещение в научной литературе.

Цель данной статьи – с одной стороны, выявить и описать различные типы интерпретированных высказываний, представленных в жанре “Совет”; а с другой – охарактеризовать их компонентный состав и отличительные особенности.

Цель предполагает решение следующих задач:

а) рассмотреть основные типы интерпретированных высказываний, входящих в совет;

б) описать структурно-компонентный состав советов, представленных в виде интерпретированных высказываний;

в) проанализировать смысловые компоненты, составляющие содержательный план текстов жанра “Совет”;

Лингвистической основой советов, как и любого другого текста, является некая речевая модель, выраженная в определенной синтаксической конструкции. Эти синтаксические структуры – объект нашего исследования. Заметим, что совет – это небольшой по объёму текст аналитического или информационного характера, однако имеющий множество вариативных структурно-синтаксических моделей. Совет может состоять из одного элементарного суждения о предмете речи, быть простым и иметь форму предложения. Такие высказывания одновременно являются и текстами, составляющими содержание самой краткой формы подачи информации в советах. Однако иногда такая информация, также рассчитанная на очень широкий круг читателей, нуждается в определённых дополнительных сведениях, необходимых для её активного восприятия и переосмысления, и поэтому имеет несколько иную форму – форму интерпретированного высказывания. Данная статья представляет собой исследование и описание интерпретированного высказывания, содержащего в своём составе сложное построение, которое состоит из двух смысловых компонентов: основного (ядерного), несущего главную смысловую нагрузку, и интерпретированного (программного), которое отражает некую последовательность действий с целью достижения желаемого результата и служит для усиления эффективности восприятия информации. В качестве примеров советов, состоящих из ядерного и программного смысловых компонентов и имеющих форму интерпретированного высказывания, приведём следующие тексты советов:

© Бондаренко Л. И., 2013

Простые советы навсегда избавят вас от муравьёв

Обыкновенные дрожжи – весьма эффективное средство для уничтожения муравьёв. Из свежих дрожжей готовят на воде густую пасту, к которой добавляют немного варенья или мёда, и раскладывают её в местах, посещаемых муравьями (Встреча, 2009, № 32).

Советы по укладке волос

При укладке феном пользуйтесь не только укладочными средствами, но и специальными щётками, предназначенными для термоукладки. Слегка оттягивайте волосы щёткой для выпрямления волос, накручивайте там, где надо подкрутить. Великолепные кудри на волосах средней длины поможет сделать круглая щётка с редкими иголками (Отдых и лечение, 2009, № 5).

Рассмотрим несколько подробнее смысловую структуру советов, представленных в виде интерпретированного высказывания, на примере одного из вышеизложенных текстов. Как правило, в советах, имеющих форму интерпретированного высказывания, первый смысловой компонент даёт обобщённую информацию о предмете речи, в нашем примере о том, что *обыкновенные дрожжи – весьма эффективное средство для уничтожения муравьёв.* Во втором предложении, которое является вторым структурно-смысловым компонентом, эта информация объясняется, конкретизируется или комментируется (т.е. интерпретируется): *из свежих дрожжей готовят на воде густую пасту, к которой добавляют немного варенья или мёда, и раскладывают её в местах, посещаемых муравьями*.

Следует отметить, что интерпретация имеет особо важное смысловое значение в советах. Проанализировав и сравнив советы такой структуры, мы можем отметить, что интерпретированная информация может выражаться разными способами; но, чаще всего, неким алгоритмом действий, доказательным объяснением, истолкованием аргумента основной части (выбор зависит от автора совета); очевиден и тот факт, что она будет специфична и в содержательном плане, кроме того, разной будут её количественные показатели (в состав интерпретации может входить два и более предложений).

В зависимости от структуры смысловых компонентов, мы подразделили советы, имеющие форму интерпретированных высказываний, на два типа: простое и усложнённое интерпретированное высказывание.

Простое интерпретированное высказывание в совете состоит из двух смысловых составляющих: основной, выраженной элементарным высказыванием, и программной (сопроводительной), состоящей из такого количества элементарных высказываний, которое необходимо для более полного и точного истолкования основной информации. Приведём примеры простых интерпретированных высказываний:

Советы школьнику

В качестве закладки можно использовать обычную булавку. *Её можно воткнуть слегка между страницами, и книга будет легко открываться на нужном месте. Очень удобно для подглядывания во время контрольных и экзаменов* (Горожанин, 2009, № 32).

Советы врача-невролога

Спи, моя радость

Если мучает бессонница, не спешите принимать снотворные или антидепрессанты (только по назначению врача)*. Можно принять более безопасные и эффективные средства на растительной основе – новопассит, экстракты пустырника, валерианы, душицы, пиона, зверобоя на выбор* (Горожанин, 2009, № 32).

Оба приведённых примера мы относим к интерпретированным высказываниям, потому как они имеют в своём составе основной (ядерный) смысловой компонент и программные (сопроводительные) элементы, которые отражают некую последовательность действий и служат для усиления эффективности восприятия информации. По своему типу вышеизложенные советы относятся к простым интерпретированным высказываниям, поскольку основная смысловая часть (она выделена) в каждом из них является по своей структуре элементарным высказыванием о предмете речи.

Однако следует отметить, что основной смысловой (ядерный) компонент в советах может быть выражен не элементарным высказыванием о предмете речи, а сложной конструкцией и иметь форму сложного синтаксического целого (ССЦ). Проиллюстрируем наши наблюдения следующим примером:

Советы врача-невролога

Спи, моя радость

Не ужинать – святой закон, кому всего дороже сон! Это слова уважаемого А.С. Пушкина. И с его мнением врачи полностью согласны. *По возможности после восьми вечера не наедаться – одно из основных правил для хорошего сна. Печень, желудок, желчный пузырь, и поджелудочная железа должны отдыхать. Если захотелось есть, можно выпить стакан йогурта или кефира: чувство голода пройдёт, а желудочно-кишечный тракт при этом не напрягается* (Горожанин, 2009, № 32).

В рекомендации, данной врачом-неврологом, основная смысловая (ядерная) часть представлена ССЦ: *не ужинать – святой закон, кому всего дороже сон! Это слова уважаемого А.С. Пушкина. И с его мнением врачи полностью согласны*. Вторая смысловая программная часть совета, сопроводительная, содержит предложения, которые непосредственно связаны с основной частью и подробно объясняют её: почему врачи считают, что после восьми часов вечера нельзя наедаться, и излагается некий алгоритм действий, если аппетит появляется. Такой тип изложения информации в советах мы относим к усложнённым интерпретированным высказываниям, поскольку в них ядерный компонент является сложным высказыванием о предмете речи.

Усложнённый тип интерпретированных высказываний наиболее востребован в советах, в которых инициатор коммуникации – читатель, желающий получить квалифицированную информационную помощь у специалиста в сложившейся ситуации, как правило, он является и создателем ядерной смысловой части. Приведём пример, иллюстрирующий наше суждение:

Советы мага

Для успехов в торговле

Недавно открыл магазин, но дела идут ни шатко, ни валко. Покупатели ко мне не спешат, хотя у моего друга в соседнем городке всё в порядке. Он знает какой-то секрет, помогающий в торговле. Подскажите заговор, чтоб всегда было много покупателей.

Возьмите из девяти лошадиных кормушек овса, от двух столовых или кафе сор и посыпьте этим у себя в магазине в углах, говоря при этом: "Как много овса в девяти колодах, как много сора в двух харчевнях, так много покупателей в моей лавке. Аминь" (Магия, 2009, № 8).

Рассмотрим построение приведённого выше интерпретированного высказывания, имеющего усложнённую конструкцию: выделяются два смысловых компонента. Первый (ядерный) состоит из сложного синтаксического целого и написан читателем, который знает о существовании секрета, помогающего в торговле, но не владеет информацией о его содержании и ритуальных действиях. Второй (программный) компонент имеет сопроводительные элементы, объясняющие ядерную часть, в ней советчик-маг даёт рекомендацию в виде программных действий (что должно делать заинтересованное в совете лицо, и какой заговор произносить). Смысл второго абзаца становится понятным только в связи с первым, он усиливает эффект общения, степень донесения информации и её влияние.

Простое и усложнённое интерпретированные высказывания, как правило, начинаются с основной (ядерной) части, содержащей информацию о предмете речи. Конечно, о предмете речи в советах с такой смысловой структурой мы получаем представление по начальным его компонентам, а уже потом идёт развёртывание информации, её объяснение, чаще всего, в виде программных действий. Однако нередко среди советов, имеющих форму интерпретированного высказывания, наблюдаются случаи композиционного перемещения смысловых элементов. Такое композиционное перемещение основного ядерного высказывания используется для достижения определённых коммуникативно-выразительных целей: заинтриговать, завлечь читателя, подвести его к восприятию основной информации. Приведём такой пример:

Простые советы

Боремся с сыростью в доме

Частенько зимой или даже в более тёплые времена года на стенах появляются влажные пятна. Сами по себе они не представляют опасности, однако высокая влажность способствует появлению плесени, клещей. Повышается риск заболевания дыхательной системы, например астмы. Однако есть несколько способов избавиться от сырости и свести её к минимуму. Ванная и кухня – наиболее влажные комнаты. Следует постоянно проветривать их и убедиться в работоспособности вытяжных отверстий (Встреча, 2009, № 32).

Текст информации состоит из двух смысловых компонентов: основного и интерпретированного, и оба эти компонента относятся к единому содержанию (говорят об одном предмете речи) – о том, какой вред здоровью может нанести сырость и как с ней нужно бороться.

Первая часть текста совета не является ядерной и служит для того, чтобы заинтересовать, сконцентрировать внимание читателя на серьёзности ситуации. Основная же информация содержится в предложении: *есть несколько способов избавиться от сырости и свести её к минимуму,* поскольку эта информация является опорной для остальных предложений. В данной ситуации главное сообщение находится не в начале, а помещено автором в средину коммуникативного построения. Очевидным является тот факт, что размещение ядерной части в начале текста, как в предыдущих случаях, естественно расширяло бы информацию, однако автор перемещает её на несвойственное ей место. Такие перемещения преднамеренно используются советчиками с целью более полного, точного донесения и объяснения информации до массового читателя, нередко подчёркивая таким перемещением значимость излагаемого.

Суммируя и подытоживая вышеизложенное, отметим, что советы, имеющие форму интерпретированного высказывания, состоят из двух смысловых компонентов, связанных с логической стороной текста и его информирующей функцией: ядерный содержит главное высказывание о предмете речи и несёт основную смысловую нагрузку, в то время как второй интерпретированный компонент является логическим продолжением основной части, расширяет и объясняет её, следовательно, является более функционально нагруженным, соединяя в себе и информативную, и воздействующую функции.

Литература:

1. Акимова Г. Н. Экспрессивные свойства синтаксических структур // Предложение и текст: семантика, прагматика и синтаксис / Г. Н. Акимова. – Л.: Изд-во Лен. Унив., 1988. – 247 с.

2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990.– 300 с.

3. Баженова Е. А. Композиция // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под. ред. М. Н. Кожиной. – М. : Флинта: Наука, 2006. – С. 168-173.

4. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие [Электронный ресурс] / Н.С. Валгина. – Режим доступа: www.hi-edu.ru/e-books/.../part-011.htm -

5. Винокур Т. Г. Русский язык в его функционировании / Т. Г. Винокур. – М. : Русский язык, 1990. – 376 с.

6. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика публицистики / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 144 с.

7. Кайда Л. Г. Эссеизация публицистики: анализ в аспекте композиционной поэтики / Л. Г. Кайда // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования. – М. : МАКС Пресс, 2008. – С. 285-287.

8. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. – М. : МГУ, 1971. – 267 с.

9. Лазуткина Е. М. Публицистический стиль: новые черты / Е. М. Лазуткина. – М. : Изд-во ЭЛИПС, 2008. – 80 с.

10. Молодыченко А. В. О специфике композиционно-речевой структуры современного публицистического дискурса / А. В. Молодыченко // Наукові записки Луганського національного університету: зб. наук. праць. – Випуск VIII. – Луганськ, 2009. – Том 2. – С. 162-171.

11. Рогова К. А. Синтаксические особенности публицистической речи / К. А. Рогова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. – 71 с.

12. Чернышова Т. В. Узуально-стилевой комплекс как механизм порождения инвективного высказывания в сфере газетной публицистики [Электронный ресурс] / Т. В. Чернышова. – Режим доступ а: http://siberia-expert.com/publ/3-1-0-4

13. Шалимова Г. С. Вводные конструкции как средство выражения авторской позиции журналиста / Шалимова Г. С. // Журналистика и культура русской речи. Вып. 5. – М. : МГУ, 1998. – С. 37-54.

УДК 81 ‘22:81 ‘42

Борковська І. П.,
Національний технічний університет України “Київський Політехнічний інститут”, м. Київ

СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ В ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТАХ

У статті аналізуються основні типи словотвору ділових документів, а саме: афіксація, конверсія та словоскладання і характеризуються зв’язки між компонентами в складних словах.
Ключові слова: *конверсія, складне слово, префікс, семантична деривація,суфіксація, запозичений афікс.*

В статье анализируются основные типы словостроения деловых документов: аффиксация, конверсия и словосложение и характеризуются связи между компонентами в сложных словах.
Ключевые слова: *конверсия, сложное слово, приставка, семантическая деривация, суффиксация, заимствованный аффикс.*

The article highlights the main types of word-formation in business documents: affixation, composition conversion and the relationships between the elements in compound words are defined.
Key words: *conversion, compound, prefixes, semantic derivation, suffixation, foreign affixes.*

Основним джерелом збагачення лексики в англійській мові є словотвір. Утворення нового слова пояснюється потребами в позначенні нових явищ та предметів. У багатьох випадках слово утворюється для більш точного вираження думки і раціональної будови висловлення.

Проблеми словотвору завжди цікавили вчених. Питання словотворення англійської мови розглядають такі вчені як Г.Б. Антрушина [2], Л.Ф. Омельченко [8], О.Д. Мєшков [7], А.Е. Левицький [6], С.М. Єнікеєва [4], Е.Д. Кубрякова [5].

Нові слова утворюються на основі вже існуючих у мові вихідних слів. Г.Б. Атрушина виділяє чотири структурні типи слів сучасної англійської мови: прості слова, похідні слова, складні слова і скорочення, які будуються певними способами [2, с. 34] .

Існують різні класифікації способів словотворення в залежності від мети дослідження проблеми словотворення. Серед них є поділ на основні й другорядні типи словотворення (Мостовий І.М.; Антрушина Г.В.); поділ на морфологічний, синтаксичний та семантичний типи (Верба Л.Г, Арнольд І.В., Смирницький А.І.).

Способи словотворення традиційно розглядають в аспекті утворення різних частин мови, в основному, це стосується іменників, прикметників, дієслів і прислівників.

Таким чином, як було зазначено вище, традиційно в англійській мові виділяють наступні типи словотвору: 1) морфологічний (афіксація, словоскладення, скорочення, подвоєння, чергування); 2) морфолого-синтаксичний (конверсія); 3) лексико-семантичний, причому афіксація, конверсія і словоскладання є основні засоби утворення слів у сучасній англійській мові.

У деяких дослідженнях наголошується на продуктивності або активності словотвору. Щодо цих понять, ми будемо дотримуватись точки зору О.С. Кубрякової, яка вважає модель продуктивною, якщо утворюється велика кількість слів; а активною, якщо утворюється багато нових одиниць [5, с. 21].

Протягом історії англійської мови морфологічний тип словотвору, а саме афіксація, був найпродуктивнішим способом словотвору. В наш час афіксальне словотворення залишається активним, хоча й поступається безафіксальному словотворенню, яке більш поширене у сучасній англійській мові. До морфологічних, а саме до афіксальних, відносять способи, за яких похідне слово утворилося за допомогою афіксальних морфем. Суфіксальні та префіксальні різновиди найпоширеніші серед них.

З етимологічної точки зору всі афікси англійської мови діляться на запозичені(іншомовні)та незапозичені (корінні). До корінних англійських найчастотніших відносяться наступні афікси: іменникові *-er, -ness, -ing, -dom, -hood, -ship*, прикметникові – *ful, less, y, ish, ly,en*, дієслівні: *-en*, та прислівникові: *-ly*.

Запозичені афікси англійської мови – це афікси римського походження: іменникові*: -ion, -tion;* дієслівні*: -ate, -ute, – ct, -d(e), dis-;* прикметникові*: -able, -ate, -ant, -ent, -or, -al, -ar* і французські афікси*:* іменникові: *–ance, -ence, -ment, -age, -ess*; прикметникові*: – ous ;* дієслівні*: -en.*

Афікси можна класифікувати на продуктивні і непродуктивні. Продуктивні афікси продовжують приймати участь у деривації слів у наш час, на відміну від непродуктивних. Найпродуктивнішими виявляється прикметниково-формуючий суфікс *-able*, і префікс *-un*.

До продуктивних афіксів віднесемо також такі суфікси: іменникові: *-er, -or, -ing, -ness, -ism*; прикметникові: *-y, -ish, -ed, -able, -less*; прислівникові: *-ly*; дієслівні: *-ize -ise, ate*; та префікси: *un-, re-, dis-*.

Слід зазначити, що існує велика кількість афіксів, які є високочастотними у текстах (- ful, -ant, -ent, -al), але тим не менш, вони не приймають участь в утворенні нових слів в даний період, а отже, є непродуктивними .

Серед афіксальних похідних слів найбільш широко представлені лексичні одиниці, які мають у своєму складі суфікси і префікси іноземного походження.

Більшість іменників утворено за допомогою суфіксів романського та французького походження: *-tion, sion, -ment, -ty*, які непродуктивні в наш час, а також префіксами *ex-*, *im-,in-, re-, con-, en-* того ж походження. Причому найпоширенішими серед них є іменники із суфіксами *-tion, -ment, -ty.*

Проілюструємо приклади іменників з найчастотнішими, але непродуктивними суфіксами: *relation, action, definition, location, documentation, presentation, taxation, consideration, development, payment, amendment, agreement, engagement, invalidity, confidentiality, impossibility*.

© Борковська І. П., 2013

Щодо продуктивних суфіксів, то найбільше було знайдено іменників як із запозиченими, так і корінними суфіксами *–ing, -er, -or*. Наприклад: *meaning, proceeding, negotiating, forecasting, drawing, executor, arbitrator, underwriter, tenderer, director, acceptor, creditor, customer*.

В досліджувальному матеріалі похідні слова в класі іменників складають найбільшу частку (70%), прості іменники – 28 % і зовсім незначну (1-2%) – складні іменники, причому значення складних іменників позначають в основному конкретні дії виконавця в діловому світі: *tax-payer, spokesman, salesperson, tradesman.* Поширені префікси іменників романського походження: *im-, in-, re-,dis-, non-*. Наприклад: *non-execution, impossibility, discount, disclosure, refund, re-export*.

Морфологічний аналіз дієслів ділових документів вказує на те, що слова були утворені, в основному, за допомогою продуктивних суфіксів *-ise, -ate, -ute*. Наприклад: *constitute, execute, terminate, comprise*. Основні префікси, які приймають участь у словотворенні – це префікси романського і французького походження: *in-, un-, dis-, non-,sub-, under.* Наприклад: *disclose, submit, underwrite, indemnify*.

Аналізуючи клас прикметників виявилось, що 50% складають похідні слова, 30% прості і 20% складні. Суфікси прикметників мають романське або грецьке походження і в основному є непродуктивними: *-al, -ate, -ive, -ous, -ful, -ior, -ic, -ous*. Наприклад: *commercial, regional, national, identical strategic, logistic*. Серед продуктивних суфіксів виділялись прикметники із суфіксами: *-able, -ed, -y*. Наприклад: *viable, enforceable, reasonable, specified, liable, available, necessary, preliminary, limited, connected*, і прислівники із продуктивним суфіксом *-ly: commercially, correctly, automatically, separately, solely*.

У фокусі нашого дослідження знаходиться лексика ділового спілкування ділових документів, серед якої спостерігається наявність великої кількості складних слів, особливо термінів у ділових листах і договорах, а це можна пояснити стереотипністю ділового мовлення. Головне – донести інформацію чітко і логічно, а словоскладання є засобом спілкування в режимі мовної економії.

Як зазначалось в деяких дослідженнях, на основі аналізу функціональних рис мовних одиниць у мовленні виявлена продуктивність словоскладання, причому схильність англійського словотворення до композитних утворень пояснюється аналітизмом структури цієї мови [6 с. 154]. Таким чином, на сучасному етапі до поширених способів словотворення увійшло словоскладання. За таким типом словотворення з’являються нові слова, комбінуючи дві або більше основи. Потреба у нових найменувань реалізується за допомогою комбінацій існуючих слів, а це вважається точним і образним способом передачі інформації.

Традиційно виділяються три типи словоскладання: нейтральний, морфологічний і синтаксичний.

В нейтральному словоскладанні процес приєднання основ здійснюється без будь-якого елементу, інколи лише через дефіс. В деяких випадках одна із основ – скорочена. Проаналізувавши складні слова досліджувального матеріалу, можемо стверджувати, що такий тип словоскладення найпоширеніший у ділових документах, особливо іменники і прикметники, які характеризувались нейтральним типом словоскладання: *amalgamate, answerphone, backdate,backhander, checklist, headquarters, a quasi-contract, short-term, tax-free, overseas, force-majeure, tax-payer, highlight, framework, safeguarding.*

За морфологічним типом нове слово будується за допомогою двох основ і голосної або приголосної між ними. Такий тип характеризується непродуктивністю, хоча саме в ділових документах можна зустріти багато випадків використання цього словоскладення: *spokesman, salesman, salesmanship, tradesman, tradesperson*.

Слова синтаксичного типу словоскладення утворюються із сегментів мовлення і можуть містити артиклі, прийменники, прислівники. Такі “синтаксичні” складні слова зберігають у своїй структурі ознаки синтагматичних відносин. Синтаксичний тип словотворення є типовим для англійської мови і широко представлений в сфері ділової кореспонденції саме в іменниках і прикметниках: *above-the line – (adj),across-the board – (adj), work-to- rule (n), as-needed (adj), out-of-pocket (adj)*.

З точки зору семантичних відношень між елементами складного слова можна виділити складні слова з підрядним зв’язком компонентів, в яких один елемент є головним, а інший стоїть у функції додатку, означення, або обставини: *tax-payer, framework, short-term, tax-free, counterparts*. А в терміні *force-majeure* морфеми мають однаковий статус, тобто вони характеризуються сурядним зв’язком [3, с. 43].

Деякі терміни є прикладом новоутворень, значення яких є сумою значень складових елементів. При утворення таких нових лексичних одиниць не відбулося семантичного зсуву її складових частин: *short-term* – короткостроковий, *tax-free* – вільний від сплати податків, *as-needed* – як потрібний, *salesman* – продавець, *overseas* – заморський, закордонний, *checklist* – список найменувань, які слід перевірити.

Існують терміни із семантичним зсувом, коли за значенням одного із компонентів можна здогадатись значення всього складного слова: *out-of-pocket* – потребуючий в оплаті готівкою, *wholesale* – вести оптову торгівлю.

В такому ряді складних слів один або обидва компоненти змінили своє значення: *counterpart* – дублікат, *highlight* – висувати на перший план, *a quasi-contract* – контракт, який має юридичну силу без офіційного узгодження, *windfall* – неочікуваний прибуток.

Складні слова можуть бути екзоцентричними та ендоцентричними, в залежності від того, чи може загальне значення складного слова ідентифікується з одним із його компонентів. Якщо значення складного слова ідентифікується з одним із його компонентів, таке слово називається ендоцентричне, якщо ні – екзоцентричним [3, с. 44], тому до ендоцентричних віднесемо такі слова: *short-term, tax-free, as-needed, salesman, overseas, checklist* і, відповідно, до екзоцентричних: *counterpart, highlight, a quasi-contrace, windfall*.

До неафіксального способу словотвору належать лексико-семантичний та конверсія.

Лексико-семантичний спосіб словотвору – це словотворення, при якому поява нової лексичної одиниці пов’язана лише із смисловою стороною слова [2, с. 102]. Такий тип словотвору не є поширеним у текстах ділових документах, на відміну від конверсії.

Конверсія – такий тип словотвору, при якому словотворчим засобом слугує парадигма слова, яка характеризує слово як слово певного типу, певного граматичного класу і виконує певну лексичну функцію [9, с. 151].

Отже, за допомогою конверсії утворення нового слова відбувається завдяки зміні категорії частини слова, в той час як морфемна форма слова залишається незмінною. Значення нового похідного слова відрізняється від попереднього твірного, але в якійсь мірі асоціюється з ним.

На сьогоднішній день конверсія є високопродуктивним способом словотвору англійської мови з таких чинників: по-перше, аналітичної структури мови; по-друге, наявності великої кількості односкладових слів в англійській мові, які, як відомо, є більш мобільними і гнучкими [2, с. 41]. Найпоширенішою парою слів, які приймають участь у процесі конверсії це іменник і дієслово, причому частіше саме дієслова є деривaційними елементами у цій парі: *Account – to account; advance – to advance; balance – to balance; bank – to bank ; contact – to contact; credit – to credit*. Іменник, як деривaційний елемент з'являється не так часто, такі відомі приклади як: *to go – go; to ban – ban; to move – move*.

Отже, афіксація, конверсія і словоскладення є основні засоби утворення лексики ділових документів в англійській мові. Через те, що словоскладання є номінативним засобом у режимі мовної економії, спостерігається наявність великої кількості складних слів, особливо термінів фахової лексики у ділових листах і договорах.

Література:

1. Арнольд І. В. Лексикологія сучасної англійської мови / І. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1959. – 351 с.
2. Атрушина Г. Б. Лексикологія англійської мови / Г. Б. Атрушина, О. В. Афанас'єва, Н. Н. Морозова. – М. : Дрофа, 2000. – 286 с.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов: посібник [для перекладацьких відділень вузів] / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 с.
4. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / С. М. Єнікєєва. – Харків, 1999. – 16 с.
5. Кубрякова К. С. Що таке словотвір / К. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1965. – 78 с.
6. Левицький А. Е. Функіональний аспект неактивних типів словотворення: українсько-англійські та англо-українські паралелі / Левицький А. Е. Шелудько А. В. // Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2010. – № 25. – С. 149-157.
7. Мешков О. Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О. Д. Мешков. – М. : Наука, 1986. – 208 с.
8. Омельченко Л. Ф. Лексична семантика і структура англійських складних і складно похідних лексем із суфіксом -er / Л. Ф. Омельченко // Вісник Житомирського держ. ун-ту. ім. Івана Франка. – Житомир, 2006. – № 27. – С. 44-49.
9. Харитончик З. А. Лексикологія англійської мови / З. А. Харитончик. – Мінськ : Вища школа, 1992. – 229 с.

УДК 811.111:81

Будій З. І.,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРФОРМАТИВНОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Аналізуються теоретичні розвідки, присвячені дослідженню перформативної функції мови у структурі письмового наративу та процесу інтерпретації художнього тексту у співвідношенні з теорією мовленнєвих актів. Розглядається здатність перформативних висловлень створювати ілюзію оповіді у вигляді сценічного дійства в уяві читача.

***Ключові слова**: мовленнєві акти, перформативність, перформативне висловлення, мімезис.*

Анализируются теоретические положения об исследовании перформативной функции языка в структуре письменного нарратива и процесса интерпретации художественного текста в соотношении с речевыми актами. Рассмотрена способность перформативных высказываний формировать иллюзию сценического действия в воображении читателя.

***Ключевые слова**: речевые акты, перформативность, перфоматывное высказывание, мимезис.*

Theoretical account of the narrative’s performativity and speech acts functions pertaining to the structure of the written narrative are analyzed. Performative utterances affect the interpretation process of the written narrative in that they represent mental performance of the reader.

***Key words**: speech acts, performativity, performative utterances, mimesis.*

На початку XXI століття феномен перформативності виходить за межі лінгвістики, стає міждисциплінарним концептом і постає у центрі дослідження таких наукових сфер як психолінгвістика, соціологія, етнологія, літературознавство, театрознавство, культурологія [9]. Дослідженню і вивченню перформативності та перформативних висловлень присвячено значну кількість публікацій, запропоновано різні підходи до їх аналізу (Е. Бенвеніст, Дж. Остін, Дж. Серль, Дж. Локслі, М. Пфістер, М. Пратт, Т. Тодоров, С. Четмен, Н. Арутюнова, Ю. Апресян, О. Падучева, І. Кобозєва, О. Почепцов, В. Богданов, І. Сусов та багато інших), проте *актуальною* на сьогодні є проблема формування єдиної системи дослідження перформативності.

Метою статті є розкрити доцільність проведення текстологічних досліджень письмового наративу на основі перформативності. Для досягнення поставленої мети сформульовано *завдання*: проаналізувати здатність перформативності письмової оповіді впливати на ментальні процеси читача, створюючи ілюзію дійства в уяві останнього.

Згідно з концепцією Дж. Остіна, у процесі мовленнєвих актів формуються констативні висловлення, які описують існуючий стан справ або констатують факти, та перформативні висловлення, які нічого не описують, не повідомляють, не констатують. До перформативного висловлення не можна застосувати критерій істинності, тому що воно є виконанням дії або ж її частини і не може бути описаним як мовлення, іншими словами, висловлення визначається як спосіб дії і не лише несе пропозиційний зміст (не лише щось говорить), але також виконує певні дії за умови, що вони відповідають конвенційним нормам [5]. Коли говорять про перформативне висловлення, то мають на увазі перформативи, які виконують логічну функцію поєднання мовлення та дії в об’єктивній дійсності, тобто комунікативну функцію. Однак, у процесі мовлення комунікативна функція та її експоненти перебувають у складній взаємозалежності, тому що елемент, який називає цю функцію, не просто обумовлює комунікативну спрямованість мовленнєвого акту, а й формулює висловлювання еквівалентне дії.

Пізніше Дж. Серль доповнив формулювання поняття ‘висловлення’ поняттям ‘успішне висловлення’, висуваючи на перший план успішну передачу наміру мовця на фоні складних і непередбачуваних умов [13]. В цьому сенсі таке висловлення може бути успішним або неуспішним.

Як зазначає І. П. Сусов, перформативи є словесними діями, які можуть змінювати той чи інший стан речей, створювати нові ситуації; вони не описують світ, а змінюють його [4, с. 103-104]. “Перформатив входить у контекст життєвих подій, створюючи соціальну, комунікативну або міжособистісну ситуацію, що має певні наслідки” [2, с. 137].

Під час дослідження перформативності висловлення стає помітним, що силу і значущість це висловлення отримує, перш за все, у мовленнєвому акті і завдяки йому. Акцент робиться на цитатний характер та прецедентність перформативного висловлення. Щоб перформативне висловлення могло успішно здійснитися, воно повинно бути впізнаваним і володіти репродуктивністю в системі суспільно визнаних умовностей і норм як цитата або як ритуал [3].

Останнім часом перформативність входить до понятійного апарату текстологічних досліджень і може стосуватися письмового наративу: по відношенню до тексту термін ‘перформативність’ означає, що текст не стільки говорить про щось, скільки показує дещо, супроводжує виконанням те, що мовиться, підтверджуючи тим самим справжність мовленого. Можна спостерігати, що поняття ‘перформативність’ співвідносять не лише з виконанням мовленнєвих актів, які відбуваються за певних умов, але і з виконанням театральних та ритуальних дій, матеріальним втіленням письмового тексту, з процесом інтерпретації художнього тексту, тобто з відтворенням подій, що описуються в тексті у вигляді сценічного дійства в уяві читача. Оскільки перформативність можна розглядати як здатність створювати в уяві читача поняття дійства, то може відбуватися пряма презентація перформативності, тобто ментальні процеси можуть бути представлені у вигляді внутрішнього монологу або невимушеної непрямої мови.

© Будій З. І., 2013

Коли ідеться про фактичний або уявний “акт розповідання” [1, с. 273], то деякі дослідники послуговуються терміном ‘мімезис’ [1; 7; 10; 8]. що “означає “показувати”, чи “розігрувати”. Ті частини оповіді, які подаються в міметичній манері, “драматизовано”. Це означає, що їх представлено у “сценічний спосіб”, з відповідним антуражем та діалогами. “Мімезис” – це “повільна розповідь”, у якій те, що сказано й зроблено, “інсценізується” для читача, створює ілюзію, що ми самі “чуємо” й “бачимо” те, що відбувається” [1, с. 273-274]. Як бачимо, у міметичному типі оповіді акт розповідання здійснюється шляхом саморефлексії і у цьому значенні перформатив часто вживається як синонім слова ‘самоусвідомлення’ і ‘рефлексія’.

Ж. Женетт розмежовує репрезентацію/показ дії (act) та репрезентацію/відтворення мовлення. Він стверджує, що у межах дієгететичної форми оповіді міметична або пряма мова не репрезентує мовлення, а переважно повторює або, як це маємо у літературній оповіді, безпосередньо утворює пряму мову: “оповідь сама поступається прямому цитуванню, де вся репрезентаційна функція анульовується …” [7, с. 5].

Уважається, що у контексті наративу перформативність мовленнєвих атів відіграє важливу роль. По-перше, мовленнєві акти безпосередньо впливають на дію в оповіді, пришвидшуючи її (обіцянки, погрози, наполягання), наприклад, у діалозі драми [11, с. 118-119]. По-друге, наратор використовує мовленнєві акти на рівні оповіді (щоб щось визначити і повідомити про це, узагальнити і пообіцяти) [6, с. 161-166]. На цьому рівні весь наратив можна розглядати як “метафоричні висловлення” або “складні мовленнєві акти” [12; 14], і з цієї точки зору, роман є також мовленнєвим актом, тому що акт розповідання вказує на перформативність оповіді у більш прагматичному і культурному контексті з урахуванням спостережливого автора або паратексту і виокремленням наративного акту як способу культурної діяльності, що взаємодіє з культурними нормами і формує колективну ідентичність.

Якщо перформативність загалом розглядається як здатність виконувати справжню дію, яка узгоджується з прописаним ритуалом, то у наратології перформативність виявляє способи представлення дії або ті фактори, які спричиняють дію. У цьому випадку перформативність співвідноситься з ілюзією вистави або гри, коли встановлюється відношення часткової відповідності між дійством, яке виконується безпосередньо перед публікою, і створенням уявного дійства, тобто виконання дії, яка імітується або відтворюється в уяві читача в процесі читання. Перформативність такого уявного драматичного дійства, прихованого у письмовому наративі, відповідає сценічному дійству і може бути змодельовано у вигляді сценічної гри, а драматичний жанр уважається перформативним [11, с. 4], тому що оповідачі, будучи дійовими особами, є одночасно безпосередніми виконавцями дій, і мовлення персонажів відбувається у вигляді прямої мови, що відтворює живе спілкування, а “живе спілкування людей у своїй основі перформативне …” [2, с. 139].

Отже, у процесі інтерпретації письмового художнього твору перформативність спонукає уяву читача створювати ілюзію драматичного дійства, що криється у цьому наративі, тому перспективним залишається систематичне дослідження проблеми перформативності, яка забезпечує ґрунтовну основу для дослідження письмових текстів.

Література:

1. Баррі Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / П. Баррі // Пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с.

2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ Академія, 2011. – 304 с.

3. Романова Е. Г. Перформативные единицы в ритуальных актах суггестивной коммуникации: дис. … д-ра филол. наук: 10.02.19 / Романова Елена Георгиевна. – Тверь, 2002. – 327 с.

4. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Кныга, 2009. – 272 с.

5. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – Cambridge : Harvard University Press. – 1975. – 164 p.

6. Chatman, Seymour. Story of Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / S. Chatman. – London : Cornell University Press. – 1978. – 288 p.

7. Genette, Gérard. Narrative Discourse: An Essay in Method / G. Genette. – Ithaca : Cornell UP. – [1972] 1983. – 285 p.

8. Hutcheon, Linda. Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox / L. Hutcheon. – Ney York : Methuen. – 1984. – 192 p.

9. Loxley, James. Performativity / James Loxley. – London : Routledge. – 2007. – 176 p.

10. Nünning, Ansgar. Mimesis des Erzählens: Prolegomena zu einer Wirkungsästhetik, Typologie und Funktionsgeschichte des Akts des Erzählens und der Metanarration / A. Nünning // J. Helbig (ed). Erzählen und Erzähltheorie im 20. Jahrhundert: Festschrift für Wilhelm Füger. – Heidelberg : Winter, 13-17. – 2001. – P. 13-47.

11. Pfister, Manfred. The Theory and Analysis of Drama / M. Pfister. – Cambridge : Cambridge UP. – 1991. – 360 p.

12. Pratt, Mary Louise. Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse / M. L. Pratt. – Bloomington : Indiana UP. – 1977. – 236 p.

13. Searle, John R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language / John R. Searle. – Cambridge : Cambridge UP. – 1995. – 230 p.

14. Todorov, Tzvetan. Genres in Discourse / T. Todorov. – Cambridg e: Cambridge UP. – 1990. – 148 p.

УДК 811.161.2’42

Войцехівська Н. К.,
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАНУ, м. Київ

ФУНКЦІЇ КОМПЛІМЕНТУ В КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена функціонально-семантичному опису компліментарних мовленнєвих актів в українському конфліктному дискурсі.
Ключові слова: *іронія, комплімент, конфліктний дискурс, лестощі, мовленнєвий акт оцінки, насмішка.*

Статья посвящена функционально-семантическому описанию комплиментарных речевых актов в украинском конфликтном дискурсе.
Ключевые слова: *ирония, комплимент, конфликтный дискурс, лесть, насмешка, оценочный речевой акт.*

The article deals with functional-semantic description of the complimentary speech acts in Ukrainian conflict discourse.
Key words: *compliment, conflict interaction, evaluative speech act, flattery, irony, mockery.*

Сучасна комунікативно і прагматично спрямована лінгвістика аналізує як власне комунікативний процес, так і його учасників – адресанта і адресата, та, зокрема, питання вибору ними стратегій і тактик кооперативного чи конфліктного спілкування. З огляду на це, на часі аналіз комунікативної природи компліментарних висловлень, що виконують у дискурсі конструктивну та деструктивну функції.

Аналіз останніх досліджень з теми. Комплімент як один із елементів мовленнєвої поведінки привертає увагу багатьох лінгвістів. Сьогодні компліментарні висловлення вивчаються з погляду лінгвістики, лінгводидактики, риторики, культурології, соціології тощо. Зокрема, описано комунікативно-функціональні і соціопрагматичні аспекти компліментарних висловлень, встановлено їхню іллокутивну та перлокутивну силу (Н. Ф. Баландіна, Ф. С. Бацевич, І. А. Бєляєва, Л. І. Клочко, В. Я. Міщенко, О. Г. Почепцов, І. Ю. Шкіцька, П. Воган, А. Герберт, Дж. Серль та ін.) тощо.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій літературі похвала / комплімент функціонує як прийом посилення реально існуючої характеристики людини і традиційно розглядається як розповсюджена стратегія впливу на адресата, на стосунки, погляди та поведінку людей, а тому функціонування в дискурсі відповідних висловлень сприяє гармонійній взаємодії комунікативних партнерів. Відповідно, компліментарне висловлювання – це висловлювання, яке містить позитивну оцінку адресата, його особистих якостей, учинків тощо [15].

Основне призначення компліменту полягає у зав’язанні і підтримуванні контакту, доказові ввічливості і поваги, підбадьоренні і стимулі, солідарності і симпатії, проханні про послугу, флірті, у вираженні задоволення і формуванні атмосфери люб’язності, а отже, забезпечує соціальну гармонію співрозмовників. Напр.: – [Зробіть мені зачіску] *оселедець*. – ***Тобі дуже пасує. Я б на твоєму місці тільки оселедець і носила*** (Ю. Андрухович); – *Я захищаю твою честь!* – ***Молодець! Так тримати далі!*** (Л. Дмитерко) та ін. Як бачимо з прикладів, компліментарні оцінні висловлення виконують у діалозі особливу роль: вони не лише гармонізують стосунки між мовцями, але й здійснюють конфліктно-превентивну функцію, створюючи певний тип тональності спілкування.

Схвалювальні оцінні висловлення в діалозі не закріплені за постійним місцем, а тому можуть уживатися і адресантом, і адресатом на початку, у середині чи у кінці розмови, скеровуючи її у кооперативне русло. Зокрема, у фазі входження в комунікативний процес компліментарні висловлення, що вживаються поряд із формулами привітання, “виражають задоволення, радість зустрічі комунікантів-знайомих” [15], “посилюють уважність і зацікавлення обох сторін щодо подальшої теми, сконцентровують увагу на найцікавіших і найприємніших частинах розмови, що зумовлює симпатію між партнерами і покращує самопочуття й самооцінку обох” [13]. У фазі розгортання діалогу компліменти виконують функцію підтримки мовленнєвого контакту мовців й через тактику підтакування виражають згоду. Так само завершення розмови компліментом сприяє солідарності, взаємопорозумінню, міжособистісній гармонії співрозмовників.

З цього випливає, що в широкому значенні, компліментарні висловлення виконують у діалозі функції таких конвенційних мовленнєвих актів, як привітання, прощання, згода, подяка, поздоровлення тощо [1, с. 114-116].

Широта виконуваних у дискурсі функцій закономірно корелює з питанням класифікації компліментарних мовленнєвих актів. Як правило, типологія компліментарних оцінних висловлень здійснюється на основі таких критеріїв, як: 1) обов’язковість / необов’язковість зворотної словесної реакції; 2) структурне оформлення; 3) формальний / творчий характер; 4) тотожність / незбіг адресата та об’єкта похвали; 5) вербальне / невербальне вираження; 6) початкова, підтримувальна чи завершальна функція з погляду епізоду мовленнєвого спілкування; 7) тематична група; 8) аргументативний і неаргументативний характер; 9) комунікативна спрямованість; 10) кількість адресатів; 11) експліцитність / імпліцитність вираження; 12) лексико-семантичні засоби та синтаксичне оформлення тощо.

Аналізуючи компліментарні висловлення, дослідники вказують на їхню соціальну, ґендерну, національну й культурну зумовленість. Зокрема, сутність соціальних поведінкових моделей полягає в тому, що в офіційній сфері продуцентом компліментарного висловлення виступає мовець вищого соціального статусу чи ролі, оскільки вживання компліменту щодо “нижчий – вищий” сприймається як недоречність чи лестощі [15]. У неофіційній сфері стратифікація не важлива, тому вектор люб’язності не встановлюється й може бути двостороннім [1, с. 108-128].

© Войцехівська Н. К., 2013

З ґендерного погляду, основним адресантом компліментарного висловлювання в українській лінгвокультурі є чоловік, а в англійській – жінка [11, с. 25]; недоречними виступають компліменти між чоловіками, а також комплімент чоловікам з боку молодих жінок [15]. Різним є також ставлення до компліменту: жінки розуміють його як висловлення позитивної ввічливості (тобто висловлення, що демонструє єдність і солідарність), а для чоловіків комплімент – це висловлення негативної ввічливості (тобто висловлення, що надає свободу дії) [17, с. 78].

Ґендерні, соціальні та інші особливості компліментарних висловлень, очевидно, мають відмінності у представників різних лінгвокультур. Так, напр., українці роблять комплімент для того, щоб отримати симпатію співрозмовника, привабити його до себе, а комплімент англійців часто має етикетний характер [11, с. 25].

Закріплені за стереотипними соціальними ситуаціями, компліментарні висловлювання відтворюються в мовленні як готові одиниці, що мають постійну лексичну репрезентацію і сталу синтаксичну структуру, тобто є стійкими формулами спілкування та становлять невід'ємну частину системи мовленнєвого етикету.

У випадку функціонування компліменту як засобу етикетної розмови йдеться про фатичне, або, за іншими термінологіями, метакомунікативне чи контактовстановлювальне й контактопідтримувальне спілкування. Мовленнєві компліментарні кроки такого типу спрямовані на створення або підтримання психологічного комфорту, формування гармонійної діалогічної взаємодії; інакше кажучи, на здійснення розмови заради самої розмови ("пуста розмова") і підтримку її.

Разом із тим цікавою видається думка Н. О. Бігунової, яка заперечує приналежність компліменту і лестощів до фатичних актів, оскільки мета оцінного висловлення полягає не лише у функції підтримування розмови, але й у вираженні позитивної оцінки співрозмовника, його якостей і / або діяльності, а також у маніфестації емоційного стану. На думку дослідниці, функція регулювання міжособистісних стосунків мовців є лише другорядною стосовно власне комунікативної [3, с. 20]. Думаємо, оцінні висловлення, у т. ч. компліментарні, виступають поліфункціональними мовленнєвими актами, що, "з одного боку, є реакціями на поведінку чи певні якості, а з другого – призначені для регулювання поведінки і впливу на міжособистісні відносини" [2, с. 187] (детальніше про це див. [5]).

Однак сутність фатичної функції оцінних висловлень не полягає лише в поліпшенні міжособистісних стосунків між мовцями. Інколи заради досягнення власних комунікативних цілей учасники діалогу використовують компліментарні висловлювання з прямо протилежною метою: віддалення, відштовхування від себе співрозмовника. Йдеться про руйнівну (деструктивну) функцію компліменту, сутність якої полягає в погіршенні морально-психологічного клімату і стосунків між комунікантами.

Одним із засобів дестабілізації міжособистісних стосунків у діалогічному дискурсі виступає комплімент із відтінком насмішки, іронії, сарказму, докору, осуду. Мета таких "компліментарних" висловлень полягає не у створенні й підтримуванні гармонійних стосунків із співрозмовником, а навпаки, у вираженні в непрямий (прихований, імпліцитний) спосіб негативного ставлення до комунікативного партнера, його рис характеру, розумових здібностей, дій, ознак тощо, напр.: – *Мене повідомив святий дух.* – ***Заздрю вашим зв'язкам, сер!*** (Л. Дмитерко).

Компліменти-насмішки / іронії / сарказми передають нещире захоплення з боку адресанта; це "натяки, що виникають на місці справжніх компліментів, якщо мовець охоплений почуттям заздрості або в іронічній / саркастичній формі намагається дати зрозуміти, що т. зв. позитивні ознаки реципієнта такими не є" [13, с. 336].

Розмежування справжнього та іронічного / саркастичного компліменту полягає, на думку дослідників, у реакції адресата на таке оцінне висловлення [13, с. 336] та у критерії щирості [7, с. 75]. Зокрема, на відміну від похвали, як щирого схвалювального мовленнєвого акту та позитивної оцінки, комплімент-насмішка / іронія / сарказм "передбачає протилежне до того, що обговорюється, в його основі – навмисне висловлення нещирості" [7, с. 75]. Такий підхід дає можливість розглядати іронічне / саркастичне оцінне висловлення як непрямий мовленнєвий акт, локуція якого не відповідає іллокутивній силі.

Спільним для іронії, насмішки та сарказму виступає наявність прихованих суперечностей, що становлять сутність явища. Інакше кажучи, йдеться про маскування. В іронії під маскою серйозності приховується смішне, а ставлення до об'єкту висміювання є негативним. У сарказмі за зовнішньою благовидістю вправно маскується потворність [6, с. 47-48].

Створені на основі комічності висловлення самі по собі не містять дискредитуючого характеру. Однак у дискурсі нейтральні в стилістичному аспекті компліментарні мовленнєві акти набувають експресивного значення, оскільки володіють емоційною та оцінною перлокутивною дією. У цьому випадку іронічні висловлення-компліменти вживаються як прийом вербальної агресії, що виконує насамперед інвективну функцію і може призвести до конфлікту, оскільки "у цих висловлюваннях виражається недоброзичливе ставлення адресанта до адресата, посилюється натягнутість у спілкуванні, відображається завуальоване негативне ставлення та почуття зневаги або обурення" [8, с. 184]. Напр.:

Арсеній [побачивши свою колегу, підводиться й махає їй рукою]: *Ліза!*

Лазар: ***Це та прекрасна бабуся, що померла сто років тому?*** (С. Лисенко).

Попри негативний перлокутивний ефект, дослідники класифікують іронічну оцінку на справедливу та несправедливу. На думку І. В. Лесик, за справедливою іронією, як правило, слідує сміхова реакція, згода, пояснювальна аргументація, іронія у відповідь, що мотивується узгодженістю при зіставленні внутрішнього і модельного світів у свідомості адресата. Це не створює "поля напруги" при інтелектуально-емоційному сприйнятті іронії та оцінці її доречності, коректності.

За несправедливою іронією настає мовчання, незгода, конфронтаційна аргументація, ігнорування іронією мовця, мотивованою неузгодженістю при зіставленні внутрішнього і модельного світів у свідомості адресата,

виникає “поле напруги” при інтелектуально-емоційному сприйнятті іронії та оцінці її недоречності, некоректності [12, с. 327]. Напр.:

[Лунає дзвінок у двері; приходить Андрій, директор місцевого музею].

МАРК. Відчиниш?

МАРТА. Давай ти. Я вийду на хвильку – поправлю зачіску.

МАРК. У тебе й так усе супер.

АНДРІЙ. До речі, а куди це ти подів свою половинку?

МАРК. Наводить останні штрихи ...

АНДРІЙ. Навіщо їй ще якісь штрихи? Вона і так шедевр.

МАРТА (входить). Якщо я шедевр, то може, поставиш мене у свій музей як експонат? (Простягає руку Андрію, він цілує руку). Рада бачити тебе, Андрію.

АНДРІЙ. Звичайно, ти була б окрасою експозиції. Але років так через триста.

МАРТА ***(забирає руку). О ні, краще нехай із мого черепа п’ють вино, ніж він пилитиметься під склом …*** (Неда Неждана).

Схожий погляд на іронічне оцінне висловлення має Г. Л. Прокоф’єв. За дослідником, залежно від орієнтації на певний тип ввічливості іронію можна розділити на два підвиди – власне іронію та вдавану грубість [14, с. 164]. Перший підвид характеризується як ввічливо негативний / неввічливий, такий, що приховує за зовні доброзичливою маскою критичний зміст, тобто непрямо виражає несхвалення. Удавана грубість, або антиіронія, навпаки, є ввічливо позитивною / псевдоневвічливою, за її критичністю ховається приязність. Саме тому зазначені види іронії прийнято називати негативною іронією та позитивною іронією відповідно.

У дискурсі іронія тісно пов’язана з насмішкою – поєднанням гумору й агресії, що відрізняє її від просто лайливого слова. Насмішка – один із засобів непрямого вираження негативних емоцій через імпліцитну демонстрацію негативного ставлення до дискурсу опонентів. Насмішку часто використовують для висміювання явища, що має велику цінність для комунікативного партнера. Об’єктом насмішки завжди є конкретна людина, її погляди, діяльність і результати цієї діяльності [8, с. 184].

Сарказм – це крайній ступінь іронії, особливо дошкульна насмішка, коли до сміху додається гірке обурення, презирство, злість, отрута [4, с. 934; 16, с. 37], цинізм, образа, зневага; це іронія, що викриває особливо небезпечні за своїми суспільними наслідками явища дійсності [6, с. 49].

Іншим видом оцінного деструктивного висловлення у дискурсі виступає комплімент-докір / осуд, що містить вказівку на ті риси характеру, особливості поведінки тощо співрозмовника, які виступають негативною його характеристикою у певному контексті. Напр.:

– Ми познайомились з ним [Юрієм Славенком] *на фронті, в Червоній Армії. Отам йому довелося хоч-нехоч лікувати … а я був у нього за фельдшера …*

– У вас спеціальності одна від одної краща! Ковбаси, фельдшер … Добре, що хоч не ветеринарний!

– Не можна судити людину по спеціальності! – болісно скрикнув Льова (В. Підмогильний). У діалозі адресат – дівчина Марта – за будь-якої можливості докоряє своєму залицяльникові (адресанту): за його скрутне матеріальне становище, за соціальний стан, за невміння гарно залицятись, за “невідповідні” їй риси характеру, і нарешті, за спеціальність.

Очевидно, компліменти зі значенням докору та осуду, так само, як іронічні оцінні висловлення, бувають, по-перше, справедливими та несправедливими, і, по-друге, різними за реакцією на них співрозмовника – погоджувальною або заперечною.

Слід відзначити і конструктивну функцію компліментарних висловлень у конфліктному дискурсі, що проявляється за умов, коли в результаті суперечностей і протиріч переборено негативні або кризові явища. Напр.:

ВІН. Ви кудись поспішаєте?

ВОНА. Я поспішаю здихатися вашої присутності!

ВІН. Чого ви так нервуєте? У вас якісь неприємності?

ВОНА. Ні, у мене все в повному порядку!

ВІН. То ви щаслива людина.

ВОНА (люто). Так, я стрибаю з даху від безмежного щастя!

ВІН. ***А знаєте, злість вам навіть личить. Очі блищать, щоки червоніють... Вам не казали, що ви дуже гарна?*** (Неда Неждана). Далі з тексту ми дізнаємося, що слова хлопця з часом подіють на дівчину, і вона відмовиться від ідеї самогубства.

Оскільки “вираження схвалення стосовно когось не обов’язково означає згоду з тим, що ця людина каже або робить” [9, с. 50], або ж незгоду із ним, у діалогічному дискурсі виникають т. зв. проміжні оцінні висловлення. Йдеться, насамперед, про лестощі як псевдопозитивну оцінку фрагменту дійсності. На відміну від похвали “як вербального прояву щирої, безкорисливої позитивної оцінки дій, рис характеру, розумових здібностей адресатів, а також третіх осіб, відомих не лише самому адресанту, але й адресату висловлення” [10], лестощі – це перебільшена, нещира, корислива похвала [9, с. 50], удавання, особливий спосіб маніпулювання правдою, що порушує максими кількості та якості Грайсового принципу кооперації [7, с. 75] і розглядається як негативне явище повсякденного спілкування, без якого це спілкування не існувало б. Основним критерієм розмежування понять похвали і лестощів виступає щирість / нещирість (удаваність) [7, с. 75; 13, с. 335-336].

Оскільки лестощі ґрунтуються на перебільшенні заслуг комуніканта і передбачають маніпуляцію його поведінкою [7, с. 75], метою продуцента лестощів є не створення й підтримування гармонійних стосунків, а власна вигода, реалізація своєї комунікативної інтенції. Лестощі спрямовані на змушення адресата виконати дію, в якій зацікавлений лише адресант. З огляду на це доречно виділяти принаймні два підтипи лестощів, а

саме: 1) лестощі як інструмент досягнення матеріальної вигоди для адресанта та 2) лестощі-вибачення за попередні вчинки адресанта (досягнення корисливої нематеріальної вигоди) [3, с. 21]. Напр.:

– Де це моя Мотря? Оце загаялась за тією роботою. Вже й час полуднувать, – говорила хазяйка, вештаючись по хаті.

– Та й робоча ж ваша дочка! Що за золота в вас дитина. Там так пильнує коло роботи, що й не розгинається. Ото, моє серце, гарну невісточку матиму, коли дасть господь милосердний довести діло до ладу, – заговорила Кайдашиха, неначе в розмові мед розлила по хаті.

Довбишка гукнула на Мотрю. <…> Мотря поставила на стіл полумисок з сметаною й тарілку з шматочками сала.

– Спасибі тобі, моє серце кохане, що ти нас вітаєш, – промовила Кайдашиха до Мотрі, і знову на її уста прилинув осміх, а з словами неначе полилась патока з уст (І. Нечуй-Левицький). Як відомо, під час оглядин лестощі Кайдашихи були нещирими, адже зумовлювались метою матеріальної вигоди – оженити сина Карпа на багатій Мотрі й отримати за неї добре придане. Як бачимо, істинне значення оцінного висловлення (похвала – псевдопохвала – лестощі) встановлюється за допомогою "контекстної чуттєвості" адресата і стає очевидним із його реакції на цей мовленнєвий акт [9, с. 50].

Отже, комплімент – це поліфункціональне дискурсивне висловлення, що виконує в діалозі (залежно від комунікативних інтенцій мовців) конструктивну або деструктивну функції. Деструктивна функція компліментарних висловлень є другорядною і менш вживаною, ніж конструктивна, гармонізуюча, і передається через компліменти зі значенням іронії, насмішки, сарказму, докору, осуду тощо. Встановлено, що компліментарні мовленнєві акти мають ґендерну, національно-культурну та соціальну зумовленість і виступають фатичним засобом спілкування.

Проміжне місце між деструктивними та конструктивними видами компліментарних висловлень посідають лестощі як псевдопозитивна оцінка фрагменту дійсності.

Перспективи подальших досліджень. Оцінні висловлення є невичерпним джерелом лінгвістичного вивчення, зокрема перспективним видається аналіз інших (окрім компліменту) мовленнєвих актів оцінки в конфліктному дискурсі.

Література:

1. Агаркова О. А. Прагматические аспекты комплимента как форма речевого этикета : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Агаркова Ольга Анатольевна. – Челябинск, 2004. – 133 с.

2. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному аспекті / Баландіна Н. Ф. – К. : АСМУ, 2002. – 330 с.

3. Бигунова Н. А. Таксономия одобрительных речевых актов в англоязычном художественном дискурсе / Н. А. Бигунова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов". – 2011. – № 973 (68). – С. 18-23.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170000 / [авт.-ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 1426 с.

5. Войцехівська Н. К. Метакомунікативний аспект висловлень зі значенням згоди / Н. К. Войцехівська // Культура народов Причерноморья : [науч. журнал]. – Симферополь : Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2008. – № 137. – Т. 1. – С. 85-88.

6. Главацька Ю. Л. Модель художнього конценту КОМІЗМ у текстах англомовних байок / Ю. Л. Главацька // Нова філологія : зб. наук. пр. / за ред. Манакіна В. Н. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 46-51.

7. Гринишин М. Оцінні мовленнєві акти в асиметричних ситуаціях спілкування / Марія Гринишин // Вісник Львівського університету. – Серія філол. – 2009. – Вип. 46. – Ч. 1. – С. 70-78.

8. Гуз О. П. Насмішка та іронія як основні засоби вираження вербальної агресії в політичному дискурсі (на матеріалі промов Ж.-М. Ле Пена) / О. П. Гуз // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 6. – С. 183-186.

9. Дорда С. Высказывания положительной оценки в картине мира англоязычных этнокультур / С. Дорда, Л. Клочко // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 95 (1). – С. 49-52.

10. Клочко Л. И. Похвала в ряду родственных речевых актов в английском языке / Клочко Л. И. – Харьков : Константа. – 2001. – 90 с.

11. Кузенна Н. Мовний акт "комплімент" в сучасній комунікації / Наталя Кузенна // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (2). – С. 21-26.

12. Лесик І. Комунікативні стратегії реагування на іронію / Ірина Лесик // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 96 (1). – С. 327-331.

13. Микитюк Ю. Розуміння компліменту як мовленнєвого акту в працях учених XX – поч. XXI ст. / Юлія Микитюк // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (2). – С. 334-337.

14. Прокоф'єв Г. Л. Іронія негативна та позитивна: до визначення поняття / Г. Л. Прокоф'єв // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 4. – С. 163-166.

15. Шапран Н. В. Функціональні особливості компліментарних висловлень у французький мові / Н. В. Шапран // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2010. – № 7. – С. 401-405.

16. Щербіна А. О. Жанри сатири та гумору / Щербіна А. О. – К. : Дніпро, 1977. – 136 с.

17. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press. 1992 (2nd ed.).

УДК: 811.111-13’42’272’22

Воробйова М. В.,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ФУНКЦІЇ АЛЮЗИВНИХ ЗАСОБІВ АНГЛОМОВНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглядається функціональне навантаження алюзивних засобів англомовного публіцистичного дискурсу. Виокремлено дві групи функцій за кількістю алюзій, що їх реалізують – константні та варіативні.
Ключові слова: *алюзивний засіб, англомовний публіцистичний дискурс, функція.*

В статье рассматривается функциональная нагрузка аллюзивных средств англоязычного публицистического дискурса. Выделено две группы функций по количеству аллюзий, которые их реализуют – константные и вариативные.
Ключевые слова: *аллюзивное средство, англоязычный публицистический дискурс, функция.*

The article deals with the range of functions of allusive means in English publicistic discourse. The author singles out two groups of functions: constant and optional. The criterion was the quantity of allusions that realize the functions.
Key words: *allusive means, English publicistic discourse, function.*

Кожне алюзивне прирощення змісту виконує в повідомленні свої функції. Автор, користуючись алюзією, розраховує на те, що він “розширює хронотоп твору” [10], тобто “сполучає різні шари часу та вільно рухається ними” [4] та змушує читача сприймати свій текст як частину культури [12].

Метою нашого дослідження є виявлення константних та варіативних функцій алюзивних засобів (АЗ) англомовного публіцистичного дискурсу (АПД). Відзначимо, що до константних функцій відносимо такі, що реалізуються 100% алюзій АПД; до варіативних – такі, що реалізуються не всім корпусом алюзій АПД. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) виокремлення сукупності функцій алюзій АПД; 2) виявлення частотності реалізації зазначених функцій алюзіями АПД. **Об’єктом** дослідження постали алюзії АПД, **предметом** – функціональне навантаження АЗ англомовного публіцистичного дискурсу.

Набір функцій алюзії залежить від стилістичної приналежності тексту, в якому вживається посилання, від мети, яку прагне реалізувати автор тексту та особливостей цільової аудиторії. Сучасні тексти, особливо публіцистичні, прагнуть насамперед ефекту загадковості: привабити читача, зацікавити його, змусити посміхнутись [14, с. 100-101]. Позитивні емоції змушують адресата тексту визнати точку зору адресанта авторитетною і навіть спонукають адресата діяти відповідним чином, що є безпосередньою реалізацію прагматичних настанов адресанта.

У нашому дослідженні виокремлюємо функції алюзій АПД, спираючись на систему алюзій, запропоновану О.Ю. Абрамовою. Дослідниця розрізняє три групи функцій алюзії: 1) основні – комунікативна і пізнавально-відображальна; 2) додаткові – емотивна, естетична, контактовстановлююча; 3) факультативні – експресивна, волюнтативна, апелятивна [1, с. 5]. Зауважимо, що наведений вище перелік функцій алюзії створений на основі дослідження алюзії у ліриці. Отже, відмінності нашої системи функцій АЗ будуть спричинені перш за все жанровою відмінністю нашого фактичного матеріалу.

Ключову роль у досягненні прагматичних цілей адресанта відіграє ***комунікативна функція*** та комплекс пов’язаних з нею функцій (адже комунікативна функція – це одна з основних функцій мови, а АЗ є одиницями мови). Комунікативну функцію алюзій виділяють А. Стофф та Е. Денісова. Дослідники відзначають, що свою істотну функцію алюзія виконує в плані змісту, ідеї твору, алюзія може іноді стати ключем до прочитання цілого твору, алюзії мають значення як для характеристики героїв, так і для загальної концепції тексту [15, с. 27; 18, с. 102-103]. Однак у публіцистичному дискурсі комунікація (комунікацію розуміємо як “цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи” [13, с. 274]), здійснюється в одному напрямку “автор тексту” – “реципієнт тексту”, комунікативна функція реалізується через такі функції: 1) пізнавальну, дейктичну, кумулятивну, а також через функцію збільшення кількості кодових систем, за допомогою яких здійснюється комунікація; 2) експресивну, контактовстановлюючу, компресивну, емотивну, волюнтативну, оцінну.

Перша група функцій АЗ підкреслює можливість збільшення смислового навантаження тексту-реципієнта алюзії. Друга група функцій АЗ відображає спосіб здійснення впливу адресанта АПД на адресата. У нашій системі не називаємо апелятивну функцію, адже не вважаємо доцільним відокремлювати її від емотивної. Вважаємо недоцільним відокремлювати естетичну функцію від контактовстановлюючої, адже естетичну функцію розуміють як забезпечення багатомірності та гетерогенності змістовного простору художнього тексту, актуалізація у новому тексті того чи іншого пласту культури (при чому вертикальний контекст викликає інтерес не тільки в плані наявності вихідного тексту, але й в плані його модифікації, відмінностей між ним та кінцевим текстом), відкриття нового в старому, яке потребує зусиль з боку читача, що породжує додатковий стилістичний ефект [9, с. 30]. Зазначена характеристика естетичної функції збігається з певними елементами характеристики контактовстановлюючої функції.

Пізнавальна функція (“пізнавально-відображальна функція” у О. Ю. Абрамової [1], цю функцію іменують також “когнітивною”), як відзначають деякі вчені, полягає у залучанні до сюжету певних думок та настроїв, широкого кола асоціацій, що перегукуються з провідною думкою повідомлення, підключенні тексту до важливих ідей, що сприяють поглибленню твору в цілому шляхом поглиблення розуміння сутності об’єктів,

© Воробйова М. В., 2013

закодованих АЗ, адже у тексті-реципієнті алюзії вони відображаються мовними знаками, не закріпленими в узусі мовної спільноти, [15, с. 27; 7]. Таким чином текст приєднується до інших суб'єктів літературного та історичного процесу.

До прикладу, пізнавальна функція реалізується у фразі *"Eventually Mr Blunkett's public and private lives formed a* ***double helix****, making it hard for him to treat the two separately"*. Алюзивне навантаження несуть лінгвальні одиниці ***double helix***, які відсилають до форми молекули ДНК, адже у статті йдеться про проблеми відомого британського політика, що виникли через його спробу скористатися службовим положенням та збагатитися шляхом використання інформації відділу, який він очолював; а також через непорозуміння з ситуацією встановлення його батьківства. У такий спосіб адресат тексту-реципієнта алюзії дізнається (якщо цієї інформації в його тезаурусі ще не було, для актуалізації змісту він змушений звернутися до довідкових джерел) про структуру ДНК або знову усвідомлює її.

З пізнавальною функцією невід'ємно пов'язана ***дейктична функція*** –АЗ вказують на місце/час подій тексту-реципієнту алюзії шляхом відсилання до іншого тексту, історичного феномену, географічного об'єкту тощо. Дейктична функція є найбільш характерною для алюзій-варваризмів, які через використання семіотичного комплексу сторонньої мови вказують на країну, яка є місцем дії. Дейктична функція алюзії реалізується на 24 % від загальної кількості корпусу АЗ, виявлених у АПД. Локалізація подій тексту-реципієнта актуалізується такими АЗ: ***"fair dinkum"*** (специфічно австралійський вираз дозволяє підкреслити, що події тексту відбуваються на території Австралії); "*Al-****Andalus*** *revisited*" (назва статті вказує на те, що ситуація, про яку йдеться, відбувається на території Іспанії); такі фрази, як "***Demon monde***", "***La France profonde***" локалізують події тексту-реципієнту алюзії у Франції. Не тільки алюзії-варваризми, але й алюзії на символи країн (ботанічні або зоологічні) реалізують дейктичну функцію: алюзивна одиниця "***dragon***" в АПД асоціюється з Китаєм ("*the* ***dragon*** *tucks in*", "*the* ***dragon*** *comes calling*"); алюзивна одиниця "***bear***" – з Росією *("a* ***bear*** *at the throat", "the* ***bear*** *is happy to be back", "dancing with the* ***bear****"*) тощо. Локалізація подій у часі здійснюється вживанням рядка давньої шотландської пісні на вірші Р. Бернса ***"Should auld acquaintance be forgot"*** (1788), яка відсилає до подій давніх часів, коли Р. Бернс був популярним та підкреслює контраст із сьогоденням, коли все, пов'язане з видатним поетом, зазнало занепаду.

З пізнавальною функцією алюзії також пов'язана ***кумулятивна***, адже після отримання знань, розпочинається процес їх накопичення, в цьому й полягає кумулятивна функція [16, с. 676; 17, с. 718]. Кумулятивну функцію одиниць мови також визначають як: "проникнення культури в мову і мови в культуру, зв'язок мови та культури" [6, с. 7]; "відображення, фіксація та збереження у мовних одиницях інформації про дійсність, яку людина осягнула розумом" [3, с. 15].

Кумулятивна функція яскраво проявляється у міфологічних алюзіях: процес боротьби з Аль-Каїдою називають у сучасному АПД *"hunting the* ***Hydra****"* (згідно з давньогрецькими міфами гідра – це істота, в якої замість однієї знищеної голови з'являються дві нові); щоб актуалізувати зміст виразу *"NASDAQ's* ***nemesis****"* необхідно знати, що згідно з міфологією Немезида є богинею покарання. Водночас одиниця ***nemesis*** вже реєструється лексикографічно зі значенням "нещастя, помста, покарання, месник", що підтверджує проникнення культури в мову.

Функція збільшення кількості кодових систем, за допомогою яких здійснюється комунікація, реалізується інтерсеміотичними, в тому числі й інтермедіальними, алюзіями (інтерсеміотичні АЗ складають 34% від загальної кількості виявлених АЗ). Так, фраза ***The great wall of*** *India (Велика індійська стіна)* відсилає до архітектурного об'єкта Велика китайська стіна. Алюзивний зміст несуть одиниці ***The great wall of***, які співпадають з першими чотирма одиницями назви споруди, яка в узусі англомовної спільноти закріпилась як *The Great Wall of China*. У статті зображено ситуацію на кордоні між Індією та Бангладеш, де дійсно будують розділову споруду. Після ідентифікації тексту-джерела алюзії стають очевидними такі семіотичні складові образу, до якого робиться відсилання, як велика довжина, товщина, здатність відокремлювати від іншого світу та чітко окреслювати кордони (всі знаки сприймаються візуально). Вищезазначені характеристики переносяться до ситуації, про яку йдеться у тексті-реципієнті алюзії, тобто завдяки інтерсеміотичній алюзії образ тексту-реципієнта стає об'ємним.

Експресивна функція полягає у вираженні автором свого ставлення до феномена-денотата алюзії. Цю думку зустрічаємо у В. Халізєва, який пише, що алюзія є свого роду критикою, тому що виражає осмислення та оцінку літературних фактів [11, с. 255]. Таким чином, алюзія допомагає будувати ідейний світ розповіді, висвітлює природи мотивувань і характерів тексту там, де емпірика розповіді виявляється недостатньо відкритою, такою, що замовчує глибини змісту, який належить сприйняти [7]. Існує думка, що алюзія зміцнює силу експресії запозиченими засобами, художня вартість яких вже перевірена [18, с. 102-103]. Після вираження своєї думки адресант прагне встановити контакт з адресатом.

Контактовстановлююча функція алюзії відіграє важливу роль у зацікавленні людей твором; ця функція виражається в тому, що алюзії роблять текст компактним, активують уяву, посилюють інтерес читача до того, що зображується, інтригуючи, завдяки чому твору додається цікавість, забезпечують задоволення від декодування алюзивного змісту підкреслюють спільність тезаурусу адресанта та адресата тексту [11, с. 271]. Контактовстановлююча функція реалізується не всіма АЗ і є індивідуальною для кожного адресата, адже відбувається зміна конотацій АЗ у діахронії [5, с. 6]. До прикладу, в АПД кандидата, який заявив (у 2007 році) про бажання балотуватись на пост Президента, але явно не зможе виграти вибори в Росії (Віктора Геращенко), названо ***"Victor the unvictorious"*** – алюзія до клішованої структури власних назв на позначення царських осіб Російської імперії (та монархів інших країн), тобто алюзивні засоби актуалізують такий зміст: "цей кандидат не зможе виграти виборів, адже в сучасній Росії, незважаючи на демократичні принципи, які декларуються,

устрій залишився імперіалістичним; влада знаходиться в руках клану обраних”. Для адресата прозахідної орієнтації контактовстановлююча функція буде реалізована, оскільки для нього критика сучасного державного устрою Російської Федерації є цілком прийнятною. Для адресата з проросійськими поглядами подібний алюзивний зміст буде контрастувати з власними аксіологічними принципами, отже контактовстановлююча функція не буде реалізована.

З контактовстановлюючої функції алюзії (здатності інтригувати реципієнта шляхом підвищення компактності тексту) випливає ***компресивна функція*** – функція лаконізації мовлення (прецедентні тексти можуть передаватись через ключове слово або власне ім’я [8, с. 92-93]; тобто слово може виступати як абревіатура висловлювання [2, с. 283]). До прикладу, революція у Киргизії в англомовному публіцистичному дискурсі отримала позначення “***tulips***”: “*Not a bed of* ***tulips***”, “*Wilting* ***tulips***”, “*After the* ***tulips***” – отже, інтерпретація такої історичної алюзії дозволяє всі події весни 2005 року декодувати за допомогою однієї мовної одиниці “***tulips***”.

Реалізація контактовстановлюючої функції (налагодження контакту між адресатом і адресантом) уможливлює реалізацію ***емотивної функції,*** яка полягає у здатності алюзії допомагати автору викликати у читача певні емоції. Необхідно відзначити, що, на відміну від художнього стилю, першочерговим завданням алюзій у текстах публіцистичного стилю – це не тільки стимулювання емоційної реакції, а й надання їй вектора. Отже, у публіцистичних текстах більш вагомими є оцінна та волюнтативна функції (про них скажемо нижче), які якраз і передбачають скерування емоцій адресата у потрібне русло.

Оцінна та волюнтативна функції “випливають” із емотивної в тому розумінні, що, виразивши свої погляди та почуття, створивши яскравий образ, автор намагається переконати адресата у своїй правоті, він апелює до логіки, здорового глузду, емоцій та почуттів адресата тексту. Як наслідок, автор здійснює спробу вплинути на волю адресата та змусити останнього діяти певним чином. Оцінна та волюнтативна функції реалізуються в комплексі у такому тексті: *“**Bless them; they know not what they do**. Still, even loving them, we should clarify their real positions. Just read the Declaration of Independence and the Constitution of the United States of America, then imagine documents of diametrically opposed values, beliefs, and politics. It’s almost just that simple.”* Уривок містить біблійну алюзію (текст-джерело – Євангеліє від Луки 23:34). Стаття присвячена характеристиці дій республіканської партії США, яка на той момент (25.01.2008) знаходилась при владі. Інтерпретація алюзивних засобів дає змогу дійти висновку, що дії республіканців оцінюються негативно, адже фактично їх діяльність порівнюється з учинками тих, хто розіп’яв Ісуса. Біблія як текст-джерело, який є не тільки загальновідомим, але й авторитетним, інтенсифікує експресивну функцію алюзії. Вживання спонукального способу дієслова, звертання до адресата реалізують волюнтативну функцію алюзії, змушують не тільки негативно оцінити діяльність політиків на рівні емоцій, але й дослухатися до аргументів тексту-реципієнту алюзії, які апелюють до здорового глузду.

У **результаті** наукової розвідки було з’ясовано, що константними функціями алюзій АПД, які реалізуються 100 % АЗ є пізнавальна (когнітивна), кумулятивна, компресивна, оцінна, експресивна, волюнтативна. Варіативними функціями алюзій є контактовстановлююча (реалізація залежить від індивідуальних характеристик адресата), емотивна (залежить від того чи реалізована контактовстановлююча функція), дейктична (реалізується 24 % виявлених алюзивних засобів), функція збільшення кількості кодових систем, за допомогою яких здійснюється комунікація (реалізується 34% алюзивних засобів). **Перспективою** дослідження вбачаємо виявлення засобів оптимального відтворення функціонального навантаження АЗ у перекладі.

Література:

1. Абрамова О. Ю. Алюзія у ліриці: функціональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 “Теорія мови” / О. Ю. Абрамова. – Одеса, 1994. – 16 с.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин ; [Сост. С. Г. Бочаров]. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

3. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1990. – 246 с.

4. Дітковська І. Ю. Інтертекстуальність прози В. Пелевіна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.02 “Російська література” / І. Ю. Дітковська. – Д., 2003. – 18 с.

5. Копильна О. М. Відтворення авторської алюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англомовної прози ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / О. М. Копильна. – Київ, 2007. – 20 с.

6. Лингвострановедческий словарь / [сост. М. А. Денисова]. − М. : Русский язык, 1978. – 277 с.

7. Ляху В. С. “Братья Карамазовы” Ф. М. Достоевского: поэтика библейской аллюзии / Виктор Степанович Ляху // Богословский вестник. – М. : Московская Духовная Академия и Семинария, 2002. – № 5. – С. 205-249.

8. Нефедова Л. А. Прецедентные тексты современных немецких афоризмов (на материале книги заметок и афоризмов Элмара Шенкеля) / Л. А. Нефедова // Филологические науки. – М. : “Филологичекие науки”, 2005. – № 4. – С. 84-93.

9. Фатеева Н. А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи / Н. А. Фатеева // Известия АН. Серия литературы и языка.– М. : “Наука”, 1998. – Т. 57. – № 5. – С. 25-38.

10. Цалапова О. М. Роль алюзії в казках Олександра Олеся [Електронний ресурс] / О. М. Цалапова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Philologia/23072.doc.htm

11. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 1999. – 398 с.

12. Харченко Н. П. Заголовки-цитаты в современной газетной публицистике [Електронний ресурс] / Н. П. Харченко, Л. С. Баник // Тезисы международной научной конференции “Изменяющийся языковой

мир” (Пермь, Пермский госуниверситет, ноябрь 2001). – Режим доступу : http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0006&th=yes&lang=rus

13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

14. Скороходова Е. Ю. Использование некодифицированной лексики в текстах СМИ / Е. Ю. Скороходова // Филологические науки. – М. : “Филологичекие науки”, 2006. – № 3. – С. 100-108.

15. Денисова Э. И. Пушкинские цитаты в “Обыкновенной истории” И.А.Гончарова / Э. И. Денисова // Филологические науки. – М. : “Филологичекие науки”, 1990. – № 2. – С. 26-36.

16. Baumeister R. F. The collective invention of language to access the universe of possible ideas / Roy F. Baumeister, Kathleen D. Vohs // Behavioral and brain sciences. – Cambridge : CUP, 2002. – № 25. – P. 675-676.

17. Carruthers P. Modularity, language, and the flexibility of thought / Peter Carruthers // Behavioral and brain sciences. – Cambridge : CUP, 2002. – № 25. – P. 705-725.

18. Stoff A. Aluzja literacka jako podstawa nowego utworu / Andrzej Stoff // Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia polska XVII. Nauki humanistyczno-społeczne. – Zeszyt 109. – Toruń : UMK, 1979. – S. 99-121.

УДК 811.111’82-141’

Гарбар І. О.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВІЙНА ЯК ДЖЕРЕЛО КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ (на матеріалі твору Джона Грішема ‘The Street Lawyer’)

Стаття присвячена виявленню функцій війни як джерела когнітивної метафори в американському юридичному трилері. У статті розглядаються особливості вживання когнітивних метафор в американському юридичному трилері та причини їхньої популярності в художньому тексті. Увагу приділено класифікації джерел когнітивної метафори, які визначаються залежно від різних аспектів військового процесу.
Ключові слова: *метафора, когнітивна метафора, американський юридичний трилер.*

Статья посвящена выявлению функций войны как источника когнитивной метафоры в американском юридическом триллере. В статье рассматриваются особенности употребления когнитивных метафор в американском юридическом триллере и причины их популярности в художественном тексте. Внимание уделено классификации источников когнитивной метафоры в зависимости от разных аспектов военного процесса.
Ключевые слова: *метафора, когнитивная метафора, американский юридический триллер.*

The article deals with functioning of war concept as a source of a cognitive metaphor in the text of an American legal thriller. Various peculiarities of cognitive metaphors usage in an American legal thriller are scrutinized in the article. Utmost attention is paid to the classification of cognitive metaphor sources depending on various aspects of war process.
Keywords: *metaphor, cognitive metaphor, American legal thriller.*

Починаючи з “дня свого народження” (50-ті роки XX ст.) когнітивна лінгвістика і до цього часу не сходить з арени лінгвістичних досліджень. З початку це були просто спроби пояснити природу когнітивних процесів (див. праці Дж. Бруннера, Дж. Міллера) та проаналізувати універсальні мисленнєві процеси при оперуванні та опануванні мови людиною. Потім було з’ясовано, що і категоризація людського досвіду пов’язана з когнітивною думкою людини (А.А. Леонтьєв), а наприкінці XX ст. назріла необхідність подивитися на мову з точки зору її участі в пізнавальній діяльності людини.

Когнітивний підхід у мові базується на тому, що мову не можна відокремити від розумового процесу. Однією з найголовніших функцій мови є когнітивна (пізнавальна, гносеологічна). У феномені пізнання та розуміння метафора вважається невичерпним джерелом. Механізми метафоризації можуть бути своєрідним полігоном, на якому випробовується така когнітивна діяльність людини, що базується на її здатності розуміти певні мовні явища. Тому можна стверджувати, що одним із основних напрямків у вивченні метафори наприкінці XX – початку XXI століть є когнітивний.

Нині найактивніше досліджується метафоричне моделювання в політичному (Е.В. Будаєв, А.П. Чудінов, А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов) і рекламному дискурсах (О.Б. Курганова, Ю.С. Бернадська), але відзначається відносна неопрацьованість проблем метафоричного моделювання світу у сфері художнього дискурсу.

Звернення до метафори як до лінгвокогнітивного механізму інтерпретації дійсності може розглядатися як ключ до розуміння особливостей авторської інтерпретації об’єкту наукового пізнання.

Традиційно дослідники виділяють наступні види метафор: номінаційні, когнітивні та фігуративні [2, с. 54].

Когнітивна метафора – одна з форм концептуалізації, когнітивний процес, який виражає і формує нові поняття і без якого неможливе отримання нового знання [3, с. 99]. Когнітивна метафора базується на зсуві сполучуваності, будучи джерелом полісемії, тобто на переносі значення: *one more day has died, a witty idea has come to me, the sight took John’s attention* [2, с. 55].

Метою статті є виявлення функій війни як джерела когнітивної метафори в американському юридичному трилері “The Street Lawyer” відомого американського письменника Джона Грішема та причини популярності когнітивної метафори в художньому тексті.

Джон Грішем вважається творцем нового літературно-художнього жанру – юридичного трилера, у рамках якого він написав 19 романів. Дослідження нового жанру як відображення епохи і її специфічних національних проявів (пристрасті американців до судових процесів) дозволяє по-новому осмислити мовну картину світу цієї нації та специфіку мислення цього народу.

Однією з основних відмінних ознак цього жанру є: емотивність, аргументативність, велике застосування мовних засобів та прийомів, які об’єднують у собі декілька функцій. Такими засобами є метафори, метонімії, антитези, паралелізм і т.д.

Історія Америки розвивалася таким чином, що на долю майже кожного покоління доводилася війна. Це стало причиною того, що військова лексика була джерелом метафоричної експансії на самих різних етапах розвитку цієї нації. Зміни стратегії й тактики у війні знаходять своє відбиття на мовному рівні. Саме цим пояснюється актуальність нашого дослідження.

У прагненні охарактеризувати, виділити моделі американської дійсності, епохи, що найяскравіше відбиває американську картину світу, Джон Грішем у творі “The Street Lawyer” прибігає до використання когнітивних метафор, джерелом яких є війна.

Когнітивні метафори, передусім, – потужний засіб мовної виразності, що реалізовують особливу експресивність. Їхнім основним завданням є формувати громадську думку, давати негативну або позитивну оцінку тому, що відбувається. Таким чином, когнітивна метафора є дуже популярним і продуктивним стилістичним засобом, який виступає не лише як інструмент опису і оцінки дійсності, але і як засіб її пізнання.

© Гарбар І. О., 2013

Залежно від різних аспектів військового процесу можна дати наступну класифікацію когнітивним метафорам, джерелом яких є війна, та різні аспекти їхнього прояву у творі "The Street Lawyer" Джона Грішема.

– організація військового процесу;
– військові дії та озброєння;
– види озброєння, застосування зброї, результат її дії;
– місцерозташування військ;
– поранення, одужання або смерть;
– взяття у полон [4].

У залі суду юридичного трилеру панує така ж сама напружена атмосфера, як і на війні. Тобто, тут панує бажання перемогти ворога, і врешті-решт виграти війну. У тексті юридичного трилеру нами було виділено більше, ніж 30 випадків використання когнітивної метафори, джерелом якої є війна. Судова справа у творі "The Street Lawyer" уподібнюється полю битві та безкінечним змаганням за перемогу у війні.

Організація військової служби:

Спеціалізація воїнів.

У залі суду юридичного трилеру приймають участь: *guerilla warriors, saboteurs, secret service agents, guardsmen, commandos, strategists, rookies* (*партизани, диверсанти, розвідники, гвардійці, десантники, стратеги, новобранці).*

'Mordecai handled the driving and the talking; I sat quietly, holding my briefcase, as nervous as any rookie about to be fed to the wolves' [7, с. 161].

• Ієрархічні стосунки військовослужбових.

Детальна структурованість військової ієрархії нерідко виявляється необхідною при метафоричному позначенні стосунків між суб'єктами судової діяльності: *military subdivisions, military leader, ordinary soldiers, commanders, petty officer, army, division, regiment (військові підрозділи, полководці, рядові солдати, командири, старшина, армія, дивізія, полк).*

– Drake & Sweeney, like most large firms, treats the first year as a boot camp. I worked fifteen hours a day, six days a week, and on Sundays Claire and I would have our weekly date [7, с. 25].

Вираз *boot camp* має наступне значення: *a training camp for people who have just joined the US Army, Navy, or Marine Corps* [5].

– Drake & Sweeney would be standing proudly long after I was gone, and the clients and their problems, which had seemed so crucial, would be tended to be other squads of young lawyers [7, с. 58].

Слово *squad* має наступну дефініцію: *(army) a small group of soldiers working together as a unit* [5].

– Mordecai handled the driving and the talking; I sat quietly, holding my briefcase, as nervous as any rookie about to be fed to the wolves [7, с. 161].

– I suddenly hated Arthur again. I was their last pawn, and to save what little face they had left, they wanted all the blood they could squeeze. [7, с. 349].

Слово *pawn* має наступне значення: 1*) a person who is being used by someone who is more powerful to help them achieve an aim* [6].

Багатовікова мілітаризація американської свідомості призвела до того, що значення багатьох подібних слів використовується Джоном Грішемом у творі 'The Street Lawyer' для прагматичної дії на читачів.

Військові дії та озброєння.

Джерела когнітивних метафор цієї групи характеризують різні види судових дій, які уподібнюються військовим діям, характерною рисою яких є цілеспрямованість, рішучість, гнів, сила і т.д. У подібних випадках можуть використовуватися: *battle, fight, blockade, battle, attack, counter-attack, to retreat, to defend, to bombard, to undermine, to torpedo, diversion, battle bodies, cavalry attack, assault, siege, breach, skirmish (битва, бій, блокада, баталія, атака, контратака, відступати, обороняти, бомбардувати, підривати, торпедувати, диверсія, бойові органи, кавалерійська атака, штурм, облога, прорив, перестрілка).*

– The partners kept the rest, divided annually by some horrendously complex formula that usually caused fistfights [7, с. 47].

Слово *fistfight* визначається таким чином: *a fight in which people hit each other with their bare fists* [5].

–'This was not what I had expected, and I wasn't sure if it was what I wanted. I thought we might shadowbox, perhaps even skirmish' [7, с. 94].

Слово *shadowbox* має наступне визначення у словнику: *fighting with an imaginary opponent* [5].

Слово *skirmish* має таке значення: *a fight between small groups of soldiers, ships etc, especially one that happens away from the main part of a battle* [5].

– If Claire suspected an ambush, it wasn't evident [7, с. 109].

Слову *ambush* дається наступне визначення: *a sudden attack on someone by people who have been hiding and waiting for them, or the place where this happens* [5].

– 'They had sent Hector into the fray with a bug under his shirt; they would do the same with Barry' [7. с. 156].

– The predawn raid of my former apartment was a rude warning of what was to come [7, с. 182].

Слову *raid* дається таке визначення: *(military) a short attack on a place by soldiers, planes, or ships, intended to cause damage but not take control* [5].

– They had no desire to leave. Synder announced that they were boarding up windows and preparing for a siege [7, с. 187].

Слово *siege* визначається так: *(military) a situation in which an army or the police surround a place and try to gain control of it or force someone to come out of it* [5].

- Mordecai's latest onslaught was nothing short of brilliant. There was a noticeable relaxing in the Drake & Sweeney group. He had given them a way out [7, с. 349].

Слову *onslaught* дається таке визначення: *a large violent attack by an army* [5].

Види озброєння, застосування зброї, результат її дії.

Для того, щоб отримати перемогу учасники судового процесу користуються різними видами озброєння, щоб уразити свого супротивника. На суді, так само як і на війні, зброя призначається для ураження (*to defeat*) особового складу, знищення (*destruction*) та пошкодження озброєння (*damage of armament*) і військової техніки (*military technology*), споруд та інших об'єктів. Зброя застосовується в ближньому бою для поразки (*to shoot*) відкрито розташованих цілей. Вона включає: *artillery, armored fighting vehicle, mortar, gun, battle rocket, cartridges/bullets, packet,bombs (артилерія, танк, міномет, рушниця, бойова ракета, патрони, снаряди, бомби),* засоби укриття від вогню: *trenches, shelters (окопи, бліндажі).*

– Mordecai had a vast network built on favors and whispers, but he was no match for Gantry's artillery [7, с. 221].

Слово *artillery* має наступне визначення: 1) large guns, either on wheels or fixed in one place; 2) the part of the army that uses these weapons [5].

– In hurried meetings throughout the afternoon, the news had been dropped like a bomb. Defenses had to be prepared; marching orders given; wagons circled [7, с. 281].

– Bruce somebody from communications stepped onto the elevator when I did, and said gravely, 'How you doin', pal?' 'Fine. You? I shot back [7, с. 75].

– It was a nasty shot, one they took in the groin. There was no doubt where their kids went to school [7, с. 339].

Подібні джерела когнітивних метафор дозволяють представити засоби боротьби під час судового процесу як максимально ефективні, здатні завдати ворогам рішучої поразки.

Місцерозташування військ.

Місцерозташуванням військ прийнято вважати розташування чи розміщення збройних сил. Місцерозташування військ може включати: частини *(military units)*, з'єднання *(body of troops)*, такі як бригада, дивізія, корпус *(maintenance party, division, corps)*, військові установи сухопутних військ у відведених для них місцях: *арена, ринг, місце дії, поле битви (arena, ring, scene of action, battlefield)*.

– There were far more glamorous arenas in which to establish reputations. Litigation was the all-time favourite, and the litigators were still the most revered of all God's lawyers, at least within the firm [7, с. 43-44].

– I had repeated the Mister tale over lunch, so he figured I was just loafing for a couple of days, collecting myself before I roared back into the arena [7, с. 54].

– 'Locking in testimony of homeless people could be treacherous, especially if Mr.Gantry decided to assert himself. He ruled the streets, an arena I was not eager to fight in [7, с. 221].

Поранення, одужання або смерть.

Поразка тієї або іншої сторони під час судового слухання часто метафорично позначається наступними словами: *рана, контузія, смерть, вбивство, розстріл (wound, contusion, death, murder, shooting), виживання, одужання, лікування (survival, recovery, treatment).*

– I was left to follow my conscience. I would have felt great if not for the knife sticking through my ribs every time I moved [7, с. 134-135].

Отже, учасники судового процесу, заради досягнення своєї мети, вбивають та ранять один одного.

Взяття у полон.

Під час судового процесу обидві сторони можуть брати у полон своїх ворогів. Військовополоненими вважаються особи, які потрапили під владу ворога. У полоні зазвичай бійці втрачають право, щоб з ним поводилися як із людьми. На них можуть одягти кайдани (*to put on the shackles*), їх можуть мордувати (*to beat up*), катувати (*to torture*), або, навпаки, звільнити з полону (*to freed from the captivity*) або з рабства (*servitude*) і т.д.

– 'I skipped my own retirement party. At the age of thirty-two I was freed from the shackles of corporate servitude, and the money [7, с. 134-135].

– Evidently not. They wanted blood. It was a typical big-firm, hardball, take-no-prisoners strategy, and I understood it perfectly [7, с. 272].

Вище наведені приклади свідчать про широке поширення когнітивної метафори як джерела війни в американському художньому трилері 'The Street Lawyer'.

Письменник Джон Грішем є загальновизнаним майстром цього жанру. Тематикою його робіт є усі тонкощі судового процесу, який він метафоризує шляхом застосування військових метафор.

На сторінках твору 'The Street Lawyer' головні герої постійно ведуть між собою війну заради досягнення справедливості у судовому процесі. Вони нападають, обороняються, ховаються в окопах, захоплюють стратегічні висоти, використовують необхідні для бойових дій засоби. Велика кількість когнітивних метафор, джерелом яких є війна, у творі 'The Street Lawyer' говорить про лексичну незамкнутість військової лексики у загальнолітературній мові.

Активне використання когнітивних метафор у творі "The Street Lawyer" американського письменника Джона Грішема допомагає показати особливості американської національної свідомості. Таким чином, когнітивна метафора є дуже популярним і продуктивним засобом мовної виразності у сучасній літературній мові. Вона виступає не лише як інструмент опису і оцінки дійсності, але і як засіб її пізнання.

У подальшому ми вбачаємо за необхідне реконструкцію концептуальних метафор.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сборник. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
2. Єфімов Л. П., Ясинецька О. А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 240 с.
3. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник. – Назрань : ООО "Пилигрим", 2011. – 280 с.
4. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры. – Екатеринбург, 2001. – 238 с.
5. Longman Dictionary of Contemporary English Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ldoceonline.com/
6. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.macmillandictionary.com/

Джерела ілюстративного матеріалу:

7. Grisham J. The Street Lawyer / John Grisham. – London : Arrow Books, 1996. – 359 p.

УДК 81’411.4

Гаценко І. О.,
Чернігівський державний інститут економіки та управління, м. Чернігів

МІЖМОВНА ФОНОСЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ

Статтю присвячено актуальній науковій проблемі – мотивації мовного знака в сучасному мовознавстві. Розглянуто поняття звуконаслідування в сучасній лінгвістиці, зазначаються риси, що дозволяють виділити звуконаслідування серед інших категорій слів, дається компонентний аналіз ономатопей та порівняльний аналіз компонентної семантики цих одиниць, аналізується їх структура.

Ключові слова: *ономатопея, звукосимволізм, фоносемантика, мотивація мовного знака.*

Статья посвящена актуальной научной проблеме – мотивации языкового знака в современном языкознании. Рассмотрено понятие звукоподражание в современной лингвистике, отмечены особенности, которые позволяют выделить звукоподражания среди других категорий слов, подается компонентный анализ ономатопей и сравнительный анализ компонентной семантики этих единиц, анализируется их структура.

Ключевые слова: *звукоподражание, звукосимволизм, фоносемантика, мотивация языкового знака.*

The article is devoted to actual scientific problem – motivation of linguistic sign in modern linguistics. The concept of onomatopoeia is considered in modern linguistics, features which allow to select onomatopoeia among other categories of words are marked, the component analysis of onomatopoeias and comparative analysis of component semantics of these units is given, their structure is analysed.

Key words: *onomatopoeia, soundsymbolism, fonosemantika, motivation of a language sign.*

Група звуконаслідувальної лексики привертала увагу дослідників дуже давно, адже вона безпосередньо пов`язана з надзвичайно важливою для мовознавчої науки проблемою – зв`язку звуку та значення. М. Рубіньї підкреслював: “Серед найголовніших проблем мовознавства навряд чи є друга така проблема, яка так багато обговорювалася б мовознавцями та філософами, фахівцями та нефахівцями, як проблема ономатопеї” [1, с. 497]. Попри їхню, здавалося б, формальну примітивність і функціональну маргінальність, ономатопеїчні слова втім є чи не найцікавішим і найзагадковішим сегментом лексичної системи людської мови загалом і етнічної зокрема. Ономатопея, крім того, що становить традиційний аргумент для прихильників відомого ще з античних часів погляду про мотивований суттю позначуваного предмета чи явища план вираження мовного знака, містить у собі велику з’ясувальну силу при розгляді проблеми виникнення мови загалом і звукових особливостей кореня, складу, просодичних характеристик тощо здогадної первісної мови зокрема. Усіляке нове дослідження, у предметному полі якого з’являються звуконаслідувальні слова, – це ще один крок до прояснення питання про універсальне й ідіоетнічне в людській мові.

При цьому увага зверталась передусім на звуконаслідувальні слова як на наочний приклад мотивованості мовного знака: “При більш уважному розгляді виявляється, що майже будь-яке слово, що називає звук чи предмет, який звучить, так чи інакше з цим звуком пов`язане звуковою формою” [2, с. 174].

Отже, *актуальність* даної розвідки передусім зумовлена потребою дослідження явища ономатопеї в сучасному мовознавстві. *Мета* дослідження полягає у комплексному аналізі слів-звукозображень. *Завдання* статті – проаналізувати останні дослідження, що їх присвячено проблемі мотивованості мовного знака, дати компонентний аналіз ономатопей та порівняльний аналіз компонентної семантики цих одиниць.

Слід відзначити, що популярну свого часу тему звуконаслідувальних слів, без якої практично не обходилася жодна фундаментальна мовознавча праця (згадаймо хоча б “Мову” О. Єсперсена), Ф. де Соссюр визначив як периферійну, яка аж ніяк не могла похитнути основного висунутого ним положення про немотивованість мовного знака. Свою позицію він аргументував тим, що звуконаслідувальні слова не є органічними елементами мови, що насправді їх аргументованість не є повною і що певною мірою вони є приблизні та напівумовні імітації певних звуків, до того ж кількісно займають незначне місце у системі мови. Причина такого незмінного інтересу може полягати не лише в необхідності бачити мовний знак та мовну систему в їх найповніших проявах, а й у бажанні враховувати те, що є менш регулярним. З іншого боку, сам Ф. де Соссюр, визначаючи, що звуконаслідувальні слова змінюються під впливом фонетичної та морфологічної еволюції і набувають рис, притаманних решті мовних знаків, фактично визнає їх повноправність у мовній системі. Тобто, при всій своїй звукозображальності, близькості до передачі звуків навколишнього світу, вони, безумовно, належать до абсолютно певної мовної системи, використовуючи фонеми, притаманні конкретній мові, отже, природна мотивація значною мірою корегується соціально.

Осмисленню даної проблеми в мовознавстві сприяли праці Х. Марчанда, Дж. Р. Ферса, Л. Блумфілда, Л. Сміта, Г. Хільмера, у яких досліджувалися різні аспекти словотворчої структури ономатопеїчних слів та розглядалося питання словотворчого статусу сполучень фонем та окремих фонем у складі ономатопей. Але, незважаючи на спроби лінгвістів проаналізувати деякі аспекти даного явища, слід відзначити, що проблема ономатопеї в сучасному мовознавстві вивчена ще далеко неповно.

Незважаючи на зростання уваги до явища іконізму в мові і на спробу розглядати його як один з фундаментальних принципів мовної організації, брак задовільної теорії дається взнаки, у галузі звукосимволізму та звуконаслідування його не вдається компенсувати і застосуванням нових точних методів. Наприклад, отримані у межах психолінгвістики цікаві та різноманітні дані щодо фоносемантичних зв’язків у різних мовах, попри розвинуту експериментальну техніку, застосовану для цього, не піддаються остаточній верифікації. І хоча

© Гаценко І. О., 2013

сучасні дослідники далеко відійшли від наївних тлумачень, на зразок тих, що наводились у першому словнику звуконаслідувань Шарля Нодьє (Dictionnaire des onomatopees, 1808: *Bedon* "черевань": ономатопея звуку барабана, або *Biffer* "викреслювати": звук, що створює гусяче перо, коли ним швидко проводять по паперу), сама проблема все ще залишається нерозв'язаною і потребує подальших наукових зусиль.

Згідно з сучасним розумінням, термін звуконаслідування, або ономатопея (у процесуальному значенні), вживається на позначення безпосередньої звукової імітації звуків нелінгвістичної природи шляхом комбінації відповідних сегментів, які добираються з інвентарю фонем певної мови (див.: Trask 1994: 247). Внаслідок цього виникають мовні одиниці, проблема визначення статусу яких є доволі складною. Йдучи слідом за дискусіями з цього приводу у вітчизняній традиції, нами відділяються звуконаслідування від вигуків. На підтвердження нашої позиції ми наводимо такі аргументи: дієслівно-вигукові слова виступають лише у функції присудка, тоді як звуконаслідування можуть виконувати й функцію підмета, означення тощо. Вигуки виражають волевиявлення та емоції, тобто виступають в якості такого знака, як сигнал, тоді як звуконаслідування є знаком-іконою, знаком-копією. Значення ономатопів мотивується їх звуковим складом, вони є багатозначними, на відміну від омонімічності і повної залежності від контексту вигуків, у них використовується не лише редуплікація, як у вигуках (роль цієї редуплікації не тотожна в цих двох розрядах) та повторах, наявності парних слів, крім того їхнє значення ніяк не залежить від інтонації. До цього можна додати й такі два інші фактори: завжди існують умови для створення нових звукових символів (словотворча функція) на відміну від вигуків та цілком розвинута індивідуальна варіативність ономатопів. Вигуки багато в чому зберегли зв'язок з інстинктивними звуками, їхнє коло досить обмежене. Фонетичні особливості вигуків та звуконаслідувань не тотожні, особливо, як це видно на функціях приголосних та голосних (у вигуках важливішою є роль голосних: голосні в коренях ономатопеїчних слів характеризують звукові явища переважно з тональної точки зору, отже, служать для вираження того чи іншого ступеня інтенсивності сили звукового явища). Існує певна тенденція щодо вживання голосних та приголосних звуків у складі звуконаслідувальних слів української мови. Можна говорити про закріплення за окремими приголосними сили та слабкості, глухоти та дзвінкості звучання. Роль звука у створенні звуконаслідувального ефекту визначається його позицією в слові. Отже, всі фонеми, що входять до складу ономатопеїчних слів, безпосередньо виконують звуконаслідувальну функцію. Лексико-граматичне значення ономатопей часто залежить від якісної характеристики ауслаутних фонем, що вказують на поступовість – миттєвість, тривалість – нетривалість звучання та шумову забарвленість наслідуваного явища. Таким чином, ауслаутний приголосний звуконаслідувальних слів передає миттєвість, нетривалість звучання, і навпаки, довгий ауслаутний голосний відображає його тривалість, поступовість, багаторазовість. Навіть шляхи поповнення не є ідентичні: вигуки поповнюються за рахунок повнозначних частин мови, тобто матеріал беруть з мови, звуконаслідування ж звернуті до денотата, а не до мовної системи. Хоча, безперечно, є й спільне, насамперед те, що ономатопи можуть відбивати мовленнєве використання вигуків.

Якщо порівняти цей висновок з результатами досліджень на матеріалі неіндоєвропейських мов (у збірнику статей за матеріалами міжнародного симпозіуму, присвяченого ідеофонам: Voeltz, F. K. Erhard, and Christa Kilian-Hatz, eds. (2001) Ideophones. John Benjamins Publishing Company, vii+434pp.) [3, с. 434], то виявляється, що в останніх характерною рисою ідеофонів є, зокрема, наявність особливих словотворчих характеристик. Поза тим, можуть виявитися відмінності також і на синтаксичному рівні. Так, у згадуваному збірнику редактори у вступній статті, називаючи типологічні подібності, зафіксовані на матеріалі багатьох мов, стверджують, що звуконаслідування (у висловленні) вводяться, як правило, за допомогою verbum dicendi або підрядного сполучника типу *що, щоб, як.* Проте, як свідчать дослідження, це не є універсалією – наприклад, в українській та російській мовах картина виглядає інакше, оскільки звуконаслідування в них переважно виконують роль присудка, що дає, на наш погляд, додаткові підстави говорити про наявність у цьому пункті типологічно релевантної відмінності.

З усього сказаного можна зробити висновок, що положення про універсальність звуконаслідувальних слів (оскільки вони фіксуються у більшості мов і їхня наявність передбачається в усіх мовах), попри позірну наочність, зовсім не є таким самоочевидним. Самої наявності замало, щоб говорити про ономатопеїчні утворення як про універсальну категорію. У різних мовах вони мають відмінний набір фонетичних, фонологічних, морфологічних, синтаксичних, семантичних і, очевидно, дискурсивних параметрів. Опис цих параметрів є необхідним для визначення їхнього статусу, як вважають сучасні дослідники (див. G. Nilson). Проте типологічні дослідження у цій сфері знаходяться на початковому етапі, тож розв'язання цих проблем ще попереду.

Цікавий момент, на який слід звернути увагу, стосується семантики звуконаслідувань. Йдеться про класифікацію власне за тематичними ознаками, а отже, за зв'язком з певною референційною сферою. Як доводить аналіз проведеного дослідження, картина світу, зафіксована в мові, відрізняється від фізичної реальності, тобто мова фіксує фізичні характеристики світу вибірково. Можна очікувати, що не всі "нелінгвістичні" звуки навколишнього світу відтворюються за допомогою звуконаслідувань, а також, що в різних мовах фіксуватимуться дещо відмінні фрагменти звукової реальності, що відповідало б положенню про неоднакову категоризацію дійсності в різних мовах. Цікаво, на нашу думку, міг би виглядати портрет людини у дзеркалі звуконаслідувальних слів з поширеними групами лексем, що наслідують цмокання, пирхання, кашель, сміх, а також звуки жування та ковтання.

У звуковому вигляді звуконаслідувань знаходить відображення позамовний чинник (зображувана звукова дійсність) і мовні фактори. На перший погляд звуконаслідування з'являються як універсальні слова, однак той самий звук об'єктивної реальності може зображуватися в різних мовах зовсім різними звуками (наприклад, українські, російські качки кричать *кря-кря,* датські – *rap-rap*, французькі – *couin-couin,* а в інших країнах крик качки передається як *gick-gack*, *hap-hap)*. Мотивованість звуконаслідувань таким чином є не абсо-

лютною, не природною, а соціально зумовленою, відносною. Якщо при імітації завдання полягає в точному відтворенні звуків навколишнього світу, то при утворенні звуконаслідувань кожен народ членує світ звуків відповідно до системи фонем своєї мови. З усього сказаного можна зробити висновок, що положення про універсальність звуконаслідувальних слів (оскільки вони фіксуються у більшості мов, і їхня наявність передбачається в усіх мовах), попри позірну наочність, зовсім не є таким самоочевидним. Самої наявності замало, щоб говорити про ономатопеїчні утворення як про універсальну категорію. У різних мовах вони мають відмінний набір фонетичних, фонологічних, морфологічних, синтаксичних, семантичних і, очевидно, дискурсивних параметрів. Опис цих параметрів є необхідним для визначення їхнього статусу, як вважають сучасні дослідники (див. G. Nilson).

Підсумовуючи вище зазначене, не можна не погодитись з думкою Голубовської І.О. про те, “що слухові враження, концептуалізовані різними мовами, відрізняються тим більше, чим далі перебувають одна від одної географічно і культурно досліджувані мови. Віддалені в культурно-мовному відношенні етноси не тільки порізному “чують” голоси тварин, а й виявляють певну вибірковість при їхній сенсорно-рецептивній концептуалізації” [4, с. 41].

Нетотожність звуконаслідувальних моделей у досліджуваних мовах можна пояснити можливістю побудови певної кількості правильних моделей одного явища та різноманітністю засобів і способів моделювання. Відповідно, подібність звуконаслідувальних моделей пояснюється спільністю об`єкта моделювання і стає можливою завдяки послабленню сигніфікативної функції звуків мовлення та збільшенню ролі їх акустичних властивостей в ономатопеїчних словах, завдяки чому в мові можуть існувати декілька звуконаслідувань, що моделюють однакові звучання.

Література:

1. Rubinyi M. Das Problem der Lautnachahmung // Germ.–Rom. Monatssehrift. – 1913. – Bd. 5. – S. 497.

2. Rauhut F. Probleme der Onomatopoie // Volkstum u kultur der Romanen. – 1928. – Bd. – S. 113.

3. Voeltz, F. K. Erhard, and Christa Kilian-Hatz, eds. (2001) Ideophones. John Benjamins Publishing Company, vii+434 pp.

4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовної картини світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.

УДК – 811.134.2

Глущук-Олея Г. І.,
Херсонський державний університет, м. Херсон

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ І МОДАЛЬНІСТІ

У статті описано різні підходи до співвідношення категорії заперечення і модальності через широке коло неоднорідних за смисловим об'ємом явищ на різних рівнях мовної системи, які вони виражають.
Ключові слова: *заперечення, модальність, модальне значення, сфери взаємодії, субкатегорія.*

В статье описываются разные подходы к соотношению категории отрицания и модальности из-за широкого круга неоднородных по смысловому объёму явлений на разных уровнях языковой системы, которые они отображают.
Ключеві слова: *отрицание, модальность, модальное значение, взаимодействие, субкатегория.*

The article focuses on various strategies to correlation of the negation category to modality through the wide range of the various due of the sense phenomena om the different levels of the language system.
Key words: *negation, modality, modal character, spheres of negation, subcategory.*

Багатоаспектність заперечення як мовного явища пояснює складність його відокремлення від інших категорій. Мова йдеться про розрізнення в мовному запереченні понятійної та граматичної сторони та їхній зв'язок, а також про суміжність категорії заперечення із категорією оцінки та, насамперед, модальності.

Саме тому **актуальність** дослідження обраної теми пов'язана з існуючими у мовознавстві різних поглядів та протиріч у трактуванні статусу категорії заперечення та її взаємодії з іншими категоріями.

Метою наукової розвідки є визначення існування взаємозв'язку категорії заперечення і модальності у лінгвістичній літературі.

Предметом є зв'язок категорії заперечення і модальності у мовознавстві.

Модальність належить до таких лінгвістичних явищ, які, незважаючи на велику бібліографію із цього питання, продовжує залишатися дискусійним. Сам термін "модальність" вживається для позначення широкого кола явищ, різнорідних за смисловим об'ємом, граматичними властивостями та ступенями оформлення на різних рівнях мовної структури [14, с. 303]. Питання про межі категорії вирішується дослідниками по-різному. У лінгвістиці виділяють шість типів модальних значень, що мають різні засоби вираження (граматичні, лексичні, інтонаційні): 1) оцінка мовцем змісту висловлення з точки зору реальності / ірреальності; 2) оцінка ситуації у висловленні з погляду її можливості, необхідності або бажаності; 3) оцінка мовцем ступеня упевненості в достовірності висловлення; 4) цільова установка мовця або комунікативна функція висловлення; 5) значення ствердження / заперечення, що відображає наявність або відсутність об'єктивних зв'язків між предметами, ознаками, подіями, про які йдеться у реченні, при цьому другий член опозиції є маркований граматичними, словотвірними та лексичними засобами; 6) емоційна і якісна оцінка змісту висловлення [3, с. 67-68].

Та при будь-якому ставленні до модальності, присутнє співвіднесення з негативністю чи позитивністю висловлення, пов'язаного з позитивною чи заперечною формою судження у рамках негативно-позитивного змісту. Саме цьому дослідниками вирішується питання взаємодії категорії заперечення і категорії модальності. Багато учених уважають, що їхній зв'язок не має однозначного вирішення, зберігаючи свою дискусійність [2, с. 130] через існування різних точок зору, починаючи від доказів семантичного зв'язку цих понять до заперечування існування між ними будь-якого смислового відношення. Це питання, на наш погляд, є особливо важливим, оскільки воно пов'язане з розкриттям сутності категорії заперечення, структури її значення, і ми зупиняємося на трьох основних положеннях.

1. Відсутність зіткнення категорій заперечення і модальності, вони є самостійними категоріями, які не мають точок перетину. Прибічники цієї теорії уважають, що в стверджувальному і заперечному висловленні рівномірно відображаються реальні факти, і обидва твердження можуть однаково диференціюватися за суб'єктивною модальністю; жоден із формально виражених показників заперечення не має ознаки, що характеризують модальні слова, а саме – не виражають точку зору мовця на відношення мовлення до дійсності [5, с. 167-178]. Одним із аргументів проти включення заперечення в ряд модальності є посилання на небезпеку її надмірного розширення [11, с. 10] і на тенденцію уявити модальність як не зовсім визначену категорію, що охоплює різнорідні явища.

2. Ототожнення категорій заперечення і модальності, тобто визнання того, що категорія заперечення не є самостійною,вона нероздільна з модальністю і повністю підкорена ній. Стосовно цієї проблеми В. Г. Адмоні зауважує, що розуміючи під терміном *модальність* здатність оцінки дії, він включає в її систему співвідношення ствердження та заперечення [1, с. 52], зауважуючи, що вони є відповідно сутністю вираження реальності і нереальності зв'язків та явищ дійсності, що виражаються у реченні. Заперечення розглядається не як об'єктивна категорія, яка має визначений онтологічний характер, а як суб'єктивна, оцінна категорія. І. В. Толстой включає заперечення у категорію модальності, базуючись на тому, що воно позначає не тільки відсутність зв'язків між явищами дійсності, але й, порівняно зі стверджувальними за формою висловлюваннями, вносить у речення цілий ряд додаткових (модальних) відтінків, тобто заперечні твердження мають модальні забарвлення оцінного характеру (несхвалення, незадоволення, небажання, посилення або послаблення якості, ознаки в залежності від лексичного наповнення висловлювання) [12]. О. М. Пєшковський відносить категорію заперечення до суб'єктивно-об'єктивних, тобто вона позначає ставлення мовця до відношень між словами й

© Глущук-Олея Г. І., 2013

словосполученнями, що виражають ці уявлення в мові та належать до сфери суб’єктивно-об’єктивної модальності [10, с. 351-352].

В. В. Виноградов, розуміючи під модальністю категорію широкого об’єму, висунув концепцію, згідно якої ствердження і заперечення розглядаються як модальні значення, що передають ставлення мовця до дійсності і те, як він оцінює реальність змісту висловлення [6, с. 266-270].

У концепції В. Г. Гака категорія модусу відображає різні складові акту комунікації і включає, окрім настанови, структури, умови та емотивності відповідність предикації дійсності, що включає ствердження і заперечення [7, с. 19-26]. О. Есперсен розглядає заперечення у суб’єктивно-модальному плані, тобто перед формуванням судження сприйняття об’єктивної дійсності повинно пропускатися через індивідуум; дослідник встановлює відповідність між логічним і граматичним запереченням, з яких останнє має потрійний характер [9, с. 373-374]. Як протичлени опозиції, що формують категорію заперечення, учений виділяє ствердження і сумнів, причому останнє займає проміжне положення [9, с. 373].

Різні типи модальності характеризують висловлення із різних боків і утворюють його комплексну модальну характеристику. Між різними модальними значеннями існують як парадигматичні, так і синтагматичні в’язкі [3, с. 71]. Парадигматичні зв’язки полягають у тому, що різноманітність модальних значень може бути зведена до одного значення, яке у такому випадку розглядається як елементарне, що входить у склад інших модальних значень, котрі трактуються як похідні. У своїй теорії семантичних примітивів А. Вежбицька трактує заперечення як суб’єктивно-вольовий “модальний примітив”, в основі якого полягають значення “хочу” і “не хочу”, і сама авторка уважає їх мимовільними [15, с. 150-164]. Дослідниця співвідносить поняття заперечення із поняттям бажання, доводячи, що вираз “S не є P” близьке за значенням до “Я не хочу стверджувати, що S не є P” [15, с. 211].

3. Категорія заперечення і модальності є самостійними категоріями, але вони мають сфери перетину значень, які вони виражають, і сфери значень, що їх розділяють. Визнається взаємодія цих категорій і, в деяких випадках, спостерігається реалізація цих категорій за рахунок арсеналу засобів один одного, і водночас вони розглядаються як самостійні категорії: обидві виражають оцінку мовця щодо відношення висловлення до дійсності, обидві представлені системою різнорівневих мовних засобів [8, с. 41-42] і мають безпосередній зв’язок [13, с. 3]. Але той факт, що в складі одного речення можуть поєднуватися об’єктивні значення ствердження і заперечення з одного боку, і суб’єктивні модальні значення проблематичної достовірності, з іншого, – свідчить про неоднорідність заперечення і модальності [4, с. 72].

Таким чином, можна зробити **висновок**, що вивчення універсальної категорії заперечення та її суміжності з іншими категоріями, насамперед, в іспаністиці має безсумнівну актуальність, а **перспективою** подальшої наукової розвідки є дослідження способів її реалізації на різних мовної системи.

Література:

1. Адмони В. Г. О модальности предложения // Учёные Записки Ленинград. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена. – Л : Просвещение, 1956. – Т. 21. – С. 45-70.

2. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка: Система отношений и система построений. – Л : Наука, 1973. – 366 с.

3. Бирюлин Л. А., Корди Е. Е. Основные типы модальных значений, выделяемых в лингвистической литературе / Л. А. Бирюлин, Е. Е. Корди // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. А. В. Бондарко / Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин, Е. Е. Корди и др.]. – Л. : Наука, 1990. – С. 67-71.

4. Бондаренко Н. В. Отрицание как логико-грамматическая категория. – М : Наука, 1983. – 212 с.

5. Васильева С. А. Об одной точке зрения по вопросу о смысле отрицания // Труды Воронежского технологического ин-та. Воронеж, I960. – Т.I6. – С. 167-178.

6. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – 560 с.

7. Гак В. Г. О категориях модуса предложения / Владимир Григорьевич Гак // Предложение и текст в семантическом аспекте: межвуз. темат. сборник. – Калинин : Изд-во Калининского ун-та, 1978. – С. 19-26.

8. Журо Е. А. Функционально-семантические аспекты отрицания в английском языке / Е. А. Журо // Межкультурная коммуникация и профессиональное ориентированное обучение иностранным языкам: материалы IV Междунар. науч. конф., 29 октября 2010 г. – Минск : БГУ, 2010. – С. 41-42.

9. Есперсен О. Философия грамматики. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.

10. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М. : Минпроф СССР, 1956. – 512 с.

11. Распопов И. П. Очерки по теории синтаксиса / И. П. Распопов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1973. – 220 с.

12. Толстой И.В. Грамматическое отрицание и его функционирование в простом повествовательном предложении (на материале публицистики): автореф. дис. .на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.01.10 – журналистика. – М., 1972. – 16 с.

13. Ференец С. А. Грамматическая категория отрицания в современном испанском языке : автореф. дис. .на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 – романские языки / С. А. Ференец. – М, 1972. – 21 с.

14. Языкознание. Большой энциклопедический словарь [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

15. Wierzbicka A. Semantic primitives. – Frankfurt : Altenaum (Linguistische Forschungen 22), 1972. – P. 150-212.

УДК 81`42

Гречихіна Н. В.,
Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград

НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИЙ ТЕКСТ ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

У статті розглядається науково-навчальний текст (ННТ) як інтегральне явище шляхом систематизації його сутнісних рис. Автор визначає тематичність, термінологічність та вторинність основними ознаками ННТ, категорії якого виявляють специфіку.

***Ключові слова**: науково-навчальний текст, інтегральний феномен, ознаки науково-навчального тексту, тематичність, термінологічність вторинність.*

В статье рассматривается научно-учебный текст (НУТ) как интегральное явление путем систематизации его сущностных характеристик. Автор выделяет тематичность, терминологичность и вторичность как основные признаки НУТ, текстовые категории которого обладают спецификой.

***Ключевые слова:** научно-учебный текст (НУТ), интегральный феномен, основные признаки научно-учебного текста, тематичность, терминологичность, вторичность.*

The paper focuses on the analysis of academic texts (AT) as an integral phenomenon by way of systematizing their relevant features. The author singles out thematic, and terminological character, and secondary nature as differential features of texts under study.

***Key words**: academic text, integral phenomenon, differential features, thematic, and terminological character, secondary nature.*

Процес глобалізації, який охопив усі аспекти суспільного життя й сферу освіти включно, і як наслідок інтенсивний розвиток міжкультурних освітніх зв'язків, місце науково-навчального тексту (ННТ) у підготовці фахівців в різних галузях, поява нової інтегральної теорії наукового тексту, а також недостатня вивченість типологічних і специфічних характеристик одиниць ННТ в когнітивно-комунікативному, лінгвокультурному, соціолінгвістичному аспектах, – це чинники, які зумовлюють **актуальність** вивчення економічних науково-навчальних текстів на матеріалі близько споріднених і неспоріднених мов.

У зв'язку з тим, що текст вважається вищою одиницею навчання у процесі оволодіння будь-якою професійною системою/ фахом, науково-навчальний текст постійно знаходиться в центрі уваги дослідників з 80-их років минулого століття. В. І. Кодухов обґрунтував окремий розділ лінгвометодичної теорії – навчальну текстологію, яка займається проблемами вивчення тексту в навчальних цілях [4, с. 6]. Незважаючи на чисельні дослідження як тексту взагалі, так і науково-навчального тексту зокрема, на часі існує низка протиріч, притаманних навчальній текстології: між глобальним характером тексту як цілісного явища і "мозаїчним" характером (термін Т. Хомутової) вивчення його окремих одиниць і аспектів, між потребою вивчення усього різноманіття виявів тексту і відсутністю технології інтегрального підходу до його аналізу тощо. Дотепер не отримали вичерпного висвітлення питання організації та одиниць науково-навчального тексту, недостатньо обґрунтовано статус науково-навчальної дефініції як комунікативно-змістової одиниці ННТ, що вербалізує знання, не з'ясовано її специфіку на матеріалі різних мов. Вище зазначене вимагає уточнення концептуальної системи поглядів на науково-навчальний текст як об'єкт лінгвістичних досліджень і розробки аспектів інтегрального аналізу як тексту в цілому, так і його одиниць.

Мета цієї статті полягає в обґрунтуванні науково-навчального тексту як інтегрального явища шляхом систематизації його сутнісних рис з урахуванням даних новітніх наукових досліджень. Комплексне дослідження ННТ вимагає вирішення низки конкретних завдань: визначення підходу до його аналізу, відмежування цього типу тексту від суміжних шляхом виокремлення його диференційних ознак та категорій, уточнення його дефініції, особливостей композиції.

Основою науково-навчального тексту передусім є поняття *текст*. У сучасній науці немає одностайного підходу щодо його визначення. За даними Юрія Сорокіна, відомо близько 250 визначень поняття "текст" [12]. Розбіжності в поглядах дослідників зумовлені складністю системно-структурної та смислової організації об'єкта вивчення, а відтак, деякі вчені особливу увагу приділяють усній формі тексту (О. Біляєв, Р. Будагов, О. Гойхман, І. Зимня); інші розглядають текст як одиницю писемного мовлення (М Бахтін, І. Гальперін, Т. Дрідзе, М. Пентилюк); окремі мовознавці досліджують структуру тексту, зокрема його монологічність (Д. Баранник, І. Білодід, С. Єрмоленко, О. Пономарів); інші акцентують увагу на особливостях діалогічної природи тексту (Л. Виготський, М. Жинкін, Є. Пассов) тощо. Складність тексту як об'єкту дослідження полягає в тому, що він одночасно вміщує мовні, логічні, мовленнєві, мисленнєві, стилістичні, експресивні й інші компоненти [8, с. 3].

Багатовимірність тексту породжує можливість різних підходів до його вивчення. Детальний аналіз наукових парадигм у лінгвістиці див. у Т. Хомутової [16]. Для нашого дослідження важливо те, що сучасний етап розвитку науки характеризується процесом глобалізації, яка неминуче приводить до формування нового інтегрального підходу (Кен Вілбер), що синтезує парадигми наукового пізнання [16, с. 147]. З позицій інтегрального підходу вивчення мови неможливе без одночасного звернення до свідомості, мовної системи, культури та соціуму [там само, с. 147]. Як вважає Т. Хомутова, в основі інтегральної парадигми лежить когнітивно-дискурсивний підхід до мови та мовних об'єктів, який, за визначенням Є. Кубрякової, має на меті комплексне міждисциплінарне дослідження з врахуванням взаємодії різних галузей лінгвістичного знання [6, с. 520]. Когнітивний компонент цього підходу дозволяє аналізувати типи знань/ інформації, котрі вербалізу-

© Гречихіна Н. В., 2013

ються в тексті та ментальні одиниці й структури, що стоять за ними, в той час, як дискурсивний компонент уможливлює виявлення способів представлення інформації адресату з урахуванням прагматичної настанови тексту, інтенцій автора й особливого контексту комунікативної взаємодії [3, с. 18].

На основі тлумачення наукового тексту як інтегрального об’єкту в єдності комунікативної діяльності членів наукової дискурсивної спільноти, що вербалізує знання, спеціальної підмови, професійного соціального простору й національної культури (Т. Хомутова), вважаємо, що науково-навчальний текст як предметно-знакова модель інтегрує чотири аспекти: когнітивний, мовний, соціальний і культурний, одиниці яких функціонують як єдине ціле за допомогою механізмів вербальної комунікативної діяльності в ситуаціях педагогічного дискурсу. В когнітивному аспекті ННТ уособлює фрагмент знання певної предметної галузі; в мовному відношенні ННТ репрезентує певну підмову, яка за допомогою мовних категорій і мовних засобів вербалізує знання, культурні цінності й соціальні дії; культурний аспект ННТ полягає в тому, що текст є фрагментом культури, який об’єктивує ціннісну концептосферу носіїв відповідної культури; в соціальному аспекті ННТ є фрагментом освітнього простору. Ми поділяємо міркування Т. Хомутової, що комунікативна діяльність як об’єктивація мовленнєвої діяльності об’єднує всі чотири аспекти в єдине ціле, вони взаємозумовлені, не існують один без одного і виокремлюються тільки з дослідницькою метою [17, с. 63].

Науково-навчальний текст, разом з текстами посібників, словників, довідників, належить до *науково-навчального підстилю* [7, с. 81-82], який посідає місце між власне науковим і науково-популярним підстилями й характеризується доступністю подавання інформації; меншою строгістю викладу порівняно з власне науковим підстилем; меншою докладністю в посиланнях на джерела; спрощеністю системи доведень; викладом матеріалу згідно з навчальною програмою, що спрямоване на активізацію мислення адресата; поступовим, послідовним уведенням термінологічної лексики; а також меншим використанням елементів художнього мовлення – епітетів, метафор, порівнянь, на відміну від науково-популярного підстилю [19, с. 9].

На основі загальних дефініцій тексту визначимо науково-навчальний текст як писемний або усний продукт науково-навчального стилю, що містить пізнавальну наукову інформацію загальнонаукового та фахового характеру. ННТ має на меті представлення наукового знання з певної теми в доступній для тих, хто вчиться формі [15, с. 16], з позиції номінації того або іншого поняття засобами термінів, які виражають наукове знання [3, с. 16]. З цього випливає, що *тематичність* (наукове знання з певної теми), *термінологічність*(засобами термінів), *вторинність* (у доступній формі) виступають основними диференційними ознаками ННТ, що відрізняють його, наприклад, від наукового тексту, який є первинним.

Тематично-фахова класифікація науково-навчальних текстів збігається з поділом галузей знань та напрямів підготовки фахівців. Пояснимо це на прикладі економіки та підприємництва як галузі знань (код 0305), котра охоплює такі напрями підготовки: економічна теорія (код напряму: 030501), економічна кібернетика (030502), міжнародна економіка (6.030503), економіка підприємств (6.030504), маркетинг (6.030507), фінанси і кредит (6.030508), облік і аудит (6.030509) [10]. Відтак, науково-навчальними текстами з економіки вважатимуться тексти підручників і посібників із зазначених напрямів.

У зв’язку з тим, що в ННТ знання, що презентуються, мають бути особливо чітко структурованими і спеціально розраховані для якомога простішого оволодіння ними, особливо значущою ознакою такого тексту є наявність в ньому сітки ключових термінів/ключових понять та їхніх дефініцій [3, с. 25]. Розкриваючи зміст цих понять, дефініції співвідносяться з різними форматами знань (концептами, пропозиціями, фреймами) і виступають в наукових текстах як певні когнітивні одиниці, яким властива власна концептуальна структура. Опис процесу вилучення інформації із дефініції потребує не тільки аналізу лексичного значення терміна – імені поняття, а й концептуальної структури самої дефініції [3, с. 25].

Окрім тематичності й термінологічності, А. Р. Габідуліна виокремлює такі диференційні ознаки ННТ: – вторинність, тобто адаптованість, спрощення тексту “науки” у процесі переходу до тексту навчання з метою його розуміння й залежно від адресата; – відповідність логіці програми навчання, яка, у свою чергу, відповідає логіці дисципліни, що викладається; – послідовне розгортання контексту від відомого до невідомого (нового), від простого до складного, від часткового до загального; – полікодовість ННТ, в якому крім вербальних знаків (морфем, слів, речень) використовуються піктографічні зображення, шрифтове виділення, зміна кольору тощо [1, с. 13].

Науково-навчальному тексту як відносно завершеному, комунікативному вербальному акту в писемній формі властива зовнішня (формальна) і внутрішня (семантична, прагматична) будова, що об’єктивується шляхом цілісності (когерентності), логічної послідовності і зв’язності (когезії) його частин [9, с. 8]. Формальна організація – синтактика, охоплює граматичні відношення між знаками, їхнє поєднання, комбінаторику, а внутрішня (глибинна) структура ґрунтується на семантиці мовних одиниць, яка встановлює відношення мовних знаків до об’єктивної дійсності, їхнє значення, зміст, смисл і інформацію різних одиниць тексту – висловлення (реалізованого речення), і надфразної єдності (низки висловлень, об’єднаних семантично й стилістично в один фрагмент) [там само, с.13]. На композиційному рівні в ННТ функціонують одиниці іншого плану – параграфи, глави, розділи, підрозділи тощо.

Класичні текстові категорії: інформативність, інтегративність і завершеність, зв’язність, цілісність, членимість та ієрархічність будови, ретроспекція та проспекція, пресупозиція, описані в лінгвістичниій літературі (І. Гальперін, О. Москальська, Є. Чернявська та інш.), набувають специфіки в ННТ. Найважливішими його категоріями вважаються інформативність, оцінність, інтертекстуальність, зв’язність і членованість [1, с. 13].

Категорія інформативності, яка, за І. Гальперіним [2], є найрелевантнішою категорією тексту, в ННТ відображає здатність таких текстів адекватно донести до учнів певну “порцію” знань (онтологічний аспект), сформувати вміння та навички з теми, яка вивчається (гносеологічний аспект), адаптувати текст до мінливих

умов комунікативної ситуації (прагматичний аспект) [1, с. 23]. Для формування розуміння ННТ найбільш значущі – змістово-фактуальна й змістово-концептуальна типи інформації, оскільки саме вони забезпечують смислову цілісність тексту, а їхнє встановлення й аналіз сприяють осмисленню тексту.

Змістово-фактуальна інформація завжди представлена в науково-навчальному тексті експліцитно [1, с. 23]. Роль "фокусів", позначаючи ті ділянки тексту, на яких відбувається "згущення", найбільша концентрація фактуальної інформації, відіграють терміни як імена наукових концептів [3, с. 197]. Ми вважаємо спостереження, що "терміни як основні одиниці смислу пронизують і лексично "цементують" науковий текст" [11, с. 171] справедливим також і для науково-навчального тексту. Як вважає В. Д. Табанакова, терміни позначають наукові поняття і в сукупності утворюють терміносистему, яка представляє "структуроване наукове знання" [14, с. 33].

Категорія оцінки як способу встановлення значущості будь-чого для суб'єкта, який діє, і суб'єкта, котрий пізнає, представлена автором ННТ як оцінка необхідності матеріалу, що вивчається [1, с. 23]. Автор визначає ступінь важливості інформації та організовує ННТ в ієрархічну структуру, де значуща інформація – правило, дефініція, опис-характеристика явищ, маркується, зазвичай, виділенням за допомогою вербальних засобів, переважно граматичних (видільних та обмежувальних часток, градаційних, приєднувальних, зіставних сполучників, обмежувально-видільних прийменників, вставних слів) і невербальних засобів (напівжирного шрифту, кольору, рамок, іконічних знаків тощо) [1, с. 24; 19, с. 11].

Інтертекстуальні зв'язки в ННТ поєднують дві картини світу – попереднє (колишнє, старе) розуміння будь-якого явища та його теперішнє (нове) розуміння [1, с. 24]. Засобом реалізації інтертекстуальних зв'язків, як правило, є термін. Засобами вираження інтертекстуальності є цитата, алюзія (у вигляді фрагмента таблиці або опорного конспекту, елементів орфограми, пунктограми тощо) або текстовий парафраз – відтворення змісту "чужого" тексту словами автора, який сприймає текст [там само, с. 24].

Зв'язність в ННТ реалізується, перш за все, предметно-смисловою та логічною зв'язністю [1, с. 27]; предметно-смислова зв'язність ННТ полягає в його здатності утримувати референт (предмет знання) у фокусі уваги адресата, з цією метою такі тексти включають повторювані елементи різних рівнів складності [там само]. Логічність як одна з основних рис ННТ полягає в дозуванні інформації та послідовності її представлення в тексті. Логічність викладу забезпечують метамовленнєві засоби композиційно-структурного зв'язку.

Зв'язність ННТ забезпечується низкою мовних одиниць різних рівнів, які структуровані таким чином: *синтаксичні ресурси, лексико-семантичні ресурси, графостилістичні ресурси* [19, с. 12-13]. При цьому *синтаксичні засоби* охоплюють: речення різної комунікативної спрямованості та синтаксичної структури; визначений автором порядок слів у реченні; однорідні, відокремлені члени речення; вставні та вставлені конструкції; явища синтаксичної анафори та катафори; абзацне членування тощо. *Лексико-семантичні засоби* ННТ вміщують: використання термінів, дефініцій; інтертекстуальні засоби, авторська суб'єктивна оцінка; покликання; наведення прикладів; привернення уваги адресата до результатів досліджень; інформування про хід викладу матеріалу; формулювання висновків тощо [там само, с. 12]. *Графостилістичні засоби* ННТ охоплюють: виділення елементів ННТ за допомогою напівжирного шрифту, курсиву, підкреслення, рамки, величини літер; інтервал; субтекст іншої знакової системи; колір тексту; квадратні чи кутові дужки; примітки; поділ тексту на частини, розділи, підрозділи, пункти, підпункти, параграфи тощо [там само, с. 11].

За допомогою цих засобів автор ННТ показує хід міркувань, коментує власне висловлення, аргументує думку шляхом апелювання до визнаного авторитету, виражає суб'єктивно-оцінне ставлення до повідомлюваного, формулює найважливіші висновки, крім того, ці засоби впорядковують композиційно-синтаксичну структуру тексту [19, с. 13-14].

Категорія зв'язності корелює з категорією членованості (дискретності) ННТ [1, с. 28]. Засобом формального членування постають розділи та параграфи, а в ролі композиційно-змістових частин – функціонально-смислові блоки (ФСМ) як ієрархія текстем: блок актуалізації опорних знань; викладу нової інформації; закріплення та систематизації знань, за допомогою яких в ННТ експлікується поступовість процесу оволодіння знаннями й формується його поверхнєва смислова структура.

Композиція ННТ, як і будь-якого іншого виду наукового тексту, тлумачиться як побудова його змісту за певною схемою, зумовленою мовленнєво-мисленнєвими законами наукової діяльності та комунікативною настановою його автора [18]. Властива для наукової сфери комунікації раціонально-логічна структура зумовила особливості композиції ННТ – логічно впорядкований лінійний виклад [5], який встановлює безпосередні відношення між тезою та ілюстрацією; так будуються визначення поняття, формулювання правила, розповідь на науково-навчальну тему. Специфічний композиційний блок ННТ утворює дефініція та її коментар [13, с. 100], при цьому дефініції властиві більш менш стабільні синтаксична будова й лексичний склад [там само, с. 100]. Саме такий композиційний блок вважається стилетвірною рисою ННТ.

Отже, науково-навчальний текст є писемним або усним продуктом науково-навчального підстилю, що містить пізнавальну наукову інформацію загальнонаукового й фахового характеру. Мета науково-навчального тексту – представлення наукового знання з певної теми в доступній формі, зумовлює його специфічні ознаки: тематичність, термінологічність, вторинність. Найважливішими його категоріями доцільно вважати інформативність, оцінність, інтертекстуальність, зв'язність і членованість (дискретність). Для ННТ притаманний тісний зв'язок композиційного членування зі змістом: композиційна послідовність компонентів змісту, серед яких найважливішим є блок "дефініція та її коментар", виділяє, підкреслює найбільш значущу інформацію для усвідомлення комунікативної настанови цього типу тексту. Технологія інтегрального аналізу дозволяє представити смислову структуру науково-навчального тексту у вигляді моделі, яка може одночасно характеризуватись в когнітивному, мовному, культурному й соціальному аспектах.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні специфіки дефініції та її коментарю як специфічної риси композиції науково-навчальних текстів.

Література:

1. Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикладі шкільного предмета “російська мова”): автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / А. Р. Габідулліна; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2010. – 40 с.

2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 137 с.

3. Дроздова Т. В. Научный текст и проблемы его понимания (на материале анлоязычных научных экономических текстов): дис. на соискание ученой степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка, 10.02.04 – германские языки / Т. В. Дроздова. – М., 2003. – 390 с.

4. Кодухов В. И. Некоторые проблемы учебной текстологии: (комментирование художественного текста) // Русский язык для студентов-иностранцев. – № 25. – М. : Русский язык, 1988. – С. 4-13.

5. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи. / Кожин А. Н., Крылова О. А., Одинцов В. В. – М. : Высшая школа, 1982. – 223 с.

6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

7. Лейчик В. М. Особенности функционирования терминов в тексте / В. М. Лейчик // Филологические науки. – 1990. – № 3. – С. 80-87.

8. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация. /Анатолий Иванович Новиков. – М. : Наука, 1983. – 213 с.

9. Панина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – Изд. 2-е / Аза Феодосьевна Панина. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 368 с.

10. Постанова Кабінету Міністрів України Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра від 13 грудня 2006 року, № 1719. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF

11. Серебрякова Л. А. Термины как конструктивные и смысловые компоненты высказывания (в сравнении с нетерминами) / Л. А. Серебрякова // Термины в языке и речи. – Горький: Изд-во ГГУ им. Н.И. Лобачевского, 1984. – С. 47-54.

12. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста. /Юрий Александрович Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 168 с.

13. Стилистика и литературное редактирование : [Учеб. для вузов по гуманитар. специальностям / В. И. Максимов, Ю. А. Бельчиков, А. В. Голубева и др.]; Под ред.: В. И. Максимов. – М. : Гардарики, 2004. – 651 с.

14. Табанакова В. Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях: Дис. ... докт. филол. наук . – Тюмень, 2001. – 287 с.

15. Федюченко Л. Г. Терминологическое поле в когнитивной структуре учебного научного текста: Автореф. дис. ... канд. филол. : 10.02.21 / Федюченко Лариса Григорьевна. – Тюмень, 2004. – 23 с.

16. Хомутова Т. Н. Научные парадигмы в лингвистике. /Т. Н. Хомутова //Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 35 (173).Филология. Искусствоведение. – Вып. 37. – С. 142-151.

17. Хомутова Т. Н. Научный текст: единицы интегральной модели / Т. Н. Хомутова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия “Лингвистика”. – 2010. – Вып. 10. – № 1 (177). – С. 60-66.

18. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста: учебное пособие для вузов / В.Е. Чернявская. – 5-е изд. – М. : КомКнига, 2009. – 128 с.

19. Шабуніна В. В. Засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів технічної галузі в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / В. В. Шабуніна ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2010. – 20 с.

УДК 811.111'367'44

Гриня Н.О.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ТИПОЛОГІЧНІ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТРАСТУ В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена типологічним та класифікаційним особливостям контрасту в сучасному художньому дискурсі. На матеріалі англомовних джерел проаналізовано структурні типи контрасту. З'ясовано його семантичну та стилістичну роль у літературному тексті.

Ключові слова: *контраст, структурні типи контрасту, контекст контрасту, літературний текст.*

Статья рассматривает типологические и классификационные особенности контраста в современном художественном дискурсе. На материале англоязычных источников проанализировано структурные типи контраста. Установлено его семантическая и стилистическая роль в литературном тексте.

Ключевые слова: *контраст, структурные типи контраста, контекст контраста, литературный текст.*

The article focuses on typological and classificational peculiarities of the contrast in the modern discourse. The author reveals structural types of contrast on the basis of English sources and analyses the semantic and stylystic role of contrast in literary text.

Key words: *contrast, structural types of contrast, context of contrast, literary text.*

Завдання статті – дослідити феномен контрасту, його типологічні та класифікаційні особливості у художньому дискурсі. Контраст розглядаємо як сукупність характерних зв'язків і співвідношень лінгвістичних одиниць різних рівнів, які концентруються на протиріччях та конфліктах. Розв'язання поставленого завдання потребує проведення контекстологічного аналізу художнього тексту та визначення поняття контрасту. Матеріалом дослідження є романи С. Кінселли "Can you keep a secret?", П. Зюскінда "Perfume. The story of a murderer" та А. Баєтт "The Virgin in the Garden."

Особливий тип контексту, в якому актуалізується контраст, отримав у літературі визначення "контекст контрасту" [2, с. 12]. Контраст в художньому тексті охоплює різні рівні його структури – фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний, які впорядковують та організовують текст. Суттєву роль у створенні головної семантичної опозиції художнього тексту відіграють протиставлення лексичних елементів, бо саме лексичний рівень "є тим основним горизонтом, на якому будується семантика тексту" [6, с. 267].

Необхідно додати, що змістові межі контрасту рухливі: словосполучення – речення – надфразової єдності – текст. Чітко позначених меж між лінгвістичним і стилістичним контекстом досі не виявлено – що свідчить про актуальність та новизну дослідження. Зазначені види контексту знаходяться у тісній взаємодії і співвідносяться як частина з цілим: лінгвістичний контекст, є двочленним поєднанням контактно або дистантно розташованих лексичних одиниць з взаємопротилежним значенням що звужує значення того чи іншого мовного елементу. Стилістичний контекст контрасту охоплює кілька мовних рівнів, створює ієрархію форм і смислів через домінувальну роль контрастної семантики, впорядковує і організовує текст [3, с. 270].

Необхідно відзначити, що контраст також може бути виявлений у сюжеті, в образній системі та символіці художнього тексту. Сюжетні контрасти традиційно грунтуються на протиставленні, скажімо: *любові і ненависті, життя і смерті* і, в кінцевому підсумку, зводяться до проблеми протистояння *добра і зла*.

Серед дослідників контрасту належить назвати Г. В. Андрєєву, О. П. Мартинову, які виокремлюють різні структурні, семантичні та композиційні типи контрасту.

Мета статті полягає також у здійсненні семантичного аналізу структурного типу контрасту, який буде детально розглянутий нижче.

Структурні типи контрасту можуть бути виражені як морфологічно так і синтаксично. Морфологічна класифікація контрасту визначається лексико-граматичною приналежністю слів, тобто тут можемо говорити про субстантивний, дієслівний, ад'єктивний і адвербіальний типи контрасту. Так, О. П. Мартинова виокремлює низку структурних моделей контрасту на основі аналізу їх композиційної структури і морфологічного вираження. Дослідниця зазначає, що всі одиниці розглянутих морфологічних типів можуть вступати в контактні або дистантні синтагматичні відносини в різних синтаксичних моделях з сполучниковим і безсполучниковим зв'язком [7, с. 45-97].

Синтаксично контраст реалізується в таких структурних моделях: просте речення, просте поширене речення, безсполучникове речення, складнопідрядне і складносурядне речення з розділовими та заперечними сполучниками, а також в реченнях з альтернативним зв'язком та зв'язком уступки [7, с. 45-97].

Із наведеною класифікацією тісно пов'язане актуальне членування речення. Згідно теорії диктемної побудови тексту М. Я. Блоха, актуальне членування, в якому виокремлюються тема і рема повідомлення, завжди побудоване на певному протиставленні чи контрапозиції, яке у щоденній мові залишається імпліцитним [4, с. 240].

Зазначимо, що існує структурна типологізація контрасту відповідно до особливостей його реалізації на різних рівнях тексту. На морфологічному рівні контраст може бути виражений, як згадувалося вище, різними частинами мови. До числа одиниць, здатних виражати контраст і взаємодіяти в контексті речення, можуть належати іменники для прикладу: *"baby : adult", "life: death"*, прикметники *"young : old"*, дієслова *"to die: to be born"*, прислівники *"inside: outside"*, прийменники "in: out", числівники *"the first: the second"* тощо.

На наше переконання контраст на лексичному рівні відіграє ключову роль у створенні головної семантичної опозиції художнього тексту і реалізується за допомогою антонімів або, з більш широким підходом,

© Гриня Н.О., 2013

“контрастоспроможних одиниць”, “контрастних асоціатів” [2, с. 12-16]. На синтаксичному рівні контраст, за спостереженнями дослідників, забезпечується формами транспозиції, або переосмисленням, під якими розуміємо випадки вживання синтаксичних структур у невластивих їм денотативних значеннях та додатковими конотаціями [3, с. 219]. Прикладами зазначеного можуть служити окличні за формою і розповідні за змістом речення, або питальні за формою і окличні за змістом речення:

(1) Different directions?

Is that what he’s been talking about all this time?

My stomach gives an anxious lurch.

He can’t be–

Is he trying to pull out of the deal? [12, с. 14].

(2) ’Wait!’ I hear myself say. ’Just … wait a moment! I have a few points to make.’

What am I talking about? *I have no points to make.*’ [12, с. 15].

У наведеному прикладі транспозиція питання у вигук експлікує обурення героїні: *“Це все про що він говорив весь цей час? Не може бути!”, “Невже він намагається відмовитись від укладення договору?”* Аналогічне спостерігаємо у другому прикладі, де героїня заперечує сама себе: *“Про що я говорю?”*

Реалізації контрасту на синтаксичному рівні тексту сприяють також інверсія, паралельні конструкції, повтори з антонімічним підсиленням, полісіндетон, заперечення, асіндетон, парцеляція тощо. Для прикладу:

(3) ***Within two years****, the annuity was no longer worth enough to pay for her firewood. …* ***And once again*** *she received in return only these stupid slips of paper,* ***and once again within two years*** *they were* ***as good as worthless****, … she had lost her entire fortune, scraped together from almost a century of hard work, and was living in a tiny furnished room in the rue des Coquilles.* ***And only then****-ten, twenty years too late-****did death arrive****, in the form of a protracted bout with a cancer that grabbed* [11, p. 31].

В аналізованому прикладі з метою емфази (підсилення) простежуються повтори (*within two years, and once again*). Також ідея контрасту передана за допомогою інверсії (*And only then – … –* ***did*** *death arrive*), яка теж підсилює драматизм висловлювання автором та надає додаткову виразність і багатозначність, реалізовуючи принцип “обманутого очікування”.

Можемо стверджувати, що протиставлення одиниць лексичного та синтаксичного рівнів між собою є одновимірним і становить лінгвістичний контекст контрасту. Окрім однорівневої опозиції, засоби передачі контрасту в тексті можуть створювати багатовимірну опозицію різнорівневих мовностилістичних засобів або стилістичний контекст контрасту. Ці два типи змісту контрасту знаходяться у тісній взаємодії і співвідносяться як частина з цілим: тобто, якщо лінгвістичний контекст звужує значення того чи іншого мовного елемента, то стилістичний навпаки розширює його [7, с. 189; 5, с. 159]. Фактично, стилістичний контекст є фоном, на основі якого за контрастом виникає експресивність стилістичного прийому.

Розглядаючи синтагматичні умови функціонування одиниць контрасту, вчені виокремлюють контраст на рівні словосполучення, речення, надфразової єдності [2, с. 89-134].

Так, Е. В. Сєдих справедливо зазначає, що контраст часто не обмежується лише текстом, а виходить за його межі. Сукупність всіх позатекстових чинників, які приймають участь у породженні контрасту в тексті, складають “екстратекстовой контекст контрасту” [8, с. 11].

Отже, можемо підсумувати, що феномен контрасту є частотним у тексті, він пронизує усі його рівні, містить у собі структурно-семантичний та текстотвірний потенціал, забезпечує структурно-смислову єдність текстового простору, а отже, виступає в якості своєрідного семантико-стилістичного стрижня художнього твору.

Література:

1. Аврасин В. М. Контраст в тексте: сущность и основы типологии // Структура языкового сознания: Сб. статей. – М. : Наука, 1990.

2. Андреева Г. В. Языковое выражение контраста и его стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1984.

3. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. статей. – СПб. : Изд-во С.-Пб университета, 1999. – 444 с.

4. Блох М. Я., Мартынова О. П. Контраст как выразительное противопоставление в художественном отображении мира // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики: Сб. науч. тр. Выпуск 7. – Прометей МПГУ, 2008. – С. 5-12.

5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.

6. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – СПб. : Искусство-СПБ, 1999.

7. Мартынова О. П. Контраст как семантико-функциональная основа художественного текста (на примере текста англоязычного короткого рассказа): Дис. ... канд. филол. наук. – М., 2006.

8. Седых Э. В. Контраст в поэзии как один из типов выдвижения (на примере циклов стихотворений “Песни Неведения” и “Песни Познания” Уильяма Блейка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – СПб, 1997.

9. Торосян М. С. Феномен контраста в аспекте концептуальной организации художественного текста: На материале языка послевоенной прозы: Дис. ... канд. филол. наук. – Ставрополь, 2005.

10. Byatt A. S. “The Virgin in the Garden.” – Vintage Book, 1992. – 492 p.

11. Suskind Patrick “Perfume. The story of a murderer.” – Penguin books, 1987. – 263 p.

12. Kinsella Sophie “Can you keep a secret?” – Black Swan, 2003. – 364 p.

УДК 81'42:004.738.5

Гудзь Н. О.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС: СТРУКТУРНА СПЕЦИФІКА ТА КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ

У статті розглядаються структурні особливості Інтернет-дискурсу, в основі яких лежить гіпертекстуальність; звертається увага на його гетерогенність, а базовою конститутивною ознакою визначається електронно-опосередкований канал спілкування.

Ключові слова: *Інтернет-дискурс, гіпертекст, структура, гетерогенність, конститутивні ознаки.*

В статье рассматриваются структурные особенности Интернет-дискурса, в основе которых лежит гипертекстуальность; обращается внимание на его гетерогенность, а базовым конститутивным признаком определяется электронно-опосредованный канал общения.

Ключевые слова: *Интернет-дискурс, гипертекст, структура, гетерогенность, конститутивные признаки.*

The article focuses on the structural peculiarities of the Internet Discourse conditioned by hypertext. It highlights the Internet Discourse heterogeneity recognizing computer-mediated channel of communication as its core feature.

Keywords: *Internet Discourse, hypertext, structure, heterogeneity, core features.*

Феномен Інтернету породив не лише нове комунікативне середовище, але й став об'єктом численних наукових розвідок, в тому числі й лінгвістичних. У зв'язку зі стрімким розвитком комп'ютерних технологій, актуальним в системі гуманітарних знань стає виділення та вивчення Інтернет-дискурсу та виокремлення нового напряму лінгвістичних досліджень – Інтернет-лінгвістики.

Так, в сучасних лінгвістичних студіях існують ґрунтовні дослідження присвячені окремим жанрам Інтернет-дискурсу: форумам (Н. Г. Лукашенко), комп'ютерним конференціям (О. М. Галичкіна), Інтернет-новинам (Н. В. Коломієць), блогам (Т. М. Гермашова, К. В. Лазуткіна), Інтернет-щоденникам (С. В. Заборовська). Студіюються лінгвокультурологічні (О. В. Лутовинова) та гендерні особливості (А. Н. Гайфулліна, О. І. Горошко, Л. Ф. Компанцева) Інтернет-дискурсу. Значну увагу приділено дослідженню Інтернет-дискурсу з позицій когнітивно-перекладацького, зіставного та когнітивно-прагматичного підходів (В. Г. Згурська, Л. Л. Славова, Л. Ф. Компанцева). В низці досліджень концептуально осмислюються такі засадничі поняття Інтернет-комунікації, як гіпертекст (О. М. Галичкіна, Р. Доукінс, М. В. Розін, Дж. Нельсон).

Отже, можна стверджувати, що у філологічних студіях початку XXI ст. створено відповідні теоретичні засади та накопичено емпіричний матеріал для вивчення віртуальної комунікації, що створюється в мережі Інтернет. Однак, серед проблем, пов'язаних з Інтернет-дискурсом, уважного ставлення дослідників потребує питання його структури та характерних рис, що вирізняють його з поміж усіх інших типів дискурсу, оскільки Інтернет-дискурс є надзвичайно неоднорідним.

Мета даної статті – виявити структурну специфіку та описати конститутивні ознаки Інтернет-дискурсу.

Під *структурою* ми розуміємо чітко організовану ієрархічну систему, навігація між частинами якої забезпечується шляхом переходу від нижчих до вищих одиниць і навпаки.

Основними вимогами до організації побудови інформації в рамках Інтернет-дискурсу є чіткість розподілу текстового поля на певні сегменти та забезпечення внутрішніх зв'язків між ними [2, с. 10].

Як зазначає Н. Г. Лукашенко, структурна організація Інтернет-дискурсу визначається **гіпертекстом**, що є різновидом текстового документа, окремі частини якого зв'язуються за допомогою гіперпосилань. Гіперпосилання і тексти повідомлень як структурні елементи гіпертексту набувають мовного представлення у вигляді електронного документа. **Гіперпосилання** Інтернет-дискурсу являють собою перелік або список ключових слів чи словосполучень; підкреслене та виділене кольором ключове слово (словосполучення). Основною функцією гіперпосилання є забезпечення можливості навігації по електронному тексту [10, с. 8].

Поняття гіпертексту виникло відносно недавно у зв'язку з вивченням електронних текстів. Термін "гіпертекст" вперше використав відомий американський соціолог, філософ, піонер інформаційних технологій Т. Нельсон в 60-х рр. XX ст. для позначення текстів, що мають електронну форму, як радикально новий спосіб інформаційної технології і новий метод публікації; для "текста ветвящегося или выполняющего действия по запросу" [4, с. 47].

Однак, як зауважує Л. Ю. Іванов, гіпертексти як явище існували задовго до початку епохи Інтернету. Типовим гіпертекстом домережевого часу є сукупність текстів Святого Письма. Їх можна читати не тільки лінійно, але і нелінійно, слідуючи експліцитно вказаному у багатьох виданнях книг Старого і Нового Завіту порядку асоціативних посилань і паралельних місць, тобто гіпертекстуально [6].

Oxford Advanced Learner's Dictionary визначає гіпертекст як "text stored in a computer system that contains links that allow the user to move from one piece of text or document to another" [12, с. 766], тобто збережений на комп'ютері текст, що містить посилання і дозволяє користувачеві переходити від однієї частини тексту чи документа до іншої.

О. М. Галичкіна, проаналізувавши численні підходи до поняття "гіпертекст" трактує його як текст і систему команд або доповнень до нього, які дозволяють здійснювати ряд операцій: видаляти, виділяти і т.д. Гіпертекст включає допоміжний інструментарій, що надає можливість прискорити отримання потрібної інформації. Маються на увазі графічні засоби виділення інформації (параграфеміка) у вигляді шрифтів різного типу, супроводжуючі знаки, в тому числі ідеограми, полімодальні рубрики – фрагменти мелодії, відеокліпу, динамічного образу [4, с. 48-49].

© Гудзь Н. О., 2013

Важко не погодитись з Н. В. Коломієць, яка визначає гіпертекст як нову форму тексту, що характеризується нелінійністю, незавершеністю, децентралізацією, множинністю авторства та введенням стосунків “автор-читач-співавтор” [8]. Адже, гіпертекст представлений набором текстів, що містять вузли переходу між ними, які дозволяють обирати повідомлення, що читаються або послідовність читання даного повідомлення. Загальновідомим і яскраво вираженим прикладом гіпертексту служать веб-сторінки – документи HTML (мова розмітки гіпертексту), розміщені в електронній Мережі [9].

Гіпертексти, “технічно” з’єднані один з одним апаратом посилань, слід відрізняти від тематично і організаційно (але не “технічно”) об’єднаної послідовності текстів, наприклад сукупності реплік всіх учасників будь-якої дискусійної групи.

У гіпертексті на зміну двомірному поєднанню горизонтального і вертикального контекстів приходить контекстуальна трьох-і навіть n-мірність. Кожне посилання являє собою вектор-покажчик на інший текст, який, у свою чергу, або задає (n-1)-мірність, маючи вихід на інші тексти (тобто з’єднується з числом n текстів мінус один вихідний текст), або є двомірним, володіючи лише горизонтальним і вертикальним контекстами (має вхід, але не має виходу на інші тексти) [6].

Структурними одиницями гіпертексту виступають вузли та зв’язки. Вузол є основним носієм семантичної інформації і представляє окремий завершений блок гіпертексту, в якому комбінується інформація різних знакових систем: тексти, графіка, зображення, анімація, музичні та відео фрагменти. Зв’язки використовуються для поєднання вузлів між собою, виведення на екран змісту вузла, виступають засобом когезії гіпертексту [8].

Глобальна зв’язність Інтернет-дискурсу характеризує його в цілому. Макроодиницею дослідження Інтернет-дискурсу вважають сайт, єдність якого як дискурсивної одиниці забезпечується наявністю таких складових: адресант, адресат, зміст, що відповідає призначенню сайту, мета його створення тощо. Одиницею нижчого рівня є окрема сторінка, що далі поділяється на сторінки ще нижчого рівня, а структура має радіально-ланцюжковий характер [3, с. 17-18].

Однак, така структура не є прийнятною для електронної пошти, чатів, віртуальних світів, електронних дошок оголошень тощо, оскільки їх будова є досить специфічною і принципово відрізняється від описаної вище. Так, наприклад, в електронній пошті присутні такі структурні елементи як *заголовок*, *(header)* до якого входять: 1) електронна адреса, на яку відправляється лист; 2) електронна адреса, з якої відправляється лист; 3) тема листа; 4) дата і час, що вставляється автоматично; і саме *повідомлення (body or message)*, що включає привітання, текст повідомлення та підпис, при чому деякі елементи можуть бути відсутніми [11, с. 95-105]. Структура електронних дошок оголошень характеризується наявністю таких компонентів: 1) тема (Topic); 2) останнє повідомлення (Last Post); 3) ім’я автора останнього повідомлення (Last Poster); 4) кількість сторінок (Pages); 5) кількість повідомлень з даної теми (Posts).

Зважаючи на гетерогенність Інтернет-дискурсу, проблема виокремлення універсальних принципів його структурування залишається відкритою.

Конститутивні ознаки дискурсу включають учасників, умови, організацію, способи і матеріал спілкування, тобто людей, що розглядаються з позицій спілкування в їх статусно-рольових та ситуативно-комунікативних амплуа; сферу спілкування та комунікативне середовище; мотиви, цілі, стратегії, розгортання і членування спілкування; канал, режим, тональність, стиль і жанр спілкування; знакове тіло спілкування, інакше кажучи, тексти з невербальними включеннями [7, с. 261].

Інтернет-дискурсу як виду комунікації притаманні риси, що вирізняють його з поміж усіх інших видів дискурсу. До таких конститутивних ознак, слідом за О. М. Галичкіною, відносимо: 1) електронний сигнал як канал спілкування; 2) віртуальність; 3) дистантність, тобто віддаленість в просторі і в часі; 4) опосередкованість технічними засобами; 5) високий ступінь проникності, оскільки слухачем, співучасником або учасником Інтернет-дискурсу може стати будь-яка людина; 6) наявність гіпертексту; 7) креолізованість, тобто присутність в текстах буквених, образно-зорових та образно-слухових компонентів (картинки, аудіо- та відеовставки); 8) переважно статусну рівноправність учасників; 9) передачу емоцій, міміки, почуттів за допомогою “смайликів”; 10) комбінацію різних типів дискурсу; 11) специфічну етику [4; 6, с. 50-57].

Дещо іншої позиції дотримується Л. М. Гриценко, яка виділяє конститутивні ознаки Інтернет-дискурсу через такі дискурсивні параметри: канал зв’язку, комунікативна ціль, тип комунікантів, хронотоп, жанрова організація дискурсу, дискурсивна картина світу та мовне втілення. До комунікативних цілей дослідниця відносить пошук, передачу, обговорення та зберігання інформації, а також спілкування та розваги. Оскільки спілкування в Інтернет-дискурсі стирає соціальні, гендерні, вікові та інші ознаки, то комуніканти є статусно рівноправними. Що стосується хронотопу, то Л. М. Гриценко наголошує на тому, що він амбівалентний за своєю природою – комуніканти перебувають одночасно в кількох локально-часових позиціях: віртуальній, умовній і реальній. Говорячи про жанрову організацію, вчена підкреслює, що Інтернет-дискурс стає жанропороджуючою сферою, що не тільки запозичує існуючі, але й сприяє появі нових жанрів, а аналіз жанрів лежить в основі дослідження картини світу. Під мовним втіленням Інтернет-дискурсу розуміється інтеграція в його межах усного і писемного мовлення [5, с. 17-20] і виникнення нової форми мовної взаємодії – усно-писемного дискурсу [1, с. 15].

Отже, структура Інтернет-дискурсу зумовлена його жанровою специфікою та характеризується гетерогенністю, а базовою конститутивною ознакою, з якої витікають всі інші, є електронно-опосередкований канал комунікації.

Безумовно, що своєрідність Інтернет-дискурсу проявляється не лише в його структурі та специфічних рисах, але й на різних рівнях мовної системи. Тому перспективними є дослідження лінгвостилістичних особливостей різних жанрів Інтернет-дискурсу.

Література:

1. Ахренова Н. А. Интернет-дискурс как глобальное межкультурное явление и его языковое оформление: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 “Теория языка” / Н. А. Ахренова. – М., 2009. – 36 с.
2. Варламова Е. В. Особенности германского леворадикального Интернет-дискурса: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. В. Варламова. – М., 2006. – 26 с.
3. Вжещ Я. Л. Інтернет-дискурс: проблема визначення поняття, особливості структури / Я. Л. Вжещ. – К. : Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – №14(249), 2012. – С. 15-19.
4. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русских языках (на материале жанра компьютерных конференций): дис. … канд. филол. наук: 10.02.20 / Елена Николаевна Галичкина. – Астрахань, 2001. – 212 с.
5. Гриценко Л. М. Особенности виртуального дискурса / Л. М. Гриценко // Молодой ученый. – 2011. – Т. 2, № 6. – С. 17-20.
6. Иванов Л. Ю. Язык интернета: заметки лингвиста / Л. Ю. Иванов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.twirpx.com/file/751186
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. − Волгоград: Перемена, 2002. − 477 с.
8. Коломієць Н. В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови) / Н. В. Коломієць // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://disser.com.ua/content/31813.html#download
9. Котовська О. В. Особливості організації гіпертексту / О. В. Котовська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Filol/2011_936/content/kotovska.pdf
10. Лукашенко Н. Г. Іспаномовний Інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Н. Г. Лукашенко. – Київ, 2006. – 22 с.
11. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 272 p.
12. Oxford Advanced Learner’s Dictionary / Edited by J.Turnbull – Oxford : OUP, 2010. – 1796 p.

УДК 811.111’37

Гузерчук О. О.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПРОСТІ І СКЛАДНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ПІДБАДЬОРЮВАННЯ: СЕМАНТИКА І ЛІНГВОПРАГМАТИКА

У статті подано результати розгляду простих та складних мовленнєвих актів підбадьорювання у сучасному англомовному діалогічному мовленні. Крім того, на основі аналізу семантичних і прагматичних особливостей вищезазначених актів, визначаються їх формалізовані моделі.

Ключові слова: *висловлення підбадьорювання, мовленнєвий акт, прості мовленнєві акти підбадьорювання, складні мовленнєві акти підбадьорювання.*

В статье подано результаты рассмотрения простых и сложных речевых актов ободрения в современной англоязычной диалогической речи. Также на основании анализа семантических и прагматических особенностей вышеупомянутых актов, определяются их формализованные модели.

Ключевые слова: *высказывания ободрения, речевой акт, простые речевые акты ободрения, сложные речевые акты ободрения.*

The article demonstrates the results of the study of the simple and complex speech acts of encouragement in modern English dialogic discourse. Besides, the article presents the semantic and pragmatic peculiarities of these acts and substantiates the necessity of formalizing them in the form of the models.

Key words: *utterance of encouragement, speech act, simple speech act of encouragement, complex speech act of encouragement.*

Поява в лінгвістиці прагматики як нового напряму дослідження сприяло частішому застосуванню діяльнісного підходу до мови й мовлення як її реалізації. З публікацією праць Дж. Остіна і Дж. Серля [3; 12] увагу в дослідженні мовлення, англійського зокрема, було приділено розвідкам, присвяченим різним видам мовленнєвих актів. Одним з них є підбадьорювання, яке відіграє значну роль в кооперативній інтеракції.

При дослідженні будь-якого акту постає питання про його ілокутивну силу та засоби його відображення в мовленні. На перший погляд здається, що мовленнєвий акт підбадьорювання є директивним актом, ілокутивна мета якого передбачає спонукання адресата до дії, однак аналіз таких мовленнєвих актів показує, що вони характеризуються специфічними рисами.

Схематично мовленнєвий акт підбадьорювання можна зобразити таким чином: 1) мовець (X) оцінює комунікативну ситуацію та розуміє, що співрозмовник (Y) знаходиться у психологічно незадовільному стані; 2) (X) співпереживає, у результаті чого в нього виникає почуття-відгук до (Y) – емпатія; 3) (X) хоче надати (Y) моральну допомогу, змінивши його стан на задовільний; 4) (X) реалізовує своє бажання у формі мовленнєвого акту підбадьорювання, застосовуючи певні мовні засоби. Першоосновою мовленнєвого акту підбадьорювання є той факт, що дія, яку передбачає мовець, має бути виконана на користь адресата, а не мовця.

З метою проведення аналізу лексико-граматичного оформлення мовленнєвого акту підбадьорювання вважаємо за доцільне уточнити семантичне наповнення самого поняття підбадьорювання. У тлумачному словнику [10] дієслово *to encourage* (підбадьорювати) має такі значення: 1. запропонувати здійснити дію, що, на вашу думку, матиме позитивний результат; 2. обнадіювати або вселяти віру в когось. Зазначимо, що ми досліджуємо мовленнєвий акт підбадьорювання саме у цих значеннях.

Отже, акт підбадьорювання передбачає дві ілокутивні сили: 1) заспокоєння адресата, приведення його до нормального стану; 2) спонукання до дієвих зусиль над собою. Тому дієслово “підбадьорювати” набуває таких семантичних відтінків: заспокоювати (*to soothe, appease, reassure, console*), обнадіювати (*raise one’s hopes*), піднімати настрій (*raise one’s spirits*) або вселяти впевненість (*inspire confidence*), пробуджувати мужність (*encourage*) і спонукати (*urge*). Усі ці одиниці містять у собі семантичний компонент підбадьорювання і можуть уживатися для оформлення відповідного мовленнєвого акту.

Крім названих, є ще низка одиниць, які теж можуть передавати подібні значення. Через значну дифузність лексичних одиниць не завжди легко провести чітку межу між самим поняттям підбадьорювання і поняттями, які мають подібну ілокутивну силу.

Дифузність лексем відзначає В. А. Бондарко, говорячи про функціонально-семантичні поля, які містять одиниці, що можуть відноситись до різних полів, та й самі поля накладаються одне на одне [1]. Однак таке розмежування не є принциповим для мовленнєвих актів, коли два або більше понять можуть характеризувати один і той самий намір мовця. Саме ситуація визначає, якою конкретною лексемою можна позначити мовленнєвий акт мовця з урахуванням всіх факторів – виду дії, оцінки її адресантом, характер адресата тощо.

Мовленнєвий акт підбадьорювання, подібно до інших мовленнєвих актів, може бути прямим і непрямим. Прямі акти, як правило, вербалізуються перформативними дієсловами і зустрічаються в художній літературі в монологічному мовленні. У таких випадках уживається перформативне дієслово *encourage*, або словосполучення *offer encouragement, say encouragingly*, які чітко вказують на характер дії, напр.: *She was trying* ***to offer encouragement****, and Paxton felt sorry for her* [15, с. 202].

Такі мовленнєві акти є констативами, як і висловлювання автора, що супроводжують пряму мову, напр.:

*‘They said that if there’s no sign of improvement at all after six weeks, she might remain in the coma.’ ‘****But she could come out of it later than that too. It’s happened before with kids her age … three months, isn’t that what you said?’ He encouraged her. But her eyes filled with tears as she shook her head.***

© Гузерчук О. О., 2013

'At least she can't complain about that now,' ***he (Trygve) said encouragingly*** [10, с. 268].

Подані приклади ілюструють, що слова автора при прямій мові мають діагностичний характер щодо змісту висловлення у прямій мові, яка коментується автором. Пряма мова в цих випадках реалізує акт підбадьорювання, якщо розглядати її поза контекстом. Стає зрозумілим, чому автор вдається до цього прийому. Очевидно, що таку ж роль можуть виконувати констативні висловлення, які містять лексеми *cheer up, cheeringly*:

... Cynthia exhausted every possible hypothesis, and ***cheerfully*** *hoped,* ***'Aunt Emily will send him away, and will not speak to him again'*** [7, с. 19].

Nancy even came by to try ***to cheer her up …'*** [17, с. 289].

'You tell'em, lady!' The driver ***cheered*** *and even Paxton laughed* [15, с. 245].

Ці ж самі одиниці в діалогічній єдності спрямовані на реалізацію мовцем свого наміру змінити незадовільний стан адресата і функціонують як прямі мовленнєві акти підбадьорювання, їх значення досить чітке:

'It is something about my husband's insurance, is it? But must I be bothered now – so soon?'

'Courage, my dear madame. Courage! You see, your late husband insured his life for rather a large sum, and in such a case the Company always has to satisfy itself as to a few details …' [4, с. 26].

'Cheer up, Poirot; you know you are unique in your line' [4, с. 165].

Непрямі мовленнєві акти використовуються набагато частіше і різноманітніші щодо засобів свого вираження в плані лексико-граматичного оформлення. Схожість мовленнєвих актів підбадьорювання і базових директивних актів полягає в тому, що обидва акти можуть виражатись граматичною формою наказового способу – стверджувальною або заперечною. Такі структури лежать в основі висловлень, які можна представити як формалізовані моделі. Найчастотнішими висловленнями підбадьорювання (ВП) є такі:

ВП1 – Verb (imperative affirmative): *'Cheer up, Bundle'* [8, с. 196].

ВП2 – Verb (imperative negative): *'Don't upset yourself, Mrs. Drake* [5, с. 143].

Наказова форма дієслова може бути підсилена допоміжним *do:*

ВП3 – do + Verb (imperative affirmative): *'Now* ***do cheer up****, my dear. I'll get Ruth to cable right away'* [5, с. 92].

Досить часто використовуються речення, які починаються з дієслова *try* у стверджувальній або заперечній формі:

ВП4 – Verb (try) + Verb (infinitive affirmative): ***Try and keep a tight hold on your nerves****. You'll want all your self-control'* [11, с. 181].

ВП5 – Verb (try) + Verb (infinitive negative): *Try not to upset yourself, darling* [11, с. 75].

Мовленнєві акти підбадьорювання часто виражаються запереченими реченнями з предикативами, що передають негативні почуття адресата:

ВП6 – Verb (do imperative negative) + be + Attribute: *don't be/feel …: 'Don't be sad, Mommy* [11, с. 411].

Серед предикативів, які вживаються після *do not*/*don't,* зафіксовані такі: *sad, scared, sensitive, silly, paranoid, stupid, nervous, afraid, ridiculous, much of a rabit*. Варіантом цієї моделі можна вважати еліптовану конструкцію:

ВП7 – Verb (do imperative negative) + be: *I'm scared …' '****Don't be****.'* [15, с. 388].

Часто підбадьорювання виражається висловлюванням з модальним складеним присудком. У позиції модального дієслова найчастіше зустрічаються лексеми *need, must, have to:*

ВП8 – Verb (modal affirmative) + Verb (infinitive): '*You need to listen to the sheriff, son'* [9, с. 371].

ВП9 – Verb (modal negative) + Verb (infinitive): *'I'm sure you need not be nervous'* [11, с. 58].

Вищеперераховані моделі відображають структурні особливості висловлень підбадьорювання. Нижче подаємо моделі, які базуються, в основному, на семантичних ознаках.

ВП10 – безособові або неозначено-особові висловлення, що передають оцінку ситуації*: It's all right; It's OK; Everything is all right.*

ВП11 – висловлення з інтродуктивною часткою, що відображають відсутність приводу для незадовільного емоційного стану *there: There's nothing to worry about.*

ВП12 – висловлення з позитивною оцінкою майбутньої ситуації: *you'll feel better, of course you're not going to die, all will be well.*

ВП13 – висловлення, що передають позитивну оцінку адресата з метою підбадьорити останнього, переконати його в тому, що він впорається з ситуацією: *you're doing fine/great; you're doing everything you can, you're OK.*

ВП14 – висловлення, що відображають сподівання, надію, обіцянку: *I hope it'll be all right; there's a good time coming.*

ВП14 – висловлення, що передають пораду, яка функціонує як заохочення до певної дії: *why not give it some thought; hang on to that.*

ВП15 – висловлення, що передають заспокоєння: *take care, relax, forget.*

ВП16 – висловлення, виражені фразеологічними одиницями: *Just take it one day at a time; Look on the bright side; Pull yourself together.*

На нашу думку, змодельовані вище висловлення виявляють тенденцію до граматичного оформлення дії, запропонованої адресату, в той час, як емоційні характеристики передаються через семантику.

Аналіз ситуацій підбадьорювання показує, що прості мовленнєві акти зустрічаються рідко. Здебільшого, репліка мовця містить два і більше висловлень. Такі мовленнєві акти можуть розглядатись як складні: комплексні, складені і композитні [2]. Ми розглядаємо такі ілокутивні акти як комплексні на тій підставі, що вони відображають у собі декілька ілокутивних сил. Мовленнєвий хід адресанта може комбінувати в собі два або й більше висловлень, які виступають під загальною ілокутивною силою підбадьорювання. При цьому мовець

керується своїм наміром досягти перлокутивного ефекту. Якщо перше висловлення недостатньо інформативне або непереконливе, воно потребує аргументації або емоційного підсилення, тому адресант підсилює інтенцію першого висловлення за допомогою під’єднання додаткових мовленнєвих актів, напр.:

1) підбадьорювання – обнадіювання: ***‘The good times will come again**, Dorcas. At least, **we hope so** … .’* [7, с. 43].

2) підбадьорювання – запевнення: *‘How in God’s name can you call me “dashing,” Kesia? I’m over sixty years old.’**‘You’re a mere sixty-one. And you are dashing, Edward. Look at you.’*** [13, с. 34].

3) підбадьорювання – позитивна оцінка адресата – запевнення: ***‘But what if he’s right … and … what if I end up …’ ‘Like your mother?’** She looked up, her eyes swimming in tears, and nodded. ‘**You wouldn’t, babe. You couldn’t. You’re different. You’re freer, I’m sure. You’re probably more worldly, and may be even more intelligent than she was …’*** [13, с. 126].

4) підбадьорювання – аргументація – похвала: ***‘Those cases will be very hard to find.’‘I know, but you can do it, Row ark. I’ve watched your work for a week now, and I know you can do it.’** ‘I’m flattered, boss’* [9, с. 349].

5) підбадьорювання – обіцянка: *‘I love you too, Joe. I’ve been worried about you’. …**‘We’ll get through this, baby, I promise … And when it’s all over, we’ll have a great time together**’* [14, с. 137].

6) підбадьорювання – порада: *‘What makes you think she likes me? Did she say anything?’ ‘ Because I know her better than you do **… Why don’t you tell her what you think of her?**’ Judy **encouraged** him …* [17, с. 34].

7) підбадьорювання – позитивна оцінка ситуації – обіцянка: ***‘I’m sure the police will find him.** Do you want me to come too?’ I don’t think you should. There’s nothing you can do, and it will only complicate things.’ ‘**It’s going to be all right, Page. They’ll find him.’** ‘God, I hope so.’* [16, с. 314].

8) підбадьорювання – аргументація – заспокоювання: ***‘I’ll never forget – never.’‘Snap out of it, Rosaleen. You were badly shocked, but it’s over now.There are no more bombs. Don’t think about it. Don’t remember*** [6, с. 44].

9) підбадьорювання – порада – аргументація – наполягання – обіцянка: *‘I’m trying to decide if I should go there?’* ***‘I wouldn’t hesitate for a minute, Pa. Grab the chance while you can, and don’t give Radcliff another thought. You can always go there for graduate school. To hell with it for now, go west!’‘You’re gonna love it!**’* [15, с. 52].

10) підбадьорювання – заспокоєння – запевнення – обіцянка – аргументація: ***‘Calm yourself,** I pray of you, Madame‘. Poirot patted her hand soothingly. **‘Reassure yourself. All will be well.** Hercule Poirot will help you‘* [4, с. 93].

Аналіз мовленнєвих актів підбадьорювання ще раз вказує на те, що чітка категоризація мовленнєвих актів неможлива – про це свідчить і велика кількість прагматичних досліджень, присвячених різним типам і видам мовленнєвих актів. Причиною цього явища є невизначеність меж самих концептів, що говорить про нечіткість самих референтів.

Таким чином, мовленнєвий акт підбадьорювання можна вважати одним із різновидів директивних актів. Ілокутивна інтенція мовця визначається в ньому як намір вплинути на адресата, змінити його негативний емоційний стан на позитивний. Інтенція мовця формується на основі морального почуття емпатії, яке виникає в результаті оцінювання психічного стану адресата і ситуації, яка стала причиною його пригніченого стану.

Мовленнєві акти можуть бути простими й комплексними. Комплексні акти поєднують у собі декілька простих, пов’язаних єдиною ілокутивною силою.

Література:

1. Бондарко В. А. Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры / В. А. Бондарко. – СПб. : Наука, 2005. – 480 с.

2. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 130 с.

3. Austin J. How To Do Things With Words / J. Austin. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1962. – 166 p.

4. Christie A. Poirot Investigates / A. Christie. – Toronto, New York, London, Sydney, Auckland, Bentam Books, 1980. – 198 p.

5. Christie A. Sparkling Cyanide / A. Christie. – London : Pan Books, 1977. – 189 p.

6. Christie A. Taken at the Flood Mystery / A. Christie. – London and Glasgo : Collins Clear Type Press, Fontana Books, 1970. – 192 p.

7. Christie A. The Mysterious Affair at Styles / A. Christie. – Toronto; New York; London; Sydney; Auckland : Bantam Books, 1961. – 182 p.

8. Christie A. The Seven Dials Mystery / A. Christie. – Toronto; New York; London; Sydney; Auckland : Bantam Books, 1981. – 217 p.

9. Grisham J. A Time to Kill / J. Grisham. – London: Arrow Books, 1992. – 515 p.

10. Macmillan English Dictionary For Advanced Learners / International Student Edition. – Macmillan Education. A&C Black Publishers Ltd., 2005. – P. 454.

11. Maugham S. The Painted Veil / S. Maugham. – Hardmondsworths, Middlesex, England : Penguin Books Ltd, 1969. – 238 p.

12. Searle J. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language / J. Searle. – London etc. : Cambridge University Press, 1969. – 208 p.

13. Steel D. Golden Moments / D. Steel. – London : Sphere, 2008. – 380 p.

14. Steel D. Lone Eagle / D. Steel. – Corgi Books, Great Britain, 2002. – 495 p.

15. Steel D. Message from Nam / D. Steel. – Corgi Books, Great Britain, 1998. – З. 477.

16. Steel D. Accident / D. Steel. – Corgi Books, UK, 1994 – 414 p.

17. Steel D. Mixed Blessings / D. Steel. – Corgy Books, Great Britain, 1994. – 444 p.

УДК 811.134.2’42

Гузієва А. І.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ГІПЕРТЕКСТ ЯК ОСНОВНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТІВ ІСПАНОМОВНИХ БЛОГІВ

У статті зроблено спробу довести, що гіпертекст є основною моделлю побудови електронних текстів іспаномовних блогів, а також дослідити структурні елементи іспаномовного блога.
Ключові слова: *блог, гіпертекст, електронний текст, Інтернет, модель побудови, гіперпосилання, структурний елемент.*

В статье осуществлено попытку доказать, что гипертекст является основной моделью построения электронных текстов испаноязычных блогов, а также исследовать структурные элементы испаноязычного блога.
Ключевые слова*: блог, гипертекст, электронный текст, Интернет, модель построения, гиперссылки, структурный элемент.*

The article presents an attempt to prove that the Spanish language blogs are mainly based on a hypertext structure model and to investigate its structural elements.
Key words: *blog, hypertext, electronic text, the Internet, structural model, hyperlink, structural element.*

Блоги, як іспаномовні, так і створені на інших мовах світу, є одним із найпопулярніших жанрів Інтернет-дискурсу, який широко використовується для комунікації та отримання інформації.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей побудови електронних текстів іспаномовних блогів. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких основних **завдань**:

1. Проаналізувати структурні елементи іспаномовного блога;
2. Визначити модель побудови електронних текстів іспаномовних блогів.

Об’єктом дослідження є блог як жанр Інтернет-дискурсу.

Предметом є виявлення структурних елементів іспаномовного блога.

Актуальність роботи зумовлена спрямованістю сучасних мовознавчих студій на вивчення різних типів дискурсу, в тому числі Інтернет-дискурсу, на комплексне вивчення мовних явищ у взаємодії їх структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних аспектів, а також недостатнім рівнем висвітлення специфіки побудови іспаномовних блогів.

Використання комп’ютера дозволяє винести текст за межі площини сторінки, на якій в певному порядку задана послідовність строк, а також за межі площин послідовно прилеглих одна до одної, таких як, наприклад, інші сторінки, глави книг и т.п. Комп’ютер переміщує текст в новий нелінійний мережевий простір. При роботі із електронним текстом відзначається така його особливість, як можливість моментального переходу від одного структурного елемента до іншого. М.М. Суботін відмічає, що зв’язок структурних елементів електронного тексту має не тільки смисловий характер, а й технічно забезпечену можливість переходу до відповідного елемента [5, с. 39].

Інтернет становить фізичну основу для розміщення величезної кількості інформаційних ресурсів і послуг, представлених за допомогою гіпертекстових документів Всесвітньої павутини (World Wide Web – WWW). Основним форматом документів в мережі WWW є HTML. HTML (англ. HyperText Markup Language), який розшифровується як “мова розмітки гіпертексту”.

В праці *“Control and the Cyborg: Writing and Being Written in Hypertext”* [9] гіпертекст трактується як спосіб організації інформації, за яким відомості зберігаються у вигляді сітки вузлів, сполучених зв’язками. Ми приймаємо позицію, що гіпертекст – це така форма організації тексту, при якій його одиниці представлені не в лінійній послідовності, а як система явно вказаних можливих переходів, зв’язків між ними. Слідуючи цим зв’язкам, можна читати матеріал в будь-якому порядку [10].

Відштовхуючись від даного визначення, можна припустити, що гіпертекстова модель є основною моделлю побудови електронних текстів, так як всі тексти мережі Інтернет експліцитно або імпліцитно сполучаються між собою зв’язками. Під експліцитними зв’язками ми маємо на увазі гіперпосилання, під імпліцитними – можливість, яка надається читачеві, самостійно знайти в Мережі тексти, що мають смисловий взаємозв’язок.

В такій моделі побудови текстів гіперпосилання виступають елементами структури Інтернет-дискурсу і використовуються для поєднання електронних текстів між собою, виступаючи засобом когезії тексту [2, с. 23-55].

Сама гіпертекстова модель тексту відповідає побудові усного висловлення, створеного за асоціативною моделлю. Оперуючи вербальними та невербальними уявленнями, вона дозволяє видавати користувачеві інформацію в найефективнішій формі з урахуванням не лише змісту інформації, а й індивідуальних психофізичних особливостей користувача [3, с. 72-89].

Г.М. Яворська, вивчаючи проблему з’ясування онтологічних характеристик електронних текстів, відзначає відсутність в них основної ознаки друкованої книги – завершеності і незмінності, тобто остаточності [7, с. 32-33]. Ми приймаємо точку зору С.С. Данилюка, згідно з якої електронні тексти є таким писемним текстовим утворенням, яке призначене для сприйняття з екрана монітора комп’ютера й для цього перетворене у відповідний цифровий код, розміщене на електронному носії та подане в комп’ютерній мережі [1, с.15-30].

Блог – це щоденник, що містить в собі електронні тексти (пости), виконаний за допомогою спеціалізованого веб-додатку (сайту), який надає можливість керувати ним засобами html, тобто мови розмітки гіпертексту.

© Гузієва А. І., 2013

А.А. Тютенко відмічає, що у більшості випадків інформація в Мережі представлена не одним лінійним текстом, адже електронні тексти містять велику кількість різноманітних цілих текстів чи їхніх окремих сегментів [6, с. 50-56]. Іспаномовні електронні тексти блогів мають у своєму складі гіперпосилання, що зв’язують окремі текстові одиниці між собою і в комплексі створюють мультилінійний текст.

Основною частиною іспаномовного блога є сам текст посту. Структурними також є окремі фрагменти електронних текстів блогів. До таких фрагментів можна віднести різні засоби мультимедіа (відео, аудіо, фото, графічні зображення), що присутні на тій самій сторінці, що і текст блога, а також гіперпосилання на інші тексти або мультимедійні файли [4, с. 139-143]. Так, наприклад, посилання на інші структурні елементи посту можуть міститися як в самому тексті, так і в інших елементах (графічні, іконічні знаки тощо). У тексті іспаномовного блога може міститися фотографія, що ілюструє оповідання автора, або ж посилання на фотографію. В електронних текстах іспаномовних блогів іноді надається довідкова інформація, яку автор вважає за потрібне включити в пост для повного розуміння викладеного в тексті. Така інформація частіше за все подається за допомогою гіперпосилань на інші ресурси, наприклад, в блозі *http://miblogdetebeos.blogspot.com.es/2011/05/hawkeye-mockingbird-ghosts-de-jim.html* електронний текст *Hawkeye & Mockingbird: Ghosts, de Jim McCann* за 19 травня 2011 року містить гіперпосилання, які приховуються в назвах персонажів історій (Hawkeye, Mockingbird). При активації цих гіперпосилань читач переходить до тексту із Вікіпедії (відкритої багатомовної Інтернет-енциклопедії) [8].

Гіперпосилання активуються за допомогою натискання на виділене слово (слово може бути виділено кольором або кольором та підкресленням, майже завжди використовується синій колір шрифту, коли гіперпосилання ще не активувалося, і темно-синій або бордовий, коли посилання вже активувалося даним користувачем). Зустрівши такі гіперпосилання в тексті, читач обирає, як саме далі він буде сприймати текст. Якщо інформація йому добре відома або просто йому нецікаво заглиблюватися в неї, він сприймає текст блога лінійно. Якщо ж інформація його зацікавила і стає необхідним поглибити свої знання в даній області, він переходить по гіперпосиланням до іншого джерела або самостійно шукає в Мережі потрібні тексти. Таким чином, читач з одного боку сам обирає і, по суті, створює для себе текст для прочитання, а з іншого боку, автор блога також створює певну мозаїку, з якої читач може обирати і самі тексти для прочитання, і послідовність сприйняття даних текстів.

Гіперпосилання на інші електронні тексти можуть міститися не тільки в самому тексті, а й в його заголовку. Наприклад, блог http://mi-friki-mundo-omg.blogspot.com/ містить декілька гіперпосилань. Запис (пост) за 4 червня 2012 року являє собою нотатку з приводу інформації з іншого блога, гіперпосилання на який міститься в заголовку *Noticia en tecnotic (Новина на tecnotic)*. Формально сам текст цього запису сприймається лінійно, тому що в ньому немає гіперпосилань. Коментар під даним записом також є частиною електронного тексту даного блога.

Гіперпосилання – Publicado por Javier Jimenez en 02:48 (опубліковано Хав’єром Хіменесом о 02:48) дає читачеві можливість ознайомитися із особистістю автора. На сторінці, до якої читача відсилає це гіперпосилання, міститься персональна інформація про автора: *Nombre y Apellido* його ім’я та прізвище, *Estudios* місце навчання, *Mis intereses* коротка характеристика, яку він сам собі дає, також коло його друзів та інші публікації та блоги даного автора. Те ж саме стосується і коментаря, який знаходиться під постом. Читач має змогу за допомогою гіперпосилання ознайомитися із персональною інформацією автора коментаря.

Аналіз текстів іспаномовних блогів показав, що вони будуються переважно за гіпертекстовою моделлю тобто являють собою мультилінійні тексти. Проте існують електронні тексти блогів, які можуть не містити в самому тексті гіперпосилання і сприймаються як лінійні, хоча вони також фактично представляють собою атомарну текстову одиницю певного більшого електронного тексту, тому що сам факт того, що на них існує посилання, свідчить про існування їхніх зв’язків із іншими текстами Мережі.

Таким чином, можна стверджувати, що основною моделлю побудови іспаномовних блогів є гіпертекстова модель як з технічної, так із лінгвістичної точки зору, тому що всі без виключення тексти блогів мають потенціальну можливість поєднуватися між собою за допомогою гіперпосилань.

Отже, аналіз структури іспаномовних блогів дозволив виявити основну модель побудови електронних текстів іспаномовних блогів.

Висновки. Наше дослідження показало, що гіпертекст є основною моделлю побудови електронних текстів іспаномовних блогів. До основних структурних елементів іспаномовного блога слід віднести власне електронний текст посту блога, коментарі до нього, мультимедійні елементи та гіперпосилання, що містяться як на сторінці із текстом блога, так і подані в самому тексті посту.

Перспективним вбачається дослідження прагматичної інтенції структурних елементів іспаномовного блога.

Література:

1. Данилюк С. С. Структурні та функціональні особливості англомовних електронних текстів (на матеріалі персональних веб-сторінок лінгвістів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Данилюк Сергій Семенович. – К., 2006. – 262 с.

2. Лукашенко Н. Г. Іспаномовний Інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків): дис. … канд. філол. наук: 10.02.05 / Лукашенко Наталія Григорівна. – К., 2006. – 228 с.

3. Ремнева М. Л. Об опыте гипертекстового изложения учебных курсов / М. Л. Ремнева, О. В. Дедова // В пространстве филологии. – Донецк : Юго-Восток, 2002. – С. 72-89.

4. Семчинская Н. С. Нелинейный текст как новый тип текста / Н. С. Семчинская // Язык и культура. V Междунар. науч. конф. Т. 2. – К., 1997. – С. 139-143.

5. Субботин М. М. Теория и практика нелинейного письма (взгляд сквозь призму “грамматологии” Ж. Деррида) / М. М. Субботин // Вопр. философии. – 1993. – №3. – С. 36-45.

6. Тютенко А.А. Текст в компьютере и “компьютерный” текст / А. А. Тютенко, К. А. Прокопчук // Вісник Харківського національного університету. – Харків : Константа. – 2003. – №586. – С. 50-56.

7. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г. М. Яворська – К. : ВІПОЛ, 2000. – 288 с.

8. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F

9. http://jaconlinejournal.com/archives/vol13.2/eilola-control.pdf

10. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82

УДК: 803.0-541.2

Данилович О. Д.,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ЛЕКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИКМЕТНИКІВ З ІМЕННИКАМИ У НАУКОВОМУ СТИЛІ

У статті досліджується лексична сполучуваність прикметників з іменниками у науковому стилі. Розглядається факультативне та обов’язкове вживання прикметників. Визначаються фактори, які впливають на силу зв’язку в іменній групі.

Ключові слова: *прикметник, іменник, лексична сполучуваність, факультативне та обов’язкове вживання, іменна група.*

В статье исследуется лексическая сочетаемость прилагательных с существительными в научном стиле. Рассматривается факультативное и обязательное употребление прилагательных. Определяются факторы, которые влияют на силу связи в именной группе.

Ключевые слова: *факультативное и обязательное употребление, прилагательное, существительное, лексическая сочетаемость, именная группа.*

Lexical combinability of adjectives with nouns in the scientific style is investigated. The optional and the obligatory usage of adjectives is considered. Factors influencing on the strength of ties in the noun group are determined.

Key words: *the optional and the obligatory usage, adjective, noun, lexical combinability, noun group.*

Питання про кореляцію формально-синтаксичної й семантичної структури речення, які перебувають у нерозривному зв’язку між собою, є найважливішим у вивченні граматичної природи речення. Синтаксична будова речення, семантична узгодженість між членами речення, логічність зв’язків між ними утворюють повнозначність та інформативність речення.

Вивченням кореляції семантичної та синтаксичної структури речення займалися О.І. Москальська [8], Н.Ю. Шведова [10], І.Р. Вихованець [2], К.Г. Городенська [2], В.М. Русанівський [2], О.В. Болюх [1], І.В. Пянковська [9] та інші. Проблема факультативності та обов’язковості вживання прикметників досліджувалася Н.Д. Арутюновою, О.М. Вольф, А.А. Залізняк, Л.Д. Чесноковою, Є.В. Падучевою.

У попередніх статтях ми розглянули факультативність та обов’язковість вживання прикметників у публіцистичному стилі [4; 5; 6], проте на матеріалі наукового стилю англійської мови таке дослідження ще не проводилось, що й зумовлює його **актуальність**.

Об’єктом нашого дослідження слугує іменна група, яка представлена сполученням іменника з прикметником у реченні на **матеріалі** суцільної вибірки з англійських та американських журналів за період 2001-2007 рр. з наукових статей із різних галузей природничих і гуманітарних дисциплін: фізики, астрономії, хімії, біології, математики, юриспруденції, соціології, лінгвістики, літературознавства з англійських та американських наукових журналів: The SPIE Magazine of Photonics Technologies and Application, The Scientific American, The Atmospheric Chemistry and Physics, The American Spectator, The Journal of the American Mathematical Society, The Independent Review, The Federal Communications Law Journal, The Law Journal UK, The Journal of English Linguistics, The Phonetica, The Sign Systems Studies загальним обсягом 10100 синтагм, в якій прикметник виступає в атрибутивній та предикативній функціях.

Мета дослідження – встановити сильні і слабкі зв’язки в іменній групі, що передбачає виконання таких **завдань**:

1) дослідити факультативність та обов’язковість вживання прикметників на рівні словосполучення й речення в цілому;

2) визначити фактори, які впливають на силу зв’язку в іменній групі.

Смисловий зв’язок у реченні зумовлюється логікою думки, яка визначається валентністю слів через зв’язок між членами речення. Іменник пов’язується з іншими членами речення, передає основну частку інформації, Денотат іменника визначає межі вживання прикметника. При відсутності кваліфікативних сем іменник вимагає їх заповнення.

Досліджуючи обов’язковість і факультативність вживання прикметників, слід враховувати загальні знання про об’єкт, набір предметів, пов’язаних з ситуацією, “картину світу”, яка є у свідомості людей. Відсутність прикметника у висловлюванні впливатиме на весь зміст речення, роблячи його неінформативним, нецікавим через те, що іменник вносить інформацію, загальновідому для кожного, чи вислів повідомляє про зовсім іншу подію, чи взагалі стає беззмістовним. Розглянемо обов’яковість і факультативність вживання прикметника в іменній групі на прикладах.

”If my colleagues and I are right, we may soon be saying good-bye to the idea that our universe was a single fireball created in the big bang”. (Scientific American, Nov.1994, p.48. the self-reproducing Inflationary Universe). –”Якщо мої колеги і я праві, ми можемо незабаром розпрощатися з ідеєю, що наш всесвіт є єдиною вогняною кулею, створеною під час великого вибуху”. Якщо не вжити прикметник *single*, тоді вислів набуває наступної форми:”... ми можемо незабаром розпрощатися з ідеєю, що наш всесвіт є вогняною кулею...”. Таке перетворення не просто говорить про інший предмет, а взагалі є неістиним. Така інформація суперечить загальним знанням про світ, правдивість яких вже давно доведена. Постає питання: якщо не вогненою кулею, тоді якою чи якої форми. Прикметник *single* робить висловлювання не просто істинним, але й вносить дуже важливу додаткову інформацію, а саме, що наш всесвіт не є єдиним, обмеженим, але є і інші світи, створені під час

© Данилович О. Д., 2013

великого вибуху. Повідомлення стає сенсаційним через те, що воно розбиває, нівелює попередні знання про утворення всесвіту і робить підставу для заміни іншими. Можна сказати, що прикметник *single* є ключовим словом, яке і привертає увагу читача до повідомлення, викликаючи інтерес дізнатись, чому саме так. У разі невживання прикметника *big* стає незрозумілим, про який вибух йдеться. Висловлювання повідомляє про інший предмет. Іменник *bang* не асоціюється з *big bang* як однією з теорій утворення всесвіту. Саме тому поєднання *big bang* утворює істинність повідомлення. У цій синтагмі *big* характеризує іменник з точки зору розміру, обсягу, наслідком якого є утворення всесвітів, галактик, планет. Цей біном набуває фразеологічності, тому що у випадку окремого вживання його компонентів втрачається набуте ним значення. Якщо опустити прикметник *right*, речення стає беззмістовним. Руйнується як його синтаксична, так і семантична структури, оскільки він вживається в предикативній функції.

Є випадки, коли в разі усунення прикметника повідомлення залишається інформативним і смислові відношення між компонентами зберігаються, але відмічається збіднення змісту, як-от: англ.”To test this hypothesis experimentally, Kettlewell released light and dark moths onto nearby tree trunks in polluted and unpolluted woodlands”. (the American Spectator, Dec.2000-Jan.2001. Survival of the Fakest). −”Щоб перевірити цю гіпотезу експериментально, Кеттлвел випустив світлих та темних метеликів на сусідні стовбури дерев забрудненого та незабрудненого лісу”.

На перший погляд, невживання *light, dark, polluted, unpolluted* не робить речення менш інформативним. Воно перетворюється на повідомлення простого факту: Кеттлвел випустив метеликів на сусідні стовбури дерев у лісі. Але перевірка гіпотези полягає не в тому, щоб випустити кудись метеликів, а у створенні протилежних середовищ, ситуацій для того, щоб визначити істинне становище речей. Протиставлення метеликів *light-dark* не за кольором, а за відтінком також є умовою експерименту: простежити за їх поведінкою та пристосуванням до навколишнього середовища. Обов’язковість вживання *light-dark, polluted-unpolluted* зумовлене метою: виживання метеликів, які відрізняються своїм забарвленням, у різних умовах. Тому простежується семантичний ланцюг *light-dark* та *polluted-unpolluted*. Якщо не вжити один з цих прикметників, то мета дослідження повністю змінюється чи суттєво обмежується. Протиставлення прикметників за відтінком та станом складає суть речення, що й зумовлює їх обов’язкове вживання.

Іноді висловлення стає беззмістовним через відсутність прикметника, який виступає в предикативній функції. Відмічається порушення семантичної та синтаксичної структури, як-от: англ.”During that time the cosmos became exponentially large within an infinitesimal fraction of a second” (Scientific American, Nov.1994, p. 48. the self-reproducing Inflationary Universe). −”Протягом того часу космос став експоненціально великим за нескінченно малу частку секунди”. Прикметник *large* не можна усунути, так як він знаходиться в предикативному відношенні до іменника і його вживання є обов’язковим для уникнення порушення як семантичної, так і синтаксичної структури речення. Невживання прикметника *infinitesimal* не робить речення неінформативним, хоча спостерігається суттєве збіднення змісту. В нашому розумінні доля секунди – це маленька та швидкоплинна мить, оскільки в житті людини події не вимірюються частками секунди. Але прикметник “нескінченно мала” ще більше підкреслює і підсилює обмеження неймовірно малого проміжку часу – частки секунди. Нескінченно мала частка секунди, на відміну від людського життя, є виміром часу в космосі, за який відбуваються неймовірні зміни, розвиток, перетворення. Обсяг космічних процесів за своїм масштабом та грандіозністю, які ще відбуваються за нескінчено малу частку секунди, важко усвідомити, що у протиставленні з людським життям створює сильний ефект.

Виділяються також ситуації, в яких при відсутності прикметника набутий зміст або суперечить наявній “картині світу”, або повідомляє давно відому інформацію, створюючи необ’єктивність представлення, чим і викликає подив та спантеличення у читача, як-от: англ.”The same physical theory may yield large parts of the universe that have *diverse* properties”. (Scientific American, Nov.1994, p. 55. The self-reproducing Inflationary Universe). −”Та сама фізична теорія може утворювати великі частини всесвіту, які мають різні властивості”.

У разі невживання прикметника *diverse* речення перетворюється на:”та сама фізична теорія може утворювати великі частини всесвіту, які мають властивості”. Констатується загальновідома “картину світу”, адже будь-який предмет, об’єкт має властивості, притаманні природньо чи набуті. Звідси зміст речення стає дивним: виходить, об’єкти можуть і не мати властивостей, що суперечить фізичним законам та нашому уявленню. Тому “картина світу” зумовлює обов’язкове вживання прикметника *diverse*.

Є випадки, коли семантика іменника не виключає альтернативи, оскільки є недостатньо інформативною, а тому потребує необхідних означень. Розглянемо приклади:

Англ.”In the *Northern* hemisphere, the episode between the late 1980s and the first half of the 1990s is dynamically quiet”. (Atmospheric Chemistry and Physics, Long-term changes and variability p. 2121). −”У північній півкулі період з кінця 1980-х до першої половини 1990-х є динамічно спокійним”.

Англ.”The pattern is *obvious* though less *distinct* in the *Southern* hemisphere”. (Atmospheric Chemistry and Physics, Long-term changes and variability p. 2133). −”Цей зразок є явним, хоча менш чітким у південній півкулі”.

І в першому, і в другому реченні іменник *hemisphere* вживається з прикметниками *Northern* та *Southern*. Те, що куля ділиться на 2 півкулі, відомо нам з “картини світу”. Сам іменник *hemisphere* не зменшує невизначеності та не знімає альтернативи, тому що є недостатньо інформативним і вимагає семантичного доповнення. В другому реченні прикметники *obvious* та *distinct* є обов’язковими через їх предикативну функцію, інакше порушується семантична та синтаксична структура речення.

Наступний приклад виділяється за анафоричним зв’язком: англ.”The universe has become so *large* that we can now see just a tiny fraction of it”. (Scientific American, Nov.1994, p. 50. The self-reproducing Inflationary Universe). −”Всесвіт став таким великим, що ми можемо зараз бачити тільки його малесеньку частинку”.

Наслідком того, що ми бачимо малесеньку частинку всесвіту і є великий розмір, якого набув всесвіт. Якщо не вжити *large*, тоді отримаємо: “всесвіт став таким, що”, речення потребує продовження і обов’язкового вживання прикметника, або повинен бути анафоричний зв’язок з контекстом чи з попереднім реченням. Прикметник *large* можна замінити будь-якими іншими прикметником зі значенням “великий”, що не можна сказати у випадку заміни *large* на *small*. Відмічається розрив семантичного зв’язку між двома прикметниками і звідси порушення змісту всього речення, тому що воно стає неістинним.

Отже, дослідження виявило, що сила зв’язку в іменній групі залежить від семантики іменника: чим більш загальне значення має іменник, в якому відсутні оцінні, кваліфікативні семи, тим вищою буде сила зв’язку в іменній групі. Для визначення обов’язковості вживання прикметника потрібно розглядати не тільки окремо іменну групу, але й в деяких випадках ціле речення. Оскільки речення є взаємопов’язаною структурою, члени речення взаємозумовлюють вживання один одного, а, отже, створюють повнозначність, логічність, інформативність змісту речення в цілому. Факторами, які впливають на обов’язковість чи факультативність вживання прикметника, є знання ситуації, загального змісту, контексту, мовної картини світу; анафоричні зв’язки, структура речення тощо.

У наступному дослідженні буде розглянуто питання семантики іменників в іменній групі.

Література:

1. Болюх О. В. Власне семантична і формально граматична інтерпретація безособових речень // Мовознавство. – 1992. – №3. – С. 44-49.

2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико– синтаксична структура речення. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.

3. Вольф Е. М. Семантика существительных в атрибутивных сочетаниях // Проблемы сочетаемости слов: Сборник научных трудов. – М. : 1979. – Вып.145. – С. 76-85.

4. Данилович О. Д. Лексична сполучуваність прикметників з іменниками в газетно-публіцистичному стилі / Оксана Данилович // Нова філологія : зб. наук. праць / голов. ред. Манакін В.М. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – № 31: Розвиток словникового складу германських та романських мов. – С. 53-57.

5. Данилович О. Д. Аналіз іменної групи в англійській мові / Оксана Данилович // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. / наук. ред. Левицький В. В. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 430: Германська філологія. – С. 55-66.

6. Данилович О. Д. Семантика іменників в іменній групі / Оксана Данилович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / голов. ред. Аркушин Г.Л. – Луцьк : Вид-во Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2010. – Вип. 8. – С. 156-161.

7. Зализняк А. А., Падучева Е. В. К типологии относительного предложения // Семиотика и информатика. – Вып. 6. – М., 1975. – С. 51-101.

8. Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса. – М. : Высш. шк., 1974. – 156 с.

9. Пянковська І. В. Кореляція семантичної й формально-граматичної структури речення з предикатами стану // Нова філологія: Збірник наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – № 26. – 133-137 с.

10. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения // Славянское языкознание: Материалы 7 Международного съезда славистов. – М., 1973 – С. 458-483.

УДК 81'42. 811.111

Дев'ятих Ю. В.,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРЯМА МОВА У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ

У статті описано пряму мову як один із основних типів передачі чужого мовлення. В результаті дослідження виявлено еволюцію даного поняття у контексті зміни наукової парадигми.
***Ключові слова**: чуже мовлення,пряме мовлення, прямий дискурс.*

В статье описана прямая речь как один из наиболее распространенных способов передачи чужой речи. В результате исследования обнаружено эволюцию данного понятия у контексте изменения научной парадигмы
***Ключевые слова**: чужая речь, прямая речь, прямой дискурс.*

The phenomenon of direct speech as one of the commonly used methods to represent the speech of characters or people is described in this article. The result of this research work shows the evolution of the given notion in the context of the paradigm shift.
***Key words:** represented speech, reported speech, direct speech, reported discourse, represented discourse, direct discourse.*

З розвитком науки змінюються наукові парадигми та поняття в усіх сферах життя. Способи передачі мовлення стали об'єктом дослідження вчених ще багато століть тому і виникли вони в зв'язку з потребою передати окрім власного мовлення, мовлення іншої особи. Коли мовець не тільки виражає особисту думку, але й передає мовлення іншого, висловлення отримує двоплановий характер; воно включає мовлення, яке належить мовцю, та таке, яке йому не належить. Останнє називають чужою мовою.

У руслі структурно-таксономічної парадигми чужа мова як термін мав різні визначення та тлумачення. В англійській мові існує термін "reported speech" – one utterance as reported by another (одне висловлення передане в іншому) [17, с. 191]; the words of one speaker relayed by another, esp. in a subordinate clause which is governed by a reporting verb with the pronouns and tense adjusted to the viewpoint of the person reporting. More general usage of the term includes both direct and indirect speech, although a more restricted sense, equivalent only to indirect speech, is often intended (слова одного мовця передані іншим з допомогою підрядного речення, яке керується авторськими дієсловами із займенниками та часовими формами, адаптованими до поглядів мовця, який передає висловлення. Здебільшого вживання терміну включає такі два поняття як: пряма та непряма мова, хоча у вужчому значенні є еквівалентом до поняття непряма мова) [19]. М.М. Бахтін дав визначення цьому феномену: чуже мовлення – це мовлення всередині мовлення, висловлення всередині висловлення, і одночасно це мовлення про мовлення, висловлення про висловлення [20, с. 57]. Також зустрічаємо таке пояснення терміну "reported speech is a message conveying utterance for which the reporter claims no authorship" (чуже мовлення це повідомлення, яке передає чиєсь висловлення, у якому доповідач не є першоджерелом) [16, с. 99].

У російській мові маємо різноманітні тлумачення цього лінгвістичного терміну. Чуже мовлення – це висловлення інших осіб, включене в авторський виклад. В залежності від лексико-синтаксичних засобів та способів передачі чужого мовлення розрізняють пряме та непряме мовлення [9, с. 335]. Чуже мовлення – це мовна система, якій притаманні велика кількість видів та модифікацій [5]. Згідно визначення Г. М. Чумакова, чуже мовлення – це мовне явище, яке утворюється разом з іншими типами та модифікаціями мовлення (звуковими, письмовими, кінетичними; зовнішніми та внутрішніми; літературними та діалектними; прозаїчними та поетичними; ораторськими, дитячими та ін.), що виділяє, на основі відповідних опозиційних відносин, єдину систему засобів мови для передачі інформації, внутрішніх думок, волевиявлення, стану, почуттів, звуків, шумів та ін. [12, с. 10]. О. І. Москальска називає чужу мову, "несобственной речью", і розглядає її як особливий тип мовлення, зв'язаний з особливою структурою мовленнєвої ситуації [8, с.128].

Отож, бачимо, що у визначенні терміну "чуже мовлення" існують різні погляди (М. М. Бахтін, Б. В. Томашевский, Ю. Кристева, Р. Барт, В. Лейч, Ш. Гривель, Ж. Жанетт, В. Є. Чернявська, Н. О. Фатеєва). Його розглядають як мовлення зовнішнє, вимовлене вголос, та мовлення внутрішнє, вимовлене про себе (В. І. Кодухов 1955; Е. Г. Ризель 1963; Г. М. Чумаков 1975; В. Флейшер, Г. Міхель 1977; І. Т. Дарканбаєва 1979). Вивченням феномену "чужа мова" займалися як в словянських (М. М. Бахтін, В. М. Волошинов, Г. О. Китайгородська, О. Б. Пеньковський, В. М. Топоров, С. Золян, С. Л. Сахно, Л. А. Балаян, Н. Ю. Шведова, Г. М. Чумаков, Б. П. Ардентова), так і в германських мовах (П. Якобсон, Е. Ризель, Д. Таннен, П. Майєс, Е. Холт, Г. Маєрс). У мовознавчих студіях конструкції з чужою мовою вивчали залежно від розуміння сутності цього феномену. Чужу мову досліджували як структурний елемент тексту або окремого висловлення (Г. М. Чумаков, Є. С. Отін), звертали увагу на прагматичні риси, способи і засоби вираження (Н. Д. Арутюнова). Тенденція до переходу в комунікативну парадигму зумовила аналіз таких параметрів чужої мови, як істинність, обґрунтованість, доцільність, коректність (Н. Ю. Шведова, Л. А. Балаян), обґрунтування принципів аналізу чужої мови в контексті спілкування (М. М. Бахтін) тощо. Типологія способів передачі чужої мови розроблялася багатьма авторами (Н. Ю. Шведовою, Н. Д. Арутюновою, Е. Г. Ризель, Е. А. Гончаровою, І. Р. Гальперіним, В. А. Кухаренко). Однак традиційно виділяють три способи її відтворення (І. Б. Голуб, Е. Д. Матрон, Г. Г. Інфантова, В. І. Кодухов, С. О. Крилов, П. О. Лекант, Л. Ю. Максимов, О. В. Падучева, Г. Я. Солганик): пряма мова, непряма мова та невласне-пряма мова. Під способами передачі згідно Г. М. Чумакова, ми розуміємо методи впровадження чужої мови в чиєсь висловлення, які відображають ступінь її інформаційної точності і змістової наповненості, з однієї сторони, та морфолого-синтаксичну структуру, емоційно-експресивне забарвлення – з іншої [12, с. 8].

© Дев'ятих Ю. В., 2013

Серед проблем, які заново поставила лінгвістика тексту у другій половині 20 століття, вагоме місце займають аспекти художнього мовлення. Аналіз прямого мовлення, що має давню традицію у західноєвропейській і вітчизняній лінгвістиці, охоплює складну проблематику кореляцій суб’єктних планів нарації. На сьогоднішній день аналіз явища пряме мовлення потребує генералізації та чіткішої детермінації.

Мета статті – узагальнити поняття “пряма мова” у його кореляції з поняттями “пряме мовлення” та “прямий дискурс”, відстежити еволюційні процеси в контексті зміни наукових парадигм, а також виокремити фундаментальні та дотичні трактування цих понять.

Пряма мова, як спосіб передачі чужого мовлення та стилістичний прийом є одним із основних засобів, що його використовують автори. Така популярність цього прийому, його розвиток, поява нових різновидів, а також потреба осмислення його суті зумовлює **актуальність** дослідження. **Новизна** дослідження полягає в аналізі проблеми у світлі положень лексикології, наратології та дискурсознавства.

Пряма мова, як спосіб передачі чужої мови характеризується збереженням структурного плану (лексико-граматичні та інтонаційні особливості мовлення, яке передається), актуального плану (ситуативний зміст частин висловлювання мовних засобів) і модального плану (емоціональність, експресивність, відображення дійсності через призму особистості, якій належить дане висловлювання) [3; 11; 14].

В англомовних лексикографічних джерелах знаходимо наступне тлумачення терміну пряма мова. Direct speech or oration, the words as actually spoken, not modified in reporting (пряма мова чи мовлення, слова відтворені дослівно і не змінені в процесі відтворення) [17, с. 62]; direct quotation – the exact words of the speaker (пряме цитування – точні слова мовця-першоджерела) [18, с. 271]. Тобто згідно визначення Ф. Кулмаса, “direct speech (“oratio recta”, quoted speech) – verbatim reproduction of a certain past speech event for which the reporting speaker does not claim authorship and which s/he does not evaluate while reproducing it” (пряме мовлення (цитоване мовлення) – це дослівне відтворення певної минулої мовленнєвої дії мовцем, який не є першоджерелом і який не дає їй оцінку при відтворенні) [16, с. 39]. А саме як зауважує Ф. Кулмас пряме мовлення обов’язково відтворюється дослівно “de dicto” та є імітацією попереднього висловлення [16, с. 4].

Російські лексикографічні джерела дають таке визначення терміну пряме мовлення: речь прямая (прямое повествование) англ. direct speech (oration, discourse), фр. discours direct, нім. direkte Rede, ісп. estilo directo. Висловлення іншої особи, передане дослівно, незалежно від мовлення того, хто є мовцем в даний момент [1, с. 376]. Слідуючи за Великим Енциклопедичним Словником В. М. Ярцевої, пряме мовлення – це дослівне відтворення чужого висловлення, яке супроводжується словами автора [14, с. 404]; за Т.В. Матвєєвою – це передача чужого мовлення з повним збереженням його особливостей (змісту, синтаксичної форми, стилістичного забарвлення, емоційно-експресивного забарвлення) [7, с. 352]. В словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманової знаходимо термін “цитирование прямое”, який є відповідником англійському терміну, наведеному вище, “direct quotation” – дослівне відтворення чужого мовлення [1, с. 511].

В українській мові бачимо таке визначення: пряма мова – не пристосоване до мовлення автора, точно відтворене чуже висловлення, що здебільшого супроводжується так званими словами автора, які містять інформацію про адресанта прямої мови, іноді і про обставини, джерело фіксації, спосіб такого висловлення. Пряма мова зберігає інтонаційну, емоційно-експресивну природу чужого виразу. Пряма мова може відтворювати вирази й самого автора чи персонажа, висловлені ним подумки або в минулому чи можливі у майбутньому [10, с. 508]. За зауваженням К. А. Долініна, “пряме мовлення – це показ чужого слова, а непряме – розповідь про нього” [4, с. 226]. М. Крупа трактує пряме мовлення як чуже мовлення, відтворене з повним збереженням його форм [6, с. 245]. Як зауважує І. А. Бехта пряме мовлення (ПМ) – це найпоширеніший самостійний спосіб передавання персонажного дискурсу з властивою наявністю елементів на лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному рівнях. Як загальномовне явище ПМ реалізується в усній комунікації, характеризується автентичністю мови мовця. Текстова сутність ПМ визначається за різних методологічних засад, за якими воно є або дослівним передаванням мовлення персонажа зі збереженням усіх граматичних і лексичних особливостей, або опріч відтворення безпосереднього висловлювання – передаванням думок, почуттів. Тобто, ПМ відтворює або внутрішнє мовлення від тієї особи, якій воно належить, або репрезентує власне озвучене мовлення [2, с. 22-23].

Проте з появою поняття “дискурс” в 50-х роках та його розмежуванням із поняттям “текст” на поч. 80-х років [13, с. 87] в мовознавчій та лінгвістичній літературі зустрічаємо поняття “reported discourse”, яке трактується як “intrusion of the voice (spoken or written) of one speaker or writer into the discourse of another” (втручання голосу одного мовця чи письменника в дискурс іншого) [15, с. 3-5] та поняття “represented discourse” – rendering character’s speech (передача мовлення персонажа) (R. Jakobson, A.G. Laudry). На основі таких понять з’являється термін “direct discourse – report in which a speakers’ exact words are quoted” (прямий дискурс – повідомлення в якому цитуються слова мовця-першоджерела) [19];”direct discourse (oratio recta) occurs when a primary speaker or writer presents the speech or writing of a secondary person through the latter’s own perspective, but as reported by the primary speaker” (спостерігаємо прямий дискурс, коли мовець чи письменник презентує мовлення чи письмо крізь призму поглядів іншої особи, яка є першоджерелом) [15, с. 3]. Слідуючи за А. Вежбицькою, “direct discourse – reporting another’s person’s words by quoting them, temporarily assuming the role of that person, that is to say, imagining himself as the other person, “plays his part” (прямий дискурс – передача слів однієї особи іншою за допомогою цитування, що тимчасово дає змогу мовцю уявити себе іншою особою, так би мовити”зіграти роль”) [21, с. 272].

В українській лінгвістичній літературі часто зустрічаємо поняття “прямий дискурс”, яке багато вчених ототожнюють з поняттям “пряме мовлення”. Це поняття не є уніфікованим феноменом, а навпаки формою,

що займає проміжну позицію, яка використовується для позначення записаних, відтворених чи складених слів індивіда чи автора.

Отож, введення чиїхось слів у письмовий чи усний *наратив* отримало чималу кількість назв, часом суперечливих та несумісних, що пояснюється структурною складністю визначення цього феномену і міждисциплінарністю наукових студій, утім всі вони характеризують одне явище.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 486 с.
2. Бехта І. А. Сутність прямого мовлення в текстовій комунікації. – "Другі Каразінські читання : два століття харківської лінгвістичної школи" / І. А. Бехта // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Харків, 2003. – С. 22-23.
3. Домашнев, А. И. Интерпретация художественного текста [Текст] / А. И. Домашнев, И. П. Шишкина, Е. А. Гончарова. – М. : Просвещение, 1989. – 208 с.
4. Долинин К. А. Интерпретация текста: Французский язык: Учебное пособие. Изд. 4-е. – М. : КомКнига, 2010. – 304 с. Впервые: Долинин К.А. Интерпретация текста. – М. : Просвещение, 1985.
5. Кодухов В. И. Прямая и косвенная речь. – Л., 1957. – 85 с.
6. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
7. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов. – Ростов н/Д, 2010. – 562 с.
8. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
9. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь – справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Теория литературы: Учебное пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: В 2 т. / Под. ред. Н. Д. Тамарченко. – М. : Издательский центр "Академия", 2004.
12. Чумаков, Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью. – Киев : Высшая школа, 1975. – 220 с.
13. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теорет. гуманіт. дисциплін та гуманіт. Інформатики. – К. : "АртЕк", 1998. – 336 с.
14. Ярцева В. Н. Языкознание. Большой энциклопедический словар. – М. : Большая российская энциклопедия, 2001. – 685 с.
15. Colette M. Quoting Speech in Early English. – Cambridge : Cambridge University Press. 2011. – 230 p.
16. Coulmas F. Direct and Indirect Speech. 1986. – 370 p.
17. Mattew P.H. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. – Oxford : Oxford University Press. 2007. – 245 p.
18. Michael E. Agnes. Webster's New World Dictionary. Pocket Books. 2003. – 736 p.
19. Oxford English Dictionary. (Third edition), J. Simpson (ed.). – Режим доступу : http://www.oed.com/.
20. Pechey G. Mikhail Bakhtin: The World in the World. 2007. – 257 p.
21. Wierzbicka A. The Semantics of Direct and Indirect Discourse. Paper in Linguistics. 1974. – 307 p.

УДК 811.111’373.2:59

Долбіна К. Д.,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

БУДОВА ЗООНІМНИХ ПРОПРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглядаються структурні класифікації пропріальних одиниць, які були запропоновані В.В. Німчуком, О.В. Суперанською, Н.В. Подольською та М.М. Торчинським. Робиться спроба на їх основі створити власну структурну типологію зоонімічних власних назв.

Ключові слова: *зоонім, структурний тип, простий, складний, складений.*

В статье рассматриваются структурные классификации проприальных единиц, которые были предложены В.В. Нимчуком, А.В. Суперанской, Н.В. Подольской и М.Н. Торчинским. Делается попытка на их основе создать собственную структурную типологию зоонимических имен собственных.

Ключевые слова: *зооним, структурный тип, простой, сложный, составной.*

Structural classifications of proper nouns, created by V.V. Nimchuck, A.V. Superanskaya, N.V. Podolskaya and M.M. Torchynskyi, are analysed in this article. An attempt is made to create on their foundation an original structural typology of zoonyms.

Key words: *zoonym, structural type, simple, compound, complex.*

Систематизації будови онімних одиниць приділяли увагу багато вчених, зокрема Ф. Міклошич [10], П. Скок [11], С. Роспонд [12], В. Никонов [3], В.Д. Бондалетов [1], В.В. Німчук [4], О.В. Суперанська [7], Н.В. Подольська [6], М.Л. Худаш [9], С.М. Пахомова [5], Н.М. Лєсовець [2], М.М. Торчинський [8] та інші. Таке велике зацікавлення саме цим аспектом власних назв одночасно з остаточною невирішеністю даної проблеми щодо зоонімів зумовлює **актуальність** цієї статті. **Об’єктом** дослідження є зоонімічний простір англійської мови, **предметом** було обрано будову зоонімічних пропріальних одиниць. **Матеріалом** дослідження прослугували зоонімитварин Лондонського зоопарку, обрані методом суцільної вибірки з сучасних ЗМІ.

Найважливішими розробками, які були присвячені структурній організації онімів, вважаємо праці В.В. Німчука, О.В.Суперанської, Н.В. Подольської та М.М. Торчинського, з розгляду яких почнемо дану статтю. В.В. Німчук у 1966 році запропонував структурну систематизацію власних назв, яка базувалася на кількості їх компонентів. Він виокремлював **прості**назви, до яких належать одноосновні імена [4, с. 27, п. 172], **складні**, або ономастичні композити [4, с. 27, п. 171], які розрізняв на **справжні складні** [4, с. 27 п.1713] та **несправжні складні** [4, с. 27, п. 1714], а також **абревіатурні** [4. с. 28, п. 1733]. Крім того В.В. Німчук розподіляв **зрощені** власні назви (сполучені, лігатурні) [4, с. 28, п. 174] та **ономастичні словосполучення**, назви-словосполуки [4, с. 28, п. 175]. О.В. Суперанська у 1969 році описала **однослівні** – прості непохідні, а також похідні, **складні** та **багатослівні** топоніми [7]. Н.В. Подольська у своїй праці 1988 року розрізняє **прості** оніми, серед яких є одноосновні та однослівні, **складні** – двоосновні, тавтологічні, абревійовані, акроніми, афіксальні та власне композити й юкстапозити, а крім того **складені** – назви-словосполучення, фрази, речення, подвійні оніми, таутоніми та антропоформули [6].

Тож, слідом за М.М. Торчинським, вважаємо за необхідне розмежувати власне структурну класифікацію онімів від інших. Вчений зауважив, що “засвідчено і певне ототожнення структурної типології онімів з іншими, передусім словотвірною, мотиваційною, за формою, походженням тощо, що зумовлює їх часткове ускладнення або спрощення” [8, с. 445], та запропонував, зокрема у своєму дисертаційному дослідженні у 2010 році, розподіл онімів на прості, складні та складені. До **простих** належать однослівні однокореневі власні назви, які підрозділяються на **безафіксні** та **афіксальні** [8, с. 445], наприклад, ми знаходимо серед тварин Лондонського зоопарку горилу на ім’я *Guy* або сову *Eros*. Загальна кількість безафіксних зоонімів складає 39 одиниць (55,7% від загальної кількості). Прості афіксальні зооніми є також частотними у досліджуваному матеріалі – 18 одиниць (25,7 %). Прикладами цього структурного типу можуть бути власні назви орла *Goldie* та жирафи *Crackers*, причому серед тварин згаданого зоопарку переважають зооніми із зменшувально-пестливими суфіксами.

До **складних** пропріальних одиниць належать однослівні **двокореневі** чи **багатоосновні**, які можуть бути власне композитами, афіксальними композитами чи абревіатурами [8, с. 445]. У аналізованому матеріалі знаходимо тільки 4 складних зооніма – 3 композити та 1 абревіатуру (4,3 та 1,4 % відповідно): мангуст *Pipsqueak*, альпака *Delboy* та лев *Lucifer* (під інвентарним номером, зрозуміло, 666), абревіатура ж зустрічається лише у імені какаду *Mr.T*.

До **складених** відносимо дво- та багатослівні оніми, які у свою чергу поділяються на **оніми-словосполуки**, **оніми-словосполучення** та **оніми-фрази** [8, с. 446], причому під першими М.М. Торчинський розуміє поєднання повнозначної частини мови зі службовою, переважно з прийменником, до других відносить безприсудкові структури сурядного чи підрядного типу, а до третіх – предикативні конструкції. Слід зауважити, що було знайдено приклади тільки другого типу (9 одиниць, 12,9 %) – як сурядні (панди *ChingChing, MingMing, BaoBao, ChiChi*) так і підрядні (коала *Two-toedsloth*). Причому назви першого підтипу, за винятком *LienHo*, складаються з двох тотожних елементів, що може бути зумовлено прагматичною спрямованістю цих онімів на специфічну аудиторію – дітей. Подібні ономатопоетичні імена краще запам’ятовуються, а також включають елемент гри.

Загальний розподіл структурних типів аналізованих англомовних зоонімів можна представити у наступній таблиці:

© Долбіна К. Д., 2013

Таблиця 1
Розподіл структурних типів зоонімів

Структурний тип	Структурний підтип	Кількість	%
прості	безафіксні	39	55,7
	афіксальні	18	25,7
складні	власне композити	3	4,3
	афіксальні композити	0	0
	абревіатури	1	1,4
складені	словосполуки	0	0
	словосполучення	9	12,9
	фрази	0	0
Всього		70	100

Аналіз отриманих даних дозволяє нам скорегувати структурну класифікацію англомовних зоонімів, а саме залишити базовий розподіл на прості, складні та складені типи, але вилучити з подальшого розподілу афіксальні композити, словосполуки та фрази. Перший структурний підтип не використовується у англомовній зоонімії через аналітичний характер англійської мови, а два інші – словосполуки та фрази – не зустрічалися у досліджуваному матеріалі через специфічний характер власне зоонімів. Таким чином, можемо висновувати, що будова англомовних зоонімних одиниць має свою національну специфіку. У подальших розвідках цікавим видається порівняння структурних типів зоонімів різних мов, зокрема англійської, української та російської, що дозволить розробити універсальну класифікацію будови зоонімічних пропріальних одиниць.

Література:

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Лєсовець Н. М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Н. М. Лєсовець. – Луганськ, 2007. – 295 с.
3. Никонов В. А. Славянский географический тип / В. А. Никонов // Вопросы географии. – Сб. 58. – М., 1962. – С. 17-33.
4. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія / В. В. Німчук // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К. : Наукова думка, 1966. – Вип. 1. – С. 24-43.
5. Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С. М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород : Ліра, 1999. – 248 с.
6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
7. Суперанская А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1969. – 208 с.
8. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... докт. філол.наук : 10.02.01– укр. мова / М. М. Торчинський. – К., 2010. – 502 с.
9. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наукова думка, 1977. – 235 с.
10. Miklosich F. Die slavischen Ortsnamenaus Appellativen / F. Miklosich. – T. XXI. – Wien, 1872. – S. 3-105.
11. Skok P. Prilozi k ispitavanju srpsko hrvatskih imena mjesta / P.Skok // Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. – CCXXIV. – 1921. – S. 12-24.
12. Rospond S. Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych / S. Rospond // Prace Wrocławskiego towarzystwa naukowego. – Ser. A, # 58. – Wrocław:Wyd-wo PAN, 1957. – 73 s.

УДК 811.111

Домброван Т. И.,
Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, г. Одесма

ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКА В КРУГУ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКА

В статье рассматриваются понятия “междисциплинарность”, “полидисциплинарность” и “трансдисциплинарность”, обосновывается важность междисциплинарных направлений в исследовании языковой системы, предлагается определение лингвосинергетики, раскрывается ее эвристический потенциал.
Ключевые слова: *междисциплинарность, синергетика, лингвосинергетика, языковая система.*

У статті розглядаються поняття “міждисциплінарність”, “полідисциплінарність” і “трансдисциплінарність”, обґрунтовується важливість міждисциплінарних напрямів у дослідженні мовної системи, наводиться визначення лінгвосинергетики, розкривається її евристичний потенціал.
Ключові слова*: міждисциплінарність, синергетика, лінгвосинергетика, мовна система.*

The article analyzes the notions ‘interdisciplinary’, ‘polydisciplinary’ and ‘cross-disciplinary’, highlights the importance of interdisciplinary approaches in studying human language, defines linguosynergetics and reveals the heuristic potency of the latter.
Key words: *interdisciplinary approach, synergetics, linguistic synergetics, language system.*

“Эффект междисциплинарности лингвистики <…>
заключается в расширении базы ее экспланаторных возможностей”
Кубрякова Е.С. [13, с. 25].

Феномен языка и многочисленные проблемы, связанные с возникновением языка, его развитием, изменениями, структурой, функционированием и т.п., на протяжении веков волновали и продолжают волновать человечество.

Языкознание имеет длительную и славную историю, уходящую истоками в далекую античность, и практически всегда развивалось в тесной связи с философией. За долгие годы наука о языке выработала свои собственные методы исследования, сформировала собственный категориальный аппарат, накопила огромный опыт в изучении разноструктурных языков. Значительное приращение знания о своем объекте исследования языкознание получило в результате привлечения методов анализа других наук, что способствовало также возникновению и развитию ряда междисциплинарных направлений в изучении языка во всем многообразии его свойств, функций, связей.

Цель данной статьи состоит в определении места и эвристического потенциала лингвосинергетики среди основных междисциплинарных направлений в исследовании языка. *Актуальность* работы определяется тем, что лингвосинергетика как новое междисциплинарное направление в изучении языковой мегасистемы находится, по сути, в стадии становления: формируется категориальная сетка лингвосинергетики, вырабатываются частные методы и приемы исследования, уточняются некоторые фундаментальные понятия и т.д.

Ученые едины во мнении, что будущее – за междисциплинарными направлениями в науке, поскольку “кросс-фертилизация различных дисциплин создает новое интеллектуальное пространство” [11, с.133], а “интегральные теории природы и общества не только полезны, но и являются надежным источником информации” [16, с. 94].

Междисциплинарные направления образуют некую горизонтальную плоскость в исследовании определенной проблемы, в отличие от (узко)дисциплинарного подхода, сравнимого с вертикальным углублением в предмет исследования. Наверное, невозможно отдать предпочтение какому-либо одному из данных подходов, ибо они, находясь в отношении дополнительности, вместе образуют нераздельное единство. По словам В. Буданова, дисциплинарный подход преимущественно решает конкретную задачу, возникшую в историческом контексте развития предмета, подбирая методы из устоявшегося инструментария. Принципиально иной, холистический способ структурирования реальности представляет собой междисциплинарный подход, когда под данный универсальный метод ищутся задачи, эффективно решаемые в самых разнообразных областях человеческой деятельности [3].

Сегодня в научном обиходе помимо термина “междисциплинарность” нередко встречаются термины “полидисциплинарность” и “трансдисциплинарность”, причем в отдельных работах они используются как синонимы. Считаем необходимым и важным данные понятия разграничить.

На наш взгляд, понятие ***междисциплинарность*** применимо тогда, когда речь идет об интеграции общенаучных методов и приемов исследования, применяемых в конкретных двух научных областях (примером могут служить психолингвистика, социолингвистика, компьютерная лингвистика, лингвосинергетика и др.). Если к исследованию предмета анализа привлекается понятийный аппарат и/или методы трех и более научных областей, тогда следует говорить о ***полидисциплинарности*** (например, когнитивная лингвистика является конгломератом целого ряда дисциплин). Понятие ***трансдисциплинарности*** сродни универсализму как общенаучной методологии исследования.

По мнению Е.Н. Князевой, концептуальное разграничение рассматриваемых терминов сводится к следующему: “междисциплинарность” означает, прежде всего, кооперацию различных научных областей, циркуляцию общих понятий для понимания некоторого явления; “полидисциплинарность” является характерис-

© Домброван Т. И., 2013

тикой такого исследования, когда какой-либо феномен или объект (планета Земля, человек и т.д.) изучается одновременно и с разных сторон несколькими научными дисциплинами; "трансдисциплинарность" характеризует такие исследования, которые идут "через", "сквозь" дисциплинарные границы, выходят "за пределы" конкретных дисциплин [10, с. 72]. Е.Н. Князева предлагает говорить о полидисциплинарных исследовательских полях, междисциплинарных исследованиях и трансдисциплинарных стратегиях исследования [11, с. 133].

В ряде своих работ В.Г. Буданов выделяет пять типов междисциплинарных стратегий коммуникаций и, соответственно, пять типов использования термина "междисциплинарность":

"Междисциплинарность как **согласование языков** смежных дисциплин. Речь идет об общей для дисциплин феноменологической базе, в которой каждая использует свой тезаурус. Таковы отношения физики и химии, психологии и социологии.

Междисциплинарность или **трансдисциплинарность** как **транссогласование языков** дисциплин не обязательно близких. Речь идет о единстве методов, универсалиях, общенаучных вариантах, применяемых самыми разными дисциплинами. В первую очередь это методы математики, системного анализа и синергетики.

Междисциплинарность как **эвристическая гипотеза-аналогия**, переносящая конструкции одной дисциплины в другую поначалу без должного обоснования. Например, гипотеза-аналогия волны-пилота в квантовой теории не прижилась, но парадоксальный образ волн вероятностей сегодня общепринят в квантовой механике.

Междисциплинарность как **конструктивный междисциплинарный проект**, организованная форма взаимодействия многих дисциплин для понимания, обоснования, создания и, возможно, управления феноменами сверхсложных систем. В любом случае используются все три предыдущих типа междисциплинарной коммуникации.<…>.

Междисциплинарность как **сетевая коммуникация**, или **самоорганизующаяся коммуникация**. Именно так происходит внедрение междисциплинарной методологии, трансдисциплинарных норм и ценностей, инвариантов и универсалий научной картины мира, так развивается синергетика, сети научных школ и ассоциаций, INTERNET, мода и слухи" [3].

Уточняя исходные методологические понятия "междисциплинарный" и "трансдисциплинарный", В.С.Степин подчеркивает, что к междисциплинарным наукам относятся науки, в которых применяются понятийные средства и методы, выработанные в разных дисциплинах и синтезируемые в новой науке для решения ее специфических задач. Трансдисциплинарность рассматривается ученым "как характеристика одного из языков науки", и в качестве примера приводится математика, которая "больше, чем наука, она – язык науки" [29].

Трансдисциплинарность рассматривается в качестве основного признака **синергетики**, позиционируемой как источник нового (а именно, эволюционного, холистического) видения мира: "Синергетика как эвристический инструмент, как некая модель может быть "опрокинута" на другие, смежные с ней и более отдаленные, подчас весьма экзотические, области знания. А любая теория, используемая для получения нового знания, становится методом, т.е. буквально нашим со-путчиком (от греч. μετα "соучастие, совместное действие"+ οδος "путь, дорога"), посохом на тернистых дорогах научных исследований" [10, с.83].

Современная наука о языке монообъектна (объектом исследования выступает язык во всем своем структурно-функциональном многообразии) и полипредметна (проблематика языкознания чрезвычайно широка), и, как следствие, представляет собой "созвездие" междисциплинарных направлений, многие из которых оформились в самостоятельные области научного знания, имеют собственный предмет и методы исследования. Среди них следует назвать антропологическую лингвистику, ареальную лингвистику, этнолингвистику, лингвокультурологию, прикладную лингвистику, когнитивную лингвистику, психолингвистику, социолингвистику, компьютерную лингвистику, математическую лингвистику и др.

"Математизация" лингвистики обусловлена широким использованием естественного языка в информационных и управленческих системах, включая системы машинного перевода. Кроме того, "использование математических методов обобщения и систематизации лингвистических данных в сочетании с качественной интерпретацией результатов измерений позволяет языковедам глубже проникнуть в тайны построения языка и образования текста" [19, с. 5]. Применение математических методов и аппарата в лингвистических исследованиях стало возможным благодаря знаковой природе языка: "как естественный язык, так и язык математики являются знаковыми системами передачи информации" [24, с. 5] . По словам Р.Г. Пиотровского, за этапом, на котором математика исполняла роль "королевы наук", следует этап сближения, на котором математика выступает на службе остальных наук, создавая для языкознания и для других гуманитарных наук особый логический аппарат [там же, с. 359]. Математическая лингвистика заложила прочный фундамент для развития целого ряда междисциплинарных направлений, включая компьютерную лингвистику.

Компьютерная лингвистика, рассматриваемая в рамках прикладной лингвистики, находится на стыке гуманитарной науки и компьютерных технологий и занимается проблемами автоматического распознавания и синтеза речи, разработкой методов компьютерной обработки текстовой информации, составлением автоматизированных словарей и систем поиска информации, стандартизацией научно-технической терминологии и мн.др. [4].

Психолингвистика изучает взаимоотношение языка, мышления и сознания, исследует механизмы порождения и восприятия речи, формы речевого высказывания и конструирования содержания, моделирует процессы речевого общения и мн. др. Объектом исследования психолингвистики, по А.А. Леонтьеву, является "совокупность речевых событий или речевых ситуаций. Этот объект – общий у нее с лингвистикой и дру-

гими “речеведческими” науками” [17, с.16], а предметом “соотношение личности со структурой и функциями речевой деятельности, с одной стороны, и языком как главной “образующей” образа мира человека, с другой” [там же, с. 19].

Когнитивная лингвистика определяется в [12, с. 53] как “лингвистическое направление, в центре которого находится язык как общий когнитивный механизм, как когнитивный инструмент – система знаков, играющих роль в репрезентации (кодировании) и в трансформировании информации”. Основную задачу когнитивной лингвистики видят “в описании и объяснении языковой способности и/или знаний языка как внутренней когнитивной структуры и динамики говорящего-слушающего, рассматриваемого как система переработки информации” [там же]. Когнитивная лингвистика тесным образом связана с когнитивной психологией, изучающей когнитивные способности человека в их многообразии и взаимодействии, что указывает на некоторую условность разграничения проблематики данных двух направлений в науке.

Не всегда возможно провести четкие границы и между другими направлениями в исследовании языка, такими, как, например, этнолингвистика и лингвокультурология, которые являются смежными научными областями и имеют множество точек соприкосновения с антропологией, социолингвистикой, психолингвистикой и т.д.

Важность междисциплинарных подходов к изучению языка признается многими лингвистами. Так, например, Л.А. Фурс подчеркивает: “Язык как ингерентное свойство когнитивных процессов является объектом исследования многих наук, однако именно междисциплинарный подход к исследованию языковых явлений позволяет объяснить их сложную и комплексную природу” [*30, с.* 368]. Представляется, что совокупность маргинальных дисциплин образует некую *целостность*, в которой частнонаучные области и методы исследований находятся в отношении частичного пересечения друг с другом.

Столь необходимый сегодня целостный взгляд на исследуемые проблемы, по убеждению Э.Ласло, достигается именно *интеграцией* новейших достижений современного знания: “Такая интеграция – задача весьма насущная, и для решения ее необходима соответствующая база” [16, с. 94]. На современном этапе развития науки теоретической базой для решения задачи интеграции научного знания выступает синергетика.

Синергетика, возникшая “не только и не столько на стыке, сколько над науками более частного характера”, изначально была призвана играть “роль коммуникатора, позволяющего оценить степень общности результатов одной науки, их полезность для других наук и перевести диалект конкретной науки на высокую латынь междисциплинарного общения” [6, с. 215]. Ученые с сожалением констатируют тот факт, что в XX веке в результате узкой специализации различных научных дисциплин (достижения в которых ни в коей мере нельзя умалять) общенаучная картина мира была расчленена на множество отдельных фрагментов [18, с. 42], а дифференциация наук, “развивавшаяся по мере накопления знаний, зашла так далеко, что достижения одной из наук становятся недоступными вниманию и уж тем более пониманию представителям других наук” [*2, с.* 27]. К счастью, считает Э. Ласло, границы научных дисциплин не вечны: “Эти границы – наследие прошлого, и ныне они устарели. Каждая из новых крупных областей научных исследований – новая физика, новая биология и новые системные науки – ищут и находят черты единства в наблюдаемом разнообразии мира. Их открытия складываются в замечательную картину мира – картину, в которой Вселенная самоорганизуется, последовательно поднимаясь на все более высокие уровни эволюции, причем сложность окружающего нас мира уравновешивается его интеграцией” [16, с. 104].

Понятия интеграции, синтеза, кооперации, когерентности являются ключевыми понятиями синергетики и в полном объеме применимы к описанию сложных систем любой природы, в том числе и языковой. Как подчеркивает В.С. Степин, “экспансия синергетических методов в различные науки эффективна там и тогда, где и когда требуется учитывать саморазвитие, его интегральные характеристик и закономерности” [*29*]. Поскольку язык является открытой саморазвивающейся сложной динамической системой, постольку синергетический подход к исследованию различных аспектов существования и функционирования языковой системы не только возможен, но и абсолютно необходим.

Лингвистическая синергетика, или лингвосинергетика, возникшая как междисциплинарное направление в изучении языка с использованием категориального аппарата и методов синергетики, определяется нами как один из методологических подходов к описанию ДИНАМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ЯЗЫКА, представляющего собой последовательную смену во времени состояний изменчивой языковой мегасистемы.

Аппликативный потенциал синергетики в лингвистике огромен. В настоящее время возможно выделить два магистральных направления в лингвосинергетике в зависимости от объекта исследования, а именно: 1) синергетика речи и речевой деятельности и 2) синергетика языка (см. Рис.1). К первой группе относим синергетику текста (в том числе и текста перевода), синергетику дискурса, синергетику идиолекта, синергетику речевых девиаций. Здесь уже есть интересные наработки.

Так, например, Г.Г. Москальчук и ее ученики К.И. Белоусов, И.Ю. Моисеева и др., работающие в области *синергетики текста*, предложили синергетическую модель текстообразования, описывающую процессы, происходящие при становлении текста как целостного объекта, и позволяющую установить зависимость деривационной способности структур от их локализации во внутритекстовом пространстве. Представленная синергетическая модель процесса текстообразования эксплицирует архитектонику целого через выявление сценариев взаимного приспособления структур друг к другу как в линейном следовании, так и в целом тексте [1; 20; 21]. Несомненно, что полученные результаты углубляют представления о тексте как о целом многомерном лингвистическом объекте.

Рис.1. Основные направления исследований в лингвистической синергетике.

Муратова Е.Ю. вводит понятие синергетического текста, определяя его как “текст множественного кодирования, содержащий глубинные, непосредственно не наблюдаемые смыслы и представляющий собой совокупность внутритекстовых нелинейных отношений и процессов” [22, с. 13-14].

Синтез синергетических и лингвистических идей позволил Н.Л. Мышкиной создать концепцию лингводинамики текста, выделить и описать такие динамические характеристики текста, как системность/асистемность, упорядоченность/хаос, интеграция/дезинтеграция смыслов и др. [23]. Опираясь на данную концепцию, Л.В. Кушнина рассматривает синергетическую природу процесса перевода и разрабатывает теорию гармонизации переводческого пространства [15]. В основе выдвигаемой ею теории “лежит синергетическая идеология, согласно которой перевод представляет собой нелинейный неравновесный процесс, которому свойственны и хаос, и случайность, и дезорганизация, в определенных обстоятельствах выполняющие созидательные и конструктивные функции” [14, с. 82].

Значительный вклад в развитие *синергетики дискурса* вносят работы Е.В. Пономаренко [25; 26], И.В. Савиной [27], Л.С. Пихтовниковой и др. ученых. Так, по мнению И.В. Савиной, синергетическое исследование функциональных свойств дискурса предполагает определение параметров порядка как факторов регулирования поведения системы, а также описание тех когерентных процессов, с помощью которых осуществляется самоорганизация дискурса. Последние включают: (относительное) равновесие в системе смыслов на начальном этапе; нелинейность (зависимость свойств системы от функционирования любого из элементов и комплексное прагма-семантическое воздействие, присущее системе в целом, а не элементам вне системы), движение элементов системы к наиболее упорядоченной и “желанной” области/точке – аттрактору (коммуникативной цели); отклонение системы от равновесного состояния и функциональные колебания – флуктуации (подвижки смыслового поля и возникновение новых элементов функционального плана); хаотизация (появление функциональных элементов, не соответствующих начальным тенденциям системы); прохождение точки ветвления (бифуркации) при выборе дальнейшего пути развития (выбор смыслового вектора из возникающих вариантов); рассеивание (диссипация) мешающих системе элементов-излишков во внешнюю среду (уклонение от формирования нежелательных смысловых компонентов и функциональных свойств); фазовый переход системы в новое функциональное состояние при возникновении новых смыслов [27, с. 10-11].

Выделение *синергетики языка* представляется вполне естественным, так как языковая система обладает всеми характеристиками синергетической системы, а именно открытостью, нелинейностью, динамичностью, сложностью, способностью к самоорганизации и др. [определение синергетической системы см. в : 32, с. 22].

Синергетика языка занимается исследованием языковой системы в синхронии и диахронии. Следует, однако, признать некоторую условность подобного деления, поскольку язык всегда динамичен и непрестанно изменяется. В этом контексте уместно вспомнить слова Г. Гийома о том, что “каждая синхронная система является следствием предшествующей системы, вполне законченной, хотя и непохожей” и что “не существует одной диахронии, одной конкретной истории языковых явлений, рассматриваемых изолированно <…>, а есть диахрония как история систем, или, если хотите, диахрония синхроний” [5, с. 63].

Синхроническая синергетика рассматривает язык как фрактальноорганизованную открытую сложную систему, подчиняющуюся действию определенных параметров управления и находящуюся в неравновесном состоянии [см.: 8; 9]. Как отмечает Е.Ю. Муратова, возможность применения синергетических идей к исследованию глубинных закономерностей развития и функционирования языка обусловлено тем, что любой человеческий язык не является раз и навсегда заданной системно-синхронной моделью [22, с. 5].

Диахроническая лингвосинергетика применяет методологию синергетики для изучения переходных явлений в языке, исследует языковую систему в развитии, в переходе от состояния хаоса через различные флук-

туации бифуркационной стадии к состоянию относительного порядка и далее к неустойчивости системы и т.д. Мы рассматриваем диахроническую лингвосинергетику как новый поворот в междисциплинарных исследованиях, заключающийся в освоении новых для филологии синергетических принципов анализа и синтеза языковой системы [7]. В фокусе внимания диахронической лингвосинергетики также находятся проблемы выбора сценариев дальнейшего развития языка с учетом многообразия аттракторов, многовариантных флуктуаций, многовекторных бифуркаций и диссипативных процессов. При этом язык рассматривается в органической связи с его носителями, поскольку история конкретного языка неотделима от истории его народа: язык и общество коэволюционируют, и изменения в обществе не могут не отражаться в языке.

В современной науке о языке лингвосинергетика переживает момент становления. Это не может не радовать, поскольку смена ракурса исследования, применение новых методов анализа, рассмотрение “привычного” объекта анализа через призму новой понятийной сетки представляется *перспективным*, ибо позволяет увидеть, так сказать, “новое в старом”, заставляет многогранный объект исследования повернуться другой гранью, сиять новым светом, бесконечно удивляя своим многообразием.

Литература:

1. Белоусов К. И. Синергетика текста: От структуры к форме / Константин Игоревич Белоусов. – М. : КД “ЛИБРОКОМ”, 2008. – 248 с.

2. Безручко Б. П., Короновский А. А., Трубецков Д. И., Храмов А. Е. Путь в синергетику: Экскурс в десяти лекциях / Коллектив авторов. – М. : КД “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 304 с.

3. Буданов В. Г. Синергетика: мировоззрение, методология, наука [Электронный ресурс] / Владимир Григорьевич Буданов. – Режим доступа : http://spkurdyumov.narod.ru/buuudddd.htm

4. Волошин В. Г. Комп’ютерна лінгвістика / Володимир Григорович Волошин. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2004. – 382 с.

5. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики: Сборник неизданных текстов, подготовленный под руководством и с предисловием Рока Валена. Пер.с фр. – Изд. 4-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 232 с.

6. Данилов Ю. А. Синергетический подход к изучению языка: возможности, ограничения и опасности / Юлий Александрович Данилов // Философия науки. – Вып. 3. – М. : Ин-т философии РАН, 1997. – С. 213-216.

7. Домброван Т. И. История языка как объект синергетического анализа: к постановке проблемы / Татьяна Ивановна Домброван // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – № 973. – Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – Вип. 68. – Харків, 2011. – С. 30-34.

8. Домброван Т. І. Динамічна рекурентність як підґрунтя міжрівневої когерентності мовної мегасистеми / Тетяна Іванівна Домброван // Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб. наук. праць. – Вип. 10. – Ужгород, 2012. – С. 86-95.

9. Домброван Т. И. Фрактальный принцип организации языковой мегасистемы / Татьяна Ивановна Домброван // Нова філологія. Збірник наукових праць. – № 54. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – С.161-165.

10. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Елена Николаевна Князева, Сергей Павлович Курдюмов.– М. : КомКнига, 2011. – 272 с.

11. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и свое будущее / Елена Николаевна Князева, Сергей Павлович Курдюмов. – М. : КД “ЛИБРОКОМ”, 2011. – 264 с.

12. Краткий словарь лингвистических терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. Под общей ред. Е. С. Кубряковой. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.

13. Кубрякова Е. С. О когнитивных процессах, происходящих в ходе описания языка / Елена Самойловна Кубрякова // Когнитивные исследования языка. Исследования познавательных процессов в языке. – М. : ИЯ РАН; Тамбов, 2009. – Вып. V. – С. 22-29.

14. Кушнина Л. В. Перевод как синергетическая система / Людмила Вениаминовна Кушнина // Вестник Пермского ун-та. Серия “Российская и зарубежная филология”. – 2011. – Вып. 3(15). – С. 81-86.

15. Кушнина Л. В. Теория гармонизации: опыт когнитивного анализа переводческого пространства / Людмила Вениаминовна Кушнина. – Пермь : Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2009. – 196 с.

16. Ласло Э. Век бифуркации: постижение изменяющегося мира / Эрвин Ласло// Путь. – 1995. – № 1. – С. 3-129.

17. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с.

18. Малинецкий Г. Г., Потапов А. Б. Нелинейная динамика и хаос: Основные понятия / Георгий Геннадьевич Малинецкий, Алексей Борисович Потапов. – М. : КД “ЛИБРОКОМ”, 2011. – 240 с.

19. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация / В. Г. Волошин, Н. Р. Григорян, Е. М. Музя, В. В. Олинчук. – Одесса : ВМВ, 2011. – 186 с.

20. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования. – АДД, 10.02.19 – Теория языка / Ирина Юрьевна Моисеева // Челябинский госуд.ун-т. – 2007. – 38 с.

21. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Галина Григорьевна Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 296 с.

22. Муратова Е. Ю. Лингвосинергетика поэтического текста / Елена Юрьевна Муратова. – Мн. : Изд-во “Простобук”, 2011. – 219 с.

23. Мышкина Н. Л. Внутренняя жизнь текста: механизмы, формы, характеристики / Нэлли Леонидовна Мышкина. – Пермь, 1998. – 152 с.

24. Пиотровский Р. Г., Бектаев К. Б., Пиотровская А. А. Математическая лингвистика / Раймонд Генрихович Пиотровский, Калдыбай Бектаевич Бектаев, Анна Александровна Пиотровская – М. : Высшая школа, 1977. – 383 с.

25. Пономаренко Е. В. О принципах синергетического исследования речевой деятельности / Евгения Витальевна Пономаренко // Вопросы филологии. – 2007. – № 1. – С. 14-23.

26. Пономаренко Е. В. Английский дискурс в свете функциональной лингвосинергетики / Евгения Витальевна Пономаренко // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 100-110.

27. Савина И. В. Лингвосинергетические аспекты функционирования глаголов коммуникации (на материале английского языка): Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Ирина Владимировна Савина : ГОУ ВПО "Поволжская государственная социально-гуманитарная академия". – Самара, 2009. – 24 с.

28. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова / Олена Олександрівна Семенець. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.

29. Степин В. С. О философских основаниях синергетики [Электронный ресурс] / Вячеслав Семенович Степин. – Режим доступа: http://spkurdyumov.narod.ru/StepinVSem.htm

30. Фурс Л. А. Форматы метакогнитивного знания / Людмила Алексеевна Фурс // Функционально-когнитивный анализ языковых единиц и его аппликативный потенциал. – Барнаул, 2012. – С. 368-369.

31. Haken, Hermann. Synergetics. An Introduction. (Springer Series in Synergetics) – Berlin : Springer-Verlag, 1977.

32. Haken, Hermann. Information and Self-organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems (Springer Series in Synergetics) – Berlin : Springer-Verlag, 2000. – 226 p.

УДК 81’367.623+81’373.612

Донцова О. Г.,
Донбаський державний педагогічний університет Горлівський інститут іноземних мов, м. Горлівка

УКРАЇНСЬКІ УНІВЕРБАЛІЗАЦІЙНІ КОМПОЗИТНІ АТРИБУТИВИ: ОНОМАСІОЛОГІЧНІ КЛАСИ

Визначені основи для ономасіологічної класифікації універбалізаційних композитів. Дан опис базових ономасіологічних класів композитних атрибутивів в українській мові. Для кожного класу встановлені базові ономасіологічні структури одиниць, що розглядаються.

***Ключові слова**: ономасіологічна класифікація, універбалізаційні композити, атрибутив, ономасіологічна структура.*

Определены основания для ономасиологической классификации универбализационных композитов. Дано описание базовых ономасиологических классов композитных атрибутивов в украинском языке. Для каждого класса установлены базовые ономасиологические структуры рассматриваемых единиц.

***Ключевые слова**: Ономасиологическая классификация, универбализационный композит, атрибутив, ономасиологическая структура.*

The grounds for onomasiological classification of univerbalizational composites were determined. The description of basic onomasiological classes of composite attributives was given. The basic onomasiological structures of concerned units for each class were established.

***Key words**: onomasiological classification, univerbalizational composites, attribute, onomasiological structure.*

Метою запропонованої статті є встановлення базових ономасіологічних класів та ономасіологічних моделей у межах зазначених класів для універбалізаційних композитних атрибутивів в українській мові.

Поняття “універбалізаційний композит” введено до наукового обігу В.І. Теркуловим. За думкою вченого, до цього типу складних слів належать складні слова, “які виникли як вербальні еквіваленти словосполучень і які, внаслідок цього, функціонально й семантично їм тотожні, наприклад, ***газодобыча*** (=***добыча газа***), ***синеглазый*** (= ***с синими глазами***), ***велостадион*** (= ***велосипедный стадион***) тощо” [4, с. 5]. Таким чином, універбалізаційні композитні атрибутиви – це прикметники або дієприкметники, які є абсолютними еквівалентами словосполучень, у яких атрибутивна функція вихідного словосполучення реалізується при універбалізації в композиті-прикметнику, наприклад, (***силою***) ***в десять балів*** / ***десятибальний***. При цьому у текстах вони можуть абсолютно взаємозамінюватися, що підтверджує їхній дублетний статус у межах однієї номінативної одиниці, наприклад: – *Мабуть, вітер перемінився, – сказав Скворешня, збираючись знімати вертушку, – і дме тепер з* ***силою в десять балів*** *просто в спину льодяній горі* і далі в тому ж тексті *За даними висоти й довжини хвиль у відкритому морі можна зробити висновок, що шторм* ***десятибальний****, іде з веста* (http://www.ulera.net/view/16672/46);

Питання полягає у визначенні ономасіологічної типології універбалізаційних атрибутивних композитів. Першим рівнем такої типології є розподіл досліджуваних одиниць за ономасіологічними класами. Як писала О.С. Кубрякова, “когнітивно зорієнтоване дослідження дериваційних процесів дозволяє уточнити не тільки специфіку “картування” світу в окремо взятій мові, але й – при належному узагальненні таких даних у типологічному плані – сприяти виведенню певних загальних положень про розуміння людиною головних буттєвих категорій, особливостей світобудови, закономірностей устрою світу як у фізичному аспекті людського буття, так і в його соціальній організації й у всій властивій людині системі його цінностей і моральних, морально-етичних оцінок” [3, с. 336-337]. О.В. Блюміна, творчо інтерпретуючи зазначене висловлювання, виводить поняття “ономасіологічний клас”, в якому “об’єднання номінативних одиниць здійснюється <...> у напрямку від референта через існуючі в мові моделі вербалізації до організованої лексико-семантичної й лексико-граматичної структури” [1, с. 2]. Таким чином, ономасіологічний клас – це “об’єднання одноструктурних одиниць, що мають подібне значення, зумовлене подібністю позначених ними референтів” [1, с. 4].

Для композитних атрибутивів нами визначені наступні ономасіологічні класи: клас статусної ознаки, клас параметральної характеристики та клас якісної ознаки.

У межах кожного з ономасіологічних класів композити класифікуються за ономасіологічними моделями. Поняття ономасіологічної структури було введено до наукового обігу М. Докулілом, який трактував її як відбиття процесу формування нової номінації [6]. Вона складається з “ономасіологічного базису – поняття, що кладеться в основу позначення, і ономасіологічної ознаки – поняття, що так чи інакше уточнює основний зміст позначуваного, обмежуючи його або конкретизуючи чи модифікуючи основу назви” [2, с. 265]. В.І. Теркулов запропонував виділяти ономасіологічну структуру і для універбалізаційних композитів, у яких “базисну функцію виконує головне слово базового словосполучення, а ознакову – залежне” [5, с. 228].

Саме такий підхід є основою виділення нами наступних ономасіологічних моделей у межах виділених нами ономасіологічних класів.

Ономасіологічний клас “Статусна ознака”. Ономасіологічний клас в цьому випадку актуалізує ономасіологічний базис “статус”, що реалізується в бахувріхі в прийменниково-атрибутивній позиції або власне в атрибутивній позиції. Нами відзначаються наступні різновиди даних ономасіологічних класів.

Підклас з ономасіологічним базисом “кількісний статус”. Відзначається модель “частина + кількість”, наприклад, ***з вісьма кутами*** / ***восьмикутний***: ***Восьмикутну*** *зірку здавна зображували у вишивці, різьбі, на писанках тощо – А подушечка* ***з вісьма кутами*** *може слугувати для зберігання голок, а також бути гар-*

© Донцова О. Г., 2013

ною прикрасою для вашої ялинки (http://rukotvory.com.ua/info/biskornyu-abo-ihrashka-na-yalynku-vlasnoruch/); ***Із двома крилами*** / ***двокрилий***: *Але ось з'являється спочатку тихий і якийсь по-домашньому умиротворений звук давнього примітивного аероплана, потім з'являється над цим безмежним степом і над столом сам аероплан –* ***двокрилий****, повільний, слабосильний* (http://kinokolo.ua/articles/414/) – *Одна за одною з'являються кілька модифікацій біпланів, літаків* ***з двома крилами****, розташованими одне над одним на певній відстані, – С-1, С-2 т*ощо (http://100v.com.ua/uk/Igor-Sikorskiy-person);

Підклас з ономасіологічним базисом "якісний статус". Відзначаються наступні ономасіологічні моделі.

"частина + якість", наприклад, ***із широким фюзеляжем*** / ***широкофюзеляжний***: *На відміну від літаків* ***із широким фюзеляжем****, куди багаж закладають у контейнерах, літаки меншого розміру на місцевих маршрутах завантажують валізи безпосередньо до трюму* (http://www.radiosvoboda.org/content/article/885495.html) – *Є напрямки – захист у метро, захист транспортних мереж, захист* ***широкофюзеляжних*** *літаків (мають на увазі цивільні лайнери), як убезпечити польоти пасажирів на цих лайнерах, виявлення та ліквідація саморобних вибухових пристроїв тощо* (http://glavred.info/archive/2007/07/16/172304-3.html);

"колір + частина", наприклад, ***з білими боками*** / ***білобокий***: *Стрекотуха* ***білобока*** *Звуть усі її ...* (Сорока) – *А вчора нам сорока дорогу перейшла і* ***з білими боками*** *нам зиму принесла* (http://www.ladoshki.com/44318-books-книга-Русуля-на-українській-мові-.htm); ***з білого каменю*** / ***білокамінний***: *До воріт палацу веде кам'яний міст XVI од., прикрашений фігурами геральдичних звірів* ***з білого каменю*** (pidruchniki.ws›12810419/turizm/velika_britaniya) – *З другого поверху ще одні* ***білокамінні*** *гвинтові кручені сходинки, фрагменти яких виявлені під час недавніх археологічних робіт, вели на перший ярус* (http://zakarpattya.com.ua/regiony/uzhgorodskii-raion-1/runi-zamku-tampl456454r456v);

"колір + еталон", наприклад, ***білий, як цукор / цукрово-білий***: *Колір піску вулканічних островів не буває* ***цукрово-білим****, до нього домішується чорний, червоний, або зеленкуватий, як на пляжі Папаколеа* (life.pravda.com.ua›Подорожі›2011/11/29/90364) – *На пляжі Кемп Коув Біч у австралійському Сіднеї все гаразд – вода зелена і прозора, пісок* ***білий, як цукор****, а температура трохи вище 30 градусів* (day.kiev.ua›286515)

"джерело + якість": ***із грубої вовни*** / ***грубововняний***, наприклад, *Вовна мериноса однорідна і складається з дуже тонких (13,5 – 24 мкм) і м'яких пухових волокон (для порівняння – у* ***грубововняних*** *порід овець товщина волокон складає 24-35 мкм)* (http://igrashky.io.ua/s111250) – *Ми лежали на перинах із боржавського сіна, прикриті ліжниками* ***із грубої вовни****, і дивились у буковий вогонь* (http://www.chasipodii.net/article/7645/).

Ономасіологічний клас "Параметральна характеристика". Ономасіологічний клас в цьому випадку представляє ономасіологічний базис "параметр", що також реалізується в бахувріхі в прийменниково-атрибутивній позиції або власне в атрибутивній позиції. Нами відзначаються наступні різновиди цього ономасіологічного класу:

– "міра + кількість"; ознака "міра" реалізує просторові, часові, вагові тощо характеристики, наприклад, ***на шість днів*** / ***шестиденний***: *Одноденний скі-пас для дорослого у високий сезон коштує 20 євро (****на шість днів*** *– близько 100 євро), для дитини – 16 євро (****шестиденний*** *– 79 євро)* (http://www.mandry.info/?var=2&lang=1&d_id=61&id=279); ***низького зросту / низькорослий***: *Люди* ***низького зросту*** *в суспільстві сприймаються, як менш компетентні, ніж високі, як у дитинстві, так і в дорослому віці – Більшість* ***низькорослих*** *дітей – це здорові діти, що ростуть із нормальною швидкістю, обумовленою спадковими особливостями, переданими від батьків* (http://serafim-secrets.blogspot.com/2008/12/16.html);

– "статус + еталон": ономасіологічна модель указує на статус предмета або явища стосовно іншого предмета або явища, наприклад, ***різного калібру*** / ***різнокалібровий***: *Близько двох з половиною тисяч боєприпасів* ***різного калібру*** *виявили на Тернопільщині в лісі поблизу села Застіночне Теребовлянського району впродовж останніх чотирьох місяців цього року – Сапери дістали з-під землі 71 вибухонебезпечний предмет – 66 німецьких протипіхотних гранат, два* ***різнокаліброві*** *снаряди та три підривники* (http://www.mns.gov.ua/news/15441.html); ***в одному томі / однотомний***: (*І не обов'язково* ***в одному томі****: книга з 1400 сторінок чудово може розділитися і на два, і на три томи – отже, це* ***однотомне*** *чудо з'явилося працею однієї людини – Леоніда Володимировича Ушкалова, професора Харківського університету* (http://viky.com.ua/?s=viewnews&id=410106);

– "ступінь + інтенсивність"; ознака "ступінь" вербалізується в одиницях шкали інтенсивності – ***бал***, ***ступінь***, ***розряд*** тощо, наприклад, ***у п'ять балів / п'ятибальний***: *Землетрус* ***у п'ять балів*** *було зафіксовано на півдні Таджикистану поблизу кордону з Афганістаном вранці у понеділок, повідомила сейсмостанція – У Таджикистані зафіксовано* ***п'ятибальний*** *землетрус* (http://ua.glavred.info/archive/2008/07/21/214659-4.html); ***Третього сорту*** / ***третьосортний***: *У тому числі в лютому на 19,4% виросли поставки дешевого пива "****третього сорту****" – Відвантаження* ***третьосортного*** *пива в Японії зростає 36 місяців підряд* (project.ukrinform.ua›news/27894/);

– "інтенсивність + сутність", наприклад, ***з жорстоким серцем*** / ***жорстокосердий***: *Про кожного з них безпомилково можна сказати, що вони люди* ***з жорстоким серцем*** *– Можна любити слухати Боже Слово, шанобливо схвалюючи істину, що проповідується, і разом з тим ставати безнадійно* ***жорстокосердим****!* (http://gs.lviv.ua/zhorstoki-sertsya-v-domi-bozhomu); ***зі слабкими нервами*** / ***слабонервний***: *Люди* ***зі слабкими нервами*** *у нас не працюють* (http://h.ua/story/163856/) – *Організатори банджі-джампінгу на водоспадом Вікторія, компанія Safari Par, характеризує свій атракціон як "111 метрів чистого адреналіну" та "один з найбільш мальовничих стрибків у світі "не для* ***слабонервних****"*" (http://tsn.ua/tsikavinki/turistka-vpala-v-richku-z-krokodilami-pislya-obrivu-111-metrovogo-bandzhi.html).

Ономасіологічний клас "Якісна ознака". Ономасіологічний клас в цьому випадку реалізує свій ономасіологічний базис через головний член-атрибут вихідного словосполучення. Нами відзначаються наступні різновиди цього ономасіологічного класу.

Підклас з ономасіологічним базисом “дія”. Відзначаються наступні ономасіологічні моделі:

– “дія + суб’єкт”, наприклад, ***Охолоджуваний водою*** / ***водоохолоджуваний***: *Для досягнення ще більшої економії енергії можна використовувати* ***водоохолоджуваний*** *конденсатор, інтегрований в систему теплового насоса* (http://www.dantherm.kiev.ua/ua/danx2.html) – *Сталь з ковша заливають у проміжне пристрій, а з нього в* ***охолоджуваний водою*** *кристалізатор* (http://crk-knteu.kiev.ua/60614-Tehnologicheskie_osnovy_mashinostroeniya.html).

Підклас з ономасіологічним базисом “стан”. Відзначаються наступні ономасіологічні моделі:

– “стан стосовно об’єкта”, наприклад, ***Стійкий до вогню*** / ***вогнестійкий***: *Маючи гарні структурні, тепло– і звукоізоляційні якості, будучи* ***стійкими до вогню****, вологи, землетрусів та шкідників, такі споруди можуть стояти багато років, забезпечуючи повітропроникність, відсутність шкідливого впливу на здоров’я людини – Вони можуть складатись з будь-яких* ***вогнестійких*** *матеріалів та бути висотою близько 4-6 м з гарною ізоляцією для уникнення втрат тепла* (http://agribusiness.kiev.ua/img/zstored/files/AgPP31_ukr.pdf)*;*

– “гібридний стан”, наприклад, ***Сліпий***, ***глухий і німий / сліпоглухонімий***: *Зі* ***сліпим, глухим і німим*** *Кучмою нема про що говорити, вважає Мороз* (pravda.com.ua›Новини›2002/10/22/2991210) – *Але схоже, що чиновники в нашій державі або* ***сліпоглухонімі****, або геть позбавлені совісті* (http://www.silskivisti.kiev.ua/18694/Poshta.php?n=10550);

– “напрямок + стан”: ***взаємно корисний / взаємокорисний***, наприклад: *Різнобічність цілей і значна кількість напрямків, передбачених цією програмою, дозволили значно розширити співробітництво флотів, вивести його на рівень планового, системного* ***взаємно корисного*** *діалогу – В умовах подальшої глобалізації важливим напрямом діяльності держав є здійснення всебічного* ***взаємокорисного*** *співробітництва* (http://warhistory.ukrlife.org/2_08_7.html);

– “стан + якість”: ***народжений мертвим / мертвонароджений***, наприклад: *У рядках 5, 6 указуються дані про кількість* ***народжених мертвими****, а саме: у рядок 5 включаються дані про кількість* ***мертвонароджених****, смерть яких настала до початку пологової діяльності (антенатально)* (http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=6268).

Запропонована нами система ономасіологічних класів та ономасіологічних структур діє лише на рівні універбалізаційних композитних атрибутивів. Завданням наступних досліджень є встановлення системи ономасіологічних класів та ономасіологічних структур для інших типів композитів – деривaційних та аналогійних.

Література:

1. Блюміна О. В. Субстантивні композити зі значенням процесуальності в російській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Дніпропетровський нац. ун-т ім. О. Гончара.–Дніпропетровськ, 2011. – 20 с.

2. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование // Языковая номинация: виды наименований. – М. : Наука, 1977. – С. 222-304.

3. Кубрякова Е. С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения: роль языка в познании мира: Монография. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

4. Теркулов В. І. Композити російської мови в ономасіологічному аспекті: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – Київ, 2008. – 40 с.

5. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономасиологическом аспекте: Дис… доктора филол. наук : 10.02.02 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – Горловка, 2008. – 472 с.

6. Dokulil M. Tvoreni slov v ceštine. I. Teorie odvozováni slov / M. Dokulil. – Praha : CAV, 1962. – 263 s.

УДК 811.111'25

Дробязко Ю. І., Лєбєдєва М. О.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

АНАЛІЗ-ДИСКУРС ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті розглядається функціонування мовних одиниць англійської та української мов з оцінною семантикою у публіцистичному дискурсі на матеріалі двомовних періодичних видань.
***Ключові слова**: публіцистичний дискурс, синтагма, оцінна лексика, адекватний переклад, контекст.*

В статье рассматривается функционирование языковых единиц английского и украинского языков с оценочной семантикой в публицистическом дискурсе на материале двуязычных периодических изданий.
***Ключевые слова:** публицистический дискурс, синтагма, оценочная лексика, адекватный перевод, контекст.*

This article deals with functioning of English and Ukrainian language units with evaluative meaning in the journalistic discourse on the basis of bilingual periodicals.
***Key words:** journalistic discourse, syntagma, evaluative lexics, equivalent translation, context.*

На сьогодні, проблеми оцінної семантики займають важливе місце в лінгвістичних дослідженнях, їх вирішення має практичне значення для лексикографії, перекладу, соціолінгвістики, лінгвопсихології, прагматики міжособистісної та міжнаціональної комунікації, когнітивістики. Взаємозв'язок мови, культури та мислення, народне світобачення і світосприйняття в найбільш повній та експресивній формі проявляються у мовних одиницях, що несуть в собі оцінне конотативне значення, які відтворюють мовні картини світу в яскравих образах первинної чи вторинної номінації.

До дослідження категорії оцінки були здійснені різні підходи. В.І. Шаховський розглядає основні закономірності функціонування лексики англійської мови, в якій відображені емоції людини, пропонуючи категоризацію емоцій за компонентами семантики, типами лексики, функціонуванням цієї системи при вираженні емоцій [1]. Лінгвопсихологічні дослідження семантичного поля емоцій в російській, англійській та німецькій мовах, що проводилися В.З. Дем'янковим, Л.В. Воронiним, А.І. Сергеєвим та Д.В. Сергеєвою, дозволяють зіставити словотвір, етимологію та внутрішню форму слова з семантикою та прагматикою [2]. Проблема закономірностей семантичної мотивації назв емоцій, дистрибуції означених назв у мовленні, художній літературі розглядалась Ю.Д. Апресяном [3]. Метафоричні образи, асоціації з явищами природи, зафіксовані у мові за допомогою бінарних опозицій, слугують джерелом предикатів для назв емоцій і почуттів, за висновком етимологічного аналізу метафоричних назв емоцій П.О. Селігей [4, с. 32]. У рамках когнітивної лінгвістики емоції розглядаються як фрейми (А.Б. Феоктистова), моделі з концептуальним змістом і структурою (Дж. Лакофф), пов'язуються з символічними образами (Н.Д. Арутюнова). О.Ю. Лозова визначає лінгвокогнітивні механізми репрезентації емоцій у конкретних контекстуальних моделях [5, с. 241].

В рамках публіцистичного дискурсу оцінна семантика набуває особливого значення, адже реалізація прагматичного потенціалу тексту частіше є важливішою за передачу значення окремих мовних одиниць. На сьогодні, попри велику кількість праць пов'язаних з адекватністю перекладу оцінної лексики загалом, розгляд шляхів перекладу та особливостей функціонування англійських та українських мовних одиниць, що несуть в собі оцінну семантику, в публіцистичному дискурсі, носить переважно факультативний та периферійний характер, а отже визначає **актуальність** і своєчасність проведення цього дослідження.

Метою цієї статті є виявлення особливостей функціонування мовних одиниць з оцінною семантикою англійської та української мов в публіцистичному дискурсі.

Матеріалом дослідження були обрані статті з електронних версій українських двомовних періодичних видань ("День", "Дзеркало тижня", "Україна молода") за період з 2008 по 2010 рік.

У проведеному дослідженні дискурс, загалом, і публіцистичний дискурс, зокрема, відіграє важливу роль, тому слід детальніше розглянути це поняття. Основна відмінність дискурсу від тексту полягає у властивих першому ідеях розвитку та зумовленості екстралінгвістичними чинниками, а відмінність між дискурсом і мовленням – у чітко вираженій соціальній орієнтації першого й індивідуальному характерові другого.

Дискурс – це своєрідне "віддзеркалення" тексту в свідомості конкретного індивіда у конкретній ситуації в конкретний момент. На відміну від тексту, він є носієм не тільки інформації, а й усього, що її спричинило: чинників, що породжують нову інформацію і нові тексти. "Записати" дискурс повністю так само неможливо, як неможливо "записати" хоча б одну мить життя людини – у всій сукупності її слухових і зорових вражень, дотикових, нюхових, смакових, соматичних відчуттів, психологічних переживань, потоку думок тощо [6, с. 173].

Процес семантичного розгортання дискурсу фіксується у сукупності синтагм, котрі можна виділити на всіх рівнях мови (як на рівні словосполучення, так і на морфемному (морфосинтагми), на міжфазовому (фразосинтагми) рівнях і т. п.).

Будь-яка синтагма, в силу реляційно-операційної двоїстості дискурсу, може бути подана і як двокомпонентна структура, і як двофазова дія. Синтагма, як мовна дія, складається з двох фаз: підготовчої (профази) і виконавчої (епіфази); друга фраза випливає з першої. У значеннєвому плані епіфаза перетворює або ж результує той зміст, носієм якого є профаза [6, с. 184].

Семантичне наповнення і прагматика публіцистичного дискурсу зумовлюють наявність у його основі

© Дробязко Ю. І., Лєбєдєва М. О., 2013

оцінних концептів, які нерідко мають категорійне значення. Безпосередній зв’язок публіцистичного дискурсу з ціннісними орієнтаціями в суспільстві дає всі підстави віднести його до оцінних дискурсів, в яких визначальними прагматичними структуро-творчими чинниками є аксіологічні стратегії.

Методологічною передумовою адекватного перекладу публіцистичного повідомлення є принцип діалектичної взаємозалежності форми та змісту. Порушення цього принципу на користь одного з двох компонентів може завдати повідомленню значних втрат [7, с. 42], оскільки, як зазначає А.В. Федоров, зміст першотвору існує не сам по собі, а тільки в єдності з формою, з мовними засобами, в яких він втілюється, і може бути переданим при перекладі тільки за допомогою мовних засобів [8, с. 25].

Передача емоцій та їхніх відтінків іншою мовою є складним завданням, оскільки емоції, будучи категорією загальнолюдською, у кожній конкретній мові знаходять національно-специфічне відображення. Дослідження мовних одиниць, що здатні передати конотативну інформацію в оригіналі та перекладі, дає змогу зробити певні висновки стосовно досягнення міжмовної еквівалентності при перекладі публіцистичного повідомлення за рахунок збереження адекватності емоційних оцінок у англійських та українських варіантах двомовних газет. Виникає нагальна потреба виявити альтернативні можливості передавання емотивно-оцінної інформації в перекладі.

Пригадаймо загальновідоме визначення перекладу А. В. Федоровим: “Перекласти – означає виразити правильно й повністю засобами однієї мови те, що вже раніше виражене засобами іншої мови” [9, с. 68]. Тексти газетно-публіцистичного стилю – мовленнєва комунікативна дія, спрямована на реципієнта – читача першотвору або перекладу, між якими з’єднувальною ланкою є перекладач. Тому для повного й адекватного сприймання і передавання в перекладі конотативної інформації інтерпретатор першотвору повинен мати певні знання про знаки мови та вміти оперувати ними.

Зрозуміло, що механічне відтворення емоційної оцінки в іншій мові не завжди відповідне тому, яке є в мові-джерелі, а подекуди й неможливе.

Двомовні варіанти періодичних видань дозволяють зіставити їх в аспекті адекватної передачі емоційної оцінки. На основі практичного матеріалу зроблено висновок, що дослівний переклад оцінних мовних одиниць є ефективним лише в тому випадку, коли еквіваленти, контекстуально нейтральні аналоги або припустимі контекстом заміни, викликають адекватну реакцію в реципієнта перекладу та не призводять до зниження експресивності або емоційної нейтралізації.

Дослідження проводилося на рівні слова, словосполучення, речення, надфарзової єдності та тексту. Найчастіше для позначення позитивної та негативної оцінки в проаналізованих публіцистичних текстах на лексичному рівні використовувалися дієслова (412 одиниць), прикметники (350 одиниць), іменники (185 одиниць) та прислівники (245 одиниць).

Результати аналізу показали, що двомовні періодичні видання досить часто пропонують читачеві приблизний, а не ідентичний варіант. Одним із проявів цього є те, що оцінні компоненти однієї мови просто опускаються при перекладі. Причина цього – дещо зсунуті експресивно-емоційні акценти. Це спостерігається у перекладах, в яких перекладач враховує насамперед семантику, проте не завжди відображає експресивність і емотивну оцінку, закладену в оригіналі. Взагалі пріоритет у перекладі належить денотативному аспекту. Конотативний вибір іде за денотативним і підпорядковується йому.

В проаналізованих двомовних виданнях виявлено такі види емоційно-оцінної неадекватності: конотативна нерівновага; опущення емоційної семантики; емотивно-оцінна надлишковість /недостатність; викривлення емоційної оцінки.

Розглянемо декілька прикладів.

Під впливом представленої ***могутньої постаті*** *архистратига – всі подальші дива, що розгорталися в небі над Софійської площею, – сприймалися досить природно. Under the effect created by the Archangel’s* ***commanding presence****, all further miracles which took place in the sky above Sofiiska Square seemed nothing unnatural [День – №64, 13.04.2010. – С.12].* Тут ми спостерігаємо викривлення емоційної оцінки, тому що англійське слово “commanding” має значення “панівний”, “командуючий”, “той що володіє чимось/кимось”, що має в собі негативний відтінок і частіше асоціюється з військовими діями. В той час як українське поняття “могутній” має більш позитивну оцінку, і є більш точною характеристикою постаті архистратига, що радше надихає, аніж керує.

Деякі ініціативи урядовців, зокрема, Дмитра Табачника та Володимира Семиноженка, викликають у суспільстві ***невдоволення та роздратування****. Some members of government (e.g., Dmytro Tabachnyk and Volodymyr Semynozhenko) are coming up with initiatives that cause public* ***dissatisfaction, even outrage*** *[День – №65,14.04.2010. – С.9].* В даному випадку ми спостерігаємо інтенсифікацію оцінної семантики, тобто емотивно-оцінну надлишковість англомовного повідомлення, адже негативна оцінка виражена потужніше – використовується не рівнозначний сполучник “and” (як в українській мові), а інтенсифікатор “even” (навіть). До того ж, семантика концепту *outrage* ближча до “грубе порушення закону”, а не “роздратування”, тобто ми спостерігаємо ще й порушення причинно-наслідкового зв’язку.

Наступний приклад покаже навпаки втрату емоційно-оцінної забарвленості. *З появою нового директора, яку* ***злі язики*** *звинувачують у дуже теплих стосунках з ... . With the appearance of a new zoo director which* ***foes*** *accuse of very warm relations with ... . [Дзеркало тижня. – №24, 24.10.2010. – С. 8].* Англійське *foe* (ворог) має нейтральне емоційне забарвлення, і хоча оцінне значення, загалом, зберігається – відчувається його недостатність.

Отже, оцінна лексика у публіцистичному дискурсі являє собою великий семантичний розряд мовних одиниць. Оцінні одиниці мають часте вживання в мові, внаслідок чого їх роль у передачі прагматичного потен-

ціалу тексту дуже значна. Розглянувши функціонування оцінки в публіцистичному дискурсі, можна зробити висновок: лінгвістичні засоби вираження оцінки мають експліцитне та імпліцитне значення модальності повинності, а їх семантична структура об'єднує властивості оцінки та опису, до того ж остання зменшується по мірі збільшення ступеню суб'єктивності.

Подальші дослідження функціонування мовних одиниць з оцінною семантикою в публіцистичному дискурсі є суттєвим внеском в розвиток лінгвістичних та інших наук.

Література:

1. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1987. – 192 с.

2. Демьянков В. З. Лингвопсихология // Вопросы лингвистики и лингводидактики на современном этапе: Мат. VII научно-практической конференции. – М. : Московский пед. ун-т. – 1999. – С. 45-51.

3. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-67.

4. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 24-32.

5. Лозова О. Ю. Емоційно-оцінний фрейм у романі У. Стайрона "Підпали цей дім" // Проблеми сучасної лінгвістики. – Черкаси : ЧДТУ, 2004. – Число 8. – С. 240-245.

6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія / За ред. В. Різуна / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.

7. Федоренко О. Д. Переклад газетного тексту журналістами: реалізація емоційно-оцінної адекватності // Вісник Черкаського університету: [вип. 120: серія "Педагогічні науки"]. – Черкаси, 2008. – С. 41-46.

8. Фёдоров А. В. Основы общей теории перевода. – М. : ВШ, 1983. – 376 с.

УДК 811.81’44

Дяків Х. Ю.,
Національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЖАНРОВА ТОНАЛЬНІСТЬ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

У статті визначено і проаналізовано особливості жанрової тональності видів мовленнєвого жанру “застереження” на основі емпіричного матеріалу й опитування носіїв української та німецької мов.
Ключові слова: *мовленнєвий жанр, види застереження, тональність.*

В статье определены и проанализированы особенности жанровой тональности видов речевого жанра “предостережение” на основании эмпирического материала и опроса носителей украинского и немецкого языков.
Ключевые слова: *речевой жанр, види предостережения, тональность.*

The features of genre tonality of types of exhortation as speech genre are defined and analyzed in the article based on the empiric material and polling of speaker of Ukrainian and German.
Key words*: speech genre, types of exhortation, tonality.*

Статтю присвячено актуальній і недослідженій проблемі лінгвістичної генології – вивченню тональності мовленнєвого жанру (далі – МЖ) “застереження” в українській і німецькій мовах, що зумовлено прикладним й антропоцентричним спрямуванням сучасної лінгвістики на аналіз когнітивно-дискурсивних феноменів. Виявлення особливостей жанрової тональності видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах – *мета* статті, яка передбачає вирішення таких *завдань*: визначити теоретичні засади вивчення тональності МЖ “застереження”; встановити особливості тональності видів застереження на основі емпіричного матеріалу й опитування; зіставити жанрову тональність видів застереження в українській і німецькій мовах. Фактичний матеріал роботи становлять 2468 фрагментів (1232 – укр., 1236 – нім.) текстів художньої літератури XX – поч. XXI ст. та оголошень загальним обсягом понад 3,1 млн. слововживань.

Однією з ознак МЖ є його тональність, оскільки “жанри вимагають ... певного тону, тобто включають у свою структуру певну експресивну інтонацію” [2, с. 272]. Жанрова (або модельна) тональність організовує мовлення на емоційному та смисловому рівні, накладає на текст МЖ певний емоційно-когнітивний фрейм. Під тональністю Т. Багдасарян розуміє “спосіб представлення тексту автором, за якого він виражає своє ставлення до тексту, реципієнта, дійсності і до себе самого в додаткових характеристиках, які замальовують пропозицію відповідними тонами з урахуванням сфери спілкування та особистісних рис комунікантів” [1, с. 241]. Тональність характеризує спосіб передачі пропозиції та описує її в регістрах, конкретизує аспект модальності МЖ. Мовець підсилює її свідомо (інтенціональна, свідома жанрова тональність), або не помічає її взагалі (підсвідома жанрова тональність), тобто тональність не фіксується в певному типі МЖ [1, с. 243]. Функція тональності полягає в передачі суб’єктивного ставлення автора до дійсності; його мета – вплинути на адресата:

(1) ***Ви це повідомляєте нам таким тоном****, – не стримався Борис, –* ***як наче хочете сказати, що ми повинні дякувати за врятування нашого пергамену, бодай того одного аркушика, який я оце розшукую*** [3, с. 549].

Зауважимо, що тональність МЖ “застереження” залежить значною мірою від домінуючих видів застереження в українській і німецькій лінгвокультурах (далі – ЛК).

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що для німецької ЛК типові такі ознаки тональності застереження-зауваження: *rufend (9 прикладів), flüsternd (3), empört (2), brüllend (2), leise (2), mit zischender Stimme, knurrend, verwundert, keifend, schreiend, nervös, tätig werdend, fast beruhigend, etwas lauter, verächtlich, scharf, reklamierend, traurig, erschrocken, heftig anherrschend, vorwurfsvoll, sanft, drohend, saugend, grantig, zurückkommend.*

Застереженням-зауваженням в українській ЛК притаманна тональність, яку характеризують визначення: *сердито (4 приклади), тихо (4), кричучи (4), з обуренням (3), з сичанням (3), докірливо (3), не стримуючись (3), суворо (2), пошепки (2), люто, пронизливо, голосно, пирскаючи, невдоволено, несхвально, сухо, гнівно, журно, волаючи.*

(2) *– Ти як себе поводиш? –* ***запитав майор тоном, який не віщував нічого хорошого.*** *– А як я себе поводжу? – Микита не придурювався – він справді не розумів, чим прогнівив Шаленого Майора. – Ти себе неправильно поводиш, Микито, – пояснив той* [4, с. 20].

(3) *– Нічого собі! –* ***удавано суворо сказала Жанна****. – Поводьтеся пристойно, пане мільйонере!* [6, с. 70].

(4) *“Hören Sie auf!”* ***Ich zitterte vor Empörung*** [9, S. 151].

(5) *“Wissen Sie, wo wir sind, Herr von Brücken? Wieviel Uhr wir es haben?”* ***Er fauchte es boshaft, doch auch mit einer Prise Verzweiflung in der Stimme.*** *“Dabei habe ich soviel Geld für deine Erziehung ausgegeben” sagte er.* ***Das sollte ironisch klingen, so wie eben ein fast siebzigjähriger Vater mit seinem voll erwachsenen Sohn spricht, aber die Ironie gelang ihm nicht, sie fror an dem Wort Geld fest.*** *Er verwarf kopfschüttelnd auch die Zitronenlimonade und den Rotwein und sagte: “Unter diesen Umständen erscheint mir Mineralwasser als das sicherste Getränk”* [7, S. 114].

Власне, найбільше жанрова тональність серед проаналізованих фрагментів прослідковується для застереження-зауваження в обох ЛК. Для інших видів МЖ “застереження” вона виражена значно менше. Тональні особливості наступних видів МЖ “застереження”, грунтуючись на аналізі фрагментів текстів, подаємо нижче.

© Дяків Х. Ю., 2013

Застереження-попередження: *без витримки (3), сумно (2), суворо, сухо байдуже, жорстоко, мстиво, бурмочучи, категорично, тривожно, з розпачем, пошепки, багатозначно, зітхаючи, погрозливо, тривожно; leise (11), rufend (6), flüsternd (4), niedergeschlagen, wütend, beunruhigt, warnend, unvermutet.*

(6) *Нарешті заговорив Крюгер.* ***Мова його була тихою. Для людей малозрозумілою. Але перші слова – явно не словами військового:*** *– Люди! Не маю нічого доброго вам сказати. А казати мушу: до нас близиться війна.* ***Начальник місцевих жандармів зітхнув на повні груди й заговорив коротко й тривожно, а від того – ще більш незрозуміло …*** [5, с. 142].

(7) Möbius leise, niedergeschlagen *Sie rennen in Ihr Verderben* [8, S. 47].

Застереження-порада: *прошепотівши (4), гукаючи (4), буркнувши (2), тихо (2), залякано, змовницьким тоном, серйозно, миролюбно, насупившись, розважливо, бурмочучи, спокійно, напівжартома напівсерйозно; rufend (3), brüllend, wohlwohlend, mit einer beleidigenden Vertraulichkeit.*

Застереження-переконування: *як плачучи (3), гукаючи (3), зітхаючи (2), напружено, обурено, стогнучи, кричучи, благально, змовницьки, пхенькаючи, розважливо, лагідно, стурбовано, стримано, голосом стишено вразливим, докірливо, бубонячи, переконливо, пошепки; leise (5), erschrocken (2), eindringlich (2), seufzend (2), ernst, traurig, murmelnd, nachdenklich.*

Застереження-розпорядження: *наполягаючи, суворо, гаркаючи, коротко; feindselig.*

Застереження-настанова: *енергійно шепочучи (2), суворо, невдоволено, поважно, строго, прошамотівши.*

В опитуванні взяли участь по 100 студентів-україністів і -ґерманістів в університетах Львова і Дюссельдорфа, які є носіями досліджуваних мов. Респондентам було запропоновано кілька питань, які стосувались жанрової тональності. Наприклад: “Опираючись на власний досвід, як Ви сприймаєте застереження?” Ми отримали такі відповіді опитаних:

	Українська ЛК	**Німецька ЛК**
охоче	23,0%	8,3%
неохоче	8,0%	21,7%
із вдячністю	39,2%	25,0%
з образою	4,1%	8,3%
нейтрально	16,2%	31,7%
власний варіант	9,5%	5,0%

Залежно від ситуації, у якій його висловлюють, на застереження реагують 5,3% україномовних респондентів, 1,4% – залежно від самої форми застереження. 1,4% сприймають застереження позитивно, а ще 1,4% зазначають, що взагалі не люблять застережень. 3,3% німецькомовних респондентів наголошують, що реагують на застереження залежно від ситуації, а 1,7% намагаються сприймати його серйозно.

Також респондентам було поставлено питання: “Коли Ви когось застерігаєте, як Ви це говорите?” Нижче подаємо запропоновані варіанти і власне найчастотніші відповіді респондентів на них:

	Українська ЛК	**Німецька ЛК**
доброзичливо	11,6%	-
щиро	10,8%	8%
серйозно	10,0%	9,2%
ввічливо	8,4%	6,0%
впевнено	7%	6,8%
природно	6,2%	-
приязно	5,7%	-
м’яко	5,7%	-
ненав’язливо	5,7%	-
однозначно, чітко	5,1%	10,2%
емоційно	4,9%	-
неемоційно, спокійно	-	7,5%
голосно	-	5,5%
строго, різко	-	4,8%
просячи	3,2%	4,3%
наказуючи	1,4%	3,0%

Отже, враховуючи результати аналізу емпіричного матеріалу й опитування встановлено жанрову тональність МЖ “застереження”:

- **залежно від манери спілкування:** серйозно та впевнено – в обох ЛК; ввічливо, природно, м’яко, емоційно для української ЛК (тому переважають застереження-порада і застереження-переконування), однозначно, чітко, спокійно, строго або різко для німецької ЛК (здебільшого для застереження-настанови і застереження-розпорядження);
- **залежно від ставлення мовця до адресата:** щиро, в українській ЛК також приязно, доброзичливо, ненав’язливо (у формі поради та переконування).

Важливим є той факт, що застереження в українській ЛК наближене більше до прохання, аніж до наказу, натомість у німецькій ЛК наближеність застереження до прохання або наказу перебувають на одному рівні;

• **залежно від сприйняття адресата:** в українській ЛК адресат сприймає застереження здебільшого із вдячністю, рідше охоче або ж нейтрально, у німецькій – переважно нейтрально, інколи із вдячністю або неохоче.

• **залежно від ситуації спілкування:** переважає неофіційна комунікація.

У перспективі дослідження: виявлення спектру характеристик комунікативно-прагматичної організації застереження в українській і німецькій мовах.

Література:

1. Багдасарян Т. О. Тональность как компонент модели речевого жанра (на матернале речевого жанра “угроза”) / Т. О. Багдасарян // Жанры речи : сб. науч. ст. / отв. ред. В. Е. Гольдин. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 2002. – Вип. 3. – С. 240-244.

2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 431 с.

3. Загребельний П. Диво : роман / Павло Загребельний. – Х. : Фоліо, 2005. – 638 с. – (Література).

4. Кокотюха А. Язиката Хвеська : роман / Андрій Кокотюха. – К. : KM Publishing, 2009. – 320 с.

5. Матіос М. Майже ніколи не навпаки : сімейна сага в новелах / Марія Матіос. – Львів : Піраміда, 2008. – 176 с.

6. Роздобудько І. Останній діамант міледі : авантюрний детектив / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2007. – 222 с.

7. Böll H. Ansichten eines Clowns / H. Böll. – Köln : Kiepenheuer & Witsch, 2006. – 520 S.

8. Dürrenmatt F. Die Physiker : Komödie / Friedrich Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes, 1985. – 93 S.

9. Schlink B. Der Vorleser : Roman / Bernhard Schlink. – Zürich : Diogenes, 1997. – 207 S.

УДК 81'42:811.111

Ерліхман А. М.,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

АСОЦІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ (на матеріалі англомовних п'єс XX століття)

У статті розглядається асоціативний компонент значення як засіб реалізації імпліцитності. Увага зосереджується на асоціативному розгортанні тексту та асоціатах як елементах імпліцитного рівня.
Ключові слова: *імпліцитність, імпліцитний смисл, асоціат.*

В статье рассматривается ассоциативный компонент значения как средство реализации имплицитности. Внимание концентрируется на ассоциативном развертывание текста и ассоциатах как елементов имплицитного уровня.
Ключевые слова*: имплицитность, имплицитный смысл, ассоциат.*

The article deals with the associative meaning component as means of implicitness realization. Special attention on associative unwinding of the text and the associate as an element of implicit level is focused.
Key words*: implicitness, implicit meaning, associate.*

Сьогодні імпліцитність (далі ІМ) як текстова категорія привертає все більше уваги дослідників. У центрі розвідок опиняються питання смислової організації тексту, інтертекстуальності, антропоцентричності, концептології, які є сферою функціонування ІМ. Звернення до категорії ІМ уможливлює адекватне сприйняття художнього тексту, яке ускладнене його естетичною природою.

ІМ виступає малодослідженою проблемою. На сьогоднішній день вона залишається дискусійною, адже немає чіткого демінування цього явища на терміно-понятійному рівні. Невирішеними залишаються питання вербалізації ІМ та засобів її реалізації, чим і зумовлена **актуальність** запропонованого дослідження. З цієї причини важливо визначити засоби реалізації ІМ, одним з яких виступає асоціативний компонент значення.

Розглядаючи питання реалізації ІМ, потрібно звернути увагу на асоціативні зв'язки у тексті, які все частіше опиняються у центрі мовознавчих досліджень. З цього приводу Н. С. Болотнова зазначає, що в останні роки відбувається зміщення уваги дослідників зі структурних та композиційно-стилістичних особливостей тексту на його смислове та асоціативне розгортання" [3, с. 6]. Під асоціативним розгортанням тексту Н. С. Болотнова розуміє сітку асоціатів. Асоціат – "смисловий корелят до слова-стимула – елемента лексичної структури тексту, який співвідноситься у свідомості сприймаючого текст суб'єкта з явищами текстового світу (який корелює з реальним), свідомістю, а також з іншими словами" [2, с. 9-10]. Асоціати є тими смисловими корелятами слова-стимулу (актуалізатора асоціацій), що, у нашому розумінні, представляють асоціативний компонент значення.

Асоціативні зв'язки як спосіб реалізації ІМ розглядає Н. В. Черемисіна. Аналізуючи типи асоціативних зв'язків та їх інформаційне навантаження, вона доходить висновку, що "поряд і у зв'язку з "лінійною" інформацією, яка сприймається при послідовному читанні неперервного тексту, надзвичайно важливою у художньому творі виявляється певна додаткова інформація, яка випливає з особливого співвідношення елементів тексту і підвищує його інформаційну ємкість, – інформація підтекстова. Способи забезпечення підтекстової значущості елементів оповіді різноманітні і достатньою мірою ще не вивчені. До їх числа можна віднести, з-поміж інших, міжслівні уривчасті, дистантні асоціативні смислові зв'язки" [8, с. 184]. Це свідчить про те, що асоціативне розгортання "створює уявлення про різні аспекти тексту і його смисли у свідомості адресата" [4, с. 50] та є "проміжною ланкою" між вербалізованим авторським задумом та його перцепцією читачем.

Об'єктом нашого дослідження є категорія ІМ. **Предметом** – її реалізація асоціативним компонентом значення.

Мета статті – визначити особливості реалізації ІМ асоціативним компонентом значення. Досягнення поставленої в роботі мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати роль асоціата як репрезентатора асоціативного компонента значення у реалізації ІМ;
- дослідити взаємозв'язок між ІМ та асоціативним полем.

У контексті ІМ мета дослідника полягає у реконструкції асоціата, який і є елементом імпліцитного смислу. Асоціати виступають складовою асоціативного поля тексту, а тому можуть "виходити за рамки контекстно-образної функції, виявлятись пов'язаними з образною системою твору і його ідейно-тематичним змістом" [6, с. 52]. У нижченаведеному прикладі асоціати виступають акумуляторами конфліктних тематичних стрижнів через проекцію слів-стимулів:

Peyton: Oh come now, dearest, you can't go when you're expected for dinner. Nobody's that free.

Jhansi: Dinner! A dinner to celebrate our engagement! It's humiliating, Peyton. I should take you by the hand and you and I should walk together down the open road …

Peyton: Think so? Mother's going to have turkey.

Jhansi: Better a dinner of berries and nuts –! [9, с. 66-67].

У цьому уривку засобами реалізації ІМ виступають слова-стимули *road* та *dinner*. Стимул *road* є тим прикладом, коли "імпліцитно мотивований знак представляє нам вибір між двома асоціаціями" [1, с. 153]. По-перше, він функціонує в образній площині, тому що імпліцитно асоціюється з циганським походженням персонажа. Також колокація стимулу з прикметником *open* актуалізує асоціації з кочовим народом та його

© Ерліхман А. М., 2013

волелюбним духом. Цю ж функцію виконує словосполучення *a dinner of berries and nuts*, яке доповнює імпліцитний асоціативний ряд, складники якого об’єднані семою ‘*свобода*’. По-друге, лексеми *road* та *dinner* виступають стимулами асоціатів неконсервативного суспільства та снобізму англійської аристократії і лежать в основі імпліцитного протиставлення різних верств суспільства.

ІМ, яка ґрунтується на асоціативному потенціалі вжитих лексичних одиниць, генерується конфліктом тексту, ідеєю, темою. Так, наприклад, асоціати здатні вибудовувати тематичну канву соціального характеру тексту. Цей процес спостерігаємо у наступному уривку, що презентує діалог між представниками правоохоронних органів та жінок, які намагаються зібрати речі ув’язненої:

Mrs. Hale … I wonder if she was goin’ to quilt it or just knot it? [Footsteps have been heard coming down the stairs. The Sheriff enters followed by Hale and the County Attorney.

Sheriff: They wonder if she was going to quilt it or just knot it [The men laugh, the women look abashed] [9, с. 17].

Як бачимо, асоціативно навантаженими виступають дієслова-стимули *quilt* та *knot*, які асоціюються з жіночим заняттям, а в межах текстового цілого є засобами реалізації ІМ. Їх асоціатами вважаємо *приземленість*, *обмеженість* як одні з типових жіночих рис, на думку чоловіків. Поштовхом для їх появи є репліка шерифа, що наділена негативною емоційною тональністю. Імпліцитний асоціативний ряд *ковдра – жінка – дурепа* лежить в основі центрального топіку тексту – соціальної нерівності, дискримінації жінок.

Справжній конфлікт розкривається у заключному сегменті тексту, у якому риса *приземленість* змінює об’єкт асоціювання з жінки на чоловіка:

County Attorney [Facetiously.] Well, Henry, at least we found out that she was not going to quilt it. She was going to–what is it you call it, ladies ?

Mrs. Hale [Her hand against her pocket.] We call it – knot it, Mr. Henderson [9, с. 30].

Така трансформація спричинена актуалізацією полісемантичного потенціалу лексеми *knot*, що на імпліцитному рівні реалізує одне із значень спільнокореневого іменника *a tight uncomfortable feeling caused by a strong emotion such as fear or anger*. Лексема є стимулом асоціата *стан обвинуваченої*, який, на думку жінок, чоловіки не здатні зрозуміти. На цьому асоціаті ґрунтується імпліцитний смисл, який презентує конфлікт між жіночою чуйністю та чоловічою холоднокровністю.

Асоціативне поле також є одним із способів унаочнення реалізації ІМ, яке являє собою “інвентар елементів, пов’язаних між собою системними відношеннями” [7, с. 38], у тексті “підпорядковане” авторській картині світу. Підтвердженням імпліцитної природи асоціативності художнього слова виступає введення у науковий обіг терміна *асоціативно-смислове поле* (далі АСП), яке Н. С. Болотнова тлумачить як “концептуально організовану сукупність лексичних прагмем та інформем, які є маркерами співвіднесених смислових ознак певної художньої реалії і формують у свідомості читача уявлення про цей елемент образної структури твору” [4, с. 157-158].

Слідом за Н. С. Болотновою, С. М. Карпенко [5, с. 24] виокремлює два рівні існування АСП: експліцитний та імпліцитний. Експліцитний матеріалізований мовною організацією художнього тексту, а імпліцитний базується на асоціатах. Об’єктом нашого дослідження виступає імпліцитний рівень АСП. У нижченаведених фрагментах представлені асоціати АСП *шлюб*:

1. *Regan. Sure! I’ll jump in an’ give morality a good fair show. After all, times is changin’, and it may pay now better’n it used to!* [10, с. 893];

2. *Donald. And it’s all on the condition that we pass you over like a Van Dick portrait, for that man to hang in his drawing room* [10, с. 894];

3. *Emily. (Violently.) No! No! I tell you I’m selling myself for a price! A price!*

Regan. Em’ly!

Emily. I’m paying you just as if it were money. I’m paying you cash down – because it’s the only thing you’ll take! [10, с. 914].

Засобом реалізації ІМ виступає лексема *morality*, яка в контексті зазначеного АСП асоціюється зі шлюбом як правильним соціальним інститутом. Натомість слово-стимул *show* викликає протилежний асоціат, який імплікує характер розгортання нещирих стосунків між Емілі та Регеном. Порівняння нареченої з річчю (портретом) у поєднанні з дієсловами *to pass over* та *to hang* сигналізує про нерівність молодят та виступає стимулами асоціата *мезальянс*. Стимулами асоціата *шлюб за розрахунком* стають такі мовні одиниці як *a price*, *cash*, *money*, *to sell*, *to pay*, які об’єднані фінансовою сферою вжитку. Проаналізовані уривки дають змогу виділити основні асоціати АСП *шлюб* у текстовій інтерпретації, а саме: *шлюб – вистава*, *шлюб – мезальянс* та *шлюб за розрахунком*.

АСП може формувати ті імпліцитні смисли, які функціонують в образній площині тексту, як, наприклад, у наведеному уривку. У ньому передана розмова жінок, які прийшли на допомогу чоловікові – захиснику жіночої честі. З цього уривка можна реконструювати АСП *жінка*, яке бере участь у творенні як конкретно-особистісних, так і узагальнених образів:

Shielded One [Breaking her silence with simple intensity.] What is woman’s honor?

Scornful One: A thing men talk about.

Motherly One: A safe corner.

Silly One: A star to guide them [9, с. 144].

Засобами реалізації ІМ виступають власні назви, які включаються у процес асоціативного розгортання тексту за допомогою імпліцитних асоціативних зв’язків з ключовими словами реплік. Відбувається значеннєве оновлення останніх та зміна їх емоційної тональності. Лексема *man* актуалізує асоціативний зв’язок з лексемою *Scornful*, яка надає їй негативної конотації, та імплікує феміністичні позиції персонажа.

Антропонімна номінація *Motherly* продукує асоціативну реакцію на стимул *safe corner*, що залишається поза текстом та формує відповідні смислові кореляти у свідомості читача. Цей стимул актуалізує асоціацію з *домом*, який займає проміжне місце в імпліцитному асоціативному ланцюгу *жінка – дім – чоловік* та стає домінантою наступного асоціата цього поля: *жінки – берегині домашнього вогнища*. Асоціатором на стимул імені персонажа *Silly* та її репліки *a star to guide them* виступає *довірлива жінка*.

У своїй сукупності асоціати створюють інший архетипний асоціат АСП *жінка*, який стає ядром поля, виводячи інші асоціати на периферію. Ядерним стає асоціат невід'ємного жіночого начала (*a mother – a sister – a sweetheart* [9, с. 124]), який реалізується через імпліцитні асоціативні зв'язки з образами персонажів. Цей стрижневий асоціат стає імпліцитним "каналом" розкриття ролі жінки у тексті, яка, незважаючи на багатогранність своєї натури, залишається вірною супутницею чоловіка та готова завжди простягти руку допомоги (у цьому тексті – визволити з в'язниці).

Отже, розгляд ІМ у контексті ДТ передбачає звернення до асоціативного компонента значення як засобу реалізації ІМ. Асоціативний компонент значення представлений асоціатами, реконструйованими на базі слів-стимулів. Асоціати є імпліцитними за своєю природою, адже виникають у свідомості читача внаслідок інтерпретаційної діяльності. Окрім того, вони виступають стрижнем імпліцитного смислу та уможливлюють часткове усвідомлення механізмів його формування. Асоціативність є тією імпліцитною "ниточкою", що пов'язує вербальний план вираження (стимул) з позатекстовим (асоціатом), актуалізуючи зв'язки, які завжди є прерогативою імпліцитного рівня тексту.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли; [пер. с третьего фран. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель ; ред., вступ. ст. и примечание Р. А. Будагова]. – М. : Изд-во иностранной лит., 1955. – 416 с.

2. Болотнова Н. С. Ассоциативное поле текста и слова / Н. С. Болотнова // Коммуникативно-прагматические аспекты слова в художественном тексте : науч. тр. каф. совр. рус. яз. и стилистики Томского гос. пед. ун-та / под ред. Н. С. Болотновой. – Томск : Изд-во УНТИ, 2000. – С. 9-22.

3. Болотнова Н. С. Задачи и основные направления коммуникативной стилистики художественного текста [Электронный ресурс] / Н. С. Болотнова // Вестник Томсткого гос. пед. ун-та. – 1998. – Вып. 6. Сер. Гуманитарные науки (филология). – С. 6-8. – Режим доступа : http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/bolotnova_n._s._6_8_6_9_1998.pdf

4. Болотнова Н. С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня / Нина Сергеевна Болотнова. – Томск: ТГУ, 1992. – 312 с.

5. Карпенко С. М. Анализ межтекстовых ассоциативно-смысловых полей в аспекте идиостиля (на материале поэзии Н. С. Гумилева) / С. М. Карпенко // Коммуникативно-прагматические аспекты слова в художественном тексте : науч. тр. каф. совр. рус. яз. и стилистики Томского гос. пед. ун-та / под ред. Н. С. Болотновой. – Томск : Изд-во УНТИ, 2000. – С. 23-34.

6. Климкова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте / Л. А. Климкова // Филологические науки. – 1991. – № 1. – С. 45-54.

7. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / Йосиф Абрамович Стернин / науч. ред. проф. З. Д. Попова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 172 с.

8. Черемисина Н. В. Вопросы эстетики русской художественной речи / Нинель Васильевна Черемисина. – К. : Главное изд-во издательского объединения "Вища Школа", 1981. – 241 с.

9. Glaspell S. Plays / Susan Glaspell. – Boston : Small, Maynard & Company Publishers. – 1920. – 315 p.

10. Representative American Plays / ed. with introductions and notes by A. H. Quinn. – New York : The Century Co., 1921. – 968 p.

УДК 811.111: 616.31](07)

Єрченко О. В.,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ N+N VS ADJ+N ЯК СТИЛІСТИЧНИХ ТА СЕМАНТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ESP

Стаття розглядає словосполучення ***іменник + іменник*** *та* ***прикметник + іменник*** *в текстах на медичну тематику, які використовуються для навчання студентів–медиків англійської мови. Правильне вживання таких словосполучень впливає на адекватність сприйняття медичної інформації, оскільки вживання іменника і прикметника в атрибутивній позиції несе різне семантичне навантаження на означуване слово. Дана проблема ускладнюється при перекладі словосполучень українською мовою з огляду на відмінності у морфологічній та синтаксичній структурі.*

Ключові слова: *словосполучення, сполука, текст, медичний текст, науковий стиль, семантичне навантаження, лексичне значення.*

Статья рассматривает словосочетания ***имя существительное + имя существительное*** *и* ***имя существительное + имя прилагательное*** *в текстах на медицинскую тематику, используемые для обучения студентов-медиков английскому языку. Правильное употребление таких словосочетаний влияет на адекватность восприятия медицинской информации, поскольку употребление существительного и прилагательного в атрибутивной позиции несет различную семантическую нагрузку на основное слово. Данная проблема усложняется при переводе словосочетаний на украинский язык из-за отличий в морфологической и синтаксической структуре.*

Ключевые слова: *словосочетание, текст, медицинский текст, научный стиль семантическая нагрузка, лексическое значение.*

The article considers the word combinations ***noun + noun*** *and* ***adjective + noun*** *in medical texts used for teaching English to the students of medicine. The correct usage of such combinations influences upon the adequate acquiring of medical information, because the use of noun and adjective in attributive position has different semantic loading on the main word. The problem becomes more complicated while translating into Ukrainian because of difference in morphological and syntactical structures.*

Key words: *word combination, compound, text, medical text, scientific style, semantic loading, lexical meaning.*

Вступ. В науковій мовознавчій літературі віддавна розглядаються проблеми сполучення слів у мові, але ця проблема не втрачає своєї актуальності при навчанні іноземних мов, особливо англійської мови для спеціальних цілей (ESP). Розвиток академічного спілкування пов’язаний із прискореним розвитком у різних галузях науки, техніки, технологій, економіки, медицини. Більшість наукових знань щоденно поповнюється через письмову англійську мову, тому вміння читати, розуміти, перекладати та створювати свої тексти стає важливою навичкою в кожній академічній галузі, медицині зокрема.

Мета і завдання статті: з’ясувати системно-стуктурні відношення та семантичне узгодження між компонентами словосполучень, що вживаються в англомовних медичних текстах, та уточнити роль прикметника/іменника при формуванні лексичного значення.

Матеріалом дослідження є словосполучення у навчальних текстах для студентів-медиків.

В процесі аналізу використовувалися **методи:** компонентного аналізу, функціонального аналізу синтаксичних одиниць, метод опису та зіставлення мовних явищ в англійській та українській мовах.

Результати дослідження та їх обговорення.

З лексичної точки зору, основна проблема у науці – це створення відповідних термінів для позначення нових явищ. Окрім створення нових слів, особливо для нових понять, часто використовуються слова, які існують у мові, але в новому контексті набувають нового змісту, відмінного від інваріантного значення слова, – модифікатори, що вказують на специфічну якість, що входить до даного поняття. Наприклад, у фразі *common dietary supplement* іменник *supplement* уточнюється, модифікується прикметником – *dietary* –, який в свою чергу модифікується іншим прикметником – *common.*

Підвищений інтерес до проблем словосполучень, особливо до нових тенденцій у сполучуваності слів, за рахунок використання внутрішніх ресурсів мови, представлений у багатьох працях, зокрема О.С. Ахманової, В.М. Ярцевої, Ц.С. Горєлик, В.С. Перебийніс, В.В. Бурлакової, А.М. Приходько, А.Е. Левицького та ін. Низка праць також присвячена проблемам комбінаторики іменників та прикметників та семантики (В.Полковський, Р. Дудок, О. Огуй, Д. Болінджер та ін.). Загальноприйнятим є визначення, що “словосполучення – синтаксична конструкція поєднання на підставі підрядного зв’язку двох і більше повнозначних слів” [3]. Але необхідно підкреслити, що у словосполученні існує певна сумісність денотатів, які відображають, скажімо, реалії медичної науки, на відміну від власне мовної сумісності, наприклад прикметників *tall* і *high* з іменниками, які є “визначені” системою мови та вживання.

Теоретичні засади семантичної сполучуваності слів викладено у працях Ю.Д. Апресяна, В.В. Виноградова, В.Г. Гака, Ю.С. Степанова, І.В. Арнольд та ін. Обсяг і специфіка лексичного значення зумовлюють ту чи іншу синтаксичну й лексичну сполучуваність. “Семантична й асоціативна реалізація окремого слова можлива тільки в його сполучуваності з іншими словами в межах певної синтагми. Слово як носій пучка смислів, що виробляються у процесі колективного сприймання дійсності, саме у словосполученні, у синтагматичному ланцюжку реалізує свою конкретність, позначаючи предмети, явища, їх ознаки, і зберігає у своїй внутрішній

© Єрченко О. В., 2013

формі денотативно-сигніфікативний зміст як член парадигматичного ряду" [1]. Окрім того, опанування чужоземною мовою (на рівні освічених носіїв мови), що проявляє в своїй структурі неповторні та специфічні властивості, вимагає проникнення в закони цієї мови, чужого сприйняття дійсності, оволодіння формальними законами і, що найважливіше, "слова однієї мови в більшості випадків не просто відповідають словам другої мови, а знаходяться в досить складних і різноманітних відносинах" [Л.В.Щерба].

У залежності від сфери застосування мови, змісту висловлювання, ситуацій та цілей спілкування виділяється декілька різновидів функціональних стилів, що характеризуються певною системою відбору та організації в них мовних засобів.

Робота з науковими та академічними медичними текстами як у плані адекватного їх розуміння, так і при їх створенні вимагає вмінь та навичок використання широкого ряду граматичних, семантичних та стилістичних засобів, які би уможливлювали належне їх розуміння та дотримання наукового стилю. В основі такого підходу лежить явище конденсації ідей на текстовому рівні, так звана *компресія.* Як зазначає Н.Ю. Яковишена, явище компресії нерозривно пов'язане із поняттями мовної надлишковості та мовної економії [4]. Компресія – це можливість висловити певний об'єм інформації мінімальними мовними засобами. Питання компресії неминуче виникає при перекладі з англійської мови на українську, і навпаки. Особливо це явище характерне для англійської мови на грамматичному та лексичному рівнях, на відміну від української мови, в якій використовуються поширені речення при перекладі з англійської мови. Серед причин творення таких сполук можна назвати: а) принципи мовної економії, б) бажання новизни, в) необхідність називати нові поняття зрозумілими загальновживаними словами.

Матеріалом дослідження послугували тексти, що використовуються для навчання студентів, на основі англійських та американських медичних журналів. Дане дослідження зосереджує увагу на словосполученнях *іменник + іменник* та *прикметник + іменник*, які поширено вживаються у текстах в галузі медицини. Поширеність такого вживання пояснюється тим фактом, що дані словосполучення покликані виносити на імпліцитний рівень певну частку інформації і, тим самим, уникати зайвої описовості та неформального стилю. Такий підхід пояснюється багатьма чинниками, зокрема вимогами самого наукового стилю письмової комунікації та вимогами періодичних видань, які публікують дані тексти. Робота зі студентами саме у цьому аспекті полегшує їх перспективи правильної побудови речень та дотримання наукового стилю.

При цьому варто наголосити на декількох моментах, які важливі для адекватного розуміння даного питання. По-перше, ми виходили швидше з практичних, ніж теоретичних міркувань при висвітленні цієї теми. По-друге, називаючи словосполученнями структури *іменник + іменник* та *прикметник + іменник*, ми мали на увазі ті структури, які використовуються як *семантичні сполуки (compounds),* а не звичайні словосполучення. Такі лексичні одиниці означають не просто окремі слова, а певні колокації та моделі, які є мовними засобами для передачі компактної інформації, і тому вони стають термінами. Для прикладу візьмемо сполуки *pain relief, heart /heartbeat rate, primary care specialist, life expectancy,* які сприймаються як одне ціле та не представляють труднощів для студентів. Окрім того, сполуки такі як *clinical guideline panels, trustworthy clinical practice guidelines, multivitamin treatment assignment* представляють труднощі, бо вони не є готовими сполуками, а тому читач/слухач змушений сам конструювати їх значення, у нашому випадку – переклад.

Стосовно другої тези: ми ґрунтувалися на ряді робіт англомовних дослідників, які провели таку диференціацію [5; 7; 8; 9]. і які застосовують поняття *compounds* для вищезгаданого типу словосполучень. По-третє, ми ставили собі за мету розглянути дану проблему у дотичності з реаліями української мови, тому що є необхідність перекладу певних мовних структур, а не просто їх тлумачення, при навчанні студентів–медиків англійської мови.

З іншого боку, існує проблема правильного використання таких словосполучень студентами при написанні наукової статті, до якої додається резюме англійською мовою, оскільки вживання іменника і прикметника в атрибутивній позиції несе різне семантичне навантаження на означуване слово, що впливає на сприйняття медичної інформації. Здатність слова сполучатися з іншими словами і форми прояву цієї здатності залежить не тільки від граматичних властивостей слова (тобто, від приналежності слова до певної частини мови), але й від його лексичного, інваріантного значення. Дана проблема ускладнюється й тим, що в українській медичній термінології не завжди послідовно дотримуються адекватності при перекладі вищезгаданих словосполучень.

Академічні тексти на медичну тематику рясніють такого різновиду структурами, тому ми вважаємо, що дане питання має першорядну вагу. З цією метою було проаналізовано навчальні тексти в галузі медицини (120 сторінок) та визначено кілька різновидів лексико-семантичних сполук [ЛСС]. Приводимо приклади деяких з них та подаємо переклад українською мовою:

Примітка:

(**N1** – позначаємо основний іменник у словосполученні, тобто такий, що зберігає своє інваріантне значення; **N2** – іменник, який виступає у ролі означення до N1; **N3** – іменник, який є допоміжним для N2, тобто виступає у ролі означення до N2; **Adj** – прикметник ; **Adv** – прислівник).

1) Adj + N1

Medical Faculty (vs Dentistry Faculty) – медичний / стоматологічний факультет; scientific research – науково-дослідна робота; tutorial education – виховна робота; medical science and research – НДР (науково-дослідна робота).

2) N2 + N1

Animal experiments – досліди на тваринах; university schools – факультети /школи університету; blood pressure – тиск крові; life expectancy – тривалість життя; pain relief – полегшення болю; recreation center – центр відпочинку.

3) Adj + N2 + N1

Preventive health care – профілактика захворювань; intensive / terminal care unit – відділ інтенсивної терапії / відділ для смертельно хворих; critical care specialists – спеціалісти з надання допомоги у критичних випадках; primary care specialists – спеціалісти з надання первинної допомоги.

4) Adj / Adv + Adj + N1

The chief academic and administrative officer – головна посадова особа з навчальної роботи та адміністративних питань.

Особливий стиль висловлення турботи про пацієнтів з проблемами серця відображено в наступному прикладі, де в одному реченні зібрані лексичні одиниці різного способу творення: *“Loss of insurance, underinsurance, employment instability, bankruptcy, education debt, economic free fall – the risks accumulate”.*

Два наступні приклади яскраво демонструють сполуки, які складаються з декількох компонентів, і вони є досить продуктивним способом представляти інформацію у медичних журналах. (підкреслення – автора статті)

1) Thus, definitive information on the potential benefits, risks, or lack thereof, related to taking a daily multivitamin may have substantial effects on personal and clinical decision making and policy making. The Physicians’ Health Study II (PHS II) represents the only large-scale, randomized, double-blind, placebo-controlled trial testing the long-term effects of a common multivitamin in the prevention of chronic disease. We present the findings for multivitamin use on total and other common site-specific cancers; the effects of a multivitamin on cardiovascular events, eye disease, *and cognitive decline are being published separately.* [10]

2) For the multivitamin component, the primary end points were total cancer (excluding nonmelanoma skin cancer) and major cardiovascular events. Prespecified secondary cancer end points included prostate, colorectal, and other site-specific cancers. Epithelial cell cancer, total and cancer mortality, and cancer-specific death were other end points examined in the analysis. Epithelial cell cancer was limited to carcinomas, which included all cancers except for lymphoma and leukemia [10].

Велика наявність подібних лексико-семантичних утворень в англомовному тексті взагалі, та медичному зокрема, пояснюється низькою флективністю англійської мови, внаслідок чого і виникло явище компресії і почали застосовуватись так звані *складені іменники* (у нашому випадку ми розглядаємо лише їх відкритий тип, коли їх компоненти залишаються окремими словами). Також, за термінологією А. Молдована, П. Беннетта та ін., це іменникові сполуки, які диференціюються від звичайних словосполучень наявністю семантичних зв’язків, здебільшого на імпліцитному рівні [2; 5] .

Англійська мова, будучи відкритою до подібних конструкцій, не обмежується двокомпонентними сполуками. У ній представлені три-, чотири-, і навіть більше компонентів. Згідно з К. Уілсоном [9], конструкції, складені у лексико-семантичні сполуки (ЛСС) первинно творяться як кліше з семантичними зв’язками усіх видів, наприклад, такими, що показують призначення об’єкта чи його окремий тип, тощо. У таких ЛСС спостерігається переміщення акцентації уваги на ключовий чи чільний іменник у кінцевій позиції, позаяк дана морфема визначає категорію цілої конструкції, однак препозиційний модифікатор при цьому має сильнішу акцентацію, ніж у звичайних словосполученнях.

Іншим аспектом ЛСС є модифікатори, представлені прикметниками. У цьому випадку дані модифікатори мають, з одного боку, суто атрибутивну функцію, а з іншого – функцію релятивну. Особливу увагу при розгляді даних конструкцій становить другий різновид, представлений відносними прикметниками, оскільки семантичні зв’язки між компонентами таких ЛСС знаходяться на імпліцитному рівні. З іншого боку, існує проблема правильного використання таких словосполучень, оскільки вживання іменника та прикметника в атрибутивній позиції несуть різне семантичне навантаження на означуване слово, що впливає на адекватність сприйняття медичної інформації. Дана проблема ускладнюється і тим, що в українській медичній термінології не завжди послідовно дотримуються адекватності при перекладі вищезгаданих словосполучень і в подальшому їх застосуванні у медичній практиці. Так, словосполучення “cell membrane” та “cellular membrane” практично не диференціюються і передаються одним словосполученням “клітинна мембрана”, що часто викривляє зміст, позаяк даний варіант перекладу лише передає якісні характеристики мембрани і зовсім не придатний для вираження явища приналежності мембрани до клітини.

Насиченість медичних текстів подібними словосполученнями-антагоністами спонукає до акцентації уваги на них при опрацюванні матеріалів на практичному занятті.

Виходячи з вищезазначеного, слід наголосити на тих перешкодах, які стоять на шляху україномовних студентів та спеціаластів, завданнями яких є адекватність перекладу даних ЛСС, а також побудова ними таких конструкцій англійською мовою. Причиною цього є більша експліцитність аналогічних ЛСС в українській мові з її семантичними, граматичними та стилістичними особливостями передачі смислу родовим відмінком, інтерпретацією, та порядком слів.

Підсумовуючи сказане, вважаємо за необхідне наголосити на певних **рекомендаціях** для роботи зі студентами – медиками:

1. Намагатися активізувати основні попередні знання студентів, пов’язуючи новий вокабуляр з уже засвоєними структурами.

2. Вказати на подібність семантичних перетворень у рідній мові та іноземній. Вираз ***drawer test*** (a test used in orthopedics/traumatology to explore the stability and integrity of the knee ligaments) – може бути незрозумілим для викладача англійської мови, а лексема ***drawer*** може бути невідома студентам. Викладач має пояснити, що таке ***drawer*** у загальномовному вжитку, а студенти догадаються про значення терміна на основі своїх попередніх знань з медицини.

3. Активно включати студентів у “творчий процес”. Бенджамін Франклін перефразував китайську приказку: “Tell me and I forget, teach me and I remember, involve me and I learn”. Заохочувати студентів до складання власних вокабулярів у формі словосполучень, радше ніж окремих слів.

4. Порівнювати словосполучення у двох мовах, наголошуючи на подібності та відмінності між двома мовами.

Література:

1. Денисенко З. М. Семантичне узгодження між компонентами словосполучення в українській мові автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Денисенко Зоя Миколаївна ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2005. – 23 с. : Бібліогр. : с. 2

2. Молдован А. М. Лексический аспект в истории церковнославянского языка // Вопросы языкознания сб. науч. трудов. – М., 1997. – № 3. – С. 63-75.

3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.

4. Яковишена Н. Ю. Компресія номінативних одиниць у науково-технічному тексті у когнітивному і функціональному аспектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Російська мова” / Яковишена Наталя Юріївна ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с. : Бібліогр. : с. 16.

5. Bennett P. A Course in Generalized Phrase Structure Grammar / CRC Press INC, 1995. – 227 p.

6. Bolinger D. Adjectives in English : Attribution and Predication – In : Lingua, 18, 1967. – Pp. 1-34.

7. Bolinger D. Categories, Features, Attributes – In : Brno Studies in English, 8, 1969. – P. 37-41.

8. Su Nam Kim, Meladel Mistica, Timothy Baldwin. Extending Sense Collocations in Interpreting Noun Compounds / CSSE and NICTA VRL, University of Melbourne, VIC 3010, Australia. – In: Proceedings of the Australasian Language Technology Workshop, 2007. – Pp. 49-56.

9. Kenneth G.Wilson. The Columbia Guide to Standard American English – Columbia University Press, 1993. – 1500 p.

10. NEJM – New England Journal of Medicine. – 2010.

УДК 811.111:81’42:001.76(94)”17/18”

Жукова Н. М.,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ ПРО ЛЮДИНУ В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КІНЦЯ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТЬ ТА ЇЇ ВИТОКИ В СУБКУЛЬТУРІ БРИТАНСЬКОГО АРГО

У статті викладено результати дослідження лінгвокультурної спадкоємності концепту ЛЮДИНА, представленого в картині світу носіїв британського арго, в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть. Проаналізовано інноваційні засоби мовної репрезентації концепту в цільовій картині світу.

Ключові слова: *австралійська англомовна картина світу, інновація, картина світу в арго, лінгвокультурна спадкоємність.*

В статье изложены результаты исследования лингвокультурной преемственности концепта ЧЕЛОВЕК, представленного в картине мира носителей британского арго, в австралийской англоязычной картине мира конца XVIII – середины XIX веков. Проанализированы инновационные средства языковой репрезентации концепта в целевой картине мира.

Ключевые слова: *австралийская англоязычная картина мира, инновация, картина мира в арго, лингвокультурная преемственность.*

The article contains the results of the study devoted to the linguistic and cultural succession of the concept of PERSON represented in the Australian English world view in the late XVIIIth – middle XIXth centuries to the world view of the British argot speakers. The innovative means for the linguistic representation of the concept in the target world view are analyzed.

Key words: *Australian English world view, innovation, argot world view, linguistic and cultural succession.*

У сучасних лінгвістичних розвідках чільне місце належить аналізу закономірностей осмислення людиною світу і свого місця в ньому [2; 6; 7 тощо]. Ми дотримуємося думки, що концепт ЛЮДИНА належить до базисних [7, с. 230-231] (універсальних [8, с. 84]) – до концептів, суттєвих для побудови всієї концептуальної системи, які організують концептуальний простір, виступають головними рубриками його членування, відбивають спільний для всіх когнітивний процес. Цей концепт носить загальний та наднаціональний характер, має загальнолюдську значущість.

У роботах, присвячених австралійській англомовній картині світу, значну увагу приділено ключовим словам австралійської культури *ANZAC*, *bushman*, *digger*, *mate*, *mateship*, *swagman* [1, с. 169-209; 3; 5, с. 108; 10, с. 109, с. 164-165; 15, с. 106-109; 18, с. 19-21, с. 36-39, с. 43-45]. Проте на своєрідність формування концепту ЛЮДИНА суттєвий вплив справили носії британського арго. Колишня соціальна меншість в Британії, субкультура арго, перетворилася на соціальну більшість в Австралії – найважливішу складову лінгвосоціокультурної ситуації к. XVIII – сер. XIX ст., що призвело до “порушення” в структурі та формі стосунків між “своїми” та “чужими”. Цим зумовлено ***актуальність*** порівняльного вивчення концептуалізації знань про людину в австралійській англомовній картині світу к. XVIII – сер. XIX ст. (цільовій картині світу, далі – **АвАКС**) та в картині світу в британському арго (донорській картині світу, далі – **АргКС**).

Мета статті – вивчити трансформації в структурі базисного концепту ЛЮДИНА, вербалізованого в донорській картині світу, в нових умовах існування субкультури в Австралії, визначити лінгвокультурну спадкоємність мовних засобів та інновації. Для цього передбачається виконати такі ***завдання***: встановити, за якими параметрами проводилася диференціація “своїх – чужих”; проаналізувати засоби вербалізації знань і уявлень про людину, актуальні концептуальні ознаки; дослідити роль транспортованих арготизмів у репрезентації концепту ЛЮДИНА в АвАКС.

Об’єктом дослідження виступає австралійська англомовна картина світу к. XVIII – сер. XIX ст. ***Предметом*** аналізу є вплив субкультури британського арго, транспортованого в Австралію, на концептуалізацію знань про людину, що виявляється в засобах вербалізації та в структурі базисного концепту ЛЮДИНА.

Матеріалом дослідження стали мовні засоби, що репрезентують концепт ЛЮДИНА в донорській (200 одиниць) та цільовій картинах світу (800 одиниць, які з’явилися в англійській мові Австралії (далі – **АвА**) впродовж к. XVIII – сер. XIX ст.). Як джерела матеріалу залучено глосарій арго [17], авторитетні регіональні словники [9; 13; 16].

Наукова новизна роботи полягає в тому, що простежено спадкоємність при концептуалізації знань про людину в цільовій картині світу, вивчено інноваційні вербальні засоби репрезентації концепту ЛЮДИНА.

У британському арго спостерігається номінативна щільність найменувань “своїх” (60 %), що, очевидно, пов’язано з герметичністю групи, необхідністю диференціації в межах субкультури (про герметичний, кінічний та раблезіанський комплекси в АргКС див. [4]).

В АргКС актуальною виявилася монокультурна моносоціумна диференціація “свого – чужого” за такими параметрами:

а) ‘дотримання правил моносоціумної поведінки’ (порядний партнер vs. безпринципний зрадник) – *a good cover* vs. *out-and-outer*, *a snitch*;

б) ‘досвідченість’ (досвідчений vs. недосвідчений) – *old chum*, *a fine judge* vs. *new chum*;

в) ‘ґендерна належність’ (чоловік vs. жінка) – *family-man, flash-cove* vs. *family-woman, flash-covess*;

© Жукова Н. М., 2013

г) ‘манера одягатися, поводитися’ (такий, як усі vs. такий, що відрізняється за одягом, поведінкою, зокрема вербальною) – *cross-cove* vs. *a flash–* / *rolling-kiddy*, *flash-man* vs. *half-flash and half-foolish*.

Монокультурна міжсоціумна диференціація в АргКС базується на протиставленні “своїх” “чужим” – жертвам злочину (законослухняним громадянам) та представникам влади.

“Свій” (злочинець) відрізнявся від “чужого” (законослухняного громадянина) за такими ознаками:

а) ‘кмітливість’, ‘спритність’ (кмітливий, спритний vs. нерозумний, повільний) – *sharp* (британський варіант англійської мови, далі – **БА**) “quick and active in bodily movements; alert in practical matters, smart” > (арго) “a gambler, a swindler, any cross-cove” vs. *flat* (БА) “wanting in energy and spirit” > (арго) “any honest man; the person whom you have a design to rob or defraud; a man who does any foolish or imprudent act”;

б) ‘хитрість’ (хитрий vs. нехитрий) – *a deep file* (арго) “a man who is extremely cunning and not to be overreached” vs. *square* (БА) “honest or straightforward in dealings with others” > *square cove* (арго) “an honest man, unacquainted with family people and their system of operations”);

в) ‘фінансовий стан’ (бідний, погано одягнений vs. заможний, добре одягнений) – (арго) *needy mizzler* “a poor ragged object of either sex; a shabby-looking person”, *seedy* “poor, ragged in appearance, shabby” vs. *a rank bounce* “a person well or fashionably dressed”, *in twig* “well dress’d”).

Злочинці, носії арго, відмежовувалися від представників влади як ‘ті, кого контролювали’ (*done* “convicted”, *grab’d* “taken, apprehended”) від ‘тих, хто контролює, карає’ (*trap* “a police officer, a runner, a constable”).

Вербалізація знань і уявлень про людину в АргКС здійснювалася за допомогою метафор, метонімій, антонімів.

Репрезентація “чужих” в АргКС відбувалася за рахунок метафоричних переносів із залученням медичного, зооморфного, предметного, вегетативного, геометричного кодів культури: *swell* “a gentleman, any well dressed person”, *to gnarl* “to become an evidence against one’s accomplice”, *beak* “a magistrate”, *trap*, *seedy*, *flat*, *square* (див. значення вище) тощо.

Вербалізація знань про людину в АргКС здійснювалася також за рахунок метонімії. Основним джерелом переносу виступала ‘частина тіла’, а засобом кодування – елементи соматичного коду: “чужий” (жертва злочину) vs. “свій” (злочинець) – *mouth* “a foolish silly person”; “чужий” (зрадник) vs. “свій” (порядний партнер) – *nose* “a thief who becomes an evidence against his accomplices; a spy or informer”; “чужий” (представниця жіночої статі) vs. “свій” (чоловік) – *titter* “a young woman or girl”.

До антонімізації залучалися різнокореневі одиниці, об’єднані асоціативними відносинами (*man* vs. *woman*, *old* vs. *new*, див. приклади вище). Отже, для утворення антонімів у британському арго актуальним був диференційний компонент.

В Австралії к. XVIII – сер. XIX ст. монокультурна моносоціумна диференціація збереглася. Актуальною залишилася ознака ‘досвідченість’ для протиставлення “свій” (досвідчений каторжник) vs. “чужий” (новоприбулий, недосвідчений каторжник): *old hand* (1826 – тут і далі цифра в дужках позначає рік першої фіксації лексичної одиниці або цитати в письмових пам’ятках – Н. Ж.) “a convict with a long experience of life in a penal colony; an ex-convict” vs. *new chum* (1812), ~ *hand* (1817) “a prisoner newly admitted to a gaol or hulk; a newly arrived convict”.

Конотації одиниці *new chum* в АвА були негативними: (1855) “The old chum … considered himself bound to look upon the new chum **with the most supercilious contempt and pity**” [цит. за: 9, с. 444]. Актуальність ознаки ‘досвід існування в колонії’ можна пояснити необхідністю освоювати нове середовище, виживати.

В АвАКС монокультурна міжсоціумна диференціація (“свій” (каторжник) vs. “чужий” (влада)) ґрунтувалася на опозиції ‘залежний, нижчий vs. господар, вищий’: *servant of the Crown* (1788), *settler’s man* (1804) vs. *superintendent of convicts* (1790), *Governor* (1793). На цьому ж протиставленні (‘залежний vs. господар’) базувалася трихотомія “свої” (каторжники) vs. “свої / чужі” (каторжники-наглядачі) vs. “чужі” (вільні іммігранти): *indented servant* (1809) vs. *overseer* (1788) vs. *master* (1796).

Впродовж першої половини XIX ст. утворювалися найменування, що відображали соціальну конфронтацію між законослухняними каторжниками та каторжниками, які порушували дисципліну (*absentee from public labour* (1805), *absconder* (1840)), а також між звільненими каторжниками та вільними іммігрантами (*emancipist* (1822), *expiree (convict)* (1829) vs. *emigrant* (1820), *free immigrant* (1841)).

На початку XIX ст. виникла необхідність у вербалізації опозиції “свої” (іммігранти з довідом перебування в колонії) vs. “чужі” (новоприбулі іммігранти): *old colonist* (1828) “one whose standing in the community derives from the length of the period of residence” vs. *new settler* (1840), *new arrival* (1842), *new-comer* (1843) ‘a person recently arrived in Australia’.

Починаючи з XIX ст. диференціація “своїх – чужих” ґрунтувалася на ознаці ‘місце народження’: “свої” (народжені в Австралії, мешканці Австралії) vs. “чужі” (іммігранти з Британії) – *Sydney-sider* (1865) “a non-Aboriginal person native to or resident in New South Wales / Sydney / Australia” vs. *lime-juicer* (1857) “a British immigrant”. Вихідців із Англії ідентифікували за одягом, особливою поведінкою, зарозумілістю: (1845) “The new chum … you can tell him from **the exact nicety of his dress** … **full of notions of superiority** of English manners and customs …” [цит. за: 9, с. 432].

У середині XIX ст. поступово набувало актуальності протиставлення ‘мешканці Австралії’ vs. ‘іммігранти з інших країн’ (*Kanaka* (1836) “a Pacific islander”, *Flowery-Lander* (1851) “a Chinese immigrant” тощо).

Важливим протиставленням епохи колонізації, відображеним в АвАКС, є “свої” (європейці) vs. “чужі” (автохтонне населення) (див. [5, с. 54-63]).

Незважаючи на суттєві соціальні зміни, в цільовій картині світу спостерігаємо стійкість ознак, значущих для концептуалізації знань і уявлень про людину в АргКС. Щільність групи позначень людини в АвА свід-

чить, що мовці свідомо підтримували стратифікацію, оскільки належність до певної підгрупи визначала спосіб існування засуджених в австралійському суспільстві, обсяг соціальних прав і свобод.

Гетерогенність суспільства, класові відносини актуалізувалися в мовній системі за допомогою різноманітних засобів: колишніх арготизмів та дериватів на їхній основі в АвА (9,0 %), а також австралійських інновацій на неарготичній основі. Доля арготичного компоненту поступається долі австралійських новотворів. Соціолектизми *trap*, *swell*, *flat* у цільовій картині світу залучаються до побудови складного, масштабного образу “чужого”.

В АвАКС одним із основних механізмів концептуалізації знань про людину є метафора. Її розглядаємо як модель, що містить сферу-джерело, сферу-ціль і сферу перехрещення ознак, на основі яких відбувається перехід від однієї пізнавальної сфери до іншої [12, с. 190].

Метафорична профілізація концепту ЛЮДИНА в АвАКС відбувалася за допомогою таких концептуальних метафор (далі – **КМ**): “ЧУЖИЙ” (КАТОРЖНИК) ≡ $КМ_1$ ГРІШНИК, $КМ_2$ ХВОРОБА, $КМ_3$ БРУД, $КМ_4$ ТВАРИНА, $КМ_5$ ПТАХ; “ЧУЖИЙ” (НОВОПРИБУЛИЙ ІММІГРАНТ / КАТОРЖНИК-УТІКАЧ) ≡ $КМ_6$ КОМАХА; “ЧУЖИЙ” (НОВОПРИБУЛИЙ ІММІГРАНТ) ≡ $КМ_7$ НЕЗРІЛА РОСЛИНА. Актуальними концептуальними ознаками були: ‘поведінка’, ‘досвідченість’, ‘соціальний стан’.

Розглянемо КМ, що корелюють із репрезентацією “чужого” в АвАКС.

$КМ_1$ **“ЧУЖИЙ” (КАТОРЖНИК) ≡ ГРІШНИК** (основні засоби кодування – елементи релігійного / духовного коду). Основою метафоричного переносу є асоціація між порушенням законів суспільства і порушенням релігійних заповідей, що шкодить моралі та здоров’ю злочинця й оточуючих: (1852) “Many bushrangers and other capital convicts ... **bore down** by their tyrannical **wickedness** all the weaker or better men **within their influence**” [цит. за: 13, с. 31].

Очищення від гріхів є поступовим, так і засудження відбувають у кілька етапів: (1843) “**After** a convict **shall have passed** through the Probation Gang, he **will next proceed to the third stage** of punishment and become the Holder of a Probation Pass” [цит. за: 13, с. 164].

$КМ_2$ **“ЧУЖИЙ” (КАТОРЖНИК) ≡ ХВОРОБА** (основні засоби кодування – елементи медичного коду). Основа метафоризації – асоціація між шкідливим впливом хвороби на організм і каторжника на суспільство.

Якщо хворобу переносить збудник, то каторжник поширює згубні звички: (1859) “... how much our sister colony is still **affected by the virus of convictism**” [цит. за: 9, с. 166]. Пор.: “свій” – ‘неушкоджений’: (1844) “… the degrading of our free and **untainted** immigrants to a level with the … Pentonvillains” [цит. за: 13, с. 154].

$КМ_3$ **“ЧУЖИЙ” (КАТОРЖНИК) ≡ БРУД** (основні засоби кодування – елементи речовинного та акціонального кодів). Основою метафоричного переносу є асоціація між шкідливістю бруду для людини, її прагненням очиститися та негативною дією каторжників на суспільство.

Бруд загрожує здоровому існуванню людини, так і каторжники негативно впливають на соціум: (1846) “The people of New South Wales will not suffer themselves to be deceived, by canting tirades against convict **pollution**” [цит. за: 9, с. 165].

Бруду намагаються позбутися, а каторжників транспортують у колонію: (1812) “… transportation was … a measure of experiment … and the subject matter of experiment was a set of *animae viles*, a sort of **excrementitious mass**, that … **was projected** … as far out of sight as possible” [цит. за: 11, с. 2].

Бруд залишає плями, а каторжники – негативну спадковість: ***taint*** (1841) “the stigma of convict ancestry”. Пор.: “свій” ≡ ‘чистий’ – (1851) “… what we had been pleased, **in our virgin purity**, to stigmatise as the ‘Felon Colony’” [цит. за: 9, с. 244].

$КМ_4$ **“ЧУЖИЙ” (КАТОРЖНИК) ≡ ТВАРИНА** (основні засоби кодування – елементи зооморфного коду). Основою метафоричного переносу є асоціація поведінки неприборканих тварин і недисциплінованих каторжників, нечистокровності породи тварини та нащадків злочинців.

Гібридне походження тварини зумовлювало її низьку цінність, як і наявність каторжників у роду знижувала статус людини: (1827) “We have *legitimates*, or ***cross-breds*** …” [цит. за: 13, с. 126]. Пор.: “свій” ≡ чистокровна тварина – *(pure)* ***merino*** (1826) “one who has chosen to settle in Australia (as opposed to a convict or ex-convict); one who finds in this a basis for social pretension” < *merino* “a breed of fine-woolled sheep introduced early in small numbers and valued more highly than coarse-woolled sheep”.

Неприборканість звіра асоціювалася з недисциплінованістю каторжника: (1840) “Norfolk-Islandised … so as to have ‘**the heart of the beast’**…” [цит. за: 13, с. 141], *Van**demon**ia* (1838) “Tasmania, esp. as penal colony”.

$КМ_5$ **“ЧУЖИЙ” (КАТОРЖНИК) ≡ ПТАХ** (основні засоби кодування – елементи зооморфного, акціонального кодів). Основою метафоризації є асоціація між оперенням птахів, утриманням їх у клітках, перельотом зграй, можливим нападом хижих птахів та одягом каторжників, їхнім перебуванням за ґратами, пересуванням у колонії групами, розбоєм, який чинили втікачі.

Жовтий колір одягу каторжників нагадував колір пір’я канарок, яких приручали, а каторжників змушували до перебування в ізоляції (колонії): (1827) “… convicts of but recent migration are facetiously known by the name of **canaries**, by reason of the **yellow plumage** in which they are **fledged** at the period of landing, but when fairly **domiciliated**, they are more respectfully spoken of under the loyal designation of *government men*” [цит. за: 13, с. 30-31].

Птах живе в клітці, а злочинець перебуває в камері: (1851) “The **Cockatoos** are ... the old gaol-**birds** of New South Wales” [цит. за: 9, с. 153].

Птахи збираються в зграю та мігрують, каторжники пересуваються групами: (1855) “... Expirees ... **flock** over hither ...” [цит. за: 13, с. 77].

Розбій каторжників, які втікали до буша, асоціювався з полюванням хижих птахів на волі: (1813) “A number of Male Convicts having ... **betaken themselves to the Woods, or Bush**, where ... they carry on **Predatory incursions** on ... Inhabitants of the Country” [цит. за: 13, с. 26].

$КМ_6$ **“ЧУЖИЙ” (НОВОПРИБУЛИЙ ІММІГРАНТ / КАТОРЖНИК-УТІКАЧ) ≡ КОМАХА** (основні засоби кодування – елементи зооморфного та акціонального кодів). Основою метафоричного переносу є асоціація між стадіями розвитку комахи, її негативним впливом на довкілля і пристосованістю людини до існування в колонії.

Трансформація гусениці екстраполювалася на процес набуття іммігрантами досвіду адаптації до середовища: “How long the poor immigrant **caterpillar** must remain in the **dark chrysalis** of new chumship before he can be supposed **to have expanded into** the full-blown Colonial **butterfly** …” [цит. за: 9, с. 432]. Пор.: “свій” ≡ розвинена комаха – *the full-blown Colonial butterfly*.

Якщо комахи-шкідники знищують рослини, то каторжники негативно впливають на законослухняних громадян: (1814) “… the lawless Banditti of Runaway Convicts, who **infest** the intermediate Country” [цит. за: 13, с. 28].

$КМ_7$ **“ЧУЖИЙ” (НОВОПРИБУЛИЙ ІММІГРАНТ) ≡ НЕЗРІЛА РОСЛИНА** (основні засоби кодування – елементи колоративного та акціонального кодів). Основою метафоричного переносу є асоціація між кольором незрілої рослини, стадіями її розвитку, придатністю до повноцінного функціонування та досвідченістю іммігранта, його пристосованістю до життя в Австралії, набуттям ним необхідних навичок.

Незріла (зелена) рослина з часом визріває, а новоприбулий іммігрант повинен здобути досвід проживання в колонії – вдягатися відповідно тощо: (1858) “**My togs** … **look rum**; And you can see with half an eye, That I’m a **green** new chum” [цит. за: 9, с. 432].

Як не є повноцінною незріла рослина, так і не має досвіду новоприбулий іммігрант, тому може бути ошуканим: (1858) “The gold was all **a hum**. They **sold it** to me **because** … I was **a green new chum**” [цит. за: 9, с. 470].

На фоні масштабного образу “чужого”, репрезентованого за допомогою КМ, більш компактним є образ “свого” – **“СВІЙ” (НАРОДЖЕНИЙ В АВСТРАЛІЇ) ≡ ГРОШОВИЙ ЗАСІБ МІСЦЕВОГО ОБІГУ** (основні засоби кодування – елементи монетарного коду): *currency* (1792) “a local medium of exchange circulating in the Australian Colonies and discounted against sterling” > ***currency*** (1824) “a non Aboriginal person native to Australia”, ~ *lass* (1824), ~ *boy* (1834), ~ *lad* (1874). Пор.: “чужий” ≡ британська монета: *sterling* (1825) “British currency circulating in the Australian colonies” > ***sterling*** (1825) “a non-convict, British-born resident of Australia”.

Карбування монети ототожнювалося з народженням австралійців: (1833) “When ... our European friends ... ‘set down’ on the banks of our rivers, they are the adopted children of our country; and if not **Currency** themselves our country is very prolific, and they find it not difficult **to coin** a few” [цит. за: 9, с. 187].

Корінне населення асоціювалося з монетою місцевого обігу, яку виробляли з простого сплаву: “... “currency” are **matter-of-fact men**, **with very few elements** of originality in their **composition**, and ignorant of the pleasure to be derived from the fine arts” [14, с. 81].

За свідченнями сучасників колонізації, цінність валюти (*currency*) визначалася “виключно довірою партнерів”, була ненадійним фінансовим засобом [цит. за: 9, с. 159]. В АвАКС монетарні терміни відображали соціальний статус мешканців: “The names of Currency and sterling … became at once **badges of inferiority and superiority**” [цит. за: 9, с. 632].

Вербалізація знань про людину в АвАКС відбувалася також за рахунок метонімії. Окрім джерел метонімії ‘колір одягу’, ‘колір шкіри’, було задіяно і джерело, актуальне в арго, – ‘частина тіла’: “свій” (досвідчений) vs. “чужий” (недосвідчений) – *old hand* (1826) “a convict with long experience of life in a penal colony; an ex-convict” vs. *new hand* (1817) “new chum”; “свій” (вільний іммігрант) vs. “чужий” (каторжник) – *yellow jacket* (1843) “a convict”; “свій” (вільний іммігрант) vs. “чужий” (каторжник) – *nut brown* (1834) “a convict, the term derived from the deep tan that the convicts who worked in the sun acquired”. Основними засобами кодування виступали елементи соматичного і колоративного кодів.

До засобів вербалізації опозиції “свій – чужий” належать і антонімічні пари. За рахунок антонімів протиставлялися каторжники з досвідом перебування в колонії та новоприбулі: *old chum* (1832), *old hand* (1826) “a convict with long experience of life in a penal colony; an ex-convict” vs. *new chum* (1812) “a prisoner newly admitted to a gaol or hulk; a newly arrived convict”.

Як бачимо, диференційна ознака ‘досвідченість’ залишилася значущою, а диференціатор *old* виступав маркером позитивної оцінки: (1862) “... a constant source of **ambition** among ‘new chums’ … **to be taken for ‘old hands’** in the colony” [цит. за: 9, с. 445].

При утворенні антонімів в АвА зберігалася актуальність диференційного компоненту (*old*, *new*), характерна для британського арго, але залучалися і контрарні префікси: ***anti***-*transportationist* (1847) “a person who opposed the continuance of a convict system”, ***il****legitimate* (1827) “a free immigrant”.

В АвАКС за допомогою антонімів відображалася трансформація в свідомості колишніх декласованих елементів британського суспільства, концептуальний зсув ‘злочинець = поза законом’ → ‘законний мешканець Австралії’. Каторжники протиставляли себе вільним іммігрантам, посилаючись на законні підстави свого перебування в колонії: *legitimate* (1827) “one who came to Australia as a convict” vs. ***il****legitimate* (1827) “a free immigrant”. Очевидно, лексема *legitimate* виникла як автонайменування: “… **the cant name** of *Legitimates*” [цит. за: 13, с. 126].

Протистояння звільнених каторжників, каторжників-утікачів та вільних іммігрантів яскраво відображено в найменуваннях *bond*, *free*, *freed*.

У семантичній структурі лексеми *free* актуалізувався соціальний конфлікт між колишніми каторжниками і вільними іммігрантами. З одного боку, звільнені засуджені (*freed*) вилучалися з групи “своїх” (каторжників

– *bond*). Саме тому, як і вільні іммігранти, колишні каторжники позначалися за допомогою одиниці *free* (*free* 2 (1792) “released from penal servitude”). З іншого боку, вільні іммігранти (*free* 1 (1795) “not transported as a convict”) прагнули відмежуватися від звільнених: (1838) “The parties concerned in the foregoing are respectable, **free (not freed)** persons” [цит. за: 9, с. 260].

Соціальна конфронтація, що спричинила появу лексичної одиниці *free*, відбилася в словосполученнях, які підтримували її бісемантизацію. Це з часом зумовило необхідність у найменуванні, внутрішня форма якого експлікувала належність до групи колишніх каторжників, – *free by servitude* (1813) “released, having served the full sentence imposed”.

У результаті використання лексики високого регістру (*книжн. aristocracy*) та етимологічних гібридів (*bunyip aristocracy*) було досягнуто посилення негативного конотативного ореолу лексем: *Botany Bay aristocracy* (1832) “*derog.* those who sought to place themselves above others”, *colonial aristocracy* (1832) “... not chosen by the settlers, but ‘nominated’ by the Government” [цит. за: 9, с. 157]; *bunyip aristocracy* (1853) “Australian holders of imperial titles” < *bunyip* (1852) “an impostor, pretender” < *bunyip* (1845) “a fabulous amphibious monster supposed to inhabit inland waterways” < [Wergaia dialect of Wemba *banib*]. Імовірно, зневажливе ставлення до авторитетів, є наслідком дії кінічного комплексу, характерного для АргКС.

Належність вільних іммігрантів до групи “чужих” реалізувалася в найменуваннях із експліцитним вираженням ознаки ‘поза групою’ за рахунок просторової метафори: [L. *ex*– ‘outside’ + *claudare* ‘to shut’] > (АвА) *exclusionist* (1826), *exclusive* (1836) “a person opposed to the integration of ex-convicts into Australian society”.

Засобами вербалізації трихотомії ‘каторжники, які порушували дисципліну’ vs. ‘колишні каторжники’ vs. ‘вільні іммігранти’ виступали дисфемізми (зазначимо, що використання дисфемізмів є типовим для арго як прояв раблезіанського комплексу). За свідченням А. Лаугесен [13, с. x], вільні поселенці вживали такі одиниці: *Pentonvill(i)ain* (1844) “an opprobrious term for a person required to serve in Pentonville, before being sent to Australia” < *Pentonville* “Pentonville Prison, London” + *villain*; *Pentonvillainy* (1847) “the Pentonvilles collectively; the scheme under which they were sent to the Port Philip District”; *Vandemonian* (1847) “a convict who has served a sentence in Tasmania” < *Vandemon(ia* + *-ian* < *Van Diem(en’s Land* + *demon* + *-ia*.

Негативне ставлення до каторжників, які порушували дисципліну, спостерігалося з боку вільних та засуджених мешканців австралійських колоній: (1859) “The style of convicts most **universally disliked by the gentry**, and **thoroughly hated by the other prisoners**, are … called ‘PentonVillians’” [цит. за: 9, с. 470]. За рахунок огрублення мовлення, дисфемізації досягався ефект “відчуження” від позначуваної спільноти.

Одним зі способів подолання міжсоціумної опозиції в АвА була мітігація, реалізована за допомогою евфемізмів, що свідчить про суттєві зміни в свідомості колишніх британських декласованих елементів. З одного боку, після винесення вироку багато засуджених обривали зв’язки з друзями і родиною. З іншого боку, люди, які належали до декласованого прошарку в Британії, стали засновниками нової країни. Реномінація за допомогою евфемізмів відбивала переосмислення засудженими своєї соціальної ролі.

У прагненні дистанціюватися від минулого каторжники стали “особливо чутливими” до найменування *convict*. Це зумовило активне формування евфемістичних назв: *convict → servant of the Crown* (1788)*, public servant* (1797), *government man* (1797), *crown servant* (1815), *crown labourer* (1824).

Отже, в АвАКС спостерігається як спадкоємність АргКС, так і активний розвиток інновацій при концептуалізації знань і уявлень про людину.

Опозиція “свій – чужий” залишилась актуальною, проте акцент змістився: якщо в АргКС увага зосереджена на “своєму”, то в АвАКС – на “чужому”. Домінування цього протиставлення пояснюємо тим, що в метрополії носії арго були носіями соціально обмеженої картини світу, представниками герметичної субкультури, в Австралії ж вони перетворилися на соціальну більшість, герметика порушилася, тому змінився ракурс сприйняття соціуму, і на перший план вийшло портретування “чужого”.

В АвАКС закріпилися культурні настанови носіїв арго “бути, як усі”. Як і в АргКС, засуджувалася надмірна увага до зовнішнього вигляду. Актуальність зберегло протистояння владі. Важливими ознаками диференціації “своїх – чужих” залишилися ‘досвідченість’, ‘манера одягатися і поводитися’, ‘розумові здібності’. Але якщо в АргКС значущим був досвід кримінальної діяльності, життя серед злочинців, перебування за ґратами, то в АвАКС – досвід перебування у в’язниці та життя в Австралії.

Для репрезентації концепту ЛЮДИНА в цільовій картині світу залучалися і колишні арготизми та деривати на їхній основі, однак більшою мірою – австралійські інновації на неарготичній основі.

Прагнення вільних іммігрантів зберегти опозицію “вільні – засуджені” призвело до активізації метафоричних процесів в АвАКС. Із АргКС успадковано значущість медичного, зооморфного кодів.

Перспектива подальшої роботи полягає в тому, щоб дослідити особливості концептуалізації знань і уявлень про людину в австралійській англомовній картині світу з кінця XIX ст. до сучасного етапу її розвитку.

Література:

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.

2. Гудков Д. Б. Телесный код русской культуры: Материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.

3. Жукова Н. М. Концепт “ANZAC” як домінанта національної австралійської культури / Н. М. Жукова // Наукові записки : зб. наук. праць. – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 4 ч. – 2009. – Вип. 81 (3). – С. 275-280.

4. Жукова Н. М. Особливості репрезентації картини світу в британському арго кінця XVIII – початку XIX століть / Н. М. Жукова // Держава та регіони. – Серія : Гуманітарні науки. – 2009. – № 3-4. – С. 64-69.

5. Козлова Т. О. Динамика развития лексической системы английского языка в Австралии: этнолингвистический аспект (на материале лексики с автохтонным компонентом значения) : дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т. О. Козлова. – Запорожье, 2001. – 274 с.

6. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.

7. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.

8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

9. The Australian National Dictionary: A Dictionary of Australianisms on Historical Principles / [ed. by W. S. Ramson]. – Oxford, Auckland, New York, Melbourne : Oxford University Press, 1997. – 814 p.

10. Baker S. J. The Australian English: An Examination of the English Language and English Speech as Used in Australia from Convict Days to the Present, with Special Reference to the Growth of the Indigenous Idiom and Its Use by Australian Writers / S. J. Baker. – [2nd ed.]. – Sydney : Currawong Publishing, 1966. – xiv, 517 p.

11. Hughes R. The Fatal Shore: A History of the Transportation of Convicts to Australia, 1787-1868 / Robert Hughes. – London : Vintage, 2003. – 688 p.

12. Lakoff G. Conceptual Metaphor: The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Cognitive Linguistics: Basic Readings / [ed. by D. Geeraerts]. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 185-238.

13. Laugesen A. Convict Words: Language in Early Colonial Australia / A. Laugesen. – South Melbourne: Oxford University Press, 2002. – xiv, 208 p.

14. McCombie Th. Adventures of a Colonist or Godfrey Arabin the Settler [Electronic resource] / Th. McCombie. – London : John and Daniel A. Darling, 1845. – 166 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00003

15. Moore B. Speaking Our Language: The Story of Australian English / B. Moore. – Melbourne: Oxford University Press, 2008. – 225 p.

16. Oxford English Dictionary. – [2nd ed.]. – On CD-ROM. – Version 3.1. – Oxford : Oxford University Press, 2004.

17. Vaux J. H. A New and Comprehensive Vocabulary of the Flash Language [Electronic resource] / J. H. Vaux. – New South Wales, 1819. – Access mode : http://gutenberg.net.au/ebooks06/0600111.txt

18. Wilkes G. A. Exploring Australian English : Publications for the Australian Broadcasting Corporation / G. A. Wilkes. – Sydney : ABC Enterprises, 1986. – 96 p.

УДК 811.111’37: 811.111’42

Захарчук І. О.,
Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі “Кентерберійських оповідань” Джефрі Чосера)

У статті змодельовано парадигму засобів вираження заперечення в середньоанглійській мові. Виокремлено морфологічну парадигму заперечення з ядром та периферією в авторському дискурсі Дж. Чосера на матеріалі “Кентерберійських оповідань”.

Ключові слова: *парадигма, парадигматичні відношення, заперечення, морфологічний, засоби заперечення, дискурс, середньоанглійська мова.*

В статье исследуется парадигма средств выражения отрицания в среднеанглийском языке. Смоделировано морфологическую парадигму отрицания с ядром и периферией в авторском дискурсе Дж. Чосера на материале “Кентерберийских рассказов”.

Ключевые слова: *парадигма, парадигматические отношения, отрицание, морфологический, средства отрицания, дискурс, среднеанглийский язык.*

The article explores the paradigm of negation expressing means in Middle English. The morphological negation paradigm is modeled with its core and periphery in the author’s discourse of Gr. Chaucer based on “The Canterbury tales”.

Key words: *paradigm, paradigmatic relationship, negation, morphological, means of negation, discourse, Middle English.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовна одиниця виступає одночасно у двох типах взаємовідношень: парадигматичних (як член граматичної парадигми) і синтагматичних (як член структури речення), отже, корелює з ліво- або правобічними членами чи з обома одразу в залежності від їх сполучуваності; термін “парадигматичні відношення” введений у мовознавство Л. Єльмслєвим [1]. Парадигматичні відносини проектуються на відношення двох типів – від конкретного до загального і від загального до конкретного – такою є закономірність лінгвістичного опису для об’єктивного аналізу одиниці [5, с. 33-35]. Поняття парадигми – основне поняття мовної парадигматики, яка займається парадигматичними відношеннями, класифікацією, визначенням сфери їх дії. Парадигматика протиставляється синтагматиці по типу відношень та групувань, які вона вивчає. Отже, парадигматика – це мовна система, яка розуміється як сукупність лінгвістичних класів – парадигм [1].

Мета даної статті – виокремлення морфологічної парадигми заперечення у середньоанглійській мові з ядром і периферією та моделювання парадигми засобів вираження заперечення в авторському дискурсі Дж. Чосера на матеріалі “Кентерберійських оповідань”. Для досягнення мети потрібно вирішити такі **завдання**:

1) виокремити засоби заперечення у системі середньоанглійської мови;

2) установити ядро та периферію засобів заперечення у системі середньоанглійської мови;

3) змоделювати морфологічну парадигму заперечення в авторському дискурсі;

4) визначити домінанту засобів заперечення у системі середньоанглійської мови та структурі авторського дискурсу;

5) розглянути сполучуваність маркерів заперечення в авторському дискурсі.

Об’єктом даного дослідження є засоби вираження заперечення (частки, займенники та прислівники заперечної семантики), зареєстровані у системі середньоанглійської мови та структурі авторського дискурсу.

Матеріалом слугує пам’ятка середньоанглійської літератури “Кентерберійські оповідання” Джефрі Чосера, кількістю словоформ – 99 126.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Заперечення відноситься до числа мовних категорій, які пов’язані з логікою (О. А. Івін), філософією (Аристотель, Платон, Г.В.Ф. Гегель, І. Кант), психологією (М. Й. Крессвел, Р. Монтеґю, Б. Рассел), оскільки потребує вирішення питання про взаємодію мислення та мови і виступає однією з основних розумових операцій. Універсальність заперечення обумовлена прагненням людини до диференціації явищ дійсності та відбиттям цього процесу в мові. Заперечення одержує окреме тлумачення у світлі кожного нового напрямку мовознавства, адже є категорією мови зі складною й багатоаспектною семантикою та засобами вираження на різних рівнях (лексичному, граматичному, синтаксичному, текстовому та дискурсивному). З формальної точки зору заперечення може виражатися заперечними словами (англ. “*no*”); заперечним префіксом (англ. “*unfamiliar*”); заперечними формами окремих частин мови: займенника (англ. “*none*”) та ін. Заперечення може бути формально невираженою складовою структури слова (“*miserable” = “not happy”*). Існує цілий ряд підходів до вивчення категорії заперечення. Функція заперечення за комунікативно-прагматичного підходу обмежується спростуванням, корегуванням передбачуваного судження адресата (H. Weinrich, 1993). Широкий підхід характеризується включенням до змісту заперечення не тільки незгоди, відмови та інших комунікативних актів, але й неіснування, позбавленості, тобто категорії привативності (В. М. Бондаренко, 1983; L. R. Horn, 1989) [3]. Ми розглядаємо заперечення як елемент значення, що виражає відсутність предметів, явищ, ознак та зв’язків між ними у реальній дійсності.

Для побудови морфологічної парадигми заперечення у системі середньоанглійської мови, розглянемо поняття “парадигми” та її види. О. С. Кубрякова визначає парадигму як будь-який клас лінгвістичних одиниць, які протиставляються одне одному і в той же час об’єднуються у зв’язку наявності у них спільних ознак, най-

© Захарчук І. О., 2013

частіше мовних одиниць, які зв'язані парадигматичними відношеннями [4, с. 366]. Парадигма, на думку О. І. Смирницького, представляє собою певну системну форму [6, с. 24].

О. С. Кубрякова виділяє такі типи парадигм: морфологічну, синтаксичну та лексичну. Морфологічна парадигма відображає реалізацію граматичних категорій (роду, числа, відмінку і т.д.), вона характеризується наявністю стабільної, інваріантної частини (кореня, основи), яка виражає ідею тотожності лексеми у всіх її граматичних видозмінах, а також наявністю в парадигмі точно визначеної кількості ланок чи позицій, що робить парадигму закритим класом форм [4, с. 366]. Поняття лексичної парадигми потрактовано як об'єднання граматично-однорідних слів, які мають семантичну спільність. Синтаксична парадигма визначається як ряд структурно-відмінних, але семантично-співвіднесених синтаксичних конструкцій – речень чи словосполучень, які пов'язані їх семантичною схожістю відношеннями перифрази. На лексичному рівні заперечення виражено лексемами, які мають "успадковане" значення, історично марковане, тобто слова, які не мають заперечного афікса, але мають заперечне значення (*dreadful, frightful, to kill*). Граматичний рівень представлено афіксацією, заперечними займенниками, прислівниками, заперечними конструкціями та ін. Афіксація, яка включає префіксацію та суфіксацію, є ще одним з граматичних засобів вираження заперечення, більшу частину якої становлять заперечні префікси [7].

Ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення включають: *ne (OE ne = ME nat/not, ne, no), na (OE na = ME nat/not, ne, no), nan (OE nan = ME noon), nis (OE nis = ne + is)* [2, с. 20-21].

Щодо морфологічної парадигми заперечення в авторському дискурсі Дж. Чосера, то вона складається з:

1) заперечних афіксів: *un-, mis-, im-, de-, -læs*:

For Frenssh of Parys was to hir ***unknowe***

At mete wel ytaught was she withalle [General Prologue, с. *126-127].*

Заперечний префікс *un-* як правило заперечує значення кореня та виражає дію, зворотну дії, вираженій в стверджувальній формі дієслова (*done – undone*).

2) заперечних часток *nat/not, ne, no*:

1. And therto hadde he riden, ***no*** *man ferre,*

As wel in Cristendom as in Hethenesse [General Prologue, с. *48-49].*

2. ***Nat*** *greveth us youre glorie and youre honour,*

But we biseken mercy and socour [The Knight's Tale, с. *59-60].*

3. ***Ne*** *for the drede of deeth shal I nat spare*

To se my lady that I love and serve [The Knight's Tale, с. *538-539].*

4. As taketh ***not*** *agrief of that I seye,*

For myn entente nis but for to pleye [The Wife of Bath's Tale, с. *197-198].*

У середньоанглійській мові заперечна частка *nat (ne + at = nat)* була варіантом заперечної частки *not,* яка збереглась у сучасній англійській мові. Заперечні частки можуть сполучатися з будь-яким членом речення (*nat/not, no* властиво поєднуватися з іменниками, прикметниками та дієсловами; *ne* – здебільшого з дієсловами, рідше – іменниками), тим самим вказуючи на тип загального чи часткового заперечення. Частота вживання заперечних часток серед усіх інших засобів заперечення, зареєстрованих в авторському дискурсі Дж. Чосера – найвища (1351 слововживання), про що свідчать дані таблиці 1:

Таблиця 1.

Парадигма вираження заперечних часток у "Кентерберійських оповіданнях"

№ п/п	Середньоанглійський маркер заперечення	К-сть слововживань
1.	No	464
2.	Nat	458
3.	Ne	422
4.	Not	7

3) заперечних займенників *noon, neither, nothing, nought:*

1. Ne ***noon*** *so grey goos gooth ther in the lake*

As, seistow, wol been withoute make [The Wife of Bath's Prologue, с. *275-276].*

2. ***Neither*** *to been yburyed nor ybrent,*

But maketh houndes ete hem in despit [The Knight's Tale, с. *88-89].*

3. He wente his wey, as hym ***nothyng*** *ne roghte,*

But to Boloigne he tendrely it broghte [The Clerk's, с. *685-686].*

4. But taak it ***nought****, I prey yow, in desdeyn.*

This is the poynt, to speken short and pleyn [General Prologue, с. *791-792].*

Заперечні займенники *noon, neither, nothing, nought* виступають членами речення і розглядаються як показники заперечення у функції підмета та додатка. Частота їх вживання в авторському дискурсі Дж. Чосера представлена у таблиці 2:

Таблиця 2.
Парадигма вираження заперечних займенників у “Кентерберійських оповіданнях”

№ п/п	Середньоанглійський маркер заперечення	К-сть слововживань
1.	Noon	133
2.	Neither	19
3.	Nothyng	17
4.	Nought	2

Заперечні сполучники *neither … nor* заперечують синонімічні групи слів:
***Neither** in citee **nor** in no village,*
That wolde chaunge his youthe for myn age [The Pardoner’s Tale, с. *437-438].*
4) заперечних прислівників *nowher* та *nevere (never):*
1. She shal eek knowe, and whom it wol do boote,
*Al be hise woundes **never** so depe and wyde [The Squire’s Tale,* с. *154-155].*
*2. Were chaunged, but he **nevere** hir koude fynde,*
But evere in oon ylike sad and kynde [The Clerk’s, с. *601-602].*
3. His breed, his ale, was alweys after oon,
*A bettre envyned man was **nowher** noon [General Prologue,* с. *343-344].*

Заперечні прислівники у середньоанглійській мові формуються за допомогою заперечних часток *no* та *ne.* Вони виражають відсутність місця та часу, тому відповідно виконують синтаксичну функцію обставини місця чи часу. Частотність вживання заперечних прислівників *never* та *nevere* в авторському дискурсі Дж. Чосера є більшою, ніж *nowher* (див. табл. 3):

Таблиця 3.
Парадигма вираження заперечних прислівників у “Кентерберійських оповіданнях”

№ п/п	Середньоанглійський маркер заперечення	К-сть слововживань
1.	Never	165
2.	Nevere	138
3.	Nowher	8

Отже, ми можемо зробити висновок, що ядром морфологічної парадигми заперечення в авторському дискурсі Дж. Чосера є частка *“no”*, а периферією – заперечні маркери *nat, ne, never, nevere, noon, neither, nothyng, nought, nowher* та *not.* Домінанта вираження заперечення відображається у таблиці 4:

Таблиця 4.
Домінанта вираження заперечення у “Кентерберійських оповіданнях”

№ п/п	Маркер заперечення	К-сть слововживань	Відсотки
1.	no	464	25.3%
2.	nat	458	25%
3.	ne	422	23%
4.	never	165	9%
5.	nevere	138	7.5%
6.	noon	133	7.3%
7.	neither	19	1 %
8.	nothyng	17	0.9%
9.	nowher	8	0.5%
10.	not	7	0.4%
11.	nought	2	0.1 %

Парадигма заперечення розширюється за допомогою мононегативних та полінегативних речень. На ранньому етапі свого становлення англійська мова носила полінегативний характер, тобто в одному висловлюванні була можливою наявність більше одного маркера заперечення. У структурі “Кентерберійських оповідань” Джефрі Чосера простежується вживання як моно- так і полінегативних речень:
5) заперечні речення, які містять один маркер заперечення (мононегативність):

***Ne** hym that is agast of every tool [The Nun's Priest's Tale,* с. *150]*.

6) заперечні речення, які містять більш, ніж один маркер заперечення (полінегативність):

***Ne** fynde yow **nat** repleet of humours hoote [The Nun's Priest's Tale,* с. *191]*.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що категорія заперечення є однією з фундаментальних на кожному з історичних етапів розвитку англійської мови, про наявність маркерів заперечення, які повністю або частково можуть виступати носіями заперечної семантики. Ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення продовжили свій розвиток у середньоанглійській мові та зареєстровані у структурі авторського дискурсу Дж. Чосера (*no, nat, ne, never, nevere, noon, neither, nothyng, nought, nowher, not*). Перспективою подальшого дослідження є функціонально-семантичний аналіз заперечних засобів у новоанглійській мові (XVI ст.).

Література:

1. Єльмслєв Л. Пролегомены к теории языка: Пер. с англ. / Сост. В. Д. Мазо. – М. : КомКнига, 2006. – 248 с. (Лингвистическое наследие XX века).

2. Захарчук І. О. Ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення / І. О. Захарчук // Науковий вісник Волинського Національного Університету ім. Лесі Українки: зб. наук. пр. – Луцьк : 2010. – Вип. 7. – С. 19-22.

3. Константінова О. О. Статичні посесивні дієслова зі значенням заперечення в німецькій та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство" / О. О. Константінова. – Донецьк, 2006. – 22 с.

4. Кубрякова О. С. Парадигма / О. С. Кубрякова // Большой энциклопедический словарь. Языкознание / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е (репринтное) издание "Лингвистического энциклопедического словаря" 1990 года. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – (Серия: Большие энциклопедические словари). – С. 366.

5. Михайленко В. В. Парадигма імператива / В. В. Михайленко – Чернівці : Рута, 2001. – 303 с.

6. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / Смирницкий А. И. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС 2007. – 296 с. – (Серия: Из лингвистического наследия А. И. Смирницкого).

7. Mazzon G. A History of English Negation. / G. Mazzon. – United Kingdom : Pearson Education Limited, 2004 – 176 p.

8. The Canterbury Tales [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.librarius.com/cantales.htm

УДК 811.112.2‘373.421

Ищенко Н. Г.,
Национальный технический Университет Украины “КПИ”, г. Киев

ПОТЕНЦИАЛ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ВАЛЕНТНОСТИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В цієї статті розглядається словотвірна або внутрішня валентність іменників сучасної німецької мови, можливість твірних основ сполучатися з характерними і нехарактерними для них суфіксами, що збільшує словотвірний потенціал системи мови.

Ключові слова: *словотвірна валентність, сполучуваність, твірні основи.*

В статье рассматривается словообразовательная или внутренняя валентность имен существительных современного немецкого языка, возможность производящих основ сочетаться с характерными и нехарактерными для них суффиксами, что увеличивает словообразовательный потенциал системы языка.

Ключевые слова: *словообразовательная валентность, сочетаемость, производящие основы.*

This article considers word-building valence of substantives of modern German, possibility of derivative stems to combine with typical and untypical suffixes, what increases word-building potential of language system.

Key words: *word-building valence, combination, derivative stems.*

Как известно, в языкознании под термином “валентность” принято понимать сочетание языковых единиц одного уровня [4, с. 8]. Интенсивное развитие теории валентности позволило расширить сферы ее применения и рассматривать ее как один из путей расширения словарного состава. В этом и заключается **актуальность исследования.**

Если первоначально в центре внимания лингвистов находилось изучение синтаксической валентности, то в последнее время появились работы, где освещались вопросы валентности в таких областях языкознания, как: словоизменение, формообразование, словообразование; на уровне фонем, на уровне грамматических морфем и на уровне словообразовательных формантов. Так, в отечественной лингвистике одним из первых ученых, использовавших понятие валентности применительно к словообразованию, является М.Д. Степанова. “... мы будем употреблять термин валентность в его широком понимании, т.е. как сочетательную способность одноуровневых единиц языка, которая может проявляться как внутри слова (внутрисловная или “внутренняя” валентность), так и между словами (межсловная или “внешняя” валентность)” [3, с.13-19]. При анализе производного слова и отраженной в его структуре словообразовательной модели можно воспользоваться термином “словообразовательная валентность”. Ее называют еще “внутренним синтаксисом слова”, т.е. дистрибуцией морфем, их валентными свойствами или ограничениями их валентности.

Предметом исследования является валентность как особенность языка и валентные связи единиц словообразовательного уровня: лексико-словообразовательных и словообразовательных синонимов.

Валентные связи изучаются со следующих позиций:

– возможности или невозможности сочетаемости словообразовательных формантов с целью создания нового слова;

– связь словообразовательных формантов с мотивирующими основами в составе производных;

– возможности/невозможности образования синонимичных производных;

– возможности/невозможности служить одним из критериев различий словообразовательных синонимов.

Валентность как способность языковых единиц регулируется в системе языка семантическими, словообразовательными и формальными закономерностями. **Под валентностью** лексических единиц понимается их способность вступать во взаимные связи как на уровне лексем, так и на уровне сем. Анализ валентных связей между словообразовательными синонимами в их структуре определил, что валентность реализуется в двух формах: внутренней и внешней [4].

Внутренняя валентность рассматривается в двух планах: формально-морфологическом и семантическом. **Формально-морфологическая валентность** выражается в том, что те или иные аффиксы сочетаются с основами определенных частей речи. Изучение формально-морфологической валентности дает возможность выделить общие производящие основы, характерные для членов синонимической пары, синонимического ряда, и основы, которыми члены синонимической пары различаются; установить значение, которое оказывается совместимым с избранным разрядом аффиксов, так как существуют производящие основы, которые не дают производных с определенными аффиксами. Немаловажным фактором является также выявление системно-категориальных значений аффиксов, которые реагируют на тот или иной класс производящих основ [2, с. 85-90].

Лексико-словообразовательные синонимы во внутренней валентности проявляют синонимическую общность в одинаковом морфологическом классе корневой морфемы, дифференциальным признаком в формальном плане являются разные морфологические классы производящих основ: *Dank* (основа сущ.) – *Dankbarkeit* (основа прилаг.), *Haft* (основа сущ.) – *Verhaftung* (основа глаг.), *Kummer* (основа сущ.) – *Bekümmernis* (основа глаг.). Среди лексико-словообразовательных синонимов встречается немало синонимичных пар, в которых для одного из синонимов производящей основой служит субстантивная основа второй степени производности с нулевым суффиксом**:** *Betrug – Betrügerei, Hinweis – Erweisung.* Для лексико-словообразовательных синонимов характерны, в основном, глагольные и субстантивные производящие основы. Однако даже среди них на-

© Ищенко Н. Г., 2013

блюдается различие по активности. На первом месте по активности стоят субстантивные основы (корневые) и субстантивные основы второй степени производности от префиксальных глаголов: *Blick – Anblick, Ruf – Aufruf, Hingabe – Hingebung, Angebot – Ausgebot.*

Большинство лексико-словообразовательных синонимов образуется с помощью аффиксов, характерных для данных производящих основ. Так, суффикс *-keit* присоединяется к адъективным основам: *Dankbarkeit (dankbar), Feierlichkeit (feierlich), Fehlerhaftigkeit (fehlerhaft);* суффикс *-ung* присоединяется обычно к глагольным основам: *Färbung (färben), Beglückung (beglücken).* Суффиксы *-ei, -elei, -erei,* характерны, в основном, для глагольных основ: *Angeberei – Angabe (angaben), Liebelei ~ Liebe (lieben),* однако они могут присоединяться к субстантивным основам: *Klatscherei – Klatsch, Bettelei – Bettel,* придавая производным стилистическую окраску и относя их к разговорному стилю. Суффикс *-ung* может также сочетаться с субстантивными основами, что встречается очень редко: *Beruf -Berufung, Mauer – Mauerung.*

Следовательно, для лексико-словообразовательных синонимов характерна сочетаемость синонимичных и вариантных суффиксов с субстантивными и адъективными основами, сочетаемость с префиксальными основами второй степени производности.

Для словообразовательных синонимов характерными являются почти все морфологические классы производящих основ. В одной синонимической паре могут сопоставляться одинаковые морфологические классы производящих основ, в чем проявляется общность синонимов: только глагольные основы: *Aufhetzung – Aufhetzerei,* только субстантивные: *Feindschaft – Feindheit, Patenschaft – Patentum.* только адъективные: *Feine – Feinheit. Durchdringlichkeit – Durchdringbarkeit.*

Большинство аффиксов в сфере абстрактных существительных имеет широкие возможности для формально-морфологической валентности. Так, синонимичные суффиксы *-heit, -nis, -ung, ~tu1%* сочетаются с адъективными и отглагольными основами; суффиксы *-schaft, -tum, -sal-* с субстантивными и адъективными основами; суффиксы *-elei, -erei, -nis, -e, -sal, -heit, -keit* сочетаются с адъективными и глагольными основами. Следует заметить, что избирательность суффиксов на сочетаемость с производящими основами разных морфологических классов очень велика. Практически для каждого суффикса характерна своя производящая основа, которая может рассматриваться как норма для сочетаемости: глаг.основа + *ung;* глаг.основа + *nis;* глаг.основа + *tum;* глаг.основа+ *ei, erei, elei;* субстантивная основа + *schaft;* субстантивная основа + *tum;* адъективная основа + *e;* адъективная основа + *heit, keit, igkeit.* Однако в силу установления новых и сохранения старых синонимических связей в системе языка происходит довольно активный процесс поиска суффиксами новых для себя производящих основ. Так, характерные для глагольных основ суффиксы *-erei* и *-ung* присоединяются к основам существительных: *Borg – Borgerei; Beruf – Berufung.* Суффикс *-schaft,* характерный для субстантивных основ, может присоединяться к глагольной основе: *machen – Macherei – Machenschaft.* Ряд аффиксов имеет резко ограниченную валентность. Так, суффикс *-tion* сочетается со связанными производными глагольными основами; суффикс *-keit* с основами прилагательных, которые оканчиваются на суффиксы *-ig, -lich, -sam, -bar.* Сочетаемость суффиксов *-chen, -lein* ограничена только субстантивными основами, только к субстантивным основам присоединяется также префикс *-un.*

Под семантической внутренней валентностью понимаются семантические закономерности соединения одних лексических основ или аффиксов с другими лексическими основами определенного лексико-грамматического класса, а также семантическое согласование смысловых структур мотивирующих основ, аффиксов и мотивированных основ, т.е. семантическое согласование их непосредственно составляющих. При этом следует принимать во внимание, что как основы, так и аффиксы полисемантичны.

Несмотря на то, что словообразовательные морфемы производного слова характеризуются различным объемом семантического содержания и играют неодинаковую роль в смысловой структуре производного, они между собой взаимодействуют, вступают в синонимические отношения, влияют в разной мере на семантику производного слова, уточняя и эмоционально окрашивая ее. Взаимодействие производящих основ тех или иных лексико-семантических групп и значений аффиксов в словообразовательной системе носит избирательный характер. В пределах определенной словообразовательной структуры суффикс вступает в сочетание с производящими основами тех или иных лексико-семантических групп, обладая определенными значениями. Взаимоизбирательности производящих основ синонимических рядов способствуют семантические особенности производящих основ, которые являются фундаментом, семантическим ядром производных слов, а аффиксы выполняют роль “модификатора”, уточнителя.

Каждая семантико-понятийная категория может быть представлена характерными только для нее аффиксами, которые сочетаются с определенным морфологическим и определенным семантическим классом производящих основ. Так, для выражения значения отвлеченного качества или качественного состояния суффиксы *-heit, -keit, -igkeit* сочетаются с основами качественных прилагательных и с основами причастных форм. Синонимы этого типа имеют своеобразные оттенки значения, выражая умственные способности: *Bedachtheit – Bedächtigkeit;* состояние: *Faulheit – Faulenz, Erregtheit – Aufgeregtheit, Verderbtheit – Verderblichkeit;* качественную характеристику лица: *Schönheit – Schöne.* Для выражения акта действия, факта или результата действия служат префикс *ge-* и суффиксы: *-ung, -tion, -nis, -e, -ei,* которые обычно сочетаются с глагольными основами, обозначающими определенный вид деятельности: *Wendung – Wende, Einflüsterei – Einflusterung, Begegnung – Begegnis, Gesurr – Surrerei.* Категорию собирательности обычно представляют суффиксы *-schaft* и *-tum* в сочетании с субстантивными основами, выражая при этом общность людей, их общественное положение, родственные связи: *Studentenschaft – Studententum, Bauernschaft – Bauerntum, Witwenschaft – Witwentum.* Префиксы *un-, miß,* синонимичные в значении отрицания и противоположности, сочетаются с субстантивными основами: *Unnatur – Unnatürlichkeit.*

Особенно сложно выявить позиции словообразовательных аффиксов там, где язык располагает несколькими средствами реализации одного категориального значения. Так, для выражения качественного состояния с адъективными основами соединяются суффиксы *-e, -heit, -keit, -igkeit,* причем позиции некоторых из них фактически совпадают. Однако суффикс *-e* в этой функции утратил свою прежнюю продуктивность и выступает теперь как “дублер” продуктивных суффиксов *-heit* и *-keit* в сочетании с основами прилагательных: *Feuchte – Feuchtheit – Feuchtigkeit, Schöne – Schönheit, Feine – Feinheit.* Будучи ранее высокопроизводительным суффикс *-e,* потеряв свою продуктивность, находит новую основу, которой оказалась продуктивная глагольная производящая основа: *Absage – Lossage.* Изменилась дистрибуция у продуктивных суффиксов *-heit, -keit, -igkeit.* Для выражения значения качества и свойства суффикс *-igkeit* закрепляется за основами прилагательных с суффиксами *-haft, -los: Krankhaftigkeit, Sittenlosigkeit.* Суффикс *-heit,* характерный для основ прилагательных, расширяет свои словообразовательные связи и сочетается с причастными формами, основами числительных и количественных наречий: *Einheit – Einheitlichkeit, Bedeutendheit – Bedeutsamkeit, Minderheit – Minderzahl.*

Различные виды деятельности человека, действия и результаты действия представлены в современном немецком языке однокоренными синонимами, образованными с помощью синонимичных суффиксов: *ei-schaft (Macherei – Machenschaft), tum-ung (Irrtum – Irrung), nis-ung (Versäumnis – Versäumung), ei-ung (Aufhetzerei – Aufhetzung).* Образования *Macherei – Machenschaft,* функционирующие как синонимы в общем значении “интриги”, “козни”, имеют существенное различие в семантической валентности суффикса-*schaft.* Оно заключается в том, что присоединение суффикса *-schaft* к производящей глагольной основе – это незакономерное явление, а скорее всего отклонение от закономерностей, является свидетельством разрыва между тем, что допускается системой языка и тем, что реализуется в речи; ведь система языка предусматривает присоединение *-schaft* к субстантивным, реже – к адъективным основам. Высокопродуктивным суффиксом для выражения значения собирательности в отношении лиц является суффикс *-schaft,* который вступает в синонимические связи с суффиксом -t*um,* образуя однокоренные синонимы от одних и тех же субстантивных основ: *Arbeiterschaft – Arbeitertum, Bauernschaft – Bauerntum.* Однако для выражения значения собирательности и одновременно значения вида деятельности суффикс *-schaft* избирает другую производящую основу – адъективную; благодаря чему он синонимизируется с суффиксом *-heit,* для которого характерна адъективная основа: *Bereitschaft – Bereitheit, Bekanntschaft – Bekanntheit.* Категория собирательности представлена еще синонимичными парами, образованными с помощью суффиксов *–heit, -tum* от субстантивных основ: *Menschheit – Menschentum,* и суффиксом *-ei: Kartothek ~ Kartei, Land – Länderei.* При образовании однокоренных словообразовательных синонимов происходит определенное “смещение” семантических позиций суффикса с целью выбора условий для установления синонимических отношений, поэтому границы сочетаемости некоторых из аффиксов *(-tum -nis -schaft -e)* очень подвижны в силу ряда факторов:

– способности и возможности удержаться в системе языка, продлевая свое существование;
– выдерживать конкуренцию с продуктивными суффиксами;
– более активно выполнять коммуникативно-прагматические функции;
– расширять свою смысловую структуру за счет новых понятийно- категориальных значений;
– полнее удовлетворять потребности языка и расширяться за счет внутренних ресурсов системы языка.

Поэтому в процессе синонимизации внутренняя валентность словообразовательных формантов может нарушаться, так как суффиксы, тождественные или сходные по значению и функции, могут сочетаться не только с одними и теми же, но и с разными производящими основами. Так, суффикс *-heit,* сочетаясь с нехарактерной для него субстантивной основой или с основами количественных числительных, выражает категорию собирательности: *Menschheit, Christenheit, Einheit.* Суффикс *-schaft,* присоединяясь к глагольной производящей основе, также нетипичной для него образует производные со значением действия и с экспрессивным оттенком пренебрежения: *Machenschaft – Macherei, Patenschaft – Patentum.* Суффикс *-tum* обычно рассматривается как суффикс существительных при субстантивных основах, имеющий основное значение собирательности, однако в сочетании с адъективными основами он обозначает категорию состояния: *Siechtum – Siechheit,* а при двойственной мотивации (адъективной и глагольной) имеет значение неодушевленных предметов: *Irrtum – Irrsal – Irrung.* Суффикс *-ung,* который в подавляющем большинстве случаев образует производные от глагольных производящих основ со значением действия или результата действия, в сочетании с субстан тивными основами обозначает предмет: *Gewandung – Gewand, Gestaltung – Gestalt.* Эти синонимы имеют стилистическую окраску. Для достижения эмоционального выражения внутреннего состояния суффикс *-nis* сочетается с адъективными производящими основами, нетипичными для него: *Bitternis – Bitterkeit. Суффикс – nis* используется также для выражения переносного значения со стилистической окраской при двойной производности (именной и глагольной): *Kümmernis – Kummer (kümmern), Trübnis (trüben).* Суффиксы *-ei, -erei, -elei* обычно сочетаются с глагольной основой, выражая при этом действие *с* экспрессивным оттенком, однако в сочетании *с* субстантивными основами они приобретает значение собирательности, теряя свою стилистическую окрашенность: *Aktei, Kartei.*

Как показывает фактический материал, один и тот же аффикс может быть продуктивным в соединении *с* одним разрядом слов и непродуктивным *с* другим. Степень продуктивности словообразовательных синонимов находится в прямой зависимости от семантической валентности аффикса, его активности и количества лексико-семантических классов производящих основ, *с* которыми аффикс соединяется, предоставляя тем самым большие возможности для установления синонимических отношений между однокоренными производными.

Литература:

1. Беляева Т. М. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке / Т. М. Беляева. – М. : Высшая школа, 1979. – С. 23-30.

2. Ефимов Р. В. Этапы изучения глубинных структур словообразования и теории внутренней валентности/ Р.В.Ефимов // Словообразование и его место в курсе обучения иностранных языков. – Владивосток, 1975. – Вып. 3. – С. 85-90.

3. Степанова М. Д. О “внешней” и “внутренней” валентности / М. Д. Степанова // Иностранные языки в школе. – М., 1967. – №3. – С. 13-19.

4. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ / М. Д. Степанова. – М., 1973. – С. 8-10.

УДК 81’367.625(161.2=111):81-115

Іваницька Н. Б.,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

ІНФОРМАТИВНО НЕДОСТАТНІ ДІЄСЛОВА В ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У статті подано фрагмент зіставного дослідження синтагматики української та англійської дієслівних систем. Установлено міжмовні співвідношення між досліджуваними системами за параметром “інформативно недостатні дієслова”.

Ключові слова: *дієслово, автосемантизм / синсемантизм, інформативно недостатнє дієслово, зіставлення.*

В статье представлен фрагмент сопоставительного исследования синтагматики украинской и английской глагольных систем. Установлены межъязыковые соотношения между исследуемыми системами по параметру “информативно недостаточные глаголы”.

Ключевые слова: *глагол, автосемантизм / синсемантизм, информативно недостаточный глагол, сопоставление.*

The paper presents comparative study of syntagmatics of Ukrainian and English verbal systems. The author establishes interlingual correlation between the studied systems according to the parameter “informative insufficient verbs”.

Key words: *verb, autosemantics, synsemantics, informative insufficient verb, comparisons.*

Зіставні (контрастивні) дослідження в сьогоденному мовознавстві є незаперечно перспективними та науково вартісними, оскільки мають на меті встановити подібне та відмінне між окремими мовними елементами, категоріями, підсистемами, і зрештою – мовами (В.Г. Гак, С.П. Денисова, Ю.О. Жлуктенко, В.Д. Каліущенко, А.В. Корольова, І.В. Корунець, М.П. Кочерган, А.Е. Левицький, В.М. Манакін та ін.).

Об’єктом міжмовного зіставлення неодноразово виступало дієслово, яке визнають однією з центральних частин мови з огляду на його “семантичні функції, морфологічні категорії та синтаксичне вживання” [1, с. 217]. Однак, попри значні здобутки в теоретичній інтерпретації дієслова в межах його внутрішньомовного, як і міжмовного опису (Ш.Р. Басиров, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, О.І. Леута, В.М. Русанівський, Н.Ю. Шведова, D. Crystal, R. Jackendoff, H. Hiddowson, Ch. Hockett, E. Lehrer, B. Levin, E. Nida, S. Soames, R. Stockwell, St. Ullman та ін.), коло проблемних питань, особливо пов’язаних із двобічним (Р. Штернеманн, М.П. Кочерган) контрастивним дослідженням дієслівних систем, залишається повністю не вичерпаним.

Актуальність цієї розвідки зумовлена тим, що до комплексного двобічного (білатерального) зіставного аналізу не було залучено синтагматику української та англійської дієслівних систем, зокрема такий параметр, як “автосемантизм / синсемантизм”. Пропонована стаття репрезентує один із можливих аспектів установлення міжмовних співвідношень між дієслівною синтагматикою досліджуваних систем і продовжує публікації автора в зазначеному напрямку міжмовного зіставлення [3-5].

Мета статті – установити корелятивні синтагматичні співвідношення української та англійської дієслівних систем за параметром “інформативно недостатні дієслова”, виокремлені з опертям на вчення про автосемантизм / синсемантизм повнозначного слова. ***Об’єкт*** дослідження – інформативно недостатні українські та англійські дієслова як складники групи синсемантичних дієслів зіставлюваних мов.

Учення про автосемантизм / синсемантизм має певні здобутки як в лінгвославістиці, так і в лінгвогерманістиці. Така ситуація створює належні умови для білатерального зіставлення української та англійської дієслівних систем на предмет установлення корелятивних / некорелятивних співвідношень у сфері їхніх синтагматичних параметрів, виявлених саме в спільності та специфічності ранжування дієслівних класів як повнозначних слів на автосемантичні та синсемантичні з виокремленням в їхніх межах інформативно недостатніх одиниць [2, с. 48].

Інформативно недостатні дієслова виділяють, спираючись на теорії, що стосуються осмислення лінгвальної природи повнозначних слів у референційно-денотативному аспекті. У цьому контексті широко вживаними стали описові терміни “граматикалізація семантичних єдностей повнозначних слів”, “семантико-граматична єдність”, які відтворюють граматичні процеси й саму сутність граматичного (синтаксичного) аналітизму, зокрема в інтерпретації формально-синтаксичної структури речення (І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, Н.Л. Іваницька, О.І. Леута, Н.Ю. Шведова), а отже і виокремлення інформативно недостатніх (термін Н.Л. Іваницької) дієслів.

Процес граматикалізації є досить непростим за його сутністю, як і за інтерпретаційними підходами авторів. Так, наприклад, в англістиці дослідники схильні виділяти кількісно наповнену групу т.зв. “linking verbs” (понад 60), які утрадиційнено класифікують на: linking verbs of being (*to be, to feel, to look, to seem, to taste, to smell,* etc.)*,* linking verbs of becoming (*to become, to get, to grow, to turn,* etc.) та linking verbs of remaining (*to remain, to keep, to stay, to continue*) [10, с. 239]. Водночас в україністиці лінгвальна інтерпретація складу слів, що їх зараховують до одиниць, здатних утворювати синтаксичний аналітизм, відбиває різновекторність щодо обмеження їхньої кількості або ж до розширення їхнього складу.

Незалежно від тенденцій розширення чи скорочення складу слів (у традиційній термінології дієслівних зв’язок чи допоміжних дієслів у структурах формально-синтаксичних компонентів речення), незаперечним залишається наявність таких структур складної (аналітичної) будови в обох мовах. Корелятивні властивості вони виявляють тоді, коли відповідні денотати виражені аналітичним способом у зіставлюваних мовах.

© Іваницька Н. Б., 2013

У лінгвістиці досі співіснують два підходи до трактування інформативно недостатніх слів: граматичний і лексико-граматичний. У межах кожного з цих підходів обстоюють або ж заперечують наявність у таких словах їхнього "лексичного компонента". "Згусток" суперечностей із цього приводу найбільш прозоро простежено в тлумаченні дієслівних зв'язок у структурі іменного складеного (складного) присудка. Практично в усіх наукових працях, як і в підручниковій та посібниковій літературі, це питання залишається дискусійним (В.Г. Адмоні, Л.С. Бархударов, А.М. Кузнецов, О.І. Смирницький, Н.Ю. Шведова, В.М. Ярцева, T. Givon, O. Jespersen та ін.).

Незаперечними є думки про те, що розвиток конкретної мови відбиває складний процес взаємовпливу різних рівнів. Особливо помітним у цьому аспекті є вплив лексичного рівня мови на граматичний, результати якого насамперед помітні за внутрішньоструктурного аналізу. Це простежено передусім в утворенні й "граматичному (синтаксичному)" узаконенні стійких поєднань словоформ (синтаксичних сполучень слів) аж до їхньої фразеологізації. Йдеться про те, що такі поєднання словоформ функціонально у формально-синтаксичному аспекті ототожнюють із окремою словоформою (інваріантною синтаксичною словоформою, морфологізованим членом речення, типовим формально-синтаксичним компонентом реченнєвої структури).

У контексті досліджуваного питання актуальними й науково вартісними постали праці, в яких ідеться про властиве англійській дієслівній системі явище широко значності (еврисемії), яким охоплено значну частину синсемантичних дієслів. Варто зауважити, що теоретичне осмислення широкозначності, попри досить тривалий і результативний науковий пошук (початківцем у розробленні цієї проблеми прийнято вважати В. М. Ярцеву [9]), і досі не дістало узгоджених поглядів.

Загалом з'ясування глибинної сутності широкозначності передусім пов'язують із різновидом лексичної семантики високого ступеня узагальнення, що охоплює слова з широкою поняттєвою основою. "Своєрідність" такого явища до певної мірі зумовлює надання цьому феномену автономного категорійного статусу із подальшим відмежуванням його від зовні подібного явища полісемії і простежується насамперед на тлі типологічної структури мови [7, с. 84].

У дослідженнях, проведених на матеріалі германських, частково романських мов, небезпідставно постулюють думку про зумовленість лексико-семантичної категорії широкозначності аналітичним ладом мовних систем. Дослідники доводять, що саме в мовах із домінантною тенденцією до аналітизму природним є функціонування слів із "високим ступенем здатності до формування стандартних синтагматичних одиниць без втрати їхньої лексико-семантичної самостійності" [6, с. 82; 8]. При цьому найбільш вартісними для дослідження були і залишаються дієслова-еврисеманти. Їхнє теоретичне вивчення як в синхронічному (С.Х. Бітокова, Л.Я. Гросул, А.І. Гурська, В.Я. Плоткін, Ю.В. Шаламов, І.В. Шапошникова та ін.), так і в історично-типологічному аспектах (І.А. Бітнер, Т.Л. Бородіна, Ж.Г. Сонголова та ін.) спричинилося до появи різних підходів до виокремлення широкозначних дієслів. Це безпосередньо відбилося на спробах переосмислення їхньої лексикографічної репрезентації (І.М. Василюк, Л.Л. Івченко, В.Я. Плоткін), визначення ролі в утворенні аналітичних лексичних одиниць (Т.Л. Бородіна, С.М. Сухорольська,) тощо. Примітно, що і термінологічна номінація широкозначності не має узгоджених поглядів: пор.: "слова широкої семантики" (І.В. Арнольд, Л.В. Барсук, Н.М. Бочкарьова, Ю.Н. Караулов, Т.Є. Коновалова та ін.); "слова із широким значенням" (С.Н. Дімова); "слова із широкою поняттєвою основою" (Е.М. Діанова, Г.А.Уфімцева); "номінація широкого семантичного охоплення" (Н.Д. Арутюнова); "дифузи" (І.М. Василюк, В.Д. Девкін, М.В. Китайгородська); "слова-губки" (Е.А. Земська) та ін.

В україністиці, для якої традиційним є розмежування лексем на однозначні та багатозначні, явище широкозначності, у тому числі й дієслівної, почали досліджувати порівняно недавно (С.І. Терещенко).

Попри розбіжності в категорійному осмисленні явища широкозначності, дослідники висловлюють схожі думки про цей мовний феномен, виникнення якого завдячує підвищеному рівню абстракції значення, ослабленні його денотативної спрямованості. Явище еврисемії виникає не внаслідок зміни семного складу (як при багатозначності), а через його переосмислення, що перетинається із поняттям "обсяг значення". Існують твердження і про те, що одним із критеріїв виокремлення широкозначних слів, у тому числі й дієслів, виступає зафіксована мовою десемантизація цих одиниць – часткова або ж повна втрата значення, що дає підстави трактувати такі одиниці як "пусті", "власне-структурні" компоненти синтаксичної конструкції, указувати на домінувальну роль контекстуального оточення в реалізації десемантизму.

Співіснування в мовознавстві двох точок зору, відповідно до яких еврисемант кваліфікують або як компонент словосполучення без надання йому статусу повністю десемантизованого, або як власне граматичний компонент, до певної межі ускладнюють проведення зіставного аналізу синтагматики дієслівних систем української та англійської мов, особливо коли мова йде про традиції та інновації виокремлення інформативно недостатніх (у нашій термінології) одиниць.

Помічена і досліджена в різних ракурсах широка поняттєва співвідносність дієслівних еврисемантів зумовлює як семантичну, так і семантико-синтаксичну широту їхнього синтагматичного діапазону (пор.: *to get a book – to get rich – to get home*). Саме в такій синтагматичній варіативності дієслова деякі вчені вбачають основу для виокремлення окремих словозначень, співвідносних із тією чи іншою синтаксичною моделлю (І. С. Лотова). Водночас, нам імпонує думка про те, що підвищення рівня абстрагування при розширенні значення, навіть до рівня службових слів, виступає якісною зміною семантичного типу, а зміна характеристики семантики не означає її втрати [9, с. 72-76].

У контексті пропонованого дослідження виокремлення інформативно недостатніх дієслів у межах синсемантичних дієслів пов'язуємо з їхньою участю в процесах граматикалізації семантичних єдностей дієслівного типу – перетворенню їх у формально-синтаксичний компонент аналітичної будови. Дотримуючись думки про

неповну втрату такими дієсловами їхньої лексичної семантики, водночас покладаємося на їхні характеризаційні формальні ознаки – сполучуваність в її кількісних вимірах.

Ознака кількісних виявів однотипних сполучуваностей може слугувати об’єктивним параметром граматикалізації (перетворення семантичних єдностей у граматичні в процесі транспонування перших у структуру речення). Відповідно, шкала таких кількісних вимірів в ідеалі не лише може засвідчувати т. зв. інформативну недостатність дієслів, їхню службову функцію в утворенні аналітичних структур у конкретній мові, але й виконувати корелятивноспроможну роль у зіставленні дієслівних систем української та англійської мов.

Дослідивши синтагматику словосполучень особових дієслів із залежними від них інфінітивними формами ($ДД_{інф}$), й проаналізувавши утворені на основі сполучуваності семантичні єдності ($ДД_{інф}$), градуюємо їх за ознакою кількісних показників обов’язковості поєднання синсемантичних дієслів із інфінітивами і виділяємо дієслова, що виявили максимум сполучуваності з неозначеною формою дієслова, напр., укр. *могти, мусити, зволити, намагатись, намірятись, сміти, розохотитися, умудритися спробувати, заходитись, перестати*.

Із-поміж усіх інших параметричних характеристик корелятивності українських та англійських дієслів виділяємо також ознаку корелятивного аналітизму, що в своїй основі ґрунтується на корелятивних особливостях інформативно недостатніх дієслів, представлених в обох мовах як: “допоміжні дієслова”, “дієсловозв’язки”, “широкозначні дієслова”. Об’єднувальним параметром дієслів усіх цих груп є їхня спільна ознака – дієслівний синсемантизм, засвідчений синтагматикою (максимальною сполучуваністю з однотипними словоформами).

Корелятивний аналітизм виступає суттєвим параметром у зіставленні української та англійської граматик стосовно обмеження складу інформативно недостатніх (допоміжних) дієслів двома семантичними різновидами: а) модальними дієсловами (укр. *хотіти* + $Д_{інф}$ / англ. *to want, to wish, to desire* + V_{inf}); укр. *могти* + $Д_{інф}$ / англ. *can, may* + V_{inf}; укр. *мусити* + $Д_{інф}$ / англ. *must, be to, have to, aught to* + V_{inf}); б) дієсловами, які виражають фазові проміжки в перебігу процесуальної ознаки (початок, продовження, кінець) (укр. *починати* +$Д_{інф}$ / англ. *to begin, to start* + V_{int}; укр. *заходитись* + $Д_{інф}$ / англ. *to begin, to start* + V_{inf}; укр. *стати* + $Д_{інф}$ / англ. *to begin, to start* + V_{inf}; укр. *братись* + $Д_{інф}$ / англ. *to begin, to start, to turn* + V_{inf} ; укр. *силкуватись* + $Д_{інф}$ / англ. *to try* + V_{inf} ; укр. *намагатися* + $Д_{інф}$ / англ. *to try* + V_{inf}).

Водночас виявлено деякі українські дієслова (допоміжну функцію яких засвідчує високий показник уживаності при них інфінітивів), які не мають однослівних еквівалентних відповідників у англійській мові: англійська граматика містить співвідносні аналітичні форми на кшталт укр. *спромогтися* + $Д_{інф}$ / англ. *to have opportunity, to be able* + V_{inf}.

Частина українських інформативно недостатніх дієслів, виявляючи високий ступінь сполучуваності з інфінітивом і утворюючи корелятиви з англійськими (*to want, to wish, to desire*), має також аналітичні відповідники в англійські мові: укр. *жадати* + $Д_{інф}$ і англ. *to want, to wish, to desire* + V_{inf} і англ. *to be anxious (to, for, about);* укр. *намагатися* + $Д_{інф}$ і англ. *to try, to strive, to attempt, to endeavour* + V_{inf}, також англ. *to exert oneself, to do one’s best, to do one’s utmost* + V_{inf}). Виявлено ряд українських інформативно недостатніх дієслів із відсутніми до них корелятивами в англійській мові на кшталт *спитуватись* + $Д_{інф,}$ *зволити* + $Д_{інф.}$. Зауважимо також, що внутрішньомовне виокремлення складу інформативно недостатніх дієслів із загального списку синсемантичних забезпечує дистрибутивно-трансформаційний аналіз двохелементних семантичних єдностей дієслівного типу, внаслідок чого із парадигматичного ланцюга вичленовані інформативно недостатні дієслова із максимальною, але не повною втратою семантики.

Що стосується дієслівних зв’язок, то найвищий ступінь десемантизації в обох мовах виявили укр. *бути* та англ. *to be*, що засвідчують синтагматичні ряди обох мов із залежними від цих дієслів іменниковими (займенниковими), прикметниковими, дієприкметниковими формами без прийменників чи з ними. Загалом наявне (чи можливе) розчленування таких семантичних єдностей на одиниці, здатні (не здатні) номінувати відповідні денотати, усе ж у конкретних структурах не виступає в “чистому вигляді”. Хоча первинна семантика дієслів значною мірою є втраченою, усе ж нашарування різних відтінків значення повністю не позбавляють дієслова його участі в номінуванні денотатів. Така властивість дієслів характеризує закономірний процес утворення дієслівних зв’язок від повнозначних дієслів, а різний ступінь вияву семантики лише підтверджує думку про поступовий і тривалий процес десемантизації дієслів-зв’язок, який найповніше може бути представлений українською зв’язкою *є* та її нульовою формою.

Отже, у процесі встановлення корелятивних синтагматичних співвідношень української та англійської дієслівних систем простежено некорельованість у сфері інформативно недостатніх дієслів. Показовим при цьому є превалювальна в англістиці тенденція не лише значного розширення списку слів як складників синтаксичних компонентів аналітичної будови, але й орієнтація на такі “розширені списки” у теоретичних висновках контрастивних досліджень. Вищу частотність уживання зв’язкових слів англійської мови, порівнюючи з українською, очевидно, можна пояснити не лише аналітичним ладом англійської мови (що, звичайно, є найбільш вагомим аргументом), але й стійким намаганням англістів поповнити склад дієслів, які ми називаємо інформативно недостатніми. Використання спільних критеріїв, застосованих для вичленування таких дієслів як в українській, так і в англійській системах, найпоказовішим із яких є стовідсоткова сполучуваність із придієслівними поширювачами, дає змогу до певної міри врівноважити отримані попередниками результати і водночас акцентувати на порушенні корелятивного аналітизму в зіставлюваних мовах через стійкішу тенденцію англійської мови до граматикалізації двохелементних семантичних єдностей. Перспективними для подальшого дослідження залишаються інші параметри синтагматичної організації дієслівних систем української та англійської мов.

Література:

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / [за ред. І. Вихованця] / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
2. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 167 с.
3. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : монографія / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
4. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Н. Б. Іваницька // Мовознавство. – 2009. – №1. – С. 46-59.
5. Іваницька Н. Б. Корелятивний синтетизм у дієслівних системах української та англійської мов / Н. Б. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : зб. наук. праць / наук. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ТОВ "Планер", 2010. – Вип. 12. – С. 184-191.
6. Плоткин В. Я. Строй английского языка / В. Я. Плоткин. – М., 1989. – 156 с.
7. Тараненко О. О. Лексичне значення / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 284-285.
8. Шапошникова И. В. Системные диахронические изменения лексико-семантического кода английского языка в лингво-этническом аспекте : [монография] / И. В. Шапошникова. – Иркутск, 1999. – 243 с.
9. Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка / В. Н. Ярцева. – М., 1961. – 123 с.
10. Korunets' I.V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / I. V. Korunets'. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 464 p.

УДК 811.111

Ікалюк Л. М.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ІНТЕР’ЄКТИВНІСТЬ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено діахронічному дослідженню інтер’єктивності в англійській мові через призму міжкультурної комунікації. Встановлено мовні засоби вираження інтер’єктивності та джерела їхнього походження в середньоанглійській мові.

Ключові слова: *діахронія, середньоанглійська мова, інтер’єктивність, первинні вигуки, вторинні вигуки.*

Статья посвящена диахронному исследованию интеръективности в английском языке сквозь призму межкультурной коммуникации. Определены языковые средства выражения интеръективности, а также источники их происхождения в среднеанглийском языке.

Ключевые слова: *диахрония, среднеанглийский язык, интеръективность, первичные междометия, вторичные междометия.*

The article deals with the diachronic study of interjectivity in the English language in the light of intercultural communication. The linguistic means of interjectivity and their origin in Middle English have been determined.

Key words: *diachrony, Middle English, interjectivity, primary interjections, secondary interjections.*

Міжкультурна комунікація у фокусі наукового дослідження – явище перетину XX-XXI ст., хоча проблеми, які вона розглядає, існують, на нашу думку, з прадавніх часів, а саме – з моменту виникнення у людини бажання (добровільного чи вимушеного) змінювати своє місце проживання. Тому питання міжкультурної комунікації на теренах Британських островів є актуальним щонайменше 16 століть, починаючи літочислення з V ст. н.е., коли германські племена ступили на їхню землю і цим самим дали початок змінам не тільки в системі суспільного ладу, але й в основному засобі комунікації – мові. Проте, суттєвих змін англійська мова зазнала не у давньоанглійському періоді, а в середньоанглійському (СА), який починається з нормандського завоювання в XI ст. і закінчується виникненням книгодрукування в Британії у XV ст. З приходом норманів англійська мова попадає під карколомний вплив французької мови, що й досі відчувається на всіх її рівнях, зокрема, лексичному і синтаксичному. Серед лексико-граматичних одиниць, де відбулися істотні зміни, ми виділяємо вигуки, які є свого роду мовними універсаліями, притаманними будь-якій мові будь-якого періоду.

Мета представленої розвідки – виокремлення мовних засобів вираження інтер’єктивності та встановлення джерел їхнього походження в СА мові. Ми звернулися власне до цього періоду розвитку англійської мови, оскільки дослідження вигуків здебільшого здійснюється мовознавцями в синхронній площині, а динаміка становлення цього мовного явища залишається поза їхньою увагою, незважаючи на те, що СА мова та СА тексти постійно знаходяться у фокусі дослідження.

Основи вивчення цих мовних одиниць заклали як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, серед них: О. Потебня, О. Пешковський, О. Шахматов, Л. Щерба, В. Виноградов, Р. Якобсон, О. Кубрякова, О. Германович, Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, А. Вежбицька, С. Грінбаум, О. Єсперсен, Дж. Ліч, Г. Пауль та ін.

Вигук, попри те, що віддавна є об’єктом дослідження, так і не здобув визначений статус у граматичній системі мові: його або вважають, або не вважають окремою частиною мови. Разом з тим, вчені погоджуються, що вигуки є контекстуально-обумовленими, зумовлюючи цим їхнє відмінне тлумачення у різних контекстах. Залежно від контексту один і той самий вигук може приймати на себе діаметрально протилежну конотацію. Наприклад, СА вигук *aha!* може виражати як жвавий інтерес, так і критичне ставлення. Звідси вигуки можуть передавати як приємні (здивування, радість, захоплення, задоволення, похвалу і т.д.), так і неприємні емоції (гнів, роздратування, сум, відчай, глузування, огиду, страх і т.д.). Крім того, один і той самий вигук може мати різне значення, зважаючи на його етимологію. Так, ранньоновоанглійський вигук *lo* вживається як для передачі горя, здивування, радості, так і для привертання уваги. У першому випадку він походить від давньоанглійського вигуку *la*, у другому – від дієслова “дивитися” [4, с. 68].

Визначаючи функції будь-якого акту як комунікативну, апелятивну, поетичну, експресивну, фатичну й метамовну [5, с. 203], Р. Якобсон звертає увагу на здатність вигуків виконувати експресивну функцію, вказуючи, що вигуки репрезентують суто емотивний шар мови: “Вони відрізняються від засобів реферативної мови як за своєю звуковою подобою (особливі звукосполучення і навіть звуки, які не зустрічаються в інших словах), так і синтаксичною роллю (вони є не членами, а еквівалентами речень)” [5, с. 198]. Це дає підстави вважати вигуки автономними одиницями. Так, промовивши *gramerci!* (дякую!), давньоанглійський мовець був впевнений, що його співрозмовник безумовно зрозуміє, що він висловлює вдячність. Тут варто згадати Б. Рассела, який стверджує, що вигук – звук, що виражає емоцію [див. 1]. Він проводить паралель між стогоном пацієнта перед відвідуванням зубного лікаря і його стогоном як реакцію на запитання лікаря, чи його щось болить. У першому випадку стогін не несе ніякого інформативного навантаження, у другому – це самостійне повідомлення.

Схожу думку висловлює Ч. Стівенсон [2, с. 129]: “вигуки, які є частиною мови і мають емотивне значення, схожі на зітхання, крики, стогони у тому, що вони можуть використовуватися практично з тією ж метою – “дати волю” емоціям”. “Чистими знаками емоції” називає їх Н. Шведова [3, с. 87]. Тоді як І. Шевченко визначає вигук як частину мови, що “сигналізує емоційний стан мовця, не називаючи його” [4, с. 67]. Отже, вигуки – це автономні лексико-граматичні одиниці, які служать для вираження емоційних реакцій адресанта на навколишню дійсність.

© Ікалюк Л. М., 2013

Традиційно за походженням вигуки поділяються на первинні (непохідні) і вторинні (похідні). Вторинні вигуки раніше були повнозначними словами чи словосполученнями, але згодом втратили своє предметно-логічне значення і почали використовуватися як самостійні одиниці. Первинні вигуки, як правило, є короткими однослівними емоційними викриками.

Матеріалом нашого дослідження слугував словник середньоанглійської мови "Middle English Dictionary" (електронний словник вільного користування), з якого методом суцільної вибірки було вилучено 130 первинних і вторинних вигуків.

Згідно з отриманими даними джерелами походження СА вигуків були давньоанглійська, давньофранцузька, давньоскандинавська, латинська, середньовічна латинська, кельтська, шотландська гельська, ірландська гельська, середньонідерландська, давньоісландська й англо-французька мови. Крім того частина СА вигуків є звуконаслідувальними. Наведемо декілька прикладів:

• давньоанглійська мова
eala-e! – використовувався для вираження здивування
ha ha! – передавав здивування або звук сміху, також міг вживатися для відлякування тварин
tord! – лайливий вигук
• давньофранцузька мова
alas! – для вираження жалю, суму, сорому
je-vous-di! – вживався з метою підсилення твердження
suse! – підбадьорення
• давньоскандинавська
ille hail! – вигук прокляття
whir! – використовувався з метою підганяння
• латинська
vah! – для вираження спонтанної емоції, позитивної або негативної
amen! – амінь
• кельтська
hagh! – вигук радості або горя
• англо-французька
trororou! – вербальна передача звуку мисливського ріжка
• звуконаслідувальні вигуки
bus! – бах!
te he! – хі-хі!
quek! – кря-кря!

Давньоанглійська мова є основним джерелом походження СА вигуків. Із 130 проаналізованих одиниць 38 первинних і 34 вторинних вигуків мають давньоанглійське коріння. Серед інших мов, які також виступають джерелом походження СА, давньофранцузька мова займає першу позицію. У нашій вибірці налічується 28 вигуків, що мають давньофранцузьке коріння, з них – 17 первинних і 11 вторинних вигуків. Наприклад,

• первинні СА вигуки давньофранцузького походження
alas! – на жаль!
ei! – ай!
• вторинні СА вигуки давньофранцузького походження
benedicite! – хай Бог благословить!
de-le! – не може бути!

Цей факт не є дивним, беручи до уваги історичні події того часу, а саме – нормандське завоювання Англії у 1066 р., що стало початком періоду СА мови і пануванням французької мови у різноманітних сферах життя тогочасних британців.

Середньоанглійські вигуки можуть бути як первинними, так і вторинними. Як зазначалося вище, до вторинних вигуків ми відносимо ті одинці, які беруть початок від повнозначних частин мови, але з часом вони трансформуються і втрачають притаманну їм синтаксичну функцію. Наприклад:

• первинні СА вигуки
la! – і ось!
baba! – уа-уа!
whist! – ш-ш-ш!
aha! – справді!
bus! – бац!
• вторинні СА вигуки
lo! – послухай! (утворилося від наказового способу дієслова *loken*)
avaunt! – вперед! (раніше ця лексична одиниця була прислівником)
goddot! – безперечно! (походить від фрази *god wot*, що в перекладі означає "Бог знає")
thus lo! – отож! (поєднання прислівника *thus* і вигуку *lo*)

Слід зазначити, що за структурою і первинні, і вторинні СА вигуки є як однослівними, так і двослівними. Більшість вигуків є однослівними. Такими є 64 первинні СА вигуки із 75 одиниць, щодо вторинних, то їх – 34 із 55.

Можна зробити висновок про те, що прояви міжкультурної комунікації під час середньоанглійського періоду мали винятковий вплив на становлення та розвиток англійської мови, який можна побачити і в сучасній

англійські мові. Зокрема, до так званих “уражених” лексико-граматичних одиниць ми відносимо вигуки, які є мовними універсаліями, що існують у всіх мовах без винятку і служать мовними засобами вираження емоцій мовця. Середньоанглійські вигуки, які поділяються на первинні і вторинні, мають різні джерела походження, серед яких помітно виділяється давньофранцузька мова, що зумовлено історичною епохою. У подальшій перспективі вбачаємо необхідність визначити частотність вживання СА вигуків у текстах досліджуваного періоду.

Література:

1. Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы / Б. Рассел. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 556 с.

2. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения / Ч. Стивенсон // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика : Сборник / [Общ ред. Е. В. Падучева]. – М. : Прогресс, 1985. – С. 129-154.

3. Шведова Н. Ю. Междометие как грамматически значимый элемент предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1957. – №1. – С. 87-9

4. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16-20 вв. : [монография] / Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.

5. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм : “за” и “против” : Сборник статей / [под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-230.

УДК 811.133.1:177

Касіян Г. В.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

НЕПРЯМІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті розглянуто функціонування негативної ввічливості через непрямі мовленнєві акти в ході вербальної взаємодії. Показані основні комунікативні інтенції мовця щодо використання непрямих етикетних мовленнєвих конструкцій. Особлива увага приділена аналізу лінгвістичного й комунікативно-прагматичного аспектів негативної ввічливості.

***Ключові слова**: позитивна ввічливість, негативна ввічливість, прямий мовленнєвий акт, непрямий мовленнєвий акт, комунікація, намір, етикетне висловлення.*

В статье рассмотрено функционирование негативной вежливости через непрямые речевые акты в процессе вербального общения. Показаны основные коммуникативные интенции говорящего касательно использования непрямых этикетных речевых конструкций. Особенное внимание уделено анализу лингвистических и коммуникативно-прагматических аспектов данной категории.

***Ключевые слова:** позитивная вежливость, негативная вежливость, прямой речевой акт, непрямой речевой акт, коммуникация, намерение, этикетная высказывание.*

The article is devoted to the examination of functioning of negative politeness in the process of interpersonal communication. The special attention is spared to the analyzing of the use of indirect etiquette constructions and their role in verbal interaction. The article also deals with interpretation of linguistic and pragmatic aspect of term "negative politeness".

***Key words:** positive politeness, negative politeness, communication, intention, direct construction, indirect construction, etiquette construction.*

Проблема вербальної взаємодії завжди була й продовжує залишатися одною із найбільш привабливих у науковому сенсі, через що вона є об'єктом дослідження багатьох наук, як-то: лінгвістики, психології, філософії, соціології та інших галузей. Незважаючи на існування різноманітних теоретичних концепцій та методологічних підходів до вивчення спілкування, вчені єдині в тому, що даний термін варто тлумачити як різновид людської діяльності та основу міжособистісних стосунків [2; 5]. Доведено, що міжособистісна вербальна інтеракція реалізується згідно з нормами та правилами, які складалися поступово протягом багатьох століть [3, с. 254]. Ці норми, у свою чергу, обумовлюються нормами мовленнєвого етикету, що є проявом такої людської морально-етичної категорії як увічливість.

Питання функціонування вербальної ввічливості стало впродовж останніх десятиріч концептуальною складовою комунікативної прагматики. Нині дослідники зосереджуються на аналізі різних видів цієї категорії [7; 8; 9; 10; 13; 14]. Особливу увагу привертає проблема функціонування негативної ввічливості, однією зі стратегій якої є використання непрямих мовленнєвих актів з метою уникнення прямого втручання в комунікативний простір адресанта та пом'якшення висловлювань, що загрожують його особі. Видається важливим проаналізувати з комунікативно-прагматичних позицій застосування мовцем непрямих вербальних конструкцій у процесі вербального спілкування, що, власне, і зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Отже, **мета** цієї розвідки – висвітлити особливості функціонування негативної ввічливості та з'ясувати її комунікативно-прагматичне значення і призначення в непрямому акті спілкування. **Завдання,** які випливають з даної мети, передбачають розгляд основних випадків застосування негативної ввічливості через непрямі мовленнєві акти з метою уникнення конфлікту в ході міжособистісної словесної взаємодії.

Категорія ввічливості визначається як моральна якість індивідууму, що стала нормою поведінки та способом прояву поваги в процесі міжособистісної взаємодії [6, с. 46]. У науковій літературі даний термін пов'язують з мовленнєвим етикетом [1; 4; 7], комунікативними стратегіями [8; 9; 12] та мовними максимами [13; 14].

Відповідно до теорії П. Браун і С. Левінсон виокремлюють два типи ввічливості – позитивну (positive politeness) та негативну (negative politeness). Перша форма ввічливості базується на зближенні (approach-based) учасників мовленнєвої інтеракції, друга – на їх дистанціюванні (avoidance-based). Поняття позитивної ввічливості характеризується тим, що комунікант демонструє солідарність адресату через висловлення подяки, компліменту, привітання чи запрошення, тоді як негативна ввічливість пов'язана з "негативним обличчям" співрозмовника, коли ті чи інші мовленнєві повідомлення можуть загрожувати іміджу мовця. Мовленнєві акти з ілокутивною силою прохання, докору, негативної оцінки, заперечення належать до таких, що містять відтінок напруги, оскільки вимагають від адресата відповідної реакції чи виконання тої або іншої дії. Тож, як зазначає відомий французький мовознавець К. Кербра-Ореккіоні, негативна ввічливість виконує роль компенсації недоліків з метою пом'якшення мовленнєвої ситуації в подібних ситуаціях. Відбувається це через непрямі мовленнєві акти, мета яких – завуалювати головне повідомлення мовленнєвого акту й тим самим зменшити комунікативний тиск на учасника розмови [11, с. 228].

Непрямі мовленнєві акти є предметом розгляду багатьох науковців, на думку яких, головна мотивація вживання таких вербальних конструкцій обумовлюється категорією ввічливості [8; 13; 14; 15].

У своїй праці *"Indirect speech acts"* американський дослідник Дж. Серль зазначає, що у формі непрямого мовленнєвого акту мовець повідомляє один (імпліцитний) ілокутивний акт через інший (експліцитний). Клю-

© Касіян Г. В., 2013

човою інтенцією комуніканта є реалізація саме того ілокутивного акту, що мається на увазі [15]. Автор зауважує, що, здійснюючи непрямі мовленнєві акти, співрозмовники є носіями спільного пропозиційного змісту, який ґрунтується на певних мовних та позамовних знаннях. У цьому випадку, актуалізуються здібності адресата здійснити умовивід для того, щоб вірно проінтерпретувати повідомлення такого роду та сприйняти як спонукання до конкретної дії [15]. Вчений виокремлює два типи непрямих мовленнєвих актів: конвенційні *(conventionnel)* непрямі мовленнєві акти та неконвенційні *(non conventionnel)* непрямі мовленнєві акти. Так, висловлення *Zut! J’ai laissé mon stylo à la maison* на конвенційному експліцитному рівні є інформативним повідомленням, імпліцитним ілокутивним значенням якого є прохання, що може бути зрозуміле лише в рамках контексту. У французькій лінгвокультурі в схожих мовленнєвих ситуаціях реакція адресата є саме на неконвенційний зміст, тому подібні висловлення тлумачиться як непрямі неконвенційні мовленнєві акти [15]. Проте формулювання в запитальній формі як-от: *Peux-tu me passer du sel. Tu pourrais fermer la porte. Veux-tu fermer la fenêtre. Tu voudrais bien répondre au téléphone* класифікують як непрямі конвенційні мовленнєві акти, оскільки значення прохання є апріорі конвенційним [10, с. 39]. Таким чином, непрямі мовленнєві акти несуть у собі не лише буквальне значення мовленнєвої конструкції, але й відповідний йому ілокутивний смисл. І етикетне висловлення *Peux-tu me déposer à la station de métro* в буквальному розумінні є запитанням, що спрямоване до адресата, щоб дізнатись, чи останній може виконати це прохання *(Es-tu capable de me déposer à la station de métro?)*. Разом з тим, ілокутивним значенням даної репліки мовця є безпосередній заклик до дії *(Dépose-moi à la station de métro)*, який адекватно сприймається співрозмовником через спільний прозиційний зміст. Дж. Серль виокремлює кілька типів фраз, за допомогою яких адресат може висловити директивний етикетний мовленнєвий акт з конвенційно наявним проханням. Йдеться, зокрема про:

1) висловлення в питальній формі щодо здатності співрозмовника виконати дію. Напр.: *Pouvez-vous me passer mon manteau ?*

2) висловлення, що містять у собі бажання мовця щодо виконання конкретної дії адресатом. Напр.: *J’aimerais que (Je voudrais) que vous me renseigniez à propos du fonctionnement de votre club;*

3) висловлення стосовно виконання дії співрозмовником. Напр.: *Allez-vous nous suivre au restaurant?*

4) висловлення, що містять у собі бажання та згоду співрозмовника виконати дію. Напр.: *Voulez-vous nous rendre visite demain soir? Cela vous dérangerait d’ouvrir la fenêtre?*

5) висловлення, що відносяться до чинників, що спонукають адресата виконати певну дію. Напр.: *Vous devriez nous faire voir vos photos, pourquoi ne pas nous les montrer ? Ne vaudrait-il pas mieux que vous vous asseyez là* ?

6) висловлення, в яких зіставляються елементи, тобто через експліцитні мовленнєві акти з директивним дієсловом. Напр.: *Pourrais-je vous demander de bien vouloir me donner des renseignements supplémentaires* ?

Усі вище перераховані етикетні мовленнєві акти прохання є непрямими мовленнєвими актами, оскільки в кожному з них наявні два ілокутивних значення. Виглядає так, що мовець хоче запитати про можливість, бажання чи здатність співрозмовника виконати ту чи іншу дію, тоді як насправді в кожному етикетному висловленні є прихований імперативний заклик до виконання певної дії. Таким чином, мова йде про непрямі ілокуції, в яких під прямим значенням мається на увазі одне, а під наміром, вкладеним комунікантом у дане висловлення, – інше.

Вчені П. Браун та С. Левінсон з цього приводу зазначають, що непрямі мовленнєві акти дозволяють здійснити дві протилежні інтенції мовця: інтенцію надати співрозмовникові право вибору виконати чи не виконати дане прохання, будуючи повідомлення в непрямій формі та інтенцію повідомити про свій намір прямо [8, с. 132]. Таким чином, вживання непрямих мовленнєвих конструкцій є реальним способом уникнення прямого втручання в особистий простір учасника комунікації.

На відміну від прямих мовленнєвих повідомлень, непрямі – це формулювання певних інтенцій під виглядом іншого мовленнєвого акту, тобто в таких висловлюваннях ілокутивний акт є завуальований під інший мовленнєвий акт увічливості [10, с. 35]. Використанням непрямих ілокуцій характеризується функціонування негативної ввічливості.

Отже, якщо порівняти непрямі мовленнєві акти з прямими конструкціями, то очевидним є те, що через останні на адресата чиниться комунікативний тиск; тому подібного роду висловлювання вважаються проявом неввічливості [11, с. 38-39]. Наприклад, у прямих повідомленнях *Je veux du pain, Donnez-moi du pain* порушуються норми етикетної мовленнєвої поведінки, оскільки відсутні будь-які ознаки ввічливості, що провокує негативне сприйняття адресанта.

Тож, будуючи повідомлення згідно з комунікативними стратегіями ввічливості, співрозмовники не практикують вживання імперативних мовленнєвих актів без супровідних маркерів увічливого спілкування. Так, імперативні висловлювання можуть здійснюватись у межах етикетного спілкування, якщо при цьому вжиті лексичні індикатори ввічливості. Напр.: *Ouvre la fenêtre s’il te plaît, Entrez, Monsieur*. Крім того, у французькій мові використовується допоміжне дієслово *vouloir,* що ставиться в спеціальну імперативну форму ввічливості перед смисловим дієсловом з метою пом’якшення прямої мовленнєвої конструкції. Напр.: *Veuillez vous assoir, Veuillez recevoir mes hommages respectueux.*

До не менш ефективного способу вираження негативної ввічливості належать етикетні мовленнєві акти спонукального характеру, що на лексичному рівні відзначаються вживанням питальних умовних конструкцій. Напр.: *Tu voudrais aller au cinéma, Pourrais-tu passer mon manteau.*

Таким чином, конструюючи речення в запитальній формі мовець не обмежує свободу вибору співрозмовника в прийнятті власного рішення. Застосування стратегії негативної ввічливості допомагає значною мірою уникнути або послабити конфліктну ситуацію.

Аналіз фактичного матеріалу політичних дебатів передвиборчої кампанії президентських виборів 2012 року засвідчує активне використання стратегій негативної ввічливості в ситуаціях вираження таких мовленнєвих дій як незгода, негативна оцінка, звинувачення, заперечення, докір. Подібні формулювання вербального спілкування часто призводять до непорозумінь та неприємних для учасників розмови наслідків. Відповідно, використання непрямих мовленнєвих актів значно зменшує негативний перлокутивний ефект подібних висловлень.

Продемонструємо функціонування непрямих мовленнєвих актів, що виражають звинувачення на прикладі репліки Ф. Оланда, адресованої Н. Саркозі: *Heureusement qu'il y a des interlocuteurs et puis par ailleurs, vous nous dites : "J'ai assumé un certain nombre de réformes difficiles", mais à quel prix pour les Français ? À quel prix pour les injustices qui ont été creusées, les inégalités qui ont été aggravées ?"*. У даному прикладі адресант цитує свого опонента, коментуючи його слова через непрямі мовленнєві конструкції з прихованим ілокутивним змістом обвинувачення. Таким чином, Ф. Оланд маскує своє критичне ставлення до адміністративних кроків Н. Саркозі у вигляді непрямо адресованих йому запитань. Очевидним є те, що ілокутивною метою Ф. Оланда не є отримати пряму відповідь, а швидше висловити свою критику.

Наступний приклад ілюструє використання непрямих мовленнєвих актів незгоди. *Enfin, quand le leader du premier syndicat français, la CGT, appelle à voter pour le candidat socialiste, en violation de toutes les traditions syndicales, est-ce l'esprit de rassemblement ? Quand on défile derrière le drapeau rouge avec la faucille et le marteau, est-ce que c'est l'esprit de rassemblement ?*

Формулюючи дане висловлення, Н. Саркозі висловлює свою незгоду через неодноразове використання непрямих мовленнєвих актів у формі запитання *est-ce que c'est l'esprit de rassemblement?*. На експліцитному рівні учасник розмови ставить запитання ніби для того, щоб отримати на нього відповідь. Але насправді ця частина фрази говорить про те, що мовець використовує негативну ввічливість для того, щоб завуалювати імпліцитний репрезентативний мовленнєвий акт незгоди та негативної оцінки.

Ще один випадок прихованої незгоди та обвинувачення можна знайти в обміні репліками, запропонованому нижче:

***François Hollande** : Monsieur Sarkozy, vous aurez du mal à passer pour une victime.*

***Nicolas Sarkozy** : Est-ce que dans ce que j'ai dit il y a quelque chose de faux?*

У діалозі очевидним є те, що Ф. Оланд спрямовує звинувачення екс-президенту Франції Н. Саркозі, у тому, що останній припустився чималої кількості помилок та не хоче їх визнавати, вдаючи з себе жертву обставин. У відповіді опонента простежується здивування у формі запитання, імпліцитний зміст якого – це незгода зі сказаним.

Далі продемонструємо маскований докір Н. Саркозі по відношенню до співрозмовника Ф. Оланда: […] *François Hollande, quelles sont vos solutions ? Avez-vous des objectifs chiffrés ou des objectifs dans le temps pour faire reculer le chômage ?* Цю мовленнєву ситуацію можна проінтерпретувати так, що конструюючи етикетне висловлювання, Н. Саркозі натякає на те, що Ф. Оланд насправді не має конкретних рішень та пропозицій щодо покращення стану справ з безробіттям у країні. Тим адресант висловлює свій докір адресатові.

Таким чином, розглянувши основні випадки функціонування негативної ввічливості через непрямі мовленнєві акти з метою уникнення конфлікту в ході міжособистісної словесної взаємодії та проаналізувавши на конкретних прикладах комунікативні стратегії використання цієї категорії в політичних дебатах сучасної Франції, можна констатувати, що вживання непрямих мовленнєвих актів допомагає значно зменшити комунікативний тиск на співрозмовника, зберегти соціальний образ адресата і, разом з тим, досягнути поставленої мети вербальної взаємодії.

Отже, однією з форм негативної ввічливості є непрямі етикетні мовленнєві акти незгоди, звинувачення, негативної оцінки, заперечення, докору, метою яких є приховати негативний момент втручання в особистісну сферу вибору адресата.

Література:

1. Гольдин В. Е. Речь и этикет / Валентин Євсеевич Гольдин. – М. : Просвещение, 1983. – 182 с.

2. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М., 1984. – С. 301-302.

3. Етика ділового спілкування / [Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Іщенко Т. Д. та ін.] ; под ред. Т. Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук [Навч. посібник]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

4. Карасик В. И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М. : Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. – 495 с.

5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и филологии / Эдвард Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.

6. Словарь по этике / [ред-состав. И. С. Кон]. – М. : Политиздат, 1981. – 430 с.

7. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Наталья Ивановна Формановская. – М. : Высшая школа, 1989. – 159 с.

8. Brown P., Levinson S. D. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

9. Goffman E. On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction // Laver, Hutcheson (eds.). Communication in face-to-face interaction. Harmondsworth : Penguin, 1972. – P. 319-346.

10. Kerbrat-Orecchioni C. Les actes de langage dans le discours : Théories et fonctionnement. – P. : NATHAN, 2001. – 189 p.

11. Kerbrat-Orecchioni C. Les interactions verbales. – P. : Armand Colin, 1992 – T. 2. – 318 p.

12. Kerbrat-Orechioni C. La conversation. – P. : Seuil, 1996. – 324 p.

13. Lakoff R. Language in Context // Language. – Vol. 48. – № 4. : Linguistic Society of America, 1972. – P. 907-927.

14. Leech G. N. Principles of Pragmatics. – London : Longman, 1983. – 250 p.

15. Searle J. R. Indirect speech acts // Syntax and Semantics. vol. 3. Speech acts, New York : Academic Press, 1975. – P. 59-82.

УДК 811.161.2’36 (С. Смаль-Стоцький)

Кацімон О. А.,
Інститут української мови НАНУ, м. Київ

ЗАГАЛЬНІ УВАГИ ДО ГРАМАТИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО І Ф. ҐАРТНЕРА (1893, 1907, 1914 РР.)

У статті проаналізовано побудову граматик української мови, а саме – “Рускої граматики” (1893, 1907) та “Граматики рускої мови” (1914) С. Смаль-Стоцького і Ф. Ґартнера. Кожне наступне видання мало удосконалені зміст і структуру. Праці містили такі традиційні розділи, які поступово вийшли за межі мовознавчої галузі й перейшли до літературознавчої. Ілюстративний матеріал підручників тісно пов’язаний з українською культурою, географією, історією, а приклади автори подають насамперед за послідовністю культурно-історичних епох, за тематичним принципом і в алфавітному порядку.

Ключові слова: *граматика української мови, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, Буковина, історія українського мовознавства, “Руска граматика” (1893), “Граматика рускої мови” (1914).*

В статье проанализировано построение грамматик украинского языка, а именно – “Рускої граматики” (1893, 1907) и “Граматики рускої мови” (1914) С. Смаль-Стоцкого и Ф. Гартнера. Каждое следующее издание имело усовершенствованное содержание и структуру. Труды содержали такие традиционные разделы, которые постепенно вышли за пределы языковедческой отрасли и перешли к литературоведческим. Иллюстративный материал учебников тесно связан с украинской культурой, географией, историей, а примеры авторы подают в первую очередь за последовательностью культурно-исторических эпох, по тематическому принципу и в алфавитном порядке.

Ключевые слова: *грамматика украинского языка, С. Смаль-Стоцкий, Ф. Гартнер, Буковина, история украинского языкознания, “Руска граматика” (1893), “Граматика рускої мови” (1914).*

The article provides a thorough analysis of the Ukrainian language grammars’ structure – namely, “Ruska Gramatyka” (1893, 1907) and “Gramatyka of Ruska Mova” (1914) by S. Smal-Stotskyi and F. Gartner. Each subsequent edition possessed an improved content and structure. The manuals contained such traditional units that gradually went beyond linguistic area and moved to the literary. The illustrative material of the textbooks was closely related to Ukrainian culture, geography, history, and examples, provided by the authors, were primarily given in the chronological order of cultural and historical epochs, according to the thematical principle and in alphabetical order.

Key words: *grammar of the Ukrainian language, S. Smal-Stotskyi, F. Gartner, Bukovyna, the history of the Bukovynian linguistics, “Ruska Gramatyka” (1893), “Gramatyka of Ruska Mova”.*

Історія становлення норм сучасної української літературної мови та вироблення її теоретичних засад невіддільно пов’язана з українськими граматиками кінця XIX – початку XX ст., що призначалися насамперед для потреб шкільної освіти. Граматичний опис української мови в зазначений період здійснювали передусім західноукраїнські культурні діячі – М. Осадца, О. Партицький, О. Огоновський, проте на особливу увагу серед підручників української мови заслуговує “Руска граматика” С. Смаль-Стоцького, підготовлена у співавторстві з німецьким мовознавцем Федором (Теодором) Ґартнером, що вийшла 4-ма виданнями [1-е видання “Руска граматика” 1893; 2-е видання “Руска граматика” 1907; 3-є видання “Граматика руської мови” 1914; 4-е видання “Граматика української мови” 1928]. Співпраця професора Чернівецького університету С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґартнера, що тривала понад сім років, залишила вагому пам’ятку українського мовознавства, 120-ліття якої святкуємо цього року, і яка засвідчує не лише глибоке знання законів та методики викладання української мови, а й окреслює важливу подію в мовному та культурно-історичному житті всіх українців.

Затвердження Граматики як шкільного підручника австрійським Міністерством освіти дозволило перейти до остаточного запровадження фонетичного правопису, що мало принциповий вплив на майбутній розвиток української літературної мови й усвідомлення її як єдиної мови українського народу, чия територія розділена була на той час між двома державами.

Граматики української мови С. Смаль-Стоцького й Ф. Ґартнера вирізнялися з-поміж інших мовознавчих праць свого часу тим, що спиралися на потреби практичного вивчення української літературної мови та певною мірою відводила від її традиційного опису в XIX ст., побудованого на принципах “західноєвропейського універсалізму та порівняльно-історичного мовознавства” [4, с. 309].

“Головна і то велика прикмета підручника у цілому [“Рускої граматики” С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґартнера], – наголошував В. Сімович, – то те, що автор його, чи автори, не диктують згори т. зв. граматичних правил, як їх бачимо у граматиках мертвих мов. <…> Виходячи із того становища, автори понадавали всюди дуже багато прикладів, які при відповідній вправі заступлять “граматичні правила”. Книжка плекана зі становища української мови, без огляду на латину та греку, без огляду на польську мову; на кожнім місці видно різку різницю між нашою мовою а російською. Таким чином, граматика Стоцького зриває із прийнятими досі поглядами на науку того предмету” [5, с. 35].

Мета статті – проаналізувати основні характеристики та особливості граматик української мови С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, що вийшли друком в 1893, 1907 та 1914 рр.

В. Сімович підкреслював, що граматика – це “… єдиний у своїм роді, підручник, якого можуть нам позавидувати інші слов’яни” [5, с. 34]. Ю. Шевельов вказував, що “першою спробою урегулювати [українську] мову була “Руска граматика” С. Смаль-Стоцького й Ф. Ґартнера, затверджена віденським урядом для вжитку у школі” [8, с. 25]. Разом з тим в історії українського мовознавства до сьогодні не простежено вплив граматики на майбутні наукові прескрипції та її значення для розвитку української літературної мови.

© Кацімон О. А., 2013

У радянському мовознавстві в монографіях з історії української науки лише побіжно згадувався факт видання праці (граматика "виходила ще трьома виданнями і тривалий час служила підручником з української мови в середніх школах Галичини і Буковини") [1, с. 88] або ж подавалася негативна оцінка ("будучи тенденційно спрямованою на вузьку (галицьку) діалектну базу, [вона] не відіграла тієї ролі, яка їй призначалась") [2, с. 4].

Проте самі автори підручника надавали йому загальнонаціонального характеру. Усі передмови аналізованих граматик мають чотири частини: 1. *Мова*, 2. *Русини* і *Словяни*, 3. *Церковно-Словянська мова*, 4. *Писателі рускі*, в яких загально характеризуються мовознавчі терміни – *мова* ("Все, що мислимо, можемо виразити і другим людям виявити, видаючи із себе ротом певні звуки. Сей вираз мислий звуками називаємо мовою"), *мертві мови* ("Давні мови, що ними вже жоден нарід не говорить, і котрі задля того вже не зміняють ся, називають ся мертвими, н. пр., латинська, єврейска, церковно-словяньска"), *письменная мова* (освічені народи также і пишуть своєю мовою, і в тій писаній мові приймає ся з часом якась одна установа, чим та мова більше або менше відступає від звичайної мови. Отся письменна мова спільна цілому народови"), *наріччя*, *піднаріччя* ("відміни народної мови як до околиць називають ся наріччями і піднарічіями. Так н. пр. народна мова гірських Русинів є нарічієм рускої мови, а гуцульска, бойківска, лемківска мова є її піднарічіями") (Гр. 1893, с. III – IV).

У передмовах зазначено чисельність українців в Австро-Угорщині та Росії, напр., у першому виданні 1893 р.: "*Рускаго народу рахує ся около* 24 *мілїони душ*; *з того жиють в Австро-Угорщині* 3,705.221, *а то* 2,835.674 *в Галичині*, 268,367 *на Буковинї*, *а около* 600.000 *в Угорщині*; *в Росиї жиє около* 20,000.000; *від Київщини*, *котра називає ся також Україною*, *називаємо їх Українцями*". Також коротко висвітлено історію писемності слов'ян і церковнослов'янської мови та названо тих українських письменників, чиї твори сприймалися на той час як зразкові, написані живою і чистою українською мовою, "зрозумілою всім русинам, не лиш поодиноким ученим" (це твори письменників з України (як тоді називали Наддніпрянщину) – І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка, О. Конисього, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, В. Чайченка; з Галичини – М. Шашкевича, А. Могильницького, К. Устияновича, В. Барвінського, В. Навроцького, Є. Желехівського, О. Огоновського, О. Партицького, І. Франка, Н. Кобринської, з Буковини – Ю. Федьковича, С. Воробкевича (Данила Млаки), О. Поповича (Гр. 1893, с. IV – V).

Особливу роль книга відіграла у становленні шкільної граматичної термінології, що використовується й у сучасному мовознавстві. У Граматиці вперше вжито такі терміни, як: *відмінок*, *дієвідміна*, *дієприслівник*, *прикладка*, *стан* тощо.

У статті "Про план науки руської мови в гімназіях" (1891) С. Смаль-Стоцький та Т. Ґартнер зазначали, що "коли вже Дячан и Партицкий пробували утворити руску граматичну термінологію, то-ж і слїдучий граматик може уважати себе в праві поступити на протоптаній стежці ще дальше. Кілька технїчних виразів Дячана і Партицького можна задержати, инші технічні вирази треба на ново дібрати або утворити. Притім треба мати на оцї, що сї слова були 1. чисто рускі. 2. навіть для дітий легко понятні. 3. щоб вони вгадували істоту річи а не були простим перекладом більше або менше недоладних технїчних виразів инших мов. Очевидно, що чужі слова, які вже добре утерли ся, треба лишити ненарушено (н. пр. література, граматика, форма, кляса, діялектологія, фонетичний, етимологічний, елїптичний); їх уживають почасти і без того в щоденнім житю, а почасти означають вони понятя, які виходять поза уровень школи народної. Цілком добрих руских виразів технічних має граматика вже около 100, богато инших надають ся до того самі від себе. Лиш з декілька понятями має ся трудности, почасти через те, що тяжко їх віддати, а почасти лиш для того, що лихі старі назви ще взагалї не заступили ся новими розумнїйшими. Ми позволимо собі тут предложити перед суд тямущого загалу отсї зміни – голосозвук (замість *самозвук*), шелестозвук (зам. *співзвук*), визвук (*Auslaut*), назвук (*Anlaut*), прикметник (зам. *приложник*), дїєслово (зам. *глагол*), заіменник присвоюючий (зам. *посїдательний*), заіменник відносний (зам. *взглядний*), оклик (зам. *чувсявенник*), приставка (зам. *припона*), відміна імен (зам. *деклінація* або *склоненє*), відміна дієслів (зам. *конюгация* або *спряженє*), відмінок (зам. *падеж*), 1-ий, 2-ий… 7-ий відмінок (*Nominativ*, *Genetiv*… *Localis*), однина (зам. *число єдиничне*), множина (зам. *число многе*), двійня (зам. *число двійне*), стан підметний (зам. *рід дїяльний*), стан предметний (зам. *рід страдальний*), спосіб прямий (зам. *висказуючий* або *істний*), сп. приказовий (зам. *приказуючий*), сп. можливий (зам. *уявний* або *услівний*), дїєіменник (зам. *вид* (*спосіб*) *неозначений*), дієприкметник (зам. *причасник*), дієприслівник (зам. *причастник у формі невідмінній*), гадка (зам. *реченє*), гадка відносна (зам. *речень взглядне*), прикладка (зам. *приложенє*). Що ми відмінки лише нумеруємо (як се загально дїє ся при трох особах), на се кождий згодить ся: бо після нинїшнього уживаня відмінків по найбільшій части неможлива така назва, щоб поцїлила в саму суть. Также уважали ми на те, щоб технічні вирази були зручні; ми радили-б навіть, щоб в виразах стан підметний, спосіб прямий … іменники стан і спосіб промовчувати" [6, с. 5-6].

Термінологічний апарат граматик С. Смаль-Стоцького і Ф. Ґартнера вперше систематизовано в 2-му виданні (1907 р.) як "*Азбучний показчик*", в якому подано список, що містить понад 260 мовознавчих термінів, серед яких є й такі, які ввійшли до сучасної термінології, і ті, що залишилися поза нею (Докладний аналіз мовознавчої термінології, використаної у різних виданнях граматики С. Смаль-Стоцького і Ф. Ґартнера див. [3]).

Опис системи української мови удосконалювався з кожним наступним виданням граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґартнера як у загальній структурі підручника, так і в загальнотеоретичних підходах (див. *Таблицю 2-1*).

Таблиця 2-1.

Структура підручника граматики української мови С. Смаль-Стоцького і Ф. Ґартнера у трьох виданнях

“Руска граматика” (Львів, 1893)	**“Руска граматика” (Львів, 1907)**	**“Граматика рускої мови” (Львів, 1914)**
I. Звуки	I. А. Звуки Б. Букви	I. Звуки
II. Букви		
III. Словотворенє	II. А. Словотворенє Б. Про значінє слів	II. А. Словотвореннє Б. Про значінє слів
IV. Відмінюванє	III. Відмінюванє А. Відмінюванє імен Б. Відмінюванє дієслів	III. Відмінюванє А. Відмінюванє імен Б. Відмінюванє дієслів
V. Складня	IV. Складня А. Речення (гадка) Б. Перепинанє В. Части мови і форми відмінюваня Г. Про лад слів у реченню (гадці)	IV. Складня А. Речення (гадка) Б. Части мови в реченню і форми відмінюваня В. Про лад слів у реченні
		Додаток I Правопись. Перепитанє
Додаток I Руске віршованє	Додаток I Руске віршованє	Додаток II Українське віршованє А. Українські народні рими Б. Чужі рими
Додаток II Письмо церковно-словяньске	Додаток II Письмо церковно-словяньске	Додаток III Письмо церковно-словянське

Як бачимо, цілісний вступ про правопис української мови, що в першому виданні виокремлювався в самостійний розділ (I вид. 1893 – розділ “*Букви*”), у другому виданні приєднано до частини першого розділу (II вид. 1907 – параграф “*Букви*”), а в третьому виданні подано як Додаток до Граматики (III вид. 1914 – Додаток I. “*Правопись. Перепинає*”).

У 2-му та 3-му вид. (1907 та 1914), на відміну від 1-го (1893), додано новий параграф “*Про значінє слів*”, а правила написання розділових знаків, що у перших двох виданнях уміщено в розділі “*Складня*”, у 3-му виданні 1914 р. подано додаток – “*Правопись. Перепинанє*”.

Традиційною частиною граматик були додатки. У додатку “*Руске віршованє*” “з цілком нового погляду висвітлювалася будова українського вірша: на відміну від попередніх граматик, які зв’язували українську ритміку з класичною метрикою, С. Смаль-Стоцький зв’язує українське віршування з народними ритмами (*коломийка*, *шумка*, *колядка*...) й користується нотними знаками, щоб, як у співі, зазначати довжину складу” [7, с. 35]. У додатку “*Письмо церковно-словянске*” вміщено зразки кириличного тексту й до нього – два інші тексти (“як має читатися” і “переклад українською мовою”). На думку Л. Ткач, цей додаток цікавий насамперед тим, що з нього наочно постає відмінність церковнослов’янської та української мов у лексиці, граматичних формах (напр.: *ректи – казати*; *расточи імініє – розтратив маєток*; *страна – сторона*; *наситити чрево – наповнити черево*; *в себе же пришед рече – схаменувшися сказав*; *аз же гладом гиблю – я з голоду гину*; *і призвав єдинаго от отрок*, *вопрошаше*, *что убо сія суть*? *– і покликав одного з хлопців і спитався*: *Що бо се таке*? тощо) [7, с. 35].

Зв’язки української мови з церковнослов’янською та іншими слов’янськими мовами розкрито й у посторінкових *замітках* (напр., при характеристиці українського повноголосу побіч форм *порох*, *голос*, *перед* наводяться церковні форми ïðàðú, ãëàñú, ïðhäú, що можуть уживатися й в українській мові, проте зі спеціалізованим значенням – *прах* “тлінні останки”) (Гр. 1907, с. 24-25). У цій замітці та в багатьох інших історичних коментарях мовних явищ відчутною є така загальна риса граматики, як зв’язок із порівняльними граматиками слов’янських мов.

Ілюстративні приклади граматики тісно пов’язані з українською культурою, географією, історією. У словах, що подано при тих чи інших правописних правилах, виступають власні особові назви українських письменників і мовознавців (*Шевченко*, *Основяненко*, *Желеховский*, *Головацкий*, *Кобриньска*, *Ковалів*, *Костомаров*, *Піскунов*, *Потебня* та ін.); назви річок, гір, гірських масивів (*Дніпро*, *Дністер*, *Прут*; *Піп Іван*, *Чорногора*); назви міст і сіл Буковини (*Чернівці*, *Стрілецкий Кут*), міст і містечок Галичини (*Снятин*, *Надвірна*, *Жабє*, *Сколє*, *Бережани*) та ін.

У викладі правописних правил, що стосуються вимови та відмінювання загальної лексики, написання та відмінювання власних назв, спеціальні коментарі нерідко стосуються слів, пов’язаних із християнською церковною культурою (напр., *Йордан*, *Пречиста*, *великдень*; про слово *євангеліє* зазначено, що воно відмінюється, як іменник II відміни м’якої групи; *Христос*, але в род. в. *Христ**а***, у дав. в. ***-ови***, у кличн. в. *Христ**е***). Привертає увагу також і те, що приклади власних назв на позначення “чужих країв, міст, гір, рік, озер” та осо-

бові імена автори граматик подають насамперед за послідовністю культурно-історичних епох, за тематичним принципом і в алфавітному порядку: *Вифлеєм*, *Єрусалим*, *Єгипет*, *Давид*, *Мойсей*, *Рафаіл*, *Соломон ..*, *Атени*, *Вергіль* або *Вергілій*, *Гомер*, *Горац* або *Горацій*, *Зевс*, *Крез*, *Лівій*, *Овід* або *Овідій*, *Павзаній*, *Перікль*, *Рим*, *Сократ*, *Троя*, *Цезар*, *Ціцерон*, *Язон ...*, *Бокачіо*, *Данте*, *Кальдерон*, *Колюмб*, *Манцоні*, *Петрарка*, *Піза*, *Рафаель*, *Тоскана ...*, *Дон-Кішот ...*, *Анжу*, *Беранже* (2-ий відм. *Беранжера*), *Бордо*, *Бретань*, *Бурбон*, *Вольтер*, *Діма*, *Доде* (2-ий відм. *Додета*), *Корнель*, *Париж*, *Расін*, *Русо..*, *Байрон*, *Вальтер Скот*, *Свіфт*, *Льондон*, *Шекспір*, *Штуарт ...*, *Гайне*, *Геґель*, *Ґете* (*-того*), *Лєсінґ*, *Липск*, *Маєр*, *Опіц*, *Шіллєр ...*, *Ломоносов*, *Москва*, *Пушкін*, *Тургенєв*, *Толстой ...*, *Баторий*, *Гедемин*, *Залєский*, *Міцкевич*, *Собєский*, *Ягайло ...*, *Добровский*, *Паляцкий*, *Радецкий*, *Прага*, *Рокитаньский*, *Шафарик ...*, *Білград*, *Данічіч*, *Вук Караджіч*, *Єлячіч*, *Загреб*, *Міклосіч ...* (Гр. 1907, с. 39; Гр. 1914).

У поданих прикладах цікавою виглядає послідовність, у якій автори розташували назви, пов'язані з історією і культурою сучасних народів Європи (антична культура Греції та Італії; далі – назви, пов'язані з культурою та історією Італії, Іспанії, Франції, Великобританії, Німеччини, Росії, Литви та Польщі, Чехії, Сербії і Хорватії).

Отже, проаналізувавши зміст граматики української (*рускої*) мови С. Смаль-Стоцького і Ф. Ґартнера у перших трьох виданнях, що з'явилися перед Першою світовою війною (1893, 1907 та 1914 рр.), можна переконливо стверджувати, що кожне наступне видання мало удосконалені зміст і структуру. Граматики містили такі традиційні розділи, які поступово вийшли за межі мовознавчої галузі й перейшли до літературознавчої (зокрема, розділи про українське віршування). Розділи основної частини граматик відповідають сучасним розділам підручників, у яких викладено загальний курс української мови – фонетика, будова слова і словотвір, морфологія, синтаксис. Загалом у перевиданнях граматики найменших змін зазнав розділ "*Звуки*", а найбільше доповнювалася частина "*Складня*".

Граматичну традицію С. Смаль-Стоцького продовжив його учень В. Сімович. Подальше вивчення граматик української мови, що з'явилися в буковинському культурному середовищі кінця XIX – початку XX ст. залишається актуальним і для сучасного розвитку філологічної науки, оскільки розкриває маловивчений етап граматичного опису української літературної мови.

Джерела та умовні позначення:

Гр. 1893 – Смаль-Стоцький С. Руска Граматика / Степан Смаль-Стоцький, Федір Ґартнер. – Львів : Друк наукового т-ва ім. Шевченка. – 1893. – 175, [3] с. – Бібліогр. в підряд. приміт.

Гр. 1907 – Смаль-Стоцький С. Руска Граматика / Степан Смаль-Стоцький, Федір Ґартнер. – 2-е вид. – Львів : Друк наукового тов-ва ім. Шевченка. – 1907. – 246 с. : 25 р. – Бібліогр. в підряд. приміт.

Гр. 1914 – Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови. / Степан Смаль-Стоцький, Федір Ґартнер. – 3-е перероблене вид. – Відень : Накладом власним. – 1914. – 202 с. – Бібліогр. в підряд. приміт.

Література:

1. Бевзенко С. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : [Навч. посібник для пед. ін-тів] / С. Бевзенко – К. : Вища шк., 1991. – 230, [2] с. – Бібліогр. : с. 220 (3 назви) і в підряд. прим. – Імен. покажч. : С. 221-229.

2. Жовтобрюх М. А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941) / М. А. Жовтобрюх / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1991. – 258 с. – Примітки. : С. 250-257.

3. Кацімон О. Мовознавча термінологія у граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Ґартнера / Ольга Кацімон // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2010. – Вип. 496-497 : Слов'янська філологія. – С. 47-60.

4. Мацюк Г. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина XIX ст.) / Г. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 373 с. – Примітки : С. 315-358. – Список вик. джерел : С. 359-364.

5. Сімович В. Декілька слів про науку граматики в наших середніх школах та про підручник професора Стоцького і Ґартнера "Руска граматика" / В. Сімович // Сімович В. Праці у двох томах. Том 1 : Мовознавство / упоряд. і передмова Л. Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 31-53.

6. Смаль-Стоцький С. Про плян науки рускої мови в ґімназіях / Степан Смаль-Стоцький, Теодор Ґартнер. Б. м. – 1890. – 8 с. – Бібліогр. в підряд. приміт.

7. Ткач Л. Академік Степан Смаль-Стоцький. До 150-річчя від дня народження / Людмила Олександрівна Ткач // Дивослово. – 2009. – Ч. 1. – С. 33-39.

8. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) : Стан і статус. / Ю. Шевельов. – Чернівці : "Рута", 1998. – 208 с. – Бібліогр. в підряд. приміт. та на С. 176-183.

УДК 811.111’42

Кириченко А. Г.,
Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кіровоград

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО АСПЕКТУ ВИМОВНОГО АКЦЕНТУ

Стаття присвячена опису методологічних передумов експериментального дослідження комунікативного аспекту вимовного акценту в мовленні неносіїв мови. Визначено експеримент як найбільш прийнятний метод вивчення впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість висловлення, розглянуто основні методологічні передумови організації експериментального дослідження.

***Ключові слова**: вимовний акцент, фонетична зрозумілість, експеримент, міжмовна комунікація.*

Статья посвящена описанию методологических предпосылок экспериментального исследования коммуникативного аспекта произносительного акцента в речи неносителей языка. Определено эксперимент как наиболее приемлемый метод изучения влияния произносительного акцента на фонетическую понятность речи, рассмотрено основные методологические предпосылки организации экспериментального исследования.

***Ключевые слова:** произносительный акцент, фонетическая понятность, межъязыковая коммуникация.*

The paper presents the description of methodological grounds for experimental research of the pronunciation accent communicative aspect in non-native speech. The experiment is defined as the most appropriate method for studying the influence of pronunciation accent on intelligibility, methodological grounds for its organization are discussed.

***Key words:** pronunciation accent, intelligibility, interlanguage communication.*

Розповсюдження англійської мови в міжмовному спілкуванні зумовило виникнення різних варіантів англійської як іноземної, які, виявляючи особливості на всіх мовних рівнях, відрізняються один від одного, перш за все, вимовою. Англійське мовлення представників різних мовних спільнот характеризується вимовним акцентом / ВА, що спричинює труднощі декодування повідомлення й висуває на передній план комунікативний аспект міжмовного спілкування, а саме його фонетичну зрозумілість / ФЗ. ФЗ тлумачимо як характеристику комунікації, що забезпечується здатністю комунікантів встановлювати та відтворювати відповідності між звуками та фонемами (фонетико-фонологічні відповідності), що робить можливим впізнавання слова або висловлення.

Фонетична зрозумілість / *intelligibility* мовлення неносіїв мови та її залежність від ВА була предметом багатьох досліджень (Jenkins 2000, Munro and Derwing 1995, Derwing and Munro 1997, Kenworthy 1996, Wijngaarden 2001 тощо), проте загальноприйнята методологія вивчення впливу акценту на зрозумілість висловлення наразі відсутня. Тому метою цієї статті є визначення методологічних передумов експериментального дослідження комунікативного аспекту вимовного акценту шляхом узагальнення підходів до дослідження комунікативного аспекту ВА неносіїв мови / мовців М2. Виконання поставленої мети передбачає визначення прийнятного методу дослідження та з’ясування методологічних передумов його застосування.

За нашими спостереженнями, в дослідженні впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість мовлення широко застосовується експеримент, основою якого є науково поставлений дослід з точно врахованими та контрольованими умовами [3, с. 244-245]. Використовуючи визначення експерименту [4, с. 84-85], припускаємо, що експериментальне дослідження дії вимовного акценту на фонетичну зрозумілість висловлення полягає в активному й цілеспрямованому впливі на різні параметри експериментального мовлення шляхом створення штучних чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення властивостей ФЗ мовлення, маркованого іншомовним акцентом.

Експериментальне дослідження впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість мовлення має низку переваг у порівнянні з іншими методами, оскільки дозволяє контролювати різні параметри ВА: ступінь прояву, фонетичний рівень, характер відхилень тощо. Окрім того, шляхом усунення чи підсилення певних чинників, що впливають на досліджувані явища, можливо вивчити властивості ФЗ з великим рівнем точності. Контрольованість умов у ході спостереження за досліджуваним явищем дозволяє багаторазово відтворювати експеримент та управляти ним [там само].

Аналіз спеціальної літератури дозволяє виокремити такі методологічні компоненти експериментального вивчення фонетичної зрозумілості вимовного акценту: 1) мовний матеріал; 2) спосіб породження експериментального мовлення (the way of eliciting speech); 3) умови представлення експериментального мовлення; 4) оцінювання експериментального мовлення. Розглянемо ці компоненти докладніше.

Вибір ***мовного матеріалу*** експерименту залежить від цілей і завдань конкретних досліджень. Оскільки зрозумілість фонетичних одиниць неможливо дослідити поза контекстом більших одиниць мови, мовними одиницями експериментального матеріалу можуть бути склади, слова, речення та тексти. У дослідженнях ФЗ широко розповсюджена методика використання *складів* структури CVC [12, с. 61-66]. Хоча в іноземних джерелах ці мовні одиниці називають словами без смислу (nonsense words), уважаємо коректнішим термін “склад”, який, передбачаючи відсутність семантичного компоненту, точніше характеризує природу одиниць мови, використаних у проаналізованих дослідженнях. Методики з використанням складів як основної одиниці мовного матеріалу, виключаючи можливість впізнавання слова, а, отже, і вгадування його фонемного складу, є особливо ефективними для вивчення сегментного рівня фонетичної зрозумілості [там само].

Наступною мовною одиницею, що використовується для дослідження особливостей фонетичної зрозумілості, є *слово*. Деякі методики вивчення ФЗ передбачають залучення фонетично збалансованих списків слів

© Кириченко А. Г., 2013

(phonetically balanced word lists), які складаються з одного складу структури CVC і були відібрані таким чином, що ці списки відображають розподіл певних фонем у мові [8, с. 42].

Окрім цього, для дослідження фонемної складової ФЗ використовують мінімальні пари слів, що дозволяє прослідкувати вплив неправильного відтворення конкретної дистинктивної ознаки фонеми на ФЗ [7, с. 200]. Застосування мінімальних пар слів є основою діагностичного тесту римованих слів (Diagnostic Rhyme Test) та модифікованого тесту римованих слів (Modified Rhyme Test), в першому з яких використовується список 96 пар односкладових слів структури CVC, що відрізняються однією фонемою, а в другому – 50 шестислівних рядів [8, с. 44].

Речення як одиниця експериментального матеріалу забезпечує більшу природність мовлення в порівнянні зі словами, що наближає експеримент до реальних умов спілкування. Використовуючи речення для дослідження ФЗ, дослідник має змогу враховувати вплив коартикуляційних процесів, сильних і слабких форм слів, інтонації тощо. Однак, у цьому випадку важко виокремити конкретні сегментні одиниці, що впливають на фонетичну зрозумілість, а також виключити вплив лексико-граматичного контексту.

За нашими спостереженнями, речення є найбільш розповсюдженою одиницею експериментального матеріалу й зустрічається в аналізованих дослідженнях у таких видах: 1) речення зі звичайним змістом [6, с. 1600-1610]; 2) семантично аномальні речення, наприклад: *Your tedious beacon lifted our cab* [10, с. 661]; 3) речення, що передають загальновідомі або спотворені загальновідомі істини, наприклад, *There are twelve months in a year, There are five days in a week* [9, с. 204]. Використання певних типів речень зумовлене метою того чи іншого дослідження, так, встановлення швидкості позитивної чи негативної реакції на третій вид речень дозволив з'ясувати, що адресатам необхідно більше часу на декодування мовлення з вимовним акцентом, ніж звичайного мовлення [там само].

Текст у більшості випадків обирається одиницею експериментального матеріалу, якщо дослідник має на меті встановити загальний рівень вимовного акценту в комплексі його сегментних і суперсегментних ознак. Рівні вимовного акценту та фонетичної зрозумілості в таких випадках визначаються за допомогою різноманітних шкал оцінювання [5, с. 260-264].

Способами породження експериментального мовлення є читання або повторення мовного матеріалу та говоріння [9, с. 202]. Читання й повторення складів, слів, речень чи текстів (квазіспонтанне мовлення [1, с. 87]) є контрольованим породженням мовлення, оскільки дає досліднику змогу отримати зразки мовлення зі заздалегідь встановленим фонетичним, лексичним і граматичним матеріалом та змістом. Це дозволяє організувати мовний матеріал відповідно до завдань дослідження, а також забезпечує його незмінний характер, якщо в експерименті бере участь більше, ніж один мовець. Недоліком начитаних зразків експериментального мовлення є певний ступінь їхньої неприродності, викликаної тим, що висловлення не були сформульовані мовцем самостійно [9, с. 202]. Начитані матеріали можуть містити помилки у вимові, викликані недостатньою обізнаністю з лексикою або впливом графічної системи. Погане розуміння контексту спричинює порушення в інтонаційному оформленні мовлення [там само].

Матеріал, отриманий у процесі говоріння, яке не піддається контролю з боку дослідника, отримується шляхом виконання мовцем різноманітних мовленнєвих завдань: опису картинок, розповіді історії за малюнками, відповідей на запитання тощо. Хоча використання спонтанного мовлення дозволяє уникнути неприродності сегментної та просодичної організації мовного матеріалу, воно також зумовлює певні труднощі в дослідженні фонетичної зрозумілості мовлення. Так, лексичні та граматичні помилки в мовленні можуть на підсвідомому рівні впливати на оцінку правильності вимови, а самостійне формулювання мовцем свого висловлення може стати причиною недостатньої кількості реалізацій фонетичних явищ, що є предметом того чи іншого експериментального дослідження [9, с. 203].

Звукові записи зразків іншомовного мовлення підлягають подальшому аналізу за різних ***умов представлення***: в незміненому чи видозміненому вигляді. Дослідження без додаткової обробки аудіозаписів спрямовані на вивчення фонетичної зрозумілості міжмовної комунікації в її природному вигляді [6, с. 1600-1610].

Зміна якості аудіоматеріалу здійснюється за допомогою комп'ютерної обробки, яка здебільшого полягає в додаванні маскуючого шуму [12, с. 61-66]. Вимірювання фонетичної зрозумілості висловлення в сприятливих для комунікації умовах, що включають тишу, чіткість вимови, помірний темп мовлення тощо, часто не є ефективними. Результати таких експериментів вказують на незначний вплив вимовного акценту на ФЗ, що суперечить даним, отриманим під час практичних спостережень за реальними процесами спілкування [11, с. 105].

Для точнішого оцінювання фонетичної зрозумілості дослідники вдаються до штучного погіршення якості мовленнєвого сигналу. Оскільки таке погіршення повинно відбуватися в контрольований спосіб, поширеним засобом штучного створення несприятливих умов комунікації є додавання постійного шуму заданої частоти. Фонетична зрозумілість у цьому випадку визначається за допомогою співвідношення "мовлення – шум" (speech-to-noise ratio) [11, с. 106], яке часто використовується в акустичних дослідженнях.

Варто зазначити, що додавання шуму до зразків мовлення здійснювалося в дослідженнях, де аудиторами, які оцінювали рівень зрозумілості мовлення, були носії мови. У сприятливих умовах комунікації їхній високий ступінь володіння мовою та можливість покладатися на контекст могли б зумовити завищення оцінок фонетичної зрозумілості. З огляду на це, цілком виправданим убачається застосування штучного погіршення якості зразків мовлення. Натомість, якщо аудиторами виступають мовці М2, чинником, що значно погіршує сприймання висловлень, маркованих вимовним акцентом, є фонетична система їхньої рідної мови, крізь призму якої неносії мови сприймають іншомовне мовлення. Тому, при вивченні ФЗ комунікації неносіїв мови, вважаємо недоцільним штучне ускладнення умов спілкування за допомогою додавання шуму.

Ще одним видом комп’ютерної обробки зразків експериментального мовлення є штучна фільтрація звукового сигналу, яка, значно погіршуючи якість фонетичних сегментів, робить висловлення схожим на бурмотіння, а відтак незрозумілим. Ця методика дослідження дозволяє з’ясувати залежність сприйняття й оцінки іншомовного мовлення від суперсегментних рис – наголосу, мелодики, темпу й ритму [9, с. 205].

Методи ***оцінювання експериментального мовлення*** охоплюють аудитивний аналіз іншомовного мовлення та акустичний фонетичний аналіз. Аудитивний аналіз представлений у двох видах: 1) оцінка наївних користувачів англійської мови – аудиторів-інформантів; 2) аналіз аудиторів з лінгвістичною освітою – аудиторів-фонетистів [2, с. 116]. Перший вид не вимагає від аудиторів володіння спеціальними лінгвістичними знаннями й передбачає здебільшого цілісну оцінку зразків іншомовного мовлення за допомогою шкал оцінювання. Іншим видом завдань, що можуть виконувати наївні користувачі англійської мови, є ідентифікація певних слів, фраз чи речень. Другий вид оцінювання експериментального мовлення здійснюється аудиторами зі спеціальною лінгвістичною підготовкою в галузі фонетики. Аналізуючи зразки мовлення, аудитори-фонетисти ідентифікують певні фонетичні явища чи дають їм оцінку [9, с. 200].

Завдання, які необхідно виконати аудиторам під час чи після прослуховування зразків експериментального мовлення, охоплюють такі види: 1) оцінка певних параметрів іншомовного мовлення за спеціальними шкалами оцінювання; 2) ідентифікація, фіксація, аналіз, характеристика, опис, оцінка певних фонетичних явищ; 3) мовні завдання, що включають повне чи часткове транскрибування зразків мовлення, або відтворення почутого мовлення графічними засобами мови; 4) мовленнєві завдання, які передбачають заповнення пропусків, виконання тесту множинного вибору, вибір картинки на основі прослуханого мовлення, а також верифікацію зразків мовлення.

Акустичний фонетичний аналіз полягає у вимірюванні кількісних характеристик мовлення – частоти основного тону, формантної частоти, гучності тощо, за допомогою спеціальних комп’ютерних програм [там само].

Таким чином, найбільш доцільним методом дослідження впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість висловлення є експеримент. Відповідно до цілей та завдань дослідження під час розробки методики експерименту варто враховувати особливості таких його параметрів: 1) *мовного матеріалу*, який може бути представлений складами, словами, реченнями та текстом; 2) *способів породження експериментального мовлення*, що поділяються на спонтанне й квазіспонтанне мовлення; 3) *умов представлення експериментального мовлення*, які охоплюють природні умови та умови, що погіршують якість мовлення; 4) *оцінювання експериментального мовлення*, що відбувається за допомогою аудитивного чи акустичного аналізу.

Література:

1. Валігура О. Р. Методологічні передумови та методика експериментально-фонетичного дослідження інтерферованого мовлення білінгвів / О. Р. Валігура // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – № 6. – С. 86-90.

2. Дубовский Ю. А. Анализ интонации усного текста и его составляющих / Ю. А. Дубовский. – Минск : Вышэйшая школа, 1978. – 140 с.

3. Основы научных исследований / под ред. В. И. Крутова, В. В. Попова. – М. : Высшая школа, 1989. – 400 с.

4. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничій Дім “Слово”, 2004 – 240 с.

5. Atagi E. Perceptual dimensions of non-native speech / Eriko Atagi, Tessa Bent // Proceedings of the 17th International Congress of Phonetic Sciences. – Hong Kong, 2011. – С. 260-264.

6. Bent T. The interlanguage speech intelligibility benefit / Tessa Bent, Ann R. Bradlow // Journal of the Acoustical Society of America. – 2003. – № 114 (3). – С. 1600-1610.

7. Kluge D. C. Intelligibility of accented speech: The perception of word-final nasals by Dutch and Brazilians / D. C. Kluge, M. S. Reis, D. Nobre-Oliveira, A. S. Rauber // Proceedings of V Jornadas en Tecnología del Habla. – Bilbao: Universidad del País Vasco, 2008. – С. 199-202.

8. Mannell R. H. Natural and synthetic speech intelligibility and quality testing / R. H. Mannell // Aspects of Speech Synthesis Performance. – Sydney : Macquarie University, 1984. – С. 39-61.

9. Munro M. J. Foreign accent and speech intelligibility / Murray J. Munro // Phonology and Second Language Acquisition. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. – С. 193-218. – (Studies in Bilingualism: Vol. 36).

10. Smiljanic R. Clear speech intelligibility: Listener and talker effects / R. Smiljanic, A. Bradlow // Proceedings of the XVIth International Congress of Phonetic Sciences. – Saarbrucken, 2007. – С. 661-664.

11. van Wijngaarden S. J. Intelligibility of native and non-native Dutch speech / Sander J. van Wijngaarden // Speech Communication. – 2001. No.35. – С.103-113.

12. van Wijngaarden S. J. Speech intelligibility of native and non-native speech / Sander J. van Wijngaarden // Multilingual Interoperability in Speech Technology (MIST). – 1999. – С. 61-66.

УДК 811.111'373.611

Кінаш Л. Я.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОРАТИВНИХ КОМПОЗИТ

У статті здійснено спробу виявити структурні особливості колоративних композит англійської мови, виділити продуктивні типи творення композит з колірним компонентом червоний, жовтий, синій, чорний та розкрити ідіоматичне значення композит.

Ключові слова: *колоративна композита, структурна модель, морфологічний формант, словотвірна основа.*

В статье предпринята попытка выявить структурные особенности колоративных композит английского языка, выделить продуктивные типы образования композит с цветонаименованием красный, желтый, синий, черный, раскрыть идиоматическое значение композит.

Ключевые слова: *колоративная композита, структурная модель, морфологический формант, словообразовательная основа.*

The article deals with the revealing of structural peculiarities of English color-naming compounds, the distinguishing of productive types of compounds with the color components red, yellow, blue, black and the studying of idiomatic meaning of a compound.

Key words: *color-naming compound, structural pattern, morphological formative, word-building stem.*

Процес творення складних слів не втратив свого значення і на сучасному етапі розвитку англійської мови та залишається об'єктом численних лінгвістичних досліджень. Це пояснюється тим, що в невеликому за розміром слові можна лаконічно передати думку чи описати предмети та явища навколишнього світу. Основною причиною творення композит є намагання назвати одним словом те, що раніше позначалось описово, за допомогою громіздких словосполучень і навіть речень. Англійська мова володіє універсальною здатністю до економії як мовного матеріалу, так і артикуляційних зусиль мовця. Лінгвістичною основою виникнення та функціонування складних слів як лексичних одиниць мови є: номіналізація, цільнооформленість найменувань, тому композити слугують економними засобами передачі значення у стислій, лаконічній формі [3, с. 125].

Питанням творення англійських композит свого часу займалася низка як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-мовознавців. Науковці досліджують композити з першим дієслівним компонентом (семантико-когнітивний аспект) (Крайняк А.К.), прагмастилістичний аспект їх творення та функціонування (Мороз Т.М.), лексичну семантику та структуру англійських складних і складнопохідних лексем із суфіксом *-er* (Соловйова Л.Ф.), продуктивні типи складних прикметників та дієслів у сучасній англійській мові (Омельченко Л.Ф.), функціональні та когнітивні аспекти англійського словотворення (Полюжин М.М.), контрастивно-перекладацький аспект складних слів синтаксичного типу (Левицький О.Є, Шелудько О.В.), інноваційні процеси англійського словотвору (Гармаш О.Л.), особливості композит-метафор в американському слензі (Гонта І.А.), когнітивно-ономасіологічний аспект колоративних композит в англійській мові (Деменчук О.В.) та багато інших.

Незважаючи на постійний інтерес вчених до проблем словотворення, деякі питання і сьогодні залишаються недостатньо розв'язаними. Подальшого дослідження потребує проблема творення англійських колоративних композит, визначення продуктивних типів композит із колірним компонентом червоний, жовтий, синій, чорний та виділення структурних моделей колоративних композит у сучасній англійській мові. Проблема творення композит із колірним компонентом на основі фразеологізмів також не знайшла належного висвітлення у працях сучасних дослідників.

Відсутність комплексного дослідження англійських колоративних композит обумовило вибір теми дослідження. Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб зосередити увагу на творенні англійських колоративних композит з метою виділення продуктивних типів, виявлення структурних особливостей англійських складних та складнопохідних слів з колоративним компонентом, розкриття ідіоматичного значення композит.

Об'єктом дослідження є англійські колоративні композити як номінативні одиниці мови.

Предметом дослідження є структурні особливості композит із колірним компонентом червоний, жовтий, синій, оскільки саме ці кольори є первинними, тому що їх не можна створити шляхом змішування. Чорний колір було обрано не випадково, оскільки саме його можна отримати змішуванням вищеназваних кольорів. Композити із цими кольорами було відібрано методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел, а саме – The Concise Oxford Dictionary of Current English, Collins Cobuild English Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Marriam-Webster's Online Dictionary, The Free Online Dictionary.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі завдання:

1) відібрати колоративні композити із словникового запасу мови;

2) виділити продуктивні типи творення англійських композит із колірним компонентом червоний, жовтий, синій та чорний;

3) виявити структурні особливості колоративних композит англійської мови;

4) розкрити ідіоматичне значення композит.

Під колоративною композитою більшість вітчизняних дослідників Деменчук О.В., Кубрякова О.С. розуміють цільнооформлену лексему, яка складається з двох компонентів – кольоронайменування та повнозначної лексеми певної структури, що репрезентує певний зв'язок значення і форми [1; 2].

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що колоративні композити виникають шляхом переосмислення колірних ознак певних реалій, створення асоціацій з назвами плодів, зокрема овочами,

© Кінаш Л. Я., 2013

фруктами та ягодами (*cherry-red, lemon-yellow*), назвами квітів та трав (*poppy-red, primrose yellow*), назвами представників тваринного світу (*canary-yellow*), назвами коштовного каміння (*azure-blue, jet black*), металів (*steel grey*), гірських порід (*slate blue*), природніх барв (*snow white*), назвами продуктів харчування, зокрема напоїв (*wine-yellow, milky blue*), назвами осіб, з якими пов’язується колір (*cardinal-red*), назвами місцевості, що пов’язана з тим чи іншим кольором (*redbrick-Oxbridge*), емоційний стан людини (*red-hot*), тощо.

Колоративні композити можуть також співвідноситися з певним ступенем інтенсифікації кольору, який у тій чи іншій мірі характеризує різноманітні відтінки та інтенсивність кольору. Різниця між позначеннями назв кольорів в англійській та українській мові є помітною під час зображення його інтенсивності. У рідній мові інтенсивність кольору, як правило, найчастіше виражається суфіксом *–атий* (*червонуватий, жовтуватий*), тоді як в англійській мові – суфіксами *-ish* (*bluish, reddish, blackish*) та *-y* (*yellowy*). Різні морфологічні та лексичні засоби, зокрема, уточнюючі слова *яскраво-, блідо-, тьмяно-, світло-, темно-* вживаються для вираження відтінків кольорів в українській мові. Такі інтенсифікатори кольору як *vivid, slightly, completely, entirely, faintly, softly, deep,* etc. притаманні англійській мові для позначення певного ступеня яскравості чи насиченості кольору.

Щодо структурних особливостей дослідники цієї проблеми стверджують, що колірні композити виникають в результаті лексикалізації здебільшого атрибутивних словосполучень, у яких колірний компонент поєднується з іншою лексемою за певними структурними моделями [3, с. 75]. Аналіз відібраних складних слів показав, що найбільш продуктивними серед досліджуваних колоративних композит є прикметники, утворені за такими структурними моделями:

1) N+Adj;

Колоративні композити *cardinal / flame / blood / cherry / ruby / scarlet / poppy-red* утворюються шляхом трансформації конструкції *as red as*, у яких колір уточнюється через порівняння. Композити *Persian / Tuscan / Upsdell / Venetian / Indian red* містять у своєму складі назву місцевості, з якою асоціюється цей колір. Переважна більшість складних прикметників є двокомпонентними, хоча зустрічаються і трьохкомпонентні N+N+Adj, наприклад: *candy apple / fire engine red.* Серед композит із колірним компонентом *жовтий* переважає структурна модель N+Adj (*canary / amber / lemon / wheat / straw / daffodil / jasmine / magnolia / maize / ochre / topaz / sulphur / chrome / primrose-yellow*) та структури N+N+Adj / Adj+N+Adj (*tea rose / eggshell yellow / old gold yellow*). Синій колір у колірних композитах представлений структурними моделями: N+Adj (*steel / cobalt / midnight / sky / peacock / powder / petrol / gentian / Cambridge / Copenhagen / Oxford / Prussian / Nile / Wedgwood blue*); Adj+Adj (*electric / navy / royal blue*); (N+N)+Adj (*duck-egg blue*). Порівняльна структура *as black as coal / jet / ink / pitch / soot / sable / raven* сприяла появі численних колоративних композит із цим кольором, зокрема, *coal / jet / soot / sable / pitch black*, утворених за структурною моделлю N+Adj.

2) (Adj+N)+ed;

Колірні композити з цією структурною моделлю об’єднуються на підставі значення ‘*of having smth*’ та вживаються для опису людини, тварин, птахів, комах та частин їхнього тіла або рослин і перекладаються на рідну мову *-грудий, -крилий, -бровий, -головий, -пелюстковий.* Так, для опису зовнішності чи рис характеру людини вживаються такі колоративні композити *red / yellow / blue / black-blooded / browed / cheeked / eyed / faced / haired / nosed / rimmed*, для опису рослин – *red / yellow / blue / black-leafed / petalled / edged / margined,* для опису тварин – *red / yellow / blue / black-backed / bellied / breasted / capped / chinned / collared / crested / crowned / eared / footed / fronted / jawed / legged / lipped / manteled / necked / nosed / shouldered / spotted / streaked / striped / tagged / tailed / thighed / throated / toothed / whiskered / winged* та ще багато інших. Для опису ластівки вживається багатокомпонентна структура (Adj+conj+Adj) +N+ed+N (*blue-and-white capped / black-and-rufous collared swallow*).

Низка складних прикметників, утворених з однієї ад’єктивної та однієї субстантивної основи за допомогою морфологічного форманта *-ed* може втратити своє первинне значення кольору, а набути ідіоматичного. Так, композита *yellow-bellied* немає нічого спільного із черевцем жовтого кольору, а натомість, означає ‘*бути боягузливим*’. Наведемо ще низку прикладів: *a blue-eyd boy – пестунчик, мазунчик; black-hearted – злий, лихий; black-browed – насуплений, похмурий.*

Похідною моделлю від вищеназваної є (Adj+ish+N)+ed, за допомогою якої утворюються колоративні композити *reddish-winged / striped, yellowish-bellied / breasted, bluish-fronted, blackish-headed*. Вони утворені складанням ад’єктивної основи за допомогою морфологічного форманта *-ish* та субстантивної основи з додаванням форманта *-ed*, при цьому, морфологічний формант *-ish* означає ‘*a moderate degree of quality named*’ та співвідноситься з меншим ступенем інтенсивності кольору. Структурна модель композити Adj+ish+(Adj+N)+ed+N, наприклад, *blackish white-toothed Shrew* на перший погляд здається громіздкою, однак, є зрозумілою із семантичної та структурної точки зору та свідчить про те, що складне слово несе в собі більшу інформативність, ніж просте.

3) Adj+Adj / Adj+ish+Adj;

Чисельними є композити-прикметники, утворені з двох ад’єктивних основ, наприклад:

red-black / brown / gold / green / grey / hot / lavender / orange / purple / yellow; reddish-blue / pink / violet;

yellow-beige / brown / grey / green / olive / orange / white; yellowish-pink;

blue-grey / green / red / violet / white; bluish-black / lilac / purple / violet / white;

black-blue / grey / yellow / white; blackish-blue / brown / grey / red.

У композитах *blackish-blue/ brown/ grey/ red* морфологічний формант *-ish* надає прикметнику значення ‘*в незначній кількості*’, ‘*в неповній мірі*’, тоді як у композитах *black-blue / grey / yellow* інтенсивність кольору передана в повній мірі. Трьохкомпонентні та багатокомпонентні структури, у яких налічується від трьох до

десяти ад'єктивних основ лежать в основі творення акронімів – абревіатур, що містять початкові літери слів, що входять до її складу. Наприклад, *RYB (Red-Yellow-Blue) – кольорова гама у традиційному живописі, RGGB (Red-Green-Green-Blue) – оптоелектроніка, ROYGBIV (Red, Orange, Yellow, Green, Blue, Indigo, Violet) – порядок кольорів веселки, BBROYGBVGW (Black, Brown, Red, Orange, Yellow, Green, Blue, Violet, Grey, White) – послідовність коду електронного резистора.*

4) Adj+conj+Adj;

Дві ад'єктивні основи можуть поєднуватися за допомогою сполучника *and* та об'єднувати кольори, які не залежать одне від одного, і не уточнюють один одного, відповідно, кожен із компонентів містить самостійну прикметникову ознаку. Наприклад: *red and black / blue / green / purple / tan / white / yellow; yellow and black / green; blue and black / gold / grey / green / white / yellow; black and blue / buff / chestnut / cinnamon / gold / grey / red / rufous / tawny / white / yellow.* Як видно із наведених прикладів чорний колір може поєднуватися з великою кількістю інших кольорів, в результаті отримуємо різні відтінки і кольори. У таких структурах часто вживається скорочена форма сполучника *and*, наприклад: *a black n' red book, Black 'N' Blue*.

На думку дослідника Деменчука О.В. колоративні композити зі з'єднувальним елементом (*red and pink, black and green*) не породжують нового кольору, а лише вказують на співвіднесеність з тоновою характеристикою кольору, тоді як колоративні композити без з'єднувального елемента характеризуються злиттям двох компонентів, на основі якого формується уява про новий концепт кольору, для якого характерна концептуальна інтеграція [1, с. 10], наприклад, *blue-black* означає утворення нового кольору шляхом змішання чорного і синього.

Композити '*black-and-blue*', '*in black-and-white*' набули переносного значення '*бути у синцях / побитим', 'у письмовій формі'*.

Три ад'єктивні основи можуть з'єднуватися безсполучниково або за допомогою сполучника (*red-green-brown alliance; red, white and blue paradise),* а їхніми структурними моделями є: Adj+Adj+Adj+N та Adj+Adj+conj+Adj+N.

5) Adj+prep+Adj;

Основи у колоративних композитах можуть поєднуватися за допомогою прийменників, найбільш вживаними з яких є:

a) on; e.g.: gold on red / red on green – symbol of felicity and joy; red on blue – symbol of death and mourning;black-on-black racism – a form of discrimination in which human beings are accorded differing social and treatment based on skin color; blue on blue – firing by one's own side, when it harms one's own personnel;

b) versus; e.g.: Red vs blue (RvB) – a set of related comic science fiction video series. Цей сполучник вживається у значенні '*проти*', '*на противагу*';

c) of, on < from dialectal 'black a vice': black + dialectical 'a' in the meaning 'of', 'on' from French + 'vice' that means 'face' – having a dark complexion, e.g.: black-a-vised зі структурною моделлю Adj+prep+N+ed;

d) from ... to; e.g.: from yellow to orange – a Japanese video game developer;

e) in; Структурною моделлю таких композит є: Adj+prep+N, *e.g.: red in the face – to get embarrassed or angry; blue/black in the face – to be at the point of extreme exasperation; blue on the greens – a heart attack on a golf course.*

6) (Adj+N)+ing;

Незначна кількість колоративних композит означає вид діяльності виконавця дії. До цієї групи належать колоративні композити, що утворені за допомогою морфологічного форманта *–ing* та представлені цією словотвірною моделлю, наприклад: *red-baiting / cooking / carding / dogging / flowering / lining / penciling / staining; yellow-carding; blue-bugging / casting / dating / printing / penciling / skying / screening / snarfing / sniping / spamming / swailing; black-berrying / birding / fishing / legging / listing / mailing / marketeering, etc*. Різновидом вищеназваної моделі слугує модель (Adj+N)+V+ing (*black-hat hacking, blue-sky thinking, etc.).*

7) (Adj+N)+er / (Adj+N)+ship;

Низка колоративних композит тісно пов'язана з діяльністю людини, що знаходить своє вираження у колоративних композитах-іменниках, утворених за допомогою морфологічного форманта *-er*. Ця структурна модель вказує на виконавця дії, наприклад: *black-birder / fisher / mailer / marketer; red-header*, його вміння, майстерність (*black artship)*. Колоративні композити можуть мати такі структури: (Adj+N)+N+er (*black-hat hacker, blue / white-collar worker)* (Adj+Adj)+ed+(N+V+er) (*blue-bearded bee-eater).* Інколи самі колоративні композити слугують основою для творення складнопохідних слів, наприклад: *blue-stocking – blue-stockingism; red tape – red-tapist – red-tapery, etc.*

8) (Adj+N)+N;

Низка колоративних композит, утворених за цієї моделлю мають ідіоматичне значення, наприклад: *red-carpet treatment – to welcome with great hospitality or ceremony; a red-letter day – a memorably important or happy occasion; a red-light district – a neighborhood where prostitution is common; a black-tie event – a gathering with a formal dress code; a yellow-dog contract – an employer-employee contract, no longer legal, by which the employee agrees not to join a union while employed.*

Цікавим є той факт, що колоративні композити здатні переходити із класу однієї частини мови в інші, тому явище конверсії спостерігаємо у таких колоративних композитах: *bright blues and yellows,* '*The Red and the Black', 'Blacks and Whites' carnival'*. Зустрічається явище конверсії і у низці прислів'їв та приказок, як наприклад: *The friendship between blacks and whites. Two blacks / wrongs do not make a white/right.* Заслуговують на увагу колоративні композити, у яких один із компонентів втрачає пряме значення кольору, а набуває переносного: *to blue the family fortunes – to waste money; to blacken smb's chatacter / name – to defame, etc.*

Таким чином, будучи важливим засобом номінації, колоративні композити допомагають створити пейзажні картини, розкрити складні почуття, особливості світобачення, асоціативні зв’язки, тощо. А знання структурних та семантичних особливостей допоможе розкрити глибинні механізми утворення і функціонування у сучасній англійській мові. Аналіз показав, що найчисельнішими є ад’єктивні колоративні композити, утворені за моделями типу (Adj / N+N)+ed. Однак, спостерігається тенденція, що ад’єктивні колоративні композити все частіше заміщаються моделями типу Adj+N та N+Adj без морфологічного форманта *-ed*. Це, насамперед, пояснюється прагненням до економії мовних засобів та мовних зусиль. Зустрічаються колоративні композити, які складаються із двох ад’єктивних основ, одна з них утворена за допомогою морфологічного форманта *-y / -ish / -er / -ing*. Колоративні композити, у яких основи об’єднані з’єднувальним елементом (прийменником або сполучником) є поширеними у сучасній англійській мові.

Подальшого дослідження заслуговують фразові дієслова, складовим компонентом яких є назва кольору та колоративні композити-неологізми сучасної англійської мови.

Література:

1. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект. – автореф. дис. – Київ, 2003. – 20 с.
2. Омельченко Л. Ф. Английская композита: структура и семантика. – дис. … докт. филог. наук. – К., 1989. – 493 с.
3. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
4. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman Publishing House, 2010. – 1950 p.
5. The Concise Oxford Dictionary of Current English. – Oxford University Press. – 2011. – 1728 p.
6. Collins Cobuild Advanced Learner’s English Dictionary. – Collins Publishers. – 2005. – 1867 p.
7. http://www.marriam-webster.com/
8. http://thefreedictionary.com/

УДК 81'373.611:070.41

Козак Т. Б.,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СКОРОЧЕННЯ У СИСТЕМІ СЛОВОТВОРУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено проблему скорочень у системі словотвору німецької мови; охарактеризовано лексичні та графічні скорочені одиниці; здійснено аналіз особливого виду скорочень.
Ключові слова: *скорочення, словотвір, акроніми, апокопи, контамінації.*

В статье исследована проблема сокращений в системе словообразования немецкого языка; охарактеризованы лексические и графические сокращённые единицы; осуществлён анализ особого вида сокращений.
Ключевые слова: *сокращение, словообразование, акронимы, апокопы, контаминации.*

The paper investigates the problem of abbreviations in the system of word formation in German, describes lexical and graphic abbreviations; a special type of cuts were analyzed.
Keywords: *abbreviations, word-formation, acronyms, apocope, contamination.*

Постановка проблеми. Постійна потреба у низці нових найменувань та можливості замінити складне слово чи словосполучення скороченою формою зумовлює звернення до широкопланової характеристики скорочених мовних одиниць.

Скорочення в сучасній германістиці є предметом вивчення словотвору й лексикології, причому в рамках першого напрямку розглядається структурна своєрідність скорочених слів, у рамках другого – їх номінативний та лексичний потенціал, властиві їм парадигматичні відношення, мотиваційний аспект, причини їх виникнення, комунікативна цінність. Скорочення в межах словотвору має важливе значення поряд із іншими його видами – словоскладанням, запозиченням, конверсією і деривацією. Це достатньо продуктивний процес, який сприяє створенню нових слів.

Варто акцентувати увагу на тому, що значна частина скорочень бере активну участь у комунікативному процесі. З їхньою допомогою забезпечується емоційно-оцінна конотація висловлення. Окремі скорочення актуалізуються й набирають соціальної та ідейно-політичної значимості, переходять у розряд стилістично маркованих одиниць, за допомогою яких реалізується прагматичний аспект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема німецьких скорочень, стала предметом активних наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних дослідників. Питання скорочення у межах словотвору висвітлено у працях українських (М. Солтис, М. Яковчук та ін.) та зарубіжних (Д. Алексеев, А. Михель, А. Штайнхауер та ін.) лінгвістів. Різним аспектам скорочень німецької мови присвятили свої праці такі дослідники: С. Бибик, Д. Ганич, М. Дужа-Задорожна, Ж. Ербен, С. Єрмоленко, І. Олійник, П. Поленц, О. Тодор та інші.

Мета дослідження полягає у вивченні проблеми скорочень у системі словотвору німецької мови.

Мета дослідження зумовила постановку таких **завдань**:

1) вивчити та виокремити основні відмінності між лексичними та графічними скороченнями німецької мови;

2) розкрити суть таких німецьких скорочень, як акроніми, апокопи та контамінації;

3) виявити особливі скорочення у межах словотвору німецької мови.

Виклад основного матеріалу **дослідження.** Історичні дослідження довели, що виникнення скорочень сягає сивої давнини і нерозривно пов'язане з утворенням письма, оскільки люди завжди прагнули до економії мовних засобів. Проте бурхливий розвиток абревіації, зокрема у військовій фаховій мові, розпочинається у середині XX ст. після Другої світової війни. Подальше поширення скорочень в термінології інших галузей, таких як природничі науки, міжнародна торгівля та організації, політика, зафіксовано у 60-х рр. XX ст. Це пов'язано з інтенсивним розвитком засобів масової інформації, розширенням інформативного простору й одночасно з тенденцією до стислого мовлення, що особливо відчувається у час глобалізації [2, с. 8].

Скорочення – це такий спосіб словотвору, суть якого полягає у відсіканні частини основи, що або збігається зі словом, або являє собою словосполучення, об'єднане загальним смислом [3, с. 125]

У ході дослідження з'ясовано, що скорочення у німецькій мові поділяються на *лексичні* та *графічні*. Зазначимо, що до лексичних відносять скорочені слова (нім. : abgekürzte Wörter) і акроніми (нім. : Akronyme). Скорочуватися можуть будь-які фрагменти слова незалежно від морфемних границь. Наприклад: *"Foto"* = Fotografie (фотографія), *"Abt."* = Abteilung (відділ, відділення), *"erw."* = erweitert (розповсюджений, поширений), *"Hr."* = Herr (пан), *"geb."* = geboren (1) народився, народилась (тоді-то); уроджена (перед жіночим прізвищем)), *"geh."* = geheim (таємно (гриф на документах)), "Ex." = Exemplar (прим. = примірник) та інше.

Достатньо часто зустрічаються скорочення типу: *"Test."* = Testament (заповіт), *"vorm."* = vormals (колись, раніше), *"zugl."* = zugleich (одночасно), *"geg."* = gegen ((1) проти; 2) за, взамін).

Дослідник М. Яковчук виокремлює початкові та кінцево-початкові скорочення слова. Усікання на зразок *"de"* = Dekade (декада), *"graph"* = Phonograph (фотограф), *"bus"* = Omnibus (автобус) називаються кінцевими; *"Lok"* = Lokomotive (локомотив), *"Auto"* = Automobil (автомобіль), *"Kilo"* = Kilogramm (кг = кілограм) – початковими, а приклади *"frier"* = Gefriergerät (прилад для заморожування) або *"flu"* = Influenza (грип) ілюструють так звані кінцево-початкові скорочення. Значна сторона отриманого в результаті слова залишається незмінною, хоча стилістична приналежність змінюється в бік зниження. У процесі скорочення є можливим вносити у слово певні орфографічні зміни *"die Gewo"* = die Gewerbeordnung (промислове упорядкування, устрій) [5, с. 362]. Зазначимо, що лексичні скорочення присутні як на письмі, так і в усній формі.

© Козак Т. Б., 2013

Графічні скорочення використовуються для позначення мір, одиниць або величин *“kg”* = Kilogramm (кг = кілограм), *“km”* = Kilometer (км = кілометр), *“cm”* = Zentimeter (см = сантиметр), *“Pfd”* = Pfund (фунт). Умовність такого типу скорочень виявляється у цілковитому їх відтворюванні в усному мовленні. До цієї групи можемо віднести широко відомі скорочення: *“d. h.”* – das heisst (тобто), *“z. B.”* – zum Beispiel (наприклад), *“usw.”* – und so weiter (і таке інше), *“a.d.G.”* = aus diesem Grunde (з цієї причини), *“d. i.”* = das ist (тобто, себто, цебто), *“i. D.”* = im Durchschnitt (у середньому), *“u. zw.”* = und zwar (а саме) та інше. До того ж типу скорочень варто віднести й прийняті на письмі позначення деяких грошових одиниць, наприклад: *“ct.”* – Cent (цент), *“Fr.”* – Franken (франк), *“fmk”* – Finnmark (фінська марка) та інше. Зауважимо, що графічні скорочення вживаються лише на письмі, в усному ж мовленні замінюються на повне слово чи словосполучення.

Оскільки скорочення складаються з невеликої кількості літер, то існує ймовірність збігу їх форм у різних галузях науки та техніки, хоча вони мають в таких випадках різні значення. З’ясовано, що у німецький мові є поширеними графічні скорочення-омоніми. Вони позбавлені звукової форми, однак збігаються орфографічно та відрізняться значеннями вихідних форм [7, с. 69-83]. Це повні омографи, але неповні омоніми. Такі графічні скорочення-омоніми поділяються на: літерні, усічення, контракції та комбіновані, наприклад:

“Wb.” = Weiterbildung (підвищення кваліфікації);
“Wb.” = Wasserball (водне поло);
“Gen.-Vers.” = Generalversammlung (загальні збори);
“Gen.-Vers.” = Generalversicherung (головне забезпечення);
“Wh.” = Wiederholung (повторення);
“Wh.” = Wohnhaus (жилий-будинок);
“Hpt.-Ber.” = Hauptbericht (основна доповідь);
“Hpt.-Ber.” = Hauptberuf (основна професія).

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що у терміносистемі німецької економічної та ділової мов досить часто застосовують такі типи абревіатур, як *акроніми*, *апокопи* та *контамінації*. Вважаємо за необхідне більш детально зупинитись на цих типах скорочень.

Акроніми – це скорочення, утворені з початкових літер, що входять до складу багатокомпонентної назви, наприклад: *“GK”* = Gesamte Kosten (загальні витрати), *“DAISY”* – Dynamisches Auskunfts- und Informationssystem (динамічна довідкова та інформаційна система), *“EZL”* = Elektronischer Zahlungsverkehr für Lastschriften (електронна розрахункова система для запису дебету), *“GmbH”* = Gesellschaft mit beschränkter Haftung (ТОВ = товариство з обмеженою відповідальністю), *“GAU”* = gröster anzunehmender Unfall (МПА = максимальна проектна аварія), “*GD”* = Grunddaten (основні дані), *“ABU”* (Allgemeine Bedingungen für Unfallversicherungen) – загальні умови страхування від нещасних випадків, *“GS”* = gesammelte Schriften (збірка творів), *“ABU”* = Allgemeine Bedingungen für Unfallversicherungen (загальні умови страхування від нещасних випадків), *“DFB”* = Deutscher Fussball-Bund (німецька федерація футболу); *“CDU”* = Christlich-Demokratische Union (хрестіянсько-демократичний союз).

Разом з акронімами, достатньо поширеними є ***скорочення-контамінації***, що утворені за допомогою складання двох основ, наприклад: “*Kopla”* = Kostenplanung (планування витрат)*, “BGLer”* = Betriebsgewerkschaftsleiter (керівник профспілкового комітету підприємства), *“Fibu”* = Finanzbuchhaltung (бухгалтерія)*, “Erco”* = Ergebniscontrolling (контролінг результатів), “*KOART”* = Kostenart (вид витрат), *“KOSA”* = Kostenabweichung (відхилення від витрат), *“Wust”* = Warenumsatzsteuer (податок з товарообігу), “*Basis-Koart”* = Basis-Kostenart (базові види витрат), *“ErgMan”* = Ergebnis-Mangement (управління результатами), “Kita” = **Ki**nder**ta**gesstätte (денні ясла для дітей), *ZinsSa”* = Zinssatz (процентна ставка), *“KoBlo”* = Kostenblock (блок витрат), “*ResMen”* = Ressourcenmenge (кількість ресурсів).

Абревіатури-апокопи, виникають унаслідок усічення або опускання частини слова, наприклад: *“verh.”* = verheiratet (одружений), *“WA”* = Wirtschaftsabkommen (економічна угода), *“Log”* = Logistik (логістика), *“Info”* = Information (інформація), *“Ident.”* = Identifikazion (ідентифікація), “*Abw.”* = Abweichung (відхилення), *“Verl.”* = Verlag (вид-во = видавництво), “*durchschn.”* = durchschnittlich (в середньому), *“Preisabw.”* = Preisabweichung (відхилення від ціни), *“Planw.”* = Planwert (планова вартість), “*Planmen.”* = Planmenge (планова кількість), *“Planko”* = Plankosten (планові витрати), *“Wust”* = Warenumsatzsteuer (податок з товарообігу), *“Diff.”* = Differenz (диференціація), *“Inv.”* = Investition (інвестиція), *“Preisabw.”* = Preisabweichung (відхилення від ціни), *“Erg.vorg.”* = Ergebnisvorgabe (нормативний результат), *“Plankap.”* = Plankapazität (планова потужність), *“zuw.”* = zuweilen (іноді, часом, інколи). У цих випадках зберігається перша частина слова, яка несе основне семантичне навантаження.

Вітчизняна дослідниця М. Солтис стверджує, що німецькі науковці П. Ербен [6], П. Поленца [8] відносять до особливого виду скорочень у межах словотвору випадки, на зразок: *Schau* = ***schau****en, Ausdruck* = ***Ausdrück****ung.* Це спосіб утворення нових слів шляхом “скорочення“твірної основи (усічення морфем), таким чином часто утворюються іменники від дієслів та прикметників. Саме при утворенні іменників від прикметників відкидається суфікс і може відбуватись зміна голосної в основі, напр., *Sanftmut* = ***sanftmüt****ig* [4, с. 72].

Висновки. Результати проведеного нами дослідження свідчать, що в умовах сьогодення проблеми скорочення у межах словотвору німецької мови набувають особливої актуальності. Зростаюче значення абревіатур, яке сьогодні фіксується науковцями, можна наочно побачити у наявності великої кількості словників та списків скорочень для різних галузей науки і техніки, однак, незважаючи на досить широкий спектр досліджень скорочених одиниць, залишаються ще до кінця недослідженими багато питань, зокрема щодо визначення словотвірного статусу окремих скорочень, динаміки їх утворення.

Література:

1. Алексеев Д. И. Буквенные аббревиатуры и их классификация / Д. И. Алексеев // Учен. зап. Мелекес. гос. пед. ин-та. – Мелекесс, 1958. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 41-67.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
3. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. // Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К. : Либідь, 2001. – 156 с.
4. Солтис М. Скорочення у межах словотвору німецької мови / Мар'яна Солтис. – Іноземна філологія, 2008. – Вип. 120. – С. 68-73.
5. Яковчук М. В. Лексичні та графічні характеристики німецьких скорочень і їх різновидів у режимі електронного спілкування та в науково-технічній літературі й способи їх перекладу / М. В. Яковчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2009. – С. 361-367.
6. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre / J. Erben. – Berlin. – 2., durchgesehene und vermehrte Aufl, 1983.
7. Michel S. Kurzwortgebrauch. Plädoyer für eine pragmatische Definition und Prototypologie von Kurzwörtern / Sascha Michel // Germanistische Mitteilungen. – 2006. – № 64. – S. 69-83.
8. Polenz P. Wortbildung. / P. Polenz // In: LGL 2. Aufl. – Tübingen, 1980. – S. 169-180.
9. Steinhauer A. Sprachökonomie durch Kurzwörter. Bildung und Verwendung in der Fachkommunikation / Anja Steinhauer. – Narr : Tübingen, 2000. – 371 c.

УДК 811. 111’42

Козлова В. В.,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РАЦІОНАЛЬНО-ІНФОРМАТИВНОГО ВПЛИВУ В ДОМІНАНТНОМУ ПАРЕНТАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена специфіці раціонально-інформативного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування в парентальному дискурсі. Визначено стратегію й тактики реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу та проаналізовано їхні вербальні репрезентації в домінантному парентальному дискурсі.

Ключові слова: *раціонально-інформативний мовленнєвий вплив, домінування, парентальний дискурс, стратегія, тактики.*

Статья посвящена исследованию специфики рационально-информативного речевого воздействия в ситуациях доминантного общения в парентальном дискурсе. Выявлены стратегия и тактики реализации рационально-информативного воспитательного речевого воздействия, а также проанализированы их вербальные репрезентации в доминантном парентальном дискурсе.

Ключевые слова: *рационально-информативное речевое воздействие, доминантный, парентальный дискурс, стратегия, тактики.*

The paper focuses on the specific realization of the informative speech impact in situations of domination in the parental discourse. Strategy and tactics of the informative educational speech impact and properties of their verbal actualization in the dominant parental discourse are revealed analyzed.

Key words: *informative speech impact, domination, parental discourse, strategy, tactics.*

Пріоритетним для сучасної антропоцентрично та функціонально спрямованої лінгвістики є вивчення мови як засобу впливу у процесі комунікативної діяльності в ситуаціях соціально значущого спілкування. Мовознавчі студії, зосереджуючи увагу на аналізі механізмів регулювання поведінки людини за допомогою мовлення, вивчають засоби та процедури мовленнєвого впливу (Л.А. Кисельова [2], С.І. Криворучко [5], П.Б. Паршин [6], К.Ф. Сєдов [7], Й.А. Стернін [8], Є.Ф. Тарасов [9], Л.Л Федорова [11], D. Bolinger [12], J. Fahnestock [13]). Мовленнєвий вплив у широкому розумінні – вплив на індивідуальну та/чи колективну свідомість і поведінку, що здійснюється за рахунок мовленнєвих засобів, інакше кажучи – за рахунок повідомлень звичайною мовою [6]. Новітній ракурс осмислення мовних явищ детермінує актуальність вивчення специфіки мовленнєвого впливу в різних типах дискурсу, зокрема дослідження особливостей мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі. Парентальний дискурс розглядаємо як особистісно орієнтовану комунікативну взаємодію батьків та дітей, що відбувається в сімейно-побутовій сфері спілкування, де метою батьків є виховання та соціалізація дитини, підготовка її до виконання певних соціальних ролей, а також передання знань, розвиток здібностей, сприяння набуттю вмінь та навичок соціального життя.

У реаліях парентального дискурсу мовленнєвий вплив набуває ознак виховного мовленнєвого впливу, забезпечуючи реалізацію провідної функції сім’ї – виховання дітей. Виховний мовленнєвий вплив – це цілеспрямовані комунікативні дії адресанта, що здійснюються з метою досягнення позитивних змін в особистості адресата. Раціонально-інформативний виховний мовленнєвий вплив розглядаємо як мовленнєві дії адресанта, спрямовані на когнітивну сферу – сферу пізнання – адресата з метою поповнення або смислової корекції його системи знань. Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі структурно-семантичних і прагматичних особливостей реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування в парентальному дискурсі. Об’єктом дослідження є мовленнєві засоби реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в домінантних комунікативних ситуаціях у парентальному дискурсі. Предметом дослідження є структурно-семантичні та прагматичні особливості мовленнєвих реалізацій раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування в парентальному дискурсі. Матеріалом дослідження слугували фрагменти парентального дискурсу з англомовних художніх творів британських та американських авторів XX-XI сторіччя.

Комунікативне домінування визначається як здатність комунікативного лідера контролювати мовленнєву та немовленнєву поведінку партнера у комунікації в процесі інтеракції [3, с. 74]. Домінування передбачає демонстрацію ініціативи, впевненості та наполегливості. Основою намірів домінантної дискурсивної особистості стає бажання впливати на співрозмовника, переконати його в своїй правоті [7, с. 87]. Домінуючий партнер – це той, хто здатен змінити тему та відслідковувати черговість ролей. Він контролює, хто говорить, скільки і про що [1, с. 207]. Комунікативна мета домінуючого адресанта асимілює комунікативну мету адресата та повністю поглинає її [4]. Спілкування в ситуації домінування в парентальному дискурсі передбачає комунікативну домінацію батьків за рахунок акцентування власної статусної переваги. Домінантність батьків базується на особистісно-індивідуальних та статусно-рольових перевагах, які зумовлюють асиметричність міжособистісних стосунків, передбачаючи реалізацію батьківського права на регламентацію, контроль та безумовне нав’язування свого особистісного волевиявлення. Раціонально-інформативний виховний мовленнєвий вплив у домінантних ситуаціях спілкування передбачає нав’язування суб’єктивного світосприйняття з акцентуванням особистісного досвіду батьків.

Комунікація має стратегічний характер оскільки, “стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли цілеустановкою є досягнення певних довготривалих результатів. У широкому розумінні мовленнєва стратегія охоплює планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від

© Козлова В. В., 2013

певних умов спілкування і особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Мовленнєва стратегія є комплексом мовленнєвих дій, що спрямовані на досягнення комунікативної цілі" [1, с. 54].

У результаті дослідження й аналізу фактологічного матеріалу було виявлено, що в ситуаціях домінування реалізація раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу забезпечується стратегією інформування, що представлена тактиками опікунського втручання, нав'язування життєвих перспектив, інформування-роз'яснення. Основними структурно-семантичними типами висловлень є стверджувальні та заперечні конструкції, серед яких виділяємо: а) конструкції егоцентрованого характеру: *I want, I don't want; I don't think you should;* б) конструкції узагальнюючого характеру: *Men and women can't be friends; Universities like joiner-inners;* в) конструкції кваліфікативного характеру: *You're too young, naive; you never know; It's good.*

В умовах реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу мовець акцентує свою домінантну комунікативну позицію за рахунок підвищеної адресантності повідомлень. Вербалізація адресантності забезпечується особовими та присвійними займенниками *I, my, mine* у складі егоцентрованих висловлень. Домінантність адресанта передбачає його прагнення до позитивної самопрезентації та негативної презентації опонента [10]. За таких умов суб'єкт впливу враховує віковий фактор і залучає номінації вікових параметрів адресата як аргумент на користь своєї позиції. При реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу мовець занижує статус адресата, вживаючи якісні прикметники в сполученні з інтенсифікаторами *too young, naive*, що забезпечують його кваліфікативну характеристику. Вікові вербалізації забезпечуються сполученням прикметників та іменника вікової семантики *age* з лексичними операторами, що створюють ефект мінімізації *You're not big enough, you're under age*. Прагматичний рівень висловлень реалізації тактик раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в домінантних ситуаціях спілкування представлений констативами.

Тактика опікунського втручання передбачає розпитування з метою формування інформаційної бази адресанта та нав'язливе прогнозування наслідків комунікативної поведінки адресата. Намагаючись залишатися обізнаним і зберігати контроль, мовець ініціює розпитування стосовно обставин особистого життя співрозмовника за допомогою питальних структур. Для з'ясування обставин конкретної події залучається спеціальні питальні речення та еліптичні питання. У подальшому з метою отримання підтвердження або заперечення певних фактів чи припущень вживаються загальні питальні речення:

(1) "Where have you been?" his mother asked in stern tones when he got in. She had been waiting up for him in the kitchen. "Studying with some friends," he answered, looking nervous.

"What friends?" She knew almost all of them, particularly now that she was teaching at the high school. "Who? I want to know their names" (D. Steel: The Gift, P. 190).

На основі аналізу отриманої інформації адресант маніфестує суб'єктивне прогнозування результату поведінкових тенденцій адресата. Засобами вербалізації виступають умовні речення, модальні дієслова значення "можливість" та "вимушеність". Залучаючи лексико-граматичні одиниці заперечення в сполученні з засобами категорії модальності *I don't think you should; you never know what could happen*, суб'єкт впливу акцентує увагу на неспроможності адресата діяти адекватно, тим самим "легалізує" своє право на втручання. З метою обгрунтування своєї позиції адресант вдається до умовної каузації *if he's inviting you…, he has something…, whether you recognize it or not*. За допомогою стверджувальних конструкцій узагальнюючого характеру відбувається презентація стереотипу відносин між чоловіком та жінкою, що зумовлено комунікативною інтенцією мовця вплинути на формування індивідуальної картини світу об'єкта впливу:

(*2) "Still ... I don't think you should." She watched Tana's eyes, as the pretty blonde's face began to tense. "He's my friend, Mom."*

"He's still a young man, and you never know what could happen in a situation like that." "Yes, I do. I know who I can trust."

"You're too young to be able to judge things like that. Tan." "NO, I'm not." Tan's face was like a rock. "Harry and I are just friends." "You're being naive. There's no such thing between boys and girls, Tan. Men and women can't be friends" Tana's eyes opened wide. She couldn't believe her mother was saying those words. "How can you say a thing like that, Mom?" "Because it's true. And if he's inviting you to his hotel, he has something else in mind, whether you recognize it or not. Maybe he's just biding his time." And then, she smiled. "Do you think he could be serious about you, Tan?" (D. Steel: Full Circle, P.149).

Раціонально-інформативний виховний мовленнєвий вплив реалізується також тактикою нав'язування життєвих перспектив. Відбувається презентація бачення майбутнього об'єкта впливу з врахуванням практичного досвіду суб'єкта впливу. Мовець будує раціональну аргументацію на основі своїх ціннісних орієнтацій та власного досвіду. Низка стверджувальних висловлень, комунікативний фокус яких сконцентровано на дієсловах, презентує уявлення мовця про перспективи адресата. Лексичні засоби категорії оцінки – прикметники та іменники позитивної семантики *a good career, good prospects*, *security*, що маркують високу якість життя – репрезентують ціннісні пріоритети мовця, які він намагається нав'язати співрозмовнику. Вербалізація аргументів забезпечується конструкціями узагальнюючого характеру. Лінгвальними засобами реалізації даної тактики є засоби волюнтативної модальності *I want*, порівняльні речення та фразеологічні вирази:

(3) "What do you need to know about your future?" Mum asks, smiling from Mitzi to me. Then she says, "As far as I can see, it's already mapped out. You study hard, take your GCE's, go on to college, then decide on a good career for yourself, one with good prospects, security. I don't want a daughter of mine feeling she has to step into my shoes as I did with my mother."

"But I thought you liked it here?" I say, confused.

“I didn’t say I didn’t,” Mum replies. “I just said I want you to have a choice in life, Candy. I’ll not have you making the same mistakes as I did. Whatever happens in the future, I want you to have both feet on the ground” (A. Eires, P. 52).

Однією з умов забезпеченого майбутнього є якісна освіта. Саме тому батьки вважають за потрібне акцентувати увагу дітей на освітніх пріоритетах через демонстрацію суб’єктивного розуміння “правильної лінії поведінки” в межах тактики інформування-роз’яснення. Засобами реалізації даної тактики стають модальність необхідності *need* та модальність вимушеності *have to*, об’єднані імперативною спрямованістю у межах комунікативного контексту. Граматичне заперечення представлено заперечною часткою *not*, що у сполученні з модальністю необхідності підсилює категоричність висловлення. Для забезпечення переконливості при оформленні аргументів обираються нескладні синтаксичні форми, прості речення з набором другорядних членів. Подана інформація дублюється, корпус мовних знаків при цьому обмежений:

(4) JENNY: I’ve got an English essay to do by tomorrow morning.

JACK: I don’t want to hear anything through the ceiling this afternoon, apart from the sound of sweat dripping onto textbooks.

JENNY: Cello?

JACK: No cello.

JENNY: I thought we agreed that cello was my interest or hobby?

JACK: It’s already your interest or hobby. When they ask you “What’s your interest or hobby?” at your Oxford interview, you can say, “Cello”. That wouldn’t be a lie.

You don’t need to practise a hobby. A hobby is a hobby.

JENNY: Or interest.

JACK: (ignoring her) You don’t need to be good at it. You just have to be interested in it.

JENNY: Can I stop going to the youth orchestra, then?

JACK: No. The orchestra shows you’re a joiner-inner. Universities like joiner-inners (Script – Education, P. 67).

У процесі реалізації зазначених тактик з метою обґрунтування своїх поглядів та міркувань батьки звертаються також до прописних істин, що уособлюють мудрість поколінь, віддзеркалюючи суспільне ідеалістичне уявлення про добро та зло, честь та безчестя. Прописні істини актуалізуються у формі прислів’їв та приказок:

(5) “Nothing’s ever too late while you’re alive” (B. Plain, P. 136).

(6) Her mother shrugged. “No point in that. What can’t be cured must be endured. Did you ever hear that one?” (C. Kelly: Someone Like You, P. 334).

(7) “Life is always easier in retrospect,” Claire said

(C. Kelly, P. 440).

Компонентами зазначених приказок можуть бути фразеологізми:

(8) “Every lie you tell chips away at you” (A. Lamott, P. 281).

Також один з батьків цитує висловлення іншого, застосовуючи його як аргумент для підтвердження своїх слів:

(9) “Your accent, your clothes and your hands show that you labour for a living. But it’s no disgrace to have calluses on your hands. As Daddy says, when a man’s hands are callused you know he’s honest” (C. McCullough, P. 27).

Таким чином, реалізація раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування забезпечується стратегією інформування, що представлена тактиками опікунського втручання, нав’язування життєвих перспектив та інформування-роз’яснення. Основними структурно-семантичними типами висловлень при здійсненні зазначених тактик є стверджувальні та заперечні конструкції егоцентрованого, узагальнюючого та кваліфікативного характеру. Відкрите домінування маніфестується за допомогою висловлень егоцентрованого характеру. Основними функціонально-семантичними категоріями реалізації зазначених тактик є категорія негативності, категорія оцінки та категорія модальності. Категорія модальності представлена волюнтативною модальністю, модальністю обов’язковості, модальністю необхідності та можливості. Категорія оцінки репрезентована засобами експліцитної оцінної семантики, що забезпечують наочність та однозначність тлумачення повідомлення мовця. Категорія негативності представлена граматичним запереченням. Аргументативний фокус висловлень сконцентровано на структурах узагальнюючого характеру. Для забезпечення доказовості своєї позиції адресант вживає прислів’я та приказки, що уособлюють досвід поколінь, та використовує наведення прикладів.

Перспективу подальших досліджень становить аналіз мовних і мовленнєвих засобів, що оптимізують вплив з метою встановлення їхнього зв’язку з ефективністю виховного мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі.

Література:

1. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : ЛомКнига, 2008. – 288 с.

2. Киселёва Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Люция Акимовна Киселева. – Л. : ЛГУ,1978. – 158 с.

3. Коваленко А. И. Вербальные и невербальные средства реализации статусно обусловленных отношений коммуникативного доминирования / А. И. Коваленко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 74-77.

4. Копылова Н. В. Стратегия власти и подчинения в английском разговорном дискурсе : дис. … кандидата филол. наук : 10.02.04 / Наталья Владимировна Копылова. – Иркутск, 2008. – 203 с.

5. Криворучко С. И. Речевое воздействие как объект лингвистических исследований / С. И. Криворучко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 131-137.
6. Паршин П. Б. Речевое воздействие : основные формы и разновидности / П. Б. Паршин // Рекламный текст : Семиотика и лингвистика. – М., 2000. – С. 55-75.
7. Седов К. Ф. Дискурс и личность : эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
8. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.
9. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие: методология и теория / Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия ; [под. ред. Р. Г. Котова]. – М. : Наука, 1990. – С. 5-18.
10. Ущина В. А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англомовному політичному дискурсі : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.04 / Ущина Валентина Антонівна. – К., 2003. – 210 с.
11. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопр. языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46-50.
12. Bolinger D. Language: The Loaded Weapon / D. Bolinger. – L.; N.Y. : Longman, 1980. – 214 p.
13. Fahnestock J. Rhetorical Style:The Uses of Language in Persuasion / Jeanne Fahnestock . – Oxford University Press, 2011. – 449 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. An Education Screenplay by Nick Hornby. – http ://www.imsdb.com/scripts/An-Education.html. – 122 p.
2. Eires A. Star Dreamer /A. Eires. – A Pan Original, 1983. – 139 p.
3. Kelly C. Best of Friends / C. Kelly. – Harper Collins Publishers, 2004. – 615 p.
4. Lamott A. Crooked Little Heart / A. Lamott. – Anchor Books Doubleday : New-York, 1998 – 327 p.
5. McCullough C. The Thorn Birds / C. McCullough. – Futura Publication limited, 1979. – 591 p.
6. Plain B. Homecoming / B. Plain. – Hodder & Stoughton Ltd., 1998. – 212 p.
7. Steel D. Full Circle / D. Steel. – A Dell Book : New-York, 1989. – 447 p.
8. Steel D. The Gift / D. Steel – Corgi Books, 1995. – 319 p.

УДК 811.11

Козуб Л. С.,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

МАНІПУЛЯТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ РЕКЛАМИ

Стаття присвячена дослідженню маніпулятивного потенціалу сучасних англійських і німецьких рекламних текстів шляхом аналізу маніпулятивних властивостей їх структурних компонентів.
Ключові слова: *реклама, маніпулятивний потенціал, вербальні засоби, адресат, рекламний дискурс.*

Статья посвящена исследованию манипулятивного потенциала современных английских и немецких рекламных текстов путем анализа манипулятивных свойств их структурных компонентов.
Ключевые слова: *реклама, манипулятивный потенциал, вербальные средства, адресат, рекламный дискурс.*

The article deals with the study of manipulative potential of modern English and German advertisements by analyzing the manipulative peculiarities of their structural components.
Key words: *advertisement, manipulative potential, verbal means, addressee, advertising discourse.*

Сучасна людина живе в інформаційному просторі, який до певної міри контрольований мас-медіа й формує соціокультурну реальність. При цьому притаманний сьогоденню стрімкий розвиток засобів масової інформації та їх вплив на діяльність людини зумовлюють актуальність досліджень рекламних текстів. Розглядаючи рекламу як один із видів комунікації, науковці наголошують на тому, що вона є невід’ємною частиною людської діяльності – соціальної, політичної, економічної, наукової, культурної тощо. Усі рекламні тексти об’єднані єдиною стратегією, що передбачає здійснення впливу на реципієнта рекламного повідомлення. Відтак, постає необхідність у вивченні маніпулятивного потенціалу сучасних рекламних текстів та їх вплив на споживача.

Метою дослідження є виявлення маніпулятивного потенціалу сучасних англійських і німецьких рекламних текстів шляхом аналізу маніпулятивних властивостей їх структурних компонентів.

Дослідження зазначених особливостей здійснювалось на прикладі друкованих рекламних текстів британського журналу The Week та німецького журналу Der Spiegel.

Численні лінгвістичні дослідження рекламних текстів (К. Л. Бове, У. Ф. Аренс [1]; І. А. Гольман, Н. С. Добробабенко [2]; Є. Песоцький [4], Ф. Г. Панкратов, Ю. К. Баженов, Т. М. Серьогіна [3], У. Уеллс, Дж. Бернет, С. Мориарті [5] тощо) дозволяють стверджувати, що маніпулятивні можливості рекламного дискурсу закладені саме в мові, у використанні мовних особливостей з метою прихованого впливу на адресата. Вербальні засоби, які викликають емоційні реакції реципієнта і відповідні, необхідні адресанту, дії, перетворюються на маніпулятивні компоненти реклами і реалізують маніпулятивні можливості рекламного дискурсу. До зазначених компонентів належать оцінна лексика (оцінні прикметники, іменники, дієслова, прислівники), структурні елементи реклами (слоган, заголовок, кода, ехо-фраза), стилістичні засоби (метафора, епітет, риторичні запитання, рима тощо), а також ґендерна лексика.

Важливими засобами впливу й маніпулювання свідомістю реципієнта рекламного тексту (РТ) є його структурні частини: слоган, заголовок, кода, ехо-фраза. Рекламний слоган завжди звертається до почуттів та інтуїції реципієнта і є емотивним висловлюванням. Він виражає основну ідею РТ кількома словами, що полегшує декодування закладеної в ньому інформації й сприяє її швидкому запам’ятовуванню. Лаконічність рекламного слогана, тобто максимальна економія мовних засобів, у яких втілена вся інформація РТ, його відносна автономність, апеляція до емоцій та почуттів адресата обумовлюють його маніпулятивний вплив у рекламі. Найголовнішою характеристикою слогана (яка не властива жодному з інших структурних компонентів РТ, за винятком назви торгової марки) є те, що він відображає сутність, філософію фірми, її корпоративну політику в різних сферах: *SEIKO. DEDICATED TO PERFECTION.*; *HISCOX. AS GOOD AS OUR WORD.*; *FIAT. COMMERCIAL VEHICLES BUILT ON YEARS OF EXPERIENCE.*; *Continental Airlines. Work Hard. Fly Right.*; *Nichts ist unmöglich. Toyota.*; *LEXWARE. Alles In Ordnung.*; *ROBINSON. Zeit für Gefühle.*; *Audi. Vorsprung durch Technik.*; *Opel. Wir leben Autos*.

Аналізуючи вербальні засоби маніпуляції в РТ, слід звернути увагу на заголовок рекламного повідомлення як на один із найважливіших його елементів. Він відображає суть РТ і є одним із основних засобів привертання уваги. Саме заголовок мають помітити ті читачі, які є найбільш ймовірними покупцями рекламованого товару, послуги, ідеї. Як показує аналіз мовного матеріалу, однією з характерних рис заголовку РТ є згадування у ньому предмету реклами. Якщо предмет реклами зазначається у заголовку, то він уважається предметно зв’язаним. Головною метою таких заголовків є інформування адресата про предмет реклами – рекламований товар чи послугу, наприклад: *Breitling has built the chronograph par excellence.*; *THE NEW RENAULT MEGANE.*; *THERE’S MORE TO LIFE THAN A VOLVO.*; *KÜCHEN FÜR PERSÖNLICHKEITEN.*; *Trollinger. Daheim in Württemberg.*; *Trikots für Deutschland*.

У багатьох випадках автори таких рекламних заголовків не лише називають предмет реклами, а й дають експліцитно позитивну оцінку конкретному товару чи послузі, підкреслюючи популярність, ефективність, зовнішню привабливість рекламованого товару. Найчастіше для цього використовують оцінну одиницю мови – прикметник: *A NEW EXCLUSIVE TRAVEL SERVICE FOR READERS OF THE WEEK. ITS FULL OF GOOD*

© Козуб Л. С., 2013

IDEAS.; *OUR INCOME FUND is fitter and leaner than most*.; *The new Superb Estate. Bigger. Better. Happier*.; *Einfach genial. Der neue Toyota Yaris Life*.; *Gebrauchte aus den besten Händen. Die Jahreswagen von Volkswagen*.

Якщо у заголовку предмет реклами експліцитно не представлений, то він уважається предметно незв'язаним. Такі заголовки не містять інформації про рекламований товар і стають зрозумілими тільки за допомогою ілюстрації, на якій зображені рекламований товар, його упаковка, товарний знак тощо, або ж після прочитання основного тексту реклами. Вони сприяють формуванню у реципієнта РТ інтересу до рекламованого предмету: *Cheese is for mice*.; *CAPITAL APPRECIATION …* ; *Waiting for a rainy day shouldn't take this long, should it?*; *Hoch hinaus*.; *Treten Sie ein und kommen Sie Ihren Wünschen ein Stück näher*.; *Im Wasser löst sich Stress jetzt in Luft auf*.; *Die Kunst, Funktion in Faszination zu verwandeln*.

Досить часто заголовки РТ, не називаючи предмет реклами, дають йому позитивну оцінку. Мета таких заголовків спонукати адресата ознайомитись з основним текстом реклами, щоб дізнатись більше про рекламований товар чи послугу: *SINGULARLY SMOOTH*.; *Pure performance. Absolute precision.*; *POWERFUL ATTRACTION*.; *The Perfect Christmas Gift*.; *Eine Top-Prämie für Ihre Empfehlung!*; *Der perfekte Ort für vier Menschen und eine kultivierte Unterhaltung*.

Проведений аналіз вербальних засобів маніпуляції у РТ свідчить про те, що у рекламних заголовках реалізуються різноманітні комунікативні стратегії з метою привертання уваги до товару чи послуги. Однією із стратегій, які часто використовуються в РТ є заголовок-запитання. У більшості аналізованих РТ ця стратегія реалізується за наступним принципом: у заголовку ставиться запитання, відповідь на яке читач може знайти, прочитавши основний текст реклами. Функцією таких заголовків є формування зацікавлення реципієнта рекламованим товаром: *Isn't it time you had an MOT?*; *WOULD YOU BUY AN UMBRELLA, IF IT DIDN'T KEEP YOU DRY?*; *Was bedeutet eigentlich Verantwortung?; Erkennt man gute Unternehmen erst in schlechten Zeiten?*; *Was nun, liebe Eltern?*

У досліджуваних РТ відповідь на запитання в заголовку часто міститься у самому заголовку. Відтак, не має необхідності читати основний текст рекламного повідомлення. Така стратегія позитивно впливає на сприйняття реципієнтом реклами, оскільки більшість людей зазвичай не мають бажання читати основний текст реклами і самостійно шукати відповідь на поставлене у заголовку запитання: *WHY CO-AXIAL? YOU'LL HAVE ALL THE TIME TO FIND OUT*.; *Want premium performance? The Studio XPS is made for you*.; *NO TIME FOR DOWNTIME? For greater reliability and performance, Vostro laptops*.; *Können Sie 100 SPIEGEL-Hefte in einer Hand halten? Jetzt schon*!; *Fabriken. Ausschließlich mit erneuerbaren Energien betrieben. Ein ferner Traum? Für uns der nächste Schritt*.

Досить часто автори РТ використовують в заголовках техніку різноманітних свідчень, що надає оцінці рекламованого товару відтінку достовірності і важливості. Метою використання таких заголовків є формування довіри адресата до інформації викладеної у рекламному повідомленні: *"IT'S ALL ABOUT KNOWING HOW TO TALK TO PEOPLE" Alice Wong, Flight Purser*.; *"Alle Betriebszahlen tagesfrisch auf einen Blick. Lexware hat mich überzeugt – typisch Marktführer!"*.

Аналізуючи маніпулятивні властивості структурних елементів реклами, слід звернути увагу на морфологічні особливості рекламних заголовків. Читабельність і динамічність тексту зазвичай залежить від кількості вжитих у ньому дієслів. У переважній більшості аналізованих РТ в заголовку використовується одне або два дієслова залежно від синтаксичного типу речення, тобто чи воно є простим, чи складним. Використання дієслівної лексики надає заголовку більшої експресії, сили до спонукання: ***Experience*** *the new luxury*.; *When you finally* ***get*** *a moment to relax,* ***make*** *the most of it*.; ***Analyse. Decide. Trade***.; *Mehr* ***sehen***. *Mehr* ***erleben***.; *SIE* ***WOLLEN*** *IHN* ***BESITZEN***. *ER* ***WIRD*** *SIE* ***BESITZEN***.; *Nur eine starke Bank* ***kann*** *ein guter Partner* ***sein***.

Аналізуючи заголовки РТ, слід зауважити, що в них часто використовуються прикметники у вищому і найвищому ступенях порівняння. Метою такого вживання прикметників у заголовках є вказівка на те, що рекламований предмет є кращим порівняно із подібними товарами чи послугами інших виробників: *The* ***whiter*** *than white swan*.; *The sign of a* ***better*** *pub*.; *Winter warmth with timber windows of the* ***finest*** *quality*.; *The best things in life. Free*.; *Leisten Sie sich das* ***Beste*** *Digitalfernseher von TechniSat!*; *Das* ***erfolgreichste*** *Business-Automobil der Welt … .*

Для того, щоб сприяти формуванню довіри до рекламного тексту, творці реклами використовують у заголовках особові займенники: *One Credit Suisse helping* ***you*** *find success*.; *The Studio XPS is made for* ***you***.; TOGETHER **WE** FLY HIGHER.; ***Wir*** *haben etwas gegen Zukunftssorgen: Gute Beratung*.; *Treten* ***Sie*** *ein und lernen* ***Sie*** *Deutschlands beste Fondsgesellschaft kennen*.

Досліджуючи засоби маніпуляції в РТ, слід звернути увагу на такі його структурні компоненти як кода та ехо-фразу, які є заключною частиною рекламного повідомлення. Необхідно зазначити, що в аналізованих РТ простежуються три способи закінчення рекламного повідомлення. Першим з них є використання лише назви торгової марки: *Louis Vuitton*, *Boeing*, *BAILLIE GIFFORD*, *Condor*, *Mercedes-Benz*, *Volkswagen*. Другим способом закінчення РТ є використання назви торгової марки і слогану фірми: *Exon Mobil. Taking on the world's toughest energy challenges*.; *Feel the difference. Ford*.; *Nichts ist unmöglich. Toyota*.; *LEXWARE. Alles In Ordnung*.; *OPEL. Wir leben Autos*.; *Listerine. Wirkt so stark wie es schmeckt*.

Проте найчастіше рекламне повідомлення закінчуються кодою або ехо-фразою, через які автор РТ висловлює рекомендацію, пораду, побажання, дає вказівку, інструкцію або влучною фразою підсумовує головну ідею реклами. Маніпулятивна функція цих структурних компонентів зводиться до того, що вони наштовхують покупця на думку про необхідність здійснити покупку чи скористатися запропонованою послугою, тобто задають алгоритм дій адресата: *Experience the new BlackBerry Bold 9700*.; *Sign up on simplydhl.com/uk and start*

simplifying your imports today.; *Jetzt informieren und Installateur finden!*; *Fliegen mit Iberia – so einfach, wie man es sich nur wünschen kann.*

Таким чином, проаналізовані вербальні засоби є прагматично зумовленими і мають високий маніпулятивний потенціал. Разом з іншими лексичними і стилістичними засобами, яким притаманна оцінна семантика, вони привертають увагу адресата, створюють позитивні яскраві образи, стимулюють його емоційно-асоціативні реакції і наштовхують на думку про необхідність здійснити покупку або скористатися послугою. Завдяки цьому відбувається прихований вплив на свідомість адресата та спонукання його до виконання потрібної рекламодавцю дії.

Отримані результати можуть бути ефективно використані під час подальшого поглибленого вивчення маніпулятивного потенціалу, національно-культурної специфіки та типологічних особливостей рекламних текстів.

Література:

1. Бове К. Л. Современная реклама / К. Л. Бове, У. Ф. Аренс. – Тольятти : Довгань, 1995. – 704 с.

2. Гольман И. А. Практика рекламы / И. А. Гольман, Н. С. Добробабенко. – Новосибирск : СП “Интербук”, 1991. – 142 с.

3. Панкратов Ф. Г. Рекламная деятельность / Ф. Г. Панкратов, Ю. К. Баженов, Т. М. Серёгина, В. Г. Шахурин. – М. : Маркетинг, 2001. – 364 с.

4. Песоцкий Е. Современная реклама. Теория и практика / Е. Песоцкий. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 320 с.

5. Уэллс У. Реклама: теория и практика / У. Уэллс, Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб : Питер, 1999. – 736 с.

УДК 81'25

Конкульовський В. В.,
ХДУ, м. Херсон

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ У КОМЕДІЙНИХ КІНОТЕКСТАХ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти особливостей функціонування символіки у комедійних кінотекстах, висвітлено специфічні проблеми, які виникають при відтворенні символічного значення у кінотекстах цього жанру, описано низку дискусійних питань, що потребують подальшого вивчення та детального опрацювання.

Ключові слова: *символіка, кіноперекладознавство, кінотекст, кінокомедія, контекст.*

В статье проанализированы теоретические аспекты особенностей функционирования символики в комедийных кинотекстах, освещены специфические проблемы, возникающие при воспроизведении символического значения в кинотекстах этого жанра, описано ряд дискуссионных вопросов, которые нуждаются в дальнейшем изучении.

Ключевые слова: *символіка, кинопереводоведение, кинотекст, кинокомедия, контекст.*

The article focuses on a brief overview of the theoretic aspects of symbolism in comedy movies. It highlights specific problems concerning rendering symbolic meaning in film texts and also a series of controversial aspects requiring further detailed elaboration.

Key words: *symbolism, film translation, movie script, comedy movie, context.*

Символіка – древня мова, яка розвивалась століттями, через та разом з обрядами та міфами, ставши основою національного менталітету, культурних цінностей, традицій, звідси зрозумілий і постійний, бурхливий інтерес до вивчення особливостей функціонування символіки фахівців з літературознавства, історії, етнографії і звичайно ж лінгвістики, адже за допомогою символів передається не лише ядерний і периферійний компоненти значення будь-якого тексту, авторський задум, але насамперед культурна домінанта того чи іншого народу [2].

У центрі пріоритетних лінгвістичних досліджень перекладознавства залишаються важливі проблеми, пов'язані з обґрунтуванням термінологічного визначення символіки релевантного теорії і практиці перекладу, окресленням парадигми перекладознавчих труднощів адекватного відтворення у текстах символічного значення тощо. Такі науковці, як М.О. Новикова, І.Н. Шама, В.В. Демецька та О.Г. Хан ґрунтовно вивчали особливості функціонування символіки в художньому тексті, проте у сучасному вітчизняному перекладознавстві відсутні аналогічні фундаментальні теоретично-практичні розвідки у сфері саме кіноперекладу, що і зумовлює актуальність досліджуваної у статті проблематики.

Метою статті є вивчення особливостей функціонування та відтворення символіки у комедійних кінотекстах, що дозволить встановити межі допустимих змін обов'язкового та факультативного характеру при перекладі.

Основні завдання дослідження можна сформулювати у такий спосіб: 1) з'ясувати важливість ідентифікації, відтворення та нівелювання символіки кінотексту перекладачем; 2) охарактеризувати наслідки ігнорування перекладачем символічного значення у кінотексті; 3) дослідити магістральне значення символічного контексту для жанру кінокомедії; 4) обґрунтувати, яку саме символіку можна вважати релевантною текстам комедійних піджанрів.

Релевантними цілям нашого дослідження вбачаються запропоновані М.О. Новиковою та І.Н. Шамою критерії виокремлення і доперекладознавчого/ перекладознавчого аналізу символа в художньому тексті [2], які характеризуються чіткою структурованістю, логічне підґрунтя яких вповні відповідає магістральним питанням та завданням лінгвістичної складової теорії та практики перекладу. Завдяки розробленим критеріям ми можемо проаналізувати правильність відтворення перекладачем символіки при роботі з кінотекстом, а також прослідити логіку перекладача при виборі перекладацьких тактик, обраних для адекватного відтворення ключових, сюжетоформувальних комунікативно-мовленнєвих актів кінотексту.

У сучасній науковій літературі існує багато визначень символу, проте найбільш релевантною проблематиці теорії та практики перекладу вважається дефініція, запропонована С.С. Аверинцевим, за якою символ розглядається як "образ, взятий в аспекті своєї знаковості і знак, наділений усією органічною та невичерпною багатозначністю образа" [1]. У роботі з кінотекстом ключовим залишається правильна інтерпретація перекладачем символіки, адже він повинен намагатися передати сутність символічного значення магістральних мовленнєвих актів через вербальну складову тексту. Символи є культуро детермінованими, багатозначними та асоціативними, тому перекладачеві важко ідентифікувати їх, чітко розмежувати символи та суміжні явища, визначити їх місце і значення у конкретному контексті в структурі тексту оригіналу, щоб зрештою відтворити їх у тексті перекладу, знайшовши такий відповідник у мові та культурі перекладу, який би зберіг адекватний ядерний компонент значення та історично задану семантику того чи іншого символу.

Відтворення символіки, як одного з ключових контекстів, особливо важливе для такого емоційно забарвленого жанру, як комедія і особливо таких знакових, полярних піджанрів, як традиційна та чорна комедії. У роботі над комедійними фільмами перекладач знаходить у тексті символи та вибирає адекватні еквіваленти, від яких залежить, чи буде значення символів збережене, чи повністю або частково нівельоване. Саме нівелювання символічного значення призводить до втрати оцінної складової асоціативно-фонового шару, який

© Конкульовський В. В., 2013

актуалізує певний комунікативно-мовленнєвий акт у тексті оригіналу, що у підсумку, викликає зменшення яскравості сприйняття глядачем ключових мовленнєвих актів, що особливо проявляється в елімінації “чорного” контексту кінокомедій і зрештою призводить до зміщення жанрів, у результаті чого фільм буде сприйматися як завгодно тільки не як комедія.

У комедійних кінотекстах, як і в художніх текстах, символи відзначаються низкою критеріїв із різною специфікою, серед яких ключовими вважаються асоціативність та культурна детермінованість, емоційність, антропоцентричність та багатозначність. Через специфіку емоційності та експресивності символ впливає на носіїв тієї чи іншої культури, адже вони адекватно сприймають його загальнокультурну, історично задану семантику [2].

Національно-культурна обумовленість символу переважно поліетнічна, однак відношення ядерних та периферійних значень у середині символу чітко детерміновані єдиною національно-культурною системою. Перекладач може скористатися аналогічним символом цільової культури лише за умови врахування диференційних ознак цього символу в обох культурах [2]. Імпліцитно задане символічне значення лексеми може набувати у певному контексті характеру експліцитності і не співпадати в різних лінгвотрадиціях, викликаючи дисонанс у свідомості реципієнта. Часто певний символ може мати негативне значення в індоєвропейській традиції, тоді як у слов’янській культурі він амбівалентний, тому у випадку його відтворення для слов’янської аудиторії перекладачеві потрібно акцентувати негативну складову символічного значення для досягнення адекватного сприйняття не тільки мовленнєвого акту/ситуації, але і кінотексту в цілому.

При аналізі символіки у комедійних кінотекстах доцільно використовувати спеціальні словники символів та етнографічні праці для окреслення багатовікової семантики того чи іншого символу, його інтегральних і культурно маркованих диференційних значень, національно-специфічних особливостей.

Одним з основних методів аналізу символіки залишається функціональний, який передбачає аналіз символіки на гіпотекстовому, текстовому та гіпертекстовому рівнях через призму ключових контекстів [2].

Для дослідження ми обрали символіку простору, зокрема групи символів “свого” та “чужого” світів, горизонталі та вертикалі, а також кордону і контакту, релевантних полярним піджанрам кінокомедії: ядерній, культуро центричній (термін В.В. Демецької) традиційній комедії та чорній комедії.

Культовим символічним фільмом жанру чорної комедії для американської лінгвотрадиції вважається “*Сімейка Адамсів*” (“*The Addams Family*”). “*Сімейка Адамсів*” (“*The Addams Family*”) – кінокартина про колоритну сім’ю, яка проживає у не менш колоритному домі та виступає антинормою, категоричним антиподом по відношенню до традиційного бачення сім’ї. Вони – сім’я навиворіт, адже біль приносить їм радість і веселощі і саме на зворотній стороні сприйняття світу базується алюзивний гумор. У фільмі чітко простежується символіка простору, зокрема горизонталі та вертикалі, свого та чужого світів, а також кордону і контакту.

Сім’я Адамсів, зовнішній вигляд головних героїв, їх поведінка, маєток та його інтер’єр вважаються яскравими елементами свого-чужого у канонічній системі символіки простору, які реалізуються через поєднання вербалізованих на текстовому рівні сюжетоформувальних мовленнєвих актів та яскраво вираженої домінанти відеоряду. Загалом, усі головні герої кінострічки займають особливе місце у характерологічному контексті оригінального тексту, звідси, перекладач повинен уважно ідентифікувати символи для повного відтворення символічного портрету у тексті перекладу.

На початку фільму ми бачимо дворецького, який відзначається нетиповим ростом, неприродно довгими ногами та непропорційною головою, бабусю з розкуйовдженим волоссям, живу безтілесну руку – усі ці елементи зовнішності свідчать про приналежність героїв до світу антинорми, адже будь-яке відхилення від тілесної людської норми вважається ознакою чужосвіту. Ще один характерний “типаж” – лисий дядько Фестер, який належить як до свого світу, так і до потойбіччя, вказує на амбівалентну природу деяких символів, що в свою чергу викликає труднощі при перекладі через підсилення або нівелювання оцінної складової символічного значення. Потрібно зауважити, що для самої родини, представників чужого світу, такий моторошний, непритаманний простору людей спосіб життя є абсолютною нормою, так би мовити, своїм світом добра. Складність відтворення символіки чорного гумору напряму залежить від здатності перекладача адекватно передати приналежність родини до містичного потойбічного простору саме через вербальну складову кінотексту. Під час одного сюжетоформувального мовленнєвого акту, в якому Гомес звертається до Фестера, показуючи братові їхні володіння, звучить фраза: *“The primeval ooze. Quicksand. Fumes. Toxic waste. It’s all ours, Fester. You belong here, old man”*, яка символізує сутність, внутрішню природу головних героїв. Перекладачеві потрібно адекватно передати через текст душевні переживання і приналежність персонажів до специфічного світу темряви. Адекватним можна вважати російський варіант професійного закадрового перекладу вищезгаданої фрази: *“Первобытный страх, зыбучие пески, дым, ядовитые отходы – и всё это наше, Фестер. Это твой дом, старик”*.

У горизонтальній структурі символіки Адамси, живучи у моторошному, похмурому будинку, оточені з усіх сторін пустельним двориком та родинним цвинтарем. Помешкання та прилегла територія характеризуються дуалістичним простором, в якому присутні два символічні центри: добра і зла. Згідно з системою символів чужосвіту по вертикалі, низ – звичайно світ чужого, проте у фільмі “Сімейка Адамсів” (“*The Addams Family*”) усе, що знаходиться нижче першого поверху має дуалістичний характер. З одного боку, це холодний, моторошний підвал, територія потойбіччя і темних сил, а з іншого – світ свого простору для Гомеса та Фестера, де витають спогади про їх солодкі дитячі роки.

Межею між рідним для сімейства “фріків” всесвітом та незвіданим, лякаючим, чужим простором людей виступають гігантські ворота перед помістям, які символізують захист від усього ворожого, відштовхуючи власним виглядом небажаних гостей. Саме через ці ворота сім’я перетинає символічний кордон двох світів,

звідси, проаналізувавши еквівалентні варіанти опису воріт у перекладі можна побачити, чи ідентифікує та інтерпретує перекладач символіку в кінотексті. Прихід у будинок, а зрештою і у життя Адамсів людини з чужого світу призводить до контакту, інтерференції, руйнування захисного внутрішнього простору та печальних наслідків для родини, адже вони опиняються за межами свого світу і проживають у мотельному номері у просторі повному аномальних законів. Два світи є опозиційними навіть по гамі кольорів, адже яскрава погода, сонце, теплі кольори, веселі телепередачі – усе, що природно та звично для пересічних людей, Адамсам здається антинормою, світом навиворіт і викликає подив. Перекладацькі труднощі виникають, коли перекладач не відтворює у закадровому тексті повною мірою усі символічні значення. В одному з ключових мовленнєвих актів відбувається розмова між членами родини:

– Who recalls the fable of the tortoise and the hare? The swift, yet lazy little cottontail, and his slow but determined companion? What does that story teach us?

– Kill the hare. Skin it. Boil it.

– Put the tortoise on the highway.

– During rush hour.

– Yes! We will survive! Poison us, strangle us, break our bones – we will come back for more. And why?

– Because we like it!

– Because we're Addamses!

У російському професійному закадровому перекладі вдало передано прагматичний зміст мовленнєвого акту і його символічний контекст:

– Кто помнит притчу о черепахе и зайце? Проворный, но ленивый заяц и медлительная, но усердная черепаха. В чём мораль?

– Замочить зайца! Содрать шкуру и сварить!

– А черепаху положить на шоссе.

– В час пик.

– Да! Мы выживем! Травите нас, душите нас, ломайте нам кости! Мы вернёмся и попросим добавки! Почему?

– Потому что нам это нравится.

– Потому что мы – Аддамсы.

Отже, збереження та передача символічного значення у магістральних мовленнєвих актах через вербальну складову кінотексту оригіналу – одне з основних завдань кіноперекладача. Символічні нашарування значень відбиваються на якості перекладу, якщо перекладач помічає їх, тоді він підбирає повністю функціонально тотожний еквівалент оригіналу. Ігнорування символічного контексту призводить до того, що текст перекладу сприймається глядачем як праця іншого жанру через нівелювання асоціативного ряду.

Перспективним вважається встановлення ролі концепту в перекладознавстві загалом та в кіноперекладі, зокрема; з'ясування основних перекладацьких труднощів, які так чи інакше пов'язані з вербалізацією ключових концептів кінокомедій у тексті оригіналу і тексті перекладу; окреслення залежності якості перекладу від лінгвокультурної складової комедійних фільмів.

Література:

1. Аверинцев С. С. Символ // Философский энциклопедический словарь. / С. С. Аверинцев – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 607-608.

2. Новикова М. А., Шама І. Н. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале "Вечеров на хуторе близ Диканьки" Н.В. Гоголя и их английских переводов): Учеб. пособие / М. А. Новикова – Запорожье : СП "Верже", 1996. – 172 с.

УДК 811.133.1’373

Косович О. В.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ НЕОЛОГІЇ

У статті розглядаються лінгвістичні дослідження в галузі лексичних інновацій, виділяються сфери, в яких спостерігаються найактивніші процеси неологізації. Також автором пропонується дефініція поняття інновація.
Ключові слова: *інновація, неологізм, новотвір, неологія, мовний розвиток/еволюція.*

В статье рассматриваются лингвистические исследования в области лексических инноваций, выделяются сферы, в которых наблюдаются наиболее активные процессы неологизации. Также автором предлагается дефиниция понятия инновация.
Ключевые слова: *инновация, неологизм, новообразование, неология, языковое развитие/эволюция.*

The linguistic researches in lexical innovations branch are considered in the article and the spheres where the most active innovation processes occur are presented. The definition of notion innovation is suggested by author.
Key words: *innovation, neologism, new word, neology, language development/evolution.*

Інноваційні процеси, які відбуваються у французькій мові початку XXI століття вирізняються особливою інтенсивністю, що пов’язано з високими темпами соціальних змін, які вимагають для нових реалій нових позначень. Динаміка мови, виникнення лексичних інновацій вимагають від сучасних дослідників постійної та особливої уваги. Проблема вивчення мовного розвитку, в тому числі активного поповнення словникового складу мови, залишається однією з важливих в сучасному мовознавстві.

Актуальність даної статті визначається такими чинниками:

1) в неології першого десятиліття XXI століття чітко визначились нові аспекти, які спрямовані на вивчення “мови в дії” та мови в динаміці. Цим і обумовлено значне зацікавлення лексикологів до різного виду інновацій, що орієнтується на встановлення характеристик нових номінативних одиниць;

2) на фоні широкомасштабних досліджень інноваційних процесів у французькій мові актуальним все ж таки залишається вивчення лексичних інновацій з нових дослідницьких позицій та у світлі нових лінгвістичних парадигм. **Об’єктом** дослідження в даній науковій розвідці є лексичні інновації французької мови початку XXI століття. **Предметом** дослідження є способи утворення, вживання та відтворення лексичних інновацій в публіцистиці початку століття. **Мета** даного дослідження полягає в аналізі та описі семантичного, стилістичного аспектів лексичних інновацій.

Давно встановленим фактом є твердження про те, що поява нових слів, а також нових значень обумовлена як зовнішніми по відношенню до мови причинами, так і внутрілінгвальними закономірностями.

В сучасній неології, на наш погляд, не цілком чітко розводяться та розмежовуються такі концептуально важливі поняття, як чинники та галузі неологізації. Так, О.В. Сенько вважає, що, “в якості екстралінгвістичних причин процесу лексичної неологізації в сучасній мові виступають:

– ідеологія і соціальна структура суспільства (***antibioterrorisme*** *– заходи боротьби з біотероризмом,* ***anti-fanatisme*** *– непідробна та щира ненависть до знаменитостей, відомих речей, явищ тощо,* ***politicide*** *– політичне вбивство,* ***francosphère*** *– Франція та інші франкомовні країни*);

– соціальні чинники науково-пізнавального значення (***cyber argent*** *– “електронні гроші”, система розрахунків через Інтернет,* ***vidéo blogue*** *– інтернет-журнал з відео-матеріалами*)” [2].

Очевидним видається нам те, що під “причинами” і “чинниками” явно маються на увазі те, що ми називаємо галузями неологізації. На жаль, нерозрізненність даних двох понять набуло типового й традиційного характеру. В подальшому викладі ми послідовно розрізняємо дані поняття.

Зовнішні чинники мовної еволюції, до числа яких варто зарахувати розвиток тих чи інших галузей діяльності суспільства, демонструють соціальність системи мови. Нові слова, що з’являються в результаті дії даного чинника мовного розвитку, називають нові реалії, які з’являються в тій чи іншій галузі соціальної діяльності. Сьогодні найактивніше процеси неологізації спостерігаються в таких галузях:

1. Галузі, що відноситься до соціально-політичної структури соціуму: ***Cressonisation*** *– політика уряду прем’єр-міністра Едіт Крессон,* ***Merkozy*** *– політичний тандем Ангели Меркель та Ніколя Саркозі,* ***Raffarinade*** *– висловлювання прем’єр-міністра (2002-2005 рр.) Ж.-П. Раффарена,* ***SARKOFRANCE*** *– політичний блог Н.Саркозі,* ***Balladurette*** *– надбавка на купівлю автомобіля, що надавалася урядом Е. Балладюра.* Наведені далі приклади інновацій демонструють таку характерну рису сучасного мовного розвитку, як *посилення особистісного в характеристиці* політичного лідера: ***sarkoholisme, Merkhollande, Méprisance, Lepénisation, Juppettes, Bravitude, sarkozyste, sarkoholique*** *та інш.* Наприклад: *“Un bel effort. Sortir du* ***Sarkoholisme****, surtout pour un newsmagazine, c’est un combat de chaque semaine. Mais avec du temps, de la volonté et l’aide des* ***sarkoholiques*** *anonymes, on peut y arriver. Si.”* [5]; *“François Hollande, désormais dispensé de surenchérir à gauche, est un homme libre, ce qui n’a pas échappé aux marchés. Ce n’est plus le cas de Nicolas Sarkozy. “****Merkozy****”, c’est fini?”* [4].

2. Економічна система: ***buzz marketing*** *– “підпільний маркетинг” (передбачає рекламу товару або послуги професійними акторами а сценах реального життя, коли актори видають себе за звичайних людей),* ***clic et mortier*** *– торговельне підприємство, яке використовує як звичайні, так і “віртуальні” форми комерційної діяльності,* ***cyberentrepreneur*** *–підприємець, який створює інтернетівські кампанії.* Наприклад: *“Le* ***buzz marketing*** *utilise en effet les technologies du marketing viral, encore un terme barbare qui regroupe tout simplement les techniques du marketing se servant de la participation des consommateurs comme socle de diffusion”.*

© Косович О. В., 2013

[7]; *"La bonne pioche d'un* ***cyberentrepreneur****. Pépinière d'entreprises. Cependant, pour une petite entreprise telle qu'Omnivision, louer des locaux plus grands signifie aussi un coût plus important"* [6].

3. Наука і техніка: ***andrologiste*** *– фахівець у галузі медицини, що займається проблемами здоров'я чоловіків, особливо їхньої репродуктивної системи,* ***bioéthique*** *– наука, яка вивчає проблеми етичних аспектів втручання людини в біологічні процеси,* ***bio-informatique*** *– біоінформатика, наука, яка займається, головно, обробкою даних, пов'язаних із розшифруванням генома людини (зокрема, для розробки нових ліків)* та інш.

4. Мова інформатики: ***biohacking*** *–"біохакерство", особливе зацікавлення генетичним кодом,* ***bio-ordinateur*** *– "біокомп'ютер", пристрій для обчислення на рівні ДНК,* ***modem*** *(modulateur-démodulateur) – модем,* ***micro-informatique*** *– мікроінформатика* та інш. Наприклад: *"Le* ***modem*** *(modulateur-démodulateur) est un périphérique servant à communiquer avec des utilisateurs distants. Il permet d'échanger (envoi/réception) des fichiers, des fax, de se connecter à Internet, de recevoir et d'émettre des e-mails. Il peut également être défini comme un acronyme"* (Choisir-son-adsl.fr, le 7 Novembre 2008).

5. Галузь культури: ***chick-lit*** *– художня література, художні твори, що написані жінками і є оповіддю про життя молодої агресивної героїні,* ***rappeur consciencieux*** *– реп-музикант, який пропагує ліричну реп-музику, яка проникнута високим моральним духом і пропагує почуття відповідальності,* ***célébritologie*** *– вивчення особливостей життя та вподобань знаменитих людей,* ***célébutant*** *– молодий нащадок знаменитості, який здобуває собі сумнівну славу на званих балах, обідах тощо.* Наприклад: *"La célébrité mise en pièces" est un cours d'université dispensé par le Professeur Connu, qui a fondé la* ***célébritologie****, discipline basée sur les travaux d'Edgar Morin et les aventures de Britney Spears ..."* [8]; *"Le* ***chick-lit*** *challenge ... C'est fini? Voilà nous sommes arrivés à la fin de ce challenge, qui à ma grande surprise, a eu son petit succès. Le chick-lit challenge, c'est terminé pour l'année 2011. Alors concrètement ce challenge, ça a donné quoi en un peu plus d'un an?"* [3].

6. Галузь спорту: ***canyoning*** *– екстремальний вид спорту, що поєднує альпінізм і плавання на човнах, плотах із подоланням порогів, водоспадів тощо,* ***Zlataner*** *– домінувати на футбольному полі* та інш.

В сучасній неології очевидною стала необхідність конкретизувати об'єм поняття "інновація". Даним родовим поняттям охоплюється цілий арсенал видових понять, пов'язаних з процесом словникового поповнення мови. До числа термінів, що позначають ці видові поняття, ми зараховуємо такі, як *неологізм*, *новотвір*, *оказіоналізм, потенційне слово, індивідуально-авторське слово* тощо. Особливої уваги заслуговує проблема розмежування мовних інновацій та мовленнєвих інновацій. До мовних інновацій ми відносимо поняття "неологізм" і "новотвір", а до мовленнєвих (що володіють властивостями не тільки невідтворюваності, чи творення, але і одноразовості і синхронно-діахронної дифузності, а тому є безвідносними до історичного часу) – оказіоналізм, потенційне і індивідуально-авторське слово.

Інновація ідентифікується на основі таких ознак: 1) час появи в текстах тієї чи іншої галузі соціальної діяльності; 2) зафіксованість/незафіксованість словниками прескриптивного і дескриптивного типів. Фіксація словниками дескриптивного типу, в тому числі словниками нових слів, зовсім не означає їхню кодифікацію (оскільки це, як відомо, є прерогативою словників прескриптивного типу). А некодифікованість виразу є одним з джерел його виразності і номінативної свіжості; 3) зв'язок з сучасними реаліями, що реалізується за номінативною схемою "нова річ → новий знак"; 4) поріг частотності, який ми визначаємо як мінімум частотності, що полягає у вживанні тієї чи іншої інновації не менше ніж трьома авторами не менше трьох разів в текстах різної жанрової чи стильової приналежності.

Таким чином, поняття "інновація" є значно ширшим, родовим і містить в собі такі поняття: 1) "неологізм" (що визначається, як інновація, яка відповідає нормі, характеризується частотним вживанням у мовленні): ***webplanning***, ***vidéoblogueur***, ***réseautage***, ***micro-site*** та інш.; 2) "оказіоналізм" (інновація, яка належить мовленню, і порушує словотвірну норму): ***nécroglotte***, ***logotomie***, ***dépensocratie*** та інш.; 3) "новотвір" (утворення нових слів за старими моделями): ***pixellisé***, ***pluriparentalité***, ***optimistiquer***, ***euroïsation***, ***espressologie*** та інш.

Отже, лексичні інновації з'являються в низці традиційних неогенних галузей (в політиці та ідеології, правознавстві, фінансовій політиці, виробництві в галузі технічного устаткування, в розробці сучасних комп'ютерних технологій, в освоєнні космосу, культурі, науці, освіті, охороні здоров'я, мистецтві, спорті та інш.) під впливом декількох чинників, серед яких особливо значимими є закон економії, закон аналогії, закон диференціювання, а також тенденція до експресії, а, можливо, епатажності. Серед галузей неологізації найактивнішими сьогодні є розробка сучасних комп'ютерних технологій, товаровиробництво і культура. Серед найактуальніших чинників мовного розвитку у вказаних галузях виокремлюємо закон економії і тенденція до експресії.

Література:

1. Москвина М. А. Лексико-фразеологические инновации в публицистике конца XX-начала XXI века: семантика, стилистика, прагматика: Автореф. дис. канд. филол. наук / Волгоград. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2008. – 15 с.

2. Сенько Елена Викторовна. Неологизация в современном русском языке конца XX века: Межуровневый аспект: диссертация ... доктора филологических наук : 10.02.01. – Волгоград, 2000. – 430 с.

3. Blog: L'Odyssée littéraire d'Evy, le 6 janvier 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://l-odyssee-litteraire-d-evy.over-blog.com/article-le-chick-lit-challenge-c-est-fini-96289769.html

4. Les Echos, le 24 avril 2012.

5. L'Express, le 27 septembre 2007.

6. Le Parisien, le 18 juillet 2000.

7. Portail-des-pme, le 04 Mars 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portail-des-pme.fr/internet-referencement/48-buzz-marketing.

8. Théâtre du Bourg-Neuf, Programme/Saison 2011/12/. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://theatredubourgneuf.free.fr/2012Scelebrite.html.

УДК 811.161.2: 81’373.7: 81’42

Кость І. Я.,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЗОВОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена питанню особливостей фразеологічної маніфестації емоційного стану людини у прозовому тексті. Сталі сполуки, які використовують Ірина Вільде та В. Підмогильний, аналізуються у кількох аспектах, а саме: ідеографічному, функціонально-семантичному, структурно-граматичному та компонентному.
Ключові слова: *вербалізація, фразеологізм, емоція, текст.*

Статья посвящена вопросу особенностей фразеологической манифестации эмоционального состояния человека в прозаическом тексте. Сталые соединения, которые используют Ирина Вильде и В. Пидмогильный, анализируются в нескольких аспектах, а именно: идеографическом, функционально-семантическом, структурно-грамматическом и компонентном.
Ключевые слова: *вербализация, фразеологизм, эмоция, текст.*

This article is devoted to the issue of emotional state demonstration expressed by phraseological units in a prose text. Phraseological units used by Iryna Vilde and V. Pidmohylny are analyzed in several aspects, such as ideographical, functional-semantic, structural and grammatical and component.
Keywords: *verbalization, idiom, emotion, text.*

Емоційна сфера особистості та її мовна репрезентація перебувають у колі активних зацікавлень мовознавців, про що свідчать численні праці науковців (Л. Г. Бабенко, Н. І. Бойко, О. О. Борисова, А. Вежбицької, А. А. Калити, О. Ю. Мягкової, Т. В. Парасюк, Ю. Ф. Прадіда, Д. А. Романова, О. С. Сарбаш, В. І. Шаховського та ін.). Вербалізація емоцій активно залучає одиниці різних рівнів, у тому числі й фразеологічного. Фразеологізми виконують номінативну функцію, проте є знаками непрямої номінації фрагментів дійсності, особливістю котрих є образність, що полягає у “здатності викликати у нашій свідомості наочні уявлення, яскраві картини, на фоні яких ми сприймаємо предметно-речовий і понятійно-логічний зміст цих одиниць” [11, с. 4]. На відміну від слів, фраземи мають складнішу структуру значення. Якщо лексичне переносне значення чітко та однозначно дешифрується через пряме, в основу покладений реальний образ, а сама образність слова – уточнююча, то значення стійких сполук має ускладнену інформативність, додаткове оцінне навантаження і значною мірою орієнтоване на реалію ситуативного характеру, яку використовує для характеристики й оцінки іншої реалії, зазвичай людини, умов її життя, міжособистісних відносин та ін. [4, с. 32-33]. Окрім цього, фразеологічні одиниці “мають свою сферу референції, вони членують світ на дрібніші фрагменти з огляду на їх значимість для мовців” [6, с. 29] і у концентрованій формі відображають досвід народу, його світогляд.

Використання сталих сполук для маніфестації внутрішнього світу людини цілком прогнозоване, адже фраземи виконують функцію “образного представлення абстрактного предмета” [5, с. 7], яким є емоційна сфера особистості. Окрім маніфестації переживання, фразеологізми віддзеркалюють індивідуально-авторську перцепцію дійсності, здійснюють художньою репрезентацію реальності, а, отже, слугують маркером ідіостильової манери письма митця.

В україністиці є низка робіт, присвячених структурному і семантичному аналізу сталих сполук зі значенням емоційних переживань людини. Маємо на увазі насамперед праці Є. М. Покровської, Н. М. Курікалової, Ю. Ф. Прадіда, В. М. Гамзюка, О. П. Левченко, О. М. Каракуці, Н. Б. Дем’яненко, М. М. Літвінова та ін. Фразеологізми, що маніфестують почуття, у прозових текстах Ірини Вільде та В. Підмогильного дослідженими ще не були, що і визначає новизну й актуальність нашої студії. Метою розвідки є визначення специфіки фразеологічної вербалізації емоційної сфери людини у прозовому тексті. Матеріалом студії слугували повісті трилогії “Метелики на шпильках” та ранні оповідання Ірини Вільде [2; 3] і романи “Місто” й “Невеличка драма” В. Підмогильного [8; 9]. Для досягнення поставленої мети необхідно здійснити вибірку фразем на позначення почуття з текстової канви творів та провести аналіз сполук у кількох напрямках: 1) ідеографічному, 2) функціонально-семантичному, 3) структурно-граматичному, 4) компонентному.

Ідеографічний поділ вжитої у прозі [2; 3; 8; 9] фразеології емоцій диференціює її одиниці на 16 груп в залежності від переживання, яке вербалізують конструкції (аналогічно до лексики емоцій): 1) фразеологізми на позначення емоції “радість” (*зашуміло в голові; застукотіло серце; співала душа; солодкий трепет у серці; охоплює пустотлива веселість*); 2) фразеологізми на позначення емоції “здивування” (*легке здивування брало; глибокий подив опанував; дивом здивуватися*); 3) фразеологізми на позначення емоції “захоплення” (*захват опанував*); 4) фразеологізми на позначення емоції “спокій” (*стало легко на серцю; серце втішається; потепліло на душі; рівновага духу; запанувати над собою*); 5) фразеологізми на позначення емоції “збентеження” (*сколихнути душею; зрушувати / бентежити душу; огнем проймати кров*); 6) фразеологізми на позначення емоції “страх” (*мати дивний острах під шкірою; серце в грудях підстрибнуло; кидати в жар; легкий і моторошний дриж торкнувся серця*); 7) фразеологізми на позначення емоції “страждання” (*серце болить; брати до серця; у серці закололо; бичувати серце*); 8) фразеологізми на позначення емоції “гнів” (*кров починає булькотіти; лють здушила / проймала; псувати нерви*); 9) фразеологізми на позначення емоції “смуток” (*опанував смуток; туга вколола в саме серце; відчув на душі смуток; сум бере/взяв*); 10) фразеологізми на позначення емоції “сором” (*сором бере; ніяковість обняла; по спині пробігло дрібними, мурашковими лапками щось гаряче*); 11) фразеологізми на позначення емоції “образа” (*накипіло біля серця; мати вразу; стібнути до*

© Кость І. Я., 2013

крові; серце стиснулось образою); 12) фразеологізми на позначення емоції “байдужість” (*душа німує; серце кам’яніло; не дуже брати собі до серця; тиша впала на душу й холодок*); 13) фразеологізми на позначення емоції “розпач” (*розпач охопив; товкти / битися головою об стіни; охоплювала розпука*); 14) фразеологізми на позначення емоції “пригнічення” (*гнітити серце; тяжке на серці; з важким серцем*); 15) фразеологізми на позначення емоції “огида” (*збурювати серце огидою; огида опанувала / охопила*); 16) фразеологізми на позначення емоції “тривога” (*тривога облягала серце; серце тремтить; завмирати серцем; серце сурмило голосну тривогу*).

Функціонально-семантично диференціація лексики емоції на матеріалі російської мови була здійснена Л. Г. Бабенко [1]. Дослідниця об’єднала у класи різні “за граматичною оформленістю слова, які збігалися за денотативною співвіднесеністю, об’єднувалися категоріально-лексичною семою […] і виконували єдину семантико-синтаксичну функцію в мовленні” [1, с. 72]. Ми вважаємо за можливе використати такий принцип поділу і щодо стійких сполук. Результатом класифікації за функціонально-семантичним принципом є виокремлення чотирьох класів фразеологізмів на позначення: 1) емоційного стану (*душевна рівновага; настирливий, аж липкий смуток, що обліпив серце; якби хто окропом хлюпнув на серце; напала дивна туга; ясно у серцях; серце умліває*): *Дарка не могла увільнити свого серця від якогось* ***настирливого, аж липкого смутку, що обліпив серце*** *з приводу цього від їзду до Відня* [2, с. 182]; 2) становлення емоційного стану, тобто зображення динаміки процесу переживання (*опановувати себе; злітає каменюка з серця; серце посумніло; всередині робиться порожньо; попід шкірою пробігає жаске враження*): *Видно, як ледве* ***опановує себе*** [3, с. 47]; 3) емоційного впливу (*псувати нерви; жалити серце; стібнути до крові; наганяти страху; не давати спокою*): *О, його* ***до крові стібнув*** *той пихуватий тон, той панський тон дідича від літератури!* [8, с. 53]; 4) зовнішнього вияву емоції (*серце стиснулось*): ***Серце її так стиснулось****, що вона мимоволі схопилась руками за груди, і в тіло їй поширилась холодна, гидка вага, як ніби кров її зненацька змерзла й загусла* [9, с. 53]. Остання група одиниць є порівняно найменшою і рідко використовується.

Структурно-граматична організація фразем, що номінують переживання в аналізованих текстах, відзначається різноманітністю. Для фразеологічної номінації емоцій залучаються два типи сталих сполук (за класифікацією Ю. Ф. Прадіда [10]): 1) конструкції, що за структурою відповідають сполученням слів; та 2) фразеологізми, що співвідносні з реченням. До першого виду одиниць належать конструкції, побудовані за моделями: 1) “дієслово + іменник” – провідний різновид цієї групи (*зрушувати душу*), 2) “прикметник + іменник” (*співуче серце*), 3) “іменник + прийменниково-відмінкова форма іменника” (*тягар у грудях*), 4) “прислівник + іменник з прийменником” (*ясно у серцях*). Модель “дієслово + іменник” має модифікації: 1) “дієслово + іменник без прийменника” (*не завдавати клопоту*), 2) “дієслово + іменник з прийменником” (*збити з рівноваги*), 3) “дієслово + прикметник + іменник” (*защеміти давнім болем*), 4) “дієслово + іменник + іменник”: (*огнем проймати кров*), 5) “дієслово + прикметник + іменник + іменник” (*давати насолодний спочинок чуттям*). Другий тип сполук є продуктивним і граматично організує більшість фразеологізмів. Конструкції цього виду найчастіше співвідносні за будовою з простим двоскладним реченням непоширеним (*серце кам’яніло, душа німує*) та поширеним (*злітає каменюка з серця, глибокий спокій огорнув*). Рідше вербалізують емоційні стани фраземи, співвідносні з простим односкладним реченням (*стає свобідніше в грудях, накипіло біля серця*) та з підрядною частиною складнопідрядного речення (*якби хто окропом хлюпнув на серце*).

Компонентний аналіз фразеологізмів підводить до виокремлення опорних слів, які є “смисловим фокусом всього словосполучення” і основою образу, та компонентів, які семантично індивідуалізують, конкретизують опорне слово [7, с. 212-213]. Фразеологізми, що вербалізують емоційні стани, за опорними словами можна поділити на 5 груп: 1) фраземи з домінантою *серце* (*серце кам’яніло, серце в грудях підстрибнуло, застукотіло серце, серце стискується, краяти на кусники серце, серце пхинькає, серце щеміло*); 2) конструкції з назвами емоцій (*острах узяв, огортав сум, спокій опановує, ніяковість обняла, охоплювала розпука*); 3) сполуки, у яких контамінуються слова *душа, серце* та лексика емоцій (*душа сповнюється жахом, душа ніяковіла, бентежити душу, серце тужить, радість заховалася в куток серця, радість в серці буяє, серце оббігають хвилі неспокою, тривога облягала серце, серце стиснулось образою*); 4) фразеологізми з лексемою *тягар* (*тягар у грудях, тягар струсити з себе, ніби з плечей звалився тягар, тягар, що гнітив рамена*); 5) одиниці з різними опорними словами, що мають одиничне вживання (*стібнути до крові, кипіти в ньому, щось кольнуло її, всередині робиться порожньо, битися головою об стіни, по спині пробігло в неї дрібними, мурашковими лапками щось гаряче*).

Компоненти, які супроводжують опорне слово, модифікують його предметну та поняттєву співвіднесеність і завершують творення образу емоції. Домінанта *серце* виступає здебільшого суб’єктом діяльності корелює з дієсловами на позначення 1) тремтіння: *серце тремтить*; 2) руху, зокрема вгору: *серце в грудях підстрибнуло, серце обірвалося і підскочило під саме горло;* 3) членування: *серце тріснє;* 4) співу: *серце потихеньку співало свою пісеньку; співала душа;* 5) ствердіння: *серце кам’яніло* тощо. Рідше соматизм *серце* є об’єктом та локативом: *жалити серце, вдарити серце; заморозити всі струмочки крові в серці.* З органом здійснюють дії членування (*краяти на кусники серце*), ушкодження (*бичувати серце, гризти серце*).

Особливістю фразеологізмів з опорним словом “назва емоції” є їх структурно-семантична будова. Домінанта корелює з дієсловами на позначення оволодіння чимось – *охопити, опанувати, обіймати, обнімати, обпадати, обліпити, брати, огортати, сповняти, проймати, здушити*: *сум бере, охоплює пустотлива веселість, опанував тяжкий сум, щастя сповняло, жах проймав.* Граматична організація співвідносить конструкції з простим реченням: *глибокий подив опанував, сором обійняв, хвилювання огорнуло, легке здивування брало.* За значенням стійкі сполуки відносяться до функціонально-семантичного класу “становлення емоційного стану”: *Тяжкий* ***сум опанував*** *його, бо ця руїна наочно нагадувала йому безглуздя його власного життя, бо*

спустошеність серця позначилася і на хаті [8, с. 120]. Загалом ці фраземи втілюють сприйняття переживання як поглинаючої субстанції: *тривога опанувала; неспокій охопив; туга, дедалі ширшаючи, обіймала.* Більшість одиниць є авторськими трансформаціями, утвореними за образною аналогією до фразеологізмів *досада бере*, *острах узяв*, *обгортати (огортати) душу (серце) тугою (смутком, сумом і т. ін.)*.

Образно довершеними є фраземи, що поєднують у своїй структурі одиниці на позначення переживань та соматизми *серце, душа*. Ці одиниці можна диференціювати на кілька груп: 1) суб’єкт дії “назва емоції” + дія “охопити” + об’єкт “серце”, “душа”: *жаль охопив душу; тривога облягала серце; настирливий, аж липкий смуток, що обліпив серце;* 2) суб’єкт дії “назва емоції” + дія “перебувати/сповнювати” + локатив “серце”, “душа”: *радість, що залила вщерть серце; в серці боліло; радість заховалася в куток серця й покліпує звідти; радість в серці буяє;* 3) дія “спричиняти переживання” + об’єкт “серце”, “душа”: *гнітити серце; бентежити душу; зворушувати душу;* 4) суб’єкт “серце”, “душа” + дія “переживати емоцію”: *серце посумніло; серце тужить; серце болить; душа ніяковіла; душа сповнюється жахом;* 5) суб’єкт “серце”, “душа” + дія не пов’язана з переживанням + характеристика дії “сповнена емоцією”: *серце радісно затремтіло; серце радісно кинулось.*

Отже, у текстах Ірини Вільде та В. Підмогильного фразеологічні одиниці маніфестують емоційну палітру, яка сконцентрована навколо 16 різновидів емоцій: радості, здивування, захоплення, спокою, збентеження, страху, страждання, гніву, смутку, сорому, образи, байдужості, розпачу, пригнічення, огиди, тривоги. За функціонально-семантичним принципом сталі сполуки диференціюються на класи, що вербалізують емоційний стан, становлення емоційного стану, емоційний вплив та зовнішню екстеріоризацію почуття. Особливістю структурно-граматичної організації фразеологізмів у тексті є превалювання одиниць, які за структурою відповідають сполученням слів, зокрема моделі “дієслово + іменник”, а також фразем, співвідносних з простим двоскладним реченням. Сполуки творяться здебільшого на основі опорних слів *серце, душа, тягар* і назв емоцій. Характерною ознакою фразеологізмів на позначення психічного стану людини є використання номінативів переживань у їх складі.

Перспективними видаються дослідження маніфестації почуттів фраземами не лише у прозових, але й поетичних та драматичних текстах, зіставні студії особливостей вербалізації емоційних станів одиницями фразеологічного рівня в різних мовах.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / Людмила Григорьевна Бабенко. – Свердловск : Из-во Урал. ун-та, 1989. – 184 с.

2. Вільде Ірина. Метелики на шпильках. Б’є восьма. Повнолітні діти : [повісті] / Ірина Вільде. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 2007. – 488 с.

3. Вільде Ірина. Троянди і терня : [повісті та оповідання] / Ірина Вільде. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1961. – 356 с.

4. Глухов В. М. Фразеологическое значение в сопоставлении с лексическим / В. М. Глухов // Фразеологическая номинация: Особенности семантики фразеологизмов : Межвузовский сборник научных трудов. – Ростов н/Д : РГПИ, 1989. – 92 с. – С. 27-37.

5. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / Мар’ян Демський. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1994. – 62 с. (Попул. енциклопедія “Просвіти”).

6. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : [монографія] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

7. Ожегов С. И. О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка) / С. И. Ожегов // Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи: учеб. пособие для вузов / С. И.Ожегов. – М. : Высшая школа, 1974. – 352 с. – С. 182-219.

8. Підмогильний В. П. Місто : [роман]. Оповідання. / Валер’ян Петрович Підмогильний. – К. : Дніпро, 2004. – 384 с. – (Література в школі).

9. Підмогильний В. П. Невеличка драма: [роман]. Повісті. / Валер’ян Петрович Підмогильний. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 326 с.

10. Прадід Ю. Ф. Структурно-граматичні типи фразеологізмів та їх різновиди // Українське мовознавство: Республ. міжвід. наук. зб. Вип. 16 / КДУ – К. : Вища шк., 1989. – С. 28-35.

11. Солодуб Ю. П. Образность фразеологизмов и фразеологическая номинация / Ю. П. Солодуб // Фразеологическая номинация: Особенности семантики фразеологизмов : Межвузовский сборник научных трудов. – Ростов н/Д : РГПИ, 1989. – 92 с. – С. 4-12.

УДК 811.111:81'371

Котов М. В.,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

СМИСЛОТВОРЕННЯ І СМИСЛОВИРАЖЕННЯ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСТАНОВИ "КОМУНІКАТИВНА ОБІЗНАНІСТЬ" У МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються особливості функціонування систем смислотворення та смисловираження при реалізації настанови "КОМУНІКАТИВНА ОБІЗНАНІСТЬ" під час мовленнєвої адаптації дискурсивної особистості у міжкультурному дискурсі.

Ключові слова: *полікультурна дискурсивна особистість, міжкультурний дискурс, смислотворення, смисловираження, динамічна модель значення.*

В статье рассматриваются особенности функционирования систем смыслообразования и смысловыражения при реализации установки "КОММУНИКАТИВНАЯ ОСВЕДОМЛЕННОСТЬ" при речевой адаптации дискурсивной личности в межкультурном дискурсе.

Ключевые слова: *поликультурная дискурсивная личность, межкультурный дискурс, смыслообразование, смысловыражение, динамическая модель значения.*

The article discusses the specificity of functioning of meaning construction and meaning expression systems when realizing "COMMUNICATIVE AWARENESS" guideline while discursive personality's speech adaptation within the framework of intercultural discourse.

Key words: *polycultural discursive personality, intercultural discourse, meaning construction, meaning expression, dynamic model of meaning.*

Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування систем смислотворення та смисловираження під час мовленнєвої адаптації дискурсивної особистості у міжкультурному дискурсі при спілкуванні представників англомовних та неангломовних культур англійською мовою.

При дослідженні феномену міжкультурної комунікації та процесу адаптації дискурсивної особистості (ДО) при міжкультурному спілкуванні стає очевидним, що включення фактору "іншого" у протиставленні до "свого" та усього комплексу проблем, що із цим пов'язуються, вимагає розширення та переосмислення ряду факторів, характерних для міжкультурної комунікації, які наразі мають усталене тлумачення, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Коригування вимагає й традиційне для вітчизняної науки позиціонування культурно- (етно-)специфічних ознак як визначальних при міжкультурному спілкуванні: "... що може спостерігатись та аналізуватись у міжкультурному спілкуванні, так це різні комунікативні правила, стилі мовлення, патерни наративу, коротше кажучи, реалізація різних комунікативних репертуарів. Але ж, насправді, реалізується не суто культура, а саме комунікативні репертуари" [2].

При цьому, в контексті міжкультурного спілкування між представниками неангломовних та англомовних культур, яке відбувається англійською мовою, комунікативний репертуар зазнає змін не тільки в представників перших (неангломовних), а й у носіїв англійської мови, змушуючи обидві сторони вдаватись до певних тактик і стратегій, які сприяють успішності комунікації.

Варіативність комунікативного репертуару зумовлює необхідність акцентувати увагу на особливостях систем смислотворення та смисловираження як ключових складових комунікативної діяльності особистості.

Об'єктом дослідження виступають дискурсивні фрагменти діалогічної взаємодії представників англомовних та неангломовних культур у контексті міжкультурної комунікації.

Предметом дослідження є особливості функціонування систем смислотворення та смисловираження під час реалізації настанови "КОМУНІКАТИВНА ОБІЗНАНІСТЬ" при мовленнєвій адаптації полікультурної дискурсивної особистості у ситуації міжкультурного спілкування між представниками англомовних та неангломовних культур, яке відбувається англійською мовою.

Система смислотворення відповідає за (ре)конструкцію смислу в процесі комунікації. За І. Кечкешем, (ре) конструкція складається із двох підсистем "конструювання" (meaning construction) та "підказування" (meaning prompting) [5].

Ж. Фоконьє і М. Тернер влучно зазначають, що "...концептуальні системи об'ємні та відкриті, в той час лінгвістичні системи, якими б вражаючими вони не були, представляються відносно концептуальних систем досить вичерпними. Яким же чином мовні системи можуть використовуватись для втілення продуктів концептуальних систем, і як ці продукти можуть знаходити втілення у власне мові, зважаючи на разючу відмінність між системами у їх природі?" [3. с. 277]. І саме в підсистемі підказування, яка репрезентується граматичною формою слова, що знаходиться у синтагматичних відносинах із рядом інших слів, які, через активацію інференції чи імплікації, апелюючи до досвіду особистості, здатні "підказувати" релевантні смисли, можна знайти раціональне пояснення такого феномену [5].

Підсистема конструювання актуалізується на когнітивному рівні. Вона представлена типовою когнітивною операцією – концептуальним блендінгом. Як зазначає І. Кечкеш, "... блендінг відіграє важливу роль для бі- та полілінгва, явище, яке ще не було достатньо досліджене. Бі- та полілінгви мають спільну концептуальну базу (СКБ), яка оперує більш ніж одним мовним каналом" [7; 8] і далі, "... схеми блендінгу у СКБ базуються на знаннях, які отримані через два чи більше мовні канали"[5].

© Котов М. В., 2013

Система смисловираження додає до вищезгаданого актуальний ситуативний контекст, в якому відбувається спілкування, і на якому зав’язана вибудова інтерсуб’єктивності. Загалом, система смисловираження може бути описана динамічною моделлю значення [5]. Динамічна модель значення [6] демонструє, як різні сторони контексту і перспективи мовця і слухача пов’язуються і змагаються в процесі комунікації. Особистий контекст мовця, який закодовано у лексичних одиницях і оформлено у висловленні, продукується в актуальному ситуативному контексті. Результат цього процесу – висловлення, що має актуальне комунікативне значення (смисл).

З точки зору слухача, за І. Кечкешом, актуальне комунікативне значення (смисл) виражається таким чином. Особистий контекст мовця інтерналізується слухачем і змагається з його особистими контекстами. Актуальне комунікативне значення (смисл) виникає в результаті зіткнення особистого контексту мовця і особистого контексту слухача в актуальному ситуативному контексті. При комунікативному акті відбувається зіткнення старого з актуальним. Актуальне комунікативне значення (смисл) породжується внаслідок зіткнення закодованих в лексичних одиницях “старих”, попередніх контекстів і актуального ситуативного контексту, в якому дане висловлення вживається [5].

У свою чергу, полікультурна дискурсивна особистість при міжкультурному спілкуванні для успішності комунікації повинна виконувати такі настанови (настанову в цьому випадку розуміємо як вказівку або пораду діяти певним чином **[1]**): а) толерантність до двозначностей (tolerance for ambiguity), б) гнучкість у поведінці (behavioural flexibility), в) комунікативна обізнаність (communicative awareness), г) навчання (knowledge discovery), д) повага до “іншого” (respect for otherness), е) емпатія (empathy) [9, с. 472]. У процесі реалізації вищезазначених настанов і відбуваються процеси смислотворення і смисловираження.

У рамках статті зосередимось на особливостях функціонування систем смислотворення і смисловираження при реалізації настанови “КОМУНІКАТИВНА ОБІЗНАНІСТЬ” (КО). Ця настанова заснована на мотивації до зміни комунікативних звичок, а відтак передбачає наявність здатності до розпізнавання релевантних патернів у комунікації, ідентифікацію характерних умов та правил, їх прийняття або відторгнення, модифікацію в залежності від актуальної ситуації спілкування.

Вдалому смислотворенню та смисловираженню, а відтак і вибудові інтерсуб’єктивності в рамках реалізації настанови КО сприяють ряд факторів: 1) процеси стереотипізації, що виражаються в (а) ідентифікації – через розпізнавання завдяки стереотипам про “чуже”; (б) самоідентифікації – через протиставлення “свого” “чужому”); в) трансляції стереотипічних смислів на третю особу; 2) прозорість та доречність у застосуванні невербальних комунікативних компонентів (НВК) у поєднанні із вербальною складовою.

Розглядаючи процеси стереотипізації і фактори, які із цим пов’язані, важливо зважати на застереження. Як зазначають Г. Спенсер-Оаті та П. Франклін, “дійсно, дуже важко “розпакувати” культуру: 1) культурні інваріанти маніфестуються різними, але взаємопов’язаними способами; 2) із інваріантами пов’язані варіації; 3) культура асоціюється із безкінечною кількістю соціальних груп, які можуть відрізнятися за розміром та складністю структури; 4) одна і та ж людина може водночас бути членом різних культурних груп.” [12, с. 46].

При “розпакуванні” відбувається своєрідна деконструкція культури. Знання переносяться у новий контекст, відтак можливий ризик хибної стереотипізації. Як зазначає з цього приводу П. Гінтон, “стереотипізація складається із трьох важливих компонентів: (1) група людей ідентифікується за особливою відзнакою, “ярликом”, який спирається на будь-яку характерну рису, як, наприклад, національність; (2) набір додаткових характеристик, що приписується групі в цілому; (3) визначивши людину як члена певної групи, ми приписуємо йому (їй) додаткові характеристики, які ми асоціюємо із групою в цілому. Це може мати наслідками різноманітні проблеми, включаючи упередження та дискримінацію” [4].

Окрім проблематики, пов’язаної із процесами стереотипізації як такої, необхідно відзначити можливі труднощі, що супроводжують явища прояву надмірного ессенціалізму та редукціонізму. З цього приводу Г. Спенсер-Оаті та П. Франклін зазначають таке: “... важливо запобігати надмірного ессенціалізму та редукціонізму. Коли люди вдаються до ессенціалістського підходу, вони вважають, що культурна група має певні “обов’язкові” (“essential”) риси, які відрізняють одну групу від іншої. Це класичний випадок із категоріями, за яким всі члени певної категорії мають певні важливі визначальні риси. Для більшості соціальних категорій категоризація не працює таким чином, хоча, як би іронічно це не було, члени певних груп можуть намагатись ідентифікувати себе саме за таким принципом” [12, с. 47].

Категорії за Е. Рош [10] не мають чітких меж. Представники категорії можуть представлятись більш або менш прототипічними – носіями певного набору типових рис. При цьому “типовість” цих характерних рис визначається [11] ступенем їх “відміченості” (“salience”), завдяки чому процеси ідентифікації стають можливими:

1) “*That she was Russian went without saying. Only a Russian woman would have a plastic perhaps-bag dangling from her arm in readiness for the chance purchase that is the triumph of everyday life, even if most perhaps-bags were of string. Only a Russian would be so nosy as to stand close enough to check a man’s arithmetic. And only a Russian would preface her interruption with one of those fastidious grunts, which in a man always reminded Landau of his father doing up his shoe laces, and in a woman, Harry, bed”* (Le Carre).

Ряд суджень, що представлені у вищенаведеному прикладі, безперечно, представляють собою стереотипні уявлення, конструктивна роль яких полягає в ідентифікації: комунікативний досвід англійця дозволяє йому зробити узагальнення про походження людини, базуючись на ряді ознак – “*a plastic perhaps-bag dangling from her arm”*, “*so nosy as to stand close enough to check a man’s arithmetic”, “would preface her interruption with one of those fastidious grunts”* – по-перше, культурний феномен, який є лакунарним в англомовній культурі, “*авоська*”, який переданий англійською шляхом калькування, поєднанням у складне слово прислівника *“perhaps”* – “*можливо*” та іменника *“bag”* – сумка. Російський іменник “*авоська*”, утворений суфіксацією,

додаванням пестливого "*-ка*" до іменника "*авось*", вже несе у собі сему "інструмент переносу чогось, сітка для переносу малих предметів, сумка", така назва мотивована "надією на те, що з'явиться можливість раптово щось придбати", викликана реаліями радянського дефіциту.

В англійській мові передача значення відбувається вже через складання основ прислівника та іменника на позначення "*сумки*" – "*bag*". Якщо в російській мові завдяки блендінгу поєднуються компоненти значення "надія на щось" та "інструмент переносу", в результаті отримуємо метафоризовану назву, в той час як в англійській мові в результаті блендінгу на перший план виходить сема, що позначає культурну приналежність.

Отже, функція стереотипу в цьому випадку полягає в ідентифікації культурної приналежності комуніканта та встановленні контакту, коли стереотип актуалізується, несе актуальний комунікативний смисл для комуніканта, з огляду на його попередній комунікативний досвід.

Реалізація настанови КО вимагає й усвідомлення "свого" відносно "чужого" – самоідентифікації, яка також можлива через порівняння стереотипічного уявлення про "своє" із стереотипами про "чуже":

2) "*Says he loves the English. The English are the moral leaders of Europe, the secret steadiers, the unifiers of the great European ideal. Says the English understand the relationship between words and action whereas in Russia nobody believes in action any more, so words have become a substitute, all the way up to the top, a substitute for the truth that nobody wants to hear because they can't change it, or they'll lose their jobs if they change it, or maybe they simply don't know how to change it. Says the Russians' misfortune is that they long to be European but their destiny is to become American, and that the Americans have poisoned the world with materialistic logic. If my neighbour has a car, I must have two cars ..."* (Le Carre).

Порівнюються стереотипічні уявлення про англійців із стереотипами про росіян та американців. Англійці представлені позитивними стереотипами, що виражаються у лексемах та словосполученнях із позитивною конотацією: "*moral leaders of Europe, the secret steadiers, the unifiers of the great European ideal"* і т. д. Американці – негативними: "*have poisoned the world with materialistic logic".* В останньому випадку саме дієслівна форма "*poisoned"* визначає негативну конотацію висловлення. Росіяни ж визначаються прагненням до європейськості, англійськості, але на практиці – маніфестацією американських цінностей. Ідентифікація відбувається за найбільш "відміченими" рисами найбільш прототипічних представників категорії. Відтак, чиниться вплив на комунікативний досвід, що може в подальшому визначати актуальний комунікативний смисл при інтерналізації особистого контексту.

Актуалізація КО у транслюванні смислів "на третю особу", передбачає інтерналізацію актуального комунікативного смислу, що породжується при їх взаємодії, третім учасником комунікації – спостерігачем. Реалізація завдання вимагає від комунікантів вдаватись до найбільш відмічених, стереотипічних вчинків, які б носили однозначний характер, щоб при інтерналізації третім, завдяки його власному комунікативному досвіду, тлумачились однозначно:

3) "*... he spoke to her as he would to any woman who needed his basic counsel, such as where to find his hotel bedroom or what to tell her hubby when she got home. 'Got it with you then, have you, dear?' he asked, peering down at the perhaps-bag and smiling like a friend. – Yes.' – 'In there, is it?' – 'Yes.' – 'Then give me the whole bag normally,' Landau said, talking her through her act. – 'That's the way. Now give me a friendly Russian kiss. The formal sort. Nice. You've brought me an official farewell gift on the last evening of the fair, you see. Something that will cement Anglo-Soviet relations and make me overweight on the flight home unless I dump it in the dustbin at the airport. Very normal transaction. I must have received half a dozen such gifts today already."* (Le Carre).

Знаючи, що за ними може вестись спостереження, англієць просить росіянку поводитись згідно зі стереотипним сценарієм "прощання", що характерний, як вважає англієць, для слов'янської культури: "*a friendly Russian kiss"*. Його значення уточнюється атрибутивною неповною клаузою "*The formal sort"*, "*an official farewell gift"*, що довершується вже спрямованим безпосередньо на співрозмовницю доповненням "*make me overweight on the flight home unless I dump it in the dustbin at the airport"*, через бажання зменшити напругу. Стереотипне уявлення базується на комунікативному досвіді одного із комунікантів – англійця: "*Very normal transaction. I must have received half a dozen such gifts today already"*. Відтак, англієць упевнений, що "спостерігач"-росіянин вибудує актуальний ситуативний смисл, який необхідний комунікантам.

У контексті проблематики, що пов'язана із вибудовою спільного смислу, а відтак і активізації систем смислотворення та смисловираження, необхідно зазначити, що важливу роль відіграють у цьому випадку як етноспецифічні, так і універсальні невербальні комунікативні компоненти (НВК), зважаючи, звичайно ж, на стадію розвитку полікультурної дискурсивної особистості (ПДО).

Завдяки доречному застосуванню універсальних НВК у поєднанні із вербальною складовою вдається належним чином конструювати смисл у комунікативній ситуації:

4)"Oh! No ... no!" The young woman rushed over. Her accent was American. "These four must be carried separately. On another cart, please". The small Thai porters smiled at her. It was obvious they didn't understand. "Yes ... yes," one of them finally said, nodding. "You see ..." the slim beauty pointed to the cases in question. "These go ... there!" She indicated another porter walking by with an empty cart. <...>"You understand?" (Rich: 3).

Один з учасників комунікації не розуміє англійської, себто знаходиться на етноцентричній стадії розвитку полікультурної дискурсивної особистості (ПДО). Значення "посмішка" вербалізується через дієслово *"to smile"*. І саме завдяки посмішці складається враження, що комунікант не розуміє англійської, що веде до інтенсифікації застосування невербальних комунікативних компонентів, які для співрозмовників-тайців повністю замінюють вербальну складову. Актуальний комунікативний смисл НВК, який відтворений американкою, адекватно інтерналізується та інтерпретується тайцями. Необхідно зазначити, що мета комунікації досягається завдяки універсальності невербальної складової.

Етноспецифічність НВК разом із недостатньою обізнаністю з одного боку може призводити до непорозумінь, неможливості вибудувати адекватний актуальний ситуативний смисл, але з іншого – незнання етноспецифічних комунікативних компонентів може слугувати індикатором до актуалізації настанови “НАВЧАННЯ”, засвідчуючи іноземне походження співрозмовника:

5) “*Barley! Welcome to Barbary, my dear chap. For God’s sake, man, don’t shake hands with me across the threshold, we have enough troubles as it is! You look positively healthy,’ Alik Zapadny complained in alarm when they had time to examine each other.”* (Le Carre).

Незнання англійцем слов’янської прикмети, що не можна вітатися через поріг зумовлює негативну реакцію співрозмовника-росіянина: “*... we have enough troubles as it is!”* . Таким чином відбувається заповнення лакуни (актуалізація настанови “НАВЧАННЯ”), що дозволить, спираючись на комунікативний досвід, вдало екстеріоризувати бажаний актуальний ситуативний смисл.

Отже, смислотворення та смисловираження при реалізації настанови “КОМУНІКАТИВНА ОБІЗНАНІСТЬ” спирається на вдале застосування та інтерпретацію як універсальних, так і етноспецифічних невербальних комунікативних компонентів. У випадку лакунарності відбувається актуалізація настанови “НАВЧАННЯ”. Важливу роль також відіграють стереотипи, судження, що базуються на найбільш “відмічених” рисах прототипічних представників групи. Процеси смислотворення та смисловираження відтак залежать від самоідентифікації, яка здатна модифікувати особистий досвід, що в подальшому буде інтерналізуватись співрозмовниками й зумовить формування ситуативних смислів.

Перспективним, на наш погляд, видається визначення особливостей функціонування систем смислотворення та смисловираження при реалізації полікультурною дискурсивною особистістю інших настанов під час мовленнєвої адаптації у міжкультурному середовищі. Поряд із цим, на увагу заслуговують стратегії та тактики стереотипної комунікативної діяльності при симетричному та асиметричному спілкуванні в залежності від кола дискурсивного оточення.

Література:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

2. Blommaert J. Different Approaches to Intercultural Communication: A Critical Survey / J. Blommaert. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.flw.ugent.be/cie/CIE/blommaert1.htm

3. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind’s Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books., 2002. – 440 p.

4. Hinton P. Stereotypes, Cognition and Culture / P. Hinton. – Hove : Psychology Press, 2000. – 208 p.

5. Kecskes I. Lexical Merging, Conceptual Blending and Cultural Crossing / I. Kecskes // Intercultural Pragmatics, 2004. – №1 (1) – P. 1-21.

6. Kecskes I. Situation-Bound Utterances in L1 and L2 / I. Kecskes. – Berlin/New York : Mouton de Gruyter, 2003. – 228 p.

7. Kecskes I. The State of L1 Knowledge in Foreign Language Learners / I. Kecskes // WORD, 1998. – №49(3) – P. 321-340

8. Kecskes I., Papp T. Foreign Language and Mother Tongue / I. Kecskes, Papp T. – Mahwah : Lawrence Erlbaum., 2000. – 176 p.

9. Prechtl E. and Davidson-Lund A. Intercultural Competence and Assessment: Perspectives from the INCA Project / E. Prechtl, A. Davidson-Lund // Handbook of Intercultural Communication – Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 467-490.

10. Rosch E. Principles of Categorization / E. Rosch // Cognition and Categorization – Hillsdale, NJ : LEA, 1978. – P.27-48.

11. Smith E. R. and Zárate M.A. Exemplar-based Model of Social Judgment. / E. R. Smith, M.A. Zárate // Psychological Review, 1992. – №99 – P. 3-21.

12. Spencer-Oatey H., Franklin P. Intercultural Interaction. A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication / H. Spencer-Oatey P. Franklin. – Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009. – 384 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

13. Le Carre J. The Russia House [Електронний ресурс] / J. Le Carre. – Режим доступу : http://tululu.ru/read8778/

14. Maibaum R. From Russia with Love [Електронний ресурс] / R. Maibaum. – Режим доступу : www.universalexports.net/scripts/frwl.pdf

15. Rich M. Virginia Clay / M. Rich. – London : Sphere Books Ltd, 1983. – 317 p.

УДК 811.161.2:[81'38:81'373.7]

Кочукова Н. І.,
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", м. Слов'янськ

ЕКСПРЕСИВНІ МОЖЛИВОСТІ ТРАНСФОРМОВАНИХ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ (на матеріалі мови української преси)

У статті проаналізовано стилістичні функції трансформованих крилатих висловів у мові української преси, визначено їхній експресивний потенціал та індивідуально-авторські конотації.

Ключові слова: *структурно-семантична трансформація, крилаті вислови, емоційно-експресивний потенціал, суспільно-політичні конотації.*

В статье проанализировано стилистические функции трансформированных крылатых выражений в языке украинской прессы, определено их экспрессивный потенциал и индивидуально-авторские коннотации.

Ключевые слова: *структурно-семантическая трансформация, крылатые выражения, эмоционально-экспрессивный потенциал, общественно-политические коннотации.*

The stylistic functions of transformed winged phrases in the language of the Ukrainian press, their expressive potential and author's original connotation are analyzed in the article.

Keywords: *structural-semantic transformations, pithy sayings, emotional-expressive potentiality, social and political connotations.*

Крилаті вислови різні за значенням та структурою, більшого чи меншого ступеня фразеологізації, активно функціонують як в усному, так і в писемному мовленні, становлячи значний шар фразеологічної системи української мови. Останнім часом вони все більше привертають увагу дослідників, оскільки відзначаються винятковою експресією й, будучи лаконічними за формою, влучно виражають суть складних явищ, викликають у свідомості людини багато асоціацій. Дослідження їхнього вживання в різних стилях мови є надзвичайно цікавою мовознавчою проблемою.

Такі стійкі вирази мають певне літературне або історичне походження. Це переважно вислови визначних діячів, цитати з відомих творів, що завдяки своїй точності й виразності поширились і стали однією з характерних ознак мови сучасної газетно-журнальної періодики. Семантична місткість і лаконічна форма забезпечили крилатим виразам активне функціонування в мові преси в традиційній формі. Вони увиразнюють та урізноманітнюють контекст: *"Ясна річ, до підданого обструкції Багдада Леонід Данилович не завітає, хоч посол зробив йому "**ведмежу послугу**", запевнивши вчора журналістів, що "Ірак готовий прийняти Президента Кучму з державним візитом"* (Україна молода). Окрім традиційних крилатих висловів, журналісти широко використовують їхні трансформації, що набули нових значень або нових семантичних і стилістичних відтінків.

Крилаті вирази мають здебільшого піднесено-емоційне стилістичне забарвлення, яке передається всьому контексту: *"**Час збирати каміння**, щоб складати його в підмурок нашої духовності. І самої держави, яка без духовності неможлива"* (Президентський вісник). Оказіональні модифікації сприяють посиленню пафосного змісту стійкого виразу.

Комплексна індивідуально-авторська трансформація крилатого виразу *Одна ластівка весни не робить* спричинила появу піднесено-урочистої, опоетизованої конотації вислову: *"У кожного своя **ластівка,** яка **робить** у серці **весну**"* (Перець). Трансформування добре відомих читачам рядків *"Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину"* з вірша "Синові" В. Симоненка, у процесі якого збережено стрижневі компоненти, зумовило ефект стилістичної підвищеності в поєднанні з закличною урочистістю: *"**Батьківщину не тільки не вибирають**, а навпаки – це вона кличе своїх синів і доньок, розкиданих по далеких світах, часто не з доброї волі; це вона, єдина, зароджує десь у грудях той щемливий біль, який не дає спокою навіть серед найбільших розкошів і зветься холодним чужомовним словом "ностальгія"* (За вільну Україну).

Трансформовані крилаті вислови вживаються також для образного вираження висловлюваної думки та створення стилістично піднесеної тональності як контрасту до сатиричного звучання всього тексту: *"Сьогодні Голова Верховної Ради, Президент України, мудрі керівники окремих партій і рухів дедалі настійливіше закликають усіх взятися за **збирання каміння**. На жаль, **каміння** поки що **збирає** тільки той, хто вічно це робить: хлібороб, шахтар, сталевар, будівельник. Немало ж політичних діячів якщо і **збирають каміння**, то ховають собі за пазуху. До якого часу? І задля чиїх інтересів?"* (Голос України), пор.: *Час збирати каміння.*

Досить часто журналісти використовують трансформовані крилаті вислови для створення комічного ефекту. На думку деяких дослідників, "сміх як реакція організму на комічний контраст несе в собі два заряди. Один – насолоди, радісного почуття, другий – засудження, осуду певного факту" [2, с. 389]. О. Потебня так пояснював природу смішного: "Подібно до всіх тропів і всяких розумінь, смішне є процес, тобто становить зміну мисленнєвих актів: подібно до іронії, смішне є дія невиправданого *чекання*, певного зіткнення позитивного й негативного і навпаки ... Швидкість зміни очікуваного більш або менш протилежним є неодмінною умовою сміху" [1, с. 39]. Читач, якому трапляється в тексті оказіонально видозмінений стійкий вираз, неодмінно помічає трансформацію, яка вступає в семантико-стилістичний контраст із традиційною, усталеною формою цього виразу, що сприяє виникненню комічного ефекту: "***Хто до нас з мечем прийде, той в орало і отримає"*** (Україна молода), пор.: *Хто до нас з мечем прийде, той від меча й загине;* ***"Що наше життя – пошуки спонсора ..."*** (Урок української), пор.: *Що наше життя – гра;* ***"Книга – джерело знань***. ***Депутатських"*** (Україна молода), пор.: *Книга – джерело знань; "**Через терни до ринку**" – "Круглий стіл" бізнесменів"* (Молодь України), пор.: *Через терни до зірок*; *"**Кожне місце під сонцем** стане для майбутньої історії темною плямою"*

© Кочукова Н. І., 2013

(Молодь України), пор.: *Місце під сонцем*. Гумор, особливо соціально спрямований, є ефективним засобом впливу на членів суспільства, він указує на помилковість їхньої поведінки, минулого досвіду, ідеологічних настанов тощо. Дослідники справедливо зазначають, що "хоч сатира і гумор мають спільний засіб – комічне, вони принципово відмінні" [2, с. 389]. "Гумор, – зазначають вони, – зображення смішного в жартівливому, добродушному тоні" [2, с. 436]. Він удосконалює те чи те явище, очищає від недоліків, допомагає повніше розкриватися всьому суспільно цінному в ньому. Об'єкт гумору, заслуговуючи на критику, все ж у цілому зберігає свою привабливість. Журналісти, прагнучи дотепно, виразно, емоційно-критично оцінити сутність явищ, загострити реальні суперечності дійсності, яскраво перетворюють крилаті вислови, що сприяє виникненню гумористичного ефекту. Напр.: *"**Мистецтво вимагає жертв**, лише невідомо від кого – глядачів чи артистів?"* (Перець); ***"Час лікує все,** окрім склерозу"* (Перець), пор.: *Час лікує*; *"**У суперечці народжується істина**. У ній же вона й гине"* (Перець); *"**Таланти закопують у землю** зовсім не землекопи"* (Перець), пор.: *закопати талант (скарб) у землю*. Іноді вони створюють своєрідний тлумачний словник стійких сполук слів, у якому розкривають їхній новий зміст, зумовлений вимогами часу. Напр.: *"**Волаючий у пустелі** – той, хто висловлює слушну думку"* (Перець), пор.: *голос волаючого в пустелі; "Глибокий зміст байки Крилова **"Ворона і лисиця"** полягає в тому, що лише втративши сир, ворона отримала свободу слова ..."* (Україна молода).

Крилаті вислови, що мають урочисте стилістичне забарвлення, на сторінках сучасної української преси можуть зазнавати таких оказіональних семантичних і стилістичних перетворень, які створюють яскравий гумористичний ефект. Напр.: *"Він переконаний: якщо **спочатку і було слово**, то лише тому, що потім був гонорар"* (Урок української); ***"Платон мені друг, але у Степана більше грошей"*** (Урок української), пор.: *Платон мені друг, але істина дорожче; "**Король голий**, а як дбає про честь мундира!"* (Перець), пор.: *Король голий*; *"Якщо **людина людині вовк**, то хто тоді вовк вовку?"* (Перець), пор.: *Людина людині вовк*.

Журналістське прагнення щонайбільше індивідуалізувати стиль і зацікавити читача виявляється в доборі найекспресивніших засобів. Серед них особливо виділяються трансформовані крилаті вислови. Вони допомагають авторам різко викрити й гостро засудити негативне в суспільному та особистому житті людей. Напр., у тексті *"Наш читач спробував було захистити рідну українську мову в судовій інстанції. Та **українській Феміді, принаймні, поки що, як виявилося**, **закони не писані**"* (Час) сатиричність досягнуто внаслідок контамінації крилатого вислову *Феміда* й прислів'я *Дурневі (дурням, дурному) закон не писаний*. Крім того, слово *Феміда* зазнало атрибутивного поширення в препозиції.

Для надання сатиричної гостроти майстри пера вдаються до різних прийомів структурно-семантичної трансформації, роблячи стійкий вираз емоційнішим, наповненим власними оцінками. Так, зокрема, унаслідок поширення відомий крилатий вислів *Час – це гроші* зазнав комічної конкретизації: *"Усім відомо: час – це гроші. Дехто навіть трактує так: **час, який у нас є, – це ті гроші, яких у нас немає**"* (Слово Просвіти). Те саме стосується широко вживаного вислову Л.М. Кравчука *"Маємо те, що маємо"*, пор.: *"**Маємо те, що маємо**. Питання лише в тому – **хто, скільки, звідки і де**"* (Перець). Такі оказіональні вирази можна назвати прикметами часу, оскільки їхня традиційна форма зазнала деяких перетворень у період нинішніх соціальних змін. Або ще приклад: ***"Хто мовчить – той згоден, незалежно від того, де він перебуває: на кухні, чи в парламенті"*** (Слово Просвіти), пор.: *Мовчання – знак згоди.*

Трансформовані крилаті вислови використовують як виразні стилістичні засоби негативної характеристики осіб, про яких ідеться в статті. Напр.: *"**Птахи гнізда Дніпропетрова**. Лазаренко у смужку. На що розраховує каліфорнійський в'язень?"* (Україна молода), пор.: *Птахи гнізда Петрова.*

Оказіонально модифіковані крилаті вислови на сторінках сучасної преси набувають індивідуально-авторських суспільно-політичних конотацій залежно від політичної спрямованості друкованого видання, у якому працює журналіст: ***"Хто "відсіює" Вітриченко, пожне бурю"*** (заголовок) (Україна молода), пор.: *Хто сіє вітер, пожне бурю;* ***"Хіба волають мери, як каси повні?*** *Наповнення місцевих бюджетів під питанням"* (Україна молода), пор.: *Хіба ревуть воли, як ясла повні?*

Іронія порівняно з сатирою може бути більш результативною як засіб впливу, оскільки є менш відвертою. Іронічний підтекст з'являється тоді, коли загальновідомі рядки вживаються у функції своєрідного зачину-образу до подальшого викладу важливих відомостей. Так, у заголовку газетної статті *"**І щуку кинули у річку**", – сказав Олександр Мороз, коментуючи службове підвищення Сергія Медведчука"* (Україна молода) використано рядки з відомої байки Л.І. Глібова "Щука". Продовження статті на інших сторінках озаглавлено тими ж рядками, які ще раз загострюють увагу читача на основній думці матеріалу: ***"І Щуку кинули у річку ..."*** *Сергій Медведчук серед керівників Державної податкової адміністрації України – тривожний сигнал на початку року виборів"* (Україна молода). Або інший приклад: *"Тузла – не острів, "Тузла" – мюзикл"* (заголовок) і підзаголовок *"Національний принцип **"Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями"** – у редакції Дмитра Кисельова"* (Україна молода). Автор виніс у заголовок відомі рядки з поеми Т.Г. Шевченка "Катерина". У контексті вони набули додаткових семантичних і стилістичних значень.

Створенню іронії сприяють різноманітні прийоми авторської трансформації, зокрема такі, як заміна компонентів традиційного стійкого виразу: ***"Півцарства за виконання бюджету"*** (Україна і світ сьогодні), пор.: *Півцарства за коня;* ***"Не Єхануровим єдиним**. Трохи бурятів і трохи буддизму в майже православному Києві"* (Україна молода), пор.: *Не хлібом єдиним;* ***"Бюджет наш насущний ...** Бюджетними проблемами переймалася Верховна Рада і в середу ..."* (Сільські вісті), пор.: *Хліб наш насущний;* поширення його компонентного складу: *"**Місце під сонцем у Криму** коштує непристойно дорого, звідси й невластива досі проукраїнськість місцевих політиків"* (Слово Просвіти), пор.: *місце під сонцем; "Заманливо, але **апетит під час їжі не тільки не приходить, а навпаки – зникає**. Бо з'ясовується: щоб отримати дармовий презент від піцерії, вам доведеться перед тим замовити їхній найдорожчий і найбільший витвір, який ані ваш шлунок, ані ваш*

гаманець не зрозуміють" (Україна молода), пор.: *Апетит приходить під час їжі;* комплексне використання прийомів трансформації, зокрема поєднання скорочення компонентів з абсолютною лексичною субституцією крилатого вислову й зміною стверджувальної модальності на питальну: ***"Українцям – українське?"*** (заголовок) (Українське слово), пор.: *Кесареве кесарю, а боже богові,* або поєднання редукції компонентів і поширення крилатого вислову: ***"Як помру, то не ховайте, а піраньям віддайте*** (заголовок) *Німець заповів своє тіло ... кровожерним рибам"* (Україна молода), пор.: *Як умру, то поховайте мене на могилі…*

Значний ефект в оживленні мови періодичних видань, її увиразненні створює вживання трансформованих висловів історичних осіб, словосполук із класичної літератури та з філософських творів, що стали афоризмами. Напр.: заголовок статті *"**Росія чи Європа?** – вічне запитання **українського Гамлета**"*. І далі: *"Натомість модерні українці вже понад століття намагаються відповісти на сакраментальне, воістину гамлетівське запитання: Росія або Європа? Бо за цією відповіддю – два різні цивілізаційні вибори, дві різні моделі життя"* (Самостійна Україна), пор.: *Бути чи не бути, Гамлет.* У наведеному прикладі компоненти крилатого вислову *Бути чи не бути* зазнали абсолютної, або максимальної, лексичної субституції. Незважаючи на це структурна модель та фразеологічно цілісне значення збереглися. Інший крилатий вираз (*Гамлет*) зазнав поширення препозитивним означенням.

Рядки відомого вірша А. С. Малишка *"Рідна мати моя, ти в дорогу мене проводжала"* давно стали крилатим висловом. Їхня видозміна одразу привертає увагу й викликає потрібні емоції в читачів: ***"Рідна мати моя, ти в притулок мене проводжала"*** (заголовок статті) і далі підзаголовок *"Поява бомжівських династій з лона колись благополучних сімей та малолітні вигнанці із сільської місцевості – нові тенденції асоціального життя в Україні"* (Україна молода).

Уведення трансформованих крилатих висловів у публіцистичні тексти є важливим засобом мовної експресії. Особлива виразність, стилістична привабливість оказіональних утворень зумовлена їхньою новизною, свіжістю, несподіваністю, а головне – контрастністю щодо традиційних усталених висловів.

Література:

1. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.

2. Стилістика української мови: Підручник // Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

УДК 811.124’04

Кощій О. М.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛЕКСИЧНИЙ ЕКЛЕКТИЗМ У МОВІ НОВОЛАТИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У статті розглядається явище лексичного еклектизму у ранньомодерній латинській мові на матеріалі новолатинської поезії та з’ясовуються і аналізуються чинники, які вплинули на появу відповідного явища, оскільки структура латинської мови у вказаний період зазнавала поступових змін на всіх рівнях.

Ключові слова: *лексичний еклектизм, варіантність, лексичні варіанти, новолатинська поезія, ранньомодерна латинська мова.*

В статье рассматривается явление лексического эклектизма в латинском языке Нового времени на материале новолатинской поэзии, выясняются и анализируются факторы, которые повлияли на появление соответствующего явления, поскольку структура латинского языка в указанный период испытывала постепенные изменения на всех уровнях.

Ключевые слова: *лексический эклектизм, вариантность, лексические варианты, новолатинская поэзия, латинский язык Нового времени.*

The article deals with the phenomenon of lexical eclecticism in early modern Latin based on New Latin poetry, studies and analyzes the factors that influenced the emergence of the phenomenon, since the structure of Latin in this period underwent gradual changes at all levels.

Keywords: *lexical eclecticism, variation, lexical variants, New Latin poetry, early modern Latin.*

Більшість мовних змін починається з варіювання. У мові на кожному історичному етапі поряд зі старими елементами існують їх нові варіанти. Розвиток, як правило, починається з індивідуального новотвору, який потім стає територіальним або стилістичним варіантом. Цей варіант з часом може витіснити основний, і таким чином індивідуальна зміна перетворюється на соціальний факт.

Кожна мова становить нерозривну єдність стійкого і змінного, статичного і динамічного [3, с. 375], тобто характеризується станом динамічної рівноваги між тенденціями до збереження мовних правил і тенденціями до змін. Такий стан забезпечується різноманітною варіативністю мовних елементів і мовних засобів, що є наслідком мовної еволюції, співіснування “нового” й “старого” в мові.

Актуальність дослідження явища лексичного еклектизму у новолатинському поетичному тексті мотивується відсутністю спеціальних мовознавчих праць, в яких об’єктом аналізу є мова новолатинського поетичного тексту, та необхідністю відтворення цілісної картини функціонування латинської літературної мови у ранньомодерний період. Дослідження лексичних особливостей ранньомодерної латини видається досить актуальним і у порівнянні з твердженнями відомих дослідників середньовічної та ранньомодерної латини, які наголошують на тому, що тогочасна латина досить сильно відрізнялася залежно від регіону і часу, і вказують на важливість і необхідність лінгвістичного дослідження латинськомовної писемної культури [4; 5; 7-9].

Метою дослідження є з’ясування особливостей вживання лексико-словотвірних варіантів у новолатинському поетичному тексті на матеріалі латинськомовної поеми Симона Пекаліда “De bello Ostrogiano” [6]. Мета зумовила реалізацію **завдання**, а саме, з’ясувати причини і виявити зовнішні та внутрішні чинники, які вплинули на появу відповідних особливостей, оскільки структура латинської мови у вказаний період зазнавала поступових змін на всіх рівнях.

Об’єктом дослідження є явище лексичної та словотвірної варіантності, яке послідовно відображає одну з найважливіших властивостей поетичного мовлення – реалізацію лексико-словотвірних можливостей мовної системи і наочно показує динамічний характер мовних елементів.

Латина пізнього середньовіччя і раннього Нового часу не була сталою єдністю, вона засвоювалася через вивчення пізньолатинської граматики і шляхом наслідування класичних авторів. З одного боку, ранньомодерна латина була логічним продовженням класичної, яка внаслідок специфіки її рецепції не складала оформленої цілісності, з іншого, внаслідок тісних міжмовних контактів латина не могла уникнути модифікацій, зумовлених засвоєнням низки лексичних змін. У першу чергу такі зміни торкнулись словникового складу. Він значно поповнився за рахунок нових та переосмислення значень вже існуючих слів, хоча в основі своїй зберіг лексичну і граматичну будову класичної латини.

Однією з найістотніших рис тогочасної латини було багатство словотвору: з одного боку, в поетичній мові фіксується багато архаїзмів, з іншого – у ній постійно з’являються неологізми. Невідомі в класичний період реалії суспільного життя, які було потрібно описати засобами латинської мови, могли бути як загальноєвропейськими, так і характерними лише для окремої країни чи регіону. Кожного разу, коли для опису певної реалії використовувалась мова, яка спочатку призначалась для функціонування в іншому соціокультурному середовищі, відразу поставало питання передачі засобами цієї мови понять і явищ, які були відсутні в природному для цієї мови середовищі.

Традиція епічного жанру та стилістична диференціація різних варіантів вимови, започаткована ще Квінтом Еннієм [1, с. 8, 17], передбачала наявність у епічному тексті певної кількості архаїчних форм, яку можна пов’язати з традицією епічного жанру, оскільки архаїзми є важливим компонентом лексики високого стилю взагалі. Належна до пасивного словникового запасу мови архаїчна лексика у більшості випадків є стилістично маркованою, тому вона нерідко переходить в розряд традиційно-поетичної.

© Кощій О. М., 2013

Стилістична специфіка архаїзмів полягає і в тому, що вони передбачають особливий код (спільний для автора і читача), який характеризується усвідомленням минулих етапів розвитку мови. Коли в контекст вводяться форми, характерні для більш раннього етапу розвитку мови, вони створюють контраст, який приваблює увагу читача [2, с. 73]. Тому функціонування архаїчних форм у тексті новолатинської поеми має подвійний характер: як мовна одиниця архаїзми займають своє особливе місце в межах синхронічних відношень, але як стилістична одиниця вони декодуються згідно з другою, більш ранньою системою літературної мови.

Архаїчні форми, які досить часто фіксуються у латинських поетичних джерелах класичного періоду і які, як правило, є традиційними маркерами латинського поетичного мовлення, поряд з нормативними формами використовуються і в мові новолатинської поеми, наприклад: *duella* і *bella*, *caussa* і *causa*, *Mavors* і *Mars*, *ast* і *at* тощо.

Одним із способів передачі невідомих для класичної латини реалій в їх словесному позначенні засобами латинської мови є добір латинського слова зі значенням найбільш близьким до значення безеквівалентної одиниці. Так, у зв'язку з появою нових реалій і потребою їх мовного вираження, у мові новолатинської поеми традиційні для класичного періоду лексеми набувають іншого смислового забарвлення, розширюється коло значень питомого латинського слова, зміст і об'єм якого значною мірою залежав від території на якій був написаний текст.

Семантична деривація латинської лексики в тексті новолатинської поеми відбувається у двох напрямках: а) без зміни частиномовної парадигматики, наприклад: *bombus, i m* – гудіння, шум > ядро, бомба; *proboscis, idis f* – хобот (слона) > жерло, дуло; *stemma, atis n* – вінок, родовід > герб тощо; б) з наступною конверсією, наприклад: *nitratus, a, um* – лужний, змішаний з лугом > *nitratus, i m* – порох; *nobilis, e* – відомий, знатний > *nobilis, is m* – вельможа, шляхтич.

Одним із основних способів творення неологізмів у ранньомодерній латинській мові, незалежно від території її поширення, є словотвірна деривація. Утворення нових слів відбувається згідно з правилами словотвору класичної латини за допомогою словотворчих афіксів, успадкованих із латини класичного періоду. Так, для лексичного спектру новолатинської поеми характерні такі види неологізмів: а) неологізми, утворені за допомогою суфіксальної деривації питомих латинських лексем шляхом додавання питомих латинських чи латинізованих грецьких словотвірних елементів, наприклад: *Constantinis*, *Constantinensis* – костянтинів, *mustosus* – наповнений вином, *Taurinus* – таврійський, *Constantinides* – нащадок (син) Костянтина, *Germanides* – германець (за походженням); б) неологізми, утворені шляхом запозичення лексем грецької мови, наприклад: *Biblia* – Біблія (Святе Письмо) < пор. гр. *τὰ βιβλία* < *τὸ βιβλίον* – книга; *Colchida* – Колхіда < пор. дгр. *ἡ Κολχίς, ίδος*, лат. *Colchis, idis f* і сгр. *ἡ Κολχίδα* – Колхіда; *monarcha* – монарх < пор. дгр. *ὁ μονάρχης* – єдиновладний володар і лат. *monarchia, ae f* – єдиновладдя; *patriarcha* – родоначальник, засновник < пор. дгр. *ὁ πατριάρχης* – родоначальник, патріарх; в) неологізми, утворені шляхом запозичення іншомовних лексем з латинською кореневою морфемою і іншомовним суфіксом, наприклад: *sclopeta* – мушкет < пор. лат. *sclopus (=stloppus)* – клацання, удар; *bombarda* – гармата < пор. лат. *bombus, i m* – гудіння, шум.

Для ранньомодерної латини був характерним лексичний еклектизм, зумовлений наявністю великої кількості іншомовних вкраплень різночасового походження. Вказані елементи, викликані необхідністю описати нові життєві реалії, відображали як внутрішньомовний розвиток латини, так і вплив інших мов.

До іншомовної або частково латинізованої лексики в аналізованому тексті, нехарактерної для класичного періоду, можна зарахувати такі тематичні групи: а) етноніми, наприклад: *Lithavus*, *Moschus*, *Russus*, *Turca*, *Valachus* тощо; б) топоніми, наприклад: *Terectimirum*, *Ostrogia*, *Kiövia*, *Halicia*, *Volinia*, *Chortica* тощо; в) прізвища або прізвиська, наприклад: *Kosinscius*, *Sebeltuc*, *Sisca*, *Visnovecius*, *Zachorovius*, *Zavacius* тощо; г) власні імена людей, історичних чи міфологічних постатей, наприклад: *Bochdanus*, *Ichor*, *Kius*, *Mecislaus*, *Mocossa*, *Semerinus*, *Svidrigellus* тощо; д) патроніми, наприклад: *Olgerdoviades*, *Ioanniades*; е) деякі невласні назви, наприклад: *mecith*, *tabor*, *ulani*, *baeran*; є) відтопонімні прикметники, наприклад: *Cholsanensis*, *Drucicus*, *Orsensis*, *Ostrogianus*, *Sluccensis* тощо; ж) відетнонімні прикметники, наприклад: *Turcicus*, *Polonus*, *Lithavus,* тощо.

За походженням і типом основ іншомовну лексику новолатинського поетичного тексту можна структурувати на такі групи: а) слов'янізми, наприклад: *Wladimiria*, *Ostrogius*, *Bochdanus*; б) орієнталізми, наприклад: *Amalech*, *Batthus*, *mecith*, *baeran*; в) германізми, наприклад: *Borussus*, *Volsthen*, *Vitoldi* (gen.sg.); г) грецизми, наприклад: *Chersona*, *Basili* (voc.sg), *Theodor*.

Попри те, що запозичена лексика, зафіксована в новолатинській поемі, є структурно неоднорідною, в ній можна виділити такі типи: а) запозичена лексика, для якої характерна лише фонетико-графічна адаптація, що полягає в передачі фонетико-графічного образу іноземного слова за допомогою графічних засобів мови-реципієнта, наприклад: *mecith*, *tabor*, *Chaidar*, *Sebeltuc*, *Simeon*, *Ichor*, *Daniel*, *Mocossa*, *Chortica* тощо; б) запозичена лексика, для якої характерна морфологічна адаптація, що передбачає включення запозичень до системи роду, числа, відміни тощо, наприклад: *Lithuania*, *Russia*, *Volinia*, *Kiövia*, *Halicia*, *Praeclavia*, *Praecopia*, *Podolia*, *Turca*, *Russus*, *Mecislaus*, *Svatoslaus*, *Bochdanus*, *Semerinus*, *Kius*, *Horinus*, *Slucus*, *Kosinscius*, *Tarnovius*, *Zachorovius*, *Zavacius*, *Visnovecius*, *Terectimirum*. Для значної частини такої лексики є характерною часткова словотвірна субституція, яка досягається за допомогою суфіксальної деривації, шляхом приєднання до фонетично та графічно адаптованої слов'янської основи латинського або латинізованого грецького словотвірного афікса у поєднанні з флексією, наприклад: *Russicus*, *Turcicus*, *Voliniacus*, *Ostrogianus*, *Cholsanensis*, *Lublinensis*, *Sluccensis*, *Volinensis*, *Olgerdoviades*, *Lechiades*.

Труднощі пристосування слов'янських лексем до гекзаметра спонукали поета використовувати всю різноманітність синонімічних суфіксів латинського словотвору. Часто компоненти деривацийних варіантних пар (словотвірні варіанти – спільнокореневі деривати, утворені за допомогою однофункційних афіксів) функціо-

нують як активно паралельні, тобто в багатьох випадках є взаємозамінними. На користь цього твердження виступають дублетні пари прикметників з ідентичним семантичним значенням, які використовуються залежно від метричної позиції слова в віршовому рядку. Так, низка синонімічних суфіксів, які дають дактилічну послідовність складів у гекзаметрі, стають найхарактернішими у мові новолатинської поеми. Пор., наприклад: *Cholsanus* і *Cholsanensis*; *Drucicus* і *Drucensis*; *Russicus* і *Russiacus*; *Voliniacus* і *Volinensis* тощо. Фіксується навіть деривaційний варіантний ряд із чотирьох прикметників від однієї основи з контекстуально однофункційними суфіксами: *Ostrogius*, *Ostrogeus*, *Ostrogianus* і *Ostrogiensis*. Пор., наприклад: *O dignum Ostrogio tam clarum nomine factum / Tantis principibus …* (De bello. I, 238) – “О творіння, достойне острозького імені …” ; *Ostrogeo generoso e stemmate vindex …* (De bello. I, 69) – “Захисник острозького родового герба …” ; *Ostrogianus ager sic feruet mellis opimi / Luxu …* (De bello. I, 143) – “Острозька земля також переповнена надлишком густого меду …” ; *Tartari Ostrogienses urbis accollae* (De bello. II, 266) – “Острозькі татари – мешканці міста”.

Таким чином, серед основних способів словотвірної адаптації іншомовної лексики в мові новолатинської поеми можна відзначити три тенденції: транслітерація, морфологічна адаптація та суфіксальна деривація за допомогою латинських або латинізованих грецьких словотвірних формантів, які приєднувались до іншомовних основ. Основною зміною, якої зазнали запозичення на латинськомовному ґрунті, була трансформація питомих закінчень і суфіксів у зв’язку із входженням їх в іншу (латинську) словозмінну парадигму.

Наведені результати і висновки можуть слугувати основою для проведення нових досліджень із проблематики функціонування латинської мови на теренах України і загалом східної Європи кінця XVI – початку XVII століття.

Література:

1. Дерюгин А. А. Из наблюдений над лексикой латинского поэтического языка // Язык и общество. – Саратов, 1967. – С. 244-251.

2. Риффатер М. Критерии стилистического анализа // Новое в зарубежной лингвистике : Вып. IX. – М. : Прогресс, 1980. – С. 69-97.

3. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. – Вид. 2-е. – К. : АТ “ОКО”, 1996. – 392 с.

4. Яковенко Н. М. Передумови поширення і характер латинського письма на Правобережній Україні: друга половина XVI – перша половина XVII ст. // Архіви України. – К., 1978. – № 6. – С. 8-19.

5. Яковенко Н. Н. Палеография латинского документального письма на Правобережной Украине : автореф. … канд. истор. наук. – К., 1983. – 22 с.

6. De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis libri quattuor, a Simone Pecalidis Artium Baccalaureo conscripti. – Cracoviae, In officina Andreae Petricovii, AD 1600.

7. Nechutová J. Středověká latina. – Praha : Koniasch Latin Press, 2002. – 162 s.

8. Stotz P. Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters. – 5 Bde. – 3. Band : Lautlehre – München, 1996. – 723 s. – Режим доступу : http: // books.google.com.ua/books.

9. Weyssenhoff-Brożkowa K. Studia nad łaciną średniowieczną w Polsce ; [zeszyty naukowe pod red. J. Axera]. – Zesz. 10–12. – Warszawa : OBTA, 1998. – 224 s.

УДК 81'367:81'373.421(045)

Крилова Т. В.,
Гуманітарний інститут НАУ, м. Київ

СТРУКТУРНА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ В КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто явище структурної персоніфікації з позицій контрастивного синтаксису та описані її дискурсивно-прагматичні функції.

Ключові слова: *предикатно-аргументна структура речення, формально-синтаксична структура речення, актант.*

В статье рассматривается явление структурной персонификации с позиций контрастивной лингвистики и описываются ее дискурсивно-прагматические функции.

Ключевые слова: *предикатно-аргументная структура предложения, формально-синтаксическая структура предложения, актант.*

The paper looks on the problem of structural personification from the point of view of contrastive syntax, discussing its main communicative functions in discourse.

Keywords: *semantic sentence structure, formal-syntactic sentence structure, actant.*

На сучасному етапі вивчення мовної комунікації як соціального та культурного феномену дискурс розглядається з позицій теорії кореляції між мовою та соціокультурними аспектами. Сьогодні взаємозв'язок мов і культур, необхідність їх всебічного вивчення не викликає сумнівів. Мовна картина світу неоднакова у різних народів, і це проявляється в принципах категорізації дійсності, матеріалізуючись в лексиці і граматиці. Але треба ще раз підкреслити, що суттєві особливості мови і тим більше культури, розкриваються при співставленні, порівняльному вивченні, мов і культур. Правильне сприйняття чужого, іншого відбувається при усвідомленні, що й інша культура має власну ідентичність. Отже, важливим параметром етнокультурних досліджень дискурсу є контрастивно-прагматичний підхід. Для адекватного перекладу важливо знати не тільки спільні риси граматичної будови вихідної та цільової мови і їх відмінності, а й особливості функціонування граматичних елементів у мовленні, тобто традиції і норми їх вживання у вихідній і цільовій мовах, це складає суттєву частину мовленнєвої компетенції перекладача.

З точки зору лінгвокультурології привертає увагу значно більша метафоричність англійської мови у порівнянні з українською, зокрема метафоричність, притаманна синтаксису англійської мови. Англійська мова значно вільніше ніж українська вживає метонімічні, а також метафоричні засоби. Зокрема, в англійських реченнях широко використовуються іменники, що означають неживі істоти у ролі підмету (що позначаються в граматиці терміном "неагентивний підмет". Агенс **(**від лат. agens, agentis – діючий,) розуміється як семантичний відмінок, мисленнєвий аналог активного діяча-істоти або суб'єкта дії у структурі пропозиції чи предикатно-аргументній структурі [2]. За визначенням Дж. Коутса [3], агентивність – це "реляційна ознака, котра існує між дієсловом та іменником"; "її можна константувати тоді, коли дія, про яку говориться у висловлюванні, виконується кимось (чимось), хто використовує свою власну енергію" (relational feature which is said to be present when the action referred to in the utterance is performed by someone (or something) using their own energy). В результаті неживий матеріальний об'єкт представляється як той, хто діє, йому приписується властивість живого суб'єкту, а саме, бути виконавцем дії.

Мовне "одушевлення" неживого, персоніфікація, займає важливе місце в семантичних потенціях синтаксису англійської мови. Культурною основою таких висловів є те, що англійська мова вважається високоагентивною мовою і згідно лінгвокультурної традиції в англійських висловах головною орієнтацією є орієнтація на діяча. Для української лінгвокультурологічної традиції цей прийом майже не характерний, оскільки особистісність, орієнтація на діяча, українській мові властива в значно меншому ступені; до того ж в україномовному тексті дійсність часто представлена безособово. Вже стало традиційним протиставляти англо-саксонський тип мислення (інтерпретацію дійсності) слов'янському саме за ознакою активність, дієвість, контроль ситуації (суб'єкт виражений) і пасивність, відсутність контролю (суб'єкт не виражений). У слов'янському відчутті завжди перебільшується значення безособових, несвідомих стихійних сил, "влади землі", наче історія виникає сама собою, пасивно, ніж твориться. Українські невизначено-особові висловлювання являються "відгомоном" структур, в яких виражається "непізнаваність" деяких явищ, залежність людини від "долі", які можна визначити як висловлювання з семантикою фатальності. У таких українських висловлюваннях підкреслюється думка про незалежність від волі людини тих або інших проявів дійсності. Пасивно-експерієнційний спосіб у російській мові має ширшу сферу вживання порівняно з українською та іншими слов'янськими мовами. Навпаки, в англомовній культурі люди більш схильні вважати, що вони здібні до контролю над навколишнім середовищем. Участь матеріального об'єкту-особи в подіях дійсності, а також його пріоритетність в них підкреслюється першочерговою вказівкою на нього.

Явище персоніфікації в англійському синтаксисі має також мовну основу, і пов'язано із фактом існування міжмовної асиметрії, яка виявляється в тому, що члени денотативної ситуації і члени речення можуть не збігатися у різних мовах, що підтверджує неогумбольдтіанську тезу контрастивістів про різне членування дійсності та різні способи її позначення в різних мовах [1]. Це пояснює різницю у нормах оформлення поверхнєвої структури речення в англійській та українській мовах. На відміну від української мови, де завдяки широким словопорядковим можливостям, спостерігається тенденція до співпадіння поверхнєвої та глибинної структур речення, в англійській мові домінує прямий порядок слів. Як наслідок, поверхнєва (синтаксична) і глибинна

© Крилова Т. В., 2013

(пропозиційна) структури речення в англійській мові часто не співпадають. Це неспівпадіння компенсується більш широкою сполучуваністю неживих іменників із дієсловами дії у ролі підмету. Таким чином, завищена семантична функціональність неживих іменників обумовлена прагненням компенсувати обмежені можливості аналітичної мови з її жорсткими рамками, якими є фіксованість синтаксичної структури речення та обов’язкове заповнення правосторонньої позиції дієслова. Тому даний синтаксичний прийом застосовується при необхідності елімінації суб’єкта з поверхневої структури речення, тобто імпліцитного, а не експліцитного вираження агенту (суб’єкта дії у структурі пропозиції) за умов його семантичної надмірності чи очевидності. В українській мові, навпаки, такої необхідності не існує, оскільки суб’єкт не обов’язково має бути представлений синтаксично, вислів може бути безособовим або невизначено-особовим. Усунення агенту дії з поверхневої структури англійського речення у випадку структурної персоналізації здійснюється шляхом заміщення позиції синтаксичного підмету речення неагентивними елементами семантичної пропозиції, а саме:

1) пацієнсом (*The project got a lot of discussion*)

2) каузативом (S*hortage of the vitamin alters this variant, thus preventing the immune system from functioning normally*),

3) локативом (*The severest-hit regions of Henan and Anhui will see their wheat harvest down by about 20 percent*)

4) темпоративом (*Post-war period saw major changes in the economic position of all countries*)

5) інструментативом (*The new study compared how well eight different brain size measures predicted the domain-general cognition variable generated in the earlier study*).

Зазвичай, переклад таких речень вимагає синтаксичних трансформацій з урахуванням семантики синтаксичного суб’єкту. Трансформація пояснюється різною лексико-семантичною сполучуваністю іменників-неістот в англійській та українській мовах та більшою поширеністю персоніфікації в англійській мові, у порівнянні з українською, що призводить до необхідності зняття цього явища при перекладі.

Іншою текстуальною функцією неагентивного підмета є комунікативна функція. В даному випадку функція елімінації суб’кту дії з поверхнєвої структури речення можна пояснити особливою комунікативною роллю персоніфікації, а саме як засоба акцентувати увагу на самій дії чи її обставинах, а не на виконавці дії. При цьому переміщення неагентивного елементу на місце підмета супроводжується змінами в логічному акценті висловлювання, а ситуативне значення фрази залишається незмінним. Тобто неагентивний підмет в таких випадках стає тематичним елементом речення, а інша його частина – ремою. В цьому випадку при перекладі зазвичай застосовуються необхідні синтаксичні трансформації для збереження комунікативної структури початкового речення. Перш за все, важливо зберегти порядок розташування компонентів поверхневої структури англійського речення: *The experiment involved combining the two chemicals – В даному експерименті проведено поєднання двох хімічних елементів*.

Таким чином, можна стверджувати, що реченнєва модель з неагентивним підметом є значно більш поширеною в англійській мові ніж в українській. Структурна персоніфікація це явище, що сприймається як своєрідна константа сучасного анлійського синтаксису. Спричинена лінгвістичними та лінгвокультурними факторами, її підвищена функціональність часто співмірна з низкою прагматико-синтаксичних функцій. Створюючи можливість елімінації суб’єкта без порушення двочленної схеми англійського речення, вона є ефективним чинником економії засобів вираження, компресії компонентів, тематизації та рематизації різних елементів семантичної пропозиції, забезпечуючи таким чином лаконізм, місткість. чіткість висловлювання та зв’язність тексту.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт [пер. с нем. Г.В. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.

2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

3. Coates J. The semantics of the modal auxiliaries / J. Coates. – London : Croom Helm, 1983. – 259 p.

УДК 81'373.43 (659-1:004.738.5)

Крутько Т. В.,
Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ КОМПРЕСІЇ У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ (на матеріалі віртуальної реклами)

Статтю присвячено дослідженню лексичних засобів компресії, таких як усічення, літерні/ініціальні абревіатури, телескопізми, у текстах віртуальної реклами. Установлено особливості утворення та функціонування компресованих лексичних одиниць.
Ключові слова: *абревіатура, віртуальна реклама, рекламний текст, телескопізм, усічення.*

Статья посвящена исследованию лексических средств компрессии, таких как усечение, буквенные/инициальные аббревиатуры, телескопизмы, в текстах виртуальной рекламы. Установлены особенности образования и функционирования компрессированных лексических единиц.
Ключевые слова: *аббревиатура, виртуальная реклама, рекламный текст, телескопизм, усечение.*

The article is devoted to the investigation of lexical means of compression, such as clipping, abbreviation, blending, in the Internet advertising. Peculiarities of production of compressed lexical units and their functioning are determined.
Key words: *abbreviation, blend, clipping, copy, Internet advertising.*

Постановка наукової проблеми та її значення. За коротку двадцятилітню історію віртуальна реклама стала другим найбільшим засобом рекламування товарів та послуг після телебачення [9, с.17]. Перевага мережі Інтернет як рекламного каналу полягає у можливості донесення рекламного повідомлення до групи користувачів, які є цільовою аудиторією. Правильний вибір налаштувань дозволяє рекламодавцям пропонувати товари і послуги користувачам, беручи до уваги їхню стать, вік, сімейний стан, місце проживання, соціальний статус (місце навчання та роботи), уподобання.

Віртуальна реклама (реклама у пошукових системах, соціальних мережах, банерна реклама) передбачає її швидке сприйняття, що залежить від мовних засобів, обраних авторами-рекламістами. Текстам віртуальної реклами як текстам малої форми притаманні лаконічність, стисліcть, мовна економія, компресія. "Компресії тексту досягають за допомогою випущення надлишкових елементів висловлювання, <…> а також за допомогою використання компактніших конструкцій" [6, с.21].

Прикладами таких "компактних", компресованих одиниць на лексичному рівні є усічення, літерні абревіатури, телескопізми, дослідженню яких присвячені численні наукові роботи, зокрема С. М. Єнікеєвої, Н. Лаврової, Р. К. Махачашвили, Л. Ф. Омельченко, Т. І. Свистун тощо.

Метою нашої статті є встановлення особливостей утворення та функціонування компресованих лексичних одиниць (**предмет дослідження**) у текстах англомовної віртуальної реклами (**об'єкт дослідження**).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У віртуальній рекламі передача максимального обсягу інформації при мінімальній вербальній частині досягається шляхом використання численних скорочень, а саме таких структурних типів, як усічення, літерні/ініціальні абревіатури, телескопізми [2, с. 161].

Усічення – процес зменшення числа фонем чи морфем у словах без зміни їхнього лексико-граматичного значення, в результаті чого з'являється нова номінативна одиниця чи варіант вихідної одиниці [2, с. 161]. Усічена одиниця є замінником повної форми, проте усічення відзначається стилістичним і емоційним забарвленням, оскільки є стилістично зниженим і фамільярним синонімом, який використовується мовцями для вказівки на ставлення до предмета розмови чи адресата [2, с. 163].

Аналіз емпіричного корпусу виявив використання усічень (*clipping*):

• а) іменників: *bio<biography – News, Movie Reviews, Celeb Bios, and More!; nav<navigation – Nav Works; opps<opportunities – Classifieds, Biz Opps…; rep<representative – Free Website Templates for Direct Sales Reps; pic<picture – Chat, Links, Pic's and More!; prep<preparation – College – prep for grades 8-12; prop<property – Hard to find movies, photos, props, and more; sec<second – Stall a sec; sweat<sweater – Shorts, Tee-shirts, hats, sweats, thongs, tank tops, tons more!; t<T-shirt – now available in short sleeve gym t in unisex and girlie;*

• б) прикметників: *pro<professional – Want to own a Pro Baseball Team?; tech<technical – NetPilgrim where tech minds click; confi<confidential – Confi-Check Online Public Records Database*; *fed<federal – Keep an eye on the Fed*; *temp<temporary – Net-Temps*; *intelli<intelligent – IntelliGolf for PalmOS;*

• в) дієслів: *sync<synchronize – Sync your home and work PCs and always have the latest data; Want to integrate and sync wireless devices?;*

• г) прислівників: *mo<more – Mo Money, Mo Money*.

Переважну більшість усічених слів складають іменники. Найпоширенішим типом усічення у текстах віртуальної реклами є кінцеве усічення лексем (апокопа), яке може включатися у подальші словотвірні процеси, наприклад, ускладнюватися суфіксацією: *football > foot+ie: Footie Fever; Footie Chick.* Випадки використання лексикалізованих скорочень, утворених шляхом відсікання початкових елементів (афереза) є одиничними, наприклад, *(maga)zine > zine: The Parastore Books, Videos, Zines & Lots more.*

У текстах віртуальної реклами усічені одиниці випереджають повні кореляти за своєю дистрибуцією, що пояснюється короткою, майже завжди одноморфемною, формою усіченого слова, використання якої додає рекламному повідомленню оригінальності та новизни. Прагматичний аспект використання усічених форм

© Крутько Т. В., 2013

слів пов’язаний з їхньою здатністю створювати ефект динамічності, неформальності усно-розмовної мови, додавати рекламному повідомленню ефекту невимушеності.

На відміну від усічень, літерні абревіатури (алфаветизми й акроніми) [2, с. 168], які є прикладами спеціальної фахової лексики – однієї з найбільш інформативно значущих лексичних груп мови – стилістично нейтральні. Їхнє використання дозволяє надати рекламним текстам значної фахової конкретики, інформативності, більшої вагомості аргументації та дозволяє створити раціоналістичну, прагматичну рекламу, яка, даючи фактичні знання про предмет рекламування, тобто про те, що представлено в рекламі (товари, послуги), підкреслює його утилітарну цінність та користь від використання.

Абревіатури, пов’язані з комп’ютеризацією різних сфер діяльності, є надзвичайно поширеними у сучасній англійській мові [1], зокрема в англомовних текстах реклами. Це пояснюється тим, що найменування комп’ютерних пристроїв та їхніх технічних характеристик традиційно представлені складними багатокомпонентними словосполученнями, які для економії трансформуються в абревіатури.

Аналіз фактичного матеріалу виявив рекурентне використання літерних абревіатур на позначення характеристик комп’ютерного обладнання, програмного забезпечення: *800 Mb Storage, 40 Gb Bandwidth, PHP, JSP & ASP, CGI-BIN, My SQL Database, FTP Access; 4 GB of web space, 60 GB of transfer, SQL Reporting Services.*

У рекламі технічних пристроїв абревіатури у поєднанні з нумеральними знаками складають основу рекламного тексту. Наприклад, у рекламі портативного комп’ютера міститься текст, зорієнтований на фахівця у сфері комп’ютерних технологій: *@migo Pocket PC 206 Mhz of Pure Power!*

Intel StrongARM 206Mhz CPU 240x320-64k High Color TFT LCD

16 MB ROM 18/32MB RAM PCMCIA Slot for 802.11/other

Перенасичення тексту термінологічною лексикою та нумеральними знаками дозволяє копірайтерам сегментувати аудиторію, досягати згортання інформації, уникаючи опису другорядних деталей.

У рекламі автотранспортних засобів поширеним є використання абревіатур на позначення їхніх технічних характеристик: *99 Ford Ranger XLT PS, PW, PL, AC, AT* (←*power steering, power window, power lock, air conditioning, automatic transmission*).

Дослідження також виявило використання у текстах віртуальної реклами абревіатур, які зустрічаються лише на письмі, а читаються як повні еквіваленти:

Attention	>	***Attn***	*ATTN: Weight Loss Surgery Patient!*
Barbeque	>	***Bbq***	*Picnics and BBQ Recipes!*
Building	>	***Bld***	*BAYAN REALTY land, house & lots, commercial blds.*
Business	>	***B***	*Corral a herd of b-to-b customers.*
Change	>	***Chg***	*day chg, % chg*
Exit	>	***Ext***	*Frontpage ext*
Machine	>	***M***	*M2M – Machine to Machine Communication – It’s here!*
Month	>	***Mo***	*$247 mo.*
Price	>	***Pr***	*$19,66 off the newstand pr*
Second	>	***S***	*11 Mbit/s laptop mobility.*
Services	>	***Svcs***	*Web svcs*
Years	>	***Yrs***	*Wipro is hiring IT professionals with 6+ yrs experience*

У наш час літерні абревіатури, усічення є активними способами продукування англійських неологізмів. Помітне місце серед інновацій займають також численні утворення, що виникли на базі контамінації / blending [див.8] (в іншій термінології – зрощення, стягнення, гібридизації, телескопії [4, с. 101]) – поєднання елементів двох синтаксично відокремлених слів на основі асоціативних зв’язків [2, с. 175] або на основі формальної тотожності їхніх граничних елементів.

Телескопія – спосіб словотвору, при якому нове слово виникає із злиття повної основи одного вихідного слова з усіченою основою другого чи із злиття двох усічених основ вихідних слів [2, с. 174]. Телескопічні слова є лексичними одиницями, в утворенні яких беруть участь як механізми стягнення основ, так і механізми скорочення. Як наслідок, в межах однієї лексеми відбувається конденсація семантики компонентів, які входять до її складу.

Як один із проявів закону економії мовних зусиль телескопія є продуктивним різновидом компресійного словотвору, який разом із словоскладанням, абревіацією, стягненням словосполучень і речень відіграє важливу роль у формуванні однослівних позначень понять, які в мові можуть мати неоднослівне вираження [3, с. 422].

Використання телескопізмів у рекламі допомагає уникати одноманітності та завдяки великим виразним можливостям одиниць надає повідомленню додаткової емоційності, сприяє оперативності викладу інформа-

ції та її увиразненню. Найпродуктивнішими моделями утворення телескопічних скорочень у віртуальній рекламі є:

а) модель, де перший компонент представлений повністю, а другий зазнає усічення (значок (-)) ініціальної частини:

• ***N+(-)N:*** *net+(ad)vertising → netvertising*; *web+(car)toon → webtoon; web+(we)dding→webbing; web+(maga)zine → webzine*; *text+(elect)ronics → textronix; dot+(e)conomy → dotconomy; love+(horo)scope → lovescope*.

Зустрічаються випадки використання власних імен при утворенні скорочення: *Mole Richardson+(mille)nnium → Molennium*.

• ***N+(-)Adj*****:** *sex+(d)elicious → sexilicious*;

• ***V+(-)N*****:** *search+(term)inator → searchinator*; *boost+(kang)aroo → boostaroo*.

б) Модель, де усічення зазнають фінальна частина першого та ініціальна частина другого компонента:

• ***N(-)+(-)N*****:** *Califor(nia)+(perfor)mance → Californance*;

edu(cation)+(enter)tainment → edutainment; *busi(ness) +(vis)ibility → bizibility.*

В останньому прикладі для утворення телескопізму використано усічену форму іменника *business – biz*, графічне оформлення якої наближене до фонетичного.

• ***Adj(-)+(-)N:*** *n(ew)+(m)uzic→nuzic*; *reli(gious)+(hy)pocrisy→relipocrisy;*

• ***Adj(-)+(-)Adj:*** *gran(d)+(fan)tastic → grantastic.*

в) Модель утворення гаплологічних телескопізмів (міжслівних накладок), яка базується на фонетичному збігу (значок (x)) кінцевої частини першого та початкової частини другого елемента:

• ***N(x)+(x)N:*** *Japan+animation → Japanimation*; *pin+interest→pinterest; tour+rewards → TOURewards*; *mountain+inside → Mountainside*; *news+stand→ newstand*; *web+blog → weblog*; *film+musical → filmusical;*

• ***Adj(x)+(x)N:*** *acute+type → AccuType*; *next+extasy → Nextasy*;

direct +TV → DIRECTV;

• ***N(x)+(x)Part II:*** *bead+dazzled → beadazzled*.

Аналіз рекламних текстів дав можливість виявити, що серед телескопізмів домінують іменники (близько 80% від загальної кількості новотворів).

Внаслідок міжслівної накладки виникає складне слово особливого типу, яке вміщує у своєму значенні семантику обох об'єднаних слів, а в своїй основі – основи обох слів [7, с. 471]. Лексичне новоутворення відрізняється не лише характером внутрішньолексемних, міжморфемних границь, але й збільшенням семантичної ємності при одночасній семантичній компресії, а, як наслідок, додатковим стилістичним навантаженням [5].

Передаючи одночасно декілька значень слова, телескопізми сприяють оперативному донесенню інформації, вносять у рекламний текст елемент експресії та новизни. Таким чином, використання телескопії у текстах віртуальної реклами дозволяє досягати максимального інформаційного та експресивного наповнення рекламного тексту в обмеженому просторово-часовому континуумі.

Висновки. Компресія є ефективним способом концентрації інформації і проявляється на всіх рівнях. Лексичні засоби компресії, а саме усічення, абревіатури, телескопізми, при втраті структурної повноти зберігають повноту комунікативну. Використання таких потужних засобів компресії веде до оптимізації рекламного тексту, додає йому динамізму та креативності.

Перспективою подальшого дослідження може бути аналіз лексичних засобів компресії в інших жанрах Інтернет-дискурсу.

Література:

1. Белова А. Д. Номинативные процессы в современном английском языке как отражение эволюционного и инновационного развития объектов / А. Д. Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов ; [редкол. : А. Д. Бєлова (голов. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2011. – № 5. – С. 65-74.

2. Бортничук Е. Н. Словообразование в современном английском языке : [учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Е. Н. Бортничук, И. В. Василенко, Л. П. Пастушенко. – К. : Вища школа, 1988. – 261 с.

3. Єнікєєва С. М. Роль телескопії в збагаченні лексикону сучасної англійської мови / С. М. Єнікєєва, Д. С. Єнікєєв // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки : Філологічні науки. – 2010. – № 8. – С. 420-426.

4. Жлуктенко Ю. А. Неологизмы-телескопные слова / Ю. А. Жлуктенко // Английские неологизмы / Под ред. Ю. А. Жлуктенко. – Киев : Наук. думка, 1983. – С. 101-113.

5. Крутько Т. В. Телескопія як різновид компресійного словотвору (на матеріалі рекламних текстів) / Т. В. Крутько // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., Рівне, 6 грудня 2012 р. – Рівне : РІ КУП НАН, 2012. – С. 110-112.

6. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика (Газетно-информационный и военно-публицистический перевод) / А. Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 280 с.

7. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке [Текст] / Н. А. Янко-Триницкая. – М. : Индрик, 2001. – 503 с.

8. Lavrova N. Word-Building Strategies in Modern English : Contamination Decrypted / Natalie Lavrova. – Norderstedt : GRIN Verlag, 2010. – 144 p.

9. Taylor G. Advertising In A Digital Age: A Beginner's Guide to Online Promotion / Gabriela Taylor. – N.Y. : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2012. – 148 p.

УДК 811

Кузів М. З.,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

АБЗАЦ ЯК КОМПОЗИЦІЙНА СКЛАДОВА ТЕКСТУ

У статті висвітлюються питання щодо структури тексту. Розглядаються погляди мовознавців на абзац, з’ясовуються його основні ознаки у співвідношенні з надфразною єдністю та складним синтаксичним цілим.
Ключові слова: *текст, структура тексту, абзац, надфразова єдність, складне синтаксичне ціле.*

В статье освещаются вопросы структуры текста. Рассматриваются взгляды языковедов на абзац, выясняются его основные признаки в соотношении со сверхфразовым единством и сложным синтаксическим целым.
Ключевые слова: *текст, структура текста, абзац, сверхфразовое единство, сложное синтаксическое целое.*

The article deals with the questions of the structure of the text. The ideas of linguists in the paragraph, its main features being investigated in relation to supra-phrasal unity and complex syntactic unit.
Keywords: *text, text structure, paragraph, super-phrasal unity, complex syntactic unit.*

Функціональний аспект у вивченні мови, орієнтація на комунікативний процес призвели до виявлення такої комунікативної одиниці, як текст. Теорія тексту як наукова дисципліна виникла у другій половині XX століття на перехресті ряду наук – інформатики, психології, лінгвістики, риторики, прагматики, семіотики, герменевтики, книгознавства, соціології. Не дивлячись на чисельність міждисциплінарних перетинань, на даний час теорія тексту володіє власним онтологічним статусом. Теорія тексту охоплює будь-які знакові послідовності, однак основним її об’єктом є текст.

В теорії тексту існує ще чимало дискусійних питань, невирішених проблем, наприклад питання про мінімальні розміри тексту (чи можна вважати текстом, зокрема, одну комунікативну репліку?). Не встановлено і вживання самого терміна, назви дисципліни. Вивчення тексту здійснюється під різними назвами: окрім терміна “теорія тексту”, існують терміни “лінгвістика тексту”, “структура тексту”, “герменевтика”, “граматика тексту”, “стилістика тексту”.

Різноманітні визначення поняття “текст” і різний ступінь їх повноти пов’язані не тільки зі складністю і багатоаспектністю самого феномену, але і з існуванням різних точок зору, підходів до його дослідження, що неодноразово наголошували багато вчених (В. Д. Горяний, О. І. Москальская, А. К. Соловйова та ін.).

Походження слова “текст” автори різних видань пов’язують з латинськими словами *textum*, що перекладається як *зв’язок, з’єднання,* або *textus – тканина, сплетіння, з’єднання*. У мовознавстві вважають, що текст – це об’єднана змістовним зв’язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв’язаність і цілісність.

Проаналізувавши лінгвістичні дослідження, присвячені структурі тексту можна зробити висновок про те, що під структурою тексту потрібно розуміти складові частини тексту та їх взаємозв’язки. До таких частин належать, по-перше, зачин, основна частина, кінцівка; по-друге – групи речень, які об’єднані смислом та змістом і яким властива певна композиційна форма (надфразна єдність – НФЄ, лінійно-синтаксичні послідовності, текстові ансамблі або комунікативні блоки, предикативно-релятивні блоки); по-третє, це комунікативно сильні автосемантичні речення.

Учені, що висвітлюють питання структури і членованості тексту, іноді вважають, що НФЄ формально збігається з абзацом. Збіг границь НФЄ з абзацом можливий, але не обов’язковий. До складу абзацу, на думку І.Р. Гальперіна [1], можуть входити два і більше НФЄ, що тісно змикаються між собою за змістом, і тому розділення їх абзацним відступом видається немислимим.

Як відомо, абзац (нім. Absatz – уступ) – це відступ управо на початку першого рядка для відділення однієї частини тексту від іншої, а також частина тексту між двома такими відступами [9, с. 3]. Абзац має значення для читців, переписувачів, складачів. У діалозі його роль – відокремлювати мовлення різних осіб; у монолозі функції абзацу визначаються потребою виділення, смислового підкреслення.

Виділення абзаців у тексті відбиває композиційно-стилістичні особливості тексту і принципи його організації [1; 2; 7]. Отже, абзац – це компонент зв’язного тексту, що складається з однієї чи кількох фраз (речень) і характеризується єдністю та відносною закінченістю змісту. У близькому до цього значенні виступають терміни “період”, “складне синтаксичне ціле” (ССЦ), “надфразна єдність”, причому абзац найчастіше збігається в окремих рисах із складним синтаксичним цілим. Учення про складне синтаксичне ціле було сформульоване О. М. Пєшковським, який зазначав, що “межами між абзацами, на відміну від меж між складними цілими, є тільки надмірно подовжені паузи, оскільки особливих інтонацій, які б принципово відрізняли абзац від складного цілого, немає” [5, с. 459]. Термін “абзац”, за словами Т. Сільман, має три значення, два з них підкреслені О. М. Пєшковським (синтаксичне і друкарське), і третє – відносно закінчений відрізок літературного тексту, тобто значення літературно-композиційне [7, с. 107]. Отже, як зазначають дослідники, абзац, лишаючись явищем синтаксичним, водночас виявляється і явищем літературної композиції (і все це на базі друкарського, тобто графічного виділення абзацу). М. С. Поспєлов вважає, що реальною синтаксичною одиницею зв’язного монологічного мовлення є, як правило, не речення, а група речень, які утворюють авторське висловлювання [6]. Воно, за словами О. М. Пєшковського, становить “сполучення речень, пов’язаних сполучниками, сполучними словами чи сполучними синтаксичними паузами і не роз’єднаних розділовими синтаксичними паузами” [5, с. 459].

© Кузів М. З., 2013

Всередині абзацу між реченнями можливі найрізноманітніші форми зв'язку, зокрема, такі, як і між частинами складнопідрядних речень. Наприклад, І. О. Фігуровський виділяє такі відношення між складними реченнями у зв'язному тексті: означальні, додаткові, причинові, підметові, присудкові [10, с. 11]. Звичайно, ці зв'язки у тексті складніші й різноманітніші, ніж між частинами складного речення у складносурядному чи складнопідрядному. Між окремими реченнями всередині абзацу здебільшого основні логічні зв'язки такі ж, як і в самому складному реченні, оскільки вони проявляються в різних типах приєднувальних конструкцій, відношень, серед яких можна виділити відношення "конкретизуючого прилягання" [7] та "моменту перерваності викладу" [6], коли сусідні речення відображають не плавний розвиток думки, а, навпаки, стрибок, розрив, який, однак, не виділяється абзацом. Принцип сполучення абзаців, ще індивідуалізованіший, ще менш граматично узагальнений, ніж принцип сполучення самостійних речень усередині абзацу. Адже при переході від одного абзацу до другого панує "роз'єднувальна сила паузи" [5, с. 457]. Отже, тут помітний певний розрив, якийсь стрибок у розвитку і думки – більший чи менший. Можна порівняти цю розділову паузу з тією, яка характеризує перехід від одного розділу до другого. Перехід до нового абзацу означає звичайно перехід до нової теми, ситуації, до нового етапу розповіді. Дослідники тексту, розглядаючи загальні риси абзацу, дійшли думки, що є три причини, які змушують виділити в потоці мовлення окремі фрази в абзац:

1. Новизна інформації.
2. Важливість інформації в масштабах смислової організації всього тексту.
3. Неможливість подальшої лінійної подачі нових відомостей, які містяться в даній фразі, через логічну несумісність із сусідніми фразами.

Як уже зазначалося, в абзаці виділяють чотири частини: зачин, основна фраза, коментуюча частина, заключна частина. У відкритих абзацах немає заключної частини (висновку) [4]. Абзацний зачин – це слово, словосполучення або речення, які синонімічні за своїм значенням (позначають час, місце, предметність, процесуальність тощо) і за синтаксичною функцією дорівнюють окремому членові речення. Основна фраза – перша фраза абзацу, що містить у собі одну з основних думок усього абзацу. Її можна назвати абзацною фразою. Коментуюча частина – це все, що йде після абзацної фрази.

Im Jahr 45 vor Christus führte der berühmte Feldherr und Staatsmann Gaius Julius Cäsar eine Reform des Kalenders durch. Nun wurde der Januar der erste Monat des Jahres. Die Monate dauerten 30 oder 31 Tage, nur der Februar hatte 29 Tage. Der Monat Juli erinnert heute noch an den Namen des "Julius"Cäsar. Der folgende Monat wurde nach seinem Nachfolger Augustus benannt.

І все-таки абзац, як вважає Л. М. Лосєва [3], – смислова категорія, що не протиставляється складному синтаксичному цілому, а взаємодіє з ним. Не всі ССЦ починаються абзацами. Фрази, що містять у собі основну інформацію, важливу для смислової організації тексту, можуть бути і всередині, і наприкінці ССЦ, але в таких випадках вони теж виділяються в абзац. Отже, процес виділення абзаців здійснюється незалежно від структури ССЦ, хоча перші речення ССЦ переважно містять основні думки і тому, природно, виділяються в абзац. Своєрідність структури абзацу розглядається як компонент індивідуального стилю письменника.

Дослідники підкреслюють особливу роль початкового речення, "зачину", визначаючи, наприклад, окремі сталі синтаксичні ознаки, які виділяють це речення з-поміж інших (інверсія, використання "починаючих сполучників, вставних слів та ін.). Зачин визначає структуру, рух думки всередині абзацу або складного синтаксичного цілого, а іноді й характер внутрішньої структури тексту [9]. Абзац, таким чином, може вбирати в себе всі синтаксичні особливості стилю певного автора. При цьому особливо важливі початок і кінцівка абзацу; зв'язок між реченнями в абзаці; форма зв'язку між абзацами; внутрішня структура самостійних речень, що складають абзац.

Література:

1. Гальперин И. Р. О понятии "текст" / И. Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – 1974. – № 6. – С. 68-77.
2. Горяний В. Д. Стилістична роль абзаца / В. Д. Горяний // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 10. – С. 47-48.
3. Лосева Л. М. Структурно-семантическая организация целых текстов / Л. М. Лосева. – Одесса, 1973. – 214 с.
4. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская // Учеб. пособие. – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
5. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : "Языки славянской культуры", 2001 – 544 с.
6. Поспелов Н. С. Сложное синтаксическое целое и основные особенности его структуры / Н. С. Поспелов // Доклады и сообщения Института русского языка. – М.-Л., 1948. – Вып. 2. – С. 299-317.
7. Сильман Т. И.Синтаксические связи между предложениями и их значение для структуры отдельного предложения и структуры абзаца (на материале современного немецкого языка) / Т.И. Сильман // Филологические науки. – 1965. – № 2. – С. 96-107.
8. Соловьева А. К. Заметки о типологии начальных строк художественных прозаических произведений / А. К. Соловьева // Филологические науки. – 1976. – № 3. – С. 88-89.
9. Словник української мови : В 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С. 3.
10. Фигуровский И. А. Синтаксис целого текста и ученические письменные работы. // И. А. Фигуровский – М. : Учпедгиз, 1961. – 171 с.

УДК 811.161.2’[37+38]

Купрікова Г. В.,
Харківський гуманітарний університет “Народна українська академія”, м. Харків

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА АДАПТАЦІЯ НОМЕНІВ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ (на матеріалі української мови)

У статті розглянуто шляхи запозичення назв одягу і взуття, способи їх фонетичної, граматичної, семантичної адаптації в системі української мови. Проаналізовано зміни в морфемній структурі деяких запозичених слів.

Ключові слова: *внутрішня форма слова, запозичення, морфемна структура слова, номен, семантика.*

В статье рассмотрены пути заимствования названий одежды и обуви, способы их фонетической, грамматической, семантической адаптации в системе украинского языка. Проанализированы изменения в морфемной структуре некоторых заимствованных слов.

Ключевые слова: *внутренняя форма слова, заимствование, морфемная структура слова, номен, семантика.*

The ways of the clothes and shoes names adoption, methods of phonetic, grammatical, semantic adaptation in the Ukrainian language system are considered in this article. The changes in some loanwords morphemic structure are analyzed.

Keywords: *internal form of the word, adoption, morphemic structure of the word, nomen, semantics.*

Назви одягу і взуття – одна з найдавніших груп назв, тісно пов’язаних з матеріальною культурою народу. Формування цього шару має давню історію. Із тих часів одягово-взуттєві назви безперервно змінюються, доповнюються, розширюються, а також втрачають деякі компоненти внаслідок найрізноманітніших історичних, культурних і соціальних процесів. На формування цієї групи назв впливає значна кількість чинників – географічне розташування етносу, історія спілкування з іншими народами, етнічні й культурні традиції, мода, а іноді просто випадковість. У сучасному українському (і не тільки українському) суспільстві частково змінилися функції та призначення одягу і взуття, відбувається “інтернаціоналізація” одягово-взуттєвої естетики й етикету, з’явилися абсолютно нові (досі не відомі) технології виготовлення й манери носіння вбрання, виникають нові тканини (якщо раніше одяг вироблявся здебільшого із сукна й домотканого полотна, то сьогодні вибір тканини для пошиття модного й сучасного одягу набагато ширший та різноманітніший: до натуральних тканин долучилася велика кількість штучних тканин, видів хутра, шкіри тощо). Таке пояснюємо економічними змінами у країні, активізацією міжнародних зв’язків, розширенням імпорту (а також асортименту одягово-взуттєвих товарів власне українських виробників), розвитком міжнародного туризму, доступністю великої кількості інформації, що стосується в тому числі культури використання, виготовлення одягу і взуття за кордоном. У мові це відображається через зміни джерел поповнення номенів одягу і взуття й ступеня їхньої значущості в сучасних умовах, через архаїзацію наявних і появу нових мотиваційних засобів, формування нових способів і моделей у називанні тощо. Номінування одягу і взуття й пов’язані із цим процеси і явища здавна привертають до себе увагу дослідників і, зокрема, лінгвістів. У вивченні українських назв в основному досліджено історію походження назв одягу і взуття (Г. Войтів, В. Горобець, Г. Миронова, М. Худаш тощо), територіальну диференціацію (Л. Анісімова, Г. Гримашевич, Н. Клименко, Н. Пашкова тощо), деякою мірою функціональний аспект (Д. Багалій, Г. Левассер де Боплан, І. Вагилевич, Я. Головацький, Г. Маслова, К. Матейко тощо). Ефективним шляхом збагачення сучасної одягово-взуттєвої тематичної групи є запозичення з інших мов. Тому метою нашої статті є дослідити шляхи запозичення назв одягу і взуття, способи їх адаптації в системі української мови. Мода на одяг, взуття, тканину, із якої він шитий, особливості його пошиття, крою постійно змінюються, тому й відбувається взаємопроникнення запозичень з однієї мови в іншу. Досліджуючи російські назви верхнього одягу, А. Суперанська підсумовує: “Багато назв одягу є словами-запозиченнями із більшості європейських мов” [16, с. 69]. Це твердження також повністю можна віднести до досліджуваних назв. Українська мова запозичувала номени одягу і взуття в першу чергу із тих мов, з якими вона контактувала протягом багатьох років. Передусім ідеться про запозичення зі слов’янських, французької, німецької, тюркських та деяких інших мов. Аналізовану тематичну групу становлять давні запозичення, тобто запозичення XVI-XX століття, та нові запозичення кінця XX – початку XXI століття. Порівняно, наприклад, з другою половиною XIX – початком XX століття значно змінилися джерела й умови запозичення. Адже в той період основним джерелом були французька, німецька, польська мови [8, с. 59-101], до того ж запозичення з інших мов світу в українську здійснювалися переважно опосередковано – через російську, польську мови. Наведемо деякі приклади давніх запозичень: *сабо* (середина XIX століття) “черевики на дерев’яних підошвах ...” [14, Т. 9, с. 7], *макінтош* (перша половина XIX століття) “плащ із непромокальної прогумової тканини” [14, Т. 4, с. 602], *боа* (кінець XIX століття) “жіночий шарф із хутра або пір’я” [14, Т. 1, с. 205], *лампас* (перша половина XIX століття) “кольорова смужка із сукна, що нашивається по зовнішньому шву формених штанів” [4, с. 479], *вуаль* (кінець XIX століття) “прозора тканина або сітка ..., щоб закривати обличчя” [14, Т. 1, с. 778] – запозичення із французької мови; *бриль* (кінець XIX – початок XX століття) “головний убір із широкими крисами” [4, с. 63], *панчоха* [17, с. 200], *шлейки* “підтяжки” [9, с. 385] – запозичення з польської мови; *фартух* “жіночий одяг у вигляді шматка тканини ...” [14, Т. 10, с. 566], *обшлаг* “закот на кінці рукава” [17, с. 110] – запозичення з німецької мови тощо.

Частина давно запозичених назв відійшла на периферію мовної системи, оскільки змінилися крій, особливості пошиття, функції одягу і взуття. Натомість з’являються нові запозичення, що відображають сучасні тен-

© Купрікова Г. В., 2013

денції моди. “Особливо зросла кількість запозичених англіцизмів, що зумовлено політичними й економічними реформами в Україні, які викликали потребу у використанні українською мовою закріплених англомовною світовою практикою понять” [10, с. 3]. Посилення впливу саме цієї мови зумовлюється: 1) статусом англійської мови як мови міжнародного спілкування, розширенням зв’язків із англомовними країнами і збільшенням кількості українсько-англійських білінгвів; 2) розвитком міжмовних контактів і формуванням української тематичної групи в межах європейського одягово-взуттєвого номінування. Кодифіковані запозичені назви в основному позначають новий одяг і взуття, оскільки українська мова може не встигати запропоновувати таку назву для нового предмета, яка б базувалася на національній основі й уходила до лексичної системи. У сучасній українській мові активно діє тенденція до чіткої диференціації лексичних одиниць за їхньою семантикою, стильовим і стилістичним функціонуванням. Так, наприклад, до відомого в українській мові синонімічного ряду з домінантою *светр* “в’язана тепла кофта без застібок з високим коміром, яку одягають через голову” [14, Т. 9, с. 70], *джемпер* “вовняна або шовкова плетена кофта без застібок; яку вдягають через голову” [12, с. 250] у другій половині ХХ-го століття долучається запозичений номен *пуловер / пулувер / полувер* “светр без коміра й застібок”. Остання назва, функціонуючи в кількох звукових варіантах, демонструє фонетико-графічну та правописну неусталеність. Крім того, що названі номени різняться семантикою (назви *джемпер* і *пуловер / полувер / пуловер* позначають різновиди светра), вони мають різну частоту вживання: номен *пуловер / пулувер / полувер* зустрічається рідше, що засвідчує фонетична й правописна неусталеність назви.

У сучасній мовній практиці відзначаємо активний пошук власних українських новотворів або запозичень, адаптованих до української мовної системи (порівняймо: *тапочки* (розм.) витісняється українським номеном *капці*, запозичене з російської мови *кожанка* витісняється українським *шкірянка* тощо). Отже, значна кількість зовнішніх запозичень зумовлена тим, що в життя пересічного мовця входить багато предметів і понять, які є безпосередньо “новими”, однак лише для нього (та й для українського суспільства в цілому). Система української мови, не маючи змоги освоїти саму предметну реалію, намагається освоїти, натуралізувати її іншомовну назву.

Процес освоєння запозичених мовних одиниць – багатоаспектне явище, ознаками якого є формальні (тобто пристосування запозичень до системи мови-реципієнта з максимальним зближенням їхньої фонетичної та граматичної характеристики) і функціональні (до яких належать різні аспекти лексико-семантичних змін, словотвірної активності запозичень у мові-реципієнті) показники. Ґрунтуючись на цьому, у науковій літературі виділяють фонетичне, граматичне, словотвірне й лексико-семантичне освоєння запозичень (див. праці О. Біржакової, Л. Войнової [3], Л. Крисіна [5], О. Муромцевої [8], Ю. Сорокіна [15] та ін.). Аналіз запозичених назв одягу і взуття показав, що більшість номенів наближається до максимально точного відтворення звукового образу оригінального слова (порівняймо: *фрак* і французьке *frac*, *жилет* і французьке *gilet*, *костюм* і французьке *costume*, анцуг (жарг.) і німецьке *Anzug*, *кітель* і німецьке *Kittel*). Подекуди новіші запозичення в сучасній українській мові відбивають фонетико-графічну та правописну неусталеність, маючи два (а інколи й більше) варіанти: *блейзер* “приталений піджак спортивного крою...” [13, с. 85] (англ. *blazer*; фонетичний варіант *блайзер*), *клосес / клоза / клоса* “одяг” (пор. англ. *clothes* pl. [1, с. 36]).

Продовжується процес граматичної адаптації запозичених назв одягу і взуття з різних мовних систем. Загальновідомо, що слово або словосполучення не переходить з мови до мови в незмінному вигляді з усіма його формами і значеннями, оскільки його парадигма чужа для мови-реципієнта. Однак, порівняно з фонетичним освоєнням, аналізований процес характеризується більшою чіткістю, усталеністю, відсутністю дублетів. В основному іншомовні назви одягу і взуття асимілювалися відповідно до їхніх особливостей у мові-джерелі, а невідповідності трапляються порівняно рідко. “Морфологічне освоєння не викликає труднощів у разі взаємодії мов із подібними граматичними структурами” [19, с. 361]. Наприклад, поява класу невідмінюваних назв одягу і взуття в українській мові пояснюється тим, що вони не мають закінчень, оскільки кінцеві голосні в цих словах є частиною основи (англійське боді (англ. *body*) “суцільнокрійний обтягуючий тіло одяг, який складається з майки і трусів”, французьке *манто* (франц. *manteau*) “широке жіноче пальто ...” [13, с. 340], *капрі* (англ. *Capri pants*) “щільні штани” (від назви острова Італії)). Виняток становить французьке слово *paletot*, яке в українській мові перейшло до розряду відмінкових (наприклад, *пальто, пальта*). Загальновідомо, що в запозичених номенах унаслідок деетимологізації відбувається затемнення внутрішньої форми. Запозичення в новій мовній системі втрачають колишні семантико-словотвірні зв’язки і стають для українського мовця нечленованими й непохідними. Через це більшість запозичених слів у новій мовній системі спочатку сприймаються цілісно, тобто іншомовні слова дорівнюють кореню, а формальні граматичні показники його прототипу, якщо вони запозичені разом зі словами, не бувають усвідомлені як самостійні морфеми. При цьому внаслідок процесів опрощення, перерозкладу, декореляції, ускладнення, що можуть відбуватися в будові слів на межі морфем, морфемна структура запозичених слів може зазнавати змін.

Так, перерозклад унаслідок опрощення морфемної структури іншомовних слів відбувається під час запозичення англійських назв одягу і взуття у формі множини (наприклад, *слакси* (англ. *slacks*), *легінси* (англ. *leggings*)). Оскільки англійська форма множини *–s* не буває усвідомлена як самостійна морфема в момент запозичення, то основа слова вводиться до української мови разом з іншим закінченням, зазнавши опрощення, й іменник набуває значення однини чоловічого роду. Таким чином, закінчення *–s* отримало свій морфемний статус і ввійшло до складу кореня (*слакс, легінс*), а основа слова сприймається як нова, неподільна й утворює множину додаванням флексії *–и*: *легінси, слакси*. Це явище вчені пояснюють кількома причинами: неусвідомленістю основи; прагненням до аналогічності та зручності вимови; формою, у якій уперше вжито слово [6, с.84]. У нашому випадку це можна пояснити тим, що номени *слакси, легінси* й подібні було запозичено для позначення предметів, що складаються з парних частин, до того ж у мові-джерелі ці слова взагалі не вживаються у формі однини.

Під час запозичення в деяких номенів спостерігаємо явище усікання. Усікання твірних основ – це явище морфонологічне, за допомогою якого усувається їхня формальна несумісність і полегшується процес освоєння слів-запозичень на морфолого-деривaційному рівні української мови (наприклад, *піжама* (англ. *pyjamas*), *клоза* (англ. *clothes*), *трузера* (жарг.) "брюки" (англ. *trousers*)).

Спостерігаємо випадки, коли певна частина запозичень складних слів і словосполучень також зазнала морфемних змінювань у своїй будові. На грунті української мови структура деяких багатокомпонентних одиниць спростилася, частина словосполучень лексикалізувалася, і вони становлять в українській мові одну кореневу морфему (наприклад, *бюстгальтер* (німец. *Büsten halten*), *кашне* (франц. *cachenez*), *портупея* (франц. *ponteepel*) тощо).

Важливим чинником адаптації запозичених назв одягу і взуття є також їхнє семантичне освоєння. За нашими спостереженнями, серед усієї кількості запозичених назв одягу і взуття більшість є моносемічними, тобто мають у мові-джерелі одне значення. Причиною цього є прикріпленість назв до сфери одягу і взуття, а також їх семантична стійкість. Наприклад, *блуза* (франц. *blouse*) "верхній легкий робочий одяг" [18, с. 20], *панама* (франц. *Panama*), *бюстьє* (франц. *bustier*), *блейзер / блайзер* (англ. *blazer*) тощо. Уважаємо, що спрощення семантичної структури запозичених одиниць в українській мові пов'язано з тим, що "поява в певній мові іншомовного слова є, як правило, відгуком на потреби самої мови, словниковий склад якої унаслідок зростання семіотичного мінімуму" [11, с. 19] потребує поповнення словами з необхідними саме їй значеннями.

На думку Г. Миськевича та Л. Чельцової, якщо нове запозичення є реакцією мови на соціальне замовлення, то можна прогнозувати майбутнє функціонування такої мовної одиниці, правда, за умови, що "замовлення не разове, а діятиме впродовж якогось часу. Якщо ж соціальна практика усунула певну реалію, то вже не потрібна й номінація, хоч би якою новою та модною свого часу вона не була" [7, с. 258]. Якщо ж запозичений номен не позначає абсолютно нової реалії, то в мові він може виконувати різні функції: 1) запозичення може замінити словосполучення, зреалізувавши тим самим тенденцію до економії виражальних засобів (наприклад, французьке запозичення *декольте* замість словосполучення *глибокий виріз* у верхній частині жіночого одягу, англійське запозичення *кардиган* замість *довгий жакет*); 2) нова назва спричинить стильове й семантичне розмежування між словами: давня і нова мовні одиниці посядуть своє чітко окреслене місце (наприклад, *бікіні* як *купальник*, що складається з вузького бюстгальтера і плавок, та *купальник* як *костюм для купання* (останнє слово часто використовується, коли йдеться про суцільний купальник; якщо порівняти вживання номена *пальто* і французького запозичення *манто*, то можна побачити, що останнє майже витіснило вже відоме слово в контекстах, де йдеться про "жіноче широке, хутрове пальто").

Отже, активізація традиційних для України безпосередніх контактів і взаємозв'язків із країнами й народами Європи, перерваних у попередні десятиліття, сприяла інтенсивному запозиченню й подальшому освоєнню значної кількості назв одягу і взуття з цих мов. Причому серед останніх переважно домінують європеїзми, ширше – інтернаціоналізми; до того ж, порівняно з другою половиною XIX – початком XX століття значно змінилися джерела й шляхи запозичення: спостерігаємо процес активізації запозичень з англійської мови, помітна тенденція прямого запозичення з мови-джерела й значне ослаблення засвоєнь через посередництво російської мови, як це було в попередні часи. Щоб виробити конкретні рекомендації щодо вживання запозиченого номена, у подальшому важливо визначити рівень доцільності неологізму, який зумовлюється ступенем потрібності нового запозичення.

Література:

1. Англо-український, українсько-англійський словник / За ред. Ю.О. Жлуктенка. – К. : Академія, 1998. – 693 с.

2. Аристова В. М. Трансформация английских слов в русском языке / В. М. Аристова // Этимологические исследования по русскому языку. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – Вып. 7. – С. 4-11.

3. Биржакова Е. Э. Очерки по истории лексикологии русского языка 18 века. Языковые контакты и заимствования / Е. Э. Биржакова. – Л.: Наука, 1972. – 430 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В. Г. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с.

5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 207 с.

6. Кузнецова В. И. Фонетические основы передачи английских имен собственных на русский язик / В. И. Кузнецова. – Л. : Учпедгиз, 1960. – 120 с.

7. Миськевич Г. И., Чельцова Л. К. Новые слова, их принятие и нормативная оценка (проблема новых слов в культурно-речевом аспекте) / Г. И. Миськевич, Л. К. Чельцова // Актуальные проблемы культуры речи. – М. : Наука, 1970. – С. 243-276.

8. Муромцева О .Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині 19 – на поч. 20 ст. / О. Г. Муромцева – Х.: Вища шк., 1985. – 152 с.

9. Онишкевич М. М. Явища семантичної конденсації в лексиці південно-західних говорів української мови / М. М. Онишкевич // Проблеми дослідження діалектичної лексики і фразеології української мови. – Ужгород, 1978. – С. 49-54.

10. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст.): Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. О. Попова, Запорізький державний університет – Запоріжжя, 2005. – 25 с.

11. Сімонок В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній мовній картині світу / В. П. Сімонок. – Х. : Основа, 2000. – 331 с.

12. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Гол. ред. Української радянської енциклопедії, 1985. – 966 с.

13. Словник іншомовних слів: близько 10000 слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарпута та ін. – К. : Наук. думка, 2000. – 662 с.
14. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наук. думка, 1970-1980.
15. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка 30-40 г.г. 19 в. / Ю. С. Сорокин – М. : Изд-во АН СССР, 1965. – 658 с.
16. Суперанская А. В. Ударение в заимствованных словах в современном русском языке / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1968. – 310 с.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х томах / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1987.
18. Французько-український, українсько-французький словник / Уклад. В.Б. Бурбело. – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 1994. – 528 с.
19. Хауген Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 4. Языковые контакты. – С. 344-382.

УДК 811.111'373.367.4

Лесінська О. М.,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

ДИСКУРСОТВІРНА ФУНКЦІЯ ІМЕННИКОВОГО СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу ролі іменникового словосполучення на позначення людини у створенні образу персонажа у творах детективного жанру. У процесі дослідження було визначено функцію препозиційних та постпозиційних модифікаторів, як складових іменникового словосполучення на позначення людини, у формуванні характеристики героїв твору та виявленні авторського ставлення до створеного образу.

Ключові слова: *іменникове словосполучення, модифікатор, препозиція, постпозиція, дискурсотвірна функція.*

Статья посвящена анализу роли субстантивного словосочетания, обозначающего человека, в формировании образа персонажа в произведениях детективного жанра. В ходе исследования была установлена функция модификаторов в препозиции и постпозиции к главному слову субстантивного словосочетания в формировании характеристик героев произведения, а также отношение автора к персонажу.

Ключевые слова: *субстантивное словосочетание, модификатор, препозиция, постпозиция, дискурсоформирующая функция.*

The present article is a study of noun phrases nominating a human and their role in forming image of a hero of detective stories. In the course of analysis there was determined the function of prepostional and postpositional modifiers of the noun phrase in forming characteristics of the heroes and author's attitute towards them.

Key words: *noun phrase, mofidier, preposition, postposition, discourse-forming function.*

Постановка наукової проблеми. Дослідженню людини в мові присвячено багато робіт у сучасній лінгвістці (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, В. Гак, Р. Будагов). Антропоцентризм у художньому творі – це особливий спосіб пізнання та осмислення суб’єктом оточуючої дійсності. У своєму прагненні пізнати та експлікувати оточуючий світ, людина пропускає його крізь призму свого сприйняття. Саме тому в художньому творі відображаються кваліфікативні оцінки автора, який у своїй лінгвокреативній діяльності реалізує антропоцентричний принцип [3].

Структурно-семантичні особливості іменникових словосполучень та їхні дискурсні характеристики набули широкого вивчення у сучасній лінгвістиці [1; 2; 4]. Однак, іменникове словосполучення на позначення людини, як один із засобів вираження кваліфікативної оцінки автора, а також його особистого ставлення до сформованого образу, не отримало детального відображення у сучасній англістиці. Таким чином, **актуальність** пропонованого дослідження полягає у необхідності аналізу іменникового словосполучення крізь призму антропоцентричного підходу. **Метою** статті є встановити особливості функціонування препозиційних та постпозиційних модифікаторів іменникового словосполучення у створенні образу персонажа твору.

Об’єктом дослідження виступають іменникові словосполучення на позначення людини у творах детективного жанру.

Дискурсотвірна функція іменникових словосполучень на позначення людини детермінована їхнім функціональним значенням: здатністю надавати тексту певну структуру, необхідну композиційну форму, зв’язувати в одне ціле, з урахуванням комунікативного наміру, загального задуму й цілісного змісту, що характеризує текст.

Іменникові словосполучення на позначення людини у текстах детективного жанру виявилися ефективним засобом компресованої передачі широкого спектру характеристик персонажа.

Розглянемо функцію іменникового словосполучення, зафіксованого у реченні *Clay had had it reviewed by a fraternity brother from Georgetown who was now a physician in Baltimore* [7]. Іменникове словосполучення містить препозиційний модифікатор, виражений іменником *fraternity*, який у цьому випадку означує приналежність особи до певної групи. У постпозиції до головного слова *brother* розташовані два модифікатори, представлені прийменниковим словосполученням *from Georgetown* та підрядним особовим реченням *who was now a physician in Baltimore*. Постпозиційне прийменникове словосполучення *from Georgetown* надає інформацію про місце походження персонажа, а підрядне речення *who was now a physician in Baltimore* розповідає про професію та теперішнє місцезнаходження героя. Таким чином, в одному іменниковому словосполученні міститься чотири різних інформативних характеристики персонажа – приналежність до студентської групи, місце походження, професія та нинішнє місце перебування. Таким чином, завдяки своїй здатності угруповувати різноманітні характеристики в межах однієї синтаксичної конструкції, іменникове словосполучення функціонує у цьому випадку як компресія тексту.

Іменникове словосполучення *The heavyset man in the middle, with the goatee, dark suit* [8] функціонує не тільки як словосполучення, але і як речення. За розташуванням модифікаторів це словосполучення також двостороннє. У препозиції до головного слова *man* розташований прикметник *heavyset*, який характеризує тілобудову чоловіка. У постпозиції до головного слова знаходиться прийменникове словосполучення *in the middle,* яке надає інформацію про місцезнаходження чоловіка та прийменникове словосполучення *with the goatee*, яке описує характерні особливості обличчя чоловіка. Іменникове словосполучення *dark suit*, яке також розташоване у постпозиції до головного слова *man*, розповідає про одяг чоловіка. У цьому словосполученні також міститься чотири інформативних характеристики – тілобудова, місцезнаходження, зовнішність, одяг.

© Лесінська О. М., 2013

Нами були також зафіксовані іменникові словосполучення, які функціонують для передачі тільки однієї характеристики людини. Розглянемо приклад іменникового словосполучення *a tall girl with lovely auburn hair, and a pleasant face* [6], яке описує тільки зовнішність дівчини. У препозиції розташований прикметник *tall*, що дає характеристику зросту, у постпозиції – прийменникове словосполучення *with lovely auburn hair*, яке описує красу та колір волосся дівчини, та іменникове словосполучення *a pleasant face*, яке дає загальну характеристику обличчя персонажа. Таким чином, наведений приклад є словосполученням на позначення зовнішності людини, що включає в себе зріст, опис волосся та загальний опис обличчя.

Розглянемо приклади, де основне семантичне навантаження відведене головному слову конструкції. Так, у словосполученні *the usual computer nerds who worked in the store at five bucks an hour* [8] головне слово представлене іменником у формі множини *nerds* і передає оціночну характеристику особи. Іменник *nerd* вже у своєму значенні містить негативну оцінку. Для того, щоб відобразити своє ставлення до персонажа та допомогти читачу сформувати у своїй уяві образ людини, автор використав не нейтральне слово, а слово з негативним забарвленням. Беручи до уваги препозиційні та постпозиційні модифікатори, можемо зробити висновок, що основний акцент на характеристику персонажа був зроблений автором при виборі головного слова словосполучення. Це пояснюється тим, що у препозиції до головного слова розміщені прикметник *usual* та іменник *computer*, які не передають додаткових оціночних характеристик, а подають тільки загальну інформацію про персонажа. У постпозиції також немає додаткової оціночної характеристики, а міститься тільки інформація про заробіток особи, яка виражається особовим підрядним реченням *who worked in the store at five bucks an hour*. Таким чином, основну роль у характеристиці персонажа відіграло головне слово *nerd*.

Для того, щоб підсилити опис героя твору, наданий головним словом словосполучення, автор може використовувати модифікатори як у препозиції так і в постпозиції. У словосполученні *obstinate brute who likes his own way* [6] головне слово виражене іменником *brute* і несе негативну характеристику особи. Препозиційний прикметник *obstinate* передає додаткову негативну оцінку персонажа, яка підсилюється постпозиційним підрядним реченням *who likes his own way*. Таким чином, і головне слово, і модифікатори словосполучення функціонують для формування загального негативного враження про героя.

Словосполучення *thin and glamorous idiots with perfect chins and perfect teeth* [8] є яскравим прикладом того, що головне слово відіграє невід'ємну роль у семантиці словосполучення. Головне слово словосполучення виражене лексемою негативної характеристики *idiots*. Тільки завдяки головному слову читач розуміє, що автор передає негативну характеристику персонажа, оскільки, якщо розглядати препозиційні модифікатори *thin and glamorous* та постпозиційний модифікатор *with perfect chins and perfect teeth* окремо від головного слова (або з головним словом, вираженим іменником на позначення статі людини), то читач не побачить ніяких негативних характеристик окрім опису майже бездоганної зовнішності.

У наступному прикладі нами було відмічено підсилення характеристики людини, поданої у препозиційній частині словосполучення, за допомогою постпозиційних модифікаторів. Так, у словосполученні … *attention was rooted on a fat, elderly man with a vast pile of chips in front of him* [5] першим прикметником для опису людини є прикметник *fat*, який змальовує фігуру чоловіка. У цьому словосполученні нами зафіксований ще один приклад того, що препозиційні та постпозиційні модифікатори є не просто окремими характеристиками персонажа, а такими, що взаємодіють між собою для створення цілісного образу в уяві читача. Так, постпозиційний модифікатор, виражений прийменниковим словосполученням *with a vast pile of chips in front of him*, акцентує нашу увагу на тому, що чоловік товстий і любить поїсти.

Отже, іменникове словосполучення на позначення людини завдяки своїй інформативності та структурним характеристикам володіє потужним дискурсотвірним потенціалом та виступає невід'ємним елементом у текстах детективного жанру, оскільки для текстів даного жанру в центрі уваги знаходиться саме людина як виконавець дії, як суб'єкт підозри, як винуватець, свідок тощо. Перспективним видається дослідження іменникового словосполучення на позначення людини у різних типах дискурсу.

Література:

1. Бойцова Н. И. Функционально-семантический анализ атрибутивных словосочетаний типа A + N (person) (на материале современного английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова / Н. И. Бойцова. – Л., 1977. – 20 с.

2. Иванова М. Ю. Именные словосочетания в научно-техническом тексте (На материале русского и английского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.04 / М.Ю. Иванова. – Калининград, 2003. – 24 с.

3. Лещенко О. І. Вербалізація мотивів та інтенцій адресанта в текстах англомовних казок [Текст] / О. І. Лещенко // Studia Methodologica. – Тернопіль, 1998. – В. 5.– С. 93-97.

4. Эздекова Л. Б. Семантико-синтаксические свойства и типы именных терминологических словосочетаний: На материале экономической терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Пятигорск. гос. лингв. ун-т / Л. Б. Эздекова. – Пятигорск, 2003. – 21 с.

5. Chase J. H. Hit and Run / J. H. Chase. – Cornwall : House of Stratus, 2000. – 254 p.

6. Christie A. Partners in Crime / A. Christie. – Berkley, 1984. – 230 p.

7. Grisham J. The King of Torts / J. Grisham. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.jgrisham.com/the-king-of-torts/

8. Grisham J. The Runaway Jury / J. Grisham. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.jgrisham.com/the-runaway-jury/

УДК 81’373 : 82−92 (44) “20”

Лісутченко М. К.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

АРГУМЕНТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУБ’ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ СТАТТЯХ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Статтю присвячено дослідженню функціонування елементів, які є виразниками категорії модальності у публіцистичних текстах на політичну тематику. Виявлено, що такі елементи існують на всіх мовних рівнях та імпліцитно виражають ставлення автора до описуваних ним подій.
Ключові слова: *суб’єктивна модальність, публіцистичний текст, прагматичний аспект*

Статья посвящена исследованию функционирования элементов, которые являются показателями категории модальности в публицистических текстах политической тематики. Установлено, что такие элементы существуют на всех языковых уровнях и имплицитно выражают отношение автора к описываемым им событиям.
Ключевые слова: *субъективная модальность, публицистический текст, прагматический аспект*

The article is devoted to the study of the functioning of the components, which demonstrate the category of modality in publicistic texts, which have the politics as the subject. It is specified that such components exist at all language levels and implicitly express the author’s attitude to what he describes.
Key words: *subjective modality, publicistic text, pragmatical aspect*

Мета. Враховуючи актуальні дослідження проблеми модальності у руслі логіки, які потім продовжують аналізуватися у лінгвістиці, метою даної статті є спроба проаналізувати сучасний стан досліджень суб’єктивної модальності на текстах політичної тематики.

Актуальність. Наразі питання суб’єктивної модальності розглядається у лінгвістиці на всіх мовних рівнях. Дослідити дане питання на прикладі текстів політичного спрямування є особливо актуальним, оскільки політичний дискурс швидко перебирає та прилаштовує до своїх потреб найновіші досягнення у руслі всіх філологічних наук, лінгвістики зокрема.

Предметом даної статті є публіцистичні тексти на політичну тематику у французьких періодичних виданнях, а **об’єктом** виступають всі елементи речення, які можуть оприявнювати категорію модальності.

Матеріалом для даного дослідження є статті на політичну тематику французьких періодичних видань останніх двох років (Le Monde, Le Figaro).

Наукова новизна даної роботи полягає у дослідження елементів, які виражають модальність на прикладі публіцистичних текстів саме французьких періодичних видань.

Аргументативний модуль є одним із модулів прагматичного параметру політичного дискурсу. У визначенні поняття суб’єктивної модальності прийнято виділяти два підходи: перший підхід постулює суб’єктивну модальність як оцінку ступеня достовірності повідомлення, реальності або нереальності того, про що йде мова [3, с. 76], другий підхід характеризує суб’єктивну модальність як авторське відношення до змісту висловлювання, яке формує думку читача про прочитане [там само].

Загальновідомо, що інформативні тексти у публіцистичних виданнях мають на меті об’єктивне висвітлення фактів, тобто не мають містити суб’єктивної думки автора (або авторів). Проте публіцистичні видання, навіть якщо не виражають явно свої політичні уподобання, проте завжди так чи інакше є політично заангажованими. Іншою з причин присутності суб’єктивного елементу у текстах політичного спрямування є все більш зростаюча роль політики у повсякденному житті сучасної людини та наше сприймання явищ оточуючого світу з огляду на політичну ситуацію у країні та розподіл політичних сил.

Виділяють такі елементи модальності висловлення як безпосередня оцінка, емоційна ознака (приємно/нейтрально/неприємно), емотивно-експресивна оцінка (схвалення/байдужість/несхвалення) та маркер психічного стану мовця [1, с. 15]. Таким чином, можна вважати, що модалізація складається з нашарування на вербальну інформацію додаткових суб’єктивних смислів, зумовлених психічним станом мовця та його суб’єктивним ставленням до ситуації.

Позитивна оцінка може бути оформлена засобами вираження суб’єктивної модальності із значенням *добре (добрий*), негативна оцінка може бути виражена лексичними засобами із значенням *поганий*, а нейтральна характеризується відсутністю будь-яких лексем з оціннісним компонентом.

Розглядаючи явище модальності, Л.С. Єрмолаєва виділяє два основних типи модальностей: до модальності першого типу дослідниця відносить модальність, яка виражається граматичною категорією способу, інтонацією, порядком слів, модальними частками, а також формами дієслів [3, с. 79]. Така модальність повязана з предикативністю. До модальності другого типу дослідниця відносить модальність, яка виражається потенціальними модальними словами. Модальними словами ми вважаємо такі члени речення, які у найбільшій мірі залежать від присудка та своїм значенням впливають на весь зміст речення.

Публіцистичні статті політичної тематики можуть бути досліджені у категорії модальності з двох причин: дані статті мають автора, а, отже, оцінні елементи експліцитно чи імпліцитно присутні; будь-який текст політичної тематики може бути проаналізованим у термінах суб’єктивної модальності.

Один із дослідників суб’єктивної модальності Г. Я. Солганик вважає, що саме речення (висловлювання) є найяскравішим показником оцінної модальності, оскільки в цьому випадку модальність прослідковується не в якомусь окрему слові, а на рівні всього речення [4]. Вважається, що найбільш сильним модусом суб’єктивної модальності володіють так звані *Я-речення*, оскільки *Я* пов’язане з участю того, хто говорить. Речення, що

© Лісутченко М. К., 2013

розповідається не від першої особи однини, називають *Він-речення*. Такі речення володіють набагато меншим модальним статусом. В публіцистичних текстах на політичну тематику особа, від імені якої ведеться розповідь, як правило, відсутня (якщо це не спеціальна авторська колонка). В такому випадку носіями суб'єктивної модальності стають предикати, які описують розумову та емоційну сфери людини:

¾ *Sur la Syrie, la président du FN réaffirme sa position contre l'ingérence étrangère ...* [Le Monde 04/01/2013, http: //www.lemonde.fr/politique/] ;

¾ *"Nous nous battons en France pour la souveraineté du peuple français ...", fait-elle valoir en dénoncant le rôle des puissances occidentales dans le conflit syrien comme dans le conflit libyen ...* [Le Monde 12/01/2013, http: //www.lemonde.fr/politique/]

О. М. Вольф вважає, що оцінку можна розглядати як один із видів модальності, яка накладається на дескриптивний зміст мовного вираження [1, с. 20]. Таким чином, висловлювання, які включають оцінку або інші модальності, мають в своєму змісті дескриптивну та недескриптивну компоненту. Оціннісні відносини суб'єктивної модальності виражають категорії істинність/неістинність, важливість/неважливість, добре/погано. Говорячи про оцінний компонент будь-якого речення, особливо речень в публіцистичних текстах політичного спрямування, важливо пам'ятати, що характерною особливістю оцінки є її суб'єктивний елемент, який завжди знаходиться поруч із об'єктивним. Оцінне висловлення завжди припускає ціннісне відношення між автором висловлення та тим, про кого йдеться.

Для формування та проявлення модальності у реченнях важливу роль грають предикати та способи їх вираження. Завдяки розгалуженій системі граматичної категорії часу у французькій мові час та стан дієслова є у високому ступені модальним та може виражати оцінку автора тексту навіть у більшій мірі, ніж номінатив (у ролі підмета). Проте варто зазначити, що, незважаючи на розширені можливості у наданні висловлюванням більшої суб'єктивності завдяки категорії часу, у публіцистичних текстах політичного спрямування найчастіше використовується mode indicative, що пов'язане із особливостями світогляду європейської людини, яка мислить практично, послуговуючись категоріями "тут" і "зараз":

¾ *Marine le Pen soutient la manifestation contre le mariage pour tous, mais n'ira pas à la manifestation* [Le Monde 10/11/2012, http: //www.lemonde.fr/politique/]

¾ *La présidente du FN rappelle qu'elle a* toujours *réclamé que les Français soient consultés par référendum sur la question du mariage et de l'adoption pour les couples homosexuels* [Le Monde 11/02/2013, http: //www.lemonde.fr/politique/]

Особливої модальності набувають вирази типу "et quelqu'un… de faire quelque chose". В нижченаведеному прикладі цю фразу можна перекласти як "І почала мадам де Пен вихваляти 20-процентне пониження внутрішнього податку…"

¾ *Et Mme Le Pen de prôner la baisse de 20 % de la taxe intérieure de consommation sur les produits énergétiques (TICPE), où l'encadrement des frais bancaires et des taux des crédits à la consommation et immobiliers pour les particuliers ...* [Le Monde 10/01/2013, http: //www.lemonde.fr/politique/]

У публіцистичних текстах політичного спрямування використовуються також модальні слова заперечення та припущення:

¾ *Dans aucun cas, cela n'a conduit à l'annulation de l'élection, y compris pour la 7 circonscription de Seine-et-Marne où l'écart est, après déduction, le plus faible* [Le Monde 12/01/2013, http: //www.lemonde.fr/politique/]

¾ *Pourtant, aux élections locales, le FN fait de très bons scores dans le région* [Le Monde 05/01/2013, http: // www.lemonde.fr/politique/]

В нижченаведеному прикладі модальність авторського відношення до факту, про який він говорить, спостерігаємо завдяки цілому окремому реченню, яке, до того ж, має інтертекстуальні ознаки (компонент "вічне повторювання'' як елемент організації тексту зустрічається ще в стародавніх міфах). Цим реченням автор заздалегідь формує негативне емоційне сприйняття читачем інформації, яку він прочитає у наступному реченні:

¾ *C'est l'histoire d'un éternel retour. Celui de Ségolène Royal qui, depuis sa défaite à l'élection présidentielle de 2007, n'en finit pas de chercher sa place dans sa famille politique* [Le Monde 04/01/2013, http: //www.lemonde.fr/politique/].

З огляду на вищесказане можна зробити висновок, що, незважаючи на об'єктивний характер інформативного тексту на політичну тематику, у ньому завжди можна віднайти елементи суб'єктивної модальності як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях. Французькі публіцистичні тексти на політичну тематику найчастіше виражаються за допомогою граматичної категорії теперішнього часу дійсного способу Mode Indicatif. На рівні організації речення використовуються модальні слова, на синтаксичному рівні ¾ окремі речення, які найчастіше виявляються фразеологічними зворотами або інтертекстуальними фразами.

Література:

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М., 1985. – С. 10-28.

2. Козловський В. В. До питання дефініції мовної модальності (на матеріалі сучасної німецької мови) / В. В. Козловський. – Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 48-53.

3. Сафонова Н. М. Еволюція поглядів на суб'єктивну модальність / Н. М. Сафонова // Серія філолог. науки. – Львів: ЛНУ, 2004. – Вип. 34, Ч. 1. ¾ – С. 74-80.

4. Солганик Г. Я. Очерки модального синтаксиса / / Григорий Яковлевич Солганик // Режим доступу : http:// www.litres.ru/grigoriy-solganik/ocherki-modalnogo-sintaksisa/

Джерела ілюстративного матеріалу:

5. Le Monde від 10.11.2012, 04.01.2013, 12.01.2013, 10.11.2013, 11.02.2013, 10.01.2013, 05.01.2013, Режим доступу : http: //www.lemonde.fr/politique/

УДК 811.111’367.335

Лымаренко Е. А.,
Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, г. Одесса

ПРОЦЕССУАЛЬНОСТЬ КАК ДОМИНАНТА КАТЕГОРИАЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛА

У статті проведено аналіз щодо категоріальної семантики дієслова. Виявлено, що домінантною семою його складної змістової структури є процесуальність. Функціонуючи в реченні як основний організуючий елемент, дієслово детермінує кількість відкриваємих позицій для актантів. При цьому речення в цілому відображає деякий фрагмент дійсності, елементарну ситуацію, що об’єктивується у когнітивному знанні мовця.

Ключові слова: *дієслово, процесуальність, речення, базова модель, елементарна ситуація, когнітивні знання.*

В статье проводится анализ категориальной семантики глагола, где доминантной семой его сложной смысловой структуры выявляется процессуальность. Функционируя в предложении как основной организующий элемент, глагол задает количество открываемых позиций для актантов, отображая при этом некий фрагмент действительности, елементарную ситуацию, которая объективируется в когнитивном знании говорящего.

Ключевые слова: *глагол, процессуальность, предложение, базовая модель, элементарная ситуация, когнитивные знания.*

This article reveals categorial meanings of the verb, among which process is the principal one. Not only having its own lexical and grammatical meanings but also implying participants of the situation performed, the verb functions as the structural and semantic kernel of the sentence. This fact enables linguists to classify all possible language patterns that directly reflect human cognitive knowledge.

Key words: *verb, process, sentence, basic model, elementary situation, cognitive knowledge.*

Будучи минимальной, значимой, номинативной единицей языка, слово является инструментом вербального оформления и репрезентации различных фрагментов (предметов, процессов, явлений, свойств, признаков, отношений и т.п.) окружающего человека мира. Лексико-грамматические разряды слов, традиционно именуемые частями речи, можно считать “проекциями в мир языка разных по своей сути или по их восприятию человеком объектов действительности” [13, с. 14].

Части речи различаются своими когнитивными (концептуальными) структурами и функциональными характеристиками. Анализ специальной литературы показывает, что распределение слов по частям речи традиционно основывается на таких принципах: 1) общность семантических признаков (например, предметность для существительных, процессуальность – для глаголов, свойства – для прилагательных и наречий, локативность и релятивность – для предлогов, и т.д.); 2) общность грамматических категорий и сходство форм словоизменения; 3) единство синтаксических функций и сочетаемостных характеристик на уровне словосочетания и/или предложения [2, с. 64; 4, с. 82; 11, с. 100; 25, с. 113; 31, с. 57].

Вопрос о количестве частей речи и основных критериях их выделения является одним из старых дискутируемых вопросов в языкознании. Тем не менее, несмотря на существующие различия как в составе, так и в объеме частей речи, во всех языках мира выделяются две основные части речи – имя и глагол. В этом отношении Э. Сепир писал, что “какой бы неуловимый характер ни носило в отдельных случаях различение имени и глагола, нет такого языка, который вовсе бы пренебрегал этим различением” [21, с. 116]. Универсальное выделение имени и глагола, берущее начало еще из античной (древнеиндийской и древнегреческой) грамматики, является отражением универсальности функционально-семантических категорий *субстанциальности* и *процессуальности*. Именно эти два понятия являются исторически примарными в процессе категоризации человеком предметов и явлений окружающего мира.

Концепт процессуальности получает языковую реализацию, главным образом, в глаголе, являющимся **объектом** данной статьи. **Предмет** исследования – категориальная семантика глагола, отличительная особенность которого заключается в том, что он объективирует динамичный аспект конкретного фрагмента действительности, характеризуя свой референт как существующий и изменяющийся во времени. Сюда же ученые относят пространственные, каузативные, квалификативные и другие отличительные признаки [5, с. 70-72; 12, с. 222].

Сложность смысловой структуры глагола отмечается многими лингвистами, так как эта языковая единица относится к признаковым словам. Помимо указания на типы отношений между объектами действительности, глагол содержит кванты информации о тех объектах, отношения между которыми передаются. Как следствие, сочетаемость глагола со словами других семантико-грамматических разрядов носит избирательный характер. Кроме того, смысловые отношения между актантами глагольного действия поддаются моделированию. Следовательно, под лексическим значением глагола, на наш взгляд, необходимо понимать не только его “соотнесенность с миром процессов, объективно существующих” [3, с. 94], но и такие аспекты, как синтактику и прагматику, которые, по замечанию В.В. Левицкого, “не могут быть выведены за пределы лексического значения”, поскольку образуют вместе с сигнификативным компонентом целостную структуру [15, с. 13]. Иначе говоря, структуру лексического значения глагола можно представить как единство семантики, прагматики и синтактики.

Семный состав глаголов характеризуется своеобразной иерархической организацией сем, различающихся по степени абстрактности. Более высокий уровень абстракции занимают семы действия, состояния, отноше-

© Лымаренко Е. А., 2013

ния; уровни ниже занимают семы конкретного характера протекания действия. Однако семантической доминантой глаголов выступает *сема процессуальности*, "остальные семы обусловлены ею и так или иначе связаны с ней" [24, с. 293]. Кроме того, ориентированность на выражение процесса грамматических категорий глагола (наклонение, залог, вид и т.д.) позволяет исследователям говорить о сопряженности между денотативной семой процесса и языковой, грамматической, категориальной семой процесса и рассматривать эту сему как первый уровень в смысловой иерархии глаголов [24, там же].

Н.Б. Лебедева также обосновывает понимание денотативной природы глагольной семантики как полипропозициональной структуры и показывает, что суть глагола заключается в его способности отражать полиситуативный и полисобытийный комплекс разными средствами – морфемно-деривационными, грамматическими, семантико-лексическими. Этот семантический комплекс автор обозначает термином *ситуатема* [14].

Гетерогенность глагольной номинации объясняется и тем фактом, что глаголы "указывают на существование во времени процессов" [10, с. 95], которые в свою очередь не представляют собой однородного явления, а могут быть расклассифицированы с достаточно глубоким порогом дробности. Так, например, А.А. Корсаков делит процессы на две большие группы – процессы-состояния и процессы-изменения состояний с дальнейшим членением на процессы-неотношения и процессы-отношения (в терминологии Г.Г. Сильницкого, соответственно "нереляционные" и "реляционные" [23, с. 373]). Последние две группы, в свою очередь, распадаются на процессы-недействия и процессы-действия каждая. Менее дробную типологию глагольных номинаций предлагает И.В. Сентенберг, выделяя четыре основных типа глагольных наименований: 1. инактивный процессуальный признак семантического субъекта, проявляющийся как действие, состояние или свойство; 2. активный процессуальный признак семантического субъекта, проявляющийся как действие, состояние или отношение, направленное на семантический объект; 3. инактивный процессуальный признак семантического субъекта, осложненный адвербиальными характаристиками и проявляющийся как действие, состояние или свойство; 4. активный процессуальный признак семантического субъекта, соотнесенный с семой семантического объекта и осложненный адвербиальными характеристиками [20, с. 15-16].

Категориальная семантика глагола с необходимостью включает компактное, "свернутое" наименование ситуаций объективной действительности, выступая одновременно структурной и смысловой основой высказывания, поскольку в его значении не только фиксируются определенные ракурсы бытийного состояния субстанций, но также имплицируются и сами субстанции. Другими словами, "значение глагола ориентировано на субстанцию и не может определяться вне неё" [20, с. 9-10].

В лингвистических исследованиях не раз отмечалось, что глагол является организующим центром предложения, в значительной степени (через обязательные и факультативные валентности) предопределяющим его структуру [9, с. 50; 6, с. 53; 22, с. 38; 26, с. 21; 27, с. 221]. Именно глагол как ядро высказывания задает количество возможных базовых языковых моделей, образуемых конструктивно значимыми элементами. Так, Г.Г. Почепцов выделил 39 ядерных структур повествовательных предложений, дифференцируемых по структурно-семантическому признаку глаголов ненаправленного и направленного действий; последние характеризуются объектной, пространственной, временной, качественной и т.п. направленностью или же их различными комбинациями [19, с. 219-221].

Е.М. Образцова соотносит структурно-синтаксические модели с фрагментами действительности, определяемыми как типизированные элементарные ситуации. Такой подход позволил автору предложить менее дробную классификацию базовых предложений-моделей – всего шесть – в зависимости от вида и количества глагольных восполнителей [17, с. 176-177, 199]. При этом каждая структурно-синтаксическая модель (предложение-примитив) характеризуется своим семантико-ролевым набором значений и, напротив, ни одна из выявленных семантико-ролевых структур в полном объеме не зарегистрирована исследовательницей в предложениях более одной структурно-синтаксической модели [17, с. 258].

В отличие от конструктивного подхода к анализу предложения, где его составляющие рассматриваются как связанные между собой иерархическими отношениями объединения и порядка следования в линейной цепи, Т.И. Домброван акцентировала свое внимание на исследовании сочетаемостных потенций глагола. Автор выделила шесть валентных моделей, где каждая последующая характеризуется увеличением числа глагольного актанта на одну единицу. Соответственно, наибольшее количество открываемых глаголом позиций равно шести. Правда, такая модель встречается крайне редко [7].

Несложно заметить, что несмотря на количественную и качественную розбежность моделей у разных авторов, все они ограничены анализом структурно-предикатного простого предложения.

И.Б. Морозова, однако, выходит за эти рамки, понимая простое предложение как элементарную коммуникативную единицу. Соответственно, в разработанной ученой таксономии отмечаются не только полносоставные, но и эллиптированные структуры с их дальнейшим членением на (не)распространенные, одно-, двусоставные и т.д., а также структурно-непредикатные высказывания [16, с. 52].

В целом, на данном этапе развития современная лингвистика сосредоточила свое внимание на структурном представлении различных типов знаний, объективированных в языковых знаках. "Структурное знание есть форма категоризации информации" [18, с. 37]. Другими словами, знание зафиксировано в языке в виде понятийных категорий, так как информация, хранящаяся в сознании человека, структурирована [1, с. 108, 112]. И наоборот, языковые структуры являются результатом нашего взаимодействия с окружающим нас внешним миром [29, с. 3; см. также 28; 32; 33].

Так, С.А. Жаботинская, также занимаясь проблемой репрезентации знаний, подчеркивает, что мир, воспринимаемый нашими органами чувств, не есть реальный, но существующий в нашем сознании в виде

определенных моделей, событийных схем, концептуализируемых пятью базисными фреймами – предметным, акциональным, поссессивным, идентификацион-ным и компаративным [8].

Таким образом, в непрекращающейся попытке языковедов проследить, выявить все возможные особенности кодирования информации, отражающей окружающую нас объективную действительность, прослеживается последующий виток в развитии научной мысли: от формально-описательного характера (ср. также анализ по непосредственно составляющим, дерево зависимостей) к структурно-семантическому, функциональному аспектам, и далее к когнитивно-коммуникативному. В последнем случае речь идет о еще “набирающем обороты” когнитивном моделировании, обеспечивающем адекватную концептуальную обработку стандартных ситуаций.

Тем не менее, рассматривается ли языковая модель в отрыве от объективной действительности и воспринимающего ее индивидуума или в неразрывном их взаимодействии, неизменной остается центральная, организующая роль глагола как основного носителя всевозможных перманентных и константных процессов окружающего мира с обязательным имплицированием субстанции(й). Именно глагол способен представить все разнообразие внеязыковой действительности, наблюдаемой и вербализуемой в языковых структурах говорящим.

Литература:

1. Баксанский О. Е. Когнитивный образ мира: Монография / О. Е. Баксанский, Е. Н. Кучер. – М. : “Канон +” РООИ “Реабилитация”, 2010. – 224 с.

2. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – М. : Высш. школа, 1986. – 160 с.

3. Гавриліна О. І. До питання про системний підхід у вивченні дієслів фізичного впливу на об’єкт / О.І. Гавриліна // Дослідження різнорівневих одиниць романських, германських і слов’янських мов: Зб.наук.праць. – Вип. 1. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – С. 91-100

4. Голуб Ю. И. Системные отношения в словарном составе английского языка и их лексикографическое отражение: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Ю. И. Голуб. – Запорожье, 1998. – 210 с.

5. Гуревич В. В. О семантике глагола и существительного / В. В. Гуревич // Язык: теория, история, типология. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 68-73.

6. Домброван Т. І. Валентність і сполучуваність як критерії встановлення семантичної структури дієслів об’ємної семантики (на матеріалі англійської мови) / Т. І. Домброван // Вісник ХНУ. – Серія “Романо-германська філологія”. – Вип. 536. – Харків : Константа, 2001. – С. 53-59.

7. Домброван Т. И. Проблема грамматической классификации глагола в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. И. Домброван. – Одесса, 1996. – 288 с.

8. Жаботинская С. А. Ономасиологические модели и событийные схемы // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна / С.А. Жаботинская. – Харків : Константа, 2009. – № 837. – С. 3-14.

9. Загнітко А. П. Позиційна модель речення і валентність дієслова / А. П. Загнітко // Мовознавство. – 1994. – № 2-3. – С. 48-56.

10. Корсаков А. А. Лексическое и грамматическое содержание и употребление глагола to have в английском языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А. А. Корсаков.– Одесса, 1979. – 237 с.

11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ “Академія”, 1999. – 288 с.

12. Кубрякова Е. С. Когнитивный взгляд на систему частей речи / Е. С. Кубрякова // Словарь. Грамматика. Текст: Сб. науч. ст. – М., 1996. – С. 218-224.

13. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова.– М. : ИЯ РАН, 1997. – 327 с.

14. Лебедева Н. Б. Полиситуативный анализ глагольной семантики / Н. Б. Лебедева. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 192 с.

15. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 156 с.

16. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові: Монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.

17. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как межъязыковая универсалия (на материале английского, русского и украинского языков): Монография / Е. М. Образцова. – Одесса: Фенікс, 2010. – 400 с.

18. Пименова М. В. Проблемы когнитивной лингвистики и концептуальных исследований на современном этапе / М. В. Пименова // Ментальность и язык: Коллективная монография. – Кемерово, 2006. – Вып. 7. – С. 18-67.

19. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / [сост., общ. ред. и вступ. ст. И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.

20. Сентенберг И. В. Лексическая семантика английского глагола / И. В. Сентенберг. – М. : Изд-во МГПИ им. В. И. Ленина, 1984. – 96 с.

21. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993.

22. Сильницкий Г. Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов: дисс. ... д. филол. наук: 10.02.04 / Г. Г. Сильницкий. – Смоленск, 1974. – 442 с.

23. Сильницкий Г. Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов / Г.Г. Сильницкий // Проблемы структурной лингвистики, 1972. – М. : Наука, 1973. – С. 373-391

24. Соколова И. Г. Особенности семного состава абстрактной лексики (на материале группы глаголов со значением “труд”) / И. Г. Соколова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серия “Филология”. – Т. 19 (58). – № 4. – Симферополь: Изд-во ТНУ, 2006. – С. 291-295.

25. Сучасна українська мова / [за ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.

26. Chalker S. Current English Grammar / S. Chalker. – Ldn and Basingstoke: Macmillan Publ. Ltd., 1993. – 295 p.

27. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 489 p.

28. Goldberg A. E. A Construction Grammar Approach to Argument Structure / A. E. Goldberg. – Chicago & London : The University of Chicago Press, 1995. – 265 p.

29. Heine B. Cognitive Foundations of Grammar / B. Heine. – N.Y. : Oxford University Press, 1997. – 185 p.

30. Langacker W. L. Investigations in Cognitive Grammar / W.L. Langacker. – Berlin/N.Y. : Mouton de Gruyter, 2009. – 396 p.

31. Radford A. Transformational Grammar: A First Course / A. Radford. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 625 p.

32. Talmy L. Toward a cognitive semantics: V.1 Concept structuring systems / L. Talmy. – Cambridge/London, 2000. – 565 p.

33. Wang K.H. Structure of Knowledge and Reasoning: Thesis … Master of Science / K.H. Wang. – Houston, 1988. – 88 p.

УДК 811.161.2’373.612.2

Макарова М. В.,
Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Луганськ

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ ФЕМІННОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі творів Лесі Романчук)

У статті описано типи метафор, закцентовано увагу на когнітивній теорії метафори; визначено складники концептосфери КОХАННЯ, реалізованої за допомогою метафори в сучасному фемінному дискурсі на матеріалі творів Лесі Романчук; дібрано ілюстративний матеріал з прозових і поетичних творів письменниці та виявлено тематичні групи метафор із соматизмами. Змодельовано внутрішній світ людини за допомогою засобів метафоризації та визначено роль метафори у національно-культурному сприйнятті дійсності.

Ключові слова: *концептосфера, концепт, метафора, концептуальна метафора.*

В статье описаны типы метафор, акцентировано внимание на когнитивной теории метафоры, определены составляющие концептосферы ЛЮБОВЬ, реализованной с помощью метафоры в современном феминном дискурсе на материале произведений Леси Романчук; подобран иллюстративный материал из прозы и поэзии писательницы и выявлены тематические группы метафор с соматизмами. Смоделирован внутренний мир человека с помощью средств метафоризации и определена роль метафоры в национально-культурном восприятии действительности.

Ключевые слова: *концептосфера, концепт, метафора, концептуальная метафора.*

The types of metaphors are described in the article, the attention is focused on the cognitive theory of metaphor, the components of concept sphere LOVE realized by means of a metaphor in modern femininity discourse on the material of Lesia Romanchuk; the illustrative material of the prose and poetry of the writer is selected and thematic groups of metaphors with somatism are identified in the article. The inner world of the person by means of metaphor and the role of metaphor in the national-cultural perception of reality is modeled.

Keywords: *conceptual sphere, concept, metaphor, conceptual metaphor.*

Індивідуальний стиль письменника яскраво виявляється в характерних ознаках: способі викладу матеріалу, неповторності його мови, своєрідних засобах образності. Одним з найпоширеніших тропів у творчості письменників є метафора, яка є основним способом пізнавально-мовленнєвої діяльності людини. Світоглядні позиції та життєвий досвід автора дозволяють, використовуючи цей троп, передати національну специфіку мовного бачення подій, явищ, почуттів тощо. Внутрішній світ людини моделюється за зразком зовнішнього, матеріального світу, тому і лексика, використовувана у метафоричних смислах, якнайкраще відображає психологічні особливості мовця.

Метафора перш за все є когнітивним феноменом, який впливає на мислення людини. Немає загальновизнаної моделі побудови метафороричних конструкцій, тому автори, спираючись на власний життєвий досвід, засобами метафоризації описують й абстрактні поняття. Концептуально-когнітивний підхід дослідження метафори, що підтверджує її статус як головного засобу нашої концептуальної системи, є актуальним в аспекті сучасних лінгвокультурних, лінгвокогнітивних пошуків [5; с. 9].

Вагомий внесок у вивчення метафори зробили Н. Арутюнова, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Т. Кіс, В. Петров, Г. Скляревська, Р. Харчук та ін. Нерозв’язаною залишається проблема визначення статусу метафори: це мовне, дискурсивне чи концептуальне утворення? [6, с. 144]. Її розв’язання має сформувати наше уявлення про роль метафори у пізнанні людиною дійсності. Р. Харчук пов’язує когнітивну метафору з психологією перетворення інформації й зазначає, що “така метафора має чимало недовизначених абстрактних щілин” [12, с. 17].

Метою статті є виявити й описати метафори, що представляють концептосферу КОХАННЯ в сучасному фемінному дискурсі на матеріалі прозових і поетичних творів Лесі Романчук.

Традиційно виділяли два типи метафор – художню й мовну. Ш. Балі був першим, хто протиставив поетичній метафорі мовну. Але у зв’язку з розвитком нових напрямків у лінгвістиці й домінуванням антропоцентричної парадигми дедалі частіше описують і вивчають метафору концептуальну.

Метафора виконує у мові (окрім інших – номінативно-пізнавальної, експресивно-оцінної) і концептуальну функцію, яка може формувати, уточнювати, розширювати концепти, основуючись на загальновідомих поняттях.

Н. Артюнова виділяє такі види мовної метафори: *номінативну*, яка виникає в результаті заміни одного дескриптивного значення іншим і є джерелом омонімії; *образну*, що є результатом переходу дескриптивного значення в предикативне і служить розвиткові синонімічних засобів мови; *когнітивну метафору*, що виникає у зв’язку з переносом значень і створює полісемію; *генералізуючу* – кінцевий результат когнітивної метафори, стимулює виникнення логічної полісемії [1, с. 340].

Предметом нашої уваги є метафора когнітивна, але оскільки когнітивна теорія метафори визначає об’єктом свого дослідження концептуальну метафору, можна говорити про тотожність понять “когнітивна метафора” і “концептуальна метафора”.

З лінгвокогнітивного погляду метафора – це комплексний феномен, результат розумово-мовної діяльності людини, яка в процесі творення метафори спирається на культурний, історичний, пізнавальний досвід свого народу, збережений у мовній скарбниці [3]. Складна природа метафори як основної одиниці не лише мови, але й способу мислення спонукає вивчати її на різному мовному матеріалі.

Фундаментальні цінності певної культури часто представлені метафоричними структурами, тому в сучасному художньому дискурсі відтворено здобутки і попередніх поколінь, і уявлення про культурні концепти

© Макарова М. В., 2013

сьогодення. Метафори фіксують особливості світогляду українців, відбиваючи мисленнєві закономірності у творчості сучасників.

Відмінність фемінного дискурсу від маскулінного спостерігаємо й на рівні тропіки, що розкриває багатство асоціативних відтінків, посилює та увиразнює емоційне й оцінне забарвлення. Домінантою жіночої літератури виступає увага до внутрішньої сутності людини. Відбиваючи емоційну сферу мовної особистості, авторки створюють умови виявлення широкого спектра різного роду відтінків, співзначень, трансформованих і переосмислених понять, ускладнених тими ж таки асоціаціями й оцінками [4, с. 15]. Від майстерності, мовної інтуїції, знання мовної системи письменниці, залежить своєрідність використаних нею метафор.

Твори тернопільської письменниці Лесі Романчук здобувають дедалі більше прихильників в Україні. Це зрозуміло, адже вони зачіпають таємні струни жіночої душі, до того ж написані гарною літературною мовою з колоритними елементами галицької говірки. Леся Романчук – яскрава, неординарна особистість, яка змогла поєднати працю лікаря та творчу діяльність.

Вивчення індивідуального стилю Лесі Романчук дає змогу простежити стан і тенденції розвитку національної мови новітнього періоду, зробити узагальнені висновки про визначальні особливості фемінного дискурсу, адже ідіолект письменника фактично презентує модель тієї мови, носієм якої є автор.

На матеріалі творів Лесі Романчук опишемо метафори, у яких представлено концепт "кохання".

Найбільш мінливими в людини є її психічні стани. Вона може бути в один і той самий день радісною і засмученою, втомленою і бадьорою, упевненою і тривожною. Серед таких станів людини найбільший діапазон образних засобів, зазначає Н. Артюнова, має концепт "кохання" [2, с. 320].

Чим сильніші емоційні переживання, тим активніше авторки використовують метафору у своїй творчості. Аналізуючи прозописьмо Лесі Романчук, відзначаємо, що в основу концептосфери КОХАННЯ покладено метафори часто із соматичним складником.

"Серце" – огран людини, за допомогою якого найчастіше представлена концептосфера КОХАННЯ: *"Ще за добрих старих часів з Ігорем, коли дерева були великими, ціни – низькими, пляжі – заповнені людом, а* ***серця – коханням****"* [9, с. 239]; *"****Її серце повне іншим****. Так повне, що в ньому немає місця іншому, навіть такому бездоганному лицареві, як Борис Аркадійович"* [9, с. 293]. *"Він, Олександр Николюк, відомий у місті* ***чередою гучних перемог над жіночими серцями****, здається, закохався. І цього разу по-справжньому. Не так, звичайно, як в юності,* ***без дурного палахкотіння серця і вух*** *у присутності прекрасної дами, таке безповоротно залишається на межі вісімнадцяти і двадцяти. І не вперше – подібне* ***почуття*** *вже двічі* ***провело по його серцю діамантовою гранню****, розтявши життя на "до" і "після""* [8, с. 91]. Серце як життєво-важливий орган завдяки індивідуально-авторській метафорі набуває широких концептуальних значень.

Соматизм "серце" тісно пов'язаний із абстрактним поняттям "душа", яке Леся Романчук яскраво представляє у складних метафоричних контекстах, зокрема: *"А тоді таке* ***полум'я горіло у душі****, що готова була на будь-що будь яку ціну могла заплатити, тільки б коханий був з нею"* [9, с. 15], де інтенсіональне поле з центром "полум'я" та корелюючим із ним дієсловом "горіти" в авторському ідіостилі представляє концептосферу КОХАННЯ. *"Усе, що її тягне до нього – не більше як бажання бути коханою, готовність іти назустріч щирому почуттю, але* ***вогонь її душі – це тільки відблиск його полум'я, тільки тінь****"* [9, с. 293] – для посилення емоційності таких контекстів авторка використовує складну індивідуально-авторську концептуальну метафору, складова частина якої загальномовна генітивна метафора *"вогонь душі"* із присвійним займенником *її*.

Лексеми "вогонь" і "полум'я" – синоніми, а антонімами до них виступають поняття "вода" і "крига", які у творах Лесі Романчук є складниками концептосфери КОХАННЯ. *"Сьогоднішня, сива душею, хоч і золота косами жінка, січена шаблями зради, рубана мечами нелюбові, засипана снігами байдужості,* ***заморожена кригою непотрібності свого кохання****, стомлена чеканням, бачила у ньому тільки людину, що кохає її, по-справжньому, між життям і смертю, на грані вічності ..."* [7, с. 3] – розгорнена авторська метафора обумовлена лексичним значенням слова "заморожувати" у значенні – "сильно охолоджувати", загальновідоме словосполучення "почуття охололи", тобто позбавлені минулої сили вони стають непотрібними.

"Душа і тіло" виступають синонімічними поняттями, що є частиною розгорненої концептуальної метафори: *"Може, вона навіть любила його? Ні,* ***це почуття не можна, мабуть, назвати любов'ю у тому сенсі, як його розуміє більшість людей, – тяжіння душ і тіл****"* [7, с. 314]. Другий її складник *"тяжіння душ і тіл"* – генітативна метафора, а перша – відображення процесу метафоричного переосмислення загальновживаної лексики в жіночій мовній свідомості, що є суб'єктивним аспектом у творенні будь-якої метафори.

Соматизми "око", "вухо" стійко асоційовані із зоровим або слуховим сприйняттям. Вони теж доволі часто представляють концептосферу КОХАННЯ. *"Від Бориса в усі боки, а надто в бік Софії струменіло потужне випромінювання тепла і аж* ***на око помітне закохання****"* [7, с. 138] – синестетична метафора із соматизмом "око" та рідковживаною лексемою "закохання", що є синонімом до лексеми "кохання". *"Та він же, кажуть люди,* ***по вуха у тебе закоханий****!"* [9, с. 59] – образна загальномовна метафора, утворена на основі фразеологізму "закоханий по [самі] вуха".

Фразеологізми покладені в основу метафори у денотативному чи конотативному значенні несуть у собі культурну інформацію, репрезентуючи серед інших і концептосферу КОХАННЯ. Такі фразеологічні одиниці як "кохати до смерті" або "кохати до гроба", що мають меліоративне забарвлення, у складі стертої метафори набувають іронічного звучання у творах Лесі Романчук: *"Я житиму собі з багатеньким Буратіно весело і щасливо, а ти* ***кохай мене до смерті й думати забудь про спокій, сімейний затишок, любовні пригоди*** *врешті!"* [7, с. 184]; *"– Ти любиш. А вона тебе? Мабуть.* ***Присягається в любові до гробу****"* [9, с. 306].

Метафора, побудована на контамінації фразеологізмів *"з'їсти пуд солі"* та *"ложка дьогтю в бочці меду"*, індивідуалізує авторський стиль і збагачує мовну картину світу *"А народження власного сина, відповідаль-*

ність, яку батьки свідомо переклали на плечі молодих, винайнявши для них квартиру, щоб самі ***спробували не лише меду, а й солі кохання****, змінили Альбертика до невпізнання”* [8, с. 114].

До яскравих прикладів індивідуально-авторських метафоричних утворень можна віднести й такі: *“аксесуари закоханості”* [9, с. 260]; *“крізь пальці дивляться на випадкові закохання”* [7; с. 214]; *“відчула себе дзвінкою кришталевою чарочкою, повною вином кохання”* [8, с. 101].

Послідовно авторка представляє концептосферу КОХАННЯ і в поезії, використовуючи соматизм “серце” і пов’язане з ним поняття “душа”: *“****Не закохуйся, серце моє,*** *// Напівщиро себе вмовляю”* [10, с. 25]; *“Є лиш єдиний і непорушний – //* ***Навпіл розділить серце і душу****, // Крає надвоє руки і губи // Крик безнадії: любить – не любить!”* [11, с. 43]; *“Я трояндою вам упаду у гарячі долоні,* ***// я наповню вам душу незвіданим досі вогнем,*** *// я кохатиму вас, зігріватиму ваше безсоння, // я дарунок небес, тільки ви упізнайте мене!”* [9, с. 169].

Отже, одним з найпоширеніших тропів художньої творчості є метафора. Концептуальна метафора – це спосіб мислення автора, що широко представлений у сучасному фемінному дискурсі. У своїй мовотворчості Леся Романчук трасформує усталені метафоричні побудови відповідно до нового контексту, до власних намірів і активно використовує ті, в основу яких покладено соматизми та фразеологізми, що представляють концептосферу КОХАННЯ. Подальші дослідження вбачаємо у вивченні концептуальної метафори в сучасному фемінному дискурсі на прикладі творів інших авторок.

Література:

1. Артюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Артюнова // Известия АН СССР. – Серия литературы и языка. – 1978. – Том 37. – №4. – С. 333-343.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

3. Кіс Т. Є. Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Т. Є. Кіс. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу : http://www.lib.ua-ru.net/inode/3558.html

4. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. – К.-Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 247 с.

5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Дж., Джонсон М. ; пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : ЛКИ, 2008. – 256 с.

6. Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу / В. В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 135-146.

7. Романчук Л. Не залишай мене, віро … Кн. 6. / Леся Романчук. – Тернопіль : Джура, 2003. – 320 с.

8. Романчук Л. Не залишай мене, любове … Кн. 7. / Леся Романчук. – Тернопіль : Джура, 2003. – 320 с.

9. Романчук Л. Не залишай мене, надіє … Кн. 5. / Леся Романчук. – Тернопіль : Джура, 2003. – 312 с.

10. Романчук Л. Синьооке диво / Леся Романчук. – Тернопіль, 1995. – 64 с.

11. Романяук Л. На ноті ЛЮ / Леся Романчук. – Тернопіль. – Астон, 2010. – 152 с.

12. Харчук Р. Що таке метафора? / Роксана Харчук // Дивослово. – 2010. – № 4. – С. 16-17.

УДК 802.0-2.09+8.08

Маркелова С. П.,
Львівський національний університет ім. Ів. Франка, м. Львів

П'ЄСИ ТЕАТРУ АБСУРДУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ (на матеріалі творів С. Беккета, Г. Пінтера, Н. Сімпсона)

У статті комплексно аналізуються особливості ряду текстових категорій у драмах театру абсурду. Доводиться, що авторська настанова на безпосередню реалізацію ідеї абсурдності на рівні тексту, а не його осмислення, призводить до системної деформації ряду текстових категорій: прагматики, інформативності, підтексту, континууму та деяких інших, що стає джерелом такої жанрової ознаки як ефект абсурдності.

Ключові слова: *театр абсурду, текст, прагматика, інформативність, підтекст, континуум.*

В статье комплексно анализируются особенности ряда текстовых категорий в драмах театра абсурда. Показано, как авторская установка на непосредственную реализацию идеи абсурдности на уровне текста, а не его осмысления, приводит к системной деформации ряда текстовых категорий: прагматики, информативности, подтекста, континуума и некоторых других, что служит источником такой основополагающей жанровой особенности как эффект абсурдности.

Ключевые слова: *театр абсурда, текст, прагматика, информативность, подтекст, континуум.*

The paper offers a complex analysis of some textual categories in the Absurd drama. It is shown how the authors' strategies aimed at realization of the idea of the absurd directly at the level of the text (not its comprehension) results in text categories deformation, namely the categories of pragmatics, informativeness, implication, continuity and some others, which is a source of such basic genre feature as the effect of the absurd.

Key words: *drama absurd, text, pragmatics, informativeness, implication, continuity.*

Абсурдизм у драмі – це художній напрям, який виник у середині XX ст. Він розбив усі жанрові стереотипи у драмі, які виникли ще в античні часи і вдосконалювалися та розвивалися протягом століть. Як відомо, п'єсам театру абсурду притаманна невизначеність проблематики, незвичайна трансформація явищ та понять, відсутність логіки перебігу подій, невмотивованість дій персонажів, відсутність комунікації, гіпертрофована ворожість оточення. Згідно наших спостережень ці особливості стосуються не тільки смислового аспекту тексту, але у значній мірі впливають на його формальну сторону, оскільки проявляються у деформації ряду текстових категорій. Тому вивчення особливостей реалізації текстових категорій у п'єсах театру абсурду дозволить виявити джерело такої жанрової ознаки п'єс цього напряму як ефект абсурдності, що виникає, розвивається та поглиблюється протягом усього тексту за допомогою різних засобів.

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації ряду текстових категорій, таких як прагматика, інформативність, підтекст, континуум, ретроспекція та проспекція. Ми також торкаємося проблем особливостей художнього часу та простору у п'єсах цього напряму.

У здійсненні комплексного аналізу деформації ряду текстових категорій у п'єсах театру абсурду полягає наукова новизна дослідження. Актуальність дослідження визначається тим, що системний аналіз особливостей текстових категорій дозволяє адекватно інтерпретувати твори цього напряму та робить певний внесок у теорію та практику інтерпретації художніх творів.

У нашому дослідженні ми виходимо з лінгвістичної концепції п'єс театру абсурду, розробленої В.А. Звєгінцевим [2]; спираємося на ідеї В.Я. Мізецької [4], яка розширила розуміння комунікативно-мовленнєвої організації драматургічного тексту; а також О.В. Барабан [1], що дослідив різні аспекти постмодерністського діалогу.

Досліджуючи особливості театру абсурду, В.А. Звєгінцев пов'язує їх кардинальні властивості із лінгвістичною проблемою відмінності мови та мовлення. Розглядаючи цю відмінність, автор підкреслює такі особливості мовлення як ситуативність та цілеспрямованість. Ситуативність мовлення, до якої входять, як відомо, конкретні екстралінгвістичні умови спілкування, а також емоційний та психологічний контекст представляються як узагальнені якості мовлення. Цілеспрямованість трактується як орієнтація на розуміння. Ситуативність та цілеспрямованість, що визначають прагматику мовлення, відрізняють її від мови. За словами Звєгінцева, "різниця між мовою і мовленням з цієї точки зору блискуче демонструє драматургія абсурду …, де прагматика зсунута і функції мовлення практично покладені на мову. Діалог у творах даного напряму виявляється абсурдним тому, що він будується над прагматичною порожнечею, а оскільки мовлення неможливе без прагматики, то остання штучно створюється засобами мови" [2, с. 239]. На думку автора, це проявляється у тому, що театр абсурду свідомо зорієнтований на те, що дійові особи спілкуються, не маючи комунікативної мети і не враховуючи ситуативних потреб. У результаті в п'єсах театру абсурду граматично правильно побудовані висловлювання підміняють осмислене мовлення [2, с. 244].

Згідно наших спостережень, побудова діалогів без урахування прагматики призводить до деформації ряду текстових категорій. Очевидно, що прагматика драматургічного діалогу має подвійний характер. Перша реалізується на рівні "автор п'єси – реципієнт", а друга на рівні – "персонаж – персонаж". Звичайно, що другий рівень є похідним від першого. У традиційній драмі цей розподіл не є істотним, оскільки категорія прагматики на обох рівнях реалізується у раціональному плані. Інша ситуація спостерігається в абсурдистській драмі, де цільова установка реалізується на текстовому рівні, а саме: думка про абсурдність довколишнього світу втілена в абсурдному за змістом тексті.

Знавець театру абсурду М. Єсслін вважає, що у порівнянні із Сартром та Камю, які передають новий зміст

© Маркелова С. П., 2013

звичайними засобами, театр абсурду зробив крок уперед у здійсненні єдності основних ідей та форми їх вираження. “Театр абсурду відмовився від обговорення абсурдності людського існування, він просто представляє це у дії, тобто у термінах конкретних сценічних образів” [7, с. 24-25]. Схожа думка була висловлена М.В. Моклицею відносно того, що зосередженість на екзистенціальності та самовираженні знаходить втілення у спробах безпосереднього об’єктивування у драматургічному творі внутрішнього світу автора [5, с. 24].

Як відомо, драматурги-абсурдисти виходять з цільової настанови на донесення до глядача думки про алогічність та хаотичність довколишнього світу у комплексі відсутності причинно-наслідкових зв’язків, думки про безцільність існування людини. При цій же цільовій настанові у традиційному тексті ідея про абсурдність довколишнього світу та існування людини реалізується на етапі осмислення тексту реципієнтом, тобто на етапі реалізації цілісності тексту. Тому прагматика на обох рівнях реалізується у раціональних термінах. Втілення абсурдності у термінах художніх образів, тобто безпосереднє об’єктивування на рівні тексту авторської ідеї проявляється у реалізації цільової настанови на гіперсинтаксичному рівні у виді зсунення прагматики другого рівня “персонаж – персонаж”.

Зсунення прагматики на цьому рівні проявляється у тому, що мовленнєва взаємодія супроводжується відсутністю комунікації як такої. У результаті виникають квазідіалоги, у яких порушений комунікативний аспект:

LEN: Do you believe in God ?
MARK: What?
LEN: Do you believe in God ?
MARK: Who?
LEN: God.
MARK: God?
LEN: Do you believe in God ?
MARK: Do I believe in God ?
LEN: Yes.
MARK: Would you say that again? [10, с. 111].

Незважаючи на граматичну правильність структур та збереження формальних показників зв’язності (повтор іменника God), комунікативний ефект від такого обміну репліками лишається нульовим, оскілки таке спілкування нагадує ходіння по колу, коли у кінці розмови ми опиняємося на його початку.

Власне кажучи, кожна п’єса театру абсурду з відсутністю сюжету як такого, з невизначеністю та принциповою невирішеністю проблематики – це також своєрідне ходіння по колу. Наприклад, найперша п’єса, що дістала назву п’єси театру абсурду “Очікуючи Годо” С. Беккета, починається та закінчується одним і тим самим станом персонажів – станом безперспективного очікування на невідомого Годо.

Згідно наших спостережень, деформація текстової категорії прагматики безпосередньо пов’язана з деформацією такої важливої категорії як інформативність та ряду інших категорій. Безумовно, така взаємна залежність категорій тексту є проявом його системного характеру, що яскраво демонструють п’єси театру абсурду.

Основи деформації інформативності п’єс цього напрямку закладаються вже у списку дійових осіб, у якому традиційно подається перша інформація про них. Проте у більшості п’єс список, зазвичай, не містить цієї інформації у повному обсязі, або вона зовсім відсутня, а саме: імена, вік, професія, соціальний статус тощо. Тобто, інформація, що є необхідна для розуміння подальшого тексту, звужена або зовсім відсутня через відсутність списку дійових осіб. Так, у п’єсі С. Беккета “Театр І” наявні дві дійові особи А і В, що позначаються безпосередньо перед репліками, а у ряді п’єс цього ж автора наявна тільки одна дійова особа, відомості про яку відсутні. Або п’єса “Монолог”, що починається словами: “A man alone in a chair. He refers to another chair which is empty” [6, с. 27]. У п’єсі Г. Пінтера “Голоси сім’ї” – це голоси 1, 2, 3, котрі також залишаються безіменними до кінця п’єси. Складається враження, що авторові неважлива будь-яка інформація про перонажів, оскільки вони відходять, не залишаючи по собі слідів, а їхнє існування було безглуздим та безцільним.

Проте, у деяких списках дійових осіб знаходимо позначння імен або професій, наприклад, у п’єсі Г. Пінтера “Слабкий біль” (Edward, Flora, matchseller). Обмеженість інформації про персонажів у списку дійових осіб – невипадкове явище, а особливість цього художнього напрямку. Як правило, вже на початку п’єси становище персонажів є жалюгідним. Це обшарпані волоцюги Володимир та Естрагон (С. Беккет “Очікуючи Годо”); Хамм, що важко помирає (С. Беккет “Ендшпіль”); один сліпий, інший паралізований – персонажі А і В (С. Беккет “Театр І”); німий продавець сірників, що врешті втрачає здатність сприймати навколишній світ (Г. Пінтер “День народження”); Стенлі, з яким стається те саме (Г. Пінтер “Слабкий біль”) та багато інших. Більш того, ми ніколи не дізнаємося, що призвело до їхнього жалюгідного стану та страждань.

Тобто, інформативність як текстова категорія, що уособлює інформаційний масив тесту, представляється недостатньою. Інформаційні лакуни не заповнюються у процесі розгортання тексту. Жахливий моральний і фізичний стан персонажів не покращується, а навпаки, погіршується. Їм притаманна раптова безпідставна втрата зору, розуму, згасання функцій організму до повного фізичного і розумового колапсу без надії на відновлення. У такий спосіб письменники цього напряму втілюють ідею абсурдності людського існування, що неминуче призводить до фізичного старіння, морального зубожіння і, врешті, смерті.

Деформація інформативності проявляється також у тому, що діалоги п’єс театру абсурду до певної міри нагадують випадково підслухану розмову, що здається безглуздою через брак інформації для її адекватного розуміння. У результаті реципієнта не покидає відчуття, що він не знає чогось важливого, що дозволить зрозуміти, що відбувається. Наприклад, хто такий Годо і чому його необхідно обов’язково дочекатися (С. Беккет “Очікуючи Годо”); чому Стенлі панічно боїться, що його знайдуть (Г. Пінтер “День народження”); чим займаються Гас і Бен у таємничій кімнаті (Г. Пінтер “Німий офіціант”); що відбулося між Розою та її батьком

(Г. Пінтер “Кімната”). Цей список може продовжуватися до безкінечності. Важливим є те, що інформаційні лакуни не будуть заповнені, що, у свою чергу, сприяє виникненню когнітивного дисонансу, тобто стану дискомфорту у випадку неможливості раціональної інтерпретації тексту реципієнтом.

Можливо, популярність п’єс театру абсурду протягом певного часу (середина 50-х – 60-і роки ХХ століття), як не дивно, у певній мірі базувалася на явищі стійкого когнітивного дисонансу у процесі сприйняття п’єс театру абсурду. Оскільки, як відомо, людину приваблює не тільки прекрасне та гармонійне, але й відразливе та незрозуміле. Ми припускаємо, що у такий самий спосіб почуття когнітивного дисонансу при перегляді п’єс театру абсурду, з одного боку, шокує та створює певний психологічний дискомфорт, а з іншої – збуджує цікавість та має своєрідну привабливість для глядача.

Аналіз п’єс театру абсурду показує, що деформація інформативності у п’єсах цього напрямку здійснюється у різний спосіб. Ще одним прикладом є значна кількість перейменувань різного типу. Наприклад, у п’єсі Н. Сімсона “Чи був він?” автор здійснює змішування декількох ролей в одну. На початку п’єси наведений наступний список дійових осіб, що відображає безсистемне перейменування персонажів:

Mr Williams (Mr Burbaze, Clarence, Archbishop, Cabinet Minister, I.V. Director).
Mr Vernon (Mr Bavestock, Senior Civil Servant, Mr Clapton, Piano Engineer).
Mr Putney (Ship’s Steward, Junior Civil Servant, Solicitor. Trade Union Leader, Interviewer).
Women
Sybill (Miss Rugg, Mrs Clacton, Mrs Treplatchy, Mrs Durbage).
Miss Stewart (Miss Grabbe-Harmsworth, Mrs Carthage, Mrs Blithempton).
Miss Huges (Miss Havergall, Flag-selling lady, Miss Linthropp, Girl-Reporter, Recepotionist Nun).
Mrs Whitbrace [11, с. 71].

Неможливість раціональної ідентифікації персонажів протягом п’єси поглиблює ефект абсурдності.

Наведемо приклад іншого типу перейменування:

GOLDBERG: “Simey!” My old mum used to shout “quick before it gets cold.”…
McCAN: “I thought your name was Nat.”
GOLDBERG: “She called me Simey” [8, с. 53].

Одній людині Голдберг відомий як Нет, а мати кликала його Саймі. Оскільки цей персонаж лишається таємничим, можна припустити, що він змінив ім’я. Але коли виявляється, що батько називав його Бенні [8, с. 88], стає неможливим раціонально інтерпретувати ці перейменування, що призводить до виникнення ефекту абсурдності.

Отже, деформація категорії інформативності у п’єсах театру абсурду реалізується у різний спосіб: через недостатню інформацію про дійових осіб, незаповненість інформаційних лакун, цілеспрямоване змішування ролей та безсистемне перейменування дійових осіб. Зазначимо, що описані явища перешкоджають раціональному інтерпретуванню п’єс цього напрямку та сприяють виникненню ефекту абсурдності, що є жанровою особливістю.

Як показує матеріал дослідження, деформація текстових категорій має системний характер, тобто деформація певних категорій спричиняє деформацію інших. А саме, деформація категорії інформативності сприяє деформації категорії підтексту, яка є тісно пов’язана з інформативністю та ґрунтується на узагальненні попередньої текстової інформації та здатності реципієнта робити умовиводи. Для прикладу розглянемо п’єсу Г. Пінтера “Коханець”. Персонажами є чоловік та жінка, Річард та Сара. Уся п’єса побудована на їхніх розмовах про її коханця на ім’я Макс та його коханку, дівчину легкої поведінки.

Спочатку незрозуміло, чому подружжя так спокійно відноситься до взаємних зрад: чи це повна взаємна байдужість, чи розбещений спосіб життя Але, коли з’ясовується, що вони самі грають ролі своїх коханців, змінюється весь підтекст їхніх попередніх розмов: складається новий варіант підтексту на основі відкритого ряду імплікацій. Відомо, що оскільки категорія підтексту не має своїх засобів вираження, її формування пов’язане з імпліцитним представленням інформації тексту. Отже, припускаємо, що такі розмови можуть розглядатися як спроби вирватися з одноманітності сімейного життя, або гра хворої уяви, або спроба ввести в оману одне одного. Варіантів може бути багато, але жоден з них повністю не вичерпує ситуацію. У результаті одночасна реалізація ряду імплікацій у створенні підтексту і відкритість їх набору визначають особливості деформації цієї текстової категорії в п’єсах театру абсурду, що слугує ще одним джерелом ефекту абсурдності.

Континуум як категорія, що відображається у тексті як єдність прогресії та стагнації, в абсурдистських п’єсах є деформованою за рахунок відсутності прогресії тексту як такої та абсолютизації явища стагнації. З огляду такого аспекту континууму тексту як стагнація, тобто уповільнення або тимчасове призупинення руху подій у художньому творі з певною метою, п’єси театру абсурду являють собою суцільну ситуацію стагнації. Зазвичай, ці п’єси вже розпочинаються жалюгідною ситуацією, у якій знаходяться персонажі, зазнаючи моральних або фізичних страждань. Повне порушення ретроспективних зв’язків призводить до незаповненості інформаційних лакун, і ми так ніколи не дізнаємося, що призвело до такої ситуації. У подальшому розгортанні тексту ані діалоги, ані дії персонажів не сприяють просуванню сюжету та зміні цих ситуацій. Хіба що відбувається безпідставне їх погіршення, як зазначалося раніше.

Отже, абсолютизація такого аспекту тестової категорії континууму як стагнації стає ще одним джерелом ефекту абсурду. П’єси театру абсурду фактично позбавлені сюжету як такого: у них не відбувається нічого, щоб просувало сюжетні лінії. Кожна п’єса театру абсурду із її абсурдними діалогами та безглуздими діями персонажів – це незмінна невизначена ситуація у часі та просторі, де герої зазнають теж перманентних фізичних та моральних страждань.

Зупинимося також на категорії художнього часу, що безпосередньо пов’язана з континуумом. Поняття художнього часу (як категорії, що визначається розвитком сюжету та зміною станів) п’єсах театру абсурду також є доволі особливим, оскільки сюжет не розвивається у напрямку зміни станів. Поняття часу звужується до конкретного моменту, а відсутність ретроспективних та проспективних зв’язків унеможливлює інтерпретацію станів персонажів у раціональних термінах.

Як відомо, конкретні часові параметри у традиційних п’єсах зазвичай або зазначені в інтродукційних авторських ремарках, або є зрозумілими з подальшого контексту. Зовсім інша картина спостерігається у п’єсах театру абсурду; де час ніколи не є визначеним та зрозумілим. Тому ситуації представляються як вихоплені з дійсності фрагменти без визначених часових параметрів. Більше того, розгортання подій у часі не змінює ситуації. У такий спосіб втілюється думка про те, що з плином часу нічого не змінюється у абсурдному існуванні людини.

Отже, невизначеність категорії художнього часу, неможливість проведення ніяких паралелей у часі через відсутність ретроспективних та проспективних темпоральних зв’язків визначає неможливість змін з плином часу в п’єсах театру абсурду. Зауважимо, що драматургам-абсурдистам вдається довести до абсурду поняття часу не тільки як категорії але й у конкретному її розумінні:

HAMM: “What time is it?”
CLOV: “The same as usual.”
HAMM: “Have you looked?”
CLOV: “Yes.”
HAMM: “Well …”
CLOV: “Zero” [6, c. 4].

Зауважимо, що невизначеність часу у п’єсах театру абсурду супроводжується невизначеністю місця подій. Тобто категорія художнього простору представляється також деформованою. Згідно наших спостережень, ця категорія реалізується у певних усталених образах місця дій. Це, здебільшого, образ дороги без кінця та початку, а також образ напівпорожньої занедбаної кімнати. Такі кімнати є найчастішим місцем подій у п’єсах Г. Пінтера, хоча трапляються і у творах С. Беккета.

Значна частотність появи занедбаної напівпорожньої кімнати дозволяє трактувати це як певний стилістичний прийом, за допомогою якого підкреслюється відірваність людини від навколишнього світу. Відокремленість кімнати (мікропростору) від зовнішнього світу (макропростору) символізує всепоглинаючу самотність людини. Напівпорожній інтер’єр поглиблює відчуття внутрішньої спустошеності та підкреслює незмінно гнітючі стани персонажів.

Отже, комплексний аналіз особливостей реалізації ряду текстових категорій у драмах театру абсурду дозволив виявити джерело такої жанрової ознаки як ефект абсурдності. Деформація прагматики комунікації у діалогах спричиняє деформацію інших категорій, що, у свою чергу, призводять до виникнення ефекту абсурдності. Деформації категорій тексту здійснюються у різний спосіб. Деформація інформативності проявляється у незаповненості інформаційних лакун різного типу, безсистемному змішуванні ролей та перейменування дійових осіб. Деформація інформативності, в свою чергу, спричиняє деформацію категорії підтексту, коли одночасна реалізація ряду імплікацій і відкритість їх набору визначає розмитість підтексту. Абсолютизація стагнації за рахунок практично повної відсутності текстової прогресії – це прояв деформації континууму. Невизначеність категорії художнього часу та звуження художнього простору також сприяють виникненню та поглибленню такої жанрової ознаки п’єс театру абсурду як ефект абсурдності. Вивчення інших засобів створення ефекту абсурдності представляється перспективним для інтерпретації драматургії абсурду.

Література:

1. Барабан О. В. Постмодерністський драматичний діалог: лінгво-стилістичний та перекладознавчий аспекти (на матеріалі драматургії С. Беккета, Г. Пінтера, Т. Стоппарда) : автореф. ... канд.філол. наук / О. В. Барабан. – Одеса, 1994. – 16 с.

2. Звегинцев В. А. Язык и лингвитическая теория / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 1973. – 248 с.

3. Маркелова С. П. Стилістична роль та особливості авторського передтексту у п’єсах театру абсурду (на матеріалі п’єс С. Беккета та Г.Пінтера). – Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 9-41.

4. Мизецкая В. Я. Коммуникативно-речевая организация драматургиче-ского текста (на материале англоязычных пьес 16-20 вв.): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02 04 / В. Я. Мизецкая. – О., 1992. – 507 с.

5. Моклиця М. В. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.06/ М.В. Моклиця. – К., 1999. – 32 с.

6. Beckett S. Endgame: A Play in One Act and Other Writings. / S. Beckett. – L. : Faber and Faber, 1974. – 136 p.

7. Esslin M. The Theatre of the Absurd. / M. Esslin. – L. : Methuen, 1961. – 344 p.

8. Pinter H. Plays One / H. Pinter. – L. : Methuen, 1986. – 256 p.

9. Pinter H. Plays Three / H. Pinter. – L. : Methuen, 1978. – 247 p.

10. Pinter H. Plays Two / H. Pinter. – L. : Methuen, 1978. – 248 p.

11. Simpson N. F. Was He Anyone? / N.F. Simpson . – L. : Farber and Farber. – 1973. – 72 p.

УДК 811.133.1'367

Мартинюк О. М.,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ВИРАЖЕННЯ АКТАНТА-АДРЕСАТА У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Статтю присвячено дослідженню мовленнєвих особливостей вираження актантів, які позначають адресата комунікації.
Ключові слова: *актант-адресат, діалог, адресант, процес комунікації.*

Статья посвящена исследованию речевых особенностей выражения актантов, обозначающих адресата коммуникации.
Ключевые слова: *актант-адресат, диалог, адресант, процесс коммуникации.*

The article deals with the speech features of the actants expression designating the addressee of communication.
Keywords: *actant-addressee, dialogue, sender, the communication process.*

Однією з найважливіших проблем сучасної лінгвістики виступає дослідження комунікативної взаємодії індивідів, орієнтоване на їхнє діалогічне взаєморозуміння у співвідношенні з параметрами мови, середовища і культури. У зв'язку з цим дослідження фактору адресата, як одного із головних антропокомпонентів комунікативного акту, набуває особливої актуальності [1; 5; 6; 11].

Під адресатом мовлення ми розуміємо активного суб'єкта комунікації, здатного сприйняти, інтерпретувати певне повідомлення та відреагувати на нього, відповідно до особистих прагнень та цілеустанов. Характерною рисою діалогічного дискурсу як способу міжособистісної взаємодії є постійна зміна комунікативних ролей адресанта та адресата [6; 14], що віддзеркалює динаміку плану відносин двох головних антропокомпонентів акту комунікації.

Прагматичний підхід у вивченні ролі фактора адресата в мовленнєвому спілкуванні зв'язується з поняттям ″інтерпретатор″. При побудові висловлювання мовець враховує здатність адресата інтерпретувати це висловлювання. Адресат – це не просто комунікант, якому безпосередньо спрямований вислів, це – інтерпретатор повідомлення, що застосовує правила ведення розмови і спирається на співвіднесення знаків, що використовує мовець, зі своїм ″Я″ і на семантику висловлювання. У процесі спілкування здійснюється інтерпретація обставин спілкування, ситуації (включаючи інтерпретацію висловлювання) і перетворення ситуації (″хід″ спілкування мовця). Інтерпретація здійснюється на тлі інформаційного запасу, включаючи комунікативні знання, в результаті чого виявляються схеми прагматичних видів інтерпретації та можливості їх заповнення. Адекватне розуміння адресатом сенсу висловлювання – це не розшифровка задуму, а його інтерпретація на основі знань інтерпретатора.

На думку прихильників соціолінгвістичного підходу [2; 5] незаперечним є факт впливу культури, вірувань, звичаїв, екстралінгвістичної ситуації на розподіл комунікативних ролей між учасниками інтеракцій та їх взаємовплив. Однак той факт, що мовець і адресат не просто відображають і передають умови спілкування у висловлюваннях, а творчо інтерпретують їх, спираючись на свої знання, є відсутньою ланкою в трактуванні чинників адресата і мовця прихильниками соціолінгвістичного підходу.

Спосіб представлення сенсу оцінки адресата в лексико-граматичній структурі речення, а також вибір типу комунікативного акту визначаються не тільки мовцем, ситуацією спілкування, але й адресатом: його соціальним статусом, статтю, віком. Оціночна пропозиція може не називати ці фактори, вона лише передає уявлення про них мовцю при оцінці адресата. Від фактора адресата значною мірою залежить, яким чином учасники комунікації будуть впливати один на одного, здійснювати свою комунікативну та іллокутивну мету, виражати експліцитно чи імпліцитно свої наміри. Невіддільність адресата від мовного твору зумовлена трьома чинниками: 1) зв'язком адресата з перлокутивним ефектом; 2) ігровим принципом мовлення, постійно змінює місцями співрозмовників і створює інвертованого адресата; 3) приналежністю мовного акту до сфери міжособистісних відносин [2, с. 361].

Якщо обидва комуніканти стоять на одному щаблі соціальної драбини або хоча б на поруч розташованих щаблях, то можливість успішного комунікативного акту підвищується. Якщо соціальна дистанція значна, тоді ймовірність успішного комунікативного акту зводиться до мінімуму. Виняток можуть скласти випадки прес-конференцій або виходу влади в народ. Різниця в соціальному становищі потенційних комунікантів визначає і комунікативну дистанцію між ними. В умовах сучасного суспільства формалізація спілкування між представниками різних соціальних верств носить особливо виражений характер. Соціальна дистанція є динамічною, проте нівелювання дистанціювання, як правило, є прерогативою вищого учасника комунікації.

Безперечно, процес комунікації, що має місце в певному суспільстві, підпорядковується етнічним і соціокультурним нормам спілкування, які виступають загальноприйнятими в одному культурному середовищі і абсолютно не позначені в іншому. Вони сприяють встановленню міжособистісних контактів і управлінню рівнем відносин комунікантів в процесі будь-якої комунікації.

Звертання не тільки називає адресата мовлення, але є також індикатором міжособистісних відносин, позначаючи типове відносне положення адресанта і адресата відносно один одного і соціальної групи в цілому. Тобто, звертання відображає рольові функції комунікантів, висловлюючи рівність чи нерівність суспільного становища учасників мовлення, співвідношення їх віку, статі, ступінь їх знайомства, що доводить залежність

© Мартинюк О. М., 2013

вибору звертання від сфери спілкування комунікантів: від підкреслено офіційного до фамільярного чи інтимного. Згідно з використаними в соціолінгвістиці прийомами аналізу відправною точкою розгляду досліджень служить соціальна група. Наслідком зміни соціальної ролі є варіювання тих чи інших форм комунікації, що відбиваються у виборі різної тональності (підвищеної, нейтральної, повсякденної, фамільярної) і ступеня емоційної забарвленості спілкування. Наприклад, у розмові двох закоханих домінує спокійний тон та позитивне ставлення один до одного: *Devant la chambre de Bénédicte, il retint un instant sa main dans la sienne:*

– Heureuse, petite amie?

– Est-ce que cela ne se voit pas ?

– Si, votre bonheur vous rend encore plus jolie (Jaunière; p. 326).

Висловлювання з позначенням емоційного стану адресата в діалогічній взаємодії мають природу прагматичну і значущу з точки зору організації діяльнісної інтеракції в діалозі. Іншими словами, позначення емоційного стану адресата в діалогічній комунікації отримують певне оформлення і входять в систему семантики діалогу не тому, що вони якимось абстрактним від мовної діяльності способом відображаються як об’єктивна реальність, а тому, що їх номінація інтерактивно необхідна для організації діалогу як оптимально координаційної взаємодії.

Аналіз діалогічного матеріалу показує, що мотивом вживання висловлювання розглянутого типу є не просто констатувати (з невизначеною психологічною мотивацією) дійсне або передбачити емоційний стан партнера, але й спонукати партнера до певної дії, а також прийняти певне уявлення про дії та властивості особистості мовця, усвідомити їх відповідність певним нормам і правилам.

Висловлювання діалогічного дискурсу з позначенням емоційного стану адресата є засобом такого логічного та емоційно-оцінного впливу на партнера по діалогу, яке спрямоване на досягнення комунікативних та позакомунікативних цілей діалогу як системи координаційної інтеракції діяльностей його учасників.

Оскільки будь-яка комунікація маніпулятивна [3, с. 14], вербальна агресія з боку адресата має на меті змінити емоційно-інтенційний стан адресанта шляхом невизнання його точки зору. Така реакція-неприйняття може бути представлена директивно:

– Tu as honte de moi, c’est ça?

– Honte de toi !

– T’aimerais mieux ne pas me montrer. Tu trouves que je ne sais pas m’habiller !

– Voyons ! Calme-toi.

– Tu oses me demander de me calmer ! (Pratte; p. 210).

Як зазначає В. Г. Байков, вербальна агресія компенсує слабкість аргументації шляхом ″нападу″, що, як правило, призводить до респонсивного ″акту агресії″ [3, с. 11].

Емоційний стан комунікантів може призвести до того, що адресант не цілком послідовно і логічно викладе свої думки, через що семантична та формально-граматична структура пропозиції виявляється порушеною. Для інтерактивного акту, який реалізується в діалозі, характерна деяка еліптичність, відсутність синтаксичних компонентів як у питанні, так і у відповіді. Це пояснюється, тим, що пропозиційний зміст і попередня умова відомі в тій чи іншій мірі обом комунікантам, і немає необхідності в додаткових обгрунтуванні та моделюванні цих пропозицій і умов. Позамовний контекст сам відбирає учасників мовного акту, сам розміщує їх у мовну ситуацію, сам створює пропозиційні умови. Адресанту та адресату залишається тільки відібрати необхідний набір мовних і немовних засобів та реалізувати їх.

Особливу роль у поповненні вербального еліпсису відіграють паралінгвістичні засоби, зміст яких зрозумілий кожному учаснику мовного акту і які легко розшифровуються на основі конвенціональних значень, зафіксованих у соціумі за цим знаком. У цьому плані всі паралінгвістичні засоби необхідно розглядати як спосіб компенсації еліптичних елементів мовної структури.

Таким чином, успішна реалізація діалогу залежить не тільки від бажання адресанта дізнатися про щось необхідне, але і від бажання адресата дати відповідь на поставлене запитання, а також від конкретної комунікативної ситуації, обумовленої такими екстралінгвістичними факторами, як соціальне становище комунікантів, характер їх ставлення один до одного, рівень розвитку, особливості національного менталітету, місце і час комунікативного акту.

До семантичних категорій, орієнтованих на адресата, відносяться:

1) інформативність, тому що головна мета висловлювання – повідомити інформацію співрозмовнику;

2) експресивність (вона орієнтована на співрозмовника, так як має на меті зацікавити його, здійснити на нього вплив, вразити); 3) прозорість (ступінь зрозумілості мовлення для слухача) [8, с. 12].

Проте комунікаційний процес не завжди буває ефективним, оскільки інформація при її передачі може викривлятися або втрачатися, що спричинятиме її неправильне розуміння і, як наслідок, прийняття неправильного рішення.

На сприйняття інформації актантом-адресатом впливає багато чинників, які залежать як від його власних характеристик (рівень знань, емоційно-психологічний стан, вік), так і від стану середовища передачі інформації (організаційні, технічні перешкоди тощо). Тому мовець (відправник інформації) мусить впевнитися у тому, що повідомлення сприйнято і осмислено адресатом саме так, як передбачалося. Для цього невід’ємним елементом комунікаційного процесу має бути зворотний зв’язок. Він значно зменшує чи усуває можливе спотворення інформації внаслідок так званого ″шуму″ (″шумом″ вважається і неуважність співрозмовника, і наявність інших джерел інформації, і поганий технічний стан каналів зв’язку і специфіка стосунків ″керівник-підлеглий″ тощо), наприклад: *J’ai su par la suite que Béatrice avait appelé les gendarmes.*

– Quel âge a donc votre fils ?

– *Mais il s'agit de mon mari !*

– *Et alors quoi, ça ne vous est jamais arrivé qu'il ne soit rentré qu'au petit matin, votre mari ?* (Borgo; p. 163).

Вербальна комунікація вимагає щонайменше двох учасників: мовця та співрозмовника, якому особа, щось говорить, адресує мовлення. В значній кількості мовленнєвих проявів є спеціальні засоби формального вираження адресата мовлення. Серед найчастіше згадуваних необхідно назвати: форми звертання, виражені власними іменами чи займенниками, та форми дієслів – у наказовому способі (2-а особи однини та 2-а та 1-а особи множини): *Jetez-les dans le cendrier* (Cayrol, p. 48); *Va te passer un peu d'eau* (Cayrol, p. 48).

Адресованість виявляється також і як мовне явище. Ю. Д. Апресян [1] вважає, що образ адресата (слухача) здійснює значний вплив на певні елементи мови, наприклад, у значеннях дієслів знаходять відбиття такі фактори, як наявність певного адресата, характер адресата і т. п. Слід відмітити дієслова впливу за допомогою мовлення, які орієнтовані на іншу особу – адресата мовленнєвого акту [10, с. 129-130]. З точки зору граматики, адресат, поряд з мовцем та об'єктом, виступає як актант дієслів мовлення [9].

Традиційна модель комунікації *адресант – повідомлення – адресат* віддзеркалює суттєвість фактору адресата. Фактор адресата (слухача) входить до поняття іллокутивної сили висловлювання. Він визначає комунікативність мовленнєвого акту. Аналіз теорії мовленнєвих актів стосовно позиції адресата в діалозі засвідчує, що іллокутивний ефект передбачає присутність слухача, який адекватно розуміє повідомлення, а перлокутивний ефект – реагуючого адресата. Реагування може експлікуватися у вербальній, невербальній та комбінованій формах.

Аналізуючи участь кожного із членів опозиції "мовець – адресат" у комунікативному аспекті, ми можемо висловити думку про нерівновагу цих комунікативних опозицій. У мовленнєвому акті мовець представлений завжди, а адресат не завжди. Присутність / відсутність адресата є відмітною ознакою визначення монологічного / діалогічного мовлення.

Розбіжність між слухачем та реагуючим адресатом відіграє важливу роль при співвіднесенні вербального явища до мови та мовлення. Як відмічає М. М. Бахтін, ті відношення, які існують між репліками діалогу, – відношення питання-відповіді, ствердження-заперечення, ствердження-згоди, пропонування-прийняття, наказу-виконання і т. п. – неможливі між одиницями мови. Ці відношення можливі лише між висловлюваннями різних мовленнєвих суб'єктів та передбачають інших членів мовленнєвого спілкування [4, с. 264].

Н. Д. Арутюнова, стверджуючи, що перехід до мовленнєвого реагування перетворює одержувача мовлення у мовця та підкреслюючи розбіжності між мовцем-призвідником та мовцем-відповідачем, виділяє два типи мовленнєвих тактик: наступальну та захисну. Дослідниця вважає, що захисні реакції невід'ємні від позиції адресата. Згідно з точкою зору науковця, вивчення захисних реакцій виявляє розбіжності у відношенні прагматичної ситуації до мовленнєвої діяльності та інтересів мовця і адресата [2, с. 359].

Адресат постає як сприймаючий об'єкт та реагуючий суб'єкт комунікації, мовленнєвий акт якого залежить від мовленнєвого акту мовця, хоча адресат не є пасивним об'єктом мовленнєвої взаємодії. Його висловлювання значною мірою впливають на вибір мовленнєвих засобів, які будуть ужиті мовцем. Наприклад: … *il dit, ironique: -Belle Edmée, votre état est bien difficile. Entre vos deux cavaliers, saurez-vous choisir celui qui vous sauvera de l'autre ? Elle reprit un peu d'aplomb pour répliquer en riant : -Je me garderai bien de choisir. On m'a trop répété que les garçons de bussières portaient malheur aux filles de Beautertre. Ce soir, je vous prends tous les deux pour me protéger* (Jaunière ; p. 110).

Ефективність комунікації визначається тим, наскільки вона допомагає вплинути на поведінку адресата у бажаному напрямку. Це досягається завдяки здійсненню комунікацій з урахуванням деяких аспектів психології людини. Жодна людина в ролі отримувача не відчуває і не сприймає зміст повідомлення точно так, як його замислив відправник, навіть якщо він і виражається гранично ясно. Через систему зворотного зв'язку варто переконатися, що співрозмовник сприйняв інформацію саме так, як її передавали. Зворотний зв'язок може бути як вербальним (підтвердження розуміння інформації через обмін репліками), так і невербальним (вираз очей, жести тощо). Він дає змогу встановити міру розуміння співрозмовником повідомлення, довіру до нього і згоди з ним, а отже, зменшує ризик прийняття ним неправильних рішень щодо наступних дій.

Таким чином, дослідження категорії адресата є перспективною багатоаспектною проблемою, розв'язання якої потребує залучення результатів наукових досліджень прагмалінгвістики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики, граматики, лінгвістики тексту та інших дисциплін.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-67.

2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356-367.

3. Байков В. Г. "Агрессия" и "толерантность": две стороны речевого воздействия / В. Г. Байков // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : Зб. наук. праць. – Харків : Константа, 1996. – С. 11-14.

4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.

5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.

6. Богданов В. В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении / В. В. Богданов // Языковое общение: единицы и регулятивы : Межвуз. сб. научн. тр. – Калинин: Калининск. гос. ун-т. – 1987. – С. 18-25.

7. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 200 с.
8. Гак В. Г. Прагматика, узус и граматика речи / В. Г. Гак // Иностранные языки в школе. – 1982. – № 5. – С.11-17.
9. Гак В. Г. Речевые рефлексы с речевыми словами / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М. : Наука. – 1994. – С. 6-10.
10. Крысин Л. П. Социальный компонент в семантике языковых единиц / Л. П. Крысин // Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. – М. : Наука. – 1988. – С. 124-143.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – С. 602-616.
12. Труфанова И. В. Образ слушающего в языке / И. В. Труфанова // Филологические науки. – 1997. – № 2. – С. 98-104.
13. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Н. И. Формановская. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с.
14. Feuillard C. A propos des fonctions syntaxique / Colette Feuillard // La linguistique. – 2009. – Vol. 45/2. – P. 158-167.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Borgo Ph. P. Le second souffle / Ph. P. di Borgo. – P. : Bayard, 2011. – 283 p.
2. Cayrol J. L’espace d’une nuit / Jean Cayrol. – P. : Editions du Seuil, 1954. –173 p.
3. Pratte J. Les persiennes / Josette Pratte. – P. : Ed. Robert Lafont, 1985. –315 p.
4. Jaunière Cl. La sixième fenêtre / Cl. Jaunière. – P. : Tallandier, 1972. – 316 p.

УДК 811.111'42

Медвідь М. М.,
Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків

СПЕЦИФІКА КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ СЛОВОТВОРУ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

У статті розглянуто проблеми формування Інтернет-вокабуляру у комунікативному просторі Інтернет-дискурсу. Вивчено специфіку когнітивних процесів словотвору. Проаналізовано характерні особливості Інтернет-вокабуляру у мережевих жанрах, а також чинники формування мовленнєвих новацій і їх вплив на літературну англійську мову.

Ключові слова: *Інтернет-вокабуляр, Інтернет-дискурс, словотвір, словотворча модель, сленг.*

В статье рассмотрены вопросы формирования Интернет-вокабуляра в коммуникативном пространстве Интернет-дискурса. Исследована специфика когнитивных процессов словообразования. Проанализированы характерные особенности Интернет-вокабуляра, а также причины формирования языковых новаций в сетевых жанрах и их влияние на литературный английский язык.

Ключевые слова: *Интернет-вокабуляр, Интернет-дискурс, словообразование, словообразовательная модель, сленг.*

The article focuses on some aspects of forming Internet vocabulary in the communication space of the Internet discourse. Cognitive specifics of word formation in net genres have been studied. The peculiarities of Internet vocabulary, reasons for coining new words and impact of net coinages on Modern English have been analyzed.

Key words: *Internet Vocabulary, Internet Discourse, word formation, word-building pattern, slang.*

З появою в нашому житті Інтернету як засобу спілкування з'являється принципово нова форма комунікації та формується особливий вид дискурсу – Інтернет-дискурс, який є об'єктом дослідження.

Актуальність нашого дослідження визначається тим фактом, що за своїм революційним впливом на загальнолюдське співтовариство в цілому та на літературну мову зокрема, глобальну інформаційну систему Інтернет, яка сьогодні покриває практично всю поверхню земної кулі, прирівнюють до створення першого друкарського верстату І. Гуттенбергом [5].

Матеріалом дослідження є англомовний сегмент одного з видів електронного дискурсу – Інтернет-дискурсу. Д. Кристалл описує сутність Інтернет-комунікації формулою "усна форма мовлення + писемна форма мовлення + ознаки, що опосередковані комп'ютером" [5].

Феномен Інтернет-комунікації (компьютерно-опосередкована комунікація), що так динамічно розвивається, дозволяє констатувати з'явлення особливої форми мови – електронної [4, 5].

Авторку статті цікавили, перш за все, питання формування Інтернет-вокабуляру, який має проміжний мовний статус і ознаки як писемної, так і усної форми мови. Мета даної наукової розвідки полягає у виявленні специфіки когнітивних процесів словотвору в Інтернет-дискурсі. Однією з особливостей Інтернет-дискурсу є то, що це жанропороджувальна середа. Науковці пропонують різні класифікації дігітальних жанрів [1; 2; 3]. Найінтенсивніше, на наш погляд, розвивається Інтернет-вокабуляр, що використовується в мережевих жанрах, оскільки саме тут найяскравіше функціонують неологізми, і простежується їх вплив на літературну мову. Формування Інтернет-вокабуляру засновано на загальновживаній лексиці англійської мови та підпорядковується її нормам словотвору, хоча й має деякі особливості. Найцікавішими ми вважаємо наступні способи словотвору в мережевих жанрах Інтернет-дискурсу:

1. Словоскладання (compounding) – *longphoto* (відео тривалістю менш 90 секунд), *netman, domain name, cyberspace, chat room, Bluetooth, v-mail (voicemail)* – усічена основа + повна основа); високо продуктивною є усічена основа *e– (electronic) – e-signature,, e-tailer, e-zine, e-learning, e-business, e-book, e-cash, e-commerce, e-money, e-shop.*

2. Абревіація (abbreviation) / ініціалізми та акроніми – ***DWT*** *(Driving While Texting),* ***ASL*** *(Age, sex, location?),* ***BD*** *(Big deal),* ***FAQ*** *(Frequently asked questions),* ***DIAF*** *(Die in a fire),* ***FYI*** *(For your information),* ***GAL*** *(Get a life),* ***GFY*** *(Good for you),* ***HAND*** *(Have a nice day),* ***HTH*** *(Hope this helps),* ***POS*** *(Parent over shoulder),* ***EBD*** *(End of business day),* ***SOS*** *(Same old shit),* ***SSDD*** *(Same day, different shit),* ***SWW*** *(Sorry, wrong window (typing in the wrong box).*

3. Сполученість (blending) –
podcasting – iPod+broadcasting;
digerati – digital + literati;
netiquette – Net + etiquette;
netizen – Net + citizen;
Weblish – Web + English;
webzine – web + magazine;
screenager – screen + teenager;
hackish – hacker + English;
webinar – Web + seminar;
Wictionary – Wikipedia + dictionary;
Zlango – lingo + slang (the initial Z – after L. Zamengoff, the inventor of Esperanto).

© Медвідь М. М., 2013

4. Утворення неологізмів (coinage) на основі гри слів – ***internot*** – людина, яка негативно ставиться до Інтернету; ***mouse elbow*** (від *tennis elbow*) – фізичні проблеми, що викликані надмірним використанням комп’ютерної миші; ***nyetwork*** – мережа, в якій стався збій – від російського слова “нет” – *nyet*; ***e-tailer*** (*a company that sells things on the Internet,* пор. *retailer*); ***clicks-and-mortar*** (пор. *bricks-and-mortar*), *freeware (software that is available free on CD-ROM or from the Internet)*; ***shareware*** *(software that you use free for a short time than pay for),* ***keypal*** *(ср. penpal).*

Слід зазначити, що велику кількість нових лексем в Інтернет-дискурсі утворено змішаними способами, напр., лексичні одиниці *ICWUM (I see what you mean)*, *WURSC (Wow, you are so cool)* утворено за допомогою абревіації з включенням сугубо компьютерного скорочення – так званої звукової абревіації *C for ‘see’, U for ‘you’*; *R for ‘are’*; *M8 (mate), O3 (out of office), W8 (wait), G2G (Got to go), B4 (before), L8r (later)* – літера + цифра.

Зміст Інтернет-вокабуляру характеризується:

1) великою кількістю сленгових слів – *dunno (don’t know), gonna (going to), cuz (because); da (the), dat (that), der (there), shudda (should have), sup (what’s up), wanna (wont to), yo (your), wile (while); plz (please), soz, srry (sorry), thnx (thanks);*

2) використанням емотиконів –): *(happy*), L *(crying*), % (*confused*), :-o (*shocked*) і великих літер для надання мовленню експресивності – *JUST DO IT;*

3) великою кількістю абревіацій фраз і цілих речень – *BRB (Be right back), Bb (Bye Bye), Nvm (Never mind), BTW (By the way), AFAIC (As far as I care; As far as I’m concerned), AFAIK (As far as I know), AFAIR (As far as I remember), AFK (Away from keyboard), ASAP (As soon as possible), AYH (Are you high?), BBL (Be back later), BBS (Be back soon), IACL (I am currently laughing), ICYDK (In case you didn’t know), IDK (I don’t know), ILU (I love you), IMO (In my opinion), IMHO (In my humble / honest opinion), IMNSHO (In my not so humble / honest opinion), IRL (In real life), IYDMMA (If you don’t mind me asking),*

у тому числі мають місце комп’ютерні скорочення, напр.,

цифрові абревіатури – *1 (знак оклику), 2 (to, too, two), 4 (for, four);*

“звукові” абревіатури – *C (see), K (okay), O (oh), CU (See you), B (be), tho (though), IC (I see); OIC (Oh, I see); Ppl (people),*

графічні абревіатури – *1337 (Leet), S2 (heart), @ (at)*,

4) використанням лексем, утворених у результаті метафоричного перенесення –*flame, spam, ham, salami, mirror, backdoor, traffic, virus, window* та інші.

В Інтернет-дискурсі з’являються слова, що розмежовують віртуальний, електронний світ і реальний, фізичний: напр., ***the Outernet*** (традиційні ЗМІ у протилежність ***the Internet***); ***snail mail, paper mail*** (у протилежність ***e-mail***); ***offline world*** (у протилежність ***virtual world***); ***clicks-and-mortar*** – *a business that operates by using the Internet and in traditional ways* (у протилежність ***bricks-and-mortar*** *(a traditional business that does not operate on the Internet)*; ***cybrarian*** (у протилежність ***librarian***); ***new economy*** – *result of Internet business activity* (у протилежність ***old economy*** – *based on traditional methods of doing business rather than on Internet business activity*); ***dead tree document*** – paper version of a document (у протилежність ***online document***) та ін.

Причинами формування Інтернет-вокабуляру, що характеризується специфічними ознаками, є:

1) економія часу та зусиль, що породжує надмірну кількість різного роду скорочень;

2) культурні стереотипи, які є маркерами приналежності до тієї чи іншої соціальної групи;

3) утаємничення інформації від дорослих у соціальних групах підлітків;

4) спроба уникнути вживання непристойного виразу, який у скороченому вигляді втрачає елемент непристойності;

5) намагання надати висловленню експресивності й емоційності;

6) намагання продемонструвати власну реакцію на жарт – напр., *LOL.*

Дослідження Інтернет-вокабуляру виявило, що когнітивні процеси словотвору відповідають законам конкретної мови та впливають на конкретну літературну мову. Незважаючи на удаване спрощення нормативної літературної мови, англійська мова, безумовно, збагачується ціквими мовними феноменами, поява яких викликана сучасними технологіями та темпом життя. Перспективним, з огляду на когнітивні процеси словоотвору в Інтернет-дискурсі, уважаю феномен когнітивної метафори.

Література:

1. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках. / Е. Н. Галичкина. Дисс. канд. филол. наук. – Астрахань, 2001.

2. Иванов Л. Ю. Язык в электронных средствах коммуникации / Л. Ю. Иванова. Культура русской речи. – М. : Флинта – Наука, 2003.

3. Леонтович О. А. Компьютерный дискурс: языковая личность в виртуальном мире / О. А. Леонтович. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград, 2000.

4. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 248 с.

5. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge, 2001. – 272 pp.

6. http://www.dissland.info/catalog/naimenovanie_lits_v_russkoyazichnoy_internet_kommunikatsii_strukturniy_i_semanticheskiy_aspekti.ht

УДК: 811.161.2+81'373.611

Мельник С. М.,
Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського", м. Одеса

ГРАФОДЕРИВАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ

У статті розглянуто графодериваціюю як один із продуктивних способів словотворення в українській постмодерністській прозі; описано її основні різновиди, а також розкрито семантичні особливості графічних гібридів.

Ключові слова: *словотворення, графодеривація, графічні засоби, постмодерністська проза.*

В статье рассмотрена графодеривация как один из продуктивных способов словообразования в украинской постмодернистской прозе; описаны ее основные разновидности, а также раскрыты семантические особенности графических гибридов.

Ключевые слова: *словообразование, графодеривация, графические средства, постмодернистская проза.*

The article is devoted to graphical derivation as one of effective means of word formation in post-modern prose; its main types are described; the semantical features of graphical hybrids are characterized in the article.

Key words: *word formation, graphical derivation, graphical means, post-modern prose.*

У новітній прозі відзначаємо розширення використання графічних засобів різних знакових систем, що є семантично вагомими для розкриття змісту тексту, актуалізації певної інформації тощо. Такі графічні елементи поки належать до нетрадиційних засобів творення мовної гри, помітно підвищують експресивність тексту і формують нові смисли. Лінгвістичні ігри стають "стихією українських сучасних авторів", дають змогу митцям вислизнути з-під влади офіційної культури й звільнитися від ідолів і масок тоталітарного минулого. Завдяки чому література водночас стає діалогічною і навіть полілогічною, а "мовний потік набуває форми тілесності" [4, с. 24]. Відтак, у мові сучасних письменників фіксуємо лексеми, до складу яких входять, окрім букв кирилиці, графічні знаки, цифри, символи чи виділені графічно (за допомогою шрифту, латини) сегменти – слова і частини слів.

Появу графоакцентованих мовних одиниць пов'язують з якісно новим етапом розвитку сучасної комунікації, який характеризується, з одного боку, демократизацією, відносною нестабільністю і необов'язковістю дотримання норм, а з іншого – тотальним збільшенням інформації і, як наслідок, її розподілом між різними каналами сприйняття, що зумовлює частотну візуалізацію інформації, яка передається. Спостерігаємо "експлікацію зображення", постійне перетворення власне мовленнєвої комунікації на відеовербальну [1, с. 19].

Цілком поділяючи точку зору про те, що "елементи письма – чи то буква, чи розділовий знак – вийшли за межі власне письма та його технічних засобів, включившись у семіотичні механізми й посівши своє місце в мовній картині світу" [7, с. 11], ми досліджуємо використання нетипових графічних засобів у процесах оказіональної деривації, що в теорії В. П. Ізотова, одного з перших лінгвістів, які звернули увагу на словотвірний потенціал графічної системи, отримало назву графіксації [6, с. 76]. Науковець тлумачить графіксацію як "спосіб утворення слів, за якого словотворчим формантом є графічні та орфографічні засоби мови (графічне виділення, пунктуаційні знаки тощо)" [6, с. 83]. Це такі способи і прийоми створення нових слів як капіталізація (*nРЕЗИДЕНТ, ВІЧна істина*), парентезис (*тіл(у)рка, (не)спокій*), дефісація (*со-лі-дар-ність, до-о-овго, аб-сурдист*), ідеографіксація (*рест☺ратор, Єшафотом*) тощо. Лексеми, створені шляхом графіксації, дослідник називає графіксатами [6, с. 83].

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки вивчення цього оказіонального способу творення лексичних інновацій набуває особливої популярності: проблемами аналізу й теоретичного обгрунтування графо-орфографічного способу словотворення досліджує низка українських та зарубіжних науковців (І. К. Ворзіч, Д. В. Гугунава, О. А. Земська, Є. А. Карпіловська, Ж. В. Колоїд, Ч. С. Ляхур, Т. В. Попова, О. А. Стишов, І. В. Страмліч-Брезнік та ін.). Однак статус неолексем, утворених таким способом до сьогодні чітко не визначений, про що свідчить значна кількість синонімічних термінів, які використовують на позначення цього явища: графодеривати (В. П. Ізотов, Т. В. Попова), графічні неологізми (Є. А. Карпіловська), неографізми (Л. П. Амірі, Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз), слова-ай-стопери (В. В. Горбань, С. В. Ільясова), графосемантизми, графоакцентовані одиниці (О. А. Стишов) тощо. Розмаїття підходів до тлумачення графодеривації зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є дослідження специфіки словотворення в сучасних українських текстах письменників-постмодерністів. Мета зумовила такі **завдання**: створити типологію графічних словотвірних засобів у сучасній прозі; розглянути семантичні особливості графодеривatів та з'ясувати їх роль у художньому тексті.

Серед найпоширеніших прийомів утворення графодеривatів у постмодерністському художньому тексті є ненормативне оформлення частини слова великими літерами для виділення одного чи кількох сегментів лексеми. Найчастіше в такий спосіб автори намагаються розширити семантичні межі слова, звернути на нього увагу читача, напр.: *На оказії були запримічені блок партій Четвертого Рейваху та* ***ПроЗсуфнутої*** *партії у повному складі* (Л. Дереш); *А від* ***слОва*** *"зіер" –* ***словА*** *"стоп", "стоптати" і "степ"* (Ю. Іздрик).

Шукаючи в літерному виділенні глибинний зміст, реципієнт надає особливу увагу елементам слова і новоствореним словам загалом, що виділяються з мовного потоку. Коли читач звертає увагу на графічно виділене слово, то для нього загальний зміст тексту вже випливає із цього слова. Неографізм набуває семіотичності і стає знаком того фрагмента, у якому вжитий, напр.: *Так-так, досить непогані* ***веРлібеРи****!* (Л. Дереш); *У просторі поза всякими стінами і дверима, просторі в* ***НеБутті*** *зійшлися дві сили. Але далі вже про всіх і* ***Непо-***

© Мельник С. М., 2013

слідовно (І. Карпа). Причому в кожному окремо взятому контексті графічне оформлення окремого елемента слова великими літерами має своє значення: у першому повторення однієї і тієї самої літери, що реалізує звуковий повтор, підтверджує вірогідність сказаного, у другому – ненормативне оформлення загальної назви акцентує увагу на афіксальній частині лексеми, яка виражає заперечення.

Активна глобалізація й американізація дійсності призвела до того, що в українських прозових текстах активно функціонують не лише іншомовні лексичні одиниці, але й такі, у яких запозиченими є знак чи морфема, напр.: *На диску **“Рейваху”** № 1, наприклад є музика гуртів, що виступили на вечірці, поезії, ознайомлюючи статті з місцевими художниками* (Л. Дереш); *Під табличкою з написом “Кабінет БІОЛОГІЇ” Юрко чорним Діминим маркером великими літерами написав: **БАНZАЙ*** (Л. Дереш); ***Доброго** дня, пане **Юрію**. Як ся маєте, пане Юрію?* (Л. Дереш). Ужиті в наведених фрагментах тексту графоакцентовані лексеми ще називають полiграфіксатами [5, с. 465], оскільки вони створені шляхом контамінації, суміщення графічних засобів різних мов на основі їхнього структурного, функціонального чи асоціативного зближення.

Варто відзначити, що графічні експерименти сучасних письменників не обмежено літерним виділенням і оперуванням графічних засобів інших мов. Якщо автор прагне представити художній текст специфічно, так, щоб певний фрагмент тексту суттєво відрізнявся від основного, використовують здебільшого позатекстові засоби, знаки пунктуації. Відтак, не менш продуктивним способом графічної акцентуації лексеми вважаємо дефісацію. Дефісація реалізується в трьох основних варіантах: 1) поскладове розбиття слова на дефіси, напр.: ***Со-лі-дар-ність**! Правильно, солідарність* (С. Жадан); *Але він направду був культовим чуваком, і його можна було гарненько **ви-ко-рис-то-ву-ва-ти*** (І. Карпа); ***Ми-лу-ва-ти-ся**. Я от заздрю людям, котрі вміють це чесно робити* (І. Карпа); 2) виокремлення дефісом семантично вагомого з погляду автора фрагмента слова, здебільшого префікса чи останнього складу лексеми, напр.: *Ці концепції дозволяють відчути зв’язок з епохою 60-их, коли схожі ідеї постулював гарвардський професор Тімоті Лірі з його теорією **ре-імпринтування** особистості* (Л. Дереш); *Так от, **не-Даньо** мені вже не давався чути чорті скільки* (І. Карпа); *Зовсім недавно, коли ще не зникла тонка межа між сном і **не-спанням**, Дарця пішла в кімнату Семпльованого і Малаяма* (Л. Дереш); *... у сні четвертовано **нав-піл** і були мені в сні кава і **сигаре-ти** і не знищив я світ не почистивши **зу-би** і небавом пішов на берлінську **робо-ту** але вдарили молот великий і молот **малень-кий*** ... (Ю. Іздрик); 3) розбиття слова на два чи більше елементи, кожен з яких є семантично повною одиницею, напр.: *Вогко. Зелено. **Рівно-мірно*** (І. Карпа); *Поза очі Діму називали **“психо-хологом”**, тому що він сміявся високо й дзвінко, так що було виразно чути кожне “хо-хо-хо!”* (Л. Дереш); *Чого так часто приїздить цей **Верто-Льотчик**?!* (І. Карпа). За допомогою дефісації автор наближує власне мовлення та мовлення персонажів до розмовного, тобто дефіс втілює інтонаційне забарвлення висловлювання, нівелюючи межі між усним та писемним мовленням, об’єднуючи художній текст і живе мовлення. Іноді засобом фрагментації лексеми можуть бути елементи інших знакових систем, зокрема математичні символи, крапки, напр.: *Дивно, але в це “усіх” я не включаю себе ... Кохана. **Ко=хана**. Хай так* (І. Карпа); *... наприклад “у” означає не “утопію” як раніше а “умовність” умовна одиниця умовна вічність умовне життя **у.нр у.гкц у.апц у.на-у.нсо у.рср** зате щовечора, докладно о 00.00 з радіоточки нам співає **на...добра...ніч** умовна пташка **нах...тіґаль** ... нахтігальська пісня над головою – шенгенський німб довкола – **у.нісекс у.сім** бажає добра і **зла...годи** та раптом ліфт зупиняється розходяться ґратовані стулки і на порозі бачиш убивцю* (Ю. Іздрик).

Доволі часто дефісація поєднується із гама-редуплікацією (термін Т. В. Попової), тобто таким способом графічного оформлення неолексем, за якого одна з букв повторюється декілька разів: *Яка гидка маячня. **Ма-я-ччч-ня*** (І. Карпа); *Далі він робить кілька по-продюсерськи професійних тяг, разом із подушкою-думкою злазить з табуретки, влягається на **тра-аа-аві…*** (Ю. Іздрик). Такий тип графічної акцентуації лексеми сприяє її смисловому й емоційному виділенню з мовного потоку.

Створення неолексем за допомогою сегментних засобів різних кодових систем, одна з яких не є мовною, теж релевантна для творчості сучасних письменників. За аналогією до рекламних текстів, які передбачають насамперед візуальне сприйняття інформації, експерименти з вербальними і невербальними знаками, у своїх текстах автори послуговуються цифрами, спеціальними математичними та типографічними знаками.

Словесно-цифрова контамінація, яка передбачає використання цифр як словотвірного форманта, творить особливий тип слів-ребусів, напр.: *7 по сім днів. 7777777 семірок. (**7ок**, семиоких семітів)* (І. Карпа); *Чомусь добре запам’яталася музика, особливо дві речі. Стінґ “LittleAlien” і **5’ніца**: “Я солдат... Я не спал пять лет и у меня под глазами мешки, я сам не видел, но мне так сказали ...”* (Ю. Андрухович). Саме в наведених фрагментах реалізовано принцип “подвійного семіозису” – поєднання різних знакових систем – графічної та мовної. Накладання однієї знакової системи на інші в межах однієї лексеми перемикає увагу читача, який змушений розгадати ребус, щоб поєднати у сприйнятті різні вербальні та невербальні елементи. Лише співіснування, взаємодія цих систем, а не роздільне їх сприйняття дає змогу представити багатовимірну гру, що реалізується автором у сучасній прозі. Використання в художньому тексті графоакцентованих лексем такого типу часом не лише втілює творчі інтенції автора, але й зреалізовує суто прагматичну мету, зокрема уможливлює уникнення ненормативної лексики, напр.: *Ромко та Тимофій або спали, або займалися чимось цікавішим за листування. Нічого, колись вони це отримають. “**3.1415926535дар**. Цілую”* (Л. Денисенко).

Аналіз графодеривaтів, що функціонують у текстах сучасних художніх творів, дає підстави твердити про низку семантичних особливостей означених інновацій, а саме:

1) лексичне значення графоакцентованих лексичних інновацій зазвичай не визначене і розмите, воно не піддається точному й однозначному тлумаченню, оскільки ґрунтується на їх асоціативному сприйнятті і культурно-мовній компетентності реципієнта: “Розуміння при цьому передбачає сприйняття нової неподільної структури, у світлі якої усі попередні крупинки знання займають свої місця і виявляють між собою природ-

ний зв'язок; при чому унаслідок цього процесу раптово виникають нові численні, раніше невідомі смисли. Ці взаємозв'язки і сприймає наша підсвідомість, актуалізуючи неусвідомлені умовиводи" [2, с. 281].

2) графодеривати характеризуються двоплановістю семантики – актуалізацією не тільки поверхового значення, але й тих смислів, що зумовлені внутрішньою формою слова і його асоціативним потенціалом. Семантика таких похідних слів, на думку Д. В. Гугунави, є сукупністю рівноправних віртуальних світів, що надзвичайно вдало співіснують [3, с. 8].

3) значення графічних інновацій часто має зв'язаний характер і розкривається з огляду на контекст, культурно-історичне тло.

Потрібно відзначити, що графічні інновації за своєю природою поліфункціональні: їм властиві номінативна, експресивна, емотивна, оцінна, символічна та інші функції, однак основними вважаємо експресивну, оцінна, що зумовлено ігровою природою графоакцентованих лексем, чи номінативна. Усі інші функції є периферійними.

Таким чином, розглянуті випадки графічної акцентуації лексичних одиниць свідчать про демократизацію мовних норм, зміну культурної парадигми й естетичних уподобань як сучасного автора, так і читача. Вони втілюють ігровий принцип творення сучасного прозового тексту, що на думку більшості теоретиків постмодернізму (І. В. Азєєва, Т. І. Гундорова, Д. В. Затонський, М. Н. Епштейн, Я. Ю. Голоболродько та ін.), є пріоритетним.

Перспективними напрямками наших подальших студій є глибше та системне дослідження нових словотвірних процесів у сучасній постмодерністській прозі, оскільки вони, на нашу думку, становлять один з провідних факторів розвитку та вдосконалення системи сучасної української мови.

Література:

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов / Е. Е. Анисимова. – М. : Издат. центр "Академія", 2003. – 128 с.

2. Бом Д. Специальная теория относительности / Д. Бом ; [пер. с англ. Н. В. Мицкевича]. – М. : Мир, 1967 – 288 с.

3. Гугунава Д. В. Специфика словопроизводства в литературной критике произведений постмодернизма: автореф. дисс. на соискание ученой степни канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Д. В. Гугунава. – Нижний Новгород, 2003. – 17 с.

4. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.

5. Иванова Г. А. Графические гибриды: к проблеме языкового статуса / Г. А. Иванова // Русский язык: исторические судьбы и современность: сборник трудов IV Международного конгресса исследователей русского языка (г. Москва, МГУ, 20-23 марта 2010 года). – М. : Изд-во МГУ, 2010. – С. 465-466.

6. Изотов В. П. Параметры описания системы способов русского словообразования / В. П. Изотов. – Орел : Изд-во ОГУ, 1998. – 149 с.

7. Кириллица – латиница – гражданица: Коллективная монография / [отв. ред. Т. В. Шмелева]. – Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2009. – 340 с.

УДК: УДК 81’373.611:523(09)

Меркулова О. В.,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

З ІСТОРІЇ ПРОСТОРОВИХ НАЗВ (СУФІКС -ИЩЕ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIV-XVIII СТОЛІТЬ)

У статті описано розвиток деривaційних можливостей суфікса -ище та його похідного -лище у продукуванні локативів середньоукраїнської мови, досліджено динаміку функціонування лексико-словотвірних типів nomina loci; доведено, що висока продуктивність цього форманта у творенні таких іменників створила передумови для зростання його активності в подальші періоди розвитку мови.

Ключові слова: *іменник, суфікс, просторове найменування, лексико-словотвірний тип, середньоукраїнська мова.*

В статье описано развитие деривационных возможностей суффикса -ище и его производного -лище в продуцировании локативов среднеукраинского языка; исследовано динамику функционирования лексико-словообразовательных типов nomina loci; доказано, что высокая продуктивность этого форманта в образовании таких существительных создала предпосылки для возрастания его активности в последующие периоды развития языка.

Ключевые слова: *имя существительное, суффикс, пространственное наименование, лексико-словообразовательный тип, среднеукраинский язык.*

The paper describes the development of derivational capabilities of suffix -ische (išče) and its derivative -lische in producing the locatives in middle Ukrainian language; the dynamics of functioning of nomina loci lexical-derivational types was studied; it was proved that high creativity of this formant in the formation of such nouns ensured its increased activity in subsequent periods of language development.

Key words: *noun, suffix, spatial name, lexical-derivational type, middle Ukrainian language.*

Участь форманта **-ище** та його варіантів у творенні nomina loci в історії української мови не раз була об’єктом уваги науковців. Функціонування основних семантичних груп локативів зі згаданим суфіксом у мові грамот та актів XIV-XVII століть з’ясували Л. Гумецька [3, с. 100-101], А. Майборода [8], С. Бевзенко [1, с. 134-135]; формування словотвірної структури nomina loci на **-ішче** / **-ище** в праслов’янській та давньоукраїнській мові простежено в розвідці П.І. Білоусенка та О.В. Меркулової [див. 2, с. 55-64], в українській мові XVII-поч. XXI століть динаміку іменникових дериватів згаданої семантики і структури докладно проаналізувала Т. Сіроштан [7, с. 63-77]. Однак до останнього часу у вітчизняному мовознавстві бракує комплексної студії, у якій би була висвітлена історія становлення лексико-словотвірних типів просторових назв на **-ище** від найдавніших часів до сьогодення. Це й зумовило **актуальність** і **мету** нашої статті.

Походження суфікса **-ішче**, який належить до числа праслов’янських інновацій [6, с. 59], дослідники або пов’язують з об’єднанням **-isko** з суфіксом **-jo** (А. Мейе, А. Брюкнер, Я. Отребський, О. Франк та ін. – див. огляд думок: 5, с. 55), або виводять **-ішче** від давнього ад’єктивного суфікса **-istъ**, ускладненого **-jo** [В. Ташицький, І. Лось, Г. Улашин, Ф. Оберпфальцер, Ф. Славський та інші, див. докладніше: 2, с. 55-56].

В обстежених пам’ятках XIV-XVIII століть найчисленнішою з-поміж субстантивів із локативною семантикою була група номенів на позначення *відкритого простору*.

Проаналізовані джерела фіксують праслов’янські та давньоруськоукраїнські відіменникові деривати **ogništče*, **gordišče, *gnojišče*, **glinišče, перевѣсище* [див.: 2, с. 56-58], а саме: *далъ єсмь… село… со всѣми пошлинами и с бортники… и съ поземом… и с* ***перевѣсищи*** (після 1356 П 33) ‘місце, де влаштовані сіті – *перевѣсы*’; ***городище*** (1408 ССУМ І 252) ‘місце, де колись було укріплене поселення’; *на* ***ω(г)нища(х)*** *три(д) цати шєсти попелу фа(л)бъ ро(з)мєтали* (1582 АЖ 40), *bustum, жупищє, гробъ,* ***огнищє*** (1642 СлЛекс 106) ‘жертовне вогнище’, *ignitabylym*, ***огнище*** (1642 СлЛекс 224); ***жертвище*** (цсл. жьртвище) (1603 СУМ XVI-п.п.XVII IX 147) ‘місце, де язичники приносили богам офіру, жертовник, жертівник’. З початку XIV століття документуються похідні, які не траплялися в текстах, що відображають лексику попереднього періоду: *придали єсмо сєло… почєнши отъ оурочищъ … до* ***млинища*** (1302 П 19), ***млынищє*** (1445-1452 ССУМ І 603) ‘місце біля млина’; ***стависче*** (1322 П 21), *зъ ловы и зъ ловищи… зъ ставами и зъ* ***ставищами****, зъ млынами и млынисчами и з ихъ вымєлками* (1498 Рус 61) ‘місце, де був став’, *прода(л)… име(н)е моє … з рєками, [с] ставы из* ***ставищами*** (1584 АЖ 138); ***бережище*** (1445-1452 ССУМ І 93) ‘смуга землі уздовж берега’; ***гноїще*** (1489 СУМ XVI-п.п.XVII VI 231) ‘купа гною; місце, де складають гній’; ***просище*** (1565 МатТимч ІІ 395) ‘місце, де росло просо’; ***озерищє*** (1445-1452 ССУМ ІІ 77) ‘місце, де було колись озеро’; ***гречище*** (1562 МатТимч І 189) ‘гречане поле’; ***пасѣчище*** (1512 ІІ 87) ‘місце, де знаходиться пасіка’; ***глинище*** (1546 СУМ XVI-п.п.XVII VI 218) ‘місце, звідки беруть глину’; ***жупище*** (1642 IX 182) ‘вогнище’, пор. цсл. жоупєлъ (1596 181) ‘вогонь’, ***жупище*** (1642 СлЛекс 106) ‘вогнище’. У текстах XVII століття натрапляємо на віддієслівне утворення: *Позоръ:* ***дивовищ****е, видок, игриско … мѣсце на которо(м) игриска справованы бываютъ* (1627 БерЛекс 86) ‘видовище’, пор. *дивовати* ‘дивуватися з когось’ (1573 Тимч 711), *дивоватися* ‘дивуватися’ (1500 Там само).

Назви *поселень або місць компактного розташування людей*. Успадковані з давньокиївської доби іменники *дворище, селыще*, *городище, прибѣжище, пристанище* [див. 2, с. 59, 62] фіксуються і в джерелах XIV-XVIII століть: *даемо надто подъ Острогомъ тому господину… село наше Бусчу, зъ* ***дворысчомъ*** *Борсчовскимъ* (1322 П 21) ‘земельна ділянка з садибою’; ***сєлище***, ***сєлишчє***, ***сєлищо*** (1420 ССУМ ІІ 333) ‘невелике поселення, село’, ‘місце, де колись було село’ (1445 Там само), ‘присілок’ (1433 Там само), *А* ***сєлища*** *пустовскиє всѣ дєлити* (1519 ВолГ 71); ***городище*** (1503 СУМ XVI-п.п.XVII VII 35) ‘місце, де збереглися рештки укріпле-

© Меркулова О. В., 2013

ного поселення’, ‘поселення, укріплене валами й ровами’ (1508 СУМ XVI-п.п.XVII VII 35); *не бо всѣм один кут или* ***пристанище*** *мучилища одно* (бл. 1588-1596 Виш 115), *Радуйся*, ***пристанище*** *житейських плаваній* (к.XVII ІВ 163); *Проблема єсть созерцание грядуще во избираніє и во* ***прибіжище*** (к.XVI Діал 124), *Всѣм той камень* ***прибѣжище*** *заяцем и маты, Гдѣ братія живот свій жаждеть скончевати* (1734 Інт 134). З середини XV століття обстежені тексти документують, очевидно, кілька нових слів, не засвідчених у джерелах попередніх століть: ***слободище*** (1437 ССУМ ІІ 352) ‘селище’ (*слобода*); *князь и гетьманъ Самойлович отступили от Чигирина, запаливши* ***таборище****, и увойшли в цѣлости до Черкасъ* (1674 ЛСам 125) ‘табір’; ***хуторищє*** (ІКІС).

Праслов’янський іменник ****dvorišče*** (ЭССЯ V 169), задокументований і в українській мові XI-XIII століть зі значенням ‘великий двір; місце, де був двір’ [див.: 2, с. 58], почав уживатися також для називання одиниці оподаткування: *а на то* ***дворищє*** *запсали єсмо єму… пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки* (1427 ССУМ І 288) ‘земельна ділянка селянина у Волинській землі та на Поліссі, що була одиницею оподаткування’, *вси…* ***дворища*** *подєли(ли)* (1519 ВолГ 70), ***дворище*** (1507 СУМ XVI-п.п.XVII VII 205) ‘житлово-господарський комплекс із земельними ділянками, будівлями і т.ін., переважно як одиниця оподаткування’, варіант ***дворищо*** (1576 205) ‘те саме’, ‘комплекс господарських будівель усередині двора’ (к.XVI 205).

Найменування місць, де *повинна відбуватися, відбувається або відбувалася дія*, представлені відомими ще з праслов’янського періоду девербативами ****lovišče, *jьgrišče, *lětovišče*** [див. 2, с. 56, 61], наприклад: *и даны медовіе выходы и борты, и рыбныѧ* ***ловища****, и езера даемъ къ церкви* (1301 П 14) ‘місце для вилову риби, став’, пор. ***ловище*** (1361 МатТимч І 407) ‘засіка для полювання; пустир’; ***лѣтовищє*** (1429 ССУМ І 564) ‘місце літнього перебування людей або худоби’ від давнього *лѣтовати* (к.XII/бл.1425 СДЯ IV 462) ‘проводити літо’; *Яко то на* ***ігрыщахъ*** *и на тыхъ позорахъ* (к.XVII-п.XVIII КЗ 103). Фіксуються також десубстантиви *соудище* та *позорище*, які були відомі українській мові XI-XIII століть [див. 2, с.58, 60]: *Тогды воини гемоновы взѧвши іс̃а на* ***соудищи****, на ратуши зобрали* (1556-1561 ПЄ 118) ‘місце, на якому відбувається суд’ (*судъ* ‘судовий розгляд’ – 1352 ССУМ ІІ 399); *да не посрамлени будете на вселенском* ***позорищи*** (1598-1599 Виш 23), ***Позорищє****: Плѧц, …где сѧ игрискѡ присмотрѧютъ* (1627 БерЛекс 86) від *позоръ* ‘те, що надане для споглядання; видовище’ (XI СлРЯ XVI 122).

Натрапляємо на кілька не засвідчених у текстах попередніх століть відіменникових локативів, а саме: ***погребище*** (1545 МатТимч ІІ 128) ‘кладовище’ (*погребъ* ‘поховання’); ***копище***, ***коповище*** (1545 І 377) ‘місце, де збиралася *копа* ‘народне зібрання сільської общини, для нарад і вирішення справ, що їй підвідомчі’; *видѣвши архиерее и пастырѣ безплодные, … по* ***торжищах*** *славноходящие* (1598 Виш 72), *ово гді, яково церкви, на* ***торжищу*** (к.XVI Діал 95), *и не проходно єму творящим* ***тръжище*** (1609 О Восп 52), *forum*, ***то(р)жищє***, *судилище*, *купилищє* (1642 СлЛекс 201) ‘місце, площа для торгівлі’; ***борбище*** (1641 СУМ XVI-п.п.XVII ІІІ 30) ‘поле бою’, ‘спортивний майдан’ (1642 30), пор. *борба* (1489 29), а також ст-п. *borbiszcze* ‘те саме’. З останньої чверті XV століття обстежені джерела фіксують віддієслівні утворення ***займищє*** (1478 ССУМ І 375) ‘недавно освоєна ділянка землі, що знаходилася віддалік від інших земель’ (*заимати* ‘захоплювати’ – 1352 Там само); ***куповище*** (1585 МатТимч І 392) ‘місце для торгу’ (*куповати* ‘купляти’ – 1562 Там само); *трєбєнный:* ***трєбищє*** (1627 БерЛекс 133) ‘місце, де відбувалося жертвоприношення богам’ (*треба*), *area, гу(м)но, билищє,* ***боищє****, молотилищє* (1642 СлЛекс 91).

Місце, яке виникло в результаті якоїсь дії, позначали такі віддієслівні іменники: ***закопище*** (1553 СУМ XVI-п.п.XVII X 69) ‘пустище’, пор. *копати* ‘корчувати, звільняти місце від дерев’ (1472 ССУМ І 495); ***толкмище*** (1565 МатТимч ІІ 395) ‘витовчене місце’, можливо, від **tъlъkmiti*, що виникло внаслідок контамінації **tъlъkti* ‘товкти’ й **tъlъmiti* ‘давити’ (див. докладніше ЕСУМ V 588).

З XIV століття фіксуються назви *урочищ (у широкому розумінні)*: *почєнши отъ* ***оурочищъ***, *чрезъ Клепино границы на Глажевѣ ѡтъ Глажева до виръховины до Бичище* (1302 П 19), *старци… оуказали староую границю и* ***врочища*** *мєжи дѣдошичи и мєжи баличи* (1413 Роз 83) *идетъ… къ* ***урочищу*** *Жолтимъ водамъ* (1639-1648 ДДО 310) ‘ділянка, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луг, болото серед лісу)’ від *ректи* (*урікати, урочити*), первісно – ‘місцевість із власною назвою’ (див. ЕСУМ VI 45), пор. також з *ѵрокъ* ‘призначення, визначення’ (1076 Ср ІІІ 1259), *урочъныи* ‘певний, призначений’ (1193 1259) та російське початку XV ст. *урочьникъ* ‘землемір, людина, що встановлює межу’ (XV Ср ІІІ 1259); ***приходищє*** (1470 ССУМ ІІ 250) ‘місце, де одна річка впадає в іншу’, пор. *приходити* ‘простягатися до якогось місця’ (1113/1496 СлРЯ XX 68). Десубстантиви: *зємлѧ и сєножать ѡ(т) колодѧзѧ до колодѧзѧпо* ***оувозищѣ*** *по Добрѧньскии путь, а по криницю подъ* ***оувозищємъ*** (1443 Роз 144) ‘дорога в улоговині’, пор. *оувозъ* ‘підйом на гору’ (1118/1377 ПВЛ 153); ***речищє*** (1445-1452 ССУМ ІІ 292) ‘найнижча ділянка дна річкової долини’; ***топилищє*** (1478 437) ‘затоплене місце, місце для водопою тварин’ від *топыль* (1475-1480 438) ‘місце водопою тварин’.

Найменування *приміщень, споруд та їхніх частин* репрезентовані невеликою кількістю похідних. Іменник *съборище* (*соборище*), який у пам’ятках давньокиївської доби був засвідчений у значенні ‘зібрання’ (XI/XIII-XIV ХА 16), у наступні кілька століть, поряд із абстрактною, набув локативної семантики: *aedes, хра(м), до(м), чинѧ(т) в* ***соборища(х)*** *и в(ь) воулица(х)* (1556-1561 ПЄ 35), *и* ***из(ъ)борищє*** *тои з(ъ)будоваль намь* (1556-1561 ПЄ 239), ***зборище*** (1618 СУМ XVI-п.п.XVII XI 73) ‘молитовний будинок’. Знаходимо й інші, відомі ще з праслов’янського (**krovišče* – ЭССЯ XIII 20) та давньокиївського (*гробище* – XIII СДЯ ІІ 390) періодів, субстантиви: *скровъ:* ***кровищє*** (1627 БерЛекс 115); ***гробище*** (1637 СУМ XVI-п.п.XVII VII 87) ‘місце поховання’, пор. *гробъ* (1556-1561 ПЄ 142 зв.) ‘печера, підземелля’, ‘гроб, могила; гробниця’ (Там само 121), ‘домовина, труна’ (1554 СУМ XVI-п.п.XVII VII 89); *bubile, воловня,* ***буволище*** (1642 СлЛекс 105) ‘будівля для волів’ від *буволъ* (1224 СлРЯ І 343); *Петра… поймано на* ***горѣщу*** (1688 Тимч 582) ‘місце між стелею й дахом’.

Вторинний суфікс ***-лище,*** формування якого пов’язують із девербальною лінією [огляд думок див. докладніше: 2, с. 62], у середньоукраїнській мові, приєднуючись здебільшого до дієслівних основ, нарощував

свій словотвірний потенціал. Розглянуті пам’ятки XIV-XVIII століть документують успадковані з української мови попереднього періоду назви *споруд, приміщень та їхніх частин* (*жилище, сѣтилище ѳзилище*), наприклад: ***жилище*** (1489 СУМ XVI-п.п.XVII IX 164) ‘житло, оселя’, *кто обитает в* ***жилище*** *твоем* (к.XVI Виш 61), ***жилищє*** *мужє(с)коє* (1642 СлЛекс 83); і в метафоричному значенні – ***жилище*** *небесное* (1565 СУМ XVI-п.п.XVII IX 164) ‘рай’; ***сѣтилище*** (1642 СлЛекс 72) ‘храм’ від *святило* ‘храм’ (XI СлРЯ XXIII 207); *custodia,* ***узылищє*** (1642 СлЛекс 150) ‘те, що знаходиться під вартою, в’язниця, темниця’. Давній девербатив ***влагалище*** (1594 СУМ XVI-п.п.XVII IV 85), який у джерелах попереднього періоду був засвідчений у значенні ‘сумка’ (див. XIII СДЯ II 157), у XVII столітті, поряд із предметною семантикою, набуває іншої – ‘приміщення певного призначення’; *textri[n]a,* ***ткалищє,*** *ткалнѣ* (1642 СлЛекс 397) ‘приміщення для ткання’.

З середини XVI століття проаналізовані тексти фіксують такі новотвори: *дѣлаю(т)* ***хранилища*** *своѣ* (1556-1561 ПЄ 97), *осквернища церков святую твою, положиша Афона, яко овощное* ***хранилище*** (1598 Виш 88); *жрътовникъ: Олтаръ,* ***ѡчистилищє,*** *ѳблагальница* (1627 БерЛекс 37); *abditum*, ***таилищє***, *закровъ* (1642 СлЛекс 62) ‘сховок’ (*таити* ‘ховати’); *убогихъ* ***погрѣбалищє*** (Там само 149); *diribitorium* ***дѣлитилищє*** *пѣнязє(й) воє(м)* (Там само 166) ‘споруда в Римі, яка слугувала спочатку для підрахунку поданих у комісіях голосів, а згодом – для роздачі грошей, продовольства тощо й для виплати жалування солдатам’; *odeum,* ***спѣвалищє,*** *хор* (Там само 289) ‘місце в церкві, де розташований хор’.

Назви *місця за виконуваною в ньому дією* представлені, здається, лише новотворами, а саме: *не бо всѣм один кут или пристанище* ***мучилища*** *одно* (бл. 1588-1596 Виш 115) ‘місце, де мучають’; ***вмѣстилище*** (1631 СУМ XVI-п.п.XVII IV 118) ‘вмістилище’; *buleoterion, прѣто(р),* ***судилищє*** (1642 СлЛекс 106) ‘місце, де відбувається суд’; *deambulatorium, мѣсто ходноє,* ***ходилищє*** (Там само 152); *forum то(р)жищє*, *судилище*, ***купилище*** (Там само 201); ***бѣсилище*** (1653 МатТимч I 80) ‘місце, де бісяться’; *area, гу(м)но,* ***билищє,*** *боищє,* ***молотилищє*** (1642 СлЛекс 91); *coementrerium, цми(н)та(р),* ***спалищє*** (Там само 127) ‘кладовище’ від *спати* ‘померти’ (1076 СлРЯ XXVII 20).

У зв’язку з інтенсивним розвитком освіти на території України в XVI столітті, з’являються найменування для нових *закладів*, наприклад: *року 1588 соста|виша* ***училище*** *в градѣ Львовѣ* (1586 Шк.ст. 38).

Досить пізно фіксується церковнослов’янізм ***блудилище*** (1642 СУМ XVI-п.п.XVII II 121) ‘дім розпусти’, пор. *блудити* ‘жити розпусно’ (1587 121).

Обстежений матеріал дає підстави стверджувати, що в середньоукраїнській мові за формантом **-ище** остаточно закріпилася функція творення локативних найменувань. Похідний суфікс **-лище** в цій функції, за нашими спостереженнями, був менш продуктивним. Частина локативів успадкована з джерел попередніх періодів; декотрі давні абстрактні назви (*соборище*, *влагалище*) у текстах XIV-XVIII століть розширили своє значення, перейшовши до розряду n.loci. Мотивувальними для похідних розгляданої семантики і структури виступали здебільшого іменники, рідше – дієслова, і лише до дієслів, за нашими даними, приєднувався формант **-лище**.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

АЖ – Актова книга Житомирського уряду кінця XVI ст. (1582-1588 рр.) / [підгот. до вид. М. К. Бойчук]. – К. : Наукова думка, 1965. – 191 с.

БерЛекс – Лексикон словенороський Памви Беринди / [підгот. тексту і вступ. стаття В. В. Німчука: Надрук. з вид. 1627 р. фотомех. способом]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – XL, 272 с.

Виш – Вишенский И. Сочинения / [подгот. текста, статья и комментарии И. П. Еремина]. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1955. – 372 с.

ВолГ – Волинські грамоти XVI ст. / [упор. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко]. – К. : Наукова думка, 1995. – 245 с.

ДДО – Дополненіе дневника Окольского // Лhтопись событий въ Юго-западной Россіи въ XVII в. / [сост. Самоилъ Величко]. – К., 1984. – С. 297-313.

Діал – Йоана Дамаскина діалектика, або Логіка // Пам’ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVIII ст.) / [тексти і дослідження]. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 73-142.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / [ред. Л. С. Мельничук]: У 7 т. –Т. 1-6. – К. : Наукова думка, 1982-2012.

ІВ – Величковський І. Твори / І. Величковський : [Пам’ятки давньої української літератури]. – К. : Наукова думка, 1972. – 191 с.

ІКІС – Індекс картотеки історичного словника XVI – п.пол. XVII ст. Зберігається в Інституті українознавства ім. Крип’якевича АН України у Львові.

Інт – Українські інтермедії XVII–XVIII ст. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 239 с.

КЗ – Зиновіїв К. Вірші. Приповісті посполиті / [підгот. тексту І.П. Чепіги; Вступ. стаття В. П. Колосової, І. П. Чепіги; Істор.-літ. комент. В. П. Колосової]. – К. : Наукова думка, 1971. – 391 с.

ЛСам – Літопис Самовидця / [підгот. до вид. Я. І. Дзира]. – К. : Наукова думка, 1971. – 208 с.

МатТимч – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / [підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса]: У 2-х книгах. – Київ–Нью-Йорк: Преса України. – Кн. 1-2.

П – Грамоти XIV ст. / [упор., вст. стаття, коментарі і словники-покажчики М. М. Пещак]. – К. : Наукова думка, 1974. – 255 с.

ПВЛ – Повість временних літ за Лаврентіївським списком // Полное собрание русских летописей. Т.1: Лаврентьевская и Суздальская летописи по академическому списку. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962.

ПЄ – Пересопницьке Євангеліє 1556-1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопокажчик / [видання підготувала І.П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко. Науковий редактор В. В. Німчук]. – К., 2001. – 700 с.

Роз – Проф. Вол. Розов. Українські грамоти. – К., 1928. – Том 1: XIV в. і перша половина XV в. – 260, 83 с.

Рус – Українські грамоти XV ст. / [підгот. тексту, вступна стаття і комент. В. М. Русанівського]. – К. : Наук. думка, 1965. – 163 с.

СДЯ – Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) / [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – М. : Русский язык, 1988-2008. – Т. 1-7.

СлЛекс – Славинецький Є., Корецький-Сатановський А. Лексікон словено-латинскій // Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / [підгот. до вид. В. В. Німчук] – К. : Наукова думка, 1973. – С. 58-418.

СлРЯ – Словарь русского языка XI-XVII вв. – М. : Наука, 1975-2008. – Вып. 1-28.

Ср – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – СПб, 1843-1912. – Т. 1-3.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. : В 2-х т. / [ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]. – К. : Наукова думка, 1977-1978.

СУМ – XVI-п.п.XVII Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. [ред. Д. Г. Гринчишин]. – Львів, 1994-2006. – Вип.1-13.

Тимч – Історичний словник українського язика / [під ред. проф. Є. Тимченка]: Зошит 2 (Г-Ж). – Харків-Київ: УРЕ, 1932. – Том І (А-Ж). –С. 529-946.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / [ред. О.Н. Трубачева] / Вып.1-33. – М. : Наука, 1974-2007.

Література:

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору. / С. П. Бевзенко. – Ужгород, 1960. – 416 с.

2. Білоусенко П. І., Меркулова О. В. Лексико-словотвірні типи іменників із суфіксом -ище в давній руській-українській мові / П. І. Білоусенко, О. В. Меркулова // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету / Філологічні студії. Вип. 6 / [зб. наук. праць; заг. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 55-64.

3. Гумецька Л. Л. Нарис словотвірної системи української актової мови XIV-XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

4. Майборода А. В. Із історії українського словотвору (суфіксальне творення іменників на матеріалі українських грамот XVI ст. : Дис... канд. філол. наук / А. В. Майборода. – Харків, 1956. – 284с.

5. Максимова А. Л. Существительные с суффиксами -ич-, -ищ- и их производные в русском языке / А. Л. Максимова. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 128 с.

6. Мартынов В.В. Праславянская и балто-славянская деривация имен / В. В. Мартынов. – Минск : Навука і техніка, 1973. – 58 с.

7. Сіроштан Т. В. Формування словотвірної структури Nomina Loci в новій українській мові кінця XVII – початку XXI століття [Текст] : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. В. Сіроштан ; керівник роботи П. І. Білоусенко ; Держ. вищ. навч. заклад “Запорізький нац. ун-т”. – Запоріжжя, 2011. – 264 с.

УДК 81:39(477.83)

Мисик О. А.,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗАЦІЇ ЗНАЧЕНЬ ФЛОРОНАЗВ У ТРОПАХ ОСІ ПСЕВДОТОТОЖНОСТІ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ І. КАЛИНЦЯ

У статті розглянуто флороназви, репрезентовані у тропах осі псевдототожності (метафорах, персоніфікаціях, метафоричних епітетах, порівняннях), в індивідуально-авторській картині світу І. Калинця, простежено специфіку їхніх етносимволічних значень.

Ключові слова: *флороназва, фітонім, семантика, І. Калинець, картина світу, тропи осі псевдототожності.*

В статье рассмотрены флоронаименования, представленные в тропах оси псевдотождества (метафорах, персонификациях, метафорических епитетах, сравнениях), в индивидуально-авторской картине мира И. Калинца, определена специфика их этносимволических значений.

Ключевые слова: *флоронаименование, фитоним, семантика, И. Калинец, картина мира, тропы оси псевдотождества.*

In this article we analyze the names of plants, represented in the tropes of pseudoidentity (metaphors, personifications, metaphoric epithets, comparisons) in the individual author’s picture of the world of I. Kalynets, and the specifics of their ethno symbolic meaning.

Key words: *the names of plants, phytonym, semantics, I. Kalynets, picture of the world, tropes of pseudoidentity.*

Мовна картина світу, позначена особливостями народного світосприймання, містить зразки етносимволіки слова. Народ розвиває свої давні світосприймання в міру розвитку власної культури, еволюції суспільних та господарських форм життя [3, с. 3]. З огляду на це актуальним видається опис лексем, семантика яких має глибинні етнокультурні нашарування, у творах окремих письменників, зокрема у структурі тропеїчної системи, що відображає особливості авторського мислення. Аналіз етносимволіки слова в художній мові дає змогу з’ясувати картину світу певного етносу; традиційні риси менталітету народу, що залишаються незмінними протягом століть; зміни у світогляді нації на певному етапі історичного розвитку; індивідуальні особливості світосприйняття автора.

Феномен індивідуальної поетичномовної картини світу визначається взаємодією кількох чинників: національної мови та її словника, традицій поетичного мовлення з його естетичною настановою, індивідуальної мовотворчості, особистих уподобань і орієнтирів автора, які визначаються психологічним типом особистості [2, с. 187-188].

Природне середовище, зокрема рослинний світ, формує образні стереотипи сприйняття та осмислення дійсності представниками певної етнокультури. Мета статті полягає в тому, щоб з’ясувати функціональні особливості флороназв (фітонімів) у тропах осі псевдототожності в поетичних текстах І. Калинця.

Родовим тропом псевдототожності вважають метафору. Тотожність, об’єктивовану нею, в лінгвістичній науці трактують як псевдототожність, тобто як тотожність об’єктивно існуючої та покладеної в основу переносу ознаки” [7, с. 37]. До інших тропів, в основі яких лежить ця логіко-лінгвістична категорія, зараховують персоніфікацію, метафоричний епітет, метафоричний перифраз, оксюморон, алегорію тощо [8, с. 59]. Різні види порівняння відносять до координати власне подібності, в яких зменшення ступеня схожості вербалізовано вказівкою на спільну ознаку (tertium comparationis), що призводить до розмежування суб’єкта осмислення та об’єкта зіставлення. На думку Н. Арутюнової, порівняння вказує на подібність предметів незалежно від того, чи вона постійна, чи минуща, а метафора об’єктивує лише постійну якість предмета [1, с. 282].

Питання рослинної символіки уже було предметом вивчення в працях як українських, так і зарубіжних мовознавців. Зокрема, О. Потебня, досліджуючи на матеріалі народних пісень основні слов’янські символи, виділив групу рослинних символів, визначив особливості їхнього функціонування та їх зв’язок з народними традиціями, віруваннями, обрядами [9]. Його ідеї знайшли продовження у працях таких науковців, як Л. Голомб, Л. Колесникова, В. Кононенко, О. Сімович, О. Таран та інших.

Рослинна символіка відображає землеробський спосіб життя українців, їхні звичаї, вірування, одвічний інтерес “до великої таємниці безперервно-циклічного відтворення живого зела із зерна” [11, с. 343], бо часто рослини “бачилися людині носіями певної магічної сили, до того ж не позбавленої зв’язку з потойбіччям (бо проростання відбувається саме з-під землі), а отже, і з її власними предками” [11, с. 343].

Фітоніми на позначення дерев, кущів, квітів, трав і злаків, що є компонентами тропів осі псевдототожності, в поетичних текстах І. Калинця часто реалізують етносимволічні значення. Розглянемо це на конкретних прикладах.

Калина у свідомості народу є символом духовного життя жінки, уособлює її дівочість, красу та кохання, заміжжя, радість і горе, родинні почуття [3, с. 269]. Метафорична тотожність *калина – жінка* є основою багатьох персоніфікацій: *Запрошує гостей на обійстя калина, / вдягнувши в китиці багрові жовту плахту* [4, с. 28]; *їде до калини свататися місяць, / і дід поважно піде відчинять ворота* [4, с. 29]. Як і у фольклорі, калина у поетичних текстах асоціюється з Україною: *У наших державах панує культ / припалої ниць калини* [4, с. 49]; *Йшли ми, Панно, з України, / і вломили пук калини* [4, с. 332]. Завдяки вживанню епітета *пречиста*, закріпленого за лексемою *діва*, в іншій поезії автор створює метафоричний образ, який акумулював семантику “жінка” та “Україна”: *Помолімося мріям нашим дочасним / під пречистою калиною, що чесно додівичила* [4, с. 53]. Тут фітонім *калина* символізує неперервність життя, українського роду [10]: *з-під омофору калини*

© Мисик О. А., 2013

/ покровительки розмноження / ми вийшли у світ [4, с. 123]; *Росте калина на подвір'ї, / сини з калиною ростуть. / Ми тут жили, вмирали тут, / бо тут калина на подвір'ї* [4, с. 410]. "Символізуючи відновлювану від покоління до покоління кров українського народу, калина тим самим символізує його невмирущість, непідвладність часові... Єдинокровність, однак, пов'язує народ не лише в часі, а й у просторі. Отже, червона калина трактується як засіб магічного зв'язку між людністю України" [10]. Червона калина виступає також символом українського козацтва, війська, що знайшло підтвердження у "Міфі про козака Мамая": *за те тобі Божа Матінко / від святого змієборця Юра / Козака Тура / Червона Калина / власною рукою у знак / "тут був Гришко / Тур-козак"* [5, с. 462].

В українській етнокультурі полісемантичним є образ верби як символу українського села, важливого свідка людської діяльності і стосунків. Звідси метафоричний епітет *вер'бяне дитинство*: *Їх бачу із заплющеними очима. / Вони – дерева мого дитинства, / тому воно – верб'яне. / Коли інші народи / висаджували понад дороги / яблуні і черешні, / то мій – плекав верби…* [4, с. 417]. Краса, сила і велич верби, закріплені у свідомості українця, сприяли подальшому переосмисленню дерева саме як національного символу [3, с. 73]. У поезії І. Калинця це засвідчує тотожність "*наша мова – пруття вербове*". Метафора побудована на міфологічній основі: віруваннях предків в те, що верба вміє говорити й плакати: *нашою мовою є: / пруття вербове … / за ніч / у слоїку / розпуклося баранцями / виповнилося / округлилося / як повноголосся наше / тепер наш дім / повен мови / предків* [5, с. 480]. Указана флороназва реалізує тут також семантику "та, що забезпечує зв'язок поколінь".

У вірші "Перун" актуалізуються міфологічні уявлення слов'ян, пов'язані з дубом як символом міцності, витривалості, могутності, звідси і асоціації дуба з Перуном: *Осиротіли подніпровські горби високорівні. / З-під скосогору з драгви Перун вилазить. / Дубове своє тіло задубіле під дубом гріє / (золоті вуса русалкам пішли на прикраси)* [4, с. 41].

Фітонім *терен* зазвичай реалізує семантику "страждання". І. Калинець у своїх творах проводить паралель між стражданнями Ісуса Христа та України: *Вкажи на мене, Магдалино, / перстом ласкавим: "Се Людина, / йому не буде воскресінь. / Живе хвилину пломінку, / розчиниться у тій хвилині, / що так жадана Батьківщині, / її терновому вінку"* [5, с. 531]. За давніми повір'ями, терновий вогонь має очищувальну й оберегову силу, він вважається ідеальним [3, с. 592]. В І. Калинця він виступає найвищим мірилом: *Є певно щось понад вогонь терновий, / коли мене жене настійливо на прю!* [4, с. 298].

Традиційне тлумачення образу липи, яка, за визначенням М. Малохи, символізує жіноче начало, є берегинею роду [6, с. 104], реалізоване за допомогою персоніфікації, засвідченої звертанням: *опікунко родинного тепла / прамамо двору липо / впусти нас до свого дупла / як до собору на молитву / … вже подавився поговір / дзвенить весільний поїзд / опікунко сім'ї вповіж / свою предвічну повість* [4, с. 99].

З-поміж флороназв на позначення квітів і трав виділяються *соняшник, троянда, рожа, ружа, барвінок, сон-зілля, папороть, євшан-зілля* тощо.

Індивідуально-авторське світосприйняття значною мірою демонструють тропи, до складу яких входить лексема *соняшник*. У творах багатьох письменників ця рослина виступає одним з атрибутів України [3, с. 567]. Це знайшло підтвердження і в текстах І. Калинця: *поясни / що наша земля / має досить коріння / десь у засипаних городищах / стлілих мечах / покришених дзбанах / соняшниках колядок* [5, с. 420]. Виявлено випадки використання лексеми *соняшник* зі значенням "світло, сонце", що теж характерне для мовної картини світу українців, зокрема в порівнянні: *обпалюєш мене ясним тілом / як сонях золотими язиками / як сонце облетілими пелюстками* [4, с. 445].

Папороть – чародійна квітка, яка, за легендою, нібито розцвітає в ніч на Івана Купала, загорається дивним вогнем і показує місце, де сховано скарби [3, с. 433]. Подібне значення об'єктивується у вірші "Щастя": *На наших емблемах на глум цвіте / папороті святоіванське зілля, / якого понині ми не знайшли ніде / в облудливім лісі, що порохном світить* [4, с. 50].

Євшан-зілля – символ пам'яті; рідної землі, Батьківщини; своєрідний пароль українців [10]. За легендою, засвідченою в Іпатіївському літописі, ця рослина зцілює від звиродніння, і якщо навіть хто забуде свою батьківщину, то, понюхавши його, пригадає [3, с. 213]. В аналізованих поезіях таке символічне значення вказана лексема реалізує в персоніфікаціях, метафорах, метафоричних епітетах: *степ / з якого вимігрувало зілля / євшану* [4, с. 167]; *лотосом забуття / все ще втішається / у чужій стороні / євшан тут безсилий* [5, с. 487]; *зронять не трояндні парфуми / а євшановий аромат вітчизни* [4, с. 296].

В українській традиції троянда – символ краси, кохання [10]. Це також стало основою для творення численних тропів осі псевдототожності (порівнянь, символів, епітетів): *Діві з віном не сидіти, / не сивіти, коли гожо / розцвітає на свічадах, / як троянда у кришталі* [4, с. 219]; *Коли забракне слів / і не рятують ямби, / до тебе шлю послів – / полум'яні троянди* [4, с. 313]. Із символічним значенням "кохання" І. Калинець вживає фітоніми *ружа, рожа*: *Ні разу на стикові наших долонь / не розцвіла червона ружа* [4, с. 55]; *коли серця вибухають, як пуп'янки ружі* [4, с. 31]; *Ми тоді були спроможні / в поцілунках і у снах / обезглавленії рожі / воскресити по тинах* [4, с. 314].

Яскравий поетичний образ створений автором у поезії "Сестра. Айстра". Символізацією лексеми *айстра* автор досягає сумного настрою, уособлюючи, відповідно до традиції, журливу передосінню та ранню осінню пору [3, с. 10]: *Найвірніші – айстри, / які приходять, / коли вже нема нікого … / Ти також айстра / у між камінні старого Міста. / Ще осінь наша далеко, / Сестро й Айстрами, / чому ж так?* [4, с. 506].

Символом любові до рідної землі, до свого народу виступає мальва. "Не було села, а в ньому хати, де не палахкотіли б під вікнами мальви – ці незрадливі обереги нашої духовної спадщини. Всім, хто вирушав у далеку дорогу, вони нагадували: там земля мила, де мати родила!" [10]. У поезії "Стріха" письменник використовує

метафорично переосмислений фітонім для створення образу дому: *Підперта здавна тендітними колонами мальв, / ще від Івана стрипіхата зілля сухозіллям* [4, с. 34].

В українській етнокультурі барвінок щедро наділений символікою особистого щастя, а також дівоцтва, дівочої краси [3, с. 27]. Ця рослина – незамінний атрибут у весільних обрядових діях, на що вказує поет у вірші “Барвінок”: *мій батенько Коровай / матінка Весілля* [4, с. 443].

У творах І. Калинця експлікуються уявлення наших предків про чудодійну силу сон-зілля, яке допомагає дізнатися про майбутнє (зазвичай за допомогою віщого сну) [3, с. 564]: *ото кладіть / звечора під голову / мою утопію / про рай-сни* [4, с. 439].

Символічного значення набувають і назви злакових культур. У побажанні *“З води, з пречистої роси, / з дуги – веселки – радівниці, / із яро-злотої пшениці, / з води, з пречистої роси ...”* [5, с. 279] флороназва *пшениця* втілює традиційне символічне значення – “те, що асоціюється з достатком, багатством, радістю, заможним життям” [3, с. 491]. Лексема *жито* як символ життя [3, с. 221] в поєднанні з епітетом *збите* в поезії “Український вінок” асоціюється зі смертю, понівеченим життям: *Висить вінок на житечку, / а житечко збите. / Пішло дівча у завійці / чорною вдовою* [4, с. 433].

Проведені нами спостереження засвідчують, що фітоніми у складі тропів осі псевдототожності (метафор, персоніфікацій, метафоричних епітетів, порівнянь) в індивідуально-авторській картині світу І. Калинця є етносимволічно навантаженими і відграють важливу роль не лише як засіб відтворення дійсності та досягнення образності, а й як спосіб закоріненого у народному світогляді мовомислення поета. Аналіз тропів, що виникають на основі різних логічних зіставлень об’єктів позамовної дійсності, дає змогу змоделювати етнокультурну картину світу українського народу. У цьому вбачаємо перспективність подібних досліджень.

Література:

1. Арутюнова С. Д. Язык и мир человека / С. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

2. Губарева Г. А. Феномен поетичної мовної картини світу / Г. А. Губарева. // Вісник ХНУ. – 2002. – № 538. – С. 186-190.

3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

4. Калинець І. М. Поезії / І. М. Калинець. – Львів : Піраміда, 2008. – 608 с.

5. Калинець І. М. Слово триваюче: Поезії / І. М. Калинець. – Харків: Фоліо, 1997. – 542 с.

6. Малоха М. Образ липы и калины в традиционной культуре и языке славян / М. Малоха. // Матеріали V конференції. Мова і культура: в 5 т.: Т. IV. – Київ: Collegium . – 1997. – С. 102-109.

7. Молотаєва Н. В. Асоціативно-образний апелят у структурі повістей Т. Г. Шевченка та його лексикографічна інтерпретація / Н. В. Молотаєва. // Мовознавство. – 1990. – С. 36-41.

8. Охрименко Т. В. Эволюция системы тропов псевдотождества в руской поэтической речи (на материале фольклорных произведений и текстов в жанре фольклорных стилизаций XVII–XX вв.): монографія / Т. В. Охрименко. – К. : ООО “Аграр Медиа Групп”, 2011. – 330 с.

9. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии // Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М., 1989. – С. 285-378.

10. Словник символів / [заг. ред. О.І. Потапенко, М.К. Дмитренко]. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с. – Режим доступу: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm

11. Сто найвідоміших образів української міфології / [заг. ред. О. Таланчук]. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.

УДК 81'22.96:183

Михальчук Н. О.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ З ПОЗИЦІЙ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

У статті визначено поняття "молодіжний" та "студентський сленг" в системі загального сленгу. Розглянуто особливості формування та функціонування американського та українського студентського сленгу. Досліджено певну вибірку одиниць американського студентського сленгу з подальшим аналізом засобів їх перекладу.

Ключові слова: *молодіжний та студентський сленг, американський студентський сленг, український студентський сленг, засоби перекладу сленгу.*

В статье определена сущность понятий "молодёжный" и "студенческий сленг" в системе общего сленга. Проанализированы особенности формирования и функционирования американского и украинского студенческого сленга. Исследована определённая выборка единиц американского студенческого сленга с проведением дальнейшего анализа способов их перевода.

Ключевые слова: *молодёжный и студенческий сленг, американский студенческий сленг, украинский студенческий сленг, способы перевода сленга.*

In this article the definitions "youth" and "student's" slang in the system of general slang were determined. The peculiarities of forming and functioning of American and Ukrainian student's slang were analyzed. Some excerpting of unites of American student's slang was investigated. The main methods of slang translation were analyzed.

Key words: *youth and student's slang, American student's slang, Ukrainian student's slang, the main methods of slang translation.*

Проблема вивчення сленгу є однією чи не найскладнішою проблемою аналізу та інтерпретації тексту та дискурсу. Адже мова – це той засіб, за допомогою якого представники певної культури презентують себе, свою сутність. Мова відображає культурно-історичні особливості кожної епохи та, як правило, є зрозумілою лише людям, що живуть в цю епоху в даному соціальному просторі.

Абсолютно природнім є те, що сленг молоді найбільш жваво реагує на всі події нашого життя. Він відображує певні нові явища, а також сам змінюється в процесі суспільних перетворень. Проте, на сучасному етапі розвитку лінгвістики та перекладознавства сленг становить собою ще недостатньою мірою вивчену проблему, яка потребує подальшого дослідження. Це пояснюється, передусім, складністю самого феномену "сленг", незвичними для людини умовами його вживання в мові, складністю лінгвістики тексту, насиченого одиницями сленгу, а також неоднозначністю його розуміння різними верстами населення, соціальними, етнокультурними групами тощо. Тому проблема вивчення сленгу є актуальною ще й з огляду на питання дискурсу тексту, його лінгвістичного аналізу та інтерпретації.

Різні аспекти сленгу вивчалися такими дослідниками, як Е.Патрідж, Г.Менкен, І.Гальперін, В.Вілюман, М.Маковський, В.Балабін, У.Потятинник та ін. Однак ці вчені розглядали сленг переважно з позицій лексико-стилістичних характеристик даної мовної одиниці аж до кінця першої половини ХХ-го ст. На особливу увагу заслуговує і той факт, що окремі дослідники ще з кінця XVIII-го ст. звернули увагу на найрізноманітніші вияви соціальної природи сленгу (наприклад, функціонування в обмежених соціоконтекстах), і саме в ХХ-му ст. було виділено суттєвий аспект цієї лексики – соціальний.

Отже, *метою* даної статті є проаналізувати особливості та засоби перекладу одиниць студентського сленгу з англійської мови на українську. Особливу увагу слід звернути на шляхи формування, функціонування та перекладу американського та українського студентського сленгу.

Відповідно до мети даної статті було поставлено такі *завдання*:

1) визначити поняття "молодіжний" та "студентський сленг" в системі загального сленгу;

2) розглянути особливості формування та функціонування американського та українського студентського сленгу;

3) дослідити певну вибірку одиниць американського студентського сленгу з подальшим аналізом засобів їх перекладу.

Вагомий внесок у дослідження американського сленгу зробив Г.Менкен [8]. Він стверджує, що сленг – це категорія загального розповсюдження, що перебуває за межами загальноприйнятих мовних норм. Г.Менкен, досліджуючи еволюцію сленгу, визначив закономірності, згідно з якими "тривалість життя" одних одиниць сленгу визначається століттями, інші ж "безславно гинуть, ледь з'явившись на світ" [8, с.115].

Суттєвим кроком у вивчення питання функціонування ненормативної лексики став доробок британського лексикографа Е.Патріджа [9]. Він одним із перших порушив питання щодо статусу сленгу. Е.Патрідж проаналізував культурно-історичні передумови динамічного розвитку неформального мовлення та зробив висновки щодо популярності сленгу на північноамериканському континенті. Лексикографічна праця вченого, вперше опублікована понад сорок років тому, до сих пір залишається актуальною, позаяк охоплює значну кількість лексичних одиниць англомовного світу, окреслює етимологію більшості з них. Отже, Е. Патрідж [9] і його послідовники – Дж.Грінок та Г.Кіттрідж [7] – визначають сленг як ті, що існують в розмовній сфері, досить неміцні, нестійкі, ніякою мірою не кодифіковані, а часто й зовсім невпорядковані й випадкові сукупності лексем, що відображають суспільну свідомість людей, які належать до певного соціального або професійного

© Михальчук Н. О., 2013

середовища. Сленг розглядається як усвідомлюване, навмисне вживання людиною елементів загальнолітературного словника в розмовному мовленні в суто стилістичних цілях: для створення ефекту новизни, незвичайності, відмінності від визнаних зразків, для передачі певного настрою мовця, для додавання висловлюванню конкретності, жвавості, виразності, точності, стислості, образності, а також з метою уникання штампів, кліше, що досягається використанням таких стилістичних засобів, як метафора, метонімія, синекдоха, літота, евфемізм та ін.

Дослідник американського військового сленгу В.Балабін виходить із розуміння сленгу як ненормативної, неформальної, стилістично зниженої лексики порівняно великого прошарку населення, що використовується з метою здійснення певних мовленнєвих функцій (експресивної, оцінної, корпоративної, пейоративної, евфемістичної тощо) і складається з одиниць-сленгізмів, що мають різне лексикографічне маркування [1, с.37].

Досить цікавим є той факт, що термін “сленг” увійшов до вжитку в англійську лексикографію ще наприкінці XVIII-го – на початку XIX-го ст., але тоді під цим терміном розуміли фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні розбіжності з чітко встановленими мовними нормами. Навіть в ті часи окремі дослідники звернули увагу на найрізноманітні вияви соціальної природи сленгу, але тільки в XX-му ст. було виділено досить суттєвий аспект цієї лексики – соціальний. У 1911 р. Г.Бредлі [5] ідентифікував “інтенцію мовця” як важливий фактор у процесі ідентифікації сленгу. Дж.След [10], а за ним і Г.Дрейк [6] звернули увагу на психосоціальну мотивацію користувачів сленгового лексикону.

Зважаючи на те, що розмовна лексика вміщує в себе чітку експресивно-емотивну ознаку, теорія динамічної еквівалентності видається нам досить вдалою для застосування у процесі перекладу текстів, які містять сленг. Адже, зазначає З.Д.Львовська, динамічна модель перекладу включає деякі структурні, семантичні та функціонально-стилістичні обмеження, що визначають напрямок перекладацьких перетворень, у тому числі, й під час перекладу сленгу. Серед цих обмежень, в першу чергу, слід виокремити експресивні та металінгвістичні характеристики тексту оригіналу, його жанрово-стилістичні особливості, частотність вживання тієї чи іншої лексичної одиниці в мові перекладу у межах відповідного стилю тощо [4, с.55]. І.В.Корунець [3] вважає, що засоби перекладу залежать від структури, значення та мовного рівня змістових одиниць. Оскільки переклад є предметом лінгвістичного дослідження і він будується на визначенні значення мовних одиниць, то перекладач має орієнтуватися у рівнях цих мовних одиниць. І.В.Корунець виділяє наступні мовні рівні:

1) надсинтаксичний (super syntactical level) – відтворення текстів, абзаців;

2) синтаксичний (syntactical level) – відтворення словосполучень і речень;

3) лексичний (lexical level) – відтворення значень слів, словосполучень, ідіоматичних виразів;

4) морфологічний (morphological level) – відтворення складових елементів слова, що допомагає відтворити і його лексичне значення;

5) фонетичний (phonetic level) – відтворення звуків фонетики: всі терміни, географічні та власні назви, реалії суспільно-політичного життя відтворюються на фонетичному рівні [3, с.179].

Залежно від структури, мовного рівня та мети перекладу І.В.Корунець розрізняє кілька засобів перекладу: буквальний, лексемний, послідовний, підрядковий та описовий переклад тощо [3, с.180].

Буквальний переклад (litteral translation) – це такий переклад, коли відтворюється буквений чи звуковий склад оригіналу. За допомогою буквального перекладу відтворюються одиниці фонетичного та лексичного рівнів. Переважно, це власні та географічні назви, імена та реалії. До буквального перекладу відносяться:

– транслітерування – відтворення буквеного складу оригіналу: Ben Franklin – Бен Франклін (стодоларова купюра); Suzy – Сюзі (доларова монета);

– транскрибування – відтворення звукового складу оригіналу: loser – лузер; punk – панк; skinhead – скінхед.

Провідним засобом перекладу в сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Оскільки фонетичні та графічні системи мов значно відрізняються одна від одної, передача форми слова мови оригіналу на мову перекладу є завжди певною мірою умовною та приблизною: absurdist – абсурдист (автор твору абсурду); kleptoctacy – клептократія (злодійська еліта); skateboarding – скейтбордінг (катання на роликовій дошці).

Для кожної пари слів в мові формулюються правила передачі звукового складу слова мовою оригіналу, зазначаються випадки збереження елементів транслітерування та традиційні виключення з правил, прийнятих на теперішній час. Розглядаючи англо-українські переклади, елементи транслітерації, що найчастіше зустрічаються при транскрибуванні, виявляються, в основному, за умов:

1) транслітерування деяких редукованих голосних та приголосних, що не вимовляються: Dorset – Дорсет; Campbell – Кемпбел;

2) незбереженні подвійних приголосних між голосними та в кінці слів після голосних: boss – бос;

3) збереженні деяких особливостей правопису слова, які дозволяють наблизити звучання слова при перекладі до вже відомих зразків: Hercules missile – ракета “Геркулес”; deescalation – деескалація; Columbia – Колумбія.

Традиційні виключення стосуються, головним чином, перекладів імен історичних осіб та деяких географічних назв, що вже закріпилися в звичаях та в часі: Charles I – Карл I; William III – Вільгельм III;Edinborough – Единбург;

4) калькування – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) або фрази (лексеми) мови оригіналу перекладаються відповідними елементами мови перекладу: air head – порожня голова; bookworm – книжний черв’як; pass-fail – залік-незалік.

Сутність калькування полягає у створенні нового слова або сталого виразу в мові перекладу, що копіює структуру вихідної лексичної одиниці. Саме так робить перекладач, коли перекладає superpower як наддержава,

mass culture як масова культура, green revolution як зелена революція та ін. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку наступності елементів лексичної одиниці, що піддається калькуванню: land-based missile – ракета наземного базування; Rapid Deployment Force – сили швидкого реагування;

– напівкалькування – засіб перекладу, коли один з компонентів лексичної одиниці, що перекладається, транскрибується або транслітерується, а інший – перекладається шляхом пошуку відповідного еквіваленту: transnational – транснаціональний; miniskirt – міні-спідниця; yellow press – жовта преса [3, с.183].

Отже, буквальний переклад відтворює комунікативно нерелевантні (формальні) елементи оригіналу. Основною причиною використання буквального перекладу є бажання перекладача відтворити змістові елементи більш високого рівня еквівалентності, не забезпечивши передачу змісту на попередніх рівнях. У таких випадках буквальний переклад може супроводжуватися поясненнями, що розкривають дійсний зміст оригіналу [2, с.28].

Лексемний переклад (verbal translation) дуже часто застосовується перекладачами, студентами, учнями, коли треба відтворити значення окремого слова [3, с.184]. Знайдення перекладацького еквіваленту – це такий засіб перекладу, що відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу мається на увазі вся передана інформація, яка вміщує як предметно-логічне (денотативне), так і конотативне значення мовних одиниць, що створюють текст, який перекладається, а також прагматичний потенціал тексту. Перекладацький еквівалент використовується з метою максимального збереження змісту оригіналу при перекладі, але в кожному окремому випадку перекладу змістове наближення до оригіналу може приймати максимальну ступінь за допомогою різних засобів. Критерієм еквівалентності на рівні мови певною мірою можна вважати двомовні словники, які за своєю природою не можуть враховувати суто контекстуальні, тобто мовленнєві значення слів та словосполучень. Вони встановлюють відповідності між словами двох мов лише на рівні мови, а не на рівні мовлення, не враховуючи конкретний контекст, або ж встановлюють зазначені відповідності, спираючись на типові контексти, що регулярно повторюються [2, с.18]. Наведемо декілька прикладів: beef – проблема; bug out – списувати; bust – невдаха; clam – помилка; duckets – гроші; fress – професор; kill – підсміюватися; poop sheet – розклад занять; pummeled – п'яний; windy – базікало.

Послідовний (або покроковий) переклад (word-for-word translation) – це такий переклад, коли кожне слово оригінального словосполучення чи речення перекладається і займає те саме місце, що і в оригіналі, та має той самий порядок слів. Найчастіше послідовний переклад застосовується в якості проміжної стадії в процесі пошуку оптимального варіанту перекладу. У випадку, якщо порядок слів у синтаксичній одиниці мови оригіналу і мови перекладу збігається, то такий послідовний переклад є літературним.

Підрядковий переклад (interlinear translation) – такий переклад комунікативних одиниць чи тексту, у якому сповна відтворюється зміст кожної мовної одиниці та речення оригіналу [3, с.185].

У випадках, коли вживається нова спеціальна лексика і неможливо знайти еквівалент у мові перекладу, виникає запитання, яким чином її слід перекладати. Тоді застосовується описовий переклад. Описовий переклад або експлікація – це такий переклад, коли лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що експлікує (описує) її значення, тобто надає більш-менш повне тлумачення значення відповідної лексичної одиниці в мові перекладу. За допомогою описового перекладу можна передати значення будь-якої лексичної одиниці, що не має еквіваленту в мові перекладу: conservationist – поборник охорони навколишнього середовища; whistle-stop speech – виступи кандидата в ході передвиборчої агітаційної кампанії.

Наприклад, нам треба перекласти українською мовою сленг fixer. У цього слова є багато значень, що позначають сленг: 1) торговець наркотиками; 2) людина-посередник між гангстером та урядом. Але останнім часом у сленгу fixer з'явилося нове значення – постійний пост перед будинком консульства, навчального або іншого закладу для ведення цілодобової охорони. Тобто, у даному разі не постає можливим перекласти сленг стисло, адже в українській мові відсутнім є аналогічний сленг.

Наведемо ще декілька прикладів: prelims – контрольна робота у вузі; nongraded – метод навчання без заліків і оцінок; multiversity / multiuniversity – університет з багатьма факультетами, відділеннями, курсами, кожний з яких є певним автономним інститутом; mixed media – доповідь, лекція, повідомлення з використанням декількох допоміжних засобів (кіно, радіо); false messiah – хтось або щось, що не виправдовує сподівань; 2,5 – університетський поліцейський або охоронець.

Недоліком описового перекладу є його масштабність, просторовість та багатослівність. Тому, як правило, цей засіб перекладу використовується в тих випадках, коли можна обійтися порівняно стислим тлумаченням: "Car owners from the midway towns ran a shuttle service for parents visiting the children injured in the accident. – Власники автомашин з міст, що розташовані між цими двома пунктами, безперервно привозили та відвозили батьків, які навідували своїх дітей, що постраждали під час аварії".

Підводячи підсумки, слід зазначити, що, перекладаючи спеціальну розмовну лексику необхідно дотримуватися, в основному, двох напрямків – або шукати аналогічну українську лексичну одиницю, що має приблизно таку ж експресивність (еквівалентний переклад), або тлумачити чи роз'яснювати певне значення, тобто використовувати описовий переклад.

У деяких випадках перекладачі обмежуються стилістично нейтральними варіантами, що передають лише загальний зміст слова або фрази. Завдання ж з пошуку в українській мові достатньо експресивних та образних характеристик сленгу цілковито покладається на перекладача. Тому не потрібно орієнтуватися на нейтральні, так звані "безжиттєві" еквіваленти, уникати пошуків більш масштабних, точних, ментально дотичних до певного народу, соціуму, етногрупи та ін.

Отже, в процесі запозичення українським студентським сленгом англомовних слів в сферу загального вжитку включаються, як правило, не субколоквіальні лексичні одиниці, а слова стандартної англійської мови,

і тільки в процесі адаптації мовою-реципієнтом вони набувають відповідного стилістичного забарвлення та соціального маркування. Все це слід враховувати під час лінгвістичного аналізу та інтерпретації текстів, які вміщують сучасний молодіжний чи студентський сленг.

Література:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. – К. : Логос, 2002. – 313 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Наука, 1973. – 180 с.
3. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – 448 с.
4. Львовская З.Д. Современные проблемы перевода / З.Д. Львовская. – М. : URSS, 2007. – 220 с.
5. Bradley H. Slang / H. Bradley // The Encyclopaedia Britannica. – 13th ed. – London : The Britannica, Inc., 1926. – Vol. 25. – P. 207-210.
6. Drake G.F. The Social Role of Slang / G.F. Drake // Language: Social Psychological Perspectives / [ed. by H. Giles]. – Oxford : Pergamon Press, 1980. – P. 63–70.
7. Greenough J.B., Kittredge G.L. Words and their Ways in English Speech / J.B. Greenough, G.L. Kittredge. – N.Y. : The Macmillian, 1929. – 318 p.
8. Mencken H.L. The American Language / H.L. Mencken. – N.Y. : A.A. Knopf, 1992. – 333 p.
9. Partridge E. Slang Today and Yesterday / E. Partridge. – N.Y. : The Macmillian, 1934. – 476 p.
10. Sledd J. On Not Teaching English Usage / J. Sledd // English Journal. – N.Y. : Random House, 1965. – Vol. 54. – P. 698-703.

УДК 801.82.811.111(73)

Мінцис Е. Є.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

АНАФОРИЧНА ТА КАТАФОРИЧНА ФУНКЦІЇ АЛЮЗІЇ (на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу)

У статті робиться спроба узагальнити особливості алюзивного процесу на матеріалі творів сучасних британських і американських письменників та визначити анафоричну і катафоричну функції алюзивних антропонімів.

Ключові слова: *алюзія, алюзивний процес, антропонім, анафорична та катафорична функції, інтертекстуальність.*

В статье делается попытка обобщить особенности аллюзивного процесса на материале призведений современных британских и американских писателей и определить анафорическую и катафорическую функции аллюзивных антропонимов.

Ключевые слова: *аллюзия, аллюзивный процесс, антропоним, анафорическая и катафорическая функции, интертекстуальность.*

The article presents an attempt to generalize peculiarities of allusive process based on works by modern British and American authors and to define anaphoric and cataphoric functions of allusive anthroponyms.

Key words: *allusion, allusive process, anthroponym, anaphoric and cataphoric functions, intertextuality.*

Алюзивний процес має певні умови виникнення: відомість джерела алюзії читачу, присутність мінімум двох текстів: прецедентного і текста-реципієнта, алюзивного антропоніма та опосередкованого культурою спілкування автора тексту з попередніми текстами та реальністю. Модель алюзивного процесу з участю антропоніма включає структурно-семантичні, змістовні та функціональні ознаки [9, с. 25] та включає дві складові: кодування інформації автором і декодування її читачем. Процес кодування інформації автором обумовлений потребою передачі додаткових смислових пластів у тексті. Процес декодування інформації читачем передбачає знаходження конструктивного принципу структури авторської моделі і виявлення імпліцитної інформації, яку хотів виразити автор, опираючись на смислові центри тексту [4, с. 64]. Чим більше читач обізнаний у філософії, історії, літературі тощо, іншими словами, чим більша його ерудиція, тим більше у нього можливостей досягти адекватного розуміння прихованого змісту алюзії.

Мета пропонованої статті, аналіз анафоричної та катафоричної функцій алюзивних антропонімів у сучасному художньому англомовному дискурсі, передбачає вирішення таких **завдань**: узагальнити існуючі класифікації алюзивних антропонімів; розглянути особливості алюзивного процесу у творах британських та американських авторів; проаналізувати функції алюзій у тексті-донорі і тексті-реціпієнті.

Феномен алюзії, яка є одним з проявів інтертекстуальності, особливості алюзивного процесу активно вивчалися у працях таких мовознавців, як І. Арнольд, І. Гальперін, М. Тухарелі, Л. Машкова, Н. Фатеєва, Т. Наумова, У. Торнтон та ін., разом з тим функції алюзій у сучасному художньому дискурсі ще недостатньо досліджені. Цим зумовлена актуальність даної роботи.

Л.А. Машкова виділяє такі спільні ознаки алюзивного процесу:

1) алюзивний процес має двосторонній характер: взаємодія, взаємовплив твору та відповідного джерела;

2) алюзія є посиланням на конкретний літературний твір;

3) про алюзію в тексті "сигналізує" алюзивне слово чи словосполучення;

4) алюзивне слово чи словосполучення дозволяє встановити зв'язок із відповідним літературним джерелом;

5) розуміння алюзії не можна зводити лише до виявлення алюзивного факту, оскільки зміст твору збагачується не лише за його рахунок, а й через встановлення між двома творами цілої низки додаткових зв'язків: аналогій, паралелей, чи навпаки, протиставлень, антитез;

6) необхідною умовою ефективного алюзивного процесу є загальність поетичної парадигми та "філологічного мінімуму" [5, с. 25-33].

Існує багато визначень алюзії, загальним для всіх трактувань є інтерпретація алюзії як непрямого посилання на якийсь факт, особу чи подію, які припускаються відомими [1].

Так, Ю. Скребнев вважає, що алюзія – це особливий вид метафори, стисле посилання на якусь загальновідому літературну чи історичну подію. Письменнику немає потреби пояснювати, що він має на увазі, тому що припускається, що обізнаність читача є достатньою для розуміння інтенції письменника [8, с. 115], оскільки "алюзії базуються на акумульованому досвіді і знаннях автора, який покладається на відповідний досвід і знання читача" [3, с. 188]. За визначенням А. Тютенка, алюзія – це різновид натяку, який є посиланням через відповідний знак (що може належати до будь-якої семіотичної системи) на певний культурний денотат, а не тільки на інший текст [11, с. 5-6].

Існує багато класифікацій алюзій за різними принципами. Так, М. Тухарелі пропонує класифікацію алюзій за їх семантикою:

1. Власні назви – антропоніми. До цієї групи також відносяться зооніми, топоніми, космоніми, ктематоніми, теоніми.

2. Біблейні, міфологічні, літературні, історичні та інші реалії.

3. Відгуки цитат, сентенцій, ремінісценцій [10, с. 16-17].

Визначаючи семантичні особливості алюзії, М. Воробйова окреслює три складові алюзивних мовних одиниць:

© Мінцис Е. Є., 2013

1) значення мовних одиниць незалежно від контексту (словникове значення);

2) зміст алюзивних засобів, який вони набувають у тексті-джерелі;

3) зміст алюзивних засобів, який вони набувають у тексті-реципієнті [2, с. 92].

Відповідно до інформації, яку вони передають, алюзії поділяються на оцінно-характеризуючі, оказіональні, текстоструктуруючі та передбачуючи [1].

Згідно Н. Семешко алюзії виконують такі функції:

1) за допомогою алюзії здійснюється зв'язок між різними творами;

2) потрапляючи в текст нового твору, алюзія трансформується і збагачує новий текст, входячи в нього за допомогою різних стилістичних засобів [7].

Л. Горнакова зазначає, що лексична зв"язність художнього тексту забезпечується завдяки виконанню елементами анафоричної чи катафоричної функцій. Знаки можуть виконувати анафоричну функцію, відсилаючи до попередніх фрагментів тексту, орієнтуючи читача "вверх" по тексту. Виконання катафоричної функції означає вказівку на наступний, "той, що стоїть нижче" по відношенню до місця його вживання, фрагмент тексту. Алюзивні антропоніми виконують одночасно анафоричну функцію, здійснюючи відсилання до первинного контексту ситуації чи денотату, і катафоричну функцію, створюючи конотації для денотата в отриманому тексті [4, с. 64].

Аналіз показує, що сучасні англійські та американські письменники застосовують алюзії, які є різноманітними як за тематикою, так і за функціями. Так, з 71 прикладів алюзій, більшість з яких є антропонімами, 29 – літературно-художні, 23 – історично-географічні, 8 – біблійні, 5 – мистецько-наукові. У двох випадках зустрічаємо комбінацію з двох алюзії в одному абзаці: історичну + біблійну та фольклорну + літературну. Більшість алюзій є маркованими алюзивними антропонімами, вони супроводжуються в тексті лексичними одиницями like, as if, as та ін., які є маркерами порівняння [9, с. 14]. Однакові анафоричні алюзії знаходимо в таких прикладах: 1. *When I was little, I used to dream that the hotel, the grounds, the beaches and ocean were my own private Wonderland into which I had fallen like Alice* (V. C. Andrews). *She couldn't remember what she had dreamed but she knew how it had started: with her walking into that damned painting like Alice going through the looking-glass* (S. King). 2. *After tonight, she and Bill only had one night and two days left. Two nights if she stayed till Friday. But after that they both had to go back to their real lives. She felt like Cinderella real at the ball, and she didn't want the coachmen to turn back into white mice* (D. Steel). *When he had commented on the personality transformation she had undergone, she had said, "I had two good teachers, my stepsisters. We reversed the fairy tale. They were the beauties and I was ugly Cinderella. Only I instead of a fairy godmother, I have you."* (M. H. Clark).

Джерелами проаналізованих літературно-художніх алюзій є казки (*Cinderella, 1001 Arabian Nights, Pinocchio, Winnie the Pooh)*; літературні твори (*Sherlock Holmes, the Little Prince, Don Quixote)*; фільми (*Godzilla, Frankenstein)*. На відміну від вищезгаданих алюзій, які можна віднести до номінативних (посиланням на факт, особу через фрагментарне відтворення тексту), алюзії, що неодноразово відсилають читача до творів Шекспіра, є алюзивними цитатами (повним і точним відтворенням тексту) [6, с. 66]: *"What is that expression Monsignor always uses when he's suspicious about something?" – "'Something is rotten in the state of Denmark,'" Willy replied. "Is that what you mean?"* (M. H. Clark). Часто автор перефразує алюзивну цитату, посилаючись на твір-донор чи інтерпретує літературне джерело, щоб надати тексту іронічне звучання: *"To speak or not to speak," as your so great Shakespeare says, "that is the question." I did not trouble to correct the quotation* (A. Christie). *She did not like the way this conversation was going; it made her think of those Shakespearian plays where people stabbed their friends in the back and then reeled off long, sanctimonious soliloquies explaining how unavoidable it had been* (S. King).

В аналізованих творах знаходимо чималу кількість алюзій на відомі історичні особи та реалії, які, виконуючи катафоричну функцію у тексті-реципієнті, набувають додатковий смисл, що несе в собі відображення суб"єктивної авторської оцінки певних подій, характерів та реалій. Наприклад, всім відома постать Жанни Д"арк, національної героїні Франції. У художньому тексті її ім"я вживається для характеристики таких рис, як справедливість, відповідальність та волелюбність: *"I think you remind me of ... Joan of Arc, I think you call her. We call her Jeanne d'Arc, she believed in all the same things you do. The truth, the power of the sword in the name of God, and freedom."* (D.Steel). Автор наступного роману, натякаючи на войовничість та бешкетування хлопця Едді Района, з долею іронії порівнює його з полководцем Олівером Кромвелем: *Father Hogan kept saying, "What Cromwell undone Eddie Ryan will finish," and pretending to panic when he saw him coming near the church* (M. Binchy).

Цікавим є те, що одна й та сама алюзія набуває різної конотації у новому контексті. Порівняємо такі приклади: *"Miss Rivers coordinates everyone's schedule to make that possible. And she's on call twenty-four hours a day." "A regular Florence Nightingale," Zach muttered* (A. Kane). "*The floor maid let me in." I explained, "She came over to the side of my bed and touched my forehead in a Florence Nightingale gesture. "You have no fever," she said* (I. Shaw). У першому випадку, вживаючи ім"я Флоренс Найнтінгейл, англійської медсестри, організатора і керівника загону санітарок під час Кримської війни 1853-1856 років, національної героїні, Зак виражає несхвалення до діяльності Міс Ріверс, а в другому алюзивний антропонім має позитивну конотацію.

Багато алюзій поєднуються з гіперболами, що надає тексту більшої експресивності. Наприклад: *"How bad is the damage?" "I'm not so sure yet. It looks pretty nasty. The house is leaking like a sieve. and I've got Niagara Falls in my kitchen* (D. Steel). *Then the Big Ben beside the bed tore her out of sleep with its ruthless howl* (S. King). *He ordered cold cereal instead, along with a foul cup of coffee and half a grapefruit that looked as if it might have come over on the Mayflower* (S. King). *"I just want it to go back to the way it was in the beginning." But she was trying to raise the Titanic, and she was beginning to see it* (D. Steel).

Біблійні алюзії часто виражають різні поняття, як зберігаючи денотативне значення (“*You shouldn’t mind my getting rid of her. She insulted your friend, and she was a Judas. Once a Judas, always a Judas.”* (I. Johansen) – Іуда, один з дванадцяти апостолів Ісуса Христа, який зрадив свого вчителя, символізує зрадництво), так і змінюючи його (*Watching all her married friends leave with each other made her feel like the only single species on Noah’s arc* (D. Steel) – Ковчег Ноя, корабель побудований за Божою вказівкою для порятунку Ноя, його сім’ї, й тварин світу від Всесвітнього потопу, в цьому контексті підкреслює безмежну самотність героїні).

Отже, аналіз теоретичного матеріалу та художніх творів сучасних англомовних письменників, підтверджує думку Л.Ю. Горнакової, що алюзивні антропоніми виконують одночасно анафоричну і катафоричну функції. Численні біблійні, літературно-художні, історично-географічні, та мистецько-наукові алюзії вказують на “фонові знання” сучасних авторів і сприяють експресивності тексту-реціпієнту. Результати дослідження можуть бути застосовані у викладанні курсів лексикології, стилістики, загального та порівняльного мовознавства та літературознавства.

У перспективі видається доречним провести порівняльний аналіз алюзій з такими інтертекстуальними явищами, як цитування, ремінісценція, епіграф на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу.

Література:

1. Белоножко Н. Д. Аллюзия и ее текстовая роль [Електронний ресурс] / Н. Д. Белоножко // Электронное научное издание “Труды МГТА: элекронный журнал”. – Режим доступу : www.e-magazine.meli.ru/Vipusk_16/206_v16_Belonozhko.doc

2. Воробйова М. В. Алгоритм ідентифікації алюзивних засобів у тексті (на матеріалі англомовного публіцистичного дискурсу) / М. В. Воробйова // Міжнародний вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 2. – С. 92-95.

3. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Издательство “Высшая школа”. – 1977. – 336 с.

4. Горнакова Л. Ю. Роль аллюзивного антропонима в семантике художественного текста / Л. Ю. Горнакова // Известия вузов. Серия “Гуманитарные науки” 1 (1) : Филология и лингвистика. – 2010. – С. 62-66.

5. Машкова Л. А. Аллюзия в романе Гофмана “Эликсиры дьявола” / Л. А. Машкова // В мире Э. Т. А. Гофмана. – Калининград : Гофман-центр, 1994. – С. 120-131.

6. Москвин В. П. Цитирование, аппликация, парафраз : к разграничению понятий / В. П. Москвин // Филологические науки. – 2002. – № 1. – С. 63-70.

7. Семешко Н. М. Деякі аспекти специфіки алюзії в сонетах Е. Спенсера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/natural/.../47.pdf.

8. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского язика : Учебник для вузов / Ю. М. Скребнев. – М. : ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”. – 2000. – 224 с.

9. Соловьёва М. А. Роль аллюзивного антропонима в создании вертикального контекста (на матери але романов А. Мердок и их руських переводов) : дисс. … канд. філол. наук : 10.02.20 / М. А. Соловьёва. – Екатеринбург, 2004. – 300 с.

10. Тухарели М. Д. Аллюзия в системе художественного произведения: автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.01.08 “Теория литературы. Текстология” / М. Д Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 28 с.

11. Тютенко А. А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії і Швейцарії : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. А. Тютенко. – Х., 2000. – 20 с.

УДК 811.111:81’373

Мінцис Ю. Б.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДЕМІНУТИВНІСТЬ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ: СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ (на матеріалі сучасної англійської мови)

У статті узагальнюються існуючі у сучасній лінгвістиці дослідження різних аспектів демінутивності та розглядаються характерні ознаки цього мовного явища.
Ключові слова: *демінутивність, демінутив, емоційно-оцінний, когнітивний, прагматичний*

В статье обобщаются существующие в современном языкознании исследования различных аспектов диминутивности и рассматриваются характерные признаки этого языкового явления.
Ключевые слова: *диминутивность, диминутив, эмоционально-оценочный, когнитивный, прагматический*

The article generalizes investigations of various aspects of diminutivity existing in modern linguistics and considers the characteristic features of this linguistic phenomenon.
Key words: *diminutivity, diminutive, emotive-assessive, cognitive, pragmatic*

Дослідження явища демінутивності має довгу історію, початок якій дали наукові розвідки ще у 30-х роках XIX століття (Lewis, Coleridge, Koch, Mirisch, Kassel). З кінця XX століття почали з’являтись більш як сотня наукових праць, в яких розглядалося явище демінутивності у різних аспектах (Haas, Долозова, Кузьменкова).

Мета пропонованої статті, розглянути характерні риси демінутивності як мовного явища, передбачає вирішення таких **завдань**: узагальнити існуючі у сучасному мовознавстві дослідження різних аспектів демінутивності та проаналізувати емоційно-оцінні особливості демінутивів із значенням “зменшуваності”, а не “малості”.

Демінутиви досліджувались у діахронічному, історичному чи діалектному аспектах, при цьому аналіз проводився окремого демінутивного суфікса (Шаховський, Taru Nurmi) або способів творення демінутивів в окремій мові (українській – Степанов, Хомечко, Derkacz-Padiasek; німецькій – Polzin; англійській – Schneider; іспанській – Morrero). Найтрадиційнішим аспектом дослідження демінутивів є стилістичний, який передбачає вивчення цих одиниць у певному літературному жанрі або визначеному літературному періоді (Исакова).

Цікавими є також розвідки у галузі перекладу демінутивів з однієї на іншу мову, особливо за умови різних способів їх творення (Антонюк, Oittinen). Більшість праць розглядають зазвичай проблеми морфології та семантики демінутивів (Goddard, Помірко), хоча прагматика демінутивів все більше починає приваблювати увагу науковців (Volek, Dressler, Шедогубова, Резниченко).

Глибокий аналіз демінутивів був здійснений науковцями В. Дресслером та Л. Мерліні-Барбаресі [6], які розглядали демінутивність з позицій морфосемантики та морфопрагматики, при цьому фактично надаючи пріоритет прагматиці над семантикою, що було надзвичайно прогресивно, оскільки до того часу демінутиви розглядались як одиниці із домінантним значенням зменшуваності.

Найчастіше предметом інтересу вивчення демінутивів ставали португальська, іспанська, італійська, румунська, латинська, німецька, польська та російська мови, хоча загалом було досліджено більше п’ятдесяти мов, включаючи такі екзотичні як суахілі.

Демінутиви у англійській мові досліджувались науковцями Р.Г. Зятковською, А.О. Буряковскою, Л.Ю. Резниченко, С.Ш. Ісаковою, Л.К. Красногорцевим, В.І. Шаховським, К. Шайдером.

На відміну від британського варіанту англійської мови, існування демінутивних форм у її діалектній формі – австралійському варіанті англійської мови, не викликає сумнівів. Надзвичайну продуктивність має суфікс –у/іе: *[d]Aussie (Australian), [d]mossie (mosquito), [d]cossies (swimming costume), [d]salties and freshies (saltwater and freshwater crocodiles)*. У австралійському варіанті англійської мови такі демінутивні форми означають дружні та прихильні відносини, солідарність, фамільярність тощо. А також вони можуть слугувати для зменшення серйозності та важливості того, про що говориться.

Існує три основних теорії про розвиток семантики демінутивності. Перша теорія [4] стверджує існування “загальногерманських суфіксів суб’єктивної оцінки” і визнає історично закладену тенденцію до зменшеності у всіх германських мовах. Інша теорія (Ф. Вреде) вказує, що демінутивність не характерна для германської мовної групи і її присутність у англійській мові обумовлена виключно впливом запозичень з інших мов. Проте О.О. Буряковская робить висновок, що семантика демінутивів в англійській мові має германське походження, проте її розвиток відбувається під впливом тісних контактів з різними лінгвокультурами [2, с. 29-30].

Найпершими демінутивними дериватами були власні імена, утворені відсіканням початкової *(Alfred – [d]Fred, Elisabeth – [d]Beth),* кінцевої *(Alexander -[d]Alex, Benedict – [d]Ben)* частини імені або початкової та кінцевої разом *(Adelaide– [d]Della, Elisabeth – [d]Lis)*. Серед запозичених демінутивних суфіксів можна назвати –ine, -ette, -otte (з французької мови), -у, -ее, -іе, -еу (з шотландського діалекту), також відбувається процес активного запозичення з італійської та іспанської мов. В свою чергу, в XIX-XX століттях спостерігалося запозичення демінутивних лексем у американський варіант англійської мови.

Загалом, термін “демінутив” походить від англійського слова “diminutive”, який у свою чергу прийшов від латинського терміна “diminutivus”, що означає “зменшений”. У сучасній лінгвістиці побутує два термінологічні варіанти “зменшуваність” та “демінутивність”, перший з яких більш характерний для радянської лінгвістики, а другий носить міжнародний характер. У дослідженні вважаємо ці терміни взаємозамінними,

© Мінцис Ю. Б., 2013

використовуючи їх як синоніми. У лінгвістичному аспекті, демінутивність (зменшуваність) розглядається у двох площинах: семантичній (поняття зменшуваності із різними емоційними відтінками) та граматичній (що містить у своїй структурі афікс (суфікс) із значенням зменшуваності).

Демінутивність (diminutivity) означає "узагальнене значення малого об'єму, розміру тощо, зазвичай виражене через зменшувальні афікси і супроводжуване різноманітним емоційним забарвленням – лагідності, приниження" [1, с. 37]. Словник лінгвістичних термінів за редакцією О. Ахманової диференціює зменшувально-пестливе (diminutive-hypocoristic) та зменшувально-зневажливе (diminutive-pejorative) значення. Перше трактується як таке, що "надає значення малого об'єму, розміру тощо, супроводжуване експресивним забарвленням ніжних почуттів до чогось маленького та милого". Останнє розуміють як "таке, що надає значення зменшувальності, супроводжуване пейоративним емоційним забарвленням" [1, с. 37].

Демінутив може трактуватися як "результат процесу словотвору, під час якого відбувається зміна форми слова для вираження значення "малості", "молодості", "дружніх відносин", "прихильності" [9, с. 54-55]. К. Шнайдер вважає демінутивами "слова, що означають зменшеність та можливо також виражають відношення" [8, с. 4]. Демінутивність – узагальнене значення певної зменшеної величини предмета або ступеня, виражене з допомогою різнорівневих мовних засобів (від лексеми до словосполучення), які супроводжуються експресивними або емоційними/оцінними відтінками, або тими та іншими одночасно [5, с. 22]. Таким чином, об'єктивне значення демінутивності – зменшення розміру – нерозривно пов'язане із вираженням суб'єктивної оцінки, яка варіюється від лагідності, прихильності, дружніх відносин до зневаги та навіть приниження.

Більшість науковців асоціюють афікси із основним способом формування значення зменшуваності. Хоча афіксальний спосіб вважається пріоритетним у процесі утворення демінутивів, для прикладу, в російській чи італійській мовах, англійська мова, маючи аналітичний спосіб творення, зазвичай продукує демінутиви за допомогою додавання окремого лексичного засобу із значенням зменшуваності. У лінгвістичних розвідках поняття "малості" та "зменшеності" часом синонімізується. Насправді, "малість" варто розуміти як інгерентне значення лексеми, в той час як "зменшуваність" – набуте, внаслідок словотвірних процесів. На основі цього, вважаємо доцільним, диференціювати семантичні та морфологічні демінутиви. Демінутиви першої групи виражають інгерентне значення малості: *city – ^{d}town*, *mountain – ^{d}hill* тощо. Демінутиви другої групи отримали своє демінутивне значення "зменшеності" "ззовні" в результаті певних словотвірних операцій: *dog -^{d}doggie, pig – ^{d}piglet, pig – ^{d}little pig*.

Значення "зменшеності" передбачає, що існує прототип, який відповідає нормі. Цей прототип береться за еталон при порівнянні двох об'єктів, і на основі цього один з них визначається як такий, що має "зменшений" розмір, об'єм тощо. У такому трактуванні лексема *hill,* яка має інгерентне значення малості, може слугувати еталоном для морфологічного демінутива *^{d}little hill.* Предмет нашого наукового інтересу становлять безпосередньо демінутиви із значенням "зменшуваності", а не "малості". А отже, у дослідженні лексема *hill* розглядається виключно як прототип демінутива *^{d}little hill.*

У пропонованій статті під демінутивністю розуміємо узагальнене значення зменшеності об'єктивних характеристик об'єкта, внаслідок чого воно отримує додаткову емоційність. І відповідно, демінутив є мовним засобом, що виражає об'єктивну зменшеність та додаткові емоційні відтінки значення.

Зустрічаючись на всіх рівнях мови (морфологічному, лексичному, словотвірному та синтаксичному), демінутивність знаходить своє відображення у різних частинах мови. Прототипними демінутивами є, зазвичай, складені іменники, що утворились від іменників внаслідок суфіксації *(dog – ^{d}doggie, house – ^{d}housie)*. Інколи, демінутиви можуть бути утворені на основі інших частин мови, для прикладу, прикметників *(yellow – ^{d}yellowish),* які вказують на ослаблення ознаки чи якості. Зазвичай, у процесі утворення демінутивів частина мови залишається незмінною, хоча трапляється, що іменникові демінутиви утворюються із прикметникових основ *(sweet – ^{d}sweetie*). Усі демінутиви утворені таким способом називають живих істот, зазвичай людей, при цьому прикметникова база виражає характерну рису, а утворений демінутив називає носія цієї риси.

Деякі вчені вважають суфікс –let виключно демінутивним суфіксом, який виражає тільки зменшуваність, в той час як –ie/y – гіпокористичним, який виражає тільки прихильність: *Billy, Willy, Sally* [7, с. 1584]. Через неможливість утворювати демінутивні форми систематично, часто гіпокористики створюються аналітичним способом за допомогою лексем sweetie, honey, sweet pea, pumpkin, baby тощо: *Jane baby*.

У стилістичному трактуванні демінутивне значення, попри нормативне та елативне значення, входить до шкали градуальності якісної ознаки. Стилістична градуальність характеризує "співвідношення даного ступеня виявлення ознаки з її нормальним ступенем виявлення" [3, с. 93]. Елатив виражає високу ступінь ознаки, а демінутив оцінюється як ступінь виявлення ознаки нижче норми *(^{d}half full, ^{d}scantily populated, ^{d}poorly lighted)*.

Таким чином, під демінутивністю розуміємо узагальнене значення зменшеності об'єктивних характеристик об'єкта, внаслідок чого воно отримує додаткову емоційність. Значення зменшеності не є інгерентним, а таким, що було отримане "ззовні" в результаті певних словотвірних процесів. Лексема визнається демінутивною після порівняння її із прототипом, що відповідає певній нормі та еталонному значенню. Об'єктивне значення зменшеності передусім стосується вираження об'єму та розміру об'єктів. Вираження суб'єктивної оцінки демінутивами варіюється від лагідності, прихильності, дружніх відносин до зневаги та навіть приниження. Результати дослідження можуть бути застосовані у викладанні курсів лексикології, загального та порівняльного мовознавства У перспективі видається доречним розглянути функції демінутивів у художній прозі.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.

2. Буряковская А. А. Диминутивность в английской языковой картине мира : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Буряковская Анна Александровна – Тула., 2008. – 153 с.

3. Зубайраева М. У. Интенсивность выражения качества в английском и чеченском языках / Вестник Ставропольского государственного университета. Серия “Филологические науки”. – 54/2008. – С. 90-95.

4. Кубрякова Е. С. Именное словообразование в германских языках / Е. С. Кубрякова // Сравнительная грамматика германских языков. – Т. 3. – М., 1963. – С. 39-131 с.

5. Резниченко Л. Ю. Прагматика диминутивности в английском и немецком языках : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Резниченко Лариса Юрьевна – Санкт-Петербург., 2000. – 176 с.

6. Dressler W. U. Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages. / Dressler U. Wolfgang, Merlini Barbaresi Lavinia. – Berlin, New York . – Mouton de Gruynter, 1994 – 682 p.

7. Quirk R. A comprehensive grammar of the English Language / Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartyik. – London ; New York : Longman Group, 1985. – 1779 p.

8. Schneider K.P. Diminutives in English / Klaus P. Schneider. – Niemeyer, 2003. – 254 p.

9. The Routledge Dictionary of English language Studies. – Routledge, 2007. – 211 p.

УДК 8.02.0-024-24

Мойсеєнко Н. Г.,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ЧАСТИНОМОВНИЙ СТАТУС ЛЕКСЕМ SO ТА SUCH У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті аналізуються розбіжності у точках зору лінгвістів щодо частиномовного статусу лексем so та such, пропонується свій підхід щодо визначення їх граматичної сутності.
Ключові слова: *лексема, частини мови, займенник, іменник, прикметник, прислівник.*

В статье анализируются расхождения в точках зрения лингвистов относительно частеречного статуса лексем so и such, предлагается свой поход к определению их грамматической сути.
Ключевые слова: *лексема, части речи, местоимение, существительное, прилагательное, наречие.*

The article deals with the analysis of the differences in linguists' points of view on categorial status of lexemes so and such in Modern English,an author's approach to the definition of their grammatical nature is suggested.
Key words: *lexeme, parts of speech, pronoun, noun, adjective, adverb.*

Наша стаття присвячена проблемі визначення частиномовного статусу лексем **so** та **such** у сучасній англійській мові. Актуальність дослідження обумовлена відсутністю єдиної точки зору щодо приналежності зазначених лексем до тієї чи іншої групи слів [1-41]. У деяких випадках дослідники англійської мови обмежуються лише описом особливостей функціонування лексем **so** та **such** у мовленні, і не визначають їх граматичний статус [23, с.399].

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей трактовки граматичної природи зазначених лексем різними лінгвістами та встановленні причин розбіжностей у різних точках зору.

Представники традиційної школи граматистів відносять **so** та **such до** неозначених [5, с.25;20,с.43] або вказівних [10,с.63; 11, с.42] займенників. Тоді як Дж. Несфільд називає лексему **so** вказівним прислівником.

1. My business is **urgent**, you will find it **so**.
2. Is he an **enemy**? He is **so** [21, с.39].

При цьому **so** у першому прикладі є субститутом прикметника **urgent**, а у другому – іменника із артиклем "**an enemy**".

Аналогічної точки зору дотримується Дж. Кьорм. Однак, на його погляд, дана мовна одиниця може вживатися як предикативний займенник [14, с. 49].

У. Френсіс дану лексему у субстантивних вживаннях не розглядає зовсім, він лише відмічає, що вона, як **very** та **quit**e може функціонувати у ролі модифікатора прикметника, тобто бути прислівником [16, с. 46].

Етимологічні словники зазначають, що у давньоанглійській мові дана мовна одиниця функціонувала як прислівник, і розкривають її семантику як "**in such a manner** (у такій манері), **in that way** (у такій спосіб), **to that extent** (у такій мірі)" [28, с. 447]. Наскільки це значення зберігається у прономінальних та проад'єктивних вживаннях лексеми **so** є предметом наших майбутніх досліджень.

Б.О. Ільїш [19, с. 37], Т. Фролова [9, с. 40-57], Л.С. Бархударов та Д.А. Штелінг [1, с. 9-11], Є.Гордон та І. Крилова [18, с. 268 – 302] у своїх роботах її навіть не згадують.

Б. Хаймович та Б. Роговська називають лексему **so** у значенні "**in this way**" займенником [20, с. 107]. До нього вони відносять також слова **here**, **there**, **now**, t**hen**, оскільки, як пояснюють дані граматисти, pronouns(проімена) можна класифікувати відносно інших частин мови як pronouns, proadjectives, pronumerals та proadverbs (проімена, проприкметники, прочислівники, проприслівники [там само].

Р. Куерк та С. Грінбаум зазначають, що лексема **so** вживається як проформа замість підрядного додаткового речення:

Oxford is likely to win the next boat race. All my friends say **so** [22, с. 301].

На нашу думку, у наведеному вище прикладі лексема **so** може розглядатися як просубстантив, бо вона у реченні виконує функцію додатка і заміщує структуру предикації, яка може бути трансформована у підрядне додаткове речення:

All my friends say that Oxford is likely to win the next boat race.

Тлумачні словники позначають лексему **so** наступним чином:

WCD, WED, RHD, UED, WBD, WNWD, W7NSD – як займенник [38, с. 456; 39, с. 657; 35, с. 349; 36, с. 376; 37,с. 546; 40, с. 765; 41, с. 795], EWD – як прислівник, сполучник, прикметник [31, с. 875]; ALD – як прикметник, що має здібність переходити у сполучник або вигук [27, с. 805]; LD – як прислівник, сполучник, прикметник [32, с. 987]; ChTCD – як прикметник, що має здібність переходити у сполучник або вигук [29, с.985]; NERD – як прислівник, сполучник, вигук, причому у статті "прислівник" зазначається, що лексема **so** може вживатися у граматичному значенні займенника, наприклад:

Has the train gone? I think **so.**

Your friend is **diligent**, but you are not **so** [34, с. 987].

Однак наведені у даних прикладах вживання лексеми, що досліджується, одержують і інше пояснення. Так, у граматиці Р. Куерка та С. Грінбаума у прикладах, подібних прикладу 1, вживання лексеми **so** розуміється як субстантивне [22, с. 234]. Приклади, подібні прикладу 2, у словнику LD ілюструють ад'єктивне вживання даної мовної одиниці:

© Мойсеєнко Н. Г., 2013

He is **clever** – probably too much **so** for his own good [32, с. 987].

Д. Байбер та ін. трактують лексему **so** :

а) прислівником ступеню

He was **so** interesting. [12, с. 72];

б) проформою

Do you think they’re gong to attack?

I expect **so**. (**so** відповідає структурі предикації **that they’re going to attack** [там само]).

При цьому автори не пояснюють саме який граматичний статус має ця проформа.

На наш погляд, вживання **so** у функції додатку свідчить про її субстантивацію.

в) адвербіальною зв’язкою

At least we still get promoted, **so** our season’s not been completely lost [12, с. 85].

Інша точка зору надає лексемі **so** у таких вживаннях граматичного статусу прислівника [30, с. 1349].

г) членом складеного субординатора **so that**.But police do not think the arson attack was a deliberate attempt to put out lights in the town **so that** looting could take place [12, с. 86];

д) членами корелятивного субординатора **so** …**that**

Confidence is **so** fragile at his stage that if recovery were to falter, interest rates would have to be reduced [там само].

Ми вважаємо, що у даному випадку **so** є модифікатором прикметника **fragile** і має розглядатись як адвербіальна проформа із значенням інтенсифікації.

Граматисти Р. Картер та М. Мак Карти розглядають **so** як:

а) субститутивну форму, що вживається замість “that – клоза”

And I know she’s fond of Nicky. She told me **so**. (**so** відповідає структурі предикаціїї she’s fond of Nicky [13, с. 134];

б) субститутивну форму, що позначає різні відрізки мовлення

1. A: There’s **so** many places that won’t insure you now unless you’ve got locks on your doors and windows.

B: **So** I heard. (**so** позначає всю репліку мовця А) [там само].

У випадках а та б (1) автори вказують лише на функцію даної мовної одиниці як субститута, щодо її частиномовної приналежності висновки не наводять.

2. I love those red tulips.

So do I [13, с. 135].

На нашу думку, у даному випадку лексема зберігає давньоаглійське значення прислівника **swa (so),** що співвідноситься із позначенням способу дії та перекладається як “у такій манері, таким шляхом, у такий спосіб”:

So do I можна розуміти як:

“Я дію таким шляхом”, тобто таким шляхом як зазначено у попередньому висловлюванні.

в) субститутивну форму, що вживається замість прикметника або предикативної фрази.

1. It has been the house that has been empty years ago. It had remained **so**. [13, с. 136].

Треба зазначити, що у наведеному прикладі **so** є замісником прикметника **empty**. Його синтаксична функція співпадає з синтаксичною функцією прикметників, це свідчить про ад’єктивізацію даного субститута.

2. I am angry. I have been **so**, many years.

3. He was and remains **so**, very conscious of his responsibilities [13, с. 134]

У таких вживаннях **so** співвідноситься із предикативами, вираженими прикметником **“angry”** та прикметниковою фразою **“very conscious of his responsibilities**”, виконує синтаксичну функцію ад’єктивних предикатів, указує на неозначену якість, тобто має всі ознаки ад’єктивної проформи.

г) як прислівник ступеню:

I’m sorry, I’m **so** late [13, с. 135].

У даному випадку **so** є модифікатором прикметника **late** (той що спізнився) і має інтенсифікуюче значення, однак ступінь якості вона не ідентифікує, тому вважатись прислівником у точному сенсі цього терміну, на наш погляд, не може.

д) премодифікатор кватифікаторів

There were **so** many people in the queue, I just gave up and went home[там само].

many – детермінатор із квантифікативним значенням “багато”. Лексема **so** є інтенсифікатором цього значення. Однак ступінь інтенсифікації є неозначеною.

Премодифікатор – це синтаксична функція лексеми **so,** граматичний статус даної лексеми у таких вживаннях автори не визначають.

е) прислівник способу дії

Just bend your knees – **so** [13, с. 136];

У даному прикладі,на нашу думку, граматичний статус лексеми **so** та її давньоаглійського попередника **swa** співпадають. Обидві мовні одиниці трактуються як прислівники способу дії і мають значення “таким способом, у такій манері”.

є) як субординативний сполучник

He said he was busy, **so** as not hurt his feelings [13, с. 137];

ж) як дискурсний маркер

A: I’m not having it cold in the morning.

B: Oh.

A: **So** what sort of pudding is it? [там само].

Дискурсний маркер розуміється як "елемент, що не має тісного зв'язку із головним висловлюванням і є його конектором із наслідковим висловлюванням" [12, с. 104].

Дане визначення описує функціональне значення лексеми **so** а не її граматичні характеристики та статус. Існує точка зору, що у таких вживаннях **so** є прислівником [30, с. 713].

М. Суон вважає, що **so** – це:

а) прислівник ступеню

He is **so** silly.

б) субстантивне слово

The weather is stormy and will remain **so** over the weekend [26, с. 514].

Р. Сайд та Гі Велман називають лексему **so** займенником, і наводять наступні приклади її прономінального вживання:

а) I was very happy but my wife was rather less **so** [23, с. 170].

У цьому випадку **so** співвідноситься із сполученням прислівника з прикметником, тому, на нашу думку, не може бути займенником, замісником субстантивів.

б) He was an enormous influence on me, as a student and remained **so** in later life [там само].

So є субститутом іменникової фрази "**an enormous influence on me**", оскільки головними членами її є іменник, то ми вважаємо, що у такому вживанні лексема **so** може вважатись займенником, але оскільки у іменника є залежні слова, то доцільно було б розглядати **so** як метазайменник, тобто таку мовну одиницю, що вміщує значення не тільки одного слова, але і зв'язаних із ним елементів, які у сукупності створюють одне складне поняття.

в) He is late again. So it appears [23, с. 170].

У такому вживанні **so** є субститутом структури предикації, виконуючи синтаксичну функцію предикатива, дана характеристика не відповідає суттєвим ознакам займенника.

Для Д. Іствуда лексема **so** – це прислівник ступеню.

I get **so** bored with nothing to do [15, с. 271].

Автор описує також субститутивні вживання лексеми **so,** однак її частиномовний статус у даних випадках не визначає [там само, с. 271-272].

Аналіз наведених вище точок зору свідчить про те, що лексема **so** розглядається у сучасній англістиці як займенник, прикметник, прислівник, сполучник, вигук [7; 12; 16; 20; 22; 24; 27-41]. Ряд авторів описують функціональні характеристики даної мовної одиниці, але не визначають її граматичного значення [14, с. 136; 15, с. 272; 26, с. 115].

Деякі трактовки частиномовного статусу лексеми **so** є суперечливими [26-41].

Лексема **such** розвинулась із давньогерманських слів **swa, swe (so) + lik (body, form)**, у давньоанглійській мові це вже одне слово **swilc** із значенням **"of the kind described or implied**", "такий, що має описані якості, або очікуваний, що мається на увазі, що припускається" [28, с. 470].

Словники ChTCD, EWD [29, с. 902; 31, с. 1542] позначають лексему **such** як прикметник та займенник, словники WBD, WNWD, NERD – як прикметник, займенник та прислівник [37, с. 2002; 40, с. 1104; 34, с. 1452]. Іноді словникові помітки є суперечливими. Так, у реченнях типу "**Such** is not my intention." словник UED трактує лексему **such** як прикметник [36, с.1985], тоді як LD, W7NSD та NERD вважають її займенником [32, с. 1897; 41, с. 1104; 34, с. 2001], а словник ALD – прикметником і прислівником [27, с. 997]

У синтаксичній функції премодифікатора іменникової фрази (such + adj. + N) (such terrible ideas) ця лексема помічається словником RHD як прикметник [35,с.1100], словником WNWD, W7NSD, WBD – як прислівник [40, с. 799; 41, с. 1104; 37, с. 2002].

Окремі граматисти вважають лексему **such** "вказівним прикметником" та "вказівним займенником" [21, с. 120; 14, с. 16]. Більшість дослідників трактують її частиномовний статус як "вказівний займенник", що може вживатись як атрибутивно, так і субстантивно [26, с. 153; 20, с. 106; 17, с. 101; 18, с. 275].

Такі граматисти як Б.О. Ільїш, І.І. Іванова, А.І. Смирницький дану лексему не розглядають взагалі [19; 3; 8].

Р. Куерк та С. Грінбаум наводять приклади тільки атрибутивного вживання **such,** стосовно приналежності даної мовної одиниці до тієї чи іншої частини мови вони висновків не роблять [22, с. 132].

Д.Байбер та ін. зазначають, що лексема **such** може вживатись як:

а) займенник

Morality is a collective property and must be studied as **such** [12, с. 281].

На нашу думку, більш доцільно вважати **such** у даному випадку метазайменником, бо він охоплює не тільки значення іменника **property** але і залежних від нього одиниць "**a**" та "**collective**".

б) як напівдетермінатор (semi-determiner)

He is **such** a flipping bastard [там само].

в) як складений прийменник (**such a**s)

There are crystals, of substances **such as** tourmaline, which are sensitive to the polarization of light [12, с.282].

г) як складений субординатор

That a generalization covers a multitude of items, **such that** is impossible to nob each one, in no way makes the generalization unclear [там само].

М. Суон, розглядаючи функціональні можливості лексеми **such**, її частиномовного статусу не визначає [24, с. 568].

Дж. Іствуд відносить дану мовну одиницю до детермінаторів, вважаючи, цю групу слів частиною мови [15, с. 1].

Р. Картер та М. Мк Карті у анафоричних вживаннях трактують **such** як детермінатор [13, с. 355], у сполученні із **that** (such that) – як складений субординатор [там само, с. 559].

Р. Сайд та Гі Велман зазначають, що лексема **such** може вживатися перед іменником, щоб позначити минулу подію, відомий факт або поняття.

Computers may potentially replace television though **such** a move seems a long way [23, с. 170].

Частиномовний статус даної лексеми вони не визначають.

Отже у сучасній лінгвістиці лексему **such** відносять до неозначених займенників, до вказівних займенників, до детермінаторів, до напівдетермінаторів, до прикметників, до складених прийменників та складених субординаторів [12, с. 281-287; 13, с. 355; 14, с. 16; 21, с. 470; 23, с. 120; 29, с. 997; 31, с. 902; 33, с. 1542; 35, с. 1891].

Ряд авторів наводить функціональні характеристики даної лексеми, але її частиномовний статус не визначає [24, с. 132; 25, с. 170; 26, с. 568].

Підводячи підсумок всьому зазначеному вище, можна стверджувати, що лексеми **so** та **such** не мають чітко визначеного місця у системі частин мови у зв’язку із своєю складною граматичною природою.

Специфічне широке абстрактне значення зробило їх спроможними до розгалуженого гіпостасису (міжкласової міграції).

На наш погляд, питання про їх частиномовний статус може бути вирішене через призму теорії прототипів, у рамках підходу до частин мови як до дискурсно-когнітивних класів слів.

Література:

1. Бархударов Л., Штелинг Д. Грамматика английского языка. – М. : Высшая школа, 1973. – 423 с.
2. Емельянова О. В. и соавт. Грамматика современного английского языка. – М. : Academia, 2003. – 639 с.
3. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М. : Высшая школа, 1981. – 283 с.
4. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. – Київ : Академія, 2006. – 334 с.
5. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка – Элиста : Джангар, 2007. – 717 с.
6. Комаров А. С. Практическая грамматика английского языка для студентов. – М. : Флинта, 2005. – 244 с.
7. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. – Вінниця : Нова книга, 2003.– 459 с.
8. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. – М. : ИЛИЯ, 1959. – 440 с.
9. Фролова Т.В. Грамматика английского языка. – М. : Учпедгиз, 1961. – 244 с.
10. Alexeyeva 1. Theoretical English Grammar Course. – Vinnytsya : Nova kniga, 2007. – 327 p.
11. Barabash T.A. A Guide to Better Grammar. – M. : Юнвес, 2000. – 329 p.
12. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Harlow : Pearson Education, 2006. – 1204 p.
13. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 973 p.
14. Curme G. English Language, – N. Y: Barnes and Noble, 1 957. – 308 p.
15. Eastwood J. Oxford Learner’s Grammar. – London: Oxford University Press, 2009. – 432 p.
16. Francis W. The Structure of American English. – N.Y. : The Ronald Press, 1958. – 614 p.
17. Ganshina M., Vasilevskaya N. English Grammar. – M. : Higher School, 1964. – 548 p.
18. Gordon E., Krylova 1. A Grammar of Present-Day English. – M. : Vysshaya Shkola, 2009. – 334 p.
19. Ilyish B. A. The Structure of Modern English. – M.-L. : Prosvesceniye, 1971. – 366 p.
20. Khaimovich B., Rogovskaya B. A Course in English Grammar – M. Higher School, 1967. – 298 p.
21. Nesfield J. English Grammar: Past and Present. – London : MacMillan, 1898. – 470 p.
22. Quirk R. Greenbaum S. A University Grammar of English. – London : Longman, 1976. – 484 p.
23. Side R., Wellman J. Grammar and Vocabulary for Cambridge Advanced and Proficiency. – London : Pearson Education Ltd., 2003. – 288 p.
24. Swan Michael. Practical English Usage. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 653 p.
25. Willis H. Modern Descriptive English Grammar. – N.Y. : Chandler, 1972. – 378 p.
26. Zandvoort K. A Handbook of English Grammar. – London : Longman, 1957. – 351 p.
27. ALD – Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English. – Oxford : Oxford University Press, 1980. – 1037 p.
28. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. – Amsterdam : Elsvier Publishing Co., 1971. – 844 p.
29. ChTCD – Chambers Twentieth Century Dictionary. – Edinburgh : W&R Chambers Ltd., 1973. – 1651 p.
30. EUD – English-Ukrainian Dictionary. – Vinnytsa : Nova knyha, 2006. – 1700 p.
31. EWD – The New Hemlyn Encyclopedic World Dictionary. – London : The Heml yn publishing Group, 1988. – 1973 p.
32. LD – Longman Dictionary of Contemporary English. – Essex : Longman, 2008. – 1668 p.
33. MD – McMillan English Dictionary for Advanced Learners, Oxford : MacMillan Education, 2008.– 1689 p.
34. NERD – New English-Russian Dictionary. – M. : Soviet Encyclopedia, 1972. – 1685 p.
35. RHD – The Random House Dictionary of the English Language. – N.Y. : Random House, 1973.– 2059 p.
36. UED – The Universal English Dictionary. – London : Routlage and Kegen Paul, 1982. – 1447 p.
37. WBD – The World Book Dictionary. – Chicago : World Book, 1986. – 2812 p.
38. WCD – Webster’s Collegiate Dictionary. – Springfield : Merriam, 1947. – 1274 p.
39. WED – Webster’s Elementary Dictionary. – N.Y. : American Book Co., 1981. – 759 p.
40. WNWD – Webster’s New World Dictionary. – Cleveland – N.Y. : The World Publishing Co., 1977. – 882 p.
41. W7NSD – Webster’s Seventh New Collegiate Dictionary. – Springfield : Merriam, 1983. – 1221 p.

УДК 811.111'02'366.52

Мойсей Л. Т.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ У МІКРОПРОСТОРАХ РОДУ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена моделюванню мікропросторів чоловічого та жіночого родів у середньоанглійській мові. Основна увага зосереджена на виокремленні лексико-семантичних полів із архісемою чоловічої або жіночої статі, що репрезентують відповідний мікропростір. Доведено, що завдяки появі нових лексем відбувається диференціація лексико-семантичних полів у мікропросторах роду, а перехід іменників у мікропростір спільного роду в середньоанглійській мові спричиняє їхню нейтралізацію.

Ключові слова: *середньоанглійська мова, мікропростір роду, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, чоловічий рід, жіночий рід.*

Статья посвящена моделированию микропространств мужского и женского рода в среднеанглийском языке. Основное внимание сконцентрировано на выделении лексико-семантических полей с архисемой мужского или женского пола, которые репрезентируют соответствующее пространство. Доказано, что благодаря новым лексемам происходит дифференциация лексико-семантических полей в микропространствах рода, а переход существительных в микропространство общего рода в среднеанглийском языке вызывает их нейтрализацию.

Ключевые слова: *среднеанглийский язык, микропространство рода, лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа, мужской род, женский род.*

The article is devoted to modeling of masculine and feminine microspheres in Middle English. The main focus is on distinguishing of lexical-semantic fields with acrhiseme male or female, representing certain microsphere. It has been proved that due to the emergence of new lexemes the differentiation of lexical-semantic fields in gender microspheres takes place, and the transition of nouns to the microsphere of common gender in Middle English causes their neutralization.

Key words: *Middle English, gender microsphere, lexical-semantic field, lexical-semantic group, masculine, feminine.*

Причиною появи нових слів, диференціації значень та слів, що вже існують у мові, є зростаючі потреби суспільства, які виникають із кожною новою епохою, з кожною новою культурно-історичною подією в житті народу. Мова, а особливо лексика, виконуючи свою основну функцію засобу спілкування, перебудовується, диференціюється й уточнюється для того, щоб більш адекватно відобразити й закріпити нові ідеї та поняття у відповідних словах і виразах [3, с. 221]. Поява одних та втрата інших лексем відображається і на граматичному рівні мови, як-от, досліджуваній нами категорії роду англійської мови.

Метою цієї статті є моделювання мікропросторів роду в середньоанглійській мові (СА) в порівнянні з давньоанглійською (ДА) та визначення між ними характерних відмінностей.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати низку завдань:

- виокремити з текстів СА періоду іменники із семантичним компонентом особи, угрупувати в лексико-семантичні поля (ЛСП) та підпорядкувати відповідному мікропростору роду;
- провести зіставний аналіз ЛСП у відповідних мікропросторах роду СА та ДА;
- встановити причини диференціації та нейтралізації ЛСП.

Матеріалом дослідження слугували тексти СА періоду XI–XV ст.: *Ormulum, King Horn, Octavian, Complaint of a Prisoner in the Fleet 1463* (G. Ashby)*, Emare, The Canturbury Tales* (G. Chaucer)*, Mankind, Pearl*; Select Secular Lyrics of the Fourteenth and Fifteenth Centuries – *In Praise of Women, Abuse of Women, The Trials of Marriage, Against Hasty Marriage I, II, A Young and Henpecked Husband's Complaint I, II, Old Hogyn's Adventure, I Have a Gentle Cock*.

Оскільки іменники на позначення неістот та неосіб в СА приєдналися до парадигми середнього роду, вважаємо недоцільним реконструкцію цього мікропростору. У нашому дослідженні послуговуємось визначенням В. А. Єфремова, що концептуальний простір – це специфічний тип когнітивної одиниці, який вміщує симетрично структуровані автономні концепти, які знаходяться один з одним у контрадикторній опозиції, але водночас утворюють у свідомості носія та концептосфері мови відповідну цілісність [1, с. 6]. Отже вважаємо, що концептуальний простір роду складається з трьох автономних мікропросторів: чоловічого, жіночого та середнього родів.

Методом суцільної вибірки із текстів виокремлено лексеми із семантичним компонентом чоловічої або жіночої статі, які згруповано в ЛСП. Як результат, мікропростір кожного окремого роду вирізняє нові ЛСП або до існуючих ще з ДА ЛСП (див. [2]) входять нові ЛСГ (відбувається диференціація мікропростору). Можливий також перехід ЛСП або деяких ЛСГ до іншого мікропростору, таке явище називаємо нейтралізацією. СА іменники на позначення осіб обох статей відносимо до мікропростору спільного роду та в перспективі проаналізуємо їх у контексті.

Для порівняння виокремлено лексичні одиниці на позначення особи або істоти сакральної сфери в ДА та згруповано у ЛСГ відповідних ЛСП. Встановлено, що у текстах VII-XI ст. 90 % лексем із компонентом стать, за словниками, вербалізують чоловічий рід, 6 % – жіночий і 2,4 % лексичних одиниць середнього роду. 1,6 % вербалізують чоловічий і жіночий рід, оскільки марковані двома родами. У текстах XI–XV ст. 54 % лексем

© Мойсей Л. Т., 2013

складають чоловічий рід, 10 % – жіночий та 36 % є лексемами на позначення осіб обох статей. Доведено, що середній рід на лексичному рівні не вербалізується лексемами на позначення людини.

Так, за семантичними ознаками (людина або істота сакральної сфери) виокремлено 10 ЛСП, що складають мікропростір чоловічого роду ДА. Найбільш репрезентативне ЛСП **person’s characteristics** “людина з певною характеристикою” – 59 лексичних одиниць, які не входять до структури жодного іншого ЛСП: наприклад: *angenga “a lone-goer”, feðegest “pedestrian guest”, fletsittend “court resident”* та ін. Переважна кількість таких номінацій може позначати як чоловіка так і жінку, проте в ДА – це іменники чоловічого роду.

57 лексичних одиниць складають ЛСП **religion** “релігія” (сюди включено лексеми на позначення істот сакральної сфери). Ядром цього ЛСП є ЛСГ ***God*** *(alwealda, geþingod, heahcyning)*, близьку периферію становлять ЛСГ ***saints*** *(aldorþegn, halga, sanct)* і ЛСГ ***devil*** *(awyrgda, gastbona, hellescealc)*. Зареєстровано три лексеми, які вказують на людину: *heahfæder “patriarch”, mæcg “a man that is in hell”, sacred “priest”.*

ЛСП **occupation** “рід занять” представлено лексемами, які номінують професію, певний рід занять – це 54 одиниці. Серед професій ДА періоду, які вербалізували чоловічий рід, можна виділити: ЛСГ ***servant***: *ambehtþegen, anbyhtscealc, burþen***,** ЛСГ ***watcher***: *batweard “ship’s watchman”, hirde “shepherd, guardian”, hyþweard “warden of a harbour”* та ЛСГ ***sailor*** *brimliðend, brimman, brimwisa “captain”*. Зареєстровано три номінації інших сфер діяльності: *lareow”teacher”, dema, demend “judge”, scop“poet”.*

ЛСП **war** “війна” складається з лексем, що входять у ЛСГ ***warrior***: *cempa, fyrdrinc “warrior”, æscwiga* “*spear warrior”, lindwigend “warrior armed with a shield”, beadorinc, beaduweorca “soldier”, byrnwiga “soldier clothed in amour”* та ін.

П’ятим за кількістю лексем є ЛСП **authority** “влада”. Як і попередні ЛСП воно представлене синонімічними рядами іменників ЛСГ ***ruler***: наприклад: *baldor “prince, ruler”, bryt(t)a “prince, lord”, fengel “prince”, cyning “king”, fruma “king, ruler”, ræswa “chief, king”.*

Номінації людини-ворога входять у ЛСП **hostility** “ворожість”: *andsaca “enemy, opposer”, ealdfeond “ancient foe”, ealdorgewinna “old foe”, geniðla “foe”* та ін.

ЛСП **kinship** “родинні стосунки” представлено лексемами *broþor “brother”, eafo(e)ra “offspring”, eam “uncle”, aþum “son-in-law”, aþumsweor “father-in-law, brother-in-law”* тощо**.**

Синонімічний ряд лексеми *freond “friend”* входить до ЛСП **friendship** “дружба”: зокрема, *freond, gefera, eaxlgestealla*.

Менше десяти лексем входять до ЛСП **male person** “особа чоловічої статі”: *hyse, mann, rinc* та ін., та **social status** “соціальний статус”: *ceorl “a free man of the lowest class, countryman”.*

На відміну від мікропростору чоловічого роду ДА періоду, мікропростір чоловічого роду СА періоду налічує 8 ЛСП з архісемою “чоловіча стать”. Кількість ЛСП зменшується, проте урізноманітнюються лексичні одиниці, які їх представляють.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики ЛСП із архісемою чоловіча стать у ДА та СА мовах

№	Період / ЛСП	ДА	СА
1	person’s characteristics	18 %	5,5 %
2	religion	17,4 %	25,4 %
3	occupation	16,5 %	41,3 %
4	war	15,6 %	2,4 %
5	authority	10 %	8,7 %
6	hostility	9,2 %	-
7	kinship	5,5 %	5,6 %
8	friendship	5,1 %	-
9	male person	2,4 %	7,1 %
10	social status	0,3 %	4 %

Дані табл. 1 вказують на те, що в СА період домінантним ЛСП мікропростору чоловічого роду є ЛСП **occupation** “рід занять”. Кількість лексем у відсотковому відношенні більша, ніж у ДА період, що зумовлено розширенням сфери діяльності людини в СА період: збільшується кількість професій, що й приводить до збільшення кількості номінацій, які утворюють це ЛСП у мові, наприклад: *bailiff “the king’s officer in a county”, bocher “butcher”, governour, mestere “craftsman”, yeman “hired laborer(male)”* та ін. Багато професій вважаються суто чоловічими й тому належать до мікропростору чоловічого роду. Збільшення професій та їхніх мовних номінацій, викликає подальшу диференціацію цього ЛСП.

Кількість лексем, що входять до ЛСП **religion** “релігія” у двох періодах**,** зумовлює зарахування його до домінантних. Однак ядро ЛСП змінюється: у ДА період ядром було ЛСГ ***God***, а близькою периферією ЛСГ ***saints*** та ЛСГ ***devil***, а у СА період ядром стає ЛСГ ***cleric***: *admirad “emir”, baptist, ecclesiaste “church official”, curat “parish priest”, evangelist* та ін.

Серед представників **authority** “влади” в СА період, окрім *kyng, oferking “king”, prynce “prince”,* з’являються лексеми: *mayster “leader, master”, senatowre “senator”, sire “patron”* та ін. Збільшується кількість лексем, що входять до ЛСП **social status** “соціальний статус”: *carl “a man usually of low estate”, doc, duke “duke”* тощо. Поява у словнику мови значної кількості номінацій є результатом запозичень, причому більшість слів, як доводить етимологічний аналіз, походять із французької мови.

Зворотний процес відбувається в ЛСП **person's characteristics** "людина з певною характеристикою"**.** Чоловічий рід вербалізується невеликою кількістю лексем, що зумовлено появою мікропростору спільного роду. Номінації **person's characteristics**, які в ДА період представляли чоловічий рід, переходять у номінації, що позначають осіб обох статей у СА період та лексично не виражають роду. ЛСП **person's characteristics** у СА період складають лексеми зі спільним компонентом чоловічої статі: *cnapechild "male baby", cnawe, cnave "young man, lad", felaghe "fellow", hathel "man(male)", knarre "muscular man", weppmann "male human being"* та ін.

Однією з причин нейтралізації певної кількості лексем, що входили у ЛСП **war** мікропростору чоловічого роду, є те, що на лексичному рівні мови виходять з ужитку кенінги. Як наслідок, зменшується кількість синонімічних номінацій воїна зі зброєю, в обладунках тощо. СА властиві прості номінації воїна, солдата, наприклад: *kempe "warrior", swayne "soldier below the rank of a knight", knight.*

ЛСП **hostility "ворожість"** та **friendship** "дружба" у СА період в мікропросторі чоловічого роду відсутні, оскільки лексеми, які до них входять, позначають чоловіка і жінку й належать до спільного роду, що свідчить про нейтралізацію цих ЛСП у мікропросторі чоловічого роду.

Отже, у мікропросторі чоловічого роду СА мови помітною стає диференціація лексем, які входять до зазначених ЛСП. Віднесення значної кількості іменників до таких, що позначають осіб обох статей, призводить до нейтралізації роду та, відповідно, окремих ЛСП.

Концептуальний мікропростір жіночого роду ДА представлений у мові чотирма ЛСП, що складаються з лексем на позначення людини. Однаковою кількістю лексем структуровано ЛСП **female person** "особа жіночої статі" **(***bryd "bride", fæmne "woman, virgin", ides "woman", mægþ "virgin", meowle "maid, woman",* та ін) та **occupation** "рід занять". ЛСП **occupation** у жіночому мікропросторі вужче, ніж у чоловічому. Домінують лексеми зі значенням "служниця": *ðignen "female servant", ginger "maid-servant", þeowen "female servant", fletrest "domestic coach".* Очевидна семантична ознака статі. Лише дві лексеми номінують наглядача: *wacen "watch", ægwear "sea-guard";* вони не містять семантичного компонента жіночої статі. Зареєстрована лексема *witege "prophetess".*

ЛСП **kinship** "родинні стосунки" складається з лексем: *dohtor "daughter", healsgebedda "consort", mage "kinswoman", modor "mother", gebedda "bed wife".*

Дві лексеми входять до ЛСП **authority** "влада": *cwen "queen", dryhtcwen "noble queen".*

У СА період кількість ЛСП, які складають мікропростір жіночого роду, починає збільшуватися.

Таблиця 2

Порівняльні характеристики ЛСП з архісемою жіноча стать у ДА та СА мовах

№	ЛСП / період	ДА (nouns)	СА (nouns)
1	female person	33 %	38 %
2	occupation	33 %	13,8 %
3	kinship	24,5 %	17,2 %
4	authority	9.5 %	10,3 %
5	social status	_	6,9 %
6	religion	_	13,8 %

Згідно з даними табл. 2, помітне збільшення ролі жінки в суспільстві, на що вказує поява в мікропросторі жіночого роду СА періоду ЛСП **social status** "соціальний статус" та **religion** "релігія"**.** Серед лексем, що входять до цих ЛСП, зустрічаємо, зокрема, *countes, prioresse, santa "femail saint"* та ін. Розширено ЛСП **authority** "влада", через появу нових лексем, шляхом запозичення, наприклад, *emperes, princes*. Нові лексеми утворені за допомогою суфіксу із родовим показником жіночого роду *-es(se)*.

У відсотковому відношенні ЛСП **occupation** "рід занять" у СА період представлене меншою кількістю лексем, ніж у ДА. Проте, на відміну від ДА періоду, де сфера діяльності жінки, як відображено в досліджуваних текстах, обмежувалась номінаціями служниці, у СА період жінка набуває інших професій і бере участь у різного роду діяльності: наприклад: *norysse "nursemaid", hangestere "female executioner", beggestere "female beggar".*

Кількість лексем з ознакою *людина*, що вербалізують мікропростір середнього роду ДА найменша. Виділено п'ять ЛСП, що структурують мікропростір середнього роду: ЛСП **child** "дитина" **(***freobearn "noble child", frumbearn "firstborn", tudor "that which grows from another, child", umbor "child"),* ЛСП **female person** "особа жіночої статі" **(***mægden "maiden", wif "woman, female person"*), ЛСП **kinship** "родинні стосунки" **(***bearn "son, offspring"*), ЛСП **authority** "влада" **(***eðelweard "country's guardian, king"*), ЛСП **occupation** "рід занять" **(***fletwerod "court host"*). Якщо середній рід трактувати як нейтральний, тобто той, що не визначає статі, то можна пояснити належність ЛСП до мікропростору середнього роду всіх, тому що лексеми можуть позначати осіб обох статей, окрім ЛСП **female person** "особа жіночої статі". Домінантою родової диференціації в таких випадках буде синтаксична вербалізація роду. Що стосується іменників із семантичною ознакою жіночої статі, то на рівні лексичної вербалізації пропонуємо назвати це родовим зсувом.

Мікропростір середнього роду в СА період не представлений жодним ЛСП із семою *людина*. ДА іменники з ознакою жіночої статі, які в ДА період були середнього роду, у СА період належать до жіночого роду згідно із семантикою лексеми. Решта іменників, що лексично виражали середній рід ДА мови, переходять у спільний рід СА мови, відбувається зміна родової парадигми.

У ДА мові виокремлено іменники двох родів, що позначають людину. Так, іменники *byrele “a cup bearer”, freoþuwebba “peace maker”, heafodweard “chief guardian”, weard “guard”, hellwaran “the inhabitants of hell”* та ін. були чоловічого і жіночого родів. Певного роду іменники набували у словосполученні або реченні, де на нього вказували інші частини мови. Ще один ДА іменник змінював свій рід залежно від значення: *mæg* у значенні *“woman, kinswoman”* – жіночого роду, *“relative, kinsman”* – чоловічого роду.

Отже, у СА мові лексико-семантичний рівень вербалізації роду стає домінантним: визначення роду іменника відбувається завдяки семантичному компоненту статі. Іменники зі значенням людини поділяються на такі, що мають семантичну ознаку чоловічої або жіночої статі, відповідно структурують мікропростори чоловічого та жіночого родів. Доведено, що в мікропросторі чоловічого роду СА відбувається нейтралізація ЛСП, що спричинено переходом іменників на позначення людей обох статей у мікропростір спільного роду, а в мікропросторі жіночого роду – диференціація як результат появи нових родових номінацій, завдяки зміні соціального статусу жінки.

Література:

1. Ефремов В. А. Динамика русской языковой картины мира: вербализация концептуального пространства “Мужчина – Женщина” : автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. филол. наук : 10. 02. 01 “Русский язык” / В. А. Ефремов. – СПб, 2010. – 40 с.

2. Мойсей Л. Т. Контрастивне дослідження концептосфер жіночого та чоловічого родів у давньоанглійській мові / Л. Т. Мойсей // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2011. – Вип. 20. – С. 326-332.

3. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. – Изд. 3-е. – М. : КомКнига, 2010. – 288 с. – (Лингвистическое наследие XX века.)

УДК 81.133.1:82–312.6

Молокова О. Ф.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СИНТАКСИЧНІ ФІГУРИ ЯК МАРКЕРИ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТЬ ТА ЙОГО ІЄРАРХІЧНИХ СКЛАДНИКІВ (на матеріалі романів П. Модіано "Chien de printemps", "Les boulevards de ceintures")

Статтю присвячено дослідженню текстових концептів у псевдоавтобіографічній прозі П. Модіано на синтаксичному рівні. Виокремлено одну із синтаксичних фігур – інверсію, що є концептуально важливою прагматичною одиницею твору. Доведено її концептотвірну роль в експлікації / імплікації текстових концептів в персонажному мовленні.

Ключові слова: *текстовий концепт, ієрархічний складник, інверсія, синтаксичний маркер.*

Статья посвящена исследованию текстовых концептов в псевдоавтобиографической прозе П. Модиано на синтаксическом уровне. Выделена одна из синтаксических фигур – инверсия, которая является концептуально важной прагматической единицей произведения. Доказана ее концептообразующая роль в экспликации / импликации текстовых концептов в персонажной речи.

Ключевые слова: *текстовый концепт, иерархическое составляющее, инверсия, синтаксический маркер.*

The article is devoted to the research of textual concepts in P. Modiano's autofiction on the syntactic level. One of the syntactic figures – inversion, which is conceptually important pragmatic unit of literary production has been worked out. Its concept making function in the process of the textual concepts in the characters' speech has been established.

Key words: *textual concept, constituent, inversion, syntactic marker.*

Актуальність наукової проблеми зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвопоетики на вивчення семантики, концептів [5; 6; 7; 8], текстових концептів (далі ТК) у художній площині [1; 3; 4], а також дослідницьким інтересом до псевдоавтобіографії [9; 10; 11; 12], яка становить окремий напрямок постмодерністського художнього дискурсу другої половини XX століття. Псевдоавтобіографічна проза П. Модіано – організована система концептуальних смислів, стає середовищем розгортання ТК ПАМ'ЯТЬ як образного уявлення про дійсність, що віддзеркалює постмодерну свідомість буття.

Мету цієї статті вбачаємо в тому, щоб з'ясувати лінгвопргаматичний аспект ТК ПАМ'ЯТЬ та його ієрархічних складників (мезоконцепти, макроконцепти, катаконцепти) шляхом виявлення концептотвірної ролі синтаксичних фігур у персонажному мовленні.

Об'єктом дослідження в поданій статті є художній простір романів П. Модіано "Chien de printemps", "Les boulevards de ceintures".

Предмет розвідки становить синтаксична фігура інверсії як маркер ТК, що моделюють ТК ПАМ'ЯТЬ.

Псевдоавтобіографічні тексти П. Модіано, ми розуміємо як цілісне комунікативне утворення нелінійного характеру, компоненти якого об'єднані комунікативною інтенцією автора в єдину ієрархічно-зорганізовану семантичну структуру [7, с. 3]. Прагматичний аналіз цієї прози дозволяє глибше проникнути у внутрішній світ учасників комунікації – оповідача, персонажа, автора. Вони є одним з основних антропоцентрів художнього твору, у структурі образу якого ПАМ'ЯТЬ відіграє вирішальну роль. Їхнє мовлення відображає емоційну реакцію на зовнішній світ, що виражається синтаксичними фігурами інверсії, риторичного запитання, еліпсиса, замовчування. Такий синтаксис порушення рівноваги або дезеквілібра [2, с. 18]. провокує напругу тексту, підсилює його експресію, емоційність, створюючи враження структурного хаосу. Ці фігури утворюють "упорядковану множинність" [там само, с. 7] смислів у розгортанні ієрархічних складників ТК ПАМ'ЯТЬ, що й продемонструємо детальніше на прикладі концептуального потенціалу інверсії.

Інверсія – фігура експресивного синтаксису, що являє собою порушення прямого порядку членів речення з метою підвищення емоційної конотації виділених елементів. Для псевдоавтобіографії П. Модіано інверсія є характерним явищем, оскільки оповідний простір наповнений внутрішніми рефлексіями, монологами, породженими роботою пам'яті. На фоні речень із прямим порядком слів інверсія, проявляючи свою асиметричну властивість, виглядає як порушення передбачуваності [2, с. 199]. У тканинні романів нами виділено її різні типи в простих і складних реченнях, а також установлено, що синтаксичні одиниці інверсії формують концептуальний простір ТК ПАМ'ЯТЬ.

Дієслово в пасивній формі уможливлює різні типи інверсії як у простих, так і у складних реченнях: *Avaient été conviés au "pot d'adieu" les Meyendorff, un couple d'une cinquantaine d'années que Jansen connaissait de longue date puisque j'avais répertorié une photo où ils figuraient dans un jardin avec Colette Laurent* (Modiano, ChP, 71). У наведеному уривку представлено абсолютну інверсію розімкнутого типу в складному реченні, коли обставина місця (*au "pot d'adieu"*) розділяє головні члени речення (*Avaient été conviés […] les Meyendorff* – "Були запрошені Меєндорффи"). Експресивність інвертованого порядку слів у цьому типі інверсії є найвищою, оскільки підсилюється ефектом обманутого очікування [там само, с. 181]. Згідно із розгортанням сюжетних подій, на свою прощальну вечірку головний персонаж Жансен мав би запросити друзів із сюжетного теперішнього, проте зовсім несподівано він запрошує сімейну пару Меєндорффів, котрих він знав ще юнаком і які одні з небагатьох залишилися живими свідками його минулого. Виділена за допомогою інверсії лексична одиниця (далі – ЛО) *les Meyendorff* як символ пам'яті і жалю за минулими роками в концептуальному плані імплікує розгортання катаконцепту СУМ ЗА МОЛОДІСТЮ.

© Молокова О. Ф., 2013

Речення з інверсією і препозицією атрибутива є дуже виразними і поетичними в прозі [2, с. 176]. Автору вдається передати внутрішні переживання оповідача: *Telles étaient les épreuves auxquelles je me pliais dans l’espoir d’établir un contact avec vous* (Modiano, BC, 135). За допомогою інверсії у виділену позицію попадає прикметник *tel* adj. “semblable, du même genre” [13, с. 1888] – частина іменникового присудка. Згідно з контекстом, зазначена ЛО отримує негативне наповнення: оповідач маскується під чужим іменем, зважується на невластивий йому спосіб життя, занурюється в сумнівне оточення воєнного періоду, здійснює вбивство заради контакту з батьком. Від таких учинків він невимовно страждає, але безвихідь становища змушує їх здійснювати. Інверсія має на меті виразити емоційне ставлення оповідача до цих випробувань і в концептуальному плані імплікує катаконцепт ВІДЧАЙ.

Seuls me parvenaient encore quelques noms : Triolet, Monte-Cristo, Capurro’s, Valencia. *La tête me tournait. Aux colonies – pensais-je – les soirées doivent se prolonger interminablement comme celle-ci* (ibid., 60-61). (У романі власні імена подано курсивом. Ми подаємо курсивом усю ілюстрацію, тому власні імена представлено звичайним шрифтом). Наведений фрагмент покликаний зобразити негативні емоції оповідача на одній із вечірок. Інверсія першого речення з препозицією прикметника *seul* слугує виділенню лексеми *noms* n.m., що в поєднанні з прикметником *quelques* adj.indéf. “un petit nombre, un certain nombre de” [там само, с. 1562] звужує смисловий континуум, в якому перебуває оповідач. Перелік власних імен представляє комунікативну тактику опису, що формує відчуття виру й потоку із суб’єктом мовлення в центрі. Такий емоційний стан отримує відображення у фізіологічному стані – запамороченні (*La tête me tournait*), і в концептуальному плані імплікує ТК ОБМЕЖЕНІСТЬ ПРОСТОРУ, що породжує ТК МОРАЛЬНА НЕДУГА. Інверсія останнього речення (*pensais-je*) супроводжується паузою, яка графічно маркується знаками пунктуації й демонструє той факт, що свідомість оповідача повністю поглинута переживаннями. У його підсвідомості блискавично з’являється порівняння цієї вечірки з тими, які організовувалися солдатами у французьких колоніях: безкінечні спогади, пиятика, розпуста. Своєрідність поєднання різних типів інверсій слугує розгортанню ТК у напрямку ОБМЕЖЕНІСТЬ ПРОСТОРУ → МОРАЛЬНА НЕДУГА, що призводять до ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ.

Додаткові концептуальні акценти інверсії, яка вводиться обставиною місця, спостерігаються в такому простому реченні: *A travers cette neige et ce soleil, transparaissaient un vide, une absence* (Modiano, ChP, 111). ЛО *transparaître* v.intr. “se montrer au travers de qqch Þ apparaître” [13, с. 1955] відноситься до тих дієслів, семантика яких допускає інверсію підмета, вираженого абстрактними іменниками [2, с. 168]. З огляду на основні словникові значення ЛО *un vide* n.m. – “espace qui n’est pas occupé de la matière ; milieu où il n’y a pas d’objets sensibles” [там само, с. 2031], *une absence* n.f. – “le fait pour une chose de ne pas se trouver là où on s’attend la trouver” [там само, с. 7], уважаємо їх контекстуальними синонімами, які базуються на зоровому та сенсорному сприйнятті й опосередковують емоційний стан оповідача, що в концептуальному плані імплікує й пояснює внутрішні переживання й думки: ЗОРОВИЙ ОБРАЗ → ВНУТРІШНЯ ПОРОЖНЕЧА.

Аналізований уривок є цікавим також із точки зору синтаксичної рівноваги. Незважаючи на те, що подане речення є прикладом інверсії – фігури дезеквілібру, ми спостерігаємо його чітку внутрішню симетрію, на яку вказують синтаксичні паралелі однорідних членів (*cette neige et ce soleil […] un vide, une absence*). Дейктичні маркери у формі вказівних прикметників (*cette, ce*) виконують роль емоційних підсилювачів у цьому контексті.

Концептуальне напруження текстової інформації підсилюється інверсією в підрядних частинах складного речення, що вводяться сполучником *où*: *J’aurais voulu entrer par effraction dans cette pièce où s’était peu à peu deposée la poussière du temps* (Modiano, ChP, 87); *Il m’a montré l’immeuble où se trouvait l’agence Magnum et il a voulu que nous buvions un verre dans le café voisin qu’il fréquentait autrefois avec Robert Capa* (Modiano, ChP, 99); *Jansen m’avait expliqué que c’était là où avait habité un camarade de son âge qu’il avait connu au camp de Drancy. Celui-ci* […] *lui avait demandé d’aller à cette adresse pour donner de ses nouvelles à ses parents et à une amie* (ibid., 110). Інверсія предикатів *se déposer* v.pron “laisser aller au fond” [13, с. 521], *se trouver* v.pron “être en un endroit, en une circonstance, en présence de qqch” [там само, с. 1979], *habiter* v.itr. “avoir sa demeure” [там само, с. 904] вказує на залежність ПАМ’ЯТІ від топосу міста, на основі чого розгортається мезоконцепт СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ.

Таким чином, синтаксичні одиниці інверсії слугують для виділення концептуально важливих прагматичних одиниць художнього твору з метою підвищення їхньої емоційної конотації і формують концептуальний простір розгортання ієрархічних складників ТК ПАМ’ЯТЬ.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення важливої концептотвірної ролі інверсії, а також інших синтаксичних фігур, які корелюють у псевдоавтобіографічній прозі П. Модіано.

Література:

1. Андрієвська В. В. Концепт антилюдина у французькій драматургії абсурдизму: структура, семантика, прагматика : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.05 / Андрієвська Вікторія Валеріївна. – К., 2010. – 268 с.

2. Береговская Э. М. Синтаксические фигуры как система : коллективная монография / Береговская Э. М., Тавасиева А. З., Пугачева Ю. Н. – Смоленск : Изд. СмолГУ, 2007. – 416 с.

3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики ХХ ст.) : монографія / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

4. Каратєєва Г. М. Текстовий концепт подорож у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.05 / Каратєєва Ганна Михайлівна. – К., 2008. – 298 с.

5. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2004. – Т. 63. – № 3. – С. 3-12.

6. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : монографія / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.

7. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста : монография / Елена Анатольевна Огнева. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2009. – 280 с.

8. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.

9. Черкашина Т. Ю. Наративні виміри художньо-автобіографічної прози : монографія / Тетяна Юріївна Черкащина. – Луганськ : СПД Рєзников В. С., 2009. – 200 с.

10. Colonna V. L'Autofiction. Essai sur la fictionnalisation de soi en littérature [Електронний ресурс] / Vincent Colonna. – P. : EHESS, 1989. – 390 p. – Режим доступу : http://www.weblettres.net/spip/article.php3?id article=736.

11. Darrieusecq M. L'autofiction, un genre pas sérieux / M. Darrieusecq // Poétique. – 1996. – № 107. – P. 369–370.

12. Delaume C. La règle du Jeu: autofiction / Chloé Delaume. – P. : PUF, 2010. – 92 p.

13. Le Robert quotidien : dictionnaire pratique de la langue française / [sous la direction de J. Rey–Debove]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Modiano, BC : Modiano P. Les boulevards de ceintures : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1972. – 185 p.

2. Modiano, ChP : Modiano P. Chien de printemps : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Seuil, 1993. – 128 p.

УДК 81’42

Наконечна Т. В.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СИТУАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СКАУТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню ситуацій комунікативної взаємодії в англомовному дискурсі скаутингу. В дослідженні розглядається проблема комунікативних моделей у скаутингу, типів організації міжособистісних стосунків та їх виховного впливу на особистість.

Ключові слова: *дискурс, комунікативна взаємодія, комунікативна модель, мовна особистість.*

Статья посвящена изучению ситуаций коммуникативного взаимодействия в англоязычном дискурсе скаутинга. В работе внимание обращается на проблему коммуникативных моделей в речи скаутинга, типов организации межличностных отношений, а также их воспитательного влияния на личность.

Ключевые слова: *дискурс, коммуникативное взаимодействие, коммуникативная модель, языковая личность.*

The article tackles the problem of communicative collaboration in English discourse of scouting. The special attention is paid to communicative models in communication, as well as the types of interpersonal relations and their pedagogical influence upon the young scouts personality.

Key words: *discourse, communicative collaboration, communicative model, language personality.*

Розвідки із вивчення дискурсу – в різноманітних його реалізаціях, є перспективним і потрібним напрямком у сучасній мовознавчій науці. Ці дослідження допомагають зрозуміти принципи використання мовних механізмів, засобів комунікації та їх роль у спілкуванні.

Скаутський дискурс є особливий тим, що поєднує в собі ознаки кількох комунікативних формул. Оскільки скаутська організація є громадським формуванням, то в дискурсі скаутингу присутні складові дискурсу громадських організацій. Проте, не можна сказати, що вони повністю ідентичні комунікативним моделям в інших громадських утвореннях. Можна сказати, що такого типу ознаки є фоновими, оскільки скаутинг є громадським напрямком, що займається вихованням підростаючого покоління, а, отже, має за основу складові за аналогією педагогічного дискурсу. Крім цього, власне міжособистісні стосунки між комунікантами в скаутському дискурсі можуть формуватись за аналогією “друг-друг”, “батько-син”, “вчитель-учень”, в залежності від цього, певні комунікативні ситуації можуть містити складові сімейного, побутового та парентального дискурсів. Проблема диференціації стилів взаємодії в дискурсі скаутингу є сьогодні мало вивченою, але важливою з огляду на те, що в розвинутому суспільстві, зокрема англомовному, скаутинг є важливим елементом його структури. Тож, ми передбачаємо, ця проблема найближчим часом стане центральною в багатьох наукових розвідках.

Наведені вище аргументи зумовлюють актуальність вибраної тематики дослідження і ще раз засвідчують важливість роботи в даному напрямку. Саме тому стаття присвячена аналізу комунікативних ситуації в англомовному скаутському дискурсі. Оскільки ця тема ще не була розглянута в мовознавчих працях і напрацювання в цьому напрямку є досить скупими, або, в певних аспектах, взагалі відсутні, стаття має на меті в загальному окреслити наявні комунікативні моделі в скаутському дискурсі.

Говорячи про моделі поведінки скаутів, можна зазначити, що одним із сценаріїв є поведінка типу “батько-дитина”. А.О. Реан, враховуючи чотири параметри поведінки батьків відносно дитини (контроль, вимога зрілості, спілкування, доброзичливість), у результаті експериментальних досліджень виділив такі моделі батьківської поведінки: модель авторитетного батьківського контролю, поблажлива та владна моделі [8]. Деякі з цих моделей поведінки ми зустрічаємо і в спілкуванні комунікантів у дискурсі скаутингу.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень у сфері виховання свідчить про наявність авторитарної та особистісної форми спілкування. При розгортанні міжособистісної взаємодії вихователі, як і батьки, застосовують протилежні стилі спілкування: авторитарно-монологічний та особистісно-діалогічний. Перший базується на установці суб’єкт-об’єктної (авторитарної) взаємодії і передбачає застосування жорстких форм наказів та попереджень, зауважень та покарань. Прийняття, визнання й розуміння дитини замінюється стереотипами та проекціями дорослого, регулятивна функція спілкування значно домінує над функцією взаємозбагачення. Другий тип базується на установці, що суб’єкти взаємодії завжди паритетні між собою. Батьки з особистісно-діалогічним стилем спілкування приймають дитину як рівноправного партнера, надаючи перевагу позитивній оцінці. Особистісно-діалогічне спілкування розглядається як єдність гуманістичної позиції дорослого щодо дитини, тобто її прийняття, визнання й розуміння реального діалогу, в якому насамперед реалізується функція взаємозбагачення суб’єктів цінностями, інформацією й почуттями, через які здійснюється регулятивна функція спілкування [2]. Саме другому типу “парентального” спілкування надається перевага в скаутському дискурсі.

На думку Л.В. Солощук, розрізняють два основні типи організації стосунків між батьками й дітьми в родині, ініціаторами яких через вікову та соціальну перевагу є батьки: 1) батьки і діти – рівноправні партнери; 2) батьки – керівники і діти – підлеглі [11, с. 213]. Частково, таку організацію спілкування можна зустріти і під час взаємодії “вихованець-вихователь”.

Ураховуючи загальні положення запропонованих підходів до типологізації міжособистісних взаємодій батьків і дітей, основними ситуаціями комунікативної взаємодії батьків та дітей в англомовному парентальному дискурсі вважаємо ситуацію “партнерське парентальне спілкування” та ситуацію “домінантне парентальне спілкування”. Якщо проводити паралелі між ситуаціями в скаутингу, то можна це визначити так: “партнер-

© Наконечна Т. В., 2013

ське спілкування", "домінантне спілкування", "спілкування з авторитетом". Останнє передбачає той факт, що вихователь для вихованця є авторитетом і процес впливу на дитину відбувається природно, без тиску на саму дитину, а, швидше, за її ж особистим бажанням.

Побудова конструктивної та ефективної міжособистісної взаємодії передбачає свідому орієнтацію партнерів по комунікації на співробітництво, при цьому формування їх стратегічних комунікативних пріоритетів стає неможливим без врахування базових конвенцій спілкування: принципів кооперації П. Грайса [3] та ввічливості П. Браун, С. Левінсона [13] і Дж. Ліча [14]. Принцип кооперації припускає наявність у кожного комуніканта двох тісно пов'язаних установок: прагнення досягнути обопільного успіху в комунікації та прагнення досягнути свого особистого, егоїстичного успіху. Постійна взаємодія цих двох різнопланових тенденцій формує для кожного співрозмовника мету мовленнєвої взаємодії [3]. Взаємне орієнтування та узгодження дій комунікантів відбувається у разі дотримання принципу ввічливості. Принцип увічливості, що представлений сукупністю постулатів: такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії [14], виконуючи регуляторну функцію, відображає актуальні комунікативні стосунки адресанта та адресата.

Отже, партнерська взаємодія заснована на узгодженні інтересів та намірів комунікантів, кожен з яких має оволодіти механізмами взаєморозуміння: точністю та ясністю при експлікації комунікативних потреб та готовністю до емоційної відкритості й щирості.

Вельми важливим моментом під час спілкування є взаємний емоційний контакт, сповнений вражень і задоволення. Виховання – це, перш за все, кропітка і тяжка, у повному розумінні слова, робота, з налагодження міцного і постійного контакту з дитиною. Основою такого невимушеного контакту завжди постає щира зацікавленість усіма справами дитини, уміння будувати діалог, який ґрунтується на принципах партнерства, рівноправ'я, взаємоповаги, визнання, розуміння та знання своїх вихованців.

"Партнерський тип взаємодії базується на установці, що суб'єкти спілкування завжди паритетні між собою. При цьому вихователі приймають дитину такою, якою вона є, оцінюючи її як рівноправного партнера, співучасника; надають перевагу позитивній оцінці її вчинків, заохочують, підтримують її у прагненні досягти успіху; у процесі спілкування переважають дружні та теплі стосунки. За таких умов створюється середовище, що сприяє розвитку здібностей дитини, самореалізації її особистісного потенціалу, забезпечує їй психологічний комфорт, створює у неї відчуття захищеності і водночас відкритості світу. За умов такого спілкування ціннісно-смисловою позицією вихователів є особистість дитини" [2, с. 2].

Комунікативне домінування визначається як здатність комунікативного лідера контролювати мовленнєву та немовленнєву поведінку партнера у комунікації в процесі інтеракції [5, с. 74]. Домінування передбачає демонстрацію ініціативи, впевненості та наполегливості. Основою намірів домінантної дискурсивної особистості стає бажання впливати на співбесідника, переконати його в своїй правоті [10, с. 87]. Домінуючий партнер – це той, хто здатен змінити тему та відслідковувати черговість ролей. Він контролює, хто говорить, скільки і про що [4, с. 207]. Комунікативна мета домінуючого адресанта асимілює комунікативну мету адресата та повністю поглинає її [6]. Домінантність як соціолінгвістична категорія, ядром якої є мовні засоби вербалізації концепту влади, а периферійна зона включає дискурсивне втілення асиметричних комунікативних відношень [12], актуалізує право домінуючого мовця на заниження статусу адресата та завищення свого особистого статусу. Тобто специфіка домінантної взаємодії залежить від умов спілкування, комунікативних інтенцій актантів, їхніх соціальних статусів та ролей.

Статусна, рольова та вікова нерівноправність комунікантів англомовного скаутського дискурсу зумовлює асиметричний характер їхніх взаємин у процесі розгортання міжособистісної комунікативної взаємодії і знаходить свій прояв через комунікативне домінування. Отже, комунікативне домінування вихователів є соціально-зумовленим, оскільки комунікативний вплив є проявом соціальної влади [15; 16]. Хоча цей вплив і не є настільки вираженим, як, скажімо в парентальному чи педагогічному дискурсі, оскільки, вихователь в скаутингу є більше другом своєму вихованцю, але, з огляду на соціально-вікові відмінності між вихователем та вихованцем така складова присутня.

У комунікативній поведінці вихователів експлікація домінування відбувається за рахунок акцентування статусної переваги, що зумовлена соціальними та віковими параметрами. Для цього застосовуються номінації типу: *I'm a scout leader. I'm responsible for you* – вербалізація соціальної ролі; *I'm older and I have more experience than you have*– вікова нерівність. Також увага акцентується на виховній функції: *"Start at the beginning and tell me everything," Mr. Hatfield ordered. "Who went out to the church Saturday?"*. Залучаються іменники, що семантизують поняття "робота", а також дієслівні конструкції зі значенням піклування. Крім того, виявом домінації є експліцитне позиціювання вихователів як носіїв уявлень про норми та правила поведінки: *You are scouts, and you should not use that type of language*; про ціннісні орієнтації: *You have to keep in mind the promise that you once made*; про стиль життя: *All the time you should remember that you are scouts, and you have to behave appropriately; ""A Cub always does his part," he emphasized. "Above all, honor is his most sacred possession.""*.

Отже, в подібних ситуаціях, назвемо їх умовно ситуаціями домінування, вихователі (скаут-лідери) посилаються на свій власний досвід і дитячу повагу до нього, а також беруть собі в допомогу авторитет організації, як абстрактного цілого, яке має свої канони і норми поведінки. Цим самим скаутський дискурс і моделі спілкування в ньому відрізняються від моделей спілкування в парентальному чи педагогічному дискурсах. Правила і канони поведінки, які сповідує організація скаутів, це щось, що діти (вихованці) приймають добровільно, з чим погоджуються по замовчуванню і таким чином, приймають, як належне, в той час, як правила в сім'ї чи в школі є нав'язаними ззовні. Таким чином, можемо стверджувати, що лінгвістичні моделі спілкування та виховного в пливу і скаутському дискурсі є більш ефективними та невимушеними.

Загалом, ситуації комунікативної взаємодії скаутському дискурсі є цікавими з наукової точки зору і потребують детальнішого та конкретнішого аналізу.

Література:

1. Барташева А. И. Взаимодействие невербальных и вербальных компонентов ситуации коммуникативного доминирования в англоязычном дискурсе : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Барташева Анна Игоревна. – Харьков, 2004. – 199 с.

2. Горецька О. В. Оптимізація спілкування батьків з дітьми дошкільного віку [Електронний ресурс] / О. В. Горецька. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znp b dpu /Ped/2010_3/Gorec. pdf.

3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217-237.

4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : КомКнига, 2008. – 288 с.

5. Коваленко А. И. Вербальные и невербальные средства реализации статусно обусловленных отношений коммуникативного доминирования / А. И. Коваленко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 74-77.

6. Копылова Н. В. Стратегия власти и подчинения в английском разговорном дискурсе : дис. … кандидата филол. наук : 10.02.04 / Наталья Владимировна Копылова. – Иркутск, 2008. – 203 с.

7. Проничев В. П. Синтаксис обращения / Виктор Павлович Проничев. – Л., 1971. – 88 с.

8. Реан А. А. Психология изучения личности : [учеб. пособие] / Артур Александрович Реан. – Спб. : Михайлов, 1999. – 288 с.

9. Романенко И.М. Прагматическое значение предложений, содержащих отрицание : дис. … кандидата филол. наук : 10.02.04 / Романенко Ирина Михайловна. – Москва, 1998. – 147 с.

10. Седов К. Ф. Дискурс и личность : эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.

11. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : [монографія] / Людмила Василівна Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.

12. Ущина В. А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англомовному політичному дискурсі : дис. … кандидата філол. наук : 10.02.04 / Ущина Валентина Антонівна. – К., 2003. – 210 с.

13. Brown P. Politness : Some Universals in Language Usage / Penelope Brown, Stephen. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 352 p.

14. Leech G. Principles of Pragmatics. / Geoffrey. Leech. – London, 1983. – 250 p.

15. Mooney A. Language, Society and Power: An Introduction / A. Mooney, L. Thomas, S. Wareiq. – Routledge, 2010. – 288 p.

16. Ochs E. The “Father Knows Best” Dynamic in Dinnertime Narratives / E. Ochs, C. Taylor // Gender Articulated : Language and the Socially Constructed Self. – London : Routledge, 1995. – P. 97-120.

УДК 81'42: 659:661.12:316.774

Насакина С. В.,
ОГАУ, г. Одесса

ТЕКСТ РЕКЛАМЫ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ ВИД МАСС-МЕДИА

У статті розглядається текст реклами фармацевтичних препаратів. Запропоновано періодизація історичного розвитку реклами ліків. Визначено особливості структури рекламних текстів фармацевтичних препаратів.

***Ключові слова**: рекламний текст, фармацевтичні препарати, структура рекламних текстів.*

В статье рассматривается текст рекламы фармацевтических препаратов. Предложена периодизация исторического развития рекламы. Определены особенности структуры рекламных текстов фармацевтических препаратов.

***Ключевые слова**: рекламный текст, фармацевтические препараты, структура рекламных текстов.*

The article deals with the pharmaceutical advertising. The historical periodization of advertising has been suggested. The structural peculiarities of pharmaceutical advertising texts have been defined.

***Key words:** advertising text, pharmaceuticals, structure of advertising texts.*

Несмотря на длительный период существования рекламы, интерес к философским, психологическим, лингвистическим и другим аспектам рекламной деятельности в полной мере проявился только в XX веке. Значительное внимание к феномену рекламы вызвано, на наш взгляд, обращением современной науки к теме человеческого фактора в языке. Изучение языка рекламных текстов являются концептуально важным для лингвистических исследований, поэтому внимание многих филологов сосредоточено на исследовании различных аспектов рекламных текстов (Е.И. Зелинская, В.В. Зирка, Т.Ю. Ковалевская, Ю.Б. Корнева, Н.Н. Кохтев, Т.В. Крутько, В.И.Охрименко, Н.В. Попок, Д.Э. Розенталь и др.).

Объектом рассмотрения в данной статье являются рекламные тексты фармацевтических препаратов. Отметим, что, несмотря на большое количество работ, посвящённых исследованию рекламного текста, рекламные тексты фармацевтических препаратов ещё не подвергались тщательному анализу лингвистов. В качестве **предмета** исследования избрана структура рекламных текстов. **Цель** настоящей статьи состоит в анализе рекламных текстов фармацевтических препаратов.

Для достижения цели были сформулированы следующие **задачи**: 1) описать историю становления рекламы и представить основные периоды её развития; 2) определить особенности структуры рекламных текстов фармацевтических препаратов. **Материалом** для нашей статьи послужила печатная реклама, размещённая на страницах журнала "TeenPeople" за 2006 год и англоязычные рекламные буклеты.

С момента своего возникновения и до сегодняшнего времени реклама претерпела значительные изменения, которые существенно отразились на её форме, методах воздействия и способах восприятия аудиторией, поэтому прежде чем рассмотреть особенности современной рекламы, следует проследить её развитие в историческом ракурсе.

По общему мнению исследователей, реклама уходит своими корнями в далёкое прошлое человечества. Не существует единого похода к исторической периодизации рекламы. Одни исследователи выделяют три периода в истории рекламы: первый – с доисторических времён до середины XVIII века, второй – с конца XVIII века до начала XX века, третий – с начала XX века по сегодняшний день [4, с. 3], другие называют эти периоды эпохой до маркетинга, эпохой массовых коммуникаций и эпохой исследований [8, с. 22].

По иной версии выделяются четыре периода: 1) дорыночный период (с начала товарообмена до XVIII века); 2) период массовой коммуникации (с конца XVIII до первых десятилетий XX века); который характеризуется возникновением и распространением прессы; 3) исследовательский период (XX век); на протяжении которого происходило изучение и совершенствование способов воздействия рекламы на целевую аудиторию; 4) интерактивный период, в котором потребители становятся активными участниками рекламного процесса [6, с. 5].

Мы придерживаемся несколько иной трактовки, считая, во-первых, что необходимо выделить периоды до и после изобретения книгопечатания, поскольку распространение печатной продукции кардинально изменило форму рекламной продукции. Во-вторых, следует отметить период со второй половины XV и до XVIII века, поскольку многочисленные открытия (географические, научные и др.) и социально-экономические изменения в жизни европейских стран повлияли на жизнь общества в целом и на развитие рекламы в частности. В-третьих, с XVIII века центр рекламных инноваций перемещается из Европы в США, что существенно изменяет философию рекламы. В-четвёртых, с начала XX века внимание к рекламе актуализируется во многих науках, что находит отражение в многочисленных исследованиях. Заметим также, что утверждение об активности покупателей в современный период мы считаем спорным, поскольку она зависит от ряда факторов (гендерного, социального, возрастного, профессионального и др.). На наш взгляд, полнее раскрывается эволюция рекламы в представленной нами схеме: 1) с доисторических времён до середины XV века (изобретение книгопечатания); 2) середина XV века – конец XVIII века; 3) с конца XVIII до начала XX века; 4) с начала XX века по сегодняшний день.

Возникнув как неотъемлемый компонент торговли, коммерческая реклама на протяжении всей истории развивалась и совершенствовалась. Ремесленники древневосточных государств Шумера, Вавилонии, Фи-

© Насакина С. В., 2013

никии создавали фирменные знаки на своих изделиях, напоминающие современные логотипы товаров. Известно, что на кирпичах, из которых строились Вавилонские храмы, выбивалось название храма и имя царя, который его построил [16, с. 135].

Тем не менее, считают, что первые рекламные сообщения появились в Древней Греции и Древнем Риме, и, хотя точной даты появления рекламы нет, исследователи называют период между серединой 2 тыс. до н.э и 9 в. до н.э [10, с. 132].

Реклама в письменной форме существовала уже на начальной стадии развития человеческой культуры, например, в виде высеченных надписей и рисунков на камнях, статуях, стенах. Очевидно, что коммерческая реклама появилась с того момента, как только человек начал выставлять свой товар на продажу, а реклама лекарств – с момента появления конкурирующих производителей.

Существуют разные точки зрения по поводу даты и места возникновения первой письменной рекламы. По одной версии, первая письменная реклама, найденная в развалинах древнеегипетского города Мемфиса, которой более 2500 лет, была высечена на камне и сообщала: *Я, Рино, с острова Крит, по воле богов толкую сновидения* [12, с. 50]. По другой версии, самым древним рекламным текстом, созданным приблизительно в III тысячелетии до н.э. является папирус, найденный в руинах древнеегипетского города Фивы, в котором сообщалось о побеге раба [13, с. 2].

Рекламный текст рассматривают как вербальный компонент рекламы, который с помощью языковых средств передаёт позитивную информацию про объект рекламирования и формирует модальность адресата к адресанту [1, с. 5]. Существует точка зрения, что рекламный текст – это функционально организованное экстралингвальными и лингвальными знаками обращение, погружённое в ситуацию рекламного общения с целью формирования благоприятных и прагматичных моделей общественного поведения [3, с. 6] или письменный, социально детерминированный речевой акт [5, с. 5].Существование множества трактовок **рекламного текста** среди лингвистов объясняется разнообразием исследовательских подходов к его изучению.

Наряду с множеством определений **рекламного текста** существуют разные классификации составляющих её элементов и функций. Современный **рекламный текст**, как и любой другой вид коммуникации, имеет свою структуру, а кроме того характеризуется такими чертами как ограниченность объёма, использование определённых лексических средств [2, с. 5]. Среди ученых не существует единого общепринятого мнения по поводу структурных компонентов рекламы. Каждый исследователь стремится выделить такие компоненты рекламного текста, которые, на его взгляд, представляются более значимыми. Однако большинство исследователей к основным компонентам относят: **слоган, заголовок, основной рекламный текст, эхо-фразу**.

Считают, что рекламный **слоган** может выступать как часть рекламного текста или как самостоятельный мини-текст [7, с. 78]. Что касается **слоганов** в **фармацевтических рекламных текстах,** то в них либо делается акцент на качестве рекламируемых лекарств, либо указывается цель компании, например:

We care

(Фармацевтическая компания Mega)

Заголовок рекламного текста – это своего рода привязка (бирка) к рекламному сообщению [14, с. 55], например:

Ache?

Choose BenzaClin with confidence

(TeenPeople, №9, 2006)

Замечено, что в **основном тексте** при рекламировании медицинских препаратов используется сценарий “от” (1) “к” (2), где (1) – актуальное состояние болезни, (2) – желаемое состояние комфорта [9, с. 143], например:

Still suffering from Irritable Bowel Syndrome with Constipation?

It’s not the kind of thing you can ignore.

Listen to your body. Talk to your doctor. Ask about Amitiza.

***Amitiza** twice daily is approved to treat Irritable Bowel Syndrome with Constipation in women 18 years of age and older.*

***Amitiza** (рекламный буклет)*

Немаловажными компонентами рекламного текста, на наш взгляд, являются **рекламные реквизиты** (справочные данные) и **товарный знак**, потому что они могут выполнять не только информационную, но и воздействующую функцию. **Рекламные реквизиты** включают в себя справочные данные о фирме-производителе, адрес, электронную почту, сайт, телефон и т.д. Например:

Amitiza

For more information, call 1-877-968-3837 or visit AMITIZA.com

(рекламный буклет)

Многие исследователи считают, что **товарный знак** – один из важнейших компонентов рекламных текстов, “средоточие символизации в рекламном деле” [11, с. 131]. Отметим, что ещё до возникновения фармацевтической рекламы в том виде, в каком мы привыкли её видеть в наши дни, **товарный знак** лекарственного препарата уже служил рекламой. Так, в США существовали названия лекарств, напоминающие скороговорки, например, *Radway’s Ready Relief, Mrs.Winslow’s Soothing Syrup, Dr.William’s Pink Pills for Pale People* [15, с. 32] или рассказывающие, что лечит препарат, например, *Schiffman’s **Asthma** Cure, Carter’s Little **Liver** Pills* [15, с. 32] Добавим, что современные товарные знаки фармацевтических препаратов также в некоторых случаях являются рекламой, подсказывая, например:

Joint Synergy

Promotes Joint Care & Repair

(рекламный буклет)

Таким образом, **текст рекламы фармацевтических препаратов –** это вербальная составляющая рекламы, с прагматической и информационной направленностью, характеризующаяся связностью, целостностью, ярко выраженной прагматичностью, наличием композиционных структурных компонентов**: заголовок, основной текст, эхо-фраза, слоган, рекламные реквизиты (справочные данные), товарный знак.**

Литература:

1. Булик Ю. В. Рекламний текст в параметрах аксіологічної прагмалінгвістики: Автореф. дис. … канд. філол. наук,10.02.02. – Харків, 2009. – 20 с.

2. Киричук Л. М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу “Time”): Автореф. дис. … канд. філол. наук, 10.02.04. – К., 1999. – 19 с.

3. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту: Автореф. дис. … канд. філол. наук, 10.02.02. – Дніпропетровськ, 2006. – 18 с.

4. Козлова О. В. Реклама как литературный текст в российских периодических изданиях 1890-1917 годов: Дисс. ... кандидата филол. наук: 10.01.01, 10.01.10 / Козлова Ольга Владимировна. Саратов, 2008. – 200 с.

5. Корнєва Ю. Б. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні особливості мови сучасної французької реклами: Автореф. дис. … канд. філол. наук,10.02.05. – К., 1998. – 16 с.

6. Крутько Т. В. Англомовна реклама у віртуальному просторі: Автореф. дис. … канд. філол. наук, 10.02.04. – Харків, 2006. – 20 с.

7. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м.Одеси): Дис. … кандидата філол. наук: 10.02.01 / Кутуза Наталя Валеріївна. – Одеса, 2003. – 214 с.

8. Лейн У. Р., Рассел Дж. Т. Реклама. – Спб. : Питер, 2004. – 537 с.

9. Макарова О.С. Функционально-семантическое описание рекламных коммуникативных актов (на материале рекламных текстов лекарственных препаратов): Автореф. дис. … канд. филол. наук, 10.02.19. – Великий Новгород, 2006. – 19 с.

10. Пименов П. А. Основы рекламы. – М. : Гардарики, 2009. – 399 с.

11. Учёнова В. В. Философия рекламы. – М. : Гелла-принт, 2003. – 208 с.

12. Феофанов О. А США: реклама и общество. – М. : Мысль, 1974. – 262 с.

13. Hess H. W. Productive Advertising. – Philadelphia, J. B. Lippincott, 1915. – 404 p.

14. Janich N. Werbesprache: Ein Arbeitsbuch narr Studienbücher. – Gunter Narr Verlag, 2010. – 323 s.

15. Mierau C. B. Accept No Substitutes! The History of American Advertising. Twenty-First Century Books, 2000. – 96 p.

16. Rorty J. Our Master’s Voice: Advertising. – New-York : The John Day Company, 1934. – 424 p.

УДК 811.11

Ніколаєнко А. Г.,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І МІГРАЦІЯ ЖАНРІВ В ДИСКУРСІ АМЕРИКАНСЬКОГО ІГРОВОГО КІНО

У статті розглядаються кіножанр як патерн, який позначає культурну формулу, яка має конкретні ідеологічні та часові характеристики та наділена стабільними семантичними і синтаксичними особливостями, а також міграція родових найменувань кіно і зсув кіножанрів в дискурсі американського ігрового кіно.

Ключові слова: *культурна ідентичність, кінодискурс, міграція жанрів, патерн, наратив.*

В статье рассматриваются киножанр как паттерн, который обозначает культурную формулу, имеющую конкретные идеологические и временные характеристики и наделена стабильными семантическими и синтаксическими особенностями, а также миграция родовых наименований кино и смещение киножанров в дискурсе американского игрового кино.

Ключевые слова: *культурная идентичность, кинодискурс, миграция жанров, паттерн, нарратив.*

This article addresses the film genre as a pattern that represents the cultural formula with specific ideological and temporal characteristics endowed with the stable semantic and syntactic features, as well as migration of generic cinema titles and movie genres shift in the discourse of American feature films.

Key words: *cultural identity, cinematic discourse, migration of genres, pattern, narrative.*

Соціальні, культурні і кінематографічні середовища є основними силами в появі і еволюції кіножанру [3; 7]. Вивчення жанрових категорій та їх гетерогенності дає підставу стверджувати, що існує два види кіножанру: 1) локальні жанри, які визначаються періодом часу або місцем і 2) транс історичні та транснаціональні жанри, в яких, навіть якщо використовуються загальні терміни − наприклад, *мелодрама* або *комедія*, щоб віднести кінофільми до різних періодів часу або різних кінематографічних традицій, демонструючи тим самим прояв універсальності, насправді маскуються національні, історичні та культурні відмінності, які мають фундаментальне значення для розуміння різних типових формул, прив’язаних до конкретних контекстів. З іншого боку, ми повинні враховувати не тільки історичність певного кіножанру, але й історію систем та типологію групи, в яких створюється, сприймається і приймається кожен кіножанр.

Соціальні та культурні функції жанру і його семантичні та синтаксичні особливості, які структурують кіножанр нерозривно пов’язані і не є стабільними, незмінною даністю. Наприклад, родова жанрова категорія *комедія*, використовувана в різних країнах або різні періоди історії, включає в себе інші видові категорії (з якими вона час від часу перетинається деякою спільністю репертуару), які менш широко прийняті і є специфічними для культурного або історичного періоду, наприклад, *ексцентрична комедія* (screwball comedy), *комедія манер* (comedy of manners), *комедія фарсу* (slapstick comedy), *чорна комедія* (black comedy).

В той час, як культурна ідентичність локальних жанрів очевидна, вона часто прихована в жанрах, які присутні в паттернах декількох родових жанрових категорій і в ряді інших кінофільмів. Тим не менш, локальні жанри можна розглядати як транснаціональні прототипи, пов’язані з архетипічною когнітивною, експресивною та емоційною схемами. Насправді, такі категорії, як мелодрами, комедії і пригодницькі фільми ґрунтуються на найузагальненіших культурних схемах, які є загальними для західної культури, і тільки етноцентризм дає основу для інтерпретації розуміння, наприклад, українського або японського кіно, (якщо тільки мелодрами в цих країнах не ґрунтуються на Західній мелодраматичній моделі). Більш того, деякі з цих жанрових категорій можуть комбінувати в межах досить рухливих кордонів з різними характеристиками інших жанрів кіно − *пригодницький фільм* може в тій чи іншій мірі включати елементи *колоніального фільму* (colonial film), *військового фільму* (war film), *фільму меча і плаща* (a sword and cape film), *фільму про піратів* (pirate film), і т.п. − це означає, що кіножанри отримують вельми різні втілення в різних національних кінодискурсах.

Римейки кінофільмів є прекрасним доказом визначального значення історичних і культурних складових кіножанру. Наприклад, аналіз голлівудських римейків французьких комедій в 1980-х і 1990-х роках, які були зняті незабаром після виходу в прокат французьких комедій свідчить про важливість ідеологічної, естетичної та культурної ідентичності в комедіях французького і голлівудського кінодискурсу [5]. Так, кінокомедії *Three Men and a Baby* [13] і *True Lies* [14] хоча і засновані відповідно на *Trois Hommes et un couffin* [15] і *La Totale!* [10], але дух бульвару і комедії моралі, які пронизують історію радості і труднощів трьох переконаних холостяків − батьків-одинаків мимоволі, або історія про брехню і звички подружжя в іншій французькій комедії, замінюється в американських римейках динамічністю і пронизуючим духом комедійного бойовика. Ця розбіжність між французькою версією комедії (культивується двозначність, алюзія, і психологічна глибина) і американською версією (привілей віддається дії, перетворюючи сюжети комедії в більш захоплююче видовище) визначає два різні способи створення комедії, а на додаток до цього, безсумнівно, два різні способи розповіді історії і дві різні функції кінематографа.

Вивчення колекції голлівудських кінофільмів, згрупованих під категорією *мелодрама* ясно показує недостатність одного загального терміна і його обмежені можливості, щоб пояснити кодифікацію і значення мелодрам, створених в різних контекстах. На нашу думку, культурну багатозначність кіножанру слід розглядати, в деякій мірі, у зв’язку з літературними, театральними, і оперними жанрами.

Щоб використовувати загальний термін для позначення явищ, що відбуваються в різних контекстах, необхідно позначити цим терміном патерн, який є культурно домінуючим тієї чи іншої культурної епохи для

© Ніколаєнко А. Г., 2013

реального жанру. Лінда Вільямс пропонує розрізняти *мелодраму* як жанр від *мелодрами*, як різновиду жанру в американському кіно. Перше з них характеризує *жіночі фільми*, *сімейні мелодрами*, і деякі *автобіографічні фільми*, а в другу крім усіх попередніх видових жанрів мелодрами також входить основний реєстр американського популярного кіно, включаючи кінофільми, які змушують американців відчувати співчуття до кіноперсонажів через жалісливі сцени пароксизмальних моментів, в яких розкривається моральна чеснота кіноперсонажів. Ці моменти, які блискуче малюють і примножують "жіночу" чутливість (як і в більшості фільмів у жанрі *мелодрама*) і "чоловічий" вчинок не переривають наратив, а розвивають і підтримують його [8]. Крім того, основною функцією мелодраматичного патерну є об'єднання в одному фільмі сильно емоційних моментів дії і пафосу. Так, традиційні чоловічі жанри, такі як *військовий фільм*, підпадає в мелодраматичний патерн, коли в сюжеті представлені сцени воєнних дій і сльози кіногероя, створюючи ефект невинності дії кіноперсонажів, виставляючи їх жертвами і тим самим викликаючи співчуття у глядача. Так, наприклад, кінофільми про Рембо − *First Blood* [9]; *Rambo: First Blood. Part 2* [11]; *Rambo III* [12], героя, якого часто інтерпретують як символ консервативної рейганівської Америки, спрямованого на реабілітацію значення мачо через мужнього, м'язистого кіногероя для того, щоб позбавитися від поганих спогадів про В'єтнам, відносяться до жанру бойовика і одночасно до жанру військового фільму, проте, в них також використовується мелодраматичний патерн, огортаючи Джона Рембо в ауру мелодраматичного пафосу як жертву, яка лише намагається знов відкрити для себе втрачений стан патріотичної невинності, в якому: "*Our country loves us as much as we love it"* [9].

Дихотомія між локальними жанрами і транс історичними або транснаціональними жанрами може бути частково вирішена, якщо розглядати кіножанр як патерн, який позначає культурну формулу, яка має конкретні ідеологічні та часові характеристики та наділена стабільними семантичними і синтаксичними особливостями. До цього слід додати процес імпорту, інтеграції та акультурації жанрів. З одного боку, загальна термінологія може бути прийнята в національних лексиконах різних країн або без перекладу − як у випадку з *вестерн* (*western*) або *трилер* (*thriller*) − або через переклад − як у випадку з *comédie musicale*, яка є адаптацією американського жанру *musical* у французькому лексиконі.

Родова категорія кіножанру, запозичена з інших країн може також піддаватися адаптації та отримати нову термінологію, яка буде використовуватися для місцевого виробництва. Так, датські критики використовують термін *мюзикл* з кінця 1950-х років для опису не тільки голлівудських музичних фільмів, але й національних спектаклів, в які увійшли пісні, музика і танці [2].

Міграція родових найменувань кіножанрів включає і міграцію їх форм, які модифікуються в результаті зміни умов їх виробництва. Наочна ілюстрація цього явища − італійські вестерни 1960-х років. При перетині Атлантики, в жанрі *вестерну* сталася метаморфоза: У кадри пустельних ландшафтів, які могли викликати у глядача асоціації з американською пустелею, відображали переважно мексиканську культуру, а імена багатьох кіноперсонажів вносили присмак латинської культури в пригодницький дух Заходу. У таких вестернах часто замість вікових та зношених кіноперсонажів американських вестернів попереднього десятиліття, з'являлися цинічні герої. В цілому, при перетині Атлантичного океану вестерн змінився настільки, що пуристи відмовилися приймати цю варіацію вестерну повністю в рамки жанру вестерну. Вони бачили в ньому не більше ніж деградацію вестерну на ґрунті комерційних інтересів і охрестили його зневажливим терміном *spaghetti western.*

Жанри кіно не автономні даності як наочно демонструє історія розвитку жанрів, яка складається з взаємодії, взаємного впливу і послідовної систематизації структури жанрів, що в результаті призводить до постійного перемішування жанрів. Кіножанри визначені в диференціальній формі і організовані в системи та ієрархії, в якій кожен жанр знаходить своє місце, форму і кордони через свої відносини до інших жанрів кіно. Таким чином, історія жанру, будучи еволюційною, безпосередньо пов'язана з історією родових патернів, які створюються кінодискурсом. Родові патерни, перш за все, визначаються групою родових категорій, в які вони входять і відносинами між жанрами. Ці відносини не можуть розглядатися з точки зору співіснування і зіставлення, так як жанри включають багато елементів один одного. Родові патерни пропонують набір жанрів, розглянутих на різних рівнях, так як вони по-різному організовані в ієрархічну структуру. З одного боку, ієрархія жанрів існує на основі відмінних критеріїв критичного, естетичного та ідеологічного вирішення. З іншого боку, деякі жанри з'являються як домінуючі форми, якщо судити по кількості фільмів знятих в цих жанрах, їх успіху, і їх можливості до розповсюдження і експортування деяких своїх рис в інші сучасні жанри.

Слідом за Стівом Нілом ми виділяємо комплексну діахронічну схему родових патернів в американському кінодискурсі, які організовані у відповідності з переважанням одного чи двох жанрів в послідовні "епохи" голлівудського кіно [6, p. 174-175]. При цьому, ми поділяємо еволюціоністичну точку зору "боротьби між жанрами", запропоновану росіянам -формалістами [4; 5, p. 30-36], в якій домінуючі жанри структурують виробництво кінопродукції, перетворюють формули інших жанрів перш ніж бути заміненими іншими в результаті зрушень у глядацькій аудиторії та ідеологічних, економічних та технологічних змінах.

До ієрархічних параметрів, що визначають логічну систему родових патернів, слід додати ідентифікуючі параметри, що було і залишається дуже важливим для незалежних кіностудій. Кінофільми таких кіностудій піддаються сильному впливу і проникненню інших кіностудій, а це означає, що їх власні родові патерни вступають в контакт − через конкуренцію, відступ, опір, збагачення, або акультурацію − з родовими патернами кінофільмів інших кіностудій − зокрема, з домінуючим голлівудським кіно.

Жанри голлівудських кіностудій − це логічна система, яка несе не тільки економічні, торговельні та ідеологічні, але й стилістичні характеристики. Таким чином, кіножанри являють собою свого роду "парк юрського періоду, в якому жанри, створені в різні епохи змагаються за володіння простором" [1, p. 28]. Кіножанри, ма-

ючи ідеологічні і соціальні функції, піддаються перегляду, а також семантичним і синтаксичним зрушенням, які реагують на та увічнюють історичні, соціальні, культурні і кінематографічні зміни. Більш того, кіножанри певною мірою змішуються один з одним. Цей процес є ключем для самого процесу жанроутворення, який і пояснює створення нових циклів, які в свою чергу, стабілізуються і утворюють нові кіножанри. Ця стратегія змішування і інновацій, у першому випадку науково-технічного, а в другому − художнього і культурного, мотивована співвідносними економічними і комерційними інтересами.

На нашу думку питання про кіножанри не може бути вирішеним на основі логічної класифікації − будь-яка концепція кіножанру має враховувати багатогранність і послідовність стратифікації жанрових характеристик, запропонувати моделі, здатні пояснити гру складних взаємодій, які формують кіножанр. У зв’язку з цим кіножанр не може вважатися закритим, статичним, і остаточним набором характеристик, а, швидше, він являє собою точку рівноваги, метастабільний стан загального процесу. Будь-яке загальне визначення кіножанру, на нашу думку, може бути тільки частково рекурсивним.

Література:

1. Altman R. Emballage réutilisable: les produits génériques et le processus de recyclage. // Iris, 20. − 1995. − pp. 13-30.

2. Bondebjerg, I. Singing and dancing in Copenhagen. Hollywood et la construction du film musical danois. In Bertin-Maghit, J. P. (Ed.) Les Cinémas européens des années cinquante. − Paris : AFRCH, 2000. − pp. 199-214.

3. Esquenazi J.P. Hitchcock et l’aventure de Vertigo. L’Invention à Hollywood. − Paris, CNRS Éditions. 2001. – 239 p.

4. Jauss, H. R. Pour une esthétique de la réception. – Gallimard : Tel, 1978. – 305 p.

5. Moine R. Cinema Genre. − Oxford : Wiley-Blackwell, 2008. – 272 p.

6. Neale, Steve. Questions of Genre. In Grant, B. K. (Ed.) Film Genre Reader II. − Austin : University of Texas Press, 1995. − pp. 159-183.

7. Walker, J. Hollywood, Freud et la représentation des femmes. In Burch, N. (Ed.) Revoir Hollywood. La nouvelle critique anglo-américaine. − Paris : Nathan, 1993. − pp. 220-240.

8. Williams, L. Melodrama Revised. In Browne, N. (Ed.) Refiguring American Film Genres: Theory and History. − Berkeley : University of California Press, 1998. − pp. 42-88.

Фільмографія

9. First Blood [Kotcheff T. 1982].

10. La Totale! [Zidi C. 1991].

11. Rambo: First Blood. Part 2 [Cosmatos G. P. 1985].

12. Rambo III [MacDonald P. 1988].

13. Three Men and a Baby [Nimoy L. 1988].

14. True Lies [Cameron J.1994].

15. Trois Hommes et un couffin (Three Men and a Cradle) [Serreau C. 1985].

УДК[811.111+811.161.2]'367

Новохатська Н. В.,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

СТИЛІЗОВАНІ РОЗМОВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ РЕПРОДУКЦІЇ СПОНТАННОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ

У статті йдеться про стилізовані розмовні конструкції, які вживаються з метою імітації усного мовлення на письмі, зазначаються особливості їх структури й функціонування, а також описуються етапи їх входження у художній текст.

Ключові слова: *розмовна конструкція, стилізований, усне мовлення.*

В статье идет речь о стилизованных разговорных конструкциях, которые употребляются с целью имитации устной речи в текстах, указываются особенности их структуры и функционирования, а также описываются этапы их вхождения в художественный текст.

Ключевые слова: *разговорная конструкция, стилизованный, устная речь.*

The article describes stylized conversational constructions, used to imitate spoken language in the texts. It defines the peculiarities of their structure and functioning as well as stages of their incorporation in the fictional text.

Key words: *conversational construction, stylized, speech.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. На сьогодні актуальним залишається питання про співвідношення спонтанного усного мовлення і його відображенням у текстах художньої літератури. У трактуванні взаємозв'язку між ними необхідно враховувати, що між усним мовленням і його відображенням у художній літературі тотожності немає. Розмовні конструкції (РК), на думку В. В. Виноградова, О. О. Лаптєвої, Н. Ю. Шведової, О. Б. Сиротиніної, використовують у художніх текстах, проте в неповному обсязі й умовно, тобто відбувається стилізація розмовного мовлення (РМ) на письмі. Цю позицію розділяє Кв. Кожевнікова, яка вказує, що "у дзеркалі художньої репродукції спонтанне усне мовлення постає перед читачем у стилізованому вигляді: передусім змінюються пропорції його плану змісту, що спричинює зміну плану вираження" [7, с. 147].

Мета статті – виявити засоби й способи входження розмовних конструкцій в художній текст.

Завдання статті:

– охарактеризувати співвідношення між спонтанними розмовними конструкціями й їх репрезентацією в текстах;

– дослідити точи зору науковців щодо даної проблеми;

– виявити етапи входження конструкцій у прозу.

Наукові результати. У творенні динамічних норм літературної мови, як зазначає Р. О. Будагов, беруть участь не лише видатні письменники, але й весь народ, на мову якого, зазвичай, завжди спираються самі письменники [2, с. 72].

Такої ж думки дотримується і О. Б. Сиротиніна, наголошуючи на тому, що невимушене РМ відображається в художній літературі [мовлення персонажів], яка є джерелом для вивчення РМ [11, с. 18].

У дослідженні російського РМ О. А. Земська виділяє три умови, які сприяють застосуванню РМ носіями літературної мови: 1) непідготовленість мовленнєвого акту; 2) невимушеність мовленнєвого акту; 3) безпосередня участь мовців у мовленнєвому акті [5, с. 9].

Дослідниця протиставляє кодифіковану літературну мову і РМ, стверджуючи, що кожна людина володіє цими двома системами і вибір мовця поміж них залежить від умов ситуації. Також існує феномен неволодіння розмовним мовленням, що пояснюється професійними навичками (тривала необхідність і звичка говорити кодифікованою літературною мовою) або ж психологією мовця [5, с. 23].

Між спонтанним усним мовленням в природних умовах, як уже згадувалося вище, і його відображенням у художній прозі шляхом репродукції нема і не може бути тотожності [8]. Змінний характер і загальна нерівність процесу виникнення комунікатів спонтанного усного мовлення при репродукції підлягає значному спрощенню, тимчасом, як результат цього процесу набуває яскравіших характеристик, ніж це було б можливим у природних умовах [7, с. 147-148]. Цю позицію підтримує Н. Ю. Шведова, виокремлюючи два етапи входження РК у художній текст. На першому етапі РК цілком зберігає своє специфічне забарвлення і сприймається як щось зовнішнє, чуже по відношенню до писемного тексту. На другому етапі, зберігаючи свою "розмовну" якість, РК вже стає елементом системи таких засобів у межах писемного мовлення, які служать для надання їй забарвлення невимушеності і свободи, спрямованої на встановлення безпосередніх контактів з читачами [13, с. 151-152].

У цьому контексті варта уваги думка Г. М. Акимової, яка виділяє три етапи входження РК у художній текст. На першому етапі входження вони копіюються в мовленні персонажів художніх творів, але це не копія реального РМ. Другий етап вживання РК в літературній мові – вживання РК у мові автора. Ці конструкції стають синтаксичним елементом художнього мовлення, яке має за мету не лише імітувати усне мовлення, а й вплинути на читача. Третій етап входження РК позначений лише стилістичним зсувом, який відображається у нейтралізації експресивного відтінку. Це сприяє утворенню синтаксичних кліше [1, с. 98-100].

Розділяючи літературну мову на два типи (книжно-писемну та усно-розмовну), О. О. Лаптєва доходить висновку, що в оповіданнях та розповідях, які належать до книжно-писемного типу, допускається вживання форм

© Новохатська Н. В., 2013

та конструкцій РМ [9, с. 133-136]. В. В. Виноградов також вирізняє усне мовлення та літературно-усне. До літературно-усного мовлення дослідник відносить оповідь, під якою розуміє реальність індивідуальних художніх побудов, що має свої відповідники в стилістичній системі “загального” вимовленого мовлення; своєрідну комбіновану стильову форму художньої літератури, сприйняття якої відбувається на тлі відповідних конструкцій монологічних утворень, наявних у суспільній практиці мовленнєвих взаємодій. “Усне” мовлення в літературі не звучить, – пише В. В. Виноградов. Воно – писемне. Проте у цьому “літературно-усному” мовленні є “симптоми” його співвідношення з формами усного мовлення. Очевидно, що ці симптоми полягають в особливостях синтаксичної та лексичної побудови “усного мовлення” в літературі, у своєрідності його композиційної структури [4, с. 17]. У художніх конструкціях форми усного мовлення (які вливаються в писемне мовлення й самі включають до себе його елементи) зазнають значних трансформацій та перетворень. Літературні твори часто від них відштовхуються, на них орієнтуються. Маючи свої специфічні відмінності, конструкції художнього мовлення виникають і сприймаються на тлі паралельних стилістичних рядів у повсякденній мові [4, с. 17].

Конструкції розмовного синтаксису, широко-відображені в художньо-літературних текстах, не є чужорідними в загальній синтаксичній організації мовлення. Навпаки, у творчості кращих письменників вони органічно вливаються до арсеналу різних засобів і прийомів побудови мовлення, вміло використовуються для точного та економного виконання комунікативного завдання [6, с. 286-287].

Життя слова у художньому тексті, за спостереженням О. А. Лаптєвої, не є цілком ідентичним його функціонуванню у природному мовленні. Вживання РК у художньому тексті також не є абсолютним, оскільки вони, по-перше, наявні у стилізованому вигляді, а по-друге, не всі типи конструкцій РМ можуть використовувати автори. Це можна проілюструвати використанням у художньому тексті усно-розмовних синтаксичних засобів. У живому розмовному мовленні, активно вживаними є різні типи конструкцій із називним теми [10, с. 213]. Вони виступають у мовленні носіїв літературної мови відповідно до комунікативної та ситуативної необхідності їхнього вжитку, використовуються сучасними письменниками, проте здебільшого умовно. У літературі, як правило, використовують певні види конструкцій з називним теми, проте не всі. Це твердження О. А. Лаптєва проілюструвала вживанням займенника рос. *тот* у прозі, коли у розмовному мовленні застосовується займенник рос. *он*, в художньому діалозі вживається одинарний іменник, у розмовному мовленні – іменникова група у розмовному мовленні: рос. *Вот эта женщина пожилая, она у него в подчинении;* в художньому діалозі: рос. *Петька тот пришел сразу* [10, с. 213].

Також у художньому тексті неможлива конструкція рос. *Подай вон газета лежит*, властива і традиційна для РМ. Неприпустимі конструкції накладання, конструкції безсполучникового підпорядкування тощо [10, с. 214].

На думку Ю. М. Скребнєва, РМ, будучи фіксованим, тобто записаним на папері, письменником, що реалістично відображає діалог дійових осіб роману, не втрачає своїх стильових особливостей [12, с. 6].

Типізованим відображенням РМ О. Б. Сиротиніна вважає мовлення персонажів у драмі й художній прозі. Але це не фотографія, адже не всі особливості РМ можуть бути передані засобами писемного мовлення (передача усного мовлення засобами писемного є стилізацією, а не відображенням) і не всі особливості РМ помічають письменники. Явища, притаманні живому розмовному мовленні, у мові художньої літератури можуть бути відображені посилено чи послаблено, залежно від ступеня усвідомлення письменником норм живого РМ, від його художніх уподобань та завдань [11, с. 34-38]. Письменник, навіть найупевненіший і талановитий реаліст, пише О. А. Лаптєва, не може безпосередньо відобразити в художньому творі реальне поширення усно-розмовних фактів. Справа у тім, що письменником керують певні закономірності перетворення усного факту в писемний. Також при стилізації під усно-розмовне мовлення, мова письменника може виявитися колоритнішою, оскільки він може використовувати такі мовні засоби, які в своїй сукупності в розмовному мовленні реально не функціонують, а вживається переважно один із них [10, с. 64-65].

У процесі написання творів, письменники запозичують із РМ притаманні йому характеристики, створюючи у читача необхідні враження. Найяскравішими прикладами імітації РМ у художній прозі є представлені у ній діалоги дійових осіб. Але з цього не можна робити висновку, що діалоги дійових героїв є точною копією РМ, оскільки в такому разі “мовлення” писемне, а не розмовне, воно має відображати певну впорядкованість мови. А тому М. Шот виділяє *діалоги розмовного мовлення* і *діалоги-імітації розмовного мовлення*, зазначаючи, що діалог у драмі написано для того, щоб він наслідував РМ [14, с. 91].

В. В. Бузаров [3, с. 23] наголошує, що репліки діалогічної єдності співвідносні як стимул та реакція, тобто структура і семантика першої репліки визначає форму і структуру другої.

Таким чином, можна зробити висновок, що в художньому тексті відбувається стилізація РМ, адже основним завданням письменника є реалізація естетичної функції мови. РК відображені в прозі у стилізованому вигляді, оскільки їх вибір та вживання залежить від особистості письменника, його намірів, усвідомлення письменником норм і способів передачі одиниць РМ. Саме тому типи розмовних конструкцій живого розмовного мовлення і стилізованого відрізняються.

Література:

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка : учеб. пособ. / Галина Николаевна Акимова. – М. : Высш. шк., 1990. – 168 с.

2. Будагов Р. А. Писатели о языке и язык писателей / Рубен Александрович Будагов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 280 с.

3. Бузаров В. В. Круговорот диалогической речи, или взаимодействие грамматики говорящего и грамматики слушающего / Владимир Васильевич Бузаров. – Ставрополь : Изд-во Ставропольского госуниверситета, 2001. – 168 с.

4. Виноградов В. В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.

5. Земская Е. А. Русская разговорная речь / Елена Андреевна Земская. – М. : Наука, 1973. – 485 с.

6. Ижакевич Г. П. Культура русской речи на Украине / Ижакевич Г. П., Лагутина А. В., Озерова Н. Г. – К. : Наук. думка, 1976. – 355 с.

7. Кожевникова Кв. О смысловом строении спонтанной устной речи. Линейное построение речи и нелинейное формирование содержания / Квита Кожевникова // НЗЛ // Сост. и общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика. – 1985. – Вып. XV. – С. 512-523.

8. Кожевникова Кв. Спонтанная устная речь в эпической прозе / Квита Кожевникова. – Прага : Acta Universitatis Carolinae. Philologica, 1970. – 155 с.

9. Лаптева О. А. Русский разговорный синтаксис / Ольга Алексеевна Лаптева. – М. : Наука, 1976. – 400 с.

10. Лаптева О. А. Теория современного русского литературного языка / Ольга Алексеевна Лаптева. – М. : Высш. шк., 2003. – 351 с.

11. Сиротинина О. Б. Современная разговорная речь и ее особенность : Учебн. пособ. для студентов пед. интов по специальности “Русский язык и литература” / Ольга Борисовна Сиротинина. – М. : Просвещение, 1974. – 144 с.

12. Скребнев Ю. М. Типичные конструкции синтаксиса английской разговорной речи : Пособ. для учителей / Юрий Максимович Скребнев. – Уфа : Башкирский гос. ун-т им. 40-летия Октября, 1962. – 37 с.

13. Шведова Н. Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе / Наталья Юльевна Шведова. – М. : Просвещение, 1966. – 378 с.

14. Short M. Exploring the Language of Poems, Plays and Prose / Short Mick. – Longman London and New York, 1996. – 399 p.

УДК 811:367:52 (111+161.1+161.2)

Образцова О. М.,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІНВЕРСІЇ ПОЄДНУВАЛЬНОГО ТИПУ (на матеріалі англійської, російської та української мов)

Стаття аналізує інвертовані речення, встановлює статус інверсії як емфатичної або поєднувальної та виявляє когнітивну основу відповідних речень.

***Ключові слова**: просте речення, поєднувальна інверсія, емфатична інверсія, актуальне членування речення, когнітивний чинник, лінійна організація висловлення.*

Статья анализирует инвертированные предложения, устанавливает статус инверсии как связующей или эмфатической и выявляет когнитивную основу соответствующих предложений.

***Ключевые слова**: простое предложение, инверсия, эмфатическая, связующая инверсия, актуальное членение предложения, когнитивный фактор, линейная организация высказывания.*

The article offers analysis of inverted sentences, determining inversion as either emphatic or connecting, and revealing the cognitive basis of respective utterances.

***Key words**: simple sentence, inversion, actual division of a sentence, cognitive basis of sentence linear arrangement*

Дослідження інверсії в побудові речення в мовах світу, зокрема, англійської, російської та української, є об’єктом уваги в межах загальної теорії порядку слів та комунікативних теорій. Інверсія трактується як препозиція всього присудка або його частини по відношенню до підмету в межах предикативного словосполучення або як перенесення будь-якого члена речення в “незвичну” для нього позицію відносно пов’язаного з ним компоненту словосполучення, зі зміною позиції або безвідносно до взаємного розташування підмета і присудка. З точки зору форми розрізняють повну та часткову інверсію; у зв’язку з необхідністю передачі комунікативного завдання – граматичну (для побудови питального речення в англійській мові) та стилістичну; з огляду на актуальне членування речення – інверсію поєднувальну (“прямий порядок слів”, нейтральну об’єктивну тема-рематичну послідовність), протиставлену емфатичній інверсії (послідовності “суб’єктивній” рема-тематичній, вживаній задля логічного або емоційно забарвленого наголошення на рематичному компоненті висловлення, щоб “одразу висловити основну думку”). Тобто, якщо результатом інвертування елемента є експресивно емоційне виділення цього члена речення або всього речення в цілому, така інверсія називається емфатичною, суб’єктивною, стилістично маркованою, на відміну від природної, об’єктивної, стилістично нейтральної поєднувальної. При цьому наголошується, що стилістична інверсія відрізняється від граматичної та поєднувальної тим, що при стилістичній інверсії не порушується “структурне значення” та зміст речення, його пропозиція, оскільки інверсія, як і просодика, служить акцентуванню елементів висловлення і пов’язана з прагматикою та емоціями розташування додатків відносно один одного і присудка. Незважаючи на відмінність підходів до вивчення явища та його трактування, всі лінгвісти єдині в думці, що інверсія в проаналізованих ними реченнях не є випадковою, що зміна відносної позиції елементів речення веде до певної зміни змісту висловлення (див., наприклад: [1-3; 5-7].

Метою даної публікації є висвітлення та аналіз доволі частотних випадків вживання інверсії, які не можуть однозначно трактуватися як поєднувальна або емфатична інверсія, що викликає сумнів у виправданості такого розмежування.

Матеріалом для дослідження слугують прості повноскладні речення, виокремленні з творів художньої прози англомовної, російської та української літератури 20 століття – для кожної з мов по 10000 прикладів, з яких інвертованими виявлено 5 % (англ. м.), 22 % (рос. м.) та 56 % (укр. м.).

Слід зазначити, що проведене дослідження базується на принципі розмежування у структурі речення обов’язкових і факультативних елементів як конституентів синтаксичних структур [4], що дозволило уточнити поняття інверсії як таке розташування **обов’язкових** елементів речення, при якому весь власне присудок (повна інверсія) або його частина (часткова інверсія) знаходяться перед підметом. Дане визначення поширюється на всі комунікативні типи речення, оскільки нами інверсія не вважається відступом від граматичної норми мови, зокрема, і англійської. Випадки початкового розташування одного або декількох комплементів особово-дієслівного конституента присудка нами віднесено до проявів часткової інверсії, поряд з тими випадками, коли перед підметом знаходиться допоміжне дієслово. Якщо ж речення починається з обставини, що є факультативним елементом речення, тобто модифікатором, то такі висловлення як інвертовані нами не розглядалися: модифікатор як необов’язковий, факультативний член речення не може претендувати на зафіксоване місце в його структурі і, відповідно, міняти цю позицію на іншу.

В результаті проведеного дослідження виявлено, що в українській мові інвертовані і неінвертовані речення дають приблизно однакову кількість варіантів (44 % – 56 %), як і варіативність повної та часткової інверсії (46 % – 54 %), а при виключно незначній (лише 5 %) частотності вживань інвертованих речень в мові англійській кількість різних варіантів (37) інвертованих речень перевищує відповідну кількість варіантів інвертованих речень в вибірках російської та української мов, при тому, що кількісне відношення варіантів з повною та частковою інверсією в англійській та російській мовах є однаковим: по 70 % та 30 % відповідно.

Проаналізований корпус прикладів мовного матеріалу частково підтверджує справедливість загальновизнаного твердження про логічне і емоційне акцентування уваги на інтонаційно і ритмічно виокремлюваній

© Образцова О. М., 2013

ремі висловлення за допомогою побудови за принципом від "нового" (невідомого, важливого), до старого (відомого, даного). Спостереження над матеріалом виявляє і те, що про емоційне забарвлення аналізованих речень сигналізує і наявність лексем оціночного характеру (наприклад, ***How, Never, Only, Как, Плювала***): *I watched his face, sculptured and melancholy in the candlelight, sculptured and proud, like a mask created at our beginning. It was an unspeaking face, obsessed forever by the fire which had formed it.* ***Only in my own memory was it my brother's face.*** – 'Я вдивлявся в його обличчя, гордовливе й засмучене, в світлі свічки воно здавалося прекрасною, вилитою з металу маскою початку віків. Це обличчя не виражало нічого, крім віковічної тортури вогнем, який його сформував. Тільки пам'ять моя ще говорила мені, що це обличчя мого брата.' [5, с. 294]; ***Ain't you a good school!*** [V]p+S + [Cs]p – 'Молодець, хороший ученик!' [9, с. 55]. ***How different again looked the kitchen*** *this morning, swirling with smoke and sunlight*. [CsV]p+S – 'Як незвично виглядала кухня цього ранку, здавалося, все крутиться в серпанку диму та сонячного світла' [9, с. 67]; *Новыми мужскими фасонами интересуются люди "без царя в голове"* [4, с. 46]; ***Плювала я на тебе*** [1, с. 28].

В матеріалах з усіх трьох мов засвідчено випадки очевидної поєднувальної інверсії, маркером відповідного статусу якої зазвичай визнається наявність повторів та анафоричних замін: *I said in distress, "You should have written to your master. You know the address of Castle Faillie, surely?" "Aye,* ***that I do*** *... But ye must know that there are many in the Highlands like me'se, who canna read nor write."* – 'Я сказала з досадою: "Вам би слід було написати Вашому хазяїнові (= Що ж ви не написали ...). Ви ж знаєте адресу Замку Фейлі, правда?" "То так, **це-то** я знаю ... Але Ви, вірно, знаєте, що тут у Горах, багато хто, як і я, не вміють ані писати, ні читати"' [11, с. 188]. У цьому діалозі послідовно змінюються тема-рематичні компоненти висловлень: припущення "*know the address of Castle Faillie*" в репліці-питанні є ремою, але у відповідній репліці її анафорична заміна "***that I do***" виступає тематичним елементом. Точно так само продовження у відповідь репліки "*ye must know*" (Ви повинні б знати / ймовірно знаєте), що є анафоричним перифразуванням тематичного елемента "*You should have*" (вам би слід було / ви повинні були б, але не зробили) першого речення репліки, є ремою відносно "***that I do***". Той же елемент "*ye must know*" виступає темою відносно "*there are many in the Highlands like me'se, who canna read nor write*". Таким чином забезпечується збереження ланцюгової тема-рематичної організація діалогу. Інвертування додатку "***that***" в рамках структури комплементації "***that I do***" сприяє також і акцентуванню уваги на рематичному компоненті "*who canna read nor write*" у відповідній репліці.

У наступних прикладах вся структура першого речення відповідних фрагментів при анафоричній його заміні набуває статусу теми у подальшому реченні: *But what could have alarmed him?* ***That I don't know***. 'Але що могло його так налякати? **Цього** я не знаю' [7, с. 21]; *She'll be all right by next Thursday though.* ***Of that he was positive***. 'До наступного четверга вона буде в повному порядку. **У цьому** вона була впевнена' [10, с. 53]; *"At least finish your course, get your degree,"* 'Принаймні закінчи коледж, отримай диплом. ... Але **навіть цього** я не міг зробити' [6, с. 17].

Аналогічні закономірності спостерігаємо в текстах російської та української мов. У виборці російської мови поєднувальна інверсія зареєстрована в своїх повній та частковій формах. Повна інверсія спостерігалася при інвертуванні додатку(ів) і наступного за ним особово-дієслівного конституента присудка в позицію перед підметом. Так, наприклад, про тематичний статус займенникового елемента в структурі відповідного висловлення свідчить наявність в реченні анафоричної заміни елементу попереднього речення на займенник "це" чи словосполучення з таким або йому подібним займенником: ***От этого зависит будущее*** *мира. Особенно этим* ***заклинанием славятся критики*** [4, с. 6, 22].

При частковій інверсії в початкову позицію висувається додаток (додатки), особово-дієслівний же конституент звично слідує за підметом, як це простежується в 37% випадків інверсії у матеріалах російської мови. Такі висловлення з частковою інверсією зазвичай трактуються як випадки поєднувальної інверсії. Наприклад, речення "*Волка они увидали только через три часа."* [4, с. 10] починає розділ повісті Ю. Семенова "На "козле" за волком". На попередніх двох сторінках власне тексту повісті лексема "вовк" не згадується, проте на сторінках 3-7 вона зустрічається в тексті шість разів і ще один раз замінена лексемою "хищник". Ситуація пошуку хижаків і полювання за ними є об'єктом розповіді, на що першим натяком служить назва повісті. Виходячи з викладеного, статус аналізованого речення визначається як тематичний: саме це речення забезпечує поєднання можливої компетенції читача на основі його попереднього досвіду та знань про світ з подальшою розповіддю автора. Саме ж речення також може бути розглянуто як тема-рематична побудова: "*Волка"* – тема + рема – *"они увидали только через три часа"*. Проаналізуємо ще приклад з подорожніх записок про Японію Ю. Семенова:

"Чиновник, "знавший" английский, ткнул пальцем в блок сигарет и категорически покачал головой.

– Why ? – спросил я. – Почему?

– Yes, – решительно ответил чиновник и добавил: – No ...

После чего ***сигареты*** *мои* ***он отобрал"*** [4, с. 30]. Елемент "***сигарети***" є тематичним на тій підставі, що він є об'єктом уваги автора повісті в даному уривку і вже згадувався в попередніх реченнях. Інвертування даного додатка в позицію перед підметом сприяє і логічному виділенню рематичного компонента (присудка "***отобрал***"), і створенню ефекту іронії. Оскільки митними правилами провезення такої кількості сигарет дозволено, дії митника слід розцінювати як невиправдане свавілля. Іронія в тексті фрагмента побудована і на інших антитезах: дійсність спростовує стереотипні власні сподівання оповідача і запевнення інших про погоду в Японії, про знання англійської мови всіма чиновниками, пов'язаними за родом діяльності з іноземцями і т.п. Таким чином, в випадках очевидної поєднувальної інверсії тематичний статус початкового елементу (або речення в цілому) забезпечується, перш за все, попереднім контекстом, а також пресуппозиціями, які (на думку автора тексту) мають бути наявними в свідомості комунікантів (наприклад, автора та читача).

Однак нами виявлено низку прикладів, в яких прояви інверсії (часткової і повної) не можна однозначно кваліфікувати як емфатичну або поєднувальну. Не є ці речення і прикладами граматичної інверсії, тому що вжита вона в розповідних реченнях, наприклад: *She pulled me inside with one hand, saying nothing.* ***In the hall stood Dolores***. 'Вона, нічого не кажучи, втягнула мене в зал. У залі стояла Долорес' [5, с. 95] – повна інверсія; наступні приклади – з частковою інверсією: ***Свої хатні суперечки ми розв'яжемо*** *потім. Свого* ***замісника Караулов зустрів*** *веселими вигуками. Скупими фразами й сумними фактами* ***змалював осавул*** *Медяник безпорадний* ***стан*** *новоявленого уряду* [3, с. 41, 46, 36]. *Холодно зупиняються на Шпачисі його випукло риб'ячі очі*. [1, с. 57]; *Скрутне настало для Єльки життя*. [1, с. 49].

Повна інверсія додатку(ів) і наступного за ним(и) особово-дієслівного конституента присудка у матеріалах української мови виявлена найчастотнішим варіантом інверсії, наприклад: *Народили нас матері під кривавим знаком зодіаку* [1, с. 23]; *Тоді* ***нас не злякає*** *жодна* ***анархія,*** *жодні* ***шурґани і буревії*** [3, с. 42]. Так, у контексті викладу подій останнє з наведених речення є кульмінаційним для уривку, що описує засідання Національної Ради народностей Кавказу при Тимчасовому уряді. Попередні сторінки тексту представляють послідовне і неодноразове згадування про неминучість природної та асоціативно пов'язаної з нею соціальної бурі (***шурган***). Об'єктом обговорення в Раді стає ситуація, що вимагає термінових превентивних заходів, спрямованих на скорочення і запобігання наслідків таких катаклізмів. У результаті викладу плану заходів, частина якого вже виконана, персонаж М.О. Караулов і вимовляє висловлення, що аналізується. Як і в описаних вище прикладах з вибірки російської мови, дане речення підготовлено попереднім висловленням, що, здавалося б, забезпечує йому тематичний статус – практично, всі лексеми даного висловлення раніше згадувалися в тексті. Однак повна інверсія всієї структури комплементації і внутрішня інверсія конституентів даної структури в сукупності з повторюваною лексемою "*жодний*" у формах жіночого і чоловічого роду в однині та множині, а також наявність негативної частки "*не*" логічно акцентують і протиставляють дане речення попередньому контексту, надають реченню статус реми. Тому в такому вживанні інверсію слід визнати "емфатичною". Аналогічно в матеріалах російської мови: *Теперь не проламыванием черепа сопернику можно пленить женщину, но технической умелостью*. [4, с. 46]. Тобто, інверсію в наведених реченнях та у висловленнях, подібних до них, можна визнати одночасно і поєднувальною (за сукупністю формальних характеристик), і емфатичною (за контекстним змістом).

Даний приклад і багато інших з вибірок трьох мов свідчать про неоднозначність і певну штучність поділу інверсії на стилістично нейтральну (тема-рематичну) і емфатичну (рема-тематичну). Так, в половині випадків поєднувальної інверсії вона проявляється на стиках речень і служить рамковою побудовою дзеркально відбитих послідовностей одних і тих же синтаксичних структур. Наприклад: *I had indeed forgotten, an oversight which indicated how little* **this signal** *meant* ***to me***. *But* ***to my mother*** **it** *meant a great deal.* 'Я дійсно забула, моя забудькуватість свідчила про те, як мало **для мене** значив **цей сигнал**. Але **для мами він** означав багато' [5, с. 193]. У даному випадку також спостерігається послідовна зміна тема-рематичного статусу безпосередньої послідовності частин уривку тексту: "*I had indeed forgotten"* – тема + рема – "*an oversight"; "I had indeed forgotten, an oversight"* – тема + *рема* – *"which indicated"; "indicated"* – тема + *рема* – *"how little this signal meant to me"*. Але рематичний статус *"how little"* в *"little meant"* зберігається саме завдяки інверсії. Далі триває тема-рематичний ланцюжок: *"this signal"* тема + рема –*"meant to me."; "this signal meant to me."* – тема + рема – *"But* ***to my mother****"; "****to my mother****"* – тема + рема – *"****it meant a great deal****",* рематичний статус *"****a great deal****"* зберігається і в *"****it meant a great deal****"*. В цих послідовно розташованих реченнях протиставляються частини висловлень, що говорять про значущість сигналу для двох персонажів. Повтор присудка, вираженого структурою комплементації (змістовим дієсловом "*to mean*" і прийменниково-іменним додатком "*to me*" – "***to my mother***")) безпосередньо на стику речень дозволяє акцентувати увагу на відмінності в ступеню значущості, вираженою модифікатором "*how little*" – "***a great deal***" в рамках структури модифікації з присудком як головним конституентом ((*little meant to me*) – (***meant a great deal***). Часткова (як у даному прикладі) інверсія об'єктного комплемента в початкову позицію в реченні створює ефект акцентованого протиставлення співвідносних частин уривка тексту – тобто сприяє їх логічному та емоційному виділенню. Отже, в випадках, подібних до розглянутого, інверсію необхідно визнати одночасно і поєднувальною, і емфатичною, що не зовсім корелює з усталеними твердженнями.

У певній частині прикладів стилістичної маркованості та емоційного забарвлення речення в рамках відповідних контекстів не виявляють, а з точки зору актуального членування, речення організовано за тема-рематичною послідовністю. Так, матеріали англійської мови виявляють речення з повною інверсією, які складають 69,74% від усіх інвертованих речень, що не містять однорідних обов'язкових елементів і представлені п'ятьма варіантами відносної позиції обов'язкових членів цих речень. Найбільш частотним варіантом (78,5 %) від випадків повної інверсії є варіант з препозицією адвербіального комплемента, наприклад: ***To his right*** *stretched a long gallery like living-room*. 'Направо від нього тягнулася довга галерея, похожа на вітальню' [8, с. 35], у висловленнях даного варіанту 74,7 % випадків повної інверсії складають речення з початковим ненаголошеним *there*, наприклад: *There was silence*. 'Запала тиша' [11, с. 36]). *She pulled me inside with one hand, saying nothing.* ***In the hall stood Dolores***. 'Вона, нічого не кажучи, втягнула мене в зал. У залі стояла Долорес' [5, с. 95].

Тематичний характер початку речень заданий самою екстралінгвістичною ситуацією, яка є об'єктом оповіді. Наприклад: речення ***Встретил нас продюсер*** *Сасаки-сан.* ***Потрясли меня*** *открытые* ***сейфы***. відібрані з подорожніх нотаток Ю. Семенова про Японію. Ситуація подорожі з самого початку передбачає можливість зустрічей, супроводу гостя представниками приймаючої сторони, зміну вражень, і, як правило, прояви подиву, потрясіння, захоплення і т.п. Отже, така лінійна побудова аналізованих висловлень в рамках відповідного контексту відображає природний хід подій, і тому інверсія є стилістично нейтральною.

Зазвичай в лінгвістичній літературі така інверсія позначається як "связующая", поєднувальна, застосування якої виправдовується необхідністю збереження тема-рематичної послідовності частин висловлення в

рамках контексту. Але аналізовані приклади “не вписуються” в загальновизнані параметри такої інверсії. У попередніх фрагментах відповідних контекстів відсутні будь-які лексеми, синонімічні тим, що вжиті в аналізованих реченнях. Дані речення не є повторами або прямими продовженнями попередніх висловлень в рамках відповідних фрагментів текстів. Такі висловлення сприймаються як природні, емоційно нейтральні, і є типовими для, зокрема, композиційно-мовленнової форми тексту “оповідь”. Послідовність обов’язкових елементів у таких реченнях, як виявлено, в мовленні відбиває об’єктивну послідовність сприйняття свідомістю мовця і, відповідно, слухача / читача певного фрагменту світу або відображає розгортання подій у часі [4]: ***Встретил нас продюсер*** *Сасаки-сан.* ***Потрясли меня*** *открытые* ***сейфы***. (див. аналіз вище) *Скупими фразами й сумними фактами* ***змалював осавул*** *Медяник безпорадний* ***стан*** *новоявленого уряду* (спочатку подано факти без зайвих коментарів, усвідомлення яких приводить до висновків). ***Свої хатні суперечки ми розв’яжемо*** *потім* (суперечки вже існують, їх розв’язання відкладено на майбутнє). *Свого* ***замісника Караулов зустрів*** *веселими вигуками* (коли увійшов замісник Караулова, його побачили і почали вигукувати). *She pulled me inside with one hand, saying nothing.* ***In the hall stood Dolores*** (оповідач увійшов, окинув зором кімнату и побачив Долорес). Наступне висловлення також свідчить про послідовність “бачення” місця події оповідачем (зорове сприйняття кімнати як нероздільного цілого, виокремлення фона і на його тлі – людини): ***In the*** *drawing* ***room****, furnished with colorful charm,* ***sat Elizabeth*** *Quincy*. ‘В вітальні, мебльованою з чарівною яскравістю, сиділа Елізабет Квінсі’ [12, с. 45]. Аналогічно у матеріалах російської та української мов: *В городе в тот день* ***меня поразило*** *невиданное уличное* ***оживление*** [2, с. 56]; *З одного краю селища сага блищить, з другого – облуплений собор біліє. Старовинний, козацький. А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятриво домен, вулканиться червоно. Там народжується метал* [1, с. 5].

Контекстний, коммунікативний та структурний аналіз таких висловлень дає підстави для висновку, що зміна позиції комплементів особово-дієслівного конституента присудка, часто пов’язана з винесенням в позицію перед підметом усього присудка, відображає закономірності сприйняття свідомістю людини фрагменту її оточення.

Таким чином, розмежування інверсії на емфатичну та поєднувальну є доволі штучним і, в багатьох випадках, невиправданим. Зокрема, прояви інверсії як відображення послідовності сприйняття оточення мовцем не підпадають під визначення поєднувальної або емфатичної інверсії, їх слід визнати не просто природними, нормативними, стилістично нейтральними, а і когнітивно зумовленими.

Когнітивна основа лінійної організації відповідного типу речень дає підстави гіпотетично припустити, що характер таких побудов є типовим, загальним, єдиним для багатьох мов. Коректність чи випадковість гіпотетичного твердження про універсальність лінійної організації таких висловлень може бути перевірена і спростована або підтверджена при аналізі подібного типу речень в інших мовах світу.

Література:

1. Абабкова М. И. К вопросу о средствах выражения коммуникативной перспективы предложения // ТИПОЛОГИЯ ЯЗЫКА И ТЕОРИЯ ГРАММАТИКИ. Материалы Международной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона 27-30 ноября 2007 г. // http://iling.spb.ru/grammatikon/mater/dsk2007/tez2007_ababkova.pdf,

2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. / В. Г. Гак – М. : Добросвет, 2000. – С. 203-204;

3. Зауэр С. В. Функциональные особенности предложений с пространственной семантикой в телевизионных новостных передачах. // Предложение и слово. Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов: издательский центр “Наука”, 2008. – С. 45-46.

4. Образцова О. М. Лінійна організація висловлення в англійській, російській та українській мовах [монографія] / О. М. Образцова. – Харків: БУРУН КНИГА, 2012. – 384 с.

5. Павлова А. В. Интерпретация акцентной структуры высказывания при восприятии письменной речи // Acta linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований Российской академии наук / Отв. ред. Н. Н. Казанский. – Т. III. – Ч. 3. – СПб. : Нестор-История, 2007. – С. 65-118. http://iling.spb.ru/pdf/alp/alp_III_3.pdf Стр 66-67;

6. Циммерлинг А. В. Порядок слов в русском языке // Текст, Структура и семантика. Доклады XI международной конференции. – М. : МГГУ, 2007. – С. 138-151.

7. László Hunyadi: Grouping, the cognitive basis of recursion in language. – Argumentum, 2 (2006). – 67-114. – Kossuth Egyetemi Kiadó (Debrecen)

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Гончар О. Собор [Текст] / Олесь Гончар. – К: Дніпро, 1989. – 270 с.

2. Каверин В. Два капитана [Текст]: роман /Вениамин Каверин. – К. : Веселка, 1985. – 607 с.

3. Капельгородський П. Шурган [Текст]: роман / Пилип Капельгородський // Капельгородський П. Твори. [В 2 т.] – К. : Дніпро, 1982 – Т.1. – 605 с.

4. Семенов Ю. На “козле” за волком [Текст] / Юлиан Семенов. – М. : Московский рабочий, 1974. – 704 с.

5. Baldwin J. Tell me how long the train’s been gone [Текст] : A novel / James Baldwin. – NY: Laurel Edition, 1978. – 370 pp.

6. Bawden N. A Woman Of My Age [Текст] : A novel / Nina Bawden. – L. : Penguin Books, 1967. – 174 pp.

7. Christie A. The Man In The Brown Suit [Текст] : A novel / Agatha Christie. – L. : Pan Books, 1960. – 190 pp

8. Fowles J. The Magus. [Текст] : A novel / John Fowles. – N.Y. : Dell Publishing Co., Inc., 1969. – 605 pp.

9. Jakes J. The Americans [Текст] : A novel / John Jakes. – N.Y. : A Jove Books, 1980. – 800 pp.

10. Lee L. Cider with Rosie [Текст] : A novel / Laurie Lee. – L. : Penguin Books Ltd., 1978. – 231 pp.

11. Randal R. The Watchman’s Stone [Текст] : A novel / Rona Randal. – Ballantine Books, 1976. – 240 pp.

УДК 811. 111.42

Образцова О. В.,
Одесский национальній университет им. И. И. Мечникова, г. Одесса

К ПРОБЛЕМЕ КЛАССИФИЦИРОВАНИЯ НЕ-ПРЕДИКАТНО-СТРУКТУРИРОВАННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ, ФУНКЦИОНИРУЮЩИХ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ

Статья предлагает принципы и критерии классифицирования функционирующих в современной художественной англоязычной прозе высказываний, не содержащих полно и эксплицитно представленной структуры предикации.

Ключевые слова: *не-предикатно-структурированное высказывание, структура предикации, эллипсис, односоставное предложение, слово-предложение.*

Стаття пропонує принципи та критерії класифікування висловлень, що не містять повно і експліцитно представленої структури предикації, що функціонують у сучасній художній англомовній прозі.

Ключові слова: *непредикатно-структуроване висловлення, структура предикації, еліпсис, односкладне речення, слово-речення.*

The article offers some principles and criteria for classifying utterances which do not present a complete structure of predication and are rather frequent in modern English prose.

Key words: *non-predication structured utterance, structure of predication, ellipsis, one-member sentence, word-sentence.*

Объектом настоящего исследования являются разнообразные по форме и содержанию высказывания, не содержащие структуры предикации в полном объеме, и такие, которые не представляют собой структуры предикации как таковой. Например,: *I flicked through the documents. My parents’ marriage certificate. Their birth certificates. My own birth certificate. Red print on cream paper. My father’s signature. (...) Then I saw it. Same father, same mother, same date of birth, same place of birth,* different name (Setterfield, D.). *That was me. Me in a mirror. Me–ancient, creased, and withered*. (Meyer, S.) “*So*?”– “*Good. Very good*”.(..) “*My Lord*.” (Setterfield, D.); “*Hungry*?”*– “Sure. Thanks, Dad.”* (...) *“Okay”* (Meyer, S.); “Padar jan, you forgot your tea.” *A young woman’s voice. Soraya Taheri. My Swap Meet Princess*. (Hosseini, Kh.); *A letter. For me*. That was something of an event (Setterfield,); *Lots of Love, Your Mum* (Haddon, M.).

Учитывая разнообразие форм и содержательных и коммуникативных характеристик таких высказываний, нами принято название не-предикатно-структурированных (НПС) построений. Синтаксический статус, сущность, форма и грамматическое содержание соответствующих предложений-высказываний выступают предметом изучения; целью исследования в целом полагаем определение их статуса и места в системе предложений современного английского языка. Предметом изучения на данном этапе выбираем структурно-синтаксические и семантические характеристики таких высказываний.

В лингвистике предложения “с особыми формами предикативных отношений” [1, с. 705-716] освещены сравнительно мало, разрознено и несистематизированно. Анализ теоретических источников свидетельствует, что системного описания и осмысления такие высказывания как отличное от других грамматическое явление пока не получили, их структурно-синтаксические, семантические и коммуникативные характеристики комплексно не исследовались. Поэтому предлагаемые в лингвистике классификации и описания акцентируют внимание на отдельных характеристиках таких высказываний, на отдельных типах таких высказываний (например, “слова-предложения”, “квази-предложения” и т.п.), в связи с чем однотипные по своим синтаксическим, семантическим и коммуникативным свойствам построения оказываются в разных позициях одной и той же классификации и наоборот, разные по своим характеристикам высказывания в предлагаемых классификациях объединяются в рамках одной позиции (см, например, [4, с. 553-555, 630-632, 705-716, 775-781; 5, с. 329, 396; 9, с. 171; 11, с. 93-95, 104; 13, с. 20, 187-188, 266-268]. Отсутствие единого подхода к изучению НПС, вследствие чего их описание страдает противоречивостью, обусловливает актуальность данного исследования. Целью настоящей статьи является попытка определить принципы и критерии классифицирования не-предикатно-структурированных высказываний таким образом, чтобы все многообразие НПС можно было бы классифицировать с применением единого принципа и одних и тех же критериев, обеспечив, таким образом, научность и непротиворечивость классификации.

Всестороннее описание исследуемого явления включает рассмотрение коммуникативного типа предложений-высказываний, их внешней формы – структуры и ее компонентов, прагматического содержания и функциональной направленности. Поэтому весь корпус примеров следует последовательно проанализировать с позиций а) определения коммуникативного типа предложения; б) выявления и систематизации композиционного состава предложений – наличия и перечня эксплицированных и не выраженных явно элементов; в) определения прагматических коммуникативных установок говорящего, независимо от внешней формы высказывания.

Три подхода к систематизированию корпуса примеров, результатом которых будут три классификации, обусловлены не только обнаруженными противоречиями в теоретическом трактовании интересующих нас предложений-высказываний, но и выявленными особенностями употребления НПС в текстах художественной прозы 21 в. Так, например, “слова-предложения” *Yes* в исследованных текстах зафиксированы в формах трех из возможных коммуникативных типов предложений: и как повествовательное утверждение (*Yes.*), и как вопрос (*Yes?*), и как восклицание (*Yes!*). Например:

© Образцова О. В., 2013

повествовательное:

Dingdong. *"MizCrow?" "**Yes**." "Miz Samantha Black Crow?" "**Yes**." "Do you mind if we ask you a few questions, ma'am?"* (Neil Gaiman)

"*Did you used to have a partner?" (...) "**Yes**,"* said Wednesday. *"**Yes**. I had a partner. A junior partner. But, alas, those days are gone"* (Neil Gaiman)

вопросительное:

"*You were given protection once. You were given the sun itself. But you lost it already. You gave it away. All I can give you is much weaker protection. The daughter, not the father. But all helps.* ***Yes***?" (Neil Gaiman)

восклицательное: *The voice in his head resounded like peals of thunder. "Did you vow to serve your God?*" "**Yes!**" *the camerlegno cried out.* "*Would you die for your God?*" "**Yes!** *Take me now!"* "*Would you die for your church?*" "**Yes!** *Please deliver me!"* "*But would you die for… mankind*?*" It was in the silence that followed that the camerlegno felt himself falling into the abyss. He tumbled farther, faster, out of control. And yet he knew the answer. He had always known."**Yes!**" he shouted into the madness. "I would die for man!* (Dan Brown)

Более того, контекстуальный анализ фрагментов, в которых употреблены такие слова-предложения свидетельствуют о целом спектре коммуникативных смыслов, выраженных *Yes*-предложениями:

утверждение: "*Do you intend to tell me the truth?*" *I asked."**Yes**," she said, but I had heard the hesitation even though it lasted only a fraction of a second*.

"*Could this be the person you saw?" the doctor asked his wife. Mrs. Maudsley measured Isabelle against the picture in her mind. (...) She wavered, then, seeing the emerald eyes and finding an exact match in her memory, decided.* "***Yes.*** *This is the person*" (Diane Setterfield);

согласие: *But Father Leonardo had some other news. He told Vittoria he had spoken to his superiors, and they said it was okay if Father Leonardo adopted her. "Would you* like *me to adopt you?" Leonardo asked. "What's* adopt *mean?" Vittoria said. Father Leonardo told her. Vittoria hugged him for five minutes, crying tears of joy. "**Oh yes! Yes**!" Leonardo told her he had to leave for a while and get their new home settled in Switzerland, but he promised to send for her in six months.*

"*It was a miracle*!" *one of the cardinals shouted.* "*The work of God!*" "***Yes!***" *others exclaimed.* "*God has made His will manifest!*" "*The camerlegno will be our Pope!*" *another shouted.* "*He is not a cardinal, but God has sent a miraculous sign!*" "*Yes!*" *someone agreed.* "*The laws of conclave are* man's *laws. God's will is before us!* (Dan Brown);

– подтверждение: "*I expect you just take them out of nowhere*." *It was meant to be sarcasm, but then he saw the expression on Sweeney's face.* "*You do*," *he said.* "*You do take them from nowhere*." "*Well, not exactly nowhere*," *said Mad Sweeney.* "*But now you're getting the idea. You take them from the hoard*." "*The hoard*," *said Shadow, starting to remember.* "***Yes***." "*You just have to hold it in your mind, and it's yours to take from. The sun's treasure. It's there in those moments when the world makes a rainbow. It's there in the moment of eclipse and the moment of the storm*." *And he showed Shadow how to do the thing. This time Shadow got it* (Neil Gaiman);

– требование согласия с утверждением: "*You were given protection once. You were given the sun itself. But you lost it already. You gave it away. All I can give you is much weaker protection. The daughter, not the father. But all helps.* ***Yes***?" (Neil Gaiman);

– согласие и, одновременно, благодарность за подсказку: "*An ossuary annex?*" *Langdon demanded, immediately recognizing what the man was describing. The docent looked impressed.* "***Yes!*** *That is the term I was looking for!*" (Dan Brown);

– ответная реплика – готовность прийти на помощь: *This airport looked like an airport. The trouble is, this wasn't the airport he was going to. This was a big airport, with way too many people, and way too many gates.* "*Excuse me, ma'am?*" *The woman looked at him over the clipboard.* "***Yes****?*" "*What airport is this?*" *She looked at him, puzzled, trying to decide whether or not he was joking, then she said,* "*St. Louis*." "*I thought this was the plane to Eagle Point*" (Neil Gaiman);

– реплика – отмашка от назойливого просителя: *Salim got there at 10:30 a.m., half an hour before his appointment. Now he sits there, flushed and shivering, wondering if he is running a fever. The time ticks by so slowly. Salim looks at his watch. Then he clears his throat. The woman behind the desk glares at him.* "***Yes?***" *she says. It sounds like* ***Yed***. "*It is eleven-thirty-five*," *says Salim. The woman glances at the clock on the Wall, and says,* "***Yed,***" *again.* "*Id id*." "*My appointment was for eleven*," *says Salim with a placating smile.* "*Mister Blanding knows you're here*," *she tells him, reprovingly. (*"*Bidter Bladdig dode you're here*"*)* (Hosseini, Kh.);

– предложение о помощи: "*Good news, my boy. We'll leave in the morning. Now, you should get some sleep. I have some scotch in my room, if you need help sleeping.* ***Yes?"*** "*No. I'll be fine*." "*Then do not disturb me further. I have a long night ahead of me*" (Neil Gaiman);

– непонимание и поощрение разъяснения: "*Good night*," *said Shadow.* "*Exactly*," *said Wednesday, and he closed the door as he went out. Wednesday spoke to Shadow as they stood in the corridor.* "*What you did in there, with the checkers game*," he said. "***Yes***?" "*That was good. Very, very stupid of you. But good. Sleep safe*" (Neil Gaiman);

– восклицание, выражающее радость от правильности догадки и, одновременно, досаду "*When that poem was written*," *Vittoria declared,* "*Raphael's tomb was somewhere else. Back then, the Pantheon had nothing at all to do with Raphael!*" *Langdon could not breathe.* "*But that … means …*" "***Yes!*** *It means we're in the wrong place*!" *Langdon felt himself sway. Impossible …* (Dan Brown).

Таким образом, принципами классифицирования предлагается считать: коммуникативный тип высказывания, его структурные характеристики (показатели формы), модальные и коммуникативно-прагматические компоненты смысла высказываний, их грамматическое значение (показатели содержания). Критериями классифицирования полагаем следующие: а) наличие соответствующих знаков препинания (. / ? /

!) в сочетании с соответствующим содержанием: сообщением / запросом информации, побуждением к действию, выражением эмоций и чувств – для определения коммуникативного типа предложения; б) перечень эксплицитно представленных в структуре предложения элементов, прежде всего, конституентов структуры предикации – при классифицировании НПС согласно показателей формы; в) при систематизации НПС согласно выраженного ними содержания критериями классифицирования будут служить разнообразные показатели выражения оттенков субъективной модальности, коммуникативных установок, эмоционально-оценочных коннотаций и т.п.

Литература:

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.

2. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. Учебник. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с. – (на англ. яз.)

3. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Борис Александрович Ильиш. – Л. : Просвещение, 1971. – 366 с. – (на англ. яз.)

4. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / Александр Иванович Смирницкий [подготовил к печати и отредактировал В. В. Пассек]. – М.Изд-во лит-ры на иностр языках, 1957. – 286 с.

5. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A University Grammar of English / Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geofrey Leech, Jan Svartvik. – Moscow: Vyssaya skola, 1982. – 391 с.

6. Блох М. Я. Теоретическая граматика английского языка / Марк Яковлевич Блох. – М. : Высшая школа, 1983. – 383 с. – (на англ. яз.)

Источники иллюстративного материала:

1. Gaiman, N. American Gods // http://readr.ru/neil-gaiman-american-gods.html#page=10

2. Brown, D. Angels & Demons // http://readr.ru/dan-brown-angels-demons.html#page=11

3. Meyer, S. New Moon // http://readr.ru/stephenie-meyer-new-moon.html

4. Rowling, J. Harry Potter and the Deathly Hallows // http://readr.ru/j-rowling-harry-potter-and-the-deathly-hallows.html?page=2#page=1

5. Setterfield, D. The Thirteenth Tale // http://readr.ru/diane-setterfield-the-thirteenth-tale.html#page=1

6. Eugenides, J. Middlesex // http://readr.ru/jeffrey-eugenides-middlesex.html?page=2#page=1

7. Haddon, M. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time // http://readr.ru/mark-haddon-the-curious-incident-of-the-dog-in-the-night-time.html?page=2#page=1

8. Hosseini, Kh. The Kite Runner // http://www.fb2lib.net.ru/book/123834

9. McCarthy, C. The Road // http://readr.ru/cormac-mccarthy-the-road.html?page=2#page=1

10. Meyer, St. Twilight // http://readr.ru/stephenie-meyer-twilight.html#page=1

УДК 811.161.1+811.112.2]'367.625

Ожоган А. В.,
Київський університет права НАН України, м. Київ

ДІЄСЛІВНІ ПРЕДИКАТИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ "ЗНИЩЕННЯ ОБ'ЄКТА" В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розкрито особливості дієслівних предикатів зі значенням "знищення об'єкта" в німецькій та українській мовах, здійснено їхню диференціацію, виявлено семантико-синтаксичну специфіку аналізованих конституентів предикатного простору в кожній із зіставлюваних мов.

Ключові слова: *дієслівні предикати зі значенням "знищення об'єкта", деструктиви, субстанційні синтаксеми, семантика, валентність.*

В статье рассмотрены особенности глагольных предикатов со значением «уничтожение объекта» в немецком и украинском языках, предложена их дифференциация, определена семантико-синтаксическая специфика анализированных конституентов в каждом из сопоставительных языков.

Ключевые слова: *глагольные предикаты со значением «уничтожение объекта», деструктивы, субстанциональные синтаксемы, семантика, валентность.*

In this article the features of verbal predicates with the semantic of "destruction of objects" on the German and Ukrainian material are described, their differentiation and classification are offered, the semantic and syntactic specific of analyzable components of predicate space is determined in each of compared languages.

Keywords: *predicates with the semantic of "destruction of objects", destructive, substance syntaxems, semantics, valence.*

Як відомо, однією із значущих для розвитку новітньої європейської лінгвістичної думки є теорія вербоцентризму, що була сформована ще в німецькій класичній філософії граматики, представники якої акцентували увагу на ролі дієслова як організаційного центру речення [18; 17 та ін.]. Це вчення набуде визнання та стане панівним і в українському мовознавстві з огляду на домінування дієслова у формально-граматичній будові речення, на його виняткове значення у вираженні предикативності, на семантичні функції та найбільший набір морфологічних категорій [2]. Прикметно, що визначальним принципом студій вітчизняних та зарубіжних науковців є ідея валентного потенціалу дієслова. Властиво, саме лексична семантика вербатива і в німецькій, і в українській мовах найбільш функціональна й максимально адаптована до ролі предиката як центрального елемента структури речення. Беззаперечними є значні напрацювання вчених у дослідженні дієслівних предикатів як реченнєвотвірних компонентів, їхнього валентного потенціалу, семантико-синтаксичних параметрів у межах конкретної мови. Натомість на міжмовному рівні залишається ще й досі чимало нерозв'язаних проблем. Зокрема, у лінгвістиці до комплексного двобічного (Р. Штернеманн) зіставного вивчення ще не було залучено континууму вербативів-предикатів зі значенням «знищення об'єкта», які становлять один із найбільших та найуживаніших тематичних підкласів предикатів-деструктивів як у німецькій (246 од.), так і в українській (381 од.) мовах, хоча деякі особливості їхньої формотворчої, словотвірної, морфологічної та синтаксичної організації розглядали на матеріалі конкретних мов – німецької, української, російської [4; 5; 6; 8; 10; 13; 14; 12 та ін.]. Отож, метою нашої наукової студії є здійснення зіставно-типологічного аналізу дієслівних предикатів окресленого підкласу. Задля досягнення цієї мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати місце досліджуваних ознакових слів з-поміж деструктивів; 2) виявити їхні подібні та відмінні семантико-синтаксичні ознаки в кожній із зіставлюваних мов.

Досліджувана група вирізняється передусім своєю чисельністю, а її одиниці становлять ядерну площину предикатів зі значенням руйнування. І це невипадково, оскільки переважна більшість вербативного континууму поля деструкції в німецькій та українській мовах марковані диференційною семою об'єкта дії, що лінгвально актуалізує одного з учасників ситуації, на який спрямований руйнівний вплив. Так, наприклад, дієслова *zerstören* і руйнувати, які виконують функцію ідентифікатора всього тематичного класу, мають основне значення "ламаючи, розбиваючи і т.ін., розвалювати що-небудь". Німецьке ознакове слово *vernichten та українське – знищувати мають сему "вбиваючи, нищачи й ін., припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті". Одне зі значень вербативів liquidieren* – "фізично знищувати кого-небудь; убивати".

Предикати аналізованої групи – це дієслова дії, прикметними для яких є, як слушно зауважує І. Р. Вихованець, вужчий, порівняно з дієсловами стану, лексичний діапазон лівобічної суб'єктної позиції і ширше, з лексичного погляду, охоплення правобічної об'єктної валентності [3, с. 86]. Отже, об'єктність – визначальна ознака семантичної структури речень із цими предикатами. Їм властива сема активності, яка пов'язана зі значенням вольового зусилля, витрати енергії з боку суб'єкта, що деструктивно впливає на об'єкт. Тому їх ще означують як "активні дієслова", дія яких "спрямована до об'єкта, повністю охоплює його" [6, с. 44]. Оскільки об'єкт є метою, кінцевим результатом дії, то "у сфері змістових відношень активних дієслів превалює об'єктний зміст, тобто за семантичною характеристикою їх можна кваліфікувати як об'єктні дієслова" [6, с. 44].

Прикметною ознакою предикатів зі значенням знищення є маркованість позицією суб'єкта, адже активні вербативи вимагають наявності активного суб'єкта, який зазвичай є істотою: *Menschen* ***zerstören*** *die Ozonschicht* (VALBU); *Я* ***рвала*** *всі знімки і документи* (Теодозія Зарівна). І саме виконавцеві дії протиставляється інший учасник ситуації – предмет, на який спрямована дія (субстанція, що руйнується, знищується під час дії). *Відтак базова модель вербативних предикатів зі значенням знищення в німецькій та українській мовах є двокомпонентною* – S – Praed – Obj, напр.: *Der Draufgänger* tötet *[aus primitiver Macho-Eitelkeit] den*

© Ожоган А. В., 2013

Liebhaber seiner Frau (VALBU); *Помилуваний спортсмен* ***застрелив*** *хлопця* ... (Україна молода). Зауважимо, що в українській мові, на відміну від німецької, досить поширені моделі речень, у яких конституенти досліджуваного континууму ознакових слів функціонують із додатковими невалентними елементами, зумовлюваними різнообєктністю, пор.: *У тієї Емілії нареченого* ***замордували*** *опирі* (Галина Пагутяк) – *Емілііного нареченого замордували опирі.*

На валентний потенціал деструктивів впливають деякі формальні чинники. Зокрема, в українській мові ситуацію руйнування часто означують предикати реципрокної семантики, репрезентовані власне-зворотними дієсловами зі значенням “убивати, умертвляти кого-небудь” (*битися*, *колотися*, *різатися*, *рубатися*), які маніфестують дію взаємознищення, що виконують кілька суб’єктів, кожен з яких є одночасно й об’єктом, напр.: *І взялися кров’ю поле і гаї*, *Бо* ***рубались***, ***бились*** *ріднії*, *свої* (Павло Тичина).

Найуживанішим морфологічним варіантом об’єктної синтаксеми є знахідний відмінок (Akkusativ). Недаремно німецькі мовознавці визначають його як “Akkusativobjekt” [18, с. 31], а українські науковці – як “спеціалізований відмінок об’єкта” [1, с. 120], напр.: нім. *Britische Truppen* ***schlugen*** *den Aufstand* ***nieder*** (Rolf Tophen); укр. *Тоненьку свічечку любови* ***Задуло*** *переможне зло* (Євген Маланюк).

За твердженням М. В. Мірченка, протиставлення “суб’єкт – об’єкт” пов’язане з категорійними значеннями назв імен – категорією істот/ неістот, де семантика превалює над відмінковою формою [9, с. 162]. На думку Дж. Лайонза, більшість перехідних вербативів “виявляють тенденцію вживатися з іменниками на позначення живих істот у ролі суб’єкта в активних реченнях” [7, с. 361]. Відтак, суб’єктом дії переважно виступає істота, а об’єкт зазвичай репрезентований назвами неістот. Натомість позицію суб’єкта можуть посідати й іменники-неістоти. Як засвідчує аналіз сполучувальних властивостей дієслів зі значенням руйнування в німецькій та українській мовах, семантичну функцію суб’єкта деструктивного впливу можуть виконувати не лише особи, але й явища природи, стихійні лиха, технічні засоби та інші різноманітні артефакти чи натурфакти, напр.: нім. *Der Juni-Krieg* ***zerstörte*** *die Träume der Palästinenser von arabischer Einheit und großarabischem Reich* (Tophen Rolf); *Die Sonne* ***hat*** *die Eisdecke des Sees* ***aufgeschmolzen*** (Duden); *Der fallende Baum* ***erschlug*** *einen Waldarbeiter* (WDDS); *укр. Голод* ***витоптав*** *пшеницю*, *Покачався на житах …* (Олександр Олесь); *Кригa лізла на кригу*, *на береги*, ***зрізала*** *товстелезні верби*, ***ламала*** *гаї*, ***зносила*** *млини* (Петро Панч); *Пошесть* ***викосила*** *козаків більше*, *ніж вогонь противника*, *і* ***косила*** *ще й зараз* (Петро Панч). Такі активні дієслова, що поєднуються з суб’єктами-неістотами, Дж. Лайонз характеризує як “паразитичний наріст на нормальному типі” [7, с. 362], адже неживий предмет не може бути агентивним суб’єктом, який здійснює активну цілеспрямовану дію. Однак саме в групі вербативів деструкції “значне місце посідають дієслова, позбавлені семи цілеспрямованості, оскільки ситуацію руйнування часто створюють “стихійні каузатори” (пожежа, землетрус, хвороба)” [6, с. 102]. Розширення можливостей заповнювати лівобічну позицію дослідники цілком слушно пов’язують із процесами метафоризації, здатністю іменників-назв неістот бути псевдосуб’єктами [15, с. 101-103].

У німецькій та українській мовах трапляються непоодинокі випадки трансформації інструментальної синтаксеми з функцією знаряддя (засобу) дії в позицію суб’єктної, унаслідок чого постає компонент із синкретичним значенням інструментального суб’єкта, напр.: нім. *Die Bombe der Terroristen hat drei Menschen* ***getötet*** *und mehrere andere schwer verletzt* (VALBU); *Israelische Panzer* ***zermalmen*** *Menschen* (Rolf Tophen); укр. *Своє ж рушниця в нас* ***убила*** (Павло Тичина); *Бомби двічі* ***розбивали*** *приміщення видавництва* (Василь Барка). Т. А. Кільдібекова, цілком слушно вказуючи на пов’язаність суб’єкта та знаряддя дії, зауважує: “Вони обоє здійснюють дію, лише перший безпосередньо, а інший опосередковано. У свідомості людини можуть бути такі бачення, коли уявлення про безпосередній суб’єкт дії і уявлення про засіб дії зливаються і утворюють складне уявлення, що об’єднує і безпосереднього виконавця дії, і знаряддя дії” [6, с. 55]. На семантико-синтаксичному рівні транспозицію відмінкових форм (переміщення Dativ інструментального – у німецькій мові, орудного інструментального – в українській у позицію Nominativ (називного) суб’єктного) потрактовуємо як “явище семантико-синтаксичної конденсації” [1, с. 171]. Показово, що предикат руйнування не змінює своєї якості в процесі переміщення інструментальної синтаксеми з функцією знаряддя/ засобу дії в позицію суб’єктної.

У німецькій мові типовим для дієслівних предикатів знищення об’єкта є поєднання з неозначено-особовим суб’єктом, напр.: нім. *Mit Maschinengewehren* ***hat man*** *sie* ***niedergeschossen*** *– alle – auch die Frauen mit den Säuglingen ...* (Ulrich Komm); *Herbert*, *den* ***man totgeschlagen hat*** ... (Anna Seghers). Натомість вельми поширеним в обох зіставлюваних мовах, особливо в українській, є безсуб’єктне вживання аналізованих ознакових слів, напр.: *Karl Börger* ***erschossen*** (Erich Maria Remarque); укр. А тим часом стародавню Січ розруйнували … (Тарас Шевченко); Увечері усіх панів спекли, А старості злупили шкуру (Микола Костомаров); Гей, рубали ворогів та по всіх фронтах! (Павло Тичина); Новорічну ялинку зрізали у сільській садибі … (Укр. молода). При цьому суб’єкт легко встановлюють із контексту. Також українській мові притаманні предикативні форми на *но*, *то* є й те, що вони “мають, як правило, значення доконаного виду і не можуть бути замінені трансформами з предикативом недоконаного виду” [11, с. 120]. Зауважимо, що в утворених ними двокомпонентних конструкціях цілковита формально-синтаксична нейтралізація суб’єкта пов’язана з акцентуацією уваги на результативності деструктивній дії та її об’єктові.

В українській мові подибуємо випадки концентрації дієслівної семантики на самій дії, що зумовлює абстрагування від об’єктів і визначає ситуативну одновалентність вербативів предикатів у реченнях, напр.: *Максим* ***ріже***, *а Ярема Не ріже – лютує …* (Тарас Шевченко); *Де я мірю, там я вцілю, де я важу, там я* ***вражу***

(Нар. тв.). Деструктивна дія тут репрезентована як актуальний процес, адже суб'єкт виконує її в цей момент, а не робить щось інше.

Більшість вербативів досліджуваного підкласу мають відповідні суб'єктні варіанти. Відсутні паралельні суб'єктні варіанти лише в деяких дієслів. Це, зокрема, німецькі *auslassen*, *einschmelzen*, *verflüchtigen*, *zerlassen* та українські плюндрувати, четвертувати, таранити, торпедувати і под.

Отже, найбільш показовим і центральним типом предикатів-деструктивів у німецькій та українській мовах є предикати зі значенням знищення об'єкта, які реалізують дієслівну сему – "руйнівна дія". За семантико-синтаксичними параметрами вони мають дво- – чотиривалентний потенціал. В обох зіставлюваних мовах спостерігаємо непоодинокі випадки ситуативної одновалентності потенційно багатомісних предикатів дії, що спричинено певними контекстуальними умовами, мовленнєвою ситуацією. Спільною міжмовною тенденцією є домінування в системі суб'єктних компонентів суб'єктів-істот, а в системі об'єктних компонентів – об'єктів-неістот.

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.

3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с. – (Інт мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР).

4. Даугатс Э. Ю. Исследование семантической области слов, выражающих понятие прекращение жизни человека в современном немецком языке : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Эдуард Юрьевич Даугатс. – Минск, 1973. – 189 с.

5. Калько М. Аспектуальність: категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові : [монографія] / М. Калько. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2008. – 384 с.

6. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке : Опыт функционально-семантического анализа / Т. А. Кильдибекова. – Саратов : Издво Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.

7. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М. : Прогресс, 1978. – 543 с.

8. Минина Н. М. Лексико-семантическая глагольная система современного немецкого языка : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Наталия Михайловна Минина. – М., 1975. – 426 с.

9. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. – [2ге вид., переробл.] / М. В. Мірченко. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. унт ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.

10. Морозова Т. С. Структура словообразовательных парадигм природных деструктивных глаголов / Т. С. Морозова // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент : Ташкентск. гос. пед. ин-т им. Низами, 1978. – С. 152-156.

11. Плющ М. Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 175 с.

12. Пославська Н. М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Укр. мова" / Н. М. Пославська. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

13. Потапенко Т. А. Лексико-семантическая характеристика глаголов с общим значением разрушительного воздействия на объект / Т. А. Потапенко // Филол. науки. – 1983. – № 2. – С. 50-56.

14. Скорнякова Р. М. Лексико-фразеологическое поле с общим значением "разрушение" в современном немецком языке : дис. … кан. филол. наук : 10.02.04 / Р. М. Скорнякова. – Л., 1987. – 189 с.

15. Уленбек К. К. Agens и Patiens в падежной системе индоевропейских языков / К. К. Уленбек // Эргативная конструкция предложения. – М. : Издво иностр. лит., 1950. – С. 101-103.

16. Becker K. F. Ausführliche deutsche Grammatik als Kommentar der Schulgrammatik / K. F. Becker. – [2 neubearb Ausg.]. – Frakfurt am Main, 1842. – 287 S.

17. Meiner J. W. Versuch einer an der menschlichen Sprache abgelideten Vernunftlehre oder Philosophische und Allgemeine Grammatik / J. W. Meiner. – Leipzig, 1781. – 237 S.

18. VALBU – Valenzwörterbuch deutscher Verben / [H. Schumacher, J. Kubczak, R. Schmidt, V. Ruiter]. – Tübingen : Günter Narr Verlag, 2004. – 1040 S.

УДК 811.11 – 112:81’373.4

Олійник Л. В.,
Національний технічний університет України “КПІ”, м. Київ

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТАФОРИЧНИХ ПЕРЕОСМИСЛЕНЬ В НІМЕЦЬКІЙ МОЛОДІЖНІЙ МОВІ

У статті аналізуються моделі метафоричного переосмислення лексичних одиниць німецької молодіжної мови, пропонується семантична та функціональна класифікації метафоричної лексики досліджуваного корпусу.
***Ключові слова**: метафоричне переосмислення, модель метафоричного переносу значення, оцінка, експресивність, семантична, функціональна класифікації, метафора молодіжного соціолекту.*

В статье анализируются модели метафорического переосмысления лексических единиц немецкого молодежного языка, предлагается семантическая и функциональная классификации метафорической лексики исследуемого корпуса
***Ключевые слова:** метафорическое переосмысление, модель метафорического переноса значения, оценка, экспрессивность, семантическая, функциональная классификация, метафора молодежного социолекта*

The article deals with the analysis of the models of metaphorical transformation in the German vocabulary of youth and represents the semantic and functional classifications of the words with figurative meaning.
***Keywords:** metaphorical transformation, model of metaphorical transformation, appreciation, expressivity, semantic, functional classifications, metaphor of the language of youth*

Впродовж тисячоліть не вщухає інтерес щодо дослідження метафоричних трансформацій як у літературній мові, так і в мовних підсистемах різних соціальних груп. Особливої актуальності даний напрям дослідження набув при вивченні семантичної системи соціолектів, в тому числі й німецької молодіжної мови. Адже німецька молодіжна мова є найбільш динамічнішою підсистемою загальнонаціональної мови, що фіксує постійне оновлення свого лексичного складу, який потребує відповідної класифікації.

Метафора, як зазначають у своїх наукових студіях більшість лінгвістів, є універсальним способом утворення лексичних одиниць соціальних варіантів загальнонаціональної мови. Як відомо, у лінгвістичній літературі існують різні підходи стосовно класифікації метафоричних переосмислень. Природа метафори зумовила створення великої кількості класифікації даного явища. Так С. Ульман виділяє 3 універсальних типи метафоричних трансформацій: антропоморфізм, перенос із конкретного поняття на абстрактне та синестезію [9]. Інші лінгвісти виділяють географічні, метеорологічні, біоморфні (антропоморфні, зооморфні), технічні, соціоморфні метафори. Даному питанню присвячені роботи Н.Д. Арутюнової, В.Г. Гака, В.М. Телія, В.П. Москвіна та інших авторів. Авторами класифікацій було запропоновано різні критерії, згідно яких метафори розподілено за різними класами. Н.Д. Арутюнова класифікує метафоричні переосмислення за їх комунікативно-функціональними властивостями [1], В.М. Телія пропонує функціонально-номінативну класифікацію, в основі якої – співвідношення в метафорі задуму її автора та відображення у відповідності із ним дійсності [8]. В типології В.Г. Гака існує два види метафоричної трансформації: повна та часткова [2]. Однак, як зауважив В.П. Москвін, “зведених параметрів, за якими може відбуватися класифікація метафори, ми до цього часу не маємо. Тому систематизація, а в цілому ряді випадків – і виявлення таких параметрів, представляються дійсно “невідкладними завданнями семантики” [В.В. Виноградов. цит. 5, с. 112].

Метою даної статті є детальний аналіз моделей метафоричного переосмислення лексем як одного із ключових способів поповнення німецького молодіжного лексикону, семантична та функціональна класифікація даного переосмислення.

У сучасних наукових розвідках, присвячених проблематиці німецького молодіжного соціолекту не виявлено спроб класифікації моделей метафоричних трансформацій, що й зумовило актуальність даного дослідження. Хоча лінгвісти й оперують назвами видів метафоричних переносів, однак не ставлять завдання у своїх студіях систематизувати та класифікувати метафоричні трансформації. Так, Є.О. Коломієц погоджується із твердженням Н.М. Кисельової, яка виділяє 4 основні функції метафори у розмовному мовленні: індикативну, когнітивну, експресивно-оціночну та експресивну [4, с. 117].

На наш погляд, із-поміж низки класифікацій, В.П. Москвіним було запропоновано найбільш повну класифікацію метафори – структурну, семантичну та функціональну, що були основані на “системі параметрів класифікації метафоричних найменувань, що визначаються чотирма обставинами: своєрідністю плану змісту та вираження, сильною залежністю від контексту, а також функціональною специфікою метафоричного знаку” [5, с. 112].

Семантична класифікація описує змістовну структуру метафори та має кілька типів: **класифікація за основним суб’єктом, допоміжним суб’єктом та за формулами метафоричного переносу.**

Класифікація **за основним суб’єктом** застосовується при побудові семантичних полів та лексичних класів, зокрема, синонімічних рядів, тому образну метафору розглядають як “потужне джерело синонімії” [5, с. 117].

Так, за основним суб’єктом було виділено наступні синонімічні ряди: на позначення **осіб – молода людина жіночої статі** – *Biene, Bomber, Hase, Käfer, Katze, Maus, Mieze, Kirsche, Puppe, Junghuhn, Hutblume, Junggemüse, Torte, Lilie, Fliege, Luxusdampfer, Sonne, Brosche, Flamme, Perle, Schnecke, Sahneschnitte, Sahnetorte, Schleckrosine, Tulpe, Blume, Praline, Kirschblüte, Lokomotive, Nebelkrähe, Sumpfhuhn, Sumpfralle, Schiffsschraube, Zicke, Plombe, Eule, Ziege, Kuh, Gans, Dönerfee, Schachtel, Motte, Giftspritze, Schneckenschraube, Kaktus, Unke, Keule, Minipanzer, Schrankkoffer, Zierfisch, Loli, Käthe;* **молода людина чоловічої статі –** *Brett,*

© Олійник Л. В., 2013

Schnitzel, Schnuckel, Körperklaus, Gecko, Hecht, Pickelhering, Brutalo, Scheich, Bock, Bär; **батьки –** *Erzeuger, Ernährer, Regierung, Erzeugerfraktion, Kohlenbeschaffner, Nahrungsbeschaffner, Stresskomitee, Ordnungskomitee, Generalstab, Parlamente, Anstandswauwaus, Alte, Kalkstein, Fossilien, Gespenster, Dinos, Mastodons, Mumien*; **грошові одиниці** – *Eier, Blauer, Spatzen, Flöhe, Mücken, Schotter, Kohle, Brocken, Papierstaub, Sand, Mäuse, Kies, Mehl, Gips, Eisenspäne, Piepmätze, Fett, Splitt, Keulen, Holz, Klötze;* **транспортні засоби –** *Schlachtschiff, Straßensegler, Luxuskarosse, Riesenorgel, Riesenriemen, Viereckrakete, Luxusschlitten, Schnittenschaukel, Dickschiff, Hausfrauenpanzer, Rasenmäher, Schildkröte, Schnecke, Schauckelrad, Ente, Schuhkarton, Hutschachtel, Elektrorollstuhl, Miezenkutsche, Spucker, Bohrkrücke, Hobel, Kiste, Karre, Konservenbüchse, Klapperkasten, Schubkarre, Schrottkarre, Blechhaufen, Konservendose, Knutschkugel, Asphaltblase, Reisschüssel*;

а також дієслівні синонімічні ряди:

спілкування між комунікантами – *schwabbeln, nudeln, löffeln, salben, blöcken, keckern, wiehern, sabbern, plätschern, schnattern, blubbern, klickern, rasseln, faseln, raffeln, schnurren, dröhnen, schwirren*; п**ереміщення (їздити – від'їжджати)** – *heizen, peitschen, hämmern, asten, bügeln, bohren;* **йти (процес та наслідок – покидати місце перебування)** –*stoppeln, verdunsten, verdampfen, abschwirren, abwinseln*, *sich wegschalten, wegschaffen, verdünnisieren, sich zupfen;* **палити** – *reinziehen, nebeln, rußen, harzen, dampfen, durchziehen*; **вживати алкогольні напої** –*sich volllaufen lassen, sich abfüllen, sich zumachen, keulen, sich einen reinsaugen, tanken, einheizen, ölen, tippeln, sich zuballern, dichten, schlickern, vorglühen, rumpeln, reinpfeifen*; **фізична діяльність (важко працювати)** – *bohren, hämmern, ranbauen, ranklotzen, hauen, schinden, keulen, schmieden, asten, holzen, bügeln, zimmern, knüppeln*; **розумова діяльність (розуміти)** – *blicken, peilen, fressen, packen, ticken, löffeln, ziehen, bohren, pullen, polen*; **їсти** –*einpfeifen, verdrücken, verspachteln, spachteln, reinhauen, sich reindrücken, reintun, reinschieben, reinknallen, reinziehen, einschmeißen;* **відносини між представниками різної статі – цілуватись** *sich abdrücken, sich ranbeißen, rumlecken, schnabeln, kauen, ansaugen, rumlöffeln;* **спати –** *knacken, sägen, ratzen, rumlottern*; **танцювати** – *abzappeln, rumrempeln, zucken, mitwippen, rumhupfen.*

Аналізуючи синонімічні ряди, утворені лексемами-метафорами, можна помітити наступну тенденцію: метафоричні трансформації у молодіжному соціолекті часто утворюються на основі не лише різних семантичних полів, а й "внутрішніх резервів семантичної мікросистеми" [5, с. 120], особливо це чітко виражено синонімічним рядом на позначення фізичної праці, де більшість лексичних одиниць позначають певний вид фізичної роботи – *bohren, hämmern, ranbauen, hauen, schinden, schmieden, holzen, bügeln, zimmern.* Хоча метафоричне переосмислення розуміється як "взаємодія двох елементів, що належать до двох семантичних полів" [Петрова З. Ю., цит. 5, с. 122], метафорична трансформація в межах однієї семантичної мікросистеми на думку В.П. Москвіна можлива на основі компаративної трансформації – важко працювати так само, як кувати, бити молотом чи за допомогою іншого знаряддя праці. Н.Д. Арутюнова заперечує можливість подібної метафоризації, стверджуючи, що перенос назви в рамках стереотипу класу, за звичай не розглядається як метафора [1]. Різновидом внутрішньої метафори слід вважати й прономінацію, тобто вживання власних імен у ролі загальних, що має місце також і в німецькому молодіжному соціолекті, хоча Н.Д. Арутюнова заперечує метафоричну основу такого переносу.

Отже**, за допоміжним суб'єктом** можна виділити наступні види метафор у німецькій молодіжній мові:

1) анімалістична метафора, основою якої є порівняння з тваринами; *Spatzen, Mücken, Kröten, Mäuse, Piepmätze* – 'гроші'*, Schildkröte, Schnecke, Ente* – 'автомобіль'.

2) антропоморфна метафора, що представлена численними прикладами, є одним із основних видів метафоричного переосмислення у німецькому молодіжному соціолекті та базується на порівнянні назв неістот, рослин, тварин із людиною – *Biene, Bomber, Hase, Käfer, Katze, Maus, Kirsche, Puppe, Hutblume, Brosche, Sahnetorte, Blume* – 'молода дівчина'*; Brett, Schnitzel, Gecko, Hecht, Pickelhering, Bock, Bär* – 'хлопець'*; Kalkstein, Dinos, Mastodons, Mumien* – 'батьки';

3) просторова метафора (або за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, "орієнтаційна") пов'язана із яким-небудь виміром простору – *fressen, packen, löffeln, ziehen* – 'розуміти'*; abwinseln*, *sich wegschalten, wegschaffen, verdünnisieren* – 'йти, покидати місце перебування'.

4) машинна метафора як "модель пояснення устрою та функціонування фізичного світу" – *Erzeuger* – 'батьки', *(heißes) Gerät, Luxusdampfer, Lokomotive* – 'дівчина'.

Класифікація за основним та допоміжним суб'єктами порівняння, пов'язана із систематизацією лексичних груп із переносним значенням за моделями метафоричного переносу. Групування метафор за формулами переносу допомагає визначити джерело поповнення лексикону німецької молоді. В.П. Москвін обмежився загальними формулами метафоричних моделей переносу значення, що можна віднайти у авторів старовинних риторик, починаючи з Квінтіліана: 1) "неістота – істота" – *Praline, Kirschblüte, Lokomotive, Schiffsschraube, Plombe* – 'дівчина'; 2) "істота – неістота" – *Spatzen, Flöhe, Mücken, Mäuse* – 'гроші'; 3) "предмет – предмет" – *Riesenorgel, Riesenriemen, Viereckrakete, Luxusschlitten, Schnittenschaukel, Dickschiff, Hausfrauenpanzer, Rasenmäher, Schauckelrad, Schuhkarton, Hutschachtel, Elektrorollstuhl* – 'автомобіль'; та 4) "істота – істота" – *Käthe, Loli – 'дівчина'*; *Körperklaus, Bernd* – 'хлопець'. Дана класифікація повністю задовольняє аналіз метафоричних переосмислень лексем молодіжної мови, а найчастотнішою моделлю переосмислень іменників у досліджуваному корпусі виступає модель "неістота – істота".

Метафоричні переосмислення німецької молодіжної мови представлені переносами майже усіх напрямків: з предмету на особу, з тварини на особу, з предмету на предмет. Переносів з особи на предмет та з тварини на тварину у зазначеному соціолекті практично немає. В усіх сферах молодіжної мови метафори у першу чергу зосереджені на людині, що доводить антропоцентричність процесу метафоризації молодіжного соціолекту.

Як видно із наведених прикладів, у молодіжному соціолекті результатом метафоричного переносу часто являються характерні найменування осіб за зовнішньою, рідше внутрішньою ознакою, часто уявною, що можна вважати закономірним, оскільки метафора в більшості випадків містить влучну та яскраву характеристику особи. Метафоричні переноси відбуваються на індивідуальних асоціаціях зовнішньої та внутрішньої подібності предметів, процесів, властивостей, явищ з опорою на норми кодифікованої літературної мови.

Аналізуючи дієслівні трансформації, було зосереджено увагу, зокрема на такому питанні: чи обов’язково суб’єкт змінює свій таксономічний клас при деривації метафорично мотивованого значення. На основі аналізу дієслівних трансформацій молодіжної мови досліджуваного корпусу, слід виділити лише дві моделі переносу: 1) “неістота – істота” – *verdunsten, verdampfen* – ‘йти’, *ticken* – ‘розуміти’; *rosten* – ‘їхати’, *ansaugen* – ‘цілувати’; *schwallen, dröhnen* – ‘розмовляти’; та 2) “істота – істота” – *heizen, hämmern, bügeln, bohren, peitschen* – ‘їхати’; *blicken, fressen, packen, löffeln, ziehen* – ‘розуміти’. Дослідження дієслів-метафор свідчить про значну перевагу другого типу переносу та наступну тенденцію: якщо суб’єкт вихідного значення не людина – в похідному значенні таксономічний клас суб’єкта міняється, якщо ж суб’єкт вихідного значення позначає людину – суб’єкт не міняється. Дану тенденцію, як уже зазначалось, зумовлює антропоцентризм молодіжної мови – позначення всіх реалій та дій зосереджено на молодій людині, колі її інтересів, її світобаченні та світосприйнятті.

Р.Й. Розіна, досліджуючи метафоричні моделі переосмислення значення лексем американського сленгу, виділяє такий тип відношення як “не людина – людина”, до якого відносить окрім моделі “неістота – істота” й модифікацію “тварина – людина”, стверджуючи, що модель “не людина – людина” є найбільш релевантною для сленгової метафори [7, с. 40-41]. Враховуючи зазначену позицію та результати власного аналізу, можна стверджувати, що наведене відношення є ключовим і для слів-метафор німецької молодіжної мови. Мета використання моделі переносу “неістота – істота” при утворенні молодіжної лексики – пониження статусу того, про кого йде мова. Номінуючи людину назвою предмету, або й у більшості випадків тварини, мовець тим самим надає їй більш низьку оцінку.

Класифікуючи метафоричні переосмислення молодіжного соціолекту за семантичною ознакою, вважаємо за доцільне виділити також і **функціональний аспект** – класифікацію метафоричних трансформацій відповідно до мети, з якою зазначені переосмислення використовуються у мовленні німецької молоді. У лінгвістичній літературі, варто відзначити, існують різні погляди на функції метафори у мові. Лінгвістами було виділено від 2 до 15 функцій. Однак, як зазначає В.П. Москвін, варто говорити про дві основні функції метафори – номінативну та експресивну. Мета експресивної функції – “привернути увагу до якої-небудь властивості денотата, який має найменування, бажання представити його в новому баченні” [Шендельс Є.Й. цит. 5, с. 162]. Експресивна функція реалізується в окремих функціях, зокрема оцінній, зображувальній, естетичній, евфемістичній та пояснюючій, як зазначає автор класифікації. Головною у молодіжному соціолекті, на наш погляд, є саме експресивна функція, яка реалізується, в основному за рахунок оцінної, оскільки учасники комунікативного акту в такий спосіб хочуть висловити своє відношення до оточуючого світу.

Отже, класифікація метафоричних переосмислень дає можливість проаналізувати специфіку функціонування зазначених трансформацій в німецькій молодіжній мові. Як свідчить проведений аналіз, метафора є важливим джерелом синонімії, найбільш релевантна для молодіжної мови антропоморфна метафора, а модель переносу “не людина – людина” є самою суттєвою, особливо у сфері іменників, що доводять численні приклади. Метою зазначених трансформацій, як показує практика, є занижена характеристика статусу того, про кого йде мова, при чому дана тенденція характерна як для носія номінації, так і для дії, яку він виконує. Головною є експресивна функція метафори в молодіжному соціолекті, що проявляється в бажанні комуніканта дати свою оцінку, висловити відношення до свого оточення.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – Москва : Языки русской культуры, 2-е изд. исправленое, 1999. – 896 с.

2. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11-26.

3. Киселева Н. М. Метафоры современной немецкой разговорной речи: дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.04. / Н. М. Киселева – М., 1997. – 246 с.

4. Коломиец Е. А. Словообразовательные тенденции в современном немецком языке молодежи: дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.04. / Е. А. Коломиец – П., 2000. – 210 с.

5. Москвин В. П. Русская метафора: Очерк семиотической теории / Василий Павлович Москвин. – Москва : ЛЕНАНД, 2-е изд., перераб. и доп., 2006. – 184 с.

6. Розина Р. И. Семантические процессы при образовании жаргона // Р. И. Розина, О. П. Ермакова, Е. А. Земская. – Слова, с которыми мы встречались: Толковый словарь русского общего жаргона. – М. : Азбуковник, 1999. – С. XXVIII – XXXV.

7. Розина Р. И. Американский сленг XX в. в аспекте перевода // Тетради переводчика. – М. : Международные отношения, 1977. – №14. – С. 36-45.

8. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании русской языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С.173-204.

9. С. Ульман. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – М. : Издательство Прогресс, 1970. – № 5. – С. 278-281.

УДК 811.111'42'276.6:070.41

Онишкевич Л. В.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВНИХ МАРКЕРІВ ФАКТУАЛЬНОСТІ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглядається питання прагматичного маркера фактуальності та наведено приклади прагматичних функцій дієслівних маркерів в газетному дискурсі.
Ключові слова: *прагматичний маркер, фактуальність газетний дискурс.*

В статье рассмотрен вопрос прагматического маркера фактуальности и приведено примеры прагматических функций глагольных маркеров в газетном дискурсе
Ключевые слова: *прагматический маркер, фактуальность, газетный дискурс.*

The article addresses the question of a pragmatic marker of factuality and contains examples of pragmatic functions of verbal markers in newspaper discourse.
Key words: *pragmatic marker, factuality, newspaper discourse.*

Залучення категорії дискурсу у вивчення мовних рівнів і їх одиниць пояснюється усвідомленням потреби врахування реального функціонування мови в межах соціально-культурного контексту [6, с. 63], вивчення механізмів мовної системи у дії та її ролі при формуванні та передачі знання. Оскільки у схемі комунікації інтерес складає форма повідомлення та її придатність для адекватної передачі інформації, метою нашого аналізу є поглиблення розуміння лінгвістичних структур, в яких виражається категорія фактуальності в газетному тексті. Урахування когнітивних процесів при аналізі дозволяє виокремити мовні одиниці, за допомогою яких здійснюється свідомий вплив на аудиторію через формування відповідного контексту: адресант вибудовує міцну верифікативну мережу, програмуючи адресата на відповідне сприйняття повідомлення.

Усвідомлення фактуальності інформації відбувається на основі "стимулу", який є потенційним знаком факту [9, с. 232]. Сигнал, який вказує на функцію або властивість [3, с. 647], де властивість – якість чи ознака, які характерні для чогось або когось [3, с. 194] називається маркером. Відтак одиниця, яка вказує на наявність фактуальної ознаки в тексті, є її маркером.

Комунікативний ефект маркерів фактуальності полягає в інтерпретації реципієнтом інформації як факту, тому вважаємо такі одиниці прагматичними маркерами. На їх позначення використовують різноманітні терміни [8, с. 2]: прагматичний маркер (pragmatic marker), дискурсний маркер (discourse marker), прагматична частка (pragmatic particle), дискурсна частка (discourse particle), конектив (connective). Прагматичні маркери досліджувалися в рамках дискурсного аналізу, теорії релевантності, теорії аргументації [8, с. 1], втім узагальнена модель їх аналізу ще не напрацьована [5, с. 190-191]. Відтак прагматичний маркер фактуальності розуміємо як лінгвістично закодований орієнтир, на основі якого читач розпізнає комунікативні наміри мовця.

Маркери фактуальності, виражені лексично, поділяються на дві функціональні категорії: верифікатори (від верифікувати – встановлювати достовірність [3, с. 122]) та конектори (прийменники та сполучники, функціональним призначенням яких є поєднання частин [2, с. 65-66]). Різниця між ними полягає в тому, що конектори, які виконують в тексті організаційну функцію, поєднують між собою різні висловлення, вказують на присутність фактуального фрагменту, але не входять до складу фактем. Верифікатори є частинами пропозиційного змісту [8, с. 2] і підтверджують фактуальність певного елемента висловлення, встановлюють відповідність пропозиційного змісту до реальності, підтверджують фактуальність висловлення, беручи до уваги щирість мовця [8, с. 216]. (Фактема виражає категорію фактуальності і є одиницею, що об'єктивує фактуальну інформацію та реалізує комунікативну функцію інформування [див. 4]).

З метою з'ясувати потенціал прагматичних маркерів в об'єктивації фактуальної інформації в тексті, розглянемо приклади верифікаторів, виражених дієсловами, які зустрічаються в статтях про новини економічного і політичного характеру у британському газетному дискурсі 2000-2006 рр.

Особливістю фактуальності в газетному дискурсі є те, що реальність осмислюється через мовну діяльність інших мовців, а джерелом фактуальної інформації газетного дискурсу є досвід мовців, на який накладається епістемологічна оцінка правдивості, що виявляється, зокрема, у наявності лексем *to acknowledge, to admit, to apologize, to block, to confess, to confirm, to continue, to disclose, to discover, to end, to emerge, to explain, to find, to prove, to remain, to reveal, to turn out to be, to verify.*

Висловлення мовців функціонують як на одному, так і на кількох рівнях, залежно від того, як переплетено мовлення в тексті [див. 1]. Відтак рівень, на якому відбувається верифікація, а також кількість мовців, які до неї залучені, впливають на вибір верифікатора. Загалом є дві категорії авторів: автор газетного тексту та автор висловлення, яке цитується у межах цього тексту. Якщо наявність факту підтверджується різними мовцями на різних рівнях, маємо верифікатори, виражені лексичними одиницями *to acknowledge, to admit, to apologize, to confess, to confirm, to reveal, to verify*.

Вживання лексеми *confirm* (to provide evidence or state that a report, an opinion, etc is true or correct; to establish the truth of smth [7, с. 241] як маркера фактуальності відстежуємо у прикладі *Iran confirmed it had removed the Inernational Atomic Agency seals from its Natanz facility* [The Sun. 2006, Jan 11], де встановлюються два факти: газетою – факт комунікативного акту мовця (*Iran confirmed*), Іраном – факт зриву пломб на дослідницькому центрі (*Iran had removed the Inernational Atomic Agency seals from its Natanz facility*). Наявність фактуального

© Онишкевич Л. В., 2013

фрагменту сигналізує верифікатор *verify* (to prove to be true or accurate; to test to ascertain the accuracy of truth [10, с.1395]). У прикладі *The information, captured on tape by the bodyguard, was verified by Washington,* [Daily Telegraph. 2002, Oct 14] він є маркером факту визнання Вашингтоном достовірності інформації, зафіксованої на плівці. Прагматичний потенціал *confirm* та *verify* полягає в інформуванні адресанта про повторне встановлення наведених фактів.

Прикладом маркера фактуальності, підтвердженої власне суб'єктом дії, є дієслівні лексеми *admit* (to recognize or agree, often unwillingly, that smth is true; to confess smth [7, с. 16]) та *confess* (to say or admit, often formally, that one has done wrong, committed a crime; to admit smth, often unwillingly, because one feels slightly ashamed [7, с. 240]). У прикладі *…Teheran had earlier admitted that it had produced plutonium in breach of the international rules, …*[Daily Telegraph. 2005, June 17] *admit* несе інформацію, що суб'єкт концептуалізованої події сам визнає факт порушення міжнародних угод. У прикладі *NORTH Korea has confessed that it has a secret nuclear weapons programme, Washington said last night* [Daily Telegraph. 2002, Oct 17] вона є сигналом факту, в якому стверджується, що Північна Корея має секретну програму, яка стосується ядерної зброї. Прагматичний потенціал *admit* та *confess* полягає в інформуванні адресанта про бажання уникнути розголошення факту, на який вони вказують. Маркери *to acknowledge, to admit, to confess, to confirm* вживають за умови, що інтерпретація автором тексту події як факту відбувається на рівні цитованого джерела. Навіть у випадку заперечення лексем *admit, apologize, confess, regret* фактуальний зміст облямованої ними інформації зберігається, адже якщо мовець, якого цитують, заперечує фактуальність інформації, її верифікатором залишається автор статті.

Верифікаторами нововиявлених фактів є лексеми *to disclose, to discover, to reveal.* Зміст фактеми, на яку вказує лексема *reveal* (to make facts, etc. known [7, с. 1005]; disclose, divulge [10, с. 1077]), *discover* (to find or gain knowledge of, esp for the first time [10, с. 364]) та *disclose* (to make smth known, esp in public [7, с. 329]; divulge, open [10, с. 364]) верифікується мовцем вищого інтерпретаційного рівня, а не суб'єктом дії. Наприклад, *In its latest report, the IAEA revealed that Iran had surrendered a document on how to cast uranium into hemispheres* [Daily Telegraph. 2005, Nov 24], де суб'єктом дії є Іран (*Iran had surrendered a document on how to cast uranium into hemispheres*), а верифікатором факту – МАГАТЕ (*the IAEA revealed*). Прикладом фактуальної структури, яка сигналізується маркером *discover* є: *The UN's nuclear watchdog discovered last year that Iran had hidden stockpiles of weapons-grade highly enriched uranium* [The Daily Mail. 2005, August 11], де факт приховування Іраном запасів високозбагаченого урану, стверджується спостерігачем ООН. Використовуючи верифікатори *discover* та *disclose* мовець імплікує, що встановлений факт є "незручним" для певних суб'єктів і розголошується всуперч їхньому бажанню. *To disclose* у значенні "викрити, виявити" [10, с. 364] вказує на факти, які раніше були невідомі широкому загалу і лише недавно стали надбанням громадськості. У прикладі *In a 12-page statement to the Government, Mr Khan disclosed how complete centrifugal uranium enrichment plants were exported to Iran through a Pakistani businessman.* [The Times. 2004, Feb 3] такою фактемою є *complete centrifugal uranium enrichment plants were exported to Iran through a Pakistani businessman.*

Інформація про те, на чому грунтується верифікація, імпліцитно присутня у маркерах *to find* та *to prove*. Верифікатор *to find* має значення "виявити, знати з досвіду" (to discover smth by experience [7, с. 435]), Наприклад, у фрагменті *On average, he found that prices were almost 17 per cent higher in London, ...* [Daily Telegraph. 2002. Jan 2] йдеться про виявлення факту, що ціни в Лондоні були майже на 17% вищими; у прикладі *... after Iran was found to have hidden weapons-grade uranium.* [The Daily Mail. 2005, August 11] встановлюється факт того, що Іран приховав наявність урану, придатного для виготовлення ядерної зброї. Верифікатор *to prove* (to show that smth is true or certain by means of facts or evidence [7, с.933]) імплікує, що в основі верифікації є свідчення чи інші факти: *The United Nations oil-for-food scandal proved the UN wallows in corruption* [The Sun. 2006, Jan 20], де лексема *to prove* є верифікатором факту того, що ООН погрузла в корупції.

На нововиявлені факти також вказують верифікатори *to emerge* ((often used in past tenses with it) (of facts, ideas, etc) to become known [7, с. 376] та *turn out to be* [to be discovered to be sb or smth ; to prove to be [7, с. 1285]), особливістю яких є вказівка на факт без вказівки на його джерело. Наприклад, у цитаті *American officials dismissed it as a diversionary tactic after it emerged that it was a rambling treatise which focused on America's record and had no suggestions for ending the dispute over Iran's nuclear programme* [Daily Telegraph. 2006, May 10] залишається невідомим автор, який розкритикував офіційний звіт, а у прикладі *Aware of the damage done by Downing Street's dossier on Iraq's weapons of mass destruction, which turned out to be non-existent, ...* [Daily Telegraph. 2005, Nov 24] маємо факт відсутності зброї масового ураження в Іраку, але не маємо вказівки на того, хто його встановив.

Верифікаторами фактуальності є лексеми дієслівної семантики, котрі вказують на завершення або тривалість процесу чи дії*: to block, to continue, to remain, to end,* адже продовження чи призупинення дії, процесу, стану можливе за умови його існування. Наприклад, дієслово *to block* (to obstruct; stop or impede the process of [10, с. 146]) є маркером факту, що небажані польоти все ще відбуваються: *There are growing calls at Westminster for Mr Blair to block the CIA flights* [The Independent. 2005, Dec 2]. У прикладі *Opec will meet to discuss whether to continue the production cuts it began two years ago* [Daily Telegraph. 2002, April 6] *continue* є верифікатором розпочатого два роки тому скорочення виробництва. Лексема *remain* (to continue in one place, condition or character [10, с. 1065] у прикладі "*Iran is one of the proponents of the NPT and is determined to remain one of its signatories, unless we will be deprived of all our natural rights and urged to adopt a serious emergency stance," Mr Kharrazi said* [The Times. 2003, Oct 8] є верифікатором факту, що Іран є стороною, яка підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Відтак вище згадані маркери виражають додаткову інформацію про перспективу розвитку ситуації, концептуалізованої у факті.

Прагматичні маркери є складовою верифікативної мережі, яка сприяє бажаній інтерпретації інформації читачем. Прагматичний потенціал маркерів фактуальності виявляється в процесі сприйняття тексту адресантом і полягає у верифікації фактем та реалізації прагматичних функцій підтвердження факту різними джерелами, вказівки на джерело, яке верифікує факт, інформування про закритість факту для широкого загалу тощо, на основі чого інформація набуває для читача фактуального вигляду. Дослідження прагматичного потенціалу маркерів фактуальності розширює уявлення про зміст мовної прагматики та посилює перспективу розв'язання питань теорії пізнання та теорії комунікації.

Література:

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі / Бехта І. А. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.

2. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – 2-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 2000. – 160 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.

4. Онишкевич Л. В. Фактема як структурна одиниця фактуальності у газетному дискурсі / Л. В. Онишкевич // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2007. – № 1. – С. 40-44.

5. Approaches to Discourse Particles / 2006 Elsevier Ltd. / ed. by Kerstin Fisher. – Amstrerdam ; Boston ; Heidelberg ; London ; New York ; Oxford ; Paris ; San Diego ; San Francisco ; Singapore ; Sydney ; Tokyo : Elsevier, 2006. – 500 p.

6. Fairclough N. Discourse and Social Change / Norman Fairclough. – Cambridge : Polity Press, 2006. – 259 p.

7. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Albert Sidney Hornby. – 5th ed. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 1428 p.

8. Pragmatic markers in contrast / ed. by Karin Aijmer and Anne-Marie Simon-Vandenbergen. – Amsterdam : Elsevier, 2006. – 258 p.

9. Thibault P. J. Brain, Mind, and the Signifying Body : An Ecosocial Semiotic Theory / Paul J. Thibault. – London ; New York : Continuum, 2004. – 344 p.

10. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. – N.Y. : Gramercy Books, 1996. – 1693 p.

УДК 811.112.2’38(043.3)

Павлик В. І.,
Національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ТОНАЛЬНОСТІ ЖАНРУ “ГЛОСА”

Категорія тональності є важливою характеристикою тексту окремо взятого мовленнєвого жанру. Актуальність обраної теми наукової статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних наукових розвідок в галузі лінгвістики тексту на питання дослідження конкретних жанрів певних функціональних стилів у зв’язку з комунікативно-прагматичною переорієнтацією мовознавчих досліджень в галузі тексту. Метою статті є окреслення лексико-семантичних стилістичних засобів тональності текстів газетного жанру “глоса”.

Ключові слова: *жанр “глоса”, тональність тексту, емотивність, метафора, епітет, метонімія, антитеза, оксюморон, зевгма.*

Категория тональности является важной характеристикой текста отдельно взятого речевого жанра. Актуальность выбранной темы научной статьи обусловлена общей направленностью современных научных исследований в области лингвистики текста на вопросы исследования конкретных жанров определенных функциональных стилей в связи с коммуникативно-прагматической переориентацией языковедческих исследований в области текста. Целью статьи является определение лексико-семантических стилистических средств тональности текстов газетного жанра “глосса”.

Ключевые слова: *жанр “глосса”, тональность текста, эмотивность, метафора, эпитет, метонимия, антитеза, оксюморон, зевгма.*

The category of tonality is an important text characteristic of a specific speech genre. The actuality of the topic chosen for the scientific article is due to the fact that most modern scientific investigations in the field of text linguistics concentrate on studying specific genres of certain functional styles which is caused by communicative pragmatic reorientation of linguistic research in the text. The article aims at outlining the lexical-semantic stylistic means of text tonality in the newspaper genre “gloss”.

Keywords: *genre “gloss”, text tonality, emotivity, metaphor, epithet, metonymy, antithesis, oxymoron, zeugma.*

Глоса (die Glosse) – це газетно-публіцистичний жанр, який, за класифікацією німецьких жанрів преси, належить до аналітичних жанрів, у яких робиться наголос на висловленні певної важливої думки (meinungsbetonte Textsorten). Основою таких жанрів є тлумачення й оцінка певного явища [9, с. 490]. Є.В. Розен характеризує глосу як стислу, концентровану замітку, яка впливає на читача поєднуючи легкість форми з неспростовністю аргументів, які в ній наводяться [5, с. 21]. М.П. Брандес зазначає дотепність і сарказм глоси й характеризує її як сатиричний жанр, який часто використовується у політичній полеміці [1, с. 208].

Ґрунтовніші дослідження газетно-публіцистичного жанру “глоса” проводилися та проводяться у німецькому мовознавстві. Г-Г. Люгер визначає глосу як журналістський жанр, у текстах якого робиться особливий наголос на висловленні певної важливої думки (meinungsbetonte Texte), які відрізняються від інформаційно-спрямованих текстів (informationsbetonte Texte) й від коментарю. У текстах, які акцентують висловлення думки, мова йде про “тлумачення й оцінку” [8, с. 139-137].

К. Брінкер також уважає аргументований розвиток теми загальним методом зображення, який використовується в глосі [6, с. 7].

Б. Зандіг наголошує, що центральною дією для глоси є оцінка. Оцінювання базується на переконаннях, які повинні бути близькі учасникам мовленнєвого процесу для розуміння висловлених оцінок. Передбачається спільність поглядів адресанта та адресатів, яка зближує їхній зв’язок. Часто висвітлення та оцінка порушених проблем скеровується автором на певну читацьку аудиторію. Мовознавець стверджує, що оцінка, як правило, базується на аргументації, яка, у свою чергу, передбачає інформування [9, с. 497-498].

Тональність – це категорія тексту, що виражає інтенцію адресанта в залежності від якостей об’єкта мовлення й ставлення його до цих якостей. Тональність уособлює в собі концентрат всіх експресивних засобів тексту які застосовує автор у своїй мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу і свого особистого ставлення до нього [2, с. 77]. Експресивність визначається при цьому як ефект, що виникає при будь-якому відхиленні від норм мовного узуса з-за раціональної чи емоційної причини [7]. Експресивність – це результат реалізації таких прагматичних параметрів тексту як оцінність та емотивність. Емотивність – це перенесення психологічної категорії емоційності в сферу лінгвістики, лінгвістична характеристика тексту, сукупність мовних засобів, спроможних викликати емоційний ефект, викликати в адресата відповідні емоції [3, с. 185]. У той же час емоційність залишається психологічною категорією характеристики особистості, її емоційної сфери, що характеризує зміст, якість та динаміку емоцій. С.М. Іваненко пише про те, що мова має набір нормативних (нейтральних) і експресивних засобів, які розглядаються як відхилення від норми, і в залежності від інтенції адресанта під час його мовленнєвої діяльності використовуються для створення тієї чи іншої тональності в тексті, продукті мовленнєвої діяльності. Таким чином, тональність розглядається як текстова категорія, а експресивність як мовна [2, с. 75].

Серед основних типів стилістичної тональності С.М. Іваненко виділяє драматично-епічну стилістичну тональність. Даний тип тональності зустрічається в прозі, яка за своєю жанровою специфікою тяжіє до драми. Серед літературних жанрів це, насамперед, новела, однак і в творах інших жанрів (роман, оповідання, епос, есе, глоса, фейлетон, репортаж) у тій чи іншій мірі представлена драматично-епічна тональність. Різновидами основної стилістичної драматично-епічної тональності розглядаються трагічна тональність, патетична та гу-

© Павлик В. І., 2013

мористична, як вияв комічного. Складовими гумористичної тональності є іронічна, саркастична та сатирична тональності [2, с. 255-260].

Особливістю гумористичної тональності текстів газетно-публіцистичного жанру "глоса" і її головним проявом є іронічна тональність. Іронічна та іронічно-саркастична тональність газетно-публіцистичного жанру "глоса" втілюються автором за допомогою залучення засобів різних мовних рівнів, адже іронія – це комплексна стилістична фігура [4, с. 164].

Лексико-семантичні стилістичні засоби газетно-публіцистичного жанру "глоса" представлені фігурами заміщення та сумісності. Найпоширенішими у текстах глос є такі фігури, як метафора, епітет, метонімія, антитеза оксюморон і зевгма. За допомогою цих стилістичних засобів автор висловлює свою імпліцитну, переважно негативну, експресивну оцінку. Розглянемо вживання лексико-семантичних стилістичних засобів текстів глос на прикладах.

У метафорах текстів глос автор експресивно розкриває сутність порушеного явища через інше: *Endlich fallen Torhüter wieder wie Bahnschranken, befinden sich Abwehrspieler im Tiefschlaf, verzetteln sich ewige Talente im Mittelfeld an einem "zu-viel-klein-klein"und hängen Stürmer in der Luft.* ("Reichlich Futter", Die Welt, 05.08.2005).

Епітети у текстах глос експресивно підкреслюють рису, визначальну якість предмета або явища, описаного автором: *Und dann stellt man auf einmal fest, das wir, dieses alte, verbrauchte, immer wieder totgesagte, angeblich so schauerlich reformunfähige, in sklerotischer Erstarrung gefangene und überbürokratisierte Europa, dass wir also tatsächlich – und zwar unangefochten – an allererster Stelle liegen, bei allen Medaillen ...* ("Europa hat gewonnen", Die Welt, 25.08.2008).

Використовуючи одиниці метонімії, автори глос підкреслюють експресивність тексту, вказуючи на зв'язки між категоріями та поняттями у мисленні людини, наприклад: *Schließlich wird allenthalben geklagt, dass die Schulen den Musikunterricht vernachlässigten, die nachwachsende Generation mit Johann Sebastian Bach oder Ludwig van Beethoven nichts mehr im Sinn habe ...* ("Klassik sorgt für Ordnung", Die Welt, 03.05.2008)

Антитези текстів глос є тими засобами експресивного контрасту, у якому концентрується імпліцитна емоційна оцінка автора, переважно негативна, наприклад: *Wir hatten nicht gedacht, dass die Araber so etwas brauchen, beziehungsweise wir hatten gedacht, dass sie so etwas schon haben, aber nicht Museum, sondern Harem nennen, insofern dort immer schon zeitgenössische Körperkunst gesammelt wurde.* ("Das Letzte", Die Zeit, 18.01.2007).

Гра слів у текстах жанрової форми "глоса" експресивно виділяє те місце, яке є ключовим для розуміння іронії усього тексту, наприклад:

Warum wählen wir sonst einen Zweiten der Tour de France zum "Sportler des Jahres", einen Fehlerhaften und Gestrauchelten, und setzen ihn über einen fitten und fettarmen Michael Schumacher? Weil er so ist wie wir – und weil er so isst wie wir! ... Zu grausam ist doch die Perspektive, jedes Jahr drahtig und dürr durch das Land von Croissants und Creme fraoche radeln zu müssen! Dabei weiß jeder, dass leerer Magen ein schlechter Ratgeber ist – und bestimmt auch ein schlechter Radfahrer. Und selbst Kindern ist klar, dass Schokoriegel fitnessfördernd wirken. Heißt es doch schließlich: Mars macht mobil! Manchmal sogar T-Mobil. ("Einer wie wir", Die Welt, 15.04.2004).

Особливо експресивними лексико-семантичними стилістичними фігурами жанрової форми "глоса" є оксюморон і зевгма. За допомогою них автор поєднує протилежні поняття, або такі, що не поєднуються логічно. Ці стилістичні фігури особливо яскраво висловлюють оцінно-емоційне ставлення автора до порушеної проблеми, наприклад: *Der lauteste Sound aber in all dem dröhnenden Getalke über die Hautdichte von Kellermenschen, frühkindliche Monsterprägung, Abwasserpumpensysteme und Leinenzwang ist ein ohrenbetäubendes Schweigen.* ("Unsere Sklavinnen", Die Zeit, 15.05.2008*).*

Trennungsgeld wurde erst trendy, als der Mensch sich immer häufiger anmaßte, zu trennen, was Gott zusammengefügt hat: Erst die Kost, dann den Müll und "Take That"und zuletzt die jugoslawischen Teilrepubliken oder Uschi Glas und ihren Mann. ("Trennungs-Geld", Die Welt, 30.01.2004).

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що інструменти стилістики тексту глос є засобами імпліцитної негативної оцінки автором порушених явищ, більшість стилістичних засобів несуть у собі імпліцитний зміст і потребують декодування. Розуміння іронії глос, яка висловлюється зокрема і за допомогою лексико-семантичних засобів є чинником, зорієнтованим на конкретну, непересічну читацьку аудиторію цього жанру.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник. – [3-е изд., перераб. и доп.] / М. П. Брандес – М. : Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 2004. – 408 с.

2. Іваненко С. М. Поліфонія тексту: монографія / С. М. Іваненко. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 318 с.

3. Маслова В. А. Коммуникативная природа и параметры экспрессивности текста / В. А. Маслова // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С.179-205.

4. Прокофьев Г. Л. Ирония как прагматический компонент высказывания: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Прокофьев Геннадий Леонидович – К., 1988. – 206 с.

5. Розен Е. В. На уроке – немецкая газета. Изд. 3-е перераб. – М., "Просвещение", 1974.

6. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden, 5. Auflage. Berlin, 2001.

7. Hänse G. Einstellungen als Kategorie zur Erfassung sprachlich reflektierter Beziehungen zwischen Text und Produzent und textreferentiellem Objektbereich / G. Hänse // Deutsch als Fremdsprache. – 1981. – № 4. – S. 208-214.

8. Lüger H-H. Pressesprache, 2. Auflage. Tübingen, 1995.

9. Sandig B. Textstilistik des Deutschen. – Berlin, New York : Walter de Gryuter, 2006.

УДК 811,133.1’373

Палій В. П.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕКТИВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості вживання інвективних лексичних одиниць для вираження вербальної агресії на основі лексем сексуального, скатологічного та екскрементального спрямування. Характеризуються лексико-семантичні, стилістичні та синтаксичні одиниці вираження інвективних інтенцій для досягнення експресивної мети образи, девалоризації, агресивного спонукання до виконання певних дій та актів зниженого характеру.

***Ключові слова**: інвективна лексика, образа, обсценна сфера, деструктивне значення.*

В статье рассматриваются особенности употребления инвективных лексических единиц для выражения вербальной агрессии с помощью лексем сексуального, скатологического и экскрементального направления. Характеризуются лексико-семантические, стилистические и синтаксические единицы выражения инвективных интенций для достижения экспрессивных целей оскорбления, девалоризации, агрессивного побуждения к выполнению определенных действий и актов сниженного характера.

***Ключевые слова**: инвективная лексика, оскорбление, обсценная сфера, деструктивное значение.*

The article focuses on the use of lexical items expressing verbal aggression on the basis of lexical units of sexual, scatological and excremental direction. Characterized by the lexico-semantic, stylistic and syntactic units of offence and insultive expression, these lexical units are used to achieve communicative goals of insult, devalorization, aggressive impulses to perform certain actions and acts of reduced order.

***Key words**: injective vocabulary, insult, obscene sphere, destructive significance.*

Актуальність даного дослідження зумовлена широким розповсюдженням мовної агресії індивідів в сучасних соціумах, що знаходить яскраве втілення у мові та мовленні героїв художніх, публіцистичних творів французьких авторів; значимістю лексико-семантичних, інтонаційно-смислових і стилістичних способів вираження агресії при передачі емоцій ворожості, гніву, огиди і презирства, а також реалізації відповідної інтенції адресанта; недостатньою вивченістю окремих аспектів семантики одиниць мови і мовлення, що функціонують в якості засобів передачі вербальної агресії у французькій літературі та усному мовленні.

Метою цієї роботи є виявлення комплексу способів прояву вербальної агресії для вираження негативних інтенцій мовця та досягнення деструктивної комунікативної мети.

Об’єктом вивчення даної статті є лексико-семантичні, синтаксичні, граматичні та стилістичні способи вираження вербальної агресії як засобу емоційного реагування, мета якого полягає в навмисній образі, заподіянні шкоди адресату або вираженні негативних емоцій у французькій мові. Очевидно, що дослідження такого важливого розділу лексики, як інвектива, повинне проводитися в аспекті національної специфіки їх функціонування в різних культурних спільнотах. Крім того, актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю більшості питань, пов’язаних з визначенням місця інвективи в системі мови, способами утворення ненормативної та обсценної лексики і умовами її функціонування. Визначення власне лінгвістичної природи інвективної лексики та розгляд її мовного статусу є початковим етапом у дослідженні концептуальних основ лихослів’я, оскільки дозволяє сформувати чітке розуміння обсценізмів як мовних одиниць і визначити їх місце серед інших лексем. Російський лінгвіст О. Дуличенко [1] наголошує, що тіло людини являє собою єдність багатьох складників, які називають то частинами, то органами, то членами. Кожен із цих складників сама людина наділила іменами, словами, і в такому предметно-мовному співвідношенні вони зберігаються в свідомості людей. Лексична мікросистема позначень частин людського тіла є, безперечно, однією з найдавніших у будь-якій мові.

Проблемі функціонування інвективної лексики і вербальної агресії присвячені роботи російських, українських і зарубіжних дослідників (В.І. Жельвіс, А.Ю. Позолотін, О.В. Саржина, Л.О. Ставицька, C.Rouayrenc, C.Légaré, J.-P. Pichette та інші). Методологічною основою дослідження послужили лексико-семантична інтерпретація лихослів’я П. Гіро [13], К. Руайренк [15], а також лінгвістичний аналіз лайок В.І. Жельвіса [3]. Матеріалом дослідження послужили зразки французької інвективної лексики зібраної шляхом часткової вибірки з лексикографічних джерел, інтернет-ресурсів, а також зразки художніх та публіцистичних творів французьких письменників. У всіх без винятку культурах існує ціннісно значуща домінанта, пов’язана з сексом, функціями виділення, назвами тварин і т. ін. Такі номінативні лексичні одиниці використовуються з інвективною та обсценною метою. Лайливу лексику В. Мокієнко [4] класифікує за двома типами: “анально-екскрементальний” та “сексуальний”. Французьку обсценну лексику В. Мокієнко відносить до першого типу. Оцінюючи табуйовані одиниці за шкалою базових диференційних ознак стилістичного значення, можна сказати, що інвектива обов’язково володіє такими рисами, як ненормативність, емоційність, експресивність і спонтанність. Саме в наявності у лихослів’ї двох діаметрально протилежних емоційних полюсів В.І. Жельвіс бачить “здатність мовного знака виражати протилежні значення” [3, с. 134]. Ця подвійність, покладена в основу інвективних слововживань, є джерелом поліфункціональності табуйованої лексики. П. Гіро, розмірковуючи про явище інвективи у французькій мові, пише: “Саме образ тіла, зокрема, його найбільш “низькі” частини – живіт і статеві органи – і служить “глибинною” підставою семіології та лексикології “грубості” (...), статеві органи, дефекація і гниття є архетиповими в “антиціннісній”, що заперечує всяку цінність системі” [13, с. 8]. Так,

© Палій В. П., 2013

образ жіночих геніталій є найбільш табуйованим, оскільки позначає "слабкий, безвольний" об'єкт, на який спрямована дія. Як вважає Ж. Гійерон, 80 % образливих слів пов'язані зі сферою сексу та скатології [14]. Про подібну символіку матеріально-тілесного низу, або заду, свідчить значна кількість одиниць (156) які позначають цю частину тіла у французькій мові [16]. Таким чином, розмірковуючи про французьке лихослів'я сьогодні, ми можемо говорити про деякі базові архетипові "схеми", що увібрали в себе нескінченну безліч самих різних денотатів, зокрема жіночий статевий орган, коли дана номінація використовується з обсценною метою: *guichet* n.m.: *terme passablement vulgaire pour désigner un "sexe feminine passablement étroit*" [16], *minou* n.f.: *Alors je m'explique je suis lesbienne quelqu'un depuis 6 ans et j'adore son corps mais quand je dois lui faire un minou je suis degoutée par la mouille et je reste que sur son joli bouton d'amour si j'ai le malheur d'avoir de la mouille dans la bouche je vomit* [8, с. 111], *cramouille* n.f.: *Elle traverse une période de longue abstinence sexuelle forcée. Alors comme elle sait que tu la kiffes malgré tout ce qu'elle t'a fait endurer, elle veut t'emprunter juste un soir le temps de se soulager la boîte à cramouille, et te rejeter comme une merde* [8, с. 47]. Так, П. Гіро, розмірковуючи про символіку статевого акту робить такий висновок: "Статевий акт, будучи символом всякої перехідної діяльності, виражає ставлення могутності і немічності між активним діячем і пасивним об'єктом" [13]. К. Руайренк, слідом за П. Гіро, відзначає "загальну спрямованість образ до однієї і тієї ж мети: утвердження чоловіка перед обличчям жінки і перед іншими чоловіками за рахунок приниження когось іншого" [15, с. 108]. В основі статевого акту, як зазначає П. Гіро, лежить уявлення про "удар" (*coup*), який породжує всяку дію і є своєрідним поштовхом до цього дійства [13, с. 47). Наприклад, *tirer un coup* vt: *J'ai dormi et ce matin j'ai été réveillé par des coups. Ça faisait tac tac tac tac et puis tactactactac et puis tacatacatacat

c’était la première fois que j’ai murmuré une prière, celle pour les mahboul, mais elle a continué se tortiller avec un sourire coquin et une chatte comme je ne le souhaite à personne [12, с.161]. Поняття обсценної лексики традиційно передбачає стилістично знижені лексичні одиниці, пов’язані з сексуальною сферою людського життя. Іноді до її складу включають також скатологічну лексику, пов’язану з процесами дефекації. Інвектива – це пейоративна, оціночна одиниця, яка виступає як засіб вербальної агресії. Найважливішою характеристикою інвективи є її комунікативна природа; інвектива завжди реалізує функцію негативного впливу, образи, приниження і т.д. В інвективному лексичному інвентарі ми, слідом за Г. В. Дмитрієнком [2], виділяємо дві великі групи: експлетивні (імпресивні) та агресивні (експресивні) інвективи. До експлетивних (імпресивних) інвектив відносяться ті інвективні лексичні одиниці, які використовуються мовцем для висловлення власного ставлення не до людини, а до описуваної ситуації в цілому. Мова йде про вигукові інвективи, або власне лайки: *Elle respectait les croyances des autres, la vache, mais je l’ai vue manger du jambon* [12, с. 53]. Агресивні інвективи, в свою чергу, поділяються на інвективні номінації особи (ІНО) та інвективні імперативи (ІІ). ІНО можуть мати загальне значення несприятливого враження від людини, конкретизуючи окремі якості: недоліки зовнішності, вікові характеристики, національну приналежність, професію і т.д. Інвентар ІНО включає в себе як власне інвективи (експресивні пейоративні позначення недоліків людини, агресивність яких закріплена вже на рівні мови), і потенційні інвективи (мовні одиниці, що містять у своїй семантиці негативну оцінку, мають потенціал образи і в певній ситуації здатні вживатися або, скоріше, сприйматися адресатом як складові вербальної агресії): *... je ne suis pas héréditaire, je ne vais pas tuer ma pute de mère parce que c’est déjà fait, Dieu ait son cul, qui a fait beaucoup de bien sur cette terre, et je vous emmerde tous, sauf Madame Rosa qui est la seule chose que j’aie aimée ici…*[12, с. 235]. Інвективні імперативи це агресивні вербальні спонукання співрозмовника здійснити непрестижну, принизливу, засуджувану суспільством дію: *mange ma chatte, nique ta mère, suce ma bite, fais-moi léchouille, pinauculmettable.* Семантика ІНО завжди відображає фізичні та духовні якості людини, що піддаються осуду з боку носіїв даної мови і культури. На рівні мови існує лише обмежена кількість усталених шаблонних форм інвективних спонукань. Найчастіше, вигукові інвективи, або лайки, є результатом морфологічної транспозиції іменників і, рідше дієслів, прикметників і займенників. Зазначені класи слів переходять в розряд вигуків та десемантизуються. Серед лайливих імперативів французької мови практично немає тих, які завжди існували як інвективні вигуки. Приклади такої вигукової модальності з метою підсилення інвективного впливу, знаходимо у творах французького письменника Луї – Фердінанда Селіна: *Ah! vache! de saligaud de vache! Ah! il m’étripe le voyou! Jamais j’aurais cru possible!... Et moi, empotée!...*[9, с. 970]. Нерідко інвективні одиниці, застосовані з метою пейоративного звертання, викликають неадекватну реакцію адресата з метою самозахисту, яка перетворюється на обсценний наступ останнього. У творі Л.Ф. Селіна ми спостерігаємо процес інвективації висловлювань адресата, який сам перетворюється на інвектора. До героя роману звертається міфологічна істота Сирена: *Yop ! Eh ! dis donc ! hop! Ferdinand ! tu dis plus bonjour folichon! Grand tordu ! crâneur malpoli ! Où que tu te précipites?* [9, с.11]. Інвектор підсилює агресивну характеристику адресата, розвиваючи конфлікт та підсилюючи образи, застосовуючи імпресивні одиниці *belle bite* та *affreux* [9, с.12]. Відбувається діалог на основі віднесення інвектума до усталеного в лінгвокультурах типажу носія з домінуванням сексуальних та грубих образ: *Chère morue!* – відповідь – *Vieux croulant, coquin putassier! vieux trousseur! Ravageur de pertes! honteux! honteux prostateux! Mange-foutre! Navrante ordure! Fleur de fosse*, *barbaque d’épandage* – відповідь – *Navrante âme d’étron! pipi* [9, с.11-13]. Далі інвектор продовжує акумулювати та конкретизувати мовні засоби, активізуючи агресивне спілкування: *Fruit de la mer! t’es en l’air! vieux gaz! Plumet! Baudruche!* [...] *culotté fretin!* [9, с.13]. Зміст образ інколи є відсутнім, інвектива залишається не вираженою через свою слабку інформативну наповненість, але присутньою в синтаксичній структурі висловлювань за допомогою акумуляції дієслова *dire* та вигуків: *Et que tout enivré t’as ... t’as ... t’as ... comme ça qu’il a dit! ... qu’elle a dit ... qu’ils ont dit!... que si ... si ... que ça ... que ... que ... si ... si ... qu’à ... voilà! ...* [9, с. 13]. Врешті-решт, гнів “ображеного” перевищує межу та продукує цілу серію набагато сильніших інвектив сексуально- скатологічного характеру, підсилених вживанням імперативу та сюбжонктиву: *Passe-moi donc l’encre de la Seine ... tu vas voir comment j’ai à dire ... comme je me la trempe la bite dans du vitriol! si ça va fulminer, embraser, crépiter la supplique! que j’aurai jamais pire foutu qu’au moment qu’on me pisse au cul! Mords crevasse! Amène moi quelque étron solide, tout près là! ...* [...] *que je trempe ma plume dare dare ... que je l’humecte ... Maintenant dévergonderie! ... retourne à tes gogs! t’es sortie pour rien ... immerge!* [9, с. 15]. ІНО в прямій формі можуть використовуватися як єдиний і самостійний засіб номінації третьої особи, яка не є безпосереднім учасником даного комунікативного акту. До прямого вираження такої номінації відноситься, насамперед, вживання інвективи у формі звертання. На прикладі евфемізму ми бачимо зразок вдалого агресивного порівняння, застосованого до іншої особи: *... ce qu’il y a de certain, c’est que tous autant que vous êtes, c’est rien qu’un petit four que vous avez entre les jambes et encore un bien mou!* [10, с. 187]. В такому випадку ІНО виступає як субститут інших, неінвективних форм індивідуальної чи колективної номінації (власне ім’я, номінації за професійною, соціальною приналежністю, поведінкою) і стає основною, переважаючою характеристикою особи або групи. На прикладі зразків, взятих з творів французьких авторів Л.Ф. Селіна, Р. Гарі ми бачимо, як граматичні особливості зміни роду іменника значно посилюють деструктивний характер інвективи: *ce brebis, ce putain* [11, с. 223], *ma petite mufle d’amie* [11, с.159], *gredine* [10, с. 253], *bandite* [11, с. 320]; а також, зміна граматичної категорії на основі ад’єктивації іменника: *c’était fumier comme proposition* [11, с. 465], *ma putaine existence* [11, с. 542], […] *et se tortillait en marchant sur ses hauts talons en faisant des gestes pédés pour ameuter les clients ...* [12, с. 143].

На підставі проведеного нами аналізу текстових фрагментів, що ілюструють агресивну комунікативну взаємодію мовців, виявилося можливим зробити висновок про те, що засоби створення агресивних висловлювань обумовлюються переважно їх лексичним, синтаксичним та граматичним наповненням, а також автор-

ською описовою характеристикою реплік інвекторів. Нами було показано, що найбільший вплив на агресивні емоції комунікантів мають лексичні стилістичні засоби. Так, в статті зазначено, що лексичні засоби, по-перше, дозволяють виявити агресивність нейтральної лексики, по друге, додають експресивності мовним одиницям з негативним наповненням. Вивчення лексичних стилістичних інвективних засобів забезпечило можливість визначення їх основної функції емоційного реагування, а саме, вказівку на рівень емоцій комуніканта або його ставлення до суб'єкта спілкування. Дослідження синтаксичних засобів організації лексичних одиниць, обраних агресором, показало їх значну роль у підсиленні інвективних характеристик мовця. Інвективний спосіб спілкування продовжує залишатися активно діючим агресивним засобом майже у всіх соціальних групах, хоча в цьому відношенні між групами можливі значні розбіжності.

Перспективним для подальшого дослідження є стійка життєздатність цього лексичного контенту та його об'єктивна необхідність в системі утворення і сприйняття мовлення.

Література:

1. Дуличенко А. Д. Язык и тело. Большой словарь мата.Т. – СПб. : ООО "Изд – во "Лимбус Пресс". – 2005. – С. 35-48.

2. Дмитриенко Г. В. Вербальная инвектива в англоязычном лексическом субстандарте. Дисс. к. ф. н. Пятигорск. – 2007. – 166 с.

3. Жельвис В. С. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира . – М. : Ладомир. – 2001. – 350 с.

4. Мокиенко В. М. Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное. – Русистика. Берлин. – 1994. – № 1/2. – С. 50-73.

5. Позолотин А. Ю. Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка). Дисс. к. ф. н. Волгоград. – 2005. – 248 с.

6. Саржина О. В. Полиситуативность инвективной лексики // IV Сибирская школа молодого ученого. Томск.- 2001. – Т. 2. – С. 105-109.

7. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми. – К. : Критика, 2008. – 454 с.

8. Ch.Boutler. Putain de merde [Електронний ресурс] Charles Boutler. – 1997-2012. – 249 p. – Режим доступу : http://www.lulu.com/shop/charles-boutler/putain-de-merde/paperback/product-20174044.html

9. L-F. Céline. Mort à crédit, Romans I. – Paris : Gallimard, 1958. – 296 p.

10. L-F. Céline. L'école des cadavres. – Paris : Editions Denoel, 1938. – 300 p.

11. L-F. Céline. Voyage au bout de la nuit. – Paris : Edition Henri Godard, Pléiade Gallimard. – 1988. – 1582 p.

12. R.Gary. La vie devant soi. – Barcelone : Mercure de France, 2008. – 273 p.

13. Guiraud P. Les gros mots. – Paris : 2 éd. P.U.F. "Que sais-je ?", 1976. – 124 p.

14. Gilles Guilleron. Le Petit Livre des gros mots. – Paris : Éditions First, 2007. – 160 p.

15. Rouayrenc Catherine. Les gros mots. – Paris, 3e éd., P.U.F. "Que sais-je ?", 1998. – 128 p.

16. http://www.languefrancaise.net/bob/syno.php?id=139&synonyme=anus

17. http://www.google.com.ua/search?q 2011%5D.&oq; &oq2007; 2009&oq.

18. San-Antonio. Papa, achète-moi une pute. Paris: Fleuve Noir.- 1989. – 218 p.

УДК 81.124’02

Петришин М.,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТУ “БІЛИЙ КОЛІР” В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу деривaційного потенціалу концепту “білий колір” у латинській мові.
Ключові слова: *кольороназви, прикметники кольору, концепт, білий, деривaційний потенціал.*

Статья посвящена анализу деривационного потенциала концепта “белый цвет” в латинском языке.
Ключевые слова: *цветообозначения, прилагательные цвета, концепт, белый, деривационный потенциал.*

The article is devoted to the analysis of the adjectives of a word-formative potential of white color concept in the Latin language.
Key words: *color terms, adjectives of colour, concept, white, word-formative potential.*

Навколишній світ постає перед нами в барвах. У людини постійно виникає необхідність використовувати хроматизми. Колір є однією з найважливіших частин ментального простору людини. Практично кожний етнос використовував кольоросимволізм, пов’язуючи певні якості і навіть специфічні предмети з відповідними барвами. У зв’язку з цим таємниця кольору була предметом вивчення точних наук, психології, філософії. Магія кольору викликала зацікавлення художників, письменників, митців різних епох.

У сучасній лінгвістиці вивчення кількісного та якісного складу множини колірних позначень у тій чи іншій мові та їхньої співвіднесеності з колірним досвідом носіїв мови займає одне з чільних місць. У мовознавстві проблема кольоронайменувань розглядається в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об’єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (Н. Пелєвіна, О. Коваль-Костинська), етнолінгвістики (А. Вежбицька, Г.Яворська), психолінгвістики (Л. Лисиченко, Т. Ковальова, Р. Фрумкіна), перекладознавства (І. Ковальська), історичної та описової лексикології (Р. Алімпієва, О. Дзівак). Вивчалися також механізми номінації колірного простору носіями різних мов (Е. Рош-Хайдер, Г. Конклін), походження кольороназв (Т. Козак, В. Горобець), особливості їхнього функціонування (С. Кантемір, А. Куслик). Робилися спроби дослідити появу колірного вокабулярію в мові, порівняти колірні лексикони різних мов і дослідити еволюцію їх виникнення у мовах світу (П. Кей, Б. Берлін, Л. Маффі), розроблялися різноманітні класифікації позначень кольору (Ж. Соколовська, О. Деменчук), проводився зіставний аналіз лексичних мікросистем кольороназв різних мов (Г. Корбетт, Я. Девіс), досліджувалися можливості адекватного добору лексичних одиниць при перекладі кольоронайменувань на інші мови та стилістичні особливості їхнього вживання (І. Ковальська, Н. Смирнова, С. Григорук) тощо. Кольороназви стали об’єктом численних наукових розвідок у психолінгвістиці та фоносемантиці (О. Василевич, В. Москович, Р. Фрумкіна, та ін.). Колір є важливою складовою ментального простору людини, аналіз семантики кольоративів допомагає з’ясувати філософсько-світоглядну концепцію суб’єкта. У зв’язку з цим з’явилися дослідження, присвячені реконструкції індивідуально-авторських уявлень про світ, зафіксованих у колірних номінаціях (Н. Беценко, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицька). У новітніх дослідженнях семантики кольоративів ураховуються як позамовна інформація про феномен кольору, так і його місце і роль у формуванні мовної картини світу, що дозволяє простежити смислову перспективу розгортання колірних образів. Проте більшість досліджень лінгвокольорових картин світу орієнтовані на аналіз сучасних мов або порівняно недавніх періодів їх розвитку. У полі зору нашої розвідки – лінгвокольорова картина світу латинської мови. Попри пильну увагу дослідників до хроматичної лексики семантичне поле кольору не було ще предметом спеціального аналізу в класичній філології. Окремі зауваження щодо семантики кольоронайменувань в класичних мовах знаходимо в розвідках Л. Мисловської [6] та Н. Шегедин [8]. Праці згаданих авторів демонструють певні ознаки кольоративів в індивідуально-авторському тексті, але не формують цілісного уявлення про словотвірний потенціал прикметників- кольороназв у латинській мові. Попри багатоманітність праць і підходів щодо номінацій кольору, низка питань, пов’язаних з проблемою віддзеркалення кольору в латинській мові, словотвірної деривації кольороназв залишається актуальною. Отже, актуальність нашої розвідки зумовлена відсутністю у класичній філології системного дослідження деривaційного потенціалу кольоративів як важливого чинника формування лінгвокольорової картини світу давніх римлян.

Об’єктом дослідження нашої розвідки обрано концепт “білий колір” в латинській мові.

Предмет аналізу становлять засоби вербалізації концепту “білий колір” з позиції експліцитної та імпліцитної деривації.

У роботі ми ставимо за мету дослідити деривaційний потенціал концепту “білий колір”, ураховуючи ієрархічну будову поля, визначити ядерні та периферійні репрезентанти. Вибір відповідного концепту обумовлено тим, що білий колір є однією із найдавніших назв кольорів і одним із найпоширеніших концептів кольору в системі кольороназв латинської мови. Крім того, біла барва ще у найдавніші часи була наділена особливою семантикою. З одного боку, вона стояла осторонь, узагальнюючи ідею тотальності, і виступала еквівалентом світла. З іншого боку, разом з червоним та чорним входила у тріаду основних кольорів. Концепти кольору наділені інформацією про власне кольорову ознаку, окремі з них пов’язані з індивідуальними асоціаціями, народними уявленнями, історико-культурним досвідом. Під концептом у роботі ми розуміємо одиниці колективної свідомості, вербалізовані комплексом мовних засобів, яким притаманна національно-культурна специфіка.

Дібраний та опрацьований фактичний матеріал засвідчив, що номінація кольорового континууму в латинській мові здійснюється через розгалужену лексико-семантичну мікросистему позначень кольору, кваліфіко-

© Петришин М., 2013

вану нами як семантичне поле. Кольоропозначення в латинській мові утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. Укладаючи переклік кольоронайменувань концепту "білий колір" на основі вибірки з лексикографічних джерел і статистичного аналізу (тобто розрахунків середньої ваги колірного компонента значення W в словникових тлумаченнях кольоропозначень), ми виявили, що лексико-семантична система прикметників на позначення білого кольору утворює семантичне мікрополе, яке складається у латинській мові з 13 лексичних одиниць (12, 4% від загальної кількості кольоронайменувань, зафіксованих у лексикографічних джерелах), що відрізняються за кількісним, якісним складом і частотністю вживання елементів. У мікрополі на позначення білого кольору ми виділяємо основні назви (ядро), у яких вага колірного компонента значення (W) у словникових тлумаченнях кольоропозначень дорівнює одиниці, медіальну зону (W = 0,5) і периферію (назви, що означають колір опосередковано за колірною схожістю, та назви іншомовного походження, морфологічно оформлені за словотворчими нормами латинської мови). Таким чином, мікрополе на позначення білого кольору представлене у латинській мові прикметниками albus, albens, albidulus, albidus, candidus, candens, cretaceus, exsanguis, lacteus, lacticolor, marmoreus, niveus, subalbicans. Домінантами анадізованого мікрополя є лексеми albus і candidus, оскільки вага колірного компонента значення (W) у словникових дефініціях цих кольоропозначень дорівнює одиниці. Ці прикметники є своєрідним кістяком словника, служать основою і матеріалом для утворення похідних. Наприклад: albus – albens, albidulus, albidus, subalbicans. На периферії аналізованого мікрополя знаходиться лексема exsanguis (W = 0,33). Отже, поняття білого кольору розділене у латиській мові, як слушно зазначає А.Солопов, між двома основними кольороназвами за ознакою наявності або відсутності блиску [7, с. 71]. Так, прикметник albus, a, um репрезентує білий колір матового відтінку, a candidus, a, um позначає блискучий білий. Будучи основними засобами вербального відображення концепту "білий колір", прикметники albus і candidus виконують роль ядра, навколо якого групуються інші частини мови, а точніше, того первісного джерела, як зазначає М. Жирмунська, яке формує і створює інші частини мови, вербалізуючи концепт [4, с. 3].

У сучасній лінгвістиці методи деривації поділяються на лінійні (експліцитні) і нелінійні (імпліцитні). До лінійних методів деривації належать афіксація, словоскладання, спрощення; до нелінійних – семантична деривація, конверсія. У статті ми розглядаємо дериваційний потенціал концепту "білий колір" з урахуванням запропонованих вище методів.

Розглянемо процес семантичної деривації на прикладі прикметника albus. У результаті дослідження виявлено, що найчастіше аналізований ад'єктив передає хроматичні характеристики предмета. Ядром значення, у якому закріплюється головний понятєвий зміст, тобто архісемою, є значення кольору, актуалізацію якого спостерігаємо у випадку сполучення з іменниками *color, corpus, vinum, equus, vestis*. Наприклад: *color autem albus praecipue decorus deo est (Cicero, De legibus, 2.45.12), lapis albus (Horatius, Sermones, 1.6.116), vita alba (Ovidius, Amores, 3.6.56)*. У латинській мові прикметник albus у поетичному мовленні набуває відтінку "одягнутий в біле", символізуючи велич, благородство, знатність роду, оскільки лише знатні особи носили тоги і туніки білого кольору. Таке семантичне навантаження кольоративу проілюструємо прикладом: *more patrum Graio velatae vestibus albis (Ovidius, Amores, 3.13.28)*. Проте біла барва у латинській мові може використовуватися для вираження певних психологічних уявлень носіїв мови. З одного боку білий колір пов'язаний із символом світла, чистоти, добра, з іншого – із символом холоду, абсолютного спокою, еквівалентами яких виступають старість, смерть. Так, наприклад, у синтагмах з іменниками *barba, capillus, coma* на перший план виступає значення "сивий": *cano capite atque alba barba (Plautus, Bacchides 1101)*, *capillus albus (Horatius, Epodae 17.23), albam raramque comam (Ovidius, Amores, 1.8.111)*. У наведених контекстах лексема albus містить семантичне навантаження негативного характеру, оскільки в часі страждань, старіючи, у людини біліє (сивіє) волосся. Отже, білий колір асоціювався у свідомосту давніх римлян зі старістю, стражданнями, холодом, смертю. Розвиток переносних значень лексеми albus полягає у спрямуванні від конкретного до абстрактного, від вираження об'єктивної ознаки предмета за кольором до оцінних характеристик шляхом метонімічного перенесення цієї ознаки на інший предмет, метафоризації. Переносні значення реалізуються в периферійних ознаках концепту "білий" у значеннях "ясний, чистий, світлий" : *interea sol albus recessit in infera noctis (Ennius, Annales, 1.84)*; "щасливий, сприятливий": *stella alba*; "чіткий, зрозумілий": *sententia alba*. Переносні значення можуть не співпадати з поняттям кольору. Отже, пряме значення вербалізує ядерні ознаки концепту albus, реалії навколишнього світу, а переносні реалізуються у периферійних ознаках.

Охарактеризуємо експліцитне словотворення. Ознаки предметів легко набувають іншої граматичної форми. Згідно з положеннями сучасної лінгвістики типовою для прикметників кольору, як і для ад'єктивів на позначення внутрішніх якостей людини, розміру, смаку, просторових ознак, визначається "чотиризонна словотвірна парадигма з такими семантичними позиціями: у субстантивній зоні – "носій ознаки", "абстрагована ознака"; у ад'єктивній зоні – "неповний вияв ознаки", "гіпокористичність", "сильний вияв ознаки", "надмірний вияв ознаки","заперечення ознаки"; у вербальній зоні – "наділяти ознакою", "набувати ознаки" і в адвербіальній зоні – "адвербіалізація ознаки" [3, с.136]. Дериваційний потенціал прикметника albus характеризується невисокою продуктивністю. Необхідно зауважити, що лексикографічні джерела не фіксують деад'єктивів адвербіальної зони. Парадигма прикметника albus представлена у латинській мові деад'єктивами вербальної зони зі значенням "набувати ознаки": *albere* – бути білим, бліднути і "наділяти ознакою": *albescere, albicar*e – ставати білим, робити білим. Зафіксовані деад'єктиви субстантивної зони з семантичними позиціями "носій ознаки" і "абстрагована ознака": *albitudo, inis, f* – білизна, *album, i, n* – білий колір. Крім того, у пізній латині зафіксоване вживання іменника albor, oris, m для позначення кольору пухлин або шкіри при захворюваннях, у якого на основі семантики кольору з'являється значення "білок", "більмо": *in oculo albor si erit (Chiron., 804)*. У результаті деривації спостерігаємо перегрупування сем. Загальна сема якості, притаманна прикметникові

albus як носієві ознаки, поступається семі “предметність” для іменників і семі “дія” для дієслів. Ад’єктивна зона представлена демінутивами *albulus, a, um* – біленький, *albidulus, a, um*, *albidus, a, um* – білуватий, які зустрічаються здебільшого у поетичному мовленні. Зустрічаються лексеми утворені за допомогою префіксів sub-, per- або ex-: *subalbus, a, um*, *peralbus, a, um*, *exalbidus, a, um*.

Продуктивним типом словотворення є словоскладання, шляхом якого утворюються здебільшого складні прикметники та іменники, однією з твірних основ яких виступає атрибут кольору. Наприклад: *alboroseus, a, um* – біло-рожевий, *alboviolaceus, a, um* – біло-фіолетовий *(Cortinarius alboviolaceus)*, *albobruneus, a, um* – біло-коричневий *(Antrodia albobrunea)*, *albipes, pedis, m* – з білою ніжкою *(Conocybe albipes)*, які зустрічаються у сучасній біологічній латині.

Отже, деривати концепту “білий колір” у латинській мові утворюються різними способами номінації та наділені різною продуктивністю щодо творення нових назв. Аналіз матеріалу показав, що продуктивними є семантична деривація, афіксальне словотворення, а також словоскладання у термінологічній латині. Перспективою дослідження є вивчення репрезентації деривaційного потенціалу концептів хроматичних кольорів у латинській мові.

Література:

1. Алимпиева Р. В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы / Алимпиева Р. В. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1986. – 177 с.

2. Василевич А. П. О современных тенденциях развития лексики цветообозначения / А. П. Василевич // Проблемы цвета в этнолингвистике, истории и психологии. – Москва, 2004. – С. 5-14.

3. Ґрещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Ґрещук . – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 206 с.

4. Жирмунская М. Л. Словообразовательные потенции прилагательных цветообозначения в современных германских языках : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Русский язык” / М. Л. Жирмунская. – М., 1982. – 24 с.

5. Латинско-русский словарь [сост. И. Х. Дворецкий] / И. Х. Дворецкий. – М. : Рус. яз., 1986. – 840 с.

6. Мисловська Л. В. Прикметники на позначення кольору в “Naturalis historia” Плінія Старшого / Л. В. Мисловська // Іноземна філологія. – 1996. – Вип. 109. – С. 144-150.

7. Солопов А. И. Цветообозначения в латинском языке / А. И. Солопов // Наименования цвета в индоевропейских языках : Системный и исторический анализ / Отв. ред. А. П. Василевич. – М. : КомКнига, 2007. – С. 66-76.

8. Шегедин Н. М. Структура та склад лексико-семантичного поля прикметників кольору в поемі Овідія “Метаморфози”/ Н. В. Шегедин // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – С. 204-206.

УДК 811.161.2’282:811.112.2’373

Пиц Т. Б.,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ГОВІРКОВІЙ ЛЕКСИЦІ

Статтю присвячено проблемі шляхів поширення німецьких лексичних елементів в українські говори, причинам їхньої варіантності. Також звертається увага на потребу дослідження німецького компонента у фразеологізмах.

Ключові слова: *запозичення, адаптація, діалект, фразеологія, міжмовні контакти.*

Статья посвящена проблеме распространения немецких лексических элементов в украинские говоры, причинам их вариативности. Также обращается внимание на необходимость исследования немецкого компонента в фразеологизмах.

Ключевые слова: *заимствование, адаптация, диалект, фразеология, межъязыковые контакты.*

The paper is dedicated to the problem of various ways of spreading and assimilation of German lexical elements in the Ukrainian dialects and the problems of their variability. The attention is also turned to the investigation problem of German component in idioms.

Key words: *borrowing, adaptation, dialect, phraseology, inter-language contacts.*

Питанню дослідження впливу німецької мови на розмаїті українські говори на рівні лексичних запозичень присвячено чимало наукових публікацій. У буковинському говорі їх вивчали З. Савченко [14; 15], І. Яцюк [17], О. Огуй [12]; у бойківському – М. Онишкевич [13]; закарпатському – О. Гвоздяк, Г. Меліка [2-4], О. Майор [20]; гуцульському – Х. Вільперт [1] та інші дослідники. Є також роботи, у яких зібрано і проаналізовано німецькі запозичення у межах одного населеного пункту, наприклад публікація Д. Костюка [8], а також праці, що охоплюють південно-західне наріччя – М. Кочерган [10], В. Лопушанський і Т. Пиц [11]. Однак, незважаючи на досягнуті здобутки на поприщі німецько-українських мовних контактів актуальними для дослідження лишаються багато аспектів процесу і результату запозичення іншомовних лексичних компонентів, зокрема шляхи їхнього поширення в українські діалекти, асиміляція та варіантність запозичених іншомовних елементів, опис і дослідження німецького лексичного компонента у фразеологізмах.

Найбільшу увагу дослідників привернуло питання посередництва польської мови у поширенні німецького лексичного компонента в українську мову. Свого часу Д. Шелудько навіть стверджував, що майже всі німецькі слова, за декількома винятками, поширилися в українській мові через польську [16]. За це його справедливо розкритикували не лише наступні дослідники а й редактори збірника, у якому вчений опублікував свою наукову розвідку. Сучасна дослідниця Ю. Бестерс-Дільґер у результаті співставлення та аналізу словників польської і української мов С. Лінде (2-е вид., 1854–1860), Я. Карловича (1900–1935), Б. Грінченка (1907–1909), З. Кузелі та М. Чайківського (1910) встановила, що польське посередництво можна вважати доведеним лише для більш ніж 50% німецьких запозичень [18]. Натомість для 30% слів питання посередництва польської мови є не до кінця з’ясованим і відтак спірним, 2.7% припадає на безпосередні запозичення з німецької мови. Про шлях поширення решти німецьких запозичених слів в українську мову дослідниця не згадує нічого. Наголосимо, що Ю. Бестерс-Дільґер досліджувала лише запозичення, що мають еквіваленти в обох мовах. Натомість питання визначення більш-менш точної частки польського мовного посередництва, а також інших мов та безпосереднього запозичення з німецької мови для усього пласту запозиченого українською мовою та її діалектами німецьких слів, ще чекає на свого дослідника. Однак, зважаючи на тривале перебування українських земель у складі Польщі, частка німецьких слів, що поширилися в українській мові за посередництвом польської мови, залишається найбільш наповненою (крім Закарпаття та Буковини).

Отже, за польським посередництвом в українські говірки проникли такі слова: *бинда* “стрічка, бинда” < п. binda < нім. Binde, *вінчувати*< п. winszować < рнвн. wünschen, *гадра* “шушваль, повія” < п. діал. hadra < нім. Hader, *ґвалт* < п. gwałt < нвн. Gewalt, *золя* “підметка” < п. zola < нім. Sohle, *зупа* < п. zupa < Suppe < фр. suope, *кафар* “ступір, яким у ступах б’ють сукно” < п. kafar < нім. Keffer, *кльоц* “колода” < п. kloc < нім. Klotze, *кнайпа* < п. knajpa < нвн. Kneipe, *лайбик* “1) давній сірак; 2) рід довгої вовняної жилетки” < п. lajbik < нім. Leibchen, *латри* < п. łat(e)r < свн. lāhter, *ляда* “прилавок” < п. lade < нім. Lade, *обцас* “каблук” < п. obcas < нім. Absatz, *орчик* “орчик” < п. orczyk < нім. Ortscheid, *офіра* < п. ofiara < свн. opfer, *пампух* < п. pampuch < нвн. Pfannkuchen, *раф* “шина, обруч на ободі колеса” < п. raf < нім. Reif, *ролька* “котушка” < п. rolka < нім. Rolle, *трафити* < п. trafić, trafiać < нвн. treffen, *филюнок* “рубка лісу” < п. filunek < нім. Fällung, *цаль* “1) міра довжини, дюйм; 2) міра товщини дошок (1.6 см.)” < п. cal < нім. Zoll, *цафатисі* (п. cofać się < бавар. zaufen), *цугли* (п. cugle < нвн. Zügel), *шваґер* (п. szwagier < нвн. Schwager), *шлюфка* (п. szlufa < свн. sloufe), *шлякувати* “проклинати” < п. діал. szlakować < нім. Schlag, *шпихлір* “комора, амбар” < п. szpichlerz < нім. Speichler, *шпіц* (п. szpic < нвн. Spitze) та багато інших.

Безпосередні запозичення з німецької мови виявлено передовсім у військовій сфері, адже населення Західної України відбувало військову повинність в австрійській армії. Час проникнення безпосередніх германізмів на український ґрунт – кінець XVIII – початок XX століть. Сюди належать такі слова: *абрихтирка* “військове навчання” < нім. Abrichtung, *бро́цак* “наплічник” < нім. Brotsack “мішок на хліб”, *ва́фенрок* “мундир” < нім. Waffenrock, *гаптак* “струнко!” < нім. Habt Acht!, *ґвер* “гвинтівка, кріс” < нім. Gewehr, *ґлід* “ряд, шеренга” < нім. Glied, *дикува́тися* “ховатися” < sich decken, *і́бунк* “військові вправи” < нім. Übung, *касарня* “казарма” < нім.

© Пиц Т. Б., 2013

Kaserne, *кольба* “приклад” < нім. Kolbe, *машíнґвер* “кулемет” < нім. Maschinengewehr, *мельдýнок* “донесення, повідомлення, рапорт” < нім. Meldung, *обершт* “полковник” < нім. Oberst, *пýцер* “денщик” < нім. Putzer, *райтки* “галіфе” < нім. Reithosen, *фрайтер* “єфрейтор” < нім. Gefreiter, *шанець* і *шанц* “окоп” < нім. Schanze, *шпорна* “шпори, остроги” < нім. Spor(e)n та інші. До безпосередніх запозичень з німецької мови в галузі побутової лексики М. Онишкевич і Б. Кобилянський зараховують також: *вухналь* “цвях, яким прибивають підкову до кінського копита” < нім. Hufnagel, *гайстер* “лелека” < нім. Heister “сорока”, *гобель* “рубанок” < нім. Hobel, *гонти* “покрівельний матеріал у вигляді дощечок” < бавар. gont < лат. cant(h)ērius, *лантух* “великий мішок із грубої тканини” < нім. Leintuch “полотно”, *латер/лотир* “негідник, розбійник” < нім. Lotter “ледар”, *люфник* “дачник”, *люфт* “повітря, зольник, душник” < нім. Luft – повітря), *майстер* < свн. meister < лат. magister, *марга* “рогата худоба” < нім. Mähre, *ритéрний* “справедливий” < нім. Ritter “лицар”, *ташка* “сумка, торба” < нім. Tasche, *шарварок* “безплатна громадська робота під час ремонту доріг, мостів” < нім. Scharwerk “панщина”, *уґаблювáти* “заощадити, припасти” (нім. gabeln “працювати вилами”), *ярмарок* < нім. Jahrmarkt та ін. [13, с. 43; 7, с. 32].

Німецькі лексичні елементи проникають в українські говори Закарпаття та Буковини з Баварії починаючи з XVII ст., а з Швабії через Чехію, Словаччину й Угорщину – у XVIII ст. з [5]. Угорське, чеське, словацьке, посередництво у запозиченні німецької лексики характерне передусім для закарпатських говірок. На думку О. Гвоздяк та О. Майор, більшість німецьких запозичень потрапило у закарпатський говір опосередковано, як правило, через угорську мову: *балта* “сокира” < нім. Beil < угор. balta, *герінґ* “оселедець” < угор. hering < нім. Hering, *гертика* “лихорадка” < нім. Hektik < угор. hektika, *гокерлик* < угор. hakerli < нвн. Hocker, *госундраґи* “підтяжки” < угор. hozentragen < нім. Hosenträger, *ґріз* “манна крупа” < угор. gríz < нім. Grieß, *кнедлики* “кнедлі” < угор. knedli, < нім. Knödel, *коргаз* < угор. korház < нвн. Kurhaus, *крумплі* “картопля” < угор. krumpli < нім. Grundbeeren), *лайблик* “безрукавка” < угор. lajbli < нвн. Leibhemd, *мандула* “гланди” < угор. mandula < нім. Mandel, *параді(и)чки* “помідори” < угор. paradicsom < нім. Paradiesapfel, *піпа* < угор. pipa < нвн. Pfeife < лат. pīpāre, *призлі* “паніровочні сухарі” < угор. prézli < нім. Brösel, *танір* “тарілка” < угор. tanyer < нім. Teller, *ташка* < угор. taska < нвн. Tasche, *троуґер* “носильщик” < угор. tróger < нім. Träger, *фанки* “пончик” < угор. fank < нім. Pfannkuchen, *фланцювати* “прогулюватися” < угор. flancólni < нім. flanieren, *цанґлі* “кліщі” < угор. cangli < нім. Zange, *шовґор* “дівер” < угор. sougor < нім. Schwager, *шовдарь* “шинка” < угор. soudar < нім. Schinken, *шпайз* “комора” < угор. spájz < нім. Speisekammer, *штрімфлі* < угор. strimfli < нвн. Strümpfe тощо [2, с. 364; 20, с. 62]. Друга частина німецьких запозичень проникла в українські говірки Закарпаття через чеську та словацьку мови: *гоблик* < слвц. hoblovat < ч. hoblovat < нвн. Hobel, *ди(і)ля* “підлога” < слвц. dyla < нім. Diele, *дротар* “дротар” < слвц. < drotar нім. Draht, *дяковати* < слвц. dakovat < свн. danc, *нудлі, нудлики* “макарони” < ч. nudle < нім. Nudeln, *райбати* < слвц. rajbac < нвн. reiben, *рафи* “шина” < слвц. raf < нім. Reifen, *рура* < слвц. rura < нвн. Rohr, *шалька* < слвц. salek < нвн. Schale, *шваблик* “сірники” < слвц. švablik < нім. Schwefelhölzer, *шинґлі* < ч. šyngli < нвн. Schindel) тощо [2, с. 364; 20, с. 62]. Приклади словацького мовного посередництва М. Онишкевич знаходить також у бойківському говорі, до яких він не знаходить польських відповідників: *льондина* “довга жердка” < слвц. longo < нім. Langwage, *масля* “галстук” < слвц. mašla < нім. Masche(l), *планкач* (*пленкач*) “широка сокира для тесання колод” < слвц. planka “колода” < нім. Planke “дошка” [13, с. 43].

Можна помітити, що варіанти одного слова можуть бути поширені в українську мову за допомогою різних мов-посередників. Наприклад *лайблик* “безрукавка” (закарп.) < угор. lajbli < нвн. Leibhemd, але *лайбик* “жилетка” (бойк., лемк.), “різновид сіряка; рід довгої вовняної жилетки; куртка з домашнього сукна” (бойк.), “короткий жакет” (надд.), “суконний або в’язаний з вовни верхній одяг без рукавів; короткий одяг з рукавами” (гуц.), “кептар, безрукавка на овечому хутрі; ватна безрукавка” (бук.), “жіноча блузка; корсетик” (лемк.) також “безрукавка” (закарп.) < п. lajbik < нім. Leibchen “ліф, корсаж, корсет”, що з нім. Leib “тіло, талія; ліф, корсет”. Також *кнéдлики* “вид галушок з муки та домішкою тертої або вареної картоплі” (закарп., гуц.) < угор. knedli, але *книдлі* (бук., гуц.), *книґлі* (гуц.) “те саме” < п. knydel < півд.-нім., австр. Knödel “кльоцка, фрикаделька”. Чи також *ґріз* “манна крупа” (закарп.) < угор. gríz, але *ґрúсік, ґрúсік* (надд.), *ґрісик* (бук.) “те саме” < п. grysik < нім. Grieß “зернисте мелене почищене збіжжя для страв; манна крупа”. Зауважимо також, що п. *grys* використовується лише у значенні “зерно грубого помолу; дрібна крупа”. Також М. Кочерган вважає, що на румунське посередництво вказує зміна *ai* на *ой* у слові *лóйтри* “віз з драбинами” (румунське *loitra* > німецьке *Leiter*) [21, с. 22]. Але, на думку Е. Бернекера, *лойтра* безпосередньо зіставляється з німецьким діалектним *loitr* [цит. за: 10, с. 22]. Однак, іншу варіантну форму цієї лексеми – *лýйтра* “драбина” (варіанти *лýтра, рýтла*) Й. Дзендзелівський виводить з угор. *letra,* що з нім. *Leiter* [6, с. 78]. Цікавим є і слово *ґáнок*, у якому О. Горбач вбачає румунське посередництво [5, с. 3], а Д. В. Костюк – польське і т. д. [9, с. 132]. Зважаючи на те, що для різних українських земель характерними є відмінні шляхи поширення німецьких лексем, подальший аналіз шляхів запозичення німецькомовної лексики в українські діалекти лишається перспективним напрямком дослідження німецько-українських мовних контактів. Зокрема це стосується виявлення слів-паралелей (чи варіантів одного слова) запозичених українськими говорами з німецької мови і пошук їхніх відповідників у мовах-посередниках.

Окремою проблемою у дослідженні німецько-українських мовних взаємин є питання дослідження різноманітної адаптації німецьких слів в українських говорах, що потребує відмови від механістичного підходу у визначенні фонетичних, морфологічних і семантичних змін. Тобто, неправильним підходом до вивчення фонетичної і морфологічної асиміляції запозичень є віднесення усіх відмінностей між літературною формою лексичного еквівалента мови-джерела і його відповідника у мові-реципієнті на рахунок адаптації в останній мові без врахування діалектних форм поширення тих самих слів і їхніх варіантів у мові-джерелі, історії її розвитку, а також розвитку можливої мови-посередника. Тому варто дослідити варіантність поширених німецькомовних лексем, що може свідчити не лише про поширення запозичень за допомогою різних мов-

посередників, але й про запозичення варіантів одного слова з паралельних форм одного чи різних періодів розвитку німецької мови, а також різних німецьких діалектів. Наприклад, варіанти до бойк. і надд. *цьвак* "цвях" подибуємо у баварській формі *zwack*, гуц. *цьвек* "те саме", бойківське, надд. *цьвєк* (те саме) – у свн. *zwec* "те саме", лемк., гуц. *цвик, цьвик* (те саме) – у свн. *zwic* (те саме); вол. *стурцува́те* "обробляти куванням в торець залізний стрижень з метою потовщення його", бук. і гуц. *сторцува́ти* "ставити сторч" знаходимо у середньоверхньонімецькому періоді – *storzen, sturzen*; основою для бойк. *фля́ща* "пляшка" та гуц. *флєша* (те саме) слугували паралельні форми свн. *vlasche* і *vlesche* (те саме); бойк. *га́лярь* і надд. *гел'ир* "грошова одиниця, монета" мають окремі відповідники – свн. *haller, heller* "дрібна монета з міді або срібла". А для надд. *га́льма* "ланцюг у возі, за допомогою якого гальмують" вихідною німецькою формою виступає двн. **hamal* "путо для тварин", тоді як для надд. *гаму́лец* "ланцюг у возі, за допомогою якого гальмують" і бук. *гаму́лица* "вуздечка" – нвн. *Hemmholz*. Інший приклад: бук. *ла́тер/ла́тир* "одиниця ємкості дров, каменю від 2 до 8 м^2" та бойк. *ла́та* "12 куб. м дров" виводяться з свн. *lāhter* "сажень (міра довжини і міра дров)", нвн. *Lachter* "те саме", однак надд. *кл'а́фтир* – "сажень дробленого каменю" – походить вже з свн. *klāfter* чи нвн. *Klafter* "те саме", про що свідчить наявність початкового приголосного *k*, відсутнього у свн. *lāhter*. Варто звернути увагу і на той факт, що деякі одні і ті ж слова запозичувались українськими говорами декілька разів, але з різним значенням. Наприклад, це стосується лексеми *ко́льба*, що в бойківському та гуцульському говорах має значення "загнута частина палиці", у першому також "палиця із загнутим верхнім кінцем", що виводиться з свн. *kolbe* – колба; дрюк, ломака; булава. Інше значення "приклад гвинтівки", поширене майже в усіх південно-західних українських говорах, утворене радше вже від нвн. *Kolben* "те саме". Відповідно до цього необхідним є розмежування змін у системах консонантизму і вокалізму, яким піддаються вихідні форми слів у мові-джерелі, можливій мові-посередниці та мові-реципієнті і вже на тій основі вивчати різнопланову адаптацію німецьких запозичень в українській мові та її говорах розрізняючи між запозиченими мовними явищами разом з лексемами та тими, що були набутими у польській чи вже в українській мові.

В українських говірках побутує також чимало фразеологізмів і сталих виразів, що мають німецький компонент і заслуговують окремого дослідження і систематизації, наприклад: *ле́тцта годи́на* (гуц.) "остання година", *лєтцте цілуваніє* "останнє цілування" < letzt "останній"; *вінглевий дах* (закарп.), *вінкл'овий дах* (закарп.) "дах будинку" < нім. Winkeldach "дах із схилом 45°"; *ра́фові гра́лі* (надд.) "вила з тупими кінцями кульками, якими насипають картоплю" < нім. свн. gralle "вила" + свн. reif "кільце"; *пі́ти у ла́три* (бойк., бук.) "1. Піти в ліс рубати й різати дрова (бойк.); 2. Піти на заробітки (бук.); *руба́ти ла́три* (бойк.) "заготовляти дрова", *скла́сти у ла́тир* (гуц.) "скласти на купу" < свн. lāhter "сажень (міра довжини і міра дров)"; *пустити на люфт* (гуц.), *пустити у люфт* (гуц.) "підірвати (напр. міст)" < Luft "повітря; проміжок; люфт"; *дава́ти шпра́йцу* (гуц.) "дуже лаяти когось", *да́ти шпра́йса* (надд.) "допекти, залити сала за шкуру" < нім. Spreize "підпора"; *їхати на стрихулю* (бойк.) "сунутися по землі" < нім. Streichholz "дощечка для вирівнювання сипких матеріалів", *блава́тний склеп* (надд.) "крамниця з мануфактурою" < нім. blau "синій", *на́бор бра́ти* (н.) "купувати в борг" < нім. auf Borg kaufen, *гре́йцара ни варт* (гуц.) "не має жодної вартості", *пха́ти сво́ї пи'єт гре́йцирів* (гуц.) "втручатися не в свої справи" < нім. Kreuzer "крейцер (срібна монета 13–19 ст. поширена у Південній Німеччині, Австрії і Швейцарії)", *пітú у шварц* (гуц.) "нелегально перейти кордон" < нім. schwarzgehen, *бла́хмана пускати* (надд.) "обманювати" < свн. blachmâl "прикраса з чорної емалі", *ма́ти рихт* (бойк.) "мати рацію", *не ма́ти ри́хту* (бойк.) "не мати рації", *як тобі не рихт* (бойк.) "як тобі не подобається", *виходити комусь на рихт* (бойк.) "подобатись" < нім. recht haben "бути правим", *да́ти цурі́к* (гуц.) "повернути, віддати" < нім. zurückgeben; *шляк би тя тра́фив*! (бойк., н.), *шляґ би то ви́трафиў!* (надд.), *шляк би тя натяг!* (бойк.), *шляк би тя упік!* (бойк.) "(фразеологізми, що виражають прокляття) чорти б тебе взяли!" < нім. Schlag "апоплектичний удар", der Schlag soll dich treffen! (прокляття); *робити зиці́рку* (бойк.) "1. Муштрувати; 2. Давати прочухана < нім. exerzieren < лат. exercere "займати, давати роботу; вправлятись, виконувати"; *те́нгий як куфе́рок* (надд.) "повний, дебелий (про людину)" < нім. Kuffer(t) (16 ст.) "ящик, скриня" < лат. cophinus "плетений кошик з вербових гілочок"; *трима́ти се́рвус* (надд.) "бути в товариських стосунках" < півд-нім., австр. servus! "Привіт! Вітаю! Бувай! < лат. servus "слуга, раб"; *на танди́кі* (надд.) "(купити) на базарі" < Tand "дрібничка", Tändelmarkt "товкучка" < лат. tantum "така кількість, стільки".

Підводячи підсумки можна констатувати, що вивчення німецьких запозичень в українських діалектах зводиться в основному до південно-західного наріччя. Звичайно, зважаючи на панування Австро-Угорської монархії на західноукраїнських землях, німецьких запозичень тут значно більше, однак необхідно виявити та дослідити німецький пласт запозичених слів в інших групах українських говорів. Також брак вичерпного алфавітного реєстра (словника) слів запозичених з німецької мови (загального чи для кожного діалекту зокрема) із даними щодо можливих мов-посередників і їхніх відповідників. Важливим завданням повинно також бути укладення атласу німецьких запозичень на основі діалектних словників українських говорів з даними щодо взаємодії з іншими запозиченими словами та українськими еквівалентами. Окремого дослідження заслуговують німецькі запозичення фахового (лісосплав, ковальство, шевство та інші) спрямування.

Список скорочень:
бавар. – баварське
бойк. – бойківське
бук. – буковинське
вол. – волинське
гуц. – гуцульське
двн. – давньоверхньонімецьке
закарп. – закарпатське
лат. – латинське
лемк. – лемківське
лемк. – лемківське
надд. – наддністрянське
нвн. – нововерхньонімецьке
нім. – німецьке
п. – польське
слвц. – словацьке
угор. – угорське
фр. – французьке
ч. – чеське
швейц. – швейцарське

Література:

1. Вільперт Х. Німецькі запозичення в гуцульських говірках // Мова в часі та просторі. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича, 2003. – С. 282-290.

2. Гвоздяк О. М. Німецькі лексичні запозичення в українських закарпатських говірках // Studia Linguistica. – К., 2011. – Вип. 5. – Ч. 1. – С. 362-68.

3. Гвоздяк О. Запозичення з німецьким етимоном у структурі українських говірок Закарпаття // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Вип. 12. – С. 116-118.

4. Гвоздяк О. Інтеграція побутової лексики в українсько-німецько-угорських міжговіркових контактах (Мукачівщина) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2009. – Вип. 13. – С. 42-44.

5. Гвоздяк О. М., Меліка Г. І. Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Ужгородський державний університет, 1998. – С. 33-38.

6. Горбач О. Німецькі позичені слова в українській мові: Текст доповіді. Окремий відбиток, 1995. – К., 24 с.

7. Дзендзелівський Й. О. Млинарська лексика українських говірок Закарпатської області // Діалектологічний бюлетень / Інститут Мовознавства АН УРСР /. – Вип. 8. – 1961. – С. 72-93.

8. Кобилянський Б. В. До вивчення германізмів і полонізмів в українській мові // Мовознавство, 1976. – № 6. – С. 31-35.

9. Костюк Д. В. Германізми в діалектній лексиці української мови (на матеріалі села Чернятин Городенківського району Івано-Франківської області) // Іноземна філологія, 1971. – Вип. 23. – С. 65-68.

10. Костюк Д. В. Польська мова – посередник германізмів в українській мові у XVII ст. // Лексика української мови в її зв’язках з сусідніми слов’янськими і неслов’янськими мовами: Тези доп. / Ужгор. ун-т. АН УРСР. Інститут мовознавства / Відп. ред. Й. О. Дзендзелівський – Ужгород, 1982. – С. 131-132.

11. Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови // Мовознавство, 1997. – № 1. – С. 19-24.

12. Лопушанський В. М., Пиц Т. Б. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.– Дрогобич : Посвіт, 2011. – 122 с.

13. Огуй О. Міжмовна інтерференція на Буковині початку ХХ ст. // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 209-214.

14. Онишкевич М. Й. Германізми в бойківському діалекті // Іноземна філологія, 1970. – Вип. 21. – С. 38-45.

15. Савченко З. Н. К вопросу о звуковых изменениях немецких заимсвований в буковинских говорах // ЧГУ Научный ежегодник за 1957 год. – Черновцы, 1958. – С. 270-272.

16. Савченко З. Н. Немецкие лексические заимствования в украинских говорах на Буковине // Научный ежегодник Черновицкого ун-та. – Черновцы, 1957. – Вып. 2. – С. 314-318. – Т. 1.

17. Шелудько Д. Німецькі елементи в українській мові // Збірник комісії для дослідження історії української мови. – К., 1931. – С. 1-60. – Т.1.

18. Яцюк І. Я. Прояви лексичної інтерференції при контактуванні німецької й української мов на Північній Буковині за часів Австро-Угорської імперії // Українська мова на Буковині. – Чернівці, 1994. – С. 52-54.

19. Besters-Dilger J. Deutsche lexikalische Entlehnungen im Ukrainischen: zur Frage der polnischen Vermittlung und heutigen Aktualität // Crossroads of Cultures: Central Europe. – Brno, 2002. – S. 25-51.

20. Major O. Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten. Studien zu deutsch-ukrainischen Beziehungen. – München : Ukrainische Freie Universität, 1999. – Bd. 3. – S. 59-67.

УДК 811.111:81'42

Пініч І. П.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози)

У статті розглядається специфіка структури англомовного емоційного інституційного дискурсу як стандартної схеми побудови його конкретних фрагментів. Стратегічна організація емоційного інституційного дискурсу демонструє високий ступінь адаптивності цілей мовців та визначається рівнем їх емоційної компетенції.

Ключові слова: *емоційний інституційний дискурс, емоційна компетенція, емоційний простір, інтерактивне планування.*

В статье рассматривается специфика структуры англоязычного эмоционального институционального дискурса как стандартной схемы построения его конкретных фрагментов. Стратегическая организация эмоционального институционального дискурса демонстрирует высокую степень адаптивности целей говорящих и определяется уровнем их эмоциональной компетенции.

Ключевые слова: *эмоциональный институциональный дискурс, эмоциональная компетенция, эмоциональное пространство, интерактивное планирование.*

The article considers structure specifics of institutional emotional English discourse as a procedural scheme to shape its particular fragments. Institutional emotional discourse strategies exhibit high adaptability of speakers' goals and are determined by their level of emotional competence.

Key words: *institutional emotional discourse, emotional competence, emotional background, interactive planning.*

Суспільна обумовленість мовлення визначається стереотипністю мовної інтерпретації дійсності кожного окремого соціуму. Мова водночас скеровується та впливає на уявлення про будь-які соціальні процеси, впорядковуючи у певному сенсі культурні стереотипи кожної цивілізації [1]. Інституційний аспект існування соціуму, що регулює соціальні відносини в окремих сферах суспільного життя, так само визначається та значною мірою підпорядковується усталеним образам конкретної культури в плані змістового навантаження та структурної організації дискурсивної взаємодії. Актуальність дослідження зумовлена його приналежністю до сучасних студій прагма-дискурсивної лінгвістики. У даній статті дослідження специфіки архітектоніки емоційного інституційного дискурсу сучасного англомовного соціуму здійснюється на матеріалі художньої прози. Об'єктом аналізу є усний діалогічний інституційний дискурс, представлений у англомовних художніх творах сучасних авторів, предметом розгляду є структура емоційного інституційного дискурсу. Метою статті визначено дослідження вияву емоційної компетенції комунікантів як організаційної складової у канві дискурсивної взаємодії мовців.

Інституційний дискурс визначається нами як система комунікативних практик і стандартів поведінки в суспільних інститутах політики, медицини, права, науки, мас-медіа. Комунікативна дискурсивна взаємодія інституційного дискурсу вирізняється рядом диференційних ознак різного характеру: офіційна обстановка, наявність серед комунікантів щонайменше одного представника професії певного соціального інституту, професійні змістово-смислове навантаження та інтенційність дискурсу [6, с. 92], стиль мовлення (переважно офіційно-діловий і науково-публіцистичний) і професійний термінологічний апарат [2, с. 185], прецедентність структурування інституційного дискурсу зумовленого моделями типових предметно-референтних ситуацій [3, с. 216], презентаційний потенціал дискурсу [4].

Інституційний дискурс, як і будь-який інший, залежить не лише від соціальних, але й культурних компонентів лінгвокультурної спільноти [5, с. 75]. При цьому, кожен з компонентів дискурсу у своїй сукупності є відображенням цієї самої лінгвокультури. Соціальна зумовленість емоційних переживань, як невід'ємної складової будь-якої комунікації, також вказує на взаємозв'язок між культурною ідеологією соціуму та обмеженням емоційної поведінки особистості [8; 9]. Конфігурації емоційної поведінки регулюються соціокультурними нормами та ґрунтуються на емотивній компетенції особистостей, що особливо яскраво демонструється у дискурсивних практиках інституційного дискурсу в межах типових дискурс них практик. Комунікативна взаємодія в інституційному дискурсі будується на принципах "економії виявів емоцій" (the emotional stroke economy) [10, с. 247], суть якої полягає у мінімізації емоційних виявів комунікантів по відношенню один одного чи до емоціогенних факторів в межах або поза межами комунікативної події. У ритуалізованій поведінці мовців спостерігається стриманість та суцільний контроль над раптово виниклими переживаннями, мовлення вищою мірою формалізоване, речення переважно прості стверджувальні, неповні та парцельовані.

(1) John Balder's manner was intense, his eyes narrowed when he looked at Evans. In spite of himself, Evans was intimidated to meet the famous litigator. Evans extended his hand. "Peter Evans, Hassle and Black." "And you work with George Morton?" "Yes, sir. I do." "We are indebted to Mr. Morton's generosity. We strive to be worthy of his support." "I'll tell him that, sir." "I'm sure you will. You were speaking of global warming Mr. Evans. Is it a subject that interests you?" "Yes, sir, it does. /…/ "But tell me. What is global warming?" Evans tried to conceal his surprise. He hadn't expected to be quizzed. /…/ He really felt like he was back in law school. "Well, sir, I guess … not really in this case. Because when you refer to global warming, everybody knows what you are talking about" [Chrichton, 95].

Попри зовнішню стриманість учасників комунікації, було б неправомірно заперечувати емоційне напруження мовців (1), спричинене різними за своєю природою факторами. Відповідно, характерною рисою ін-

© Пініч І. П., 2013

ституційної комунікативної взаємодії є не відсутність емоційності, а вміння контролювати зовнішній вияв емоційних переживань комунікантів. Стратегічна організація інституційного дискурсу базується на здатності комунікантів обох сторін до ефективної регуляції емоційних виявів, що свідчить про високу *емоційну компетенцію* мовців, ґрунтується на їх *емоційному інтелекті* та виявляється у особистісній та міжособистісній компетенції (personal and relational competencies) – здібностях емоційного самоконтролю з одного боку та керування емоційним простором комунікативної взаємодії, з іншого [7, с. 25-27].

Синергетичний характер психо-емоційної діяльності мовця знаходить свій вияв у комунікації як на вербальному, так і невербальному рівнях побутового, так само як і інституційного дискурсу. Вияв емоційних переживань може носити відкритий та прихований характер залежно від інтенцій мовця та його уміння розпізнавати та демонструвати емоцію, або від його особистісної компетенції. Особистісна компетенція визначається здібністю мовця до: 1) емоційного самоаналізу – розпізнавання, регулювання, пояснення та усвідомлення власних емоцій. *In spite of himself, Evans was intimidated to meet the famous litigator*; 2) керування емоціями – моніторинг та регулювання власних емоційних станів з метою досягнення мовних та позамовних планів *Evans tried to conceal his surprise. He hadn’t expected to be quizzed* та 3) мотивації – підвищення вимогливості до себе, готовність співпрацювати, оптимізм всупереч можливим труднощам *He really felt like he was back in law school. “Well, sir, I guess not really in this case.*

Емоційні переживання не є суто внутрішніми переживаннями мовця, під час комунікативної взаємодії комуніканти утворюють спільний емоційний простір, у якому вони демонструють та інтерпретують емоції. Загальний емоційний фон комунікативної взаємодії є визначальним у структуруванні інтеракції. Мовець з високим рівнем емоційної компетенції, цілком імовірно, здатен швидко і точно ідентифікувати комунікативну подію та випрацювати оптимальну стратегію поведінки для досягнення особистих цілей, при цьому підтримуючи дружні стосунки з партнером по комунікації.

(2) *“How’d you make straight A’s and play football?” “I put the books first.” “I don’t imagine Western Kentucky is much of an academic school,” Lamar blurted with a stupid grin, and immediately wished he could take it back. “Sort of like Kansas State,” Mitch replied. /…/ This guy McDeere knew Lamar Quin went to Kansas State. /…/ He had read the biographical sketches of all of the forty-one lawyers in, and in a split second he had recalled that Lamar Quin had gone to Kansas State. Damn, they were impressed. “I guess that came out wrong,” Lamar apologized. “No problem.” Mitch smiled warmly. It was forgotten* [Grisham, 7].

Навички мовців у побудові комунікативної взаємодії регулюються їх міжособистісною компетенцією. Міжособистісна компетенція передбачає вміння мовця у сфері: 1) сприйняття емоцій – розпізнавання та співпереживання емоцій співрозмовника *“I don’t imagine Western Kentucky is much of an academic school,” Lamar blurted with a stupid grin, and immediately wished he could take it back*; 2) керування емоційним простором – створення сприятливої атмосфери для реалізації як власних, так і планів співрозмовника та 3) соціальної поведінки – вміння застосовувати тактики переконання, лідерські здібності, вміння залагоджувати конфлікти *“I guess that came out wrong,” Lamar apologized. “No problem.” Mitch smiled warmly. It was forgotten.*

Проте, з огляду на онтологічну невіддільність когнітивних та емоційних процесів не лише як здатність до ефективного вирішення мовних та позамовних завдань самоактуалізації особистості, але і як дезорганізуючих факторів спроможних переривати когнітивні та мовотворчі процеси, слід зважати на можливі несприятливі умови перебігу комунікативної взаємодії. У такому разі комунікативна поведінка мовця принаймні однієї зі сторін може бути зумовлена як низьким рівнем емоційної компетенції*“I don’t imagine Western Kentucky is much of an academic school,” Lamar blurted with a stupid grin, and immediately wished he could take it back*, так і усвідомлюваним спрямуванням комунікативних дій на некооперативну взаємодію *“Sort of like Kansas State,” /…/He had read the biographical sketches of all of the forty-one lawyers in, and in a split second he had recalled that Lamar Quin had gone to Kansas State.* Стратегічна організація такої взаємодії значним чином залежить від здібностей мовця до залагодження конфліктів та активного перепланування перебігу комунікативної інтеракції.

Емоційна комунікативна взаємодія вимагає від мовців креативного підходу до її планування, оскільки поведінка співрозмовника не завжди може бути повністю передбачуваною, а тому норми та цілі комунікації визначаються вже в процесі спілкування. Характерною рисою інтерактивного планування емоційної інтеракції в інституційному дискурсі є не тільки апеляція до вже готових інструкцій комунікативної поведінки, як от використання ритуалізованих висловів, а й осмислений вибір цілей на короткий або довший період взаємодії та конструювання гіпотетичних акціональних послідовностей. Позаяк неможливість стовідсоткового передбачення поведінки партнера з комунікації у стані радості, веселощів, схвильованості, горя, злості і т. ін., вимагає обов’язкового пристосування планів та підвищення креативності у виборі тактик на декілька ходів наперед.

(3)*“How much?” /.../ “We’ll discuss the compensation and other benefits when you come to Memphis.” “I want a ballpark figure or I may not come to Memphis.” He smiled, arrogant but cordial. He spoke like a man with three job offers. The partners smiled at each other. “Okay. A base salary of eighty thousand the first year, plus bonuses. Eighty-five the second year, plus bonuses. A low-interest mortgage so you can buy a home. /.../” They focused on his lips, and waited for the wrinkles to form on his cheeks and the teeth to break through. He tried to conceal a smile, but it was impossible. He chuckled. “That’s incredible,” he mumbled* [Grisham, 9].

Стратегічне планування інституційної дискурсивної взаємодії може проходити за декількома сценаріями, глобальною метою кожного з яких є модифікація або відновлення сприятливого емоційного простору комунікації:

1) мовці адаптують заготовані секвенції мовленнєвої поведінки залежно від комунікативної та емоційної поведінки партнера *They focused on his lips, and waited for the wrinkles to form on his cheeks and the teeth to break through*;

2) мовці конструюють гіпотетичні акціональні послідовності, якщо реакцію співрозмовника важко передбачити;

3) мовці переслідують заплановану стратегічну поведінку, ігноруючи емоційну реакцію співрозмовника (4).

(4) *One of the graduate students leaned. "Mr. Evans, I'd like to talk to you about land use, the urban heat island effect, and satellite date on the temperature of the troposphere." Evans thought, Oh Jesus. But he just nodded. "Okay ..." "One of the issues we're trying to address concerns how surface temperatures change with land use. Are you familiar with that issue?"* [Crichton, 107].

Загалом, як видно з дослідження, організаційна структура емоційного інституційного дискурсу, підпорядкованого нормам та сценаріям відповідного соціального інституту, визначається рівнем емоційної компетенції комунікантів, що виявляється у їхніх здібностях до мінімізації виявів емоційних переживань. Конструктивність діалогу залежить як від умінь учасників ідентифікувати та контролювати власні емоційні переживання, так і від їх здатності підтримувати чи модифікувати емоційний простір комунікації. Стратегічне планування в умовах емоційної інституційної комунікативної взаємодії, коли емоційні переживання чинять деструктивний вплив на перебіг діалогу, має адаптивний характер. Пристосування дискурсивних цілей здійснюється в умовах онлайнового планування за сценаріями найімовірнішого відновлення гармонійного емоційного фону комунікації. Перспективи подальшого дослідження вбачаються у вивченні впливу емоційної компетенції мовців на планування різних типів інституційної комунікативної взаємодії.

Література:

1. Загнітко А. П. Сучасний політичний газетний дискурс: типологічні вияви і особливості синтаксису [Електронний ресурс] / А. П. Загнітко. – Режим доступу : http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Zahnitko.htm

2. Клименко І. В. Теоретичні засади лінгвістичного аналізу політичного дискурсу / І. В. Клименко // Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу: зб. наук. статей ДНУ. – 2009. – Вип. 19. – С.183-187.

3. Литвиненко Н. П. Особливості медичного дискурсу на етапі системного опитування / Н. П. Литвиненко // Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу: зб. наук. статей ДНУ. – 2008. – Вип. 17. – С. 216-221.

4. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса: дисс. ... доктора филологических наук: 10.02.19 / А. В. Олянич. – Волгоград, 2004. – 602 с.

5. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты Викторианства: Скромность vs ханжество / И. С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – №2. – С.73-84.

6. Чернявская В. Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? / В. Е. Чернявская // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2011. – №3. – С.86-95

7. Goleman D. Working with Emotional Intelligence / Daniel Goleman. – L. : – Bloomsbury, 1996. – 353 p.

8. Gordon S. The Sociology of Sentiments and Emotion / Steven L. Gordon // Social Psychology: Sociological Perspectives / [ed. by M. Rosenberg, R. Turner]. – New York : Basics, 1992. – P.562–592.

9. Hochschild A.R. The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling / Arlie R. Hochschild. – Berkeley : University of California Press, 1983. – 339 p.

10. Steiner C. Emotional Literacy: Intelligence with a Heart / Claude Steiner. – Fawnskin, California : – Personhood Press, 2003. – 277 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Crichton M. State of Fear / M. Crichton. – L. : HarperCollins, 2004. – 720 p.

2. Grisham J. The Firm / J. Grisham. – L. : RandomHouse, 2007. – 490 p.

УДК 811.112.2 : 81’276.3 : 81’373

Поздняков О. В.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

УТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГІЗМІВ ЗА ДОПОМОГОЮ АБРЕВІАЦІЇ ТА ІНШИХ ВИДІВ СЛОВОТВОРУ

Стаття розглядає утворення німецьких молодіжних сленгізмів за допомогою абревіації та інших видів словотвору. Автор аналізує специфіку даних процесів, подає квантитативну та структурно-семантичну характеристику досліджуваних лексичних одиниць, пояснює причини їх виникнення.
Ключові слова: *молодь, молодіжний сленг, словотвір, абревіація, контамінація.*

Статья рассматривает образование немецких молодёжных сленгизмов при помощи аббревиации и других видов словообразования. Автор анализирует специфику данных процессов, дает квантитативную и структурно-семантическую характеристику исследуемых лексических единиц, объясняет причины их возникновения.
Ключевые слова: *молодежь, молодежный сленг, словообразование, аббревиация, контаминация.*

The article deals with the forming of German youth slangisms by means of abbreviation and other types of word-building. The author analyses the specificity of the given processes, gives quantitative and structural-semantic description of the investigated lexical units, explains the reasons of their origination.
Key words: *youth, youth slang, word-building, abbreviation, contamination.*

Словотвір є продуктивним способом утворення вокабуляру не лише літературного варіанту німецької мови, але і її підсистем. Це стосується також й молодіжного сленгу. Активне проникнення одиниць даного лексичного прошарку на рівень загального використання детермінує **актуальність** здійсненого дослідження.

В результаті аналізу декількох класифікацій видів словотвору німецької мови [8, с. 50; 10, с. 6; 11, с. 12-13; 2, с. 32; 3, с. 199-203; 6, с. 52; 4, с. 99-100; 7, с. 61], нами обрано їх поділ на симплекси, результати словоскладання, деривації, абревіації та інших видів словотвору.

Метою статті є встановлення особливостей молодіжних сленгізмів-абревіатур, а також лексем, які виникли в результаті інших видів словотвору.

Об’єктом дослідження у даному випадку виступають сленгізми, утворені шляхом абревіації, перекручування лексичних одиниць літературної німецької мови, контамінації, звуконаслідування та утворення римованих слів, а **предметом** – специфіка зазначених вище словотворчих процесів, квантитативна та структурно-семантична характеристика утвореного в їх результаті молодіжного вокабуляру.

Матеріалом дослідження є лексеми, відібрані з спеціалізованих словників німецького молодіжного сленгу. З огляду на чималу кількість запозичень з іноземних мов (насамперед, англіцизмів), зафіксовану в проаналізованих джерелах, для більш чіткого розмежування досліджуваного вокабуляру критерієм вибірки була наявність у лексичної одиниці німецької твірної основи.

Абревіація є сприятливою можливістю вираження оригінальності і креативності молодих комунікантів. У опрацьованих словниках нами виявлено 53 такі сленгізми.

Серед абревіатур зафіксовано лише одну літерно-звукову, яка демонструє характерне для молоді найменування осіб на основі їх суб’єктивної оцінки (*MOF – “Mensch ohne Freunde“*).

Дещо більше (4 одиниці) зафіксовано літерних скорочень. Особливість семантики даних слів полягає в тому, що їх можна умовно поділити на:

1) власне молодіжні літерні абревіатури, утворені шляхом скорочення актуальних для молоді понять (*GV – “Geschlechtsverkehr“; PP – “persönliches Pech“*);

2) абревіатури, які формально співпадають із скороченнями лексичних одиниць літературної мови, але в молодіжному слензі використовуються в зовсім інших значеннях. Причиною таких утворень є прагнення їх творців виразити нове за допомогою популярного, але вже тривіального старого (*DVD (Depp vom Dienst) – “gutmütiger, naiver Mensch“; BMW – 1.(Bemme mit Wurst) – “1.Wurstbrot”; 2.(Brett mit Warzen) – “Mädchen ohne Brust“*).

Звукові абревіатури (2 одиниці) також виявлено в нашому дослідженні. Ці сленгізми використовуються на позначення осіб з відповідною зовнішністю чи поведінкою (*Stino (Stinknormalo) – “Kleinbürger, der vor lauter Normalität förmlich “stinkt“; Bühü (Büffelhüfte) – “dicke Person mit sehr breiten Hüften“*).

Аналіз словників засвідчив незначну кількість стягнень (3 одиниці). Вони виникають шляхом скорочення слів літературної мови. Основною причиною утворення таких абревіатур можна вважати економію мовних засобів, яка визначається однією з тенденцій розвитку лексики [5, с. 58] (*flezen – “faulenzen“; funzen – “funktionieren“*).

Натомість, характерними для процесів абревіації в молодіжному слензі є часткові скорочення складного слова (17 одиниць), серед яких можна виокремити наступні:

1) скорочення першого компонента складного слова. Ці абревіатури виражають іронічно-зневажливе ставлення до предмету номінації (*Asitoaster (Toster für Asoziale) – “Solarium”; Ossimatte (Matte des DDR-Einwohners) – “schlechte Frisur“*);

2) скорочення другого компонента складного слова (*Asphaltdeko (Asphaltdekoration) – “totgefahrenes Tier auf der Straße“; Mädchen-TÜV (Technischer Überwachungsverein für Mädchen) – “Frauenarzt“*).

© Поздняков О. В., 2013

Для цього виду абревіатур зміна значення кореневих морфем є найбільш помітною. При цьому семантично переосмисленим може бути як скорочений, так і нескорочений компонент. Наприклад, у сленгізмі *Alugurke – "Fahrrad"* метафоризованим є нескорочений компонент, де перенесення найменування відбулося на основі подібності за формою. Метафоризація на основі подібності за функцією простежується для скороченого компонента абревіатури *Sportwagendeko – "Blondine im Sportwagen"* (*Deko – "Dekoration"*). Перший випадок є, на нашу думку, вираженням прагнення оригінальності, другий – іронії.

Найбільш поширеним видом скорочень у молодіжній лексиці є унісегментальні усічення та утворені на їх основі відабревіатурні похідні (26 одиниць) (*Kompli – "komplizierter Zeitgenosse"*; *Transi – "Transvestit"*). За допомогою формантів *-i* та *-o* відбувається вираження суб'єктивного (жартівливо-іронічного) ставлення до предмету номінації [9, с. 210] (*Ziggi – "Zigarette"; Schizzo – "Schizophreniker"*).

Оскільки молодь є соціально-віковою групою з яскраво вираженим прагненням оригінальності, закономірним можна було б вважати наявність сленгізмів, які виникли в результаті особливих способів словотвору. Однак їх кількість в загальному масиві проаналізованого лексикографічного матеріалу виявилась незначною – лише 36 одиниць.

Найбільш продуктивним видом є перекручування лексем літературної мови (18 одиниць), що супроводжується зміною їх значення (*käufen (kaufen) – "stehlen"*; *ökern (ackern – hart arbeiten) – "Geschlechtsverkehr haben"*). В окремих випадках змінюється лише форма, а значення зберігається (*Ellies – "Eltern"*; *tumm – "dumm"*).

Результатом контамінації виявились 12 лексичних одиниць (*Mugel (Mensch + Kugel) – "sehr dicke Person"*; *gruscheln (grüßen + kuscheln) – "jemanden begrüßen"*). Серед утворених таким способом сленгізмів найбільше іменників і дієслів (*Schlunze (Schlampe + Plunze) – "schlampig gekleidete (junge) Frau"; fitnieren (Fitness + trainieren) – "im Fitnesscenter trainieren"*), менше – прикметників (*eddelig (ecklig + schmuddelig) – "ekelhaft"; fluffig (flauschig + Luft + -ig) – "angenehm weich"*). Відносна продуктивність контамінації визначається, на нашу думку, реалізацією молодіжної лексики, переважно, в усній формі, що зумовлює використання словотвірних зразків розмовного варіанту німецької мови [1, с. 189].

Звуконаслідування та утворення римованих слів, як і в літературній німецькій мові, не є продуктивними способами словотвору. Кількість таких сленгізмів є незначною – загалом 6 одиниць (*Higgi – "Schluckauf"; Schnullibambulli – "Unsinn"*).

У результаті здісненого дослідження можна зробити наступні **висновки.** Абревіація та інші види словотвору не відзначаються в молодіжному слензі високою продуктивністю та є, головним чином, екстралінгвально детермінованими. Серед соціально-вікових детермінант виникнення абревіатур у досліджуваній лексиці вважаємо доцільним виділити дві: 1) бажання приховати від не-членів групи справжній зміст повідомлення; 2) потреба вираження власного ставлення до предмету найменування. У проаналізованих вище лексемах новизна форми є реалізацією молоддю мовної творчості, з одного боку, та протесту проти правил – з іншого. Прагнення молоді до оригінальності виражене у виникненні складних утворень, усічень і перекручуванні лексичних одиниць літературної мови. Словотворчі процеси супроводжується семантичними змінами мотивуючих основ.

Перспективним напрямком подальшого дослідження виокремлених лексем вважаємо вивчення особливостей їх використання на внутрішньо- та позагруповому рівнях комунікації.

Література:

1. Антропова Н. А. Контаминация как один из способов немецкого разговорного словообразования / Н. А. Антропова, Ю. Г. Соловьева // Вестник Красноярского государственного университета. Серия : "Гуманитарные науки". – Красноярск : КГУ, 2006. – Вып. 3. – С. 182-189.

2. Искоз А. М. Лексикология немецкого языка : учеб. пособие [3-е изд.,испр.и доп] / А. М. Искоз, А. Ф. Ленкова. – Л. : Просвещение, 1970. – 296 с.

3. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови : навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с.

4. Ольшанский И. Г. Лексикология. Современный немецкий язык / И. Г. Ольшанский, А. Е. Гусева. – М. : Академия, 2005. – 416 с.

5. Савицкий И. П. Неологизмы второго порядка в современном немецком языке / И. П. Савицкий. – Калинин, 1984. – 325 с.

6. Солодилова И. А. Лексикология немецкого языка : учеб. пособие для студентов III курса / И. А. Солодилова. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 114 с.

7. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т.В. Строевой. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.

8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 326 S.

9. Henne H. Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik / H. Henne. – Berlin; New York : de Gruyter, 1986. – 385 S.

10. Nerius D. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Vorlesung. Sommersemester 2004 [Електронний ресурс] / D. Nerius. – Rostock, 2004. – 27 S. – Режим доступу : http://www.helpforlinguist.narod.ru/Lexikologie.htm.

11. Schindler W. Einführung in die Sprachwissenschaft. Vorlesung. Winter 2006/7 [Електронний ресурс] / W. Schindler. – München, 2006. – 33 S. – Режим доступу : www.lrz-muenchen.de/~wolfgang_schindler/VL-Did-06.pdf.

Список лексикографічних джерел:

12. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imwerden.de/pdf/ deutsche_jugendsprache.pdf.

13. Agropedia – moderne Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://planetagro.de/ ~agro/viewpage.php?page_id=7.

14. Die Geheimnisse der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bruhaha.de/jugendsprache.html.

15. Ehmann H. Voll konkret: das neuste Lexikon der Jugendsprache. – 3. Aufl. – München : C.H.Beck, 2001. – 159 S.

16. Ehmann H. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache. – 1. Aufl. – München : C.H.Beck, 2005. – 178 S.

17. Heinemann M. Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Wörter-Wendungen-Texte. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1989. – 122 S.

18. Horx M. Trendwörter von Acid bis Zippies: Lexikon. – Düsseldorf; Wien; New York; Moskau : Econ, 1996. – 249 S.

19. Jugendsprache oder bis zum Anschlag zugetextet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.klartextsatire.de/kultur/sprache/jugendsprache.htm.

20. Lexikon der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.behrenfamilie.de/Sprueche/lexicon.htm.

21. Lexikon der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.macbor.user.icpnet.pl/di/lexikon.htm.

22. PONS Wörterbuch der Jugendsprache2003. – Stuttgart: Klett, 2003. – 128 S.

23. PONS Wörterbuch der Jugendsprache2005. – Stuttgart: Klett, 2005. – 128 S.

24. PONS Wörterbuch der Jugendsprache2006. – Stuttgart: Klett, 2005. – 124 S.

25. PONS Wörterbuch der Jugendsprache2007. – Stuttgart: Klett, 2006. – 144 S.

26. PONS Wörterbuch der Jugendsprache2008. Sammelband seit 2001. – Stuttgart: Klett, 2008. – 288 S.

27. PONS Wörterbuch der Jugendsprache2009. – Stuttgart: PONS, 2008. –141 S.

28. Schaffrath M. Hä?? Jugendsprache unplugged: Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch, Italienisch. – Berlin; München; Wien; Zürich u.a.: Langenscheidt, 2008. – 144 S.

29. The Alternative German Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.alternative-dictionaries.net/dictionary/German.

УДК: 81'373+178.1+811.112+811.111+811.162.2

Поліщук В. Л.,
Національний університет "Острозька академія", м. Острог

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТАКСОНОМІЧНОГО ТИПУ "ВИД АЛКОГОЛЬНОГО НАПОЮ" В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразео-семантичне поле таксономічного типу "Вид алкогольного напою" у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови та розглядається проблема його структурно-семантичного моделювання в німецькій, англійській та українській мовах.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, структурно-семантична модель, фразео-семантичне поле, фразео-семантична група.*

В статье исследуется фразео-семантическое поле таксономического типа "Вид алкогольного напитка" в плане идеографического описания фразеологичного состава языка и рассматривается проблема его структурно-семантического моделирования в немецком, английском и украинском языках.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, структурно-семантическая модель, фразео-семантичекое поле, фразео-семантическая группа.*

The article focuses on the research of phraseological microsystem "DRUNKENNESS" within the limits of ideographical description of phraseology composition and the problem of semantic structural modelling of phraseological-semantic field "Ammount of alcohol drinking" in English, German and Ukrainian languages is examined.

Key words: *phraseology composition, semantic structural modeling, phraseological-semantic field.*

Вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певної мови, є центром уваги сучасних мовознавчих студій, що зумовило посилення інтересу науковців до питань фразеологічної семантики, взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів у структурі значень фразеологізмів, їх здатності відображати специфіку національного світосприйняття (М. Ф. Алефіренко, І. О. Голубовська, О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, О. О. Селіванова, В. М. Телія, О. В. Тищенко).

Актуальність системного аналізу фразеології ставить проблему ідеографічного опису фразеологічного складу мови [4; 11; 14; 16; 21].

Ідеографічні групи ФО різних мов, проблеми ідеографічної класифікації фразеологічного матеріалу, теоретичні питання ідеографії неодноразово були предметом лінгвістичних праць [1; 5; 8; 12; 17; 20; 22], оскільки ідеографічний опис уможливлює виділення моделей, за якими організовано фразеологічний матеріал, дозволяє визначити основне фразеологічне значення одиниць, з'ясувати етимологію ФО. Сучасна наука активно послуговується методом структурно-семантичного моделювання та використовує структурно-семантичні моделі з метою системного опису фразео-семантичних полів і груп [6; 10; 13; 15; 24; 26].

Актуальність теми статті визначається підвищеним інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; проблеми структурно-семантичного моделювання (ССМ) фразеологічних одиниць; проблеми подальшого зіставно – типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-семантичного поля таксономічного типу "Вид алкогольного напою" в німецькій, англійській та українській мовах, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставлюваних мовах; 2) провести ідеографічний опис фразео-семантичного поля таксономічного типу "вид алкогольного напою" методом структурно-семантичного моделювання, що дасть змогу виявити фразеотворчі відношення у межах даної мікросистеми.

Об'єктом дослідження є ФО фразео-семантичного поля таксономічного типу "Вид алкогольного напою" в німецькій, англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є структурна, семантико-ідеографічна та лінгвокультурологічна характеристика фразеологічних одиниць фразео-семантичного поля таксономічного типу "Вид алкогольного напою" в німецькій, англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, етимологічних словників.

Фразео-семантичне поле (ФСП) таксономічного типу "Вид алкогольного напою" складається із фразео-семантичних групп (ФСГ) "Види, сорти і типи алкогольного напою" та "Вживання певного виду алкогольного напою".

ФСГ "Види, сорти і типи алкогольного напою" з гіперо-гіпонімічною структурою складників та їх якісною характеристикою включає в себе, з одного боку, **гіпероніми** на позначення алкоголю загалом, так і вербалізацію виду, сорту і типу алкогольного напою як **когіпонімів.** Перший тип може бути проілюстрований такими образними одиницями:

алкоголь: амер. сленг. *idiot oil* 'алкоголь' [29, с. 193], амер. сленг. *laughing soup* 'алкоголь', 'шампанське' [29, с. 220], амер. сленг. *laughing water* 'алкоголь', 'шампанське' [29, с. 220];

випивка: амер. сленг. *tonsil paint* 'випивка', 'віскі' [29, с. 403], амер. сленг. *tonsil varnish* 'випивка', 'віскі' [29, с. 403], амер. сленг. *holiday cheer* 'випивка, особливо та, яку п'ють на Різдво та Новий рік' [29, с. 183];

© Поліщук В. Л., 2013

У німецькій та англійській мовних картинах світу є чимала кількість **ФО-гіперонімів на позначення міцних спиртних напоїв**: лат. *aqua vitae* ‘спиртні напої’ [3, с. 1040], амер. сленг. *red liquor* ‘міцний напій’ (особливо віскі) [2, с. 658; 3, с. 814], *hard liquor* ‘міцний напій, такий як віскі, джин, ром та ін.’ [29, с. 171], амер. сленг. *sudden death* ‘дуже міцні спиртні напої’; ‘дешеве віскі’ [3, с. 902], амер. сленг. *monkey swill* ‘міцний напій’; ‘гірший напій’ [29, с. 244], амер. сленг. *embalming fluid* ‘міцний напій’, ‘сире віскі’ [29, с. 115], амер. сленг. *greased lightening* [29, с. 160] ‘міцний напій’, ‘щось швидке і могутнє’, амер. сленг. *joy water* ‘напій’, ‘мійний напій’ [29, с. 206], амер. розм. *embalming fluid* ‘будь-який міцний напій, кава чи віскі’, ‘бухло’ [30, с. 322]. Благородними напоями вважаються пиво та вино: нім. *ein edler Stoff* жарт. ‘благородний напій (пиво, вино)’ [7, т. 2, с. 225], амер. сленг. *happy juice* ‘напій, пиво, вино’ [29, с. 170].

ФО-когіпоніми на позначення певного алкогольного напою (вид, сорт і тип алкоголю):

пиво: амер. сленг. *joy juice* ‘напій’, ‘пиво’ [29, с. 205], амер. сленг. *John Barleycorn* [3, с. 560] ‘пиво’ [вислів набув особливої популярності після використання його Р. Бернсом (R. Burns, 1759-1796)], амер. сленг. *cold blood* ‘пиво’ [29, с. 76], амер. сленг. *cold coffee* ‘пиво’ [29, с. 76]. У номінаціях можуть міститись різні семи, напр. семи: **саморобне:** амер. сленг. *home – brew* ‘саморобне пиво чи алкоголь’ [29, с. 184]; **гарної якості:** амер. сленг. *toilet water* ‘пиво’, ‘відбірне пиво’ [29, с. 402]; укр. *польське пиво* ‘добре пиво’ [27, с. 511]; **поганої якості:** амер. сленг. *tiger juice* ‘погане пиво’, ‘будь-яке пиво’ [29, с. 400], амер. сленг. *tiger sweat* ‘погане пиво’, ‘будь-яке пиво’ [29, с. 400];

вино: афроам. *schoolboy Scotch* [29, с. 322], амер. сленг. *grapes of wroth* [29, с. 159]. Наступним номінаціям притаманні семи: **натуральне:** нім. *edles/ kostbares Naß* ,(натуральне) вино’, ‘випивка’ [7, т. 2, с. 74], **гарної якості:** нім. *ein guter Suff* ,добре вино’ [7, т. 2, с. 234], нім. *ein guter / edler Tropfen* ,гарне вино’ [7, т. 2, с. 259], **розведене:** нім. *christlicher Wein* ,вино, розведене водою’ [7, т. 2, с. 309], амер. сленг. *electric wine* ‘LSD, розведене дешевим вином чи безалкогольним напоєм’ [29, с. 115], **нерозведене:** нім. *ehrlicher Wein* ,нерозведене вино’ [7, т. 2, с. 310], **дешеве:** амер. сленг. *pop wine* ‘дешеве вино’ [29, с. 289], амер. сленг. *jug wine* ‘дешеве вино, що продається зазвичай в пляшках по 4,5 літра’ [29, с. 206], англ. жарт. *red ink* ‘дешеве червоне вино’ [2, с. 583], англ. *black strap* ‘дешевий портвейн чи ром, змішаний з патокою’ [2, с. 1028], **випите на ніч:** англ. *night cap* / *night-cap* ‘вино, випите на ніч’ [2, с. 158];

віскі: англ. розм. *good stuff* ‘віскі’ [2, с. 1035], амер. сленг. *corn squeezings* ‘віскі’, ‘самогон’ [29, с. 82], амер. сленг. *corn whiskey* ‘віскі, зроблене з кукурудзяної маси’ [29, с. 82], амер. сленг. *corn wine* ‘віскі’ [29, с. 82], амер. сленг. *kentucky corn*) ‘віскі з зерна’, ‘самогон’ [29, с. 210], амер. сленг. *mountain dew* [29, с. 246] ‘шотландське віскі’, ‘незаконний напій’; ‘будь-який напій’, амер. сленг. *tonsil paint* ‘випивка’, ‘віскі’ [29, с. 403], амер. сленг. *tonsil varnish* ‘випивка’, ‘віскі’ [29, с. 403]. Наступним номінаціям притаманні семи**:**

міцне: амер. сленг. *tornado juice* ‘міцне віскі’, ‘віскі’ [29, с. 405], амер. сленг. *forty-rod lightning* ‘міцне віскі’ [2, с. 650], амер. сленг. *old Pepper* ‘міцне віскі’ [3, с. 718], *paint remover* ‘міцне або неякісне віскі чи інший алкоголь’ [29, с. 272]; **поганої якості:** амер. сленг. *scorpion bile* / *scorpion-bile* ‘низькопробне віскі’ [2, с. 96], амер. сленг. *chained lightning* ‘погане, низькопробне віскі’ [2, с. 650], амер. сленг. *pinkeye* ‘неякісне віскі’, ‘самогон’ [29, с. 282], оскільки вживання цих напоїв спричиняє почервоніння очей, амер. сленг. *snakebite medicine* ‘неякісне віскі’, ‘міцне віскі’, ‘саморобне віскі’ [29, с. 349], амер. сленг. *tarantula juice* ‘неякісне віскі’ [29, с. 390]; **дешеве:** амер. сленг. *sudden death* ‘дуже міцні спиртні напої’; ‘дешеве віскі’ [3, с. 902]; **сире:** амер. сленг. *embalming fluid* ‘міцний напій’, ‘сире віскі’ [29, с. 115], амер. сленг. *tiger / tiger’s milk* ‘сире віскі’, ‘самогон’ [29, с. 400], **незаконне:** амер. сленг. *roasting – ear wine* ‘незаконне віскі’, ‘самогон’ [29, с. 311], амер. сленг. *ho shot John* ‘самогон’, ‘незаконне віскі’ [29, с. 434], амер. сленг. *shoe polish* ‘віскі’, ‘незаконне віскі’; ‘випивка’ [29, с. 333];

горілка: нім. жарт. *das Elixier des Teufels* ‘горілка’ [7, т. 1, с. 176], амер. сленг. *potato soup* ‘горілка’ [29, с. 290], укр. діал. *свиняча вода* ‘горілка’ [24, с. 307], укр. діал. *гаряча вода* ‘горілка’ [25, с. 70], укр. діал. *скажена вода* ‘горілка’ [25, с. 71], укр. діал. ірон. *поросяча водичка* ‘горілка’ [25, с. 71], укр. діал. *скажене молоко* ‘горілка’ [25, с. 212], укр. *огненна вода* ‘горілка’, ‘самогон’ [25, с. 70];

самогон: амер. сленг. *wildcat whisky* ‘самогон’ [2, с. 1183], амер. сленг. *kentucky corn* ‘віскі з зерна’, ‘самогон’ [29, с. 210], амер. сленг. *jungle juice* ‘самогон’, ‘алкоголь’ [29, с. 207], амер. сленг. *pinkeye* ‘неякісне віскі’, ‘самогон’ [29, с. 282], амер. сленг. *tiger / tiger’s milk* ‘сире віскі’, ‘самогон’ [29, с. 400], амер. сленг. *ho shot John* ‘самогон’, ‘незаконне віскі’ [29, с. 434], укр. діал. *огненна вода* ‘горілка’, ‘самогон’ [25, с. 70], амер. сленг. *roasting – ear wine* ‘незаконне віскі’, ‘самогон’ [29, с. 311];

джин: англ. сленг. *white satin* ‘джин’ [2, с. 921], *juniper juice* ‘джин’ [29, с. 207]; **поганої якості:** амер. сленг. *blue ruin* ‘джин поганої якості’ [2, с. 908], амер. сленг. *bathtub gin* ‘низькопробний джин’ [2, с. 437];

пунш: амер. *Tom and Jerry* [3, с. 956] ‘міцний пунш’ [за іменами дійових осіб у двох книгах П. Егана (P. Egan, 1772–1849);

текіла: амер. сленг. *cactus juice* ‘текіла’ (мексиканський напій) [29, с. 59];

шампанське: амер. сленг. *laughing soup* ‘алкоголь’, ‘шампанське’ [29, с. 220], амер. сленг. *laughing water* ‘алкоголь’, ‘шампанське’ [29, с. 220];

спирт: амер. сленг. *Real McCoy* ‘щось справжнє’; ‘чистий спирт’, ‘справжні наркотики’ [29, с. 307].

Номінативно-характерологічне вираження когіпонімів типу ’споживання певного виду алкоголю’, ’спосіб споживання певних видів алкоголю’ **ФСГ2 “Вживання певного виду алкогольного напою”** включає в себе певні модусні, квантитативні й модальні характеристики. Передусім розглянемо семантичне наповнення групи, пов’язаної зі вживанням конкретного виду алкогольного напою. Вони утворюють кілька **таксономічних рядів** “пити пиво”, “пити вино”, “пити горілку”, “пити спирт” та структуровані за спільними моделями “дія + ОК”, “дія [+ ОК] + ОВ”.

Стрижневими компонентами виступають тут дієслова зі значеннями **гнати, схопити, смикнути, вдарити, забивати, швиряти, ламати, відкушувати, смоктати, ковтнути, зволожувати, лити, заливати, топити, жертвувати, влаштувати,** а **образними конкретизаторами** такі компоненти: **мигдалевидні залози:** амер. сленг. *wet one's tonsils* (букв. зволожити чиєсь горло) зі значенням 'випити пива чи іншого напою' [29, с. 427], **горло:** амер. сленг. *wet one's whistler* зі значенням 'випити пива чи іншого напою' [29, с. 427], нім. *durch die Gurgel jagen* 'пити алкоголь, особливо шнапс'. ФО була відомою вже у кінці XVI ст. У пізньому середньовіччі вважалося, що у горлі знаходиться джерело потягу до алкогольних напоїв [28, с. 599]; **баки** у значенні 'очі': укр. діал. *забивати баки* 'пити горілку', 'пиячити' [25, с. 31]; укр. діал. *заливати [у всі] баки* 'обманювати, брехати', 'заморочувати, задурювати голову кому', 'пити горілку', 'пиячити'. У стрижневому компоненті *заливати* актуалізуються семи "говорити, мовити" і "пити, пиячити" [25, с. 30]; **сірко:** укр. фам. *сірка смикнути* 'випити горілки' [18, с. 670; 205]; **їжак:** укр. діал. *їжака ковтнути / схопити* 'мовчати, нічого не говорити', 'випити горілки' [25, с. 144]; **жаб'яче весілля:** укр. діал. *жаб'яче весілля влаштувати* 'пити горілку, співати на березі ставка (річки, озера)' [25, с. 58], пор. укр. *квакнути* 'випити' [197, с. 157]; **мавпа:** англ. мор. жарг. *suck the monkey* 'пити ром із шкарлупи кокосового горіха', 'тайком тягнути вино з бочки (зазвичай через соломинку)' [2, с. 732; 3, с. 902]; **Бахус, Вакх**: нім. *dem Bacchus opfern* [28, с. 1122] 'пити багато вина'; **печаль**: укр. *топити печаль в питейнім морі* 'випити горілки' [19, с. 454]; **цівка:** укр. жарг. *смикнути цівкою* 'випити горілки' [19, с. 459]; **напій:** амер. сленг. *knock back a drink* 'пити пиво', 'мати швидкий ковток напою' [29, с. 215]; **пиво:** амер. сленг. *bust some suds* 'випити трохи пива', 'помити посуд' [29, с. 56], амер. сленг. *slam some beers* 'пити пиво', 'випити кілька пляшок пива' [29, с. 343]; **олія:** нім. *Öl auf die Lampe gießen* 'пити горілку' [28, с. 1119], відомий уже з кінця XVI ст. зворот нім. *durch die Gurgel jagen* 'пити, особливо горілку', нім. *einen abbeißen / abknappern* 'пити горілку' поширений перш за все в розмовному мовленні, особливо в східній частині Німеччини [28, с. 54; 28, с. 1643]. Дослівно означає "відкушувати", а етимологія пов'язана з швидким рухом руки з чаркою при споживанні горілки. Поширеним є вживання вислову – запрошення до випивки: *Wir wollen noch einen abbeißen!* Зворот вперше згадується у Берліні в 1850 р. у збірці Коллатц-Адама [28, с. 54]; нім. розм. фам. *einen pfeifen* зі значеннями 'пити спирт' [28, с. 1162], 'випити, хильнути чарку' [7, т. 2, с. 103]. Ця ФО виникла на основі давнього звичаю, коли перед питтям алкогольних напоїв дули у горло пляшки, створюючи мелодію-свист. У Томаса Мурнера в *"Narrenbeschwörung"*знаходимо: *"Noch wendt sy uß der fleschen pfyffen"*. Дуття у пляшку мало в той час практичну мету, оскільки пляшки виготовлялись часто із непрозорого матеріалу, а за висотою тону свисту легко було визначити рівень напою у пляшці. Цей звичай зберігся ще й досі у деяких частинах Німеччини [28, с. 1162]. Цікавим є той факт, що іменник *Pfiff* (від *pfeifen*) 'свисток', 'свист' під впливом НФО *einen pfeifen* набув у Баварії та Саксонії ще одного значення 'маленький келих пива чи чарка горілки' [28, с. 1170]. Коричневий колір пива ліг в основу швабської ФО *den Braunen laufen lassen* із значенням 'з задоволенням пити коричневе пиво' [28, с. 250]. Тільки у німецькій мові зустрічаємо сучасний вислів *das Bier trocken runterwürgen müssen* [28, с. 194] 'пити пиво без горілки', який утворився на основі порівняння пива із сухим хлібом, який, не запиваючи, можна тільки насилу проковтнути [28, с. 194], *Weiße mit Strippe* 'світле пиво із шнапсом' [9, с. 206], пор. укр. *поліровка* 'пиво чи вино, які вживають після міцніших напоїв' [19, с. 476], амер. розм. *beer chaser* "причіп" 'склянка пива після віски', амер. розм. *boiler maker* 'віски з пивом' – міцний напій, що підійшов би для видалення накипу з котла [30, с. 7].

Потрібно зазначити, що проведене дослідження на матеріалі словників не відображає всього різноманіття номінацій досліджуваного фразео-семантичного поля. Вважаємо доцільним залучення матеріалів національних корпусів досліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів для подальшого дослідження даної фразеологічної мікросистеми.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / Микола Федорович Алефіренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 133 с. – Бібліогр.: С. 125-134.

2. Англо-русский фразеологический словарь / [сост. Кунин А. В.]. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – 1455 с.

3. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Баранцев К. Т.]. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2005. – 1056 с.

4. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированых на человека в английском и русском языках) / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 126 с.

5. Арсентьева Е. Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. – 172 с.

6. Бирих А. К диахроническому анализу фразеосемантических полей / А. К. Бирих // Вопросы языкознания. – 1995. – № 4. – С. 14-24.

7. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – в 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.

8. Гвоздарев Ю. А. Фразеологические группы ФЕ, их структура и представление в идеографических словарях / Ю. А. Гвоздарев // Фразеологические словари и компьютерная фразеология: Тез. сообщ. школы-семинара 13-17 ноября 1990 г. – Орел, 1990. – С. 48-49.

9. Германия: страна и язык. Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий словарь / [авт.-уклад. Мальцева Д.Г.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ООО Издательство "Русские словари": ООО 197.

10. Добровольский Д. О. О возможности моделирования внутренней формы фразеологизмов / Д. О. Добровольский // Лексикографическая разработка фразеологизмов для словарей различных типов и для Машинного фонда русского языка. – М. : Русский язык, 1988. – С. 87-97 с.

11. Добровольский Д. О. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков): Курс лекций / Д. О. Добровольский, В. Т. Малыгин, Л. Б. Коканина. – Владимир, 1990. – 80 с.

12. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія / Анатолій Олександрович Івченко. – Х.: Фоліо, 1999. – 304 с.

13. Мокиенко В. М. Образы русской речи: историко-этимологические и этнолингвистические очерки по фразеологии / Валерий Михайлович Мокиенко. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 280 с.

14. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об’єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / А. М. Найда. – Д., 2002. – 19 с.

15. Плетнєва О. Л. Фразеологія говірок центральної Слобожанщини (структурно-семантичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. Л. Плетнєва. – Харків, 2004. – 25 с.

16. Проблемы фразеологической и лексической семантики. Материалы Международной научной конференции (Кострома, 18-20 марта 2004 г.). – М. : ООО “ИТИ ТЕХНОЛОГИИ”, 2004. – 286 с.

17. Рязановский Л. М. Идеографические аспекты немецкой фразеологии. Темпоральная фразеология / Лев Михайлович Рязановский – СПб. : Изд-во Петерб. ун-та, 1997. – 200 с.

18. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003.- 1104 с.

19. Ставицька Л. Український жарґон: словник / [авт.-уклад. Леся Олексіївна Ставицька]. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

20. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с. – Библиогр.: С. 272-284.

21. Ужченко В. Д., Авксентьєв Л. Г. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Х. : Основа, 1990. – 165 с. – Бібліогр.: С. 160-166.

22. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Віктор Дмитрович Ужченко. – Дніпропетровськ, 1994. – 34 с.

23. Ужченко В. Д. Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко // Вісн. Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 1999. – № 5. – С. 34-39.

24. Ужченко В Д. Східноукраїнська фразеологія: Монографія / Віктор Дмитрович Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.

25. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [уклад. В. Д. Ужченко, Д .В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.

26. Ужченко Д. В. Параметри аналізу структурно-семантичної моделі: східнослобожанський вимір / В. Д. Ужченко // Лінгвістика. Зб. наук. праць Луганського національного ун-ту. – № 3 (18). – Луганськ, 2009. – С. 127-138.

27. Українські приказки, прислів’я і таке інше / [авт.-уклад. Матвій Номис]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.

28. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. Lutz Röhrich. – Freiburg; Basel; Wie n: Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.

29. Richard A. Spears Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. Special Edition / A. Spears Richard. – Lincolnwood, Illinois, USA : National Textbook Company, 1991. – 528 p.

30. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992. – 777 p.

УДК 81'42.811.111

Ризка У. В.,
Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ "ТОЧКА ЗОРУ" ТА ЙОГО ТРАКТУВАННЯ В ЛІНГВІСТИЧНОМУ РАКУРСІ

Стаття присвячена загальному дослідженню поняття "точки зору". Проведено аналіз термінології "точка зору", "перспектива", "фокалізація". Розглянуто та проаналізовано базові дослідження праць основоположників концепту оповідної перспективи. Виокремлено основні функції та лінгвальні ознаки точки зору.

***Ключові слова**: точка зору, кут бачення, оповідна перспектива, оповідач/наратор, розповідь (нарація), бачення (фокалізація).*

Статья посвящена общему исследованию понятия "точки зрения". Проведен анализ терминологии "точка зрения", "перспектива", "фокализации". Рассмотрены и проанализированы базовые исследования трудов основоположников концепта повествовательной перспективы. Выделены основные функции и лингвальные признаки точки зрения.

***Ключевые слова**: точка зрения, угол зрения, повествовательная перспектива, рассказчик / наратор, рассказ (нарация), видения (фокализация).*

The article deals with the general study of the crucial concept of point of view (pov). Terms and definitions of "point of view", "perspective" and "focalization" are analyzed. Basic investigations of narrative perspective conceptions are examined and commented. Key functions and lingual peculiarities of pov are pointed out.

***Key words**: point of view, angle of vision, narrative perspective, narrator telling (narrating), seeing (focalization).*

Художній текст – це лінгвістичний артефакт написаний автором, переданий наратором і розвивається навколо кількох персонажів, кожен з яких має свою власну перспективу (точку зору) на художній світ [1, с. 208]. Текст є семантичною одиницею і набуває значення за допомогою словесних одиниць, без дослідження висловлювання та його формулювання, дослідники невзмозі зробити точну інтерпретацію тексту. Якщо наратив повсякденного дискурсу спонтанно-динамічний і не передбачає фіксування у вигляді тексту, то художній текст – це специфічний спосіб динамічного вибудовування "світу історій", який ретельно продукується автором і об'єктивується в текстових структурах здатних максимально ефективно скерувати думки реципієнта на реконструкцію глобальної розумової репрезентації цього світу. Тому для правильного тлумачення і вичерпного розуміння мови художньої літератури художній твір слід розглядати як систему, кожен елемент якої має естетико-художнє спрямування, а його вивчення сприяє повнішому і точнішому розумінню твору автора загалом [5, с. 374]. Важливим у цьому плані є аналіз манери викладу, чи, за словами англомовних дослідників, вибору стратегії *point of view* [12, с.119].

За останні роки в наратології з'явилось чимало теорій, які намагаються пояснити поняття та функції точки зору у літературному тексті. Поняття точки зору пов'язане з іменами таких вчених: М.М. Бахтіна, В.В. Виноградова, Б.А. Успенського. Теорії фокалізації та точки зору, що намагалися пояснити та класифікувати цей феномен розробляли західні дослідники М. Баль [6], В. Бут [7, с. 40-47], Дж. Женетт [8], Ш. Ріммон-Кенан [11, с.77-85], Н. Фрідман, Ф. Штанцель.

В Україні предметне поле досліджень у рамках проблематики точки зору, перспектива оповіді сьогодні лише в процесі формування, над ним працюють І.А. Бехта [2], Н.І. Бехта, Н.Є. Буцикіна, Л. Мацевко-Бекерська, Л. Штохман. Праць, пов'язаних з дослідженнями точки зору як феномена дискурсу у вітчизняній лінгвістиці є недостатньо.

Мета статті – зробити огляд літературних підходів до вивчення точки зору та суміжних понять "фокалізація", "перспектива"; визначити способи її вираження та передачі.

Художній твір – це свого роду модель світу, життя та соціуму очима автора. На певному етапі вибудови тексту саме точка зору є вирішальною в питанні – чиїми очима буде переданий світ тексту – очима та мисленням наратора чи персонажа. Труднощі, з якими зазвичай зіштовхуються науковці у дослідженні точки зору, пов'язані з самою сутністю цього поняття. На відміну від таких елементів як персонаж, сюжет та образ, точка зору є радше співвідношенням, ніж конкретною одиницею.

Побудова наративного дискурсу більше нагадує ієрархічну модель, аніж горизонтальну лінійну пряму комунікації. Природа точки зору є полігамною та багатозначною, адже зв'язки у які вступає точка зору – це цілий комплекс взаємовідносин між автором і читачем, оповідачем і слухачем, героями. Визначення точки зору відповідає на запитання звідки ми відчуваємо або сприймаємо те, що нам показують і розповідають. У стандартних англомовних словниках найпоширенішими визначеннями поняття "точка зору" є такі: 1) the narrator's position in relation to a story being told; 2) a particular way of thinking about or judging a situation; 3) someone's own personal opinion or attitude about something [10, с. 1262].

Точка зору або як ще прийнято її називати перспектива є основною структурною одиницею композиції тексту і центральним об'єктом наратології, де точку зору трактують як "положення спостерігача (оповідача або персонажа) в зображуваному світі, що визначає його світогляд, поле зору, міру обізнаності та рівень розуміння".

На загальному рівні побудови тексту, функція точки зору полягає у своєрідному вибудовуванні світу художнього тексту, відборі певних подій художнього світу і те як саме вони будуть презентовані, вона в більшій чи меншій мірі заломлює та відображає середовище, норми, цінності автора, що може бути наслідком

© Ризка У. В., 2013

свідомого чи несвідомого відтворення певної ідеології. Це є підтвердженням того факту, що автор повинен обрати чи навпаки відсіяти певні події, висвітлити і виставити на передній план одні, натомість приховати чи замовчати інші; а згодом органічно та послідовно ввести ці події у світ художнього тексту. Ця вибірка подій і організація дискурсу є фундаментальною в процесі творення будь-якого типу тексту, та в художній літературі вона набуває особливого значення, слугуючи головним інструментом для реалізації задуму автора.

Вплив точки зору на організацію самого тексту є очевидним. Можемо виділити чотири основні функції точки зору: 1) зорієнтувати читача у просторово-часовому вимірі; 2) націлити читача на перцептивну систему наратора чи персонажа; 3) ознайомити читача зі світоглядом, цінностями та думками наратора або персонажа; 4) презентувати читачеві ідеологію, вибудувану у творі автором.

Питання перспективи чи голосу означає різницю між двома свідомостями (ментальними фільтрами), де першою є свідомість того, хто є медіатором подій, а другою – свідомість того, хто їх передає і висловлює.

Найбільшою теоретичною цінністю у студіях цього поняття, на нашу думку, є праця Дж. Женетта [3]. Він досліджує питання типу нараторів поданих у творі художньої літератури і те, чию точку зору вони переймають.

Дж. Женетт зазначає, що багато визначень поняття “точка зору” є неточними у висвітленні питання – хто є тим персонажем, точка зору якого є перспективною (фокалізацією оповіді) і зовсім іншого питання – хто є наратором. Свого часу саме Дж. Женетт виділив категорії того, хто бачить і того, хто розповідає. Точка зору відповідає на запитання “звідки ми відчуваємо або сприймаємо те, що нам показують і розповідають”. Наратор відповідальний не лише за оповідь, яку веде, але й за точку зору, обрану ним для фільтрації; він бере на себе функцію розповісти те, що бачить, думає і переживає інша людина. Поняття розповіді (нарація) і бачення (фокалізація) не слід ототожнювати між собою як два рівні, еквівалентні учасники тексту.

Окрім того Дж. Женетт наголошує на псевдоутотожненні між точкою зору і категорією голосу, бо персонаж, який є центром свідомості, через свідомість якого сприймаються події не є одночасно об’єктом, що говорить, бо таким є наратор. Саме він відкриває читачеві почуття, думки та емоції персонажа. Найчастіше художній твір – це мікс наративних категорій.

Найважливіший аспект роботи Дж. Женетта полягає у його чіткому розмежуванні двох категорій: перспектива – хто бачить? і акт самої нарації –

хто говорить?(Who sees?/ Who speaks?) [8, с. 189].

Він пропонує аналізувати точку зору на основі концепту фокалізації – врегулювання інформації, що передається і суб’єкта (фокалізатора) через якого ця наративна інформація фокусується/передається.

Задля того аби з’ясувати як саме вибір фокалізатора впливає на врегулювання інформації, Дж. Женетт презентує свою трирівневу типологію:

I – наратор > персонаж. Наратор знає або розповідає значно більше, ніж будь-який з персонажів.

II – наратор = персонаж. Наратор розповідає тільки те, що відомо певному персонажеві.

III – наратор < персонаж. Наратор розповідає менше, ніж знає сам персонаж.

Згодом цю типологію Дж. Женетт перейменує на концепцію фокалізації, в якій виокремить нульову (I), внутрішню (II), та зовнішню (III) фокалізацію відповідно [8, с.190].

Внутрішня фокалізація в свою чергу може бути фіксованою, змінною та множинною. За фіксованої фокалізації точка зору, через яку читач отримує інформацію, бачить та відчуває події, є єдиною та сталою, чого не можна сказати про змінну та множинну, де різні епізоди твору передані читачеві іншими фокалізаторами і де про ту ж саму подію (то й ж епізод) читач читає і сприймає повторно кілька разів, але щоразу з подачі різних перспектив.

Іншими словами Дж. Женетт розрізняє зовнішню фокалізацію, де домінує точка зору та перспектива наратора та внутрішню, де домінує точка зору персонажа. Хоча за нашими спостереженнями перспектива необов’язково є незмінною впродовж всього твору, а навпаки, знайти твір, де розповідь ведеться одним типом наратора, тобто точка зору є сталою та абсолютно незмінною доволі непросто.

Дж. Женетт був одним з перших дослідників, хто вдався до вивчення і систематизації точки зору, та значну роль у розповсюдженні його теорії фокалізації відіграла М. Баль, піддавши її критичному аналізові й доопрацюванню. М. Баль не зводить поняття фокалізації до процесу бачення та споглядання і не класифікує типи нараторів за першою, другою чи третьою особами. Для М. Баль фокалізація означає перспективу в її найширшій інтерпретації. Та теорія М. Баль (в якій вона виділяє три рівні відносин, де персонаж творить історію, фокалізатор відбирає певні події і обирає кут бачення з якого вони подаватимуться, а наратор надає словесного обрамлення, переносячи ці події на сторінки художнього тексту) є неточною, і дещо незрозумілою, породжуючи низку запитань та протиріч [6, с. 250].

Не можемо не згадати праці американського літературознавця Сьюзен Лансер, яка у своїх працях обговорює наратологічні підходи до поняття “точка зору”. С. Лансер стверджує, що традиційний підхід до вивчення точки зору прирівнює її до перспективи кута бачення, з якого подається історія, і тому тісно прив’язує точку зору до наратора чи до оповідного голосу. Точку зору потрібно сприймати як щось більше, ніж просто “кут бачення” оповідача. Як “зміст”, пише С. Лансер, точка зору передає відношення між двома діючими особами – автором, наратором, нарататором, персонажами –

реакцію на зображений світ, картину, що сама є ідеологічним конструктом. Як естетичний метод точка зору відображає систему художніх та літературних умовностей, з допомогою яких реальність відображається в художньому тексті [9, с. 101].

Грунтовну дослідницьку роботу провів російський радянський лінгвіст Б. Успенський. Вона втілилась у його праці “Поэтика композиции” [4], де він описує чотирирівневу функціональну типологію точки зору та виділяє фразеологічну, ідеологічну, психологічну та просторово-часову перспективу.

На жаль, сьогодні можемо з впевненістю сказати, що у вітчизняній лінгвістиці є мало праць, пов'язаних з дослідженнями точки зору як феномена дискурсу. Вплив точки зору на мову тексту є вивченим недостатньо, тому потребує подальшого детального висвітлення та аналізу.

Література:

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі: [монографія] / І.А.Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
2. Бехта І. А. Наратор та форми на рації в сучасній англомовній прозі // Вісник Черкаського університету. Серія "Філологічні науки". – 2001. – Вип. 24.
3. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х томах. – Москва : Изд-во Сабашниковых, 1998.
4. Успенский Б. А. Поэтика композиции: Структура художественного текста и типология композиционной формы. – М. : Искусство, 1970. – 224 с.
5. Чичерин А. В. Идея и стиль. – М., 1968.
6. Bal M. Narratology: Introduction to the Theory of Narrative / Trans. by C. van Boheemen. 2nd ed. – Toronto & Buffalo: University of Toronto Press. – 1997. – 254 p.
7. Booth C.W. The Rhetoric of Fiction. – Chicago: University of Chicago Press, 1961. – 455 p.
8. Genette G. Narrative Discourse Revisited// Trans. by J.E. Lewin. – Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1988. – 176 p.
9. Lanser S. The narrative act. Point of view in prose fiction. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press 1981. – 309 p.
10. Longman Dictionary of Contemporary English. Fourth edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
11. Rimmon- Kenan Sh. Narrative fiction. Contemporary Poetics. – London, 1983.
12. The New Encyclopedia Britannica. – London, 1993. – Vol. 23.

УДК 81’276.2-053.6

Романова О. О.,
Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Харків

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК ЗАСІБ САМОВИРАЖЕННЯ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано наукові підходи до визначення понять “сленг” та “молодіжний сленг”, виявлено основні джерела формування молодіжного сленгу, проведено особисті дослідження щодо необхідності сленговживання у студентському середовищі.

Ключові слова: *арго, жаргон, сленг, запозичення, неологізми, метафоричні номінації, молодіжний сленг, розмовна мова, культура молоді.*

В статье проанализированы научные подходы к определению понятий “сленг” и “молодежный сленг”, выявлены основные источники формирования молодежного сленга, проведены личные исследования к необходимости употребления сленга в студенческой среде.

Ключевые слова: *арго, жаргон, сленг, заимствование, неологизмы, метафорические номинации, молодежный сленг, разговорная речь, культура молодежи.*

This article analyzes scientific approaches to the definition of the notion “slang” and “youth slang”, reveals basic sources of youth slang formation. An individual research was carried out to justify using slang in student media.

Key words: *argot, jargon, slang, borrowing, neologisms, metaphor denominations, youth slang, conversational speech, youth culture.*

Культура мови – показник загальної культури людини. Згадаймо крилату фразу Сократа: “Скажи щонебудь, щоб я тебе побачив”, якою давньогрецький філософ образно визначив роль мови в характеристиці людини.

Мова сучасного міста – це складний лінгвопростір, який підпорядкований тривимірній системі координат: віковій, територіальній, соціально-груповій. Лексика різних соціальних груп формує лінгвосистеми, які мають за основу національну мову або є продуктом чужомовної експансії.

У нашому розумінні міський сленг – це ненормативна, неформальна, стилістично знижена, функціонально обмежена мова населення міста, що використовується з метою здійснення певних мовленнєвих функцій (експресивної, оцінної, корпоративної, пейоративної, евфемістичної тощо). У широкому значенні – це знижена розмовна мова міста з усіма наявними соціолектизмами; у вузькому – це власне розмовні лексеми, які характеризують певне урбаністичне середовище.

Мова будь-якого міста складається з декількох компонентів. Конфігурація компонентів, пов’язаних з особливостями соціальної диференціації міського населення, релевантна такій диференціації мови міста: 1) складники мови міста, які відображають його вікову стратифікацію; 2) складники мови міста, обумовлені професійною диференціацією населення (професійні соціолекти); 3) корпоративні (групові) жаргони; 4) ойколект як “сімейна мова”.

Мета нашої наукової розвідки – проаналізувати наукові підходи до визначення понять “сленг” та “молодіжний сленг”. Виявити основні джерела формування молодіжного сленгу.

Різні аспекти молодіжного сленгу вивчали як вітчизняні мовознавці (Л. Бакуменко, В. Балабін, П. Грабовий, Л. Карпець, С. Мартос, С. Пиркало, І. Приходько, Л. Ставицька, Л. Масенко, О. Фурса та інші науковці), так і зарубіжні – А. Арнольд, Е. Берговецька, М. Маковський, Т. Хомяков та ін. дослідники. Така увага до молодіжного мовлення пояснюється тим, що мова завжди чутливо реагує на зміни в суспільно-політичному й культурному житті будь-якого народу, а це спричиняє певні зрушення у її лексичному складі.

У сучасній лінгвістиці існує кілька термінів на позначення зниженої розмовної мови в аспекті її соціолінгвістичної і регіонально-теоретичної диференціації: арго, жаргон, сленг – вони перехрещуються й переходять один у інший, часто вживаються як синоніми.

В. Балабін пропонує розрізняти “термінологічне” та “нетермінологічне” визначення понять арго, жаргон і сленг, “широке” й “вузьке” їх розуміння. За термінологічним визначенням, усі ці поняття – синоніми. У широкому розумінні арго – жаргон – сленг є переважно розмовною мовою відповідних соціальних груп та прошарків суспільства. У вузькому значенні – це лексико-фразеологічні одиниці, що обслуговують ці типи мовлення [1, с. 23].

Арго – закрита мовна субстанція, яка вживається на позначення таємної мови. На відміну від арго, жаргон – це напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка застосовується тією чи іншою соціальною групою з метою відокремлення від решти мовної спільноти. Мовне середовище усного спілкування великої кількості людей, яке відрізняється від мовної норми, отримало найменування “сленг” [5, с. 40].

Молодіжний сленг з-поміж інших соціальних страт є чи не найскладнішою мовною структурою, оскільки він синтезує всі страти з неодмінною печаткою групової, індивідуальної мовотворчості та “вікового” мовного смаку. Л. Крисін зазначає, що молодіжний сленг найбільш значущий соціально: ним користуються численні групи носіїв, мовні елементи його активно поповнюють літературну мову. Носії молодіжного сленгу – учні й робітнича молодь, тобто студенти, школярі старших класів, молоді робітники. На думку вченого, частково увіходить сюди й молода технічна та гуманітарна інтелігенція віком приблизно від 22-23 до 33-35 років [2, с. 76].

У свідомості молоді дзеркально відображається нова соціальна парадигма функціонування мови. Молодь активніше відкидає те, що віджило або відживає, шукає нового. Природно, що все це відбивається в молодіжному мовленні. Молодіжний сленг – це не просто спосіб творчого самовираження, але й інструмент “подвій-

© Романова О. О., 2013

ного відчуження” [3, с. 40]. Під поняттям “молодіжний сленг” розуміють сукупність мовних засобів високої експресивної сили, які постійно трансформуються, і які використовуються у спілкуванні молоддю, що перебуває в дружніх, фамільярних стосунках [4, с. 12]. Сленговживання для молодої людини – один зі способів подолати механічність існування в нормативному полі нудної щоденної реальності, протестувати проти якої можуть люди різного віку, але на загал без адекватної вербалізації духовного бунту.

Отже, ***м***олодіжний сленг – другорядна, функціонально додаткова форма існування мови, що характеризується специфічним набором лексико-фразеологічних засобів, їх значною динамікою; наявністю способів (прийомів) творення сленгізмів, стилістичною зниженістю і постає засобом внутрішньогрупового спілкування молоді.

Шар сленгової молодіжної лексики значною мірою становлять новотвори (неологізми), які формуються й змінюються разом зі змінами в суспільстві. Лексеми утворюються під впливом найрізноманітніших факторів, серед яких, зокрема, і літературна мова.

Л. Ставицька, говорячи про джерела формування молодіжного сленгу, зазначає, що слова літературної мови можна поділити на декілька груп:

– слова літературної мови, які набувають іронічного значення: *колискова – рок* [6, с. 209];

– слова літературної мови з вторинною номінацією: *персонаж* – цікава людина; *персонаж* – дійова особа в художньому творі [7, с. 425]; *торба* – кінець; *торба* – вид дорожнього мішка, який зазвичай носять за плечима [7, с. 599]; *тертушка* – мобільний телефон; *тертушка* – пристрій для подрібнювання чого-небудь [7, с. 593].

– слова літературного походження, які мають подібне значення: *мутити* – бути з кимось у стосунках – походить від слова *мутити* в значенні “збуджувати”, “не давати спокою”; *мажор* – про багатих людей – від слова *мажор* у значенні “улюбленець долі” [9, с. 348]; *угорати* – сильно сміятися – від слова *угорати* – яке в переносному значенні означає “нестерпиме виявлення почуттів” [9, с. 578];

– утворені способом енантіосемії (протилежне значення): *уксус* – дуже хороший друг, пор. *уксус* – кислий, недобрий; *шторити* – дратувати, пор. *шторити* – закривати.

На думку Л. Ставицької, у формуванні мовленнєвої культури молоді посідає кримінальний жаргон. У своєму дослідженні “Про взаємодію жаргону і сленгу”: “Кримінальний жаргон має здатність блискавично проникати в соціальні сфери законослухняних громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом “завойовує позиції” у міському розмовно-побутовому мовленні, проникає в мову радіо, преси, телебачення, ну і звичайно ж, у різні корпоративні, професійні лексичні системи, тобто стає надбанням інтержаргону” [8, с. 213]. У процесі асиміляції у молодіжній мові одиниць кримінального жаргону вони досить часто повністю втрачають вихідне значення й виконують невластиву йому семантичну функцію.

У наше життя все більше й більше увіходить англійська мова, яка не може оминути таке явище, як молодіжний сленг, впливаючи на формування нових лексем. Запозичення з іншомовних слів можна поділити на кілька груп:

– перша підгрупа складається зі слів, що й за звучанням, і за семантикою збігаються з англійськими, але графічно передаються українськими літерами (транслітерація): *денс* – танець, *сістер* – сестра, *бойфренд* – друг, *тайм* – час, *кеш* – гроші, *інгліш* – англійська мова;

– другу підгрупу становлять англійські слова, які в українському молодіжному сленгу мають трохи інше значення, ніж в англійській мові: *мен* – гарний, показний чоловік; міліціонер; (в англ. мові man – чоловік; лоюдина); *бейба* – дівчина (в англ. мові baby – дитина); *саунд* – гучна музика (в англ. “звук”); *цент* – гривня (в англ. 1/100 долара);

до третьої підгрупи увіходять англійські слова, які отримали в сленгові афікси, властиві українській та російській мовам: *піпли* – люди, *гьорли* – дівчата, *суперовий* – визначний, *бестовий* – найкращий.

Чільне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: *швабра* – висока худа дівчина; *бочка* – автомобіль марки “Opel”; *дрова* – сірники, *граблі* – руки.

У процесі творення молодіжного сленгу можна спостерігати такі явища як:

– антономазія (це троп, який використовує описове визначення особи замість того, щоб назвати її ім’я й прізвище: *Вася* – людина, яку не поважає його оточення; *Бармалєй* – декан; *Шрек* – некрасивий, чоловік;

– деабревіація (нове розшифрування абревіатури): *КВН* – кріпкий виноградний напій;

– універсалізація (стягнення): *атомат* – залік, отриманий автоматично.

Отже, джерелами формування молодіжного сленгу (у тому числі й студентського) є термінологія, запозичені іншомовні слова, запозичення з кримінального жаргону, метафоризація.

Відзначмо, що з-поміж слів, які молодь використовує в побутових ситуаціях, лідирують синоніми до слова **гроші**: *бабки, лаве, лавандоси, воздух, зелень, капуста, бакси*. І це пояснюється тим, що важливою групою цінностей для молодих дорослих є досягнення високого соціального статусу, достатку, незалежності тощо. Поняття моральності у молоді набуває все більше характеру анахронізмів, користуватися якими – значить приректи себе на неуспіх.

Студенти часто використовують не лише сленгові слова, а й жаргонну і, що взагалі неприпустимо для майбутнього випускника ВНЗ, – обстенну (позанормативну) лексику, яку польські мовознавці називають *бридкою*. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що через низьку культуру усного мовлення виявляються виразні ознаки бездуховності. Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови російською чи навпаки чомусь перестали сприйматись як недолік. Культура мовлення всього нашого суспільства і культура мовлення студентів зокрема – це чи не найяскравіший показник стану їх моральності, духовності, культури взагалі. Спливають часи, а сленгова мовотворчість студентів не згасає.

Вона лише дещо видозмінюється в лексиці, семантиці, оновлюється разом з науково-технічним прогресом чи духовним регресом. Мовлення деяких студентів у позааудиторному студентському, ширше – молодіжному середовищі дещо відрізняється від їх же мовлення в аудиторіях. Розмовляючи між собою, студенти часто використовують сленгізми. Привертає увагу винахідливість студентів, з якою вони утворюють цілі синтаксичні групи на означення певних лексичних понять:

1) Назви осіб – *людина: крендель – людина з особливим, нестерпним характером; моська – людина малого зросту; кадр – неординарна людина; лис – хитра людина; бомба – про повну людину; пасажир – людина спокійного характеру; кумар – людина емоційно збуджена; свиня – про людину нечемну, невиховану; рама – про людину високого зросту ти великої (повної) статури; бобер – про скупу людину; ручник – про людину, що повільно сприймає інформацію, тормоз – погано її розуміє; зима, мороз – людина, яка не розуміє інших.*

2) Частини людського тіла: *руки – граблі; рот – ящик, піддувало; ніс – дзьоб; голова – диня, тиква, куб, ріпа, дах; ноги – коньки.*

Студенти мають оволодіти правилами поведінки, вивчити формули мовного етикету, пам’ятати, що необхідною й важливою складовою частиною спілкування є ситуації “ввічливого контакту” між комунікантами, зокрема, ситуації вітання, знайомства, прощання, подяки, вибачення, поздоровлення, а ці ситуації найбільш частотні.

Таким чином, сленг, будучи відкритою системою, постійно поповнюється новими словами, які відображають зміни в нашому житті, він є своєрідною школою словотворчості, мірилом дотепності мовців. Як тільки сленгізм стає загальновідомим, мовець швидко втрачає до нього інтерес і замінює його іншим, тому сленг можна вважати своєрідним “фільтром” новотворів. Як справедливо зауважила Л. Ставицька, “субстандартна лексика видозмінюється, розвивається, а відтак завжди актуальним буде її вивчення “тут і тепер”, у ракурсі суспільно-політичної динаміки та мовної особистості у вимірі соціолінгвістичних перемінних, а також оцінних, когнітивних і поведінкових аспектів” [6, с. 345]. У зв‘язку з цим сьогодні варто говорити не про те, щоб вести боротьбу зі сленгом, а про те, щоб виховувати в активних та пасивних сленгоносіїв через культуру сленговживання культуру усного мовлення і мовний смак як такий.

Література:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. – К. : Логос, 2002. – 315 с.

2. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты современного русского языка / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – С. 76.

3. Маковский М. М. Современный английский сленг : Онтология, структура, этимология / М. М. Маковский. – М. : URSS, 2007. – С. 40.

4. Мартос С. А. Молодіжний сленг : міф чи реальність? // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. – № 11. – С. 12-15.

5. Словарь блатного жаргона в СССР [В. В. Махов]. – Харьков : Фирма “Божена”, 1991. – 151 с.

6. Ставицька Л. Арґо, жарґон, сленг / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 462 с.

7. Сучасний тлумачний словник української мови [С. В. Ломакович]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 670 с.

8. Сучасний український інтержаргон : проблеми й аспекти вивчення / Л. О. Ставицька // Доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу україністів : Мовознавство. – К. : Пульсари, 2002. – С. 213-216.

9. Этимологический словарь русского языка [в четырех томах] [сост. М. Фасмер]. – 2-е изд., стереотип. – М., 1987. – Т. 3. – С. 578.

УДК 811.133.1'373:82-32"19-20"

Рубан В. О.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПРО ПОЗАМОВНІ ФУНКЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються позамовні функції англіцизмів у сучасній французькій мові. Особливу увагу звернено на глобалізаційну функцію та функцію мовної експансії. Наводяться приклади англомовних запозичень, що виконують позамовні функції у сучасному французькому медіа-дискурсі.

Ключові слова: *позамовні функції, англіцизм, сучасна французька мова, глобалізаційна функція, функція мовної експансії.*

В статье рассматриваются внеязыковые функции англицизмов в современном французском языке. Особенное внимание уделяется функции глобализации и функции языковой экспансии. Приводятся примеры англоязычных заимствований, которые выполняют внеязыковые функции в современном французском медиадискурсе.

Ключевые слова: *внеязыковые функции, англицизм, современный французский язык, функция глобализации, функция языковой экспансии.*

The article deals with extralinguistic functions of anglicisms in the modern French. Special attention is paid to the globalization function and the language expansion function. The examples of the English borrowings that perform the extralinguistic functions in the modern French media discourse are given.

Keywords: *extralinguistic functions, anglicism, modern French, globalization function, language expansion function.*

Запозичення одиниць різних мовних рівнів є характерною рисою розвитку багатьох мов, у тому числі французької. Це зумовлює **актуальність** дослідження функціональних особливостей цих іншомовних елементів у мові-реципієнті. **Метою** розвідки є уточнення позамовних функцій англіцизмів у сучасній французькій мові. **Об'єктом** дослідження виступають запозичення англомовного походження у французькому медіадискурсі. **Предметом** – позамовні функції іншомовних лексем англійського походження у французькій мові. **Матеріалом** дослідження послужили сучасні публіцистичні видання Франції.

Те, що іншомовні запозичення є носіями як мовних, так і позамовних функцій, загалом не підлягає сумніву, що підтверджується багатьма працями лінгвосоціологів, у яких висвітлюється питання насильного нав'язування іншої мови на шкоду рідній, питання двомовності тощо. Але, на відміну від мовних функцій запозичень, позамовні не мають надійного лінгвопрагматичного чи соціокультурного підґрунтя своєї інтерпретації. До категорії позамовних функцій англомовних запозичень можна віднести з певною мірою вірогідності: 1) глобалізаційну функцію; 2) функцію мовної експансії; 3) функцію економії часу журналіста та економії місця в друкованому виданні. Остання функція може бути розглянута лише у співпраці з журналістом, який вжив те чи інше слово, адже мотивація використання запозичених лексем носить особистий характер і варіює в залежності від ситуації. Спробуємо пояснити та проілюструвати перші дві.

Глобалізаційна функція. Глобалізація стала однією з характеристик сучасного суспільства. Її можна визначити як розширення, поглиблення та прискорення світового співробітництва, що торкається всіх аспектів життя людини [3, с. 34]. Цей процес не міг не позначитися на мовній картині світу, де англійська мова чимраз більше використовується як інтернаціональна мова, що слугує для міжнародного спілкування в багатьох сферах життя суспільства та контактує майже з усіма мовами світу. Можна навести чимало прикладів глобалізаційної функції англійської лексики у французькій мові. Це, звичайно, вираз ***made in***, який був включений до словника мови і до якого тепер дуже часто стали додавати також назву країни англійською мовою: *[…] le couple tamoul Diana et Fernand nous ont concocté une petite fête avec repas, déco, tenue et DJ* ***made in India*** (NO № 2323, 132); *Sauna et Hammam,* ***made in Germany*** (NO № 2338, XV).

Глобалізаційну роль відіграють загальноприйняті позначення розмірів **S, M, L, XL**, які й досі не значаться у словниках французької мови: *Jupe en coton, du S au XL, Benetton, 66,90 €*; *Débardeur en coton, du S au L, American Vintage, 28 €* (NT № 475, 80). Часто зустрічаємо в публіцистичних текстах англійське словосполучення ***en live***, особливо у сфері інформаційних технологій: *Téléchargez et partagez des milliers d'applications en live*; *Mon monde en live* (E № 3029, 12). Економічна сфера, міжнародною мовою якої теж стала англійська, налічує чимало термінів, які або вже стали інтернаціональними, або дуже скоро ними стануть. Не потребує перекладу сьогодні лексема ***offshore*** (adj), вживання якої, як зазначають словники, небажане, але жодного разу в опрацьованому матеріалі ми не зустріли французький варіант *extraterritorial*: *[…] clients américains dont les comptes "offshore" pourraient receler quelque 14,8 milliards de dollars* (P 30.08.10, 7).

Звичним для читачів став й англіцизм ***hedge fund*** (n), до якого деякі журналісти все ж таки подають пояснення в дужках: *Les fonds de fonds […] notamment de hedge funds (fonds spéculatifs), sont des boîtes noires* (M 8–9.02.09, 3). Як бачимо, можна було б просто вжити переклад французькою мовою та зекономити місце, але журналіст використовує саме англійський вираз із перекладом, мабуть, для того, щоб ознайомивши читачів з новим поняттям, у подальшому вживати англіцизм.

Функція мовної експансії тісно пов'язана з глобалізаційною функцією. Їх дуже важко розмежувати, оскільки процеси мовної експансії та глобалізації відбуваються паралельно та доповнюють один одного. Часто англіцизми виконують обидві функції одночасно.

Учені визначають мовну експансію як втручання в етнічну свідомість іншого народу [1; 2]. І хоча, з одного боку, цей процес сприяє поширенню новітніх технологій, залученню нації до світової культури тощо, проте зміни, які відбуваються внаслідок цього в ментальній свідомості народу, можуть привести до культурної,

© Рубан В. О., 2013

політичної та фінансової залежності однієї нації від іншої. Тобто мовна експансія відбувається разом з соціокультурною, коли запозичуються культурні та соціальні феномени, стиль та спосіб життя іншої спільноти [2]. Так, у сучасному світі дедалі частіше говорять про англо-американську “культурну агресію”, яка, безперечно, поширюється і на французьке суспільство. Запозичення з англійської мови (особливо з її американського варіанта) – характерна риса сучасної молодіжної культури не лише Франції, але й багатьох інших країн. Вони допомагають вводити у свідомість представників інших мовних спільнот цінності, які подаються як такі, що належать культурі більш високо рівня, ніж рідна. Таким чином, спостерігається привнесення американських стереотипів та ідеалів у мовну картину світу французів. Наприклад, англомовній експансії сприяє поширення музичної продукції США. Серед англіцизмів, що виконують згадану функцію, багато запозичень-ксенізмів. У досліджуваному матеріалі виявлені численні назви музичних гуртів, наприклад: *Bewitched Hands, les Rolling stones, Band of Horses, Talking Head*; альбомів: *King of the Beach, In a Nutshell, The Power of Love, My Robin is to the Greenwood gone, Fragments of Freedom, Who can you trust, In the Hands of Gods, Feelings*; а також пісень: *Another Day, Keep Your Head Up, The Way You Loved me, Goldfinger*. Напливу таких запозичень сприяє присутність на телевізійному просторі Франції американських музичних каналів, що цілодобово транслюють переважно англомовні пісні та передачі. Це, наприклад, всесвітньо відомий канал *MTV*, назва якого також є запозиченням. За структурними характеристиками цей англіцизм можна віднести одночасно і до ксенізмів, і до запозичень-абревіатур, а функціональне призначення полягає в мовній експансії.

Американська кіноіндустрія, яка є на сьогодні однією з найбільш розвинутих у світі, теж значно сприяє поширенню англійської мови в інші мовні спільноти. Зокрема, проведене дослідження друкованої преси показало, що назви англомовних фільмів майже ніколи не перекладаються у статтях журналістів. До того ж дивно те, що навіть у телевізійних програмах вони подаються англійською мовою. У такий спосіб у свідомості людей, навіть тих, хто не володіє англійською мовою, закріплюються іншомовні лексеми, перекладу яких вони можуть і не знати. Прикладом слугують такі назви, як: *Slumdog Millionaire, Star Wars, Spider-Man, Candyman, Highlander, Basic Instinct, Showgirls, Red Dawn, Black Swan, Space Cowboys* тощо.

Про мовну експансію свідчить наявність у сучасній французькій мові великої кількості інтегральних запозичень. Серед них можна виділити ті, що вже ввійшли до її словникового складу, як-от: *airbag (m), barmaid (f), bodyboard (m), booster, bow-window (m), cheeseburger (m), coffee-shop (f), come-back (m), dreadlocks (f), fair-play (m), flash-back (m), geek (n), hard top (m), hold-up (m inv), leadership (m), pin-up (f), ready-made (m), timing (m)*; а також значну кількість перегринізмів, які безупинно вливаються у французьку мову: *backwaters (n pl), bed party (f), Black Friday (m), catering (m), cheerleader (n), cross training (m), doorbuster (n), downspeeding (m), downtown (n), Global Warming (m), golden boy (m), half-caste (m), hard discount (m), hot spot (n), outsourcing (n), peacekeeper (m), phishing (m), pocket call (m), red shift (m), smartphone (n), soft law (n), sport utility (n), spread (m), tipping point (m).*

Функцію мовної експансії найбільш яскраво ілюструють ті інтегральні запозичення, що мають у французькій мові різні смислові відповідники, наприклад: *night-club (m) – boîte de nuit (f), coach (n) – entraîneur (m), business (m) – affaire (f), gangster (m) – bandit (m)* тощо. Їх вживання зумовлене не мовною необхідністю, а особистісним вибором мовця. Так, у реченні *[...] j’ai besoin de faire une heure de gym par jour, tout seul ou avec* ***ma coach*** (CE № 4631, 2), замість англомовної лексеми *coach* можна вжити французьке слово *entraîneur(-euse)*, що не вплине на зміст висловлення. Так само *boîte de nuit (f)* може замінити англійське *night-club (m)* у фразі: *[...] un double album [...] qui ne se contente plus de faire danser les clients des* ***night-clubs*** (F 20.12.2000, 4).

Для багатьох запозичень, однією з функцій яких є мовна експансія, державні спеціалізовані комісії намагаються створити французькі еквіваленти. Рекомендації щодо вживання таких новоутворень значаться у французьких тлумачних словниках поряд з англіцизмами, які вони покликані замінити. Прикладом є такі лексеми, як: *casting (m) – audition (f), flash-back (m) – retour en arrière (m), hacker (m) – fouineur (m), jingle (m) – sonal (m), play-back (m) – présonorisation (f), royalties (f pl) – redevance, voix off – hors champ* тощо. Проте слід зазначити, що в більшості випадків, штучно утворені лексеми не набуваються широкого розповсюдження, і французи продовжують надавати перевагу англомовним словам. Саме тому вважаємо перспективним дослідження ролі англіцизмів у реалізації інтенцій мовців.

Література:

1. Болышева Н. Н. Развитие языка в условиях глобализации (социально-философский аспект) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. наук : спец. 09.00.11 “Социальная философия” / Н. Н. Болышева. – Красноярск, 2006. – 23 с.

2. Васильев А. Д. Слово в эфире: Очерки новейшего словоупотребления в российском телевещании: монография / Александр Дмитриевич Васильев. – Красноярск : Сибирский юридический институт МВД России, 2000. – 168 с.

3. Котельникова Н. Англоязычные заимствования как элемент лингвистической глобализации современного китайского языка / Н. Котельникова // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : [зб. статей]. – К., 2005. – С. 34-37.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. CH : Le Canard Enchaîné, juillet 29, 2009. – № 4631. – 8 p.
2. E : L’Express, juillet 23–29, 2009. – № 3029. – 120 p.
3. F : Le Figaro, décembre 20, 2000. – 36 p.
4. NO : Le Nouvel Observateur, 14–20 mai, 2009. – № 2323. – 155 p.
5. NO : Le Nouvel Observateur, 27 août–2 septembre, 2009. – № 2338. – 139 p.
6. NT : Notre temps, juillet 2009. – № 475. – 148 p.
7. P : Le Parisien, août 30, 2010. – № 20518. – 36 p.

УДК 811.112.2'366

Рудницька Н. М.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ІНФІНІТИВНИХ АНАЛІТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглядається питання аналітичних утворенн у сучасній німецькій мові, складовим елементом яких є інфінітив, визначено специфіку інфінітивних аналітичних конструкцій, охарактеризовано їх різноманіття.
Ключові слова: *аналітична конструкція, інфінітив, константний компонент, змінний компонент.*

В статье рассматривается вопрос аналитических образований в современном немецком языке, составным элементом которых является инфинитив; определяется специфика инфинитивных аналитических конструкций; характеризуется их разнообразие.
Ключевые слова: *аналитическая конструкция, инфинитив, константный компонент, сменный компонент.*

The article deals with the analytical formations with infinitive in modern German, the specificity of analytical infinitive constructions is analyzed, their variety is described.
Key words: *analytical construction, infinitive, constant component, changeable component.*

Об'єктом дослідження даної статті є інфінітивні конструкції у сучасній німецькій мові. *Мета* – показати специфіку інфінітивних конструкцій як аналітичних одиниць у сучасній німецькій мові. Мета дослідження обумовлює вирішення таких *завдань*:

– охарактеризувати інфінітивні конструкції як аналітичні;
– з'ясувати статус інфінітивних утворень у мові;
– виділити типи інфінітивних конструкцій у сучасній німецькій мові.

У сучасній лінгвістиці явище синтетизму / аналітизму та дотичні до нього проблеми розглядають у своїх дослідженнях Н.В. Ушкова, Н.В. Козлова, Д.В. Бондаревський, Н.В. Кутепова, І.-Е.С. Рахманкулова, П.І. Гончаренко. Однак багато аспектів залишаються дискусійними. До таких належить зокрема кваліфікація тих або інших сполучень як аналітичних форм. Саме це і обумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Проблема аналітичних форм у германських мовах, у німецькій зокрема, розглядалася в роботах В.М. Жирмунського, М.М. Гухман, А.І. Смирницького, О.І. Москальської. Під аналітизмом, як правило, розуміють "розподіл лексичного і граматичного значень між різними компонентами структурно та семантично об'єднаних компонентів" [1, с. 88].

Аналітичною конструкцією прийнято називати сполучення слів службового і повнозначного, у якому службове слово виражає граматичне значення повнозначного слова і тим самим усієї конструкції вцілому [4, с. 84].

У свій час академік В.М. Жирмунський зазначав, що розвиток аналітичних конструкцій у мові являє собою живий і складний процес, який вимагає процесуального розгляду як в аспекті історії мови, так і при описі її сучасного стану. Процесуальний підхід передбачає різні ступені граматикалізації аналітичних конструкцій. Ця точка зору обумовлює діахронічний підхід у вивченні даного явища. До аналітичних конструкцій вчений відносить видочасові складні дієслівні форми: *нім. Ich habe geschrieben, англ. I have written, рос. буду писать.* До спірних випадків відносить конструкції з модальним дієсловом і прийменникові конструкції [4, с. 7].

В.В. Виноградов у своїй праці "Русский язык" велику увагу приділяє аналітичним формам слова. На його думку, різні граматичні значення виражаються за допомогою аналітичних конструкцій, які різним чином граматикалізовані [4, с. 94]. Під граматикалізацією розуміється процес перетворення лексичної одиниці в граматичний показник.

На противагу попередній думці, М.М. Гухман трактує аналітичні конструкції як стійкі нерозкладні сполучення часткового і повного слова (часткове слово – це службове слово, термін Ф.Ф. Фортунатова). Аналізуючи синтаксичну нерозкладність у двох планах (лексичному і граматичному), М.М. Гухман наголошує, що найпоказовішою для з'ясування специфіки таких сполучень є їх граматична нерозкладність, що виникла на основі складних процесів переосмислення компонентів словосполучення. Граматична ідіоматичність, у свою чергу, полягає у втраті компонентами словосполучення власного первинного граматичного значення й розвитку в цьому словосполученні граматичного значення, яке не виводиться із граматичного значення компонентів словосполучення [4, с. 93].

Під аналітичною формою В.М. Солнцев розуміє особливий спосіб вираження граматичного значення слова, у якому службовий елемент знаходиться у дистантному положенні відносно суттєвого елемента [7, с. 11].

У сучасній лінгвістиці немає чіткої диференціації між аналітичними формами і аналітичними конструкціями. На думку А.П. Загнітка, аналітична форма на відміну від аналітичної конструкції виступає членом парадигматичного відношення. Звідси й граматичне значення аналітичної конструкції ніколи не дорівнює сумі граматичних значень її компонентів, а виступає як значення нерозкладного цілого [5, с. 262].

У свою чергу під аналітичними утвореннями В.Б. Кашкін розуміє сполучення двох або більше компонентів-універбів (основного і допоміжного). Один із цих компонентів відповідає за лексичне значення цілого. Граматичне значення в цих утвореннях розподілене між компонентами, часто є переосмисленням вихідного лексичного значення допоміжного компонента [6, с. 97]. Поява подібних конструкцій відповідає фундаментальним потребам мислення і мови при освоєнні нових понять.

© Рудницька Н. М., 2013

У подальших дослідженнях класифікації аналітичних одиниць увага фокусується на аналізі семантики постійного компонента, який виявляє різний ступінь втрати лексичного значення. У своїй дисертаційній праці, яка присвячена дослідженню граматикалізації дієслівних конструкцій у німецькій мові, Т.І. Гаврилів виділяє 2 аналітичні одиниці – аналітичну форму і аналітичну конструкцію. Аналітична форма розглядається як “словосполучення двох або декілька лексем, у якому хоча б один із них втратив власне лексичне значення і перетворився у службове слово, тобто формальний показник граматичного значення однієї з граматичних категорій”. У аналітичних конструкціях, на думку автора, обидва компоненти не втрачають повністю своє лексичне значення [2, с. 136]. Думка вченого здається нам найбільш слушною. Отже, під *аналітичною конструкцією* розуміємо сполучення двох або більше компонентів, які не повністю втрачають своє лексичне значення.

Щодо *інфінітивних аналітичних конструкцій*, то до таких ми відносимо аналітичні утворення, у яких одним із обов’язкових компонентів є інфінітив. Окремі типи інфінітивних конструкцій у діахронічному і синхронічному аспектах виступають предметом дисертаційного дослідження на матеріалі англійської (Ф.Г. Гагаркіна, Л.М. Ковальова, Р.Т. Рахматова, І.Є. Снісаренко, М.В. Крат, А.В. Вартанян, О.Ю. Єфремова, В.І. Нодь, О.А. Акбілек, Г.Ю. Фоміна, Г.В. Кукліна), німецької (О.О. Сметаніна, А.А. Опара, Л.А. Долгополова, С.М. Амеліна), російської (Р.В. Козак, Л.А. Широбокова, Н.В. Сердобольська) та української (Г.П. Півторак, А.П. Загнітко, Н.О. Примушко, І.Ю. Шкіцька) мов. Лексичне значення в аналітичній інфінітивній конструкції виражається за допомогою обох компонентів – константного і змінного.

Отже, для виділення інфінітивних аналітичних конструкцій виокремлюємо такі параметри:

1) наявність двох і більше компонентів (константного і змінного);

2) одним із обов’язкових компонентів є інфінітив;

3) лексичне значення конструкції виражається за допомогою всіх її компонентів.

Згідно з вищеперерахованими умовами, у німецькій мові виділяємо такі конструкції:

перша група – інфінітивні аналітичні конструкції з модальним, модально-темпоральним значенням;

друга група – інфінітивні аналітичні конструкції зі значенням синтаксичних відношень.

У основі побудови конструкцій першої групи лежить модель “**модальний / модально-темпоральний оператор + інфінітив I / II**”. Константними елементами виступають:

1) модальні дієслова *dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen*;

2) копулятивні (ауксілярні) *haben, sein*;

3) напівмодальні (модалітетні, модальноподібні) слова *bekommen, belieben, brauchen, drohen, sich lassen, pflegen, scheinen, suchen, vermögen, verstehen, wissen* та ін.;

4) модально-темпоральне дієслово *werden*;

5) допоміжне дієслово *werden* у конструкціях *Konditionalis I*, *Konditionalis II* [3, с. 167].

Серед конструкцій першої групи спостерігаються відмінності у структурі. Це стосується, у першу чергу, частки *zu*, яка є обов’язковим елементом у конструкціях з *haben, sein* і напівмодальними дієсловами (крім *sich lassen*). Частка *zu* у більшості випадків є формальним показником інфінітива. Щодо напівмодальних діэслів, то конструкції з такими посилюють суб’єктивну модальність через фокусування уваги на оцінці мовця. Найбільший ступінь граматикалізації має дієслово *scheinen = ich vermute, dass:*

(1) Die Lage ***scheint sich zuzuspitzen.***

Становище, здається,загострюється.

Щодо змінного елемента – інфінітива, то у конструкціях із *haben, sein* функціонує простий інфінітив, тоді як у конструкціях із модальними і напівмодальними дієсловами можливі його аналітичні форми:

(2) Der Zeuge will den Täter nicht ***gesehen haben****. (Infinitiv II Aktiv)*

Свідок стверджує, що не бачив злочинця.

(3) Kinder und Erwachsene, alle sollen auf den Straßenverkehr ***achten.*** *(Infinitiv I Aktiv)*

Всі повинні дотримуватися правил дорожнього руху, і діти, і дорослі.

(4) Der Sportler hat in 15 Sekunden 100 Meter zu ***laufen****. (Infinitiv I Aktiv)*

Спортсмен має пробігти 100 метрів за 15 секунд.

(5) Das Kind scheint gewusst zu haben, wer die Fensterscheibe ***eingeschlagen hatte****. (Infinitiv II Aktiv)*

Здається, дитина знала, хто розбив віконну шибку.

Конструкції з *haben, sein* входять до дієслівної парадигм модальності й характеризуються як “модальний інфінітив”. Обидва дієслова складають ядро ауксілярних дієслів і є складниками темпоральних (*haben, sein*) і станових (*sein*) аналітичних конструкцій.

До конструкцій зі значенням синтаксичних відношень належать такі, які визначають об’єктні та адвербіальні відношення. До інфінітивних конструкцій зі значенням об’єкту належить конструкція *accusativus cum infinito*. Ця конструкція запозичена з латини. Вихідною моделлю даної конструкції є **“перехідне дієслово + інфінітив”.** Константним компонентом є дієслова зі семантикою відчуття (*sehen, hören, fühlen, spüren*) або директивні дієслова (*lassen, heißen*). Релевантною ознакою даних конструкцій є відсутність частки *zu*.

(6) Er hört seine Nachbarn nach Hause zurückkommen.

Він чує, як його сусіди повертаються додому.

До інфінітивних конструкцій зі значенням адвербіального відношення належать інфінітивні звороти *um + zu + Infinitiv, (an)statt + zu + Infinitiv, ohne + zu + Infinitiv.* Специфічною ознакою даних конструкцій є їх утворення за допомогою прийменників і обов’язкове вживання частки *zu*. Жодний зі зворотів не має ні семантичних, ні формальних обмежень інфінітива. Вони мають не одне, а декілька значень, розпізнавання яких відбувається у контексті:

(7) Drei Jahre muss das Brennholz dort lagern, ***um zu trocknen****. (St. Galler Tagblatt, 13. 11. 2010) (наслідок)*
Дрова мають три роки зберігатися там, щоб висохнути.
(8) Gegen 23 Uhr verließ er dort die Gaststätte, ***um nach Hause zu gehen****. (Mannheimer Morgen, 2. 01. 2010) (мета)*
Він залишив ресторан біля 23 години, щоб піти додому.
(9) Sie muss viel Sport treiben, ***um zierliche Figur zu haben****. (умова)*
Вана має багато займатися спортом, щоб мати стрункy фігуру.

Отже, згідно з визначеними вище параметрами інфінітивні конструкції у німецькій мові є аналітичними утвореннями. У своїй структурі вони мають 2 і більше компоненти з граматичним і лексичним значеннями. Відповідно граматичне значення інфінітивної конструкції вцілому виражається за допомогою всіх її компонентів, а лексичне – повнозначного дієслова. Інфінітив є одним із повнозначних компонентів такого утворення, тому такі конструкції кваліфікуються як інфінітивні. У сучасній німецькій мові виділяють інфінітивні конструкції з модальним, модально-темпоральним значенням та зі значенням синтаксичних відношень, які в свою чергу діляться на конструкції зі значенням об'єкту і адвербіального відношення.

Дослідження інфінітивних аналітичних конструкцій має певні *перспективи*. На окремий розгляд заслуговує аналіз функціональних особливостей конструкцій зі значенням адвербіального відношення.

Література:

1. Вінтонів М. О. Аналіз та аналітизм / М. О. Вінтонів // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць. – К. : ІЗМН, 1997. – с.88-92

2. Гаврилів Т. І. Граматикалізація конструкцій з модальними дієсловами sollen і wollen у сучасній німецькій мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 197 с.

3. Долгополова Л. А. Становлення і розвиток інфінітива у німецькій мові (VIII – XX ст.): Дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – Київ, 2010. – 432с.

4. Жирмунский В. М. Избранные труды. Общее и германское языкознание. – Л. : Наука, 1976. – 696 с.

5. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія: [монографія]. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437с.

6. Кашкин В. Б. Аналитические образования в прогностическом аспекте / Сборник "Проблемы лингвистической прогностики". – № 3. – Воронеж : УЧКИ, 2004. – С. 95-102.

7. Кутепова Н. В. Особенности функционирования аналитических глагольно-именных сочетаний (АГИС) в разносистемных языках: Автореф. ... дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / Московский городской педагогический университет. – Москва, 2011. – 20 с.

УДК 81’367.3.811.111

Руміга І. І.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СУЧАСНИЙ СТАН ВИВЧЕННЯ РЕЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ

Статтю присвячено огляду досліджень речення на сучасному етапі розвитку. Певну увагу приділено його предикативності та диференційним ознакам. З’ясовано основні підходи до аналізу речення як синтаксичної одиниці.

Ключові слова: *концепція речення, комунікативна будова, комунікативна одиниця, синтаксична структура, структурно-таксономічна парадигма.*

Статья посвящена обозрению исследований предложения на современном этапе его развития. Некоторое внимание уделено его предикативности и дифференционным признакам. Основные подходы анализа предложения как синтаксической единицы были исследованы.

Ключевые слова: *концепция предложение, коммуникативная структура, коммуникативная еденица, синтаксическая структура, структурно-таксономичная парадигма.*

The article is dedicated to the review of sentence studies at its modern developing level. The predicativity and deferential characteristics were under the certain investigation. The main methods of sentence analysis as a syntactical unit were ascertained.

Key words: *a concept of sentence, a communicative structure, a communicative unit, a syntactical structure, a structural and taxonomical paradigm.*

У скопусі сучасних граматичних студій значна увага приділяється природі речення, дослідження якого в синхронному й діахронному аспектах належить до найбільш актуальних проблем у мовознавстві.

Спроби інтерпретації семантичного аспекту речення представленні у різних працях як на матеріалі слов’янських (Н.М. Арват, Н.Д. Арутюнова, І.Р. Вихованець, Н.В. Гуйванюк, А.П. Загнітко, О.С. Кубрякова, І.І. Слинько, К.Ф. Шульжук), так і германських мов (Е. Бенвеніст, Л. Теньєр, Н. Хомський, Ч. Філлмор). Це теоретичне підґрунтя подане на теренах лінгвістики послугувало матеріалом дослідження концепцій речення як синтаксичної одиниці на сучасному етапі.

Мета статті – узагальнити сучасні концепції вивчення речення в англійській мові.

Нині у лінгвістичній думці простежується полеміка щодо тлумачення природи речення та його комунікативної будови, спричинено це тим чинником, як зауважує Н.Д. Арутюнова, що з середини 60-х років XX століття почав відбуватися штурм семантики речення, оскільки його почали усебічно досліджувати і з лексикологічної сторони, і з плацдарму граматики та навіть логіки [1, с. 6].

Традиція потрактування будови речення за В. фон Гумбольдтом значно розширила свої межі. О.О. Шахматов окреслює речення “як одиницю мови, що сприймається адресатом і адресантом як граматичне ціле, яке слугує для мовного вираження одиниці думки” [11, с. 19]. Значною мірою цим працям слідує й В.В. Виноградов, зазначаючи що “речення є граматично оформленою найменшою комунікативною одиницею, що слугує основним засобом для вираження думки, емоцій, почуттів тощо” [3, с. 3].

При опрацюванні досліджень, які проводилися у період структурно-таксономічної парадигми і котрі ґрунтувалися на описі природи речення, виникало запитання про ознаки опису речення. У працях В.В. Виноградова знаходимо, що такими констатуючими ознаками речення є предикативність та інтонація завершеного повідомлення. У той період простежуємо, що більшість інших лінгвістів (В.А. Бєлошапкова, О.А. Жаборюк, П.О. Лекант, М.В. Ляпон, Ю.С. Степанов) також на перший план виносять саме ознаку предикативності, як комплексну синтаксичну категорію, що виражає кореляцію повідомлення з дійсністю і формує речення як комунікативну одиницю, яка реалізується в категоріях модальності.

Відтак в сучасній лінгвістиці простежуємо потребу встановлення системності в актуалізації речень і висловлень [4, с. 7 та ін.], а також виявлення закономірності використання висловлень у різних типах мовних актів [8, с. 24].

Особливе місце у науці про мову XX століття належить генеративній лінгвістиці, свідченням чого є напрацювання Н. Хомського та його послідовників. Категорією цієї лінгвістики, є генеративна граматика, яка обмежовує предмет свого вчення реченнями. Генеративний синтаксис Н. Хомського оперував універсальними глибинними й поверхневими синтаксичними структурами, встановлював універсальні правила синтаксичних трансформацій й обмеження на них, виявляв уроджені принципи й параметри, які коригувалися процесом мовної соціалізації. Семантичний складник синтаксичних структур розглядався як вторинний, інтерпретаційний і не впливав на процеси синтаксизації [9, с. 81].

Речення й надалі залишається основною синтаксичною одиницею, оскільки саме в ньому реалізуються найважливіші функції мови: комунікативна (мова як засіб спілкування) і пізнавальна (мова як знаряддя пізнання й відображення дійсності, знаряддя виявлення думки). Структурні одиниці “нижчого” рангу виступають в якості його конституентів. Речення (навіть однослівне) позначає деяку актуалізовану, тобто співвіднесену з дійсністю ситуацією. Актуалізація як синтаксичне явище має спеціальну назву – предикативність, її складовими є категорії модальності і часу.

На думку Ш. Баллі, у результаті модальної актуалізації одне або кілька слів, що виражають яке-небудь уявлення, стають реченням. Речення є переважно актом мовлення [2, с. 93].

© Руміга І. І., 2013

Навіть зі зміною наукових парадигм у мовознавстві, речення традиційно продовжують вивчати у чотирьох аспектах: 1) формально-синтаксичному як вивчення структурних схем; 2) граматико-семантичному як виявлення предикативності; 3) семантичному як встановлення компонентів семантичної структури; 4) комунікативному як визначення актуального членування [10, с. 3].

З появою комунікативної лінгвістики на противагу під статусом мовної одиниці розуміють висловлення. Для прикладу, В.А. Звегінцев стверджує, що висловлення є одиницею мови, причому висловлення формує рівень мовної системи, який лежить вище рівня речення, – суперрівень мовної системи [5, с. 170].

Комунікативно-прагматичний аспект речення пов'язаний із застосуванням речень в актах мовлення також не залишається поза увагою, речення як одиниця мови охоплює вагоме позаструктурне функційне призначення – слугувати основною одиницею мовленнєвої комунікації.

Центральним етапом в дослідженні структури речення є його сегментація. Ієрархія граматичних студій окреслює низку способів членування речення. Характерно, що методи аналізу структури речення іменуються за складовими речення, які виділяються при його сегментації і приймаються у відповідній теорії як основні в дослідженні речення. Пор.: аналіз за членами речення, аналіз за словосполученнями, ланцюжковий аналіз, синтаксемний аналіз, тагмемний аналіз, тощо. Членування речення на верхню та нижню межу потрібне, оскільки самі речення за своєю будовою різняться. До верхньої межі відносимо предикативну одиницю, а до нижньої член речення. При членуванні речення отримуємо доступ до компонентного складу його членів, що втілюється в словах, словоформах чи морфологічних компонента слова.

Конгломерат синтаксичних і семантичних конфігурацій груп є безмежним. Граматиці властиво описати лише допустимі поєднання класів слів і найбільш поширенні конфігурації [6, с. 183-185].

Отже, речення – мінімальна одиниця спілкування у комунікативно-прагматичних студіях описується такими ознаками, як 1) комунікативна функційність, 2) предикативність, 3) модальність, 4) смислова завершеність, 5) граматична та інтонаційна завершеність.

Сучасне мовознавство, інтегруючи наявні парадигми у дослідженні речення, витлумачує його за допомогою нелінгвістичних понять (логічних, логіко-психічних) та шукає власне лінгвістичні критерії його кваліфікації.

Узагальнюючи теоретичні засади у галузі сучасного синтаксису, потрактовуємо речення як мінімальну комунікативну одиницю, яка оформлена за законами мови і є відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки. Речення, як комплексна номінація описує загальне положення речей, як предикативна одиниця виражає ціле судження, як комунікативно-інформаційна одиниця декодує цілісне сповіщення, як комунікативно-прагматична одиниця охоплює до свого складу інваріантну, контекстно-незалежну частину та варіантну-контекстно обумовленну частину.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смисл: Логико-семантические проблемы / – 3-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 383 с.

2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского язика. – М. : Изд-во иностр. лих, 1955. – 416 с.

3. Виноградов В. В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения // Вопросы языкознания. – М., 1954. – №1. – С. 3-29.

4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

5. Звегинцев В. А. Предложение и его отношешие к речи. – М. : МГУ, 1976. – 307 с.

6. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.

7. Лещенко М. И. Виртуальный и актуальний аспекти предложения. – Минск. : Вишэйш. шк., 1988. – 131 с.

8. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью (референцыальнне аспекти семантики местоимений). – М. : Наука, 1985. – 271 с.

9. Капишин А. Е. "Генеративная лингвистика" Н. Хомского // Иностранный язык в школе. – 2002. – № 2. – С. 81-86.

10. Тимофєєва І. С. Семантико-синтаксична структура речень з предикатами фізичного стану особи [Текст] : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. С. Тимофєєва ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

11. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.

УДК 811.133.1’373.612.2

Саляк Ю. М.,
РВНЗ “Кримський гуманітарний університет”, м. Ялта

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИ В КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто проблему метафори з комунікативно-прагматичних позицій, висвітлення механізмів породження та виведення її комунікативного смислу.

***Ключові слова**: метафора, комунікативно-прагматичний аспект, адресат, мовленнєвий акт, імплікатури, максими спілкування.*

В статье рассмотрена проблема метафоры с коммуникативно-прагматических позиций, освещение механизмов порождения и выведения ее коммуникативного смысла.

***Ключевые слова:** метафора, коммуникативно-прагматический аспект, адресат, речевой акт, импликатуры, максимы общения.*

The article deals with the metaphor problem from communicative and pragmatic positions, the mechanisms of generation and getting its communicative meaning.

***Keywords:** metaphor, communicative and pragmatic aspects, addressee, speech act, implicature, maxims of communication.*

Проблема метафори знайома дослідникам ще з часів Арістотеля, який поклав початок її вивченню в своєму трактаті “Поетика”. На сьогоднішній день метафорі присвячено значну кількість наукових робіт, що належать таким вченим як Д. Лакофф, М. Джонсон, Д. Городон, Т. А. ван Дейк, Е. Кассирер, М. Блек, Н. Гудмен, Дж. Серль, П. Рікер, Н. Д. Арутюнова, Ю. Н. Караулов, А. Н. Баранов, А. П. Чудінов, В. Ю. Апресян, В. Н. Телія.

З появою робіт Д. Лакоффа і М. Джонсона змінюється парадигма дослідження метафори. Дослідники стверджують, що “метафора ... виявляється не тільки в мові, а й у дії ... Поняття, які керують нашим мисленням, ... управляють також нашою повсякденною діяльністю” [7], визначаючи повсякденну реальність. Якщо погодитися з припущенням про метафоричний характер понятійної системи, то розуміється, що мислення, повсякденний досвід і поведінка обумовлюються метафорою, яка уявляється у вигляді деякої схеми, відповідно до якої людина думає і діє автоматично.

Різноманіття сучасних досліджень свідчить про зростання інтересу до теорії когнітивної метафори Лакоффа і Джонсона, її вивчення стає все більш інтенсивним, швидко розширюється, і сприяє взаємодії різних напрямків наукової думки [1]. Так, теорія когнітивної метафори сприяла появі нових даних і методик її аналізу. Аналіз літератури показує, що питання, пов’язані з вивченням метафори з психолінгвістичної, комунікативно-прагматичної та когнітивної позицій, потребують дослідження.

Сучасна лінгвістика характеризується розглядом мовних явищ у взаємозв’язку з людиною, його мисленням і різними видами діяльності. Актуальність дослідження комунікативно-прагматичних характеристик метафор визначається завданнями сучасної лінгвістики, недостатньою вивченістю особливостей функціонування метафор у мовній діяльності людини у світлі комунікативної теорії, а також інтересом до дослідження метафор як способів мовного впливу і взаємодії комунікантів. Отже, аналіз метафори як об’єкта комунікативно-прагматичного дослідження визначає мету данної статті.

Прагматичне значення мовних одиниць формується завдяки закріпленим поряд з ними прагматичним елементам когнітивної діяльності людини. Прагматичні складники містять в собі суб’єктивне ставлення мовця до певних об’єктів дійсності, які позначені мовною одиницею, до змісту повідомлення та до адресата [2].

Згідно П. Рікьору, виведення значення метафоричних фраз супроводжується процесами уяви і відчуття. Автор спирається на “кантівське розуміння творчої уяви як схематизації операції синтезу”, яка розуміється як “бачення”. В результаті описа фактів, які належать одній категорії, в термінах, властивих інший, виникає образ. Бачення подібного виступає як когнітивний процес, що призводить до переструктурування семантичних полей. Хід розвитку схематизації і пов’язаних образів існує на межі семантики метафоричних висловів і психології уяви. Образ розглядається як “ментальне зображення”, конкретне уявлення, викликане вербальним елементом, як символічна система він здатний “відтворювати” реальність, оновлювати сліди сенсорного досвіду і повертати їм силу. Відчуття супроводжують і доповнюють уяву в його функції схематизації предикативного узгодження. Розуміння нового узгодження “відчувається” так само, як “бачиться”. Адресат залучається до процесу як знаючий суб’єкт, він асимільований з тим, що бачиться як схоже, а схематизовані думки відчуваються як його власні. Як зазначає вчений, “відчувати в емоційному сенсі слова означає робити нашим те, що було поміщено на відстані думкою в її об’єктивуючій фазі”. Асиміляція адресата – один з наслідків, що випливають з іллокутівної сили метафори як мовленнєвого акту. Відчуття мають інтенціональність і є способом, яким текст, будучи іконічним знаком, впливає на читача. Завдяки відчуттям читач “налаштований” на аспекти реальності, не виражені в термінах об’єктів, щодо яких здійснюється референція в мові [9].

Концепція метафори як багаторівневого джерела нових смислів для предмета чи явища знайшла відображення в роботі Д. Гордона, присвяченій формулюванню та ефективному використанню терапевтичних метафор. Метафора визначається автором як “вербальна репрезентація досвіду”, “механізм, за допомогою якого передаються та розвиваються ідеї”, присутній в тексті з античних часів як засіб впливу на людську поведінку, що містить в собі набутий людський досвід.

Всі комунікації – метафоричні і базуються на унікальному досвіді. Тому в комунікації важливу роль грає

© Саляк Ю. М., 2013

адресат, який на основі свого власного досвіду складає уяву про почуту ім інформацію. Унікальний досвід людини формується завдяки системі сприйняття чуттєвої, перцептуальної та когнітивної інформації і складається з всіх відчутих почуттів та зроблених з них узагальнень. Метафора, сенсорна інформація якої співпадає з моделлю світа адресата та пов'язана з особистим або колективним досвідом, максималізує трансдеріваційний пошук адресата, що в свою чергу викликає почуття та емоції у відношенні до тексту. Метафора є "транспортною системою" для неявного здійснення змін в паттернах комунікації. В ролі головних компонентів метафори виступають бажаний результат та стратегія досягнення цього результату.

Один з важливих елементів, відображаючих особистий досвід людини – система репрезентації, яка формується завдяки засобам сприйняття світу. Найбільш важливий сенсорний канал особистого переживання визначається через предикати системи репрезентації, які з'являються в тексті з найбільшою частотою і визначають взаємовідносини між речами. Переживання певного досвіду бачення, чуття, відчування, нюху та смаку може переносити до якого-сь досвіду або події в минулому. Сприйняття окремих фрагментів досвіду Гордон називає "якорями" самих подій "триггерів". Якорі повертають людину до минулих емоцій та поведінки, вона насправді знову переживає ті ж самі емоції. Іншою важливою властивістю якоря є те, що немає необхідності в його усвідомленні для того, щоб він працював.

Таким чином, стратегія використання метафор з метою змінення відношення або поведінки полягає в відповідності її контекста особистому досвіду адресата. Ця відповідність визначається через предикати і взаємодію субмодальностей систем репрезентації досвіду. Метафора надасть найбільшого ефекту, якщо її предикати співпадуть з моделлю світу адресата, або стане якорем якого-сь досвіду в минулому і нагадає певні переживання [5].

Згідно дослідженням Т. Белт, адресат не є пасивним одержувачем інформації. Він здійснює особисту інтерпретацію імпліцитної інформації та виводить свої власні смисли висловлювання, які базуються на існуючих моделях його власного досвіду [4]. Позитивна або негативна оцінка криється в метафорі імпліцитно. Адресат отримує задану оцінку на емоційному рівні, несвідомо. Прагматичний ефект метафори зумовлений її імпліцитністю, яка залучає адресата до співтворчості й сприяє успішності комунікації [12].

Лінгвістичним "механізмом" породження контекстуальних суб'єктивних складників лексичних одиниць є актуалізація. Під впливом мікроконтексту, який складається з оточення інших одиниць, лексема перетворюється на одиницю з актуалізованим значенням. У мовленнєвому мікроконтексті семантична структура лексичних одиниць може зазнавати змін, виявляючи своє конкретне значення, яке відповідає цьому мікроконтексту. Тобто під впливом семантичних процесів відбувається їх семне варіювання. Потрапляючи під вплив контексту мовлення лексичні одиниці актуалізуються і динамізуються, реалізуючи свої ситемні потенції. Вплив мікроконтексту спричиняє зрушення у семантико-прагматичній структурі лексичних одиниць, що свідчить про їх залежність від конкретної ситуації спілкування.

Прагматичні чинники лексичних одиниць стають фундаментом утілення їх комунікативних смислів у мовленнєвих діях комунікантів. Найповніше вони виявляються в межах мовленнєвих актів, цілеспрямованих мовленнєвих діях, які реалізуються відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки прийнятих у суспільстві; одиниць нормативної соціомовленнєвої поведінки в межах прагматичної ситуації. Серед основних ознак зазначають умісність, цілеспрямованість, конвенціональність, співвіднесеність з особою мовця [2].

В ситуації спілкування адресант, породжуючи висловлення, орієнтується на адресата. Крім вираження власне смислу, висловлення може спричиняти певну дію: повідомляє, обіцяє, просить, наказує, тощо. Відповідно до теорії Дж. Остіна мовленнєві акти складаються з локуції, іллокуції та перлокуції. З будь-яким висловленням можуть бути співвіднесені смисл і іллокутивна сила. За Коеном, смисл висловлювання реалізується як локуція, а його іллокутивна сила – як іллокуція. У зв'язку з ефектом, створюваним іллокуцією, Коен вводить розмежування прямих і асоційованих перлокуції. Всі перлокуції, що виникають з локуції, є прямими, а асоційовані перлокуції відповідають іллокуціям, що їх викликають. Ідея про наявність "перлокутивного ефекту" висловлення стала підставою розглядати мовленнєвий акт як спрямовану мовленнєву дію, вплив на адресата, його свідомість, психіку, поведінку, як керування діяльністю адресата [8].

Мовленнєві акти, де ілокуція не співпадає з локуцією, потребують додаткових розумових операцій – виводу імплікатури висловлювання. До таких мовленнєвих актів належать непрямі мовленнєві акти. Імплікатури мовленнєвих актів являють собою смисли, що буквально не виражаються в мовленнєвих актах словами й словосполученнями, та виводяться з використанням певних процедур інтерпретації з урахуванням ситуації спілкування та способу вживання висловлювання [11].

За Г. П. Грайсом, комунікативна імплікатура породжується, коли мовець порушує один з постулатів спілкування, дотримуючись при цьому основного Принципу Кооперації, що не веде до порушення інших постулатів, та не вводить в оману. Виконанню цього принципу сприяє дотримання постулатів, які Грайс ділить на 4 категорії: категорія Кількості, Якості, Відносини та Способу. При виведенні комунікативної імплікатури адресат спирається на наступну інформацію: 1) конвенціональні значення використаних слів і знання всіх їх референтів; 2) Принцип Кооперації та постулати; 3) контекст висловлювання; 4) фонові знання; 5) вся зазначена вище інформація доступна для обох учасників комунікації, і обидва знають або припускають, що це так. Свідоме порушення постулату Якості з метою породження комунікативної імплікатури Грайс відзначає в метафоричних висловлюваннях, де прямий зміст сказаного характеризуються наявністю категоріальної помилки, коли мовець приписує об'єкту деяку ознаку, за якою цей об'єкт зближується з вказаною субстанцією. В даному випадку адресат припускає, що постулат або Принцип Кооперації дотримується на рівні того, що імплікується [6].

Для правильної інтерпретації адресат виводить необхідний зміст, спираючись не на мовну компетенцію і враховуючи структуру мовного коду, а на комунікативну, де імплікатури дискурсу виникають із загальних умов успішності комунікації [3]. При цьому враховуються рівні комунікативної компетенції учасників, контекст і ситуація спілкування.

Дж. Серль розглядає проблему метафори з точки зору відносин значення слова і пропозиції з одного боку

і значення висловлювання або значення мовця з іншого. На відміну від буквального висловлювання, в разі метафоричного слухачу потрібно, крім знання мови, обізнаність про умови вимовлення висловлювання та володіння спільними з мовцем фоновими уявленнями. Він повинен знати додаткову інформацію, що дозволяє розпізнати, що вимовляючи “S є P”, мовець має на увазі “S є R”.

Принцип функціонування метафор полягає в їх здатності викликати у свідомості значення, відмінне від буквального, з відповідним набором умов істинності. Підтримуючи теорію семантичної взаємодії, Серль стверджує, що схожість виступає як стратегія розуміння, а не як компонент значення. Ментальні та семантичні процеси, що беруть участь в породженні і розумінні метафоричного висловлювання, не можуть включати власне денотати, а повинні ставитися до рівня інтенціональні, тобто повинні включати відносини на рівні переконань, значень, асоціацій і тд. Розуміння значення метафор засноване на асоціації двох понять (P і R). Вимовлене P викликає у свідомості значення, а тим самим і умови істинності, асоційовані з R. Адресат асоціює поняття з іншим поняттям за своїми відчуттями, своїм сприйняттям і своєю лінгвістичною практикою. Для успішного породження та розуміння висловлювань виду “S є P”, де мовець має на увазі, що “S є R” (при $R \neq P$), Серль пропонує наступні стратегії:

1) якщо вислів “S є P”, взятий буквально, побудован неправильно (явна хибність висловлювання, семантична безглуздість, порушення правил мовного акта або комунікативних принципів дискурсу) – необхідно шукати значення висловлювання, що відрізняється від значення пропозиції, деяке значення R;

2) пошук загальних принципів, відповідно до яких проголошення P може викликати у свідомості сенс R. Для цього необхідно знайти характерні дистинктивні ознаки P. Цей спектр ознак задає можливі значення R;

3) обмеження кола можливих значень R. Для цього слід повернутися до терму S і, виходячи зі знань про терм S (будь то знання значення виразу, природи референта, або і того й іншого), визначити, які з значень R є можливими властивостями S, прийшовши тим самим до істинного значення R . Основний принцип цього кроку полягає в тому, що справжніми значеннями R можуть бути тільки ті можливі значення, які задають можливі властивості S [10].

Отже, для розуміння значення метафоричного висловлювання, адресат повинен використовувати свої знання про речі S і речі P, щоб дізнатися, які з можливих значень R можуть претендувати на роль в метафоричній предикації. Виразний ефект метафори пов’язаний з тим, що вона вимагає активного сприйняття. Від слухача потрібно виявити, що має на увазі мовець, і він повинен досягти цього, пройшовши через семантичний зміст, відмінний від того, що повідомлюється (хоча він і пов’язаний з тим, що повідомлюється).

Важно враховувати контекст і ситуацію спілкування. Метафоричні висловлювання можуть виступати як експлікатури, передаючи співрозмовнику інформацію, яка вичитується з буквального значення.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що, хоча преблема метафори не нова для дослідників, вона остається актуальною через наявність недостатньої вивченості її когнітивного, комунікативного та прагматичного аспектів. Прагматичний ефект метафори визначається закріпленими в ній емотивними, експресивними та стилістичними елементами когнітивної діяльності людини, що відображає ставлення мовця до змісту повідомлення. Потрапляючи під вплив контексту мовлення семантична структура метафори актуалізується, динамізується або зазнає змін. Прагматичний чинник метафори ставє основою утілення комунікативних смислів у мовленнєвих актах комунікантів. Через те, що метафоричні висловлювання потребують додаткових розумових операцій для отримання смислу, вони належать до непрямих мовленнєвих актів. З метафорою пов,язане порушення постулату Якості. Адресат виробляє необхідну імплікатуру висловлювання завдяки принципу Кооперації. Виведення значення метафоричного висловлювання супроводжується процесами уяви та відчуття. Ілокутивна сила метафори забезпечує асиміляцію адресата з отриманою інформацією, впливаючи на нього через відчуття. Відношення значення висловлювання і значення, що вкладає мовець, зумовлене знаннями про умови спілкування та володіння спільними з мовцем фоновими уявленнями. Виразний ефект метафори пов,язаний з тим, що вона вимагає від адресата активного сприйняття, що викликає інтерес сучасної лінгвістики і визначає актуальність подальших досліджень метафори в комунікативно-прагматичному аспекті.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-32.

2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 304 с.

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – 344 с.

4. Белт Т. Газетные метафоры и политическое убеждение: экспериментальное исследование [Електронний ресурс] / Т. Белт // Политическая лингвистика – 2007. – Вып. 3 (23). – С. 10-19. – Режим доступа к статье : http://www.philology.ru/linguistics1/belt-07a.htm

5. Гордон Д. Терапевтические метафоры / Д. Гордон. – СПб : Белый кролик, 1995. – 196 с.

6. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – С. 217-235. – (Серия : Лингвистическая прагматика; вып. 16).

7. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387-415.

8. Левин С. Прагматическое отклонение высказывания / С. Левин // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 342-357.

9. Рикёр П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / П. Рикёр // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 416-434.

10. Серль Дж. Метафора / Дж. Серль // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307-341.

11. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.

12. Филатенко И. А. Современная политическая метафора в русскоязычной газетной коммуникации Украины: когнитивно-прагматическое описание : дис. канд. филол. наук : 10.02.02 / Филатенко Ирина Александровна. – К., 2003. – 208 с.

УДК: 811.111'42

Сборик С. П.,
НДУ імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

МЕТОНІМІЯ: МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ АВТОРА

Стаття розглядає метонімію як особливу стратегію мислення, характеристику когнітивного стилю автора. Метонімічні моделі АВТОР ® ТВІР, МАТЕРІАЛ ® ПРЕДМЕТ, ЧАСТИНА ТІЛА ® ЛЮДИНА, ПОДІЯ ® ЧАС, МІСЦЕ ® ПРОДУКТ подаються у якості прикладів метонімічних перенесень, отриманих з романів М. Дреббл.

Ключові слова: *метонімія, метонімічний зсув значення, метонімічна модель, когнітивний стиль, образ-схема.*

Статья рассматривает метонимию в качестве стратегии мышления, характеристики когнитивного стиля автора. Метонимические модели АВТОР ® ПРОИЗВЕДЕНИЕ, МАТЕРИАЛ ® ПРЕДМЕТ, ЧАСТЬ ТЕЛА ® ЧЕЛОВЕК, СОБЫТИЕ ® ВРЕМЯ, МЕСТО ® ПРОДУКТ – примеры метонимических переносов, выбраных из романов М. Дрэббл.

Ключевые слова: *метонимия, метонимический сдвиг значения, метонимическая модель, когнитивный стиль, образ-схема*

The article deals with metonymy as a mental strategy, a characteristic feature of the author's cognitive style. The metonymic models AUTHOR ® WORK, MATERIAL ® OBJECT, PART OF BODY ® PERSON, EVENT ® TIME, LOCATION ® PRODUCT are given as the examples of metonymic shifts of meaning from M. Drabble's novels.

Key words: *metonymy, metonymic shift of meaning, metonymic model, cognitive style, image-schema*

Сучасний підхід тлумачення мовних явищ у когнітивній лінгвістиці спирається на принцип когніції та досвіду. Як зауважують лінгвісти, мовні знаки набувають значення тому, що в них відбивається досвід людини, котрий є підґрунтям пізнання світу [3, с. 154; 10, с. 16-20].

Мовна особистість автора виступає носієм певної когніції, оскільки вона пізнає, відображає і оцінює довкілля [2, с. 39]. Саме у термінах когнітивного стилю особистості досліджується індивідуальна специфіка процесів отримання, обробки і представлення інформації, спосіб організації знань про світ [5, с. 26-27; 4, с. 295].

Вивчення когнітивного стилю автора художнього тексту може ґрунтуватися на метонімії, тому що у сучасній лінгвістиці вона розглядається як мовне так і концептуальне явище.

Традиційно метонімію визначають у термінах фігури мовлення, котра позначає один предмет іменем іншого, що з ним асоціюється [1, с.1096]. Ця асоціація базується на суміжності, тобто появі одних й тих самих референтів лексичних одиниць у просторі або часі, завдяки причинно-наслідковим чи частина-ціле зв'язкам [7, с. 9].

Зв'язки по близькості також використовуються у когнітивній лінгвістиці, де метонімію пояснюють за допомогою ідеалізованих когнітивних моделей (*idealized cognitive models*) [9], концептуального мапування (*conceptual mappings*) [13], феноменів референційного відліку (*reference point (activation*) *phenomena*) [11], комбінації мапування й висвітлення (*mapping and highlighting combinations*) [14], висвітлення домену (*domain highlighting*) [6], теорії прототипів (*the prototype related approach*) [8].

У когнітивній семантиці метонімія розглядається в якості концептуального механізму, що діє в межах концептуальних структур (домени, скрипти, схеми, тощо). Метонімія є когнітивний процес у якому одна концептуальна сутність, джерело, забезпечує ментальний доступ до іншої концептуальної сутності, цілі, в межах однієї ідеалізованої когнітивної моделі. Метонімічний зсув між доменами однієї моделі співвідноситься зі зміщенням фокусу уваги, який метонімічно зв'язує концептуалізації однієї ситуації [12, с. 100].

В основі метонімічного проектування лежить образ-схема (модель) ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, на основі якої ґрунтується когнітивна типологія метонімічних моделей. Переважний напрям вектора метонімічного проектування з ЧАСТИНИ на ЦІЛЕ свідчить про сутність метонімії як мовного результату когнітивної здібності людини представляти більш складні концепти, ціле, через субконцепти, частину, й в такий спосіб полегшувати процес сприйняття.

Метонімія, в основі якої лежать логічні зв'язки суміжності, є фундаментальним способом пізнання. Вона слугує важливим засобом категоризації й концептуалізації дійсності, стратегією мислення, мовним відображенням когнітивного стилю автора.

Запропонована розвідка має на *меті* розглянути особливості метонімічного способу концептуалізації довкілля М. Дреббл, спираючись на метонімічні моделі: АВТОР ® ТВІР, МАТЕРІАЛ ® ПРЕДМЕТ, ЧАСТИНА ТІЛА ® ЛЮДИНА, ПОДІЯ ® ЧАС, МІСЦЕ ® ПРОДУКТ.

Реалізація цієї мети потребує вирішення таких *завдань:*

визначити специфічні метонімії, які співвідносяться з конкретними ситуаціями, з огляду на їхні структурно-семантичні властивості; виокремити метонімічні моделі з огляду на зв'язки між базовими концептами; встановити базові образ-схеми (ЧАСТИНА ® ЦІЛЕ; ЦІЛЕ ® ЧАСТИНА) на основі яких формуються метонімічні моделі у мовленні авторки.

Для розв'язання поставлених завдань залучаються методи контекстуального, семантичного й інтерпретаційного аналізу.

На основі зв'язків між концептами ми виокремлюємо такі метонімічні моделі, як: АВТОР ® ТВІР, МАТЕРІАЛ ® ПРЕДМЕТ, ЧАСТИНА ТІЛА ® ЛЮДИНА, ПОДІЯ ® ЧАС, МІСЦЕ ® ПРОДУКТ. Розглянемо кожну з них.

© Сборик С. П., 2013

АВТОР ® ТВІР

Напр., ‘*He’s not into Modernism. He likes Swinburne*.’ *Reading Swinburne, alone, in his lonely flat* (NC, 8).

Зазначений приклад вказує на те, що прізвище поета Свінбурна є показником його авторства творів, поезії, тому специфічну метонімію визначаємо, як *Swinburne ® Poetry* (Свінбурн ® Поезія).

МАТЕРІАЛ ® ПРЕДМЕТ

Напр., *London was stony, but in the snow its ugliness was concealed* (W, 17).

У цьому прикладі каміння означає будівлі Лондона, тому метонімію окреслюємо як *Stone ® Building* (Камінь ® Будівля).

ЧАСТИНА ТІЛА ® ЛЮДИНА

Напр., *She seems the most normal person in the world. But who knows, thinks Shirly, who knows what oddities, what longings, what past crimes, this large mobile acrylic-cardiganed bosom may conceal? The bosom heaves with laughter at its own joke* (NC, 118).

У поданому вище прикладі часина тіла людини, груди, вказує на жінку. Метонімія *Bosom ® Woman* (Груди ® Жінка).

ПОДІЯ ® ЧАС

Напр., *These were the years of a small war in Falklands (rather a lot of people dead)* (RW, 228).

Цей приклад показує, що війна на Фолклендських островах фіксує час, XX століття, а саме 1982 рік коли точилася боротьба між Великобританією й Аргентиною. Конкретна метонімія – *War in Falklands® Year 1982* (Війна на Фолклендах ® Рік 1982).

МІСЦЕ ® ПРОДУКТ

Напр., *Would you like another sherry, darling?’ he inquired* (NC, 16).

У наведеному вище прикладі *Шеррі*, в іспанській мові *Херес*, є міцне вино з білих сортів винограду, які вирощують неподалік міста Херес (Херес де ла Фронтера), Іспанія. Географічна назва території Херес, дала найменування вину, шеррі. Зображуємо конкретну модель в такий спосіб: Херес ® Шері (Херес ® Вино).

Виокремивши метонімічні моделі на основі зв’язків між концептами, визначаємо базові моделі, ЧАСТИНА ® ЦІЛЕ, ЦІЛЕ ® ЧАСТИНА, на яких ґрунтується метонімія у мовленні авторки.

АВТОР ® ТВІР, МАТЕРІАЛ ® ПРЕДМЕТ й МІСЦЕ ® ПРОДУКТ окреслюються в термінах базової моделі – ЦІЛЕ ® ЧАСТИНА. Метонімічна модель ЧАСТИНА ТІЛА ® ЛЮДИНА, ПОДІЯ ® ЧАС структурується схемою ЧАСТИНА ® ЦІЛЕ.

Отже, когнітивна лінгвістика інтерпретує метонімію як фундаментальний процес пізнання й характеристику когнітивного стилю особистості. Метафоричні моделі з корпусу текстів М. Дреббл, АВТОР ® ТВІР, МАТЕРІАЛ ® ПРЕДМЕТ й МІСЦЕ ® ПРОДУКТ окреслюються в термінах базової образ-схеми – ЦІЛЕ ® ЧАСТИНА, а ЧАСТИНА ТІЛА ® ЛЮДИНА, ПОДІЯ ® ЧАС структуруються схемою ЧАСТИНА ® ЦІЛЕ. У подальшій роботі планується виокремити всі метонімічні моделі з романів

М. Дреббл задля повного аналізу метонімічної стратегії мислення авторки.

Література:

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории / Аристотель. – Минск : Литература, 1998. – 1392 с.

2. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис.... д-ра філол. Наук: 10.02.04 / Бєлєхова Лариса Іванівна. – Київ, 2002. – 476 с.

3. Гетьман З. О., Архипович Т. Г. Текст як інформаційна мовленнєва одиниця / З.О. Гетьман, Т.Г. Архипович // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. ст. – К. : Київ. держ. лінгв. ун-т. – 1999. – №2. – С. 38-41.

4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван. Дейк; пер. з англ. В.В. Петрова.– М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

5. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретативного подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – №4. – С. 17-33.

6. Croft W. The Role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies / W. Croft, R. Dirven, R. Porings // Metaphor and Metonymy in comparison and Contrast. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 161-205.

7. Cymbalista P. Metonomy and semantic modification: the phenomenon of names of professions and occupations / P. Cymbalista, B. Kopecka, M. Pikor-Niedzialek, A. Uberman // Galicia Studies in Language. Historical Semantics Brought to the Fore. – Chelm : Wydawnictwo TAWA, 2012. – P. 9-25.

8. Dirven R. Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation / R.Dirven, R. Porings // Metaphor and Metonymy in comparison and Contrast. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 75-111.

9. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. / G. Lakoff. – Chicago : Chicago University Press, 1987. – XVII, 614 p.

10. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic Books, 1999. – 624 p.

11. Langacker R.W. Grammar and Conceptualisation / R.W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. – 427p.

12. Pikor-Niedzialek M. A cognitive semantics interpretation of metaphorics of National Geographic headlines 1888-2008: one hundred years of the evolving style / M. Pikor-Niedzialek M., B. Kopecka, M. Pikor-Niedzialek, A. Uberman // Galicia Studies in Language. Historical Semantics Brought to the Fore. – Chelm : Wydawnictwo TAWA, 2012. – P. 99-117.

13. Radden G., Kovecses Z. Towards a theory of metonymy / G. Radden, Z. Kovecses, K.U. Panther, G.Radden // Metonymy in Language and Thought. – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. – P. 17-59.

14. Ruiz de Mendoza Ibañez F.J. The role of mappings and domains in understanding metonymy/ F.J. Ruiz de Mendoza, A. Barcelona // Metaphor and Metonymy at the crossroads. A Cognitive Perspective. – New York: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 109-132.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

15. NC: Drabble M. A Natural Curiosity. – New York: Penguin Books, 1990. – 309 p.
16. RW: Drabble M. The Radiant Way. – L.: Weidenfeld and Nicolson, 1987. – 396 p.
17. W: Drabble M. The Waterfall. – Harmondsworth: Penguin Books, 1977. – 239 p.

УДК 811. 161.2’367

Свистун Н. О.,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЄСЛІВНИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ МАРІЇ МАТІОС “СОЛОДКА ДАРУСЯ”)

У статті розглядається структурно-семантична характеристика односкладних (одноядерних) речень у повісті Марії Матіос “Солодка Даруся”. Виявлено види односкладних речень, за допомогою прикладів з повісті проілюстровано, які саме односкладні речення ужиті авторкою та яку роль вони відіграють у художній мові письменниці.

Ключові слова: *односкладні речення, означено-особові речення, неозначено-особові речення, безособові речення, інфінітивні речення.*

В статье рассматривается структурно-семантическая характеристика односоставных (одноядерных) предложений в повести Марии Матиос “Солодка Даруся”. Выявлены виды односоставных предложений, с помощью примеров из повести проиллюстрировано, какие односоставные предложения использованы автором и какую роль они играют в художественном языке писательницы.

Ключевые слова: *односоставные предложения, определённо-личные предложения, неопределённо-личные предложения, безличные предложения, инфинитивные предложения.*

The article deals the structural and semantic characteristics of single-composition (single-core) sentences in the story of Mary Matios “Solodka Darusya.” The kinds of sentences-composite discoered, using examples from the story to illustrate what composite sentence taken by the author and what role they play in the artistic language of the writer.

Key words: *one-composite sentence, definite-personal sentences, no definite-personal sentences, impersonal sentences, infinitive sentences.*

Сучасний етап розвитку синтаксичної науки позначений утвердженням комплексного і диференційованого підходу до аналізу речень з урахуванням формального, семантичного й комунікативного рівнів мови його організації, оскільки саме сукупність чинників різної природи може визначати належність тієї чи іншої конструкції до певного класифікаційного типу. Напрям дослідження зумовлений потребою в систематизації міркувань щодо синтаксичних структур у творах сучасних письменників. На цій підставі актуалізується необхідність з’ясування підбору речень, які впливали на вибір письменників при написанні твору. До конструкцій, які ще не стали об’єктом такого всебічного аналізу, належать одноядерні речення у творі Марії Матіос “Солодка Даруся”. У межах лінгвістики сутність таких реченнєвих структур досліджувалася та осмислювалася з різних позицій. Односкладні речення ставали предметом дослідницьких зацікавлень таких мовознавців, як І. Білодід [6], І. Вихованець, К. Городенська [1], Б. Кулик [2], О. Пономарів [5], І. Слинько [4], К. Шульжук [7], І. Ющук [8] тощо.

Односкладні речення – цілком самостійні синтаксичні одиниці, які мають широкі виражальні можливості і специфіку уживання в усіх стилях мовлення. Вони не протиставляються двоскладним і не є їх варіантами з пропущеними підметом чи присудком, не вимагають поновлення другого головного члена і не можуть бути доповнені ним без зміни змісту висловленого. На сучасному етапі розвитку синтаксису такі речення розглядаються як тип простих речень, структурно-предикативна основа яких грунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена, що виступає засобом вираження предикативності. Головний член односкладного речення не співвідносний ні з підметом, ні з присудком, хоч формально може уподібнюватися до одного з членів двоскладного речення.

У сучасному українському синтаксисі поряд із терміном “односкладні” функціонує термін “одноядерні речення” (І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська) [4], які поділяють на одноядерно-двокомпонентні і одноядерно-однокомпонентні. У синтаксичній традиції односкладні речення класифікуються за морфологічними ознаками головного члена речення та за їх семантикою. За формою головного члена виділяються два типи односкладних конструкцій: дієслівні та іменні односкладні речення. К. Ф. Шульжук [7] виділяє такі типи односкладних речень з урахуванням формально-граматичних і семантичних ознак: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні. Ми у своєму дослідженні дотримувалися саме цієї класифікації, беручи до уваги дієслівні односкладні речення.

Зазначимо, що Марія Матіос – письменниця надзвичайного світобачення. Оскільки ми досліджуємо її твір із позиції синтаксису, то зважаємо насамперед на мовне багатство твору. Художня мова письменниці багата, барвиста, зрозуміла, чітка. Щодо синтаксичних особливостей, то авторка віддає перевагу односкладним та складним реченням. Закцентуємо увагу на перших.

Означено-особові односкладні речення. Означено-особові речення – це речення, головний член яких виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи одними чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу. Дієслівна форма вказує на те, що дія виконується означеною особою. Відповідна особа конкретизується комунікативною ситуацією, у якій чітко можна визначити мовця й адресата мовлення. Наприклад: *Дитину хочу схрестити* [3, с. 22]; *У четвер маю голитися* [3, с. 43]; *Та напослідок щось тобі скажу* [3, с. 59]; *Будемо збиратися в дорогу* [3, с. 59]. Більшість синтаксистів вважають їх односкладними повними, тому що дієслівне закінчення чітко вказує на особу, якої стосується дія чи стан. Вони часто вживаються одночасно з двоскладними, у яких є потреба наголосити на особі мовця чи співрозмовника.

© Свистун Н. О., 2013

Головний член односкладних означено-особових речень виражається дієсловом першої особи одними та множини дійсного способу, напр.: *Ой, кумо, буду тобі міліцію кликати* [3, с. 69]; *Будемо помагати* [3, с. 95]; *Про все думаю* [3, с. 127]. Зауважимо, що головний член означено-особових речень, виражений особовим дієсловом 1-ї особи однини, виступає не лише структурним, а й семантичним центром речення.

Конструкції з головним членом, вираженим першою особою множини дійсного способу, в повісті Марії Матіос "Солодка Даруся" є менш уживаними, ніж у формі однини. Можливо, тому, що письменниця часто ототожнює себе з героями, є з ними одним цілим.

На другому місці за частотністю у творчості письменниці знаходяться односкладні означено-особові речення, в яких головний член виражений дієсловом наказового способу, наприклад: *Краще підв'яжіть собі язик тим шнуром* [3, с. 115]; *Та ще рано вам, бійтеся Бога* [3, с. 128]. *А на калік не наговорюйте* [3, с. 69]. Приклади показують, що дієслова наказового способу надають висловлюванню емоційності. Загалом означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом другої особи однини та множини, надають повісті Марії Матіос діалогічності, зверненості до читача, який може уявити себе адресатом. Наприклад: *Тримайтеся своєї господарки* [3, с. 69]; *А дитину не бийте!* [3, с. 159].

Спостереження за функціонуванням односкладних означено-особових речень у повісті Марії Матіос "Солодка Даруся" засвідчує їх широку уживаність. Дані статистичного опрацювання знайдених означено-особових речень переконливо доводять, що саме вони складають 33,3% від усіх аналізованих односкладних речень. Ці реченнєві структури виконують різноманітні функції: допомагають розкрити внутрішній світ героя (означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом 1-ї особи однини дійсного способу), створити атмосферу щирої довірливої розмови (означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом 2-ї особи однини і множини дійсного способу). У повісті "Солодка Даруся" тісно взаємодіють поширені і непоширені означено-особові речення. Аналіз цих речень за метою висловлювання показав домінування розповідних речень, дещо менше – спонукальних.

Неозначено-особові односкладні речення. Під неозначено-особовими реченнями розуміємо такі односкладні речення, у яких дійова особа мислиться неозначено, чітко не окреслено, а співвідносний із присудком головний член виражений дієсловом у формі третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або формою множини минулого часу дійсного способу. Простежуємо у повісті такі зразки: *Пропали – та й по всьому* [3, с. 10]; *Але вже… хай крутять пальцями коло скронь* [3, с. 19]; *Тутешню екзотику – одежу, писанки, співи і танці, – час від часу возили в область на телебачення, на фестивалі, чи просто перед начальством показували* [3, с. 40].

Неозначено-особові речення в повісті Марії Матіос "Солодка Даруся" трапляються менше, ніж означено-особові, вони становлять 32% від усіх односкладних речень. Проте, вони є важливими для творчої манери письменниці, оскільки іноді виступають структурним центром висловлювання, несуть велике смислове навантаження. Напр.: *Доправлять до свого посту виловленого серед ріки небогу, наб'ють буковими палицями в чотири руки, відберуть крам, потримають межи жовнірами, заставлять траву скосити чи сіно скинути – та й відпускають битого назад* [3, с. 101]; *Може були нечистої крови* [3, с. 115]; *Дітям роздали небачені досі в Черемошнім довгі цукерки у блискучих обгортках та якісь дивні фрукти, схожі на яблука* [3, с. 128].

Використання неозначено-особових речень дозволяє авторці акцентувати увагу на дії, дійову ж особу відсунуто на задній план. Однак, неозначена особа виступає активним виконавцем дії, натяк на окремі властивості якого містять іноді ситуація, обставинні слова, другорядні члени речення. Напр.: *До того ж документів при собі не мали* [3, с. 62]; *А що посмішкувалися над Іваном Цвичком – так то не дивно: у цім краю посміювалися над усіма* [3, с. 45].

У найтиповіших випадках дія, позначувана дієсловом третьої особи, стосується невизначеної кількості осіб, що для мовця не має принципового значення: *На ранок переказували в полонину Михайлові* [3, с. 94].

У деяких випадках головний член неозначено-особового речення має семантику неозначеності, а не множинність виконавців дії, хоч найчастіше неозначеність і множинність збігаються. Напр.: *Лиш людей цурають-ся* [3, с. 90]. *А так людей особливо не чіпали* [3, с. 128].

Неозначено-особові односкладні речення у повісті відіграють важливу роль, вони різноманітні за своєю семантикою, морфологічним вираженням головного члена і функціональним навантаженням. Найбільш поширеними у повісті "Солодка Даруся" Марії Матіос виступають неозначено-особові речення, в яких головний член виражений дієсловом третьої особи множини минулого часу дійсного способу. В основному це поширені неускладнені речення.

При аналізі зовсім не виявлено речень, у яких позначувана головним членом дія стосується будь-якої особи і мислиться узагальнено. Це узагальнено-особові речення. Як відомо, ці речення в основному вживаються в усній народній творчості, поширені серед прислів'їв, приказок, загадок, і, зрозуміло, в авторському художньому творі простежуються опосередковано або взагалі відсутні (Пор.: *Шилом моря не нагрієш. У лиху годину пізнаєш вірну людину* і под.).

Безособові речення. Специфіка безособових речень полягає в тому, що дія або стан мислиться в них як незалежні від діяча або носія стану. З комунікативного погляду послаблення ролі діяча більш увиразнює, робить акцентованою дію або стан, відображаючи їх самовільність та існування незалежно від діяча.

З урахуванням морфологічної природи головного члена безособового речення та його загальної семантики розглядаємо такі види речень:

1. Власне безособові речення. Головний член виражений безособовим дієсловом: *То треба виплакатися наперед, при ньому не можна* [3, с. 24]; *Боятися Бога за щось друге треба, а не за це* [3, с. 28]. У таких ре-

ченнях виражається настрій людини й фізичні відчуття, незалежні від її волі. Це дає змогу авторові наблизити читача до внутрішніх переживань героїв.

Крім того, Марія Матіос використовує речення, в яких виражаються модальні значення бажання / небажання, що концентруються в семантиці головного члена, переважно складеного, який поєднує безособове дієслово *хочеться* як допоміжне з інфінітивом зі значенням конкретної дії. Напр.: *І хочеться або вмерти, або співати* [3, с. 41]; *Бо понад усе їй хочеться жити на цьому світі, такому веселому, такому кольоровому і запашному* [3, с. 19]. Інколи інфінітив може опускатися. Напр.: *Не хочеться мені* [3, с. 67].

Речень такого типу у повісті “Солодка Даруся” виявлено дуже мало.

2. Безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, ужитим у безособовому значенні. Усі віднайдені речення такого типу ми поділили на дві групи з урахуванням морфологічного вираження головного члена:

а) безособові речення з присудком без постфікса *-ся (-сь)*;

б) безособові речення з головним дієслівним членом із постфіксом *-ся (-сь)*.

У межах кожної групи можна виділити кілька семантичних різновидів. Так, до першого типу ми віднесли речення на позначення природних процесів, реалізованих за допомогою предмета, що виконує дію, або ж явища природи, що є джерелом дії, стану. У таких реченнях переважно наявний непрямий додаток в орудному відмінку. Напр.: *Звідти віє холодом і такою ж неясною тривогою* [3, с. 105].

Марія Матіос у досліджуваній нами повісті часто використовує безособові речення (з головним членом-присудком із постфіксом *-ся*) на позначення різних процесів сприймання, мислення, мовлення. Напр.: *Їй дихалось легко* [3, с. 107]; *Всюди ввижалося щось страшне* [3, с. 86].

Менш уживаними є безособові речення, головний член яких виражений прислівником у поєднанні з дієсловом-зв’язкою (форма присудка). Напр.: ***Було холодно і дуже вітряно*** [3, с. 146]; *У хаті* ***стало тихо-тихо*** [3, с. 151].

3. Безособові речення, у яких головний член виражений незмінною предикативною формою на *-но, -то*. Напр.: ***Сказано****: такого щастя не було, нема* [3, с. 73].

Інфінітивні речення. На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки інфінітивні речення виокремлюють в окремий тип односкладних речень. Під інфінітивними односкладними реченнями розуміємо речення, головний член яких виражений синтаксично незалежним інфінітивом.

Переважну більшість віднайдених нами інфінітивних речень становлять ті, в яких головний член виражений інфінітивом без частки *би, б.* Напр.: *Та що про це думати, як нема про що?* [3, с. 112]; *Що, їй чекати на чиюсь сторонську допомогу?* [3, с. 119].

Серед них можна виділити такі семантичні групи на підставі модальних значень інфінітива: необхідності, неможливості, неминучості, наявності / відсутності дії чи стану. Напр.: *Дрова колоти, фундамент класти, столярку майструвати* [3, с. 92]; сумніву, вагання щодо доцільності чи необхідності дії, названої інфінітивом. Напр.: *То для чого тоді молити Бога?* [3, с. 142].

Отже, дослідивши дієслівні одноядерні речення, бачимо, що у повісті Марії Матіос “Солодка Даруся” активно функціонують односкладні речення майже усіх груп та різновидів, які допомагають створити особливий, неповторний світ, де письменниця відкриває свої думки, переживання, враження від людей. Доведено, що авторка віддає перевагу означено-особовим реченням, серед яких переважають ті, у яких присудок виражений дієсловом у формі другої особи однини і множини. Неозначено-особові та безособові речення вживаються майже в однаковій кількості і займають другу позицію після означено-особових. Інфінітивні трапляються рідше. Загалом односкладні речення відіграють важливу роль і становлять невід’ємну частину мовної системи художнього тексту. Їх функціонування, семантико-стилістична роль регламентуються індивідуально-авторським стилем. Більшість речень містить емоційно-оцінний компонент значення, допомагає окреслити коло духовних ідеалів письменниці, пізнати її внутрішній світ та почуття.

Література:

1. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.

2. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Радянська школа, 1965. – 288 с.

3. Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2005. – 176 с.

4. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.

5. Сучасна українська мова / [за ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – 400 с.

6. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1972. – 515 с.

7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2010. – 408 с.

8. Ющук І. Л. Українська мова: [підручник] / І. Л. Ющук. – К. : Либідь, 2003. – 639 с.

УДК 81'373:811.111:811.161.2

Семегин Т. С.,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут, м. Кременець

МЕЛІОРАТИВНА ЕСТЕТИЧНА ОЦІНКА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СЛЕНГУ

У статті розглянуто шляхи семантичного розвитку сленгізмів для позначення меліоративної естетичної оцінки людини.
Ключові слова: *сленг, афіксація, метафора, метонімія, абревіація.*

В статье рассмотрены пути семантического развития сленгизмов для обозначения мелиоративной эстетической оценки человека.
Ключевые слова: *сленг, аффиксация, метафора, метонимия, аббревиация.*

The article deals with the ways of semantic development of slang words which express meliorative aesthetic evaluation of person.
Key words: *slang, affixation, metaphor, metonymy, abbreviation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Одним із аспектів вивчення соціальної стратифікації мови виступає лексика обмеженого стилістичного використання / вузького стилістичного призначення або ж субстандартна лексика, що часто залишається на окраїні досліджень через суперечність поглядів на даний мовно-культурний феномен дійсності серед науковців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Даний шар лексики хоча і належить до периферії словникового складу мови з точки зору його вживання, однак із погляду своєї експресивності, образності, новизни та оригінальності займає провідне становище з-поміж одиниць мови. Загалом діахронічний аналіз даної проблематики засвідчує, що "мовний процес кінця XX – початку XXI ст. характеризується посиленням ролі неформальних, нелітературних елементів у мовленні" [9, с. 4], а 90-і роки XX ст. датують як "початок "буму" у вивченні жаргонного субстандарту, знижених стилів мови, зумовлених вибухом цивільних і мовних свобод" [3, с. 3]. За спостереженнями Ю. А. Зацного, сьогодні тенденція до демократизації властива навіть британській літературній нормі, а орієнтація на "розмовність" стала характерною у певній мірі для британської якісної преси [2, с. 210].

Переосмислення і переоцінка ролі субстандартної лексики загалом та сленгової лексики в мовотворчому процесі зокрема створює передумови для вивчення живого мовлення у його природному "не прикрашеному" вияві. У працях зарубіжних (T. Gehrmann, E. Mattiello) і вітчизняних (Ю. А. Зацний, Т. М. Кондратюк) дослідників сленг розглядається не як маргінальне, а основне лінгвістичне явище, що через свою високу продуктивність демонструє шляхи розвитку мови у майбутньому, еволюції граматичної системи та є першоосновою в осмисленні складності англійського вокабуляру [6, с. 3; 7, с. 241]. Крім того, взаємодія сленгу, жаргонів з мовним "стандартом" веде до активізації прогресивних словотворчих тенденцій [1, с. 227]. Саме сленговий пласт лексики нерідко стає джерелом поповнення та збагачення як розмовної мови, так і національного стандарту, виконуючи при цьому функцію внутрішнього ресурсу. Як слушно зауважує Т. М. Кондратюк, у мові повинно бути все: від літературного ядра до крайнього розмовного маргінесу. Інакше рух мови виключно до ядра призведе до її згортання [9, с. 6]. Таким чином, вивчення тенденцій словотворення, слововживання та прагматичного ефекту сленгізмів створює передумови для розкриття соціостилістичного різноманіття мови.

Серед численних дефініцій терміна "сленг", а також його "родичів" у тріаді "жаргон-арго-сленг", найкоректнішим видається визначення сленгу як "конотативно-забарвленої лексики та фразеології, яка вийшла за межі певних соціальних груп, має, фактично, загальномовний характер, широко використовується в розмовній мові, але не вважається стандартною, літературною" [1, с. 214]. Вище запропоноване трактування сленгу відображає сутнісні ознаки даного мовно-культурного феномена:

1) конотація як ознака семантики;
2) загальномовність як риса поширеності;
3) частотність як ознака функціонування;
4) субстандартність як риса некодифікованості.

Зовнішність людини належить до тих сфер дійсності, що часто стає об'єктом вербалізації у слензі. При цьому **завданнями розвідки** виступають дослідження 1) шляхів семантичного розвитку сленгізмів; 2) кореляції гендерних чинників у процесі номінації меліоративної естетичної оцінки людини.

Наукові результати. Для сленгізмів, що виражають меліоративну естетичну оцінку, типова відсутність родових лексем із загальною семантикою "прекрасний" і їх орієнтація на сферу зовнішності людини, зокрема жінки. Якщо стандартна лексика англійської мови з семантикою меліоративної естетичної оцінки здебільшого характеризується синкретичністю зовнішніх і внутрішніх якостей людини, то сленгізми спрямовані на експлікацію виключно зовнішніх рис. Це передусім пов'язано із специфікою сленгу, його онтологічною відмінністю: здійснювати номінацію конкретних явищ, понять, шляхом віддзеркалення зовнішніх властивостей предметів із метою емоційної оцінки, що позбавлена шаблонності та патетичності. Якщо у семантичній структурі сленгізмів наявні семи, що виражають внутрішню оцінку, то вони, як правило, є пейоративно маркованими.

Естетична оцінка жінки є яскраво представленою у слензі як в кількісному, так і якісному вимірі. Аналіз сленгізмів у лексикографічних джерелах [8-14] дозволив виокремити певні особливості у словотворенні та функціонуванні сленгізмів. Характерною ознакою сленгової лексики на позначення меліоративної естетичної

© Семегин Т. С., 2013

оцінки є домінування прикметникових форм, що містять поряд із естетичною оцінкою ряд інших семантичних ознак, уточнюючих значення лексем.

По-перше, сленгізми для здійснення меліоративної естетичної оцінки часто фіксують у свої семантичній структурі поряд із естетичною оцінкою ще й інтелектуальну, що зазвичай є пейоративною. У лексикографічних джерелах зареєстровано чимало лексем наступного зразка: *doll* ("a pretty girl or woman of little intelligence"), *all tits and teeth* ("attractive but stupid woman"). Творення сленгізмів відбувається переважно на основі метафоричного (*doll*) чи метонімічного (*all tits and teeth*) перенесення смислу слів чи фраз. За аналогією до лексеми *bimbo* ("attractive but silly, empty-headed young woman"), була створена лексема *himbo* ("a stupid, attractive man"): **JY1 1174** *I want to be taken seriously, which makes it galling that when I've got a brain, certain types of men try to treat me like some empty-headed bimbo who…*

По-друге, ряд сленгізмів містять у семантичній структурі у якості уточнюючої ознаки сему 'сексуально привабливий': *babelicious* ("extremely sexy and attractive"), *bad kitty* ("an evil young woman with conspicuous sex appeal"), *beddable, bootylicious, foxy* ("sexually attractive"), *bedworthy*, *bit of stuff*, *phat*, *tail* ("sexually attractive woman"), *sexpot* ("person, especially a young woman, considered as being sexually attractive"). Семантична ознака 'сексуально привабливий' зареєстрована не лише у сленгізмах, але й у лексемах, які сьогодні переходять або вже належать до загальнорозмовного (*cute*, *foxy, tasty*) та стандартного пласту (*fanciable*), що підтверджує тезу про мобільність лексики.

Формування сленгізмів цієї підгрупи відбувається різними шляхами: за допомогою метонімії (*tail*), розширення значення у напрямі від розумного, хитрого до привабливого (*cute*, *foxy*), метафори (*bad kitty*, *sexpot*). Деякі лексеми відзначаються активністю функціонування, вступаючи в різні словосполучення (*cotton tail*, *whistling tail*) або виступаючи твірними основами (*bed* + суфікс *able* → *beddable*; *bed* + *worthy* у якості словотвірного форманта → *bedworthy*): **FSF 854** *To me she was just a brain, a scientific machine in a bedworthy body.*

По-третє, окремі сленгізми містять додаткові семантичні ознаки, які вказують на вік людини: *twinkie* ("a young attractive girl"), *yummy mummyan* ("an attractive older woman"), *pebbles* ("an under-aged, attractive, promiscuous female").

За способом творення сленгізми диференціюються також на декілька підгруп. Найчисельнішою при цьому є група сленгізмів, що виникають на основі метафори.

Гастрономія – одна з найпродуктивніших сфер для сленгізмів, що описують зовнішність: *cherry* ("new, fresh, attractive"), *cake* ("sexually attractive woman"), *cupcake* ("cute and attractive woman"), *burger* ("an attractive person").

Не менш активною є **анімалістична** метафора, оскільки значна кількість сленгізмів створена на базі метафоричного перенесення смислу слів, які позначають тваринний світ: *bird* ("a female, usually attractive"), *spunk rat* ("attractive young person"), *chick* ("girl, especially an attractive one"): **KPD 262** *You're still the slim chick I knew in nineteen seventy four.*

Слід зауважити, що власне така метафора виявилася найпродуктивнішою у процесі творення пейоративних сленгізмів: англ. *trout*, *swamp donkey* ("unattractive woman"); укр. *крокодил, алігатор, кляча, ящірка, гриф.*

Естетична оцінка у сленгізмах виникає у результаті перехрещення із **грошовою** тематикою: *dime* ("a very attractive person; a perfect ten"), *Benjamin* ("an attractive person"). Виникнення першого сленгізма пов'язане з ціннісною шкалою, що представлена полюсами від одного до десяти. Оцінка десять передбачає найвищий ступінь виявлення ознаки, тому приваблива людина асоціюється із монетою, номіналом у десять центів. Друга ж лексема також функціонує у сленгі із значеннями "гроші", "рахунок на 100 доларів" або ж "особа, що виглядає на сто доларів".

У проаналізованому матеріалі зафіксовано також **артефактну метафору**: *box*, *rasp* ("an attractive female"), **антропонімну метафору**: *babe* ("an attractive woman"); *booth babe* ("an attractive female hired to represent companies at trade fairs").

Іншим способами словотворення є **деонімізація** (*Betty, decent Rita* – "an attractive female"; *karena* – "a pretty girl"), **абревіація** (*hot ma* – "an attractive female", *ma* – "pretty, cute or hot girl", *BBW* – "big beautiful woman"), **префіксації** (*millihelen* – префікс *milli-* + Helen of Troy). Творення останнього сленгізма відббдувається за допомогою префікса *milli-*, що зазвичай використовується для позначення метричних одиниць зі значенням 10^{-3} і алюзії на міфологічну особу – Олену Троянську. Крістофер Марло описав обличчя Олени Троянської як таке, що спустило на воду тисячу кораблів. Таким чином *millihelen* – це мірка жіночої краси.

В українському сленгі також зареєстровані лексеми, що виникли шляхом **деонімізації** (*пенелопа, голівуд, мальвіна)* та **гастрономічної метафори** (*морковка*).

Ціннісна оцінка зовнішності людини стосується переважно жіночої статі, однак інколи об'єктом оцінювання стає і чоловік. Дана несиметричність гендерного маркування простежується не тільки в сленговій лексиці, але і в інших різновидах, що зумовлено різним функціональним призначенням краси: споглядальна функція для чоловіка та носій ознаки для жінки. Ще Цицерон здійснив диференціацію краси на два різновиди – чоловічу й жіночу, або гідність і вроду [4, с. 129]. Отже, в образі чоловіка краса не відіграє першочергове значення. Разом з тим саме сильна половина людства виступає основним генератором сленгізмів, створюючи їх під час споглядання та експресивної оцінки зовнішності жінок.

Основними видами словотворення сленгізмів для позначення чоловічої естетичної оцінки є **деонімізація** (*Adonis, Baldwin*, *Clydesdale* – "an attractive male", *Harrison* – "an older attractive man") та **абревіація (***GQ* – "a man that is dressed well, attractive and well off"; від назви журналу Gentlemen's Quarterly). Серед власних назв, що переходять до рангу загальних, є відомі актори (*Baldwin, Harrison*), міфологічні персонажі (*Adonis*) та назва породи коней (*Clydesdale*): ***H94 1384*** *If the girls in the village ever knew she'd spent the night with an Adonis, they'd tease her unmercifully!*

В окремих випадках семантична структура сленгізмів не містить гендерних маркерів і виражає позитивну оцінку безвідносно до якоїсь статі: *babe magnet* (“an attractive man, woman”), *beezer* (“excellent, very attractive”), *dish* (“attractive man or woman”), *snack* (“attractive female or male”), *stunner* (“very attractive, delightful person or thing”), *talent* (“attractive person”), *yummy* (“attractive”): ***CDJ 35*** *This blond-haired, blue-eyes, six-foot stunner has just signed an exclusive megga contract with Revlon cosmetics.* Основним способом словотвору виступає у даному випадку метафора, зокрема **гастрономічна**: *dish, snack.*

Висновки та перспективи подальших розвідок. Висока кількісна представленість та широке якісне розмаїття у способах творення і семантиці сленгізмів на позначення меліоративної естетичної оцінки підтверджує актуальність даного мовно-культурного явища. Чітко домінують сленгізми, що стосуються жіночої зовнішності або виражають оцінку безвідносно до якоїсь статі, що є свідченням диспропорції у кореляції гендерних чинників. Серед проаналізованого мовного матеріалу переважає лексико-семантичне словотворення, зокрема метафора, метонімія та деонімізація. З-поміж морфологічних способів словотвору зареєстровано афіксацію та абревіацію, що демонструє звичні, традиційно встановленні шляхи семантичного розвитку сленгізмів.

Література:

1. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови / Юрій Антонович Зацний. – Запоріжжя : Запорізький державний університет. – 1998. – 431 с.

2. Зацний Ю. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Юрій Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 228 с.

3. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “українська мова” / С. А. Мартос. – Луганськ, 2006. – 20 с.

4. Татаркевич В. Історія шести понять : Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичне переживання / Владислав Татаркевич ; [Пер. з пол. В. Корнієнко]. – К. : Юніверс, 2001. – 368 с.

5. Coleman J. The life of slang / Julia Coleman. – N.Y. : Oxford University Press, 2012. – 354 p.

6. Gehrmann T. Slang and lexical language change – an ad hoc corpus analysis [seminar paper] / Timm Gehrmann. – München : GRIN Verlag, 2007. – 48 p.

7. Mattiello E. An Introduction to English Slang : A Description of its Morphology, Semantics and Sociology / Elisa Mattiello. – Volume 2. – Italy : Polimetrica publisher. – (English Library : the Linguistics Bookshelf).

Лексикографіяні джерела:

8. Ставицька Л. Український жаргон [Словник] / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

9. Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.

10. Dictionary of American Slang / B. A. Kipfer, R. L. Chapman [4th ed.]. – N.Y. : Harper Collins Publishers, 2007. – 1114 p.

11. The Oxford dictionary of slang / J. Ayto. – New York : Oxford University Press, 1999. – 474 p.

12. The Probert encyclopaedia of slang. – UK : The Probert Encyclopaedia. – 2004. – 1191 p.

13. British National Corpus (BNC). – [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : http://www.natcorp.ox.ac.uk/

14. Online slang dictionary. – [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу до словника : http://onlineslangdictionary.com

УДК 811.111’373.7: 82-31

Семен Г. Я.,
Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, м. Чернівці

СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ ДЖ. БРЕЙНА “ШЛЯХ НАГОРУ”

Стаття присвячена стилістичному використанню фразеологічних одиниць у романі Дж. Брейна “Шлях нагору”, відзначаються узуальні та оказіональні випадки вживання фразеологічних одиниць, проводиться контекстуальний аналіз фразеологічних одиниць.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, узуальний, оказіональний, контекст, стилістичний засіб.*

Статья посвящена стилистическому использованию фразеологических единиц в романе Дж. Брейна “Путь наверх”, отмечаются узуальные и окказиональные случаи использования фразеологических единиц, проводится контекстуальный анализ фразеологических единиц.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, узуальный, окказиональный, контекст, стилистический приём.*

The article is devoted to the stylistic usage of phraseological units in the novel by J. Braine “Room at the Top”, cases of usual and occasional usage of the phraseological units are elucidated, contextual analysis of the units is provided.

Key words: *phraseological units, usual, occasional, context, stylistic device.*

Роман Джона Брейна “Шлях нагору” представляє великий інтерес з точки зору використання у ньому фразеологічних одиниць. Метою даної статті буде визначити стилістичне вживання даних одиниць у тексті твору, у зв’язку з чим здійснюються відповідні завдання: визначення типів фразеологічних одиниць згідно структурно-семантичної та граматичної характеристики, їх походження, стилістична диференціація, узуальне та оказіональне використання фразеологічних одиниць та їх роль у тексті роману.

Твір “Шлях нагору” літературні критики відносять до напрямку “сердитих молодих людей” 50х років XX століття [1, с. 217; 2, с.182; 3, с.114; 4, с. 220]. За допомогою драматизованої оповіді письменник зобразив шлях нагору Джо Лемптона, котрий ціною втрати коханої людини, здобув все те, про що мріяв.

З тексту роману було відібрано та проаналізовано 82 приклади стилістичного вживання фразеологічних одиниць з використанням методу контекстуального стилістичного аналізу фразеологічних одиниць. Актуальність дослідження полягає у необхідності визначення ролі фразеологічних одиниць у тексті, а наукова новизна вивчення питання – у спробі осмислити реалізацію конотативних особливостей фразеологізмів із врахуванням їх стилістичного забарвлення. Дана проблематика потребує детального вивчення [5, с. 97].

У творі вживаються наступні види фразеологічних одиниць (аналізуються лише приклади, що увійшли у вибірку):

Номінативні (18) (субстантивовані)	pin money	*I bet she doesn’t work for a living either, or else does a job for pin money.* Ch. 10
Дієслівні (33)	give smb. a (good) run for his money	*He signed. ‘Mind you, when I was younger I’d have given him a run for his money!’* Ch. 12
Ад’єктивні (7)	as warm as toast	*‘If you love me up, I’ll be as warm as toast’.* Ch. 19
Адвербіальні (11)	now and again	*We sat beside each other in comfortable silence; now and again she smiled at me.* Ch. 11
Вигукові (5)	by God	*‘By God, but you never spoke a truer word, Tom’.* Ch. 17
Комунікативні (8)	too good to be true	*‘It’s too good to be true’.* Ch. 28

За походженням фразеологічні одиниці налічують 68 власне англійської етимології, з них 3 приклади біблеїзмів, 2 одиниці походять зі сфери жаргонів, 1 – з техніки, 1 – з мореплавання, 1 – з літературного джерела. У вибірці також налічуються 3 одиниці американського походження та 3 – французького.

Помічник Джо Лемптона Рей взяв гроші з каси і Джо пояснює його вчинок як бажання жити не гірше за інших: *He’d been trying to keep up with the Joneses, the poor little devil.* Ch. 28. Дана фразеологічна одиниця американського походження вживається зі значенням жити не гірше за інших. Вислів увійшов у мову після серії карикатур на тему “Як не відставати від Джонсів хоч би зовнішньо” (1913 рік).

Містер Браун в деталях розповідає Джо все, що він знає про Еліс та Джека Вейлса: *went on to give chapter and verse.* Ch. 28. Дана номінативна фразеологічна одиниця означає посилання на першоджерело, спершу на главу та вірш в Біблії. У контексті одиниця вживається у значенні досконало, у деталях.

За стилістичною диференціацією приклади вибірки розподіляються наступним чином: книжні – 9, нейтральні – 45, розмовні – 27, з них 2 жаргоні вирази та 2 грубих вирази. Джо питає містера Брауна, чому він сам з ним не поговорив, а залякував його через іншу особу. У прямій мові містера Брауна вживається розмовна

© Семен Г. Я., 2013

фразеологічна одиниця, грубий вислів: *'Why should I? If you had owt about you, I knew you'd damn my eyes and go ahead.* Ch. 28. *Джо все рівно його б не послухав.*

Оскільки роман представляє напрямок, що отримав назву "сердитих молодих людей", у тексті вживаються фразеологічні одиниці, що позначають сильні негативні емоції, де гнів стає ведучим: *bad blood, break one's neck, black and blue*. Фразеологічні одиниці вживаються в сильній позиції: кінець або початок абзацу, глави, твору. Вони також сприяють підкресленню, виділенню основних думок автора, проблематики твору. *Джо Лемптон робить вибір, ставить перед собою мету заволодіти всім тим, що належить сильним світу цього: I made my choice then and there.* Ch. 4. Те, що він має заволодіти цим скарбом порівнюється з покликанням лікаря або місіонера, але він збирається робити добро лише собі: *the call ordered me to do good to myself not others.* Ch. 4. *Він хотів отримати владу, розкіш та привілеї, котрі належали верхівці суспільства. Люди могли бути щасливими у своїх маленьких будиночках і навіть з низькими прибутками, але його б це ніколи не задовільнило: But it wasn't for me; if the worst came to the worst, I would accept it sooner than not live in Warley at all.* Ch. 27.

Фразеологічні одиниці вживаються для опису зовнішності, характерів та поведінки персонажів твору. Використання фразеологізмів створює більш наочне, яскраве зображення: *I'm five foot eleven in my socks.* Ch. 2 – говорить Джо про себе. Він виявляється як дві краплини води схожим на сина своїх господарів, що загинув на війні: *He's the image of Maurice.* Ch.2 – частина фразеологічної одиниці *the living/spitting image of smb*. Енн Барлбі дає характеристику Джо у розмові з Еліс: *'The spit-and-image of Jean Marais, darling.'*Ch. 7. У описі зовнішності Енн Барлбі, яку Джо вважав непривабливою, використовується одночасна реалізація прямого та переносного значення одного з компонентів фразеологічної одиниці *face: I took her at her face value. Which is the last thing any woman wants.* Ch.7. Джо детально описує обличчя Енн, і після чого використовується фразеологічна одиниця *to take smth. at its face value – приймати щось за чисту монету*. У мові існує також фразеологізм face value, що означає номінальну вартість.

Еліс називає Джо Clever Dick. Ch. 24. Номінативна фразеологічна одиниця вживається в описі характерів сімейної пари Боба та Еви: *They're cold fishes, both of them*. Ch. 6. Містер Браун називає Джо небезпечним суб'єктом:

'You're an awkward customer, aren't you? '. На це він дає йому відповідь: *'Being decent isn't the same thing as being awkward'*. Ch.28. Значення прикметника *decent – understanding, taking a humane view, пристойний, порядний; awkward – obstinate, unhelpful, inconvenient, небезпечний, важкий, трудний (про людину) і ставити* між ним знак рівності не можна, з чим містер Браун не може не погодитися. Еліс прагне зрозуміти справжню причину розриву з Джо: *'You're a timid soul, aren't you?' 'I know which side my bread is buttered on", I said. Ch. 29.* Фразеологічна одиниця вживається в самооцінці Джо Лемптона. Чарльз приїздить відпочивати на море з Роєм, тихим хлопцем, втримати котрого було неможливо, коли той був напідпитку: *Roy, a quiet type normally, seemed to become, as Charles said, all Id when he'd had one over the eight. Ch. 26.*

Оскільки основною галуззю в Леддерсфорді є текстильна промисловість, більшість правлячої верхівки отримують вищу освіту в Технічному Коледжі, де змушені спілкуватися з простими робітниками: *they're forced to rub shoulders with the common people.* Ch. 28. Постійні відвідувачі клубу консерваторів, куди батько Сюзен, містер Браун, запрошує Джо на обід, теж відчули на собі труднощі повоєнного часу: *This place has gone down the hill since rationing started.* Ch. 28. На запитання містера Брауна, чи Джо коли-небудь був у цьому клубі, Джо дає негативну відповідь: *'My father'd turn in his grave if he could see me.' 'So would mine,' he said, and winked. 'So would mine, lad'*. Ch.28. Грубувату доброзичливість містера Брауна Джо сприймає холодно, оскільки добре знає, що за цим криється: *The bluff friendliness approach no doubt came automatically; the fustian glove in the steel fist which, any moment now, I was going to be given a mouthful of.* Ch. 28. Фразеологічна одиниця *an iron fist in velvet glove – залізний кулак в оксамитовій рукавичці, тобто непорушність,* прикрита зовнішньою м'якістю, котра має французьке походження *une main de fer dans un gan de velours* зазнає подвійної трансформації – перестановка та заміни компонентів

iron змінюється на близьке поняття steel, *a velvet* – на синонім *fustian*. Дана декомпозиція фразеологічної одиниці є прикладом оказіонального її використання.

Фразеологічні одиниці виступають засобом мовної характеристики персонажів. Розмовні фразеологічні одиниці зустрічаються у прямій мові Чарльза, котрий радить Джо, як йому поступити: *'You haven't a cat in hell's chance, frankly'*. Ch. 10. *Do what Uncle Charles advises, and all will be gas and gaiters.* Ch. 10. *Вираз all is gas and gaiters все чудово, благополучно, справи йдуть прекрасно* створений Ч. Діккенсом: *"She is come at last – at last – and all is gas and gaiters!"* – Nicholas Nickleby.

Для позначення загибелі льотчика вживаються у тексті два вирази, обидва належать до жаргону авіації *go for a Burton ma get the chopper.* Джек Уейлс вживає перший вираз, думаючи, що говорить на жаргоні, яким володів Джо: *'Went for a Burton over the Ruhr.'* Ch. 20. У внутрішньому мовленні вживається інша синонімічна фразеологічна одиниця: *We noncoms used to say got the chopper. Going for a Burton was journalist's talk. I sickened a bit; though I suppose that he was merely making an attempt to talk what he thought was my language.* Ch. 20. Так фразеологічна одиниця стає засобом не лише мовної характеристики персонажів, а й їх протиставлення та передає соціальну нерівність.

Фразеологічні одиниці вживаються у діалогах і можуть утворювати репліку-підхоплення: *I heard my own voice uttering, words which I wasn't aware of having chosen. 'We'll call it a day!' 'Yes, we'll call it a day.* Ch. 13. Дана фразеологічна одиниця окрім контактного повтору вживається і у вигляді дистантного повтору, коли Джо пояснює Еліс причину їх розриву. Аналогічне явище спостерігається з фразеологічною одиницею to break one's heart. Сюзен грає роль героїні, якій розбиває серце художник, у Джо мало не розбилося серце, коли він вперше її побачив, тітка Емілі застерігає Джо від того, щоб багата красива дівчина не розбила йому серце.

Контактний та дистантний повтори зустрічаються і у прямій мові Сюзен та Джо. Фразеологічна одиниця *cross my heart* клястися, божитися декілька разів зустрічається у прямій мові Сюзен Ch. 17, далі у прямій Джо, на що вона відповідає: *‘That’s not a heart, Lampton,’ she said. ‘It’s a swinging brick.’ ‘It’s the only one I’ve got.’* Ch. 19. У контексті відбувається одночасна реалізація прямого та переносного значення слова heart.

Перетворення відбувається і з компонентом palm of one’s hand у фразеологічній одиниці *to know smth. like the palm of one’s hand.* Хойлейк розповідає Джо про те, як добре він знає своє рідне місто та його людей: *I know Warley like the palm of my hand. In fact, much better, because I don’t know the palm of my hand.* Ch. 16.

В основному спостерігається переважне використання узуального (61) над оказіональним (21) у тексті роману. Але між узуальним та оказіональним вживанням іноді важко провести розмежування, оскільки фразеологічна одиниця несе певне стилістичне навантаження у близькому контакті з окремими стилістичними засобами або вживається дещо нелогічно, іронічно. Досить порівняти два приклади: 1) *He was talking at the top of his voice. ‘No life, no vigour, no poetry!* Ch. 4. 2) *I’d half-expected the theatre to be full of people like Bob and Eva, being determinedly witty and theatrical at the top of their voices.* Ch. 4.

Джо Лемптон вдивляється у фотографію Моріса, сина Томпсонів, що загинув на війні, і роздумує над тим, як рідко люди бували чарівними у його рідному місті Дафтоні. Там було прийнято вести себе грубовато, але вважалося, що така поведінка скриває добру душу, золоте, благородне серце: *a heart of gold underneath a rough exterior.* Найгіршим було те, що серця виявлялися ницими *base and vicious*, а Моріс з дитинства мав можливість бути чарівним: *‘It’s astounding how often golden hearts and silver spoons in the mouth go together.’* Ch. 1. У даному випадку об’єднуються дві фразеологічні одиниці, згадана вище a heart of gold французького походження *un coeur d’or*, що в реченні трансформується у *golden hearts i to be born with a silver spoon in one’s mouth* з одночасною реалізацією двох своїх значень народитися в сорочці, народитися під щасливою зорею та народитися у заможній сім’ї. Множина іменників hearts та spoons, а також прислівник often надать висловлюванню узагальнюючого характеру.

У тексті роману знаходимо антонімічну заміну та перестановку компонентів фразеологічної одиниці. Боб жив у Лондоні, але йому там не сподобалося: *Don’t like being a little fish in a big pond.* Ch. 4. У фразеологічній одиниці *a big fish in a little pond* переставлені місцями компоненти *big* та *little*.

Уорлі не дуже торкнулася економічна криза: *And of course, Warley had never suffered very deeply from the slump; its’ eggs were in too many baskets.* Ch. 4. Перероблено фразеологічну одиницю *one’s eggs are all in one basket* – поставити на карту все, всім ризикувати, що походить від прислів’я *don’t put all your eggs in one basket.*

Джо не голосував за консервативну партію під час виборів: *I wasn’t going to help them in any way – it would have amounted to licking their already well-licked boots.* Ch. 4. У структурі фразеологічної одиниці *to lick one’s boots*, що у своєму словниковому вигляді зустрічається в романі в інших ситуаціях, включаються елементи – прислівник *already* та прикметник *well-licked*, що підсилює її стилістичний ефект.

Серед випадків оказіональних змін знаходимо заміну одного з компонентів фразеологічної одиниці на його антонім. Еліс не хоче непорозуміння з Джо і просить його поміняти своє ставлення до неї: *For God’s sake take that chip off your shoulder.* Ch. 4. Фразеологічна одиниця *a chip on one’s shoulder* зарозумілість, бажання побитися спершу стосувалася хлопчиків-забіяк, що носили щіпку на плечі та пропонували збити її всім бажаючим вступити в бійку.

Тітка Емілі розпитує Джо про його життя в Уорлі та радить не захоплюватися багатими дівчатами: *‘Money marries money, lad. Be careful, she doesn’t break your heart.‘* Ch. 10. У мові існує вираз *money makes/ begets/ breeds/ draws money*. Можливо, існує певна випадковість у тому, що думка висловлюється саме так, а не інакше, а можливо, це декомпозиція фразеологічної одиниці – заміна дієслова, як одного з компонентів.

У тексті роману спостерігається оказіональне вживання двох фразеологічних одиниць у вигляді їх об’єднання, злиття в одному виразі. Зустрічається даний приклад в тій частині оповіді, де Джо в протокольному офіційно-діловому стилі порівнює шанси свої та свого суперника на перемогу у боротьбі за руку Сюзен, дивиться на себе зі сторони, оповідь набуває пародійного характеру, відчувається іронія: *Such happy coincidences are the foundation of British business, which is not, as certain people appear to believe, a jungle in which the weakest go to the wall, but simply a civilized and harmonious way of earning one’s daily bread.* Об’єднуються фразеологічні одиниці *earn one’s bread ma daily bread*.

Фразеологічна одиниця *a heart of gold* вживається у характеристиці Еліс, яку дає Елспет. Номінативна фразеологічна одиниця утворює одне окреме речення і стає найвищим етапом у наростанні: *Alice is an angel, a real angel. A heart of gold.* Ch.11. Використання фразеологізму сприяє створенню антитези: *Look, Dufton’s awful. It stinks. Literally. It’s dead as mutton. Warley’s alive.* Ch. 7. Фразеологічна одиниця *not to be on speaking terms* не розмовляти один з одним; припинити знайомство, що стосується людей та їх стосунків, сприяє створенню розгорнутої персоніфікації: *Christmas there always seemed a bit ashamed of itself, as if it knew that it was a wicked waste of good money; Dufton and gaiety just weren’t on speaking terms.* Ch. 10. *Good money* – частина фразеологічної одиниці be good money вигідне вміщення капіталу на противагу *be bad money*.

Приведемо ще один приклад персоніфікації, що створюється за допомогою фразеологічної одиниці. Мова йде про трагічний кінець Еліс і те, як Джо його собі уявляв: *The gins rolled their sleeves up and got to work on her: you must eliminate him from your system, they said. Eliminate, obliterate, expunge.* Ch. 30. Розуміючи, що події та обставини привели до трагічної загибелі Еліс, Джо не вважає за потрібне взяти на себе відповідальність, перекладаючи її на плечі чоловіка Еліс Джорджа: *I wasn’t Alice’s keeper, let George take over whatever guilt there was to bear.* Ch. 30. У контексті здійснюється трансформація фразеологічної одиниці біблійного походження (Genesis IV 9) *Am I my brother’s keeper?* (або *I am not my brother’s keeper*) “хіба я сторож брату моєму?” я за ближнього свого не відповідаю. У структурі фразеологічної одиниці змінено компонент *brother’s на Alice’s*.

Контекстуальний аналіз стилістичного використання фразеологічних одиниць у тексті роману дає змогу стверджувати, що вживаються різноманітні види фразеологічних одиниць, що за своїм походженням вони є суто англійськими, біблеїзмами, американізмами або мають французьке походження. За стилістичною диференціацією зустрічаються нейтральні, книжні та розмовні фразеологічні одиниці. Частина фразеологізмів позначає сильні негативні емоції, узуальне використання переважає над оказіональним (заміна та перестановка компонентів, вклинювання). Фразеологічні одиниці сприяють виділенню основних думок автора, проблематики твору. Фразеологічні одиниці вживаються для опису зовнішності, характерів та поведінки персонажів, виступають засобом їх мовної характеристики та протиставлення. Вони зустрічаються у різних типах оповіді та використовуються для створення стилістичних засобів (відокремлення, повтор, антитеза, персоніфікація, наростання). Перспективою дослідження може бути порівняння твору Дж. Брейна з іншими творами напрямку сердитих молодих людей.

Література:

1. Ивашева В. Английский роман пятидесятых годов (Заметки о некоторых тенденциях в современной английской прозе) / В. Ивашева // Иностранная литература. – 1959. – № 1. – С. 211-217.

2. Кеттл А. Поиски пути (Заметки о современной английской литературе) / А. Кеттл // Иностранная литература. – 1961. – № 8. – С. 182-188.

3. Майзельс С. На нових шляхах (Деякі риси сучасного буржуазного англійського роману) / І. Волевич, С. Майзельс // Всесвіт. – 1960. – № 9. – С. 111-119.

4. Рубин В. Что же дальше, Джим Диксон / В. Рубин // Молодая гвардия. – 1960. – № 3. – С. 215-221.

5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак-тов иностр. яз. / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.

6. Braine J. Room at the Top / J. Braine – M. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – 272 p.

УДК 81.27/ 811.111-112`06

Семененко Г. М.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ГРАМАТИЧНИЙ МАРКЕР ТРЕТЬОЇ ОСОБИ ОДНИНИ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ ДІЄСЛІВ У РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджується процес заміщення граматичного маркеру третьої особи однини теперішнього часу дієслів (-th > -s) у період з XV по XVII ст. в контексті взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів; визначаються ключові соціолінгвістичні фактори, які сприяли поширенню нової форми.

***Ключові слова**: соціолінгвістичні змінні, ранньоновоанглійська мова, маркер третьої особи однини.*

В статье исследуется процесс замещения грамматического маркера третьего лица единственного числа настоящего времени глаголов (-th>-s) в период с XV по XVII в. в контексте взаимодействия внутренних и внешних факторов; определяются ключевые социолингвистические факторы, способствовавшие распространению новой формы.

***Ключевые слова**: социолингвистические переменные, ранненовоанглийский язык, маркер третьего лица единственного числа.*

The paper studies the process of grammatical change in the third person singular present (-th>-s) that took place between the XV and XVII centuries in view of the correlation of internal and external factors, and identifies the key sociolinguistic factors that contributed to the spread of the new form.

***Keywords**: sociolinguistic variables, Early Modern English, marker of the third person singular.*

Ранньоновоанглійську мову часто описують в термінах правил і категорій, характерних для сучасної англійської мови. Іноді такий підхід є виправданим, проте у більшості випадків мовні зміни бажано розглядати в контексті загального діахронічного розвитку англійської мови з оглядом на мовну варіативність в середньо- і ранньоновоанглійський періоди. Вважаємо актуальним дослідження процесу заміщення граматичного маркеру третьої особи однини теперішнього часу дієслів у період з XV по XVII ст. в контексті взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. Метою дослідження є вивчення впливу соціолінгвістичних змінних на темпи поширення північного варіанту закінчення третьої особи однини у ранньоновоанглійській мові.

Безумовно, флексія третьої особи однини теперішнього часу є свого роду аномалією в морфології сучасної англійської мови: на відміну від закінчення минулого часу *-ed*, яке використовується дієсловами у формі будь-якої особи, маркер *-s* є індикатором лише граматичного значення третьої особи однини. В історії англійської мови для форми третьої особи однини теперішнього часу існує три основні варіанти: a) *-th* або *-þ* (*he goeth/goeþ)*; b) *-s* (*he goes)*; і c) невідмінювана форма з нульовим закінченням *(he go)*.

Походження дієслівної флексії третьої особи однини *-s* в історичній англістиці пояснюється впливом скандинавських мов. Наразі існує три гіпотези щодо шляхів проникнення форми *-s* спершу до нортумбрійського діалекту давньоанглійської мови. Перша з цих гіпотез стверджує, що ідентичність закінчень другої і третьої особи однини в давньопівнічній мові призвела до схожої ідентичності в північних діалектах англійської мови, які зазнали найбільш інтенсивного впливу через особливості скандинавського завоювання, а саме закінчення *-s* було напряму запозичене зі скандинавських мов. В. Келлер [5] відносить зміну скандинавських закінчень другої і третьої особи однини *-s/-z* > *-r* до X ст., хоч у давньоісландських манускриптах флексія *-s* зустрічається до початку XIII ст. [8, с. 354]. Таким чином, давн.ісл. *em, ert, er* на час скандинавського завоювання мали форми *em, es, es*. Підтвердженням омонімії форм другої і третьої особи однини в епоху вікінгів є напис на Бйоркеторпському камені (600-800 р.) – *barutz* “ламає/ламаєш” [5]. Така омонімія флексій другої і третьої особи однини послідовно спостерігається в глосах до Ліндісфарнського та Рушвортського Евангелій, датованих X ст. Ймовірно, ще одним результатом вищезгаданої омонімії стало аналогічне вирівнювання вживання форми *is* для всіх осіб однини в північних діалектах.

Згідно з другою скандинавською гіпотезою, англійське закінчення третьої особи однини *-s* походить від зворотного медіапасивного закінчення *-sk* [8]. Слабким місцем цієї теорії є той факт, що закінчення *-sc* послідовно зустрічається в скандинавських манускриптах аж до середини XIII ст., крім того, *-sk* безпосередньо представлене в англійській мові в запозиченнях на зразок середньоанглійського *busken* < давн. ісл. *buask* “готуватися”.

Прихильники третьої гіпотези [4; 6] вважають флексію *-s* фонетичною адаптацією історичного закінчення третьої особи однини *-þ* під впливом скандинавських мов. Дослідники пояснюють введення менш маркованого *-s* замість більш маркованого *-þ* поганими знаннями англійської мови у скандинавських поселенців в Області датського права. Вони визнають, що в давньопівнічній мові також існував звук /θ/, проте мотивують свою позицію такими факторами: (1) використання менш маркованої форми є типовим у вивченні іноземної мови дорослими мовцями; (2) фонема /ð/ не вживалася в давньопівнічній в середині слова на відміну від давньоанглійської, де ця фонема зустрічається тільки в середині слова; (3) в скандинавських мовах /θ/ не може вживатися в кінці слова, вживається лише /s/; (4) дієслівні закінчення в давньоанглійській мові вимовлялися не чітко, їх можна було неправильно інтерпретувати [6, с. 379]. Остання теза викликає певні сумніви, оскільки на відміну від закінчень першої і другої особи, які часто редукувалися і не дозволяли опускання особового займенника (Pro-drop), закінчення третьої особи на ранніх етапах розвитку англійської мови було дуже чітким, і дієслова у формі третьої особи однини могли вживатися з нульовою анафорою [2]. Всі вищезгадані гіпотези мають свої сильні і слабкі сторони; з упевненістю можна стверджувати лише те, що мовні контакти в Області датського права спричинили певну плутанину в закінченнях, яка призвела до утвердження закінчення третьої

© Семененко Г. М., 2013

особи однини *-s* в північних діалектах, при цьому необхідно пам'ятати про фактор неправильного дієслова *beon/wesan*, в якому форма на *-s* зажди актуалізувалася в третій особі однини.

Отже, закінчення *-s* з'являється на півночі Англії, в Нортумбрії у X ст., на початку XIII ст. зміна не поширилася навіть на північні райони східно-центральної Англії, проте в XIII та XVI ст. закінчення *-s* поступово витісняє стару форму на території Ланкаширу. У період між 1350-1450 роками історичне закінчення *-th* є загальновживаним у Норфолку, однак, зустрічаються і поодинокі приклади *-s*. Перші випадки вживання нової флексії у Лондоні датуються XIV ст., нові форми вперше актуалізуються в римованих віршах. У прозових текстах навіть у XV ст. закінчення *-s* майже не зустрічається, перші випадки регулярного вживання нової форми в прозі відносяться до XVI ст. [3]. Темпи географічного поширення іноативної флексії з півночі на південь (300 років з Нортумбрії до північних регіонів центральної Англії, ще 200 років на поширення в Лінкольнширі, 100 років на розповсюдження з Норфолку на Лондон) дають підстави робити порівняння зі сніговою кулею [9, с. 130].

Заслуговують на увагу також темпи адаптації цієї мовної зміни в залежності від типу дієслів. Незважаючи на твердження Холмквіста про діахронічну консервативність дієслів *have, do, say* у сприйнятті форм із закінченням *-s*, найважливішим фактором швидкості адаптації мовних змін є частота вживання слова у взаємодії з фонологічним оточенням. Кількісні дані щодо частоти вживання окремих дієслів [9] свідчать про те, що серед дієслів, основа яких не закінчується на шиплячий, найчастотні дієслова вживаються саме з новою формою на *-s*. Це дозволяє стверджувати, що зміна почала поширюватися повільно з дієслів високої частоти вживання, до яких належать *have, do, say*. Проте після того, як зміна почала поширюватися на менш уживані дієслова, останні її адаптували дуже швидко, так, що до кінця ранньоновоанглійського періоду 438 дієслів майже не вживаються з історичним закінченням *-th*. З іншого боку, 33 найчастотні дієслова продовжували вживатися з обома закінченнями, особливо дієслова *do* і *have*, в яких частка закінчень *-th* становить 50% [9, с. 122]. Отже, зміна почалася досить повільно і спершу реалізовувалася тільки в невеликій групі часто вживаних дієслів, потім швидкість адаптації нової форми зростає, поширюючись на дієслова нечастої вживаності, після чого знову уповільнюється, повністю таким чином відповідаючи гіпотезі лексичної дифузії мовних змін, репрезентованої у формі S-кривої.

Дієслова з основою на шиплячий повільніше приймають нове закінчення третьої особи однини: в деяких з них зміна починається в середині ранньоновоанглійського періоду, проте, навіть наприкінці періоду, в них досить часто зустрічаються і форми із закінченням *-th*. Темпи заміни історичної форми *-th* на нову *-s* у дієсловах з основою на шиплячий в кінці ранньоновоанглійського періоду відповідають темпам прийняття нового закінчення третьої особи однини найуживанішими дієсловами на зразок *have, do* і *say*. У сучасній англійській мові ці дієслова утворюють форми третьої особи однини за допомогою окремого складу *-es*. Різке зростання кількості форм з новим закінченням в період 1570-1640 рр. підтверджується даними Д. Стейна [10] по дистрибуції форм третьої особи однини в творах У. Шекспіра, де темпи адаптації нової форми навіть вищі за дані Гельсінського корпусу, що пояснюється або фактором жанру (в поетичних творах нові форми адаптувалися швидше, ніж в прозі), або варіативністю в індивідуальному вжитку (У. Шекспір належав до іноваторів).

Вибір між новою і старою формами залежав, безперечно, і від преференцій окремих індивідів: зміни поширюються не тільки від слова до слова в мові, але й від індивіда до індивіда у мовній спільноті. Вважається, що люди пристосовуються до мовлення один одного в процесі комунікації, однак ступінь такої акомодації може відрізнятися: деякі індивіди свідомо або несвідомо переймають певні риси мовлення тих, хто їх оточує; інші ж є лінгвістично негнучкими в силу певних соціальних, психологічних або біологічних факторів [9, с.128].

Дані Р. Бамбаса по прозовим творам в ранньоновоанглійський період [1] дозволяють зробити висновок про те, що поширення зміни від мовця до мовця починалося повільно, і тільки через 90 років після початку кількість форм з новим закінченням *-s* почала різко зростати, особливо у період між 1590 і 1640 роками. У текстах пізнішого часу історичне закінчення третьої особи однини *-th* зустрічається тільки в дієсловах з основою на шиплячий та в дієсловах *have* і *do*. Така динаміка поширення мовної зміни графічно має форму S-кривої.

Ще одну цікаву особливість досліджуваної мовної зміни виявив аналіз корпусу ранньоанглійського листування (CEED). В таблиці 1 спостерігаємо невеликий спад в поширенні конструкції у 1500-1539 роках.

Таблиця 1.

Частота вживання закінчення третьої особи однини -s в корпусі ранньоанглійського листування [7].

Період	Всього	форми з -s	%
1410-1459	613	2	0.33 %
1460-1499	1457	199	13.66 %
1500-1539	1409	75	5.32 %
1540-1579	1990	197	9.90 %
1580-1619	2648	1161	43.84 %
1620-1659	4016	3305	82.30 %
1660-1681	1959	1802	91.99 %

Така непослідовність у темпах поширення зміни може пояснюватись [7] тим фактом, що в кінці середньоанглійського періоду йшлося про протиставлення двох приголосних (/s/ і /Ɵ/), в той час як у ранньоновоанглійському періоді контраст, скоріше за все, складали форми з і без голосної, що підтверджується і даними Гельсінського корпусу, пор.:

(1) He maketh larg reportes of all the practises… (CEED, 1586).

(2) I have written to Sir Thomas Barrington to bring Mr Goodwin with him when hee comes downe, when God willing, itt shall appeare I will doe what is fitt (CEED, 1628).

(3) for he hath taken away ye Lord Clarendon’s place for joining with those that are against him though another misdeamenor bepretended (CEED, 1675.)

Розглянемо роль соціолінгвістичних змінних в утвердженні нового маркера третьої особи однини в англійській мові. Дані корпусу ранньоанглійського листування підтверджують, що поширення зміни залежало від статі інформантів: у XVI і XVII ст. жінки частіше використовували альвеолярний суфікс, саме жінки виступили лідерами мовних змін у другій хвилі зростання форм із закінченням *-s*. Частіше використання нової форми жінками відслідковується до перших десятиліть XVII ст., а на кінець XVII ст., коли історична форма *-th* фіксується тільки в дієсловах *have* і *do*, гендерні розбіжності майже повністю нейтралізуються [7, с. 123]. Необхідно також зазначити, що, незважаючи на частіше використання нової форми жінками, зростання кількості нових форм у мовленні чоловіків і жінок в XVI ст. відбувається паралельно, на відміну від значних розривів, які характерні, наприклад, для використання форми об’єктного відмінку множини *you* замість форми називного відмінку *ye*, де лідерами змін також були жінки [7, с. 123]. Причиною таких відмінностей може буди соціальна спрямованість кожного з процесів: заміна історичної флексії *-th* почалася з представників найменш освічених соціальних прошарків: в першій половині XVI ст. королівська родина, дворянство і духовенство вживають переважно історичну форму *-th*, в той час як у інформантів недворянського походження частота вживання нових форм складає 58 % (Таблиця 7.1 [7, с. 140]). Вже через 100 років, коли зміна добігає свого завершення, ситуація виглядає прямо протилежно: найвищі й найнижчі прошарки суспільства недвозначно віддають перевагу новій формі, в той час як середній клас дещо повільніше приймає закінчення *-s*. Аналіз корпусу ранньоанглійського листування підтверджує тезу Стейна [10] про 1600 рік, як певний вододіл у вживанні закінчень третьої особи однини теперішнього часу.

Варіювання у виборі форми третьої особи однини також спостерігаються залежно від типу тексту, найвища частотність фіксується в неформальних жанрах, як наприклад, приватному листуванні. Крім листів у XVI ст. закінчення *-s* широко вживалося у віршованих драматичних творах, формалізовані тексти віддавали перевагу консервативному *-th*. У порівнянні з факторами географічної приналежності і статі, тип тексту є вторинним фактором у переході від історичної форми *-th* до нової форми *-s*. Щодо ступеня близькості у відносинах адресата і адресанта, який можна визначити, порівнюючи листи до членів родини та друзів з листами до осіб, які не належать до близьких, всупереч очікуванням вищої частоти вживання прогресивної форми *-s* в особистих, неформальних контекстах, дослідники визначають ефект фактору близькості у стосунках як мінімальний [2003, с. 195], який не створює суттєвого впливу на вибір маркеру третьої особи однини.

Отже, дослідження заміщення граматичного маркеру третьої особи однини теперішнього часу дієслів у період з XV по XVII ст. виявило, що найважливішим із зовнішніх чинників мовної зміни був географічний фактор, соціолінгвістична змінна статі була суттєвою до середини XVII ст., лідерами зміни виступали жінки. Поширення північного варіанту закінчення третьої особи однини у ранньоновоанглійській мові було ініційоване представниками нижчих прошарків суспільства, фактор близькості у стосунках між інформантами суттєвого впливу не мав. В перспективі вважаємо за доцільне проаналізувати вплив частотності вживання окремих слів на швидкість адаптації до інновацій на прикладі дієслів *have, do* і *say* в ранньоновоанглійській мові.

Література:

1. Bambas R. C. Verb form in -s and -th in early modern English prose / Bambas Rudolph C. // Journal of English and Germanic Philology. – № 46. – 1947. – P. 183-187.

2. Van Gelderen E. The role of person and position in Old English / Van Gelderen Elly // Pathways of change: Grammaticalization in English. – Amsterdam : Benjamin, 2000. – P. 187-206.

3. Holmqvist E. On the history of the English present inflections: Particularly -th and -s / Holmqvist Erik. – Heidelberg : Carl Winter, 1922. – 194 p.

4. Jespersen O. A Modern English grammar on historical principles / Jespersen Otto. – Copenhagen : Ejnar Munksgaard, 1942. – 570 p.

5. Keller W. Skandinavischer EinfluB in der englischen Flexion / Keller Wolfgang // Probleme der englischen Sprache und Kultur: Festschrift Johannes Hoops zum 60. Geburtstag iiberreicht von Freunden und Kollegen. – Heidelberg : Winter, 1925. – P. 80-87.

6. Kroch A., Taylor A., Ringe D. The Middle English verb-second constraint: A case study in language contact and language change / Anthony Kroch, Ann Taylor, Donald Ringe // Textual parameters in older languages. – Amsterdam : Benjamins, 2000. – P. 353-391.

7. Nevalainen T., Raumolin-Brunberg H. Historical Sociolinguistics: Language Change in Tudor and Stuart England / Nevalainen T., Raumolin-Brunberg H. – London : Pearson Education, 2003 – 266 p.

8. Miller D. G. The origin and diffusion of English 3sg -s / Miller D. Gary // Studia Anglica Posnaniensia: international review of English Studies. – Vol. 38. – 2002. – P. 353-361.

9. Ogura M.,Wang W. S.-Y. Snowball effect in lexical diffusion: The development of -s in the third person singular present indicative in English / Ogura Mieko,William S.-Y. Wang // English Historical Linguistics 1994. – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1996. – P. 119-141.

10. Stein D. At the crossroads of philology, linguistics and semiotics: Notes on the replacement of th by s in the third person singular in English / Stein Dieter // English Studies. – № 68(5). – 1987. – P. 406-415.

Джерела ілюстративного матеріалу:

CEEC = Corpus of Early English Correspondence 1410?-1681. – Режим доступу : http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/CEEC/

УДК 811.161.2'367

Семотюк О. В.,
Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

ВСТАВЛЕНІ КОМПОНЕНТИ НЕКОНСТРУКТИВНОГО І КОНСТРУКТИВНОГО ТИПІВ

У статті розглядається зв'язок вставлених компонентів з базовим реченням, на основі якого виокремлюються два структурні типи: 1) неконструктивні (вставлення, які синтаксично пов'язані з базисом, включені в позиційну і синтагматичну структуру речення); 2) конструктивні (синтаксично самостійні вставлення, які синтаксично не пов'язані з основним реченням і не входять в синтаксичну і позиційну структуру висловлення).

Ключові слова: *вставлені компоненти, неконструктивний тип, конструктивний тип, квазівставлення, власне вставлення, експліцитна координація, імпліцитна координація.*

В статье рассматривается связь вставных компонентов с базовым предложением, на основе которой выделяются два структурных типа: 1) неконструктивные (вставки, которые синтаксически связаны с базисом, включенные в позиционную и синтагматическую структуру предложения); 2) конструктивные (синтаксически самостоятельные вставки, которые синтаксически не связаны с основным предложением и не входят в синтаксическую и позиционную структуру высказывания).

Ключевые слова: *вставные компоненты, неконструктивный тип, конструктивный тип, квазивставки, собственно вставки, эксплицитная координация, имплицитная координация.*

In the article the connection of inserted components with a base sentence is examined, on the basis of which two structural types are distinguished: 1) non-constructive (insertions that are syntactically related to the base, sentences included into a positional and syntagmatical structure); 2) constructive (syntactically independent insertions that are not syntactically connected with a basic sentence and are not included into the syntactic and positional structure of the expression).

Key words: *inserted components, non-constructive type, constructive type, quasi-insertions, properly insertions, explicit co-ordination, implicit co-ordination.*

В сучасній українській мові спостерігається тенденція до використання тих мовних форм, які дають можливість у сконденсованому вигляді подати максимум інформації. Однією із таких мовних форм є вставлені конструкції. Вставленість корелює з семантичною ємністю речення і його поліпропозитивністю. Це пояснюється тим, що вона представляє "окремий пропозитивний зміст і сповнена тими параметрами, які характеризують власне реченнєве утворення: предикативність, смислове та інтонаційне оформлення, структурна членованість, формальна організованість та ін." [3, с. 301].

До дискусійних питань, пов'язаних зі вставленнями, належить проблема зв'язку вставлених компонентів з базовим реченням. Традиційно вважають, що ці одиниці граматично не пов'язані між собою.

Однак при глибшому аналізі виявляється, що вставлені конструкції не є однотипними і по-різному класифікуються. Важливу роль при цьому відіграють, звісно, засоби зв'язку вставлень з основним реченням. Так, в Граматиці російської мови (1954 р.) знаходимо спроби поділу за принципом граматичного зв'язку вставлених конструкцій із базовим реченням на: "1) речення, включені без допомоги сполучників; 2) речення, включені за допомогою відносних слів і сурядних та підрядних сполучників" [2, с. 168]; І.І. Щеболева їх поділила на: "синтаксично самостійні вставлення, які не поєднані ні сурядним, ні підрядним зв'язком" [10, с. 102] та "вставлені конструкції, які оформлені як члени речення або частини складного речення" [10, с. 102]. У розглянутих класифікаціях головний акцент робиться на засобах зв'язку, що є безпосередньою вказівкою на два структурні типи вставлених одиниць: синтаксично самостійні вставлення та синтаксично залежні вставлення. А.Б. Шапіро запропонував поділити їх на "речення із вставленими словами й вставленими реченнями, які синтаксично не пов'язані з основним реченням" [9, с. 307], і на "речення із вставленими словами й реченнями, синтаксично пов'язаними з основним реченням" [9, с. 312]; О.І. Анікін теж уважав, що вставлені одиниці можна об'єднати у дві основні групи. Одні "мають "залежну" структуру, за формою збігаються з невставленою частиною речення (із членом речення, частиною складного речення). У них послаблений зв'язок із основним реченням, вони набувають великої смислової та синтаксичної самостійності при значному інтонаційному відокремленні" і мають формальні показники [1, с. 61-66] (сурядні та підрядні сполучники, особові і вказівні займенники, повтор слів основного речення у вставленій одиниці та ін.) синтаксичного зв'язку з головним реченням. Вставлення іншого виду "не мають формальних показників синтаксичної залежності від основного речення. Вони різноманітніші за структурою і самостійніші в смисловому і граматичному відношенні, ніж "залежні"" [1, с. 63-64].

Синтаксична зв'язаність / незв'язаність вставлених конструкцій із структурою основного речення стала основою для розмежування вставлених конструкцій на "вставлення конструктивного типу, важливою ознакою яких є неможливість "зняття" дужок (або тире): без них словоформа або конструкція не вставляється в речення" [6, с. 158] і "вставлений компонент неконструктивного типу" [6, с. 159], який виявляє певний зв'язок із основним реченням і дужки в даному випадку можуть бути упущені.

Однак, крім термінів "вставлення конструктивного типу" та "вставлення неконструктивного типу", в новітній мовознавчій літературі у зв'язку з вивченням вставлення як функціонально-структурної одиниці в комунікативному аспекті використовуються позначення "квазівставлення" і "власне вставлення". На думку З.П. Олійник, "категорія вставленості виконує комунікативно-прагматичне призначення: диференціює інформативний план висловлення за віссю "основна / додаткова інформація". Ця прагматична мета суб'єкта мовлення

© Семотюк О. В., 2013

в конструктивному плані досягається: а) шляхом “пересування” структурно-семантичних компонентів простого / ускладненого / складного речення в “зону” додаткової інформації – квазівставлення; б) включенням у синтаксичний “шов” засобами міжфразового зв’язку синтаксичних конструкцій різної будови та обсягу – власне вставлення” [5, с. 6]. Порівняймо: *Моєї мови не жахайтесь **(Бо нею управля Зевес)** і зараз з військом одправляйтесь Брать город ...* (Котляревський І.) – квазівставлення; і *З Дніпра повиринали малії діти, сміючись. “Ходімо грітись! – закричали, – Зійшло вже сонце!” **(Голі скрізь; З осоки коси, бо дівчата)*** (Шевченко Т.) – власне вставлення.

За конструктивно-синтаксичними параметрами квазівставлення – “пересунуті” суб’єктом мовлення в зону реалізації додаткової інформації елементи різних синтаксичних одиниць, які можливі насамперед в писемному мовленні, оскільки відповідні пунктуаційні знаки дозволяють окреслити і побачити межі такого “пересунутого” структурно-семантичного компонента синтаксичної одиниці: *Штефанко і “тату” Уже каже, а Василько Всьо пріч розуміє “Мамо, - каже, – нема хлібця?” **(А само аж мліє)*** (Федькович Ю.). Такі конструкції представляють комунікативне перекроювання конструктивного складу висловлення (чи тексту), їх можна розглядати на рівні членування. Квазівставленням називаються вставлені поширювачі речення, бо “за походженням і формою вставлені слова чи сполучення слів є не що інше, як колишні поширювачі речення, що зберегли їх форму” [7, с. 397].

Квазівставлення – це вставлені компоненти неконструктивного типу, які синтаксично пов’язані з основним реченням і особливо виразно виявляють свою роль у висловленні тоді, коли той, хто говорить, “вказує, винятково засобами ритмомелодики, що ці слова або словосполучення носять характер доповнень, зауважень, пояснень; які роблять висловлення більш повним і зрозумілим, підсилюють його, але разом з тим їх відсутність жодним чином не впливає на основний зміст висловлюваної думки” [9, с. 313]. Вставлене слово або вставлене речення містить у собі тільки доповнення до основного висловлення й може бути упущене без порушення його структури й змісту. Якщо зняти дужки, то вставлені компоненти неконструктивного типу, які знаходяться в них, “виявлять свій зв’язок з іншими словами або конструкціями – вони можуть бути включені в речення й без дужок” [6, с. 159].

Актуалізація, як спеціальне виділення, підкреслення автором мовлення якого-небудь компонента речення, приводить до порушення зв’язку всередині висловлення, значної смислової та інтонаційної самостійності цього елемента і до перетворення його у вставлену одиницю, яка зберігає при цьому деякою мірою залежну форму, зумовлену стрижневим словом. Наприклад: *Найперше, наречена офіцера повинна мати або майно, або вкласти перед шлюбом до військової каси п’ять тисяч злотих так званої кавції, на випадок смерті мужа, щоб полк міг забезпечити вдову **(її таки грішми!)*** (Вільде І.); *Ідея сподобалась присутнім **(за винятком Привалова, який зустрів її скептичною усмішкою)*** (Гончар О.). У зазначених прикладах виділення одиниці як вставленої зумовлюється авторським наміром підкреслити, акцентувати увагу на інформації, носієм якої вона є, надати їй характеру додаткового зауваження, пояснення. Такі вставлення, як правило, мають відтінок приєднувального значення.

Друга група вставлених компонентів представлена **власне вставленнями** – це так звана “синтаксично ізольована частина” [4, с. 35] (слово, група слів, речення різних граматичних типів, текст), яка граматично не пов’язана з основним реченням. Вони належать до конструктивного типу, оскільки з погляду структури речення такий його компонент “не включений в позиційну і синтаксичну структуру, тобто позбавлений ознак члена речення; його не можна визначити на основі прислівних підрядних чи реченнєвотвірних зв’язків” [4, с. 36]: *Він зломив їм усім трьом життя. Оля, вроджений конструктор, що мріяла колись про вищу технічну освіту **(архітектуру!)**, зупинилася на чотирьох гімназичних і торговельних курсах* (Вільде І.); *Далі близнята-брати залишають мури Тібуртійські **(Місто по імені брата Тібурта ту назву дістало)**, Бистрий Катілл і Карант, аргівське юнацтво – обидва В першому ряді стають, там, де стріл найрясніше літає* (Зеров М.). У наведених прикладах “словоформа або ціла конструкція, розташовані між компонентами синтаксичного сполучення, лінійно переривають, але не порушують його” [6, с. 160]. Для вставлення конструктивного типу обов’язковою є свобода включення і неможливість зняття дужок або тире.

У сучасному мовознавстві, крім вказаних, пропонуються ще інші терміни на позначення типів зв’язку вставлень із базисом, а саме: “експліцитна та імпліцитна координація” [8, с. 54], які тотожні, відповідно, квазівставленням та власне вставленням.

Експліцитний зв’язок вставлених конструкцій із базисом проявляється в тому, що частина повідомлення і граматично, і семантично пов’язана з основним реченням. Інформація, представлена в основному висловленні, розгортається у вставленні з метою уточнення, аргументації, розкриття причини, мети і т.д. Наприклад: *Між молитвами салат аль-аср **(друга половина дня)** і салат аль-матріб **(призахідна)** вони говорили про поезію* (Загребельний П). У наведеному прикладі вставлення розгортає повідомлення базису в лінійному порядку, пояснює незрозумілі слова, подає додаткову темпоральну характеристику молитов *салат аль-аср* та *салат аль-матріб.*

Під час використання імпліцитної координації семантичний зв’язок вставлень із основним висловленням формально не виявляється і нагадує форму діалогу між вставленою конструкцією і базисом, де питання представленні у згорнутому вигляді. Наприклад: *Моя мама **(що не кажіть, а вона таки в мене краща за інших матерів!)** тієї ж думки, що й я* (Вільде І.). В процесі експлікації цей приклад виглядатиме таким чином:

– Моя мама тієї ж думки, що й я

– Якою є моя мама?

– (що не кажіть, а вона таки в мене краща за інших матерів!).

Вставлення діалогізує монологічне мовлення, тобто вказує на діалогічний (нелінійний) характер мислення автора і, таким чином, збільшує обсяг актуалізованої інформації.

Отже, залежно від граматичного зв'язку із основним реченням вставлені конструкції поділяються на два структурні типи: 1) неконструктивні (зв'язані); 2) конструктивні (незв'язані).

До першого типу відносять вставлені конструкції, які синтаксично пов'язані з основним реченням, включені в позиційну і синтагматичну структуру речення, оформлені як члени речення або частини складного речення, співвідносні з основним висловленням.

До другого типу належать синтаксично самостійні вставлення, які синтаксично не пов'язані з основним реченням і не входять в синтаксичну і позиційну структуру висловлення.

Прикладами першого структурного типу є квазівставлення – структурні одиниці, пересунуті в зону додаткової інформації в результаті комунікативного перекроювання конструктивного складу висловлення, а прикладами другого типу – власне вставлення, які синтаксично ізольовані від основного висловлення, не співвідносні з ним і включені в синтаксичний шов засобами міжфразового зв'язку.

Проте, однозначно кваліфікувати вставлені конструкції як такі, що зв'язані чи не зв'язані з базовим реченням, часто неможливо, оскільки має місце явище синкретизму. На нашу думку, варто говорити не про опозицію пов'язаності – непов'язаності вставлених конструкцій з основним реченням, а про ступінь цього зв'язку, оскільки, з погляду синтаксичної семантики, такі конструкції пов'язуються із базисом факультативним зв'язком, який відображає співвіднесення фонової інформації з факультативною, що зумовлено певними комунікативними завданнями.

Література:

1. Аникин А. И. Вставные единицы в речи / А. И. Аникин // Русская речь. – 1972. – № 1. – С. 61-66.

2. Грамматика русского язика : в 2 т. / АН СССР. – М., 1954. – Ч. 2 : Синтаксис. – 444 с.

3. Загнітко А. Семантика і прагматика вставлених одиниць в українському реченні / А. Загнітко // Вісник Львівського університету. Сер. : Філологічна, 2000. – Вип. 28. – С. 301-309.

4. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс). Ч. 2 : навч. посіб. / А. П. Загнітко. – К. : ІЗМН, 1996. – 240 с.

5. Олійник З. П. Вставні і вставлені компоненти у структурі висловлювання і тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / З. П. Олійник. – Донецьк, 2002. – 19 с.

6. Прияткина А. Ф. Русский язык : синтаксис осложненного предложения : учеб. пособие для филол. спец. вузов / А. Ф. Прияткина. – М. : Высш. шк., 1990. – 176 с.

7. Проблемні питання синтаксису : зб. наук. праць / відп. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – 228 с.

8. Сабромене Д. Способы координации модальной соотнесённости вставного компонента с текстом. / Д. Сабромене // Žmogus ir žodis. – 2005. – № 3. – С. 51-57.

9. Шапиро А. Б. Основы русской пунктуации / А. Б. Шапиро. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1955. – 398 с.

10. Щеболева И. И. Структурные типы вставных конструкций в современном русском языке / И. И. Щеболева // Вопросы синтаксиса русского языка : сб. науч. тр. Ростовского-на-Дону пединститута. – Ростов-на-Дону, 1971. – 204 с.

УДК 811.133.1. (003.22+003.32) “08/20”

Сидельникова Л. В.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ СИСТЕМИ ЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА

Статтю присвячено методології дослідження еволюції системи літерних знаків французького письма XI – початку XXI століття у фонографічному та ідеографічному аспектах, встановленню базового категорійного та понятєвого корпусу та висвітленню семіотичного та когнітивного підходів до вивчення графічних одиниць.

Ключові слова: *літерний знак, фонографія, ідеографія, графеміка, орфографіка, символізм, семіотика, когнітологія.*

Статья посвящена методологии исследования эволюции системы буквенных знаков французского письма XI – начала XXI столетия в фонографическом и идеографическом аспектах, установлению базового категориального и понятийного корпуса и освещению семиотического и когнитивного подходов к изучению графических единиц.

Ключевые слова: *буквенный знак, фонография, идеография, графемика, орфографика, символизм, семиотика, когнитология.*

The article deals with the methodology study of evolution of system of the French alphabet signs in the 9th – early 21st centuries’ writing in phonographic and ideographic aspects, the establishment basic categorical and conceptual case, the highlighting semiotics, and cognitive approaches to the study of graphic units.

Key words: alphabet sign, phonography, ideography, graphemics, orphographics, symbol, semiotics, cognitive.

Одним із основних завдань будь-якої мовознавчої дисципліни є створення методологічної бази наукового дослідження, яка б розглядала конкретні мовні явища системно та комплексно. Протягом свого становлення лінгвістична наука сформулювала власну систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, проте зміни, які відбуваються у парадигмі сучасних наукових знань XX – початку XXI ст., усе частіше вимагають поєднання різноманітних прийомів та підходів у вивченні різнопланових аспектів людської мови.

У мовознавчій науці традиційно розрізнять три основні наукові парадигми, на які ми спиралися при виборі методів та прийомів дослідження: 1) порівняльно-історична (компаративна, зіставна) парадигма, що базується на порівняльно-історичному методі і властива класичним лінгвістичним дослідженням; 2) системно-структурна парадигма, основою якої є певне конкретне мовне явище, його різноаспектні особливості у межах мовної системи; 3) антропоцентрична парадигма, що заснована на дослідженні взаємозв’язку між з мовою та інтерпретованим людиною світом. Виходячи з того, що наша наукова розвідка поєднує як діахронічний, так і синхронічний аспект вивчення графічних знаків французького письма, ми послуговувалися широким спектром методологічної бази сучасної наукової парадигми.

Писемність розглядається як набор графічних знаків, що перебувають у певних взаємовідношеннях і складають цілісну систему. Розуміння письма як знакової системи дозволяє поставити писемність поряд з іншими семіотичними системами людини та визначити теорію письма як розділ загальної теорії знакових систем – семіотики, або семіології. Це дає можливість застосовувати низку операційних понять, властивих іншим семіотичним дисциплінам. Розгляд писемності як знакової системи дозволяє краще зрозуміти онтологічну природу письма, його зв’язок з людиною та його місце у розвитку людської культури. Писемна мова як семіотична структура складається, з одного боку, з візуальних символів звукової сторони мови, а з іншого – символів-кодів, які відображають образно-понятєву картину світу. У першому випадку письмо є вторинною системою, а у другому – первинною. Кожен писемний символ-знак являє собою цілісність, що має дві основні сторони: вираження та зміст. Вираження – це фізична субстанція, за допомогою якої відбувається візуальна графічна репрезентація письма, зміст – це все, що він виражає, позначає, з чим співвідноситься, будь то поняття, ідея, число, слово, склад, звук.

Зазначені властивості писемної мови безпосередньо пов’язані з функціонуванням розуму людини. Двопівкульність мозку людини зумовлює двокомпонентність свідомості [3, с. 8]. З цього випливає й двокомпонентність мовної одиниці, у нашому випадку – літерного знака – ментального (вираження) та почуттєвого (значення, зміст).

Така двостороння природа писемної системи відображає філософський закон діалектики та дає підстави для типологічній класифікації письма згідно з характером плану змісту та плану вираження. За характером плану змісту письма можна виокремити два основні типологічні класи: ідеографію (або семіографію) та фонографію.

Фонографія характеризує писемну систему з конкретної звукової сторони, а, отже, співвідноситься з мовленням. Планом змісту у такій системі (до яких належить і французька писемність) виступають графічні одиниці, що мають конкретне звукове оформлення. У цьому випадку знання писемної системи передбачає попереднє знання зв’язку між писемним (графічним) знаком та конкретним звуковим словом або звуковим сегментом.

Ідеографія, або семасіографія характеризує клас писемних систем, у яких графічні знаки позначають конкретні поняття або навіть цілі ситуації, співвідносячись безпосередньо з планом змісту. Подібні ідеографічні знаки, пов’язані з певними поняттями, минаючи звукову оболонку слів певної мови, зрозумілі та, відповідно, адекватно прочитуються представниками різним лінгвокультур, які використовують спільні писемні знаки. План змісту в писемних знаках ідеографічної системи ґрунтується на ототожненні означення з об’єктами реального світу, іконічним відображенням яких вони є, або на умовно прийнятому зв’язку конкретних означень

© Сидельникова Л. В., 2013

знаків писемної системи з відповідними семантичними, поняттєвими означуваними.

Таким чином, іконічна схожість графічних елементів писемної системи з відображеними ними об'єктами характеризує писемну систему як піктографічну, або іконічну. У випадку умовного зв'язку знаків ідеографічного письма з відповідними поняттєвими категоріями, тобто відсутності зовнішньої подібності між графічними знаками-символами та об'єктами реального світу, писемну систему можна охарактеризувати як умовну, або конвенційну. Зауважимо, що фонографічні системи (до яких належить і французьке письмо) можуть мати елементи ідеографії та піктографії, тобто мати конвенційні відношення між планом змісту та планом вираження писемного знака.

До понять плану вираження та плану змісту писемної системи необхідно додати поняття парадигматики та синтагматики письма. Згідно з дослідженнями Т. В. Гамкрелідзе, С. Г. Проскуріна і Ю. С. Степанова, І. Фрідріха, під парадигматикою розуміється співвідношення графічних знаків в алфавіті та їх послідовне (лінійне) розташування відносно один одного (порядок алфавітного переліку). Такий лінійний порядок графічних знаків у системі, що визначає її парадигматичну структуру, може бути мотивований різними факторами. Особливе місце серед них займає фактор графічної схожості знаків письма і фонетичної подібності звуків, які фіксуються цими знаками. Синтагматика письма визначається як послідовність знаків у тексті, отже, передбачає співвідношення графічних символів, представлених у певній послідовності в тексті, в межах окремих слів, сполучень слів або одиниць синтагматичного плану.

При діахронічному аналізі французької писемності IX-XVIII ст. необхідно керуватися поняттєвим корпусом графічної лінгвістики, яка на нинішній час ще знаходиться у процесі становлення. Саме тому положення загальної теорії письма, теорії графеміки та теорії алфавіту, які виступають складовими зазначеної вище науки, є теоретичною базою третього та четвертого розділів нашого дослідження. Теорія графеміки як однієї з центральних компонентів теорії графічної лінгвістики характеризується вельми інтенсивним науковим пошуком і широким розгортанням дослідницької роботи в усій сукупності її проблематики. Отже, графеміка, за визначенням Т.О. Амірової, – це наука, що вивчає структурно-функціональні одиниці писемної мови (графеми), їх функції, властивості, відношення, а також їх системну організацію [1, с. 26]. Основною структурною одиницею графеміки є графема, сукупність яких створює свою власну систему.

У нашому дослідженні графема – це мінімальний змісторозрізнювальний знак письма, який складається з конструктивних елементів (графів). Усередині графічної системи графема може відповідати звуку, звукосполученню, нулю звука або нелітерному знаку (підрядковому або надрядковому). Згідно зі своєю структурою графема може бути представлена однією літерою або сполученнями літер. Однолітерні (або прості) графеми отримали назву монографи, дволітерні– диграфи, трилітерні – триграфи, чотирилітерні – тетраграфи та п'ятилітерні– пентаграфи. У запропонованій концепції графеміки літера виступає як графема або як частина графеми, коли графема передає один звуковий відповідник: звук або звукосполучення, а також слугує для розрізнення граматичних, семантичних конотацій, тобто виступає ідеограмою. Зазначимо, що у представленому дослідженні під *ідеограмою* ми розуміємо літерний знак, який, окрім звукового відповідника передає певну умовну, додаткову інформацію, як правило, граматичного, семантичного характеру. У цьому випадку ідеограма вже не має відношення до звукової сторони мови, вона є певним кодом, який розкриває відношення з іншими системами мови.

При аналізі французького письма XIX – початку XXI ст. у роботі було застосовано термінологічну систему орфографіки – лінгвістичної науки, яка заснована на функціональному підході до вивчення орфографічних явищ [4, с. 23-24]. Термін орфографіка сам по собі відображає онтологію та методологію цієї наукової дисципліни, оскільки базується на асоціативному зв'язку між двома поняттями – орфографії і графіки, які й виступають її складовими частинами. Перша частина терміна *орфо-* демонструє зв'язок з нормованим рівнем мови, а також співвіднесеність з планом змісту, друга частина – *графіка* має на увазі графічну форму мови. Отже, основним завданням орфографіки є теоретичне осмислення орфографічних явищ та розгляд загальних і специфічних функцій алфавітного письма. У межах предмета та проблем дослідження фонографіки та ідеографіки літер французького письма ми з'ясували такі питання, як співвідношення звукової та писемної форм на різних етапах розвитку французької писемності, ідеографічний аналіз (семантичний) графічних одиниць, визначення порядку значущих графічних одиниць, відношення функцій графічних одиниць, встановлення кількісних та якісних характеристик фонографічного інвентаря кожного періоду, розкриття історичних передумов графічної синонімії, омонімії та омографії тощо. Основною структурною одиницею орфографіки є *орфограма* – мінімальна значуща одиниця письма, що характерна певними графо-фонетичними і граматико-семантичними відношеннями. Орфограма є носієм певної інформації: фонетичної, граматичної або семантичної. Виходячи з цього, орфограми можуть бути *фонограмами* (орфограми, що фіксують окремі, реальні звукові відповідності), *афонограмами* (орфограми, що відповідають "нулю" звука), *ілетограмами* (знаки дефіс, апостроф, інтервал). Залежно від додаткової інформації граматичного або лексико-семантичного порядку орфограми можуть бути ідеограмами, які у свою чергу поділяються на *семограми*, що містять семантичну інформацію, та *морфограми*, які передають граматичну інформацію. За своєю графічною формою відповідно від кількості знаків орфограми підрозділяються на *монограми* – однолітерні ГК, що мають фонетичну, граматичну або лексичну відповідності, *поліграми* – ГК, які складаються з двох або більше літер та передусім мають фонетичні еквіваленти. Поліграми можуть бути *диграмами* (2 літери), *триграмами* (3 літери), *тетраграмами* (4 літери), *пентаграмами* (5 літер).

Фонограма, яка має однин фонетичний відповідник, називається *монофоною*, два та більше – *поліфоною*, за цією аналогією, фонема, що має єдиний графічний еквівалент – *моноґраф*, а декілька – *поліграф*. Орфограми, що не мають звукової відповідності, називаються *афонограмами*. У роботі також застосовано поняття

“ініціаль” – початкова літера слова, яка у деяких випадках може бути афонограмою, та “фіналь” – кінцева літера або група літер, як правило, невимовні у парадигматичному плані або умовно вимовні у синтагматичному. Зауважимо, що *ініціаль* та *фіналь* являють собою значущі одиниці, які несуть фонетичну, семантичну та граматичну інформацію.

Літера може розглядатися як символ – найвища форма знаковості, здатність графічної форми передавати певний ідеальний первісний зміст про матеріальні та нематеріальні речі, поняття та ідеї, якими людина може оперувати свідомо та несвідомо, а отже, відіграє важливу роль у процесі пізнання. Літера-символ виступає основою для передачі та розуміння коду будь-якої лінгвокультури, вона являє собою багаторівневе ментальне породження колективної духовної спільноти. Одна з основних властивостей літери-символу полягає у її здатності перебувати у постійному внутрішньому зв’язку з тими об’єктами, які вона репрезентує, таким чином зберігається тісний зв’язок між формою та змістом. Символізм літерних знаків також характеризується подвійністю, здатністю віддзеркалювати протилежні явища – дихотомії, багатозначністю, складною структурою, невичерпністю, властивістю передавати цілісну ідею, накопичуючи додаткові смисли, а також абстрактні поняття й духовні сутності тощо. З огляду на те, що значення символу безпосередньо пов’язано з ментальними процесами людської свідомості і він здатен відображати низку понять, при аналізі символічних конотацій літерних знаків французького письма ми послугувалися семантико-когнітивним підходом та категорійним апаратом когнітивної лінгвістики. Семантико-когнітивний підхід дозволив вивчити співвідношення семантики літер-символів з концептосферою французької лінгвокультури, зв’язок семантичних процесів з когнітивними.

Когнітивна лінгвістика набула своєї актуальності вслід за обґрунтуванням теоретичних засад психолінгвістики. У межах цієї науки було доведено існування невербального мислення, наявність у свідомості людей концептосфери, що складається з квантів знання – концептів, що постійно змінюються й оновлюються. Мислення людини невербальне, воно здійснюється за допомогою універсального предметного коду. Люди мислять концептами, кодованими одиницями та складовими бази універсального предметного коду. Саме через вивчення семантики мовних знаків можна проникнути у концептосферу людей для того, щоб вивчити особливості картини світу певної культурної спільноти. Концепт включає понятєві й культурні складові (вихідну форму (етимологія), основні змістовні ознаки, конотації) і сприймається як комплексне, багатовимірне соціо-психологічне утворення, що співвідноситься як з колективною, так і індивідуальною свідомістю. Упорядкована сукупність концептів у свідомості людини утворює його концептосферу. Будь-які мовні знаки виступають як один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту й структури концептів як одиниць мислення. Через мовні знаки можна пізнати і експлікувати значну частину концептуального змісту свідомості.

Зауважимо, що поєднання семіотичного та когнітивного підходів до вивчення ідеографіки та символізму літерних знаків французького письма не є випадковим, між ними існує тісний взаємозв’язок. Пояснимо цю думку.

Семіотика – це наука про знакові системи у природі та суспільстві, вона знаходить свій предмет у біології, психології, етнографії, соціології, історії культури, літературознавстві, але головним чином у лінгвістиці. Знакові мовні системи є найбільш розробленими та чітко визначеними, отже, лінгвістика має впорядкований термінологічний апарат, який застосовується у дослідженнях з культурології, мистецтва, біології, етнографії тощо. Предметом семіотики у лінгвістиці виступає система знаків. У семіотиці традиційно знак визначається через знакову ситуацію як певне матеріальне тіло, що здатне відображати те, що самі по собі ними не є. Г. Фреге, розглядаючи знак у логіці, розрізняв три його складники: тіло знака, значення знака та образ, який відображений у значенні знака. Уперше в лінгвістику семіотичний аспект було залучено Ф. де Соссюром, який запропонував розгорнуту теорію мовного знака та системи знаків, додавши категорію значущості, тобто відношення знака до інших знаків тієї ж системи. Розвиваючи думки Ф. де Соссюра, К. Бюлер вважав за необхідне включити у знакові ситуацію позиції адресанта та адресата [2, с. 276]. У наш час деякі вчені, зокрема, Т. Колшанський, В. Худяков, М. Алефиренко, З. Попова розвинули теорію мовного знака. Вони розрізняють такі складники знакової ситуації: *акустичний знак* – тіло знака, медіатор, експонент, *образ акустичного знака* – лексема, десигнат, *позначення акустичного знака* – значення слова, десигнат, семема, *образи предметів та ситуацій* – зміст, концепт, десигнат, *предмети та ситуації позамовного світу* – десигнати, референти. У сфері акустичних образів лексеми можуть бути фонемами, графемами (образи звуків та звукосполучень, які виконують змісторозрізнювальну функцію), морфемами (образи, фрагментів, що використовуються для створення лексем). У сферу акустичних знаків розрізняють семему (одне позначення), семантему (сукупність значень однієї лексеми), синтаксему (позначення нормативної послідовності лексем). У систему образів предметів та ситуацій входять денотати (вербальні образи), змісти (невербальні образи), концепти (сукупність вербальних та невербальних образів предметів і ситуацій, що утворюють концептосферу людини). Предмети та ситуації зовнішнього світу, що відображаються за допомогою мовних знаків отримали назву – референти [5, с. 263]. Лексеми й семеми утворюють систему мови, семеми та денотати формують семантичний простір, а денотати і змісти складають концептосферу людини. Представлена систематизації понять надає можливість встановити область знакової ситуації, яку розробляє той чи інший учений незалежно від термінологічного корпусу. З цих позицій графічна лінгвістика вивчає образи графічних знаків у мовній свідомості людини (графеми), з яких формуються лексеми та морфеми, тоді як когнітивна лінгвістика досліджує співвідношення семем (їх сполучуваності, типових пропозицій, які знайшли своє вираження у мові) зі сферою концептів (як денотатів, так і змістів). Таким чином, модель мовної знакової ситуації побудована на основі семіотичних категорій. Зауважимо, що значення лексем у переважній більшості випадків конвен-

ціональними та співпадають у всіх носіїв конкретної мови, у той час як образи предметів та ситуацій, що не мають вербального відтворення, сприймаються по-різному. У цьому випадку семіотика надає когнітивній лінгвістиці такі методи та прийоми, які дозволяють розкрити приховані у середині знакової системи змісти.

Таким чином, категорійний та понятєвий апарат дослідження еволюції літерних знаків французького письма IX – початку XXI ст. базується на основних поняттях семіології, теорії письма, графічної лінгвістики, орфографіки, когнітивної лінгвістики. Саме семіотичний підхід у представленій лінгвістичній розвідці зумовив застосування представлених вище мовознавчих наук. Це уможливило вихід дослідження писемності на новий рівень, що потребує інтегрованої методики аналізу еволюції літерних знаків французького письма.

Література:

1. Амирова Т. А. История языкознания : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений] // Т. А. Амирова., Б. А. Ольховиков., Ю. В. Рождественский / [под ред. Гончаренко С. Ф.]. – М. : Издат. центр “Академия”, 2003. – 672 с.

2. Бюлер К. Теория языка: Репрезентативная функция язика : монография / Карл Бюлер. – М. : Прогресс, 1993. – 501 с.

3. Зеленько А. С. Теоретичні питання мовознавства [Електронний ресурс] / Анатолій Степанович Зеленько // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apif/2010_5/All.pdf – Назва з титул. екрану.

4. Крючков Г. Г. Современная орфография французского языка / Георгий Георгиевич Крючков. – К. : Высшая школа, 1987. – 184 с.

5. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.

УДК 80.81 1.93.811

Сізова Л. В.,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, м. Одеса

ГРАМАТИЧНИЙ ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ ПЕРФЕКТНОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

У статті робиться спроба встановити граматичну природу категорії перфектності англійського дієслова та визначити її суттєве значення..
Ключові слова: *граматичний час, перфектність, дієслово, подія, момент мовлення.*

В статье делается попытка определить грамматическую природу категории перфектности у английского глагола и установить ее существенное значение
Ключевые слова: *грамматическое время, перфектность, глагол, событие, момент речи.*

The article deals with the determination of the grammatical nature of the category of perfectness and its essential meaning.
Key words: *tense, perfectness, the verb, event, the moment of speech.*

Поняття перфектності англійського дієслова одержало різну трактовку у роботах лінгвістів [1-35]. Сьогодні не існує єдиної точки зору щодо його граматичної природи, [1; 5; 9-15]. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою даної статті є аналіз точок зору представників різних граматичних шкіл щодо змісту поняття перфектність та засобів його вираження в сучасній англійській мові; на основі одержаних результатів робиться спроба довести наявність граматичної категорії перфектності у англійського дієслова та визначити її граматичне значення.

У сучасній англістиці перфект розрізняється як: особлива часова форма [15; 16; 24; 26]; як аспектна (видова) форма [28]; як окрема специфічна категорія [12; 31; 32].

Суіт Г., Кьорм Г.О., Єсперсен О. вважають перфект категорією часу [32, с. 53; 16, с. 45; 24, с. 102]. Тоді як Дж. Лайонз зазначає, що англійське дієслово має два основних аспекта (вида), які “поєднуються досить вільно із часом та способом дії: перфектний (perfect) та подовжений (progressive) [28, с. 64].

Ільїш Б.А., Воронцова Г.Н., Дойтчбейн М. також відносять перфект до категорії виду, але ці дослідники по-різному трактують аспектний зміст даного граматичного явища (аспективність [22, с. 67; 2, с. 34-56], результативність [17, с. 28]).

Байбер Д. та ін. розуміють характеристику перфектності та подовженості англійських часових форм як категорію аспектності [11, с. 482], семантично співвідносячи перфект із позначенням подій або станів, що мали місце впродовж певного часового відрізку із специфікованим кінцевим моментом [там само, с. 460].

Мороховська Є.Я. дотримується точки зору, що в англійській мові перфектні форми не складають системи. На її думку, не існує інваріантних характеристик перфекту як таких [29, с. 189]. Теперішній перфект не має нічого спільного із іншими перфектними формами. Минулий перфект не є ні часовою, ні аспектною формою, він не сигніфукує ані часові, відмінності, ані спосіб дії. Ця форма співвідноситься із прецедентом дії [там само]. Майбутній перфект, як і минулий, є релятивною формою, що указує на прецедентність або передування дії [29, с. 190].

Теперішній перфект, як зазначає дослідниця, не позначає часову співвіднесенність як інші перфектні форми, він має більшу подібність до аспектних форм дієслова, сигніфікуючи перфектність або результативність [там само].

Смірницький О.І. запропонував вважати перфект самостійною категорією, яку він назвав “категорією часових відносин” [8, с. 53], Ільїш Б.О. назвав таку категорію “категорією часової співвіднесеності [22, с. 64]”. Хаймович Б.С. та Роговська Б.І. вважають більш вдалим для позначення поняття перфект термін “категорія порядку”, бо на їх думку, він найбільш точно відображає його сутність [25, с. 132].

Блох М. розглядає перфект як окрему дієслівну категорію, семантично проміжну між аспектною та темпоральною, але самодостатню у загальній категорійній системі англійського дієслова і дає їй назву “категорії ретроспективної координації” або скорочено, “категорії ретроспекції” [12, с. 53].

Волкова Л.М. відносить перфект до категорії фази (the category of phase). Дослідниця вважає її сигніфікативною категорією,що реалізується через опозицію перфектна фаза (perfect phase): неперфектна фаза (non-perfect phase), тісно повязаною із категорією часу і такою, що не існує у відриві від останньої [33,с. 122]. Волкова Л.М. визначає категоріальне значення перфекту як передування заданній осі орієнтації [там само]. Темпоральні значення, що передаються категорією фази, указують на ступінь завершеності дії, що передається перфектною формою [там само].

Слонімська Н. називає опозицію перфект-не-перфект (perfect-non-perfect) “категорією таксису” [31, с. 68].

Перфект у сучасних романських та германських мовах, на думку Б. Комрі, може включатись у поняття виду (aspect) тільки згідно із традицією і має вважатися таким тільки в абсолютно відмінному від інших “видів” сенсів [15, с. 121].

Маслов Ю. розуміє перфект як таксисну категорію, відносною часовою формою [6, с. 45].

Корсаков А.К. розуміє перфектні часи як окрему групу часових форм дієслова, що дістали у його системі назву антеріорних часів [26, с. 12].

Для того, щоб встановити сутність категорії “перфекту” англійського дієслова, щоб охарактеризувати її

© Сізова Л. В., 2013

природу з точки зору темпоральності та аспектності, треба визначити такі граматичні поняття як "час дієслова" та "вид (аспект) дієслова".

Філософи трактують час та простір як основні форми існування матерії. Простір відображає порядок місцеположення об'єктів, що існують одночасно, тоді як час – послідовні існування явищ, що змінюють одне одне. Сучасна фізика підтвердила невід'ємність часу та простору [34, с. 69]. Людина сприймає об'єктивну дійсність та відображає її у своїй свідомості згідно із своїми психічними та фізіологічними особливостями. Часово-просторові характеристики явищ навколишнього середовища проектуються у свідомість людини, виникають ментальні конструкції, що певним чином кодуються у мові та мовленні.

Усвідомлення часу – це, на погляд філософів, особливий вид свідомості, що залежить від загальних та індивідуальних психічних та загальноособистних якостей даної людини [35, с. 77].

Сучасна фізика вважає, що об'єктивного часу не існує, а те, що вважається таким, є лише координатою у чотиривимірному континуумі [34, с. 78]. теорія відносності заперечує конкретність простору і зв'язує його із часом у єдиний чотиривимірний континуум [35, с. 37]. Таким чином, категорії часу та простору є суб'єктивними понятійними категоріями, за допомогою яких людина знаходить своє місце у ментальному конструкті свого буття, що є відображенням навколишньої об'єктивної дійсності.

Ментальний конструкт буття людини складається із ряду концептуальних структур та концептуальних категорій, у мові вони вербалізуються через систему мовних одиниць різного ієрархічного рівня.

Концептуальна категорія темпоральності є відображеннями людиною особливостей свого часового існування у часово-просторовому континіумі.

На мовному та мовленнєвому рівні вона може виражатись різними засобами, однак граматично вона виражається за допомогою граматичних часів.

У 1829 році швейцарський мовознавець Ф. Рейф увів термін "аспект" у значенні "погляд, кут зору, під яким сприймається те чи інше явище, предмет, подія, перспектива, у якій вони виступають", він став відповідником категорії виду [7, с. 63]. У сучасному мовознавстві вид розуміють як "граматичну категорію дієслова у всіх його формах, що виражає відношення процесу до його внутрішньої межі та представлене в різних мовах опозиціям граничності/неграничності, результативності/нерезультативності, цільності/нецільності, завершеності/незавершеності, тривалості/нетривалості, багаторазовості/одноразовості, формової фіксованості/нефіксованості, тощо" [там само]. Дана граматична категорія репрезентує у мові та мовленні понятійну категорію аспектуальності, що розуміється як спосіб дії. А.В. Бондарко зауважує, що семантична аспектуальність включає ознаки лімітативності, тривалості, кратності, фазовості, перфектності, а також акціональності, статальності, реляційності [1, с. 366].

Питання полягає у тому як співвідносяться у процесі мовленнєвої передачі понятійної категорії темпоральності, що є мисленнєвою конструкцією,

граматичні категорії часу та аспекту (у нашому випадку – англійські дієслова). Для того, щоб відповісти на дане питання, треба звернутися до визначення поняття дієслова в англістиці. Д. Болінджер зазначав: "У дієслів є потенціал дієслівності, завдяки йому вони примушують речі рухатись та проходити крізь час" [13, с. 231].

А.А. Корсаков доводить що "дієслова, взяті самі по собі, не виражають ні дії, ні стану, ні процесу, хоча вони як, і іменники, співвідносяться з ними" [4, с. 94].

А.К. Корсаков визначає суттєву семантичну характеристику дієслів як їх здібність вказувати на спосіб існування у часі субстанції [5, с. 27], тобто на темпоральні характеристики її буття. Дієслово, що вжите у реченні, є ядром предикату, предикат у свою чергу розкриває специфічні особливості існування у часі тієї чи іншої субстанції [там само, с. 8]. Дієслово, що входить до складу структури предикації, завжди вказує як на часові, так і на аспектні характеристики елементарного процесу, що позначається реченням. Таким чином, як категорія часу, так і категорія аспекту приймають участь у мовленнєвій передачі того чи іншого елементарного процесу об'єктивної дійсності, який є характеристикою певної субстанції, способами її існування у деякій точці часово-просторового континууму і присутній у свідомості людини у формі понятійних категорій, понятійних та ментальних конструкцій.

Виходячи із зазначених вище положень, можна стверджувати, що понятійна категорія темпоральності включає як складові понятійні категорії часу та аспекту, які в англійській мові є граматично вираженими у системі граматичних форм дієслова.

Що стосується інших мов, то за ствердженням Ю. Маслова "дієслівний вид як граматична категорія існує не у всіх мовах, тоді як аспектуальні значення є так чи інакше вираженими усюди" [6, с. 48].

Граматична категорія часу розуміється у сучасній лінгвістиці як "граматична категорія дієслова, яка виражає відношення процесу до моменту мовлення або до часу іншого процесу у висловленні" [7, с. 786]. Сучасні граматисти розрізняють абсолютний час дієслова, безвідносний до часу іншої дії чи стану у висловленні, і відносний – співвіднесений із часом іншого процесу у висловленні [там само].

Так, А.К. Корсаков зазначає, що часові форми – це особливі форми дієслова, що співвідносяться із різними часовими відносинами [26, с. 13].

І. Алексеева пов'язує визначення граматичної категорій часу англійського дієслова із способами відображення локалізації подій у часі [10, с. 123].

І.К. Харітонов визначає граматичний час як дієслівну категорію, що виражає характер часових відносин між часом протікання дії, вираженої дієсловом предиката та часом мовлення [9, с. 44].

Для Л.М. Волкової суттєвою ознакою категорії часу є те, що вона співвідносить час, у який має місце певна

дія, або стан справ, про які йдеться у реченні, із часом висловлення, який розуміється як “зараз” або теперішній момент [33, с. 119].

Представники когнітивного напрямку у граматиці Р. Богаарт та Т. Янсен розуміють граматичний час як дейктичну або фонову категорію. На їх думку, коли мовець використовує структуру предикації із дієсловом, вжитим у тій чи інший видо-часовій формі, він хоче показати, що ситуація, описана такою структурою взаємодіє із оціночною ситуацією, ця граматична одиниця також розкриває характер відносин між ситуацією, що описується, та оціночною ситуацією. У такий спосіб мовець контекстуалізує ситуацію, що описується, в актуальний дискурс [14, с. 800]. При цьому аспектуальна інформція даної структури предикації стосується того як мовець розуміє, як він почуває внутрішню темпоральну складеність ситуації, що описується [14, с. 803]. Оскільки аспект не зв’язує дану ситуацію із оціночною, то аспект не є дейктичною категорією [там само, 809].

Х. Райхенбах пропонує розглядати граматичні часові форми як засоби передавати темпоральні відносини між часом, у який відбувалась подія, та моментом референції та часові відносини між моментом референції та моментом мовлення [30, с. 97].

Такі когнітивісти як Л. Кьортер, Г. Фоконье, Дж. Дінсмор аналізують граматичні часи через поняття часу, який сприймається людиною за допомогою органів почуттів (time) у рамках теорії ментального простору, вони оперують концептами “Базовий простір”, “Простір фокусу”, “Фокус події””, для них важливим є розрізнення понять “факт” (fact) та “передбачення” (prediction) [21, с. 807; 20, с. 45; 18, с. 67].

Інша група когнітивістів пропонує трактувати граматичні часи, не прив’язуючи їх до часу, який людина вимірює фізично, бо, дуже часто, вони не співпадають. Так, в англійській мові і інших індоєвропейських та неіндоєвропейських мовах граматичний теперішній час співвідноситься не тільки із теперішніми, а із минулими та майбутніми подіями [21, с. 808]. Р. Лангакер указує на епімістичну природу граматичного часу [27, с. 210]. Для Т. Янсена важливо встановити точку виміру, з якої мовець, і, можливо, адресат оглядають ментальне поле образу, він аналізує як ситуація, що описується, контекстуалізується за допомогою дейктичного елемента, яким є граматичні часові форми, такі дейктичні елементи дослідник називає “вказівники” (demonstratives) [23, с. 67].

В. Еванс та М. Грін вважають, що граматичний час наділяє речення інформацією про відношення між часом, коли мала місце подія, та моментом мовлення [19, с. 389].

Порівняння всіх наведених вище точок зору свідчить про те, що, на погляд дослідників, семантичними ознаками категорії граматичного часу є такі характеристики: локалізація події у часовому просторі; часові відносини між подіями; співвіднесення події або стану із часом висловлювання; характер відносин між ситуацією, що описується, та оціночною ситуацією; погляд на подію із певної точки виміру (viewpoint); значення дейктичності, вказівності.

Тоді як для поняття аспекта, на думку лінгвістів, суттєвим є відображення характеру внутрішнього протікання події, процесу і т.д. “вид – це граматична категорія, що виражає за допомогою формальних засобів характер протікання дії у часі безвідносно до момента мовлення або до момента дії, які є вираженими у присудку [26, с. 126].

Англійські перфектні неподовжені часові форми відображають характер відносин між моментом мовлення та подіями із різною темпоральною локалізацією стосовно момента мовлення.

1) – What do you want here?

2) I live here.

3) Haven’t seen you around.

4) I’ve been in Cape Town for several years (F. Abrahams).

У даному прикладі момент мовлення співпадає із поняттям “теперішнього часу”, мисленнєвим “зараз” мовця, подія розкривається реченнями “haven’t seen you around”, “I’ve been in Cape Town for several years” і має своєю метою передачу інформації щодо минулого комунікантів, однак використання у висловленнях часових форм the Present Perfect Tense із маркером, дієсловом “to have” у теперішньому часі, свідчить про мисленнєвий зв’язок минулих темпоральних подій із мисленнєвим просторово-темпоральним конструктом мовця, що відповідає понятійній категорії “зараз, у даний момент, у цьому місці простору та часу”, таким чином, у даній конструкції дієслово “to have” у теперішньому простому часі є як би маркером ментального просторово-темпорального поняття “зараз, тут” комунікантів. Минулість самої події розкривається через другий компонент конструкції – дієприкметник минулого дії (Participle II).

1. The final figure revealed that once all the people who could be accounted for had been accounted for, in fact no one had been killed at all (D. Adams)

Автор наведеного повідомлення розглядає події, про які він інформує з позиції певної точки відрахунку у минулому, для якої були актуальними дії “the final figure revealed”, “all the people who could be accounted for”, для нього це і є моментом мовлення, або точкою обзору (viewpoint); далі мова йдеться також про минулі події, але вони передували точці обзору, що відповідає у темпорально-просторовій площині ментальності мовця, поняттю “відмінність від свідомого потока самосприйняття у сферу набутого досвіду, того, що вже сталося”, це вже не “зараз” і не “тут”, це – “там”, “тоді”. Маркер минулої перфектної форми, дієслово “to have” набуває форми минулого часу і індикує звязок із ментально-просторовим поняттям “там, тоді”, тобто він, як і дії “the final figure revealed”, “all the people who could be accounted for” належить до нього, тоді як дієприкметник минулої дії (Participle II) розкриває саму специфіку передуючої дії.

2) When I come back all the formalities will have been completed (P. Wodehause)

У даному прикладі дія “when I come back” позначає точку обзору, що має епімістичну семантику прогнозування, від свідомого потока самосприйняття (моменту мовлення) простирається у темпорально-просторовій

площині ментальності мовця у сферу конструювання майбутніх подій, прогнозування; “all the formalities will have been completed” – це прогнозована майбутня подія, що віддалена від моменту мовлення та від точки виміру. Використання теперішнього часу у головному реченні (when I come back) свідчить про те, що мовець зміщує реальність, майбутня подія презентується як реальна, теперішня; маркер перфектності “to have” вживається у майбутньому часі, що показує приналежність всієї події до площини майбутнього, дієприслівник минулого часу співвідноситься з завершеністю, передуванням дії.

Таким чином, наведений вище аналіз свідчить про те, що всі перфектні неподовжені часові форми англійського дієслова співвідносяться саме із характеристикою часових відносин між подіями, із ідентифікацією темпорального зв’язку між моментом мовлення та подіями. Виходячи із цього можна зробити висновок, що перфектні граматичні часи відносяться до граматичної категорії часу англійського дієслова, причому подовжені перфектні часи включаючи у себе аспектну характеристику процесуальності, розвитку, динамічності дії, по всім іншим граматичним параметрам співпадають із неподовженими перфектними часами.

Семантика перфектних часів може бути описана як референція часових відносин між моментом мовлення, який відповідає ментальному теперішньому, минулому або майбутньому комуніканта та подією, що для момента мовлення є актуальною і пов’язана із ним єдиним темпорально-просторовим контекстом, але у той же самий час є такою, що його випереджає.

У функціональному плані перфектні часи є організаторами дискурсу.

Таким чином, можна говорити про наявність у англійського дієслова граматичної часової категорії перфектності, що має характерні семантичні та формальні ознаки.

Література:

1. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
2. Воронцова Г. Н. Очерки по грамматике английского языка. – М. : ИЛИЯ, 1960. – 320 с.
3. Иванова М. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
4. Корсаков А. А. Лексическое и грамматическое содержание и употребление глагола to have в современном английском языке. – Дис. … канд. филолол. наук. – Одесса, 1979. – 180 с.
5. Корсаков А. К., Корсаков А. А. Синтаксис сучасної англійської мови. Частина І. – Одеса : ВПП “Друкарський дім”, 2011. – 98 с.
6. Маслов Ю. С. Избранные труды. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 840 с.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 843 с.
8. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М. : ИЛИЯ, 1957. – 385 с.
9. Харітонов І. К. Теоретична граматика англійської мови. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 352 с.
10. Alexeeva I. Theoretical Grammar Course of Modern English. – Vinnytsya : Nova Knyha, 2007. – 327 p.
11. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Harlow : Pearson Education, 2007. – 1204 p.
12. Blokh M. Y. Course in Theoretical English Grammar. – M. : Higher School Publishing House, 2000. – 220 p.
13. Bolinger D. Aspects of Language. – N.Y. : Harcout, Brace & Wold, 1968. – 320 p.
14. Boogaart R., Janssen Th. Text and Aspect/The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – London : Oxford University Press, 2007. –P. 803 – 828.
15. Comrie B. Tense. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – 305 p.
16. Curm G. English Grammar. – N.Y. : Barnes & Noble, 1957. – 308 p.
17. Deutchbein M. Aspecte und Aktionsarten im Neuenglischen. – Lpz., 1938. – 285 p.
18. Dinsmore J. Partitioned Representations. – Dordrecht : Kluwer, 1991. – 305 p.
19. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 851 p.
20. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Constructions in Natural Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 289 p.
21. Geeraerts D., Aeyckens H. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – London : Oxford University Press, 2007. – 1365 p.
22. Ilyish B. A. The Structure of Modern English. – Len. : Prosvesčeniye, 1971. – 366 p.
23. Janssen Th. Tense: Interpretation and Meaning // De nieuwe taalgids. Amsterdam, 1989. – p. 305 – 329
24. Jespersen O. Essentials of English Grammar. – London : G. Allen & Unwin, 1964. – 387 p.
25. Khaimovitch B.S., Rogovskaya B.I. A Course in English Grammar. – M. : Higher School, 1967. – 298 p.
26. Korsakov A. K. The Use of Tenses in English. – Kyyv : Visca Scola, 1978. – 223 p.
27. Langacker R.W. Cognitive Grammar. – London : Oxford University Press, 2008. – 573 p.
28. Lyons J. Introduction to Theoretical Linguistics. – Cambridge : Cambridge University Press, 1971. – 519 p.
29. Morokhovskaya E. Fundamentals of Theoretical English Grammar. – Kyiv : Higher School, 1984. – 287 p.
30. Reihenbah H. Elements of Symbolic Logic. – N.Y.: Free Press, 1947. – 285 p.
31. Slonimskaya N. The Category of Taxis / The Morphology of the English Verb. Tense Aspect and Taxis. Moscow, 1975. – P. 43-78.
32. Sweet H. A New English Grammar. Logical and Historical. – Oxford, 1892. – 499 p.
33. Volkova L.M. Theoretical Grammar of English: Modern Approach. – Київ : “Освіта України”, 2010. – 252 с.
34. Философский словарь. – М. : Изд-во политической литературы, 1972. – 496 с.
35. Философский энциклопедический словарь. – М. : Инфра-М, 2007. – 574 с.

УДК 81´42:82.09

Скубашевська О. С., Кротенко Л. Б.,
НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

СТРУКТУРА ЗВ’ЯЗНОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРС-ТЕКСТУ

У статті пропонується підхід до вивчення категорії зв’язності у постмодерністському дискурсі на матеріалі української та англійської мов, що спирається на антропоцентричний принцип. Дослідження полягає у побудові своєрідної багатокомпонентної структури, в якій кожен із компонентів посідає своє місце у якості реалізації когезії або когерентності. Термінологія та положення кожного компоненту у системі спирається на мовні та культурологічні дослідження постмодерністського тексту.

Ключові слова: *категорія зв’язності, людина, текст, дискурс, постмодернізм.*

В статье предлагается подход к изучению категории связности в постмодернистском дискурсе на материале украинского и английского языков, который базируется на антропоцентрическом принципе. Исследование заключается в построении своеобразной многокомпонентной структуры, в которой каждый из компонентов занимает свое место в качестве реализации когезии или когерентности. Терминология и положение каждого компонента в системе опирается на языковые и культурологические исследования постмодернистского текста.

Ключевые слова: *категория связности, человек, текст, дискурс, постмодернизм.*

In this article on approach to the investigation of coherence category in postmodern Ukrainian and English discourse based on anthropocentric principle is offered. The research is aimed at building a kind of multi-component structure, in which each of the components has its place according to its role in cohesion or coherence construction of the text. Terminology and position of each component in the system is based on language and cultural studies of postmodern text.

Keywords: *coherence category, people, text, discourse, postmodernism.*

Способи, за допомогою яких постмодерністи демонтують традиційні зв’язки всередині твору, відкидають звичні норми його організації. Метою даного дослідження є опис структури постмодерністського дискурс-тексту з точки зору реалізації категорії зв’язності на матеріалі англійської та української мов. Основною тезою нашого дослідження стало виділення так званих структурних лінгво-епістемних компонентів постмодернистського дискурсу, за допомогою яких може відбуватися опис дискурс-тексту і через які реалізується семантико-когнітивний зміст тексту і його категорія зв’язності. Під структурним лінгво-епістемним компонентом постмодернистського дискурсу розуміємо мовну одиницю із стилістичною функцією та семантико-когнітивним значенням, через яку реалізується закладений у неї епістемний прошарок певної семіосфери у текстовому дискурсі, і яка є елементом загальної структури.

Компоненти формують своєрідну структуру-каркас зв’язного дискурс-тексту, яка за природою свого походження є антропоцентрично-направленою. Оскільки Автор та Читач є настільки поєднаними, що текст стає продуктом колективної творчості – Автор його писав, закодувавши в ньому свій семантико-когнітивний шар інформації, а Читач читав, розкодовував, і що він вилучив із цього процесу, відомо лише йому та оточуючим, що втягнуті у дискурсивне поле суперечки.

Вдалий текст (той, що привернув увагу) перетворюється на істоту, що живе, розвивається та породжує нові тексти. Текст перетворюється на Людину, що набуває самостійності та живе власним життям. Структура Тексту має в такому разі відповідати структурі Людини, її основним антропоцентричним характеристикам та парадигматичній направленості. Зовнішня структура сучасного тексту має відповідати моделі людського спілкування та існування – про таке свідчать різноманітні коди: лінгвокультурний код діалогу та ін. Компоненти зв’язного тексту можуть віддзеркалювати (повторювати) антропоцентричні характеристики Людини (людські якості) та визначати модель, за якою відбуватиметься аналіз дискурсу та його складових.

Поділ категорії зв’язності на когезію (лінійна) та когерентність (вертикальна) дозволяє дослідити всебічно текст із позиції донесення інформації до читача – досягнення перлокутивного ефекту.

Мета статті: порівняння українського та англомовного постмодерністського дискурс-тексту із позиції реалізації категорії зв’язності на основі структурних лінгво-епістемних компонентів, що дозволить виявити специфічні подібності та відмінності і допоможе розширити лінгвістичні знання про художній текст з точки зору семантико-когнітивних нашарувань у його семіосфері.

1. Когезія та засоби її реалізації в тексті

1.1. Спосіб реалізації когезії у постмодерністському тексті-дискурсі на основі структурного лінгво-епістемного компоненту *Слід*

Простір постмодерністського дискурсу характерний хаотичністю, нашаруванням багатьох значень референту, складністю дискурсивних образів, що виникають у процесі реалізації думки. Пошук основного знаку референту відбувається серед багатьох інших. Встановивши орієнтир, автор має розмотувати дискурсивний ланцюг у тому чи іншому напрямі, направляючи таким чином кроки адресату, ніби креслячи йому мапу і забезпечуючи перлокутивний ефект. Але у вихорі виникаючих образів референт ховається у численні відгалуження значень та пояснень – *сліди* референту. Пошук їх забезпечує істинне розуміння дискурсу.

Інтервал, який розділяє знак та явище, що визначається за допомогою нього, з плином часу (разом із використанням знаку у системі інших знаків, тобто у мові) перетворює знак у “*слід*” (термін постструктуралізму)

© Скубашевська О. С., Кротенко Л. Б., 2013

такого явища. У результаті слово втрачає свій прямий зв'язок із тим, що воно позначає, із референтом або із своїм "походженням", із причиною, що дала поштовх його породженню [2].

Слід – структурний лінгво-епістемний компонент постмодерністського дискурсу, який базується на визначенні основного "знаку" референту, його семантико-когнітивної сутності. Мовна задача компоненту *Слід* полягає у визначенні ядрового значення базової лексеми або мовної конструкції з-поміж багатьох нашарувань. *Слід* дозволяє реалізувати такий рівень категорії зв'язності як *когезія* та висвітлити повне знакове поле референту. *Слід* у постмодерністському дискурсі реалізується через анафоричний та катафоричний вид зв'язку. Головні схеми-ідеї *Сліду* (рис.1, 2):

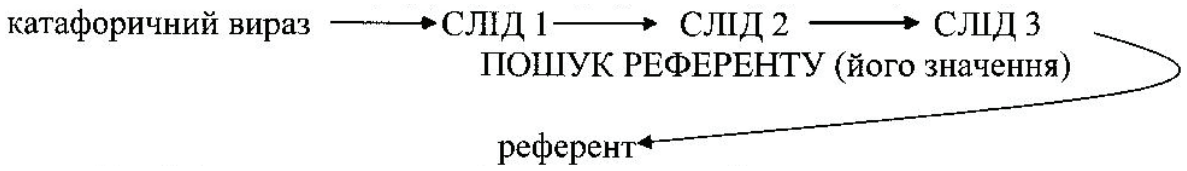

Рис. 1. Ланцюг пошуку референту при катафоричному зв'язку

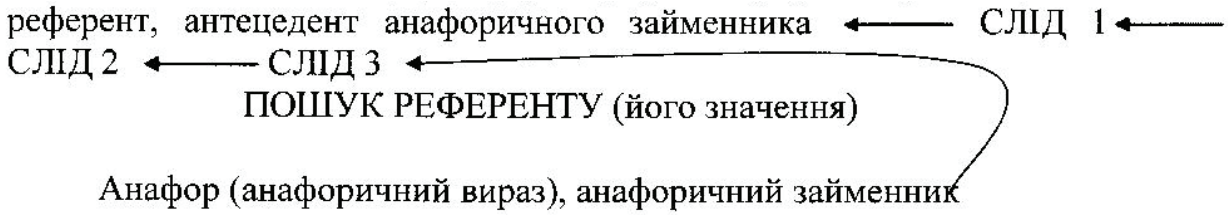

Рис. 2. Ланцюг пошуку референту при анафоричному зв'язку

Прикладом реалізації катафоричного та анафоричного типу зв'язку, а за допомогою нього і категорії зв'язності є НФЄ із оповідання у збірці С. Поваляєвої "Камуфляж в помаді" [3]:

Вісті з Горменґасту

Мій мозок – це замок Горменґаст, це мережа бійцівських клубів, мережа супермаркетів, електронна мережа, моє тіло – продукт розпаду життєдіяльності бактерій! Найдревніших істот Всесвіту. Вони – газди цієї планети, вони створюють графітті: розліле мереживо відбитків зображень.

Дискурсивний ланцюг, започатковано катафоричним виразом *мій мозок*, сенс якого повністю розкривається шляхом відсилання до подальшого тексту; далі йдуть *сліди*, що є означальними засобами для глибокої характеристики референту, його уточнюючого пошуку і виражені вони словосполученнями на основі катафоричного зв'язку. Анафоричний зв'язок можна прослідкувати у наступній фразовій єдності, де інтерпретування анафоричного займенника *вони* можливе тільки за умови наявності референту *бактерії*. В даній НФЄ одночасно співіснують декілька референтів (*мій мозок, моє тіло, бактерії*), що схематично виглядає наступним чином (рис. 3.):

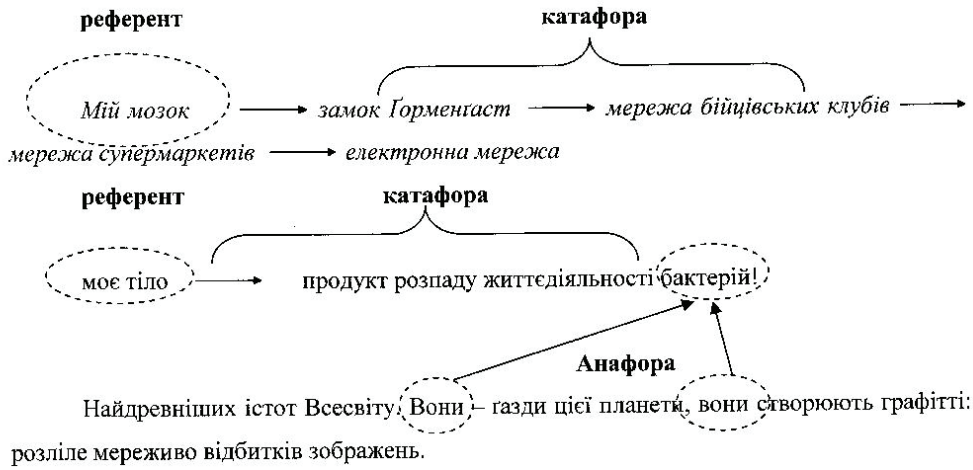

Рис. 3. Ланцюг пошуку референту в НФЄ із повісті "Камуфляж в помаді"

При катафоричному типі зв'язку значення референту у вигляді словосполучення "мій мозок", "моє тіло" є зрозумілим лише після прочитання наступних словосполучень, які розкривають зміст основного. Референт, виражений займенником "вони", розкривається тільки у випадку прочитання попередньої конструкції, в якій стає зрозумілим, що це – бактерії.

У НФЄ роману Хантера Томпсона "Страх та ненависть у Лас-Вегасі" (Hunter S. Thompson "Fear and Loathing in Las Vegas") [8] спостерігається такий ланцюг пошуку референту (рис. 4):

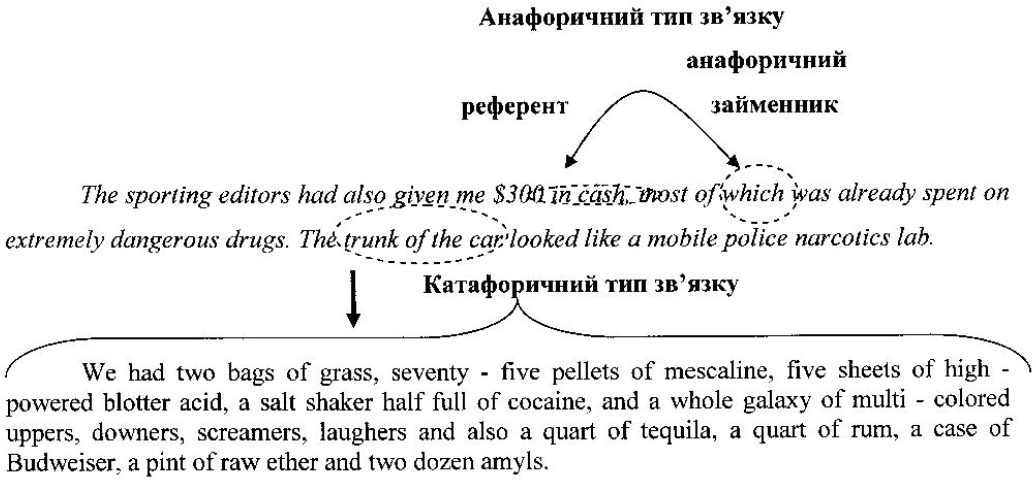

Рис. 4. Ланцюг пошуку референту в НФЄ із роману "Страх та ненависть у Лас-Вегасі"

У даному ілюстративному прикладі суть анафоричного займенника "which" розкривається лише після відсилання до попередньої частини складнопідрядного речення, з якого стає зрозуміло, що це "cash". Сутність референта "trunk of the car" стає зрозумілим після прочитання наступного, "катафоричного" абзацу, з якого стає зрозумілим, що це не просто багажник автомобіля, а склад наркотиків і випивки.

При порівнянні випадків реалізації когезії на основі структурного лінгво-епістемного компоненту *Слід* через анафоричний та катафоричний тип зв'язку, стають очевидними наступні подібності та відмінності. Насиченість дискурсивного ланцюга нашаруваннями значень референту присутня як в українському, так і в англомовному постмодерністському дискурсі. Найкраще кількісність нашарувань передає саме катафоричний тип зв'язку. Наведені вище ілюстративні приклади передають відмінність у когнітивному змісті – більша абстрактність, метафоричність, образність українського та "чіткість", "практичність" англомовного постмодерністського дискурсу.

1.2. Спосіб реалізації когезії у постмодерністському тексті-дискрусі на основі структурного лінгво-епістемного компоненту *Аб'єкція*

Людина сучасного інформаційного суспільства звикла до необмеженого шквалу інформації, несподіваних поєднань її та почала видавати власну інформацію подібно телебаченню: несподівано та швидко.

Основою дослідження формування образів дискурсу у свідомості стали теоретичні позиції Жака Лакана та Юлії Крістєвої, яка приділяла увагу довербальній стадії становлення "суб'єкту, що говорить" [2]. Дослідники виділяли наступні стадії мовного становлення суб'єкта: *Аб'єкція – Уявне – Символічне – Реальне*, які відображають процес лінгво-психологічного розвитку людини, процес розвитку дискурсу, певного образу у дискурсивному полі, де *Аб'єкція* – початковий стан, вихідна точка, яка знаменує собою шлях створення нової дискурсивної магістралі, де *аб'єкт* – не просто один із поточних образів наративу, а новонароджена думка, яка є лінгвістично новою. Розвиток такого когнітивного ланцюга може мати вираження у наступній схемі, яка пояснює подальші етапи, відповідно до досліджень вчених (рис. 5):

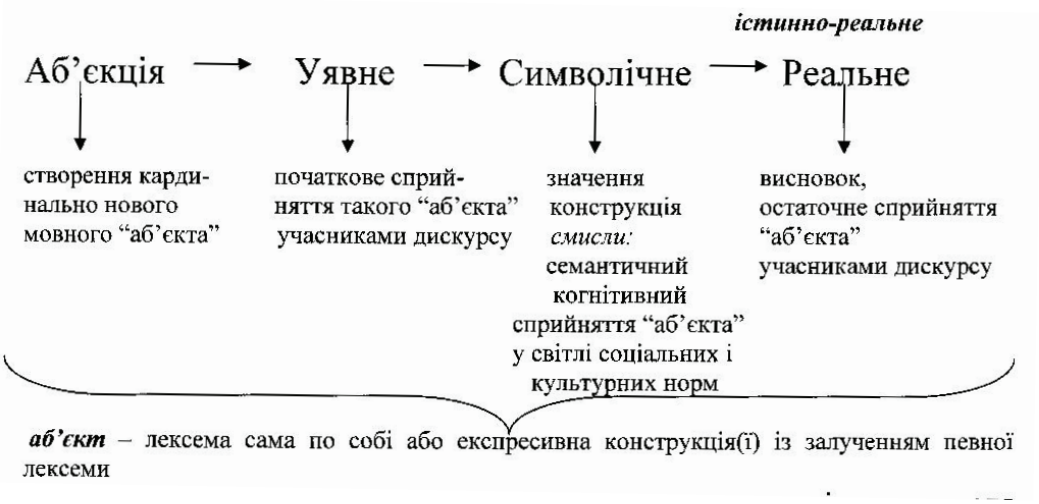

Рис. 5. Розвиток "аб'єкта" у дискурсивному полі

Ситуативна синонімія мовних одиниць одного когнітивного поля організовує етапи розвитку “аб’єкта” у дискурсі.

У романі Хантера Томпсона “Страх та ненависть у Лас-Вегасі” [8] компонент *Аб’єкція* реалізовується у такій НФЄ (тут і далі НФЄ – надфразова єдність):

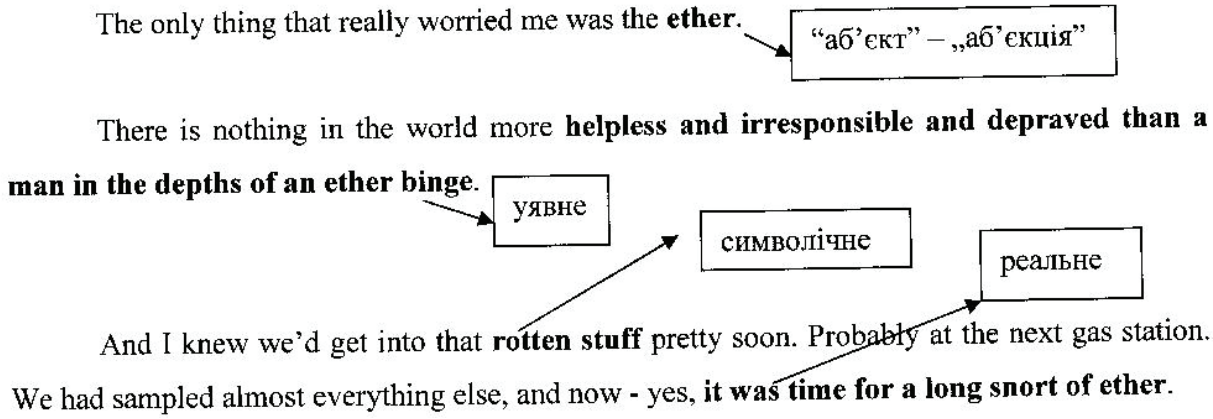

Схематичне зображення “аб’єкта” – лексеми *ether* у даному відрізку дискурсу наведено на рис. 6:

Рис. 6. Розвиток “аб’єкта” на прикладі НФЄ із роману Хантера Томпсона “Страх та ненависть у Лас-Вегасі”

Лексема *ether (ефір)* в одному когнітивному полі разом із ситуативними синонімами (словосполученнями *найбезпорадніший, безвідповідальний, розпусний чоловік, який “сидить” на ефірі, “гнила” справа,* експресивною конструкцією *саме час “ковтнути” ефіру*, когнітивне ядро яких означає “людина на наркотиках”) поступово виявляє своє справжнє значення, власне семіотичне поле у даному конкретному випадку, виявляючись не просто хімічною речовиною із певними особливостями (ефір – органічна сполука, що представляє собою безбарвну летючу рідину з характерним різким запахом, що використовується в медицині, в парфюмерії і в техніці), а справжнім наркотиком, що перетворив двох здорових молодих хлопців на асоціальну сомнамбулу, і виштовхує читача до фіналу-висновку. Ситуативними синонімами їх можна вважати тому, що вони мають спільне семантико-когнітивне значення.

Прикладом реалізації категорії зв’язності через компонент *Аб’єкція* в українському постмодерністському дискурсі є частина глави *Сорок тисяч братів* із оповідання українського письменника-постмодерніста Василя Слапчука “Клітка для неба” [5, с. 76] у відповідності до попередньої схеми, де курсивом – сам художній текст:

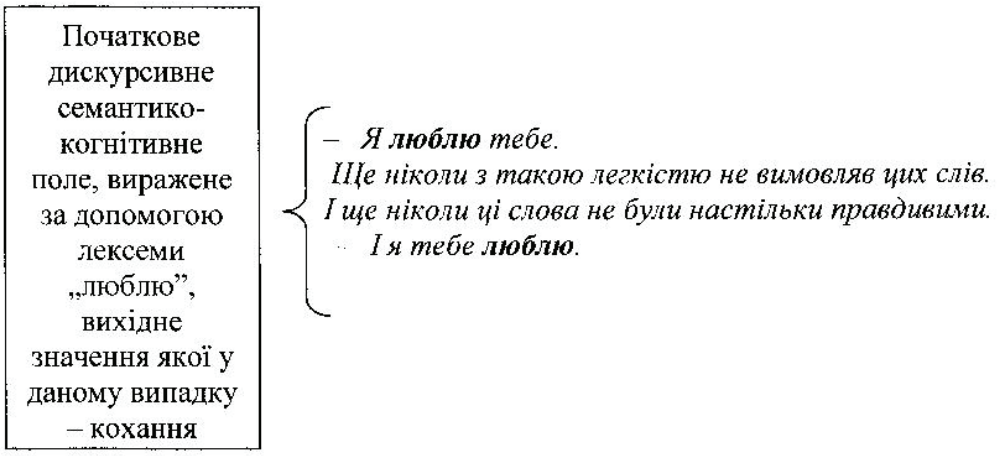

Її відповідь окрилила мене.

Серафіта взяла мене за руку (у неї була скоріше дитяча, ніж жіноча звичка триматися за руку; вона ніби боялася загубитися), її великі очі косуленяти світилися ніжністю.

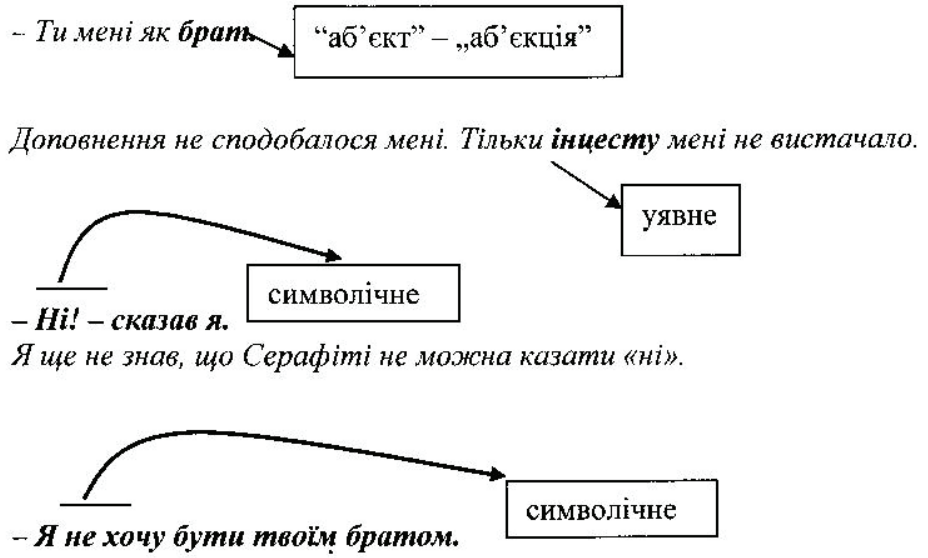

Тоді я вперше відчув, як Серафіта, не відбираючи руки, віддаляється від мене. Це було нестерпно. Ніби я вдарив її ножем, і вона помирає. Ніби я помираю.

– Ти не перший, хто мене зрікається, – її очі зволожуються. – Та все одно до цього неможливо звикнути.

– Вибач, – сказав я.

Пізніше мені часто доведеться просити в Серафіти прощення.

– Ти – єдиний мій брат.

Трохи дивно було це чути, оскільки вона сама мені розповідала, що має трьох рідних братів. (.....)

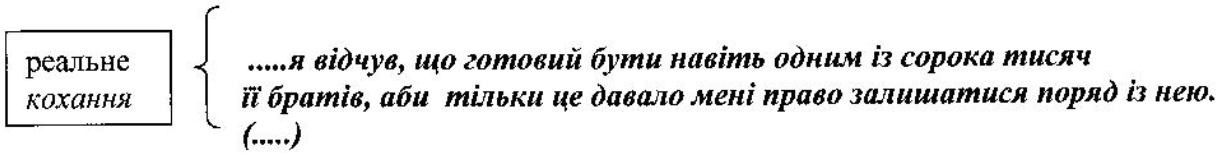

– Ти і є – сорок тисяч моїх братів.

Тепер уточнимо смисл лексеми “брат” даного дискурсу, її розвиток, що повторюючись та залучаючи до себе у семантико-когнітивну близькість інші лексеми та експресивні конструкції, виконує роль елемента-зв’язки у тексті, виштовхуючи на фінальну значеннєву поверхню дискурсу остаточне поняття-результат (рис.7):

Рис. 7. Розвиток "аб'єкта" на прикладі глави із оповідання В. Слапчука "Клітка для неба"

У даному випадку лексема "брат" в одному когнітивному полі разом із ситуативними синонімами (лексемою *інцест,* запереченням у вигляді заперечної частки *(– Ні!)* та експресивної конструкції заперечного характеру *(Я не хочу бути твоїм братом),* а також експресивною конструкцією ствердного характеру, когнітивне ядро якої має значення "кохання") виштовхує читача до фіналу-висновку, що є тотожним початку: "любов" – "кохання". Ситуативними синонімами їх можна вважати тому, що вони мають спільне семантико-когнітивне значення взаємовідносин двох закоханих.

Порівнюючи два випадки реалізації когезії на основі структурного лінгво-епістемного компоненту *Аб'єкція* за допомогою ситуативної синонімії лексем та експресивних конструкцій в одному когнітивному полі, можна зробити наступні висновки. Як в українському, так і в англомовному постмодерністському художньому дискурсі під час формування "аб'єкта", ситуативними синонімами можуть бути кардинально різні мовні одиниці, які, водночас, створюють однорідне семантико-когнітивне поле в семіосфері тексту.

2. Когерентність та засоби її реалізації в постмодерністському дискурс-тексті

2.1. Спосіб реалізації когерентності у постмодерністському дискурс-тексті на основі лінгво-епістемного компоненту *Влада.*

Шквал нової інформації у сучасному суспільстві та попереднє нагромадження досвіду призводять до ускладнення внутрішньої структури слова, як такого, а, отже, і самого дискурсу та його складових. У даному випадку – лексем, значення яких розкривають зміст дискурсу. Додаткові значення слова створюють нову систему, сигналізуючи про появу нового відгалуження у дискурсі, а отже, ускладнення досягнення перлокутивного ефекту, нового "завдання" для категорії зв'язності.

Як зазначає З.Я. Тураєва, існує здатність тексту, як структурно-семантичної єдності, виконувати вплив на мовні одиниці, що входять до його складу. Під впливом тексту в його елементах реалізуються нові, допоміжні, додаткові значення, які або існують у скритому латентному стані, або породжуються контекстом [6, с. 10-11]. Зв'язність тексту в такому випадку може реалізуватися за допомогою певної лексеми. Сама лексема несе в собі закодований текст, і такі тексти як "живі", самостійні організми у взаємовпливі здатні до формування якісно нового продукту. У поєднанні із епістемним, "архівним" [2] досвідом мовця з'являється новий інформативний прошарок. Багатозначне слово може містити у собі не просто значення, а лінгво-епістемний компонент.

Одним з таких аспектів постмодерністського дискурсу, який може розкрити прихований зміст слова, є лінгво-епістемний компонент Влада.

Можливість реалізації багатозначності лексеми з позиції лінгво-епістемного компоненту *Влада* зображує еволюціонування когнітивних смислів слова та можливість реалізації за допомогою нього глобальної зв'язності тексту на основі повтору лексем та семантико-когнітивних конструкцій. Вони "прошивають" увесь текст та поєднують усі його рівні разом із концепцією глобального впливу – бажанням Людини володарювати як над самим собою, так і над іншими, прагненням наголосити на власній точці зору. Прикладом для змалювання реалізації когерентності за допомогою лінгво-епістемного компоненту *Влада* може слугувати глава із оповідання Василя Слапчука "Кенгуру завбільшки з цвіркуна" [5]:

І зазирав в усі кутки і шпарини.
*– Ти не бачила моєї **скрипочки**?*
Ця подивовано вилупила очі, її руді брови стрибнули на маківку.
*– Якої **скрипочки**?*
*– Що значить "якої"? У мене тільки одна **скрипочка**.*
Брови у Цієї посунулися на потилицю.
*– Та в тебе не те що **скрипки**, сурми мідної із роду не було! – затонуто вигукнула.*
І не припиняв пошуку.
– Може, ти скажеш, що в мене і діда ніколи не було?
– До чого тут твій дід?
*– До того, що це дід надіслав мені **скрипочку** з Канади.*

– У тебе є дід у Канаді!!! – брови у Цієї впали на комірець блузки.

(....)

Ночував І на килимку біля дверей. Засинаючи, він мріяв:

*“Коли знайду **скрипочку** – Лана зіграє мені щось веселе. Лана гратиме на **скрипочці**, а я буду гортати ноти”.*

Актуалізація лексеми “скрипочка” (із однією варацією – “скрипка”) більше ніж один раз (загальна кількість – 7) на 2, 5, 7, 9, 15, 42 та 43 рядках має на меті ілюструвати “владне” бажання головного героя наполягти на своєму та досягнути власної мети (навіть якщо для цього потрібно посваритися із сестрою) за допомогою повтору, що означає прагнення владного впливу.

Оповідання Дональда Бартельмі “King of Jazz” [7] ілюструє бажання музиканта бути королем джазу, бажання настільки сильне, що словосполучення *king of jazz* з’являється на самому початку і ніби переслідує читача до самого кінця оповідання. Загалом у короткому оповіданні словосполучення з’являється 8 разів та 2 рази лексема *king* окремо у прямій мові героїв у структурно завершених, чітких, імперативних реченнях на 1, 2, 3, 15, 21, 28, 66, 80, 81, 111 рядках:

*Well I’m the **king of jazz** now, thought Hokie Mokie to himself as he oiled the slide on his trombone. Hasn’t been a ‘bone man been **king of jazz** for many years. But now that Spicy MacLammermoor, the old king, is dead, I guess I’m it. Maybe I better play a few notes out of this window here, to reassure myself. (.....)*

*“The real epiphanic glow, such as is obtained only by artists of the caliber of Hokie Mokie, who’s from Pass Christian, Mississippi. He’s the **king of jazz**, now that Spicy MacLammermoor is gone.” (.....)*

*“What we gonna play, Hokie? You the **king of jazz** now, you gotta decide.”*

“How ‘bout `Smoke’?” (.....)

“He refuses to play `Smoke’! But Hokie Mokie is the **king of jazz** and he says `Smoke’!”

“Man, you from outa town or something? What do you mean you refuse to play `Smoke’? How’d you get on this gig anyhow? Who hired you?” (.....)

*“You ask him, I’m scared. You don’t fool around with the **king of jazz**. That young Japanese guy’s pretty good, too.” (.....)*

*“No, I got ears. I’m not mistaken. Hideo Yamaguchi is the new **king of jazz**.”*

*“You want to be **king** emeritus?” (.....)*

“You’re my man, Hokie! That was the dadblangedest thing I ever saw!”

*“You’re the **king of jazz** once again!”*

“Hokie Mokie is the most happening thing there is!” (.....) [7].

Семантика слова *king* виконує функцію демонстрації панівного становища головного героя, якого він ледве не позбувся, але встиг повернути. Категорія зв’язності тексту у даному випадку реалізується через лінгво-епістемний компонент *Влада* на основі того, що лексема з’являється декілька разів, що є сполучником у семантико-когнітивному ланцюгові тексту. Лексема ***king*** у класичному розумінні означає “король”, тобто володар, що панує у певній області, королівстві. У поданому до уваги прикладі лексема ***king*** також семантизує значення “король ситуації”, “переможець”.

Порівняння двох випадків реалізації когерентності на основі структурного лінгво-епістемного компоненту *Влада* за допомогою такої стилістичної фігури як повтор доводить, що як в українському, так і в англомовному постмодерністському дискурсі проявляється бажання володарювати. В англійському прикладі таке бажання очевидніше, оскільки лексема *king* має пряме семантико-когнітивне “владне” значення. В українському прикладі семантико-когнітивне значення лексеми пом’якшене “ласкавою” формою вираження та стосується музики (*скрипочка*). І лише повторення такої лексеми 7 разів доводить, що у даному відрізку постмодерністського дискурсу відбувається реалізація когерентності за допомогою саме компоненту *Влада.*

2.2. Код “*діалогу*” та “*захисту власного Я*” як засіб реалізації когерентності в постмодерністському дискурс-тексті

Текст дорівнює Людині і навпаки. Знак Тексту може дорівнювати знаку особистості Людини, і знаки людського “Я” формують певний антропоцентричний код. Для “розшифровки” кодів особистості, що мають повне втілення у дискурсі, слід розглянути питання Людини та інформації у сьогоденні.

Людину, яка потонула в інформативному шквалі, яка зрозуміла, що сучасність нестійка й мінлива, яка вже перевантажена різноманітними спокусами, яка сама втратила орієнтир, можна звабити лише подібною до неї самої інформацією. Постмодерністська сучасність показала, що немає ніяких секретів чи потаємних аспектів людського буття, які б ще не були розтиражованими та які б ще могли шокувати громадськість. Але коли довкола всього забагато, то все важче й важче привернути увагу читача, це можна зробити лише порушивши правила, як у рекламі для телебачення: чим неочікуваніший образ, тим більше шансів привернути увагу. У текстах Постмодернізму діють ще два аспекти: 1) егоїзм та одночасно страхи за себе сучасної людини в епоху всіляких криз (страх бути не почутим, страх за своє власне “Я”); 2) людину вже більше не обмежують кордони моралі та поведінки. І Автор подає спочатку ту інформацію, яка стає найважливішою для нього самого – найемоційнішу частину власного наративу. Автор вже не звертається до Читача “мій читачу”. За допомогою такого прийому ніби починається приватна розмова, звужується дистанція між Читачем і героєм (Автором), Читач залучається до Тексту та емоційно переживає події. Читач ніби розмовляє із Автором у формі діалогу.

В даній роботі пропонується до уваги текстово-дискурсивний код “діалогу”, який полягає у взаємодії між Читачем та Автором у просторі Тексту, додаючи до себе ще один код – “захисту власного “Я”. Код “діалогу” та код “захисту власного Я” покликані створити когнітивне поле тексту-дискурсу сучасного характеру, де є взаємодія наступних основних знаків:

– знак автора-співрозмовника у ситуації;

– знак читача-співрозмовника у ситуації;
– знак тексту – поля діяльності знаків;
– знак діалогу – форма реалізації мовної ситуації;
– знак Особистості Людини – знак власного "Я" як додаткова форма реалізації мовної ситуації.

Формування даних кодів у дискурс-тексті є реакцією людства на тривожність у світовідчутті, що зумовлено хаосом інформації, нестабільністю. І текст є мовним відображенням такої ситуації. Графічне зображення вищезазначеної думки матиме вираження у наступній схемі (рис. 8):

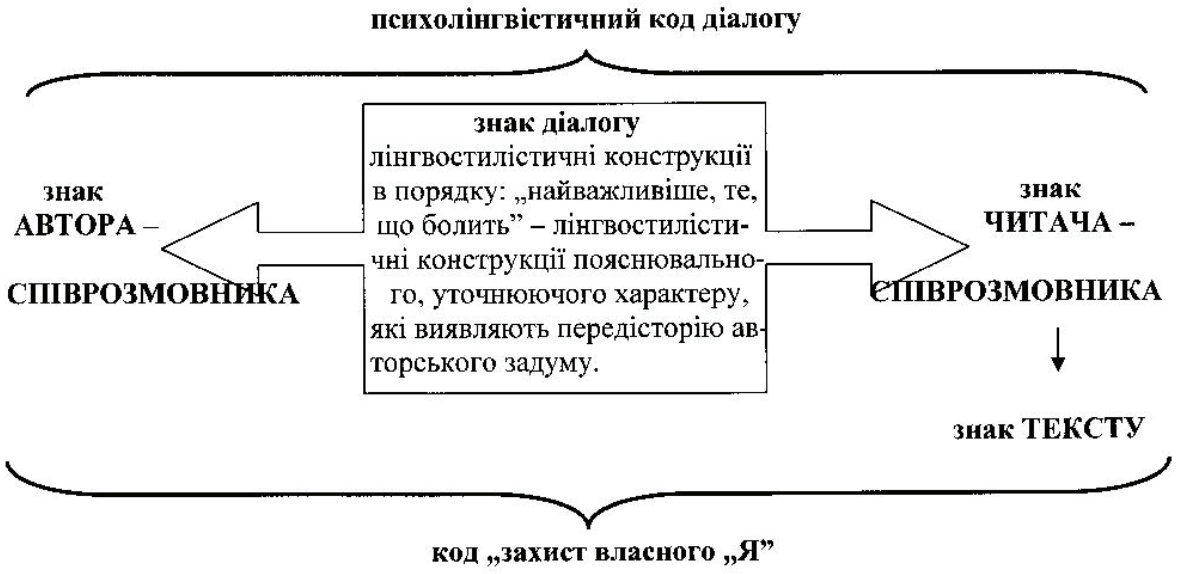

Рис. 8. Модель взаємодії Автора та Читача у просторі Тексту на основі коду "діалогу" та коду "захисту власного Я"

Код "діалогу" та код "захисту власного Я" складається із певних лінгвістичних сполук, що є знаками, складниками, а, отже, засобами розшифровки коду. Обидва ці коди проявляються на основі певного способу реалізації таких сполук, що буде ілюстровано в подальшому прикладами.

Аналіз українських та англомовних творів постмодерністського напрямку показав, що у текстовому дискурсі формування основної думки (у вигляді структурно-змістової єдності) починається з появи основного змістового елемента на самому початку і реалізація його відбувається у вигляді встановлення відношень між позамовним об'єктом та мовними одиницями. Авторський образ, сформований у його свідомості, сприймається читачем на початку у вигляді кінцевого завершеного варіанту-"результату" без попереднього пояснення та "історії". Раптова поява інформації у вигляді однієї семантико-граматичної конструкції ствердного характеру змушує автора приєднувати фразові конструкції уточнюючого та варіативного змісту для пояснення того, що відбувається, суцільним семанитко-когнітивним змістовим потоком. Для ілюстрації вищезазначеного пропонується до розгляду наступна схема (рис. 9):

Рис. 9. Модель взаємодії двох рівнів реалізації дискурсу на основі кодів "діалогу" та "захисту власного Я"

І рівень – це текстовий авторський дискурс, який реципієнт отримує в першу чергу, ІІ рівень – подальші семантико-граматичні конструкції пояснювального, уточнюючого характеру, які виявляють передісторію авторського задуму та поступово приєднуються до І рівня.

Ілюстративним прикладом порівняння реалізації когерентності можуть слугувати твори Тараса Прохаська (український письменник-постмодерніст, перший в Україні лауреат премії Джозефа Конрада) "Спалене літо"

та “The party”, “The school” Дональда Бартельмі. Перший абзац (НФЄ) оповідання “The party” Дональда Бартельмі можна поділити на смислові частини:

I went to a party and corrected a pronunciation. The man whose voice I had adjusted fell back into the kitchen. / I praised a Bonnard. It was not a Bonnard. / My new glasses, I explained, and I’m terribly sorry, but significant variations elude me, vodka exhausts me, I was young once, essential services are being maintained. Drums, drums, drums, outside the windows. / I thought that if I could persuade you to say “No,” then my own responsibility would be limited, or changed, another sort of life would be possible, different from the life we had previously, somewhat skeptically, enjoyed together [7].

Герой прийшов на вечірку для того, щоб переконати свою дівчину відмовитись від пропозиції і результатом цього були б певні зміни. В результаті він іронічно підкреслює, що лише вдосконалив свою вимову. А до цього, напившись, вихваляв якогось учасника вечірки, якого сплутав з іншим. Класичний підхід побудови дискурсу, на відміну від постмодерністського, вимагає послідовного малюнку подій. Але в даному випадку фінальна інформація подається раптово, на початку, без попереджень та передісторії.

У поданій до уваги схемі цифри 1, 2, 3, 4, 5 означають класичну послідовність фразових єдностей (рис.10):

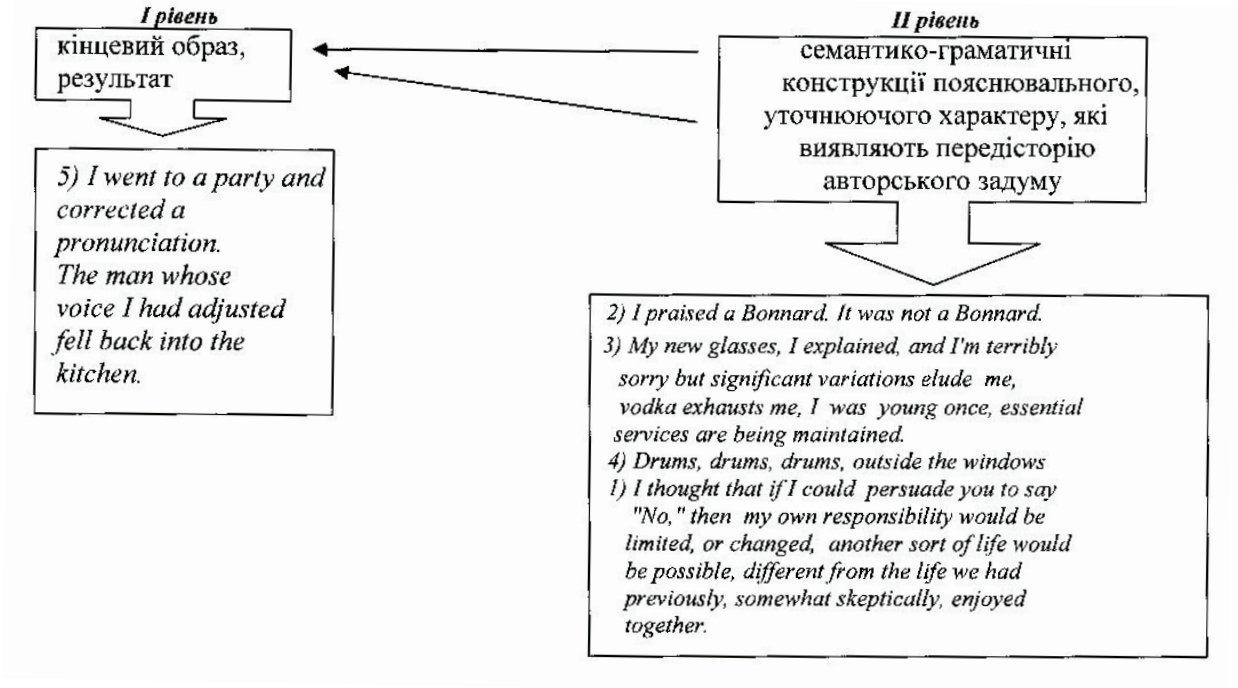

Рис. 10. Модель взаємодії двох рівнів реалізації дискурсу на основі кодів “діалогу” та “захисту власного Я” на прикладі оповідання Дональда Бартельмі “The party”

Розглянемо подібний приклад реалізації когерентності у творі українського постмодерністського письменника Тараса Прохасько “Спалене літо” [4, с. 16], користуючись тією ж схемою. Розділимо поданий текст на смислові частини (пунктуацію автора збережено):

Це справді тавро осені./

Але що таке осінь? Осінь – привид.

Або: осінь – привід.

Або: осінь – провід./

У кожнім разі ми хотіли попрощатися. Наперед вибрали маленький підміський ресторанчик (маленький лісовий ресторанчик). /Хотілося думати, що стіни з чистого дерева пронизані випарами смажених грибів. До них – темне пиво.

Поділ тексту на смислові частини умовний, оскільки автор пропонує змістові єдності у довільному порядку. У даному випадку метою автора є коннекція лексичних одиниць: “осінь – гриби – прощання” для виявлення основної думки “осінь – це є прощання”. Автор надає лексичній одиниці “гриби” як семантичного, так і когнітивного значення: “смачна їжа осені”, “осінній знак того, що літо повністю завершилося – прощання”. Вивівши цю думку на передній план, автор приєднує для пояснення та уточнення певні фразові комбінації.

Герої прощаються після літа у затишному ресторані, де подають темне пиво і який пахне грибами. Когнітивне значення лексеми "гриби" – ознака осені, а, отже, завершення.

У поданій до уваги схемі цифри 1, 2, 3, 4, 5, 6 означають класичну послідовність фразових єдностей (рис.11):

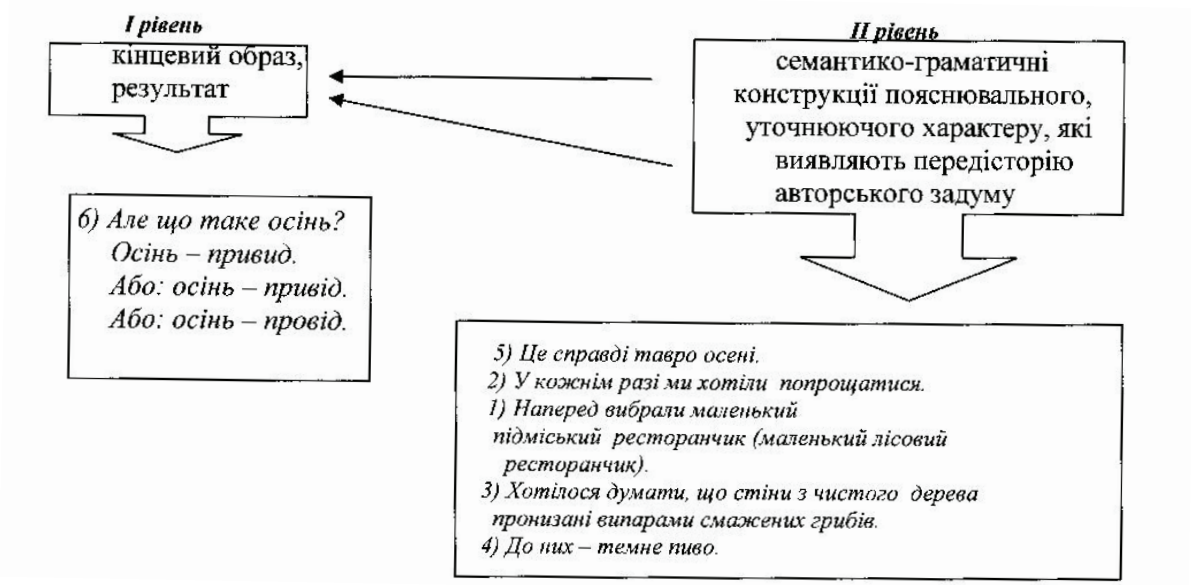

Рис.11. Модель взаємодії двох рівнів реалізації дискурсу на основі кодів "діалогу" та "захисту власного Я" на прикладі оповідання Тараса Прохасько "Спалене літо"

В результаті порівняння двох випадків реалізації когерентності на основі таких кодів у просторі постмодерністського дискурсу як код "діалогу" та "захисту власного Я" виявилося, що дворівнева конструкція побудови авторського дискурсу проявляє себе в обох випадках. І в обох випадках ситуація стосується тематики роз'єднання двох людей.

2.3. Реалізація глобальної зв'язності тексту на основі лінгво-епістемного "архівно-інтертекстуального" компоненту постмодерністського дискурс-тексту – *Імені тексту*

Заголовок – перший знак авторського текстового твору, через який Текст сприймається Читачем. Заголовок – перший етап зв'язку між Текстом і Читачем, який започатковує інтерпретацію і розуміння Тексту.

Заголовок накопичує у собі "архівно-епістемний" досвід Автора твору та "архівно-епістемний" досвід Читача, який на базі такого досвіду будує мережу асоціацій, від чого починається сприймання твору.

Інтертекстуальна функція заголовку реалізує когерентність дискурс-тексту на основі формування вертикальної лінії твору у вигляді актуалізації антропоцентрично-орієнтованого компоненту постмодерністського дискурсивного семіопростору – *Імені тексту*.

Заголовок, як ім'я та перший знак Тексту [6], узагальнює всю накопичену Читачем та Автором інформацію, що стосується тематики Тексту. Із позиції автора Тексту відбувається уніфікація "архівного" досвіду самого Тексту в лаконічне формулювання заголовку. Із позиції Читача Тексту відбувається, навпаки, розкриття усіх семантико-когнітивних змістових конотацій, які мають відношення до заголовку. Таким чином заголовок є ключем до розуміння Тексту і допомагає у досягненні перлокутивного ефекту, а, отже, – реалізації категорії зв'язності.

Дослідження прочитаних постмодерністських текстів виявило той факт, що їхні заголовки короткі та лаконічні (зберігаючи при цьому два значення – семантичне та когнітивне), як імена людей, емоційні у порівнянні із класичною літературою, культурний, семіотичний прошарок яких ще дозволяє довгі "задушевні" бесіди, а отже – імена, де буденна семіосфера ще не перевантажена такою кількістю значень та символів.

Прикладом може слугувати новела Тараса Прохаська "Від чуття при сутності" [4], де актуалізація інформації заголовку з'являється у вигляді лексеми *присутність*, словосполучення *відчуття присутності*, лексико-граматичної конструкції ствердного характеру: *Незважаючи на все це, Памва знав, що вони присутні, а він при сутності, і що незвичні прояви від чуття*. Нарощування когнітивно-семантичного змісту тут майже немає, а є поділ слів на складові, із чого виникає кардинально-нове значення, яке і пояснює зміст екзистенціальної мандрівки головного героя в реальності і поза нею.

Оповідання Емми Андієвської "Жонатий чоловік" є яскравим прикладом того, коли заголовок можна інтерпретувати лише після прочитання твору: головному герою друзі, перед тим як помирати, заповідають своїх дружин [1, с. 33]:

У мене кілька жінок, хоч я не мусульманин і не бігаміст, і донжуанство перечить моїй вдачі. Якось так склалося, що приятелі й знайомі, відходячи з цього світу і вважаючи, що я людина, на яку можна покластися, заповіли мені своїх дружин, а мені при смертному одрі не зручно було відмовлятися, і з часом у мене назбиралося стільки законних жінок, що я навіть усіх їх не знаю в обличчя.

Словосполучення “жонатий чоловік” жодного разу не зустрічається в основному оповіданні, лише у самому кінці є словосполучення “батько родини”, що має близькоспоріднену семантико-когнітивну будову:

Єдине, що мені лишається, це бути гостинним до всіх, що до мене приходять, бо я ж батько родини.

В оповіданні Дональда Бартельмі “Wrote a letter” заголовок актуалізується лише раз із самого початку у неповному об’ємі без початкового займенника [7]:

*I **wrote a letter** to the President of the moon, asked him if they had towaway zones up there.*

Оповідання Дональда Бартельмі “Sentence” ілюструє актуалізацію заголовку у подібному прикладі повтору [7], де слово *sentence* актуалізується 15 разів. Повтор – найпоширеніший засіб актуалізації заголовку в основному тексті.

Аналіз даного оповідання визначає той факт, що не тільки форма, але й зміст оповідання відповідають його назві. Оформлене у вигляді величезного речення, смислові частини якого (розділені лише комами, дужками та тире) покликані відтворити сутність оповідання, де головний герой – речення, що живе як саме по собі, так і у переплетенні із іншими учасниками оповідання. Не зважаючи на те, що це – одне речення, автор встигає серед великої кількості метафоричних образів залучити ввідні смислові частини, тематика яких наступна:

1) тема взаємовідносин подружжя вранці і взагалі;

2) ситуація із слуханням гучної музики, в той час як іншим це заважає;

3) питання марнославства у суспільстві та порада “не скупитися” та давати людям шанс ухопити і свій шматок ласого пирога можливостей, після чого все хороше, зроблене тобою, повернеться сторицею;

4) домінування суспільства над особистістю;

5) проблема недостатньої якості освіти в плані викладання;

6) фемінізм, відстоювання жінкою своїх прав на певні особливості поведінки;

7) еротичні фантазії;

8) “архівні” культурологічні прошарки (згадка про виставу фокусника у 1845 році, художнє об’єднання Баухауз).

Висновок оповідання: речення – об’єкт, створений людиною. Речення у даному оповіданні є і самостійною особистістю, що рухається від сторінки до сторінки, і інструментом для створення дискурсу. Назва даного оповідання у семантичному та когнітивному плані має практично один і той самий зміст – речення. Реципієнт отримує поступове роз’яснення заголовку із самого початку оповідання, актуалізуючи його у вигляді повтору, але загальний семантико-когнітивний зміст нарощується поступово і стає зрозумілим лише із прочитанням всього об’єму оповідання.

При порівнянні реалізації когерентності за допомогою структурного лінгво-епістемного компоненту *Ім’я тексту* виявилося, що він надає можливість як українським, так і англомовним Текстам назвати своє Ім’я, охарактеризувати себе, що започатковує зв’язок Читача і Автора твору.

Висновки. Структура зв’язного постмодерністського дискурс-тексту виражена у наступній схемі (рис. 12):

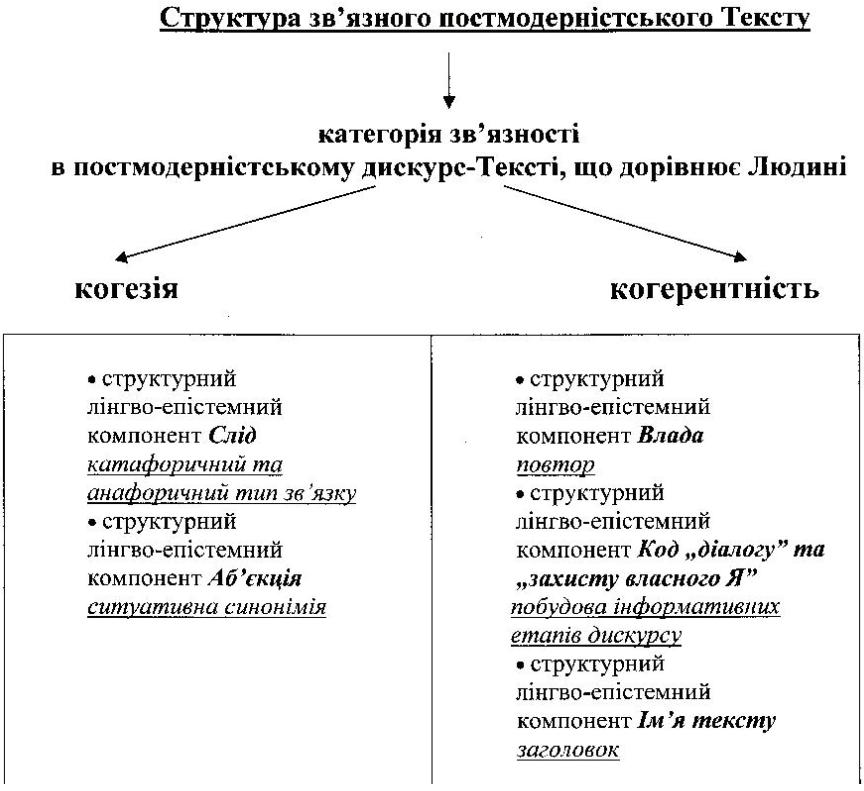

Рис.12. Структура зв’язного постмодерністського Тексту

Компонентність постмодерністського тексту-дискурсу вказує на багатогранність обраного для дослідження об’єкту. Компоненти постмодерністського тексту є як засобами реалізації категорії зв’язності, так і складовими структури, відповідають антропоцентричним характеристикам людини та впроваджують ще більш глибоке антропоцентричне спрямування у дослідженні мови.

Література:

1. Андієвська Е. Джалапіта: [вибрані твори] / Е. Андієвська. – Львів : ЛА “Піраміда”, на замовлення приватного підприємця Говди І. В., 2006. – 160 с.

2. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов [Электронный ресурс] / Илья Петрович Ильин. – М. : INTRADA, 2001. – 383 с. – Режим доступа к кн. : terme.ru. – Заглавие с экрана.

3. Поваляєва С. В. Камуфляж в помаді; Наріжна В. Г. Безсмертя в місті N: [повісті] / С. В. Поваляєва, В. Г. Наріжна. – Харків : Фоліо, 2006. – 189 с.

4. Прохасько Т. Лексикон таємних знань. Новели / Тарас Прохасько. – Львів : Кальварія, 2006. – 192 с.

5. Слапчук В. Клітка для неба: [повісті] / Василь Слапчук. – Київ : Факт, 2007. – 280 с.

6. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) : [учеб. пособие для студентов пед. интов по спец. № 2103 “Иностр. яз.”] / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.

7. Barthelme D. Sixty Stories / Donald Barthelme. – Penguin Books, 2005. – 451 p.

8. Thompson H. S. Fear and Loathing in Las Vegas [Электронный ресурс] / Hunter S. Thompson. – Random House, 1971. – 204 p. – Режим доступа к кн. : tululu.ru. – Заглавие с экрана.

УДК 81’373

Слива Т. В.,
Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, г. Киев

РОЛЬ КОНТЕКСТА В АКТУАЛИЗАЦИИ ОБРАЗНЫХ ЗНАЧЕНИЙ СЛОВ

У статті визначається роль контексту в актуалізації потенційних значень лексем на позначення частин доби. При цьому особлива увага приділяється асоціативно-семантичним зв’язкам слів.
Ключові слова: *образні слова, образні значення слів, асоціативно-семантична група, каузема, рефлексема.*

В статье определяется роль контекста в актуализации потенциальных значений лексем, обозначающих части суток. При этом особое внимание уделяется ассоциативно-семантическим связям слов.
Ключевые слова: *образные слова, образные значения слов, ассоциативно-семантическая группа, каузема, рефлексема.*

The article defines the role of context in actualization of potential meaning of the lexemes, which denote the parts of the day. The associative-semantic relations of the words are analyzed with special attention.
Key words: *image-word, image word meaning, associative-semantic group, kauzema, reflexema.*

Традиционно образность считается одним из важнейших структурно-семантических свойств слова. Среди всех языковых единиц именно слово обладает наибольшим образным потенциалом, способностью отражать ассоциативные связи явлений внеязыковой действительности, воплощать представления человека об окружающем мире. Посредством слова образ как категория отражения переходит в состояние знака [3, с. 50].

Исследованию образности посвящены многочисленные работы О.И. Блиновой, Н.Б. Лаврентьевой, Н.А. Лукьяновой, С.М. Мезенина, Г.Н. Скляревской, В.К. Харченко, Е.А. Юрьевой и др. В них проводится всесторонний анализ образной лексики русского языка, обосновываются принципы выявления и описания образных слов, формируются разряды образной лексики. Кроме того, в них представлены различные интерпретации понятия “языковая образность”, которое чаще всего трактуют как семантический компонент, актуализирующий ассоциации, связанные с определенным словом [2].

Исследование типологии вербальных ассоциаций, а также семантических отношений между словом-стимулом и ассоциатом позволило нам выделить особую парадигму – ассоциативно-семантическую группу (АСГ), ассоциативная связь элементов которой подтверждается семантической связью [5].

Е.А. Юрина выделяет две структурно-семантические разновидности образных средств языка: языковые метафоры и собственно образные слова [6, с. 53]. Среди членов АСГ (рефлексем), вершинами (кауземами) которых выступают названия частей суток, представлен ряд собственно образных слов, среди которых: *вечерница* (‘растение, цветки которого вечером приятно пахнут’), *вечерка (*‘вечерняя газета’), *вечеринка* (‘встреча друзей, знакомых в вечернее время суток’), *вечеря* (‘вечерний прием пищи’), *вечерня* (‘церковная служба, совершаемая во второй половине дня’), *утренник* (‘утренний мороз до восхода солнца’ и ‘утреннее представление’), *утреня* (‘церковная служба, совершаемая рано утром’), *ночник* (‘светильник, зажигаемый на ночь’ и ‘человек, работающий в ночное время’), *ночница* (‘ночная бабочка’), *ночнушка* (‘ночная рубашка’) и др. А кауземы упомянутых АСГ могут приобретать образность в определенных контекстах в результате употребления в переносном значении.

В словарях названия частей суток характеризуются по не только по темпоральным признакам (’период времени’, ’следование во времени’ и т.п.), что наиболее характерно для темпоральных лексем, но и по квалитативно-темпоральным (‘степень освещенности’, ‘положение солнца над горизонтом’ и т.п.) и квалитативно-предметным (‘состояние природы’, ‘состояние человека’) семантическим признакам. Так, например, ночь определяется как “Часть суток от захода до восхода солнца, от вечера до утра || Темнота, мрак во время этой части суток | Эта часть суток как время сна, отдыха” [1, с. 658].

В рамках темпорального признака каждое из названий частей суток ассоциативно-семантически связано с названиями остальных частей суток. Чаще всего взаимоассоциируются лексемы, называющие “противоположные” периоды времени: *день* и *ночь* (при этом реализуется значение ‘основная часть суток’), *утро* и *вечер* (реализуется значение ‘переходная, промежуточная часть суток’). Эта взаимосвязь актуализируется на уровне текста: ***День*** *тоскую,* ***ночь*** *горюю* /Нар. песня/, *Убить бы* ***день****, а* ***ночь*** *и так пройдет* /Нар. тв./, ***Утро вечера*** *мудренее* /Нар. тв./. В такого рода контекстах упомянутые лексемы либо противопоставляются, либо сопоставляются, однако чаще всего они используются совместно для обозначения некоторого периода времени. Так, словосочетание *с утра до вечера,* имеет значение ’целый день’, а выражение *день и ночь* – ‘сутки’*: На другой день после объяснения с сестрой я* ***с утра до вечера*** *работал у Ажониных* /Чехов/*, Я воспользовалась распространившимся слухом о моей смерти, я покинула всё; не останавливаясь,* ***день и ночь*** *спешила я сюда* /Тургенев/.

Более того, в составе данных выражений в анализируемых лексемах может нивелироваться основное лексическое значение, в случае если выражения используются в значении ’постоянно’, ’непрерывно’: *Жил Александр Герцович, Еврейский музыкант, – Он Шуберта наверчивал, Как чистый бриллиант. И всласть,* ***с утра до вечера****, Заученную вхруст, Одну сонату вечную Играл он наизусть* /Мандельштам/, ***День и ночь*** *роняет сердце ласку,* ***День и ночь*** *кружится голова,* ***День и ночь*** *взволнованною сказкой Мне звучат твои слова* /Герман/.

При этом не следует забывать, что в праславянский период сутки делились на две части – день и ночь. Именно поэтому в настоящее время мы воспринимаем их как основные составляющие суток. Такое воспри-

© Слива Т. В., 2013

ятие дня и ночи нашло отражение и в литературе, и в нашем обыденном сознании, когда на уровне текста в этих лексемах релевантным становятся признаки ’следование во времени’, ’цикличность’: *Но* ***меркнет день*** *–* ***настала ночь****; пришла, и с мира рокового Ткань благодатного покрова, Сорвав, отбрасывает прочь* /Тютчев/, ***Минул*** *тяжелый* ***день*** *– и* ***ночь сошла с небес*** /Тургенев/.

Отметим также, что в случае актуализации признака ‘следование во времени’ рефлексемами соответствующих каузем традиционно выступают названия предшествующей и последующей частей суток: *Я* ***утром*** *должен быть уверен, что с вами* ***днем*** *увижусь я* /Пушкин/, ***Ночь*** *пройдет – наступит* ***утро*** *ясное* /Энтин/, *Спокойно* ***вечер*** *переходит* ***в ночь*** /Виноградова/.

При совместном употреблении в текстах названий частей суток часто актуализируются антонимические семы (‘начало’ – ‘конец’, ‘свет’ – ‘темнота’, ‘восход’ – ‘закат’ и т.п.). Данные семы становятся основой для возникновения переносных (образных) значений слов. Так, в результате извлечения семантического корня слово *утро* (‘начало дня’) начинает употребляться в значении ‘начало любого периода времени’, например, *утро жизни, утро эпохи* (= начало жизни, начало эпохи*).* (Перу Мандельштама принадлежит статья “Утро акмеизма” – один из значительнейших теоретических манифестов данной школы; в начале XX века в Москве выходила газета “Утро России” и т.п.) Использование слова утро в значении ’начало’ характерно и для литературного творчества (особенно для поэзии): *То было в* ***утро наших лет*** *– О счастие! О слезы* /А.К. Толстой/; *Улыбкой ясною природа Сквозь сон встречает* ***утро года*** /Пушкин/.

Если утро в нашем сознании ассоциируется с началом, то вечер – это конец, завершение: *Вот и* ***вечер жизни*** /Кедрин/, *Цветная осень –* ***вечер года*** *– Мне улыбается светло* /Маршак/. Следует отметить, что фазисные значения более характерны для переходных частей суток, однако в литературе представлен ряд примеров, в которых слово ночь выступает в финитном значении: *Я поздно встал – и на дороге Застигнут* ***ночью Рима*** *был!* /Тютчев/; *Чувствительный путник обнаруживает себя на жизненной дороге застигнутым “****ночью****”* ***республики*** /Толстогузов/.

Следует отметить, что основные части суток чаще противопоставляются на основании семантических признаков ‘степень освещенности’ и ‘деятельность человека’. Так, слово ночь имеет следующие лексикографически закрепленные оттенки значения – “Темнота, мрак во время этой части суток | Эта часть суток как время сна, отдыха” [1, с. 658] (в обоих случаях имеет место метонимический перенос). Данные семы реализуются в художественных (поэтических) текстах: ***Минул*** *тяжелый* ***день*** *– и* ***ночь сошла с небес*** /Тургенев/; *Быстро спускается* ***ночь****, сразу везде зажигается само собой электричество, так день проходит за днем* / Пастернак/, *Огни в домах везде были потушены; глухая осенняя* ***ночь*** *точно проглотила весь город* /Мамин-Сибиряк/. *– Яшка уговаривал меня остаться* ***на ночь****, но я отказался* /Л.Н. Толстой/ (*спускается ночь*, то есть ‘наступает темнота’, *остаться на ночь* значит *‘остаться на ночлег’).*

В слове *ночь* часто реализуется и эмотивное значение: ’мрачная, безрадостная пора’, возникшее в результате метафорического переноса на основе значения ‘темный’ (темный – “3. Мрачный, безрадостный” [1, с. 1314]: *Как порою светлый месяц Выплывает из-за туч, – Так, один, в* ***ночи былого*** *Светит мне отрадный луч.*

Периферийные значения ‘темнота’, ‘сумерки’ могут актуализироваться и в слове *вечер (Ласковый сентябрьский* ***вечер*** *окутал Павла, Павлушу, Пиню, Тютчева, когда на Костянский, со стороны Сретенского бульвара, вступил человек, которого он мучительно ждал* /Щекочихин/, ***Вечер*** *спустился над тихой Невой* / Погудин/)*,* однако данное значение лексикографически не закреплено.

Квалитативно-предметный признак ‘деятельность человека’ в семантической структуре слова *вечер* представлен семами ’конец рабочего дня’, ’период отдыха’, на основании которых возникли переносные значения лексемы – “2. Вечернее общественное собрание, посвященное чему-л.; вечернее представление. 3. Встреча друзей, знакомых, близких в вечернее время для общения, развлечения, празднования чего-л.” [1, с. 123].

Все вышесказанное является иллюстрацией положения о том, что одним из основных средств придания слову образности является употребление его в переносном значении. При этом главная роль в актуализации ассоциативного (потенциального) значения лексемы принадлежит прежде всего контексту.

Перспективу исследования составляет выявление образных значений рефлексем-членов АСГ “части суток”.

Литература:

1. Большой толковый словарь русского языка / [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб : Норинт, 2003. – 1536 с.

2. Лукьянова Н. А. О семантике и типах экспрессивных лексических единиц. I. Семантика / Н.А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1979. – Вып. VIII.

3. Мезенин С. М. Образность как лингвистическая категория / С. М. Мезенин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 48-57.

4. Плужникова Т. И. Типология комплексных единиц словообразования / Т. И. Плужникова. – К., 2002. – 256 с.

5. Слива Т. В. Ассоциативно-семантическая группа как форма парадигматической организации лексики (на материале названий сезонов в русском языке) / Т. В. Слива. – К. : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова. – 2010. – 272 с.

6. Юрина Е. А. Образная лексика русского языка. Ч. I. Семантика: Учебное пособие / Е. А. Юрина. – Томск : ТМЛ-Пресс, 2008. – 144 с.

УДК 811.81’342

Сокирська О. С.,
НТУУ “КПІ”, м. Київ

АУДИТИВНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ ВІДМОВИ, АКТУАЛІЗОВАНИХ МОВЦЯМИ ВИСОКОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РІВНЯ

У статті за результатами аудитивного аналізу встановлено інвентар інтонаційних засобів, що беруть участь у вираженні відмови мовцями високого соціокультурного рівня в різних комунікативних ситуаціях за різними причинами.

***Ключові слова**: аудитивний аналіз, висловлення відмови, інтонаційні засоби, англійське діалогічне мовлення, соціокультурний рівень мовця.*

В статье по результатам аудитивного анализа установлено инвентарь интонационных средств, участвующих в выражении отказа говорящими высокого социокультурного уровня в различных коммуникативных ситуациях по разным причинам.

***Ключевые слова**: аудитивные анализ, высказывания отказа, интонационные средства, английская диалогическая речь, социокультурный уровень говорящего.*

In the article as a result of the auditory analysis the author establishes a set of intonation means participating in the expression of refusal utterances by the speakers of a high sociocultural level in different situations and due to different reasons.

***Key words**: auditory analysis, refusal utterances, intonation means, English dialogical speech, sociocultural level of the speaker.*

Дослідженню різних аспектів функціонування діалогічного мовлення в лінгвістиці приділяється особлива увага. При цьому одним з важливих питань залишається вивчення впливу соціокультурних факторів на просодичне оформлення англомовних висловлень відмови в різних комунікативних ситуаціях.

Тому метою цієї праці є встановлення закономірностей інтонаційного вираження висловлень відмови, актуалізованої мовцями високого соціокультурного рівня.

Виконання аудитивного аналізу, спрямованого на досягнення зазначеної мети, здійснювалося у відповідності до обґрунтованих [1] нами факторів, що впливають на актуалізацію відмови в діалозі, та узагальнених можливих варіантів породження свідомістю адресата окремих класів висловлень відмови. З огляду на це експериментальний масив висловлень було поділено на чотири класи за причинами відмови: “не хочу”, “можу, але не хочу”, “хочу, але не можу”, “не можу”.

Аналіз показав, що характерні особливості інтонаційного оформлення висловлення відмови, віднесеного до класу причин “не можу”, можна спостерігати на такому прикладі.

LORD CAVERSHAM. *Good morning, Lady Chiltern! Warmest congratulations to you, Chiltern, on your brilliant speech last night. I have just left the Prime Minister, and you are to have the vacant seat in the Cabinet.*

SIR ROBERT CHILTERN. *A seat in the Cabinet?*

LORD CAVERSHAM. *Yes; here is the Prime Minister’s letter.*

SIR ROBERT CHILTERN. *A seat in the Cabinet!*

LORD CAVERSHAM. *Certainly, and you well deserve it too. You have got what we want so much in political life nowadays – high character, high moral tone, high principles….*

SIR ROBERT CHILTERN. ***I can|not a|ccept this \offer, |Lord /Caversham.|| I have |made up my |mind ᵇto de \cline it.***

LORD CAVERSHAM. *Decline it, sir!*

SIR ROBERT CHILTERN. *My intention is to retire at once from public life* [2: 81].

З наведеної нижче інтонограми видно, що тональний рівень початку висловлення відмови – середньо-понижений, рівень завершення першої синтагми – середньо-підвищений за рахунок висхідного руху тону у затакті, представленого увічливим прямим звертанням (*|Lord /Caversham*), яке, зазвичай, вимовляється з висхідним тоном 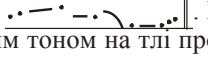 . Поєднання поступово спадної ступінчастої шкали із середньо-підвищеним спадним ядерним тоном на тлі простого регулярного ритму передає впевненість мовця у прийнятті рішення щодо відхилення заманливої, у той самий час неочікуваної і дещо шокуючої пропозиції, незважаючи на те, що така пропозиція свідчить про високу оцінку його професійних якостей і не може не впливати на його самолюбство й амбіції.

Мінімальна швидкість зміни руху спадного тону першої інтоногрупи, розширений тональний діапазон її реалізації, висхідно-спадно-висхідний мелодійний контур, модифікації гучності від підвищеної до помірної сигналізують про емоційне збудження мовця, пом’якшення категоричності відмови, що пов’язується з високим статусом сера Роберта в суспільстві і його вишуканою мовленнєвою поведінкою, та, можливо, з ваганням, невпевненістю в тому, що відхилення ним цікавої пропозиції, є правильним рішенням.

Темп другої репліки сера Роберта сприймається як помірний і дещо сповільнений на ділянці між *mind* та *to decline* за рахунок внутрішньосинтагменної паузи, яка, з одного боку, є одним із просодичних параметрів інтенсифікації вагомості слова *to decline* в описуваній ситуації, з іншого – у поєднанні з великою швидкістю зміни руху середньо-пониженого спадного тону (*de\cline*) сигналізує про остаточність і безповоротність прийнятого рішення . Незважаючи на середній тональний діапазон актуалізації висловлення *I have |made up my |mind ᵇ to decline it*, низький тональний рівень його початку й завершення, спадний тон, реалізований у зоні високої швидкості, наявність внутрішньосинтагменної паузи, висловлення сприймається як емоційна, ввічлива,

© Сокирська О. С., 2013

у той самий час категорична, відмова. Коротка пауза на стику висловлень, негативний середній тональний інтервал між ними, певним чином передають поспіх у висловленні відмови. Разом з тим, простий регулярний ритм, поступово спадна ступінчаста шкала, висхідно-спадний мелодійний контур репліки свідчать про виваженість мовця у прийнятті життєво важливих рішень та його високий соціокультурний статус. Чіткий, рішучий тембр мовця доповнює вищеописані просодичні характеристики вираження категоричної експліцитної відмови.

Розглянуті нами інші подібні приклади, дають підстави констатувати, що таке інтонаційне оформлення у межах середніх параметрів висловлення відмови, віднесене до класу "не можу" та реалізоване на стику середнього й високого рівнів емоційно-прагматичного потенціалу, є характерним для мовців високого соціокультурного статусу.

Типові ознаки інтонаційного оформлення висловлення відмови, віднесеного до класу "хочу, але не можу", є сенс з'ясувати за допомогою такого прикладу.

MABEL CHILTERN. *Do you think you could possibly make your son behave a little better occasionally? Just as a change*.

LORD CAVERSHAM. ***I re|gret to >say, Miss ˌChiltern,*** Þ ***that I have |no áinfluence at \all ˌover my ˌson.*** || ***¯I \wish I \had.*** *If I had, I know what I would make him do* [2: 73].

Інтонаційне оформлення аналізованої імпліцитної відмови, яке свідчать про поступове наростання емоційного збудження мовця, складається з трьох інтоногруп. Так, перша інтоногрупа 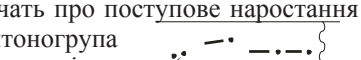 має низький тональний рівень початку, реалізується в зоні середнього тонального діапазону (за рахунок середнього рівня висхідного такту *re|gret*) та завершується середньо-пониженим рівним термінальним тоном (*>say*), які сигналізують про розмірковування лорда Кевершема щодо своєї можливості вплинути на сина.

Просодична організація другої інтоногрупи, у якій мовець констатує повну відсутність його впливу на сина, відображає зростання емоційного збудження лорда Кевершема. Ця інтоногрупа оформлюється середньо-пониженим тональним рівнем її початку, реалізацією у розширеному діапазоні за рахунок середньо-підвищеного рівня такту (*|no*) та середньо-підвищеного спадного тону (*\all*). Найбільшого інтонаційного виділення в аналізованій інтоногрупі набуває частка *|no*, вагомість якої підсилюється відсутністю повного наголосу на слові *influence*. При цьому темп і гучність реалізації обох синтагм кваліфікуються як помірні.

Третя інтоногрупа, у якій безпосередньо звучить відмова і жалкування, що, маючи бажання, мовець не може змінити ситуацію, вирізняється найвищим ступенем емоційності . На просодичному рівні це відображено прискоренням темпу і поступовим наростанням гучності вимовляння, середньо-підвищеним тональним рівнем початку інтоногрупи, розширенням діапазону від розширеного до широкого на ядерному складоносієві *\had*, хвилеподібним рухом мелодійного контуру. Поєднання у межах інтоногрупи двох спадних кінетичних тонів з різною швидкістю зміни напрямку їхнього руху (збільшена на слові *\wish* та мала на *\had*), варіювання їхнього тонального рівня (середньо-підвищений та високий) може бути пов'язане також із хвилюванням мовця, який виражає неможливість виконати прохання співрозмовника (він хотів би допомогти, але, на жаль, не має ніякого впливу на свого сина). При цьому різкість відмови, кваліфікованої як увічливої, пом'якшується малою швидкістю зміни руху високого спадного термінального тону.

Контраст у просодичній організації висловлення відмови зафіксовано на рівні типу ритму та тембрального забарвлення голосу мовця, що свідчить про зростання ступеня переживань лорда Кевершема. Так, у перших двох інтоногрупах (*I re|gret to >say, Miss ˌChiltern,* Þ *that I have |no áinfluence at \all ˌover my ˌson*) тембр – рівний, чіткий, насичений і натягнутий за рахунок функціонування тональних характеристик цієї частини імпліцитної відмови у середній зоні, рівного тону (*>say*), розширеного тонального інтервалу на стику такту і ядерного складоносія, плавного регулярного ритму. Тембр третьої інтоногрупи (*¯I \wish I \had*) кваліфікується як уривчастий, пронизливий на *¯I \wish I*, що підкріплюється стакатоподібним ритмом, який призводить до прискорення темпу, підвищення гучності, та протяжний на слові *\had*, що досягається завдяки широкого високого спадного тону, реалізованого в зоні малої швидкості зміни його руху.

Отже, категоричність відмови лорда Кевершема, в якій певною мірою закладене невдоволення мовця ситуацією, яка склалася ("хочу, але не можу"), інтонаційно найяскравіше виражена в останній інтоногрупі висловлення за рахунок взаємодії описаних вище просодичних засобів.

Наступний приклад ілюструє характерний варіант інтонаційної організації відмови, віднесеної до класу "не хочу", у якому сер Роберт Чілтерн запрошує місіс Чівлі подивитися картини. Проте Місіс Чівлі це не цікавить, оскільки вона має інший намір, тому відмовляється від цієї пропозиції.

SIR ROBERT CHILTERN. *But you have not seen my Corots yet. They are in the music-room. Corots seem to go with music, don't they? May I show them to you?*

MRS. CHEVELEY. [Shaking her head] ***¯I am ˌnot in a ˌmood.to-night*** Þ ***for |silver ˌtwilights,*** Þ ***or |rose-pink ˌdawns.*** || ***¯I |want to |talk ˌbusiness***. [2: 16].

За природою вираження відмова імпліцитна з середнім рівнем емоційно-прагматичного потенціалу, позаяк адресат не відмовляє прямо, завуальовано надаючи свої пояснення і конкретизуючи особисті наміри.

Конкретність намірів місіс Чівлі підкреслює високий тональний рівень передтактів на особовому займеннику *I* в обох висловленнях. Розширений негативний інтервал на стику "передтакт – такт" (*¯I am ˌnot*), а, отже, і розширений діапазон висловлення вказують на невдоволення Місіс Чівлі почутою пропозицією, оскільки в неї серйозні наміри обговорити свої справи. Про відхилення цієї пропозиції свідчить і низький висхідний тон в усіх інтоногрупах першого висловлення, саркастичному звучанню якому додає інтонаційне оформлення другої і третьої інтоногруп, у яких перераховуються романтичні елементи, які зазвичай присутні під час зустрічей чоловіка й жінки. Саркастичного відтінку висловлення додають також і розширений негативний тональний інтервал між тактом і ядерним тоном у другій і третій інтоногрупах (*|silver ˌtwilights*; *|rose-pink ˌdawns*) і середній тональний діапазон їхньої реалізації. Про емоційність мовлення Місіс Чівлі свідчать і міжсинтаг-

менні негативні інтервали: середній на стику першої та другої інтоногруп, середній між другою і третьою та звужений між третьою і четвертою, а також хвилеподібний мелодійний контур другої та третьої синтагм. Таке інтонаційне оформлення дозволяє кваліфікувати тембр як саркастичний, вередливий і примхливий на тлі чіткої і впевненої, без розтягування вимови у першій репліці відмови зі зміною на категоричний і наполегливий в останній, що пов’язується з рішучістю і впевненістю бажання Місіс Чівлі перейти до обговорення справ.

При цьому високий передтакт останньої інтоногрупи, поступово спадна ступінчаста шкала, низький спадний тон у поєднанні з помірними гучністю і темпом усього висловлення та плавним ритмом і спадним мелодійним контуром підкреслюють рішучість Місіс Чівлі відійти від світських розмов до ділової частини її зустрічі з сером Робертом. Саркастична частина відмови відокремлюється від категоричної середньою міжсинтагменною паузою.

Інтонаційну організацію висловлення відмови, віднесеного до класу “можу, але не хочу”, ілюструє приклад, у якому Місіс Чівлі намагається шантажувати сера Роберта Чилтерна, щоб примусити його виступити в парламенті з промовою, яка би відображала її інтереси. Роберт Чилтерн відмовляється, оскільки для нього така пропозиція є неприйнятною.

SIR ROBERT CHILTERN. ***\Stop! You |want me to with↑draw the re‚port Þ and to |make a ↑short ‚speech Þ |stating that |I be|lieve there are ↑possi\bilities in the ‚scheme?***

MRS. CHEVELEY. *Those are my terms*.

SIR ROBERT CHILTERN.*I will give you any sum of money you want.*

MRS. CHEVELEY. *Even you are not rich enough, Sir Robert, to buy back your past. No man is.*

SIR ROBERT CHILTERN. ***¯I will |not.do what you ‚ask me.|| –I will \not.***

[O.Wilde. An Ideal Husband, p. 20].

Графічне зображення просодичного оформлення відмови, яка переходить від імпліцитного характеру вираження до експліцитного, наведено на інтонограмі:

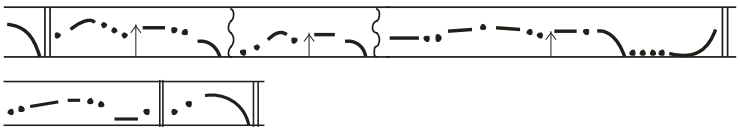

Перша репліка відмови, яка за характером вираження є імпліцитною, представлена стверджувальним за структурою реченням, що за рахунок інтонації сприймається як питальне, у якому звучить обурення сера Роберта щодо самого припущення, що він може піти на державний злочин, скориставшись своїм службовим становищем.

Це висловлення реалізує високий рівень емоційно-прагматичного потенціалу, що на просодичному рівні відображається спадною ступінчастою шкалою з перерваною поступовістю (на словах *with↑draw*, *↑short*, *↑possi\bilities*), наявністю негативних розширеного та середнього тональних інтервалів між тактом і другою ритмогрупою в першій і другій інтоногрупах та другою і третьою ритмогрупами останньої, розширеним тональним діапазоном. Про високий рівень обурення свідчать також хвилеподібний рух тону в усіх без винятку інтоногрупах імпліцитної відмови, чергування середньо-пониженого і середнього тонального рівнів передтактів із низьким та перепади гучності в її підвищеній зоні. Незважаючи на таке яскраве інтонаційне вираження почуття обурення, мовлення сера Роберта все ж залишається в межах етикетних норм високого соціокультурного рівня.

Друга репліка сера Роберта (*¯I will |not.do what you ‚ask me.|| –I will \not*), у якій безпосередньо звучить експліцитна відмова публічно озвучувати інтереси Місіс Чівлі, складається з двох інтоногруп, об’єднаних короткою міжсинтагменною паузою. В обох інтоногрупах ключовим словом є заперечна частка “*not*”, яка і свідчить про експліцитність відмови.

У першій синтагмі другої репліки відмови помірна гучність, середньо-понижений тональний рівень її початку і завершення, низький висхідний ядерний тон, реалізований із середньою швидкістю зміни напрямку його руху, свідчать про наростання рішучості мовця відмовити Місіс Чівлі, пов’язаної з її намаганням його шантажувати. Саме цей факт виводить сера Роберта із рівноваги, тому його рішуча відмова набуває остаточного категоричного вираження в останній інтоногрупі, де тональний діапазон розширюється, гучність підвищується, рух тону на ядерному складоносієві підвищується до високого і кваліфікується як високий широкий спадний тон із середньою швидкістю зміни його руху. При цьому ритм обох висловлень відмови регулярний, правильний, темп помірний, що пояснюється виваженістю сера Роберта у прийнятті остаточного рішення та впевненістю в його доцільності. Усі описані вище просодичні засоби вираження відмови відповідають і просодичному оформленню рішучого, чіткого й гучного тембру мовця.

Викладений опис результатів аудитивного аналізу висловлень відмови, віднесених до класів “не хочу”, “можу, але не хочу”, “хочу, але не можу”, “не можу”, актуалізованих мовцями високого соціокультурного рівня, дозволяє зробити висновок про існування характерних модифікацій їхнього інтонаційного оформлення, пов’язаних з типом вираження відмови та їх причинами, емоційно-прагматичним потенціалом висловлень відмови, а також стосунками між комунікантами одного соціокультурного рівня.

Література:

1. Сокирська О.С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні // Мова і культура (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. – 2012. – Вип. 15. –Т. VII (161). – С.220-226.

2. Wilde O. An ideal husband. – L.: Dover Thrift Editions, 2000. – 96 p.

УДК 811.161.

Соловцова О. В.,
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", м. Горлівка

ІЛЛОКУЦІЯ ЯК СКЛАДНИК МОВЛЕННЄВОГО АКТУ: ФОРМАЛЬНІ, СЕМАНТИЧНІ Й ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ

У статті розглянуто формальні й семантико-прагматичні параметри іллокуції. Схарактеризовано інтенційний і конвенційний аспекти мовленнєвого акту. Досліджено співвідношення іллокутивної сили та іллокутивної мети висловлення.

Ключові слова: *іллокуція, перлокуція, мовленнєвий акт, інтенційність, конвенційність, іллокутивна мета, іллокутивна сила.*

В статье рассмотрены формальные и семантико-прагматические параметры иллокуции. Охарактеризованы интенциональный и конвенциональный аспекты речевого акта. Исследовано соотношение иллокутивной силы и иллокутивной цели высказывания.

Ключевые слова: *иллокуция, перлокуция, речевой акт, интенциональность, конвенциональность, иллокутивная цель, иллокутивная сила.*

The article deals with the formal, semantic and pragmatic parameters of illocution. Intentional and conventional aspects of speech act are specified. The correlation between illocutionary force and illocutionary purpose is investigated.

Keywords: *illocution, perlocution, speech act, intentionality, conventionality, illocutionary force, illocutionary purpose.*

Одним з актуальних напрямів сучасної лінгвістики є опрацювання теорії мовленнєвих актів. Згідно з цією теорією, мовленнєвий акт прийнято розглядати як мінімальну одиницю дискурсу, що являє собою комунікативну взаємодію відправника (адресанта, продуцента) й одержувача (адресата, реципієнта) повідомлення, що функціонує як послідовність трьох етапів: локуції, іллокуції й перлокуції. Локуція – етап лінгвістичного вираження одиниці мовлення, іллокуція – етап дії інформації на одержувача, перлокуція – етап цілеспрямованого впливу іллокутивного акту на конкретного адресата чи аудиторію [3, с. 171].

Проблеми теорії, а віднедавна й практики мовленнєвих актів є об'єктом сучасних лінгвістичних студій, свідченням чого є ціла низка наукових розвідок І.Р. Вихованця, А.П. Загнітка, К.Г. Городенської, В.І. Кононенка, Н.В. Гуйванюк, Г.А. Валігури, М.І. Голянич. Втім не до кінця з'ясованими залишаються проблеми співвідношення іллокутивних і перлокутивних складників комунікативної взаємодії, меж інтенційності й конвенційності іллокутивного акту, кореляції понять *іллокутивна мета*, *іллокутивна сила* й *іллокутивний потенціал*, а також не до кінця вивченими залишаються семантико-прагматичні й суто формальні параметри іллокуції. Відтак, метою нашої роботи є аналіз та опис названих величин мовленнєвого акту. Заявлена мета зумовлює необхідність вирішення відповідних завдань: 1) дослідити домінантну роль іллокуції у структурі мовленнєвого акту; 2) схарактеризувати інтенційність й конвенційність як маркери іллокутивного акту; 3) проаналізувати корелятивність понять *іллокутивна мета*, *іллокутивна сила* й *іллокутивний потенціал*.

Якщо перлокуція як вплив мовлення на інформаційний стан реципієнта, на його настрій і вчинки завжди була в центрі вивчення риторики, а питання щодо природи локуції було об'єктом лінгвістичної семантичної теорії, то іллокуція і є власне-предметом теорії мовленнєвих актів [8, с. 13].

Як мовленнєва дія іллокуція реалізує комунікативний намір автора, мету вживання того чи іншого мовленнєвого акту (запитання, інформування, попередження, наказ тощо), а відтак іллокутивний акт – це висловлення, мовні засоби якого експлікують мету адресанта. Диференційними ознаками іллокутивного акту є інтенційність та конвенційність (залежність від умов досягнення мети адресанта повідомлення).

Сутність поняття "іллокутивна інтенція" полягає в тому, що дія як динамічна ознака стосується двох осіб, одна з яких є джерелом виникнення дії (адресантом, агенсом), а інша – об'єктом поширення мовленнєвої дії (адресантом, пацієнсом). Розуміння інтенційного змісту висловлення в ситуації спілкування перебуває у сфері комунікативної компетенції носіїв мови. За визначенням М.М. Бахтіна, у мовленнєвому задумі можна виокремити два складники: інтенційний (мета продуцента, що формулюється в мовленнєвому акті із врахуванням комунікативної ситуації) і пропозиційний (що відображає фрагмент дійсності і є змістом висловлення [2, с. 125].

Джені Томас пропонує з'ясувати процес виникнення особистісного смислу висловлення шляхом зіставлення різних "рівнів значення". Згідно з Дж. Томас, значення існує на кількох рівнях: словникове ("абстрактне", яке теоретично існує), контекстуальне ("значення висловлення") і значення, що є виразником наміру продуцента ("сила висловлення") [12, с. 89]. Контекстуальне значення визначається як той зміст висловлення, який мав на увазі автор у певному контексті.

Наша увага зосереджується на тому, що прагне висловити мовець з точки зору відношення позначених ситуацій до смислів, що охоплюються такими категоріями, як темпоральність, аспектуальність, таксис, модальність, суб'єкт, об'єкт, посесивність, обумовленість (причина, мета) тощо.

Визначальною особливістю теорії мовленнєвих актів у підході до мовленнєвого висловлення є потрактування його як дії. Якщо всі попередні логіко-філософські трактування використання мови були зосереджені на відношенні висловлення до дійсності, то в цій теорії увагу сконцентровано на тому, яку дію виконує мовець, використовуючи висловлення, чого він досягає в процесі мовленнєвого акту. Таким чином, іллокутивний акт являє собою дію, що виконується згідно з певними правилами (конвенціями). Конвенції, які діють на

© Соловцова О. В., 2013

іллокутивному рівні, не є власне-мовними. Іллокутивні акти здійснюються відповідно до набору правил, що не просто регулюють, а створюють нові форми поведінки.

Існує також інший погляд, згідно з яким конвенційними можуть вважатися не всі акти, а лише ті, що впорядковуються соціальними позамовними конвенціями. Більшість таких актів, як, наприклад, призначення на посаду, винесення вироку і т. ін., мають відношення до сфери соціальних інституцій. Характерною особливістю таких актів є те, що для їхнього здійснення достатньо діяти, точно дотримуючись певної процедури, щоб досягти наміченого результату.

Незважаючи на розбіжності у поглядах на конвенційну природу іллокутивних актів, теорія мовленнєвих актів закріплює за іллокутивним актом ознаку конвенційності. За цією ознакою іллокутивний акт протиставлений перлокутивному, який не є конвенційним, хоча для його досягнення можуть використовуватися конвенційні засоби. Основна відмінність іллокутивного акту від локутивного полягає в його цілеспрямованості. Здійснюючи іллокутивний акт, продуцент має намір отримати певний результат завдяки усвідомленню свого наміру реципієнтом.

Взаємодія інтенційного й конвенційного аспектів в іллокутивному акті відбиває характерне для висловлення протиріччя між нерозривно пов’язаними в ньому моментами – суб’єктивним (мета адресанта) й об’єктивним (способи забезпечення розпізнання цієї мети адресатом, які не залежать від мовця). Таке ж протиріччя виявляється у відкритості тексту (об’єктивне) і прихованості його інтерпретації реципієнтом (суб’єктивне).

У статті “Що таке мовленнєвий акт?” Дж. Сьорль пропонує розрізняти власне-іллокутивний акт і пропозиційне вираження іллокутивного акту. Наприклад, пропозиційний зміст наказу зумовлюється характером дії, яку дехто має виконати, а іллокутивний акт – розкривається безпосередньо в спробі спонукати до дії. Пропозиційний зміст виражається певною іллокутивною силою (функція мовленнєвого акту, що полягає у встановленні наміру його здійснення щодо адресата). Складником іллокутивної сили є іллокутивна мета, що постає основним параметром визначення типу мовленнєвого акту. Розмежування іллокуції та іллокутивної сили є важливим у непрямих мовленнєвих актах, що характеризуються імпліцитною іллокутивною силою (буквальним і справжнім наміром мовця) й експліцитною іллокуцією змісту висловлення, у якій можна виділити такі компоненти: іллокутивну мету (фіксує внутрішньо присутній задум певного акту), спосіб досягнення іллокутивної мети, інтенсивність іллокутивної мети, умови пропозиційного змісту [11, с. 156].

Відповідно до постулатів теорії мовленнєвих актів одне висловлення, точніше та сама пропозиція, може оформлювати різні мовленнєві акти. Наприклад, *Я зателефоную ввечері* може бути і ствердженням, і погрозою, і обіцянкою. Визначення типу мовленнєвого акту залежить від ситуації, комунікативного контексту, що й показують, яку зміну стану речей може викликати та чи та експлікація й інтерпретація іллокутивної мети. Спільність фізичної, безпосередньої й мовленнєвої дії визначається тим, що їхня мета й результат призводять до зміни; відмінність пов’язана з тим, що “фізичні дії (doings) являють собою екстенсіональні об’єкти, у той час як акти (acts, actions) становлять сутність інтерпретації фізичних дій, тобто інтенсіональні об’єкти [6, с. 285].

Взаємодія фізичної дії й мовленнєвого акту співвідносна із взаємодією іллокутивної сили висловлення та інтенційності. Ментальний стан (бажання, намір, мета, рішення тощо) передує безпосередньо дії, яка потім зумовлює зміни стану речей. Інтенційність передує мовленнєвому акту й стимулює вияв іллокутивної сили висловлення в момент його вимови продуцентом, а реакція реципієнта може викликати зміну стану речей, новий ментальний стан і / або новий мовленнєвий акт.

Інтенційна структура речення як його обов’язкова характеристика може бути виражена формулою *Ip,* де *p* – пропозиція (пропозиційний зміст), а *I* – іллокутивний складник. Різний характер виражених мовними засобами іллокуцій зумовлює наявність різних типів іллокутивних актів і, відповідно, різних прагматичних (або інтенційних) типів речень, що забезпечують відповідні соціальні потреби комунікантів. Пропозиція може бути ідентичною у висловленнях, що різняться інтенційно. Наприклад, *Аспірант захистив дисертаційне дослідження. – Чи захистив аспірант дисертаційне дослідження*? *– Нехай аспірант захистить дисертаційне дослідження*. Перше висловлення лише інформує, друге містить запит інформації, у третьому висловлюється побажання. Однак, як можна спостерігати, у кожному з трьох висловлень той самий предикат має ті самі актанти.

Індикатори іллокутивної сили вказують на те, як саме повинна сприйматися й розумітися пропозиція у висловленні, з якою іллокутивною силою реалізуватися. Дж. Сьорль з-поміж інших індикаторів виокремлює для англійської мови наголос, інтонацію, спосіб дієслова, порядок слів і перформативні дієслова.

Вираженню іллокуції слугує насамперед перформативне дієслово. Воно називає комунікативну дію (наприклад, *повідомляти, вимагати, радити, наказувати, забороняти, вмовляти* тощо): *Я* ***забороняю*** *вам розмови з Конрадом! – женучись за нею, крикнув Генріх* (П. Загребельний); *But I* ***beg*** *you not to leave me now. I ask you in the name of – in the name of – “I* ***forbid*** *you to stay”, said Arnold* (I. Murdoch), яка у певному комунікативно-прагматичному контексті виявляється не просто назвою дії, але й самою дією. Такий контекст утворюється завдяки віднесеності дії у план теперішнього (і зазвичай реального) й наявності знаків особистого дейксису.

Отже, інтенційність немов створює семантичну основу мовленнєвого акту: продукуючи висловлення, мовець здійснює мовленнєву дію, а наслідок-зміна настає поза межами мовленнєвого акту як можлива реакція слухача, що замикається на самому мовленнєвому акті.

Зауважимо, що чинник намірів мовця вказує на особливу референтність – автореферентність, яка характерна для будь-якого мовленнєвого акту й може бути виражена поза пропозицією.

Мовленнєві акти часто називають іллокутивними, так само як і дієслова-предикати в них. Це пов’язано з поняттям іллокутивної функції висловлення, що співвідноситься, з одного боку, з тією дією, “яку мовець здійснює” за допомогою висловлення [1, с. 12]; з іншого, – це “вираження комунікативної мети в процесі вимови певного акту” [8, с. 412], або іллокутивна мета.

Іллокутивна мета розглядається як певний "ментальний акт, здійснення якого прагне від слухача мовець, або ментальний стан, у який мовець має намір увести слухача" [5, с. 243]. У більшості випадків іллокутивна мета розкривається (виявляється) завдяки контексту й / або ситуації. Очевидно також, що іллокутивна мета – це ядро, база іллокутивної сили висловлення; за визначенням, вона пов'язана з основними характеристиками мовленнєвого акту: 1) іллокутивний акт відрізняється від локутивного своєю цілеспрямованістю; 2) іллокутивний акт відрізняється від перлокутивного своєю конвенційністю. Антиномія інтенційності – конвенційності мовленнєвого акту припустима в процесі взаємодії адресанта й адресата за умови успішності мовленнєвого акту та повного дотримання ними принципу кооперації П. Грайса.

Іллокутивна функція висловлення містить комплекс складників: мету мовленнєвого акту, психологічний стан мовця, кореляцію соціальних статусів продуцента та реципієнта, зв'язок висловлення із зацікавленнями адресанта, іллокутивну силу. Здійснення іллокутивного акту передбачає врахування заявлених показників. Чинником ідентифікації іллокутивної функції є семантика дієслова й відповідних дієслівних форм. Наприклад, дієслова *відмовлятися* (*She still* ***refuses*** *to eat and lies all day on her bed crying and talks a good deal about suicide* (I. Murdoch); *Так і став він [Ягнич] тут жити. Коли дійшлось до його місцевлаштування на нічліг, Інна запропонувала свою чистеньку, відведену їй матір'ю світличку, одначе прибулець* ***відмовився*** *рішуче. І взагалі від хати* ***відмовився****, хоч вільно ж там, комбайнери обидва в степу, та ще й тахта є на пружинах* (О. Гончар)), *наказувати* (*There had been no directive at all about Fortnum since the previous day when Belfrage* ***had been ordered*** *to see the Foreign Minister* (Gr. Greene); *Слідом за ним пішла й Лепеха,* ***наказавши*** *на прощання й не думати ні про який сабантуй* (Ю. Мушкетик)); *згодитися* (*The convent* ***agreed*** *to carry on the old regime pending negotiations* (I. Murdoch); *Ясна річ, вузьконосий абат радо* ***згодився*** *познайомитися зі святощами Верони* (П. Загребельний)) і т. ін. мають іллокутивні функції відмови, наказу й згоди відповідно до того, що закладено в їхньому лексичному значенні семою каузативності, тобто намагання спонукати реципієнта виконати певну дію. Однак зазначимо, що іллокутивна функція не завжди виводиться безпосередньо із семантики дієслова. Так, дієслово в наказовому способі на зразок *Робіть!* може мати іллокутивну функцію дозволу, наказу, поради тощо, тобто каузація відбувається безпосередньо за допомогою мовлення, що провокує зміну ситуації (перлокутивний ефект). Отже, іллокутивна функція – це складна семантична структура, яка містить диктум та іллокутивну мету.

Іллокутивна сила – це прагматичні можливості іллокутивних та перлокутивних актів, виразником яких є предикат, де закодовано інтенцію висловлення. Оскільки іллокутивна сила дієслова є ситуаційно зумовленою, то необхідною умовою для її ідентифікації є контекст. Зазначимо, що іллокутивна сила може бути виражена експліцитно, тобто за допомогою дієслова (причому іллокутивні дієслова в перформативній функції мають максимальний ступінь вияву іллокутивної сили висловлення), наприклад: ***Прошу*** *вас, не ускладнюйте ситуацію, допоможіть нам розв'язати вузол* (О. Гончар); *Чого я не можу підійти і сказати: "Мила, кохана, я тебе люблю і особливо* ***бажаю*** *щастя в цей вечір"* (Ю. Мушкетик); та імпліцитно (наприклад, у непрямих мовленнєвих актах), коли іллокутивна сила є мінімальною: *–Чи не спорядили б ви, ваша величність, ще одне посольство до мого отця?* (П. Загребельний); *– Would you stay with her if I went away?* (I. Murdoch). На останніх двох прикладах маємо можливість спостерігати ввічливі прохання, "замасковані" під питальні речення.

Отже, наявна певна градація іллокутивної сили. Висловлення *"Я раджу, щоб аспіранти взяли участь у конференції*" і *"Я вимагаю, щоб аспіранти взяли участь у конференції"* різняться насамперед за іллокутивною силою, оскільки дієслово *"вимагати"* має більший ступінь вияву інтенсивності дії, пов'язаної безпосередньо з його семантикою.

Вибір мовцем іллокутивної сили залежить від очікуваного прагматичного ефекту мовлення. Якщо метою продуцента є лише інформування адресата, то в цьому випадку іллокутивна сила буде мінімальною. Це дієслова мовлення *говорити*, *казати, розповідати*, *промовляти*, *подейкувати* і т. ін.: *Геріман* ***розповів****, що король захопив належний йому за правом спадку укріплений город Люнебург* (П. Загребельний); *She [Sophy]* ***informed*** *the twins that she came from Sydney* (W. Golding) тощо. Прагматичний аспект висловлень із наведеними дієсловами зосереджується в іллокутивному акті повідомлення.

Розуміння мовленнєвого акту забезпечує адекватну реакцію співрозмовника, передбачає правильну інтерпретацію його іллокутивної сили. Іллокутивна сила взаємодіє з пропозицією. Пропозиція характеризується умовами істинності, мовленнєвий акт – умовами успішності. В одних випадках для ефективності мовленнєвого акту потрібна певна ситуація, наприклад, наказ має силу тільки тоді, коли його висловлює людина з відповідними повноваженнями. В іншому випадку таке висловлення не є мовленнєвим актом. Щодо цього Е. Бенвеніст зазначає: "Хто завгодно може кричати у громадському місці: "Я проголошую всезагальну мобілізацію". Якщо це висловлення не може стати актом через відсутність у мовця необхідної влади, воно є лише мовленням, воно є лише пустопорожньою балаканиною, дитячими пустощами або виявом безумства" [4, с. 293].

Для уточнення поняття іллокутивної сили в порівнянні висловлення й речення вводиться поняття іллокутивного потенціалу [9, с. 230]. Речення має іллокутивний потенціал, що зумовлюється дієслівним способом, пов'язаний з модальністю і співвідносний зі спектром конкретних функцій речення. Висловлення, на відміну від речення, має іллокутивну функцію: "У висловленні іллокутивний потенціал добудовується до повної іллокутивної функції" [10, с. 230].

Отже, іллокутивна сила висловлення виявляється в мовленнєвому акті як певний перехід від функції-потенції до функції-реалізації, тоді як іллокутивна мета – один із компонентів іллокутивної сили. Цей компонент дозволяє об'єднати мовленнєві акти в класи. Крім того, складниками іллокутивної сили **F** є її інтенсивність, особливості залежної пропозиції **p** в **F(p)**, а також умови використання або контексти мовленнєвих актів. У

теорії мовленнєвих актів усі компоненті іллокутивної сили **F** впорядковуються або через опис семантики іллокутивних дієслів, або шляхом класифікації іллокутивних актів.

Розгляд мовлення як цілеспрямованої діяльності зумовлює зацікавлення тими одиницями комунікації, використання яких допомагає досягти певної мети, а відтак значущості набуває аналіз іллокуції як компонента мовленнєвого акту, що є виразником певної комунікативної інтенції. Виходячи з того, що організувальним центром висловлень з іллокутивною семантикою є дієслівні предикати, актуальним постає їхній усебічний аналіз в аспекті семантико-синтаксичної організації речень, що й окреслює перспективи подальшого дослідження.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола [Текст] / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1967. – 251 с.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [Текст] / М. М. Бахтин.– М., 1979. – 156 с.

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник [Текст] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.

4. Бенвенист Э. Общая лингвистика [Текст] / Э. Бенвенист. – М., 1974. – 447 с.

5. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство [Текст] / З. Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – 1985. – С. 238-250.

6. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация [Текст] / Т. А. ван Дейк; [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

7. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 219 с.

8. Кобозева И. М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности [Текст] / И. М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике, 1986. – Вып. 17. – С. 10-15.

9. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью [Текст] / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.

10. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида. Семантика нарратива [Текст] / Е. В. Падучева. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с.

11. Сёрл Дж. Р. Что такое речевой акт? [Текст] / Джон Роджерс Сёрл // Новое в зарубежной лингвистике : Вып. 17. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 151-169.

12. Thomas J. Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics [Text] / J. Thomas. – Longman, 1995. – 430 p.

УДК 813.14.12

Солощенко В. М.,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка, м. Суми

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ “ДИСКУРС” (ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті висвітлено лінгвістичне трактування поняття “дискурс”. Досліджено його інтерпретацію з позиції вітчизняних та зарубіжних науковців. Висвітлено трактування поняття “дискурс” у метафоричному та логіко-лінгвістичному його розумінні. Проаналізовано змістові аспекти досліджуваного поняття у другій половині ХХ століття – на початку ХХІ століття. Доведено, що поняття “дискурс” є поліаспектним у своєму трактуванні та передбачає певний логіко-конструктивний комунікативний акт, інструмент взаємодії між людьми, механізм їх свідомості.

Ключові слова: *лінгвістика, комунікація, дискурс, мовлення.*

В статье выявлена лингвистическая формулировка понятия “дискурс”. Исследованы ее интерпретации с позиции отечественных и зарубежных ученых. Определена формулировка понятия “дискурс” в метафорическом и логико-лингвистическом его понимании. Проанализированы содержательные аспекты исследованного понятия во второй половины ХХ столетия – в начале ХХІ столетия. Доказано, что понятие “дискурс” является полиаспектным в своей формулировке и предполагает определенный логико-конструктивный коммуникативный акт, инструмент взаимодействия между людьми, механизм их сознания.

Ключевые слова: *лингвистика, коммуникация, дискурс, речь.*

In this article the linguistic formulation of the concept “discourse” is revealed. Its interpretations from a position of domestic and foreign scientists are investigated. The formulation of the concept “discourse” of metaphorical and its logiko-linguistic understanding is defined. Substantial aspects of the studied concept in the XX century second a half – at the beginning of XX century are analysed. It is proved that the concept “discourse” is polyaspecting in its formulation and assumes a certain logiko-constructive communicative act, the instrument of interaction between people, the mechanism of their consciousness.

Keywords: *linguistics, communication, discourse, speech.*

Постановка проблеми. У першій половині ХХ століття провідним аспектом досліджень у галузі лінгвістики стає вивчення однієї з двох діалектично пов’язаних сторін мови – мовної системи. Однак, у другій половині ХХ століття науковці відмічають суттєву зміну акцентів цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність та її продукт – “дискурс”, змістові аспекти у трактуванні якого є актуальними та пролонгують його вивчення з позиції вітчизняних та зарубіжних науковців.

Аналіз актуальних досліджень засвідчив, що окремі питання щодо трактування поняття “дискурс” у метафоричному розумінні знаходять відображення у низці наукових праць вітчизняних (Ф. Бацевич, С. Вакуленко, А. Єрмоленко, Р. Кісь, М. Макаров, В. Німчук, М. Попович та ін.) та зарубіжних (В. Альстон, Н. Артюнова, Є. Бенвеніст, А. Вірлахер, Т. А. Дейк ван, А. Ішмуратов, Е. Кубрякова, А. Мороховский, П. Мюсіг-Трапп, Г. Почепцов, М. Фуко, К. Шнітцер та ін.) вчених.

Метою статті є дослідження інтерпретації поняття “дискурс” з позиції вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Поняття “дискурс” (в лат. “duscursus”, франц. discourse) означає мовлення тобто “міркування”. У філософському трактуванні поняття “дискурс” вживають приблизно у такому значенні, якого надав йому Мішель Фуко, здійснення владних відносин [10]. Оскільки аподиктична необхідність доведення певної сукупності тверджень не залишає можливості вибору і в такий спосіб примушує прийняти доведене твердження. У лінгвістичній літературі під поняттям “дискурс” розуміють не просто акт мовлення, а й ту конкретну ситуацію, той позамовний контекст, ті прямо не висловлені цілі та наміри, які цей акт мовлення супроводжують [4]. Іншими словами, дискурс входить не до простору мови, а до реалізації мовної компетенції в практиці мовлення.

Наголосимо, що теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста. Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє “будь-яке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а, також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника” [3, с. 276-279].

У 80-х роках ХХ століття Н. Арутюнова стверджує, що поняття “дискурс” варто сприймати “як складну комунікативну подію” [1, с. 356]. Дослідниця переконана, що дискурс є “зв’язним текстом у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та психологічними факторами індивіда” [1, с. 357]. При цьому, вчена зазначає, що досліджуване поняття відображає суб’єктивну психологію комуніканта, його внутрішній стан. Дослідниця переконана, що комунікацію слід розглядати у її трьох вимірах, що традиційно співвідносяться з розумом, волею та почуттям [1]. У лінгвістичних працях Т. Ван Дейк інтерпретує поняття “дискурс” як “складну комунікативну подію, що є суттєвою складовою соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі та стилі” [5, с. 300-302]. Інші вчені наголошують на полісемії цього поняття, навіть вбачають омонімічні розходження окремих значень, оскільки ця категорія вживається в різних науках із різним значенням [2, с.138].

У 90-х роках ХХ століття А. Ішмуратов переконує, що поняття “дискурс” визначається через текст, або текст через дискурс [6]. Дослідник ототожнює дискурс з певним видом тексту. Вчений переконаний, що дискурс “є текстом, який містить міркування, у якому фіксується певний хід думки” [6, с. 171]. При цьому, А. Ішму-

© Солощенко В. М., 2013

ратов зауважує, що комунікативний дискурс – це текст, що містить взаємозалежні судження деяких суб’єктів [6]. Погоджуючись із твердженням А. Ішмуратова, А. Мороховский стверджує, що поняття “дискурс” доцільно тлумачити як когнітивний процес, що пов’язаний із творенням мовленнєвої поведінки [8]. Вчений переконаний, що дискурс є когнітивним явищем, що транслює, передає й оперує певними знаннями й створює нові знання [8]. Г. Почепцов інтерпретує дефініцію поняття “дискурс” як послідовність взаємопов’язаних висловлювань, об’єднаних єдністю цільового завдання одного зі співрозмовників [9]. Є. Кубрякова переконана, що поняття “дискурс” варто розглядати як форму мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв’язок між мовцем та слухачем, як міжособистісна діяльність [7].

На початку XXI століття поняття “дискурсу” асоціюється переважно з усіма виявами комунікації в суспільстві. Німецький дослідник А. Вірлахер (A. Wierlacher) стверджує, що поняття “дискурс” є соціолінгвістичною структурою, яка реалізується адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [12]. Ф. Бацевич зазначає, що поняття “дискурс” доцільно інтерпретувати як сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов’язаних з пізнанням, осмисленням й презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом) [2, с.138]. У своїй роботі “Інтернаціональне навчання: модель майбутнього” “Internationales Studium Modelle für die Zukunft” німецькі вчені П. Мюсіг-Трапп (P. Müßig-Trapp) та К. Шнітцер (K. Schnitzer) переконані, що поняття “дискурс” є складним комунікативним явищем, що містить у собі й соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процеси виробництва й сприйняття повідомлень [11].

На основі ретроспективного аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців нами складено таблицю “Інтерпретація поняття “дискурс” вітчизняними та зарубіжними науковцями”” (див. табл. 1), що дозволяє дійти висновку, про те, що поняття “дискурс” є поліаспектним у своєму трактуванні та передбачає певний логіко-конструктивний комунікативний акт, інструмент взаємодії між людьми, механізм їх свідомості.

Таблиця 1.

Інтерпретація поняття “дискурс” вітчизняними та зарубіжними науковцями

Прізвище, ім’я, по атькові	**Рік видання**	**Дефініція**
М. Фуко	1971 р.	здійснення владних відносин;
Е.Бенвеніст	1975 р.	будь-яке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а, також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника;
Н. Арутюнова	1989 р.	складна комунікативна подія; зв’язний текс у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та психологічними факторами індивіда;
Т. Ван Дейк	1989 р.	складна комунікативна подія, що є суттєвою складовою соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі та стилі;
А. Ішмуратов	1994 р.	текст, який містить міркування, у якому фіксується певний хід думки;
А. Мороховский	1995 р.	когнітивний процес, що пов’язаний із творенням мовленнєвої поведінки; когнітивне явище, що транслює, передає й оперує певними знаннями й створює нові знання;
Г. Почепцов	1998 р.	послідовність взаємопов’язаних висловлювань, об’єднаних єдністю цільового завдання одного зі співрозмовників;
Е. Кубрякова	2000 р.	форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв’язок між мовцем та слухачем, міжособистісна діяльність;
А. Вірлахер	2002 р.	соціолінгвістична структура, яка реалізується адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях;
Ф. Бацевич	2004 р.	сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов’язаних з пізнанням, осмисленням й презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом);
П. Мюсіг-Трапп, К. Шнітцер	2006 р.	складне комунікативне явище, що містить у собі й соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процеси виробництва і сприйняття повідомлень.

Висновок. Ретроспективний аналіз поняття “дискурс” дозволив визначити його дефініцію, як певний логіко-конструктивний комунікативний акт, інструмент взаємодії між людьми, механізм їх свідомості.

Перспективу подальших розвідок становить дослідження інтерпретації поняття “дискурс” у науковому доробку англомовних науковців.

Література:

1. Арутюнова Н. Дискурс / Н. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл., 1989. – С. 136-137.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.

3. Бенвенист Е. Общая лингвистика / Е. Бенвенист / Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1975. – 447 с.

4. Большая Советская Энциклопедия : в 30 Т. / Гл. ред. А. Прохоров, 3-е изд. – Т. 12. – М. : Сов. Энцикл., 1973. – 624 с.

5. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк / Пер. с англ. В. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

6. Ишмуратов А. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса. Рациональность и семиотика дискурса / А. Ишмуратов, Сб. трудов, АННУ Институт Ф-и. – К. : Наук. думка, 1994. – 252 с.

7. Кубрякова Е. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистеке / Е. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. – М., 2000. – С. 7-25.

8. Мороховский А. К проблеме текста и его категорий /А. Мороховский // Текст и его категориальные признаки : Сб. науч. Тр. – КГПИИЯ. – К., 1995. – С. 3-8.

9. Почепцов Г. Теория и практика коммуникации Г. Почепцов – М. : Из-во “Центр”, 1998. – 352 с.

10. Фуко М. Порядок дискурса. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко // Работы разных лет. – М. – 1996. – С. 47-96.

11. Müßig-Trapp P. Internationales Studium: Modelle für die Zukunft / Peter Müßig-Trapp, Klaus Schnitzer // Das Hochschulwesen, 2006. – № 2. – S. 89-95.

12. Wierlacher A. Internationales Studium Modelle für die Zukunft / Alois Wierlacher, 2002. – München : Iudicium. – S. 151-193.

УДК 811.133.1’367

Станіслав О. В.,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

СЕПАРАТИЗАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ СИНТАКСИСУ ФРАНЦУЗЬКИХ СЮРРЕАЛІСТІВ (на матеріалі творів Г. Аполлінера, А. Бретона Л. Арагона)

Стаття присвячена використанню сепаратизованих конструкцій у творах французьких письменників-сюрреалістів. Встановлено, що сепаратизація – це новий синтаксичний прийомом, що увійшов у мову художньої літератури з розмовної мови та пройшов певні етапи своєї еволюції. Автор доводить, що виникнення сепаратизованих структур у творчості сюрреалістів можна вважати першою фазою їх розвитку.

Ключові слова: *сепаратизація, сюрреалізм, розчленований синтаксис, автоматизм письма.*

Статья посвящена использованию сепаратизированных конструкций в произведениях французских писателей-сюрреалистов. Устанавливается, что сепаратизация – это новый синтаксический прием, что вошел в язык художественной литературы из разговорного языка и прошел определенные этапы своей эволюции. Автор утверждает, что возникновение сепаратизированных структур в творчестве сюрреалистов можно считать первой фазой их развития.

Ключевые слова: *сепаратизация, сюрреализм, расчлененный синтаксис, автоматизм письма.*

The article deals with the utilization of linguistic separatism structures in the works of French surrealists. It is established that the linguistic separatism is the new syntactic means which entered the language of fiction from the informal speech and which has its own stages of evolution. The author proves that the appearance of the linguistic separatism structures in the works of surrealists can be considered to be the first phase of their development.

Key words: *the linguistic separatism, surrealism, partitioned syntax, automatism of writing.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Виникнення сюрреалізму було пов’язано з творчою діяльністю молоді, що належала до радикально налаштованої інтелігенції. За своїм суб’єктивним спрямування сюрреалізм сформувався, передовсім, як поетична школа. Серед яскравих представників цієї течії слід назвати Т. Тзара, П. Реверді, А. Бретона, Г. Аполлінера, двадцятилітнього Л. Арагона. Всіх їх об’єднувала ненависть до війни, відчуження від логіки та сенсу існування, заперечення буржуазної моралі, естетики та культури у самому широкому значенні. Сюрреалізм стверджував надреальне, глибоке проникнення у сутність буття, відмовляючись від аналізу, осмисленості та зовнішнього світу. Відкриття істини – це повернення до “я” і повне занурення в нього. За словами А. Бретона, головне завдання сюрреалізму полягало в тому, щоб “зміститити межі реальності”; розробити всеохоплюючу концепцію: зав’язати в один вузол шляхи від самих глибин “я” до космосу і назад, знайти “ключ”, яким можна відімкнути усі “двері” всесвіту [3, с. 326].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Визначальною позицією у концепції сюрреалістичного мистецтва було поняття “автоматизму”: вираження реального функціонування думки за відсутності будь-якого контролю з боку розуму, естетичних чи моральних принципів. “Автоматизм” – це всемогутній прийом, що єднає особисте з суспільним, суб’єктивне з об’єктивним, низьке з високим, істинне з хибним, життя з поезією. Щоб досягти стану “автоматизму”, А. Бретон пропонував абстрагуватись від усього оточуючого, “писати під диктування”, без попереднього обдумування теми і без перечитування написаного, швидкий темп письма забезпечує автентичність, достовірність тексту, виключає його підробку [3, с. 326]. Письменники-сюрреалісти ніби переносили на папір вивільнену течію думки, яка формувалася поступово, доповнювалася деталями, наповнювалася емоціями, які раптово виникали у свідомості мовця, й тим самим домальовували образ, робили висловлення більш глибоким, яскравим, живим. Сюрреалісти фіксували почуття, уяви і видіння, що виникали інтуїтивно у свідомості та підсвідомості мовця.

Поети-сюрреалісти відображали своє сприйняття дійсності своєрідним чином: щоб передати невлаштованість оточуючого світу, вони вносили хаос у саму поезію, що виражалось у сумбурності композиції, стихійній словотворчості, раптовій зміні ритму, у використанні незв’язних фраз та логічно необґрунтованих образів. Сюрреалісти уникали ясності, чіткості, раціональності, поєднували не поєднане, намагаючись впливати на читача не стільки вербальним вираженням, скільки ритмами і звуками, зазвичай різкими та дисгармонійними (на відміну від поетів-символістів, які тяжіли до плавності та музичності звукосполучень).

У 1928 році вийшов “Трактат про стиль” (“Traité du style”) Л. Арагона, де він у саркастичній формі пише: “... щодо мене, то я топчу ногами. Затоптаний синтаксис. Ось різниця між синтаксисом і мною. Речення помилкові і неправильні, несполучуваність частин між собою …, каскади неправильності” [2, с. 26]. Разом із маніфестами А. Бретона, трактат Л. Арагона теоретично обґрунтовує основну мету сюрреалізму – справити “ефект неочікуваності”, здивування, “дива”, “хвиль марення” (поняття Л. Арагона). Сюрреалістична філософія прагнула вивільнити свідомість, дух особистості, а це письменники вбачали можливим здійснити лише через сон, марення, алкоголь, тютюн, наркотики й т. п.

Для реалізації своїх художніх задумів та ідей сюрреалісти використовували різноманітні мовні засоби та прийоми (фонетичні, граматичні, лексичні, стилістичні, графічні тощо). У своїй статті ми пропонуємо розглянути один із таких засобів синтаксичного рівня – сепаратизацію, яка стала особливістю стилю даної літературної школи. Сепаратизація – це процес живої побудови мовлення, який переноситься у письмову мову; як результат – утворюються неповні, приєднувальні, розчленовані конструкції, що мають особливу інтонацію та експресивне значення [1, с. 39]. Виникнення сепаратизованих структур у творчості сюрреалістів можна

© Станіслав О. В., 2013

вважати першою фазою їх розвитку. На цьому еволюційному етапі дані елементи мови виступають у сильній синтаксичній позиції за відношенням до слабких, синтаксично організованих, унормованих конструкцій.

Матеріалом аналізу слугуватимуть твори видатних французьких сюрреалістів Г. Аполлінера, А. Бретона, Л. Арагона.

На перетині основних поетичних магістралей Франції початку XX століття творив талановитий і чутливий поет Г. Аполлінер. У пошуках істини, способів вираження нової реальності, нового духу епохи, прагнучи передати "оголену думку", Г. Аполлінер вигадував нові форми їх відображення. Поет широко вводив у поезію живе, некнижкове слово, виразний ритм і інтонацію чим робив вірш більш вільним, емоційно насиченим, близьким до спонтанного мовлення. Прикладом цього слугують і його каліграми (вірші-малюнки) і його згодом повна відмова від пунктуації, як засобу "насильного регулювання ритму вірша".

Новатор-Аполлінер розробляв нову поетику, яка б синтезувала словесні і графічні образи, заставляла звучати текст. Одним із таких способів можна розглядати і використання сепаратизованих структур, які в поезії Г. Аполлінера є численними та досить своєрідними. Маємо на увазі те, що, традиційно, сепаратизовані конструкції – це надфразові єдності, що марковані крапками, в Г. Аполлінера вони графічно не відзначені. У такий спосіб поет намагався з'єднати воєдино рух ритму і змісту. Відмовившись від пунктуації у віршах (з кінця 1912 р.), Г. Аполлінер це пояснював тим, що розділові знаки є безкорисними, а справжня пунктуація – це ритм і паузи вірша під час його прочитання. Важливим буде відзначити, що у сучасних перекладах на російську, українську та інші мови аби зробити синтаксичну будову виражальною, відповідно до задумів автора, використання пунктуації вважається вкрай необхідним. Порівняймо оригінал вірша "Vendémiaire" із російським перекладом М.П. Кудінова:

Hommes de l'avenir souvenez-vous de moi
Je vivais à l'époque où finissaient les rois
[...]
Ecoutez-moi je suis le gosier de Paris
Et je boirai encore s'il me plaît l'univers
Ecoutez mes chants d'universelle ivrognerie

Et la nuit de septembre s'achevait lentement
Les feux rouges des ponts s'éteignaient dans la Seine
Les étoiles mouraient le jour naissait à peine
(G. Appolinaire. Alcools, p. 74).

Сохрани меня, память грядущих людей!
Век, в который я жил, был концом королей.
[...]
Слушай голос мой, слушай! Я глотка Парижа.
Завтра буду опять я вселенную пить.
Мою песнь опьяненья вселенского слушай!

И сентябрьская ночь подходила к концу.
Гасли в Сене огни, освещавшие мост.
День рождался среди умирающих звезд.

Як бачимо, сепаратизовані структури в перекладі – марковані крапками. До речі, назва поеми влучно й досить виразно визначає її зміст. Вандем'єр – перший місяць республіканського календаря, саме з нього в 1792 році почалось революційне літочислення. Отже, назва таким чином символізує початок нової, революційної ери, а розчленований синтаксис задає відповідний ритм.

Одна із збірок Г. Аполлінера "Алкоголі" відкривається віршем "Зона" (зона як поняття бідності, район бідних міських околиць), це зразок аполлінерівського бажання свободи, яке реалізується не лише на рівні ідеї, але й на рівні форми. Видається, що сам творчий процес звільнився від усяких правил, що поет складає вірші на ходу, прогулюючись по вулиці серед перехожих:

J'ai vu ce matin une jolie rue dont j'ai oublié le nom
Neuve et propre du soleil elle était le clairon
Les directeurs les ouvriers et les belles sténo-dactylographes
Du lundi matin au samedi soir quatre fois par jour y passent
(G. Appolinaire. Alcools, p. 3).

Використання сепаратизації справляє враження відкритості тексту, його розгорнутості, безмірної широти. Поет ніби підбирає на своєму шляху всі прикмети нової реальності, автомобілі, літаки, рекламу і, звичайно, Ейфелеву вежу, як символ XX століття:

A la fin tu es las de ce monde ancien
Bergère ô tour Eiffel le troupeau des ponts bêle ce matin
Tu en as assez de vivre dans l'antiquité grecque et romaine

Ici même les automobiles ont l’air d’être anciennes
La religion seule est restée toute neuve la religion
Est restée simple comme les hangars de Port-Aviation
Le matin par trois fois la sirène y gémit
Une cloche rageuse y aboie vers midi
Les inscriptions des enseignes et des murailles
Les plaques les avis à la façon des perroquets criaillent
J’aime la grâce de cette rue industrielle
Située à Paris entre la rue Aumont-Thiéville et l’avenue des Ternes
(G. Appolinaire. Alcools, p. 4).

“Зона” написана як вільний, іноді навіть іронічний діалог Г. Аполлінера з самим собою; у бесіду начебто вмонтовані кадри кінохроніки, найважливіші події життя поета. Власне через вживання розчленованих синтаксичних конструкцій і досягається сюжетність оповіді, відбувається широке охоплення різних проблем, політематичність, епічний розмах:

Maintenant tu marches dans Paris tout seul parmi la foule
Des troupeaux d’autobus mugissants près de toi roulent
[...]
Maintenant tu es au bord de la Méditerranée
Sous les citronniers qui sont en fleur toute l’année
[...]
Tu es dans le jardin d’une auberge aux environs de Prague
Tu te sens tout heureux une rose est sur la table
[...]
Te voici à Marseille au milieu des pastèques
Te voici à Coblence a l’hôtel du Géant
Te voici à Rome assis sous un néflier du Japon
[...]
Te voici à Amsterdam avec une jeune fille que tu trouves belle et qui est laide
[...]
Je m’en souviens j’y ai passé trois jours et autant à Gouda
[...]
Tu es à Paris chez le juge d’instruction
Comme un criminel on te met en état d’arrestation
(G. Appolinaire. Alcools, p. 5).

За допомогою сепаратизації проходить своєрідна концентрація часу й простору, у суцільному потоці, в даний момент, постають події, що відбувались у різний час і в різних місцях. Ці риси фрагментарності та безсистемності, колажності й розчленованості, різкі перепади у порівнянні не порівняних явищ, що руйнують класичні синтаксичні структури, справляють “ефект неочікуваності”, “марення” тощо. Піднесене і приземлене, поетичне і прозаїчне в Аполлінера знаходяться в одній площині, як приміром, у вірші “Прощання” (“Adieu”):

J’ai cueilli ce brin de bruyère
L’automne est morte souviens-t’en
Nous ne nous verrons plus sur terre
Odeur du temps brin de bruyère
Et souviens-toi que je t’attends
(G. Appolinaire. Alcools, p. 35).

Першим прозаїчним сюрреалістичним твором вважаються “Магнітні поля” А. Бретона, написані разом із його однодумцем Ф. Супо (1919 р.). Назва книги апелює водночас і до фізики, і до метафізики, узагальнює ідею взаємного тяжіння і відштовхування між двома полюсами, які представляються як два письменники, що “автоматично” пишуть текст книги, або як свідоме і несвідоме, як автор і текст, як автор і читач, текст і читач і т. п. “Магнітні поля” – це перший “автоматичний” текст, який складається із восьми частин, що написані за вісім днів, кожна з яких, у свою чергу, розпадається на окремі мініатюри. Це текст, що структурно тяжіє до дроблення, розпаду на деталі, фрагменти, окремі образи. Незв’язність, усемогутня випадковість, яка монтує картини на основі асоціацій, несхожості, відмінностях – одне з основних джерел ефекту неочікуваності сюрреалістів. Сюрреалістичний образ – це чистий випадок, що є результатом зближення реальностей, які максимально віддалені між собою. Стихійна робота підсвідомого не могла не відобразитись на синтаксисі оповіді:

La fenêtre creusée dans notre chair s’ouvre sur notre cœur. On y voit un immense lac où viennent se poser à midi des libellules mordorées et odorantes comme des pivoines. Quel est ce grand arbre où les animaux vont se regarder ? Il y a des siècles que nous lui versons à boire. Son goûter est plus sec que la paille et la cendre y a des dépôts immenses. On rit aussi, mais il ne faut pas regarder longtemps sans longue vue. Tout le monde peut y passer dans ce couloir sanglant où sont accrochés nos péchés, tableaux délicieux, où le gris domine cependant. Il n’y a plus qu’à ouvrir nos mains et notre poitrine pour être nus comme cette journée ensoleillée.

Tu sais que ce soir il y a un crime vert à commettre. Comme tu ne sais rien, mon pauvre ami. Ouvre cette porte toute grande, et dis-toi qu'il fait complètement nuit, que le jour est mort pour la dernière fois (A. Breton. Champs magnétiques. Glace sans tain, p. 3).

Важливо зазначити, що спостерігаємо розчленованість синтаксису не лише на рівні структури, але й на рівні семантики: композиційним принципом стає монтаж, алогізм, поєднуються різні, незв'язні у змістовому плані синтаксичні ряди. Космічний простір поєднується з паризькими вулицями, площами, зливаються межі реального і нереального, описуються дивні відчуття поета, який перетворює все у деталі божевільного світу. Незв'язність, неочікуваність, зіткнення випадкових образів створюють яскраву, загадкову мозаїку оповіді, яка адресована насамперед емоціям, а не розуму.

У своєму філософському есе "Надя" (1928 р.) – книзі про себе, А. Бретон дає рецепт як досягти сюрреалістичного автоматизму: це можливо через сон (rêve), марення, які виникають спонтанно, занурюють нас в себе та дозволяють піднятися як над ідеалізмом, так і над матеріалізмом:

Nous sortons. Elle me dit encore: "Je vois chez vous. Votre femme. Brune, naturellement. Petite. Jolie. Tiens, il y a près d'elle un chien. Peut-être aussi, mais ailleurs, un chat (exact). Pour l'instant, je ne vois rien d'autre." Je me dispose à rentrer chez moi, Nadja m'accompagne en taxi. Nous demeurons quelque temps silencieux, puis elle me tutoie brusquement: "Un jeu: Dis quelque chose. Ferme les yeux et dis quelque chose. N'importe, un chiffre, un prénom. Comme ceci (elle ferme les yeux) : Deux, deux quoi ? Deux femmes. Comment sont ces femmes ? En noir. Où se trouvent-elles ? Dans un parc ... Et puis, que font-elles ? Allons, c'est si facile, pourquoi ne veux-tu pas jouer ? Eh bien, moi, c'est ainsi que je me parle quand je suis seule, que je me raconte toutes sortes d'histoires. Et pas seulement de vaines histoires: c'est même entièrement de cette façon que je vis" (A. Breton. Nadja, p. 47).

Як зазначалося вище, сни, марення, уява – ключові поняття сюрреалізму. Тому мабуть не випадково, що у 1924 р. з'явилась "Хвиля марень" (або "Хвиля снів", "Une vague de rêves") Л. Арагона, який був послідовником Г. Аполлінера та А. Бретона. У своїй творчості, поринаючи у стан галюцинацій, сюрреаліст вириває ся із системи соціальних істин, які затискають внутрішнє "я", і пізнає себе там, де торжествують фантастика, ілюзія, магія, чудо, надреальне. Інакше кажучи, сюрреалістичне починається тоді, коли вдається приспати розум – коли набігає хвиля марення, настає свобода і приходить поетичне натхнення. Л. Арагон цінує сни і марево за їх об'єктивність, оскільки ніщо не вклинюється між реальністю і тим, хто спить, на відміну від того, як це буває коли прокинешся – цензура, Розум, суспільна думка й т.п.

В Арагона надреальність виникає там, де владарює кохання, насолода, спокуса. Всемогутність кохання та поезії прославляється і в прозаїчному сюрреалістичному творі Л. Арагона "Паризький селянин" (1926 р.). Письменник із глибоким ліризмом описує природу, сади, якими бродять закохані, все, що потрапляє йому на очі: вулички Парижу, перукарні, і навіть вивіски, оголошення, афіші. У такий спосіб колажності оповіді Л. Арагон досягає сюрреалістичного "ефекту неочікуваності", здивування. Його описи будуються на синтаксично розчленованих конструкціях, що ускладненні приєднувальними, уточнюючими структурами, в основі яких лежить антитеза або оксюморон. Зближаючи синтаксично поняття, що є семантично протилежними, несумісними завжди відбувається експресивний вплив на читача, виникають нові непередбачувані враження. Зазвичай, переважають номінальні речення, а відтак, іменна група (іменники, прикметники) є більш чисельною у порівнянні з дієслівною, що ще раз засвідчує значущість для письменника-сюрреаліста почуттів, емоцій над дієвістю:

Blonds comme le règne de l'étreinte, les cheveux se dissolvaient donc dans la boutique du passage, et moi je me laissais mourir depuis un quart d'heure environ. Il me semblait que j'aurais pu passer ma vie non loin de cet essaim de guêpes, non loin de ce fleuve de lueurs. Dans ce lieu sous-marin, comment ne pas penser à ces héroïnes de cinéma qui, à la recherche d'une bague perdue, enferment, dans un scaphandre toute leur Amérique nacrée ? Cette chevelure déployée avait la pâleur électrique des orages, l'embu d'une respiration sur le métal. Une sorte de bête lasse qui somnole en voiture. On s'étonnait qu'elle ne fit pas plus de bruit que des pieds déchaussés sur le tapis. Qu'y a-t-il de plus blond que la mousse? J'ai souvent cru voir du champagne sur le sol des forêts. Et les girolles ! Les oronges ! Les lièvres qui fuient ! Le cerne des ongles ! La couleur rose ! Le sang des plantes ! Les yeux des biches ! La mémoire: la mémoire est blonde vraiment. A ses confins, là où le souvenir se marie au mensonge, les jolies grappes de clarté ! La chevelure morte eut tout à coup un reflet de porto : le coiffeur commençait les ondulations Marcel (Louis Aragon. Le Paysan de Paris, p. 52-53).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи нашу розвідку, є всі підстави стверджувати, що сюрреалізм, як мистецька течія XX століття, відкрив доступ до потаємних ресурсів внутрішнього світу людини, мобілізував потужні сили підсвідомості як джерела творчості, закріпив пріоритет особистості. Позитивною тенденцією сюрреалістичної поетики можна вважати оновлення поетичної мови, подальше заглиблення новаторських пошуків. У контексті вищевикладеного, використання сепаратизованих конструкцій у творах письменників-сюрреалістів є новим синтаксичним прийомом, що увійшов у мову художньої літератури з живої розмовної мови. На часі сепаратизація зберігає свою оригінальність, своєрідність, стилістичну маркованість і засвідчує про нові форми вираження нової естетики. Сепаратизовані конструкції як структури актуалізуючого синтаксису отримали свій подальший розвиток у французькій літературі XX століття. Власне з аналізом етапів еволюції сепаратизації ми пов'язуємо наше подальше дослідження. Перспективним вбачається також окреслення контекстуальних умов реалізації даного синтаксичного явища, визначення його місця у загальній мовній картині світу тощо.

Література:

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. – М. : Высшая школа, 1990. – 160 с.

2. Aragon L. Traité du style. / L. Aragon. – P. : Éditions de Fallois, 1978. – 134 p.
3. Breton A. Manifeste du surréalisme / A. Breton // Œvres complètes. – P. : Éditions Gallimard, 1956. – T. 1, P. 326.

Джерела ілюстративного матеріалу:
4. Appolinaire G. Alcools. – Éditions Bernard Grasset, 1968. – 77 p.
5. Aragon L. Le Paysan de Paris. – P. : Éditions Gallimard, 1926. – 73 p.
6. Aragon L. Une vague de rêves. – P. : Éditions Gallimard, 1982. – 56 p.
7. Breton A. Nadja. – P. : Éditions Gallimard (Folio Plus), 1964. – 163 p.
8. Breton A., Soupault P. Les champs magnétiques. – P. : Lachenal & Ritter, 1984. – 52 p.

УДК 811.111'36

Стасів М. В.,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

З'ЯСУВАЛЬНЕ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті обґрунтовано доцільність виділення трьох рівнів аналізу з'ясувального речення (формальний, семантичний, комунікативно-прагматичний) у мові, мовленні та комунікації.

Ключові слова: *з'ясувальне речення, з'ясувальне висловлення, мовленнєвий акт, формальна структура, семантична структура, комунікативно-прагматична структура.*

В статье обосновано целесообразность выделения трьох уровней анализа изъяснительного предложения (формальный, семантический, коммуникативно-прагматический) в языке, речи и коммуникации.

Ключевые слова: *изъяснительное предложение, изъяснительное высказывание, речевой акт, формальная структура, семантическая структура, коммуникативно-прагматическая структура.*

The article suggests the three-level approach to elucidative sentence research (structural, semantic, communicative-pragmatic).

Key words: *elucidative sentence, elucidative utterance, speech act, formal structure, semantic structure, communicative-pragmatic structure.*

Визначальною рисою сучасних мовознавчих студій є застосування комплексного підходу до розгляду об'єкта дослідження. Такий підхід дозволяє всебічно аналізувати мовні об'єкти різної природи і може забезпечити вичерпність та повноту аналізу.

З'ясувальне речення як об'єкт дослідження традиційно вважають різновидом пояснювальних речень, який характеризується тим, що головна його частина без підрядної була б незакінченою як у смисловому відношенні, так і за формальним складом [1, с. 165]. У російському мовознавстві підрядні з'ясувальні речення поділяють на прототипічні, оцінно-модальні, займенникові та катафоричні з урахуванням специфіки конструктивно-синтаксичного, пропозиційно-семантичного, актуально-інформативного і комунікативно-прагматичного рівнів складнопідрядного речення [5, с. 262]. В англійській граматичній традиції з'ясувальне речення не було виділено в окремий граматичний тип, а розглядалося лише з урахуванням синтаксичної ролі підрядних речень: у розділах граматики про підметові, присудкові та додаткові підрядні речення. Оскільки англійське з'ясувальне речення не виокремлено в класифікаційний тип та не було об'єктом комплексного опису, то актуальним є його ґрунтовний різнорівневий аналіз.

Метою цієї статті є розглянути підходи до тлумачення з'ясувального речення в англійській мові. Досягнення мети вимагає визначення та структурування з'ясувального речення як об'єкта дослідження у всіх модусах вияву мови (за Ф. Бацевичем [2, с. 10]). Результати дослідження ілюструються прикладами з Британського національного корпусу (British National Corpus) [13].

При аналізі з'ясувального речення як об'єкта дослідження у мовознавстві потрібно у комплексі враховувати рівні його організації, які впорядковані ієрархічно (Рис. 1).

Лексико-граматична структура (перший рівень) забезпечує мовне кодування з'ясувального речення (Н. Шведова, Н. Хомський, Є. Бейтс, І. Брезертон, Л. Снайдер та ін.). Вона включає морфеми, слова, словосполуки.

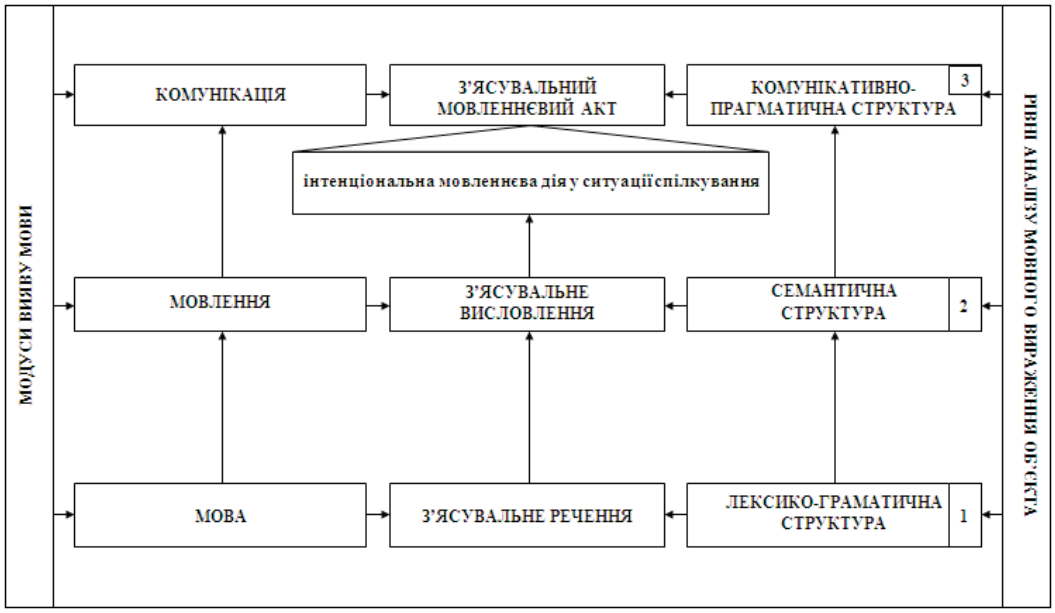

Рис. 1. Рівні розгляду з'ясувального речення як об'єкта дослідження в сучасному мовознавстві

© Стасів М. В., 2013

При аналізі лексико-граматичної побудови з’ясувального речення враховуються структурні характеристики окремих компонентів (лексем) та речення загалом. Структурна схема з’ясувального речення є “абстрактним зразком, за яким будуються мінімальні конструкції складних речень того чи іншого типу“ [8, с. 5]. Вона окреслюється такими типами структурних схем:

1) ($ПО_1$“ПСЗ ® $ПО_2$): *напр.: He desires that you take over the keepership of the royal castle of Berwick.*

2) (ПСЗ ® $ПО_2$“$ПО_1$): *напр.: That voluntary organizations are changing, we all experience;*

де $ПО_1$- предикативна одиниця головної частини, ПСЗ – підрядний сполучниковий засіб, $ПО_2$- предикативна одиниця підрядної частини; “– взаємний зв’язок між частинами складнопідрядного речення, ® – однобічна залежність між частинами складних мовних одиниць, (…) – структурна єдність складнопідрядного речення.

У з’ясувальних реченнях є прислівний підрядний зв’язок, зумовлений семантикою активно валентних синтаксем. Він є передбачуваним і обов’язковим. Важливим засобом зв’язку предикативних одиниць з’ясувального речення є сполучники підрядності та сполучні слова (напр. *that, if / whether, where, why, when, who / whom, whose, what, which, how* тощо). Центральним елементом їхньої структури виступає опорне слово з правобічною об’єктною валентністю (предикативна одиниця головної частини з’ясувального речення).

Лексико-граматична структура окреслює зміст речення, який формує його схемну семантику. У структурній побудові з’ясувального речення беруть участь такі структурні компоненти: з’ясовуване опорне слово (ЗОС), з’ясувальний підрядний сполучниковий засіб (ЗПСЗ) та з’ясувальна предикативна одиниця підрядної частини (ЗПО):

1) (ЗОС “ЗПСЗ ® ЗПО): *напр.:Amy knows that students will notice the difference.*

2) (ЗПСЗ ® ЗПО “ЗОС): напр.: *That you can persuade him to go back, we all know.*

При переході від аналізу лексико-граматичної структури до семантичної розмежовуємо терміни: речення ® висловлення. Наш об’єкт є реченням, коли розглядається на власне мовному рівні, у сфері ж аналізу цього об’єкта в конкретному мовленнєвому акті його називають висловленням [3, с. 143].

Семантичну структуру речення (другий рівень) розглядають як інформативний зміст, абстрагований від конкретного лексичного наповнення синтаксичних позицій (Н. Арутюнова, В. Белошапкова, І. Вихованець, Е. Гулыга, Т. Шмельва та ін.). Ми поділяємо думку, що семантична структура складного речення є поєднанням двох і більше предикативно-аргументних структур, між якими встановлюються семантичні відношення [4, с. 68].

У змістовій організації з’ясувального висловлення розрізняємо його семантичну структуру (вміст) та лексико-граматичну структуру (форма). При аналізі з’ясувального висловлення важливо враховувати і структурні, і семантичні параметри їхньої організації. Перші окреслюють зміст з’ясувального речення загалом. У семантичній побудові висловлення бере участь лексичне наповнення з’ясовуваного опорного предиката головної частини з’ясувального висловлення та з’ясувальної підрядної частини:

напр.: Yes, I [think] [that I can persuade him to do what you require.]

У прикладі з’ясовуваний опорний предикат *[think]* зі значенням мислення впливає на формування з’ясувального висловлення. Підрядна частина висловлення *[that I can persuade him to do what you require.]* виражає розгорнуте змістове значення опорного предиката *[think]*. Взаємодія схемної семантики із власне семантикою речення полягає у відборі для синтаксичних позицій у реченні лексем певного семантичного типу та в узгодженні лексичної семантики компонентів речення з семантикою структурної схеми. Схемна семантика визначає лексико-семантичну організацію синтаксичних структур. Водночас лексична семантика формує додаткові значення реченнєвої структури або деформує те загальне значення речення, яке породжує формальний синтаксичний механізм [6, с. 31].

Підрядний сполучниковий засіб є формально-семантичним параметром, який переносить зміст з головної до підрядної частини висловлення:

напр.:[[I [feel]] [[that] you find this explanation helpful.]]

У прикладі сполучник *[that]* поєднує головну та підрядну частини висловлення та вказує на змістові відношення між ними.

Головна частина запропонованого з’ясувального висловлення *[I [feel]]* з огляду на її значення не є самодостатньою. Інтонація незакінченості головної частини висловлення *[I [feel]]* вимагає на мовленнєвому рівні з’ясувальної підрядної частини *[[that] you find this explanation helpful]]*. Крім того, оскільки “валентність є терміном семантики й синтаксису“, слід враховувати валентні властивості опорного предиката *[feel]* головної частини висловлення, що потребує з’ясовування [9, с. 55].

При аналізі **комунікативно-прагматичної структури** (третій рівень) з’ясувального речення враховуємо, що вона взаємодіє в процесі комунікації з його семантичною та лексико-граматичною структурами.

У низці наукових праць поданий багаторівневий опис речення (В. Орєхов, А. Савченко, С. Левінсон та ін.). В межах комунікативно-прагматичного аспекту розглядаються: 1) суб’єктивно-модальні та об’єктивно-модальні значення в структурі об’єктно-з’ясувальних висловлень та семантико-прагматичний аналіз структури об’єктно-з’ясувальних висловлень із експлікованою епістемічною модальністю [7]; 2) рівень десигнату і рівень мовленнєвого акту як два можливі прагматичні рівні розташування підрядної пропозиції. Другий підхід розглядає поділ мовленнєвого акту на такі рівні: епістемічний, на якому адресант виконує модальні операції стосовно пропозиції вираженої в головній частині складнопідрядного речення, та іллокутивний, на якому мовець використовує своє висловлення, враховуючи деякі загальноприйняті соціальні правила поведінки [11].

У процесі комунікації мовець використовує з’ясувальні висловлення для здійснення мовленнєвих дій. Розуміння висловлення як мовленнєвої дії втілюється в понятті мовленнєвого акту, тобто висловлення, що

набуває статусу інтенціональної мовленнєвої дії в ситуації спілкування [10, с. 95]. Комунікативна інтенція мовця і сукупність умов, необхідних для її вербальної реалізації, є ілокутивною силою висловлення [14, с. 81]. Між структурно-семантичними параметрами речення та набором його потенційних ілокутивних сил існує системний зв'язок, який виявляється в тому, що поєднанню структурно-семантичних параметрів відповідає набір ілокутивних сил [12, с. 27]. Наявність системного зв'язку між структурно-семантичними параметрами та ілокутивними силами дозволяє визначити ілокутивні сили, які адресант надав з'ясувальному висловленню на етапі його формування.

Структурні та семантичні характеристики з'ясувального висловлення зумовлюють його комунікативно-прагматичну організацію, що уможливлює його функціонування в ілокутивному акті.

Основна роль у вираженні ілокутивного акту належить ілокутивному опорному дієслову головної частини з'ясувального висловлення ("з'ясовуваному"). Складниками ілокутивного опорного дієслова є ілокутивна сема, яка характеризує прагматичний тип позначуваного ілокутивного акту, та локутивна архісема (сема говоріння). Локутивна архісема включає фонетичну та пропозиційну семи. Фонетична сема відображає той факт, що при реалізації дій, які описують ілокутивні дієслова, реалізується фонетичний акт, тобто виголошуються визначені звуки. Пропозиційна сема показує, що звуки співвіднесені з деяким смислом [12, с. 29]. Семний склад ілокутивного опорного дієслова надає інформацію про комунікативно-прагматичну скерованість розгорнутої частини з'ясувального висловлення:

напр.: I ***hope*** *that this council will get to the bottom of this problem.*

I really do ***despair*** *that this council will get to the bottom of this problem.*

I ***feel*** *that this council will get to the bottom of this problem.*

Ці приклади з'ясувальних висловлень є ідентичними з точки зору їх пропозиції, а відрізняються комунікативно-прагматичною спрямованістю, яка забезпечується метапропозитивними ілокутивними дієсловами *hope, despair* та *feel*. Ілокутивне опорне дієслово є комунікативно-прагматичним індексом спрямованості пропозиційної сили. Вона не входить в пропозицію, а лише співвідноситься з нею.

Ілокутивну силу досліджуваного типу висловлень визначають комунікативна ситуація взаємодії та ілокутивне опорне дієслово головної частини з'ясувального висловлення, яке розкриває її суть.

Таким чином, комплексний підхід до аналізу з'ясувального речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці забезпечує повноту його розгляду у всіх модусах вияву мови. Перший рівень його аналізу дає змогу визначити з'ясувальне підрядне речення як самостійну синтаксичну (статичну, конструктивну) одиницю, зв'язану здебільшого з'ясувальним підрядним сполучниковим засобом (сполучником підрядності, сполучним словом) з головною частиною складнопідрядного речення. Другий рівень забезпечує розгляд з'ясувального висловлення як мовленнєвої одиниці, у побудові якої бере участь лексичне наповнення з'ясовуваного опорного предиката його головної частини та з'ясувальної підрядної частини. На третьому рівні з'ясувальне висловлення втілюється в мовленнєвому акті, який аналізуємо як комунікативно-прагматичну одиницю мовленнєвої діяльності, спрямованої на реалізацію інтенції з'ясування у комунікативній ситуації взаємодії.

Оскільки запропонований комплексний підхід до розгляду з'ясувального речення відповідає сучасному етапу розвитку наукової думки, перспективним вважаємо його застосування для дослідження цього об'єкта на матеріалі різних мов.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.

2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] /Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.

3. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М. : Высшая школа, 1977. – 248 с.

4. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1982. – 219 с.

5. Гладров В. Функциональный анализ сложноподчиненного предложения / В. Гладров // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста. – М. : Эдиторал УРСС, 2002. – С. 254-267.

6. Глазова С. М. Пояснювально-ототожнювальні конструкції в українській мові: семантика, граматика, прагматика: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / С. М. Глазова. – Х., 2005. – 219 с.

7. Доценко О.Л. Модальність об'єктно-з'ясувальних відношень: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Л. Доценко. – К., 2000. – 235 с.

8. Савченко А. Л. Конструктивні особливості прислівних складнопідрядних речень з'ясувального типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова"/ А. Л. Савченко. – Дніпропетровськ, 1999. – 14 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

10. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.

11. Олійник Е. В. Семантика та прагматика з'ясувальних складнопідрядних речень / Е. В. Олійник. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 136 с.

12. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 115 с.

13. British National Corpus. – Режим доступу : http://info.ox.ac.uk/bnc/index.html, 2007.

14. Sweetser E. From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure / E. Sweetser. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990 . – 147 p.

УДК 811.111:81’42

Стецик Т. С.,
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника

ДО МЕТОДОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто різноманітні методи вивчення політичного дискурсу з метою розкриття механізмів складних взаємовідносин між мовою, владою та суспільством.
Ключові слова: *політичний дискурс, влада, когнітивний дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз, ідеологія.*

В статье рассмотрены различные методы изучения политического дискурса с целью раскрытия механизмов сложных взаимоотношений между языком, властью и обществом.
Ключевые слова: *политический дискурс, власть, когнитивный дискурс-анализ, критический дискурс-анализ, идеология.*

The article is dedicated to various methods of political discourse studying in order to determine the mechanisms of complex relationships between language, power and society.
Keywords: *political discourse, power, cognitive discourse analysis, critical discourse analysis, ideology.*

Мова є засобом творення політики, яка визначає владу; влада, в свою чергу, управляє тим, що говорять люди і як їх розуміють. Аналіз мови з цієї точки зору є більш ніж академічним предметом: сьогодні, більш ніж коли-небудь, це стає вмінням виживати [9].

Інтерес до вивчення політичного дискурсу, як особливої форми спілкування, привів до появи нового напряму в мовознавстві – політичної лінгвістики (political linguistics), яка займається вивченням політичної сфери комунікації, розглядом засобів та методів боротьби за політичну владу в процесі комунікативного впливу на політичну свідомість суспільства, та дослідженням політичного дискурсу зокрема. Основним завданням лінгвістичного аналізу політичного дискурсу (Political Linguistic Discourse Analysis) є розкриття механізмів складних взаємовідносин між мовою, владою та суспільством.

Для лінгвістичних досліджень політичної комунікації в цілому характерні підходи, що акцентують увагу на семантичному аспекті політичної комунікації.

Британський лінгвіст та політолог П. Чілтон виділяє два основних підходи, а саме – дескриптивний та критичний, – для трактування відносин між політикою та мовою. Дескриптивний підхід спирається на повторний опис риторичних прийомів, мовної поведінки політиків та їхньої ідеології (мовних засобів, риторичних прийомів і маніпулятивних стратегій, що використовуються політиками з метою переконання аудиторії [6]); в той час як критичний включає вивчення соціальних теорій, що стосуються відносин між мовою та владою, контролем, впливом та властивостями дискурсу [3].

Одним з напрямів дескриптивного підходу, тісно пов’язаним не тільки з лінгвістикою, але і з політологією, є аналіз змістовної сторони політичних текстів. Методи контент-аналізу і когнітивного картування дозволяють виявити когнітивні диспозиції окремих політиків – ціннісні домінанти, схильність до конфлікту або співробітництва, характер причинно-наслідкових зв’язків у відповідних фрагментах картини світу [4].

Когнітивний дискурс-аналіз (КоДА) значно відрізняється від більш формального, граматичного або (скажімо) стилістичного або дискусійного аналізів. Він має справу не з абстрактними категоріями та правилами, які нібито описують “структуру” дискурсу, але з реальними уявленнями і психічними процесами користувачів мови. Когнітивний підхід не тільки пов’язує форму мовного утворення з такими універсальними пізнавальними процесами, як породження мови, інтерпретація повідомлення, семантичний аналіз з визначенням комунікативних прагнень та прагматичних цілей автора, але й певною мірою ставить вербальне оформлення повідомлення в залежність від мовної компетенції автора та його позамовних знань. Цю особливість когнітивного підходу використовують для виявлення уявлень політика про структуру політичної ситуації, цілі політичної діяльності, ціннісні орієнтації політика тощо. Іншою перевагою когнітивного підходу є можливість з’ясувати ментальні схеми або когнітивні моделі, які лежать в основі політичного тексту. Метод КоДА досліджує моделі використання мови у зв’язку з ситуацією, в якій відбувається процес мовлення. Відповідні дослідження включають ситуації та завдання, які висвітлюють головні аспекти психічного зображення (mental representation) та процесів вирішення проблем (problem solving processes).

Що стосується психічного зображення, КоДА розглядає концептуалізацію ситуацій та подій, спираючись на встановлені психолінгвістичні методи (наприклад, [1]). У порівнянні зі звичайними психолінгвістичними дослідженнями, експериментальні установки, які використовуються в КоДА, як правило, менш обмежені стосовно використання мови, що призводить до більш ретельної інтеграції якісних (описових) даних щодо моделей в спонтанному мовному виборі.

Розглядаючи ж процеси вирішення проблем, КоДА підсилює значення дослідницької парадигми використання протоколів “думати вголос” та ретроспективних звітів для ідентифікації (внутрішніх) когнітивних процесів. У цій парадигмі, дослідники зазвичай фокусуються на змісті словесних даних, в основному звертаючись до аспектів (наприклад, особливі розумові процеси або стратегії), про які знають і самі промовці: “Дослідження вербальних повідомлень з точку зору їх змісту, здійснене фахівцями та протиставлене наявним початковим теоретичним даним, може дати суттєвий поштовх гіпотезам про задіяні когнітивні процеси” [7]. Систематичний аналіз мовних особливостей та структур в подальшому забезпечує міцну основу для використання мовних даних як доказів.

© Стецик Т. С., 2013

В обох областях мета КоДА полягає в отримані уявлення про загальні когнітивні явища, що виходять за межі свідомого відображення окремих промовців та не є обов'язково безпосередньо спостережувані в змісті. За даними попередніх досліджень у когнітивній лінгвістиці та дискурс-аналізі (наприклад, [14]) мовні особливості, такі як словесні відображення семантичного поля, лексичні упущення та уточнення, припущення, вагання, дискурс маркери та ін. вказують на певні концептуальні обставини, які повинні бути систематично пов'язані з психічними зображеннями та процесами вирішення проблем конкретного питання.

Критичний дискурс-аналіз (КДА) – це метод дискурс-аналізу, який безпосередньо стосується зв'язку мови з іншими елементами соціальних процесів та влади. Спираючись на роботи М. Фуко (Paul-Michel Foucault) та філософів, які вивчали соціальну роль мови, таких як М.М. Бахтін та А. Грамші (Mikhail Bakhtin and Antonio Gramsci), під впливом критичного аналізу, пов'язаного з Франкфуртською школою, КДА прагне об'єднати як лінгвістичні, так і соціальні підходи до вивчення в межах дискурс-аналізу.

КДА виник в кінці 1980-х років як міждисциплінарна європейська школа дослідження дискурсу та став відтоді однією з найважливіших гілок дискурс-аналізу [2]. Центром дослідження даної галузі є влада в загальному та питання її асиметрії, маніпуляції та експлуатації зокрема. Аналітики зазвичай виділяють 'patterns of domination whereby one social group is dominated by another' [10] та застосовують поняття дискурсу для тексту, розмов та інших семіологічних систем, розрізняючи при цьому дискурсивну та інші соціальні практики. За Дж. Річардсоном "КДА основним чином використовується для вивчення того, як дискурс лінгвістично реалізується в текстах, для встановлення соціальних відносин, таких як відчуття залучення та співчуття стосовно віддаленого "читача"" [12]. Основна увага приділяється тому, як такі відносини влади сприймаються, відтворюються та заперечуються в процесі дискурсу. Характерним для КДА є також акцент на інтертекстуальності, окресленої як поєднання середовищ, в яких різні види текстів визначають один одного з метою легітимізації певних поглядів на світ.

Прихильники КДА стверджують, що складні взаємовідносини між дискурсом та суспільством не можуть бути проаналізований в повній мірі без поєднання лінгвістичних та соціологічних підходів – 'mediation between the social and the linguistic' [15]. Вони також часто відокремлюють свої роботи від інших, так званих "некритичних" ("non-critical"), стверджуючи, що КДА виходить за рамки простого опису та інтерпретації ролі мови в соціальному світу. Такий аналіз розкриває суть та пояснює роль мови. Відправна точка для аналізу може бути різною, в залежності від "місцезнаходження" влади, яку послідовники КДА зазвичай "розташовують" на арені мови як соціальної практики.

Віддаючи належне як письмовій, так і усній формам мови, КДА використовується для опису, інтерпретації, аналізу та критики суспільного життя, відображеного в тексті. КДА спрямований на систематичне вивчення відносин між дискурсивними практиками, текстам, подіями та більш ширшими соціальними та культурними структурами та процесами. Точний аналіз та опис матеріальності мови тими факторами, що притаманні КДА. Як стверджує професор Норман Фейрслоуг КДА прагне "to explore how these non-transparent relationships are a factor in securing power and hegemony, and it draws attention to power imbalances, social inequities, non-democratic practices, and other injustices in hopes of spurring people to corrective actions" / визначити шляхи, завдяки яким такі непрозорі відносини стають важливим чинником у забезпеченні влади та гегемонії, та наголошує на дисбалансі влади, соціальній нерівності, недемократичній практики та інших несправедливостях з метою стимулювати людей до правильних дії. Критичний дискурс-аналіз намагається висвітлити, яким чином домінуючі сили в суспільстві будують версії реальності, що відповідають їх інтересам. CDA can theoretically bridge the gap between micro and macro approaches, which is a distinction that is a sociological construct in its own right" [13].

Важливого значення при дослідженні дискурсу набуває також історичний підхід, як складова КДА, детально розроблений в працях М. Райзігла та Р. Водак [11]. Особливість даного підходу полягає є його прагненні вийти за межі чисто лінгвістичного виміру і включити історичні, політичні, соціологічні та психологічні аспекти в аналіз конкретних дискурсивних подій. Цей підхід виходить за рамки текстового аналізу, звертає особливу увагу на історичні установки дискурсу, а також вводить соціально-когнітивний рівень. Він розуміє дискурс як текст в контексті, не ізольований в просторі, а отже такий, який включає в себе дві основні концепції: "інтертекстуальність" (окремі тексти завжди пов'язані з минулими або навіть теперішніми текстами) та "інтердискурсивність" (дискурси подібні між собою, вони перетинаються та поєднані однин з одним). Очевидно, що такі погляди були запозичені з концепції інтертекстуальності Бахтіна М.М., яка підкреслює діалогічну властивість текстів, їхню інтертекстуальність, як пише Крістева Ю. [8]: the relation of any utterance with other utterances. Отже, будь-який текст (або вислів) є діалогічним, прямо або побічно "в діалозі з" іншими текстами та набуває свого значення у залежності до інших текстів.

Останніми роками більшість зарубіжних політ-лінгвістичних досліджень проводиться на основі аналізу медійного дискурсу. Як пояснює професор Норман Фейрслоуг: "... засоби масової інформації слід розглядати в якості місця проведення складних і часто суперечливих процесів, в тому числі ідеологічних процесів. Ідеологія не повинна розглядатися в якості постійного та невід'ємного компоненту усіх дискурсів ЗМІ" [5]. Медіа дискурс-аналіз включає в себе не тільки тексти, але й візуальні зображення та їх презентації в поєднанні з текстами.

У межах критичного, когнітивного та дескриптивного підходів виокремлюють також ще й інші теорії політичного дискурсу: теорії маніпулятивності надають перевагу дослідженню мовної поведінки, мовних засобів, риторичних прийомів та інших стратегій, що використовуються політиками з метою переконання; тематичний аналіз політичного дискурсу розкриває "змістову спрямованість дискусії, яка на мовному рівні відображається в наборі семантично пов'язаних слів і словосполучень, у тезах аргументованих актів"; аксіологічний аналіз націлений на дослідження понятійних, образних і ціннісних елементів політичного дискурсу; ідеологічний аналіз політичного дискурсу як різновид лінгвоідеологічного аналізу має справу передусім з

інституціональним дискурсом, який забезпечує трансляцію актуальних та “фіктивних” цінностей; теорії конфліктного політичного дискурсу – інноваційний напрям у дослідженні дискурсу. У межах цього напряму мова політики розглядається з точки зору використання в ній висловів, експресивний словник і метафорика яких розвинулися з образів конфлікту і збройної боротьби – революції та ін.

Таким чином, лінгвістика пропонує чимало підходів та методів для аналізу окремих політичних текстів та політичного дискурсу зокрема. Це значно збільшує можливості розуміння не тільки текстів з низкою змістів, закладених в них, але й мети комунікації, яка опосередкована текстовою та мовною діяльністю. Це підтверджує необхідність розвитку нового напряму на межі політичної та мовознавчої наук, спрямованого на дослідження мовних явищ у політичній сфері, – політичної лінгвістики.

Література:

1. Aitchison, Jean. 1983. The articulate Mammal. An introduction to psycholinguistics. 2nd.ed. – London : Hutchison.

2. Blommaert, J. and Bulcaen, C. 2000. ‘Critical Discourse Analysis’, Annual Review of Anthropology 29: 447-66.

3. Chilton, P.A. Analysing Political Discourse: Theory and Practice / P.A. Chilton // Analysing Political Discourse: Theory and Practice – London, Routledge, 2004.

4. Chilton 1990: Chilton, P. A. Politeness, Politics and Diplomacy [Text] / P. A. Chilton // Discourse and Society. – Vol. 1(2). – 1990. – P. 201-224. – Bibliogr.: p. 224.

5. Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis : The critical study of language. – London; New York : Longman. – p. 47.

6. Grieswelle, D. Rhetorik und Politik: Kulturwissenschaftliche Studien / D. Grieswelle. – München : Minerva, 1978. – S. 155. – Bibliogr.: S. 43.

7. Krippendorff, Klaus. 2004. Content Analysis: An Introduction to its Methodology (2nd ed.). – London : Sage.

8. Kristeva, J. 1986. The Kristeva Reader (T. Moi, ed.). – New York : Columbia University Press.

9. Lakoff, R.T. 1990. Talking Power. The Politics of Language. – New York : Harper Collins : 7.

10. Phillips, L. 2006. ‘Doing Discourse Analysis: A Brief Introduction to the Field’, in N. Carpentier et al. (eds) Media Technologies and Democracy in an Enlarged Europe, pp. 285–94. – Tartu : Tartu University Press: 288.

11. Reisigl, M. and Wodak, R. 2001. Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Anti-Semitism. London: Routledge; Wodak, R. 2001. ‘The Discourse-historical Approach’, in M. Meyer and R. Wodak (eds) Methods of Critical Discourse Analysis, pp. 63-95. – London : SAGE. 2001.

12. Richardson, J.E. 2007. Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis. – New York : Palgrave Macmillan.

13. van Dijk, T. A. 2003. ‘Critical discourse analysis’, in Schiffrin, D., Tannen, D., Hamilton, H.E. (ed), The handbook of discourse analysis. – Oxford : Blackwell, pp. 352-371 – p.354.

14. van Dijk, Teun A. 2008. Discourse and Context. A sociocognitive approach. – Cambridge : Cambridge University Press.

15. Weiss, G. and Wodak, R. 2003. ‘Theory and Interdisciplinarity in Critical Discourse Analysis. An Introduction’, in G. Weiss and R. Wodak (eds) Theory and Interdisciplinarity in Critical Discourse Analysis, pp. 1–34. – London : Palgrave Macmillan: 7.

УДК 10.02.04

Сторожук І. Ю.,
КГОПІ ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

ЛІНГВАЛЬНИЙ СТАТУС СКЛАДЕНИХ ДІЄСЛІВ З ЗАЙМЕННИКОВИМИ ПРИСЛІВНИКАМИ НАПРЯМУ У ПРАЦЯХ ЛІНГВІСТІВ

Стаття присвячена аналізу лінгвального статусу складених дієслів із займенниковими прислівниками напряму у працях лінгвістів.
Ключові слова: *займенниковий прислівник, дієслово, складене слово.*

Статья посвящена анализу лингвального статуса составных глаголов с местоименными наречиями направления в трудах лингвистов.
Ключевые слова: *местоименное наречие, глагол, составное слово.*

The article analyzes the lingual status of the compound verbs with pronominal adverbs of direction in the works of linguists.
Key words: *pronominal adverb, verb, compound word.*

Прислівниково-дієслівні одиниці за моделлю "займенниковий-прислівник + дієслово" розглядають як складені слова, або словосполучення. Лінгвісти розглядають ці одиниці у першому випадку у галузі словотворення, у другому випадку – у галузі малого синтаксису.

У термінологічному плані розрізняють протилежні погляди на визначення структури складених дієслів із займенниковими прислівниками. Відповідно, ці погляди підкреслюють або слівний характер [5; 6; 11; 13; 10; 12; 15], або синтагматичний характер моделі "займенниковий прислівник + дієслово" [1; 4; 2; 7; 8; 9].

Перший погляд представлений твердженням, що за своєю структурою ці прислівниково-дієслівні утворення є нестійкими складеними словами (unfeste Zusammensetzungen). До нестійких складених слів зараховують також і дієслова з відокремлюваними префіксами, перші компоненти яких співвідносяться із прислівниками чи прийменниками, а стійкими складеними словами називають дієслова з невідокремлюваними префіксами be-, ent-, er-, ver-, zer-. Цю традицію спостерігаємо у таких німецьких граматистів, як В. Генцен [11], Г. Пауль [13], В. Юнг [12].

В. Генцен [11] підкреслює відокремлюваний характер частки (займенникового прислівника) як першого компонента складених дієслів і ставить прислівниково-дієслівні одиниці в ряд із префіксальними утвореннями. Займенникові прислівники зберігають власне, тобто пряме значення [14, с. 19], і семантичну незалежність у сполученні з дієсловом і також спостерігаються випадки виникнення переносного або специфічного значення складених дієслів [11, с. 89-90]. Єдина дія, яку разом виражають займенниковий прислівник та дієслово підтверджують функціонування цих одиниць як складених слів, вважає В. Генцен [11, с. 89-90]. Відповідно дані сполучення сприймаються як внутрішня функціональна єдність [11, с. 89-90].

В. Юнг [12] розглядає тенденції переходу синтаксичних конструкцій у складені дієслова, нестійких сполучень складених слів у стійкі. Так як і В. Генцен він пояснює неправомірність позначення "невідокремлюваність", "відокремлюваність" складених слів, оскільки таке позначення виражає процес розщеплення, а не сполучення [12, с. 438]. В. Юнг погоджується з В. Генценом і не розмежовує складені дієслова із займенниковими прислівниками напряму від префіксальних дієслівних утворень, а називає і перші, і другі складеними словами.

В. Фляйшер [10] розмежовує префіксально-дієслівні утворення і складені дієслова із займенниково-прислівниковим першим компонентом. В. Фляйшер називає ці дієслова складеними словами, на відміну від префіксальних утворень, "бо між відповідними елементами у вільному вживанні та у сполученні з дієсловом немає суттєвих семантичних і функціональних відмінностей" [10, с. 310].

У радянській германістиці М.Д. Степанова представляє погляд на прислівниково-дієслівні одиниці моделі "займенниковий прислівник + дієслово", як на складені дієслова. М.Д. Степанова називає ці утворення складеними дієсловами з відокремлюваними першими частотними компонентами. Частотні компоненти дієслів, зазвичай, повторюють значення відповідних прислівників [6, с. 531]. Компоненти, що співвідносяться із прийменниками, М.Д. Степанова позначає терміном "напівпрефікс". Вирішальним у розмежуванні "напівпрефікса" і відокремлюваного частотного компонента є критерій семантичного зсуву порівняно із співвідносною вільною лексичною одиницею. "Напівпрефіксам" і відокремлюваним частотним компонентам різною мірою властива функціональна схожість з власне префіксами.

Схоже бачення мають науковці, які називають складені дієслова з транслокальними превербами напівскладеними словами. В. Вільманнс вважає їх "відокремлюваними композитами" ("trennbare Composita") або "напівкомпозитами" ("Halbkomposita") [16]. Дієсловами, утвореними за типом неповного словоскладання, вважає їх О.І. Москальская [5, с. 222]. Такими ж є сполучення дієслів з прийменниками. О.І. Москальская зазначає, що словотвірна функція прислівників і прийменників у цих утвореннях тотожна функції префіксів, яка полягає у високій продуктивності моделей та в утворенні великої кількості нових дієслів. Через самостійне існування у мові відповідних прислівників та збереження прислівником у дієслівній одиниці свого значення дієслова моделі "займенниковий прислівник напряму + дієслово", на думку О.І. Москальської, все-таки варто відносити до складених дієслів [5, с. 223-224].

Г. Вельманн також вважає складені дієслова із транслокальними превербами словотвірною конструкцією [15, с. 437]. Складені дієслова, на думку Г. Вельманна, є одним із типів дієслівних сполучень. Тип "частка +

© Сторожук І. Ю., 2013

дієслово” охоплює напівпрефіксальні утворення і дієслівні одиниці із складеними прислівниками, які не виявляють семантичних, синтаксичних і словотвірних властивостей напівпрефіксів ab-, an-, auf- та відрізняються від додатків до дієслів (Verbzusätze) vor-, nach-, zu-. Для характеристики складених дієслів як дієслівних сполучень Г. Вельманн використовує характеристику функціонування прислівників як самостійних членів речення, що зазвичай наводять як аргумент на користь визнання складених дієслів із займенниковими прислівниками напряму синтаксичними сполученнями [15, с. 438].

Другий погляд передбачає трактування складених дієслів із транслокальними превербами як синтаксичної конструкції. Так Г. Брінкманн [8, с. 385-387] розглядає складені дієслова із транслокальними превербами як дієслівні сполучення з прислівниками (verbale Gefüge). Прийменниковий прислівник (Beziehungswort: напр., -ein, -auf) сполучається з обставиною напряму hin/her і виступає займенником, тобто заміщає іменник. Складений займенниковий прислівник семантично відокремлений від дієслівного процесу. Сполучення hin/her із Beziehungswort недієслівною частиною дієслівного сполучення виконує функцію позначення напряму дієслівного процесу. Займенниковий прислівник разом із дієсловом семантично не позначають єдиного руху, чим обгрунтоване окреме написання займенникового прислівника і дієслова. Г. Брінкманн вважає, що межу між написанням разом чи окремо насправді встановити не просто [8, с. 387].

У. Енгель теж відстоює синтаксичність конструкції “займенниковий прислівник + дієслово” [9, с. 442]. Сполучення прислівника з дієсловом є структурованими словосполученнями з першим компонентом доповненням напряму (Direktivergänzung). Написання разом є конвенційним.

Синтаксична самостійність займенникового прислівника зумовлена його позицією у реченні та синтаксичними зв’язками, на думку Н.Л. Лєвінсона [2, с. 8]. А.С. Юханов [7] вважає, що ознаками цих утворень є реальні синтаксичні зв’язки між компонентами цих дієслів, можливість синтаксичних зв’язків їхніх компонентів з іншими словами речення та можливість заміщення займенниково-прислівникових компонентів словами чи словосполучення із подібною семантикою. При заміщенні не виникає зміни загального значення прислівниково-дієслівного комплексу. Вказані ознаки відсутні лише для складених дієслів асинтаксичного характеру, тому що вони виступають повністю або частково ідіоматичними утвореннями [8, с.6].

На відміну від вище згаданих думок і поглядів К.С. Бриковський [1] і К.А. Лєвковская [3] називають конструкцію “займенниковий прислівник + дієслово” словосполученнями фразеологічного характеру. К.С. Бриковський не вважає ці дієслівні одиниці цільнооформленими словами. Прислівникові компоненти складених дієслів є для нього уточненими придієслівними прислівниками. Дієслівними фразеологічними одиницями з прислівниковими частками (aufstehen, ankommen) та прислівниками (heranwachsen, herausfordern) називає К.А. Лєвковская дієслова з першими прийменниково-прислівниковими компонентами і прислівниковими компонентами. Прислівникові компоненти таких дієслівних одиниць співвідносяться з прийменниками та прислівниками.

У пізнішій праці К.А. Лєвковської [4] лексичні одиниці на зразок hinauf, herauf розглянуто як слова та придієслівні прислівники, але не як дієслівні префікси (“напівпрефікси”), оскільки вони мають структурні та семантичні ознаки окремих слів [4, с. 25].

Література:

1. Брыковский К. С. Глагольные единицы типа aufgehen и типа hinaufgehen в современном немецком языке: Автореф.дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Моск. Ордена Ленина гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1955. – 16 с.

2. Левинсон Н. Л. Соединение локального наречия и глагола в немецком языке как словосочетание и как сложное слово: Автореф.дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / АН СССР. Ленингр. отд-ние Ин-та языкознания. – Л., 1971. – 29 с.

3. Левковская К. А. Лексикология современного немецкого языка: Учебник для ин-тов и фак-тов иностр. яз. – М. : Высш. школа, 1968. – 319 с.

4. Левковская К. А., Пророкова В. М, Сергиенко Л. В. Местоимения и местоименные слова: Пособие по грамматике немецкого языка. – М. : Высш. школа, 1979. – 172 с.

5. Москальская О. И. Грамматика немецкого языка. (Теорет. курс). Морфология. – М. : Изд. лит. на иностр. яз., 1956. – 394 с.

6. Степанова М. Д. Словарь словообразовательних элементов немецкого языка. – М. : Рус. яз., 1979. – 537 с.

7. Юханов А. С. Глагольно-наречные единицы с auf, hinauf/herauf, empor, hoch: Автореф.дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Калининский гос. ун-т. – Калинин, 1972. – 22 с.

8. Brinkmann H. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. – 2., neu bearb. u. erw. Aufl. – Düsseldorf : Pädagog. Verl. Schwann, 1971. – 939 S.

9. Engel U. Deutsche Grammatik. – 3., verb.Aufl. – Heidelberg : Gross, 1996. – 888 S.

10. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – 5.Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 1982. – 363 S.

11. Henzen W. Deutsche Wortbildung. – 3. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 1965. – 314 S.

12. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache. / Bearb. von Günter Starke. – 8., durchges. Aufl. – Leipzig : Bibliogr. Inst., 1984. – 488 S.

13. Paul H. Deutsche Grammatik. Bd. V., Teil 4: Wlehre. – Unveränd. Nachdr. d. 1. Aufl. von 1916–1920. – Tübingen : Niemeyer, 1968. – S. 567-625.

14. Stepanova M.D., Černyševa I.I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Moskau : Vyssaja škola, 1986. – 247 S.

15. Wellmann H. Die Wortbildung // Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Der Duden in 12 Bänden. / Hrsg. u. bearb. von Günhter Drosdowski in Zusammenarbeit mit Peter Eisenberg u.a. – 5., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. – Mannheim : Dudenverl., 1995. – Bd.4. – S. 420-464.

16. Wilmanns W. Deutsche Grammatik. II. Abt.: WB. – Straßburg : Trübner. – 186 S.

УДК 811.162.2'371

Сухенко В. Г.,
Харківський національний економічний університет, м. Харків

СПЕЦИФІКА *СЛОВА* ЯК МОВНОЇ ОДИНИЦІ ТА МОВНОГО ОБРАЗУ

У статті репрезентовано погляд на слово з позиції його апріорності на основі історичних, мовознавчих, культурологічних розвідок; зосереджено увагу на сутності та специфіці слова.
Ключові слова: *мова, слово, мовна картина світу, мовна одиниця, мовний образ.*

В статье представлен взгляд на слово с позиции его априорности на основе исторических, языковедческих, культурологических исследований; сосредоточено внимание на сущности и специфике слова.
Ключевые слова: *язык, слово, языковая картина мира, языковая единица, языковой образ.*

The article presents a look at the word in terms of its a priori on the basis of historical, linguistic, cultural studies, focused attention on the nature and specificity of the word.
Keywords: *language, words, language picture of the world, language unit, linguistic image.*

Слово – вихідний пункт на шляху до створення справжньої будови філологічної науки. Розв'язавши проблему *слова*, установивши його ознаки, можна буде зрозуміти сутність мови в цілому, природу словесних (літературних) утворень, структуру мисленнєвих процесів та навіть історію людства [4. с. 5].

Історія слів має не тільки власне лнгвістичне значення, а є також додатковим джерелом для вивчення історії багатьох явищ, з якими була пов'язана доля людини. Поняття *"слово"* використовується в різних науках, що вивчають мову й мовну діяльність, – у філософії, психології, фізіології, логіці, лінгвістиці та ін. Однак чітко визначеного поняття досі не існує. Частіше за все *слово* виступає як апріорне поняття, що слугує вихідним пунктом для подальших побудов.

Слово, як і сама мова, є складним явищем, через що воно важко піддається визначенню. Дослідження *слова* (написаного чи промовленого) розпочате ще в античності й триває сьогодні. Праці Демосфена, Цицерона, Петра Могили, Августина Блаженного, Г.С. Сковороди, В. фон Гумбольдта, І.О. Бодуена де Куртене, О.О. Потебні, Ф. де Соссюра, І.І. Огієнка, Г.Г. Шпета, М.М. Бахтіна, І.В. Бичка, В.В. Виноградова, М.В. Кашуби, Ю.В. Шевельова, Л.А. Лисиченко, Т.А. Космеди, Ю.С. Степанова, Л.Т. Масенко, Л.О. Ставицької, Ф.С. Бацевича становлять вагоме підгрунтя для дослідження явленості *слова* та його історичної генези.

Метою статті є розкриття апріорності *слова*, тобто його передування досвіду й незалежності від нього; аналіз проблеми визначення *слова*, з'ясування його значення для формування думки.

Що є "слово у звичному розумінні"? Це – дар говорити, спілкуватися розумно сполучуваними звуками (В. Даль), основна, базова одиниця мови (Г. Глінц, В. Мюс, О.М. Пєшковський, В.В. Виноградов, М.А. Жовтобрюх, Г.А. Уфімцева, О.С. Кубрякова, В.М. Русанівський, Д.М. Шмельов та ін.), елемент мовної картини світу (Л.А. Лисиченко), звукові коливання, викликані голосовими перепонками людини, що несуть певну інформацію тощо. Більшість мовознавців уважає, що *слово* – основна, чітко виражена одиниця мови. В історії мовознавства відомо більш ніж 70 різноманітних критеріїв визначення слова, в основі яких лежать графічні, фонетичні, структурні, граматичні, синтаксичні, семантичні, системні принципи.

Спроби дати дефініцію *слова* не припиняються. Для багатьох визначень спільним є акцентування на смисловому аспекті, тобто *слово* є смисловою одиницею мови, що позначає явища дійсності й служить для побудови висловлювань.

Питання походження й сутності мови, слова є одним із найдавніших. В античні часи ця проблема порушувалася в межах філософських дискусій про сутність мови. Згідно з ономатопоетичною теорією (звуконаслідування) мова виникла в результаті наслідування людиною звуків природи. Не менш давньою є теорія вигуків, відповідно до якої мова виникла з тих експресивних вигуків, що утворюються при певних стресових ситуаціях. Ці теорії висували й підтримували досить поважні вчені (наприклад, Ж.-Ж. Руссо). Гіпотезу жестів відстоював російський учений Микола Марр. За цією теорією виникла мова жестів, а потім звукова мова. Представник вигукової теорії Вільям Вунд уважав, що спочатку існувало дві мови: мова жестів і мова звуків. За допомогою звуків виражалися почуття, а за допомогою жестів уявлення про предмет, про світ, про подію [2].

Заслуговує право на існування теорія моногенезу (учення про походження всіх мов світу від однієї мови). Ця теорія пов'язана з біблійним ученням, а також з ідеями італійського мовознавця Альфредо Трombетті про спорідненість деяких сімей мов і правомірність їх об'єднання в макросім'ї, а також з методом глотохронології американського мовознавця Морріса Сводеша, який довів існування великих макросімей мов і наявність між ними споріднених зв'язків. Теорію моногенезу підтримував український мовознавець Олександр Мельничук, а нині її пропагує київський лінгвіст Юрій Мосенкіс.

Упродовж XIX-XX ст. запанувала соціологічна (і природнича) думка, що мова, як ми її знаємо, виникла на певному етапі розвитку людини, життя в суспільстві, різних колективних дій (ритуальні танці, за Нуаре, колективна праця, за Ф. Енгельсом). Щодо останнього, уважається, що трудова концепція пов'язує виникнення й розвиток людської культури в основному з працею та застосуванням знарядь праці. Енгельс згадує дарвінівський закон "співвідношення росту" та звертає увагу й на формування в людини мовлення, коли розвиток праці сприяв тіснішому згуртуванню членів суспільства й виникла потреба щось сказати одне одному.

Однак, як зазначають фахівці-культурологи, людина ж якраз не наділена достатньою мірою цією природною громадськістю, вона "не знає" достеменно від народження, як їй себе поводити в колективі, чим за-

© Сухенко В. Г., 2013

йматися тощо. І, може, якраз унаслідок цієї природної недостатності й некомпетентності й виникає потреба щось сказати, порозумітися та створити нову – не природну, не тваринну, а саме людську громадськість. Або, принаймні, потреба щось сказати зумовлює діяльність людини. У результаті цієї потреби в суспільних відносинах, які не могли бути забезпечені на генетичному, біологічному рівні, й виникла знакова комунікативна система людської культури, найбільш яскравим феноменом якої є мова.

Ф. Енгельс, К. Маркс, марксизм узагалі приділяли таку надзвичайну увагу ролі саме праці в перетворенні мавпи на людину, оскільки в соціальному плані марксизм від самого початку виступав як ідеологія робітничого класу, пролетаріату.

Виникає запитання, якщо мові передувала праця й досвід, то чому дещо подібне мовній структурі не могло б розвинутся із жестів або інших рухів тіла? Е. Сепір наголошує, що письмо, яке виникло на вищих ступенях развитку людства, являє собою пряму імітацію системи усного мовлення, і доводить той факт, що мова як технічний і логічний винахід не залежить від вживання артикульованого звуку. Однак антропологічні дані свідчать на користь того положення, що звукова мова передувала всім іншим видам комунікативного символизму, які, як і жести, тільки супроводжували мову.

Також усю заслугу швидкого розвитку цивілізації стали приписувати голові, розвиткові й діяльності мозку. Люди звикли пояснювати свої дії зі свого мислення, замість того, щоб пояснювати їх зі своїх потреб.

П. Житецький звертав увагу на динамічність лексичних одиниць у мовомисленні конкретної людини й мовомисленні народу. Мовознавець говорив, що “слова, які ми вимовляємо, не нами були створені й не вчора створені” [1, с. 13], тобто ми одержали їх у спадок від далеких пращурів, і вони складають мову народу, до якого належимо. Отже, поняття *слово* – це не тільки наукова абстракція, а насамперед явище мовної свідомості нації.

Згідно з Декартом і Лейбніцом, найглибше знання досягається поза досвідом, шляхом безпосереднього розсуду істини – шляхом інтелектуальної інтуїції.

Дар мови та її впорядкованість характерні всім відомим людським спільнотам. Як зазначає Е. Сепір, ніде й ніколи не було виявлено жодного племені, яке б не знало мови [7]. Мова у своїй основі є системою фонетичних символів для вираження думок і почуттів, тобто мовні символи є диференційованими продуктами голосової діяльності [7]. Кожен з нас може перконатися, що діяльності завжди передують поривання, думки. І цей факт доводить, що мова – поняття апріорне.

Мова також є символічною системою. Для людини будь-який досвід, реальний чи потенційний, пронизаний вербалізмом [7]. Вагомими, як на нашу думку, є слова українського мовознавця В. Радчука. Він визначає *слово* як засіб порозуміння між людьми. Наголошує на тому, що людину й людство створило слово. *Слово* – ген культури, душа народу, жива пам’ять про все, що при нас і до нас було [5, с. 6].

Ученими вже доведено, що спілкування рідною мовою, спів українських пісень є найкращими методами звукотерапії, оскільки таким чином генеруються вібрації, які є цілющими для організму людини, усіх його органів і систем. Мова – явище безмежне, явище космічне, тож не варто шукати нульового етапу зародження мови.

Гумбольдт стверджував, що різні мови – це не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різне її бачення. *Слово* – відбиток не предмета як такого, а його почуттєвого образу, створеного ним у нашій душі в мовотворчому процесі. Мова стає посередником між світом предметів, що їх людина пізнає, та індивідуумом, який прагне пізнати. “Мова своєрідно”змушує” людину засвоювати світ; це той будинок, що його ... людина, ніби равлик, приречена нести на собі і через його вікна бачити світ, сприймати й засвоювати його” [6, с. 22]. Отже, погляд на світ є певним чином не лише універсальним, а й національне специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов. У науковий обіг увійшов вислів “мовна картина світу”. Це поняття стало одним з концептуальних у теорії пізнання, у когнітивній лінгвістиці. Під мовною картиною світу звичайно розуміють зафіксовану в мові і специфічну для конкретного мовного колективу схему сприйняття дійсності; з допомогою цього поняття з’ясовують специфіку буття людини, цілого народу.

Мовлення складається зі *слів* і все, що оточує нас у житті та відображено в нашій свідомості, позначено *словами*. Перше написане Кирилом речення слов’янським письмом починалося словами Євангелія від Іоана: “Спочатку було Слово”. Філософ Костянтин-Кирило був упевнений, що залучення до християнства можливо тільки *Словом* і тільки через *Слово*, яке допомагає в єднанні з Богом; у культовому спілкуванні воно наділене святістю, магічністю, що зумовлено його здатністю переконувати, хвилювати, навіювати. Слова, фрази, речення – це своєрідний ключ до картини світу людини. *Слова* кодують реальність – у цьому розгадка таємниці “Спочатку було Слово”.

Зародившись як знак образу світобуття, *слово* трояко проявляє свою силу й сутність. Воно може бути дієвим чинником (актом) думки, об’єктом людського мислення та безпосереднім засобом магічного впливу на існуюче світобуття. Основна мета *слова* як акту думки – передати інформацію, як об’єкт мислення *слово* має на меті пробудити думку, як засіб магічного впливу на існуюче буття *слово* постає в ролі засадничого символу, що здатний змінити перебіг існуючих подій. Усе залежить від того, в якій сфері, за яких обставин і з якою метою людина використовує те чи інше *слово*.

Феномен *слова* цікавий тим, що одночасно є простим і зрозумілим у повсякденні та складним і до кінця не дослідженим у науці. Відомий мовознавець Л. Лисиченко зазначає, що “однобічний підхід, при якому мова розглядається як система, не пов’язана з позамовними явищами, дає викривлене уявлення про мову і приводить до ігнорування однієї з найважливіших одиниць мовної системи – слова” [3, с. 7].

Дійсна реальність для нас – це результат роботи мови, ми все сприймаємо в основному за допомогою слів. Дж. Хертцлер зазначав, що “світ фактів існує для нас тільки у світі слів, які описують їх існування” [10].

Зрозуміло, що проблема походження мови не належить до тих проблем, які можливо розв'язати засобами однієї лінгвістики. *Слова* – це пізнання світу таким, яким ми його бачимо, ми добираємо й групуємо слова, щоб дізнатися із них про дійсність [1, с. 82].

В. Синельников у книзі про таїну слова наголошує на силі російської мови, яка, як і українська, належить до групи східнослов'янських, а отже, має спільні риси. Одна з таємниць мови полягає в тому, що закінчення слів і кожен склад має зміст. Дуже часто закінчення слова є початком наступного. Автор наводить приклад: СЛО-ВО – ВО-ЛОС – ВЕ-ЛЕС, що пояснює давню заповідь: "Не стригите свои власы русые, власы разные да с сединами, ибо Мудрость Божию не постигнете и здоровье потеряете" [8].

Аналіз основних ознак слова не дає змоги скласти цілісне визначення цього поняття. А можливо й не потрібно намагатися будь-що дати визначення *слову,* яке стихійно наявне у свідомості всіх носіїв мови. Деякі лінгвісти заперечували поняття *"слово"* й пропонували відмовитися від нього взагалі (Ш. Баллі, Ф. Боас, А. Мартіне, Г. Палмер та ін.). Не відмовлятися від поняття *слова*, але й не давати йому визначення радив чеський мовознавець В. Скалічка. Фердинанд де Соссюр стверджував, що "звичайне розуміння слова несумісне з нашим уявленням про конкретну одиницю мови" [9, с. 137].

Поняття *слова* прийшло до нас від грецького "λόγος" ("Логос"). Філософи (М. Гайдеггер та ін.) уважають термін "Логос" багатозначним. З одного боку, Логос означає "думка" і "слово", а з іншого боку, – "смисл" (поняття, принцип, причина, основа) речі або події. Тож *слово* – не що інше, як результат мисленнєвого процесу, оформленного в конкретну мовну одиницю. *Слово* – це, у першу чергу, інформація, яка передається в мовній формі. Ураховуючи те, що слово має номінативну функцію, містить оцінний компонент, воно є знаком думки мовця. Поняття не передує слову, інакше семантична структура слів у різних мовотвореннях мала б повну відповідність.

Різні погляди на явленість слова породжують низку запитань, а тому мають перспективи подальших лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М. : Издательство Московского ун-та, 1969. – 192 с.

2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.

3. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л. А. Лисиченко. – Х. : Вид. група "Основа", 2008. – 272 с.

4. Луценко М. О. Вступ до лінгвістики слова / М. О. Луценко. – Горлівка : Видавництво ГДПІІМ, 2003. – 144 с.

5. Радчук В. Двомовний Янус України : [Текст] / В. Радчук // Українська мова та література. – 1999. – № 37. – С. 6.

6. Сербенська О. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. Сербенська, М. Волощак. – К. : Вид. центр "Просвіта", 2001.

7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологи / Э. Сепир. – М., 1993. – С. 223-247.

8. Синельников В. В. Таинственная сила слова. Формула любви. Как слова воздействуют на нашу жизнь / В. Синельников. – М. : Центрполиграф, 2010. – 256 с.

9. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 693 с.

10. Hertzler, J.O. A Sociology of Language / Joice O. Hertzler. – N.Y., 1964. – 305 p.

УДК 81.111 '42

Талавіра Н. М.,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

БЕЗАРТИКЛЕВІ ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ

Функції безартиклевих прийменникових зворотів в англомовних журнальних статтях пояснено за допомогою дискурсивної стратегії, яка реалізується трьома тактиками: деталізації, що уточнює інформацію; доповнення, котра розширює відомості про референт; узагальнення, спрямованої на підсумовування викладеного.
Ключові слова: *дискурсивний маркер, безартиклевий прийменниковий зворот, стратегія, тактика.*

Функции безартиклевых предложных оборотов в англоязычных журнальных статьях объясняются дискурсивной стратегией, которая реализуется тремя тактиками: детализации, уточняющей информацию; дополнения, расширяющей сведения о референте; обобщения, подытоживающей вышеизложенное.
Ключевые слова: *дискурсивный маркер, безартиклевый предложный оборот, стратегия, тактика.*

The functions of articless prepositional phrases in English magazine texts are explained with the help of the discursal strategy implemented by three tactics: detail-giving, specifying the textual information; extension of the content, providing extra facts about a referent; generalization, summarizing the textual information.
Key words: *discourse marker, articless prepositional phrase, strategy, tactic.*

Дискурсивні маркери як засоби структурування тексту привертають значну увагу лінгвістів. Вони розглядаються як елементи, що встановлюють зв’язність між двома суміжними сегментами [1, с. 5; 5, с. 1167; 6, с. 326] і спрямовують сприйняття й інтерпретацію дискурсу адресатом [3, с. 131; 2, с. 942]. Серед розмаїття дискурсивних маркерів недостатньо вивченими залишаються безартиклеві прийменникові звороти англійської мови, що зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки. В англомовному журнальному дискурсі поширені такі безартиклеві звороти: топологічно-перцептивні, які репрезентують об’єкти в аспекті наближення або віддалення, напр., *in detail*, *in part*, *in general*; реляційні, що позначають взаємну реакцію між референтами, напр., *in turn*, *in response*; позначення способу реалізації дій, напр., *in theory*, *in fact*; задіяного каналу комунікації, напр., *on paper*. Їхнє функціонування визначається суперординатним рівнем категоризації значення, яке обумовлює відсутність у їхньому складі артикля та власного денотативного значення, що уподібнює зазначені вирази до дискурсивних маркерів. **Метою** дослідження є виявлення особливостей вживання безартиклевих дискурсивних маркерів в англомовних статтях. **Об’єктом** вивчення виступають безартиклеві звороти сучасної англійської мови, а **предметом** – їхні когнітивно-дискурсивні функції.

У журнальних статтях безартиклеві маркери реалізують дискурсивну стратегію, яка співвідносить між собою фрагменти змісту, позначені окремими словами, висловленнями або абзацами за допомогою тактик деталізації, що уточнює інформацію; доповнення, котра додає нові факти; узагальнення, яка підсумовує описане. Із 440 проаналізованих журнальних статей названі вище звороти вживаються 280 разів у 191 тексті, що складає 43,4 %. Серед них 119 статей містять один вираз у своєму складі, 43 – два звороти, 16 – три і більше одиниць.

Тактика деталізації втілена топологічно-перцептивними зворотами, що зображають референти або їхні компоненти в аспекті наближення і тому при реалізації дискурсивної стратегії уточнюють інформацію, подану у попередній частині статті. Ця тактика задіяна у 67 прикладах (23,9 % від загальної вибірки) трьома безартиклевими дискурсивними маркерами: *in detail*, який репрезентує деталі об’єкта; *in part*, що іменує часткові причини; *in particular*, котрий виокремлює особливу деталь референта.

Тактика деталізації реалізована безартиклевим маркером *in detail* у 6 випадках (2,1 %) на трьох рівнях: речення, абзацу і міжабзацному. У складі речення зворот *in detail* детально характеризує артефакти (50 % випадків від загальної кількості вживань), напр., *Its extensive uranium-enrichment program was uncovered in detail only two years ago; its promise of “full disclosure” and “transparency” since then has been something considerably less* (Newsweek 11.07.2005, с. 28).

На рівні абзацу безартиклевий маркер *in detail* (33,3 %) позначає абстрактні референти (процес, часовий відрізок тощо), характеристика яких потребує дискурсивних сегментів більшого обсягу, напр., *In January 1975, state security forces arrested Bachelet herself, then a 23-year-old medical student, and her mother* […] *and jailed them in Villa Grimaldi, a mansion turned into a house of terror* […] *Bachelet has never spoken in detail about the period other than acknowledging that she was beaten*. У наведеному висловленні дискурсивний маркер *in detail* виокремлює деталі часового періоду (*the period*), протягом якого майбутній президент Чілі перебувала у в’язниці.

На міжабзацному рівні безартиклевий маркер *in detail* співвідносить зміст речення із заголовками та підзаголовками статей. Наприклад, у статті під заголовком *On the Trail of a Ferocious Killer* зворот *in detail* вказує на деталі плану (*plan*) роботи медпрацівників (*health officials*) на 50 років (*50 years*): *The Global Malaria Action Plan sets out in detail what health officials hope to achieve over not just the next five or 10 years, but the next 50* (Newsweek 06.08.2010, с. 56). Виокремлені у наведеному реченні мовні одиниці корелюють з синонімічними фразами (*health officials, 50 years*) та іменником *campaign* у підзаголовку: *Health officials are mounting the boldest campaign against malaria in 50 years. Will it work this time?*

Тактика деталізації втілена зворотом *in part* у 40 прикладах (14,3 % від загальної кількості вживань дискурсивних виразів), реалізована на трьох рівнях. На рівні речення безартиклевий маркер *in part* відображає часткові причини діяльності суб’єктів (24 статті, або 60 %). Часткові причини діяльності пояснюють актив-

© Талавіра Н. М., 2013

ність людей, напр., *The population of 11 million is shrinking, in part because of a housing shortage that's leading many families to have fewer children* (Newsweek 16.03.2009, с. 13); результати діяльності суб'єктів, які можуть бути успішними, напр., *Plagued early on by student protests and a scandal surrounding the implementation of a public-transportation system, she eventually righted her administration and reached Chile's highest-ever approval rating, thanks in large part to her deft handling of the country's economy* (Newsweek 19.09.2011, с.7), або невдалими, напр., *Chávez tried but failed to get Spain to fill this role last year (thanks in part to U.S. technology-transfer restrictions) but Russia has now happily stepped in* (Newsweek 16.07.2007, с. 145); перебіг процесу, напр., *Chinese real estate is booming too, due in part to the massive increase in bank lending, which jumped 1,000 percent year-on-year last December* (Newsweek 03.08.2009, с. 15). Крім того, зворот *in part* акцентує окремі риси осіб, напр., *Facebookers are strivers; MySpacers are there in part because they're rejecting the values of preppies, jocks and tools* (Newsweek 13.08.2007, с. 10), або абстрактних явищ (*problem*, *product*, *delay* тощо), напр., *The problem was, in part, a communist agenda to enlighten the Afghans by replacing religious schools with secular ones and to undermine the authority of local mullah* (Newsweek 21.12.2009, с. 52); стан особи, напр., *While excitement about Obama's candidacy stems in part from his ethnic background, it has more to do with his message of hope and responsibility* (Newsweek 16.07.2007, с. 40).

Вживання звороту *in part* на рівні абзацу (9 вживань, або 22,5%) забезпечує читабельність текстів, яка надає матеріалу легкості у сприйнятті адресатом за рахунок усунення непотрібних для розуміння тексту деталей і слів, поділу великого обсягу матеріалу на частини [4, с. 98]. Позначаючи ті самі відношення, що і на рівні речення, зворот акцентує ступінь деталізації більшого змісту, напр., *Millions of people around the world still look to the United States as a lighthouse of freedom. In large part, America's economic might follows from that moral leadership* (Newsweek 03.10.2011, с. 8). У наведеному прикладі безартиклевий маркер *in part* акцентує лідерство США у сфері прав громадян, названій у попередньому висловленні: свободі (*freedom*). Окрім того, зворот *in part* зображає стан суб'єкта, напр., *but for many top brands progress has been surprisingly slow. That's in part because China is still a relatively poor country, with a high savings rate* (Newsweek 18.10.2010, с. 34). У цьому висловленні вираз *in part* відбиває часткові причини повільного (*slow*) прогресу відомих виробників, а займенник *that*, вжитий в ініціальній позиції другого речення, полегшує читабельність матеріалу. Зворот *in part* також репрезентує часткові причини діяльності або процесу, напр., *Weeks later, the fear in the markets is only growing. It comes in part from a large and still-incomplete market correction* (Newsweek 22-29.08.2011, с. 30-31). У цьому прикладі на рівні абзацу дискурсивний маркер *in part* подає часткові причини зростання (*growing*) страху (*fear*), а вживання сполучення *it comes* на початку другого речення полегшує його читабельність.

На міжабзацному рівні безартиклевий маркер *in part* (7 вживань, або 17,5 %) реалізує ті самі відношення, що і на рівні речення та абзацу – окремі характеристики референтів, їхнього стану, часткові причини діяльності. Міжабзацне функціонування цього звороту співвідносить зміст одного абзацу з другим (62,5 %), або речення, де вжитий безартиклевий маркер *in part*, із заголовним комплексом статті (37,5 %). При кореляції змісту двох абзаців фонового блоку статті зворот *in part*, вживаючись в ініціальному реченні другого абзацу, забезпечує зв'язність із попереднім фрагментом тексту. Наприклад, зворот *in part* пов'язує абзаци, перший із яких повідомляє про відділення церкви від держави (*separation of church and state*), а наступний пояснює часткові причини події: *(5) 65 % of Greeks favored a separation of church and state. (6) In part, this trend is due to increased immigration* (Newsweek 19.05.2008, с. 48). При співвіднесенні змісту висловлення зі зворотом *in part* та заголовного комплексу статті зазначений дискурсивний маркер відбиває параметри об'єктів. Так, безартиклевий маркер *in part* частково характеризує президентські компанії (*presidential campaigns*) у тексті про можливого кандидата на пост президента США, який попри небажання обговорювати на публіці молоду дружину, змінить поведінку, коли вирішить балотуватися: *If Thompson does decide to run, the attention won't just fall on him. Presidential campaigns are, in part, about storytelling, and Thompson's supporters will want to know the story of the pretty, young woman smiling up at him from the dais* (Newsweek 13.08.2007, с. 31). У наведеному прикладі міжабзацне функціонування звороту *in part* співвідносить зміст речення із словосполученнями (*presidential campaign*, *discuss her*) та антропонімом (*Jeri Thompson*) у підзаголовку статті: *She wields tremendous influence over her husband's would-be presidential campaign. But who is Jeri Thompson – and why won't the campaign discuss her?*

Тактика деталізації, реалізована зворотом *in particular* (21 вживання, або 7,5 %), акцентує специфічні риси референтів на двох рівнях: речення (61,9 %) і абзацу (38,1 %). На синтаксичному рівні безартиклевий маркер *in particular* виокремлює особливі риси індивіда або групи людей (38,5 % вживань виразу на цьому рівні), напр., *Antonioni's men and, in particular, his women, […] were figures in a landscape, often dwarfed by their surroundings, adrift in his strikingly modern, gorgeously unfriendly spaces* (Newsweek 13.08.2007, с. 50); іменує специфічні ознаки артефактів (30,7 %), напр., *Like an unchecked oil spill with no effective cleanup in sight, the black ooze flowing from the tragedy and travesty of the Penn State scandal keeps spreading, covering even those who – because of mad dash coverage, in particular by The New York Times – originally hailed an instant heroes* (Newsweek 28.11.2011, с. 4); або абстрактних явищ (23,1 %), напр., *Studying the roots of the Arab-Israeli conflict – in particular the pronouncements and positions of the Palestinian leadership from the 1920s on – left me chilled* (Newsweek 19.05.2008, с. 51); результат діяльності особи, що вирізняється серед інших наслідків її активності, напр., *Obama's ascent reflects in particular the rise of the black bourgeoisie from tokens to a force at the heart of the meritocracy* (Newsweek 26.01.2009, с. 32).

На рівні абзацу безартиклевий маркер *in particular* вказує на ті самі відношення, що і на рівні речення, але структурує більший обсяг інформації, напр., *In all, 15 of the top 25 study-abroad countries are now outside Western Europe […] China in particular is hot; it now draws more students annually than Australia, and is the fifth most popular destination overall* (Newsweek 19.09.2011, с. 18). У наведеному прикладі безартиклевий вираз *in*

particular виокремлює населеність як специфічну характеристику Китаю (*China*). Безартиклевий маркер *in particular* на початку другого речення надає більшої виділеності позначеному в сильній позиції референту, акцентуючи його особливість, напр., *In an introductory essay, English novelist Howard Cunnell calls the scroll "a markedly darker, edgier, and more uninhibited text than the finished book." In particular, the official version dances around the subject of homosexuality […]* (Newsweek 13.08.2007, с. 48).

Тактика доповнення втілена безартиклевим зворотом *in addition* (20 вживань, або 7,1 % від загальної вибірки), який додає інформацію. На рівні речення безартиклевий маркер *in addition* пов'язує однорідні референти, які належать до одного класу та мають схожі властивості, напр., *We're still planning a new Cotai Strip in Macau [modeled after the Vegas Strip, with malls, restaurants and tourist sites in addition to casinos]* (Newsweek 16.03.2009, с. 60).

На рівні абзацу безартиклевий маркер *in addition* надає другому висловленню більшої виділеності, пов'язуючи два висловлення, з яких перше подає детальну інформацію про артефакт, а у друге – додаткові відомості про нього (46,2 % від вживань звороту на цьому рівні), напр., *More hotels are on the way – usually attached to golf courses. In addition to Trump's colossal development, other projects under consideration include a new £40 million complex on the Ury Estate in Stonehaven […]* (Newsweek 21-28.04.2008, с. 83); подальші етапи діяльності людини (46,2 %), напр., *Lifestyle programs intended to relieve depression by correcting the mismatch between the modern world and our ancient brains and bodies" recommend such interventions as aerobic exercise, improving sleep, spending more time in the sun […] In addition, I recommend familiarity with interventions that have no analog in the hunter-gatherer world but are being shown by neuroscientists to help change our brains for the better* (Newsweek 07.11.2011, с. 10); додаткові характеристики абстрактного поняття (7,7 %), напр., *At the height of the bubble in 2000 that ratio was close to 20 times, and at the peak of the recovery in the fall of 2007, it was around 15. In addition, the yield on stocks in both the U.S. and Europe is higher than that on government bonds* (Newsweek 16.03.2009, с. 17).

На міжабзацному рівні зворот *in addition* акцентує більший ступінь виділеності референта, сприяючи кращій читабельності матеріалу завдяки винесенню додаткових фактів в окремий фрагмент. В ініціальній позиції другого абзацу безартиклевий маркер *in addition* вказує на подальші етапи діяльності суб'єктів (80 %), напр., *"The museum will be a center for students, scholars and visitors from around the world to share in the history and culture of Islamic art," says its CEO […] In addition to attracting those hungry for culture, Qatar is developing tourism around education* (Newsweek 21-28.04.2008, с. 78), або характеристики суб'єктів і об'єктів, що доповнюють параметри, виокремлені у попередньому абзаці (20 %), напр., *But like all important Chinese works of art, it has been much replicated, ensuring that the public knows well what it looks like […] In addition to its esthetic qualities, "Qingming" continues to fascinate because of what it celebrates: "a prosperous, urban state from the perspective of the working class"* (Newsweek 16.07.2007, с. 54).

Тактика узагальнення реалізується топологічно-перцептивними зворотами *in general* та *in total*, які зображують об'єкти у далекій перспективі, котра за дискурсивної стратегії трансформується у підсумовування фактів, викладених у попередньому тексті. Ця тактика реалізується 11 вживаннями дискурсивних безартиклевих зворотів (3,9 %), із яких 8 (2,8 %) – зворот *in general*, який узагальнює подану інформацію, і 3 (1,1 %) – *in total*, що узагальнює кількісні показники.

На рівні речення безартиклевий маркер *in total* указує на загальну кількість об'єктів (33,3 % від усіх уживань цього виразу), напр., *"I know President Roh is not particularly fond of wealthy people like me," says Park, whose two Gangnam condos are now worth about $1.7 million in total* (Newsweek 25.07.2005, с. 32). У другій частині наведеного прикладу *in total* вказує на точну кількість грошей (*$1.7 million in total*), які акцентують заможність особи (*wealthy people like me*).

У складі абзацу зворот *in total* узагальнює кількісні дані про об'єкт в кінці зазначеного фрагменту тексту, напр., *Among the top six host countries, the United States experienced the weakest growth between 2000 and 2005, pulling in just 17 percent more students over that period, compared with 81 percent in France and 108 percent in Japan […] In total, America's market share of international students dropped from more than a quarter in 2000 to one fifth in 2004, the latest year for which figures are available* (Newsweek 20.08.2007, с. 43).

Тактика узагальнення реалізується зворотом *in general*, який подає об'єкти у далекій перспективі під час загального опису ситуації на рівні речення і абзацу. Уживання цього виразу для організації речень (87,5 %) більш чисельна, ніж між висловленнями (12,5 %). Зворот *in general* протиставляє абстрактне поняття (*policy*, *political process* тощо) у цілому та його окремі складники в середині речення (42,9 %), напр., *Obama speaks less of Islamic extremism in general and more of Al Qaeda and its affiliated groups specifically* (Newsweek 22.09.2008, с. 17); або в кінці, напр., *Spending two years in China has undoubtedly colored Huntsman's approach to policy – he discusses at length the urgent need for the U.S. to "deleverage" its economy by exercising fiscal restraint – but it has also influenced his perspective of the domestic political process in general* (Newsweek 10-17.01.2011, с. 23). Безартиклевий маркер *in general* відображає більшу виокремленість референта у кінці речення як сильній позиції, порівняно із його серединою. На рівні речення вираз *in general* узагальнює дані про артефакти (28,6 %), напр., *"In the focus on the gate … in the attempt to broaden the audience, there have been missteps," he says, speaking of museums in general* (Newsweek 07.11.2011, с. 76); людей (14,3 %) або середовище їхнього проживання (14,3 %), напр., *"Uighurs in general have not been that captivated by radical Islam," says Gladney* (Newsweek 21-28.04.2008, с. 43).

На рівні абзацу безартиклевий маркер *in general* узагальнює відомості про групи людей, напр., *People who live in poorer countries have a lower risk of depression than those in industrialized nations. In general, countries with lifestyles that are furthest removed from modern standards have the lowest rates of depression* (Newsweek

07.11.2011, с. 9). У наведеному висловленні узагальнюється інформація про країни (*countries*), де проживають певні нації (*nations*).

Отже, безартиклеві дискурсивні маркери структурують журнальні статті трьома тактиками. Тактика деталізації відображає докладний опис референтів, їхні особливі риси, часткові причини діяльності або перебування у певному стані. За тактики доповнення безартиклеві маркерами привертають увагу до додаткових відомостей про групи людей, їхню діяльність і артефакти. Тактика узагальнення акцентує кількісні властивості референтів, узагальнює інформацію про абстрактні поняття, пов'язані з політикою, артефакти або групи людей. Зазначені відношення реалізовані на рівні речення, абзацу або міжабзацному, що зумовлено обсягом інформації у взаємодії з факторами читабельності. Перспективи подальшого дослідження полягають у виокремленні інших тактик функціонування безартиклевих дискурсивних маркерів в англомовному журнальному дискурсі.

Література

1. Массалина И. П. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела / И. П. Массалина, В. Ф. Новодранова. – Калининград : Издательство ФГОУ ВПО "КГТУ", 2009. – 278 с.

2. Fraser B. What are discourse markers? / B. Fraser // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31, №7. – P. 931-952.

3. Gumperz J. Discourse Strategies / John J. Gumperz. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 240 p.

4. Pander Maat H. Editing and genre conflict: how newspaper journalists clarify and neutralize press release copy / H. Pander Maat // Pragmatics. – 2008. – Vol. 18, № 1. – P. 87-113.

5. Redeker G. Linguistic markers of discourse structure / G. Redeker // Liguistics. – 1991. – Vol. 29, № 6. – P. 1139-1172.

6. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 318 p.

УДК 81’37 + 81’367:81’367.5:164.2

Тимофєєва І. С.,
ІФНТУНГ, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЧЕНЬ З ПРЕДИКАТАМИ СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню семантичної трансформації речень з предикатами фізичного та емоційного стану особи, вивчено поверхневі та глибинні структури, обґрунтовано засади конгруентності досліджуваних конструкцій у сучасній українській мові.

Ключові слові: *семантична трансформація, предикат, фізичний стан особи, емоційний стан особи, конгруентність.*

Статья посвящена исследованию семантической трансформации предложений с предикатами физического и эмоционального состояния лица, изучены поверхностные и глубинные структуры, обоснованы принципы конгруэнтности исследуемых конструкций в современном украинском языке.

Ключевые слова: *семантическая трансформация, предикат, физическое состояние, эмоциональное состояние, конгруэнтность.*

The semantic transformation of the sentences with predicates of physical and emotional condition of the person is investigated in the article. The surface and deep structures are studied; the principles of congruence in the modern Ukrainian language are grounded.

Keywords: *semantic transformation, predicate, physical state of a person’s emotional state of a person, congruence.*

Випадки імпліцитного вираження тих семантико-синтаксичних одиниць, які сприймаються учасниками комунікації, П. Адамець називає “незаміченою позицією” або “значущим нулем”. Дослідник зазначає, що у сучасній українській мові значущі нулі трапляються набагато частіше, ніж у чеській. У цій ролі може виступати фактично будь-який член речення [див.: 1].

Проблема нульового або елімінованого суб’єкта у висловлюваннях на кшталт *Йому неспокійно* у співвіднесеності із суб’єктними типу *Він неспокійний* розглядається з позиції семантичних трансформацій і синтаксичної конгруентності [див.: 2]. **Метою статті** є вивчення ступеня подібності конструкцій, об’єднаних формальною схожістю, що дає можливість стверджувати або заперечувати наявність еквівалентних або конгруентних варіантів однієї конструкції.

На думку Т. Кжешовського, порівнянню підлягають тільки конструкції, що мають контекстуальну еквівалентність [6, с. 37-48]. При встановленні текстових еквівалентів у певному контексті або ситуації їхнє заміщення визначається компетентністю реципієнта. В основу суджень інформанта зазвичай покладена його власна інтуїція.

Очевидно, поняття еквівалентності, синоніміки синтаксичних конструкцій [5, с. 38-49] неподільно пов’язане зі значенням висловлювань, що порівнюються. Проте при порівнянні структур береться до уваги їх формальна організація. Деякі еквівалентні конструкції можуть складатися з однакового числа еквівалентних формативів, розміщених у сталому порядку. У низці праць їх визначають як конгруентні [див.: 2; 6; 7].

Порівняння характеристик речень з точки зору їх еквівалентності й формальної відповідності дає можливість припустити, що конструкції поділяються на: а) еквівалентні, проте формально різні; б) еквівалентні й формально подібні, тобто конгруентні; в) нееквівалентні, проте формально подібні; г) нееквівалентні й формально різні. Така класифікація передбачає порівняння глибинної та поверхневої структур конструкцій, що вивчаються.

Співвіднесеність конструкцій на кшталт *Йому сумно. – Він сумний* властива таким, зокрема, парам висловлювань: *Йому весело. – Він веселий; Йому радісно. – Він радісний; Йому смутно. – Він смутний; Йому спокійно. – Він спокійний; Йому неспокійно. – Він неспокійний; Йому бентежно. – Він бентежний; Йому журно. – Він журний (зажурений); Йому тривожно. – Він тривожний; Йому тужно. – Він тужливий; Йому самітно. – Він самітній.* Можливі й інші кореляції, хоча їх використання оказіональні: *Йому безтурботно. – Він безтурботний; Йому погідно. – Він погідний; Йому нервово. – Він нервовий; Йому сито. – Він ситий; Йому голодно. – Він голодний; Йому пітно. – Він пітний; Йому скорботно, вільно, щасливо / нещасливо, нещасно, бідолашно, безталанно, понуро, кисло. – Він скорботний, вільний, щасливий/нещасливий, бідолашний, безталанний, понурий, кислий.* Наведені висловлювання стилістично марковані: вони використовуються виключно у художньому мовленні і відзначаються чималим образотвірним потенціалом. Наприклад: *Уродись, жито, щоб нам було сито* (прислів’я).→ Буде жито – ми будемо ситі.

Сучасні науковці здебільшого розрізняють безсуб’єктні моделі на кшталт *Йому неспокійно* і суб’єктні на кшталт *Він неспокійний* за ознаками зовнішньої виявленості / невиявленості стану особи [3, с. 192-193]. Однак лише друга модель позначена цією ознакою: в ній повідомляється про зовнішню виявленість стану в категоріях семантичної моделі речення. Значення ад’єктива, що утворює другу модель, містить позначення на сприйняття спостерігача-адресата, відмінного від суб’єкта стану.

Неможливість трансформації конструкцій на кшталт *Мне легко; Мне холодно* у **Я легкий; *Я холодный* пояснюють “узуальними обмеженнями” й “дефектністю самого предикатива”. Трансформації предикатної конструкції з давальним суб’єкта стану не допустима, очевидно, у зв’язку із наявністю семантики оцінки, наприклад: *Відколи його поранило, минуло три дні. І дедалі* ***йому все гіршало*** (О. Довженко). Проте не тільки предикати з оцінною негацією не мають активного трансформа. Неможливо трансформувати в суб’єктні конструкції також предикати з позитивною оцінкою емоційного стану: *Мені добре. Їм приємно* й под.; пор.,

© Тимофєєва І. С., 2013

наприклад: ***І хороше, і дивно, і радісно стає мені****, малому, в цім світі* (М. Стельмах). Елімінована позиція суб'єкта може бути заміщена за допомогою контексту, у той час як предикат стану трансформаційним змінам не підлягає. Конструкції *Я хороший*; *Я дивний; Я радісний* семантично некоректні як трансформи висловлювань *Мені хороше; Мені дивно; Мені радісно*. Ад'єктиви не утворюють конструкцій, семантично конгруентних з безсуб'єктними структурами. Вони не мають валентності на експерієнсива в номінативі.

Предикати стану навколишнього середовища *похмуро, хмарно, захмарено, душно, затишно, морозно, сніжно, тепло, холодно* і под. мають свої кореляти. Стану довкілля, як і фізичному стану особи, на думку Н.В. Кавери, "властиве незалежне, автономне щодо носія стану існування. Причиною виникнення того чи іншого стану є зовнішня стосовно носія стану сила" [4, с. 83], наприклад: *Як несли його тихо в нове житло / По бруку, по бруку, по бруку, – / Був місяць май.* ***Сонце пекло****. ...* ***Мерзли руки*** (Б. Олійник). Наведений приклад засвідчує необов'язковість відповідності стану природи станові суб'єкта. Суб'єкт стану маркується пасивністю, неволютативністю.

Не простежується корелятивності конструкцій з інактивним суб'єктом конструкцій з ад'єктивом при трансформуванні у висловлювання з суб'єктом в номінативі. До таких конструкцій входять предикати фізичного стану із термальним значенням перегріву або переохолодження: *Йому жарко, душно, гаряче, тепло; Йому холодно, прохолодно, свіжо, сиро, мокро,* наприклад: *Під ногами* ***мокро****, чути весну. Навіть від мокрої землі чути* (У. Самчук). Предикат *мокро* у наведеному прикладі розглядається як результат дії виявів неживих об'єктів навколишнього середовища. Конструктивно необхідним компонентом подібних висловлювань є локатив, що репрезентує простір, у якому відбувається дія невизначеного суб'єкта.

Не мають трансформів з суб'єктом в номінативі такі безсуб'єктні речення:

– з предикатом тактильного відчуття: *твердо, мулько, м'яко, жорстко, шершаво, шерхло, шорстко, шерехато, колько, колючо,* наприклад: *Зарості малини, прогортаються.* ***Колюче****, біль* (Ю. Олійник);

– з предикатом м'язового відчуття: *тяжко, трудно, нелегко, легко, неважко, просто,* наприклад: *– А* ***мені*** *– от* ***легко****! – всміхнулася Олександра* (В. Шевчук);

– з предикатом кольору, порівняйте спорадичні використання: *І морозець, і перший сніг… / А на душі так чисто й* ***біло*** (В. Крищенко).

– з предикатом смаку: *смачно, добре, кисло, соковито, солодко, гірко, гостро, нудотно, пряно.* Наприклад: *Не міг я в тій масці, задихався, зняв … А на вечір очі мої налилися кров'ю,* ***нудило,*** *крутило …*(М. Вайно).

Не мають семантично конгруентних трансформів висловлювання з інактивним суб'єктом і предикатом больового або дискомфортного відчуття на кшталт *Йому боляче; Йому погано, зле,* наприклад: ***Його*** *то* ***кидало в жар****, то* ***морозило****, аж трясло* (О. Гончар). Водночас конструкції з давальним експерієнсива не використовуються на позначення фізичного стану сну, втомленості, сп'яніння. Порівняйте неможливість використання: **Йому сонно; *Йому стомлено; *Йому п'яно.* Здатність деяких предикатів поєднувати в собі семантику стану з семантикою оцінки не заперечується, проте висловлюється думка про конструктивну зумовленість поєднання в тій самій лексемі оцінного та статального значення, оскільки кожне з них реалізується у певній синтаксичній конструкції. Висловлення *Він сонний / стомлений / п'яний* номінує стан, проте у реченні **Йому сонно, стомлено, п'яно* подається дескрипція стану.

Таким чином, простежується обмежена кількість корелятивних пар у сучасній українській мові. Модель з суб'єктом фізичного стану функціонує і є продуктивною, оскільки здатна залучати в метафоричних значеннях предикати смаку, світла, кольору.

Отже предикативи, що беруть участь у формуванні моделей з давальним суб'єкта стану, відкривають суб'єктну позицію, орієнтовану на інактивний суб'єкт. Синонімічні конструкції з різними поверхневими структурами подібні за своєю сутністю на рівні глибинної структури, тобто еквівалентні конструкції мають ідентичні глибинні структури, навіть якщо їх поверхневі структури різняться одна від одної. Висловлюванням властива кореляції на кшталт *Йому весело. – Він веселий.* Однак виникає сумнів щодо можливості зарахування подібної співвідносності до продуктивних у сучасній українській мові. Конструкції з дативом суб'єкта, що є моделлю з типовою семантикою "позначення фізичного стану суб'єкта", утворюють трансформи з суб'єктом стану в номінативі і з предикатом-ад'єктивом.

Література:

1. Адамец П. Образование предложений из пропозиций в современном русском языке / П. Адамец. – Прага, 1978. – 160 с.

2. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Ніна Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

3. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 528 с.

4. Кавера Н. В. Суб'єктна синтаксема в семантико-синтаксичній структурі речень із відприслівниковими предикатами стану / Н. Кавера // Рідний край. – № 1 (14) 2006. – С. 82-87.

5. Кононенко В. И. Системно-семантические связи в синтаксисе русского и украинского языков / В. И. Кононенко. – Киев : Изд-во "Вища школа", 1976. – 209 с.

6. Krzeszowski T.P. Equivalence, congruence and deep structure / Tomasz P. Krzeszowski // In : "Papers in Constructive Linguistics" / ed. by G. Nickel. – Massachusetts : Cambridge University Press, 1971. – P. 37-48.

7. Marton W. Equivalence and congruence in transformational contrastive studies / W. Marton // In : "Studia Anglica Posnsniensia", 1968. – 2, 1. – P. 53-62.

УДК 811.112.2’06’373.45

Тимчишин Л. С.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлюються основні особливості сучасної мовної ситуації в Німеччині та проблема надмірності англомовних запозичень. Досліджено як проходить інтеграція англійських фонетичних, граматичних і лексичних моделей в структуру німецької мови.

***Ключові слова**: запозичення, англіцизми, інтеграція, англо-американізми, лексика, німецька мова.*

В статье освещаются основные особенности современной языковой ситуации в Германии и проблема избыточности англоязычных заимствований. Исследовано как проходит интеграция английских фонетических, грамматических и лексических моделей в структуру немецкого языка.

***Ключевые слова**: заимствования, англицизмы, интеграция, англо-американизмы, лексика, немецкий язык.*

The article highlights the main peculiarities of modern language situation in Germany and the problem of redundancy of English borrowings. The process of the integration of English phonetic, grammatical and lexical patterns in the structure of the German language is researched.

***Key words**: borrowings, anglicisms, integration, English-American, lexis, German.*

Кожна мова перебуває у процесі постійного розвитку. Німецька мова в цьому аспекті пройшла цілу низку етапів і на кожному з них її лексичний склад зазнавав суттєвих змін як під впливом зовнішніх факторів, так і в результаті внутрішніх фонетико-морфологічних процесів. Відомо, що процес оновлення в лексиці проходить постійно шляхом запозичень. Запозичення – це природний процес в історії будь-якої мови і важливе джерело поповнення її лексики. Цей процес є невід’ємною частиною розвитку мови. Але є періоди в розвитку мови, коли процес інтеграції запозичень є особливо інтенсивний. Таким періодом в історії лексики німецької мови стала друга половина XX століття, коли в цю мову все більше стали проникати англійські слова. Активне проникнення англійських слів в німецьку мову набуло агресивного характеру [7]**.**

В Німеччині склалася особлива мовна ситуація, обумовлена історичними, політичними і соціальними факторами: післявоєнна окупація країни, реформа освіти, досягнення останніх років в області інформаційних технологій та орієнтованість сучасної ФРН на транснаціональну суспільно-політичну структуру, провідником якої є англійська мова.

Сьогодні важливим фактором, який визначає мовну ситуацію в Німеччині, є засоби масової інформації. Вони виступають як основна рушійна сила в процесі запозичень англіцизмів. Під англіцизмами розуміють вплив різних варіантів англійської мови (американський, британський, канадський, австралійський) на інші мови [8]. Англіцизми появляються не тільки у всіх сферах мовної системи, тобто у фонетиці, морфології, синтаксисі, але і на всіх мовних рівнях як у літературній, так і у повсякденній мові та у сленгу.

Проведений лінгвістами Університету м. Бамберг аналіз на матеріалах газети “Die Welt” показав, що за 10 років (1994-2004) значно збільшилось вживання англіцизмів в німецькій мові: іменників та дієслів – у два рази, щодо прикметників, то їх кількість збільшувалась, але вони швидко відмирали [6]. За даними німецьких лінгвістів, загальна кількість англо-американізмів, які існують сьогодні в німецькій мові, складає близько 6000 слів [8]. Вчені вважають, що з погляду історії мови цей процес є черговою хвилею масового запозичення іншомовної лексики в німецьку мову після запозичень з британського варіанта англійської мови на початку XX ст., таких як *Dandy, fair, allright, Smoking, Picknick* [10].

У результаті проведеного аналізу матеріалів німецької преси, науково-популярних видань, рекламних проспектів, інформаційних брошур, тощо було виявлено, що англіцизми вживаються у всіх сферах життя, але особливо активно це відбувається в галузі економіки (*Merchandising, Foundation, Corporate identity*), техніки (*Display, Mouse, E-Mail, Online, Chip, Software, Laptop*), засобів масової інформації (*News, Design, Insider, Show, Image, Message, Interviev),* моди (*Blazer, Cardigan, Fashion, Dress, Jeans*), політики (*Political Corrtectness, Hardliner, Pairing, Peacekeeping*), спорту (*Fan, Match, Freestyle, Penalty, Sprint, Snowboard, Trainer*), культури (*Bestseller, Casting, Dancing, Superstar*), музики (*Popmusic, Hip-Hop, Jazz, Pop, Rap, Song*), кулінарії (*Hamburger, Cheeseburger, Fast Food,, Cracker, Hot-dog*), косметики *(Cleanser, Hair-Shampoo,Make-up, Body-Lotion*). Ці сфери зазнають великого термінологічного впливу, оскільки виникають нові терміни на основі нових технологій, в основному із США [1]. Такі слова як *Scanner, Computer*, *DVD, SMS* вже давно увійшли до повсякденного вжитку і ніхто не задумується, чи вживати складні і багатослівні німецькі слова як наприклад: *Lichtabtaster* чи англійське запозичення “Scanner”, *digitale, vielseitig Scheibe* чи “DVD” [10]. Т. В. Адорно зауважив, що краще використовувати іноземні слова там, де неможливий з яких-небудь причин дослівний переклад [5].

Необхідно зазначити, що велика кількість англійських слів має багато значень і часто той чи інший англіцизм переходить в німецьку мову, зберігаючи тільки одне із них, наприклад: слово *event* перейшло в німецьку мову як *das Event* тільки в значенні “захід” (*erregende Veranstaltung*), а не в значенні “подія” *(das Ereignis*), “випадок” (*der Fall*).

Крім того, існує поняття “псевдоанглiцизми” (“Pseudo-Englisch”) – це запозичення, які утворились з англомовних складових частин, але в німецькому мовному просторі вживаються в іншому значенні. Відомий приклад такого псевдоанглiцизму: в німецькій мові вживається іменник das Handy (*мобільний телефон)*, а в

© Тимчишин Л. С., 2013

англійській мові це прикметник і означає *зручний*, *практичний*, слово der Twen *(особа, якій виповнилось вже 19, але ще недосягла 30 років)* в такому значенні не існує в англійській мові.

Вчені намагаються вияснити причини такого масштабного проникнен-ня англійських слів в німецьку мову. Найважливіші мотиви загального вживання англіцизмів в німецькій мові узагальнені таким чином:

1. Фактор економії мови. Поява великої кількості англо-американізмів, які мають еквівалент в мові-реципієнті зумовлена компактною формою англійського слова або його престижністю. Наприклад, das Joint Venture – ein gemeinsames Unternehmen (*спільне підприємство*), das Team – die Mannschaft (*команда, колектив*), der Pool – das Schwimmbecken (*плавальний басейн*), der Fan – begeisterter Anhänger (*фанат*) [4]**.** Крім того, широко вживаються скорочення та абревіатури: Hi-Fi (High Fidelity), AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome), LP (Long Playing), Motel (Motor + Hotel), Pop (populär), VIP (Very Important Person), Strip (Striptease), Deo (deodorant).

2. Професійні запозичення та диференціація. Англіцизми служать у багатьох сферах, як фаховими, так і науковими засобами взаєморозуміння і надають нові можливості для нових семантичних диференціацій, наприклад, в музиці: Schlager, Lied →Song, Hit, Evergreen (*Schlager, der lange Zeit beliebt ist*), Oldie (*alter, beliebter Schlager*) .

3. Способи висловлювання та експресія. Англіцизми виступають часто в ролі синонімів німецьких слів і можуть вживатися для підсилення висловлювання, наприклад: Killer = bezahlter Mörder, Shopping = Einkaufsbummel.

4. Фактор престижності. Англіцизми в деяких випадках мають перед німецькими синонімами перевагу, тому що надають особі певної соціальної характеристики. За допомогою таких запозичень людина стверджує свій культурний і суспільний авторитет. Саме цей фактор найбільше впливає на вибір носіями мови того чи іншого слова для висловлювання. Тим самим підкреслюється рівень інформативності про нове та сучасне. Крім того, завдяки англіцизмам може асоціюватися позитивне або нейтральне відношення до особи або предмета, наприклад, Teenager замість Backfisch, Hobby замість Steckenpferd [3].

5. Легка інтеграція. Англійська та німецька мови належать до германської мовної групи, а це означає, що вони мають однакову структуру, яка полегшує інтеграцію англійських слів в німецьку мовну систему.

6. Англійська мова – світова мова. Запозичення англіцизмів в німецьку мову детермінується такими чинниками, як значний політичний та економічний авторитет США на міжнародній арені та особливим статусом англійської мови як мови міжнародного спілкування [2].

Вплив англійської мови може проявлятися безпосередньо у фонетиці, граматиці та лексиці. Треба зазначити, що в німецькій фонетичній системі появились звуки та звукосполучення, які зовсім для неї не типові. Наприклад, звук [ʤ] – Job [ʤɔb], Jeans [ʤi:ns], Jeep [ʤip]; звук [ʧ] на початку слова – Chip [ʧip], Check-in [ʧek ´in]; звукосполучень [sp] та [st] – Speaker [spi:kə], Star [sta:], Spray [sprei] [9].

Крім того, англійська мова досить проста порівняно з німецькою у сфері граматики. В німецьку мову входять в основному частини мови, такі як іменники, дієслова та прикметники. Онімечення англійських запозичень починається з того, що іменники отримують граматичний рід, наприклад: der Boom, die Hotline, das Gangway. При утворенні множини іменники отримують англійське закінчення "-s": die Songs, die Bands. Іменники жіночого роду можуть бути модифіковані із закінченням "-in"(множина: "-innen"): die Raverin, die Punkerin, die Babysitterin .

Складені слова в сучасній німецькій мові являються надзвичайно продуктивним способом поповнення лексичного складу. На це вказує також велика кількість англо-американізмів, які входять до складу цих лексичних одиниць. Потрібно зазначити, що запозичені складені слова бувають: **одномовними** – основне та визначальне слово англійського походження, наприклад: das Skateboard (*скейтборд*), der Eurocity (*швидкий потяг в європейській залізничній мережі*), der Ladykiller (*улюбленець жінок, донжуан),* die Lovestory (*історія кохання*) та **змішаними –** складні слова, де одна з лексем – англійського походження, а друга – німецького: die Chartermaschine (*літак, який виконує чартерний рейс*), der Fitnessraum (*спортзал з тренажерами для занять фізкультурою, культуризмом*), das Recyclingpapier (*папір, виготовлений з вторинної сировини*), die Teenager-Sprache (*молодіжний жаргон*), der Non-Stop-Flug (*прямий рейс*), der Gun-Täter (*озброєний злочинець*) [3].

Запозичені дієслова можуть отримувати згідно німецької граматики закінчення інфінітиву "-en, -n, "наприклад: to check → *checken*, to beam → *beamen*, to load → *loaden*, to manage → *managen*. При утворенні партиципу II запозичені дієслова отримують не тільки префікс "ge"- і закінчення "-t", але й змішане написання "ge-(e) d"- *getuned*,*geouted*, наприклад: *Ich habe dir gestern ge(e)mailt.* Слово g(e)emailt поєднує ознаки англійської та німецької мови. Наведений приклад є підтвердженням появи такого поняття як Denglisch – Deutsch і Englisch (німецька і англійська мови). Це явище демонструє інтеграцію в німецьку мову англійських слів, і, таким чином, розширюється та збагачується німецький вокабуляр. Досить часто зустрічаються модифіковані дієслова через додавання префіксів: *ausflippen* від flip out, *verchecken* від to check, *abrocken* від to rock, *antesten* від to test. Як видно з наведених прикладів, у структурному плані запозичення англіцизмів відбувається як на рівні окремих лексем, так і на рівні словосполучень.

Отже, проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що запозичені англійські слова у системі німецької мови отримують нове оформлення, зазнають повної інтеграції, що являє собою комплексний процес, який охоплює всі сторони існування і розвитку слів у мові. Вибір таких лексичних засобів передбачає обізнаність користувачів у сфері англійської мови, що є можливим за умов сучасної інтернаціоналізації суспільного життя та масової двомовності. Запозичення англомовної лексики має велике значення не лише для кількісного збагачення словника, але й викликає певні якісні зміни в його структурі.

Література:

1. Денисова Ю. Н. Английские заимствования в немецких рекламных текстах / Ю. Н. Денисова, Е. В. Корнева. – Воронеж : ВГТУ, 2000. –112 с.

2. Коломієць К. М. Новітні запозичення з англійської мови в німецькій суспільно-політичній лексиці // Вісник Запорізького державного університету – 2002. – № 2. – С. 12-19.

3. Омельченко М. С. Классификация англо-американских заимствований в немецком языке / М. С. Омельченко // Вестник Брянского государственного университета. – 2010. – № 3. – С. 42-51.

4. Розен Е. В. На пороге 21 века. Новые слова и словосочетания в немецком языке. – М. : Менеджер, 2000. – С. 165.

5. Adorno Theodor W. Wörter aus Fremde. // Theodor W. Adorno // in: P. Braun. Fremdwort-Diskussion. – München, –2009. – S. 89.

6. Burmasova Svetlana Empirische Untersuchung der Anglizismen im Deutschen/ Svetlana Burmasova // in: Beiträge zur Linguistik, Band 2, University of Bamberg Press. – Bamberg, 2010. – S. 225.

7. Fink Hermann Echt cool-Überlegungen zur Amerikanisierung der Allgemein- und Jugendsprache in der Bundesrepublik Deutschland / Hermann Fink // in: Deutsch global. Neue Medien Herausforderung für die Deutsche Sprache von Hilmar Hoffman (Hg), – Koln: du Mont, 2000. – S. 56.

8.Gentner Markus Integrationen des Englischen in die deutsche Sprache/ Markus Gentner. – München, GRIN Verlag GmbH, 2002. – S.142.

9. Meurer Christoph Anglizismen im DaF-Unterricht? Phänomen, Probleme und Möglichkeiten zur praktischen Erarbeitung,/ Christoph Meurer// in: Deutsch als Fremdsprache. – 2008. – № 4. – S. 228-232.

10. Winke Helmut Akademie für Sprache: Anglizismen keine Bedrohung für Deutsch. / Helmut Winke // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2009. – № 11.

11. Neues grosses Wörterbuch. Fremdwörter mit den neuen Schreibweisen und Regeln der modernen deutschen Sprache//– Sonderausgabe. – ISBN 3-8174-5258-6.

УДК 811.111:7.038.6

Тиха У. І.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА КОМБІНАТОРИКА ЖАНРОВОГО ПАРОДІЮВАННЯ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ

Стаття присвячена жанровому пародіюванню. Розглядаються жанрові модифікації та їх лінгвостилістичні особливості.
Ключові слова: *жанр, жанрове пародіювання, метафора, перифраз алюзія, цитація.*

Статья посвящена жанровом пародированию. Рассматриваются жанровые модификации и их лингвостилистични особенности.
Ключевые слова: *жанр, жанровое пародирования, метафора, перифраз аллюзия, цитация.*

The paper is devoted to genre parody. Genre modifications and their stylistic peculiarities are analyzed.
Key words: *genre, genre parody, metaphor, allusion, periphrasis, citation.*

На сучасному етапі розвитку текстолінгвістики, лінгвопоектики, наратології увагу науковців все більше привертає література доби постмодерну, що становить невичерпне джерело для лінгвістичних досліджень. Про це свідчить дослідження М.М. Бахтіна, Р. Барта, Ю. Крістевої, Л. Хатчеон, М. Роуз. Це й не дивно, адже твори цієї епохи – художні феномени з незнаним дотепер змістовим наповненням у ще більш химерній формі викладу. Одним з найсуперечливіших аспектів у дослідженні постмодерністських текстів є їх жанрова приналежність, точніше їх жанрова поліфонічність.

Мета статті – дослідити лінгвостилістичну комбінаторику жанрового пародіювання в англійськомовних постмодерністських текстах.

Жанровому пародіюванню присвятили свої дослідження ряд українських та зарубіжних дослідників, серед яких Н.М. Чупріна, Н.П. Лобас, Н.О. Малишевська, М.М. Бахтін, Л. Хатчеон, М. Роуз. Проте якщо з літературознавчої точки зору жанрове пародіювання є частково вивченими, то мовне вираження жанрових аномалій в постмодерністському дискурсі все ж залишається відкритим для лінгвістичних розвідок.

У постмодернізмі найсуворішій переоцінці піддаються традиційно закоренілі форми, тому й не дивно, що найекспериментальнішою категорією постмодерністської естетики є літературний жанр. Постмодерністський текст неможливо віднести до якогось певного жанру, адже постмодерністське текстотворення передбачає ерозію жанрових розбіжностей. Одне художнє утворення поєднує епістолярій, біблійні та міфологічні сюжети, публіцистику, Інтернет комунікації тощо (М.М. Бахтін, Н.О. Малишевська, Н.М. Чупріна, Ю. Крістева, Ж. Женетт). Ці різнорідні жанрові нашарування є однією з характеристик ігрової сутності поетики постмодернізму, яка активно поглинає жанрові прототипи попередніх епох і пародійно видозмінює їх.

В англійськомовній літературі доби постмодерну розігрується карнавал культурних та мовних кодів, що кристалізуються в карнавальну гру зі всіма характерними особливостями карнавалу. Карнавальна культура відображає в пародійній формі формальну культуру та її стереотипи. Універсальність карнавальної гри підкреслювали М.М. Бахтін та Ю. Крістева. У своєму дослідженні "Desire in Language: Semiotic Approach to Literature and Art" Ю. Крістева зазначає, що спочатку карнавал надає особливу форму структурі продуктивної рефлексивної літератури, а потім неодмінно виявляє особливу форму свідомості цієї структури: сексуальність та смерть. Діалог, що утворюється в результаті взаємодії, визначає діади карнавалізації: високе і низьке, життя та агонія, їжа та екскременти, похвала і прокльони, сміх і сльози [5, с. 78]. Художня мова карнавальної поетики характеризується численними повторами, незв'язними реченнями (непов'язаними в певному контексті), нероздільними опозиціями, які створюють більш виразний діалогізм ніж у будь якому іншому дискурсі. Синтагматична мовна вісь розчиняється у цьому просторі і через діалог зі систематичною віссю створює амбівалентну карнавальну структуру роману. Карнавальний дискурс, це художнє середовище, в якому мова нівелює лінійну структурацію, і постає перед читачем як "тривимірна драма". Карнавальна традиція переросла в меніпею і була втілена на практиці у поліфонічному романі [5, с. 79].

Термін "меніпея" для позначення видозміненого жанру меніпової сатири був введений М.М. Бахтіним у монографії "Проблеми поетики Достоєвського". Меніповий дискурс є і комічним, і трагічним, він звільняє мову від історичних обмежень, про що свідчить смілива нахабність художньо-філософської винахідливості. М.М. Бахтін наголошує, що атипові ситуації підвищують мовленнєву фривольність меніпового дискурсу. Фантасмагорія і часто містичний символізм поєднуються з жорстким натуралізмом. Меніповий дискурс характеризується скандальною і ексцентричною мовою. Недоречні вирази з цинічною відвертістю, осквернення святого, порушення етикету є досить типовими. Меніпея поглинає інші жанри (новела, епістолярій, промова, поезія), які накладаються і утворюють цитатне полотно [5, с. 83]. Полістилістика, поліжанровість та мовна діалогічність вказує на присутність елементів меніпеї в постмодерністських текстах.

Постмодерністський твір – яскравий приклад ігрового тексту, який неможливо уявити без пародії, іронії, пастиша, інтертекстуальності. В постмодерністській метапрозі пародіювання стереотипів популярних жанрів масової белетристики дає високохудожні результати та діє як стратегія реалізації мовної гри [4, с. 31]. Успішне функціонування тексту залежить від пародіювання жанрово-тематичних канонів і вишуканої інтертекстуальної гри з конкретними жанровими взірцями і втіленими у них традиціями. Жанр у постмодерністській літературі постає у своєрідній карнавальній масці, процес розпізнання якої і становить основний принцип

© Тиха У. І., 2013

жанрових ігор автора з читачем і текстом. Пародійна сутність жанрових трансформацій полягає в тому, що їх анормальність та асистемність досягається системним вживанням атипових мовних засобів, які при мовній грі виступають як відхилення від мовної норми.

Основними мовностилістичними засобами реалізації постмодерністської категорії пародійної жанрової гри є метафора, перифраз, цитація та алюзія. Беззаперечним лідером у творенні ігрового пародіювання жанровими моделями виступає метафора. Ставлення науковців до метафоричності було завжди полярним: від її повного заперечення до надання їй ролі стилістичного прийому, який підсилює емоційний вплив на читача. Недаремно вживався вислів “to commit a metaphor” за аналогією до “to commit a crime”, адже метафора перешкоджала процесу комунікації істинної інформації і довгий час вважалась маргінальним тропом. Проте метафоричність – це не лише художній засіб текстотворення, це особливий вид нетипового відображення дійсності. В основі створення метафори лежить неформальна логіка, а особливий спосіб сприйняття та відображення дійсності, що базується на образно-чуттєвому мисленні [1, с. 129]. Тому категорія метафоричності по-новому розкривається у художній естетиці творів постмодернізму, зокрема в жанрових трансформаційних механізмах, застосовуючи перверзійне світобачення задля викривлення традиційного поняття “жанр”.

Попри масове застосування метафори, спостерігається все ж її недопустимість, недоречність у певних функціональних жанрах. Проте література постмодерну нівелює традиціями, мовними догмами та на перше місце ставить споживацький характер та ігрову сутність. Якщо у поетичному мовленні художніх текстів метафора виконує естетично-емотивну функцію, то її поява у публіцистичних чи епістолярних жанрах модифікує їх, маніпулюючи сприйняттям читача. Метафоричні конструкції виступають каталізаторами ігрового пародіювання прототипними жанровими моделями.

При семантичному аналізі метафоричних структур метафору розглядають як явище вторинної номінації, що передбачає дифузність значення, гру його денотативного та конотативного елементів. Таким чином, семантичне поле метафоричного образу-конструкції відкрите для інтерпретацій. Успішна інтерпретація метафори залежить не лише від структури метафоричного образа, а й умінь читача зрозуміти закодований актором смисл. Саме персона читача виявляє метафоричне значення, а не апріорі закладений в метафоричному образі смисл.

Ще одним мовностилістичним прийомом, який виступає каталізатором жанрових метаморфоз у літературі постмодернізму є перифраз. Перифраз, або перифраза (грец. periphrasis: описовий вираз) – мовний зворот, який заміняє звичну назву певного предмета і полягає в різних формах опису його характерних ознак. Перифрази можуть бути як довільним, так і фразеологічним сполученням слів. Найчастіше перифрази використовуються в науково-популярних та публіцистичних текстах задля уникнення повтору. Перифраз, як і метафора, базується на семантичному переносі значення за принципом подібності чи суміжності. Однією з функцій перифрази, яка створила їм славу маргінального, почасти зайвого прийому, який перешкоджає процесу комунікації, є функція надання піднесеності, святковості, пафосності [1, с. 160]. В модерністській поетиці витончені перифрази виконують функцію завуалювання інформації, адже їх атипове вживання у тому чи іншому жанровому інтертексті маніпулює прагненням читача отримати істинну інформацію. Для розкриття значення певних перифраз обов’язковим є знайомство з літературними фактами, біблійними образами, історичними героями і подіями.

Твори англійськомовного постмодернізму – це химерне пародійне віддзеркалення наявних стилів, жанрів, художніх творів тощо, тому характерною ознакою постмодерністського дискурсу є здатність до цитації. Б. Моріссетт оцінює постмодерністський стиль мислення як “цитатний”, а постмодерністську літературу називає “цитатною”. Феномен цитування є визначальним у постмодерністській текстуальності [2, с. 333].

Цитата – особливий фрагмент тексту, який є основою теорії інтертекстуальності. У постмодерністських творах часто спостерігаємо вкраплення прецедентних текстів з інших художніх творів, кінофільмів, казок, приказок тощо. Цитації можуть поставати у їх первинному, або ж трансформованому вигляді (квазіцитати), які розраховані для читачів-інтелектуалів. Такий колаж із вторинних елементів створює ефект ігрового діалогу не лише між автором і текстом, а й автором і читачем; загадка, яка налаштовує читача-інтелектуала на декодування авторського замислу. Присутність “чужого слова” змушує читача до роздумів, сприяє різноманітним інтерпретаціям та багатоплановості сприйняття. Цитати та квазіцитати є каталізаторами пародіювання, засобом висміювання догм, штампів, є характерним інтертекстуальним прийомом постмодерністської поетики.

Постмодерністські тексти – це гіперсугестивні художні утворення, які окрім конкретної інформації, первинного змістового наповнення містять у собі вторинний зміст на рівні підтексту. Ігровий пародійний текст є первинно амбівалентним, адже апелюючи до уяви та знань читача, він передбачає поліваріантне прочитання у зв’язку з авторським маніпулюванням традиційними літературними очікуваннями читача.

Жанрове пародіювання відбувається в царині ігрової поетики, основною характеристикою якої є націленість тексту на ігрові стосунки з читачем. Гра в постмодернізмі виступає і як онтологічна характеристика сучасної культури загалом, так і специфічним текстотворення та методом художнього впливу на сучасного читача [2, с. 293].

Ісаєв С.В. наголошує, що для постмодернізму характерна “метасемантика, яка досягається вживанням різноманітних конотативних засобів, які модифікують первинну структуру жанру і творять ігрову модальність тексту”. Ігровий принцип приводить літературу до ситуації необмеженості інтерпретаційних значень. Межа опозиції “реальність-вимисел” зникає, і більше немає абсолютної інтерпретації тексту [3, с. 97].

Таким чином, у нашій науковій розвідці ігрове жанрове пародіювання – це вторинна інтертекстуальна жанрова модель, інваріантне ядро якої становить комбінаторика лінгвостилістичних засобів, які продуктивно функціонують на рівні архітекстуальності постмодерністського тексту.

Постмодерністська художня естетика відображає карнавальну тенденцію сьогодення як своєрідну реакцію на догматику, в нашому випадку, художню. Саме пародіювання є художнім механізмом карнавального сміху. Оскільки постмодернізм має на меті зруйнувати будь-які канони, традиції, ієрархії, а жанр як сукупність константних характеристик суперечить цим принципам, він підпадає значним пародійним метаморфозам. Простором здійснення перевтілень стає постмодерністський роман, якому підвладна будь-яка проблематика, який продуктивно акумулює родові властивості епосу, лірики і драми, модифікує та адаптує різноманітні літературні жанри.

Література:

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М., 1958. – 459 с.
2. Грицанов А. А, Можейко М. А. Постмодернизм. Энциклопедия / А. А. Грицанов, М. А. Можейко. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
3. Ильин И. И. Постмодернизм: словарь терминов. – М. : Инион Ран – Intrada, 2001. – 384 с.
4. Малишевская Н. А. Игровие прктики в дискурсе постмодерна: автореф. дис. …канд. филол. наук: 24.00.01/ Н. А. Малишевская; МПГУ. – Ростов-на-Дону, 2007. – 37 с.
5. Kristeva J. Desire in Language: Semiotic Approach to Literature and Art. – Columbia University Press, New York, 1980. – 305 p.

УДК 811.161.2’ 367.332.7

Труба Г. М.,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНУ ВЗАЄМОДІЮ КАТЕГОРІЙ СТАНОВОСТІ ТА АСПЕКТУАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розгляду питання взаємодії категорій становості та аспектуальності в широкому та вузькому розумінні. У статті розглядається питання граматичного втілення цієї взаємодії, а саме втілення у дієсловах теперішнього часу.

Ключові слова: *диференційна ознака, категорія, функція, недоконаний вид.*

Статья посвящена рассмотрению вопроса о взаимодействии категорий состояния и аспектуальности в широком и узком смысле. В статье рассматриваются вопрос грамматического воплощения этого взаимодействия, а именно воплощение в глаголах настоящего времени.

Ключевые слова: *дифференциальный признак, категория, функция, несовершенный вид.*

The article is devoted to the discussion of the question about interaction categories of state and aspect in wide and narrow sense. The question of grammatical representation of this interaction specifically representation of present tense is presented.

Key words: *differential feature, category, function, imperfect.*

Для сучасної лінгвістики притаманна загальна функціоналізація парадигми – вивчення мови як системи засобів вираження ментальної-психонетичної картини світу та функціонального знаряддя, що становить важливість для когнітивної і комунікативної діяльності людини і залежить не тільки від структурної особливості, а й від здатності виконувати закріплене соціальною практикою внутрішнє призначення [10, с. 38]. З цієї точки зору головним об’єктом дослідження є функція. Проте розуміння функції висловлення не зводиться до простого використання певних лексем у певному контексті, не мова у дії, не лінійний чи процесуальний вияв чи форма мови – це вербальна оболонка нашого мислення [12, с. 60].

Як у будь-якій системі функції не існують ізольовано одна від одної, вони активно взаємодіють, а отже, саме взаємодія є одним із важливих питань функціональної граматики на різних рівнях.

Розрізняють два рівні взаємодії – понятійний (широкий) та граматичний (вузький). Перш ніж говорити про конкретний вияв взаємодії, слід окреслити диференційні ознаки категорій становості та аспектуальності. Ми поділяємо досить широкий погляд на категорію становості та уналежнюємо до неї всі лексем та синтаксем, що мають повний або частковий набір диференційних ознак: гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів.

В основі ж категорії аспектуальності лежить система граматично оформлених видів та їх опозиції, для якої властива неповна граматикалізацією, а саме обмеження обсягу дієслівної лексики та граматичних форм дієслова, недостатня регулярність, поєднання з фазовими дієсловами (зі значенням початку, тривалості та кінця дії), способи дії, опозиція граничності та неграничності [4, с. 35].

У сучасній функціональній парадигмі розрізняють первинну і вторинну аспектуальності. До первинної аспектуальності уналежнюють сукупність дев’яти концептів-примітивів, що виконують роль диференційних ознак (структура інформації, що позначає типову ситуацію, яка може охоплювати чи одну ситуацію, чи кілька, тобто бути моноситуативною чи поліситуативною): ***однинність, тривалість, початок, продовження, закінчення, результативність, повторюваність, ступінь прояву, співвіднесення із нормою***, які слугують для модифікації ситуації, та передаються в мові трьома типами фреймів: поверховим синтаксичним, поверховим синтаксичним і тематичним, осмислення яких в свою чергу відбувається завдяки трьом когнітивним моделям: пропозиційної, образно-схематичної та метафоричної [4, с. 35-36]. Ці концепти (диференційні ознаки) не позначають ситуацію, а лише є її модифікаторами та мають властивості семантичних примітивів [4, с. 36]. За іншою теорією аспектуальність має такі диференційні ознаки: ***динамічність / статичність, граничність / неграничність, процесність, інтенсивність*** [11, с. 22-47]. Вторинну ж аспектуальність, а також і особливі текстуальні утворення, що передаються поверховим семантичним фреймом, тематичним фреймом (в традиційній лінгвістиці це складне синтаксичне ціле) [4, с. 36] на синтаксичному рівні можливо розмежувати за аналогією граничності / неграничності відкритість / закритість синтаксичних зв’язків. Відкритий зв’язок об’єднує невизначену кількість компонентів, негранична пропорція слугує для передачі необмеженого в часі протікання дії. Закритий зв’язок об’єднує два компоненти, гранична пропозиція слугує для передачі обмеженого в часі перебігу дії. Ознака граничності / неграничності є характеристикою предиката пропозиції, в певному відношенні ізоморфна ознака синтаксичного зв’язку – відкритого (*Листя жовте, Квітка жовта, Петро вчитель, Максим Вікторович менеджер*) / закритого (*Хвіртка нарозпашку*) [4, с. 38]. Отже, ми поділяємо досить широкий погляд на категорію аспектуальності із диференційними ознаками граничності / не граничності, однинність, тривалість, початок, продовження (процесність), закінчення, результативність, повторюваність, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, динамічність, інтенсивність.

Отже, спільними диференційними ознаками для категорій становості та аспектуальності є *гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, результативність, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, граничності / не граничності.*

© Труба Г. М., 2013

У вузькому розумінні взаємодія категорій становості та аспектуальності репрезентована дієсловами доконаного та недоконаного виду теперішнього, минулого та майбутнього часу, дієприкметниками, дієприслівниками, інфінітивами, безособовими словами, іменниками та синтаксичними конструкціями. Нами було досліджено тексти сучасної української літератури Ю. Андруховича "Дванадцять обручів", О. Забужко "Музей покинутих секретів", Люко Дашвар "Мати все", Братів Карпанових "Приворотне зілля", Марії Матіос "Солодка Даруся", збірка "Український Декамерон" та виявлено понад 3000 прикладів, які характеризують взаємодію категорій становості та аспектуальності.

Слід розглянути детально взаємодію виражену дієсловами теперішнього часу. Так, за теорією сучасної української мови категоріальне значення теперішнього часу полягає у вираженні процесуальної ознаки, перебіг якої збігається із моментом мови [13, с. 378], але функціонування форм теперішнього часу ґрунтується на розмежуванні значень теперішнього актуального (позначає реальний конкретно-ситуативний збіг виконання дії, перебігу стану з моментом мовлення – конкретна часова локалізація процесуальної ознаки) та теперішнього неактуального часу (позначає дії стани відношення, що не мають часових обмежень конкретної локалізації у моменті мовлення) [13, с. 379]. Отже, дієслова теперішнього часу є відображенням взаємодії категорій становості та аспектуальності за умови наявності зазначених диференційних ознак гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб'єкт, граматичні зв'язки предиката з пасивними суб'єктами і відсутність об'єкта, що пов'язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності.

Нами було проаналізовано понад 3 000 речень сучасної української літератури, де було виявлено 647 одиниць із диференційними ознаками гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб'єкт, граматичні зв'язки предиката з пасивними суб'єктами і відсутність об'єкта, що пов'язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності із повним чи неповним їх виявом. Це становить близько 10% від загальної кількості одиниць, виявлених у досліджуваному матеріалі. Функції результативності та граничності відсутні у репрезентованій групі через відсутність форми доконаного виду теперішнього часу.

Серед них теперішній актуальний час позначає 454 одиниці, наприклад ... *сплять* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *на цвинтарях машин завмерлі авта* ... [1, с. 79], *Такий собі другий Платон – ідіот, якого тримають* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб'єкт, граматичні зв'язки предиката з пасивними суб'єктами і відсутність об'єкта, що пов'язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *за сімома замками і називають генієм?* [8, с. 22]; *Рая опустила очі. Хіба красиві хлопці на таких, як вона, задивляються?* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, не граничності) *Завмерла, про кімнату рожеву забула, про дзеркало ... Сині очі ...*[8, с. 76]; *Нащо її обнімати, умовляти і щось доводити? Надто розумна і делікатна? Маячня! Силу всі поважають* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) [8, с. 36], *Чого я з нею панькаюся?* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, не граничності) – *ухопився за злу думку* [8, с. 36].

Теперішній неактуальний час позначають 193 одиниці із значенням найвищого ступеня часового узагальнення, позачасового вияву постійних закономірностей, узуальність ознак, які виходять за межі конкретного епізоду і відображають досвід одного мовця чи колективу людей [13, с. 379]: *Ось чим різниться* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб'єкт, граматичні зв'язки предиката з пасивними суб'єктами і відсутність об'єкта, що пов'язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *подружжя від усіх, хай би й яких вольтанутих за температурою, кохань і закохань: воно включає обов'язковий обмін привидами* [9, с. 2]. … *такі, загоджені раннім успіхом, хлопчики з добрих родин завжди бувають чемними, бо не потребують* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *привертати до себе увагу глупими вихватками, життєвий успіх узагалі, як ніщо інше, розвиває в людях добродушність – ту поверхову, літеплу, як температура тіла, котра не пропускає* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *жодної агресії, щоправда, й співчуття не пропускає також* ...[9, с. 2], … *дім, скоро вже існує* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності)*, завжди ставить до мешканців свої вимоги, і той, хто лишається жити сам у такій великій оселі, вступає з нею в неоголошену війну, в якій рано чи пізно буде поконаний (адже оселі тривкіші, вони живуть довше за людей!* [9, с. 149], … *тепер лежить* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *Свєточчина зубна щітка й контрацептивний крем.*[9, с. 148], *А, так, це ж буцімто літературна кав'ярня вважається* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб'єкт, граматичні зв'язки предиката з пасивними суб'єктами і відсутність об'єкта, що пов'язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності)*, навіть якісь обшарпані*

томики на поличках оно туляться, – і який ідіот схотів би читати в такому освітленні?.. [9, с. 154]. *Він так і залишається* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *з незакритим, на вдихові, ротом: стоп-кадр* [9, с. 158]. … *і вдома в неї лишилися* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *мама й сестричка Олюнька, що вже не встає, тридцять дев’ятого року вроджена, – виявляється* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності)*, я того не знала, Сталін перед війною заборонив жінкам робити аборти ...*[9, с. 167], … *Ах, то це Юлічка гримала в двері. Ото, називається* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності)*, замислився, тьху, блін. Отак і не дадуть чоловікові зосередитися, ні одної путньої думки додумати не дадуть ...*[9, с. 133], *І коли наша військова сила, сягнувши верхньої позначки, як ріка, що виходить* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *із берегів, ринулась була перетікати в помсту, і на Волині й Поділлю запалали маєтки польських колоністів, в нас знайшлася інша сила, що спинила, загородила дорогу тому рухові по траєкторії сліпої відплати ...* [9, с. 169].

Окрему увагу слід приділити випадкам формування функції диференційної ознаки становості, гомогенності за рахунок частки *не.* Так, наприклад у випадках *збиратися, виходити* яскраво відчутна сема процесуальності, а у поєднанні з *не* сема процесуальності замінюється на функцію становості та гомогенності: *Став перед нею… Категорично: – Я зможу забути про те втрачене дитя, якщо ти забудеш, що в тебе є мати. Тому що твоя мати – божевільний упир, і я не збираюся* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *й далі спостерігати, як вона смокче з нас кров!* [8, с. 36], *Ніколи в неї нічого не виходить* (функції гомогенності, статичності, тривалості, тимчасовості вияву, часової дискретності, неконтрольованості, орієнтованості на суб’єкт, граматичні зв’язки предиката з пасивними суб’єктами і відсутність об’єкта, що пов’язано із валентними властивостями слів, однинність, тривалість, ступінь прояву, співвіднесення із нормою, негранічності) *без маминої підтримки ...*[8, с. 23].

Отже, взаємодія категорій становості та аспектуальності має фактичне втілення у дієсловах теперішнього часу, проте ця група не є численою і добре репрезентованою. Дієслова, із функцією теперішнього часу актуального часу має ширшу репрезентацію і позначають власне стан, дієслова ж теперішнього відносного стану хоча і мають повну репрезентацію диференційних ознак, представлені у текстах сучасної української літератури не так широко.

Література:

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – <http://www.ukrcenter.com/library/>. від 12.11.2012

2. Бацевич Ф. С. Функционально-ономастическая типология руских глагольных предикатов / Ф. С. Бацевич // Русское языкознание, 1991. – №22. – С. 9-16.

3. Белошапкова Т. В. Когнитивно-дискурсивная парадигма лингвистического знания: взгляд на природу категории аспектуальности / Белошапкова Т. В. // Вестник университета РАО. – серия 9. – 2008. – №1. – С. 34-43.

4. Бондар О. І. До виділення категорії становості в сучасній українській мові / Олександр Іванович Бондар // Записки з українського мовознавства. – Одеса: Одеський національний університет, 2009. – вип.18. – С. 3-9.

5. Бондар О. І. Когнітивні ситуації і функціонально-семантичні категорії у зв’язку з проблемою типології предикатів / Олександр Іванович Бондар // Науковий вісник Чернівецького університету, 2007. – Вип. 321-322. – С. 194-199.

6. Бондар О. І. Семантична класифікація предикатів на функціонально-когнітивній основі / Олександр Іванович Бондар // Мовознавство, 2009. – № 3-4. – С. 118-125.

7. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження: Наукова монографія. – Одесса : Астропринт. – 1996. – 192 с.

8. Дашвар Люко. Мати все /Люко Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля. – 2010. – 334 с.

9. Забужко О. Музей покинутих секретів.- <http://www.rulit.net/books/muzej-pokinutih-sekretiv-read-220483-1.html> від 20.10. 2012.

10. Калько М. І. Категорія аспектуальності в сучасній українській літературній мові : Дис... д-ра наук: 10.02.01 / Калько Микола Іванович – 2009. – 485 с.

11. Кокарева Е. А. Аспектуальнрость и способы её выражения в именных связочных предложениях: Дис. … канд..филол.наук: 10.02.01 / Елена Алексеевна Кокарева. – 2003. – 212 с.

12. Лещак О. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики / О. Лещак. – Тернополь: Підручники і посібники. – 1996. – 166 с.

13. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 1993. – 439 с.

УДК 81:811.112.2−053.67

Турчин М. М., Турчин В. В.,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті розглядаються молодіжні лексеми сучасної німецької мови як стилістично марковані одиниці, що вживаються з прагматичним аспектом, виражають експресивні і емоційні характеристики відповідних понять, відображають мовну картину світу молоді та її асоціативні уявлення. Встановлено, що цим лексемам притаманна вторинна номінація, де метафори є домінуючими. Вагоме місце займають запозичення та фразеологічні конструкції.

Ключові слова: *молодіжні лексичні одиниці, вторинна номінація, лінгвокогнітивний та прагматичний аспект, метафора, метонімія, запозичення, фразеологічні конструкції, енантіосемія.*

В статье рассматриваются молодёжные лексемы современного немецкого языка как стилистически маркированные единицы, которые употребляются с прагматическим аспектом, выражают экспрессивные и эмоциональные характеристики соответствующих понятий, отображают языковою картину мира молодёжи и её ассоциативные воображения. Установлено, что этим лексемам свойственна вторичная номинация, где доминируют метафоры. Весомое место занимают заимствования и фразеологические конструкции.

Ключевые слова: *молодёжные лексические единицы, вторичная номинация, лингвокогнитивный и прагматический аспект, метафора, метонимия, заимствования, фразеологические конструкции, энантиосемия.*

The article is devoted to the analysis of the youth lexemes of the contemporary German as stylistically marked units that are used with a pragmatic aspect, express the expressive and emotional characteristics of the corresponding notions, reflect the youth's language worldview and their assotiative ideas. It is determined that these lexems possess a secondary nomination where metaphors are predominate. A significant place is occupied by borrowings and phraseological constructions.

Key words: *youth lexical units, secondary nomination, linguo-cognitive and pragmatic aspect, metaphor, metonymy, borrowings, phraseological constructions, enantiosemia.*

Мовно-комунікативна діяльність молоді Німеччини носить гетерогенний характер, що обумовлено її приналежністю до різних вікових генерацій та соціальних груп. Молодіжна мова має великий радіус поширення, вона використовується у дискурсах різних типів, зокрема, у засобах масової інформації, Інтернет, рекламному та художньому дискурсах. У мовній картині світу німецької молоді відображаються соціокультурні та етнокультурні типи концептів, що яскраво виражаються у лексичних одиницях, які швидко змінюються, що потребує нових досліджень та застосування до їх вивчення соціолінгвістичного, лінгвокогнітивного та прагматичного підходів. Молодіжна мова є об'єктом лінгвістичного аналізу багатьох вчених: Г. Генне, Е. Нойланд, Г. Егмана, П. Шлобінські, В. Турчин, О. Христенко [6; 7; 4; 5; 9; 2; 3] та ін. Виникаючи із потреб вербальної самоідентифікації, молодіжна мова значно розширює експресивну систему німецької мови. Молодіжні лексеми є метафоричними за своєю природою і виступають виразником лінгвокреативного мислення молоді. Вони ґрунтуються як правило на ціннісних домінантах і виражають специфіку асоціативних уявлень молодого покоління [3, с. 8]. Молодіжну лексику доцільно класифікувати на позитивно-оцінну та негативно-оцінну [2, с. 74].

Аналіз сучасних лексикографічних джерел та засобів масової інформації засвідчив, що молодіжним лексичним одиницям притаманна вторинна номінація, що допомагає краще зрозуміти картину світу соціально-вікових угрупувань молоді. Завдяки метафоризації та метонімії досягається мета групової самоідентифікації. Базовими моделями є зіставлення незіставного, поєднання неможливого, зіткнення метафоричного значення вторинної номінації з первинною семантикою образного прототипу. Вторинне перенесення найменувань виражається також завдяки метонімії (перейменування за суміжністю понять). Метонімія виконує перш за все референційну функцію.

Метафоричні переноси найменувань здійснюються на основі порівнянь людини і тварини, рослини і людини. Наприклад: *Hasenhirn* zu Dummkopf*; Junggemüse* zu schönes Mädchen; *Brüllgorilla* zu Person mit lautem Sprachorgan; *Zierfisch* zu zierliches Mädchen; *Zitterrüssel* zu ängstliche Person; *Klammeraffe* zu unangenehmer Zeitgenosse; *Geldigel* zu Geizkragen; *Kameltänzer* zu Idiot; *Hirschkopf* zu Denkzwerg; *Schrumpelrose* zu alte Frau;

Популярним видом метафор є образні: *Pulloverschwein* zu Schaf; *Denkschüssel* zu Kopf; *Fresswürfel* zu menschlicher Kopf; *Milchtanker* zu Kuh; *Reimprofessor* zu Dichter, Schriftsteller; *Gähnaffe* zu unprätentiöse Person.

Нами виявлено метафори за аналогією: *Primelkopf* zu kleinwüchsige Person; *Matratzenwärter* zu Langschläfer; *Mumugucker* zu Gynäkologe; *Banktester* zu Obdachloser; *Plusquamperfekt* zu altmodischer Mensch.

У молодіжній мові є метафори на позначення красивих або некрасивих дівчат, жінок та чоловіків. Наприклад: *Flocke* zu zärtliches Mädchen; *Checkerbraut* zu hübsche, intelligente Frau; *Barbie od. Bunny* zu attraktives Mädchen; *Schmacko* zu attraktiver Junge; *Sympathiko* zu netter Junge; *Chabo* zu gut aussehender Mann; *Nachtkerze* zu häßliche Frau; *Knödelfee* zu dickes Mädchen; *Hungerturm* zu dünner Mann; *Spacker* zu unattraktiver Junge; *Bratwurstbomber* zu dicker Mann; *Zunsel* zu häßliches Mädchen; *Gruselute* zu anattraktive Frau.

Таким чином, наведені приклади засвідчують, що за допомогою метафори молодь у процесі комунікативної діяльності намагається перетворити існуючу в свідомості адресата мовну картину світу.

Перейменування молодіжних лексичних одиниць яскраво простежується у фразеологічних конструкціях, напр.:

© Турчин М. М., Турчин В. В., 2031

den Abflug machen (Willst´n Abflug machen?) d.h. weggehen;

die Flocke machen (Mach die Flocke – sonst helf ich dir nach!) d.h. Aufforderung zum Weggehen;

gut im Schuh stehen (Trista steht doch gut im Schuh) d.h. gut aussehendes Mädchen;

intravenöse Ernährung (Und wenn du nicht weiter weißt – dann eben intravenöse Ernährung) d.h. Vorsagen in der Schule od. Abschreiben bei Arbeiten;

eine Kuh fliegen lassen (Wir wollen heute´ne Kuh fliegen lassen) d.h. sich amüsieren.

Часто у фразеологізмах вживаються зооніми, де тваринам приписуються нетипові для них дії, напр.:

Ich glaub´, mein Dackel priemt. Ich glaub´, meine Katze bellt. Mein Hamster bohnert. Mein Maikäfer hustet.

Найпопулярнішим об’єктом зниженої метафоризацій у молодіжній мові є жінка, яка може ототожнюватись з предметами, господарськими речами та об’єктами. Наприклад:

Besen, Schachtel, Schraube zu unschöne Frau.

На позначення жінок легкої поведінки існує також чимала кількість метафоричних номінацій із споживацькою орієнтацією. Напр.:

Gerät, Abstecke, Bettvorleger, Golfplatz, Dorfmatratze.

Вищенаведені приклади засвідчують про метафоричне перенесення значення з концептуальної сфери “речовий світ” на сферу “людина”, що включає пропозиційну схему “жінка-об’єкт”.

Об’єктами зниженої метафоризації виступають також вагомі суб’єкти та об’єкти. Напр.: *Besenstall* zu Mädchenschule; *Anpfiff* zu Beginn der Schulstunde; *Giftküche* zu Chemieraum; *Olymp* zu Klassenzimmer; *Pauker od. Sklaventreiber od. Gehirnquäler* zu Lehrer; *Sheriff(engl.)* zu hoher Verwaltungsbeamter; *Paukerkönig od. Oberheinz* zu Oberlehrer; *Häuptling od. Boss od. Volkstribun od. Schulsheriff* zu Direktor; *Büffelbude* zu Schule.

Недосвідчених педагогів молодь характеризує такими метафорами:

Nichtstuer, Anfänger, Nichtskönner, Schwachmat, Schwächling та ін.

Таким чином, метафоричне переосмислення перейменувань вагомих об‘єктів та суб‘єктів здійснюється на основі асоціацій, де ознаки об‘єктів та суб‘єктів первинної номінації переводяться в іншу логічну площину. У знижених метафорах відображено культурні цінності молодих людей. Вищенаведені лексеми вживаються у різних дискурсах з метою загострення уваги реципієнта, вони спонукають до суб‘єктивно-оцінного ставлення.

Нами виявлено також перенесення найменувань на основі метонімії. Характерною особливістю метонімії є те, що вона утворюється через підкреслення зовнішніх ознак, які характеризують суть поняття, процесу, предмета чи явища [1, с. 95]. Основою метонімії можуть служити просторові, подієві, синтагматичні та логічні відношення між різними категоріями, що стосуються дійсності та її відображення в людській свідомості. Наприклад: *Sonne* zu Freundin; *Eisbeutel* zu gefühlskalter Mensch; *Hackfresse* zu unattraktive Person; *Schnitzel* zu gut aussehender Junge; *Krücke* zu Langweiler, Schwächling; *Schattengewächs* zu Schlaffmann; *Silbervogel* zu Person, die in in ihren Träumen lebt та ін.

У молодіжній німецькій мові є чимало запозичень, домінують англійські, окремі з них активно поповнюють словникові парадигми. Напр.: *Flop (engl.)* zu Misserfolg; *Mobby (engl.)* zu Lehrer, Aufpasser; *Breackbeat (engl.)* zu Musikstil für HipHop- und Techno-Elemente; *Chillylesson (engl.)* zu uninteressante Schulstunde; *Workman (engl.)* zu Mann, der hart arbeitet; *Gaystation (engl.)* zu Schwulenbar; *Crack (engl.)* zu Prachtkerl; *Geek (engl.)* zu Computerfreak (d.h. der Mensch, der sich nicht ins normale Leben einfügt); *Baby-Kids (engl.)* zu jüngere und ältere Schüler.

Деякі запозичення можуть змінювати з часом своє аксіологічне значення, напр.:

Rave (engl.) – bedeutete zunächst die Großveranstaltungen der Sixties-Revival-Bands, Musikrichtung, die Rockmusik und tanzbare Beats verband; – jugendsprachlich: jede Art von größerer Tanzveranstaltung sowie eine härtere Spielart des Techno;

Wannabee (engl.) – want to be = möchte gern sein; – jugendsprachlich: Wichtigtuer vor allem in der HipHop-Szene;

Playa (span.) – (Strand in Trockengebieten Mexikos und der USA); – jugendsprachlich: gut aussehender Junge;

Fuzzi (engl.) – (komischer Typ); – jugendsprachlich: Experte, Könner.

Нами зафіксовано також чимало прикладів енантіосемії, де одна і та ж лексична одиниця містить у собі як позитивне значення, так і негативне. Напр.:

Superbirne – 1) positiv: Person mit hoher Denkintelligenz;

2) negativ: Person mit wenig Denkintelligenz;

Blitzbirne – 1) positiv: Superhirn, Blitzmerker;

2) negativ: Person mit besonders langer Leitung;

Heizkeks – 1) positiv: Person, die auf Partys die Stimmung anheizt;

2) negativ: Choleriker, Hitzkopf;

Durchblickologe – 1) positiv: kluge Person d.h. Expresschecker;

2) negativ: Person mit langer Leitung d.h. Nullchecker.

Отже, молодіжна лексика метафорична за своєю природою і виражає лінгвокреативне мислення молоді. Вона – позитивно-оцінна або негативно-оцінна. Значній частині цих лексем притаманна вторинна номінація та явище енантіосемії. Застосування лінгвокогнітивного та прагматичного підходів до їх вивчення дало змогу простежити особливості мовної картини світу молодих людей, яка виражається найчастіше у метафоричному перенесенні найменувань, рідше у метонімічному, а також у переосмисленні та створенні фразеологічних конструкцій, та за рахунок запозичень і зміни їх аксіологічного значення. За допомогою метафори забезпечується самоідентифікація молоді та реалізується її експресивно-образне уявлення про світ. Вживання зниженої субстандартної метафори допомагає зрозуміти субкультурні цінності молодих людей. Таким чином, молодіж-

ні лексеми, як стилістично марковані одиниці, виражають експресивні та емоційні характеристики відповідних понять і вживаються у мовленні з прагматичним аспектом.

Література:

1. Безпечний І. Поетична семантика / Іван Безпечний // Теорія літератури: підручник. – К. : Смолоскип, 2009. – С. 79-108.

2. Турчин В. Сучасна молодіжна лексика в системі німецької мови / Володимир Турчин // Германська філологія.– Вип. 115. – Чернівці: Рута, 2001. – С. 72-79.

3. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. "Германські мови" / Оксана Сергіївна Христенко. – К., 2009. – 20 с.

4. Ehmann H. Affengeil: Ein Lexikon der Jugendsprache / H. Ehmann. – München : Verl. C. H. Beck, 4 Aufl., 1996. – 156 S.

5. Ehmann H. Endgeil: Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache / H. Ehmann. – München : Verl. C. H. Beck oHG, 1996. – 179 S.

6. Henne H. Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik / H. Henne. – New York, Berlin : De Gruyter, 1986. – 202 S.

7. Neuland E. Jugendsprache. Eine Einführung. – Tübingen : Narr Francke Attempto Verl., 2008. – 210 S.

8. PONS. Wörterbuch der Jugendsprache. Sammelband. – Stuttgart, 2011. – 288 S.

9. Schlobinsky P. u. a. Jugendliche und ihre Sprache. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1998. – 211 S.

УДК 811.112.2‘36-112

Фахурдінова М. А.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ СПОНУКАННЯ ДО ДІЇ В РАННЬОНОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЗА ДОПОМОГОЮ АНАЛІТИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ *TUN*+ІНФІНІТИВ

У статті розглядаються особливості вираження спонукання за допомогою аналітичної конструкції tun+інфінітив в ранньонововерхньонімецькій мові, а також аналізується статус імперативa в системі способів.
Ключові слова: *модальність, спосіб, імператив, прохібітив, опозиція.*

В статье рассматриваются особенности выражения побуждения с помощью аналитической конструкции tun+инфинитив в ранненововерхненемецком языке, а также анализируется статус императива в системе наклонений.
Ключевые слова: *модальность, наклонение, императив, прохибитив, оппозиция.*

The article deals with the peculiarities of expression of the incentive with the help of analytical construction tun+infinitive in Early New High German and the status of imperative in the system of moods is analyzed.
Keywords: *modality, mood, imperative, prohibitive, opposition.*

В граматичних студіях імператив традиційно розглядається як форма дієслівного способу, що “виражає безпосереднє волевиявлення (прохання або наказ мовця) з метою спонукати того, хто слухає до певної дії” [1, с. 249]. Проте останнім часом категорія імперативу розглядається ширше, поза парадигмою способу, у зв’язку з комунікативною рамкою “оповідання – питання – веління” [9, с. 1986]. На думку В.Б. Касевича “є і морфологічні причини не вважати імператив членом тієї ж парадигми, що індикатив і інші способи : в деяких мовах форми імперативу можуть розрізнятися за особою, числом, інклюзивністю / ексклюзивністю і деякими іншими ознаками, іррелевантними для індикатива. В той же час не можна заперечувати, що показники імперативу і інших способів виключають один одного, а це є свідченням приналежності відповідних форм до однієї і тієї ж парадигми. Семантика імперативу – це пряме волевиявлення мовця, результатом якого, з точки зору мовця, повинен стати збіг пропозиційного змісту його висловлювання з дійсністю” [6, с. 869].

Відсутність єдності поглядів лінгвістів щодо статусу імператива та його системної значущості, а також суперечливість самого поняття “спосіб” в сучасній німецькій мові обумовлюють ***актуальність*** дослідження. ***Мета*** якого – проаналізувати особливості вираження семантики спонукання до дії в ранньонововерхньонімецькій мові за допомогою аналітичної конструкції *tun* + інфінітив, поширеної в цей період в якості описової форми. ***Об’єктом*** дослідження є аналітична перифрастична конструкції *tun* + інфінітив. ***Предметом*** дослідження є особливості вживання даного біному в спонукальних реченнях в ранньонововерхньонімецькій мові.

Розглядаючи імператив з точки зору модальних, а не комунікативних значень, слід наголосити, що він є представником семантичної зони реалісу та виражає “дії бажані та можливі, тобто недійсні” і є, як і індикатив, засобом “вираження реальних дій” [5, с. 18]. Таким чином, імператив в спонукальних висловлюваннях є виразником *недійсності*, але *реальності*. “Імператив позначає відсутність дії в дійсності (модальність неевідентності) і спонукає суб’єкта до її вчинення” [4, с. 73]. Будучи членами однієї опозиції індикатив – імператив, ці дві категорії протистоять одна одній в рамках модального значення реальності за ознакою [+волевиявлення] / [–волевиявлення].

Існують розбіжності і відносно самої імперативної парадигми. Багато лінгвістів підтримують точку зору, згідно якої в неї входять виключно форми 2-ої особи, наприклад [10, с. 173]. В.С. Храковський виділяє форми 2Sg і 2Pl як еталонні і парадигмоутворюючі, крім них в парадигму можуть входити форми 3Sg (Pl) (ця форма зазвичай призначається для переказування веління третій особі), 1Sg і форми заклику до спільної дії [8, с. 189].

Це пояснюється тим, що веління пов’язане з каузацією виконання певної дії. При імперативному звертанні до 2Sg/Pl та 1Pl, комунікант, якого спонукають до дії є її безпосереднім виконавцем або одним з їх числа. У випадку звертання до 3-ї особи, комунікант лише передає веління виконавцю. Виходячи з вищезазначеного, можна представити “імперативну ієрархію” виконавців наступною схемою: : **2Sg > 2Pl > 1Pl > 3 особа** [3:, с. 386]. Тобто центральне місце займає форма 2Sg (яка є еталонною для більшості мов), а на периферії знаходиться 3-я особа.

Німецька мова не відрізняється великою різноманітністю імперативних форм. Основними, як і в інших мовах, є форми 2Sg і 2Pl презенс індикатив, окрім того для ввічливого звертання до однієї особи або групи осіб використовується 3Pl презенс кон’юнктив, в якості “спільної особи” вживається 1Pl презенс кон’юнктив. Наприклад, *Warte! Wartet! Warten Sie! Warten wir!* Розглядаючи форми імперативу німецької мови, слід підкреслити, що центральне місце 2Sg в імперативній ієрархії німецької мови пояснюється ще і тим, що лише форма 2Sg зберігає маркованість відносно форм індикатива (пор. *wartest* (індикатив) – *warte* (імператив)). Форми 3-ої особи, які беруть свій початок від оптатива, також можуть бути включені в парадигму імператива. Вони виражають, як правило, припис: *Man nehme Milch* (слід взяти молоко). *Es lebe der Frieden*! (Хай живе мир!). *Möge alles in Erfüllung gehen, was du dir selbst wünschst*! (Хай здійсниться все те, що ти собі бажаєш!). Так само як і еталонні форми імперативу (2 ос.), вони позначають волевиявлення і утворюють опозицію, тому що вживаються виключно в 3-й особі (тоді як істинні форми – тільки в 2-й особі) [4, с. 105]. Крім того, для вираження спонукання до дії можуть бути використані інші засоби (наприклад, інфінітив, дієприкметник II та ін.).

© Фахурдінова М. А., 2013

Імперативна ситуація, на думку А.В. Бондарко, може репрезентуватися двома типами [8, с. 87]. Йдеться про пряму і непряму імперативність. У другому випадку прояв спонукання до дії можливий за допомогою певних форм, основна функція яких не полягає у вираженні веління. Вони набувають імперативних значень тільки в певних контекстах. Непряма імперативність поділяється далі на експліцитну та імпліцитну.

Для вираження семантики спонукання до дії (прохання, наказу, поради) в ранньонововерхньонімецькій мові використовувалася, серед іншого, аналітична перифрастична конструкція *tun* + інфінітив. У проаналізованих текстах цього періоду вона вживається в 2-й і 3-й особі однини та множини. Усі приклади актуалізують ***пряму імперативність***. Зареєстровано 39 випадків вживання конструкції *tun* + інфінітив в імперативі, що складає 5 % загальної кількості речень, в яких зустрічається перифрастичний *tun*, більшість з них (79 %) представлені формою ***2Sg***.

lieber Crist, ***tuo*** *uns dein hilf* ***schein*** [12, с. 36] *Любий Христос, яви нам свою допомогу*

Hoffmeister, ***thu*** *sie zusammen* ***geben*** [16, с. 31] *Хоффмейстер, поєднай їх шлюбом*

wo soll ich mich hinkehren […] / ***thu*** *mich* ***weisen*** *und* ***lehren*** [17, с. 15] *Куди мені повернути […] / вкажи та навчи мене*

Got vatter herr, mit diner macht / Hab min dinen gnaden acht, / ***Tuo*** *dich gen mir erbarmen Господь Бог, Отче, владою твоєю не залиш мене своєю милістю, зглянься наді мною (****прошу****, щоб ти зглянувся)* [13, с. 70].

Рідше перифраза с *tun* зустрічається у формі ***2Pl*** (21%).

So ***thut*** *in dem Tempel* ***zuschicken***! [14, с. 24] *Так пришліть в храм!*

Thut *zierlich sammen* ***raffen*** [19, с. 19] *Збирайте насіння*

Слід зазначити, що третя частина прикладів **2Pl** (6%) демонструє використання цієї форми для ввічливого звертання до однієї особи:

Nw loset her, Fraw Mynne, / vnnd ***thuet*** *mich ains* ***peschaiden****:/ […]* [18, с. 41] *Ну послухайте, Пані Любов (любов-чарівниця), / та дозвольте мені пояснити одне…*

Sonder nur, das ich bhalt mein leben. / O Herr Vetter, ***thut*** *mir* ***vergeben****!* [14, с. 29] *[…] Отче, пробач мені!*

Імперативні форми 2-ої особи вживаються в сучасній німецькій мові без особистого займенника (*du, ihr*). Поява займенників можлива тільки у разі їх особливого виділення, щоб підкреслити бажаність або необхідність виконання дії конкретною особою. *Komm* ***du*** *wenigstens*! [10, с. 185]. У дослідженому матеріалі виявлений тільки один приклад використання в імперативному висловлюванні особистого займенника в якості підмета:

desgleichen ***thu*** *du mir* ***erzeigen*** *// mein hertz ist gantz dein eigen* [17, с. 45] *Подібно цьому і ти мені відкрийся // моє серце повністю твоє (належить тобі)*

В даному випадку не можна з упевненістю стверджувати, що займенник *du* використаний в тексті з метою акцентуації уваги на ньому. Можливо, він з'являється тут для підтримки ритмічної організації вірша або свідчить про недосконалість граматичної системи цього періоду.

Третина досліджуваних імперативних речень представляють прохібітивну семантику. ***Прохібітивом*** називається різновид імперативу, який виражає небажаність певної дії, її заборону. Іншими словами – це "негативний імператив", "негативне спонукання", спрямоване на невиконання дії [7, с. 319].

В німецькій мові прохібітивна семантика репрезентується, як правило, дієслівною морфемою у формі імперативу у поєднанні з негативними частками *nicht* (у ранньонововерхньонімецькій – *nit*), *nichts*, *nie*.

Armer ellender ***thü nit spotten****!* [15, с. 103] *Над бідними стражденними не насміхайся!*

Seit still vnd ***thut nichts*** *davon* ***sagn****!* [14, с. 38] *Будьте смиренними и нічого про це не говоріть!*

O ***tue*** *min* ***nit vergessen****!* [13, с. 38] *О не забудь мене!*

Існують і інші синонімічні мовні засоби вираження прохібітивності: використання дієслів лексико-семантичної групи заборони (*verbitten*, *verhindern*, *versagen* і т.д.), дієслівних словосполучень із заборонною семантикою та ін. [2, с. 167]. Крім того, прохібітив може бути виражений імпліцитно:

Wehrt euch und thut doch stiller stehn! [16, с. 9] Дослівний переклад цього речення: *Захищайтеся та стійте смирно (спокійно)!* При цьому комуніканти розуміють, що імпліцитно виражається заборона рухатися.

Von unküsch tuo dich schiben [13, с. 76] (*Ухиляйся від розпусти*). В даному прикладі конструкція *tun*+інфінітив має семантику ***превентива***, він є різновидом прохібітива і означає небажаність дії, якої пропонується уникнути.

Імперативні і прохібітивні речення з аналітичною конструкцією *tun* + інфінітив не зустрічаються в текстах 14 ст., але з'являються у великій кількості в 15 ст. і продовжують існувати упродовж наступних століть в усіх діалектах, в текстах різних жанрів (окрім хронік та юридичних документів) [див. також 11, с. 82].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що конструкція *tun* + інфінітив не представляла в ранньонововерхньонімецькій мові спеціальну форму імперативу, а була лише синонімічним засобом вираження спонукання. Як і в індикативі, конструкція вживалась в якості репрезентанта аналітичної відміни.

На відміну від ранньонововерхньонімецького, поява перифрази *tun* + інфінітив в імперативі в сучасній німецькій мові семантично виправдана – вона робить спонукання більш м'яким, прохання менш категоричним і усе імперативне висловлювання набуває ввічливішого відтінку: *Stehen Sie auf! Tun Sie aufstehen!*

Перспектива подальших розвідок може полягати в дослідженні конструкції *tun*+інфінітив в інших семантичних зонах модальності.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.

2. Большакова Т. М. Состав и функционирование прескрипций и прохибитивов в немецкоязычных текстах директивно-регулятивного типа: Прагмалингвистический и социокультурный аспекты: дисс. … кандидата фил. наук: 10.02.04 / Татьяна Михайловна Большакова. – Санкт-Петербург, 2005. – 199 с.

3. Гусев В. Ю. Неспециализированные формы в функции императива // Исследования по теории грамматики. Ирреалис и реалис, Вып.3. – М. : Гнозис, 2004. – С. 385-410.

4. Ермолаева Л. С. Типология системы наклонений в современных германских языках // Вопросы языкознания №4, 1977. – С. 97-106.

5. Жукова Н. С. Становление морфологической категории волеизъявления / не-волеизъявления в немецком языке // Язык и культура №2(10), 2010. – С. 10-21.

6. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В. Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 968 с.

7. Плунгян В. А. Общая морфология: Введение в проблематику: Учебное пособие / В. А. Плунгян. – М. : Эдигориал УРСС, 2000. – 384 с.

8. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Коллективная монография / отв. ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.

9. Храковский В. С. Семантика и типология императива: Русский императив / В. С. Храковский, А. П. Володин. – Л. : Наука, 1986. – 272 с.

10. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. [19. Aufl.]. – Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York : Langenscheidt, Verl. Enzyklopädie, 1999. – 736 S.

11. Langer N. Linguistic Purism in Action: How auxiliary “tun“was stigmatized in Early New High German / N.Langer //Studia Linguistica Germanika. – Berlin, New York, 2001. – 312 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Kummer K. F. Erlauer Spiele. Sechs altdeutsche Mysterien nach einer Handschrift des XV. Jahrhunderts, 1882. – (reprint: 1977, Hildesheim: Olms)

13. Bartsch K. (ed). Hugo von Montfort (15 Jh). – Tübingen. – 1879.

14. Keller A. Ayrers Dramen bevor 1618. Vols. 1-5. – Stuttgart, Nürnberg, 1865.

15. Karnein A. De Amore deutsch. Der Tractatus des Andreas Capellanus in der Übersetzung Johann Harliebs 1440. – München. – 1970.

16. Keller A.v.&Goetze. (eds). Hans Sachs. (reprint: 1964, Hildesheim: Olms). – Nürnberg. – 1870-1908.

17. Bergmann J. (ed.) Das Ambraser Liederbuch von 1582. – Stuttgart, Frankfurt. – 1845.

18. Weber F. (ed.). Poytislier aus dem Buch der Abenteuer von Ulrich Fuetrer 1478/84. – Tübingen. – 1960.

19. Oorschot T.G.M. van (ed.) Trvtz-Nachtigal. Oder Geistliches Poëtisch Lvst-Waeldlein. […]. (Friedrich Spee. Sämtliche Schrifften. 1634 Historisch-kritische Ausgabe 1). – 1985.

УДК 81'367.4=133.1

Філоненко Н. Г.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПУНКТУАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ У РОМАНІ МІШЕЛЯ УЕЛЬБЕКА *LA CARTE ET LE TERRITOIRE*

У статті пояснюється необхідність врахування фактору тексту і його композиційних характеристик у синтаксичному дослідженні французької художньої прози, проводиться аналіз вибору пунктуаційних знаків у безсполучникових складних реченнях з огляду на когнітивний процес формування художнього тексту.

Ключові слова: *художній текст, безсполучниковий зв'язок, пунктуація, крапка з комою, двокрапка, гіпотаксис, паратаксис.*

В статье объясняется необходимость учета фактора текста и его композиционных характеристик в синтаксическом исследовании французской художественной прозы, проводится анализ выбора знаков препинания в бессоюзных сложных предложениях, учитывая когнитивный процесс формирования художественного текста.

Ключевые слова: *художественный текст, бессоюзная связь, пунктуация, точка с запятой, двоеточие, гипотаксис, паратаксис.*

The article explains the need to consider the factor of text and its compositional characteristics in syntactic study of French prose, the analysis of choice of punctuation marks in complex sentences is carried out taking into account cognitive process of literary text.

Keywords: *artistic text, conjunctionless link, punctuation, semicolon, colon, hypotaxis, parataxis.*

Метою статті є уточнення ролі врахування особливостей художнього прозового тексту у вивченні синтаксичних особливостей безсполучникових складних речень.

Актуальність статті обумовлюється використанням у сучасних лінгвістичних дослідженнях поліпарадигмального підходу до вивчення синтаксичних особливостей текстів сучасної художньої прози.

Об'єктом дослідження є синтаксичні та пунктуаційні характеристики тексту твору М. Уельбека *La carte et le territoire*, зокрема безсполучникових складних речень.

Матеріалом дослідження є текст роману сучасного французького письменника М. Уельбека *La carte et le territoire*, якому у 2010 році присуджена найвища французька літературна премія Goncourt за кращий роман французькою мовою.

Предметом дослідження є когнітивні властивості засобів синтаксису і пунктуації у тексті твору М. Уельбека *La carte et le territoire*.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджуються когнітивний аспект використання знаків пунктуації як засобів структурування інформації у безсполучникових складних реченнях прозового твору сучасного французького письменника.

Синтаксичні теорії сучасної мовознавчої науки неоднозначно інтерпретують і розкривають поняття синтаксис. Так, Я.Г. Тестелець зазначає: "синтаксисом називається частина граматики, що має справу з одиницями більшими, ніж слово, – словосполученнями і реченнями" [9, с. 19]. Однак В.Г. Гак вбачає у предметі вивчення синтаксису як розділу граматики закони сполучення слів і формування не тільки речень у якості основних синтаксичних одиниць мови і мовлення, а й одиниць значно більшого обсягу – надфразних єдностей і текстів [6, с. 229], що є, у свою чергу, продуктом мовно-розумової діяльності людини. Отже, до думки Н.Д. Арутюнової, яка вважає, що існує два глобальних напрями синтаксичних досліджень, а саме: "1) вчення про з'єднувальні (комбінаторні, валентні, дистрибутивні, реляційні) властивості слова і 2) вчення про речення (висловлювання, повідомлення)" [2, с. 264] можна додати третій шлях розвитку синтаксичних розвідок: вчення про формування тексту.

Поняття про текст як про "складне синтаксичне ціле" [10, с. 12] сприяло визначенню лінгвістики тексту як самостійної дисципліни в системі мовознавчих наук, зокрема й у сфері синтаксичних розвідок.

Звернення до тексту, який зумовлює відповідну синтаксичну ситуацію, дозволяє дати адекватний синтаксичний опис мови, оскільки не завжди межі речення дозволяють повністю вирішити усі синтаксичні питання. Таким чином, текст є "залученим до орбіти синтаксису" [8, с. 8].

Формулювання загальних мовних законів найбільш адекватно може здійснюватися у зверненні до вивчення тексту. К. Ажеж допускає, що місцем продукування смислу є не мінімальне ізольоване висловлювання, а текст як сукупність речень [1, с. 203]. Проте, так само як смисл та зміст речення не виводяться тільки з використаних в ньому слів, так і смисл та зміст тексту стає зрозумілим не лише із сукупності й лінійної послідовності наявних у ньому речень.

Академік В.В. Виноградов наголошує, що мова у художньому тексті функціонує у двох іпостасях: "як матеріал мистецтва" і "як естетично трансформована форма мистецтва" [4, с. 4]. З чотирьох елементів, що вимежовуються вченим у структурі художнього простору, а саме: "ідейно-тематичний строй", "образна система", "композиційний зв'язок і динаміка структурних частин", "закони мовних відношень, зчеплень й висловлювань" [4, с. 17], два останніх складники є сферами вертикального і горизонтального планів синтаксису художнього тексту [10, с. 56-58], які беруть участь у формуванні структури тексту. Внутрішня структура тексту віднаходить своє вираження у його синтаксичній організації [10, с. 61].

© Філоненко Н. Г., 2013

За думкою І.Р. Гальперіна у художньому творі форма отримує особливий зміст, вона містить супралінеарну інформацію, яка є органічною, онтологічною властивістю цієї форми [7, с. 30]. Отже, текстова структура сучасної художньої прози формується на основі синтаксису.

Про синтаксис сучасної французької художньої прози К. Ажеж зазначає: “Якщо проаналізувати текст більшої протяжності, ніж одне ізольоване висловлювання, то виявиться, що порядок слів, якому надається перевага, в межах окремого висловлювання певного типу, може завадити ясності й когерентності текстового цілого, що складається з послідовності висловлювань, коли межами аналізу слугує саме це текстове ціле” [1, с. 212]. Це суперечить думці Д. Дідро, який, доводячи досконалість французької мови, вважав, що французький порядок слів відповідає “природному порядку ідей” [11, с. 7-8, 52-55]. Таким чином, для синтаксичних розвідок саме французької художньої прози необхідною умовою є визначення тексту як рамки дослідження. Так, Р.О. Будагов, аналізуючи синтаксичні ролі службових слів *qui* та *que* в історії французької граматики і вдосконалення граматики, констатує, що “граматична конструкція середньовічного речення наче передбачала *фон попередніх речень* …, залежність граматики речення від граматики більш складного речення відома і сучасним мовам” [3, с. 93-95].

У нинішньому світі, в епоху постмодернізму, важливим є урахування синтаксичних і структурних особливостей усього тексту, тому що лінгвокреативна діяльність письменника у постмодерній літературній парадигмі, пошук саме тих синтаксичних засобів і прийомів та творчих методів, які адекватно виражають авторський задум, позначаються на синтаксичних характеристиках текстів у цілому.

Аналізуючи синтаксис текстів постмодерних художніх творів світової, зокрема і французької, літератури Д. Фокема зауважує, що необхідно встановлювати певну диференціацію між “синтаксисом речення і синтаксисом більших одиниць (таких як синтаксис і композиція тексту, включаючи аргументативні, наративні і дескриптивні структури)” [12, с. 89]. Дослідником встановлюються такі синтаксичні особливості, характерні для текстів постмодерну: домінування паратаксису над гіпотаксисом, використання математичних принципів у синтаксичній текстурі, синтаксичну неграматичність, авторську незвичайну пунктуацію [12, с. 90-95]. Відзначимо, що пунктуація – це не тільки графічний засіб передачі інтонації, а й маркер особливого структурування авторської думки.

Для письменника-постмодерніста художній текст є оригінальною “мовною грою” [5, с. 90]. Сучасні літературні тренди, свідчать про те, що не тільки “*говорити* мовою – компонент діяльності, або форма життя (вид. авт.)” [5, с. 90] у грі, а й писати художні тексти також є специфічним видом “мовної гри”. Мішель Уельбек – сучасний французький поет і прозаїк, незважаючи на соціопатичність його персонажів, знаходиться під впливом домінуючої нині постмодерної літературно-культурної парадигми. Літератор М. Уельбек грає не тільки із сюжетом своїх творів й автобіографією, адже у романі *La carte et le territoire* протагоніст знайомиться з письменником Мішелем Уельбеком-персонажем, над яким іронізує сам автор. Гра з текстом М. Уельбека проявляється в особливостях вибору мовних засобів, зокрема й синтаксичних. Для тексту роману М.Уельбека *La carte et le territoire* основним значенням пунктуаційних знаків “крапка з комою” і “двокрапка” є відображення безсполучникового зв’язку у складносурядному реченні.

Текст роману *La carte et le territoire* підтверджує тезу Д. Фокеми про перевагу гіпотаксису над паратаксисом у постмодерному тексті наприклад: “*Il était décidément à bout de nerfs en ce moment, il travaillait trop, il avait commencé six tableaux en même temps, depuis quelques mois il n’arrêtait plus, ce n’était pas raisonnable* (p. 13).”. Причому, безсполучниковий зв’язок, який вважається В.Г. Гаком окремою синтаксичною категорією, а не структурним варіантом складносурядних речень [6, с. 369], є пріоритетним для М.Уельбека. Топікальний повтор анафоричного займенника-підмета *il* забезпечує синтаксичну вертикальну зв’язність тексту, а також, завдяки синтаксичному паралелізму утворює певну ритміку всередині речення. Така ритмічність повтору призвана посилити відчуття нав’язливого нервового стану головного персонажу. Наголосимо, що саме повторюваний займенник забезпечує тісний логічний тематичний зв’язок між причинно-наслідковою інформацією, викладеною у чотирьох простих реченнях, об’єднаних в одному складносурядному реченні.

Пунктуаційне оформлення речень у тексті роману М. Уельбека *La carte et le territoire* також відповідає тезі Д. Фокеми про авторську незвичайну пунктуацію у постмодерному художньому тексті. Автор продовжує свою ідіостилістичну традицію безсполучникового зв’язку у складносурядних реченнях і використовує такий пунктуаційний засіб як крапка з комою між двома незалежними реченнями, наприклад: “*Dans les pays latins, la politique peut suffire aux besoins de conversation des mâles d’âge moyen ou élevé ; elle est parfois relayée dans les classes inférieures par le sport. Chez les gens très influencés par les valeurs anglo-saxonnes, le rôle de la politique est plutôt tenu par l’économie et la finance ; la littérature peut fournir un sujet d’appoint* (p. 22).” Складносурядні безсполучникові речення нерідко домінують у цілій надфразній єдності. Підвищена частота крапки з комою замість крапки також видається самобутньою авторською грою із комп’ютерною клавіатурою, на якій у стандартній французькій розкладці ці два пунктуаційних знаки розташовані на одній клавіші; вибір крапки здійснюється завдяки зміні регістру (одночасному натисканні клавіші Shift і “крапка з комою”). Необхідно відзначити, що незважаючи на таку прихильність автора до крапки з комою, у тексті роману не виявлено жодного ненормативного вживання цього пунктуаційного знака.

Одним з характерних авторських пунктуаційних знаків у тексті роману М. Уельбека *La carte et le territoire* є двокрапка, наприклад: “*… la théorie économique représentait encore sa contribution aux charges du ménage, son statut à l’Univérsité : des bénéfices symboliques, en grande partie. Jean-Pierre avait raison : elle non plus ne se comportait nullement en agent économique rationnel* (p. 327).” У наведеному прикладі двокрапка використовується письменником у двох складносурядних реченнях поспіль у межах однієї надфразної єдності і слугує для позначення причинно-наслідкових відношень у складносурядних безсполучникових реченнях. Часте ви-

користання крапки з комою та двокрапки є характерною ідеостилістичною ознакою художнього мовлення М.Уельбека.

За думкою Л.Г. Веденіної двокрапка і крапка з комою функціонально класифікуються як однобічні, об'єднувальні і роз'єднувальні знаки, що є напряму опозитивними один до одного, використовуються для позначення кінця синтаксичного блоку і діють як засоби "конструктивного синтаксису" [13, с. 25, 131]. Ці два знаки відображають когнітивні особливості авторського способу структурування інформації, адже, синтаксичний зв'язок між простими реченнями складного речення може віднаходити інші варіанти вираження у тексті. Проте, "сегментація кожного тексту, особливо художнього, є складним процесом, що відображає членування думки й естетико-філософську концепцію автора" [10, с. 113]. Отже, для частого використання цих знаків існують свої концептуальні передумови.

Незважаючи на нормативність пунктуації і логіко-синтаксичну виправданість застосування крапки з комою і двокрапки у романі М.Уельбека *La carte et le territoire* можна говорити про певне творче надлишкове вживання цих двох знаків. Вони мають як ігрове, так і логіко-психологічне навантаження у тексті. Завдяки наявності цих знаків читач може адекватно інтерпретувати когнітивний процес групування і викладення інформації згідно з комунікативною інтенцією автора. Такий особливий спосіб маркування безсполучникового зв'язку у складносурядному реченні і, разом з тим, відсутність сполучників забезпечує вільнішу варіативність осмислення причинно-наслідкових нюансів, потенційно закладених автором у складносурядному реченні. Отже, під час творчого процесу формування художнього тексту у пунктуаційних знаках, зокрема у крапці з комою і двокрапці у складному безсполучниковому реченні, кодується ширший спектр причинно-наслідкових концептуальних значень, ніж у сполучниках.

Література:

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.

2. Арутюнова Н. Д. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1972. – 564 с.

3. Будагов Р. А. Что такое развитие и совершенствование языка? / Р. А. Будагов. – М. : Добросвет-2000, 2004. – 304 с.

4. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Издательство "Высшая школа", 1971. – 240 с.

5. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Издательство "Гнозис", 1994. – Ч. I. – 612 с.

6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 839 с.

7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. (Лингвистическое наследие XX века.) Изд. 5-е, стереотипное. – М. : Ком. Книга, 2007. – 144 с.

8. Теория текста: учебное пособие / [Земская Ю. Н., Качесова И. Ю., Комиссарова Л. М., Панченко Н. В., Чувакин А. А.]; под ред. Ю. Н. Земской. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 132 с.

9. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 798 с.

10. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) / З. Я. Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.

11. Diderot D. Lettre sur les sourds et muets: à l'usage de ceux qui entendent & qui parlent / D. Diderot. St. Giles Oxford, Taylor institution library. 1751. – 141 p.

12. Fokkema D. The semantic and syntactic organisation of postmodernism texts // Approaching postmodernism // Ed. By D. Fokkema, H. Bertens – Amsterdam; Philadelphia, 1986. – P. 81-98.

13. Védénina L.G., Pertinence linguistique de la présentation typographique / L.G. Védénina. Paris: Peeters-Selaf, 1989. – 153 p.

Ілюстративний матеріал:

14. Houellebecq M. La carte et le territoire / M. Houellebecq. Flammarion, 2010. – 427 p.

УДК 81‘42 : 070 : 811.111

Черниш О. А.,
Житомирський державний університет імені І. Франка, м. Житомир

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТРУКТУРА МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ ЯК ПРОЦЕСУ І РЕЗУЛЬТАТУ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Статтю присвячено розгляду принципів структурної організації мас-медійного дискурсу як процесу і результату діяльності мовної особистості.
Ключові слова: *мас-медійний дискурс, мовна особистість.*

Статья посвящена рассмотрению принципов структурной организации масс-медийного дискурса как процесса и результата деятельности языковой личности.
Ключевые слова: *масс-медийный дискурс, языковая личность.*

The article deals with the principles of structural organization of mass media discourse as a process and result of linguistic identity.
Key words: *mass-media discourse, linguistic identity.*

Характерною рисою розвитку дискурсології на сучасному етапі мовознавства є інтеграція комунікативного та діяльнісного напрямів дослідження. В межах діяльнісного підходу, за яким мова є одним із засобів забезпечення соціальної активності мовної особистості [15, с. 7], дискурс розглядається як соціальне конструювання реальності та форма вияву знань [2]. З огляду на це виділяють різні види дискурсу, серед яких науковий, політичний, економічний, мас-медійний тощо.

Проблемами мас-медійного дискурсу займалася велика когорта вітчизняних та зарубіжних мовознавців: Р. Фаулер (1991), К. Спаркс (1994), Т.Г. Добросклонська (2000), О.О. Анісімова (2003), Г. Горнмоен (2003), П.Б. Паршин (2008), Дж. Річардсон (2012), та ін. У сучасному лінгвістичному доробку є розвідки мас-медійного дискурсу, здійснені з позицій когнітивної лінгвістики (Г. Горнмоен, Р. Фаулер), психолінгвістики (П.Б. Паршин, Г.А. Шишков), прагмалінгвістики (С.В. Заборовська, Г.Л. Рябоконь, М.О. Столярова, Л.Г. Трельбіцька), лінгвокультурології (В.Г. Згурська, Л.Л. Славова, Л.Ф. Компанцева) тощо. Однак деякі питання ще не отримали належного висвітлення. Зокрема, невирішеним залишається питання щодо структури мас-медійного дискурсу та принципів його організації.

Мета даної розвідки полягає у розгляді принципів структурної організації мас-медійного дискурсу як процесу і результату діяльності мовної особистості.

З позицій діяльнісного підходу мас-медійний дискурс розглядають як реальність, створену засобами масової комунікації [10, с. 15; 21, с. 25], які визначають продукування, зберігання, а також поширення та використання суспільно значимої інформації [7, с. 163]. Це реальність, формування якої визначається фактором мовної особистості, сукупності здібностей і властивостей людини, що зумовлюють породження та сприйняття мовленнєвих творів [7, с. 3]. Модель мовної особистості втілює риси учасників комунікації як образ носія культурно-мовних цінностей, настанов, знань і поведінкових реакцій [5, с. 22]. Тобто мас-медійний дискурс є процесом та результатом діяльності мовної особистості [15, с. 12]. З огляду на це, ми розглядатимемо принципи його організації та структуру, проводячи віхи від моделі мовної особистості.

У просторі медіа-дискурсу модель мовної особистості включає структурно-мовний (медійно-орієнтаційний), лінгвокогнітивний та мотиваційний рівні, між якими встановлюється ієрархічна взаємозалежність [6, с. 37]. Розглянемо кожен з рівнів детальніше.

Трактування медіа (до медіа, у широкому розумінні, відносять повітря, світло, усне мовлення, писемність, числа, рекламу, масову інформацію тощо [11, с. 22]) як засобу розширення діяльності людини, зокрема її тіла та органів чуттів, дає підстави стверджувати про існування не структурно-мовного, а медійно-орієнтаційного рівня мовної особистості, пов’язаного з різними засобами доступу людини до оточуючого середовища та його сприйняття [11, с. 115]. Завдяки технологічним, суспільним та особистісним аспектам ЗМІ виводить взаємодію мови та перцепції на якісно новий рівень репрезентації реальної дійсності, а сутність мас-медійного дискурсу розглядає сприйняття як творчий процес врахування того, як людина спрямовує свою увагу та вивчає об’єкти, відбирає необхідне з доступної інформації [цит. за 15, с. 16]. При цьому мовознавці розглядають різний ступінь єдності мови та сприйняття. Замість концентрації на власне мовному матеріалі, Є.С. Кубрякова вважає за необхідне співвідносити мовні дані з сенсомоторним досвідом людини, тобто мовний матеріал слід аналізувати на тлі біологічного, психологічного, культурологічного і соціального характеру [10, с. 479].

Соціальний чинник функціонування мас-медіа виявляється у їх зв’язку з економікою, політикою, інституційними практиками тощо [21, с. 36], а соціальні позиції, інтереси адресантів медіатекстів не лише відображають реальність, але й кодуючи, передають її у певній перспективі [цит. за 15, с. 17]. ЗМІ, інформуючи про певні події, подають їх у відповідному ракурсі, чим і формують відображувально-конструктивістську реальність. Ця реальність визначається процесами медіатизації, що полягають у перетворювальній ролі медіа. Тобто, ЗМІ видозмінюють факти під час їх збору, обробки та передачі [4, с. 206].

Принциповим для медіа-дискурсу є розмежування індивідуального та суспільного орієнтування. Під індивідуальним орієнтуванням розуміють задоволення різноманітних потреб людини щодо надання всебічної інформації для встановлення факту існування певних явищ, а також їх значущості та напряму розвитку [17,

© Черниш О. А., 2013

с. 53]; під суспільним спрямуванням розглядають орієнтування широкої аудиторії, різних прошарків суспільства [цит. за 15, с. 18].

Отже, завдяки орієтаційній взаємодії перцепції, мови та ЗМІ медіа-дискурс постає одним зі способів відображувально-конструктивістського творення реальності з урахуванням стану лінгвокогнітивного та мотиваційного рівнів мовної особистості.

Лінгвокогнітивний рівень мовної особистості представлений картиною світу, концептами та схемами їхньої взаємодії: спочатку активуються загальні стуктури, які дозволяють людині визначити своє місце у світі, а потім – окремі референти, між якими встановлюється відношення з метою виконання певної діяльності [15, с. 30]. Картину світу тлумачать як образ світу, відображений у найбільш загальному плані [14, с. 48]. У даному аспекті протиставляють універсальний та індивідуальний (суб'єктивний) компоненти картини світу [19, с. 148], встановлюється кореляція суспільно сформованого та власного набутого суб'єктивного досвіду.

З точки зору засобів активації виділяють знакову, мовну та медійні картини світу. Знакове відображення картини світу в певній традиції розглядають як модель світу [12, с. 16]. Під мовною картиною світу розуміють репрезентацію пізнавальної діяльності різних груп людей, яка зумовлена історичними, географічними, культурними чинниками в межах єдиного об'єктивного світу [8, с. 31]. Медійна картина світу становить продукт безперервної інформаційної діяльності, у якій опредметнюється ментальна діяльність людини, спрямована на пізнання світу, в результаті постійної екстерналізації змісту свідомості окремих осіб, що стає частиною свідомості або картин світу багатьох людей унаслідок її актуалізації в медіатекстах [16, с. 140].

Членування картини світу здійснюється за допомогою ментальних структур різного ступеня узагальнення [15, с. 31]:

– бінарні опозиції, що ґрунтуються на протилежних ознаках, які мають перцептивні витоки (соціальні категорії свій/чужий, близький/далекий, внутрішній/зовнішній) [18, с. 26];

– концепти, які розглядаються як оперативні змістові одиниці пам´яті, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, репрезентованій у людській психіці [9, с. 90], тобто як етно-соціо-психо-лінгвокультурний феномен [цит. за 15, с. 31]. Концепти як макроодиниці структурують картину світу, забезпечують встановлення адресатом свого місця у світі та дискурсі, а як мінімальні одиниці формують референти – об'єкти екстралінгвальної дійсності, які автор має на увазі, промовляючи певний мовленнєвий відрізок [1, с. 410].

– фрейми, у яких втілено конкретні схеми взаємодії концептів.

Отже, концептуальна картина світу визначає місце адресата у світі та дискурсі, концепти структурують картину світу та конструюють референти, а ментальні схеми їх взаємодії відображають стан речей у визначений момент комунікації.

Мотиваційний рівень мовної особистості пов'язаний із потребами, які зумовлюють розвиток і поведінку людини, визначають побудову текстів, а також встановлюють ієрархію смислів і цінностей у мовній моделі світу [6, с. 37]. Так, взаємодію людини з мас-медійним дискурсом пов'язують з потребою у соціальному спілкуванні [13, с. 97].

Медійно-орієнтаційний, лінгвокогнітивний та мотиваційний рівні мовної особистості підпорядковують організацію мас-медійного дискурсу чотирьом структурним етапам діяльності адресата [15, с. 9]:

– загальному орієнтуванню;

– побудові референтів, про які повідомляє медіа;

– встановлення відношень між даними референтами;

– конструювання подій і їхніх послідовностей.

Дана схема відтворення медіаподій здійснюється за допомогою вербальних засобів, що утворюють відповідні виміри сучасного медіа-дискурсу: гіпертекстовий, номінативно-референційний, номінативно-синтаксичний і текстовий, що одночасно взаємодіють та знаходяться у гетерархічних відношеннях [15, с. 9],

Таким чином, мас-медійний дискурс, будучи процесом і результатом діяльності мовної особистості, має три рівні організації – медійно-орієнтаційний, лінгвокогнітивний та мотиваційний, які перебувають в ієрархічному співвідношення. Кожний рівень має свої особливості щодо утвердження мовної особистості у соціально-культурному просторі сучасного англомовного медіа-дискурсу, а разом вони підпорядковують організацію дискурсу ЗМІ чотирьом структурним елементами, починаючи від загального орієнтування, встановлення референтів та міжреферентних зв'язків та закінчуючи конструюванням подієвої послідовності.

Перспективу подальшої розвідки становить дослідження вербальних засобів репрезентації вимірів сучасного медіадискурсу, а саме гіпертекстового, намінативно-референційного, номінативно-синтаксичного та текстового.

Література:

1. Булыгина Т. В., Крылой С. А. Функциональная грамматика // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. М., 1990. – 566 с.

2. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь: учебн. пособ. / Т. Г. Добросклонская. – М. : Флинта: Наука, 2008. – 264 с.

4. Землянова Л. М. Коммуникативистика и средства информации: Англо-русский толковый словарь концепций. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 416 с.

5. Карасик В. И. Языковый круг: личность, концепты, дискурс: монография / В. И. Карасик. – 2-е изд. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
7. Караулов Ю. Н. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – 261 с.
8. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и в языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
9. Кубрякова Е. С. Концепт // Краткий словарь когнитивных терминов. / Е. С. Кубрякова. – М., 1996. – 245 с.
10. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрений. Роль язика в понимании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
11. Маклюэн Г. М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. – М. : Жуковский: “КАНОН-пресс-Ц”, “Кучково поле”, 2003. – 464 с.
12. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. – М. : Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
13. Назаров М. М. Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию и исследование / М. М. Назаров. – М. : Авантиплюс, 2004. – 428 с.
14. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М., 1988.
15. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: Монографія. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
16. Рогозина И. В. Функции и структура медаи-картины мира // Методология современной лингвистики: Сборник статей. – Москва; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2003. – 204 с.
17. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: Учебное пособие. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 310 с.
18. Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Ин-т славяноведения и балканистики. Отв. ред. В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
19. Щирова И. А., Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация: Учебн. пособие. – Спб. : ООО “Книжный Дом”, 2007. – 472 с.
20. Blommaert Jan Discourse: A Critical Introduction. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 299 p.
21. Faircough N. Media Discourse. – London, Arnold, 1995. – 283 c.

УДК 811.112.2'49

Шабайкович І. В.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

KOMMUNIKATIV-PRAGMATISCHE KOHÄRENZMARKER IM DIALOGISCHEN TEXT

Стаття присвячена практичному аналізу різних видів комунікативно-прагматичних маркерів когерентності в діалогічних текстах роману Е.М. Ремарка "Троє товаришів". При дослідженні складових частин діалогу (реплік, діалогічних єдностей, діалогічних блоків) проводяться паралелі з окремими для кожної складової інтенціями комунікантів, які лежать в основі діалогу. В цій статті прагматичні маркери, що впливають на конструювання і когерентність діалогічного тексту, діляться на сигнали мовця і сигнали слухача. Серед останніх ми виділяємо дві основні групи: сигнали зворотнього зв'язку і сигнал-спроба перейняти роль мовця. Сигнали мовця, або ж так звані "маркери поділу", слугують мовцеві для логічного конструювання його репліки, а також для встановлення контакту зі слухачем.

Ключові слова: *когерентність, діалогічний текст, мовець, комунікант, сигнали мовця, сигнали слухача.*

Статья посвящена практическому анализу различных видов коммуникативно-прагматических маркеров когерентности в диалогических текстах романа Э.М. Ремарка "Три товарища". При исследовании составных частей диалога (реплик, диалогических единств, диалогических блоков) проводятся параллели с отдельными для каждой составляющей интенциями коммуникантов, которые лежат в основе диалога. В статье прагматические маркеры, влияющие на конструирование и когерентность диалогического текста, делятся на сигналы говорящего и сигналы слушателя. Среди последних мы выделяем две основные группы: сигналы обратной связи и сигнал-попытка перенять роль говорящего. Сигналы говорящего, или так называемые "маркеры разделения", служат говорящему для логического конструирования его реплики, а также для установления контакта со слушателем.

Ключевые слова: *когерентность, диалогический текст, говорящий, коммуникант, сигналы говорящего, сигналы слушателя.*

The article deals with practical analysis of different kinds of communicative and pragmatic coherence markers in dialogical texts of E.M. Remarque's novel "Three Comrades". When analyzing dialogue components (remarks, dialogic unity, dialogic units) the parallels with separate communicator intentions for each component underlying the dialogue have been done. In this article pragmatic markers influencing the structure and coherence of the dialogical text are divided into sender's signals and recipient's signals. Among the latter we single out two main groups: feedback signals and signal attempts to take over the role of the sender. The sender's signals or so-called "division markers" serve the sender as logical construction of his remark as well as a means of establishing the contact with recipient.

Key words: *coherence, dialogical text, sender, communicator, the sender's signals, the recipient's signals.*

In den zahlreichen Forschungen, die der Analyse von verschiedenen Textebenen gewidmet sind, wird die Kohärenz als eines der relevantesten Textmerkmale bestimmt [3; 5; 6; 8; 10; 13]. Obwohl es zu der Forschung der Kohärenz in den monologischen Texten eine große Menge von Arbeiten und Ansätzen gibt [3; 5; 6; 10; 13; 14], bleibt das Phänomen der Kohärenz in den dialogischen Texten fast unerforscht [1; 2; 4; 7; 9; 12]. Wir haben den Versuch unternommen, diese Lücke teilweise auszufüllen. Deswegen wird im vorliegenden Beitrag zum Ziel gesetzt, die Besonderheiten der Textkohärenz auf der kommunikativ-pragmatischen Ebene im Roman "Drei Kameraden"von Erich Maria Remarque eingehend zu analysieren.

Obwohl der Begriff des Dialogs in den letzten Jahrzehnten besonders intensiv untersucht wird, gibt es keine allgemeingültige Dialogdefinition. In diesem Beitrag wird auf Grund der vier Dialogkriterien von J. Schwitalla [12, S. 37] eigene Definition formuliert. Unter Dialog verstehen wir einen kommunikativen Austausch von mindestens zwei Personen, der durch das sprachliche Symbolsystem erfolgt, und bei dem die Sprecher- Hörerrolle mindestens einmal ausgetauscht wird.

Da sich die Kommunikation am besten im Dialog realisieren lässt, geht es bei der Erforschung der dialogischen Texte nicht nur um Struktur und Funktion sprachlicher Einheiten, sondern auch um den Prozess der Konstituierung selbst, dessen Resultat ein dialogischer Text bildet. Die Struktur eines dialogischen Textes wird betrachtet als Gefüge von Relationen, die zwischen den Dialogbeiträgen als unmittelbare Strukturelemente des Dialogs bestehen und die die Kohärenz des Dialogs bewirken. Als Grundeinheit eines Dialogs wird von vielen Linguisten, u.a. K. Brinker und S.F. Sager der "Dialogschritt"bestimmt. Als weitere Dialogeinheiten kann man "Dialogsequenz"und "Dialogphase"nennen [4, S. 57]. Diese sind komplexere Einheiten, die sich in spezifischen Abfolgen bzw. Kombinationen von Dialogschritten realisieren.

Der Dialogschritt lässt sich nach A. Goffman definieren als "alles das, was ein Individuum tut und sagt, während er an der Reihe ist"[9, S. 201]. Dabei kann aber ein Dialogschritt des Sprechers von kurzen sprachlichen und nichtsprachlichen Äußerungen des Hörers (=Hörersignale) begleitet werden. Diese kann man nach ihrer Funktion in zwei Hauptarten klassifizieren: Rückmeldeverhalten und dialogschrittbeanspruchende Signale. Dialogschritt und Hörersignal werden unter dem Begriff Dialogbeitrag zusammengefasst:

1. Hörersignale

1.1. Rückmeldeverhalten

Unter dem Begriff des Rückmeldeverhaltens sind kurze sprachliche und nichtsprachliche Äußerungen des Opponenten zusammengefasst, die keinen Sprecherwechsel zum Ziel haben, sondern als sog. Kontaktsignale fungieren; d.h. Äußerungen, mit denen der Hörer auf das im Dialogbeitrag seines Opponenten Gesagte reagiert. Sie können als Antwort auf Vergewisserungsformel des Sprechers dienen. Für K. Brinker bedeutet die sog. Einstellungsbekundung

© Шабайкович І. В., 2013

des Hörers eine "reine" Realisierung des Rückmeldeverhaltens, also beinahe dasselbe was ein Kontaktsignal. Im Roman von E. M. Remarque möchten wir aber einen Unterschied zwischen der reinen Einstellungsbekundung des Hörers und den Kontaktsignalen feststellen.

1.1.1. Einstellungsbekundung

Die Einstellungsbekundung kommt in Form eines Zwischenrufs oder dergleichen vor. Sie trägt immer eine modale Bedeutung. Der Hörer drückt damit seine Einstellung zum Gesagten aus. Die folgenden Beispiele sollen das anschaulich machen.

1) Alfons kam zurück. "Habe euch noch eine frische Wurst 'reingegeben"."Keine schlechte Idee", sagte ich. [11, S. 64].

2) Sie lachte. "Dann komm! Wir beiden Bankrotteure gehen jetzt in unser kleines Pensionszimmer und erzählen uns Geschichten aus den vergangenen großen Zeiten"."Das ist eine gute Idee" [11, S. 272].

Dialogsequenzen (1), (2) drücken aus, dass der Hörer mit dem Gesagten einverstanden ist. Es geht im Prinzip um dieselbe Äußerung (*eine gute Idee – keine schlechte Idee*), aber im (1) kommt sie durch eine Verneinung zum Ausdruck.

3) "Und die Dame?"fragte Alfons. "Die Dame will auch einen Korn", sagte Patrice Hollmann. "Heftig, heftig", meinte Alfons. [11, S. 63].

4) "Steht Ihnen gut", lobte er. "Heftig, heftig!" erwiderte sie und lachte. "Freut mich, dass Sie sich das gemerkt haben". [11, S. 214].

Die Einstellungsbekundung "*heftig, heftig"* gehört ursprünglich Alfons und ist eine seiner Lieblingsausdrücke. Andere Protagonisten verwenden sie als Zitieren von Alfons; daher ist dieses eines der häufigsten Einstellungsmarker im Roman. Im Beispiel (3) geht es um die Einstellung Alfons' zu den Worten von Patrice. Beispiel (4) demonstriert eben das Zitieren, das zum Ziel hat, die Anerkennung und Aufmerksamkeit auszudrücken.

5) Aber Blumenthal bot gar nichts. Er stieß nur ein kurzes Schnaufen aus. "Viel zu teuer!" "Natürlich!" sagte ich und gab den Fall endgültig auf. [11, S. 53].

Das oben angeführte Beispiel (5) drückt auch das Einverstandensein aus, diesmal mit Adverb *natürlich*. Was interessant ist, enthält der Roman gar keine Beispiele für die negative (verneinende) Hörereinstellung. Die Verneinung der vorigen Replik ist nur im Beispiel (6) zu sehen, das ist aber ein ganz seltener Fall für den analysierten Roman.

6) "Ich habe dir einen Schwindler verjagt. Milliardäre rauchen nicht solche Zigarren. Die rauchen welche zu einem Groschen das Stück"."Unsinn", antwortete ich, "Schwindler nennen sich nicht Blumenthal. Die nennen sich Graf Blumenau oder so". [11, S. 55].

7) "Wunderbar", sagte ich. "Besonders der erste Tenor", ergänzte Patrice Hollmann. "Richtig", meinte Alfons und wurde zum ersten Mal lebhafter, "Sie verstehen was davon! Der erste Tenor ist ganz große Klasse". [11, S. 65].

In den Dialogsequenzen (6) und (7) antworten die zweiten Sprecher mit den typischen für die deutsche Sprache Einstellungswörtern: *richtig, unsinn*. In den angeführten Beispielen aber fungieren diese Einstellungswörter nicht als Hörersignale; die Kommunikanten gebrauchen sie als eine Brücke, um eigenen Beitrag zu konstruieren. In solcher Form der Redeeröffnung der Rede kommt die Einstellungsbekundung im Roman "Drei Kameraden"am häufigsten zum Ausdruck.

1.1.2. Kontaktsignale

Die Kontaktsignale realisieren sich gleich wie die Einstellungsbekundung als Zwischenrufe (*ja, mhm, stimmt, eben, ich weiß, ja gut, na ja* usw.). Mit ihnen beansprucht der Hörer auch nicht den Dialog auf sich zu greifen. Aber eine Einstellung zum Gesagten drücken sie auch nicht aus. Die Hörer zeigen mit solchen Äußerungen nur ihre Präsenz und Aufmerksamkeit, oder füllen damit die Pausen aus, wenn sie an der Reihe zu sprechen sind, wollen sich aber nicht äußern.

8) "Herr Lohkamp, Sie müssen erkältet sein. Vielleicht ha'm Sie auch Polypen in der Nase. Polypen hat heute fast jeder Mensch. Nee, die alte Stoss hat 'ne Nase wie'n Windhund, verlassen Sie sich drauf, es ist Rum – alter Rum ..."

"Na schön, Mathilde ..." [11, S. 40]

9) "Rum ist die Milch des Soldaten", sagte Valentin. "Siehst übrigens gut aus, Robby.""So?" "Ja, jünger"."Auch was", sagte ich. "Prost Valentin!" [11, S. 129]

Wie es sich aus den angeführten Dialogsequenzen erschließen lässt, verwenden die Kommunikanten die Kontaktsignale, bloß um das Gespräch nicht ausgehen zu lassen – (9); oder um einen logischen Punkt zu setzen und damit zu zeigen, dass das Gespräch ausgeschöpft ist (8). Die reinen Kontaktsignale bilden nur eine spärlich vertretene Gruppe im Roman.

1.1.3. Diskontaktsignale

Während es im Roman nur ein paar Beispiele der Signale zu finden sind, mit deren Hilfe der Hörer mit dem Sprecher Kontakt anknüpfen will, kommt das Gegenteil davon sehr oft vor. Daher haben wir uns für die Analyse des Romans an den Termin "Diskontaktsignale"entschieden. Dieser Begriff wurde zwar von K. Brinker nicht vorgesehen, er widerspiegelt aber einen in "Drei Kameraden"oft vorkommenden Fall, in dem der Hörer mit dem Dialogthema in der Konfrontation steht und dem Sprecher Signale gibt, das Thema zu wechseln oder das Gespräch zu beenden. Folgende Beispiele sollen solche Situationen im Roman näher zeigen:

13) "Ist denn das für'n Modell, Ihr Wagen da?" fragte er Köster, der ihm am nächsten stand, mit einem Gesicht wie eine Essiggurke. Wir sahen ihn alle drei eine Weile schweigend an. Sicherlich hielt er uns für Monteure im Sonntagsanzug auf einer Schwarzfahrt. "Haben Sie etwas gesagt?" fragte Otto dann schließlich zweifelnd, um ihn zu belehren, dass er höflicher sein könnte. [11, S. 14]

Was die Diskontaktsignale charakterisiert, sie sind immer nur kontextuell zu erkennen; es gibt keine festgesetzte Formel der Diskontaktsignale. In der Sequenz (13) fungiert der ganz neutrale Satz *Haben Sie etwas gesagt?* in diesem konkreten Kontext als Diskontaktreplik. Der zweite Sprecher will auf die Frage des ersten nicht antworten, da er

seinen Ton unhöflich findet, deswegen tut er so, als ob er die Frage nicht gehört habe. Für die richtige Interpretation des Kontextes spielen die Dialogkommentare des Autors, die das nonverbale Verhalten der Gestalten anbetreffen, eine relevante Rolle. Nur aus den Kommentaren des Autors erkennen wir die Diskontaktsignale im Beispiel (13).

16) "(...) Hast du dir die Augen angesehen? Natürlich nicht – du hast dein Schnapsglas angesehen ..." "Halt den Schnabel!"unterbrach ich ihn, denn mit dem Schnapsglas traf er in eine offene Wunde. "Und die Hände", fuhr er fort, ohne mich zu beachten, "schmale, lange Hände wie eine Mullatin, davon versteht Gottfried etwas, das kannst du glauben! (...)" [11, S. 41]

Das angeführte Beispiel (16) veranschaulicht die im Roman am häufigsten vorkommende Diskontaktformel *Halt den Schnabel!* Die Frage, warum diese grobe Schimpfformel bei den Romanprotagonisten so beliebt war, benötigt einer Erklärung: es liegt daran, dass es im Freundeskreis des Hauptprotagonisten Robert nicht üblich war, die emotionellen Probleme zu besprechen. Auf solche Weise wenn ein Freund dem anderen in die Seele einzudringen oder seine Gefühle zu analysieren versuchte, bekam er normalerweise solch eine Antwort. Dieser diskontakte Marker kommt im Roman etwa 5-6 Mal in Form einer Unterbrechung vor, was der Struktur nach einem dialogschrittbeanspruchenden Signal ähnlich ist. Da aber die Funktionen von beiden Signaltypen sich unterscheiden, sprechen wir doch über diskontakte Signale.

1.2. Dialogschrittbeanspruchende Signale

Mit diesen Signalen versucht der Hörer die Sprecherrolle zu erlangen, kann das aber meistens nicht durchsetzen. Unten sind exemplarische Beispiele dieses Typs der Hörersignale angeführt, die im Roman zu finden sind:

18) "Kann ich nicht machen", sagte ich. "Ich habe einen Kunden für den Wagen". "Immerhin ..." "Er wollte neue Vorschläge machen. "Hat keinen Zweck ..." Ich ging zur Mitte des Hofes hinüber. [11, S. 331]

Der zweite Kommunikant im Beispiel (18) unternimmt einen dialogschrittbeanspruchenden Versuch. Dem Hörer gelingt aber nicht die Sprecherrolle an sich zu ziehen. Der Sprecher möchte sich weiter auch nicht äußern und beendet das Gespräch. Dialogbeitrag (18) ist aber kein passendes Beispiel, um die dialogschrittbeanspruchenden Signale zu veranschaulichen, weil: 1) der zweite Kommunikant zu sprechen beginnt, wenn der erste mit seinem Beitrag schon fertig ist; 2) der erste Kommunikant erlangt die Sprecherrolle wieder, nicht um das Thema fortzusetzen, sondern um das Gespräch zu beenden. Seiner Funktion entsprechend nähert sich Beispiel (18) nicht den dialogschrittbeanspruchenden, sondern den diskontakten Signalen.

21) "Das ist ein Inserat für einen Kurort oder eine Schönheitscreme, aber nicht für ein Automobil". Lenz öffnete den Mund. "Augenblick", fuhr ich fort. "Uns hältst du ja doch für befangen, Gottfried. Ich mache dir deshalb einen Vorschlag: Fragen wir mal Jupp. Das ist die Stimme des Volkes!" [11, S. 29]

Wie sich aus der Analyse des Romans ergibt, können dialogschritt-beanspruchende Signale auch nonverbal erfolgen. In dem Dialogbeitrag (21) versucht der Hörer dem Sprecher sein Nichteinverstandensein auszudrücken, der Sprecher merkt aber gleich das nonverbale Signal seines Gesprächspartners und unterbricht ihn mit der Formel *Augenblick!* noch bevor er zu sprechen beginnt.

2. Sprecheresignale

Um seinen Beitrag zu konstruieren, verwendet der Sprechende die sog. "Gliederungssignale" [4, S. 68]. Diese können prosodisch (Tonhöherverlauf, Pausen usw.) und lexikalisch sein. Zu den lexikalischen Mitteln gehören Ausdrücke wie: *und, also, nicht, ja, stimmt, ich meine, ich glaube* u. a. m. Unter den Gliederungssignalen unterscheidet man Eröffnungssignale (mit ihnen eröffnet der Sprecher seinen Beitrag) und Schlusssignale (um den Beitrag zu beenden). K. Brinker behauptet, dass sich die Gliederungssignale aus funktionaler Hinsicht von den an den Hörer gerichteten Kontaktsignalen unterscheiden. Daher ist es wichtig die Schlusssignale von den sog. Vergewisserungsformen, die direkt an den Hörer gerichtet sind, zu unterscheiden. Wir glauben aber, dass man die Grenze zwischen den Funktionen dieser beiden Begriffe in der Praxis nicht immer ziehen kann, deshalb finden wir diesen Unterschied nicht relevant. In diesem Beitrag verwenden wir daher die Begriffe "Schlusssignal" und "Vergewisserungsform" als synonymische Begriffe [4, S. 69].

2.1. Eröffnungssignale

Zu den im Roman oft vorkommenden Eröffnungssignalen gehören folgende Formeln: *na, na also, also, und, natürlich, ja, so!, na so!, schön, ach, nanu, aber.*

22) Sie lachte. "Und wir dachten, ungefähr so sechzig, siebzig". "Sehen Sie", sagte ich, "das konnten Sie doch nicht wissen". "Nein", erwiderte sie, "das konnten wir wirklich nicht wissen. Wir glaubten, der Buick wäre doppelt so schnell wie Ihr Wagen". "Ja" – ich stieß mit dem Fuß einen abgebrochenen Zweig beiseite, "aber wir hatten einen zu großen Vorteil. Und Herr Binding drüben hat sich wohl auch ziemlich über uns geärgert". Sie lachte. "Einen Augenblick sicher. Aber man muss auch verlieren können; wie sollte man sonst leben" [11, S. 15].

Die Dialogphase (22) enthält zahlreiche Eröffnungssignale und demonstriert damit, wie typisch diese Gruppe der Gliederungssignale für Remarques Stil ist. Indem der Sprecher die Pause mit den Kurzäußerungen *ja* und *sehen Sie* füllt, gewinnt er sich mehr Zeit zum weiteren Überlegen. Die im Roman am häufigsten vorkommenden Eröffnungsmarker *und* und *aber* haben diese Funktion nicht, die sind für die Kommunikation aber auch sehr wichtig, weil sie 1) die Aufmerksamkeit des Hörers noch vor dem Beginn des Beitrags erregen, damit der Hörer den Anfang der Rede nicht verpasst; 2) die Übergänge zwischen den Äußerungen bilden, so dass die Rede fließender wirkt.

Eröffnungsformeln *Hör mal, Sehen Sie, Weißt du, Sag mal* und Anreden sind auch häufig. Mit ihnen wendet sich der Sprecher direkt an den Hörer und gewinnt auf solche Weise noch mehr Aufmerksamkeit. Beispiel (24) soll das bestätigen:

24) "Waren Sie schon mal in der Konfektion?" "Ja". "Sehen Sie, daher der Stil. In was für 'ner Branche?" "Seele", erwiderte ich, "ich wollte mal Schulmeister werden". "Herr Lohkamp", sagte Blumenthal. "Respekt! Wenn Sie mal ohne Stellung sind, rufen Sie bei mir an" [11, S. 80].

2.2. Schlusssignale

Am häufigsten kommen im Roman die Schlussformeln *was, wie, nicht wahr, oder nicht*? sowie auch Anreden vor.

28) “Ich schicke dir morgen ein Paket Blut- und Leberwurst, Gottfried. In Ordnung?” “In bester Ordnung!” [11, S. 314].

In dem Beispiel (28) übernimmt die Rolle einer Vergewisserungsform der ganze Satz. Dieses Beispiel beinhaltet auch die Reaktion der Hörer auf die Vergewisserungsfrage.

29) “Es sieht wie ein Schlag aus. Dein Hals ist auch zerkratzt. Du wirst sicher irgendein Abenteuer gehabt haben, Liebling”. “Mein größtes Abenteuer heute kommt noch”, sagte ich. [11, S. 256].

31) “So ein Cadillac ist doch was anderes als ein Essex, nicht wahr, gnädige Frau? Der Junior von Meyer und Sohn fährt so ein Ding, aber ich möchte ihn nicht geschenkt haben, diesen grellroten, auffälligen Schlitten ...” [11, S. 79].

Als Schlusssignale fungieren auch die bloßen Anredeformen, wie es in der Sequenz (29) zu sehen ist. Die angeführte Sequenz gehört zu den wenigen Beispielen aus dem Roman, in denen man einen klaren Unterschied zwischen einer Vergewisserungsform und einem Schlusssignal ziehen kann. Die erste Replik verdeutlicht, dass sich die Schlussformel nicht unbedingt in Form einer Frage realisieren muss. Die Anrede am Ende einer Replik genügt um zu zeigen, dass der Sprecher mit seinem Beitrag schon fertig ist.

Der Dialogschritt (31) demonstriert die gleichzeitige Kombination einer Vergewisserungsform (*nicht wahr*) und eines Schlusssignals in Form einer Anrede (*gnädige Frau*). Was aber in diesem Beitrag noch interessant ist, das ist seine Organisation. Nach dem Schlussmarker wartet der Sprecher nicht auf die Antwort der Hörerin, sondern er setzt fort zu reden. Das zeigt, dass die Vergewisserungssignale nicht nur dazu dienen, den Kontakt mit dem Hörer anzuknüpfen, sondern auch um den Dialogbeitrag selbst zu konstruieren.

Infolge einer eingehenden Analyse des Romans “Drei Kameraden“ von E.M. Remarque lassen sich folgende Schlussfolgerungen ziehen: Die in einem dialogischen Text fungierenden kommunikativ-pragmatischen Kohärenzmarker lassen sich in zwei Hauptarten teilen – Hörer- und Sprechersignale. Unter den Sprecher- oder Gliederungssignalen unterscheidet man Eröffnungs- und Schlußsignale.

Unter der Hörersignale kann man ihrer Funktion nach zwei Hauptarten feststellen: Rückmeldeverhalten und dialogschrittbeanspruchende Signale. Die Marker des Rückmeldeverhaltens in diesem Roman reichlich vertreten sind, sie sind eher untypisch und einseitig. Während die Kontaktsignale in reiner Form kaum zu finden sind, bietet ihr ausnahmeähnliches Gegenteil – Diskontaktsignale – ein weites Feld für die Untersuchungen. Genau so “pathologisch“sind im Roman die Marker der Einstellungsbekundung vertreten – in großer Anzahl, aber oft nicht als Hörersignale, sondern als Übergang zur neuen Replik.

Література:

1. Безугла Л. Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна – 2009. – № 867. – Вип. 60.
2. Кобрин М. А. Когерентные характеристики диалогического текста. – Пятигорск, 1986.
3. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – Berlin, 1997.
4. Brinker K. / Sager, S. F. Linguistische Gesprächsanalyse. Eine Einführung. Erich Schmidt Verlag. Berlin – 2001.
5. Coseriu Eugenio. Textlinguistik. Eine Einführung. 3 Aufl. Tübingen/ Basel, 1994.
6. De Beaugrande Robert A. / Dressler, Wolfgang U. Einführung in die Textlinguistik. Tübingen – 1981.
7. Deppermann Arnulf. Gespräche analysieren. Eine Einführung in konversationsanalytische Methoden. – Opladen, 1999.
8. Gansel Christina / Jürgens, Frank. Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung, 2. Auflage. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen –2007.
9. Goffman Erving. Rahmen-Analyse. Frankfurt am Main. – Suhrkamp, 1977.
10. Harweg Roland. Pronomina und Textkonstitution. – München, 1968.
11. Remarque E. M. Drei Kameraden. Kiepenheuer & Witsch. 4 Auflage. – Köln, 2002.
12. Schwitalla Johannes. Dialogsteuerung in Interviews, Max Hueber Verlag. – München, 1979.
13. Sowinski Bernhard. Textlinquistik. Eine Einführung. – Stuttgart, 1983.
14. Vassilakou Maria/ Harwart, Miriam. Textlinguistik. In: Einführung in die synchrone Sprachwissenschaft. Wien – 1999. – S. 12-1. – 12-23.

УДК 811.161.2’367:004.738.5(0.02)

Шулик Р. Т.,
Національний університет “Острозька академія”, м. Острог

ТЕКСТОВІ РЕЧЕННЯ-ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ПРАГМАТИЧНО ПОБУДОВАНІ ЗНАКИ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

У статті розглянуто прагматичний аспект мовленнєвої діяльності, зокрема приділено увагу текстовим реченням як прагматично-побудованим знакам передачі інформації. Автор окреслює основні терміни й поняття прагматичного синтаксису, виділяє базові для встановлення прагматичного значення мовленнєві структури.

Ключові слова: *синтаксична прагмема, мовленнєво-мисленнєва діяльність, текстові речення-висловлення, пропозиція.*

В статье рассмотрен прагматический аспект речевой деятельности, в частности уделено внимание текстовым предложением как прагматично-построенным знакам передачи информации. Автор определяет основные термины и понятия прагматического синтаксиса, выделяет базовые для установления прагматическое значения речевые структуры.

Ключевые слова: *синтаксическая прагмема, рече-мыслительная деятельность, текстовые предложения-высказывания, пропозиция.*

The article refers to the pragmatic aspect of speech activity, in particular attention is paid to textual sentence as pragmatically constructed signs for information transmitting. The author outlines the basic terms and concepts of pragmatic syntax, provides the base for pragmatic meaning of speech structure definition.

Key words: *syntactic pragmemme, speech-and-thinking activity, textual sentences-utterances, propositions.*

Передавання інформації здійснюється за допомогою знакових систем, найбільш зручною і найчастіше вживаною серед них є мова. За певних комунікативних обставин, у конкретному контексті засобом передачі інформації може слугувати і одна буква, і ціла епопея. Однак на рівні мислення ці засоби завжди викликають формування послідовностей пропозицій, які розгортають чи згортають (узагальнюють) інформацію. Так, під час тестування вибір відповіді “А” означатиме: “я вважаю, що відповідь “А” правильна”, а, пишучи роман, автор завжди підпорядковує його єдиній ідеї, яку можна виразити якщо не одним реченням, то послідовністю кількох взаємопов’язаних.

Результатом й об’єктом аналізу мовленнєво-мисленнєвої діяльності мовця на сучасному етапі розвитку людського суспільства виступає конкретне вербальне втілення думки (суб’єктивної семантичної інформації) – текст. Вербальні тексти фіксують за допомогою звукових чи графічних знаків **процес** (послідовність синтаксичних знаків різних рівнів) і **результати мовленнєво-мисленнєвої діяльності** (матеріалізацію комунікативної настанови зі створення тексту – побудови макрознака). Безумовно, основна функція тексту як вербального утворення – передавання інформації (комунікативна функція), ця інформація завжди вторинна, семантична. Вербальний продукт мовця залежить від його концептуальної сфери, комунікативних навичок, комунікативної ситуації, явних і прихованих цілей, референції, прагматичних пресупозицій, відношення мовця до повідомлення, яке він висловлює, і т. д. Суб’єктивну інформацію, яка передається засобами мовленнєвого твору та безпосередньо залежить від мовця, у мовознавстві прийнято називати **прагматичною**. Прагматичні відношення між текстовими засобами та мовними мисленнєвими структурами, – з одного боку; між засобами передачі процесу мислення автора та його зафіксованими результатами – з другого; між мовленнєвими структурами і розумінням інформації адресатом – з третього, можуть стосуватися і інтелектуальної, і емоційної сфери автора чи реципієнта тексту. В.Н. Комісаров, описуючи прагматичне відношення, застосовує термін *прагматичний потенціал*: “Прагматичний потенціал тексту є результатом вибору Джерелом змісту повідомлення і його мовленнєвого вираження. Відповідно до комунікативного наміру Джерело обирає для передачі інформації мовні одиниці, що несуть потрібне значення, як предметно-логічне, так і конототивне, і організовує їх таким чином, щоб установити між ними необхідні змістові зв’язки” [6, с. 253].

Прагматичного значення в тексті набуває кожна мовленнєва одиниця. Сам факт подання інформації в конкретному комунікативному контексті свідчить про прагматичність будь-якого висловлення. Тому існує необхідність встановлення висхідної синтаксичної одиниці мовлення, що несе прагматичне значення, та мовно-мисленнєвої інваріантної одиниці, з якою потрібно зіставляти зафіксовані в тексті синтаксичні знаки, щоб установити їхнє прагматичне значення.

Метою статті є з’ясувати та описати основні мовленнєві та мовно-мисленнєві одиниці, які є вихідними для встановлення прагматичного значення синтаксичних одиниць різних рівнів.

Завдання:

- з’ясувати сутність мовно-мисленнєвої одиниці, з якою відбувається зіставлення при визначенні прагматичного значення мовленнєвих знаків синтаксичного рівня;
- з’ясувати, яка одиниця мисленнєво-мовленнєвої діяльності є базовою для визначення прагматичного значення зафіксованого в тексті знака мовленнєвої синтаксичної одиниці.

Знак будь-якої синтаксичної одиниці мовлення, що набуває прагматичного значення в тексті (гіпертексті), у якому він ужитий, номінуємо синтаксичною прагмемою. Синтаксичними прагмемами вважаємо не тільки знаки одиниць синтаксичного мовного рівня, з яких складається текст, а й сам текст як макрознак, і знак гіпертексту, у який входить текст.

© Шулик Р. Т., 2013

У процесі дослідження синтаксичних прагмем інформаційних текстів прийшло усвідомлення, що основними поняттями, без розуміння яких неможливе наукове визначення прагматичних функцій засобів синтаксису в тексті, є **пропозиція** (мисленнєво-мовне утворення-схема для формування думки, для заповнення мовними знаками у процесі мовлення), **висловлення** (вербалізоване, відповідно інтоноване вираження однієї думки чи кількох тісно взаємопов’язаних) та **речення** (висловлення, закріплене в послідовності низки фонетичних чи графічних знаків синтаксичних одиниць).

Проміжною між мисленням і мовленням мовною одиницею, на основі якої мовець вербалізує конкретну думку, здійснює мовленнєвий акт чи вибудовує знак простого речення, прийнято вважати пропозицію. Якщо зіставити пропозицію (семантично просте речення) чи кілька пропозицій (семантично ускладнене просте речення, складне речення) з текстовим реченням-висловленням, то можна визначити різницю між ними в структурі й семантиці, з’ясувати комунікативну настанову мовця.

Про існування пропозиції як проміжного елементу між етапами мислення та мовлення автора писав М.М. Бахтін: “Коли ми вибудовуємо своє мовлення, перед нами завжди стоїть ціле наше висловлення: і у формі визначеної жанрової схеми, й у формі індивідуального мовленнєвого задуму. Ми не називаємо слова, не йдемо від слова до слова, а ніби заповнюємо потрібними словами якусь цілісність” [1, с. 266].

Згідно з визначенням Н.Д. Арутюнової, пропозиція – це семантичний інваріант, спільний для всіх членів модальної та комунікативної парадигм речення і похідних від речення конструкцій (номіналізацій) [2, с. 401]. У світовому мовознавстві засновником теорії пропозиціональності прийнято вважати Г. Фреге, який відділив думку від акту її ствердження мовцем і таким чином означив пропозицію як основу речення, висловлення чи мовленнєвого акту [9].

Вихованець І.Р. визначив пропозицію як відображувану в реченні ситуацію та її семантичну модель. “Це стабільне семантичне ядро, об’єктивна семантична константа речення, яка відбиває структуру ситуації, події”, – пише дослідник [3, с. 115]. Компоненти такої моделі – слова як знаки двох видів: предикатні й непредикатні. На думку вченого, пропозиція слугує об’єктивною основою для побудови семантико-синтаксичної структури речення, а структуру самої пропозиції визначає предикат, який указує на характер ситуації (позначає дію, процес, стан або якість предмета) і на “відповідні місця предметів – учасників ситуації (актантів, аргументів)”, зумовлює їх кількість і семантичні ролі.

Висловлення – одиниця мовленнєвого спілкування. Увага до висловлення як до лінгвістичного поняття посилилася у зв’язку з поглибленим дослідженням функцій мовних форм у мовленні. Залежно від різних методів аналізу та теоретичних підходів відмінність висловлення від речення вбачають в обсязі, структурному, змістовому та функціональному планах.

У дослідженні “Высказывание и его соотнесенность с действительностью” О.В. Падучева зауважує, що деякі вчені тлумачать висловлення як синонім до терміна “мовленнєвий акт”, інші ж позначають ним мовленнєвий твір, що формується під час мовленнєвого акту й розглядається в контексті цього мовленнєвого акту [6, с. 29].

Порівнюючи речення і висловлення, М.М. Бахтін писав: “… Те, що вони (лінгвісти – Р. Ш.) вивчають як речення, є, по суті, якимось гібридом між реченням (одиницею мови) та висловленням (одиницею мовленнєвого спілкування) … Там, де речення фігурує як ціле висловлення, воно ніби вставлене в оправу з матеріалу зовсім іншої природи” [1, с. 253]. Учений указує, що ствердне речення стає “реальним ствердженням” лише в контексті ствердного висловлення. Він уважає, що в реальному мовленні представлені висловлення, а не речення: “Лише висловлення має безпосереднє відношення до дійсності й до живого мовця (суб’єкта). У мові ж тільки потенційні можливості (схеми) цих відношень … Лише висловлення може бути правильним (чи неправильним), істинним, правдивим (неправдивим), прекрасним, справедливим і т. д.” [1, с. 301].

Зазвичай, висловленням уважають одиницю, більшу за обсягом, ніж речення, хоч, згідно з деякими теоріями, зокрема в дистрибутивній граматиці, висловлення – це або завершений у змістовому сенсі текст (від одного речення до роману), або ж навіть одиниця, менша за речення (семантично самостійна частина складного речення). Згідно з функціональним підходом, висловлення кваліфікують як мовленнєву одиницю, яка може відповідати за обсягом реченню, проте розглядається в безпосередній мовленнєвій ситуації (В. Матезіус) [5, с. 240].

Розвиток учення про мовлення та дослідження із семантичного синтаксису зумовили зміни в поглядах на речення. Елементи речення, які трактували раніше як специфіку висловлення, отримали нове тлумачення в аспекті самої структури речення, його синтаксичних категорій. У зв’язку із цим виникла тенденція не протиставляти висловлення і речення, а в межах останнього визначати дві сторони: структурно-семантичну схему (модель, що відповідає рівню сигніфіката) і висловлення (відповідає денотату). Так виникло тлумачення висловлення як мовленнєвого знака, позначенням якого є лексико-граматично-інтонаційна структура речення, а позначуваним – співвідносний із ним фрагмент позамовної дійсності (що відбивається в мисленні у формі пропозиції) з усіма його елементами, характеристиками, зв’язками, умовами спілкування. Семантичний аналіз висловлення передбачає звернення до контексту, ситуації, фонових знань комунікантів. Мовна семантика у висловленні поєднується з прагматикою.

На відміну від висловлення, **мовленнєвий акт** тлумачать як цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється відповідно до правил та принципів мовленнєвої поведінки, прийнятої в конкретному суспільстві, або ж як одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядають у межах прагматичної ситуації. Висловлення, за теорією мовленнєвих актів, функціонує як результат мовленнєвого акту. Найважливіші риси мовленнєвого акту – інтенціональність, цілеспрямованість та конвенціональність. Мовленнєві акти завжди співвідносяться з особою мовця.

Проблематику мовленнєвих актів досліджували Ш. Баллі, М.М. Бахтін, К.Л. Бюлер, Е. Бенвеніст, В. Гумбольдт, С. Карцевський, Л.П. Якубинський. Проте єдину концепцію сформулював Л. Вітгенштейн лише в межах лінгвістичної філософії. Основи загальної теорії мовленнєвих актів у її сучасному розумінні заклав англійський філософ Дж. Остін [11].

У мовленнєвому акті беруть участь мовець і адресат, які виступають носіями певних, узгоджених між собою соціальних ролей чи функцій. Учасники мовленнєвого акту володіють спільним фондом мовленнєвих навичок (мовленнєвою компетенцією), знань та уявлень про світ. У складі мовленнєвого акту виділяють ситуацію мовлення і той фрагмент дійсності, якого, власне, і стосується його зміст. Згідно з Дж. Остіном, здійснити мовленнєвий акт – означає "промовити членовані звуки, що належать загальноприйнятому мовному коду" [11]; побудувати висловлення зі слів певної мови та за правилами її граматики; надати висловленню зміст і референцію, співвіднести його з дійсністю через висловлення (локуцію), надати реченню цілеспрямованості, що перетворює його в іллокутивний акт ("вираження комунікативної мети в процесі промовляння певного висловлення"); викликати очікувані наслідки (перлокуція), вплинути на свідомість чи поведінку адресата, створити нову ситуацію.

Неможливо завершити характеристику засобів актуалізації вербальної інформації, не описавши однієї з найважливіших граматичних категорій синтаксису – **речення**. Поняття "речення" протиставляється іншим категоріям синтаксичної системи – слову (словоформі, синтаксемі) та словосполученню за формами, значенням і функціями. У найширшому розумінні речення – це будь-яке (від розгорнутої синтаксичної побудови до окремого слова) висловлення-повідомлення, розраховане на слухове чи зорове сприйняття [10, с. 395]. До простих речень належать такі одиниці повідомлення, які: а) формуються за спеціальним граматичним зразком; б) несуть значення предикативності; в) мають власну семантичну структуру; г) утілюють певний комунікативний намір, засобами вираження якого вважають інтонацію та порядок слів. Основні характерні компоненти простого речення – його синтаксична структура (її формують конкретні словоформи у відношеннях одна до одної); семантична структура; порядок слів та інтонація; члени речення (компоненти предикативної основи речення чи її поширювачі). Непоширене просте речення – **елементарна синтаксична конструкція**. Воно складається з двох форм слів, поєднаних предикативним зв'язком. Поширене елементарне речення як опозиція до непоширеного поповнюється за правилами прислівних зв'язків – узгодження, керування та прилягання – і за допомогою словоформ, що поширюють речення в цілому – детермінантів. За найбільш загальною класифікацією речень виділено їх типи за метою повідомлення: розповідні, питальні та спонукальні. Г.О. Золотова виділила п'ять основних моделей елементарного речення [5].

Н.Ю. Шведова зауважує, що речення має великий прагматичний потенціал. Мова надає авторові різноманітні можливості виразити в реченні своє ставлення до предмета мовлення (включно з його автором-мовцем), до ситуації, про яку повідомляється (включно із самою ситуацією спілкування), та до адресата. Указана прагматична тріада реалізується в різних реченнях або повністю, або частково і у взаємодії з їх семантичною структурою формує багаторівневу смислову побудову [10, с. 396].

Висновок. Отож, описи одиниць, які характеризують вербальне вираження думки, мають багато спільного, проте диференціюються за характерними ознаками. Найбільш загальне поняття вбачаємо в мовленнєвому акті, оскільки, за визначенням, цей термін називає саму соціальну дію, результатом якої є висловлення. Основною формою мовленнєвої взаємодії у сучасному суспільстві є текст, тому його можна ототожнити з поняттям "мовленнєвий акт". Поняття "висловлення" входить у кореляцію з поняттям "речення" як структури мовлення і мови, відповідно, висловлення є актуалізованим у мовленні реченням. Вважаємо, що відповідь на те, у чому полягає різниця між реченням і висловленням, у підході до мовленнєвої одиниці або як статичного знака, що зафіксував думку / думки (речення), або як до знака, що є ланкою у складнішому знакові ССЦ чи тексту, фіксує, закріплює думку в динаміці, в процесі мислення.

Основною одиницею прагматичного аналізу тексту має бути саме знак речення-висловлення, знак, що зафіксував момент руху в процесі мислення. У терміні "речення-висловлення" за допомогою компонента "речення" наголошуємо на мовній синтаксичні знаковості і мовній семантиці того поняття, яке позначаємо цим знаком. Компонент "висловлення" призначений для виділення в понятті пристосованості мовленнєвої структури і до попередніх, і до наступних речень-висловлень, фіксації моменту в русі думки й, у зв'язку з цим, закріпленості за місцем у графічному знакові синтаксичної одиниці, його "вбудованості" у структуру знака ССЦ і знака тексту, його прагматичній функції, яка полягає в семантичних нюансах і акцентах, які можна визначити в зіставленні з мовно-мисленнєвими знаками архетипових пропозицій.

Спільна інваріантна семантична одиниця, що формується на етапі мислення і на основі якої будуються висловлення та речення, – це пропозиція. Найближчий корелят мовної архетипової пропозиції у мовленні становить повне елементарне речення з прямим порядком слів і морфологізовано вираженими головними і другорядними членами речення, присутність яких у структурі зумовлена валентністю предиката.

Розвиваючи теорію прагматичного синтаксису, важливо визначити основні види архетипових пропозицій – мовно-мисленнєвих структур, на базі яких постало і безперервно постає в процесі мисленнєвої-мовленнєвої діяльності велике розмаїття синтаксичних мовленнєвих структур, їхніх знаків в інформаційній діяльності людей.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин / [Сост. С. Г. Бочаров ; текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина ; Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова.] – М. : Искусство, 1979. – 424 с.

2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание [гл. ред. В. Н. Ярцева] – М. : Большая рос. энцикл., 1998. – 685 с.

3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

4. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики : интегративный подход / С. А. Жаботинская // Типы знаний и проблема их классификации. – Москва-Тамбов : Изд-во Тамб. гос. ун-та, 2008. – С. 61-74. (Когнитивные исследования языка ; вып. 3)

5. Золотова Г. А. Русский язык : От системы к тексту [учеб. пособ. для факультив. занятий в общеобразоват. учрежд. гуманитар. профиля] / Г. А. Золотова, Г. П. Дручинина, Н. К. Онипенко. – М. : Дрофа, 2002. – 320 с.

6. Комиссаров В. Н. Учебник для институтовтов и факультетов иностранных языков / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.

7. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок : сб. ст. – М. : Прогресс, 1967. – С. 239-245.

8. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений / Е. В. Падучева ; [отв. ред. В. А. Успенский]. – Изд. 5-е, испр. – М. : URSS. ЛКИ, 2008. – 292 с.

9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 9-е изд. – М. : Лингвист. наследие XX века, 2009. – 432 с.

10. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика : перев. с англ.; общ. ред. В. А. Звегинцева и др. – М. : Прогресс, 1999. – С. 229-253.

11. Фреге Г. Логика и логическая семантика : сб. тр. / Готтлоб Фреге / [Пер. с нем. Б. В. Бирюкова; под ред. З. А. Кузичевой] : учеб. пособие для студ. вузов. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 512 с.

12. Шведова Н. Ю. Предложение / Большой энциклопедический словарь. Языкознание / [гл. ред. Ярцева В. Н.]. – М. : Большая Рос. Энцикл., 1998. – 395–396 с.

13. AUSTIN J. L. How to do Things with Words : The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Ed. J. O. Urmson, Oxford : Clarendon, 1962, 166 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http ://www.scribd.com /doc/55377349/Austin-1962-How-to-Do-Things-With-Words

14. Haverkate H. Speech Acts, Speakers and Hearers / H. Haverkate. – John Benjamin’s Publishing Company Amsterdam. – Philadelphia, 1984. – 142 p.

15. Searle R. J. A classification of illocutionary acts / John Searle // Language in Society 1976. – № 5. – p. 1-23.

16. Vendler Z. Say what you think / Z. Vendler // Studies in Though and. Language / [J. L. Cowan (Ed.)]. – University of Arizona Press, 1970. – Pp. 79-97.

УДК 811.133.1

Яблонська-Юсик І. В.,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКОВИХ ФОРМ

Досліджено лексико-семантичні особливості утворення віддієслівних іменників в газетно-публіцистичному стилі. Визначено продуктивні словотворчі суфікси у процесі субстантивації дієслівних форм.
Ключові слова: *суфікс, суфіксальна деривація, словотворення.*

Исследованы лексико-семантические особенности образования отглагольных существительных в газетно-публицистическом стиле. Определены продуктивные словообразовательные суффиксы в процессе субстантивации глагольных форм.
Ключевые слова: *суффикс, суффиксальная деривация, словообразования.*

The lexical semantic peculiarities of the deverbal noun formation in newspaper and journalistic style are investigated. Productive derivational suffixes in the process of nominalization of verb forms are defined.
Key words: *suffix, suffixal derivation, word formation.*

Розвиток наукових знань та інноваційних технологій істотно впливають не тільки на саме суспільство, його відношення до навколишнього світу та системи цінностей, але й значною мірою вносять зміни у лексико-семантичний склад мови, збагачуючи її словниковий запас новоутвореними формами. Такий процес мовної еволюції яскраво представлений у ЗМІ, особливо у пресі.

Нові слова утворюються майже від усіх частин мови суфіксальним, префіксальним, суфіксально-префіксальним способом та словоскладенням.

Мета статті – дослідити продуктивність суфіксального способу творення віддієслівних іменників на матеріалі сучасної французької періодики.

Проблема збагачення словникового запасу французької мови є об'єктом дослідження багатьох лінгвістів як у Франції (Ж. Дюбуа, Ф. Брюно, А. Доза, Е. Пішон, О. Соважо, Ш. Баллі), так і за її межами (Н. Лопатнікова, Е.А. Халіфман, Р. Шмельова, І.А. Цибова, М.Д. Степанова).

У дослідженнях французьких лінгвістів спостерігаються певні протиріччя щодо оцінки потенційних можливостей суфіксальної деривації: одні вважають її ефективним способом словотворення (Е. Пішон, О. Соважо), інші – (Ш. Баллі, А. Доза) стверджують протилежне [1, с. 148].

З огляду на неоднозначність оцінок суфіксального словотворення у минулому столітті, цікаво проаналізувати його продуктивність у збагаченні словникового запасу сьогодення.

В сучасній французькій мові продуктивність суфікса пояснюється його широким словотворчим спектром, адже він утворює похідні від основ перехідних (головним чином) і неперехідних дієслів усіх трьох груп: *allumer – allumage, atterrir – atterrissage, mettre – mettage* [4, с. 102].

Суфіксальну деривацію характеризує послідовна семантична спеціалізація словотворчих морфем та моделей. Приєднуючись до кореня, суфікси змінюють і конкретизують його семантику [1, с. 148].

Віддієслівні іменники у французькій мові утворюються за допомогою багатьох суфіксів: ***-(e)ment*** *(changer – changement),* ***-age*** *(voyager – voyage),* ***-(a)tion*** *(inonder – inondation),* ***-ance, -ence*** *(exister – existence),* ***-teur*** *(chanter – chanteur),* ***-ure,*** *(aller – allure),* ***-ée*** *(aller – allée),* ***-ette*** *(pousser – poussette)*.

Матеріалом для аналізу суфіксального способу творення віддієслівних іменників слугували статті на різну тематику з популярних франкомовних журналів (5-16). Для дослідження процесу суфіксальної деривації було відібрано 1335 іменників.

Таблиця 1.
Продуктивні іменникові суфікси

Суфікс	Значення	Кількість утворених іменників	Приклади
-(a)tion	абстрактні поняття, процес, явище, взаємовідносини	480	définir – définition *(f)* collaborer – collaboration*(f)* inonder – inondation *(f)*
-(a)teur	професія, зайнятість	240	réaliser – réalisateur *(m)* organiser – organisateur*(m)*
-(e)ment	дія, процес, результат	180	changer – changement*(m)* vieillir – vieillissement*(m)* loger – logement*(m)* bâtir – bâtiment *(m)*
-age	дія, стан, процес	170	passer – passage*(m)* maquiller – maquillage *(m)*

© Яблонська-Юсик І. В., 2013

-ance, -ence	абстрактні поняття, стан, явище, соціологічна, економічна лексика	120	exister – existence*(f)* allier – alliance *(f)* violer – violence *(f)* croître – croissance*(f)*
-i(on)	абстрактні поняття, процес	85	réfléchir – réflexion*(f)* regresser – regression *(f)* cuire – cuisson
-ure	результат дії, абстрактні поняття	60	coiffer – coiffure *(f)* mordre – morsure *(f)* graver – gravure *(f)* aller – allure *(f)*

За кількістю наведених даних у табл. 1 можна судити про інтенсивність та продуктивність окремих словотворчих суфіксів. Найпродуктивнішим іменниковим суфіксом є -(a)tion, який утворює іменники жіночого роду від дієслів першої групи.

*Le dépistage a-t-il entraîné une **augmentation** des diagnostiques ? [14, c. 13].*

*Mais, grâce à une **modification** de son traitement, son état semble s’être stabilisé [16, c. 12].*

*Vérifiez bien les conditions d’**intervention** de l’agent de sécurité [6, c. 109].*

Друге місце посідає суфікс – (a)teur. Він утворює іменники двох родів від основ дієслів першої групи. У французькій пресі іменники з цим суфіксом досить поширені, оскільки утворюють деривати, які називають виконавця дії.

*[…] le plus doué des **chanteurs compositeurs** mourait d’une crise cardiaque [12, c. 76].*

*Ces **chanteurs** sont donc allés tenter leur chance ailleurs [6, c. 78].*

*[…] les **organisateurs** ont réservé son propre rôle de fiction [12, c. 58].*

Формат -eur утворює віддієслівні іменники від усіх трьох груп: *détecter – détecteur, bâtir – bâtisseur, émettre – émetteur:*

*[…] l’ancien **camionneur** a pu fréquenter les soirées mondaines […] [6, c. 98].*

*Les records de nos **bâtisseurs** [6, c. 82-83].*

*[…] se définit sur son site Internet comme “**penseur**, philanthrope, **entrepreneur** autodidacte et **catalyseur**” [6, c. 98].*

Наступна пара суфіксів є продуктивною не тільки з точки зору частоти їх вживання в мові, але й з потенційними можливостями утворювати синонімічні іменники з певним семантичним та стилістичним забарвленням, це суфікси -(e)ment та -age.

Суфікс -(e)ment у деривaційних процесах приєднується до основ дієслів усіх трьох груп для вираження конкретної дії або процесу:

*C’est le **couronnement**... [12, c. 49].*

*Votre argent, vos **placements** [6, c. 108].*

*[…] pour réinstaller l’**équipement** en cas de d**éménagement** [6, c. 110].*

*Des **investissements** limités, une promotion inexistante! [12, c. 20].*

*On peut s’en débarrasser en quelques jours en prenant le bon **traitement** au bon moment [14, c. 84].*

Основне значення віддієслівних іменників, утворених за допомогою суфікса **-age** – назва дії і стану: *vagabondage, arrachage, chômage*.

*[Mâcher un chewing-gum] peut-il se substituer au **brossage** ? [14, c. 91].*

*Retrouvez l’énergie avec le **massage** chinois [14, c. 134].*

*Un **lavage** d’estomac a permis de sauver l’enfant [16, c. 10].*

*Un **emballage** plastique 100% végétal […] [6, c. 76].*

[…] un cambriolage dure moins de vingt minutes [6, c. 110].

Продуктивність суфікса **-age** зумовлена ще й тим, що він утворює деривати як від основ власне французьких слів, так і від основ запозичених слів (to boycott *англ.* – boycotter – boycottage) [4, с. 102].

Трапляються випадки, коли похідні на **-(e)ment / -(a)tion** і **-age** є абсолютними синонімами:

bredouiller – bredouillage – bredouillement (бурмотання)

décaper – décapage – décapement (очищення)

défricher – défrichage – défrichement (підняття цілини)

filtrer – filtrage – filtration (фільтрування) [3].

У випадку суфіксальної деривації від одного й того ж дієслова за допомогою різних суфіксів найчастіше відбувається диференціація значення дериватів: **abattage** (забій худоби, вирубування лісу – операція, пов’язана з дією) та **abattement** (занепад сил, недомагання – моральний стан) [2, с. 43].

Зазвичай похідні з суфіксом -age означають технічні поняття, а з суфіксом -(e)ment – розумові операції, абстрактні поняття: *décollage* (злет) – *décollement* (відхилення), *adoucissage* (полірування, ремонт) – *adoucissement* (пом’якшення), *raffinage* (очищення) – *raffinement* (витонченість).

Суфікси -ance, -ence є продуктивними для утворення назв абстрактних понять, що фігурують у заголовках і коментарях, та термінів, функціональність яких можна сприймати органами відчутті: *briller – brillance, résister – résistance* [1, с. 151].

*Toute son **existence**, elle tentera d’éblouir son père [12, c. 69].*

Assurance, blindages, vidéosurveillance ... [6, c. 108-109].

***Coïncidence**, les ouvrages primés se passent pendant la Seconde Guerre mondiale [16, с. 75].*

Іменникові суфікси -i(on) та -ure, утворюють похідні жіночого роду, які служать для індикації дії та її результату, в поодиноких випадках називають предмет: *fermer – fermeture.*

*Grace dégage **une allure** mode et des promessses [12, с. 68].*

*Le voyage a parfois pris **des allures** de chemin de croix [12, с. 71].*

*[…] tout en lui apportant son **allure** personnelle […] [12, с. 66].*

*Mais dès l'**ouverture** du premier Atelier des chefs à Paris […] [6, с. 64].*

La **verdure** à prix d'or [8, IV].

У французькій мові іменники, утворені від дієслова, часто мають форму дієприкметника і служать для назви абстрактних понять чи конкретних речей, стану, означають дію, результат, зайнятість чи професію, називають виконавця дії (див. табл. 2).

Таблиця 2

Віддієслівні іменники, які мають форму дієприкметника теперішнього часу	**Віддієслівні іменники, які мають форму дієприкметника минулого часу**
apprenant *(m)*	arrivée *(f)*
démaquillant *(m)*	avancée *(f)*
enseignant *(m)*	concentré *(m)*
étudiant *(m)*	découverte *(f)*
gagnant *(m)*	dictée (f)
habitant *(m)*	fiancé *(m),* fiancée *(f)*
nettoyant *(m)*	fumée *(f)*
occupant *(m)*	inconnu *(m),* inconnue *(f)*
opposant *(m)*	intéressé *(m)*
participant *(m)*	invité *(m)*, invitée *(f)*
perdant *(m)*	plongée *(f)*
plaignant *(m)*	prise *(f)*
survivant *(m)*	rentrée *(f)*
tombant *(m)*	sortie *(f)*
tournant *(m)*	tournée *(f)*

[3].

У публіцистиці такі іменникові форми поширені як один зі способів збагачення лексики та фігурують головним чином у заголовках та підзаголовках статей та репортажів, інтерв'ю, мемуарах:

*Adidas **le** vrai **gagnant** des JO [6, с. 36].*

*La jeune **survivante** a vu "un seul méchant"*

*Quelles **avancées** pourraient améliorer la situation ? [14, с. 16].*

*[...] nos **invités** croquent l'actu à pleines dents [...] [16, с. 12].*

*[...] le restaurant où Paul Wermus reçoit nos **invités** [16, с. 12].*

*A **l'arrivée** [...] elle retrouve enfin son fiancée [12, с. 60].*

*Un mariage romantique : **arrivée** à bord d'une Excalibur décapotable blanche, **entrée** dans la mairie sous les notes de "Petite fleur" [...] [12, с. 27].*

***La rentrée** littéraire – phénomène parisien – m'énèrve [16, с. 86].*

*Le jour de **la rentrée** des classes, elle était à la une des journaux [16, с. 86].*

*Terre est aussi sport de **plongée** [16, с. 80].*

Нерідко іменники, утворені таким способом, надають стилістичного забарвлення рекламним текстам:

*Bon **perdant**, Volkswagen félicite tous ceux qui [...] ont relevé ce défit [12, с. 6].*

*Le bouleau, **un concentré** de détox [14, с. 28].*

*C'est quoi **un** bon **démaquillant** pour les yeux? [14, с. 39].*

Деякі дієслова утворюють різні іменники за допомогою декількох окремих суфіксів: *aller – all**ée**, all**ure**; dicter – dict**ée**, dict**eur**, dic**tion*** [3].

У мові преси віддієслівні іменникові форми акумулюються найчастіше у межах однієї фрази або цілого абзацу, серед них найпоширенішими є новоутворення з суфіксами -tion, -age, -ment, -ée, -ence, -ure:

*Son **entourage** sent déjà un **frémissement** [16, с. 27].*

***Changement** d'**allure**, **consultation**s politiques, rencontres avec des **dirigeants** internationaux ... [16, с. 27].*

*Les pluies de l'hiver avaient provoqué de dramatiques **glissements** de terrain: **coulées** de boue, **inondations** [...], maisons dévastées... [16, с. 80].*

*[…] "Sa beauté n'était pas une affaire de **vêtements** et de **maquillage** [12, с. 58]".*

*Cette **expérience** a été l'occasion de transmettre à leurs filles leur **passion** pour l'aventure, le **dépassement** de soi et l'**ouverture** à l'autre [12, с. 71].*

*Méfiez-vous des **installateurs** et des **équipements** nons certifiés [6, с. 64].*

Таким чином, проаналізувавши відібраний матеріал, робимо висновок про те, що у текстах газетно-публіцистичного стилю спостерігається велика кількість лексичних одиниць, утворених за допомогою суфіксальної деривації, що свідчить про важливу роль та інтенсивний розвиток словотворення у мові сучасної французької преси.

Література:

1. Галян О. Основні суфіксальні процеси у словотворенні фізичних термінів французької мови / О. Галян. Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови, 2012. Випуск 19. – С. 148-156.

2. Катагощина Н. А. Как образуются слова во французском языке / Катагощина Н. А. – М. : Просвещение, 1980. – 110 с.

3. Французько-український словник. Українсько-французький словник [уклад. В. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2010. − 1072 с.

4. Щелок Е. А. Пособие по французской лексикологи / Е. А. Щелок, Д. В. Комарев. – М. : Высшая школа, 1970. – 118 с.

5. Brand’s-Monoprix. – mai 2011.

6. Capital. – août 2012. – № 251.

7. L’express. – juillet 2012. – № 3186.

8. L’express. – août 2012. – № 3190.

9. L’express. – septembre 2012. – № 3191.

10. Marianne. – octobre-novembre 2012. – № 810.

11. Paris Match. – juillet 2012. – № 3295.

12. Paris Match. – août 2012. – № 3298.

13. Paris Match. – septembre 2012. – № 3302.

14. Top santé. – janvier 2012. – № 256.

15. VSD. – mai 2012. – № 1812.

16. VSD. – septembre 2012. – № 1830.

УДК 811.111.376.6

Яцышина Н. В.,
Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, г. Одесса

ЧАСТЕРЕЧНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

У статті проведено аналіз робіт сучасних лінгвістів, які розглядають різні аспекти частиномовних класифікацій, визначається спільне та відмінне, пропонується своя точка зору щодо вирішення причин наявності розбіжностей у поглядах дослідників, намічено шляхи вирішення проблеми, обґрунтованої у статті.

Ключові слова: *частини мови, класи слів, частиномовні групи, критерії розподілення слів на класи, службові частини мови.*

В статье анализируются работы современных лингвистов, которые рассматривают различные аспекты частеречных классификаций, выделяется общее и отличное, предлагается собственная точка зрения относительно причин существования расхождения во взглядах исследователей, намечаются пути решения проблемы, обоснованной в статье.

Ключевые слова: *части речи, классы слов, частеречные группы, критерии распределения слов на классы, знаменательные, служебные части речи.*

The article deals with modern linguists' works analysis, who consider various aspects of words classification into parts of speech, the difference and the common are being singled out, ways of solving the problem mentioned in the article are offered .

Key words: *parts of speech, word classes, word groups, words classification into parts of speech, notional, functional, structural words.*

Части речи являются универсальными категориями в грамматике разных языков. Грамматическое описание языка невозможно без рассмотрения в первую очередь частей речи.

Однако классификация лексических единиц на определенные группы или разряды представляет одну из наиболее сложных и дискуссионных проблем как общего языкознания, так и англистики в частности.

Анализ современных научных работ по грамматике английского языка свидетельствует о том, что до сих пор не существует единой точки зрения в отношении сущности частей речи и принципов их выделения [1-16].

Приведенные выше факторы обусловили актуальность нашей работы.

Цель нашего исследования сводится к описанию и анализу основных классификаций частей речи, предлагаемых современными исследователями английской грамматики, выделению ряда проблем, связанных с распределением слов между отдельными группами и определению путей решения этих проблем.

Так, например, ряд авторов разделяет лексические единицы английского языка на классы, которые называют "части речи" на основании значения морфологических характеристик и функций [3; 4; 5; 11; 14].

При этом, под термином "значение" (meaning) Б. Ильиш понимает не лексическое значение слова, а "значение" "общее, свойственное всем словам данного класса и составляющее его суть (так у существительных – предметность/вещественность, у глаголов – процесс …) [11, с. 27] Сходной трактовки термина "значение" придерживается и Л. Валейка, уточняя, что "лексемы любой части речи объединены общим значением. Это значение является категориальным…часто его называют лексико-грамматическим значением …" [14, с. 39]. А В.Л. Каушанская не уточняет этот термин.

Резник Р.В., Харитонов И.К. употребляют термин "свойства" (features) вместо "значение" (meaning).

Далее части речи делятся вышеназванными авторами на 2 подкласса:

a) Ильиш Б., Каушанская В.Л. – знаменательные слова \ структурные слова [3; 11].

b) Валейка Л., Харитонов И.К. – знаменательные слова\ формальные слова [5; 14].

В целом, говоря о структурных или функциональных словах, Б. Ильиш и

Каушанская В.Л. придерживаются единого мнения относительно их определении (слова, которые выражают отношения между словами) с той лишь разницей, что в отличии от В.Л. Каушанской Б. Ильиш не считает *частицу* структурной частью речи [11, с. 35].

Существенное различие наблюдается в принципе, согласно которому слова попадают в группу под названием "notional" – "знаменательные". Для В.Л. Каушанской "знаменательные части речи представляют определенные функции в предложении: функция подлежащего, сказуемого, определения, дополнения или обстоятельства" [3, с. 11]. Для Б. Ильиша "некоторые слова обозначают предметы, действия и иные экстралингвистические явления (они тогда будут называться знаменательными частями речи)". Такие авторы как Л. Валейка и Й. Буткиене считают, что знаменательные части речи представляют собой, так называемые, открытые классы, в то время как служебные части речи являются представителями закрытых классов, служебные части речи могут называться полузнаменательными. Они трактуют лексическое значение служебных частей речи как слабое и общее. По мнению авторов, они должны "служить" знаменательным частям речи путем ограничения референции какой-либо знаменательной части речи (артикль), путем замещения (местоимения) [14, с. 40]. Следует также отметить, что Р. Резник и др. не делят слова на знаменательные и формальные или структурные. Согласно их концепции все слова формируют тот или иной частеречный класс в соответствии с семантическим, морфологическим и синтаксическим критериями.

В свою очередь, И.К. Харитонов отмечает, что на высшем уровне классификации все слова делятся на знаменательные и функциональные (согласно вышеперечисленным основным критериям классификации), а

© Яцышина Н. В., 2013

на более низком уровне классификации слова можно далее распределить на существительные, глаголы и т.д. Таким образом, по мнению автора, знаменательными частями речи являются: существительное, местоимение, глагол, прилагательное, числительное, наречие, группу функциональных частей речи составляют все остальные (предлоги, союзы, частицы, междометия) [5, с. 22].

Такие лингвисты как Д. Иствуд и К. Коллинз, не дают определения термину “части речи”, а группируют слова в классы в зависимости от особенностей их функционирования. Так, К. Коллинз утверждает, что его классы слов объединяют единицы, которые ведут себя в речи одинаково” [9, с. 7]. Д. Иствуд, не выделяя никаких критериев распределения слов на классы, отмечает, что “слова могут распределяться по группам либо на основании связи с существительным, либо на основании связи с глаголом. Они соответственно называются “фразы с существительным” и “фразы с глаголом (глагольные фразы)”” [9, с. 2]. В этом пункте наблюдается некоторое различие во взглядах указанных авторов. Как было отмечено выше, для К. Коллинза существуют “фразы с существительным” и “фразы с глаголом (глагольные фразы)”, в то время как Д. Иствуд выделяет 5 видов фраз – глагольные фразы, фразы с существительным, фразы с прилагательным, фразы с наречием и предложные фразы. Если, например, К. Коллинз объясняя термин “фразы с существительным”, говорит о том, что “фразы с существительным указывают, о каких именно лицах или предметах идет речь” [9, с. 2], то Д. Иствуд придерживается мнения о том, что “фразы с существительным содержат существительное. В их состав также часто могут входить детерминатор и/или прилагательное” [10, с. 2-3].

Такие авторы как Е.И. Мороховская и И. Алексеева делят слова на 2 класса: лексические части речи – функциональные слова [7, с. 29-30] или лексические слова – грамматические/ функциональные слова [13, с. 46]. Эти авторы в целом сходятся в трактовке терминов “лексические части речи” и “грамматические/ функциональные слова” [7, с. 29-30; 13, с. 46].

Что касается критериев распределения слов на классы, то И. Алексеева называет семантический, морфологический и синтаксический [7, с. 29-30], тогда как для Е.И. Мороховской таковыми являются семантика и форма слова. Форма слова сводится ею к морфологическим и синтаксическим характеристикам лексической единицы [13, с. 80].

В то же время для Е.М. Гордон, И.П. Крыловой и И.П. Ивановой и др., части речи – это слова, которые распределяются по группам на основании значения, формы и функции [1, с. 10; 2, с. 14], при этом И.П. Иванова и др. трактуют понятие “значение” как “лексическое значение” [2, с. 14]. Следует отметить, что для И.П. Ивановой и др. “части речи” – это “определенные лексико-грамматические классы” [2, с. 14], а для Е.М. Гордон, И.П. Крыловой просто “классы” слов [1, с. 10]. Далее авторы делят все слова на две группы – знаменательные лова (notional words) и структурные слова (structural words). К разряду знаменательных слов Е.М. Гордон, И.П. Крылова относят: глаголы, существительные, числительные, местоимения, наречия, обращая внимание на то, что “знаменательные слова имеют конкретное лексическое значение и выполняют самостоятельную синтаксическую функцию в предложении – они служат либо в качестве главных, либо в качестве второстепенных членов предложения …” [1, с. 10]. Относительно характеристик знаменательных частей речи И.П Иванова и др. придерживаются сходного мнения с Е.М. Гордон, И.П. Крыловой, при этом дополняя, что при отграничении знаменательных частей речи от служебных ведущими являются лексические и синтаксические критерии, а “морфологический признак не во всех случаях является ограничительным” [2, с. 19-20]. К знаменательным частям речи они относят: существительное, прилагательное, глагол, наречие. Некоторые слова авторами к частям речи не причисляются вовсе (yes, no, please), также ими не определено место местоимения среди знаменательных и служебных частей речи [2, с. 91].

Такие грамматисты как Л. Александер, М. Анселл и Р. Кверк, Д. Байбер, не давая определения понятию “части речи” в то же время классифицируют их следующим образом: существительные, артикли, местоимения, квантификаторы, прилагательные, наречия, предлоги, глаголы (в эту группу также входят модальные глаголы и инфинитив) [6, с. 45; 15], существительные, местоимения, детерминаторы, прилагательные, наречия, предлоги, фразовые глаголы и союзы [8; 12, с. 60].

Кверк Р. придерживается мнения о том, что “структуры, которые реализуют элементы предложения состоят из единиц, которые можно называть “части речи”, согласно традиционной схеме … или формальные классы” [15, с. 44]. Все части речи делятся данным автором на 2 класса: открытые системы и закрытые системы. Те языковые единицы, которые принадлежат к “открытому классу”, по мнению автора, имеют те же грамматические свойства и структурные возможности, что и остальные члены данного класса. Однако класс является “открытым” в том смысле, что он бесконечно продолжаемый [15, с. 46]. К членам открытой системы Р. Кверк относит существительные, прилагательные, наречия, глаголы. К членам закрытой системы – артикли, указатели, местоимения, предлоги, союзы, междометия, дополняя, что “группы языковых единиц являются “закрытыми” в том смысле, что они обычно не могут расширяться путем создания дополнительных членов”” [там же].

В свою очередь, Д. Байбер считает, что слова можно в общих чертах сгруппировать в три класса в соответствии с их основной функцией и их грамматическим поведением в класс лексических слов, функциональных слов и инсертов [12, с. 55]. Данный лингвист дает следующую характеристику лексическим словам: “лексические слова являются основными носителями смысла в тексте. В речи они обычно находятся под ударением. Лексические слова являются теми словами, которые остаются в информационно-сжатом языке телеграмм, лекционных заметок, заголовков и т.д.” [там же].

К группе лексических слов Д. Байбер относит существительные, лексические глаголы, прилагательные, наречия. Функциональным словам даётся следующее определение: “функциональные слова обеспечивают “строительный раствор”, который связывает/скрепляет текст в одно целое. Функциональные слова часто

имеют широкий спектр значений и служат двум главным целям: быть индикаторами отношений между лексическими словами или бо̀льшими единицами, или указывать на то, каким образом следует интерпретировать лексическое слово или бо̀льшую единицу …" [12, с. 55]. К функциональным словам, согласно данному лингвисту, относятся: детерминаторы, местоимения, вспомогательные глаголы, предлоги, адвербиальные частицы, координаторы, субординаторы, экзистенциальное "there", отрицание "not", инфинитивный маркер "to", числительные.

Таким образом, на основании анализа приведенных выше точек зрения современных лингвистов на принципы выделения лексических единиц английского языка в частеречные группы, можно отметить, что:

1)единого определения понятия "часть речи" в англистике не существует [1-8]; 2) лингвисты не дают четкого определения понятию "класс слов", "группа слов", "разряд слов", относя части речи либо к тем, либо к другим [6-14]; 3) критерии для выделения частей речи у разных авторов отличаются. Иногда это могут быть значение, морфологические характеристики и функции [3; 4; 5; 11; 14]; тогда как в ряде случаев ведущим принципом частеречной классификации выступает значение [12]. При этом, содержание самого понятия "значение" трактуется по-разному. Одни грамматисты отмечают, что это лексическое значение [1-5], тогда как другие называют его общим, свойственным всем словам данного класса [11; 14]. Существует также точка зрения, что выделение частей речи должно основываться на семантике и формальных признаках лексических единиц [13]. В ряде случаев, приводя те или иные классификации слов на группы, авторы не указывают на основании каких критериев это было сделано [6, с. 4; 8, с. 10; 9, с. 15; 10, с.1]. Также можно отметить, что существует теория частей речи основанная на синтаксическом критерии [9, с. 20; 10, с.7].

На основании лексического значения некоторые авторы предлагают делить части речи на знаменательные и служебные [1-5], на лексические и функциональные [8-10], лишая при этом функциональные и служебные части речи полного лексического значения, что на наш взгляд противоречит закону единства формы и содержания [16, с. 443]. Выделение частеречных классов слов предлагается в соответствии с семантическими, морфологическими и синтаксическими критериями [11; 13-14]. Такой подход, на наш взгляд, дает возможность наиболее точно описать дистрибуцию языковых единиц. Однако является не вполне приемлемым в отношении такой группы слов как "местоимения", т.к. обладая разными семантическими, морфологическими и синтаксическими функциями эти лексические единицы объединяются в одну часть речи.

На наш взгляд, классификация лексических единиц английского языка на частеречные группы может быть осуществлена только после решения ряда частных вопросов: определения понятия "частеречный класс слов", "частеречная группа"; построения классификации частей речи на основании дихотомического принципа деления; определение прототипических признаков для каждой частеречной группы и на этой основе создания иерархических рядов внутри каждой из них.

Литература:

1. Гордон Е. М. A Grammar of Present-Day English / Е. М. Гордон, И. П. Крылова. – М. : "Высшая школа", – 1986. – 430 с.

2. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. – М. : Высш. Школа, 1981. – 285 с.

3. Каушанская В.Л. Грамматика английского языка / [Каушанская В. Л. и др.]; под ред. Б. А. Ильиша. – [6-е изд.]. – К. : Айрис-Пресс, 2008. – 214 с.

4. Резник Р. В. A Grammar of Modern English / Резник Р. В., Сорокина Т. С., Казарицкая Т. А. – М. : ФЛИНТА : НАУКА, 1999. – 688 с.

5. Харитонов І. К. Теоретична граматика англійської мови / Харитонов І. К. – В. : Нова Книга, 2008. – 352 с.

6. Alexander L. G. English Grammar / Alexander L.G. – Longman, 2003. – 374 p.

7. Alexeyeva I. Theoretical English Grammar / Alexeyeva I. – Vinnytsa: Nova Knyha, 2007. – 328 p.

8. Ansell M. English Grammar: Explanation and Exercises [Електронный ресурс] / M. Ansell. – 2000. – Режим доступа к книге : www. ansell-uebersetungen.com/gramdex.html

9. Collins C. English Grammar / Collins C. – L. : HarperCollinsPubl., 1994. – 486 p.

10. Eastwood J. Oxford Learner's Grammar. Grammar Finder / John Eastwood. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 432 p.

11. Illyish B. The Structure of Modern English / Illyish B. – Ленинград : Просвещение, 1971. – 363 p.

12. Longman Grammar of Spoken and Written English [D. Biber, S. Johanson, G. Leech et al.]. – Longman : Pearson Education Limited, 2000. – 1204 p.

13. Morokhovskaya E.I. Fundamentals of Theoretical English Grammar / Morokhovskaya E.I. – Киев : "Вища школа", 1984. – 285 p.

14. Valeika L. An Introductory Course in Theoretical English Grammar / Valeika L., Buitkiene J. – Vilnius : Vilnius Pedagogical University, 2003. – 135 p.

15. Quirk A. A Grammar of Contemporary English / Quirk A. – Longman, 1980. – 1200 p.

16. Философский словарь. – М. : Политическая литература, 1972. – 495 с.

ЗМІСТ

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Avdeeva V. V.
FUNCTIONAL VARIETIES OF LANGUAGE:
LINGUISTIC COMPARISON OF LSP AND SUBLANGUAGE 3
Mykhaylenko V. V.
LOCATIVE-TEMPORAL AXIS OVERLAPPING: THE CASE OF PREPOSITIONS 6
Nobis-Wlazło K.
ОСНОВНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ КОЛИЧЕСТВЕННОГО АНАЛИЗА ОПЫТА
(УПОРЯДОЧЕНИЕ, СЧЕТ И ИЗМЕРЕНИЕ) 9
Абабий В. Н.
UNE FORME DE CRÉATION LEXICALE NÉOLOGIQUE: LE MOT-VALISE 14
Абашина В. Н.
В. РОЗАНОВ “ОПАВШИЕ ЛИСТЬЯ (КОРОБ ПЕРВЫЙ)”:
НЕКОТОРЫЕ ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ 17
Авраменко В. В.
РЕАЛИЗАЦИЯ СЕМЫ “ВОЗДЕЙСТВИЕ” В РЕЧЕВЫХ АКТАХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ 21
Адамова Г. В.
КАТЕГОРІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ТА ЇЇ ПРОЯВИ
У ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОМУ ТВОРІ “ПІСНЯ ПРО ХІЛЬТІБРАНТА” 25
Ананьян Е. Л.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛІШЕ ЯК ЕКСПЛІЦИТНОГО КОНЕКТОРУ ТЕКСТУ
(на матеріалі англомовних текстів газетно-публіцистичного стилю) 27
Андрушенко О. Ю.
ІНФОРМАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ РЕЧЕННЯ
ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ В ІСТОРИЧНИХ СТУДІЯХ 31
Архангельська Т. О.
NOWE NAZWY ŻEŃSKIE W KONTEKŚCIE FEMINIZACJI SŁOWNICTWA
WE WSPÓŁCZESNYCH JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH 34
Бабенко О. В.
СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ
(на матеріалі англомовної соціальної мережі MYSpace) 36
Березіна Ю. О.
ПРОЯВ ЗІМКНЕНИХ ПРИГОЛОСНИХ *В, Р*
В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ПИСЬМОВИХ ПАМ’ЯТКАХ 39
Бехта І. А.
ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ НАРАТИВУ В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ 41
Білоус Н. П.
НАЦІОНАЛЬНА МАРКОВАНІСТЬ ЛЕКСИЧНИХ ПОВТОРІВ ЯК ЗАСОБУ ДІАЛОГІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ
ТА УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК ПРО ТВАРИН 44
Бондаренко Л. И.
ИНТЕРПРЕТИРОВАННОЕ ВЫСКАЗЫВАНИЕ КАК ФОРМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
СВЕРХФРАЗОВОГО ЕДИНСТВА В ТЕКСТАХ ЖАНРА “СОВЕТ” 47
Борковська І. П.
СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ В ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТАХ 51
Будій З. І.
ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРФОРМАТИВНОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ 54
Войцехівська Н. К.
ФУНКЦІЇ КОМПЛІМЕНТУ В КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ 56
Воробйова М. В.
ФУНКЦІЇ АЛЮЗИВНИХ ЗАСОБІВ АНГЛОМОВНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ 60
Гарбар І. О.
ВІЙНА ЯК ДЖЕРЕЛО КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ
(на матеріалі твору Джона Грішема ‘The Street Lawyer’) 64
Гаценко І. О.
МІЖМОВНА ФОНОСЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ 68
Глущук-Олея Г. І.
СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ І МОДАЛЬНІСТІ 71
Гречихіна Н. В.
НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИЙ ТЕКСТ ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН 73
Гриня Н.О.
ТИПОЛОГІЧНІ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТРАСТУ
В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ 77

Гудзь Н. О.,
ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС: СТРУКТУРНА СПЕЦИФІКА ТА КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ 79
Гузерчук О. О.
ПРОСТІ І СКЛАДНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ПІДБАДЬОРЮВАННЯ: СЕМАНТИКА І ЛІНГВОПРАГМАТИКА 82
Гузієва А. І.
ГІПЕРТЕКСТ ЯК ОСНОВНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТІВ ІСПАНОМОВНИХ БЛОГІВ 85
Данилович О. Д.
ЛЕКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИКМЕТНИКІВ
З ІМЕННИКАМИ У НАУКОВОМУ СТИЛІ 88
Дев'ятих Ю. В.
ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРЯМА МОВА У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ 91
Долбіна К. Д.
БУДОВА ЗООНІМНИХ ПРОПРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ 94
Домброван Т. И.
ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКА
В КРУГУ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКА 96
Донцова О. Г.
УКРАЇНСЬКІ УНІВЕРБАЛІЗАЦІЙНІ КОМПОЗИТНІ АТРИБУТИВИ: ОНОМАСІОЛОГІЧНІ КЛАСИ 102
Дробязко Ю. І., Лєбєдєва М. О.
АНАЛІЗ-ДИСКУРС ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ 105
Дяків Х. Ю.
ЖАНРОВА ТОНАЛЬНІСТЬ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ 108
Ерліхман А. М.
АСОЦІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ
(на матеріалі англомовних п'єс XX століття) 111
Єрченко О. В.
ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ
N+N VS ADJ+N ЯК СТИЛІСТИЧНИХ ТА СЕМАНТИЧНИХ ЗАСОБІВ
ПРИ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ESP 114
Жукова Н. М.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ ПРО ЛЮДИНУ В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ
АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КІНЦЯ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТЬ
ТА ЇЇ ВИТОКИ В СУБКУЛЬТУРІ БРИТАНСЬКОГО АРГО 118
Захарчук І. О.
МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі "Кентерберійських оповідань" Джефрі Чосера) 124
Ищенко Н. Г.
ПОТЕНЦИАЛ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ВАЛЕНТНОСТИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА 128
Іваницька Н. Б.
ІНФОРМАТИВНО НЕДОСТАТНІ ДІЄСЛОВА
В ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ 132
Ікалюк Л. М.
ІНТЕР'ЄКТИВНІСТЬ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 136
Касіян Г. В.
НЕПРЯМІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ
У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 139
Кацімон О. А.
ЗАГАЛЬНІ УВАГИ ДО ГРАМАТИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО І Ф. ҐАРТНЕРА (1893, 1907, 1914 РР.) 142
Кириченко А. Г.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
КОМУНІКАТИВНОГО АСПЕКТУ ВИМОВНОГО АКЦЕНТУ 146
Кінаш Л. Я.
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОРАТИВНИХ КОМПОЗИТ 149
Козак Т. Б.
СКОРОЧЕННЯ У СИСТЕМІ СЛОВОТВОРУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ 153
Козлова В. В.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
РАЦІОНАЛЬНО-ІНФОРМАТИВНОГО ВПЛИВУ В ДОМІНАНТНОМУ ПАРЕНТАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ 156
Козуб Л. С.
МАНІПУЛЯТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ
АНГЛІЙСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ РЕКЛАМИ 160
Конкульовський В. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ У КОМЕДІЙНИХ КІНОТЕКСТАХ 163
Косович О. В.
ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ НЕОЛОГІЇ 166

Кость І. Я.
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ
У ПРОЗОВОМУ ТЕКСТІ 168
Котов М. В.
СМИСЛОТВОРЕННЯ І СМИСЛОВИРАЖЕННЯ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСТАНОВИ
“КОМУНІКАТИВНА ОБІЗНАНІСТЬ” У МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ 171
Кочукова Н. І.
ЕКСПРЕСИВНІ МОЖЛИВОСТІ ТРАНСФОРМОВАНИХ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ
(на матеріалі мови української преси) 175
Кощій О. М.
ЛЕКСИЧНИЙ ЕКЛЕКТИЗМ У МОВІ НОВОЛАТИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ 178
Крилова Т. В.
СТРУКТУРНА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ В КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ 181
Крутько Т. В.
ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ КОМПРЕСІЇ У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ (на матеріалі віртуальної реклами) 183
Кузів М. З.,
АБЗАЦ ЯК КОМПОЗИЦІЙНА СКЛАДОВА ТЕКСТУ 186
Купрікова Г. В.
ТЕНДЕНЦІЇ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА АДАПТАЦІЯ НОМЕНІВ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ
(на матеріалі української мови) 188
Лесінська О. М.
ДИСКУРСОТВІРНА ФУНКЦІЯ ІМЕННИКОВОГО СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ 192
Лісутченко М. К.
АРГУМЕНТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУБ’ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ
У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ СТАТТЯХ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ 194
Лымаренко Е. А.
ПРОЦЕССУАЛЬНОСТЬ КАК ДОМИНАНТА
КАТЕГОРИАЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛА 196
Макарова М. В.
КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ ФЕМІННОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі творів Лесі Романчук) 200
Маркелова С. П.
П’ЄСИ ТЕАТРУ АБСУРДУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ
(на матеріалі творів С. Беккета, Г. Пінтера, Н. Сімпсона) 203
Мартинюк О. М.
ВИРАЖЕННЯ АКТАНТА-АДРЕСАТА
У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ 207
Медвідь М. М.
СПЕЦИФІКА КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ СЛОВОТВОРУ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ 211
Мельник С. М.
ГРАФОДЕРИВАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ 213
Меркулова О. В.
З ІСТОРІЇ ПРОСТОРОВИХ НАЗВ (СУФІКС -ИЩЕ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIV-XVIII СТОЛІТЬ) 216
Мисик О. А.
ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗАЦІЇ ЗНАЧЕНЬ ФЛОРОНАЗВ У ТРОПАХ ОСІ
ПСЕВДОТОТОЖНОСТІ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ І. КАЛИНЦЯ 220
Михальчук Н. О.
ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ
З ПОЗИЦІЙ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ 223
Мінцис Е. Є.
АНАФОРИЧНА ТА КАТАФОРИЧНА ФУНКЦІЇ АЛЮЗІЇ
(на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу) 227
Мінцис Ю. Б.
ДЕМІНУТИВНІСТЬ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ: СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ
(на матеріалі сучасної англійської мови) 230
Мойсеєнко Н. Г.
ЧАСТИНОМОВНИЙ СТАТУС ЛЕКСЕМ SO ТА SUCH
У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ 233
Мойсей Л. Т.
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ
У МІКРОПРОСТОРАХ РОДУ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 237
Молокова О. Ф.
СИНТАКСИЧНІ ФІГУРИ ЯК МАРКЕРИ ТЕКСТОВОГО
КОНЦЕПТУ ПАМ’ЯТЬ ТА ЙОГО ІЄРАРХІЧНИХ СКЛАДНИКІВ
(на матеріалі романів П. Модіано “Chien de printemps”, “Les boulevards de ceintures”) 241
Наконечна Т. В.
СИТУАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СКАУТСЬКОМУ ДИСКУРСІ 244

Насакина С. В.
ТЕКСТ РЕКЛАМЫ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ
КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ ВИД МАСС-МЕДИА 247
Ніколаєнко А. Г.
КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І МІГРАЦІЯ ЖАНРІВ
В ДИСКУРСІ АМЕРИКАНСЬКОГО ІГРОВОГО КІНО 250
Новохатська Н. В.
СТИЛІЗОВАНІ РОЗМОВНІ КОНСТРУКЦІЇ
ЯК ЗАСІБ РЕПРОДУКЦІЇ СПОНТАННОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ 253
Образцова О. М.
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІНВЕРСІЇ ПОЄДНУВАЛЬНОГО ТИПУ
(на матеріалі англійської, російської та української мов) 256
Образцова О. В.
К ПРОБЛЕМЕ КЛАССИФИЦИРОВАНИЯ НЕ-ПРЕДИКАТНО-СТРУКТУРИРОВАННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ,
ФУНКЦИОНИРУЮЩИХ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ 260
Ожоган А. В.
ДІЄСЛІВНІ ПРЕДИКАТИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ “ЗНИЩЕННЯ ОБ’ЄКТА”
В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 263
Олійник Л. В.
КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТАФОРИЧНИХ ПЕРЕОСМИСЛЕНЬ В НІМЕЦЬКІЙ МОЛОДІЖНІЙ МОВІ 266
Онишкевич Л. В.
ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВНИХ МАРКЕРІВ ФАКТУАЛЬНОСТІ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ 269
Павлик В. І.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ТОНАЛЬНОСТІ ЖАНРУ “ГЛОСА” 272
Палій В. П.
СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕКТИВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 274
Петришин М.
ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТУ “БІЛИЙ КОЛІР” В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ 278
Пиц Т. Б.
ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ ГОВІРКОВІЙ ЛЕКСИЦІ 281
Пініч І. П.
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ
(на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) 285
Поздняков О. В.
УТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГІЗМІВ
ЗА ДОПОМОГОЮ АБРЕВІАЦІЇ ТА ІНШИХ ВИДІВ СЛОВОТВОРУ 288
Поліщук В. Л.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ
ТАКСОНОМІЧНОГО ТИПУ “ВИД АЛКОГОЛЬНОГО НАПОЮ”
В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 291
Рижа У. В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ “ТОЧКА ЗОРУ” ТА ЙОГО ТРАКТУВАННЯ
В ЛІНГВІСТИЧНОМУ РАКУРСІ 295
Романова О. О.
МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК ЗАСІБ САМОВИРАЖЕННЯ СТУДЕНТІВ 298
Рубан В. О.
ПРО ПОЗАМОВНІ ФУНКЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 301
Рудницька Н. М.
ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ІНФІНІТИВНИХ АНАЛІТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ 303
Руміга І. І.
СУЧАСНИЙ СТАН ВИВЧЕННЯ РЕЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ 306
Саляк Ю. М.
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИ В КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ 308
Сборик С. П.
МЕТОНІМІЯ: МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ АВТОРА 311
Свистун Н. О.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЄСЛІВНИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ
(На матеріалі повісті Марії Матіос “Солодка Даруся”) 314
Семегин Т. С.
МЕЛІОРАТИВНА ЕСТЕТИЧНА ОЦІНКА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СЛЕНГУ 317
Семен Г. Я.
СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
У РОМАНІ ДЖ. БРЕЙНА “ШЛЯХ НАГОРУ” 320
Семененко Г. М.
ГРАМАТИЧНИЙ МАРКЕР ТРЕТЬОЇ ОСОБИ ОДНИНИ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ ДІЄСЛІВ
У РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 324

Семотюк О. В.
ВСТАВЛЕНІ КОМПОНЕНТИ НЕКОНСТРУКТИВНОГО І КОНСТРУКТИВНОГО ТИПІВ 327
Сидельникова Л. В.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ
СИСТЕМИ ЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА 330
Сізова Л. В.
ГРАМАТИЧНИЙ ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ ПЕРФЕКТНОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА 334
Скубашевська О. С., Кротенко Л. Б.
СТРУКТУРА ЗВ’ЯЗНОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРС-ТЕКСТУ 338
Слива Т. В.
РОЛЬ КОНТЕКСТА В АКТУАЛИЗАЦИИ ОБРАЗНЫХ ЗНАЧЕНИЙ СЛОВ 350
Сокирська О. С.
АУДИТИВНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ ВІДМОВИ,
АКТУАЛІЗОВАНИХ МОВЦЯМИ ВИСОКОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РІВНЯ 352
Соловцова О. В.
ІЛЛОКУЦІЯ ЯК СКЛАДНИК МОВЛЕННЄВОГО АКТУ:
ФОРМАЛЬНІ, СЕМАНТИЧНІ Й ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ 355
Солощенко В. М.
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ “ДИСКУРС” (ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ) 359
Станіслав О. В.
СЕПАРАТИЗАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ СИНТАКСИСУ ФРАНЦУЗЬКИХ СЮРРЕАЛІСТІВ
(на матеріалі творів Г. Аполлінера, А. Бретона Л. Арагона) 362
Стасів М. В.
З’ЯСУВАЛЬНЕ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ 367
Стецик Т. С.
ДО МЕТОДОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ
ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ 370
Сторожук І. Ю.
ЛІНГВАЛЬНИЙ СТАТУС СКЛАДЕНИХ ДІЄСЛІВ
З ЗАЙМЕННИКОВИМИ ПРИСЛІВНИКАМИ НАПРЯМУ У ПРАЦЯХ ЛІНГВІСТІВ 373
Сухенко В. Г.
СПЕЦИФІКА СЛОВА ЯК МОВНОЇ ОДИНИЦІ ТА МОВНОГО ОБРАЗУ 375
Талавіра Н. М.
БЕЗАРТИКЛЕВІ ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ 378
Тимофєєва І. С.
СЕМАНТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЧЕНЬ З ПРЕДИКАТАМИ СТАНУ 382
Тимчишин Л. С.
АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 384
Тиха У. І.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА КОМБІНАТОРИКА ЖАНРОВОГО ПАРОДІЮВАННЯ
У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ 387
Труба Г. М.
ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНУ ВЗАЄМОДІЮ КАТЕГОРІЙ СТАНОВОСТІ
ТА АСПЕКТУАЛЬНОСТІ 390
Турчин М. М., Турчин В. В.
ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ 393
Фахурдінова М. А.
ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ СПОНУКАННЯ ДО ДІЇ В РАННЬОНОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ
ЗА ДОПОМОГОЮ АНАЛІТИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ TUN+ІНФІНІТИВ 396
Філоненко Н. Г.
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО ЗВ’ЯЗКУ
У РОМАНІ МІШЕЛЯ УЕЛЬБЕКА LA CARTE ET LE TERRITOIRE 399
Черниш О. А.
ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТРУКТУРА МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ
ЯК ПРОЦЕСУ І РЕЗУЛЬТАТУ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ 402
Шабайкович І. В.
KOMMUNIKATIV-PRAGMATISCHE KOHÄRENZMARKER IM DIALOGISCHEN TEXT 405
Шулик Р. Т.
ТЕКСТОВІ РЕЧЕННЯ-ВИСЛОВЛЕННЯ
ЯК ПРАГМАТИЧНО ПОБУДОВАНІ ЗНАКИ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ 409
Яблонська-Юсик І. В.
СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКОВИХ ФОРМ 413
Яцышина Н. В.
ЧАСТЕРЕЧНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ 417

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія “Філологічна”

Випуск 35

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Ковальчук І. В.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Підписано до друку 25. 03. 2013. Формат 42х30/4.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура “TimesNewRoman”
Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.